

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT : 18 SAYI: 3
ARALIK 2021

ISSN: 1304-8120

E-ISSN: 2149-2786

E-ISSN: 2149-2786

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

**CİLT/Volume
18**

**SAYI/Issue
3**

**YIL/Year
2021**

**Yayınlanma Tarihi / Publication Date
31.12.2021**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

Sahibi / Publisher

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(On Behalf of Kahramanmaraş Sütçü İmam University Social Sciences Institute)

Prof. Dr. Niyazi CAN (Rektör / Rector)

Baş Editör / Chief Editor

Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Doç. Dr. Burak TELLİ

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ
Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Burak TELLİ
Doç. Dr. Erkan Hasan ATALMIŞ
Doç. Dr. Mustafa ÇABUK
Doç. Dr. Sadi GEDİK
Dr. Öğr. Üyesi Cuma SUNGUR
Dr. Öğr. Üyesi Meltem KILIÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “hakemli” bir dergidir. Dergimiz **ULAKBİM TR DİZİN, SOBIAD** ve **Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)** tarafından taranmaktadır. Dergimizde yayımlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Dergi Nisan-Ağustos-Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayımlanır.

İngilizce Düzeltmen / English Redactor
Öğr. Gör. Şerife DURNA

Şekil ve Dizgi Sorumlusu
Doç. Dr. Burak TELLİ
Dr. Öğr. Üyesi Meltem KILIÇ

Teknik Koordinatör
Zafer TABAK

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress :

Sosyal Bilimler Dergisi
Yayın Kurulu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Avşar Yerleşkesi-Kahramanmaraş

	0 344 280 18 46
Tel	0 344 280 18 45
	0 344 280 18 48
Faks	0 344 280 18 40
E-mail	ksusbd@ksu.edu.tr

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

DANIŞMA KURULU* / Advisory Board*

Prof. Dr. Abdulvahab BAYDAŞ - Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa PAKSOY - Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Tuba BÜYÜKBEŞE - Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ - İnönü Üniversitesi

*: İsimler unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

E-ISSN: 2149-2786

Cilt / Volume: 18, Sayı / Issue: 3, Yıl / Year: 2021

Yayın Tarihi / Publication Date: 31.12.2021

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Öğretmenlerin Örgütsel Sinizme İlişkin Görüşleri

Teachers' Views on Organizational Cynicism

Niyazi CAN, Miray ÖZSU

1510-1526

Mesleki ve Teknik Liselerde İnfomal İletişim

Informal Communication in Vocational and Technical High Schools

Ali CÜLHA, Ahmet KAYA, Betül DELİBALTA

1527-1544

Lise Öğrencilerinin İngilizceye Yönelik Öz Yeterlik İnançlarının ve Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının İncelenmesi: Bir Anadolu Lisesi Örneği

An Investigation of High School Students' Self Efficacy Beliefs towards English and their Anxieties about Learning Foreign Language: A Case Study of an Anatolian High School

Rabia ÇETİNTAŞ, Hasan Güner BERKANT

1545-1571

Ortaöğretim Öğretmenlerinin Öğrenmeye ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

The Analyzing of Secondary School Teachers' Attitudes towards Learning and Teaching Profession

Ferat DALAMAN, Ahmet KARA

1572-1601

<p>Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler” Temasında Yer Alan Metinlerde “Kök Değerler”</p> <p><i>“Core Values” in the Texts under the Theme of “Virtues” in Secondary School Turkish Coursebooks</i></p> <p>Ömer KEMİKSİZ</p>	<p>1602-1627</p>
<p>Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Uluslararası Öğrencilerin Motivasyon Durumları</p> <p><i>Motivation Status of International Students Learning Turkish as a Foreign Language</i></p> <p>Şirin Kübra YAĞMUR</p>	<p>1628-1639</p>
<p>Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz-yeterlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması</p> <p>Adaptation of Online Learning Self-efficacy Scale into Turkish</p> <p>Tayfun YÖRÜK, Serdar ÖZÇETİN</p>	<p>1640-1657</p>
<p>Engagement Markers in L1 and L2 English Academic Writing: The case of Master’s and Doctorate Theses</p> <p><i>Birinci ve İkinci Dil Olarak İngilizce Akademik Yazımda İlişki Belirteçleri: Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Örneği</i></p> <p>Fatma YUVAYAPAN, İlyas YAKUT</p>	<p>1658-1670</p>
<p>FİLOLOJİ / PHILOLOGY</p>	
<p>Göç, Göçebe, Göçer, Göçer evli/evlü, Göçer oba, Göçgün(cü)/Göçkün(cü), Göçmen/Göçmel ve Konargöçer/Göçerkonar Sözcükleri Üzerine Bazı Notlar</p> <p><i>Some Notes on the Words Göç, Göçebe, Göçer, Göçer evli/evlü, Göçer oba, Göçgün(cü)/Göçkün(cü), Göçmen/Göçmel and Konargöçer/Göçerkonar</i></p> <p>Serdar BULUT</p>	<p>1671-1720</p>

<p>Ahmed Kuddûsî'nin Şiirlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan Yansımalar <i>Reflections From Esmâ-i Hüsnâ In Ahmed Kuddûsî's Poems</i> Nazmi ÖZEROL</p>	<p>1721-1738</p>
<p>İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne Tematik Bir İnceleme <i>A Thematic Research On Poems By İnci Okumuş</i> M.Fetih YANARDAĞ, Zilfi YILDIRIM KARATAŞ</p>	<p>1739-1757</p>
<p>Hüseyin Su'nun İçkanama Adlı Öykü Kitabında Karakterler <i>The Characters In The Story Book Of Hüseyin Su Named İçkanama</i> Mahfuz ZARİÇ</p>	<p>1758-1773</p>
<p>SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES</p>	
<p>Çanakkale Cephesi'nden Millî Mücadele'ye Bir Gazi Maraşlı Mustafa Kuşçu <i>A Veteran Mustafa Kuşçu from Maraş, From the Çanakkale Front to the National Struggle</i> Erhan ALPASLAN</p>	<p>1774-1796</p>
<p>Nüzulün Asırlık Serencamı: Arızîlikten Daimiliğe, Aynîlikten Nakdiliğe (17. Yüzyılda Malatya Sancağı Özelinde) <i>Centuries-old Serencam of Nüzül: From Incidental to Constant, From in Kind to Cash (In the Case of Malatya Sanjak in the 17th Century)</i> Hasan ARSLAN</p>	<p>1797-1834</p>

<p>Avusturya'da Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenlerin Siyasal Davranışları Üzerine Bir Araştırma</p> <p><i>A Research into Political Marketing Activities on Turkish Voters in Austria</i></p> <p>Ramazan ASLAN, Yusuf KILIÇ</p>	<p>1835-1854</p>
<p>Determination of Relationships between Organizational Structure Dimensions and Intellectual Capital: An Ampirical Study in Export Organizations</p> <p><i>Örgüt Yapısı Boyutları ve Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi: İhracatçı İşletmelerde Ampirik Bir Çalışma</i></p> <p>Mustafa BEKMEZCİ, Hüseyin YILMAZ</p>	<p>1855-1886</p>
<p>Otomobil Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Covid-19 Döneminde bir Araştırma</p> <p><i>Determining the Factors Affecting Automobile Prices: A Study in the Covid-19 Period</i></p> <p>Naci BÜYÜKDAĞ</p>	<p>1887-1902</p>
<p>Etik Liderlik Davranışlarının Örgüt İklimi ve Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi</p> <p><i>The Effect of Ethical Leadership Behaviors on Organizational Climate and Organizational Identification</i></p> <p>Demet ÇAKIROĞLU, Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR</p>	<p>1903-1927</p>
<p>Ekonomik Büyüme ve İhracatın Co2 Salınımı Üzerindeki Etkisi: Seçili MENA Ülkeleri Örneği (1980-2016)</p> <p><i>Influence Of Economic Growth And Export On Co2 Emission: Case Of Selected MENA Countries (1980-2016)</i></p> <p>Hüseyin ÇELİK, Gülferah ERTÜRKMEN</p>	<p>1928-1947</p>
<p>Gıda İmalatçısı Bir Firmada Çalışanların Yaşam Memnuniyet Düzeylerinin Ölçümüne Yönelik Bir Alan Çalışması</p> <p><i>A Field Study for the Measurement of Life Satisfaction Levels of Employees in a Food Manufacturing Company</i></p> <p>Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Arif Selim EREN, Mustafa TAŞLIYAN</p>	<p>1948-1964</p>

<p>Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak Lojistik Firmalarda Çalışanların “İşgören-Üst İletişim” Algılarında Bir Farklılık Oluşur Mu? Bir Alan Araştırması</p> <p><i>Is There a Difference in the Perceptions of "Employee-Upper Communication" of the Employees in Logistics Firms Depending on their Demographic Characteristics? A Field Study</i></p> <p>İsmail BAKAN, Burcu ERŞAHAN, Bilal DOĞAN</p>	1965-1995
<p>Kahramanmaraş Yavşan Yaylası Ve Kalekaya Mahallesinde Bulunan Anıt Sedir Ağaçların Ekolojik Ortamlarının Araştırılması</p> <p><i>Exemination Of Ecological Conditions Of Monumental Cedar Trees In Kahramanmaraş Yavşan Highland And Kalekaya Neighborhood</i></p> <p>İlhami DOĞAN</p>	1996-2015
<p>Jandarma Genel Komutanlığı’ nın Sivil Kolluk Olarak Teşkilatlanması Sonrasında Oluşan Etkiler Üzerine Bir Değerlendirme</p> <p><i>An Assessment Of The Effects Of Gendarmerie General Command After The Organization Of Civilian Law Enforcement</i></p> <p>Fatih ERARSLAN</p>	2016-2042
<p>Ekonomik Özgürlük ve Girişimcilik Faaliyeti: AB Ülkeleri ve Türkiye Özelinde Bir Araştırma</p> <p><i>Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: A Study in the Case of EU Countries and Turkey</i></p> <p>Mustafa KARTAL, Nazan Şahbaz KILINÇ, Efe Can KILINÇ</p>	2043-2064
<p>Stok Yönetimi İle Karlılık Arasında İlişkinin İncelenmesi: BİST’te Bir Araştırma</p> <p><i>Examining The Relationship Between Inventories Management And Profitability: An Research In BIST</i></p> <p>Mustafa KISAKÜREK, Süleyman ERDOĞAN</p>	2065-2089

<p>Implementation of Activity-Based Costing Method In Accommodation Companies: A Case Study In A 5-Star Hotel</p> <p><i>Konaklama İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Uygulanması: 5 Yıldızlı Bir Otelde Vaka Çalışması</i></p> <p>Ömer Burak PAKSOY, Baki YILMAZ</p>	<p>2090-2113</p>
<p>Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği</p> <p><i>An Investigation on Financial Literacy Levels of University Students: Kahramanmaraş Sütçü İmam University Vocational School Of Social Sciences Sample</i></p> <p>Levent SEZAL</p>	<p>2114-2137</p>
<p>Meslek Seçiminde Yeterlilik Ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler: Sağlık Yönetimi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma</p> <p><i>Factors Affecting Professional Selection And Professional Selection In Professional Selection: A Study On Health Management Students</i></p> <p>Abdullah SOYSAL, Kübra ARICIOĞULLARI</p>	<p>2138-2153</p>
<p>XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat (63 Numaralı Şer' iye Siciline Göre)</p> <p><i>The Administrative, Economic and Social Life of Manastır (Bitola) at the end of the XVIIIth Century (According to Shariah Registry Number 63)</i></p> <p>Faruk SÖYLEMEZ, Kevser KAVGACI</p>	<p>2154-2173</p>
<p>Sağlık Sistemlerinin Sınıflandırılması ve Performans Analizi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme</p> <p><i>A Conceptual Study on Classification and Performance Analysis of Health Systems</i></p> <p>Cuma SUNGUR</p>	<p>2174-2201</p>
<p>Varlık Vergisi Ve Diyarbakır Uygulaması</p> <p><i>The Wealth Tax And Its Implementation In Diyarbakır</i></p> <p>Cengiz ŞAVKILI, Meral MAVİŞ</p>	<p>2202-2228</p>

The Effect of Coronavirus Pandemic and Recognition on Bitcoin with Precious Metal Prices: A Causality Analysis <i>Koronavirüs Salgını ve Bilinirliğinin Bitcoin ile Kıymetli Metal Fiyatları Üzerindeki Etkisi: Bir Nedensellik Analizi</i> Ahmet ŞERBETÇİ, Yaşar ALPTÜRK, Turgay CEYHAN	2229-2250
Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler Ve Bu Düzenlemelerin Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Kayseri Ve Sivas İli Örneği <i>A Research On The Regulations Related To Independent Audit And The Effects Of These Regulations: The Case Of Kayseri And Sivas City</i> Seval ELDEN ÜRGÜP, Rahime Merve BAŞAR	2251-2280
Psikolojik Dayanıklılığın Covid-19 Korkusu Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması <i>The Effect of Psychological Resilience on The Fear of Covid-19: A Field Research</i> Salih YEŞİL, Yüksel MAVİ	2281-2307
İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisinin İncelenmesi: Adıyaman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama <i>Examining the Relationship of E-Service Quality, Customer Satisfaction and Customer Loyalty Perceived in Internet Shopping: An Application on Adıyaman University Students</i> Arif YILDIZ, Şeyda KUYUCU	2308-2343

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN: 2149-2786

Cilt / Volume: 18, Sayı / Issue: 3

Aralık / December 2021

Yayınlanma Tarihi / Publication Date: 31.12.2021

Öğretmenlerin Örgütsel Sinizme İlişkin Görüşleri ¹**Niyazi CAN**

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı
niyazican46@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4373-0719>

Miray ÖZSU

MEB, Öğretmen

mira_yy_olacan@yahoo.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2769-5183>

Öz

Bu araştırma öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerin örgütsel sinizme ait görüşleri bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutta incelenmiştir. Araştırma nitel bir çalışma olup betimsel olarak desenlenmiştir. 2021 yılında Kahramanmaraş il merkezinde farklı kademelerdeki okullarda görev yapan ve maksimum çeşitlilik durum örneklemeyle belirlenen 20 öğretmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılardan elektronik formlar kullanılarak elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda genel olarak olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonunda uygulayıcılara ve araştırmacılara dönük öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinizm, Örgütsel Sinizm, Öğretmenlerin Sinizm Görüşü.

Teachers' Views on Organizational Cynicism**Abstract**

The aim of this research is to determine the teachers' views on organizational cynicism. The study group of the research consists of 20 teachers working in

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 13.09.2021 / 25.12.2021

Künye Bilgisi: Can, N. ve Özsü, M. (2021). Öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1510-1526. DOI: 10.33437/ksusbd.994999

Kahramanmaraş during the 2021 year. Maximum diversity case sampling is used so the interview form was applied to teachers working at all levels. The research is a qualitative study and descriptively designed. In the research, as a data collection tool a semi-structured question form was used. Interview forms were delivered to teachers in a digital platform. The findings were interpreted according to the content analysis and arranged within the framework of the themes revealed by the research questions. According to the findings, it was found that teachers' views on organizational cynicism were in the same direction in cognitive, affective and behavioral dimensions.

Keywords: Cynicism, Organizational Cynicism, Teachers' View of Cynicism.

GİRİŞ

Eğitim kurumlarının etkili çalışanlarının başında gelen eğitimciler, okul haricindeki kurum ve örgütlerdeki iş görenler gibi yönetilirler. Öğretmenler; okul müdür ve müdür yardımcısı, öğrenciler, veliler, okul çalışanları, diğer meslektaşları olmak üzere birçok insan ile iletişimde dirler. Örgütler belirli amaçlara ulaşmak için bir araya gelen insanlardan oluşur. İletişim, örgütün başarısını etkileyen önemli bir öğedir (Efil, 1994: 17). Eğitim örgütündeki doğru iletişim başarı getirirken; iletişim kopuklukları ya da yanlış iletişim çatışma, güvensizlik gibi olumsuzluklar ve dolayısıyla başarısızlıklar getirebilmektedir. Örgüt içinde algılanan adaletsizlik, hak edilenden az değer görmek gibi sebeplerden dolayı çalışanlar bazı olumsuz durumlar yaşayabilmektedir. İstedikleri olmayan, haksızlığa uğrayan çalışanlarda, hissettikleri hayal kırıklığı ile örgütsel sinizm tutumu oluşmakta ve bu durum depresyon, iş tatminsizliği, örgütten uzaklaşma, kaygı, gerginlik, sinir hali, güven eksikliği ve kuşku duyma gibi çeşitli psikolojik durumlar oluşmaktadır (Pelit ve Pelit, 2014: 101).

Okullar birer eğitim örgütüdür ve amaçlarına ulaşması için kurum içinde güçlü iletişimin, ahengin, adaletin ve örgüte olan güven ve bağlılığın güçlü olması çok önemlidir. Birtakım değerlerin azalması ya da şüphe edilir hale gelmesi örgütte bazı olumsuzluklara da sebep olmaktadır Bu çalışmada, eğitim kurumlarında karşılaşılan örgütsel sinizm kavramı ele alınmıştır. Türkçe karşılığı olmayan sinizm kavramı “gizlice ve kurnazca kötülük yapan, konuşmaları ile yaptıkları farklı olan, güven vermeyen ve karşıdakine de güvenmeyen” kişiler için sıklıkla kullanılan “sinsi” kelimesi gibi bir anlam taşımaktadır (Özer vd., 2006; Pelit ve Pelit, 2014: 74).

Sinizm

Sinizm hayal kırıklığı, şüphe gibi olumsuz duygulardan oluşan bir tutumdur. Antik Yunana kadar dayanan sinizm kavramı şüphelenmek, dalgaya vurmak,

güven eksikliği yaşamak ve birçok şeye sorgulayarak yaklaşmak anlamındadır ve de günümüz çalışma ortamlarında gitgide yaygınlaşmaktadır (Kart, 2015: 73). Günümüzdeki ve Antik Yunandaki siniklerin ortak özellikleri umutsuz olmalarıdır. Sinizm tek boyutlu bir kavram değildir; hatta felsefe, teoloji, politika, sosyoloji, psikoloji, yönetim gibi birçok disiplinin içinde olan bir konudur. Sinizm, “kuşkuculuk”, “şüphecilik”, “güvensizlik”, “inançsızlık”, “kötümserlik”, “olumsuzluk” gibi kelimeleri çağrıştırmakla beraber, günümüz yorumunda “kusur bulan, zor beğenen, eleştiren” kişi anlamında da kullanılmaktadır (Erdost vd., 2007). TDK’nin sinizm ile ilgili tanımına bakıldığında ise “isim ve felsefe: İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinimlerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes’in öğretisi, kinizm” olarak yer almaktadır (TDK, 20.11.2020, www.tdk.gov.tr.)

Sinizm Türleri

Sinizm kavramında beş farklı odak noktası vardır; bu odak noktaları aynı zamanda sinizmin türlerini oluşturmaktadır: Kişilik sinizmi, Toplumsal/kurumsal sinizm, Mesleki sinizm, İşgören/Çalışan sinizmi, Örgütsel değişim sinizmi şeklindedir.

Kişilik Sinizmi: Kişilik sinizminin diğer sinizm türlerinin kaynağı olabileceği düşünülmektedir çünkü sinik özelliği olan kişilerin doğuştan getirdiği yaşama karşı negatif bakış açısına sahip olmaları ve adil olmaya karşı daha duyarlı olmaları sinizmin ortaya çıkışı olarak düşünülmektedir. Sinik bireyler ayrıca bir adaletsizlik olmasa dahi haksızlığa uğramış gibi düşünürler (Abraham, 2000).

Toplumsal/Kurumsal Sinizm: Toplumsal sinizm, beklentisi karşılanmayan bireylerin kendisi ile toplum arasındaki sosyal ve psikolojik sözleşmenin ihlalinden doğduğu vurgulanmaktadır. Kişiler, umut ettikleri beklentileri karşılamayan örgütlere yönelik umutsuzluk, hayal kırıklığı ve güvensizlik ve toplumu meydana getiren bireylere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmaktadır (Abraham, 2000; Dean vd., 1998).

Mesleki Sinizm: Mesleğe karşı yaşadığı uzlaşmazlık, aldırılmazlık; işlerinde başarısız olmaları, potansiyellerini tam olarak gösterememeleri bireylerde işlerine karşı sinik davranışların meydana gelmesine sebep olmaktadır (Dean vd., 1998).

İşgören/Çalışan Sinizmi: Örgütlerdeki hor görme, hayal kırıklığı, umutsuzluk gibi olumsuz duygular içerir. Eşitlik, tarafsızlık ve doğruluk sözü veren bir anlaşma olan psikolojik sözleşme ihlalinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir (Dean vd., 1998: 343). Çalışma saatlerinin düzenlenmesi, yönetim ile iş gören arasındaki doğru iletişim, örgütlerde eşitlik ve adalet ile çalışan sinizminin kontrol altına alınabileceği belirtilmektedir.

Örgütsel Değişim Sinizmi: İşgörenlerin kendilerini bilgilendirilmemiş hissetmeleri, değişimi gerçekleştirenlerin tembel ve başarısız olduğu inancı, örgütlerdeki işleyiş bozukluğu, yöneticinin iletişim ve saygı eksikliği, olumsuz kişisel özellikler, karar alınırken işgörenin dahil edilmemesi gibi sebepler sonucu ortaya çıkan bir tepkidir (Abraham, 2000; Dean vd., 1998; Helvacı, 2010; Kanter ve Mirvis, 1989).

Sinizmin insanı ve hayatı etkileyen birçok türü bulunmaktadır. Bu çalışmada örgütsel sinizm ve öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşleri incelenecektir.

Örgütsel Sinizm

Kanter ve Mirvis'in 1989'daki kitaplarında örgütsel sinizm tutumlarına ve bu tutumların nedenlerine değinmişler ve böylece örgütsel sinizm terimi geliştirmiştir (Dean vd., 1998). Örgütsel sinizm güven eksikliği, kuşkuculuk, kötülük, iş arkadaşlarının motivasyonuna zarar verme gibi özelliklerden meydana gelen ahlaki karar vermenin bir boyutudur (Turner ve Valentine, 2001). Bir tutum olarak ele alınan örgütsel sinizmin duygusal, düşünsel ve davranışsal öğeleri bulunmaktadır.

Örgütsel Sinizmin İnanç (Bilişsel) Boyutu: Örgütsel sinizmin ilk boyutu inançtır. Sinik kişilerde her hareketin altında bir çıkar olduğu, örgüt yöneticilerinin kendi çıkarlarının kurum çıkarlarının önünde tuttukları böylece ahlak ve vicdandan yoksun tercihler yaptıkları inancı vardır (Dean vd., 1998: 346).

Örgütsel Sinizmin Duygusal (Duyuşsal) Boyutu: Tutumun sürekliliğini sağlayan duygusal boyutta kişinin dürüstlükten mahrum olduğu düşüncesi vardır (Brandes, 1997: 31). İlgi- heyecan, zevk-neşe, sürpriz- şaşkınlık, acı- ıstırap, kızgınlık- öfke, tikslenme- nefret, hor görme- küçümseme, korku ve dürüstlükten oluşan dokuz temel duygu ön plandadır.

Örgütsel Sinizmin Davranış (Davranışsal) Boyutu: Örgütlerde sinik tutumlar sergileyen çalışanlar bunu doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirmektedir. (Brandes vd. 2006: 240). Kötümser yaklaşımlar, insanları aşağılayacak ifadeler, tavırlar ve negatif konuşmalara ek olarak işgörenlerin kendi aralarında bakışması, gülüşmesi, dalga geçen duruşları ile de jest ve mimiklerden anlaşılan sinik davranışlar sergileyebilmektedirler.

Örgütsel sinizmin bireysel ve örgütsel olmak üzere iki temel faktörü bulunmaktadır (Kalağan, 2009). Bireysel faktörler: Cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, medeni durum, eğitim durumu ve gelirdir. Örgütsel faktörler: Örgütsel adalet, psikolojik sözleşme ihlali ve iletişimsizliktir. Bu faktörlerin de bireysel ve örgütsel açıdan etkileri bulunmaktadır.

Örgütsel Sinizmin Etkileri

Bireysel ve örgütsel olarak iki temel faktörü bulunana örgütsel sinizmin sonucunda meydana gelen bireysel ve örgütsel etkileri bulunmaktadır.

Örgütsel Sinizmin Bireysel Açıdan Etkileri: Beklentileri karşılanmayan işgörenlerde örgütsel sinizm oluşmakta ve bu da depresyon, uykusuzluk, hayal kırıklığı, işten ayrılma, iş tatminsizliği, endişe, kuşkuculuk ve sağlık sorunları gibi bireysel etkilere yol açmaktadır.

Örgütsel Sinizmin Örgütsel Açıdan Etkileri: Örgütsel sinizmin örgütlere hırsızlık, dolandırıcılık, işgörenin işe gelmemesi, örgütsel performansın düşmesi, kurallara uymama ve saygısızlık gibi olumsuz etkileri vardır. (Pelit ve Pelit, 2014: 102).

Örgütler için bir sorun olarak görülen örgütsel sinizmin, örgütlere kattığı olumlu yönleri bulunmaktadır. Sinizm kişiler ya da kurumlar için işlevsel olabilir. Sinik kişilerin, diğerleri tarafından kullanılma ihtimali azdır ve sinik bireyler kişisel çıkar ve sahtekârlığa karşı davranışları kontrol ederler (Dean vd., 1998: 343).

Örgütsel sinizmle başa çıkma yöntemleri ile işgörenlerin daha sağlıklı bir çalışma ortamında ve yüksek motivasyonla çalışmalarını böylece örgütlere verebilecekleri zararın en aza indirilmesi amaçlanmaktadır (Özgener, 2008: 66; Pelit ve Pelit, 2014; 108). Kararlar alınırken çalışanların fikir ve görüşleri alınmalı, istekleri ve beklentileri tespit edilmeli, iletişim ağı güçlü olmalı ve bilgiler sorunsuz şekilde örgütte iletilmelidir. Örgüt içerisinde insani değerlere önem verilmeli, etik kurallara uyulmalı ve saygı ögesi ön planda tutulmalıdır.

Türkiye’de bulunan ortalama 65.568 okul (ilkokul, ortaokul ve lise), Türk Milli Eğitiminin hedeflerine ulaşmak amacıyla bir arada bulunan yönetici, öğretmenler ve diğer personellerden oluşmaktadır. Öğretmenler, eğitim örgütlerinin en önemli ögelerindendir ve öğrencilerle devamlı iletişim halindedir. Öğretmenle eğitim programını uygulayan ve öğrencileri değerlendiren kişidir (Bursalıoğlu, 2013). Okulların öğretmene güven, adalet, tutatlılık, geleceğe dair umut, açık ve doğru iletişim, memnuniyet gibi duygu, düşünce ve davranışları yaşamasını sağlamalıdır. Bu duygu düşünce ve davranışların oluşmaması örgütsel sinizmi meydana getirebilmektedir. Bu araştırma ile öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşleri incelenmiştir. Örgütsel sinizm çalışmalarında %94 oranında nicel yöntemin kullanıldığı ve bu çalışmaların %87'sinin ilişkisel tarama modeline göre yapıldığı sonucu elde edilmiştir (Akar, 2018). Örgütsel sinizm ile ilgili çalışmalarda nitel yöntemin yönteminin çok az kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygun “Örgütsel Sinizm Görüşme Formu” ile öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerin belirlemek

amaçlamıştır. Araştırmadan elde edilecek sonuçların alanyazına katkı sunabileceği, eğitim yöneticilerine ve öğretmenlere sinizm konusunda bir farkındalık kazandırabileceği ve yöneticilere uygulamalarında yol gösterebileceği ümit edilmektedir.

Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmenlerin örgütsel sinizmin bilişsel boyutuna ilişkin görüşleri nedir?
2. Öğretmenlerin örgütsel sinizmin duyuşsal boyutuna ilişkin görüşleri nedir?
3. Öğretmenlerin örgütsel sinizmin davranışsal boyutunda göre görüşleri nedir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları verilerin analizi ve çalışmanın geçerliği ve güvenilirliği yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin örgütsel sinizme yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma nitel bir çalışma olup betimsel olarak desenlenmiştir. Önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması, tanımlanan bulguların yorumlanması, adımlarını içeren analiz yaklaşımıdır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bakımdan araştırmanın betimsel desende yapılmasına kararlaştırılmış, öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşleri verilerin özgün formuna bağlı kalarak doğrudan alıntılarla betimlenerek sunulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021 yılında Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı kamu okullarında görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle seçilen 20 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma için KSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 12.11.2021-427 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır. Maksimum örnekleme yönteminin kullanılma amacı görece olarak küçük bir örneklem oluşturarak araştırma probleminin bir parçası konumunda olan bireylerin çeşitliliğini yüksek oranda yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaç doğrultusunda bütün öğretim kademelerinden seçilen öğretmenler araştırma örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırmanın örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin %55'ini (n=11)

kadınlar, %45'ini (n=9) erkekler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin %5'i anaokulunda, %14'i (n=3) ilkokullarda, %45'i (n=9) ortaokullarda ve %30'u de (n=6) liselerde, %5'i bilim sanat merkezinde görev yapmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerini elde etmek için nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Görüşme/Soru formu önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147). Araştırma soruları araştırmacılar tarafından ilk olarak alanyazın taranmış, buna ek olarak uzmanı akademisyen görüşüne başvurularak oluşturulmuştur.

Açık uçlu sorular katılımcılara "Google Forms" aracılığı ile ulaştırılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere araştırmanın amacı ve soruların anlaşılması adına açıklama kısmı ayrıntılı şekilde eklenmiştir. Kullanılan formda görüşmecilerin cinsiyeti ve çalıştıkları kurum bilgileri alınmıştır. Görüşme formu ile Tablo 1.'de bulunan sorular yer almıştır.

Tablo 1. Görüşme Formu

A. Örgütsel Sinizm Bilişsel Boyutu	1. Kurumunuzda belirlenen amaçlar ve yapılanların tutarlığı konusunda düşünceleriniz nelerdir? 2. Kurumunuzda vaat edilenler (ödül vb.) size göre adil ve tutarlı mıdır? Neden?
B. Örgütsel Sinizmin Duyuşsal Boyutu	1. Kurumunuzu düşününce hissettiğiniz olumsuz duygular nelerdir? Açıklayınız. 2. Kurumunuz hakkında ileriye dönük duygularınız/hisleriniz nelerdir? 3. Kurum/örgüt içi iletişimin size anımsattığı hisler nelerdir? Örnek veriniz.
C. Örgütsel Sinizmin Davranışsal Boyutu	1.Çalışma ortamınızda ya da toplantılarda arkadaşlarınızla bakışarak/mimiklerle anlık durumu eleştirdiğiniz zamanlar oluyor mu? Örnek verir misiniz? Sohbet ortamınızda kurumunuzun hakkında konuşurken daha çok şikâyetinizi mi yoksa memnuniyetinizi mi belirtirsiniz? Neden?

Verilerin Analizi

Öğretmenlerden elde edilen veriler elektronik ortama aktarılmıştır. Bu veriler önce kavramsallaştırılmış daha sonra kavramlara göre düzenlenerek veriyi açıklayan tema ve alt temaların belirlenmesini sağlayan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Elde edilen bulgular içerik analizine göre yorumlanarak öneriler geliştirilmiştir. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından okunmuş, kodlama işlemleri yapılmış ve kavramlar geliştirilmiştir. Daha sonra frekans tabloları oluşturulmuştur. Açıklamalarda neden sonuç ilişkisine bakılmış ve bulgulara ilişkin sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Dikkat çekici olan bazı cümleler belirlenerek bulgulara eklenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmadan elde edilen verilerin ham haliyle saklanmış bu şekilde araştırmanın dış geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme formundaki sorular açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiş, çalışmanın amacı doğrultusunda ayrıntılı olarak toplanmaya çalışılmış ayrıca araştırmadan elde edilen veriler her iki araştırmacı tarafından kodlanıp, uyumlarına bakılmıştır. Böylece araştırmanın iç geçerliliği sağlanmaya hedeflenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmacılar tarafından araştırmanın bütün verileri üzerinde ayrı ayrı yapılan kodlamalar birbirleri ile karşılaştırılarak kodlamalar arasındaki tutarlılık incelenmiş, elde edilen kodların birbirine benzer ve uyumlu olduğu görülmüştür. Araştırmada direkt alıntılar yapılarak öğretmenlerin görüşlerine yer verilmesi ve araştırma bulgularının kendi içinde tutarlılık göstermiş olması konusu araştırmanın geçerliğini arttıran faktörler olduğu değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan sorulara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Örgütsel sinizmin her bir boyutu araştırma teması olarak belirlenmiş ve alt temalar bu ana temaların altında ele alınmış ve sunulmuştur.

Tema 1: Bilişsel Boyut

Bilişsel boyut kapsamında tutarlılık ve vaatler alt temaları işlenmiştir. Bu temalar kapsamında görüşme formunda sorulan sorular ve öğretmenlerin yanıtlarına ait bulgular yer almaktadır.

Alt Tema- Tutarlılık: Bu temada “Kurumunuzda belirlenen amaçlar ve yapılanların tutarlılığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Yapılan görüşmelerde bu temaya ait bulgular şöyledir: Tablo 2.’de görüleceği gibi öğretmenlerin çoğu (13/20) kurumlarında amaçlar ile

yapılanların tutarlı olduğunu düşünmektedir. Bir kısmı (4/20) tutarlı olmadığını düşünürken; bir kısmı da zaman zaman tutarlı (3/20) olduğunu düşünmektedir. Cevap içeriği “tutarlı değil” olan ve ortaokulda görev yapan bir kadın öğretmen bu temaya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Amaçlara ulaşabilmek için bazen risk almak gereklidir. Çalıştığım kurumda yöneticiler kesinlikle risk almaz.” Cevap içeriği “tutarlı” olan ve ortaokulda görev yapan bir erkek öğretmen ise görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Okulumuzun belirlenen amaçlar noktasında okulun vizyonunu, misyonunu ve stratejilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptığını düşünüyorum. Yeniliklere ve gelişmelere açık çalışmalar yaptığım kanısındayım.”

Tablo 2. Kurumda Amaçlara göre Yapılanların Tutarlılığı

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Tutarlılık	Tutarlı	13
Tutarlılık	Tutarlı değil	4
Tutarlılık	Zaman zaman tutarlı	3

Alt Tema- Vaatler: Bu temada “Kurumunuzda vaat edilenler (ödül vb.) size göre adil ve tutarlı mıdır? Neden?” sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 3.’te görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğu (11/20) kurumlarında amaçlar ile yapılanların tutarlı olduğunu düşünmektedir. Bir kısmı (7/20) tutarlı olmadığını düşünürken; bir öğretmen zaman zaman tutarlı (1/20) olduğunu, başka bir öğretmende bu konuda net bir fikrinin olmadığını (1/20) belirtmiştir. Cevap içeriği “tutarlı” olan ve lisede görev yapan bir erkek öğretmen bu temaya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Adil olduğunu düşünüyorum. Okulun işleyişine ekstra katkı sağlayanlara yönelik pozitif ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum. Bu durumun dolaylı pekiştirmeye yaradığını görüyorum.” Cevap içeriği “tutarlı değil” olan ve ortaokulda görev yapan bir erkek öğretmen görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “Kurum olarak vaat edilen ödüllerde çoğunlukla adil ve tutarlı davranıldığını düşünmüyorum. Çünkü değerlendirme kriterlerinin yıllara göre farklılıklar gösteriyor; değerlendirme kıstasları açık ve net değil.”

Tablo 3. Kurumda Vaat Edilenlerin Adilliği ve Tutarlılığı

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Vaatler	Tutarlı	11
Vaatler	Tutarlı değil	7
Vaatler	Zaman zaman tutarlı	1
Vaatler	Çekimser	1

Tema 2: Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyut kapsamında olumsuz duygu, gelecek beklentisi ve örgüt içi iletişim alt temaları işlenmiştir. Bu temalar kapsamında görüşme formunda sorulan sorular ve öğretmenlerin yanıtlarına ait bulgular yer almaktadır.

Alt Tema- Olumsuz Duygu: Bu temada “Kurumunuzu düşününce hissettiğiniz olumsuz duygular nelerdir? Açıklayınız.” sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 4.’te görüldüğü gibi öğretmenlerin bir kısmı (4/20) kurumlarına karşı olumsuz duygu hissetmediklerini; bir kısmı (4/20) kurumlarına karşı umutsuzluk hissettiği; başka bir kısmı da (4/20) olumsuz duygularının mesai arkadaşları ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak öğretmenlerden ikisi baskı ve otorite hissettiklerini, diğer ikisi değersiz hissettiklerini ve başka iki öğretmen ise öğrencilerin derslere karşı olan isteksizlerinin onlarda olumsuz duygular hissetmelerine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Bina donanımının yetersizliği ve yabancı uyruklu öğrencilerin sayısının fazlalığı öğretmenlerde kurumlarını düşününce hissettikleri olumsuz duygulardandır. İlkokulda görev yapan bir kadın öğretmenin “mesai arkadaşları” cevap içeriğine ilişkin verdiği yanıt şu şekildedir: “Okulda çalışan diğer öğretmenlerin bazı bencil ve tutarsız davranışları var. Örneğin bugün sıcak ve samimi bir iletişim kurarken yarın selam bile vermiyorlar.”

Tablo 4. Kurum Hakkında Olumsuz Duygular

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Olumsuz Duygu	Mesai Arkadaşlarına Karşı Olumsuz Hisler	4
Olumsuz Duygu	Umutsuzluk	4
Olumsuz Duygu	Yetersiz Bina	1

Olumsuz Duygu	Baskı ve Otorite	2
Olumsuz Duygu	Olumsuz Duygum Yok	4
Olumsuz Duygu	Derse Karşı İsteksiz Öğrencilerin Yarattığı Olumsuz Duygular	2
Olumsuz Duygu	Değersizlik	2
Olumsuz Duygu	Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçeyi Anlamamasının Verdiği Negatif His	1

Alt Tema- Gelecek Beklentisi: Bu temada “Kurumunuz hakkında ileriye dönük duygularınız/hisleriniz nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 5.’te görüldüğü gibi Öğretmenlerin çoğu (8/20) kuruma ileriye dönük hislerinde umutlu oldukları ve aynı kurumda uzun süre çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmı (7/20) kurumlarının geleceğine karşı umutsuz hissettiklerini belirtirken; bir kısmı (3/20) ileriye dönük hislerinde yenilikçiliğin ve işbirliğinin artmasını; diğer bir kısmı da (2/20) saygı ve demokrasinin daha da çok hissedilmesini beklemektedir. “Uzun süre çalışmak isterim” cevap içeriğine ilişkin bir kadın lise öğretmeni “İleride de çalışmak isterim; huzurlu bir ortamdayım” demiştir. “Umutsuzum” cevap içeriğine ait görüş bir ortaokulda görev yapan bir erkek öğretmen tarafından “İleriye dönük duygularım şu an hissettiklerimden pek farklı değil çünkü bir şey değişeceğine dair fazla umudum yok.” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 5. Kurumunuz Hakkında İleriye Dönük Duygular

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Gelecek Beklentisi	Umutsuzluk	7
Gelecek Beklentisi	Uzun Süre Çalışma İsteği	8
Gelecek Beklentisi	Yenilikçilik ve işbirliği	3
Gelecek Beklentisi	Saygı ve demokrasi	2

Alt Tema- Örgüt İçi İletişim: Bu temada “Kurum/örgüt içi iletişimin size anımsattığı hisler nelerdir? Örnek veriniz.” Sorusuna ilişkin bulgular verilmiştir. Tablo 6.’da görüldüğü gibi öğretmenler en çok (6/20) samimiyet duygusunu hissetmektedir. İkinci en çok hissedilen duygu ise (5/20) huzursuzluk ve dedikodu olmuştur. Öğretmenler sırasıyla aidiyet, iletişimsizlik, değerli olmak ve profesyonellik hislerini kurum içi iletişimin kendilerine anımsattığını belirtmişlerdir. Erkek bir ortaokul öğretmeni “Yeteri kadar açık bir iletişim yok. Söylenmek istenenler açık bir şekilde değil üstü kapalı bir şekilde ifade ediliyor” cümlesi ile “iletişimsizlik” cevap içeriğinin birini oluşturmuştur. Bir diğer erkek

ortaokul öğretmeni “Yine bazı olumsuzluklar da olsa kurum içi iletişim beni mutlu ediyor. Beraber çalışmaktan haz etmediğim birkaç meslektaşım olsa da böyle meslektaşlarımın azınlıkta olması kurum içi iletişimi keyifli hale getiriyor.” diyerek “samimiyet” cevap içeriğine ait bir cümle söylemiştir.

Tablo 6. Kurumdaki İletişimin Anımsattığı Hisler

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Örgüt İçi İletişim	Aidiyet	3
Örgüt İçi İletişim	Samimiyet	6
Örgüt İçi İletişim	Profesyonellik	1
Örgüt İçi İletişim	Değerli Olduğumu	2
Örgüt İçi İletişim	Huzursuzluk ve Dedikodu	5
Örgüt İçi İletişim	İletişimsizlik	3

Tema 3: Davranışsal

Davranışsal boyut kapsamında mimik-davranış ve arkadaşlara şikâyet alt temaları işlenmiştir. Bu temalar kapsamında görüşme formunda yer alan sorular ve öğretmenlerin yanıtlarına ait bulgular yer almaktadır.

Alt Tema- Mimik-Davranış: Bu temada “Çalışma ortamınızda ya da toplantılarda arkadaşlarınızla bakışarak/mimiklerle anlık durumu eleştirdiğiniz zamanlar oluyor mu? Örnek verir misiniz?” sorusuna ait bulgular yer almaktadır. Tablo 7.’de olduğu gibi öğretmenlerin çoğu (13/20) çalışma ortamlarında ya da toplantılarda arkadaşlarıyla bakışarak anlık durumu eleştirdiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı (4/20) bu durumu bazen yaşadıklarını belirtirken diğer bir kısmı (3/20) bunu yaşamadıklarını belirtmişlerdir. “Evet” cevap içeriğine ait birkaç görüş şu şekildedir: “Evet tabi ki oluyor. Hatta toplantı anında mesajlaşıyoruz.”; “İlla ki oluyor bazen dile getirmediğimiz olayları bakışarak anlatıyoruz.”; “Yakın arkadaşlarım ile bahsedilen konu hakkında olumlu ya da olumsuz bir durumu baş ve göz hareketleri ile birbirimize bildirdiğimiz sıklıkla yaşanan bir şey.”

Tablo 7. Kurumda Durumları Bakışarak/Mimikle Eleştirme

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Mimik-Davranış	Evet	13
Mimik-Davranış	Bazen	4
Mimik-Davranış	Hayır	3

Alt Tema: Arkadaşlara Şikâyet: Bu temada “*Sohbet ortamınızda kurumunuzun hakkında konuşurken daha çok şikâyetinizi mi yoksa memnuniyetinizi mi belirtirsiniz? Neden?*” sorusuna ait bulgular yer almaktadır. Tablo 8.’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğu (11/20) sohbet ortamlarında kurumları hakkında memnuniyetlerini dile getirdiklerini belirtmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı (8/20) sohbet ortamlarında kurumları hakkında şikâyetlerini dile getirdiklerini söylerken bir öğretmen hem şikâyetini hem de memnuniyetini söylediğini belirtmiştir. Kadın bir lise öğretmeni “şikâyet” cevap içeriği ait cümlesini şu şekilde dile getirmiştir “*Şüphesiz şikâyet. Bunun nedeni hem problemleri paylaşarak rahatlamak hem de bu şikâyetlere başka bir bakış açısıyla çözüm bulmak.*” Bir erkek ortaokul öğretmeni ise “memnuniyet” cevap içeriğine ait düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: “*Memnuniyet. İnce düşünceli ve çalışkan bir idari kadromuz var. Çalışan öğretmenlerde birkaç tane dedikoducu veya saygısız olanlar var, ama genel olarak iyi.*”

Tablo 8. Sohbet Ortamında Kurum Hakkında Konuşulanlar

<i>Alt Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Arkadaşlara Şikâyet	Şikâyet	8
Arkadaşlara Şikâyet	Memnuniyet	11
Arkadaşlara Şikâyet	Hem Şikâyet Hem Memnuniyet	1

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışma, öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda örgütsel sinizm; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak üç boyutuyla ele alınmış ve görüşme formları bu boyutlara göre hazırlanmıştır. Görüşme formları öğretmenlere uygulanmış; üç

boyut ve üç boyutun alt boyutları şeklinde bulgular elde edilmiştir. Bulgular ışığında ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

Bilişsel boyut kapsamında öğretmenler, kurumlarında belirlenen amaçlar ve yapılanların tutarlı olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca öğretmenler kurumlarında vaat edilenlerin (ödül vb.) tutarlı ve adil olduğu görüşündelerdir.

Duyuşsal boyut kapsamında öğretmenlerin kurumlarını düşününce hissettikleri olumsuz duygular en çok umutsuzluk ve mesai arkadaşlarının varlığı olurken; olumsuz duygu hissetmeyen öğretmenler de bulunmaktadır. Öğretmenlerin kurumları hakkında ileriye dönük duygularının uzun süre çalışmak istedikleri yönünde olmakla beraber umutsuz olan öğretmenler de neredeyse umutlu olanlarla eşit sayıdadır. Öğretmenler, kurum içi iletişim konusunda hissettikleri ise yine neredeyse yarı yarıya samimiyet ve huzursuzluktur.

Davranışsal boyut kapsamında elde edilen bulgular ışığında öğretmenlerin çalışma ortamlarında ya da toplantılarda arkadaşlarıyla bakışarak/mimiklerle anlık durumu eleştirdikleri zamanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal ortamlarında öğretmenler kurumları hakkında konuşurken genelde memnuniyetlerini dile getirdikleri ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin tutumlarını tespit etmek amacıyla bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyuttan oluşan Örgütsel Sinizm Ölçeği kullanılarak yapılan nicel çalışmalara bakıldığında (Yetim ve Ceylan, 2011; Ergen, 2015; Üreten; 2016) davranışsal alt boyutun “kısmen katılıyorum” düzeyi ile en üstte yer aldığı görülmektedir. Çalışmamızda da öğretmenlerin birbirleri ile bakışarak ya da arkadaşlarına şikâyet ederek bu alt boyutun ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak bazı çalışmalarda (Kalağan, 2009; Altınöz, Çöp ve Sığındı, 2011; Gün, 2015; FitzGerald,2002; Özgan, Çetin ve Külekçi, 2011) ise en düşük ortalamaya sahip sinizm düzeyi duyuşsal alt boyuttur ve “katılmıyorum” düzeyindedir. Çalışmanın üç boyutu için düşünüldüğünde ulaşılan sonuçlar öğretmenler kurumları için olumlu düşünce, duygu ve davranışlar göstermektedir. Öğretmenlerin örgütsel sinizme ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada araştırmacı ve uygulayıcılara yönelik aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

- Diğer araştırmalar okul yöneticileri ve diğer personel araştırmaya dâhil edilerek yapılabilir
- Yapılan bu nitel çalışma yapılacak başka nicel çalışmalar ile desteklenebilir.

- Bu çalışmada öğretmenlerin cinsiyet ve okul kademesi bilgileri alınmıştır; yapılacak araştırmalarda öğretmenlerin diğer demografik özelliklerine de yer verilip bu kapsamda araştırmalar yapılabilir.
- Kahramanmaraş ili Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçelerinden toplanan araştırma verileri, diğer ilçelerde de toplanarak profil genişletilebilir
- Devlet ve özel okullarda çalışan öğretmenlere karşılaştırmalı bir araştırma yapılabilir.
- Öğretmenlerin sinik tutum ve davranışları sergilemesine sebep olan değişkenler okul yöneticileri tarafından düzenlenebilir.
- Elde edilen sonuçların yöneticiler tarafından doğru kullanılması ve örgütsel sinizmi tetikleyici unsurların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, social, and general psychology monographs*, 126(3), 269.
- Akar, H. (2018). Türkiye'de eğitim örgütlerinde yapılan örgütsel sinizm çalışmalarının içerik analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2097-2127.
- Altınöz, M., Çöp, S., Sığındı, T. (2011). Algılanan örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm ilişkisi: Ankara'daki dört ve beş yıldızlı konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(21), 285-315.
- Brandes, P. and Das, D. (2006). Locating behavioral cynicism at work: Construct issues and performance implications. *Employee health, coping and methodologies*, 233-266.
- Brandes, P. M. (1997). Organizational cynicism: It's nature, antecedents and consequences. *The University of Cincinnati, USA*.
- Dean Jr, J. W., Brandes, P. and Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management review*, 23(2), 341-352.
- Elif, İ. (1994). *Yönetimde kalite kontrol çemberleri ve uygulamadan örnekler*. Uludağ Üniversitesi.

- Erdost, H. E., Karacaoğlu, K. ve Reyhanoğlu, M. (2007). Örgütsel sinizm kavramı ve ilgili ölçeklerin Türkiye'deki bir firmada test edilmesi. 15. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, 514-524.
- Ergen, S. (2015). *Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeyleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fitzgerald, M. R. (2002). *Organizational cynicism: Its relationship to perceived organizational injustice and explanatory style*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University Of Cincinnati.
- Gün, F. (2015). *Öğretim elemanlarının algularına göre örgütsel sinizm ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Helvacı, M. A. (2010). Örgütsel sinizm. Yönetimde yeni yaklaşımlar. *HB Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Eds.)*, Pegem Akademi Yayınları.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Alguları İle Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Akdeniz Üniversitesi.
- Kanter, D. L. and Mirvis, P. H. (1989). *The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion*. Jossey-Bass.
- Kart, M. E. (2015). *Örgütsel sinizm bağlamsal performans ve etik ideoloji*. Nobel Yayıncılık.
- Özer, N., Demirtaş, H., Üstüner, M. ve Cömert, M. (2006). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel güven algıları. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(1), 103-124.
- Özgan, H., Çetin, B., Külekçi, E. (2011). İlköğretim Kademesinde Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(17), ss. 69-84.
- Özgener, Ş., Öğüt, A., & Kaplan, M. (2008). İşgören-işveren ilişkilerinde yeni bir paradigma: Örgütsel sinizm. *Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar (İçinde, M. Özdevecioğlu, H. Karadal (Ed.) (1. Baskı sy. 54-68)*, İlke Yayınevi.
- Pelit, N. ve Pelit, E. (2014). *Örgütlerde kanser yapıcı iki başat faktör: Mobbing ve örgütsel sinizm*. Detay Yayıncılık.

- TDK (Türk Dil Kurumu), 2020. Sinizm, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5c166e48b2c4f8.55083450 (20.11.2020).
- Turner, J. H. and Valentine, S. R. (2001). Cynicism as a fundamental dimension of moral decision-making: A scale development. *Journal of Business Ethics*, 34(2), 123-136.
- Üreten, Z. K. (2016). *Sağlık meslek gruplarının örgütsel sinizm düzeylerini ölçmeye yönelik bir araştırma: kamu hastanesi ile özel hastane karşılaştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yetim, S., A. & Ceylan, Ö., Ö. (2011). “Örgütsel Sinisizm ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye İlişkin Bir Araştırma”, *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), ss. 682-695.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Mesleki ve Teknik Liselerde İnfomal İletişim¹**Ali CÜLHA**

Dr., MEB

ali.63.44@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5215-0823>**Ahmet KAYA**

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı

akaya574@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8899-9178>**Betül DELİBALTA**

Öğretmen, MEB

betuldelibalta4@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7947-1782>**Öz**

Bu araştırmanın amacı mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeylerini ortaya koyarak, informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini mesleki ve teknik liselerde görev yapan öğretmen ve yöneticiler oluşturmaktadır. Araştırmada, Toytok ve Doğan (2019) tarafından geliştirilen, 5 boyut ve 23 maddeden oluşan okullarda informel iletişim ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı .84 olarak tespit edilmiştir. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, t-Testi ve tek yönlü varyans analizi testi kullanılmıştır. Araştırmada mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim algı düzeylerinin ara sıra (orta) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Mesleki kıdemi 11-15 yıl arasında olanların mesleki kıdemi 0-5 yıl arasında olanlara göre, okulda çalışma süresi 6-10 yıl arasında olanların çalışma süresi 0-5 yıl olanlara göre, Eğitim Fakültesi mezunlarının Fen Edebiyat Fakültesi mezunlarına göre informal iletişim düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma bulgularından hareketle informal iletişimle ilgili olarak

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 17.05.2021 / 13.07.2021

Künye Bilgisi: Cülha, A. Kaya, A. ve Delibalta, B. (2021). Mesleki ve teknik liselerde informal iletişim. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1527-1544. DOI: 10.33437/ksusbd.938343

mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlere bazı eğitimler, atölye çalışmaları düzenlenebilir. Aynı bölümler içerisinde ve farklı bölümler arasında iletişimi arttırabilecek sosyal ve kültürel organizasyonlar yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, İnfomal İletişim, Mesleki ve Teknik Lise.

Informal Communication in Vocational and Technical High Schools

Abstract

The aim of this study is to determine whether informal communication differs according to various variables by revealing the level of informal communication use of administrators and teachers working in vocational and technical high schools. The descriptive survey model, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. The population of the research consists of teachers and administrators working in vocational and technical high schools. In the study, the informal communication scale was used in schools, which was developed by Toytok and Doğan (2019) and consisted of 5 dimensions and 23 items. In the study, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient of the scale was determined as .84. Arithmetic mean, t-Test and one-way analysis of variance test were used to analyze the data. Those with a professional seniority of 11-15 years had a higher level of informal communication compared to those with a professional seniority of 0-5 years, those with a working period of 6-10 years at school compared to those with a working period of 0-5 years, and that graduates of Faculty of Education had higher levels of informal communication than those with graduates of Faculty of Science and Literature. Based on the findings of the research, some trainings and workshops can be organized for administrators and teachers working in vocational and technical high schools regarding informal communication. Social and cultural organizations can be organized to increase communication within the same departments and between different departments.

Keywords: Communication, Informal Communication, Vocational and Technical High School.

GİRİŞ

Personel yönetimi bakımından dönüm noktası olarak görülebilecek Hawthorne araştırmaları ile birlikte, işgörenlere yönelik tutum ve davranışların önemli olduğu keşfedilmiş, insan ilişkileri akımı başlatmıştır. Bu akımla birlikte, yönetim faaliyetlerinin amacına ulaşmasında informal yapıların önemli katkılarının olduğu fark edilmiştir (Bursalıoğlu, 1971; Himmetoğlu, Ayduğ, ve Bayrak, 2020). Örgütlerde insan ilişkilerinin öneminin keşfedilmesiyle, informal iletişim kanallarıyla gelişen güçlü ilişkiler, bağlılık, motivasyon, birlik ve

beraberlik gibi unsurların değeri anlaşılmıştır. Bu nedenle, maksimum verimi hedefleyen örgütler daha etkili iletişim için çaba göstermekte, informal iletişimi formal iletişimin yanında ve onun tamamlayıcısı olarak, örgütsel etkililiğe katkıda bulunması için yaygın biçimde kullanılmaktadırlar (Himmetoğlu, Ayduğ, ve Bayrak, 2020; Riggio, 2016). Başka bir deyişle informal iletişim kanalları, örgütün bir gerçeği haline geldiğinden, bu kanalları tıkamak, akışı durdurmak ya da ortadan kaldırmak yerine, onun varlığını kabul ederek örgüt yararına kullanılmaktadır (Bektaş ve Erdem, 2015). İnfomal iletişim, örgüt içinde mevcut olan formal ağların ötesine geçerek, bilginin yayılmasına yardımcı olur. Yayılan bilgi her zaman hoş giden, istenilen bilgi olmayabilir. Bu olasılığa rağmen, informal iletişim sürecinin engellenmesi yerine yönetilmesi ve ondan yararlanılması daha değerlidir (Uğurlu, 2014). Örgütlerin yapısı da örgüt içindeki iletişim şekillerini etkilediğinden (Lunenburg, 2010) kendi doğasıyla pek de uyuşmayan bilimsel işletmenin ağırlığından sıkılan eğitim örgütlerinde de insan ilişkileri akımı yayılmış, informal örgüt yöneticiler tarafından kabul edilmiş ve yöneticilerin davranışlarını etkilemiştir. İnfomal örgüt, çok gruplu olan eğitim örgütlerinde önemli etkileşim yapıları meydana getirme, işbirliğini artırma, örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunma noktasında rol oynamaktadır (Bursalıoğlu, 2012). Eğitim örgütlerinde iletişim ve informal iletişim ile ilgili birtakım çalışmalar mevcuttur (Afat ve Arslan, 2019; Ay ve Uğurlu, 2016; Güçlü, 2017; Toytok ve Doğan, 2019; Uğurlu, 2016; Üstün ve Bostancı, 2021). Bu araştırmalardan farklı olarak, bu çalışmada kendine özgü yanları ile diğer okullardan farklılaşabilen mesleki ve teknik liselerde, informal iletişimi araştırmak, bu farklılıkların informal iletişime ne ölçüde yansıyor yansımadağına dikkat çekmek ve bu manada literatüre katkı sunmak hedeflenmiştir.

İletişim

İletişim, insanlar arası ilişkilerde vazgeçilmez bir ögedir. Her türlü etkinlik, paylaşım, davranış, tavır ve tutum iletişim unsuru olarak kabul edilir (Uğurlu, 2014). İnsanoğlunun yaratılışından beri var olan iletişime yönelik onlarca iletişim tanımı yapılmıştır. Genel manada iletişim, bir bireyden diğer(ler)ine bilgi aktarma ve ortak bir anlayış oluşturma süreci (Lunenburg, 2010), bir bilginin bir birey ya da gruptan diğer birey ya da gruplara aktarılması (Riggio, 2016), insan davranışını değiştirmek amacıyla her türlü kavram ve sembolün iletilme süreci (Bursalıoğlu, 2012), bilgi üretme, anlamları ortak kılma ve anlamlandırma süreci şeklinde tanımlanabilmektedir (Uğurlu, 2014). İletişim, karar verme sürecinde seçenekleri belirlerken ve değerlendirirken birey ve gruplara ihtiyaç duydukları bilginin aktarılmasını sağlar (Robbins ve Judge, 2013).

Örgütsel İletişim

İletişim örgütün can damarı gibi işlev gören ve sürekliliği olan bir süreçtir (Aydın, 2013; Bektaş ve Erdem, 2015; Riggio, 2016). Çünkü örgütlerde bilginin tüm birimlere zamanında ve çarpıtılmadan ulaştırılabilmesi, örgütün işleyişini sürdürebilmesi için hayati önemdedir (Aydın, 2013; Bektaş ve Erdem, 2015). Örgütsel iletişim; yazılı yada sözlü emirler, informal sohbetler, elektronik mesajlar, yazılı raporlar, duyuru panosundaki ilanlar, yöneticiler arası tartışmalar vs. pek çok şekilde gerçekleşebilir (Riggio, 2016). Örgütsel başarı ve etkililiğin elde edilmesinde önemli bir unsur olan örgütsel iletişim, örgütteki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunur. Bu nedenle de örgütsel manada vazgeçilmez olan iletişim, sağlıklı ve etkili bir örgüt iklimi oluşturma giden yolda kritik bir öneme sahiptir (Eğinli ve Bitirim, 2008). Örgütsel iletişim, bireyle örgüt arasında karşılıklı bilgi alışverişinin, bireyi motive etmenin, bireysel ve örgütsel hedeflere ulaşmanın, işgörenler ile yöneticiler arasında ortak bir anlayışın temelini oluşturur (Karaçor ve Şahin, 2005). Bireyler, örgütlerinde diğer bireyler ve gruplarla iletişim kurma gereksinimi hissederler (Eğinli ve Bitirim, 2008; Kraunt vd., 2002; Mert, Bekmezci ve Eroğluer, 2019). Örgütsel iletişim, formal (biçimsel/resmi) ve informal (doğal/resmi olmayan) iletişim olmak üzere iki şekilde gerçekleşir (Bekmezci ve Eroğluer, 2019; Bektaş ve Erdem, 2015; Eğinli ve Bitirim, 2008; Kraunt vd., 2002). Bir örgütün hedeflerine ulaşmasında formal ve informal iletişim birlikte rol oynayarak birbirlerini tamamlarlar (Afat ve Arslan, 2019; Bursalıoğlu, 2012). Formal iletişim, daha çok örgütteki hiyerarşik yapıyla ilgilidir. Rasyonel ve planlanmış bilgi akışının sağladığı iletileri kapsar. İnfomal iletişim ise hiyerarşik yapının ötesinde, kişiler arası ilişkiler ağı yoluyla gerçekleşir. Örgütün informal yanını işletir (Gürsel, 2006).

Örgütlerde İnfomal İletişim

İletişim, örgütteki işgörenlerin davranışlarını kontrol eder. Örgütlerde işgörenlerin uymak zorunda olduğu kurallar daha çok formal iletişim aracılığıyla kontrol edilir. İşgörenlerin mesleki faaliyetleriyle ilgili mesajlar yine formal iletişim kanallarıyla iletilir (Robbins ve Judge, 2013). Örgütsel iletişim, her zaman formal ve kontrol edilebilir bir biçimde oluşmamakta, örgüt içi bilginin yayılmasında formal iletişimin yanında informal iletişim kanalları da yaygın olarak kullanılmaktadır (Eğinli ve Bitirim, 2008). Bunun dışında kendi kendine oluşan, kişisel ve sosyal mesajların iletilmesinde rol oynayan informal iletişim kanalları da bulunmaktadır (Robbins ve Judge, 2013). İnfomal iletişim, örgütlerde işgörenler arasında kendiliğinden ya da grupların ilgi alanlarına göre ortaya çıkar. İşgörenlerin kendi aralarındaki bakışları, mimikleri, jestleri ya da duruşları infomal iletişime destek verir (Subramanian, 2006). İnfomal iletişim de örgütlerde davranışları kontrol eder. Ancak daha çok işgörenlerin psikolojik

ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanabildiği, memnuniyetlerini ve hayal kırıklıklarını gösterebildikleri temel sosyal etkileşim kaynağıdır (Robbins ve Judge, 2013). İnfomal iletişim, insanların fiziksel ve psikolojik yakınlık kurmaya, sosyalleşmeye veya bir gruba dâhil olmaya ihtiyaç duymaları nedeniyle (Ergen, 2011) plansız ve programsız bir şekilde, örgütün hiyerarşik yapısı dışında, işgörenlerin sosyal ve bilgi ihtiyaçlarından kendiliğinden doğar (Mert, Bekmezci ve Eroğluer, 2019; Uğurlu, 2014). Bu bilgiler göz önüne alındığında infomal iletişimi; gönüllü, sosyal veya küçük gruplar arasında gerçekleşen iletişim olarak tanımlamak mümkündür (Fay ve Kline, 2012). Tanımdan da anlaşılacağı üzere infomal iletişim örgütteki birey ve grupların etkileşiminde rol oynar. İnfomal iletişim, doğası gereği daha esnek olması (Uğurlu, 2014), etkileşimli ve daha zengin içeriğe sahip olup formal iletişime göre daha baskın unsurlar içermesi (Kraunt vd., 2002) bakımından özellikle sosyal ilişkileri artırmada fark yaratabilir (Uğurlu, 2014).

İnfomal İletişimin Avantajları

Bir örgütte işgörenler arasında işbirliği yapılabilmesi, güçlü bir iletişim gerektirir (Mert, Bekmezci ve Eroğluer, 2019). Bu güçlü iletişim ağının önemli bir boyutu olan infomal iletişim kanallarıyla, örgüt üyeleri daha yaratıcı ve daha aktif davranmaya başlayabilirler (Fay ve Kline, 2012). İnfomal iletişim, örgüt üyelerinin amaçlarını, değerlerini ve tutumlarını yansıtır. Örgüte yarar sağlayacak şekilde kullanıldığında etkililiği ve verimliliği artırır (Toytok ve Doğan, 2019). İnfomal iletişim, örgütsel problemin tartışılmasına ve kararların alınmasına etki eder, örgüt üyelerinin kendi duygularını rahatlıkla dile getirebilmelerine olanak sağlar, ait olma duygularını geliştirebilir (Subramanian, 2006). İşgörenlerin moralini yükseltmek, deneyimleri paylaşmak, yenilikleri öğrenmek ve aktarmak, işbirliği yapmak, fikir alışverişinde bulunmak ve değişen çevre şartları hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla kullanıldığında örgüt için oldukça faydalıdır (Karcıoğlu, Timuroğlu ve Çınar, 2009). İnfomal iletişim, etkili gerçekleştiğinde yöneticiler için de değerli bir yönetim kanalı haline gelebilir. Yöneticiler, formal iletişimle tamamlanamayan alanları kapsayacak politikalar geliştirerek infomal iletişim kanallarını kullanabilir, örgütün etkililiği ve verimliliğine katkıda bulunabilirler (Arabacı, Sünkür ve Şimşek, 2012; Bektaş ve Erdem, 2015; Subramanian, 2006). Yöneticiler formal iletişim kanalları aracılığıyla elde edemedikleri bilgilere infomal iletişim kanallarıyla ulaşabilirler. Bu da bilgilerin daha hızlı toplanmasını, dağıtılmasını ve bireyler arasında dayanışma kurulmasını sağlayarak, hızlı ve etkili karar vermeye yardımcı olabilir (Subramanian, 2006). Ayrıca infomal iletişim, örgüt üyelerinin hem örgütle ilgili hem de diğer bireysel ve sosyal gereksinimlerini karşıladığından, formal iletişimden daha verimli olabilmektedir (Mert, Bekmezci ve Eroğluer, 2019). İnfomal iletişim, formal iletişimin yükünü hafifletmek, örgüt içinde hızlı bilgi akışına imkan vermek, birlik ve beraberliği geliştirmek, işgörenlerin

motivasyonunu arttırmak ve ekip çalışmalarını aktif hale getirmek gibi katkılar sağlar (Bektaş ve Erdem, 2015). Neticede informal iletişimin avantajlarının azımsanmayacak kadar fazla olduğunu söylemek mümkündür (Subramanian, 2006).

İnformel İletişimin Dezavantajları

Örgütsel iletişim, bazen informal iletişim kanallarıyla kontrolden çıkarak problemlili ve tehlikeli bir yapıya bürünebilir. Örgüt üyeleri arasındaki işbirliği ve dayanışma zedelenebilir, performansta düşüş yaşanabilir (Bektaş ve Erdem, 2015; Eğinli ve Bitirim, 2008). Örgütün bazı üyeleri, informal iletişim kanalları aracılığıyla kendi çıkarlarına yönelik kazanımlar sağlamak isteyebilirler. İnformal iletişim yoluyla samimiyet ve yakınlık elde eden üyeler, kendilerine olumsuz yansımaları olabilecek durumlarda rasyonel ve yapıcı olmaktan ziyade duygusal ve yıkıcı olabilirler. Örgütlerde, özellikle dedikodu ve söylenti gibi negatif iletişim öğelerinin ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde etkili olan informal iletişim kanallarını tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmayabilir. Ancak informal iletişimin negatif etkilerini azaltmanın hatta önleminin mümkün olduğu söylenebilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, dedikodu ve söylentilerin örgütte yayılmasının önemsenmemesi durumudur. Bu durumda informal iletişim çoğu zaman zehirli bir yapıya bürünerek kişilerarası ilişkilere zarar vermekte ve örgüte yönelik olumsuz sonuçların doğmasına neden olabilmektedir. Örgütteki birçok farklı öğeden etkilenen iletişim olgusu, kontrolden çıkarak daha çok dedikodu ve söylentiler ile beslendiğinde örgütteki entelektüel güvenliği zedeler. Böyle bir durumda örgütte zehirli (toksik) ilişkiler ortaya çıkmakta, oluşan sağlıklı bir iletişim ortamı örgüt iklimini olumsuz etkilemektedir (Eğinli ve Bitirim, 2008).

Eğitim Örgütlerinde İletişim

İnsanın bulunduğu tüm yapılarda informal etkileşimlerin oluşmasının kaçınılmaz olması nedeniyle, örgütlerde formal iletişim kanallarıyla birlikte kendiliğinden oluşan informal iletişim kanallarının da bulunduğu çalışmanın başında ifade edilmişti. Bu informal etkileşimler örgütün kültürünü, iklimini, derin, duygusal ve dramatik yönlerini yansıtır (Toytok ve Doğan, 2019). Eğitim örgütleri; öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer paydaşlar arasında yoğun iletişim yaşanması (Afat ve Arslan, 2019), yapı ve özelliklerinin farklılaşması nedeniyle informal iletişimin formal iletişimden daha fazla rol oynadığı örgütler olarak görülebilir (Bursalıoğlu, 2012). Eğitim örgütlerinde yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerin birbirlerine karşı eylemleri tamamıyla iletişimsel eylemlerdir. Girdisi ve çıktısı insan olan eğitim örgütlerinde, iletişim ve insan ilişkileri diğer örgütlere göre daha önemlidir (Bolat, 1996; Güçlü, 2017). Eğitim örgütlerinin insan ilişkilerinin yaygın olduğu örgütler olması, bu ilişkilerin de doğası gereği daha

çok informal iletişim yoluyla gerçekleştiği göz önüne alındığında (Hoy ve Miskel, 2010) eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşabilmesi için öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi ve diğer paydaşların etkili iletişim kurabilmeleri gerekmektedir (Ay ve Uğurlu, 2016). İnfomal iletişimin okullarda fikirlerin özgürce ifade edilmesini sağladığı, okul kültürünü güçlendirdiği, sosyalliği arttırdığı, etkililiğe katkı sağladığı (Himmetoğlu, Ayduğ ve Bayrak, 2020), paydaşlar arası motivasyon iş birliğini sağlayarak okulun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür (Afat ve Arslan, 2019).

Mesleki ve teknik eğitim kurumları plan, program, çalışma ortamı, aynı fiziki ortamda farklı bölümlerin bulunması, öğrenimin bir bölümünün iş örgütlerinde uygulama şeklinde olması nedeniyle gelişen çevre ilişkileri, öğrencilerin, velilerin, çevrenin beklentileri bakımından genel ortaöğretim kurumlarından farklılaşmaktadır. Bu farklı öğelerin senteziyle mesleki ve teknik eğitim yapan okullarda kendine has bir örgüt kültürünün mevcut olduğu söylenebilir (Sönmez, 2006). Ayrıca, mesleki ve teknik liselerin, öğrencilerin çoğunlukla istemeyerek geldikleri, düşük motivasyonla birlikte düşük akademik başarı gösterdikleri, tercih edilme oranının az olduğu, toplumun ve öğretmenlerin okula olan bakış açılarının nispeten olumsuz olduğu okullar olarak algılandıkları da bilinmektedir (Atalay Mazlum ve Balcı, 2018). Bu bağlamda mesleki ve teknik liselerde informal iletişim kanallarının kullanımının araştırılmaya değer olduğu, bu okullarda görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeylerinin ve informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre araştırılmasının alanyazına katkı sağlayacağı, bu durumla ilgili mevcut boşluğu doldurmada bir adım olabileceği söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeylerini ortaya koyarak, informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1- Mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin kullandıkları informal iletişim hangi düzeydedir?

2- Mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin kullandıkları informal iletişim çeşitli değişkenlere göre (cinsiyet, yaş, kıdem, okuldaki çalışma süresi, görev türü, okuldaki öğretmen sayısı, öğrenim durumu ve mezun olunan fakülte) anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın amacı ve problem durumuna paralel olacak şekilde değinilen literatürün ardından, sonraki bölümlerde araştırmanın yöntemi, bulguları, tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeylerini ortaya koyarak, informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmenin amaçlandığı bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli; daha fazla katılımcı ile araştırma yapmaya uygun ve katılımcıların bir konu hakkındaki yönelimlerini ve tutumlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir araştırma modelidir (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini mesleki ve teknik liselerde görev yapan öğretmen ve yöneticiler oluşturmaktadır. Evren 612 öğretmen ve yöneticiden oluşmaktadır. Bu genişlikteki evren için gereken örneklem sayısının en az 237 kişi olması gerektiği hesaplanmış olup evreni temsilen kolayda örnekleme yoluyla ulaşılan örneklem Kahramanmaraş Onikişubat ilçesinde bulunan mesleki ve teknik liselerde görev yapan 337 öğretmen ve yöneticiden oluşmaktadır. Verileri toplamadan önce etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca araştırmanın her aşamasında etik değerlere özen gösterilmiştir. Ayrıca araştırmanın sadece mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin katılımıyla gerçekleşmesi bir sınırlılık olarak görülmektedir. Katılımcılarla Araştırmaya katılanlara ait demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Kategoriler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	196	58,2
	Erkek	141	41,8
Yaş	30 ve altı	76	22,6
	31-35 yaş	75	22,3
	36-40 yaş	68	20,2
	41 ve üzeri	118	35,0
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	115	34,1
	6-10 yıl	67	19,9
	11-15 yıl	37	11,0
	16-20 yıl	56	16,6
	21 yıl ve üzeri	62	18,4
Okuldaki Çalışma Süresi	0-5 yıl	228	67,7
	6-10 yıl	72	21,4

	11 yıl ve üzeri	37	11,0
Görev Türü	Öğretmen	306	90,8
	Yönetici	31	9,2
Okuldaki Öğretmen Sayısı	30 ve altı	55	16,3
	31-35	28	8,3
	36-40	43	12,8
	41 ve üzeri	211	62,6
Öğrenim Durumu	Lisans	280	83,1
	Lisansüstü	57	16,91
Mezuniyet	Eğitim Fakültesi	166	49,3
	Fen Edebiyat Fakültesi	74	22,0
	Diğer	97	28,8
	Toplam	337	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların 196’sı (%58,2) kadın, 141’i (%41,8) erkek; 76’sı (%22,6) 30 yaş veya altında, 75’i (%22,3) 31-35 yaş arasında, 68’i (%20,2) 36-40 yaş arasında, 118’i (%35,0) ise 41 yaş ve üzerindedir. Mesleki kıdem açısından 0-5 yıl kıdeme sahip olanlar 115 (%34,1), 6-10 yıl kıdeme sahip olanlar 67 (%19,9), 11-15 yıl kıdeme sahip olanlar 37 (%11,0), 16-20 yıl kıdeme sahip olanlar 56 (%16,6), 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanlar 62 (%18,4) katılımcı olarak görülmektedir. Katılımcıların 228’i (%67,7) 0-5 yıl, 72’i (%21,4) 6-10 yıl ve 37’si (%11,0) 11 yıl ve üzeri süredir aynı okulda çalışmaktadır. Katılımcıların 306’sı (%90,8) öğretmen, 31’i (%9,2) yöneticidir. 55 katılımcının okulunda (%16,3) 30 veya altında öğretmen, 28 katılımcının okulunda (%8,3) 31-35 arası öğretmen, 43 katılımcının okulunda (%12,8) 36-40 arası öğretmen ve 211 katılımcının okulunda (%62,6) 41 veya üzeri öğretmen bulunmaktadır. Katılımcılardan 280’i (%83,1) lisans mezunu iken, 57’si (%16,91) ise lisansüstü eğitim almışlardır. 166 katılımcının (%49,3) eğitim fakültesi mezunu, 74 katılımcının (%22,0) eğitim fakültesi mezunu iken 97 katılımcının (%28,8) diğer fakültelerden mezun oldukları görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada katılımcılara iki form sunulmuştur. Formlardan ilki, araştırmaya katılan mesleki ve teknik lise öğretmen ve yöneticilerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanan *Kişisel Bilgiler Formu*’dur. Kişisel bilgiler formunda cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, okuldaki çalış süresi, görev türü, okuldaki öğretmen sayısı, öğrenim durumu ve mezun olunan fakülte ile ilgili sorular yer almaktadır. Diğer formda ise Toytok ve Doğan (2019)

tarafından geliştirilen *Okullarda İnförmel İletişim Ölçeği (OİİÖ)* yer almaktadır. Ölçek 5 boyut ve 23 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki puanları yorumlamada (5-1=4; 4/5=0,80) hesaplaması yapılarak aralıklar belirlenmiştir. Buna göre; 1,00-1,80 aralığı *hiçbir zaman*, 1,81-2,60 aralığı *nadiren*, 2,61-3,40 aralığı *ara sıra*, 3,41-4,20 aralığı *çoğu zaman*, 4,21-5,00 aralığı *her zaman* olacak şekilde düzenlenmiştir. Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayılarının Toytok ve Doğan (2019) tarafından yapılan çalışmada alt boyutlar kapsamında .69 ile .82 arasında deđiştđđđ, bu araştırmada ise ölçeğin genelinde .84 olarak tespit edilmiştir. Büyüköztürk vd. (2010)'ne göre Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayılarının 0,70'in üzerinde olmasının güvenilirlik için yeterli bir ölçüt olduğu göz önüne alınırsa bu değerin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür.

Veri Analiz Yöntemi

Verilerin analizinde SPSS 26.0 programı kullanılmıştır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim algı düzeylerini tespit etmede aritmetik ortalama, standart sapma gibi betimleyici istatistiksel bilgilerinden faydalanılmıştır. Bununla birlikte katılımcılara ilişkin kişisel özelliklerin açıklanmasında frekans ve yüzde kullanılmıştır. Analizlerden önce verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığının kontrolü yapılmıştır. Ölçekte her bir değişkenin grupları için verilerin basıklık (Skewness) – çarpıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiş, basıklık değerinin -.162, çarpıklık değerinin -.195 olduğu tespit edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olmasının normalliğ sağladığı kabulü göz önüne alındığında bu araştırmının verilerine ait dağılımın normal olduğunu söylemek mümkündür (Can, 2017). Normallik testlerinde $p = 0,05$ düzeyinde anlamlılık dikkate alındığında $p > 0,05$ olarak tespit edilmiştir. Bu durum, normallik varsayımına uygun olmaktadır. Normallik testi bulguları göz önüne alınarak, değişkenlerin analizinde parametrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda ikili grupların olduğu analizlerde parametrik testlerden bağımsız örneklem t-Testi; ikiden fazla grubun olduğu değişkenler ile gerçekleştirilen analizlerde parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. ANOVA testindeki anlamlı farklılıkların çıktığında farkın kaynağını tespit edebilmek amacıyla Post Hoc analizlerinden Tukey testi yapılmıştır. Verilerin analizinde anlamlılık düzeyi için $p = 0,05$ olarak ele alınmıştır.

BULGULAR

Mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeyleri ile informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklışamadığına yönelik bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Mesleki ve Teknik Liselerde görev yapan Öğretmen ve Yöneticilerin İnfomal İletişim Algılarına İlişkin Betimleyici İstatistiksel Bilgileri

Ölçek	n	$\bar{X}$	Ss	%95 Güven	
				Alt Sınır	Üst Sınır
Okullarda İnfomal İletişim	337	2,86	0,49	1,52	4,48

Tablo 2’de yer alan bulgulara göre katılımcıların okullarında infomal iletişimin kullanılmasına yönelik algılarına ait ortalamanın 2.86 olduğu, bu değerin *ara sıra düzeyine* karşılık geldiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Bazı Değişkenlere Göre Katılımcıların Okullardaki İnfomal İletişim Algılarına t-Testi Sonuçları

Değişken		n	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Cinsiyet	Kadın	196	2,85	0,50	-,531	335	0,596
	Erkek	141	2,88	0,49			
Görev Türü	Öğretmen	306	2,86	0,50	-,141	335	0,109
	Yönetici	31	2,87	0,40			
Öğrenim Durumu	Lisans	280	2,86	0,50	-,518	335	0,580
	Lisansüstü	57	2,89	0,45			

* $p < 0,05$

Tablo 3’te cinsiyet, görev türü ve öğrenim durumu değişkenlerine göre katılımcıların okullardaki infomal iletişim algı düzeylerine ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Bu üç değişkene göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Tablo 4’te yaş değişkenine göre araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin okullardaki infomal iletişim algılarına ilişkin ANOVA testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Araştırmaya Katılan Öğretmen ve Yöneticilerin Okullardaki İnfomal İletişim Algılarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		n	$\bar{X}$	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ort.	F	p	Fark
Yaş	30 veya altı (1)	76	2,80	0,52	Gruplar arası	0,661	3	0,220	0,888	0,448	-
	31-35 (2)	75	2,83	0,50	Grup içi	82,618	333	0,248			
	36-40 (3)	68	2,91	0,47	Toplam						
	41veya üstü (4)	118	2,89	0,48							

Mesleki Kıdem	0-5 (1)	115	2,72	0,53	Gruplar arası	4,06	4	1,015	4,254	0,002	1-3
	6-10 (2)	67	2,90	0,48	Grup içi	79,218	332	0,239			
	11-15 (3)	37	2,94	0,44	Toplam	83,278	336				
	16-20 (4)	56	3,01	0,39							
	21yıl+ (5)	62	2,91	0,49							
Okulda Çalışılan Süre	0-5 yıl (1)	228	2,80	0,50	Gruplar arası	2,920	2	1,460	6,069	0,003	1-2
	6-10 yıl (2)	72	3,00	0,43	Grup içi	80,358	334	0,241			
	11 yıl + (3)	37	3,00	0,51	Toplam	83,278	336				
Okuldaki Öğretmen Sayısı	30 ve altı (1)	55	2,86	0,49	Gruplar arası	,647	2	,216	,869	0,458	-
	31-35 (2)	28	2,78	0,53	Grup içi	82,631	334	,248			
	36-40 (3)	43	2,78	0,56	Toplam	83,278	336				
Mezun Olunan Fakülte	Eğitim (1)	166	2,94	0,49	Gruplar arası	2,934	2	1,467	6,099	0,003	1-2
	Fen Edebiyat (2)	74	2,70	0,55	Grup içi	80,344	334	,241			
	Diğer (3)	97	2,86	0,41	Toplam	83,278	336				

*p<0,05

Tablo 4'te yaş, mesleki kıdem, okulda çalışılan süre, okuldaki öğretmen sayısı ve mezun olunan fakülte değişkenlerine göre katılımcıların okullarda informal iletişim düzeylerinin anlamlı bir düzeyde farklılık oluşturup oluşturmadığının analiz sonuçları bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere mesleki kıdem, okulda çalışılan süre ve mezun olunan fakülte değişkenlerine göre anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan Tukey testine göre mesleki kıdemle ilgili farkın mesleki kıdemi 0-5 yıl olanlar ile 16-20 yıl olanlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Mesleki kıdemi 11-15 yıl olanların informal iletişimi kullanma düzeyleri mesleki kıdemi 0-5 yıl olanlara göre daha yüksektir. Okulda çalışılan süre bakımından okulda çalışma süresi 0-5 yıl olanlar ile 6-10 yıl olanlar arasında anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Okulda çalışma süresi 6-10 yıl olanların informal iletişimi kullanma düzeyleri okulda çalışma süresi 0-5 yıl olanlara göre daha yüksektir. Son olarak mezun olunan fakülte ile ilgili Eğitim Fakültesi mezunları ile Fen Edebiyat Fakültesi mezunları arasında anlamlı farklılık bulunduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim Fakültesi mezunlarının informal iletişimi kullanma düzeyleri Fen Edebiyat Fakültesi mezunlarına göre daha yüksektir.

TARTIŞMA

Bu araştırma, mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin informal iletişimi kullanma düzeylerini ortaya koyarak, informal iletişimin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ilk olarak mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim algı düzeylerinin ara sıra (orta) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Üstün ve Bostancı (2021), Afat ve Arslan (2019), Ay ve Uğurlu (2016) araştırmalarında öğretmenlerin okullarındaki informal iletişimin düzeyine ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu araştırmaların gerçekleştirildikleri evrenlerin ilkokul, ortaokul ve liseler olduğu dikkate alındığında, mesleki ve teknik liseler gibi kendine has işleyişi ve kültürü olan okullarda informal iletişimin nispeten düşük düzeyde olması dikkat çekicidir. Bu durum, aynı okul içinde farklı birimlerin olması ve bu birimler arası iletişimin zayıf olabileceği, çalışmanın kuramsal çerçevesinde de değinildiği gibi bu okullarda görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlerin olumsuz tutumlarının olabileceği ile açıklanabilir. İnfomal iletişimin örgütsel iletişimin önemli bir boyutu olduğu sık sık dile getirilmektedir (Himmetoğlu, Ayduğ ve Bayrak, 2020; Crampton, Hodge, ve Mishra, 1998; Kraunt vd., 1990). Örgüt üyeleri birbirleriyle kurdukları informal iletişimle birlikte, daha yaratıcı ve daha aktif davranmaya başlayabilirler (Fay ve Kline, 2012). Okulların, insan ilişkilerinin yaygın olduğu örgütler olduğu, informal iletişimin okullarda daha çok tercih edildiği bilinmektedir. İnfomal iletişim, performansı arttırmanın yanında fikirlerin özgür bir biçimde ifade edilmesini, güvenliği, güçlü bir okul kültürünün oluşumunu ve gelişimini sağlar (Himmetoğlu, Ayduğ ve Bayrak, 2020; Hoy ve Miskel, 2010). İnfomal iletişim ağları okullarda, bilginin dolaşımını destekleyerek formal düzene yardımcı olmakla birlikte informal gereksinimleri de karşılayabilir (Uğurlu, 2014). Okulda, informal ilişkilerin geliştirilmesiyle aile ortamı oluşur, ben yerine biz duygusu hakim olur, yardımlaşma ve motivasyon artar (Afat ve Arslan, 2019; Bursalıoğlu, 2012; Memduhoğlu ve Saylık, 2012). Öte yandan, Lohman (2006), öğretmenlerin meslekleriyle veya görev yaptıkları okulla ilgili birtakım bilgilere ihtiyaç duyduklarında internetten arama yapmak ve profesyonel yayınlara bakmak yerine daha çok meslektaşlarına sormak ve öğretmenler odası, öğlen araları ve ders araları gibi ortak mekan ve zamanlarda etkileşime geçerek bu ihtiyaçlarını karşılama eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Mesleki ve teknik liselerdeki farklı bölümlerin yer almasının bu etkileşimi, dolayısıyla da informal iletişimi sınırlayabileceği ileri sürülebilir. Bu okullar plan, program, çalışma ortamı, aynı fiziki ortamda farklı bölümlerin bulunması, çevre ilişkileri ve beklentiler bakımından genel ortaöğretim kurumlarından farklılaşmaktadır. Bu farklı öğelerin senteziyle mesleki ve teknik eğitim yapan okullarda kendine has bir örgüt kültürünün mevcut olduğu söylenebilir (Sönmez, 2006). Bu farklılıkların okuldaki iletişim ve araştırmanın

bulgusundan hareketle informal iletişim düzeyinin de farklılaşabileceği, diğer okullara göre informal iletişimin daha düşük düzeyde gerçekleşebileceği söylenebilir.

Araştırmada ortaya çıkan diğer bulgu mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim düzeylerinin mesleki kıdeme göre farklılık gösterdiği bulgusudur. Mesleki kıdemi 0-5 yıl arasında olanlar ile 11-15 yıl arasında olan katılımcıların örgütsel iletişim düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Mesleki kıdemi 11-15 yıl arasında olanlar, mesleki kıdemi 0-5 yıl arasında olanlara göre daha yüksek düzeyde informal iletişim düzeyine sahiptirler. Üstün ve Bostancı (2021), ilkökul, ortaokul ve lise öğretmenlerinin katılımıyla gerçekleştirdiği araştırmalarında, öğretmenlerin okullarındaki informal iletişimin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği bulgusunu elde etmişlerdir. Bu farklılık mesleki ve teknik liseler ile diğer okullar arasındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Araştırmanın kuramsal çerçevesinde de değinildiği üzere mesleki ve teknik liselerin işleyişinin farklı olması, farklı bir kültürün mevcut olması okul yöneticileri ve öğretmenleri meslek hayatlarının ilk yıllarında daha fazla iletişim kurmaya, bilgi edinmeye ve dolayısıyla da informal iletişim kanallarını daha fazla kullanmaya sevk edebilir. Bununla birlikte Üstün ve Bostancı'nın araştırmalarında örgütsel iletişimin bilgi boyutunda 1-10 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenler ile 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenler arasında olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Mesleki kıdemi 1-10 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenlere göre informal iletişimin bilgi boyutundaki algıları daha yüksektir. Üstün ve Bostancı, öğretmenlerin mesleğin ilk yıllarında kendilerini yenilediklerini, idealist olma eğiliminin bu yıllarda daha fazla olabileceğinden daha fazla öğrenme ihtiyacı hissedebilecekleri, daha heyecanlı olabilecekleri ve daha az tükenmişlik yaşayabileceklerini bu nedenlerle de informal iletişim kanallarını daha sık kullanabileceklerini ifade etmektedirler. Bu bulguya paralel şekilde, Afat ve Arslan (2019) öğretmenlerin informal iletişim düzeylerinin yaşa göre anlamlı biçimde farklılaştığını, bu farklılığın yaşları 26-30 arasında olan öğretmenler ile yaşları 41 veya üzerinde olan öğretmenler arasında olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. 26-30 arası yaşlarda olan öğretmenleri informal iletişim kullanma düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Afat ve Arslan bu bulguyu, 26-30 yaşlarında olan öğretmenlerin bekar olma veya çocuk sahibi olmama ihtimallerinin 41 ve üzeri yaştaakilere göre daha fazla olabileceği, bu durumun da okulda daha fazla vakit geçirmelerini ve okul dışı etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlayabileceği ile açıklamışlardır. Araştırmanın bu bulgusu ve ilgili görüşler dikkate alındığında, göreve yeni başlayan öğretmenlerin nispeten idealist olmaları, daha fazla öğrenme ihtiyacı hissetmeleri, okulda daha fazla vakit geçirmeleri ve enerjilerinin yüksek olması gibi nedenlerle informal

iletişimi daha fazla kullandıkları söylenebilir. Mesleki ve teknik liseler özelinde de bu görüşlerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim algılarının okulda çalışılan süreye göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın okulda çalışılan süresi 0-5 yıl arasında olanlar ile 6-10 yıl arasında olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Okulda çalışma süresi 6-10 yıl arasında olanların çalışma süresi 0-5 yıl olanlara göre informal iletişim algıları daha yüksek düzeydedir. Toytok ve Doğan (2019), resmi örgütlerin hemen hemen hepsinde formal iletişim kanallarının yanında informal iletişim kanallarının da bulunduğunu, örgüt üyelerinin etkileşimleri ile zamanla bu durumun kaçınılmaz olduğunu altını çizmektedirler. Buradan hareketle bir okulda çalışırken, ilk yıllarda informal iletişim kanallarının kullanımının daha az olabileceği, yaygınlaşmasının zaman alabileceği söylenebilir. Bu bulgunun öngörülebilecek bir bulgu olduğunu söylemek mümkündür. İnfomal iletişim kanallarının kullanımının zaman istediği, bir örgütte veya bu araştırma özelinde bir okulda uzun süre çalışmanın informal iletişim kanallarının kullanılmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Güçlü (2017)'ye göre, okulların daha etkili bir performans gösterebilmeleri noktasında öğretmenlerin ve diğer kurum çalışanlarının okulu tanımaları, okulun amaçlarını bilmeleri, işlerin nasıl yürüdüğünü anlamaları ve okulun kültürünü benimsemeleri fark yaratarak verimliliği arttırabilir. Dolayısıyla okula yönelik bu uyum sürecinin zamanla gelişebileceği, dolayısıyla da informal iletişim kanallarının da kullanımının artabileceği ifade edilebilir. Bir okulda farklı bölümlerin mevcut olması, öğrencilerin düşük performansları, öğretmenlerin olumsuz tutumları vb. nedenlerle okul kültürü bağlamında farklılaşan mesleki ve teknik liselerde informal iletişim kanallarının gelişmesinin daha da güçleşeceği ve zaman alacağı söylenebilir. Bir okulda çalışma süresinin artmasıyla informal iletişim kanallarının daha da aktifleşeceği, bu durumun mesleki ve teknik liseler bağlamında daha da belirginleşeceği ileri sürülebilir.

Son olarak, mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin informal iletişim algılarının okulda mezun olunan fakülteye göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın Eğitim Fakültesi mezunları ile Fen Edebiyat Fakültesi mezunları arasında olduğu bulgusu elde edilmiştir. Eğitim Fakültesi mezunlarının Fen Edebiyat Fakültesi mezunlarına göre informal iletişim düzeyleri daha yüksektir. Bu bulgunun öğretmenlerin aldıkları pedagojik eğitimle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Eğitim fakültesinden mezun olan öğretmenlerin lisans öğrenimleri boyunca aldıkları iletişim ile ilgili derslerin mesleki yaşamlarına olumlu katkılarının olabileceği, Fen Edebiyat fakültesi mezunlarında ise daha sıkıştırılmış bir şekilde alınan bu derslerin nispeten daha az katkı sağlayabileceği söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada mesleki ve teknik liselerdeki informal iletişimin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Diğer okullarda gerçekleştirilen araştırmalarda ise informal iletişim düzeyinin daha yüksek olduğu göz önüne alındığında mesleki ve teknik liselerdeki informal iletişim düzeyi dikkat çekicidir. Okulların informal yanının daha ağır olan örgütler olması, etkinliklerinin temelinde paydaşlarıyla güçlü iletişim olması, etki alanının geniş olması gibi kendine has özellikleri göz önüne alındığında bu bulgunun derinlemesine araştırılmaya ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Kalifiye insan gücü yetiştirmede önemli rolü olan mesleki ve teknik liselerde informal iletişim kanallarının daha aktif kullanılmasıyla yardımlaşma, motivasyon, performans ve üretim güçlerinin artacağı söylenebilir. Araştırma bulgularından hareketle informal iletişimle ilgili olarak mesleki ve teknik liselerde görev yapmakta olan yönetici ve öğretmenlere bazı eğitimler, atölye çalışmaları düzenlenebilir. Aynı bölümler içerisinde ve bölümler arasında iletişimi arttırabilecek sosyal ve kültürel organizasyonlar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Afat, N., ve Arslan, N. (2019). Öğretmenlerin informal iletişim düzeyleri ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 1(2), 218-249
- Arabacı, İ. B., Sünkür, M., ve Şimşek, F. Z. (2012). Öğretmenlerin dedikodu ve söylenti mekanizmasına ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 171-190.
- Atalay Mazlum, A., ve Balcı, A. (2018). Meslek lisesi öğretmen ve öğrencilerine göre okul: Bir metafor çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 1-26.
- Ay, D., ve Uğurlu, C. T. (2016). Öğretmenlerin kişilerarası öz-yeterlikleri ve informal iletişimleri: Nicel bir çalışma. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 28-47.
- Aydın, M. (2013). *Eğitimde örgütsel davranış*. Gazi kitabevi.
- Bektaş, M., ve Erdem, R. (2015). Örgütlerde informal iletişim süreci: Kavramsal bir çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 125-139.
- Bolat, S.(1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: H.Ü.Eğitim Fakültesi uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 75-80

- Bursalioğlu, Z. (2012). *Okul yönetiminde teori ve uygulama*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Bursalioğlu, Z. (2012). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Pegem.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Crampton, S. M., Hodge, J. W., and Mishra, J. M. (1998). The informal communication network: Factors influencing grapevine activity. *Public Personnel Management*, 27(4), 569-584.
- Eğnli, A., ve Bitirim, S. (2008). Kurumsal başarının önündeki engel: Zehirli (toksik) iletişim. *Selçuk İletişim*, 5(3), 124-140.
- Ergen, E. (2011). Turning the informal communication network of an organization into a knowledge tool through communities of practice. Management, Knowledge and Learning Conference. Thessaloniki, Greece.
- Fay, M. J., and Kline, S. L. (2012) The influence of informal communication on organizational identification and commitment in the context of high-intensity telecommuting, *Southern Communication Journal*, 77(1), 61-76.
- Güçlü, M. (2017). Örgütsel iletişim: Eğitim kurumlarındaki yeri ve önemi açısından bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 854-870.
- Gürsel, M. (2006). *Eğitimde yönetim ve sisteme ilişkin çeşitlemeler*. Eğitim Kitabevi.
- Himmetoğlu, B., Ayduğ, D., ve Bayrak, C. (2020). Okul yöneticilerinin okullarda resmi olmayan bir iletişim türü olarak söylenti ve dedikodu ağına ilişkin görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49 (1), 45-72.
- Hoy, W. K., ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi, Teori, Araştırma ve Uygulama* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Karaçor, S., ve Şahin, A. (2004). Örgütsel iletişim kurma yöntemleri ve karşılaşılan iletişim engellerine yönelik bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8),96-117.

- Karcioğlu, F., Timuroğlu, K., ve ınar, O. (2009). Örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi–bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi-Yönetim*, (67), 59-76
- Kraut, R. E., Fish, R. S., Root, R. W. and Chalfonte, B. L. (1990). *Informal communication in organizations: Form, function, and technology* (I. S. Oskamp and S. Spacapan, Eds). Human reactions to technology: Claremont symposium on applied social psychology in (145-199), SAGE Publications.
- Lohman, M. C. (2006). Factors influencing teachers' engagement in informal learning activities. *Journal of Workplace Learning*, 18(3), 141-156.
- Lunenburg, F. C. (2010). Communication: The process, barriers, and improving effectiveness. *Schooling*, 1(1), 1-10.
- Memduhoğlu, H. B., ve Saylık, A. (2012). Okullarda informel ilişkiler ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-22.
- Mert, İ. S., Bekmezci, M., ve Eroğluer, K. (2019). Gayri resmi iletişimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Riggio, R. E. (2016). *Endüstri ve örgüt psikolojisine giriş* (B. Özkara, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. (2013). *Örgütsel davranış*. Nobel.
- Sönmez, M. A. (2006). Meslek liselerinde örgüt kültürü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(45), 85-108.
- Subramanian, S. (2006). An “open eye and ear” approach to managerial communication. *Vision*, 10(2), 1-10.
- Toytok, E. H., ve Doğan, E. (2019). Okullarda informel iletişimi kullanma ölçeği geliştirme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 852-865.
- Uğurlu, C. (2014). İnfomal iletişim ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 83-100.
- Ustun, M., and Bostanci, A. B. (2021). The relationships between the informal communication levels in schools and the psychological capital of the teachers. *European Journal of Education Studies*, 8(2), 152-180.

Lise Öğrencilerinin İngilizceye Yönelik Öz Yeterlik İnançlarının ve Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının İncelenmesi: Bir Anadolu Lisesi Örneği^{1*}

Rabia ÇETİNTAŞ

Öğretmen, Mevlana Anadolu Lisesi,

rb.ctnts88@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3836-5403>

Hasan Güner BERKANT

Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi,

Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

hgberkant@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0725-6036>

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algılarının ve yabancı dil öğrenme kaygılarının incelenmesidir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla seçilen 686 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri “Kişisel Bilgi Formu”, “İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve “Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak betimsel istatistikler, ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi, bağımsız gruplar t-testi, LSD testi, Tukey testi, Kruskal Wallis-H testi, Mann Whitney U testi ve basit korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algıları arasında sınıf düzeyi, ailenin maddi geliri, İngilizce kursuna gitme durumu ve İngilizce dersine çalışma sıklığı değişkenlerine göre anlamlı fark olduğu belirlenirken; cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark tespit edilmemiştir. Bunun yanı sıra lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları arasında cinsiyet, sınıf düzeyi, İngilizce kursuna gitme durumu ve İngilizce dersine çalışma sıklığı değişkenlerine göre anlamlı farklılık tespit edilirken, aile maddi geliri değişkenine göre anlamlı fark tespit edilmemiştir. Lise öğrencilerinin İngilizce

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 26.04.2021/21/12/2021

* Bu makale, Rabia ÇETİNTAŞ'ın KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Çetintaş, R. ve Berkant, H. G. (2021). Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançlarının ve yabancı dil öğrenme kaygılarının incelenmesi: Bir Anadolu lisesi örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1545-1571. DOI: 10.33437/ksusbd.928516.

öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları arasında orta düzeyde ve negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Öz Yeterlik İnancı, Öz Yeterlik İnancı, Lise Öğrencileri, Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı.

An Investigation of High School Students' Self Efficacy Beliefs towards English and their Anxieties about Learning Foreign Language: A Case Study of an Anatolian High School

Abstract

The purpose of this research is to examine high school students' English self-efficacy and foreign language anxiety. Correlational survey model is used in this research. The sample of the study consisted of 686 students, who were selected with easy sampling. The data of the survey were collected through "Personal information sheet", "English self-efficacy scale" and "Foreign language learning anxiety scale". In accordance with the subgoals of the research, descriptive statistics, one-way analysis of independent samples, independent samples t-test, LSD test, Tukey test, Kruskal Wallis-H test, Mann Whitney-U test, and a simple correlation analysis were used in this survey. As a result of the survey, high school students' English self-efficacy significantly differ depending on grade level, family income, participating in an English course, and frequency of study English, whereas no significant difference has been identified in terms of their gender. Besides, high school students' foreign language learning anxiety differ depending on gender, grade level, participating in an English course, and frequency of study English, whereas no significant difference has been identified in terms of their family income. There is a medium-level and negative meaningful correlation between high school students' English self-efficacy and their foreign language learning anxiety.

Keywords: English Self-efficacy, Self-Efficacy, High School Students, Foreign Language Learning Anxiety.

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ihtiyaç duyulan iletişim becerilerinden biri, ana dilin yanı sıra yabancı bir dili de etkili biçimde kullanabilmektir. Özellikle İngilizceye hem sosyal hem de mesleki açıdan ihtiyaç duyulduğu gibi, akademik çalışmaların ortak bir dil platformunda buluşması da İngilizce ile mümkün olabilmektedir (Ergüder, 2005). Yabancı dili ve özellikle de İngilizceyi öğrenmenin önemi gün geçtikçe artmasına rağmen, yabancı dilin "kime", "nerede" ve "nasıl" öğretileceği ve bu kişilerin özelliklerinin eğitim öncesinde ve sırasında dikkate alınması gerekmektedir (Gökdemir, 2005). Bireyler yabancı bir dili öğrenirken,

ana dillerine kıyasla o dilin kendilerine karmaşık gelmesinden dolayı zorluk çekebilirler. Ayrıca öğrenilen dilin konuşulduğu ve kullanıldığı ortam dışında öğrenilmesi de durumu daha da zor hale getirebilir (Ünal, 2016). Bu açıdan bakıldığında yabancı dil öğretimi ve öğreniminde dikkate alınması gereken bazı özelliklerden söz etmek mümkündür.

Yabancı dil öğreniminde dikkate alınması gereken özelliklerden biri öz yeterlik algısıdır. Birçok disiplin ve konu alanındaki çalışmaların önemli bir değişkeni olan öz yeterlik kavramı, ilk kez 1977 yılında Bandura tarafından savunulan sosyal bilişsel kuram ile ortaya çıkmıştır. Öz yeterlik inancı, Bandura tarafından kişilerin zorluklarla karşılaştıkları zaman yapılması gereken eylemi ne kadar çaba göstererek yapabilecekleri ve bu davranışı ne kadar sürdürülebilecekleri hakkında kendilerine ilişkin yargıları şeklinde tanımlanmaktadır (Bandura, 1982, 191-212). Öz yeterlik inancı, öğrencilerin yabancı dil derslerindeki başarılarına etki etmesinden dolayı öğretim programları hazırlanırken ve eğitim-öğretim etkinlikleri düzenlenirken göz önünde bulundurulması gereken değişkenlerden biridir (Ocak ve Akkaş Baysal, 2016). Bireyin dil becerilerinde kendine ilişkin yetkinlik algısı öz yeterlik inancı ile ilişkilendirilmekte olup, yabancı dil öğrenimine yönelik öz yeterlik inancı bu dille ilgili bilgilerin niceliğinden ziyade, okuma, konuşma, dinleme ve yazma gibi dil becerilerine ilişkin etkinliklerin niteliği ile ilgilidir (Büyükduman, 2006).

Yabancı dil öğrenimi sürecinde yaşanan duygulardan bir diğeri de, önemli duyuşsal özelliklerden biri olan kaygıdır. Horwitz, Horwitz ve Cope (1986) yabancı dil ile ilgili kaygıyı diğer türlerden ayrı bir şekilde yabancı dilin öğrenimine yönelik bir olgu olarak araştıran ilk araştırmacılar arasındadırlar ve bu kaygının kuramsal açıdan çerçevesini oluşturmuşlardır. Yabancı dil kaygısı, dil öğrenimi sırasında karşılaşılan ve kişinin kendini algılamasına yönelik karmaşık inanç, his ve davranışlar olarak belirtilmektedir (Horwitz ve diğerleri, 1986). Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde bazı araştırmacıların (Aida, 1994; Andrade ve Williams, 2009; Foss ve Reitzel, 1988; Horwitz ve diğerleri, 1986; Young, 1990) yabancı dil kaygısını “diğer kaygılardan ayrı, kendine özgü” bir kaygı olarak sınıflandırdıkları görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı öğrencilerin kaygı düzeylerinin belirlenmesinin, bu kaygıların nedenlerinin ortaya çıkarılmasının ve dolayısıyla da bu sebepler ortadan kaldırılarak kaygıdan uzak eğitim öğretim ortamlarının oluşturulmasının yabancı dil eğitime fayda sağlayacağı ifade edilebilir.

Yabancı dil derslerindeki öz yeterlik algısı ve kaygının ideal düzeylerde bulunması gerekmektedir. Düşük öz yeterlik algısı, yabancı dil öğrenmede performans düşüklüğüne yol açabilirken, gereğinden fazla öz yeterlik algısı ise, bazı performanslarda hayal kırıklığına neden olabilir. Benzer şekilde düşük kaygı, yabancı dil öğrenme için gerekli olan içsel dürtülerin az olmasına, çok

yüksek kaygı ise öğrenme sürecinde ket vurucu bir etkiye yol açabilir. Bu nedenle, öğrenme süreçlerinde eğitimcilerin öz yeterlik algısı ve kaygıyı optimal düzeylerde tutacak eğitsel düzenlemeleri yapmaları gerekir.

Alanyazın incelendiğinde öz yeterlik inancı ile ilgili birçok çalışmanın (Alcı ve Yüksel, 2012; Anyadubalu, 2010; Aykol, 2017; Ghonsooly ve Elahi, 2010; Gömleksiz ve Kılınç, 2014; Hancı Yanar, 2008; Hsieh, 2008; Kanadlı ve Bağçeci, 2015; Karanfil ve Arı, 2016; Mills, Pajares ve Herron, 2006; Ocak ve Akkaş Baysal, 2016; Todaka, 2017) yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde İngilizceye yönelik öz yeterlik inancı ile ilgili çalışmaların daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, genel olarak kaygı üzerine yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen, yabancı dil öğrenme kaygısına ilişkin çalışmaların (Aydoğdu, 2014; Baş, 2014; Batumlu ve Erden, 2007; Burgucu, 2011; Chen ve Chang, 2004; Cui, 2011; Çakıcı, 2015; Çimen, 2011; Çekirdek, 2014; Erkan ve İflazoğlu Saban, 2011; Gülözer, 2010; Hussain, Shahid ve Zaman, 2011; Köse, 2005; Liu ve Chen, 2015; Moore, 2007; Na, 2007; Sarıgül, 2000; Wörde, 2003) sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu nedenle araştırmanın, İngilizceye yönelik öz yeterlik inancı ve yabancı dil öğrenme kaygısı değişkenlerini beraberce ele alması açısından ilgili alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi “Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançları ile yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarının çeşitli değişkenlerle ve birbirleri ile olan ilişkileri nasıldır?” şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı, lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançlarını ve yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarını incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançları; cinsiyetlerine, sınıflarına, ailelerinin maddi gelirlerine, yabancı dil kursuna gidip gitmeme durumuna ve İngilizce öğrenmeye ayırdıkları zamana göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygıları; cinsiyetlerine, sınıflarına, ailelerinin maddi gelirlerine, yabancı dil kursuna gidip gitmeme durumuna ve İngilizce öğrenmeye ayırdıkları zamana göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançları ile yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma betimsel tarama modellerinden olan ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha çok değişkenin arasında olan birlikte değişimin varlığını ya da derecesini ortaya koymayı hedefleyen bir araştırma modelidir (Karasar, 2009). Bu çalışmanın bağımlı değişkenleri İngilizce ile ilgili öz yeterlik inancı ve yabancı dil öğrenme kaygısı iken; bağımsız değişkenleri lise öğrencilerinin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, ailelerinin maddi gelirler düzeyleri, İngilizceye yönelik kursa gidip gitmeme durumları ve İngilizce dersine çalışma sıklıklarıdır. Araştırmada var olan bir durum ortaya konulmaya ve değişkenlerin birbirleriyle olan ilişki düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Gaziantep'in Şahinbey ilçesindeki bir Anadolu lisesinin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında öğrenim görmekte olan 1118 öğrenci oluşturmaktadır. %95 olasılık ve %5 hata oranı ile bu evrende en az 286 öğrenciye ulaşılması gerektiği hesaplanmıştır. Buna göre, çalışmanın örneklemini oluşturan ve bu evrenden amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir durum örneklemeyle seçilen 686 öğrencinin evreni temsil etme gücünde olduğu görülmektedir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi araştırma yapan kişiye hız ve pratiklik kazandırır. Çünkü bu yöntem ile araştırmacı, kendine yakın olan ve erişmesi kolay bir durumu tercih eder (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmanın verileri araştırmacılardan birinin görev yaptığı okulda toplandığından dolayı örneklemin kolay ulaşılabilir örnekleme uygun olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan alınan 22.04.2020 tarih ve E. 16857 sayılı etik kurul izni mevcuttur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; "Kişisel Bilgi Formu", "İngilizce İle İlgili Öz yeterlik İnancı Ölçeği" ve "Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, lise öğrencilerinin cinsiyet, sınıf, ailenin maddi geliri, İngilizceye yönelik kursa gidip gitmeme durumları ve İngilizce dersine ayırdıkları zaman gibi bazı demografik özelliklerine ilişkin bilgileri kapsamaktadır.

İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnancı Ölçeği

Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançlarını belirleyebilmek amacıyla öğrencilere İngilizce ile ilgili Öz Yeterlik İnancı Ölçeği (İİÖYİÖ) uygulanmıştır. Öğrencilere uygulanan İİÖYİÖ Hancı Yanar ve Bümen (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek “okuma”, “yazma”, “dinleme” ve “konuşma” olmak üzere 4 alt boyuttan ve 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçek beşli Likert tipinde olup “1=Bana hiç uymuyor, 2=Çok az uyuyor, 3=Biraz uyuyor, 4=Oldukça uyuyor, 5=Bana tamamen uyuyor” seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 33, en yüksek puan ise 165’tir. Puanların 33’e yaklaşması öz yeterlik inancının düştüğünü, 165’e yaklaşması öz yeterlik inancının yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için elde edilen Cronbach alpha katsayısı .97’dir. Bu değerler okuma boyutu için .92, yazma boyutu için .88, dinleme boyutu için .93 ve konuşma boyutu için .92 olarak bulunmuştur (Hancı Yanar ve Bümen, 2012). Bu araştırmadan elde edilen verilerle yeniden hesaplanan güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için .96’dır. Okuma, yazma, dinleme ve konuşma alt boyutları için hesaplanan güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla .87, .85, .90 ve .89 şeklindedir.

Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı Ölçeği

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarını belirleyebilmek amacıyla öğrencilere yabancı dil öğrenme kaygısı ölçeği (YDÖKÖ) uygulanmıştır. Ölçek Baş (2013) tarafından geliştirilmiş olup, “kişilik”, “iletişim” ve “değerlendirme” olmak üzere üç alt boyuttan ve 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçek beşli Likert tipinde olup “1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 27, en yüksek puan ise 135’tir. Puanların 27’ye yaklaşması yabancı dil öğrenme kaygısının düştüğünü, 135’e yaklaşması yabancı dil öğrenme kaygısının yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliğinin ortaya konulabilmesi için Cronbach Alpha Katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için Cronbach alpha katsayısı .93’tür. Bu değerler Kişilik boyutu için .89, İletişim boyutu için .88, Değerlendirme boyutu için de .83 olarak bulunmuştur (Baş, 2013). YDÖKÖ’nün geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen sonuçlar, ölçeğin güvenle kullanılabilmesine işaret etmektedir. Bu araştırmadan elde edilen verilerle

yeniden hesaplanan güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için .87'dir. Kişilik, iletişim ve değerlendirme alt boyutları için hesaplanan güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla .63, .77 ve .73 şeklindedir. Ölçeğin kişilik alt boyutunun güvenilirlik katsayısının .63 olarak bulunmasının, verinin tek bir okuldan toplanmasından dolayı örneklemin homojen yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Gaziantep ilinin Şahinbey ilçesinde bulunan bir lisede öğrenim gören öğrencilerden toplanmıştır. Veri toplama araçları öğrencilere buldukları okulda verilmiş ve veri toplama araçlarıyla ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra doldurulması sağlanmıştır. Cevap kâğıtlarından eksik veya birden fazla işaretlenmiş seçenek olduğu tespit edilenler geçersiz sayılmış ve değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin istatistiksel çözümlerinin yapılabilmesi amacıyla bilgisayar paket programına girişleri yapılmıştır. Ayrıca, grupların varyanslarının homojen olup olmadığını tespit etmek amacıyla Levene's testi yapılmıştır. Böylece lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygılarının çeşitli demografik değişkenlere (cinsiyet ve herhangi bir İngilizce kursuna katılma durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinde bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygılarının diğer değişkenlere (sınıf düzeyi, aile gelir düzeyi ve İngilizce dersine çalışma sıklığı) göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Anlamlı farklılaşmanın tespit edildiği durumlarda bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey ve LSD anlamlılık çözümlenmesi yapılmıştır. Varyansların homojen dağılmadığı durumlarda ise Kruskal Wallis-H testi uygulanmış, bu test sonucunda tespit edilen farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla da Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Elde edilen toplam puanların İngilizce ile ilgili öz yeterlik algısı ve yabancı dil öğrenme kaygısı ölçeğinin alt boyutlarının madde sayısına bölünmesi ile 5 puan üzerinden aritmetik ortalamaları belirlenmiştir. Son olarak öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon değerleri yorumlanırken, 0-.30 arası düşük, .31-.70 arası orta, .71-1 arası yüksek korelasyon (Büyüköztürk, 2018) olarak değerlendirilmiştir. Anlamlı farkların tespit edildiği testlerde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin büyüklüğünün hesaplanması için eta-kare (η^2) ve Cohen d etki büyüklüğü istatistikleri kullanılmıştır. Eta-kare .00 ve 1.00 arasında değer alır ve .01, .06 ve .14 düzeyindeki değerler, aynı sıra ile "küçük", "orta" ve "geniş" etki büyüklüğü olarak yorumlanır (Büyüköztürk, 2018). Cohen'in etki büyüklüğü değeri; .20-.50 arasında olduğunda "küçük", .50-

.80 arasında olduğunda “orta”, .80 ve üzerinde ise “geniş” olarak yorumlanır (Cohen, 1988).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik inançlarına ve yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançlarının İncelenmesine İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin İİÖYİÖ’den aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile ilgili Öz Yeterlik İnançlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

<i>Alt Boyutlar/ Ölçeğin Tamamı</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>ss</i>
Okuma	686	2.86	.86
Yazma	686	2.55	.81
Dinleme	686	2.68	.87
Konuşma	686	2.55	.96
İİÖYİÖ	686	2.66	.79

Tablo 1 incelendiğinde, lise öğrencilerinin İİÖYİÖ’den aldıkları toplam puanların ortalaması 2.66 olarak hesaplanmıştır. Ölçek alt boyutlarından alınan toplam puanların aritmetik ortalamalarının ise 2.55 ila 2.86 puanları arasında değiştiği görülmektedir. Her bir alt boyuttan alınabilecek en yüksek ortalama puanın 5 olduğu dikkate alındığında, lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algılarının alt boyutların tamamında ortalamanın üzerinde olduğu ifade edilebilir.

Lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız gruplar t-testinin sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançlarının Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar t-testi Sonuçları

<i>Boyut</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
İİÖYİÖ	Kadın	343	2.60	.82	683	-1.947	.052
	Erkek	342	2.72	.76			

Tablo 2 incelendiğinde, lise öğrencilerinin İİÖYİÖ'nün tamamına ait puanları arasında erkek öğrencilerin lehine anlamlı farklılık bulunmamaktadır, $t(683) = -1.947, p > .05$.

İİÖYİÖ'nün tamamına ait puan dağılımlarının varyanslarının homojen olmadığı görüldüğünden (Levene $F=15.611, p < .05$), lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançlarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançlarının Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Ölçek	Sınıf Düzeyi	N	S.O	sd	X ²	p
İİÖYİÖ	9	223	403.92	3	45.47	.000*
	10	179	358.61			
	11	142	280.87			
	12	142	292.19			

* $p < .05$

Tablo 3'te görüldüğü gibi, lise öğrencilerinin İİÖYİÖ puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı fark bulunmuştur, $X^2=45.47, p < .05$. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonuçları incelendiğinde, lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançları puanları 9 ve 10. sınıflar arasında 9. sınıflar lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir, $U=17140.500, p < .05$. Farklı sınıflar arasında hesaplanan Cohen d etki büyüklükleri .12 ila .30 arasında değiştiğinden, İİÖYİÖ'nün tamamında gözlenen varyansın %12 ila %30 oranında sınıf düzeyine bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, sınıf düzeyi İİÖYİÖ'nün tamamına ait puanları düşük düzeyde etkilemektedir.

Lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançlarının aile gelirine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde, lise öğrencilerinin İİÖYİÖ puanlarının aile gelirine göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir, $F(4,663)=3.505, p < .05$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan LSD testi sonucunda, aile gelirleri 0-2000 TL arasında olan ve 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler arasında maddi gelirleri 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler lehine; aile gelirleri 2001-3000 TL arasında olan ve 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler arasında aile gelirleri 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler lehine; aile gelirleri 3001-4000 TL arasında olan ve 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler arasında aile gelirleri 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler lehine;

aile gelirleri 4001-5000 TL arasında olan ve 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler arasında aile gelirleri 5001 TL ve üzeri olan öğrenciler lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançlarına İlişkin Puanların Ailelerin Maddi Gelirine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Maddi Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	VK	K.T	sd	K.O	F	p	η^2
iiiÖYiÖ	1)0-2000 TL	123	2.61	.87420	G.A.	8.721	4	2.180	3.505	.008*	.02
	2)2001-3000 TL	210	2.64	.77853	G.İ.	412.384	663	.622		Fark	
	3)3001-4000 TL	162	2.64	.74025	Top.	421.104	667			5>1	
	4)4001-5000 TL	78	2.62	.75114						5>2	
	5)5001 TL ve üzeri	95	2.96	.80428						5>3	
	Toplam	668	2.68	.79457						5>4	

*p< .05

Lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançlarının kursa katılma değişkenine göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız gruplar t-testinin sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançlarının Kursa Katılma Durumuna Göre Bağımsız Gruplar t-testi Sonuçları

Ölçek	Kursa Katılma	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	η^2
iiiÖYiÖ	Evet	132	3.19	.75	678	9.147	.000*	.11
	Hayır	548	2.53	.74				

*p< .05

Tablo 5'te görüldüğü üzere, öğrencilerin iiiÖYiÖ puanları arasında İngilizce kursuna katılan öğrenciler lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir, $t(678)=9.147$, $p<.05$. Etki büyüklükleri dikkate alındığında, ölçekte gözlenen varyansın %11 oranında İngilizce kursuna katılma durumuna bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, İngilizce kursuna katılma durumunun İngilizce ile ilgili öz yeterlik algısını orta düzeyde etkilediği belirtilebilir.

iiiÖYiÖ'nün tamamına ait puan dağılımı varyanslarının homojen olmadığı görüldüğünden (Levene $F=5.043$, $p<.05$), lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inançlarının ders çalışma sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile ilgili Öz Yeterlik İnançlarının Ders Çalışma Sıklığına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Ölçek	Ders		S.O	sd	X ²	p
	Çalışma Sıklığı	N				
İİÖYİÖ	Her gün	59	547.81	4	150.643	.000*
	Haftada bir	329	386.49			
	Ayda bir	92	285.92			
	Birkaç ayda bir	79	279.25			
	Hiç çalışmıyorum	125	211.44			

*p< .05

Tablo 6’da görüldüğü gibi, lise öğrencilerinin İİÖYİÖ puanları arasında ders çalışma sıklığına göre anlamlı fark bulunmuştur, $X^2=150.643$, $p< .05$. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için yapılan Mann Whitney-U testi sonucuna göre lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inancı puanları arasında her gün ders çalışanlar ile haftada bir çalışanlar arasında her gün çalışanlar lehine ($U=4316.500$); her gün ders çalışanlar ile ayda bir çalışanlar arasında her gün çalışanlar lehine ($U=667.000$); her gün ders çalışanlar ile birkaç ayda bir çalışanlar arasında her gün çalışanlar lehine ($U=496.000$); her gün ders çalışanlar ile hiç çalışmayanlar arasında her gün çalışanlar lehine ($U=844.500$); haftada bir ders çalışanlar ile ayda bir çalışanlar arasında haftada bir çalışanlar lehine ($U=10227.000$); haftada bir ders çalışanlar ile birkaç ayda bir çalışanlar arasında haftada bir çalışanlar lehine ($U=8427.500$); haftada bir ders çalışanlar ile hiç çalışmayanlar arasında haftada bir çalışanlar lehine ($U=10177.000$); ayda bir ders çalışanlar ile hiç çalışmayanlar arasında ayda bir çalışanlar lehine ($U=4065.000$) ve birkaç ayda bir ders çalışanlar ile hiç çalışmayanlar arasında birkaç ayda bir çalışanlar lehine ($U=3468.000$) anlamlı fark bulunmuştur ($p< .05$). Farklı çalışma süreleri arasında hesaplanan eta-kare sonuçları .23 ila .67 arasında değiştiğinden, ölçeğin tamamında gözlenen varyansın %23 ila %67 oranında ders çalışma sıklığına bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, ders çalışma sıklığının İİÖYİÖ’nün tamamını ait puanları düşük düzeyde etkilediği belirtilebilir.

Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının İncelenmesine İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin YDÖKÖ’den aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarına İlişkin Betimsel İstatistikler

<i>Alt Boyutlar/ Ölçeğin Tamamı</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>ss</i>
Kişilik	686	2.84	.69
İletişim	686	2.94	.76
Değerlendirme	686	3.18	.83
YDÖKÖ	686	2.98	.66

Tablo 7’de görüldüğü üzere lise öğrencilerinin YDÖKÖ’den aldıkları toplam puanların ortalaması 2.98 şeklinde hesaplanmıştır. Ölçek alt boyutlarından alınan toplam puanların aritmetik ortalamalarının ise 2.84 ila 3.18 puanları arasında değiştiği görülmektedir. Her bir alt boyuttan alınabilecek en yüksek ortalama puanın 5 olduğu dikkate alındığında, lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının alt boyutların tamamında ortalamanın üzerinde olduğu ifade edilebilir.

YDÖKÖ’nün tamamına ait puan dağılımlarındaki varyansların homojen olmadığı görüldüğünden (Levene $F=9.541$, $p<.05$), lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney-U testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının Cinsiyete Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları

<i>Ölçek</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>S.O</i>	<i>S.T</i>	<i>U</i>	<i>p</i>	<i>Cohen d</i>
YDÖKÖ	Kadın	343	359.78	123404.50	52897.5	.026*	.08
	Erkek	342	326.17	111550.50			

* $p<.05$

Tablo 8’de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin YDÖKÖ puanları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir, $U=52897.5$, $p<.05$. Ölçeğin tamamına ait sıra ortalamaları dikkate alındığında, kadın öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının erkek öğrencilerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Etki büyüklüğü dikkate alındığında, ölçeğin tamamında gözlenen varyansın %8 oranında cinsiyete bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, cinsiyetin YDÖKÖ’nün tamamına ait puanları düşük düzeyde etkilediği belirtilebilir.

YDÖKÖ'nün tamamına ait puan dağılımlarındaki varyansların homojen olmadığı görüldüğünden (Levene $F=5.362$, $p<.05$), lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Ölçek	Sınıf Düzeyi	N	S.O	sd	X ²	p
YDÖKÖ	9	223	320.27	3	33.256	.000*
	10	179	374.40			
	11	142	402.02			
	12	142	282.51			

* $p<.05$

Tablo 9'da görüldüğü gibi, lise öğrencilerinin YDÖKÖ puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı fark bulunmuştur, $X^2=33.256$, $p<.05$. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için yapılan Mann Whitney-U testine ilişkin sonucuna göre lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygısı puanlarında 9 ve 10. sınıflar arasında 10. sınıflar lehine ($U=16826.000$), 9 ve 11. sınıflar arasında 11. sınıflar lehine ($U=12184.000$), 10 ve 12. sınıflar arasında 10. sınıflar lehine ($U=9199.000$) ve 11 ve 12. sınıflar arasında 11. sınıflar lehine ($U=6532.500$) anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p<.05$). Farklı sınıf düzeyleri arasında hesaplanan Cohen d değerleri .13 ila .30 arasında değiştiğinden, ölçeğin tamamında gözlenen varyansın %13 ila %30 oranında sınıf düzeyine bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, sınıf düzeyinin YDÖKÖ'nün tamamına ait puanları düşük düzeyde etkilediği belirtilebilir.

YDÖKÖ'nün tamamına ait puan dağılımlarındaki varyansların homojen olmadığı görüldüğünden (Levene $F=6.136$, $p<.05$), lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları puanlarının aile gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının Aile Gelirine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Ölçek	Maddi Gelir	N	S.O	sd	X ²	p
YDÖKÖ	0-2000 TL	123	352.38	4	2.608	.625
	2001-3000 TL	210	329.55			
	3001-4000 TL	162	342.12			
	4001-5000 TL	78	329.10			
	5001 TL ve üzeri	95	313.74			

Tablo 10’da görüldüğü gibi lise öğrencilerinin YDÖKÖ puanları arasında aile gelirine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $X^2=2.608$, $p> .05$.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının kursa katılma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız gruplar t-testinin sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11’de görüldüğü gibi, YDÖKÖ puanları arasında İngilizce kursuna katılmayan öğrenciler lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir, $t(678)=-4.535$, $p< .05$. Etki büyüklüğü dikkate alındığında, ölçekte gözlenen varyansın %2 oranında kursa katılma durumuna bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, kursa katılma durumunun YDÖKÖ puanlarının tamamını düşük düzeyde etkilediği belirtilebilir.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarının Kursa Katılma Durumuna Göre Bağımsız Gruplar t-testi Sonuçları

Ölçek	Kursa Katılma	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	η^2
YDÖKÖ	Evet	132	2.75	.69	678	-4.535	.000*	.02
	Hayır	548	3.04	.64				

* $p< .05$

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları puanlarının ders çalışma sıklığına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Kaygılarına İlişkin Puanların Ders Çalışma Sıklığına Göre ANOVA Sonuçları

<i>Ders Çalışma Sıklığı</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>ss</i>	<i>VK</i>	<i>K.T</i>	<i>sd</i>	<i>K.O</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
1)Her gün	59	2.6	.71	G.A.	14.467	4	3.617	8.5	.000*	.04
2)Haftada bir	329	2	2	G.İ.	285.616	679	.421			
3)Ayda bir	92	2.9	.61	Top.	300.083	683				
4)Birkaç ayda bir	79	6	2						<u>Fark</u>	
5)Hiç çalışmıyorum	125	3.2	.61						2>1	
Toplam	684	2	0						3>1,2,	
		3.1	.72						5	
		0	4						4>1	
		2.9	.68						5>1	
		5	4							
		2.9	.66							
		8	2							

*p< .05

Tablo 12 incelendiğinde, lise öğrencilerinin YDÖKÖ puanlarının ders çalışma sıklığına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir, $F(4,679)= 3.617$, $p< .05$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan post-hoc tekniklerinden Tukey testi sonucunda haftada bir ders çalışanlar ile her gün çalışanlar arasında haftada bir ders çalışanlar lehine; ayda bir ders çalışanlar ile her gün çalışanlar, haftada bir çalışanlar ve hiç çalışmayanlar arasında ayda bir çalışanlar lehine; birkaç ayda bir çalışanlar ile her gün çalışanlar arasında birkaç ayda bir çalışanlar lehine ve hiç çalışmayanlar ile her gün çalışanlar arasında hiç çalışmayanlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Etki büyüklüğü dikkate alındığında, ölçeğin tamamında gözlenen varyansın %4 oranında ders çalışma sıklığına bağlı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, ders çalışma sıklığının YDÖKÖ puanlarının tamamını düşük düzeyde etkilediği belirtilebilir.

Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik İnançları İle Yabancı Dil Öğrenme Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin öğretmenlerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları arasındaki ilişkiye yönelik Pearson Korelasyon analizi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Lise Öğrencilerinin İngilizce ile İlgili Öz Yeterlik Algıları ile Yabancı Dil Öğrenme Kaygıları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>N</i>	<i>Pearson R</i>	<i>p</i>
iiiÖYİÖ* YDÖKÖ	686	-.504	.000*

*p< .05

Tablo 13 incelendiğinde, lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları arasında orta düzeyde ve zıt yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (Pearson $R = -.504$, $p < .001$). Buna göre; lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları arttıkça yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarının azaldığı; İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları azaldıkça da yabancı dil öğrenme kaygılarının arttığı ifade edilebilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

1. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet değişkeninin lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algılarında genel olarak belirleyici bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

2. Araştırmada sınıf düzeyinin lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algılarında etkili olduğu; 9 ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin İngilizce öz yeterlik algılarının 11 ve 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

3. Araştırmada aile gelir düzeyinin lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları üzerinde genel olarak etkili olduğu; aile gelirleri 5001 TL ve üzerinde olan öğrencilerin İngilizce öz yeterlik algılarının aile gelirleri daha az olan öğrencilerden yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

4. Araştırmada herhangi bir yabancı dil kursuna katılma durumunun lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kursa katılan öğrencilerin öz yeterlik algılarının katılmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

5. Araştırmada İngilizce dersine çalışma sıklığının lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algılarında etkili olduğu; İngilizce dersine çalışma sıklığı arttıkça öz yeterlik algısının da arttığı sonucuna varılmıştır.

6. Araştırmada cinsiyet değişkeninin yabancı dil öğrenme kaygısı ölçeğinin tamamını ve iletişim alt boyutunu etkilediği; kadın öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

7. Araştırmada sınıf düzeyinin lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygısı üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. 9, 10 ve 11. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu, en yüksek kaygının da 10 ve 11. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerde olduğu belirlenmiştir.

8. Araştırmada aile gelir düzeyinin lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

9. Araştırmada herhangi bir yabancı dil kursuna katılma durumunun lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları üzerinde genel olarak etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kursa katılmayan öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının katılan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

10. Araştırmada İngilizce dersine çalışma sıklığının lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarını etkilediği; İngilizce dersine çalışma sıklığı azalan öğrencilerin kaygılarının da arttığı sonucuna varılmıştır.

11. Araştırmada, lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları arttıkça yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarının azaldığı; İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları azaldıkça da yabancı dil öğrenme kaygılarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma

Araştırmanın sonucunda lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algılarının cinsiyetten etkilenmediği belirlenmiştir. Alanyazında araştırmanın sonucuyla paralellik gösteren pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Gömleksiz ve Kılınç (2014) yaptıkları çalışmada cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin İngilizce öz yeterlik inançlarında anlamlı farklılık bulamamışlardır. Fakat Aykaç Duman (2007) tarafından yürütülen lise öğrencilerinin öz yeterlik inancı puanlarının cinsiyet değişkeni açısından incelendiği çalışmada kız öğrencilerin öz yeterlik inançlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgusuna erişilmiştir. Bunun farklılığın nedeni araştırmaların gerçekleştirildiği yerler arasındaki kültürel ve sosyal farklılıklar olabilir. Bir başka neden olarak örneklem gruplarının yaş faktörü açısından birbirinden farklılaşması gösterilebilir.

Lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algıları sınıf değişkeni açısından incelendiğinde 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik algılarının 11 ve 12. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç İngilizce dersinin içeriğinin ve konularının 11 ve 12. sınıfta 9 ve 10. sınıfa kıyasla daha yoğun ve karmaşık hale gelmesi, 11 ve 12. sınıfta öğrenim gören öğrenciler üniversite sınavına odaklandıklarından dolayı İngilizce gibi bazı derslere yoğunlaşamıyor olabilecekleri ve dolayısıyla da öz yeterlik algılarında düşüş olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Urhan (2013) ve Gürbüz Türk ve Şad (2009) yaptıkları çalışmalarında, sınıf düzeyi değişkenine göre öz yeterlik algısının anlamlı farklılaştığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Aykol'un (2017) çalışmasının sonucunda sınıf düzeyi değişkenine göre İngilizce öz yeterlik algısı 9. sınıfların lehine anlamlı farklılık çıkmıştır.

Lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algıları aile gelir düzeyi açısından incelendiğinde, aile geliri 5001 TL ve üzerinde olan öğrencilerin aile gelir düzeyi daha az olan öğrencilere kıyasla İngilizce öz yeterlik inançlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak maddi gelirin yükselmesiyle öğrencilerin kaynaklara ulaşmasının kolaylaşması, okul derslerine ek olarak yabancı dil kurslarına gidebilme imkânlarının artması gösterilebilir. Satıcı (2013) ekonomik durumun iyi olmasının bireylerin yaşam standartlarının yükselmesine katkıda bulunacağını, yüksek yaşam standartlarına sahip bireylerin de kendilerini geliştirebilecekleri ortamlarda daha fazla bulunacağını belirtmektedir. Bunun yanı sıra eğitim ihtiyaçlarına giderebilmek için ellerine daha çok fırsat geçebileceğini ve daha fazla eğitsel yaşantı geçirerek akademik öz yeterliklerini de yüksek seviyelere çıkarabileceklerini ifade etmektedir.

Lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algıları herhangi bir İngilizce kursuna katılma durumu açısından incelendiğinde, İngilizce kursuna katılan öğrencilerin İngilizce öz yeterlik inançlarının katılmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgudan herhangi bir İngilizce kursuna katılan öğrencilerin okuldaki İngilizce derslerinde öğretilenlere ek olarak kursta da takviye ders aldıklarından dolayı katılmayan öğrencilere kıyasla daha fazla mesafe almış olabilecekleri, İngilizce dersine daha fazla vakit harcadıkları ve dolayısıyla daha iyi seviyede oldukları çıkarılabilir. Baysal (2018) da özel kurumların gramer ve kelime bilgisinin dışında öğrencilere iletişim kurabilecekleri ortamları sağlayabileceğini, öğrencilerin çeşitli öğrenme ve öğretme stratejilerini kullanarak İngilizce pratiğinde zenginleşme imkânına sahip olabileceklerini ifade etmektedir.

Lise öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik algıları İngilizce dersine çalışma sıklığı açısından incelendiğinde, her gün, haftada bir, ayda bir ve birkaç ayda bir İngilizceye çalışan öğrencilerin İngilizce öz yeterlik algılarının hiç çalışmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin İngilizce dersine harcadıkları zamanın artmasıyla birlikte ders başarılarının artmış olabileceği ve dolayısıyla da derse yönelik öz yeterlik algılarının artabileceği sonucu çıkarılabilir.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının cinsiyet değişkeni açısından incelenmesi sonucunda, kadın öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buradan kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha çekingen olmaları ve bundan dolayı özellikle yabancı dil derslerinin iletişim boyutunda bunun yansımalarının olabileceği sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla çekingen davranışlar derse aktif katılımı olumsuz etkilemiş olabilir ve bu da yabancı dil dersine yönelik kaygının artmasına neden olabilir. Ayrıca Çakıcı'nın (2015) ifade ettiği gibi cinsiyet değişkeniyle ilgili bu sonuçtan kız öğrencilerin iletişim korkusunu, sınanma

korkusunu ve olumsuz değerlendirilme korkusunu daha yoğun olarak yaşadıkları, erkeklerin ise stresle başa çıkabildikleri ve yabancı dilin konuşma boyutunda kendilerine kız öğrencilerden daha fazla güvendikleri yorumları çıkarılabilir.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları sınıf düzeyi açısından incelendiğinde 9, 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının 12. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı dil öğretim programlarının 9. sınıftan itibaren yoğunlaşmaya başlaması ve konuların daha da zorlaşmaya başlaması 9. sınıftan itibaren lise öğrencilerinin yabancı dile yönelik kaygılarının artmasına neden olmuş olabilir. Ancak 12. sınıf öğrencilerinin kaygıları okul derslerinden ziyade üniversite sınavına yönelik olmaya başlar. Bundan dolayı 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin yabancı dile yönelik kaygıları diğer sınıf düzeyindeki öğrencilere kıyasla daha düşük olabilir.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları aile geliri değişkeni açısından incelendiğinde maddi gelir düzeyinin lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Her geçen gün bilgi daha ulaşılabilir hale gelmektedir. Teknolojik cihazların günlük hayatta ve eğitim ortamında kullanımının artması ve İnternetin yaygın hale gelmesiyle birlikte bilgi parmaklarımızın ucu kadar yakınımızdadır. Bu noktada bilgi gelir seviyesi ne olursa olsun her öğrenciye eşit uzaklıktadır. Yabancı dil öğrenimi açısından da benzer şeyler ileri sürülebilir. Öğrencilerin İnternet ve teknolojik cihazlar vasıtasıyla ulaşabilecekleri çok fazla doküman vardır. Bu dokümanlar sayesinde maddi geliri farklı olan öğrencilerin kaynaklara ulaşmaları hususundaki mesafe gitgide azalmış olabilir ve dolayısıyla da bu da yabancı dile yönelik kaygılarını da etkilemiş olabilir. Araştırmanın bulgusuna benzer şekilde Çimen (2011) de çalışmasında ailelerin aylık gelir düzeylerine göre öğrencilerin İngilizce kaygıları arasında istatistiksel anlamlı bir fark bulamamıştır.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygıları herhangi bir yabancı dil kursuna katılma durumu açısından incelendiğinde herhangi bir yabancı dil kursuna katılmayan öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarının katılan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle herhangi bir yabancı dil kursuna giden öğrencilerin yabancı dildeki yetkinlik seviyeleri artabilir ve dolayısıyla yabancı dildeki kaygılarının azalmasına neden olabilir. Bu nedenle de yabancı dil kursuna giden ile gitmeyen öğrenciler arasında yabancı dil kaygısı açısından farklılık oluşabilir. Alanyazında bu bulguyla benzerlik gösteren çalışmalar vardır. Tokur (2016) araştırmasında öğrencilerin yabancı dil kursuna katılıp katılmadıklarına göre yabancı dile yönelik kaygı puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ifade etmiştir. Okul, Hafçı ve Öncüer Çivici (2017) ve Arifova (2019) yürüttükleri çalışmalarda araştırmanın bulgusunun aksine bulgulara erişmişlerdir.

Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygısı ders çalışma sıklığı değişkeni açısından incelendiğinde yabancı dil dersine haftada bir çalışan, ayda bir çalışan, birkaç ayda bir çalışan ve dersine hiç çalışmayan öğrencilerin her gün çalışan öğrencilere kıyasla yabancı dil öğrenme kaygılarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yabancı dil dersine harcanan zamanın arttıkça ders başarısı da aynı oranda artabilir. Dolayısıyla ders başarısı artan öğrencilerin derse yönelik kaygıları da azalabilir. Bunu destekler nitelikte Batumlu ve Erden (2007) çalışmalarında başarısız öğrencilerin kaygı düzeylerinin başarılı olanlara göre daha yüksek olduğu bulgusuna erişmişlerdir. Alanyazında araştırmanın bulgusuna benzer sonuçlara ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır. Tokur (2016) çalışmasında öğrencilerin yabancı dil kaygılarının yabancı dil dersini çalışma sıklığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırmada lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları arasında orta seviyede, doğrusal ve zıt yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları arttıkça yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygılarının azaldığı; İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları azaldıkça da yabancı dil öğrenme kaygılarının arttığı ifade edilebilir. Alanyazında öz yeterlik algıları ile yabancı dil kaygısı arasında negatif yönde korelasyon olduğuna işaret eden pek çok araştırma vardır (Anyadubalu, 2010; Cheng, 2001; Çimen, 2011; Demir, 2018; Erkan ve İflazoğlu Saban, 2011; Ghonsooly ve Elahi, 2010; Oğuz ve Akkaş Baysal, 2015; Tsai, 2013). Öğrencilerin yabancı dil öğrenmeye yönelik kaygıları, İngilizce öz yeterlik inançlarının negatif yönde anlamlı bir tahmincisidir. Öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygıları İngilizce ile ilgili öz yeterlik inancındaki değişimin anlamlı bir açıklayıcısıdır. Öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygı seviyeleri yükselirse öz yeterlik inancı da azalma şeklinde değişecektir. Bireylerin dil öğrenmede yaşadıkları kaygının devam etmesi, öz yeterlik seviyelerinin düşmesine ve öğrenme sürecindeki başarısızlığa ya da aksakalara yol açabilir (Orakcı, Aktan ve Toraman, 2019). Bu aksaklıkların ve başarısızlıkların önünün alınabilmesi için kaygıya neden olan durumların tespit edilmesinin yabancı dil öğretimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü yüksek düzeyde yabancı dil kaygısı yabancı dil derslerinde başarısızlığa neden olabilmekte ve dolayısıyla da öz yeterlik algısında da düşüşe yol açabilmektedir.

Sonuç olarak, yabancı dil kaygısının başarıya olumlu katkısı olacak şekilde ideal bir düzeyde tutulması yabancı dil derslerine fayda sağlayabilir. Bunun için yabancı dil derslerinin etkinliklerle daha eğlenceli hale getirilmesi, öğrencilerin öğrenme eyleminin içine dâhil edilmeleri, onları güdüleyici dönütlerle başarı duygusunu yaşamalarının sağlanması önem arz etmektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkarak uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki öneriler ileri sürülebilir:

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Araştırmada kadın öğrencilerin İngilizce dersi konuşma boyutunda erkek öğrencilere oranla daha düşük öz yeterlik algısına sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Bu sebeple İngilizce derslerinde kadın öğrencilerin derse aktif katılımlarının sağlanması, etkinliklere dâhil olmalarının sağlanması, onları güdüleyici dönütler verilmesi özellikle dersin konuşma boyutuna yönelik öz yeterlik algılarının yükselmesini sağlayabilir.

- İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları diğer sınıflara göre daha düşük olduğu belirlenen 11 ve 12. sınıf öğrencilerinin gerek üniversitede öğrenim görülen bölümlerde gerekse de üniversite bittikten sonraki iş hayatı boyunca yabancı dilin sağlayacağı avantajlar hususunda bilinçlendirilmeleri bu derslere yönelik öz yeterlik algılarının yükselmesine katkı sağlayabilir.

- Ailesinin maddi geliri daha yüksek olan öğrencilerin aile maddi geliri daha düşük öğrencilere kıyasla İngilizceye yönelik öz yeterlik algılarının daha yüksek olduğu dikkate alınır, öğrencilerin teknolojik cihazlar ve İnternet aracılığıyla erişebilecekleri kaynaklar ve uygulamalar konusunda bilgilendirilmesi bu farklılaşmanın azalmasına neden olabilir ve maddi geliri daha düşük olan öğrencilerin de öz yeterlik algılarında artış sağlanabilir.

- Yabancı dil öğrenim sürecinde yabancı dil öğrenme kaygısının olumsuz etkileri göz önünde bulundurulursa (Eke, 2019), öğrenme ortamlarının rekabetten uzak hale getirilmesi, demokratik bir sınıf ortamının sağlanması, öğrenmenin eğlenceli, anlamlı ve kalıcı hale getirilmesiyle yabancı dil öğrenme kaygısının olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması sağlanabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu araştırma lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ve yabancı dil öğrenme kaygılarını incelemek amacı ile yapılmıştır. Benzer çalışma farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerle gerçekleştirilebilir.

- Bu araştırma bir Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrenciler ile yürütülmüştür. Benzer çalışma farklı liselerde öğrenim gören öğrenciler ile gerçekleştirilebilir ve farklı liselerdeki öğrencilerin İngilizce öz yeterlik algıları ile yabancı dil öğrenme kaygıları karşılaştırılabilir.

• Bu araştırmada lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik algıları ve yabancı dil öğrenme kaygıları arasındaki ilişki cinsiyet, sınıf düzeyi, aile geliri, yabancı dil kursuna katılma durumu ve ders çalışma sıklığı değişkenleri açısından incelenmiştir. Benzer çalışma ders başarısı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, lise türü gibi farklı değişkenlerle gerçekleştirilebilir.

• Araştırma sadece lise öğrencileri ile yürütülmüştür. Farklı bir çalışmada İngilizce öğretmenlerinin öz yeterlik algıları ile bu öğretmenlerin öğrencilerine ait İngilizce öz yeterlik algıları beraberce incelenebilir.

• Araştırmada veri toplama aracı olarak ölçekler kullanılmış olup nicel bir araştırma özelliğindedir. Farklı bir araştırmada sınıf içinde öğretmen ve öğrenci davranışları gözlemlenerek öğrencilerin yabancı dil öğrenme kaygılarına neden olan ve öz yeterlik algılarını olumsuz etkileyen faktörler ortaya konulabilir.

• Farklı öğretim yöntemleri ile gerçekleştirilen yabancı dil derslerinin öğrencilerin İngilizce öz yeterlik algılarına ve yabancı dil öğrenme kaygılarına etkisini inceleyen deneysel bir araştırma gerçekleştirilebilir.

• Bu çalışmada öğrencilerin yabancı dille ilgili öz yeterlik algısı ve kaygıları betimsel yaklaşımla incelendiğinden dolayı yabancı dil öğretimi ve öğreniminde kaygıya neden olan etkenlerin belirlenmesi ve bu etkenlerin azaltılmasına yönelik yapılacak çalışmalar yabancı dil öğrenme sürecine olumlu katkı sağlayabilir.

• Farklı bir araştırmada öğretmenlerin öğretim motivasyonları ile öğrencilerin yabancı dile yönelik kaygıları incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aida, Y. (1994). Examination of horwitz, horwitz, and cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *The Modern Language Journal*, 78, 155-168.

Alcı, B. ve Yüksel, G. (2012). An examination into self-efficacy, metacognition and academic performance of pre-service ELT students: Prediction and difference, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(1), 143-165.

Andrade, M. ve Williams, K. (2009). Foreign Language Learning Anxiety in Japanese EFL University Classes: Physical, Emotional, Expressive, and Verbal Reactions”, *Sophia Junior College Faculty Journal*, 29, 1-24.

Anyadubalu, C. C (2010). Self-Efficacy, anxiety, and performance in the english language among middle-school students in english language program in

- satri si suriyothai school, Bangkok. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(3), 193-198.
- Arifova, R. (2019). *İlkokul öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygılarının incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Ege Üniversitesi.
- Aydoğdu, Ç. (2014). *The relationship between foreign language learning anxiety, attitude toward English language, language learning strategies and foreign language achievement*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Aykaç D. B. (2007), Lise öğrencilerinin İngilizceye yönelik öz yeterlik algı puanlarının cinsiyete, alanlara ve farklı düzeylere göre İngilizce başarısını yordama gücü, [Yüksek Lisans Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Aykol, N. (2017). Lise öğrencilerinin yabancı dile yönelik kalıplaşmış düşünceleri ve yabancı dil öz yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, Albert (1982). Self-Efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147.
- Baş, G. (2013). Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(2), 49-68.
- Baş, G. (2014). Lise Öğrencilerinde Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı: Nitel Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 101-119.
- Batumlu, D. Z. ve Erden, M. (2007). Yıldız Teknik Üniversitesi yabancı diller yüksek okulu hazırlık öğrencilerinin yabancı dil kaygıları ile İngilizce başarıları arasındaki ilişki. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 24-38.
- Baysal, S. (2018). *Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dil öğrenme stratejilerinin ve yabancı dile yönelik kalıplaşmış düşüncelerinin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Burgucu, A. (2011). *The Role of Motivation, Attitude and Anxiety in Learning English as a Foreign Language*, [Yüksek Lisans Tezi], Kafkas Üniversitesi.

- Büyükduman, F. İ. (2006). *İngilizce öğretmen adaylarının İngilizce ve öğretmenlik becerilerine ilişkin öz-yeterlik inançları arasındaki ilişki*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi.
- Chen, T. Y. and Chang, G. (2004). The Relationship Between Foreign Language Anxiety and Learning Difficulties. *Foreign Language Annals*, 37(2), 279-289.
- Cheng, Y.-S. (2001). Learners' Beliefs and Second Language Anxiety. *Concentric: Studies in English Literature and Linguistics*, 27(2), 25-90.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Science*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, New Jersey.
- Cui, J. (2011). Research on high school students' English learning anxiety. *Journal of Language Teaching and Research*, 2(4), 875-880.
- Çakıcı, D. (2015). Foreign language anxiety of prospective English Language Teachers. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8, 495-507.
- Çekirdek, G. (2014). *Hazırlık sınıfı öğrencilerinin İngilizce başarılarını etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Osmangazi Üniversitesi.
- Çimen, S. (2011). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin İngilizceye yönelik tutum, İngilizce kaygısı ve öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Karaelmas Üniversitesi.
- Demir, B. (2018), Yabancı dil hazırlık okulunda özyeterlik inancı ve yabancı dil öğrenme kaygısı arasındaki ilişki, [Yüksek Lisans Tezi], Çağ Üniversitesi.
- Eke, H. A. (2019). *Lise öğrencilerinin bilişüstü farkındalık düzeyleri, yabancı dil öğrenme inançları, yabancı dil öğrenme kaygıları arasındaki ilişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi.
- Ergüder, I. (2005). *Anadolu lisesi ve süper lise hazırlık sınıfı öğrencilerinin İngilizce öğreniminde karşılaştıkları sorunlar*, [Doktora Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Erkan, D. Y. and Iflazoğlu S., A. (2011). Writing performance relative to writing apprehension, self-efficacy in, writing and attitudes towards writing: A

- correlational study in Turkish tertiary-level EFL. *The Asian EFL Journal Quarterly*, 13(1), 163-191.
- Foss, K. A. and Reitzel, A. C. (1988). A Relational Model for Managing Second Language Anxiety. *Tesol Quarterly*, 22(3), 437-454.
- Ghonsooly, B. and Elahi, M. (2010) Learners' Self-Efficacy in reading and its relation to foreign language reading anxiety and reading achievement. *Journal of English Language Teaching and Learning*, 53(217), 45-67.
- Gökdemir, C. V. (2005). Üniversitelerimizde verilen yabancı dil öğretimindeki başarı durumumuz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 251-264.
- Gömleksiz, M. N. ve Kılınc, H. H. (2014). Lise 12. sınıf öğrencilerinin İngilizce öz yeterlik inançlarına ilişkin görüşleri. *Fırat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 43-60.
- Gülözer, A. (2010). *Farklı test formatları ile ölçülen yabancı dil başarısının öğrencilerin tutumları, kaygı düzeyleri ve öğrenme stilleri ile ilişkisinin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Gürbüztürk, O. and Şad, S. N. (2009). Student teacher's belief about teaching and their sense of self-efficacy: A descriptive and comparative analysis, *Inonu University Journal of The Faculty of Education*, 10(3), 201-226.
- Hancı Y. B. (2008). *Yabancı dil hazırlık eğitimi alan ve almayan Anadolu lisesi öğrencilerinin yabancı dil öz yeterlik algılarının ve İngilizceye yönelik tutumlarının incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Ege Üniversitesi.
- Hancı Y. B. ve Bümen, N. T. (2012). İngilizce ile ilgili özyeterlik inancı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 97-110.
- Horwitz, E. K, Horwitz, M. B ve Cope, J. (1986), Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.
- Hsieh, Pei-Hsieh (2008), "Why Are College Foreign Language Students' Self-Efficacy, Attitude, and Motivation So Different?", *International Education*, 38(1), ss. 76-94.
- Hussain, M. A., Shahid, S.ve Zaman, A. (2011). Anxiety and attitude of secondary school students towards foreign language learning", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 583-590.

- Kanadlı, S. ve Bağçeci, B. (2015). Öğrencilerin İngilizce öz yeterlik inançlarının algılanan özerklik desteği açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 98-12.
- Karanfil, B. ve Arı, A. (2016). Yükseköğretim İngilizce hazırlık sınıflarında güç paylaşım düzeyi ile öğrencilerin İngilizce özyeterlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 12-39.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım.
- Köse, E. (2005), *The Impact of Dialogue Journals on Language Anxiety and Classroom Affect*. [Yüksek Lisans Tezi], Bilkent Üniversitesi.
- Liu, H-J. ve Chen, C-W. (2015). A comparative study of foreign language anxiety and motivation of academic and vocational-track high school students. *English Language Teaching*, 8(3), 193-204.
- Mills, N., Pajares, F. ve Herron, C. (2006). A reevaluation of the role of anxiety: self-efficacy, anxiety, and their relation to reading and listening proficiency. *Foreign Language Annals*, 39(2), 276-295.
- Moore, K. (2007). *Intercultural communication and foreign language anxiety*, Yüksek Lisans Tezi, The Florida State University.
- Na, Z. (2007). A study of high school students' english learning anxiety. *The Asian EFL Journal*, 9(3), 22-34.
- Ocak, G. ve Akkaş B., E. (2016). Öğrencilerin dil öğrenme stratejileri ve İngilizce özyeterlik inançlarının incelenmesi: Afyonkarahisar ili örneği. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44(44), 91-110.
- Oğuz, A. ve Akkaş Baysal, E. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin İngilizce öğrenme kaygıları ile İngilizce öz yeterlik inançlarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 111-117.
- Okul, T., Hafçı, B. ve Öncüer Çivici, M., E. (2017). Yabancı dil öğrenme kaygısı: Adnan Menderes Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 6(2), 186-194.
- Orakcı, Ş., Aktan, O. ve Toraman, Ç. (2019). Lise öğrencilerinin İngilizce özerklik algısı, kaygısı ve özyeterlik inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 424-450.

- Sarıgül, H. (2000). *Trait anxiety or foreign language anxiety and their effects on learners' foreign language proficiency and achievement*, [Yüksek Lisans Tezi], Boğaziçi Üniversitesi.
- Satıcı, S. A. (2013). *Üniversite öğrencilerinin akademik öz-yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Anadolu Üniversitesi.
- Todaka, Y. (2017). Self-Efficacy of English listening skills in Japanese college EFL learners: Quantitative and qualitative analyses. *European Journal of English Language Teaching*, 2(1), 93-119.
- Tokur, B. (2016). *Anadolu Lisesi öğrencilerinin yabancı dil kaygılarının incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi], Dicle Üniversitesi.
- Tsai, C. C. (2013). The Impact of foreign language anxiety, test anxiety and self-efficacy among senior high school students in Taiwan. *International Journal of English Language and Linguistics Research*, 1(3), 1-17.
- Urhan, İ. (2013). *Türkçe öğretmeni adaylarının yansıtıcı düşünme ile öğretmen öz yeterlik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi.
- Ünal, F. (2016). *Lise öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygısı ile yabancı dil öğreniminde motivasyon tutumlarının incelenmesi (İstanbul – Kadıköy ilçesi örneği)*, [Yüksek Lisans Tezi], Yeditepe Üniversitesi.
- Wörde, R. (2003). Students' Perspectives on foreign language anxiety. *Inquiry*, 8(1), 1-15.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Young, D. J. (1990). An investigation of students' perspectives on anxiety and speaking. *Foreign Language Annals*, 23(6), 539-553.

Ortaöğretim Öğretmenlerinin Öğrenmeye ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi^{1*}

Ferat DALAMAN

Öğretmen, Doğanşehir Fen Lisesi, Malatya,
dalamanferat@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid/0000-0001-8443-9683>

Ahmet KARA

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, ahmet.kara@inonu.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid/0000-0002-6196-2292>

Öz

Bu araştırmanın amacı; ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını incelemektir. Araştırmanın örneklemini, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılının birinci yarısında Malatya ili merkez ilçelerindeki liselerde görev yapan 588 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada Kara (2010) tarafından geliştirilen “Öğrenmeye İlişkin Tutum Ölçeği” ve Demirel ile Ünişen (2018) tarafından geliştirilmiş olan “Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma, betimsel yöntem izlenerek gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin kıdemleri, eğitim düzeyleri ve iş doyum düzeyleri açısından öğrenmenin doğasına ilişkin tutumlarında, öğrenmeye ilişkin kaygılarında, öğrenmeden beklentilerinde, öğrenmeye açık olma tutumlarında, öğretmenlik mesleğine değer verme, mesleki gelişime açıklık, mesleki tükenmişlikleri ve mesleğe ilgisizliklerinde anlamlı farklar gözlenmiştir. Özellikle öğrenmenin doğası, öğrenmeye ilişkin beklentiler, öğrenmeye açık olma ve öğretmenlik mesleğine değer verme tutumlarının artması; Öğrenmeye açık olma, mesleğe değer verme, mesleki tükenmişlik ve mesleğe ilgisizliği artırırken öğrenmeye ilişkin kaygılar ve mesleki gelişime açık olma tutumlarını azalttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Mesleği, Öğrenme, Tutum, Öğrenme ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum, Öğretmen.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 17.05.2021/21.12.2021

* Bu makale ikinci yazar danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Dalaman, F. ve Kara, A. (2021). Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1572-1601. DOI: 10.33437/ksusbd.938265

The Analyzing of Secondary School Teachers' Attitudes towards Learning and Teaching Profession

Abstract

The aim of this research is to examine secondary school teachers' attitudes towards learning and teaching profession. The sample of the study consists of 588 teachers working at high schools in the central districts of Malatya in the first semester of the 2019-2020 academic year. In the study, "The Scale of Attitudes towards Learning" developed by Kara (2010) and "The Scale of Attitudes towards Teaching Profession" developed by Demirel and Ünişen (2018) were used. After applying the scales to the relevant sampling, the data obtained were transferred to the computer and the computer package program was used to answer the sub-problems. This research was carried out in the descriptive method. Significant differences were observed in their attitudes towards the nature of learning, their anxieties about learning, their expectations from learning, their openness to learning, appreciating teaching profession, openness to professional development, occupational burnout and indifference to the profession in terms of the professional seniority of the teachers, their education level and job satisfaction. In particular, it was discovered that while the increases in 'the nature of learning, expectations for learning, openness to learning and appreciating the teaching profession attitudes enhanced 'being open to learning, appreciating the profession, occupational burnout and indifference to the profession', they decreased 'anxiety about learning and attitudes towards being open to professional development.' Depending on the results of this research, it was reasoned that teachers' positive attitudes towards learning and teaching profession should be increased and their negative attitudes should be reduced.

Keywords: Teaching Profession, Learning, Attitude, Attitude towards Learning and Teaching Profession, Teacher.

GİRİŞ

Eğitim sistemini oluşturan birçok unsurun olduğu bilinmekle birlikte, eğitimin niteliğinin ne olduğunu belirleyen en önemli unsurun öğretmenler olduğu şüphe götürmez bir gerçekliktir. Eğitim sisteminde başrol oynayan öğretmenin önem derecesi, eğitim sürecinin diğer unsurları olan öğrenci, eğitim programları vb. unsurlardan daha da yüksektir (Karagözoğlu, 1987). Öğretmen ihtiyacının karşılanması amacıyla 16 Mart 1848 tarihinde Osmanlı Döneminde ilk defa Öğretmen Okulu olan Darül Muallimin-i Rüştî açılmıştır. Bu okulun açılması ile başlayan öğretmen yetiştirme uygulamaları da sürekli değişiklikler göstererek günümüze kadar gelmiştir. Fakat buna rağmen öğretmen yetiştirme uygulamaları

hakkında üzerinde tam olarak görüş birliğine varılabilen bir sistemin oluşturulamadığını söylenebiliriz. Öğretmen yetiştirme sisteminde 2006 yılından sonra bazı değişiklikler yapılarak, üniversitelerin öğretmen yetiştiren programlarında bazı dersler eklenerek öğrencilerin seçmeli derslerdeki farklı içerikli dersleri seçebilme olanakları artırılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle öğretmen adaylarının gördükleri ders programları çeşitlendirilerek değiştirilmiş ve bu değişikliklerle de öğretmen adaylarının birden fazla, birbirinden farklı becerilere sahip olarak mezun olmaları hedeflenmiştir.

Öğretmen, eğitim hedefleri doğrultusunda belirlenmiş olan istendik davranışların bireylere kazandırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Öyle ki öğretmen, toplumu oluşturan insan tipini meydana getirilmesi sürecinde de önemli görev üstlenir (Oral, 1997). Öğretmen; öğrenciyi geleceğe hazırlayan, öğretilen bilginin yararlı davranışlara dönüşmesinde önemli bir öncü olma sorumluluğunu üstlenen kişidir (Yağmur, 2005). Bu durumda öğretmenin öğrenme sürecindeki bilgi kazanımının devamlılığı bireyler üzerinde oluşturacağı etki ile doğrudan ilişkilidir. Öğretmen adaylarının lisans eğitimleri sürecinde kazandıkları öğrenmelerin meslek sürecindeki yıllar içerisinde değişimlerden ve gelişmelerden bağımsız kalması, öğrencilerinin günün değişim ve gelişmelerine ayak uyduramamasına neden olabilecektir. Buradan hareketle denilebilir ki öğretmenlerin mesleklerini icra ettikleri süreçte öğrenmeyi devam ettirmeleri oldukça önemlidir. Zira eğitim-öğretim sürecinde sadece fiziki olanakların artırılması nitelikli bir öğrenmenin olması için yeterli olamamaktadır.

Bursalıoğlu'nun da ifade ettiği (1994: 41), bir sosyal sistem olan okulun en stratejik öğelerinden biri öğretmendir. Öğretmenin sahip olduğu bilgi ve duygu durumu, onun öğrencilerle olan iletişiminin de niteliğini belirleyecektir. İyi bir iletişim, doğal olarak öğretmenin öğrenci üzerindeki öğrenmeye olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Eğitim-Öğretim sürecinde, öğretmenin sahip olduğu tutumların niteliği oldukça önemlidir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını inceleyen çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların çoğunun aday öğretmenler üzerinde yapıldığı görülmüştür (Çetin, 2003; Erkuş, Sanlı, Bağlı ve Güven, 2000).

Öğretmenler mesleklerini sürdürme süreci içerisinde, çocuklara yetişkin olma yolunda rehberlik, olumlu davranış ve tutum edinmelerinde örnek olmakla yanısıra MEB'in hedeflerini gerçekleştirmede de oldukça önemli bir role sahiptirler. Öğretmenlerin, örnek olabilmesi ve rehberlik yapabilmesi için kendilerinin de örnek davranışlara ve tutumlara sahip olmaları gerekir. Öyle ki, öğretmenler geleceğe olumlu bakan, öğrenmelerden olumlu yönde gelişme sağlayıcı beklentilere sahip olan ve yeni öğrenmelere sürekli açık olan örnek bir öğretmen profili çizmelidirler. Çünkü olumlu tutum sahibi öğretmenlerin,

öğrencilerinin de olumlu tutum sahibi olmalarını sağlayabilir.

Bir diğer taraftan öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının nasıl olduğu mesleki niteliklerinin de nasıl olacağını belirlemede etkili olacaktır. Buradan hareketle denilebilir ki, öğretmenlerin mesleklerine ilişkin tutumlarının ne olduğu ve nasıl şekillendiğinin biliniyor olması, öğrencilerin ne düzeyde öğrenme ve davranış kazanacaklarını belirleyecektir. Her canlının çevresine gösterdiği tepkilerin zaman içerisinde çeşitli nedenlerle değiştiği bilinen bir durumdur. Öğretmenlerin de öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları zamanla değişebilmekte ve söz konusu değişme çeşitli nedenlerden ötürü olumsuzlaşabilir. Bu durumda öğretmenlerin mesleklerini yürüttükleri yıllar içinde öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının biliniyor olmasının önemi açıktır. Oysaki bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, yapılan araştırmaların çoğunlukla öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını tespit etmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının tespit edilerek, öğrenme ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; Ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin; A) Öğrenmeye ve B) Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında: 1.Mesleki kıdemleri, 2.Eğitim düzeyleri ve 3.İş doyum düzeylerine göre anlamlı farklılık var mıdır? Ayrıca Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ilişkin tutumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır? sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmanın Önemi

İlgili alanın taranması sonucunda yapılan çalışmaların çoğunlukla öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi üzerine yapıldığı görülmüştür (Baykara Pehlivan, 2008; Bozdoğan, Aydın ve Yıldırım, 2007; Can, 1987; Çapri ve Çelikkaleli, 2008; Çetin, 2003; Demirtaş ve Özer, 2011; Güdek, 2007; Özder, Konedra ve Zeki, 2010; Sağlam, 2008; Semerci, 2008; Şimşek, 2005; Temizkan, 2008; Terzi ve Tezci, 2007). Oysaki aday öğretmenlerin yanında süreç içerisinde sorumluluk taşıyan ve mesleklerini fiilen yapan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesinin de eğitim niteliğinin artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını birlikte inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının, öğretmenlik mesleği açısından önemli bir yere sahiptir. Öğretmenlik mesleği

temel hedef olarak bilgi, davranış ve duygu kazanımını esas alan ve bu hedefi uzun yıllar içerisinde kazandırmayı sağlayabilen bir meslektir. Öğretmenlerin yükseköğretim programından mezun olduktan sonra mesleklerini icra ederken öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin sahip oldukları tutumlarda da değişimler olabilmektedir. Böylece öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının bilinmesinin önem arz etmektedir. Öğretmen faktörü bir bütün olarak değerlendirildiğinde, öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin sahip olunan tutumun da bütün olarak incelenmesi ve öğretmenlerin hem öğrenmeye hem de öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının birlikte değerlendirilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın, ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının birlikte incelendiği ilk çalışma olması nedeniyle alana katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmanın sınırlılıkları

Bu çalışma; Malatya merkez ilçeleri, Yeşilyurt ve Battalgazi’de bulunan ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerle, kullanılan öğretmenlik mesleğine ilişkin ve öğrenmeye ilişkin tutum ölçekleri ile sınırlandırılmıştır. Bu araştırma ayrıca; 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci yarısında ilgili İlçelerde görev yapan öğretmenler ve tabakalama yöntemiyle belirlenen 588 öğretmenle sınırlıdır.

KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Öğretmenlik mesleğinin niteliklerinin, öğrenme içeriklerinin ve öğretim niteliğinin ne olduğu, nasıl olması gerektiği ile ilgili sürekli tartışmaların yapıldığı Türkiye’de, ortaöğretim öğretmenlerinin hem öğrenmeye hem de öğretmenlik mesleği hakkındaki tutumlarına dair çalışmaların neredeyse tümünün öğretmen adayları üzerinde yapıldığı görülmektedir.

Öğrenme ve Öğrenmeye ilişkin Tutumlar

Yapılan incelemeler sonucunda öğrenme kavramı hakkında araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından evrensel anlamda kabul görmüş genel geçer bir tanımının olmadığı görülmemekle birlikte (Schunk, 2009; Özdemir, 2015), öğrenmeyi, birden çok görülen ve yaşanmışlıklardan sonra davranışlarda görülen kalıcılığı yüksek, sürekli farklılaşmalar barındıran bir süreç şeklinde olduğu genel bir kabul görmektedir. Özden’e (2000) göre öğrenme, çevrede oluşan farklılıklardan dolayı bireylerin duygularında, düşüncelerinde ve ifade biçimlerinde meydana gelen değişimlerdir. İnsanoğlunun hayatta kalabilmesi için gerekli olan en önemli kazanımlardan biri de yaşadığı çevreye uyum sağlayabilme becerisidir. Bu durumda denebilir ki, öğrenme insanoğlu için

hayatta kalabilmenin temel bir unsurudur. Bu temel unsur, kalıcı olduğu oranda öğrenme gerçekleşmiştir denilebilir.

Literatür incelendiğinde: Öğrenme, kişilerin doğumundan ölümüne kadar, hayatlarının her anını kuşatan bir süreçtir (Gündoğan, 2003). Başka bir ifadeyle öğrenme, bireylerin mevcut halleri ile yapamadıkları bir iş, eylem, düşünce vb. olgu ve olayları belirli bir deneyim sonrasında yapabiliyor olması olarak tanımlanabilir (Kara, 2010: 32). Öğrenme, davranışlarda kalıcılık gösteren ve yaşantılarımızın ürünü olan değişimlerdir (Demirel, 2012). Arı' ya (2011) göre öğrenme, bilgi ve yeteneklerin kazanılması süreci veya insanoğlunun tutumların da değişikliklere neden olan yeni bilgi ve anlama yeteneği oluşturma sürecidir. Öğrenme, bireyin yaşamının bir ürünü olmasıyla beraber oldukça süreklilik gösteren davranış değişimleridir (Duman, 2008). Öğrenme, her bireyin doğumu ile başlayan ve ölümüne kadar devam eden bir süreçtir (Gündoğan, 2003). Öğrenme, bir anlamda eğitimin özünü oluşturur. İnsanlık var olduğu günden beri her zaman değişimin ve gelişimin bir aracı olmuştur. Günümüzde her türlü konuya ve değişime çabucak uyum sağlamak insanoğlunun en önemli gelişimsel özelliği haline gelmiştir (Kara, İzci ve Ulutaş, 2011: 988). Meydana gelen her değişme ya da gelişme öğrenmeyle ancak sağlanabilir. İstenilen düzeyde öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için önemli bir faktörün de tutumlar olduğu bilinmektedir. Öğrenen kişinin öğrenmeye ilişkin hangi tutumun içerisinde olduğu önemlidir. Çünkü insanların herhangi bir bilinmeyen bilmeye yani öğrenmeye dair sahip olduğu biçim öğrenme ile ortaya çıkacak olan ürünlerin nasıl olacağına da etki edecektir. İnsanların öğrenmeye karşı sahip oldukları olumlu tutumun öğrenme konusunda daha iyi bir performans sergilemelerine neden olduğu görülmüştür (Kara, Tekin, Ünişen ve İzci 2016: 56)

İlgili literatür incelendiğinde tutum ile ilgili bir çok tanım yapılmış olduğu görülmektedir. Turgut (1992) tutumu; Duygu, düşünce ve davranış birlikteliği olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanımda tutum; Bir kişiye uygun görülen bir eğilim olarak tanımlanmakta olup, tutumu bir davranış olmaktan çok, davranış öncesi hazırlık özelliği gösteren bir etken olduğu ifade edilmektedir (Arkonaç, 1998). Canakay, (2006)'a göre; Düşünce ve davranışların oluşmasında tutumlar önemli bir yer tutmakta dolayısıyla da başarıyı yakalamak için kişilerin olumlu tutumlara sahip olması gerekir. Yapılan tanımlamalardan da anlaşılmaktadır ki, sahip olunan tutumun ne olduğu, sahip olunmak istenen amacın nasıl olacağını ya da olup olamayacağını belirleyen önemli bir etkidir.

Dinamik bir süreç olan eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel aktörü konumundaki öğretmenlerin sahip oldukları tutumların bilimsel araştırmalar sonucunda tespit edilmesi ve bunun ortaya konması, hızla değişen ve gelişen eğitim-öğretim alanında hedeflenen gelişmişlik düzeyinin yakalanması açısından yararlı olacaktır. Öğrencilere örnek oldukları ve taklit edilen insanlar oldukları

dikkate alındığında bu araştırmada öğretmenlerin öğrenmeye ilişkin tutumlarının belirlenmesi eğitim sisteminin hem uygulama boyutunda hem de program geliştirme açısından oldukça önemlidir.

Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlar

Günümüzde öğretmen, eğitim fakültelerinin herhangi bir programını tamamlayarak, ya da eğitim fakültesinin dışında lisans mezunu olanların pedagojik formasyon sertifika programını tamamlayarak yetkinliğini gösteren diploma ile öğretmenlik mesleğini yapmaya yetkili olan kimsedir. Öğretmenlik mesleği sadece günün değil aynı zamanda gelecekteki nesillerin nasıl olacağına etki yapabilen bir özelliğe sahiptir. Gelecek nesillerin niteliği onu yetiştiren öğretmenlerin niteliği ile belirginleşecektir. Çocuklar aileden sonra ilk kez sosyal bir topluluk olan sınıf ile tanışır ve öğretmeni rol model alır. Öğretmenin kişilik özellikleri öğrencilerin kişiliklerinin şekillenmesinde oldukça önem taşır (Dağ, 2010). Öğretmen, kişiliğin şekillenmesinde belirleyici olan bir meslek sahibi, zanaatkârdır (Çelikten ve diğerleri, 2005). Yazıcı'ya (2009) göre, öğretmenlik mesleğini tercih edenlerin bu mesleğin gerektirdiği temel özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu özelliklerin kişisel yönü olmakla birlikte, okul eğitimi ve entelektüel yönünün de olduğu ifade edilmektedir. Öğretmen bilgiyi aktaran olmakla beraber, davranışı, duygu ve tutumları da belirleyici bir konuma sahip olan önemli bir aktördür.

Öğretmenler meslekleri icra ederken, mesleklerine dair kabullendikleri tutumları büyük önem taşımaktadır. Araştırmacılar, yaptıkları çalışmaların sonucunda öğretmenlerin mesleklerini yaparken meslekleri hakkında pozitif bir tutum içerisinde olmaları durumunun onların iş doyumlarının da üst düzeyde olmasını sağladığını gördüklerini ifade etmektedirler (Tanrıöğen, 1997). Çalışma alanında iş doyumunun üst düzeyde olmasının beraberinde, öğretmenlerde mesleki gelişimi önemsemeyi ve çevreleri ile sağlıklı ve verimli ilişkiler kurmayı sağladığı pek çok araştırmacı tarafından tespit edilmiştir (Ertürk, ve Keçecioglu, 2012; Kılıç, 2011; Kumaş ve Deniz, 2010; Sarıkaya, 2019). Öğretmenin sahip olduğu tutum özelliklerinin önemsenmemesi durumunda, sağlıklı bir eğitim-öğretim ortamının oluşması ve sürdürülebilir öğrenme yaşantılarının meydana getirilmesinin pek mümkün olamayacağı unutulmamalıdır (Sözer, 1996: 8-9).

Öğretmenlerin eğitim ortamlarında öğrencilerle olan etkileşimleri ve eğitim ortamları dışında da yine öğrenci ve velileri ile olan ilişki ve etkileşimleri, öğrenci tutumlarının oluşmasında belirgin bir şekilde etkili olmaktadır. Zira öğrenci ve öğretmen arasında olumlu ilişkilerin olması ve bunun sürdürülebilmesi, öğrencilerin gelecekte toplumsal ilişkilerinde yetişkinlerle olumlu tutum içinde olmalarını sağlayacaktır (Ülgen, 1997: 93). Öğretmenlerin gerek öğrencilere ve gerekse okul etkinliklerine gösterdikleri tutum biçimlerinin öğrencilerin öğrenme

ve kişilik gelişimlerine etkisi olduğu da bilinmektedir. Küçükahmet (1976)'e göre tutum, öğretmenlerin sahip olduğu en önemli kişilik özelliklerinden biri olup öğrenciler üzerinde etki bırakan bir etmendir. Her ne kadar bireylerin kendilerine özgü tutumlarının kendi hayatlarını etkilediği biliniyor olsa da kendilerinin dışındakilerin de hayatlarını etkiledikleri bilinmektedir (Fındıkçı, 1991: 92-93).

Öğretmenler sahip oldukları tutumlarla geleceği şekillendirecek olan öğrencilerin kişilik özelliklerini etkiledikleri gibi, eğitim ve öğretime ilişkin geliştirecekleri tutumları da etkilemektedirler. Yapılan bazı araştırmalar, öğrencilerin akademik başarısızlıklarının nedenlerinden birisinin de, öğretmen tutumları olduğunu göstermektedir (Gürkan, 1993). Olumsuz öğretmen tutumlarının, öğretmenlik mesleğini tercih etme aşamasında başladığını ifade eden araştırmaların olduğu da görülmekle birlikte (Murat, Ünişen ve Kanadlı, 2010: 226-244), üniversitelerin öğretmen adaylarına lisans eğitimleri sürecinde öğretmenlik mesleğine ilişkin olumlu tutum kazandırmada yetersiz kaldıklarını ifade eden çalışmalar da görülmüştür (Çakır, 2005; Duatepe ve Akkuş-Çıkla, 2004; Receptoğlu, 2013; Yalız, 2010). Öğretmenlerin üniversitede alınan eğitimle yetinmelerinin meslek sürecinde meydana gelen değişmelere ve gelişmelere uyum sağlayabilmelerini zorlaştıracağını dolayısıyla da öğretmenlere nitelikli hizmet içi eğitimlerin verilmesi gerektiği belirtilmiştir (İzci ve Kara, 2010: 161-168). Öğretmenlerin mesleklerine ilişkin olumlu tutum içerisinde olmalarının, ülkelerin eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesinde çok önemli olduğu bilinmektedir. Nitelikli öğrenme ve öğretme süreçlerinin oluşması, istenmeyen davranış biçimlerinin en aza düşürülmesi için öğretmen tutumlarının önemsenmesi kalıcı, etkili öğrenme ve davranışların kazandırılması bakımından çok önemlidir.

Buradan hareketle denilebilir ki; Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının bilinmesi ve gerekli bilimsel iyileştirmelerin yapılmasının eğitimde istenilen düzeyi yakalamak için faydalı olacağı düşünülmektedir.

İlgili Literatür

Türkiye'de ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları konusunda herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak literatürün incelenmesi sonucunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun öğretmenliğe kaynak oluşturan çeşitli programlarda okumakta olanların öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının araştırılması ile ilgili olduğu görülmüştür (Baykara Pehlivan, 2008; Bilgin, 1996; Bozdoğan, Aydın ve Yıldırım, 2007; Can, 1987; Çapri ve Çelikkaleli, 2008; Çetin, 2003; Demirtaş ve Özer, 2011; Güdek, 2007; Özder, Konedraı ve Zeki,2010; Sağlam, 2008; Semerci, 2008; Şimşek, 2005; Temizkan, 2008; Terzi ve Tezci, 2007).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde öğretmen adaylarının özgüvenleri öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını olumlu etkilediği (Can ve Özcan, 2016), cinsiyet, kıdem, branş, mezun oldukları okul türü ve çalışmakta oldukları ilköğretim kademesi gibi değişkenlerin öğretmenlerin mesleğe yönelik görüşlerini etkilemediği (Kara, İzci ve Ulutaş, 2011; Özder, Konedra ve Zeki, 2010; Tanel vd., 2007) sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının cinsiyetleri ve bölümü tercih etmedeki nedene ya da lise türüne göre manidar ilişki olduğu görülmüştür (Aktürk, 2012; Bozdoğan, Aydın ve Yıldırım, 2007; Gürbüz ve Kışoğlu, 2007; Gürbüztürk ve Genç, 2004; Çetin, 2003; Sütçü, 1997). Bazı çalışmalarda ise öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının cinsiyet anlamında farklılık olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha fazla olumlu tutumlara sahip olduğu, mezun olunan lise türlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum üzerinde belirleyici olduğu tespit edilmiştir (Çetin, 2003; Çapa ve Çil, 2000; Soran vd., 1996).

Yurtdışındaki çalışmalarda ise; kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre, kıdemli öğretmenlerin genç öğretmenlere göre öğretmenlik mesleğine ilişkin daha olumlu bir tutum içerisinde oldukları (Malsawmi ve Renthlei, 2015), iş doyumlarının da olumlu tutumlara neden olduğu (Wilson, 2008; Osunde ve Izevbigie, 2006), öğretmenlerin istekli, neşeli ve dinamik davranışlarının öğrenci başarısı üzerinde olumlu sonuçlar meydana getirdiği (Rosnow ve Rosenthal, 1997; Garfield, 1973) de görülmüştür.

Öğretme-öğrenmeye ilişkin tutumlar ile ilgili yurt içinde yapılan çalışmalara az rastlanılmıştır. Bu araştırmaların daha çok öğretmenliğe kaynak teşkil eden yükseköğretim programlarında okumakta olan öğrencilerle yapıldığı ve genellikle öğrenmeye ilişkin sahip olunan güdüler, öğrenme stratejileri ve öğrenme stilleri ile ilgili olduğu görülmektedir (Çakmak, Akgün, Karadeniz, Büyüköztürk ve Demirel, 2008; Çelik, Yıldırım, Batur, Çime, Çapraz, Kubat, 2014; Güven ve Kürüm, 2006; Kaya ve Akçin, 2002). Yurtdışında ise öğrenmeye ilişkin tutumların incelendiği araştırmalarda öğretmenlerin öğrenme öğretme anlayışlarının mesleklerinin ilk yıllarında öğretmen merkezli anlayışa sahip olduğu fakat süreç içerisinde öğrenci merkezli anlayışa doğru değişme gösterdiği (Tigchelaar, Vermunt ve Brouwer, 2014; Krull, Koni ve Oras, 2013; Chan ve Elliott, 2004); yaş, cinsiyet ve anabilim dalı değişkenlerinin öğrenme - öğretme anlayışını etkilemediği fakat mensubu olunan ırkın öğrenme - öğretme anlayışlarında değişiklik oluşturduğu (Chan, Tan ve Khoo, 2007; Hancock ve Gallard, 2004) görülmüştür. Ayrıca dersi öğrenmeye ilişkin olumlu tutumların akademik başarıda etkili olduğu da belirlenmiştir (Rula, 2006).

Bu araştırmanın, öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını birlikte ele alarak incelemesi, çalışmaya katılanların aktif olarak

görevlerinde olan lise öğretmenleri olması ve lise öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını nicel bulgularla ortaya çıkarmayı hedeflemesi açısından özgün bir çalışma niteliğine sahiptir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelendiği bu çalışmada, verileri elde etmek amacıyla ilişkisel tarama modelinde, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karasar (2005) tarama modelini, araştırmalarda gerek geçmişte gerekse günümüzde var olan her tür durumu var olduğu şekliyle betimlemek için genellikle geniş bir kitleden araştırmacı tarafından bilgi toplamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olarak tanımlamıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Malatya İlinin Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinde bulunan ortaöğretim okullarında görev yapan yaklaşık 2950 öğretmen oluşturmaktadır. Hazırlanan ölçekler kolay erişilebilirlik yöntemiyle toplam 1200 öğretmene bizzat araştırmacı tarafından dağıtılmıştır. Geri dönüşü sağlanan 588 öğretmen araştırmanın evrenini temsil etmiştir. Uygulama 2018-2019 eğitim öğretim yılı 2. döneminde başlanmış ve 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci yarısında tamamlanmıştır. Araştırmada örneklemin tespit edilmesi için seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %44,2'si (n=260) kadın, 55,8'i (n=328) ise erkektir, öğretmenlerin (%23.1'i (n=136) 1-5 yıl, %24.5'i (n=144) 6-10 yıl, %17.7'si (n=104) 11-15 yıl, %19.4'ü (n=114) 16-20 yıl, %15.3ü (n=90) ise 20 ve üzeri yıl mesleki kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %54.3'ü (n=319) eğitim fakültesinden mezun, %8.7'si (n=51) eğitim enstitüsü mezunu, %29.1'i (n=171) fen edebiyat fakültesinden mezun, %8.0'ı (n=47) diğer fakültelerden mezun olmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %10.9'u (n=64) düşük iş doyumuna, %46.9'u (n=276) orta düzeyde iş doyumuna ve %42,2'si (n=248) yüksek düzeyde iş doyumuna sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada iki veri toplama aracına ihtiyaç duyulmuştur. Birinci veri toplama aracı; Kara (2010) tarafından geliştirilmiş olan "Öğrenmeye İlişkin Tutum Ölçeği"dir. İkinci veri

toplama aracı ise, Demirel ve Ünişen (2018) tarafından geliştirilmiş olan “Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği” dir.

Öğrenmeye ilişkin tutumu ölçmek için Kara (2010) tarafından geliştirilen “Öğrenmeye İlişkin Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Dört alt boyuttan oluşan ölçek (Öğrenmenin doğası, öğrenmeden beklentileri, öğrenmeye ilişkin kaygı ve öğrenmeye açıklık) toplam 40 madde içermekte ve beş seçenekten oluşmaktadır (5 “Katılıyorum” ile 1 “Hiç Katılmıyorum”).

İkinci veri toplama aracı öğretmenlik mesleğini icra eden öğretmenlerin mesleğe ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla Demirel ve Ünişen (2018) tarafından geliştirilen “Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Beşli likert tipi ölçek niteliği taşıyan ölçeğin “Değer verme, Mesleki tükenmişlik, İlgisizlik ve Mesleki gelişime açıklık” olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

1200 öğretmenden geri dönüş yapanlar içerisinde eksik veri, mükerrer yanıtlar vb. hususlardan dikkate alınmayan ölçekler çıkarılınca 588 öğretmene uygulanmış ve uygulama sonucunda toplanan veriler bilgisayar destekli programla incelenmiştir. İlgili ölçeklerin örnekleme uygulaması sonucunda öğrenmeye ilişkin tutum ölçeğinin güvenilirlik katsayısının (KMO) 0,90 ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin değerinin ise 0,93 olduğu dolayısıyla da her iki ölçeğin de güvenilir veriler topladıkları görülmüştür. Öğretmenlerin ölçeklere ilişkin verdikleri yanıtların çeşitli değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için öncelikle bağımlı değişkenlere ait puanların dağılımlarının her bir bağımsız değişkenin alt gruplarında normal dağılımı çarpıklık ve basıklık katsayıları ile belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlarda çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında kaldığı durumlarda fark analizi parametrik testler (bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü Anova testi) kullanılırken, ± 1 aralığın dışına çıktığı durumlarda ise non-parametrik testler (Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi) kullanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin öğrenmeye ilişkin tutumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlar arasındaki ilişkinin test sonuçları yorumlanırken “0,01 - 0,30= Düşük; 0,31 - 0,70= Orta; 0,71 - 1,00= Yüksek düzeyde bir ilişki” aralıklar dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2014: 32).

BULGULAR VE YORUM

Öğretmenlerin Kıdemleri Açısından Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt probleminde öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında kıdemleri açısından anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova ve Kruskall Wallis testi sonuçları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir (Sadece anlamlı bulunan verilere yer verilmiştir).

Tablo 1. Mesleki Kıdem Açısından Öğretmenlik mesleğine ilgisizlik alt boyutuna ilişkin Anova Testi Sonuçları

	N	Ort.	SS	Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
1-5 yıl	136	18,87	3,65	Gruplararası	164,907	4	41,227	2,927	,020
6-10 yıl	144	18,36	3,76	Gruplarıçi	8210,663	583	14,083		
11-15 yıl	104	18,30	4,07	Toplam	8375,570	587			
16-20 yıl	114	18,75	3,75						
21 yıl ve üstü	90	19,91	3,47						
Toplam	588	18,78	3,77						

Fark Bonferroni

6-10 yıl ile 21 yıl ve üstü

11-15 yıl ile 21 yıl ve üstü

Yukarıdaki bulguların analizinde, öğretmenlerin mesleki kıdemleri bakımından mesleğe ilişkin ilgisizlik alt boyutunda puan ortalamalarındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür ($F=2,927$; $p<0,05$). Söz konusu bu farkların hangi gruplar arasında olduğu belirlemek için homojenlik testinin sonucuna göre Bonferroni testi uygulanmış ve 21 yıl ve üstü kıdeme sahip olan öğretmenler 6-15 yıl arasında kıdeme sahip olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür ($Ort_{6-10}=18,36$; $Ort_{11-15yıl}=18,30$; $Ort_{21yıl\ ve\ üstü}=19,91$). Buna göre 21 yıl ve daha fazla kıdeme sahip olan öğretmenler 6-15 yıl aralığında mesleki kıdem sahibi öğretmenlerden mesleğe daha fazla ilgisizlik duydukları görülmüştür.

Normal dağılım görülmediği alt boyutlarda uygulanan Kruskall Wallis H testinin sonuçlarına göre ise öğrenmeden beklentiler alt boyutunda öğretmenlerin kıdemleri açısından sıra ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür ($H=11,232$; $p<0,05$). Söz konusu bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırmalar yapılmış ve 1-5 yıl ile 6-10 yıl arasında kıdeme sahip olan öğretmenler anlamlı düzeyde öğrenmeden daha fazla beklenti içerisinde oldukları görülmüştür.

Öğrenmeye açıklık alt boyutunda da öğretmenlerin kıdemleri açısından sıra ortalamaları arasındaki farklar anlamlı çıkmıştır ($H=15,374$; $p<0,05$). İkili karşılaştırmalara göre 1-5 yıl ile 6-10 yıl arasında kıdeme sahip olan öğretmenlerin 11 yıl ve daha fazla kıdeme sahip olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde öğrenmeye daha açık oldukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutunda öğretmenlerin kıdemleri açısından sıra ortalamaları arasındaki farklar anlamlı çıkmıştır ($H=9,830$;

$p < 0,05$). İkili karşılaştırmalara göre mesleğin başında öğretmenlik mesleğine değer verilirken kıdem ilerledikçe bir azalma görülmekte mesleğin sonlarına doğru değer verme tutumu tekrar yükseldiği görülmektedir.

Mesleki gelişime açıklık alt boyutu incelendiğinde ise anlamlı çıkan farkların ($H=10,409$; $p < 0,03$) ikili karşılaştırmalara göre öğretmenlerin kıdemleri ilerledikçe mesleki gelişime açıklık 11-15 yıl arasında zirveye varırken daha sonraki yıllarda tekrar düşüşe geçtiği görülmüştür.

Tablo 2. Mesleki Kıdem Açısından Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	Kruskal- Wallis H	Sd	p	Mann Whitney U
Öğrenmeden Beklentiler	1-5 yıl	136	314,56	11,232	4	,024	1-5 ile 16-20
	6-10 yıl	144	318,76				6-10 ile 11-15
	11-15 yıl	104	276,27				6-10 ile 16-20
	16-20 yıl	114	258,34				
	21 yıl ve üstü	90	292,24				
Öğrenmeye Açıklık	1-5 yıl	136	310,46	15,374	4	,004	1-5 ile 11-15
	6-10 yıl	144	329,18				6-10 ile 11-15
	11-15 yıl	104	251,54				6-10 ile 16-20
	16-20 yıl	114	275,85				
	21 yıl ve üstü	90	288,15				
Değer Verme	1-5 yıl	136	318,68	9,830	4	,043	1-5 ile 6-10
	6-10 yıl	144	277,26				1-5 ile 11-15
	11-15 yıl	104	267,02				6-10 ile 21 ve +
	16-20 yıl	114	289,14				11-15 ile 21 ve +
	21 yıl ve üstü	90	324,08				
Mesleki Gelişime Açıklık	1-5 yıl	136	273,31	10,409	4	,034	1-5 ile 11-15
	6-10 yıl	144	283,96				1-5 ile 16-20
	11-15 yıl	104	326,58				6-10 ile 11-15
	16-20 yıl	114	320,19				11-15 ile 21 ve +
	21 yıl ve üstü	90	273,77				
	Toplam	588					

Öğretmenlerin Eğitim Düzeyi Açısından Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt probleminde öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında eğitim düzeyi açısından anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova ve Kruskal Wallis testi sonuçları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 3. Eğitim Düzeyi Açısından Mesleki gelişime açıklık alt boyutuna ilişkin Anova Testi Sonuçları

	N	Ort.	SS	Varyansın Kaynağı	KT	Sd		F	p
						KO			
Lisans	392	10,11	4,30	Gruplararası	146,887	2	73,443	4,164	,016
Y. lisans	173	9,71	4,08	Gruplarıçi	10316,862	585	17,636		
Doktora	23	12,39	3,01	Toplam	10463,748	587			
Toplam	588	10,08	4,22						

Fark - Bonferroni: Doktora – Lisans
Doktora – Yüksek lisans

Yukarıdaki tablo incelendiğine öğretmenlerin eğitim düzeyi açısından öğrenmeye ilişkin tutumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları incelendiğinde sadece mesleki gelişime açıklık alt boyutunda puan ortalamalarındaki farklar anlamlı çıkmıştır ($F= 4,164$; $p<0,05$). Söz konusu bu farkların hangi gruplar arasında olduğu belirlemek için homojenlik testinin sonucuna göre ($Levene=2,804$; $p=0,061$) Bonferroni testi uygulanmış, mesleki gelişime açıklık alt boyutunda doktora düzeyinde mezun olan öğretmenlerin lisans ve yüksek lisans düzeyinde mezun olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür ($Ort_{Lisans}=10,11$; $Ort_{YüksekLisans}=9,71$; $Ort_{Doktora}= 12,39$). Buna göre doktora düzeyinde mezun olan öğretmenlerin mesleki gelişime açıklık tutumlarının, lisans ve yüksek lisans düzeyinde mezun olan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrenmenin doğası ve öğrenmeden beklentiler alt boyutlarında ise yapılan Kruskal Wallis testinin sonuçlarına göre her iki alt boyutlarında da öğretmenlerin eğitim düzeyleri açısından sıra ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür ($H_{ögr. doğası}=6,669$; $p<0,05$; $H_{ögr. beklentiler}=6,319$; $p<0,05$). Söz konusu bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırmalar yapılmış ve doktora mezunu öğretmenler lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerden anlamlı düzeyde öğrenmenin doğasında ve öğrenmeden beklentiler hususunda daha düşük puanlara sahip oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan ortaöğretim öğretmenlerinden doktora mezunu olanlar, bu kademedeki eğitimin özellikleri etkileriyle tutumlarını biçimlendirdikleri, muhtemelen somut bilişlerin ötesine geçip meta bilişe yönelmeleriyle öğrenmenin doğasına; lisansüstü eğitimden beklentilerinin ideal benlik ve cebri benliklerine etkisiyle bu durumlarını olduğu gibi tüm öğrenmelerine yansıtılmalarına neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4 - Eğitimi Düzeyi Açısından Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Kruskall- Wallis H	Sd	p	Mann Whitney U
	Y. lisans	173	292,90				Doktora – Y. lisans
	Doktora	23	206,52				
	Lisans	392	294,44	6,319	2	,042	Doktora – Lisans

Öğrenmeden Y. lisans	173	305,73	Doktora – Y. lisans
Beklentiler Doktora	23	211,04	
Toplam	588		

Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyi Açısından Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt probleminde öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında iş doyum düzeyi açısından anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova ve Kruskal Wallis testi sonuçları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 5. İş Doyum Düzeyi Açısından Öğretmenlik Mesleğine Değer Verme boyutuna ilişkin Anova Testi Sonuçları

İş doyum düzeyi	N	Ort.	SS	Varyansın Kaynağı	KT	Sd		F	p
						KO			
Düşük	64	36,50	5,48	Gruplararası	254,664	2	127,332	3,388	,03
Orta	276	38,62	6,27	Gruplarıçi	21986,239	585	37,583		
Yüksek	248	38,59	6,12	Toplam	22240,903	587			
Toplam	588	38,38	6,15						

Fark Bonferroni: Düşük – Orta
Düşük –Yüksek

Yukarıdaki tablo incelendiğine öğretmenlerin iş doyum düzeyi açısından öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutunda puan ortalamaları arasındaki fark Anova testine göre anlamlı çıkmıştır ($F= 3,388$; $p<0,05$). Anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için homojenlik testinin sonucuna göre (Levene= $0,419$; $p=0,658$) Bonferroni testi uygulanmıştır. Buna göre, düşük iş doyumuna sahip öğretmenler orta ve yüksek düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde öğretmenlik mesleğine daha az değer verdikleri görülmüştür ($Ort_{düşük}=36,50$; $Ort_{orta}=38,62$; $Ort_{yüksek}=38,59$). Düşük iş doyumuna sahip olan öğretmenlerin, yaşamdan mutlu olmama, yaptıkları işe değer vermeme, iş stresi, yıpranmışlık ya da ücretin yaptıkları işe karşılık gelmediğini düşündükleri gibi nedenlerle öğretmenlik mesleğine değer verme konusunda diğer öğretmenlere kıyasla daha zayıf kalmalarına yol açtığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 6. İş Doyum Düzeyi Açısından Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İş doyum düzeyi	N	Sıra Ort.	Kruskal- Wallis H	Sd	p	Mann Whitney U
Öğrenmenin Doğası	Düşük	64	227,52	17,159	2	,000	Düşük-Orta Düşük-Yüksek Orta-Yüksek
	Orta	276	319,84				
	Yüksek	248	283,58				
Öğrenmeden Beklentiler	Düşük	64	212,75	17,626	2	,000	Düşük-Orta Düşük-Yüksek
	Orta	276	311,38				
	Yüksek	248	296,81				
Öğrenmeye İlişkin Kaygı	Düşük	64	309,85	15,707	2	,000	Düşük-Yüksek Orta-Yüksek
	Orta	276	319,95				
	Yüksek	248	262,21				
Öğrenmeye Açıklık	Düşük	64	212,72	16,683	2	,000	Düşük-Orta Düşük-Yüksek
	Orta	276	305,38				
	Yüksek	248	303,49				
Öğretmenlik mesleğine ilgisizlik	Düşük	64	261,59	6,070	2	,048	Düşük-Yüksek
	Orta	276	285,68				
	Yüksek	248	312,81				
Mesleki Gelişime Açıklık	Düşük	64	377,13	17,861	2	,000	Düşük-Orta Düşük-Yüksek
	Orta	276	290,41				
	Yüksek	248	277,73				
	Toplam	588					

Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri açısından normal dağılım görülmeyen alt boyutlarda uygulanan Kruskal Wallis H testinin sonuçlarına göre ise öğrenmenin doğası, öğrenmeden beklentileri, öğrenmeye ilişkin kaygı, öğrenmeye açıklık, öğretmenlik mesleğine ilgisizlik ve mesleki gelişime açıklık alt boyutlarında öğretmenlerin sıra ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür ($H_{doğası}=17,159$; $p<0,05$; $H_{beklentiler}= 17,626$; $p<0,05$; $H_{kaygı}=15,707$; $p<0,05$; $H_{açıklık}= 16,683$; $p<0,05$; $H_{ilgisizlik}= 6,07$; $p<0,05$; $H_{Mesleki\ gelişime\ açıklık}= 17,861$; $p<0,05$). Söz konusu bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırmalar yapılmış ve aşağıdaki bulgulara erişilmiştir:

- Öğrenmenin doğasında orta düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenler düşük ve yüksek düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür.

- Öğrenmeden beklentiler alt boyutunda ise düşük iş doyumuna sahip öğretmenler yüksek ve orta düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha düşük beklenti içerisinde oldukları görülmüştür.

- Öğrenmeye ilişkin kaygılarda ise yüksek iş doyumuna sahip öğretmenler düşük ve orta düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha düşük puanlara sahip oldukları görülmüştür.

- Öğrenmeye açıklık alt boyutunda ise düşük iş doyumuna sahip öğretmenler yüksek ve orta düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha düşük puanlara sahip oldukları görülmüştür.

- Öğretmenlik mesleğine ilgisizlik alt boyutunda ise yüksek iş doyumuna sahip öğretmenlerin düşük iş doyumuna sahip öğretmenlere kıyasla daha yüksek bir puana sahip oldukları görülmüştür.

- Öğretmenlikte mesleki gelişime açıklık alt boyutunda düşük iş doyumuna sahip öğretmenler orta ve yüksek iş doyumuna sahip öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir.

Öğrenmeye İlişkin Tutumlar ile Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular ve Yorum

Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ilişkin tutumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için yapılan Pearson Momentler çarpımı korelasyonun testinin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Tabloda görüldüğü gibi;

Öğretmenlerin öğrenmenin doğasına ilişkin tutumları ile

- Öğrenmeden beklentiler alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,67^*$)
- Öğrenmeye ilişkin kaygı alt boyutu arasında çok zayıf düzeyde negatif yönlü ($r= -0,25^*$)
- Öğrenmeye açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r= 0,61^*$)
- Öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r= 0,21^*$)
- Mesleki tükenmişlik alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r=0,12^*$)
- Mesleki ilgisizlik alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r= 0,18$)
- Öğretmenlik mesleki gelişime açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,33^*$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 7. Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlar ile Öğrenmeye İlişkin Tutumlar Arasındaki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon testi Sonuçları

	Öğrenmeden Beklentiler	Öğrenmeye İlişkin Kaygı	Öğrenmeye Açıklık	Değer Verme	Mesleki Tükenmişlik	İlgisizlik	Mesleki Gelişime Açıklık
Öğrenmenin Doğası	r ,670* p ,000	-,250* ,000	,609* ,000	,216* ,000	,117* ,004	,184* ,000	-,330* ,000
Öğrenmeden Beklentiler	r 1 p ,000	-,387* ,000	,741* ,000	,216* ,000	,131* ,001	,160* ,000	-,434* ,000
Öğrenmeye İlişkin Kaygı	r 1 p ,000	1 ,000	-,485* ,000	-,104* ,012	,028 ,503	-,163* ,000	,335* ,000
Öğrenmeye Açıklık	r 1 p ,000	1 ,000	1 ,000	,247* ,000	,038 ,355	,153* ,000	-,432* ,000
Değer Verme	r 1 p ,000	1 ,000	1 ,000	1 ,693	-,016 ,000	,505* ,000	-,191* ,000
Mesleki Tükenmişlik	r 1 p ,000	1 ,000	1 ,000	1 ,693	1 ,000	-,070 ,089	,213* ,000
Mesleğe İlgisizlik	r 1 p ,000	1 ,000	1 ,000	1 ,693	1 ,000	1 ,000	-,220* ,000

r= Pearson korelasyon katsayısı; n= 588, *=p< 0,05.

Bu bulgulardan yola çıkarak ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmenin doğasına ilişkin tutumları olumlu oldukça öğrenmeden beklentilerin, öğrenmeye açık olma durumları, öğretmenlik mesleğine değer verme, mesleki tükenmişlikleri ve mesleki ilgisizlik tutumlarının artması beklenmektedir. Öğrenmeye ilişkin kaygıları ve mesleki gelişime açık olma durumlarında ise bir düşüşün beklenmesi söz konusudur. Bir başka ifade ile lise öğretmenlerinin öğrenmenin doğasına ilişkin olumlu tutumlara sahip oldukça öğrenmeden beklentileri, öğrenmeye açık olma, mesleğe değer verme, mesleki tükenmişlikleri ve mesleki ilgisizliklerinin artması söz konusu iken öğrenmeye ilişkin kaygılarının azalması ile birlikte mesleki gelişime kapandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin öğrenmeden beklentilere ilişkin tutumları ile

- Öğrenmeye ilişkin kaygı alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü (r=-0,38*)
- Öğrenmeye açıklık alt boyutu arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü (r=0,74*)
- Öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü (r=0,21*)
- Mesleki tükenmişlik alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü (r=0,13*)

- Mesleki ilgisizlik alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r=0,16^*$)

- Öğretmenlik mesleki gelişime açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,434^*$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu bulgulardan hareketle öğretmenlerin öğrenmeden beklentileri arttıkça öğrenmeye açık olma, öğretmenlik mesleğine değer verme, mesleki tükenmişlik ve mesleğe ilgisizliklerinin artması beklenir. Oysaki öğrenmeye ilişkin kaygıları ve mesleki gelişime açık olmaya ilişkin tutumlarının ise azalması beklenir. Bir başka ifade ile lise öğretmenlerinin öğrenmeden beklentileri arttıkça öğrenmeye daha açık oldukları, öğretmenlik mesleğine daha fazla değer verdikleri, mesleki tükenmişlik duygusuna daha fazla kapıldıkları ve mesleğe ilgisizliklerinin arttığı görülmektedir. Ayrıca öğrenmeye ilişkin kaygıları azalmakta ve mesleki gelişime kapandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin öğrenmeye ilişkin kaygıları ile

- Öğrenmeye açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,485^*$)

- Öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutu arasında düşük düzeyde negatif yönlü ($r=-0,104^*$)

- Mesleki ilgisizlik alt boyutu arasında düşük düzeyde negatif yönlü ($r=-0,163^*$)

- Öğretmenlik mesleki gelişime açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,335^*$) ilişkileri söz konusu olduğu bulgusuna varılmıştır.

Yukarıdaki bulgulara göre öğretmenlerin öğrenmeye ilişkin kaygıları arttıkça mesleki gelişime ilişkin tutumları artarken, öğrenmeye açık olma, mesleğe değer verme ve mesleğe ilgisizliklerinin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bir başka ifade ile öğretmenlerin öğrenmeye ilişkin kaygıları arttıkça öğrenmeye açıklıkları, mesleğe değer vermeleri ve mesleğe ilgisizliklerinin azalması beklenirken, mesleki gelişime daha açık olmaları yönünde de bir beklenti söz konusu olmaktadır.

Öğretmenlerin öğrenmeye açık olma tutumları ile

- Öğretmenlik mesleğine değer verme alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r=0,247^*$)

- Mesleki ilgisizlik alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r=0,153^*$)

- Öğretmenlik mesleki gelişime açıklık alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,432^*$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

Söz konusu bu bulgulara göre öğretmenlerin öğrenme açık olma tutumları arttıkça mesleğe değer vermeleri ve mesleğe ilgisiz davranmaları beklenir ve mesleki gelişime açık olma tutumlarının ise azalması beklenir.

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine değer verme tutumları ile

- Mesleki ilgisizlik alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,505^*$)
- Öğretmenlik mesleki gelişime açıklık alt boyutu arasında düşük düzeyde negatif yönlü ($r=-0,191^*$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

Ortaöğretim öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine değer verdikçe mesleki ilgisizlikleri artarken mesleki gelişime açık olma durumlarının azaldığı sonucuna varılmıştır.

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tükenmişlik tutumları ile öğretmenlik mesleğinde gelişime açıklık alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ($r=0,213^*$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre mesleki tükenmişlik arttıkça mesleki gelişime açık olma durumlarının da arttığı söylenebilir.

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilgisizlikleri ile mesleki gelişime açık olma tutumları arasında düşük düzeyde negatif yönlü ($r=-0,220$; $p>0,05$) ilişkileri söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır. Düşük düzeyde de olsa öğretmenlerin mesleğe ilgisizlikleri arttıkça mesleki gelişime daha kapalı olma eğilimde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğretmenlerin Tutumlarında Kıdemleri Açısından Sonuçlar

Öğretmenlerin kıdemleri açısından öğretmenlik mesleğe ilgisizlik boyutunda 21 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlerin, 6-15 yıl arasında kıdeme sahip öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek mesleki ilgisizliğe sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Ancak Kuyumcu (2019)'nun Kars ili ve köylerinde görev yapan 128 öğretmen ile yaptığı araştırmada 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve ilgisizlik boyutu algılarının 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin algılarından daha yüksek çıktığı görülmektedir. Kuyumcu'nun sonuçları ile bu araştırmanın öğretmenlerin kıdemleri açısından örtüşmemesi incelenen örneklemin bölge farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Genel anlamda öğretmenlerin motivasyon yetersizliği ve mesleki tükenmişlik yaşamaları mesleğe olan ilgisizliği artırdığı düşünülmektedir.

Öğrenmeden beklentilere ve öğrenmeye açıklığa ilişkin tutumlarda ise 1-5 yıl ile 6-10 yıl arasında kıdeme sahip olan öğretmenlerin, 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha fazla öğrenmeden beklenti içerisinde oldukları ve öğrenmeye daha açık oldukları görülmüştür. Bu sonuç, meslekteki kıdemin artması beraberinde öğrenme isteksizliğini de artırdığını göstermektedir.

Yaman ve Yazar (2014)'ın yaptıkları araştırma sonuçları da kıdemleri 6- 10 yıl arasında olan öğretmenlerin daha yüksek kıdeme sahip olan öğretmenlere oranla yaşam boyu öğrenmeye daha çok olumlu tutum sahibidirler. Yaşam boyu öğrenmeyi bir anlamda sürekli öğrenme isteğinin devam etmesi olarak kabul edebileceğimize göre, bu sonucun, yapılan bu araştırmanın sonucuyla örtüştüğünü ifade edebiliriz. Ayrıca, Murathan (2014)'in ve İpek (2015)'in yaptıkları çalışmalarda da elde edilen bulguların bu çalışmamızda elde edilen sonucu desteklediği görülmektedir. Bu sonuç, öğretmenlik mesleğine yeni başlamanın ve mesleki bilgiye daha çok ihtiyaç hissetmenin öğretmenlerde azim ve motivasyon sağlamış olmasının etkili olabileceğini düşündürmektedir. Kıdem artsa da öğretmenlik mesleğinde gelişmelerin sürekli takip edilmesi bir anlamda mesleki sorumluluk olduğundan öğretmenlerin öğrenmeye daha açık olmaları gerekmektedir.

Araştırmanın elde edilen bir başka sonucuna göre öğretmenlik kariyerinin ortalarına kadar öğretmenlik mesleğine değer verme azalırken mesleki gelişime açıklık artmakta ve kariyerine sonuna doğru değer verme artarken mesleki gelişime açıklık azalmaktadır. Bu verilere dayanarak, öğretmenlerin kariyerlerinin sonuna doğru değer verme tutumlarının artması sahip olunan statünün kaybedilmesi endişesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Mesleki gelişime açıklık tutumlarının ilk yıllarda yüksek olması, meslekte yeni olmanın verdiği heyecan, sahiplenme ve genel anlamda üst sosyal statüye erişmiş olma ayrıcalığından kaynaklanmakta iken mesleğin sonuna doğru ise bu ayrıcalığın kaybediliyor olmasının verdiği endişeden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin Tutumlarında Eğitim Düzeyleri Açısından Sonuçlar

Lisans ve yüksek lisans düzeyinde mezun olan öğretmenlere kıyasla doktora mezunu ortaöğretim öğretmenlerinin mesleki gelişime daha açık oldukları, öğrenmenin doğasına ve öğrenmeden beklentilere ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durum, eğitim düzeyinin yükselmesinin beraberinde öğretmenlere kazandırdığı hızlı adaptasyon sağlama özelliği sayesinde, eğitim, öğrenme ve öğretim alanındaki değişmelere ve hızla devam eden yeniliklere kolay uyum sağlayabilmeleri olarak açıklanabilir. Öğretmenlik mesleğinde duyuşsal özellik önemli olduğu kadar, bilgi sahibi olma özellikle bilginin hızla arttığı ve aynı hızla değiştiği günümüz dünyasında öğrenmeye sürekli açık olma özelliği çok daha önemli olmuştur. Hayat boyu öğrenmenin bir yolu da sürekli öğrenci olmaktan geçmektedir. Bu durumda eğitim düzeyinin devam ediyor olmasının, öğrenen birey modelinin de sürdürülmesi olduğu kabul edilebilir.

Öğretmenlerin Tutumlarında İş Doyum Düzeyleri Açısından Sonuçlar

İş doyum düzeyleri açısından, öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür.

Orta ve yüksek düzeyde iş doyumuna sahip öğretmenler düşük iş doyumuna sahip öğretmenlere kıyasla öğrenmenin doğasına ilişkin tutumları, öğrenmeden beklentileri ve öğrenmeye açık olma tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Düşük iş doyumuna sahip olan öğretmenlerin diğer öğretmenlere kıyasla öğretmenlik mesleğine daha fazla değer verdikleri ve mesleki gelişime daha açık oldukları sonucuna varılmıştır.

İş doyumunu yüksek öğretmenler diğer öğretmenlere kıyasla öğrenmeye ilişkin kaygılarının daha az olduğu ve öğretmenlik mesleğine de daha az ilgi gösterdikleri görülmüştür.

Öğrenmeye İlişkin Tutumlar ile Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçlar

Ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ilişkin tutumlarının alt boyutları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde:

- Öğrenmenin doğasına ilişkin tutum arttıkça öğrenmeye ilişkin beklentiler, öğrenmeye açık olma, öğretmenlik mesleğine değer verme, mesleki tükenmişlik ve mesleki ilgisizliğin arttığı;
- Öğretmenlerin Öğrenmeye ilişkin beklentileri arttıkça öğrenmeye açık olma durumları, mesleğe değer verme, mesleki tükenmişlikleri ve mesleki ilgisizliklerinin de arttığı;
- Öğretmenlerin öğrenmeye açık olmaya ilişkin tutumu arttıkça mesleğe değer verme, mesleki tükenmişlikleri ve mesleki ilgisizlikleri de arttığı;
- Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine değer verme tutumu arttıkça mesleki ilgisizliklerinin de arttığı görülmektedir.

Diğer taraftan ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmenin doğasına ilişkin tutumu, öğrenmeden beklentileri, öğrenmeye açık olma durumları ve öğretmenlik mesleğine değer verme tutumu arttıkça öğrenmeye ilişkin kaygıları ve mesleki gelişime açık olma durumlarının da azaldığı görülmektedir.

Öneriler

2019-2020 birinci yarıyılında Malatya Merkez ilçelerinde ortaöğretim öğretmenlerinin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının araştırıldığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Eğitimde hedeflenen öğrenme ve öğretme niteliğinin artırılması için öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ve öğrenmeye ilişkin tutumlarının olumlu şekilde artırılmasına yönelik bir devlet politikasının geliştirilmesi gerekmektedir. Korelasyon sonuçları dikkate alındığında alt boyutlarda oluşacak olumlu bir gelişmenin diğer alt boyutları da olumlu şekilde etkileyecektir. Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlik mesleğinin kanununun çıkarılması mesleğin önemini ve statüsünü olumlu etkileyeceği, öğretmenlerin tutumlarının da kaçınılmaz bir şekilde olumlu yönde artıracığı umulmaktadır.

- Öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının daha da iyileştirilmesi amacıyla, her eğitim-öğretim yılının başında ya da sonunda yapılan seminer dönemi çalışmaları ile öğretmenlerin öğrenmeye ve öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri alınmalı ve değerlendirilmelidir. Buna yönelik olarak yıl boyunca devam edecek konu alanı uzmanları ile eylem planları düzenlenmelidir.

- Çağımızda bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte sosyolojik ve psikolojik anlamda değişen insan ilişkilerinde oldukça önemli bir etken haline gelen, öğrenme ve öğretmenlik mesleği hakkında bilgilendirici çalışmaların belli aralıklarla tüm öğretmenlere hizmet içi eğitim yoluyla verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

- Lisan, yüksek lisans ve doktora mezunu öğretmenlerin tutumları dikkate alındığında öğretmenlerin akademik çalışmalara yönlendirilmelerinin olumlu yönde tutum geliştirmelerini sağladığı görülmüştür. Bu nedenle her ilde bulunan üniversitelerin belirli bir kontenjanını meslekteki öğretmenlerin akademik çalışmalarına ayırmasının eğitim niteliğini artıracığı düşünülmektedir. Bu anlamda MEB'in başlatmış olduğu akademik çalışma yapan öğretmenlere yönelik ek hizmet puanının verilmesinin olumlu etki yaptığı ancak bunun verilmekte olan artırımlı ek ders ücreti hususunda da daha fazla artırılarak desteklenmesi durumunda daha da teşvik edici olabileceği önerilir.

KAYNAKÇA

Aktürk, A. O. (2012). Öğretmen adaylarının öğrenmeye ilişkin tutumlarının öğretmenlik mesleğini tercih etme nedenlerine ve akademik başarılarına göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*,13(3), 283-297.

Arı, E. (2011). *Temel kavramlar. öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları*. (1 Baskı). Sevil Büyükalın Filiz (Editör). Pegem Akademi Yayıncılık.

Arkonaç, S. (1998). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi*. Alfa Basın Dağıtım.

- Baykara Pehlivan, K. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının sosyo – kültürel özellikleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 151-168.
- Bilgin, H. (1996). *Okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin öğretmenlik tutumlarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans] Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Bozdoğan, A.E., Aydın, D. ve Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 209-222.
- Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Pegem Yayın.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. 20. Baskı. Pegem Akademi.
- Can, G. (1987). Öğretmenlik meslek anlayışı üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1).
- Canakay, E. U. (2006). *Müzik teorisi dersine ilişkin tutum ölçeği geliştirme*. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli 26-28 Nisan.
- Chan, K. W. and Elliott, R. G. (2004). Relational analysis of personal epistemology and conceptions about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 20, 817-831.
- Chan, K. W., Tan, J. and Khoo, A. (2007). Pre-Service teachers' conceptions about teaching and learning: A closer look at singapore cultural context. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 35(2), 181–195.
- Çakır, Ö. (2005). Anadolu üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı ve Eğitim Fakülteleri İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları ve Mesleki Yeterlik Alguları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (9), 27-42.
- Çakmak, E.K., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş., Büyüköztürk Ş. ve Demirel, F. (2008). İlköğretim ikinci kademe ve lise öğrencilerinin ders ve sınıf düzeylerine göre öğrenme stratejileri ve güdülenme düzeylerinin belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-27.
- Çapa Y. ve Çil, N. (2000). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe*

Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 67–73.

- Çapri, B. ve Çelikkaleli, Ö. (2008). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum ve mesleki yeterlik inançlarının cinsiyet, program ve fakültelerine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(9), 33-53.
- Çetin, Ş. (2003). *Anadolu Öğretmen Lisesi ve Düz Lise çıkışlı eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi.
- Çelik, S., Yıldırım, D., Batur, Ö., Çime, E., Çapraz, F. ve Kubat, N. (2014). Öğrenci hemşirelerin öğrenme stratejileri ve stillerinin belirlenmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 13-27.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Dağ, E. (2010). *Sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler arasındaki ilişki (İzmir örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duatepe, A. ve Akkuş-Çıkla, O. (2004). The attitudes towards teaching professions of inservice and preservice primary school teachers. *Pedagogy Studies (Pedagogika)*, 70, 61-65.
- Demirel, Ö. (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*. (19. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, N. ve Ünişen, A. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 997-1013.
- Demirtaş, H. ve Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(159), 96-11.
- Duman, B. (2008). *Öğrenme öğretme kuramları ve süreç temelli öğrenme*. (2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Erkuş, A., Sanlı, N., Bağlı, M. T. ve Güven, K. (2000). Öğretmenliğe ilişkin tutum ölçeği geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 25(116).
- Ertürk, E. ve Keçecioğlu, T. (2012). Çalışanların iş doyumları ile mesleki

- tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler: öğretmenler üzerine örnek bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 12(1), 41-54.
- Fındıkçı, İ. (1991). Öğretmenlerin disiplin konusundaki tutumları. *eğitimde nitelik geliştirme, Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu Bildiri Metinleri*. Kültür Yayınları.
- Garfield, J.C. (1973). Effects of The child's social classes on school counsellor's decision making. *Journal of Counselling Psychology*, 20.
- Gündoğan, N. (2003). Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde bir istihdam politikası aracı olarak yaşam boyu öğrenme ve bazı örnek program ve uygulamalar. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*,7(2).
- Güdek, B. (2007). *Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 1. ve 4. Sınıf öğrencilerinin müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutumlarının öğrenciye ait farklı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürbüz, H. ve Kışoğlu, M. (2007). Tezsiz yüksek lisans programına devam eden fen-edebiyat ve eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları (Atatürk Üniversitesi örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 71-83.
- Gürbüzürk, O. ve Genç, S. Z. (2004). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 47-62.
- Gürkan, T. (1993). *İlkokul öğretmenlerinin öğretmenlik tutumlarıyla benlik kavramları arasındaki ilişki*. Sevinç Matbaası.
- Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 75-90.
- Hancock, E. S. and Gallard, A. J. (2004). Preservice science teachers' beliefs about teaching and learning: the influence of k-12 field experiences. *Journal of Science Teacher Education*, 15(4), 281-291.
- İpek, S. (2015). *Temel eğitimde görev yapan öğretmenlerin sınıf yönetimi öz-yeterlik inançları ve mesleki tutumları (Rize İli Örneği)*. Avrasya Üniversitesi.
- İzci, E. ve Kara, A. (2010). Fransa'da eğitim personelinin hizmet içi eğitimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 161-168.

- Kara, A. (2010). Öğrenmeye ilişkin tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 49-62.
- Kara, A., İzci, E. ve Ulutaş, A. (2011). Resmi ve özel ilköğretim birinci kademedeki öğrenim gören öğrencilerin öğrenmeye ilişkin tutumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 988-1006.
- Kara, A., Tekin, H., Ünişen, A. ve İzci, E. (2016). Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 56-65.
- Karagözoğlu, G. (1987). Yükseköğretime geçişte öğretmenlik mesleğine yönelme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 35-46.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler ve teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaya, H. ve Akçin, E. (2002). Öğrenme biçimleri, stilleri ve hemşirelik eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(2), 31-35.
- Kılıç, Ö.S. (2011). *İlköğretim okullarında görev yapan okul müdürü ve öğretmenlerin iş doyumu (Tokat İli Örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Krull, E., Koni, I. and Oras, K. (2013). Impact on student teachers' conception of learning and teaching from studying a course in educational psychology. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 41(2), 218-231
- Kumaş, V. ve Deniz, L. (2010). Öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri dergisi*, 32, 123-139.
- Kuyumcu, E. (2019). *Öğretmenlerin mesleki genel yeterlik alguları ile öğretmenlik mesleklerine yönelik tutumlarının incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi], Kafkas Üniversitesi.
- Küçükahmet, L. (1976). *Öğretmen yetiştiren kurum öğretmenlerinin tutumları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Malsawmi H. and Renthlei, M. (2015). International journal of multidisciplinary. *Approach & Studies*, 5/2(3), 121-127.
- MEB (2019). 2023 Eğitim vizyonu. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2020

- Murat, M., Ünişen, A. ve Kanadlı, S. (2010). Eğitim fakültesine yeni başlayan öğrencilerin öğretmenlik mesleğini algılayışları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 226-244.
- Murathan, T. (2014). *Spor eğitimcilerinin bilgisayar destekli eğitim algılarının öğrenmeye ilişkin tutumları açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi.
- Oral, B. (1997). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 4, 223.
- Osunde, A. U. and Izevbigie, T. I. (2006). An assessment of teachers' attitude towards teaching profession in Midwestern Nigeria. *Education*, 126(3), 462-467
- Özden, Y. (2000). *Öğrenme ve öğretme*. Pegem Yayınevi.
- Özdemir, H. (2015). *Hemşirelik öğrencilerinin öğrenme stilleri ve psikomotor becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.
- Özder, Y., Konedralı, G. ve Zeki, C.P. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(2), 253-275.
- Recepoğlu, E. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam doyumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 311-326.
- Rosnow, R. L. and Rosenthal, R. (1997). *People studying people: Artifacts and ethics in behavioral research*. W.H. Freeman
- Rula L. D. (2006). University students' beliefs about learning English and French in Lebanon. *System*, 34(1), 80-96
- Sağlam, A. Ç. (2008). Müzik öğretmenliği bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, (1), 59-69
- Sarıkaya, Ş. (2019). *Öğretmenlerin iş doyumunun yordayıcısı olarak örgütsel güven ve örgütsel destek algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Semerci, N. (2008). Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin öğretmenliğe ilişkin

- tutumları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Dergisi*, 18(1), 139-157.
- Schunk, H. D. (2009). *Öğrenme teorileri eğitimsel bir bakış*. Nobel Yayın.
- Soran, H., Demirci, C. ve Atav, E. (1996). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilimleri öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının belirlenmesi. *II. Ulusal Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi.
- Sütçü, M. A. (1997). *Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin öğretmenlik tutumları*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Sözer, E. (1996). Üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 7-21.
- Şimşek, H. (2005). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 25-50
- Tanrıöğen, A. (1997). Buca eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8)13, 17-22
- Temizkan, M. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 461- 486.
- Terzi, A.R. ve Tezci, E. (2007). Necatibey Eğitim Fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 13(4), 593-614.
- Tigchelaar, A., Vermunt, J. D. and Brouwer, N. (2014). Patterns of development in second-career teachers' conceptions of teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 41, 111-120.
- Turgut, M. F. (1992). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*. Saydam Matbaacılık.
- Ülgen, G. (1997). *Eğitim Psikolojisi: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Kuramlar ve Uygulamalar*. 3. Baskı, Alkım Yayınları.
- Wilson, J. H. (2008). Instructor Attitudes Toward Students: Job Satisfaction and Student Outcomes. *College Teaching*, 56(4), 225-229.

- Yalız, D. (2010). Anadolu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 7-14.
- Yaman, F. ve Yazar, T. (2014). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi (Diyarbakır ili örneği). *K.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1553-1566.
- Yazıcı, H. (2009). Öğretmenlik mesleği, motivasyon kaynakları ve temel tutumları: Kuramsal bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 33-46.

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler” Temasında Yer Alan Metinlerde “Kök Değerler”¹

Ömer Kemiksiz

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
omerkemiksiz@gmail.com,

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8628-6203>

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinleri içerdikleri kök değerler bakımından incelemektir. Nitel araştırma deseninde doküman incelemesiyle gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini ortaokul Türkçe ders kitaplarında okuma ve serbest okuma metni olmak üzere 34 adet hikâye edici ve bilgilendirici metin oluşturmaktadır. Veriler, içerik analizi ile çözümlenmiş, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı’ndaki adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kök değerlerinin sınıf seviyelerine göre metinlerde ne sıklıkla işlendiğini tespit etmeye odaklanılmıştır. Bulgular bölümünde kök değerlerin ders kitaplarındaki frekans ve yüzdeleri tablolar ve grafikler aracılığıyla sunulmuş, ilgili değeri örneklendiren cümlelere yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, incelenen metinlerde kök değerlerin 578 kez işlendiği, sınıf seviyesi arttıkça metinlerdeki kök değer oranlarının arttığı belirlenmiştir. Yardımseverlik (f=119) ve sevgi (f=112) değerleri “Erdemler” temasındaki metinlerde en sık işlenen değerler olurken en az işlenen değerler ise sorumluluk (f=32), dürüstlük (f=26) ve adalet (f=10) şeklinde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitapları, Erdemler Teması, Kök Değerler, Metin, Türkçe Dersi.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 28.04.2020/03.12.2021

Künye Bilgisi: Kemiksiz, Ö. (2021). Ortaokul türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde “Kök Değerler”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1602-1627. DOI: 10.33437/ksusbd.727783.

**“Core Values” in the Texts under the Theme of “Virtues” in
Secondary School Turkish Coursebooks**

Abstract

This research aims to examine texts included under the theme of “Virtues” in secondary school Turkish coursebooks in terms of their core values. The research was conducted with the document analysis among the qualitative research designs. The sample consisted of 34 narrative and informative texts in the form of reading texts and free reading texts in secondary school Turkish coursebooks. The content analysis method was used to analyze the obtained data and to determine how often the justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence core values stipulated in the 2018 Turkish Lesson Curriculum were treated in the texts by grade levels. In the findings section, the frequencies and percentages of the core values treated in the coursebooks are presented via tables and graphs, and sentences that exemplify the relevant value are included. The findings of the study show that the core values were treated for 578 times in the examined texts and the core value ratios increased as the grade level increased. The values of benevolence (f = 119) and love (f = 112) were found the most frequently treated values in the texts included under the theme of “Virtues” theme, while the least treated values were responsibility (f = 32), honesty (f = 26) and justice (f = 10), respectively.

Keywords: Coursebooks, Root Values, Text, Turkish Lesson, Virtues Theme.

GİRİŞ

“İnsanların yaşamında amaç ve ideallerini belirlemede, tutumlarını biçimlendirmede, çeşitli olay ve insanları değerlendirmelerinde, davranışlarını sergilemede ölçüt olan” (Demirhan-İşcan, 2019: 36) değer kavramıyla ilgili literatürde çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. İnsanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünü (Tezcan, 2018: 9), millî ve küresel gelişime elverişli olan hayat prensiplerini yönlendiren, yaşama sevinci, mutluluk, huzur vb. getiren olgu (Ulusoy, 2019: 65) şeklinde tanımlanan değerler, toplumdaki bireylerin ilişkilerini tayin eder ve onların nasıl davranması gerektiği konusunda ölçütler ortaya koyar. Bu ölçütler sayesinde bireyler arasında ve toplumda huzur ve mutluluk meydana gelir (Akay, 2018: 6). Toplumda güzel düşünce ve davranışların yaygınlaştırılması, kötü ve olumsuz düşünce ve davranışların ise iyi ve olumlu düşünce ve davranışlara dönüştürülmesinin temelinde de yine değerler yatmaktadır (Ulusoy ve Arslan, 2016: 5). Çünkü değerler bireyin davranışları üzerinde bir kontrol ve denetim görevi üstlenerek toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışları engeller (Sapsağlam, 2016: 7).

Bireylerin, içinde yaşadıkları toplumun kurallarına uygun şekilde yetiştirilmesi çeşitli kişi ve kurumların hem en önemli hedefi hem de en önemli görevidir. Çocuk, hayata yönelik temel değerleri öncelikle ailesinde edinir, ardından eğitim kurumları bu sorumluluğa ortak olur. Eğitim kurumlarından çocuğu bilgi yönünden geliştirmesi yanında temel insani değerler bakımından da olgunluğa erdirmesi beklenir. Bu sebeple çocuğun, bu kurumlarda geçirdiği zaman diliminde çeşitli değerleri öğrenip benimsemesi ve sosyal hayatında davranış olarak göstermesi son derece önemlidir.

Okullar, farklı çevreden, farklı sosyokültürel özelliklere sahip öğrencilerin bir araya geldiği ve öğrencilerin birbirini etkilediği kurumlardır (Nalçacı, 2019: 201). Öğrencilerin aileden sonraki ikinci önemli sosyalleşme alanı olan ve onları toplumun değerleri ve davranış formlar konusunda sistemli bir plan çerçevesinde yetiştirerek hayata hazırlayan yerler (Emiroğlu, 2017: 121) olarak kabul edilen okullar, yeni neslin değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle bu kurumların, öğrencilere iyi tercihler yapabilmek için alternatif davranışlar gösterebilmesi ve onların kendilerine yeni alternatifler seçecek stratejiler ve amaçlar belirleyebilmelerinde yardımcı olması gerekir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 12). Zira eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı olmayıp bu sistemin asli görevlerinden biri temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek ve yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmektir (MEB, 2019: 4). Eğitim kurumları bu görevlerini yerine getirirken çeşitli yolları kullanır ve öğrencilerin olumlu değerleri kazanmalarına yardımcı olmayı amaçlar. Eğitim öğretim sürecinin en önemli materyallerinden biri olan ders kitapları da bu amaç doğrultusunda kullanılabilecek malzemelerin başında gelmektedir.

Değerlerin aktarımında önemli role sahip olan dil, toplumların anlaşma vasıtası olduğu gibi aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı/aktarıcısıdır (Özbay, 2002: 115). Örgün eğitimin öncelikli amacı da ana dilinin öğretimidir. Öğrenci, iyi bir ana dili eğitimi aldığı takdirde bu derslerde edindiği bilgi, birikim ve beceriyi diğer ders alanlarına da taşıyacaktır. Ancak bu öğretim, yalnızca bir dil ya da dil bilgisi öğretimi değil, bir millete ait değerlerin benimsetilmesi işi olarak da görülmelidir (Özbay ve Karakuş-Tayşı, 2011: 24). Bu sebeple öğrencinin akademik hayatında önemli yeri olan Türkçe derslerinin değerler eğitimi konusunda da yadsınamaz bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Pilav ve Erdoğan'a (2016: 355) göre de dilin, iletişim ve öğrenmede temel araç olduğu dikkate alındığında değerler eğitimindeki etkisi ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Türkçe derslerinde kullanılan farklı edebî eserler aracılığıyla öğrencilerin temel dil becerileri geliştirilmeye çalışılırken onlara incelenen eserlerdeki değerlerin aktarılması da hedeflenmelidir (Yaman vd., 2009: 108). Yapılacak bu çalışmalarla Türkçe dersinin amaçlarından olan "hoşgörölü, insan haklarına

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olan ve bu sorunlara çözümler üreten; millî, manevî ve ahlâkî değerlere önem veren ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendiren bireylerin yetiştirilmesine” (MEB, 2006: 4) de katkı sunulacaktır.

Öğrencilere toplumun temel değerleri Türkçe ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla tanıtılmakta ve öğrenciler bu eserler vasıtasıyla millî ve evrensel değerleri kazanmaktadırlar. Yine bu metinler aracılığıyla toplumdaki çeşitli sosyal rollerle karşılaşan öğrenciler, metinlerdeki değerlerin iletilmesi ile iyi ve kötüyü, doğru düşünemeyi ve doğru davranmanın nasıl olması gerektiğini görmekteyiz (Ekinci-Çelikpazu ve Aktaş, 2011: 417). Bundan dolayı metinler aracılığıyla pek çok mesaj verebilecek nitelikte bir ders (Pilav ve Erdoğan, 2016: 355) olan Türkçe dersinde öğrencilere kazandırılması planlanan değerlerin öğretiminin nitelikli bir şekilde yapılabilmesi için ders kitaplarına alınacak metinlerin seçiminde titiz davranılmalı ve türünün özelliklerini yansıtan, nitelikli metinlerin seçilmesine çalışılmalıdır (Güven ve Yıldırım, 2019: 815). Bu durum, ders kitaplarının hazırlanmasında birer kılavuz görevi gören öğretim programlarında da üzerinde durulan bir husus olmuş, programlarda kitaplara alınacak metinlerin nicelik özellikleri yanında niteliklerine de değinilmiştir. Nitekim farklı dönemlerde hazırlanan programlarda Türkçe ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinlerin alınması (MEB, 2015: 8; MEB, 2019: 18), metinlerde millî, kültürel ve ahlâkî değerlere aykırı unsurların yer almaması, metinlerin öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak nitelikte olması (MEB, 2006: 56) gibi özelliklere dikkat çekilmiştir.

2017 senesinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğretim programlarında gerçekleştirilmeye başlanan güncellemeler doğrultusunda değerler eğitimi de ayrıca ele alınmış, “Değerlerimiz” başlığı altında konuya değinilmiştir. Bu kapsamda değerlerin, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmediği, bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerin, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer alacağı (MEB, 2019: 4) vurgulanmıştır. Güncellenen diğer programlarda olduğu gibi Türkçe Dersi Öğretim Programında da öğrencilere eğitim öğretim hayatları boyunca kazandırılması hedeflenen kök değerlere vurgu yapılmış ve bu değerler “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB, 2019: 4) şeklinde sıralanmıştır. Kök değerlerin öğretim programlarına alınmasıyla birlikte konuyla ilgili akademik çalışmaların sayısında da artış yaşanmıştır. Bu araştırmalardan Eken ve Öksüz’ün (2019) ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinleri, Türkben’in (2019) ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinleri, Hatay-Uçar’ın (2019) ilkökul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinleri, Erbaş’ın (2021) 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metinleri, Şahin ve Başgöl’ün (2018) ortaokul matematik ders

kitaplarındaki metinleri, Eskimen'in (2018) 9 ve 10. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinleri, Özay-Köse ve Gül'ün (2020) 9 ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarındaki metinleri ve Işıkoğlu'nun (2019) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi C1 seviyesindeki kitaplarda yer alan metinleri değerler bakımından inceledikleri çalışmalar, örnekleme ders kitapları olan araştırmalardan bazılarıdır. Örnekleme olarak edebiyat eserlerini inceleyen araştırmalarda Akay (2018), Ahmet Yılmaz Boyunağa'nın çocuk romanlarını; Kasap (2019), Bekir Yıldız'ın çocuk kitaplarını; Kurt (2019), 6-10 yaş çocuklar için hazırlanmış öykü kitaplarını; Binyıl-Şahin (2019), Sabahattin Ali'nin roman, öykü ve tiyatrolarını; Ergül-Özkul (2019), Haldun Taner'in öykülerini; Demir (2019), Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerini; Kurtoğlu (2019), Hacı Bektaş Veli'nin eserlerini; Oktay (2019), Muallim Naci'nin "Ömer'in Çocukluğu" adlı eserini; Özer (2019), "Saftirik Greg'in Günlüğü" serisini; Taner-Duman (2019) da Bektaşî fıkralarını içerdikleri değerler bakımından ele almışlardır. Yazılı metinler dışında çizgi filmlerdeki değerleri işleyen çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan Murat vd.nin (2019) araştırması "Afacanlar Sınıfı" animasyon filminin, Şahin'in (2019) araştırması "Rafadan Tayfa", Ateş vd.nin (2021) araştırması ise "Pisi" çizgi filmlerinin değerler bakımından incelenmesine yöneliktir.

Türkçe ders kitaplarındaki temalarda yer alan değerleri belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda ise Akyol (2010) "Sevgi" temasını, Yaman-Atalay (2013) "Sevgi" ve "Duygular" temalarını incelemiştir. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunlu temalardan biri olarak kabul edilen "Erdemler" temasının kök değerlerin kazandırılmasında önemli bir yeri olduğu düşünülmeyle birlikte bu temalardaki metinleri bahsi geçen değerler bakımından ele alan çalışmaların azlığı da dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili tek araştırma Durhat ve Ökten (2020) tarafından yapılmış, bahsi geçen çalışmada ortaokul düzeyindeki dört farklı kitapta yer alan 16 metin kök değerler bakımından incelenmiştir. Bu sebeple bu araştırmada daha geniş bir örneklem (11 kitap-34 metin) kullanılarak ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki "Erdemler" teması altında yer verilen metinlerde kök değerlerin kullanılma sıklıklarının incelenmesi amaçlanmıştır, çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1) Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki "Erdemler" temasında yer alan metinlerde "kök değerler" in sınıf seviyelerine göre dağılımı nasıldır?

2) Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki "Erdemler" temasında yer alan metinlerde "kök değerler" in kullanılma sıklığı nasıldır?

3) Ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki "Erdemler" temasında yer alan metinlerde "kök değerler" in kullanılma sıklığı nasıldır?

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

4) Ortaokul 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde “kök değerler”in kullanılma sıklığı nasıldır?

5) Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde “kök değerler”in kullanılma sıklığı nasıldır?

6) Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde “kök değerler”in kullanılma sıklığı nasıldır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, örnekleme, araştırma verilerinin toplanması ve analizi hakkında bilgiler verilmektedir.

Model

Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerdeki kök değerleri tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma türü (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41) olarak tanımlanan, araştırmacıya araştırma sürecinin tasarlanması, yürütülmesi, sonlandırılması ve raporlaştırılmasında rol ve sorumluluk yükleyen (Balci, 2016: 38) nitel araştırmanın amacı, araştırma sonucunda söz konusu olay veya olgu hakkında gerçekçi ve betimsel bir tablo ortaya koymaktır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 409).

Araştırmada verilerin elde edilmesinde nitel veri toplama tekniklerinden biri olan doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Resmî ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan bir veri toplama aracı (Ekiz, 2015: 70) olan doküman incelemesinde araştırmacı, hangi tür belgeleri inceleyeceğine araştırma konusuna bağlı olarak karar verir ve araştırma konusuyla ilgili veriyi elde edebilecek tarzda tarama işlemi yaparak veri kaydı için bir sistem geliştirir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 187).

Örneklem

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ve “temel anlayışı önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılması” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122) biçiminde tanımlanan ölçüt örnekleme tercih edilmiş, güncellenen Türkçe Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ve “Erdemler” temasını ihtiva eden Türkçe ders kitapları ölçüt olarak alınmıştır.

Araştırmada, sınıf seviyelerine göre kullanılan kitapların yayınevi bilgilerine ve “Erdemler” temasında yer alıp incelemeye dâhil edilen metinlerin isimlerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. İçerik Analizinde Kullanılan Kitaplar ve Metinler

Sınıf Seviyesi	Yayınevi	Metinler
5. Sınıf	MEB Yayınları	Güvercin Karagöz İle Hacivat-İncelik Püf Noktası
	Anıttepe Yayıncılık	İyiliğin Değerini Bilen Kim? Büyüklerle Saygı Yaşama Sevinci Bir Bardak Sütün Hatırı
6. Sınıf	MEB Yayınları	Veremek Çoğalmaktır Gümüş Kanat Sır Tutamayan At Bakıcısı
	Eksen Yayıncılık	Forsa Kaynatılmış Tohum Ceylana Yardım Edenler Dostluk
	Ekoyay Yayıncılık	Azim İyilik Üzerine
7. Sınıf	MEB Yayınları (2019a)	Arıların İlhamı Munise Dostluk
	MEB Yayınları (2019b)	Tahta Bisiklet Kaplumbağayla İki Ördek Kızgın Bir Lira Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman
	Dersdestek Yayıncılık	Mor Salkımlı Ev Kırmızı Pabuçlar İki Anı
	Özgün Matbaacılık	Karanfiller ve Domates Suyu Ninenin Kitabı Sol Ayağım
8. Sınıf	MEB Yayınları (2019)	İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine Kaşağı Ayaz’ın Defnesi
	MEB Yayınları (2018)	Yunus Emre’nin Mezarları Emine TeYZe’nin Çilek Reçeli

Tablo 1’de görüldüğü gibi 5. sınıf seviyesinde iki farklı kitapta 7; 6. sınıf seviyesinde üç farklı kitapta 9; 7. sınıf seviyesinde dört farklı kitapta 13 ve 8. sınıf seviyesinde iki farklı kitapta 5 olmak üzere toplam 34 metin araştırma

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

kapsamında analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılacak ders kitaplarına dijital ortamda (www.eba.gov.tr, www.mebders.com) ulaşılmıştır. Dinleme metinleri ders kitaplarında yer almadıkları için araştırma kapsamı dışında tutulmuş, yine şiir türündeki metinler de çalışmaya katılmayıp yalnızca düz yazı şeklindeki metinlerle çalışmanın sınırlılığı oluşturulmuştur. Böylece toplamda 27 adet okuma, 7 adet serbest okuma metninin inceleme aşamasına geçilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Metinlerdeki kök değerlerin ve alt kategorilerin belirlenmesinde anlamlı cümlelerin dikkate alınması şeklinde bir uygulama tercih edilmiştir. Araştırmada yer alan değer kategorilerinin alt kategorileri ise 18 Temmuz 2017 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan basın toplantısı için Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine” (MEB, 2017) başlıklı belge örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu belgede yer alan kök değerlere yönelik tutum ve davranış örnekleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kök Değerlere İlişkin Tutum ve Davranışlar

Değerler	Değerlere İlişkin Tutum ve Davranışlar
Adalet	“Adil olma, eşit davranma, paylaşma...”
Dostluk	“Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...”
Dürüstlük	“Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...”
Öz denetim	“Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...”
Sabır	“Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...”
Saygı	“Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...”
Sevgi	“Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...”
Sorumluluk	“Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...”
Vatanseverlik	“Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...”
Yardıms severlik	“Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...”

Tablo 2’de yer alan kök değerlerin sırasına uygun şekilde her birine 1’den 10’a kadar (1-adalet, 5-sabır, 8-sorumluluk gibi) numara verilmiştir. Araştırmacı

tarafından metindeki herhangi bir cümlede kök değere/alt kategoriye uygun bir ifadenin/eylemin yer aldığı düşünüldüğünde metnin bu bölümüne ilgili değerler numarası kodlanmıştır. Herhangi bir cümlede bu değerlerden birden fazla olması durumunda bütün kök değerler dikkate alınmıştır. Bütün metinler bu şekilde incelendikten sonra gözden kaçan bir durumun olmaması düşüncesiyle bir süre sonra aynı işlem araştırmacı tarafından tekrar gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bir veya birçok metnin içindeki sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek ve onları sayıya dökmek için kullanılan (Kızıltepe, 2015: 253-254) bu teknikte yapılan temel işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek bunları okuyucunun anlayacağı biçimde düzenleyip yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

Elde edilen verilerin analizinde başka bir araştırmacıyı kullanarak sonuçları teyit etme, nitel araştırmada güvenilirliği sağlamanın yollarından biri (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 275) olduğu için, kök değerlerin cümlelerde yer alma durumuyla ilgili kesin kaniya varılamayan/ tereddüde düşülen durumlarda bir alan uzmanının görüşlerine başvurulmuş, cümlelerin içeriği üzerine yapılan fikir alışverişleri neticesinde analizlere son şekli verilmiştir.

Yapılan analizler sonucu ulaşılan bulgular frekans ve yüzde değerleriyle tablo ve grafikler aracılığıyla sunulmuş, tabloların altına her bir kök değeri en iyi temsil ettiği düşünülen cümle örnekleri eklenmiştir. Cümlelerin sonuna ise ilgili cümlelerin hangi kök değeri örneklendirdiği, hangi ders kitabının kaçınıcı sayfasında yer aldığı şeklinde notlar düşülmüştür. Bununla araştırmacının iç güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016: 275) göre araştırmacı, çeşitli dokümanlar yoluyla elde ettiği verileri kendi yorumunu katmadan okuyucuya sunmalıdır. Doğrudan alıntılarla yapılacak bu tür betimlemeler, araştırmacının daha sonra yapacağı yorumlara temel oluşturacağı gibi okuyucunun, ulaşılan sonuçları bu verilere göre değerlendirmesine de imkân sağlayacaktır.

BULGULAR

Araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmacının "Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki 'Erdemler' temasında yer alan metinlerde 'kök değerler'in sınıf seviyelerine göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki birinci sorusuna yönelik bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

Tablo 3. Türkçe Ders Kitaplarındaki Kök Değerlerin Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Sınıf Seviyesi	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf	Toplam (f)
Kök Değer (f)	80	135	261	102	578
Metin Sayısı/ Metin Başına Ortalama	7/ 11,42	9/ 15	13/ 20,07	5/ 20,4	34/ 17

Tablo 3’te görüldüğü gibi ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan toplam 34 metinde 578 kök değere rastlanmıştır. 5. sınıf kitaplarındaki 7 metinde 80 kök değer (ortalama 11,42); 6. sınıf kitaplarındaki 9 metinde 135 kök değer (ortalama 15); 7. sınıf kitaplarındaki 13 metinde 261 kök değer (ortalama 20,07) ve 8. sınıf kitaplarındaki 5 metinde 102 kök değer (ortalama 20,4) tespit edilmiştir. Buna göre kök değerlerin metin sayılarına göre ortalamasına bakıldığında 5. sınıftan 8. sınıfa doğru kademeli bir artışın olduğu görülmektedir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan metinlerde ‘kök değerler’in kullanılma sıklığı nasıldır?” şeklindeki ikinci sorusuna yönelik bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ortaokul 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki “Kök Değerler”in Sayısal Dağılımı

Yayınevi	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatansverlik	Yardımsverlik	Toplam (f)
MEB	1	7	-	3	1	6	6	2	2	6	34
Anıttepe	-	6	1	1	2	8	12	3	1	12	46
Toplam (f)	1	13	1	4	3	14	18	5	3	18	80

Tablo 4’e göre 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde toplam 80 kök değer tespit edilmiştir. Kök değerler içerisinde en sık tekrarlananların sevgi (f=18; %22,5), yardımsverlik (f=18; %22,5), saygı (f=14; %17,5) ve dostluk (f=13; %16,25) olduğu görülürken adalet (f=1) ve dürüstlük (f=1) değerlerinin metinlerde en az yer alan kök değerler olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarındaki

metinlerde tespit edilen kök değerlere yönelik cümle örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

“Sonunda benim bir suçum olmadığı anlaşıldı, bıraktılar.” (Adalet- MEB, s. 81)

“Önce arkadaşlarımı kurtarmanı rica ediyorum.” (Dostluk- MEB, s. 73)

“Okuma yazmayı bir öğreneyim, ona ben yazacağım bir mektup. Okula başlayıp yazıyı sökünce de yazdım.” (Dürüstlük- Anittepe, s. 207)

“Aynısını yapacağından hiç kuşkusu yoktu.” (Öz denetim- MEB, s. 88)

“Ama biraz daha dayanmalıyız.” (Sabır- MEB, s. 73)

“Bizlerin de değer bilen insanlar olarak üzerimizde bin bir emeği olan sevgili büyüklerimize saygı göstermesi gerekir.” (Saygı- Anittepe, s. 200)

“Üstelik büyüklerimiz bütün bu yaptıkları fedakârlıklar için bir karşılık da beklemezler.” (Sevgi- Anittepe, s. 199)

“Yoksul bir ailenin çocuğu olan Howard, ailesine destek olmak ve kendi okul masraflarını karşılamak için kapı kapı dolaşarak çeşitli eşyalar satan bir çocuktur.” (Sorumluluk- Anittepe, s. 215)

“İşte gördüğümüz gibi milletimizin her ferdi aslında diğer insanların hayatını kolaylaştırmak ve güzelleştirmek için çalışıp didiniyor.” (Vatanseverlik- Anittepe, s. 200)

“Bir ihtiyaçları olduğunda hemen yardımlarına koşmalıyız.” (Yardımseverlik- Anittepe, s. 200)

Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan metinlerde ‘kök değerler’in kullanılma sıklığı nasıldır?” şeklindeki üçüncü sorusuna yönelik bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

Tablo 5. Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki “Kök Değerler”in Sayısal Dağılımı

Yayınevi	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatansverlik	Yardımsverlik	Toplam (f)
MEB	-	6	3	-	-	5	6	-	2	17	39
Eksen	3	27	7	3	5	3	8	3	4	7	70
Ekoyay	-	1	-	-	11	1	3	2	1	7	26
Toplam (f)	3	34	10	3	16	9	17	5	7	31	135

Tablo 5’e göre 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde toplam 135 kök değer tespit edilmiştir. Kök değerler içerisinde en sık tekrarlananların dostluk (f=34; %25,18), yardımsverlik (f=31; %22,96), sevgi (f=17; %12,59) ve sabır (f=16; %11,85) olduğu görülürken adalet (f=3) ve öz denetim (f=3) değerlerinin metinlerde en az yer alan kök değerler olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde tespit edilen kök değerlere yönelik cümle örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

“Bugün her birinize bir tohum vereceğim.” (Adalet- Eksen, s. 22)

“Unutmayalım ki dünyada en büyük servet, gerçek dostlar kazanmaktır.” (Dostluk- Eksen, s. 31)

“Ling, annesine boş bir saksıyı götürmeyeceğini söylediye de annesi saksıyı götürmesini ve dürüst olmasını öğütledi.” (Dürüstlük- Eksen, s. 23)

“Artık tahttan çekilmenin ve yerime yeni bir hükümdar seçmenin vakti geldi.” (Öz denetim- Eksen, s.22)

“Otuz sene içinde hiçbir an ümidini kesmedi.” (Sabır- Eksen, s.12)

“O yüzden salkımı hocasına ikram etmeye karar verdi.” (Saygı- MEB, s. 109)

“Babasına bakınca sevgi ve hayranlık duygusu yüreğini kapladı.” (Sevgi- MEB, s. 118)

“Ve hemen gelip geçtiği yollarda evladını aramaya başlamış.” (Sorumluluk- Ekoyay, s. 117)

“Vatan, bayrağın dalgalandığı yer değil midir, dedi.” (Vatanseverlik- Eksen, s. 14)

“Ama ne olursa olsun, iyilik etmek çok güzel bir duygu.” (Yardımseverlik- Ekoyay, s. 124)

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Ortaokul 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan metinlerde ‘kök değerler’in kullanılma sıklığı nasıldır?” şeklindeki dördüncü sorusuna yönelik bulgular Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ortaokul 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki “Kök Değerler”in Sayısal Dağılımı

Yayınevi	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımseverlik	Toplam (f)
MEB (2019a)	1	18	-	3	2	6	9	3	3	12	57
MEB (2019b)	-	-	1	9	9	2	22	2	6	11	62
Dersdestek	-	1	7	5	2	1	11	6	6	17	56
Özgün	1	1	1	12	22	6	15	6	11	11	86
Toplam (f)	2	20	9	29	35	15	57	17	26	51	261

Tablo 6’ya göre 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde toplam 261 kök değer tespit edilmiştir. Kök değerler içerisinde en sık tekrarlananların sevgi (f=57; %21,83), yardımseverlik (f=51; %19,54), sabır (f=35; %13,40) ve öz denetim (f=29; %11,11) olduğu görülürken dürüstlük (f=9) ve adalet (f=2) değerlerinin metinlerde en az yer alan kök değerler olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde tespit edilen kök değerlere yönelik cümle örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

“Her şeyin ötesinde, beni kardeşlerimle mümkün olan her alanda eşit hâle getirmek istiyor, okula gidemeyişimin olumsuz sonuçlarını azaltmak amacıyla elinden geleni yapıyordu.” (Adalet- Özgün, s.42)

“Dost işte efendim; karanlıkta ilk parlayan yıldız, zor gününde yetişen, sırrını taşıyan, adına şarkılar yazılan dost değil midir?” (Dostluk- MEB (2019a), s. 24)

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

“Bu olaydan sonra anneme, babama haber vermeden hiçbir yerden para almadım.” (Dürüstlük- MEB (2019b), s. 120)

“Üzerine düşeni büyük bir dikkatle yapardı.” (Öz denetim- MEB (2019a), s. 10)

“Son kostümlü provada belki birisi ‘Bende böyle bir ayakkabı var.’ der diye umuyordum.” (Sabır- Dersdestek, s. 26)

“Padişah, Hacı Hacı Ray’ın görüşlerine çok önem verirdi.” (Saygı- MEB (2019a), s. 10)

“Kitaplar, bir zaman bana, insanları sevmek lazım geldiğini, insanları sevince tabiatın, tabiatı sevince dünyanın sevineceğini oradan yaşama zevkini duyulacağını öğretmiştiler.” (Sevgi- Özgün, s. 10)

“Yemekleri yapıyor, küçükleri yıkıyor ve giydiriyor, büyüklerin de her sabah okula gitmeden önce kulaklarının arkasını yıkadıklarından emin oluyordu.” (Sorumluluk- Özgün, s. 40)

“Başka bir işi olmadığı için elinden geldiğince bu toprakları kurtarmaya karar vermişti.” (Vatanseverlik- MEB (2019b), s. 131)

“Ertesi gün, mahallenin yaşlı başlı kişileri bir araya gelip bu zavallı aileye ne gibi yardımların yapılabileceğini konuşmaya başladılar.” (Yardımseverlik- Dersdestek, s. 11)

Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan metinlerde ‘kök değerler’in kullanılma sıklığı nasıldır?” şeklindeki beşinci sorusuna yönelik bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki “Kök Değerler”in Sayısal Dağılımı

Yayınevi	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımseverlik	Toplam (f)
MEB (2018)	4	-	1	5	1	6	11	3	17	11	59

MEB (2019)	-	5	5	8	-	6	9	2	-	8	43
Toplam (f)	4	5	6	13	1	12	20	5	17	19	102

Tablo 7’ye göre 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde toplam 102 kök değer tespit edilmiştir. Kök değerler içerisinde en sık tekrarlananların sevgi (f=20; %19,60), yardımseverlik (f=19; %18,62), vatanseverlik (f=17; %16,66), öz denetim (f=13; %12,74) ve saygı (f=12; %11,76) olduğu görülürken adalet (f=4) ve sabır (f=1) değerlerinin metinlerde en az yer alan kök değerler olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde tespit edilen kök değerlere yönelik cümle örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

“Kazancımızı da bölüşeceğiz.” (Adalet- MEB (2018), s. 203)

“Sadece onu denemek istiyor ama kötü bir şey yapmış olacağına ihtimal vermiyormuş.” (Dostluk- MEB (2019), s. 41)

“Yalan çok fenadır, dedi.” (Dürüstlük- MEB (2019), s. 22)

“Ama hiddete kapılmayıp konuyu araştırmaya karar vermiş.” (Öz denetim- MEB (2019), s.40)

“Kusura bakmayın daha bulamadım fakat merak etmeyin, önümüzdeki günlerde mutlaka bir şeyler çıkar.” (Sabır- MEB (2018), s.201)

“Bir zamanlar Ankara-İstanbul arasında işleyen trenler Sarıköy’den geçerken saygı düdüğü öttürür, demir yolu personeli yüzünü yol üstündeki türbeye dönermiş.” (Saygı- MEB (2018), s. 189)

“Babam yumuşak yürekliydi, kimseyi kırmak istemezdi.” (Sevgi- MEB (2018), s.201)

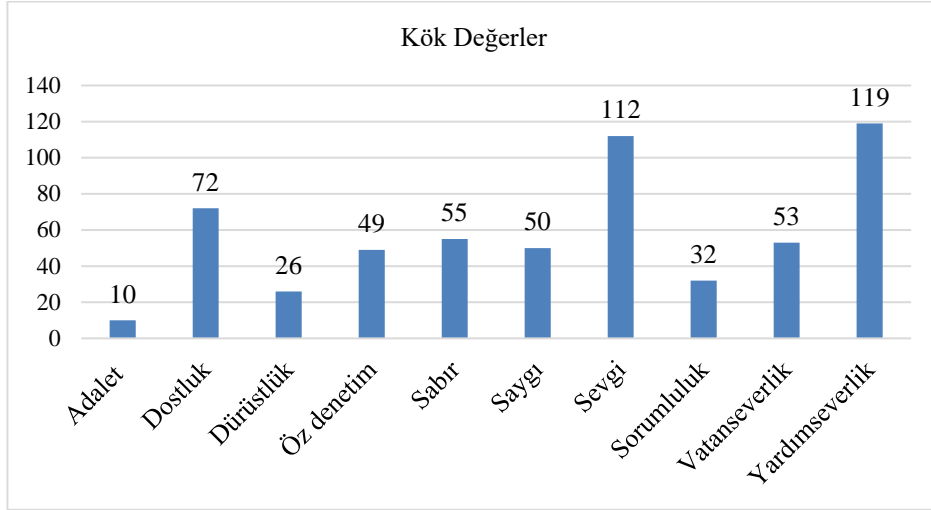
“Bardakta suyun olması ise her iki tarafın da ortak sorumluluğuna girer.” (Sorumluluk- MEB (2019), s. 13)

“Mahallemizdeki işsizlerin severek çalışıp kazanç sağlayacağı bir iş kuracağız.” (Vatanseverlik- MEB (2018), s. 203)

“Saraya geldikten sonra Sultan ona en güzel kıyafetleri hediye etmiş.” (Yardımseverlik- MEB (2019), s.40)

Altıncı Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan metinlerde ‘kök değerler’in kullanılma sıklığı nasıldır?” şeklindeki altıncı sorusuna yönelik bulgular Grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Kök Değerlerin Sayısal Dağılımı

Grafik 1’de görüldüğü üzere ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde toplam 578 kök değere rastlanmıştır. Bu değerlerden metinlerde en fazla yer verilenlerin yardımseverlik (f=119; %20,59) ve sevgi (f=112; %19,38) değerleri olduğu belirlenmiştir. Bu değerler dışında dostluk (f=72; %12,46), sabır (f=55; %9,51), vatansızlık (f=53; %9,17), saygı (f=50; %8,65) ve öz denetim (f=49, %8,48) değerlerine de metinlerde sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Ders kitaplarındaki metinlerde en az yer alan kök değerler ise sorumluluk (f=32; %5,53), dürüstlük (f=26; %4,50) ve adalet (f=10; %1,73) şeklinde sıralanmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada 2018 Türkçe Öğretim Programı’nda yer verilen 10 kök değerinin ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanım sıklığının tespit edilmesine odaklanılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde kök değerlerin metinlerde 578 kez işlendiği, sınıf seviyesi arttıkça metinlerdeki kök değer oranlarının arttığı, yardımseverlik ve sevgi değerlerinin metinlerde en sık işlenen değerler olduğu, en az işlenen değerlerin ise sorumluluk, dürüstlük ve adalet şeklinde sıralandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümde araştırma sonuçları

alanyazındaki farklı çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla karşılaştırılarak sunulmuştur.

Metinlerde tespit edilen kök değerlerin sınıf seviyelerine göre dağılımına bakıldığında 5. sınıftan 8. sınıfa doğru bir artışın söz konusu olduğu belirlenmiştir. Eken ve Öksüz'ün (2019) ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki değerleri ele aldıkları çalışmada 1. sınıfta 113, 2. sınıfta 193, 3. sınıfta 246, 4. sınıfta 190 kök değer tespit edilmiştir. Pilav ve Erdoğan'ın (2016) ortaokul Türkçe kitaplarındaki bilgilendirici metinleri değerlendirdikleri çalışmada değer sayılarının metin sayılarına oranına bakıldığında 5. sınıf için 4,04; 6. sınıf için 4,68; 7. sınıf için 4,80 ve 8. sınıf için 4,72 şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır. Doğan ve Gülüşen'in (2011) araştırmasında değerleri en çok içeren sınıf seviyesinin 8. sınıf olduğu, bunu 6 ve 7. sınıfın takip ettiği belirlenirken Türkben (2019) tarafından yapılan çalışmada ise ortaokul Türkçe ders kitaplarında en fazla değer 5. sınıfta işlendiği belirlenmiş, bunu sırasıyla 7, 8 ve 6. sınıf takip etmiştir. Buna göre bu çalışmadan farklı olarak alanyazındaki araştırma sonuçlarının sınıf seviyesi arttıkça metinlerdeki değer sayılarının kademeli şekilde artmadığını gösterdiği söylenebilir. Öğrencilerin yaşları ilerledikçe daha fazla değerle karşılaşmaları adına sınıf seviyesi arttıkça ders kitaplarında daha fazla değer ifadesine yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada 5. sınıf düzeyinde iki farklı kitap incelenmiş, bu kitaplardan MEB Yayınlarında dürüstlük, Anıttepe Yayınlarında ise adalet değerine "Erdemler" temasındaki metinlerde yer verilmediği belirlenmiştir. Bu sınıf düzeyinde metinlerde en çok işlenen kök değerlerin sevgi, yardımseverlik, saygı ve dostluk olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Şimşek'in (2021) araştırmasında 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında sevgi ve yardımseverlik değerlerine sıkça yer verildiği, adalet ve dürüstlük değerlerinin ise çok az vurgulandığı belirtilmiştir. Güven ve Yıldırım'ın (2019) araştırmasında da 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki okuma metinlerinde en az yer alan değerler yine adalet ve dürüstlük şeklinde tespit edilmiştir.

6. sınıf düzeyinde incelemeye alınan ders kitaplarından MEB Yayınlarında adalet, öz denetim, sabır ve sorumluluk değerleri; Ekoyay Yayınlarında da adalet, dürüstlük ve öz denetim değerleri metinlerde yer almazken Eksen Yayınları tarafından hazırlanan ders kitabındaki metinlerde bütün kök değerlere yer verildiği tespit edilmiştir. Mutlu ve Dinç (2019) ile Şakiroğlu'nun (2020) 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerleri inceledikleri çalışmalarda da adalet değerinin metinlerde en az yer verilen değerlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki "Erdemler" temasında yer verilen metinlerde en sık işlenen kök değerler ise dostluk, yardımseverlik, sevgi ve saygı şeklinde sıralanmıştır. 5. sınıf düzeyinde en çok işlenen kök değerlerden vatanseverlik, sevgi ve saygının bu sınıf düzeyinde de sıklıkla işlendiği görülse de "dostluk"

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

değerinin incelenen metinlerde dikkate değer şekilde öne çıktığı söylenebilir. Bu değere en fazla Eksen Yayınları tarafından hazırlanan kitapta yer verildiği belirlenmiştir. Bunda bahsi geçen kitapta “Dostluk” adlı bir metnin yer alması rolü olduğu tahmin edilmektedir.

7. sınıf Türkçe ders kitaplarından MEB Yayınlarında (2019a) dürüstlük; MEB Yayınlarında (2019b) adalet ve dostluk; Dersdestek Yayınlarında da adalet değerinin metinlerde yer almadığı belirlenmiştir. Ecerkale ve Bayrak’ın (2018) araştırmasında da adalet değerine 7. sınıf Türkçe ders kitabında yer verilmediği ortaya konmuştur. Bu sınıf düzeyinde metinlerde en çok işlenen kök değerlerin sevgi, yardımseverlik ve sabır olduğu görülmüştür. “Sabır” kök değeri bütün yayınlar içerisinde en fazla Özgün Yayınlarında işlenmiştir. Bunda ilgili kitapta bu değeri ve bu değere yönelik tutum ve davranışları sıkça işleyen “Sol Ayağım” adlı metnin yer almasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada 8. sınıf düzeyinde incelenen MEB Yayınlarına ait iki farklı kitaptan birincisinde (2018) dostluk, ikincisinde (2019) ise adalet, sabır ve vatanseverlik değerlerinin metinlerde yer almadığı tespit edilmiştir. Bu sınıf seviyesinde en çok işlenen kök değerler ise sevgi, yardımseverlik ve vatanseverlik şeklinde sıralanmıştır. Vatanseverlik değerinin bir kitapta hiç kullanılmamasına (2019) rağmen en çok işlenen değerlerden biri olmasında da bu değere ait tutum ve davranışları vurgulayan metinlerin (Yunus Emre’nin Mezarları, Emine Teyze’nin Çilek Reçeli) ilgili kitapta (2018) yer almasının etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre doğrudan bir kök değeri işleyen metinlerin kullanılmasının kitaplardaki değer sıklık ve oranlarında etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Öğretim Programı’nda yer aldığı hâlde bazı değerlerin kitaplarda hiç yer almaması veya çok az yer alması ciddi bir eksikliklerdir. Bu sebeple ders kitabı hazırlayıcılarının bu noktalarda daha titiz davranmaları son derece önemlidir.

Araştırma kapsamında incelenen bütün ders kitaplarındaki kök değerlerin sıklığına bakıldığında yardımseverlik ve sevgi değerlerinin belirgin şekilde ön plana çıktığı söylenebilir. Durhat ve Ökten (2020) tarafından yapılan ve MEB Yayınları tarafından hazırlanan ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kök değerleri belirlemeyi amaçlayan araştırmada da yardımseverlik (%28) ve sevgi (%22) değerleri ilk iki sırayı almıştır. Ayrıca bu sonuç Eken ve Öksüz (2019) tarafından yapılan ve ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerleri tespit etmeyi amaçlayan çalışma ile Aktan ve Padem (2013) tarafından 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki okuma metinlerinde yer alan değerleri belirlemeyi amaçlayan çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Pilav ve Erdoğan’ın (2016) ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer verilen bilgilendirici metinlerdeki değerleri belirledikleri araştırma ile Yılar’ın (2016) ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki değerleri belirlediği araştırmada da “sevgi” değeri bütün sınıf düzeylerinde en

çok işlenen değer olarak öne çıkmıştır. Türkçe ders kitaplarında yer alan “Karagöz” metinlerindeki değerleri tespit eden Alver ve Koçer’in (2020) araştırmasında bu metinlerde en sık işlenen değer yine “sevgi” olmuştur. Bunların dışında sevgi ve/veya yardımseverlik değerinin Türkçe ders kitapları (Deniz ve Karagöl, 2018; Ekinci-Çelikpazu ve Aktaş, 2011; Türkben, 2019), yabancı dil olarak Türkçe ders kitapları (Kaya ve Büyükalan-Filiz, 2020) Türkçe dersi dışındaki ders kitapları (Güzel-Candan ve Ergen, 2014; Öztürk ve Özkan, 2018) edebî eserler (Binyıl-Şahin, 2019; Demir, 2019; Ergül-Özkul, 2019; Kurt, 2019; Yüce, 2020) ve çizgi filmlerde (Ateş vd., 2021) sıkça vurgulandığını tespit eden farklı çalışmalar da mevcuttur. Toplumumuzun en çok önem verdiği değerlerden biri olan yardımlaşma, bireyler arası sevginin de bir göstergesidir. Bundan dolayı bireyi, bir başka bireye yardım etmeye yönlendiren duygunun sevgi olduğunu söylemek mümkündür. Ders kitaplarında bu iki değer sıkça yer almasının, toplumdaki değer anlayışını yansıtan bir durum olarak da okunabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre Türkçe ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında yer alan metinlerde yardımseverlik ve sevgi dışında sıkça işlenen değerlerin dostluk, sabır, vatanseverlik, saygı ve öz denetim olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında burada bahsi geçen değerlerin yer aldığı metinleri/materyalleri ortaya çıkaran araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu değerlerden “dostluk”, Hatay-Uçar’ın (2019) araştırmasında ilkökul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en çok yer alan değer olarak tespit edilmiştir. “Vatanseverlik” değeri, Işıkoğlu’nun (2019) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki; Şentürk vd.nin (2019) ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki; Mutlu ve Dinç ile (2019) Şakiroğlu’nun (2020) 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerleri inceledikleri çalışmalarda metinlerde en sık işlenen değer olarak öne çıkarken “öz denetim”, Şahin’in (2019) Rafadan Tayfa çizgi filmindeki kök değerleri tespit ettiği araştırmada ilk sırada yer almıştır. Yapılan araştırmalar (Demir, 2019; Ergül-Özkul, 2019; Toz ve Ağaoğlu, 2019) “saygı” değerinin ise edebî eserlerde daha fazla oranda yer aldığını göstermektedir.

Bütün sınıf seviyeleri açısından bakıldığında metinlerde en az yer verilen kök değerler sırasıyla sorumluluk, dürüstlük ve adalet şeklinde belirlenmiştir. Türkben’in (2019) ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki değerleri incelediği araştırmada da adalet ve dürüstlük değerlerinin metinlerde en az işlenen değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eken ve Öksüz (2019) ile Şentürk vd. (2019) tarafından yapılan ve ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer verilen değerleri tespit etmeyi amaçlayan farklı çalışmalarda yine adalet ve dürüstlük değerlerinin metinlerde en az işlenen iki kök değer olduğu belirlenmiştir. Arseven vd.nin (2018) araştırmasında da adalet değeri ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde en az yer alan değer olarak tespit edilmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları (Işıkoğlu, 2019) ile hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

kitaplarındaki (Aktan ve Padem, 2013; Hatay-Uçar, 2019) değerleri belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda da dürüstlük ve adalet değerlerinin metinlerde en az yer alan değerlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Edebî eserlerde kök değerlerin sıklık durumunu ele alan araştırmalarda (Demir, 2019; Ergül-Özkul, 2019; Kurt, 2019; Yüce, 2020) da adalet ve/veya dürüstlük değerlerine diğer kök değerlere oranla daha az yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak Özer’in (2019) “Saftirik Greg’in Günlüğü” serisindeki değerleri tespit ettiği çalışmada dürüstlük değeri en çok işlenen ilk değer olurken adalet değerinin de üçüncü sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bununla beraber bu çalışmada metinlerde çok yer verilmediği belirlenen “sorumluluk” değerine gerek farklı branşlara ait ders kitaplarında (Erbaş, 2021; Eskimen, 2018; Hatay-Uçar, 2019; Özay-Köse ve Gül, 2020; Şahin ve Başgöl, 2018) gerekse edebî/kültürel eserlerde (Akay, 2019; Güner, 2019; Kasap, 2019) oldukça fazla yer verildiğini ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur. Bu sonucun ortaya çıkmasında kitaplara alınan metinlerin içeriği ile edebî/kültürel eserlerde işlenen konuların etkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucuna göre “adalet” ve “dürüstlük” değerleri Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde sıkça işlenmemesine rağmen değer tercihleri üzerine yapılan araştırmaların bunun tam tersi bir bulguyu işaret ettiği görülmektedir. Aktepe ve Yel (2009) tarafından ilköğretim öğretmenlerinin en çok önem verdikleri değerleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmada ilk on değer tercihinde “adalet” ilk, “dürüstlük” ise altıncı sırada yer almıştır. Gülşen’in (2017) pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarıyla yaptığı araştırmada da katılımcılar, en önemli gördükleri değerler sıralamasında “adalet” ve “dürüstlük” değerlerine ilk beş sıra içerisinde yer vermişlerdir. Buna göre toplumun değer yargıları ile ders kitaplarındaki metinlerde işlenen değerler arasında farklılıklar olduğu/olabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan kök değerlerin tamamının ders kitaplarındaki “Erdemler” temasında kullanılacak metinlerde mutlaka yer almasına çalışılmasının uygun olacağı, bu değerler bakımından zengin olduğu yapılan akademik çalışmalarla ortaya konmuş olan metinlerin tespit edilmesinin bu noktada yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akay, İ. (2018). Ahmet Yılmaz Boyunağa’nın çocuk romanlarında yer alan kök değerler. *Turkish Studies*, 13(28), 1-30.
- Aktan, O. ve Padem, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.

- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Alver, T. ve Koçer, G. (2020). Türkçe ders kitaplarında Karagöz metnindeki değerler eğitimi. *International Journal of Language Academy*, 8(3), 450-462. <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.43644>
- Arseven, A., Yolcu, F., ve Kılıç, A.Ş. (2018). Ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değer eğitimi açısından incelenmesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 15 (58), 205-222.
- Ateş, M. A., Durmuşoğlu-Saltalı, N. ve Asit, G. (2021). Pisi çizgi filminin içerdiği değerler açısından incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 506-522.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma- yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Yayınları.
- Binyıl-Şahin, N. (2019). *Sabahattin Ali'nin eserlerinde değerler eğitimi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Demir, N. (2019). *Değerler eğitimi açısından Necip Fazıl Kısakürek'e ait "Çile" adlı eserde kök değerlerin incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Demirhan-İşcan, C. (2019). Değerler eğitiminde temel kavramlar. İçinde A. F. Ersoy ve P. Ünüvar (Eds.), *Karakter ve değerler eğitimi* (ss. 31-50). Anı Yayıncılık.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 244-255.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-102.
- Durhat, G. ve Ökten, C. E. (2020). Kök değerlerin ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki erdemler temasıyla ilişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 675-693.

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

- Ecerkale, N. ve Bayrak, Ö. (2018). Türkçe 7. sınıf ders kitabındaki metinlerin değerler bağlamında incelenmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 277-287.
- Eken, N. T. ve Öksüz, H. İ. (2019). İlkokul (1-4) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler bakımından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 384-401.
- Ekinci-Çelikipazu, E. ve Aktaş, E. (2011). MEB 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 6(2), 413-424.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Emiroğlu, B. (2017). Değerler eğitiminin gençlerin sağlıklı sosyalleşmelerine etkisi. *International Journal of Eurasian and Culture*, 3, 115-126.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 23-40. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.779737>
- Ergül-Özkul, Z. (2019). *Haldun Taner'in öykülerinde tespit edilen değerlerin Türkçe Öğretim Programı'nda (1-8. sınıf) yer alan kök değerlerle uyumu*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Eskimen, A. D. (2018). 2018 yılı Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı ve 9.-10. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında yer alan değerler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 66, 51-67. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7549>
- Gülşen, C. (2017). Öğretmen adaylarının bireysel değerler yönetimi hakkındaki görüşleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 57-71.
- Güner, B. (2019). *Türkçe Eğitimi açısından Nurettin Topçu'nun eserlerinde değer eğitimi unsurları*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Güven, S. ve Yıldırım, N. (2019). Ortaokul beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki okuma metinlerinin değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 813-827.

- Güzel-Candan, D. ve Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Hatay-Uçar, F. (2019). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Işıkoğlu, D. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi C1 ders kitaplarında hedef kültüre yönelik metinlerde değerler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 64, 553-562. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3848>
- Karababa, A. (2014). Kuramsal temelde değer. İçinde B. Dilmaç ve H. H. Bircan (Eds.), *Değerler ve değerler psikolojisi* (ss. 1-20). Pegem Yayınları.
- Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız'ın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Kaya, A. ve Büyükalan-Filiz, S. (2020). Yunus Emre Enstitüsü "Türkçe Öğreniyorum" isimli ders kitaplarındaki okuma metinlerinin ve görsellerinin kök değerler açısından incelenmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(35), 1585-1593.
- Kızıltepe, Z. (2015). İçerik analizi. İçinde F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Eds.), *Nitel araştırma-yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 253-266), Anı Yayıncılık.
- Kurt, Ö. (2019). *6-10 yaş çocuk öykü kitaplarının MEB 2018 hayat bilgisi öğretim programında bulunan değerler yönünden incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kurtoğlu, F. S. (2019). Kök değerler açısından Hacı Bektaş Veli'nin eserleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 89, 55-70.
- MEB. (2006). *Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2015). *Türkçe dersi öğretim programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*, <https://ttkb.meb.gov.tr> (27.12.2019)
- MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. MEB Yayınları.

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

- Murat, M., Doğan, Ş. ve Öner, R. E. (2019). Afacanlar sınıfı animasyon filmi ve kök değerler. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(46), 5542-5563. <https://doi.org/10.26449/sss.1798>
- Mutlu, H. H. ve Dinç, S. (2019). 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan temalardaki metinlerin kök değerlerle ilişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1048-1062.
- Nalçacı, A. (2019). Değer eğitiminde aile, çevre ve okul. İçinde S. Z. Genç ve A. Beldağ (Eds.), *Karakter ve değer eğitimi* (ss. 189-206). Pegem Yayınları.
- Oktay, M. (2019). Muallim Naci'nin 'Ömer'in Çocukluğu' adlı eserinde kök değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 161-173.
- Özay-Köse, E. ve Gül, Ş. (2020). Ortaöğretim 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan değerler. *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 35-45. <https://doi.org/10.21733/ibad.635316>
- Özbay, M. (2002). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretimi. *Türk Dili*, 602, 112-120.
- Özbay, M. ve Karakuş-Tayşi, E. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 21 - 31.
- Özer, F. (2019). *Saftirik Greg'in günlüğü serisinin değerler bağlamında incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kütahya Dumlupınar.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 172-204.
- Pilav, S. ve Erdoğan, Ş. (2016). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 45(210), 351-371.
- Sapsağlam, Ö. (2016). *Okul öncesi dönemde karakter ve değerler eğitimi: Teoriden uygulamaya*. Pegem Yayınları.
- Şahin, Ö. ve Başgül, M. (2018). Ortaokul matematik ders kitaplarında sosyal değerler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 90-104. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.1890>

- Şahin, S. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kök değerler açısından rafadan tayfa çizgi filminin incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Şakiroğlu, Y. (2020). 6. sınıf Türkçe ders kitabının değer aktarımı bağlamında incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(1), 145-161.
- Şentürk, Ş., Duran, V. ve Binay, E. (2019). İlköğretim Türkçe eğitim programında kök değerlerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 14(4), 1697-1716. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.23474>
- Şimşek, R. (2021). Türkçe ders kitaplarında yer alan kök değerlerin dağılımının sosyopolitik açıdan değerlendirilmesi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 6(12), 566-612.
- Taner-Duman, M. (2019). *Değerler eğitimi ve söz varlığı açısından Bektaşî fıkraları*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi- sosyolojik yaklaşım*. Anı Yayıncılık.
- Toz, H. ve Ağaoğlu, H. D. (2019). Bahaeddin Özkîşi'nin romanlarında öne çıkan değerler. *International Journal of Language Academy*, 7(3), 1-21. <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.25827>
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletmiş olduğu değerler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 508-526.
- Ulusoy, K. (2019). *Karakter değerler ve ahlak eğitimi*. Pegem Yayınları.
- Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2016). Değerli bir kavram olarak değer ve değerler eğitimi, İçinde R. Turan ve K. Ulusoy (Eds.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi* (ss. 1-16). Pegem Yayınları.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Pegem Yayınları.
- Yaman-Atalay, D. (2013). *2012-2013 öğretim yılı ilköğretim 6.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan 'sevgi ve duygular' temalarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.

Ö.Kemiksiz Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki “Erdemler”...

Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilkokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 490-506.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yüce, B. N. (2020). *Hamdi Ülker'in eserlerinin kök değerler açısından incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Çalışmada İncelenen Ders Kitapları

Ağın-Haykır, H., Kaplan, H., Kıryar, A., Tarakcı, R. ve Üstün, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5 ders kitabı*. MEB Yayınları.

Akgül, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2019a). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları.

Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G. ve Pastutmaz, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6 ders kitabı*. MEB Yayınları.

Çapraz-Baran, Ş. ve Diren, E. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. Sınıf ders kitabı*. Anıttepe Yayıncılık.

Demirel, T. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6. sınıf ders kitabı*. Ekoyay Yayıncılık.

Eselioğlu, H., Set, S., ve Yücel, A. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı*. MEB Yayınları.

Erkal, H. ve Erkal, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Özgün Matbaacılık.

Kaya, B. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7 ders kitabı*. Dersdestek Yayıncılık.

Kır, T., Kırman, E. ve Yağız, S. (2019b). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları.

Mete, G., Karaaslan, M., Kaya, Y., Ozan, Ş., ve Özdemir, D. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı*. MEB Yayınları.

Şekerci, Y. (2018). *6. sınıf ortaokul Türkçe ders kitabı*. Eksen Yayıncılık.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Uluslararası Öğrencilerin Motivasyon Durumları ¹

Şirin Kübra YAĞMUR

Öğr. Gör., Ankara Medipol Üniversitesi,

Yabancı Diller Yüksekokulu

yagmursirinkubra@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9052-3192>

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin dil öğrenme konusundaki motivasyon durumlarını belirleyebilmek için motivasyon ölçeğini yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilere uygulamaktır. Öğrencilerin motivasyon durumları yaş, uyruk ve dil seviyelerine göre değerlendirilecektir. Araştırmada Sevim (2019) tarafından geliştirilen, toplam üç boyuttan (içsel, araçsal ve kültürel) ve 22 maddeden oluşan “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon” ölçeği uygulanmıştır. Ölçek, yabancı dil olarak Türkçe öğrenimi alanında motivasyona ilişkin ilk örnek olması sebebiyle önem taşımaktadır. Yapılan araştırmaya Türkiye’de bulunan toplam 103 öğrenci dâhil olmuştur. Çalışma kapsamında Ankara Medipol Üniversitesi Türkçe Hazırlık Okulu’nda öğrenim gören 46 öğrenci, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi’nde öğrenim gören 40 öğrenci ve Yedi Kıta Uluslararası Öğrenci Derneği’ne üye olan 17 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmanın verileri, SPSS 24.0 ile analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, araçsal motivasyon, ülkeye göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) ve İranlı öğrencilerin araçsal motivasyon puanları diğerlerine göre daha yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin içsel ve kültürel motivasyonlarına bakıldığında, yaş ve dil seviyeleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da, puan ortalamalarında bir fark görülmektedir. Katılımcıların ülkelerine, yaşlarına ve dil seviyelerine göre kültürel motivasyon puan ortalamaları düşük çıkmıştır. Toplam puan ortalamalarına göre ise, yabancı dil olarak Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyonun tüm değişkenlere göre yüksek olduğu görülmüştür.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 27.09.2021 / 22.12.2021

Künye Bilgisi: Yağmur, Ş. K. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon durumları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1628-1639. DOI: 10.33437/ksusbd.1001250

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenimi, Yabancı Dil Motivasyonu.

Motivation Status of International Students Learning Turkish as a Foreign Language

Abstract

The main objective of this study is to apply the motivation scale to international students learning Turkish as a foreign language in order to determine the motivation status of international students learning Turkish as a foreign language. Motivation status of students will be evaluated by their ages, nationalities and language levels. In the study, the scale of "Motivation Towards Learning Turkish as a Foreign Language", developed by Sevim (2019), consisting of a total three dimensions (internal, instrumental and cultural) and 22 items, was applied. Scale carries importance as it is the first example regarding motivation in the field of learning Turkish as a foreign language. A total of 103 students in Turkey were involved in the research. Within the scope of the study, data were collected from 46 students studying at Ankara Medipol University Turkish Preparatory School, 40 students studying at Kahramanmaraş Sütçü İmam University Turkish Teaching Center and 17 students who are members of the Yedi Kıta International Student Association. Data from the research were analysed with SPSS 24.0. According to the results, instrumental motivation differs significantly by country ($p<0,05$) and the instrumental motivation scores of Iranian students were higher than the others. When the internal and cultural motivations of the students were examined, it was revealed that there was no significant difference in terms of age and language levels. Although the difference between the scores is not found statistically significant, a difference is seen in the score averages. According to participants' countries, ages and language levels, the cultural motivation score averages were low. According to the total score averages, it was seen that the motivation towards learning Turkish as a foreign language was higher than all the variables.

Keywords: Foreign Language Motivation. Learning Turkish as a Foreign Language, Motivation.

GİRİŞ

Günümüzde yeni bir çağa ayak uydurmanın, yenileşmeye ve değişime yetişebilmenin olanaklı duruma gelebilmesi için iletişimin göz ardı edilmemesi gerektiği bilinmektedir. İletişim, ülkelerin siyasi ilişkilerinde, eğitim

politikalarında, turizm faaliyetlerinde her zaman ön plandadır. Ülkeler arası ilişkilerin sürdürülmesinde kullanılan temel araç dildir. Milletler politik, siyasi, ekonomik sebeplerle birbirlerine bağlı duruma gelmiştir.

Bireyler, çeşitli olanaklardan yararlanma düşüncesi, eğitim alabilme isteği ya da kendi ülkelerindeki ekonomik ve politik sıkıntılardan uzaklaşma arzusuyla farklı bir ülkeye gitmektedir. Farklı amaçlarla gidilen ülkelerin dilini öğrenmek kaçınılmaz olmuştur. Kimi zaman kendi isteğiyle dil öğrenen birey kimi zaman da zorunlu bir eğitime tabi tutulmuştur. Türkiye'ye de benzer sebeplerle her yıl binlerce uluslararası öğrenci gelmektedir. Zorunlu göç, iş arayışı, nitelikli bir üniversitede eğitim alma isteği sebepleriyle ülkemize gelen öğrenciler için Türkçe öğrenme gereksinimi doğmaktadır. Bireylerin dil öğrenme süreçlerinde onları harekete geçirebilecek dürtüler gerekli görülmektedir. Dil öğrenme ilgi ve isteğinin, çok boyutlu bir kavram olan "güdülenme" sözcüğü ile ilişkisi vardır. "Güdülenme", "motivasyon" sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. TDK'nin hazırladığı Türkçe Sözlük (2019: 1698) motivasyon sözcüğünü, "isteklendirme, güdüleme" olarak tanımlanmaktadır. TÜBA Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde (2011, 836) bu sözcük, "güdülenme" biçiminde tanımlanmıştır. Dil öğrenmede motivasyonun güçlü bir etkisi olduğu yapılan çalışmalarda aktarılmıştır. İkinci bir dil öğrenmenin önemini gösteren motivasyon kavramına yönelik çalışmalara ilgi yoğunlaşmıştır (Dörnyei, MacIntyre ve Henry, 2015; Emmanuel ve diğerleri, 2014; Nguyen, 2016).

Bireyi, dil öğrenme konusunda harekete geçiren motivasyon kavramı için farklı gruplandırmalar yapılmaktadır. Araştırmacılar genel olarak içsel ve dışsal motivasyon üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada, içsel, araçsal ve kültürel motivasyon boyutları üzerinde durulacaktır. İçsel motivasyon, bir işi yapma isteği, zevk olarak yapma düşüncesi olarak değerlendirilebilir. Yeterli düzeyde güdülenmeye sahip olmak hedefleri gerçekleştirme noktasında etkili olmaktadır. Araçsal motivasyon, bir amaç doğrultusunda öğrenme olarak ele alınabilir. Öğrencilerin üniversitede eğitim alabilmek için ya da iş olanağı yakalayabilmek için Türkçe öğrenme çabası araçsal motivasyona örnek gösterilebilir. Kültürel motivasyon ise, dil öğrenen bireyin bulunduğu kültürel ortamdan etkilenmesi ya da dilin konuşulduğu ülkeye dair kültürel bir birikime sahip olması olarak adlandırılabilir.

Dil öğrenme sürecinde öğrenilen dilin konuşulduğu bir ülkede yaşamak motivasyon için belirleyici bir değişken olabilir. Bu bağlamda, Türkiye'de bulunan ve üniversitelerin Türkçe hazırlık bölümlerinde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin motivasyon durumları belirlenmek istenmiştir. Araştırmanın amacı dikkate alınarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında ülkelerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında yaşlarına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında dil seviyelerine (kur) göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Türkiye’de bulunan ve üniversitelerin Türkçe hazırlık bölümlerinde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin motivasyon durumlarını belirleme nedeniyle yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli kullanılmıştır. “Tarama, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu gibi belirlemeyi amaçlayan, bireyi kendi koşulları içinde tanımlamaya çalışan bir modeldir” (Karasar, 2018: 109). Tarama araştırmasının faydası, oldukça fazla kişinin katılımını olanaklı kılarak elde edilen birçok bilgiyi sunmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2018: 15).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini 2020-2021 yılları arasında Türkiye’de yaşayan, Ankara Medipol Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Türkçe hazırlık kurslarında öğrenim görmekte olan, bunun yanı sıra Yedi Kıta Uluslararası Öğrenci Derneği’ne üye olup farklı üniversitelerin hazırlık kurslarında öğrenim görmekte olan farklı milletlerden öğrenciler oluşturmuştur. 103 öğrenci tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilere ilişkin özellikler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Özellikler

	n	%	
Ülke	İran	38	36,9
	Endonezya	36	35,0
	Diğer	29	28,2

Yaş	20 yaş altı	37	35,9
	20-24 yaş	48	46,6
	25 yaş ve üstü	18	17,5
Kur (Seviye)	B1	15	14,6
	B2	56	54,4
	C1	21	20,4
	C2	11	10,7

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %36.9'u İranlı, %35'i Endonezyalı ve %28.2'si diğer milletlerdendir². Katılımcıların %35.9'u 18-20, %46.6'sı 20-24, %17.5'i 25-35 yaş aralığındadır. Türkçe dil seviyelerine göre katılımcıların 14.6'sı B1, 54.4'ü B2, 20.4'ü C1, 10.7'si C2 seviyesindedir.

Veri Toplama Aracı

Ölçek, Google Forms kullanılarak öğrencilere elektronik ortamda ulaştırılmıştır. Araştırmanın verileri Sevim (2019) tarafından geliştirilen, toplam üç boyuttan (içsel, araçsal ve kültürel) oluşan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon" ölçeği ile toplanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenimi alanında motivasyona ilişkin ilk örnek olması ve üç farklı alt boyuttan oluşması sebebiyle önem taşımaktadır. Birinci boyutta bir araya gelen maddeler içsel motivasyon, ikinci boyuttaki maddeler araçsal motivasyon, üçüncü boyuttaki maddeler ise kültürel motivasyon adını almıştır.

İçsel motivasyon boyutunda 9, araçsal motivasyon boyutunda 8, kültürel motivasyon boyutunda ise 5 madde yer almaktadır. Ölçekte beşli Likert tipi (5=Tamamen katılıyorum, 4=Büyük ölçüde katılıyorum, 3=Kararsızım, 2=Çok az katılıyorum, 1=Hiç katılmıyorum) 22 madde bulunmaktadır. "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği'nin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayılarının 0,84 ile 0,89 arasında değerler aldığı" belirlenmiştir (Sevim, 2019). Ölçeğin başına katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşabilmek adına araştırmacı tarafından üç soru eklenmiştir (Bk.: Ek 1). Öğrencilerin ülkelerini, yaşlarını ve dil seviyelerini öğrenmek amaçlanmıştır. Çalışmada ölçekte yer alan motivasyon durumlarına ait alt boyutlar dikkate alınmıştır. Alt boyutların

² Diğer ülkeler; Somali, Suriye, Ukrayna, Cibuti, Fas, Yemen, Nepal, Afganistan, Bangladeş, Türkmenistan, Portekiz olarak belirlenmiştir.

aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları ile motivasyona yönelik sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeğin Alt Boyutlarına Ait Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

	n	Minimum	Maksimum	Ort.	ss
İçsel Motivasyon	103	23,00	45,00	37,06	4,29
Araçsal Motivasyon	103	25,00	40,00	34,88	3,79
Kültürel Motivasyon	103	8,00	25,00	19,50	3,91
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon	103	61,00	110,00	91,45	9,02

Verilerin Analizi

Araştırmada “*Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği*”nden elde edilen veriler, SPSS 24.0 ile analiz edilmiştir. Çalışmada ölçek bilgisine göre ölçek puanları belirlenmiş ve puanların normal dağılıma uygunluğunun ortaya konulabilmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçekten elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında çıkmasının normal dağılım için yeterli görüldüğü söylenebilir. (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997).

Tablo 3. Puanların Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları

	n	Çarpıklık	Basıklık
İçsel Motivasyon	103	-0,517	0,356
Araçsal Motivasyon	103	-0,470	-0,494
Kültürel Motivasyon	103	-0,837	0,358
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon	103	-0,365	0,272

Puanlar incelendiğinde tüm puanların basıklık ve çarpıklık katsayıları -3 ile +3 arasında çıkmıştır. Buna göre, puanların normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Puanlar normal dağılım gösterdiği için çalışma sürecinde parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Ölçekten elde edilen puanların

demografik özelliklere göre nasıl farklılık gösterdiğini belirlemek için t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. T testi, 2 gruplu demografik değişkenlerin değerlendirilmesinde kullanılırken ANOVA testi k ($k>2$) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır.

BULGULAR

Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı olan “Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında ülkelerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular şu şekildedir:

Tablo 4. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun Ülke Açısından İncelenmesi

		n	Ort.	ss	F	p
İçsel Motivasyon	İran	38	36,74	3,45	0,834	0,437
	Endonezya	36	36,69	4,98		
	Diğer	29	37,93	4,37		
Araçsal Motivasyon	İran	38	35,79	3,66	3,913	0,023*
	Endonezya	36	35,19	3,25		
	Diğer	29	33,31	4,20		
Kültürel Motivasyon	İran	38	20,03	3,75	0,689	0,505
	Endonezya	36	19,44	3,52		
	Diğer	29	18,90	4,56		
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon	İran	38	92,55	8,30	0,589	0,557
	Endonezya	36	91,33	9,20		
	Diğer	29	90,14	9,82		

* $p<0,05$

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun ülke açısından incelenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 4’te verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Araçsal Motivasyon, ülkeye göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) ve İranlı öğrencilerin Araçsal Motivasyon puanları en yüksektir. İçsel Motivasyon, Kültürel Motivasyon ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon, ülkeye göre anlamlı farklılık göstermemektedir

($p>0,05$). Araçsal motivasyon kavramın, bireyin dili kullanma amacı (iş bulma konusunda başarısız olma korkusu, daha iyi bir kazanç elde etme, yüksek puan alma, bir ülkede yaşama şansının devamlılığı) doğrultusunda öğrenmesi olarak ele alınabilir. Son yıllarda İranlı öğrencilerin Türkiye’de eğitim almak amacıyla Türkiye’ye yerleşme isteği artmıştır. Sonuçlara bakıldığında, ülkelere göre kültürel motivasyon puan ortalamalarının düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum İranlı öğrencilerin amaca yönelik dil öğrenimi gerçekleştirdiklerini açıklar niteliktedir.

İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı olan “Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında yaşlarına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular şu şekildedir:

Tablo 5. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun Yaş Açısından İncelenmesi

		n	Ort.	ss	F	p
İçsel Motivasyon	20 yaş altı	37	36,38	4,80	1,582	0,211
	20-24 yaş	48	37,02	4,21		
	25 yaş ve üstü	18	38,56	2,99		
Araçsal Motivasyon	20 yaş altı	37	35,27	3,83	0,299	0,742
	20-24 yaş	48	34,69	3,90		
	25 yaş ve üstü	18	34,61	3,55		
Kültürel Motivasyon	20 yaş altı	37	19,49	3,63	0,314	0,731
	20-24 yaş	48	19,75	3,56		
	25 yaş ve üstü	18	18,89	5,31		
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon	20 yaş altı	37	91,14	9,53	0,062	0,940
	20-24 yaş	48	91,46	8,87		
	25 yaş ve üstü	18	92,06	8,83		

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun yaş açısından incelenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 5’te verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre İçsel Motivasyon, Araçsal Motivasyon, Kültürel Motivasyon ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon, yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yaşları, onların Türkçe öğrenme motivasyonlarına istatistikî olarak etki etmemektedir.

Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan “Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin motivasyon (içsel, araçsal ve kültürel) durumlarında dil seviyelerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular şu şekildedir:

Tablo 6. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun Kur (Seviye) Açısından İncelenmesi

		n	Ort.	ss	F	p
İçsel Motivasyon	B1	15	36,87	5,32	0,445	0,721
	B2	56	36,70	4,62		
	C1	21	37,86	3,32		
	C2	11	37,64	2,42		
Araçsal Motivasyon	B1	15	34,47	3,85	1,635	0,186
	B2	56	34,36	3,97		
	C1	21	35,57	3,70		
	C2	11	36,82	2,27		
Kültürel Motivasyon	B1	15	19,93	3,39	1,224	0,305
	B2	56	19,45	4,03		
	C1	21	20,33	2,56		
	C2	11	17,64	5,64		
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon	B1	15	91,27	8,92	0,681	0,566
	B2	56	90,50	9,72		
	C1	21	93,76	7,06		
	C2	11	92,09	9,12		

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyonun kur (seviye) açısından incelenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 6'da verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre İçsel Motivasyon, Araçsal Motivasyon, Kültürel Motivasyon ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon, dil seviyelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin orta (B1-B2) ya da üst (C1-C2) kurlarda olmaları, onların Türkçe öğrenme motivasyonlarına istatistikî olarak etki etmemektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan bu araştırmayla yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin motivasyon durumları belirlenmeye çalışılmış ve bunun yanı sıra Türkçe öğrenme motivasyonları çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmanın verileri değerlendirildiğinde, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin araçsal motivasyon puanları, ülkeye göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) ve İranlı öğrencilerin araçsal motivasyon puanlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ryan ve Deci'ye (2000, s. 60) göre, dışsal motivasyon "Aktiviteyi birtakım farkedilebilir sonuçlara ulaşmak için yapmaktır." İranlı öğrencilerin, öğrenme konusundaki içsel arzuyu dinlemek yerine belirli bir işe odaklanarak amaca yönelik dil öğrendikleri söylenebilir. Öğrenciler koşullu hedeflere hızla erişebilmek adına dil öğrenme motivasyonlarını yüksek tutmaktadırlar. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen İranlı öğrencilerin kendilerini motive etme yöntemleri; iyi bir iş olanağı bulabilme, Türkiye'de yaşamını devam ettirebilme ve daha iyi Türkçe konuşarak Türklerle iletişimi güçlendirebilme isteği olarak ele alınabilir. Tüm bunlar bir amaç doğrultusunda dil öğrenildiğini gösterir. Alan yazındaki çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Tok ve Yığın'ın (2013) yaptığı araştırma sonuçlarına göre, uluslararası öğrencilerin öncelikle ekonomik ve eğitim amacıyla Türkçeyi öğrenmek istedikleri görülmüştür. Kuşçu'nun (2014) araştırmasında da yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin iyi iş olanakları ile karşılaşacaklarına ve ana dili Türkçe olan bireylerle iletişimlerinin güçleneceğine inandıkları belirtilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin içsel ve kültürel motivasyonları ülke, yaş, kur düzeyi değişkenlerine göre istatistikî olarak anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Öğrencilerin tüm ölçekten elde ettikleri puanlara bakıldığında, dil öğrenme motivasyonlarının ülkeye, yaşa ve dil seviyesine göre yüksek olduğu söylenebilir. Brown (2000: 181), "Öğrencilerin hedef dil ve kültüre olan tutumlarının dil öğrenme sırasındaki başarıyı etkilediğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle öğreticinin olumlu veya olumsuz tutumlara karşı

dikkatli davranarak hedef dilin konuşulduğu sosyal ve kültürel yapı hakkında da bilgi sunması gerekmektedir” (Byram vd. 2002: 4). Ancak tüm alt boyutlara göre kültürel motivasyon puan ortalamaları düşük çıkmıştır. “Kültürel arka plandan yoksun bir dil öğretimin birtakım eksikleri barındıracağı fikri ortaya çıkmaktadır” (Brown, 2000: 189). Elde edilen bu sonuçlara göre, öğrencilerin içsel ve kültürel motivasyon düzeylerini arttırmaya yönelik öğretim sürecinde çeşitli etkinlikler oluşturulması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Brown, H. Douglas (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*, Longman.
- Büyüköztürk Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Byram, Michael, Gribkova, Bella and Starkey, Hugh (2002). *Developing The Intercultural Dimension in Language Teaching A Practical Introduction For Teachers*, Council of Europe.
- De Carlo, L.T. (1997), On the Meaning and Use of Kurtosis, *Psychological Methods*, 2: 292-307.
- Dörnyei, Z., MacIntyre, P., and Henry, A. (Eds.) (2015). *Motivational Dynamics in Language Learning*. Multilingual Matters.
- Emmanuel, A. O., Adom, E. A., Josephine, B. and Solomon, F. K. (2014). Achievement Motivation, Academic Self-Concept and Academic Achievement Among High School Students. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 2(2), 24-34.
- Groeneveld, R.A. and Meeden, G. (1984), “Measuring Skewness and Kurtosis”, *The Statistician*, 33: 391-399.
- Hopkins, K.D. and Weeks, D.L. (1990), Tests for Normality and Measures of Skewness and Kurtosis: Their Place in Research Reporting, *Educational and Psychological Measurement*, 50: 717-729.
- Kuşçu, S. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Öğretmen Bilişi ve Öğrenci İnanışları. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, 1, 111-120.
- Moors, J. J. A. (1986), The Meaning of Kurtosis: Darlington Reexamined, *The American Statistician*, 40: 283-284.

- Nguyen N. (2016). *Motivation in Language Learning and Dörnyei's L2 Motivational Self System*. In: Liyanage I., Nima B. (Ed.) *Multidisciplinary Research Perspectives in Education*. SensePublishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6300-615-6_9
- Ryan, R. M., and Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.
- Sevim, O. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. TAED*, 65, 567-586.
- TDK (2019). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tok, M. ve Yığın, M. (2013). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 8, 132-147.
- TÜBA (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Sosyal Bilimler*. TÜBA Yayını.
- Yayla, M. (2018). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerde İdeal İkinci Dil (D2) Benliği ve İletişim Kurma İstekliliği*, [Yüksek Lisans Tezi], Hacettepe Üniversitesi.

Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz-yeterlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ¹

Tayfun YÖRÜK

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi,
Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
tayfun@akdeniz.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-4900-5705>

Serdar ÖZÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi,
Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü
serdarozcetin@akdeniz.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0797-5268>

Öz

Bu çalışmanın amacı, “Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz-yeterlik Ölçeğinin (Online Learning Self-efficacy Scale)” Türkçeye uyarlanması ve bu kapsamda ölçek sonuçlarının geçerlik ve güvenirlik analizlerinin sunulmasıdır. Özgün formu İngilizce olan ölçek, 4 boyut (teknoloji kullanımı öz-yeterliği, çevrimiçi öğrenme öz-yeterliği, öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi öz-yeterliği, öz-denetim ve motivasyon etkinliği) ve 31 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin uyarlama sürecinde ilk olarak İngilizce form iyi düzeyde İngilizce ve çevrimiçi öğrenme terminolojisine hâkim iki öğretim üyesi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ardından tekrar İngilizceye çevrilen ölçeğin İngilizce ve Türkçe çevirileri arasındaki tutarlılığa bakılmıştır. Ölçeğin orijinalinde boyutların tespiti ve doğrulanması için Akdeniz Üniversitesi’nde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan 299 öğrenciden elde edilen veriler doğrultusunda açımlayıcı faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Bu analizlerden elde edilen sonuçlara göre Türkçe ölçeğin özgün ölçekle tamamen aynı maddelerden oluşan dört faktörlü yapıda olduğu görülmüştür. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizi neticesinde de “Çevrimiçi Öğrenme Öz-Yeterlik Ölçeğinin” çevrimiçi platformlarda öğrenme öz-yeterliklerinin tespiti için geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabilmesi söylenebilir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 17.08.2021 / 27.12.2021

Künye Bilgisi: Yörük, T. ve Özçetin, S. (2021). Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz-yeterlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1640-1657. DOI: 10.33437/ksusbd.983825

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Öğrenme, Ölçek Uyarlama, Eğitim Teknolojileri.

Adaptation of Online Learning Self-efficacy Scale into Turkish

Abstract

The aim of this study is to adapt the "Online Learning Self-efficacy Scale" into Turkish and to present the validity and reliability analyzes of the scale results in this context. The scale, whose original form is in English, consists of 4 dimensions (technology use self-efficacy, online learning self-efficacy, instructor and peer interaction and communication self-efficacy, self-control and motivation activity) and 31 items. In the adaptation process of the scale, the English form was first translated into Turkish by two faculty members who had a good command of English and online learning terminology. Then, the consistency between the English and Turkish translations of the scale, which was translated back into English, was checked. In the original scale, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were used in line with the data obtained from 299 students studying at Akdeniz University in the 2020-2021 academic year in order to determine and verify the dimensions. According to the results obtained from these analyzes, it was seen that the Turkish scale had a four-factor structure consisting of exactly the same items as the original scale. As a result of the validity and reliability analysis, it can be said that the "Online Learning Self-Efficacy Scale" can be used as a valid and reliable tool for the determination of learning self-efficacy in online platforms.

Keywords: Online Learning, Scale Adaptation, Educational Technologies.

GİRİŞ

Öğrenme genel anlamda, bireylerin geçirmiş olduğu yaşantılara bağlı davranışlarının değişim süreci olarak tanımlanabilecek, insanın doğuşu ile başlamış ve gelişimi sürecinde de çeşitli tanımlamalar, öğretim yöntem ve teknikleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yöntemler farklı bakış açılarını ve psikolojik yaklaşımları temel aldığı söylemek mümkündür. Teknolojinin hayatın birçok alanına girmesi ve hızlı ilerlemesiyle özellikle de internetin yaygınlaşmasıyla birlikte eğitim teknolojilerine ilişkin eğitim sürecini geliştirmeye yönelik görüşler ve buna bağlı olarak öğretim yöntemleri ortaya çıkmıştır. En popüler olanlardan bazıları uzaktan eğitim, web tabanlı öğrenme, mobil öğrenme ve çevrimiçi öğrenmedir. Bu yenilikler dünyada meydana gelen pandemi sonucunda tüm dünyada eğitim alanında oldukça popüler hale gelmiştir.

Uzaktan öğrenmenin önemli nitelikleri, çevrimiçi öğrenme ortamlarında multimedya nesnelileriyle zenginleştirilmiş ders içeriklerinin sunumu, çevrimiçi iletişim araçlarının eşzamanlı ve eşzamansız kullanımı ve öğrencilere zamandan ve mekândan bağımsız hizmettir (Önal ve İbili, 2017).

E-öğrenme ortamlarını kullanan bireyler uzaktan eğitim ders içeriğine erişebilir ve zaman yönetimi ve ilgili teknolojileri kullanma becerilerine sahipse, bu onların akademik başarıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır (Taipjutorus, Hansen ve Brown, 2012). Bu becerilerin gerçekleştirilebileceğine ilişkin inançlar ancak psikolojik değişkenlerle ortaya konabilir veya açıklanabilir. Alivernini ve Lucidi (2011) yapmış olduğu çalışmalarında öz-yeterliliğin akademik başarının iyi bir yordayıcısı olduğunu ve aynı zamanda öğrencilerin yeni öğrenme ortamlarına iyi uyum sağlamasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Nitekim öz-yeterlik, öğrencilerin çalışma ortamlarına ilişkin algılarını değiştirebilecek en önemli psikolojik değişkenlerden biri olarak belirtilmektedir (Pajares, 1996). Bu nedenle, öz-yeterliliğin çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrencilerin başarısına da etki edeceği düşünülebilir.

Bandura (1977) tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramının en önemli faktörlerden biri olan öz yeterlik, bir bireyin kendisine ilişkin yargısını ve davranışının nasıl ortaya çıktığını etkileyen bir nitelik olarak ve belirli bir davranışı sergileyebilmek için gerekli olanları organize edebilme ve bunu istenilen düzeyde yapabilme kapasitesi ile ilgili olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin çevrimiçi öğrenme kapasitelerine ilişkin öz-yeterlik inançları, çevrimiçi öğrenme yetkinliklerinin önemli bir parçasıdır.

Ülkemizde birçok üniversitede ortak zorunlu derslerin uzaktan eğitim ile verildiği görülmektedir. Üniversitede eğitim gören öğrencilerin çoğunluğu bu eğitimleri alırken genellikle uzaktan eğitim süreçleriyle ilk defa karşılaşmış olurlar. Bundan dolayı öğrencilerin ilk deneyimlerini yaşadığı çevrimiçi öğrenme ortamlarının kullanımına yönelik öğrencilerin bilgi sahibi olması ve bir öz yeterliliğe sahip olması gerektiği söylenebilir. Horzum ve Çakır (2009), öğrencilerin çevrimiçi teknolojilere yönelik algılarının okuldaki etkileşim düzeylerini ve teknoloji kullanım davranışlarını etkileyebileceğini belirtmektedir. Ayrıca, bazı araştırmacılar, çevrimiçi öğrenme sürecinde öz-yeterlik becerisinin akademik başarının bir ön koşulu olabileceğini iddia etmektedir (Hodges, 2008). Bu doğrultuda eğitimler veya yetkililer çevrim içi ders faaliyetlerine başlamadan önce, eğitim verecekleri kitlenin teknoloji kullanma becerilerini tespit edip ona göre önlemlerini alması gerekir (Miltiadou ve Savenye, 2003).

Çevrimiçi Öğrenmede Teknoloji ve Teknoloji Öz-Yeterliliğinin Rolü

Çevrimiçi öğrenme ortamında, öğrenme etkinlikleri ve eğitimci-öğrenci ve öğrenci-öğrenci etkileşimleri ve iletişimleri teknoloji kullanımları ile

gerçekleştirilir. Bu nedenle, çevrimiçi öğrenme, daha yüksek düzeyde dijital okuryazarlık veya bilgiyi sindirmek, gezinmek, değerlendirmek ve oluşturmak için çevrimiçi bir kurs yönetimi sistemi (örneğin, Blackboard, Canvas ve Moodle) dahil olmak üzere çeşitli dijital teknolojileri kullanma konusunda bilgi ve beceri gerektirir. Bu tür bilgi ve becerilerin eksikliği, çevrimiçi öğrenmeyi engellemekte ve çevrimiçi öğrenme ortamını savunulamaz hale getirmektedir.

Öğrenciler, sosyal medya ve video oyunları gibi dijital eğlence seçenekleri konusunda teknik olarak oldukça bilgili (Prensky, 2001) olabilir, ancak eğitim amaçlı kullanılan teknolojiler hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmez (Bawa, 2016).

Wang, Shannon ve Ross (2013) öğrenci başarısının belirleyicileri olarak öğrenme yönetim sistemleri öz yeterliğinin yanı sıra genel bilgisayar öz yeterliliği de dahil olmak üzere teknoloji öz yeterliliğini tanımlamıştır.

Bu nedenle, öğrencilerin çevrimiçi öğrenim bağlamında teknoloji ve teknoloji kullanımları hakkındaki öz yeterliği, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır olup olmadıklarını ölçmenin kritik bir yönüdür. Öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyi yetersiz olduğu sürece çevrimiçi öğrenmede başarı şansı düşüktür (Moftakhari, 2013), dolayısıyla çevrimiçi öğrenmede başarı, katılımcıların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve onların hazır olmaları (Mercado, 2008). Diğer bir deyişle, öğrenme ile çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk arasında bir ilişki vardır (Kruger-Ross ve Waters, 2013).

Burada en geniş anlamıyla interneti kullanan tüm teknoloji destekli öğrenme etkinlikleri olarak tanımlanan çevrimiçi öğrenme, öğrenen özerkliğine ilişkin yüksek standartlar belirler (Lynch ve Demo, 2004: 2). Sınıf öğretimi dışında, genellikle öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini özerk olarak planlamasını, uygulamasını, sürdürmesini ve değerlendirmesini gerektirir (Zimmerman, 1989: 329). Bunu yapmak için, derin bir öz düzenleme stratejileri seti gereklidir, ancak daha da ilginç olan, bu stratejilerin “öz-yeterlik algıları temelinde” işlev görmesidir (Zimmerman, 1989: 329). Öz-yeterlik, “belirli kazanımları üretmek için gerekli eylem derslerini organize etme ve yürütme yeteneklerine olan inançları” olarak tanımlandığından, çevrimiçi öğrenirken yukarıda bahsedilen öğrenci etkinliklerini derinden etkilediği varsayımı ortaya çıkar (Bandura, 1997: 3).

Zimmerman'ın (2002) motivasyonel bir yön olarak öz yeterliliğe odaklanması ve Bandura'nın (1991) öz-yeterlik seviyesinin, öğrencinin hedeflerine ulaşmak için sarf etmeye istekli olduğu çaba miktarını ifade ettiği yargısı, öz-yeterlik ve öğrenme sonuçları ile akademik başarı arasındaki bir ilişki olduğunu öne sürmektedir.

Honicke ve Broadbent'e (2016) göre, akademik öz yeterliği de kapsayan öz yeterlik, öz düzenlemeli öğrenme sürecinde önemli bir motivasyon unsurudur (s.4). Bu nedenle, pek çok yazar, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, öz yeterliliğin, öğrencilerin nihai olarak başarabilecekleri başarı düzeyini belirleyen zorlayıcı bir gösterge olduğu konusunda hemfikirdir (Bandura, 1997; Elias ve MacDonald, 2007; Joo vd., 2000; Kang, Kim ve Kang, 2008).

Çevrimiçi Öğrenmede Öz-Düzenleme ve Öz-Motivasyon

Çevrimiçi öğrenmenin, öğrencilere kendi hızlarında ve programlarında çalışma esnekliği sunma avantajı vardır. Bu avantajın yanı sıra eğitimciler çevrimiçi uzaktan eğitimdeki artışın öğrencilerin öz motivasyon ve disiplin becerilerinden yoksun bırakabileceği endişesini yaşamaktadır (Salkind ve Rasmussen, 2008).

Sun ve Rogers (2020)'in yapmış oldukları çalışmada çevrimiçi öğrenmeyi; teknoloji kullanımı öz-yeterliği, çevrimiçi öğrenme görevi öz-yeterliği, eğitim-akran etkileşimi ve iletişim öz-yeterliği, öz-düzenleme ve motivasyon etkinliği olmak üzere dört boyutta sınıflandırmışlardır.

• **Teknoloji kullanımı öz-yeterliği:** Öğrencilerin, çevrimiçi öğrenme ortamında teknolojiyi kullanma yeteneklerine olan kişisel inançları.

• **Çevrimiçi öğrenme görevi öz-yeterliği:** öğrencilerin çevrimiçi öğrenme görevlerini gerçekleştirme yeteneklerine olan kişisel inançları.

• **Eğitmen ve akran etkileşimi ve iletişim öz-yeterliği.** Öğrencilerin eğitimciler ve akranlarla iletişim kurma ve etkileşim kurma yeteneklerine olan kişisel inançları.

• **Öz-düzenleme ve motivasyon etkinliği:** öğrencilerin çevrimiçi öğrenme ihtiyaçları doğrultusunda davranışlarını izleme, kontrol etme ve çevrimiçi öğrenme için kendilerini motive etme yeteneklerine olan kişisel inançları.

Çevrimiçi öğrenmenin, kendi öğrenmeleri için tüm sorumluluğu üstlenmeye istekli, yüksek düzeyde öz-düzenlemesi olan ve motive olmuş öğrenciler için en uygun olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç, öz düzenleme ve motivasyonu çevrimiçi öğrenme davranışlarını ve sonuçlarını etkileyen değişkenler olarak tanımlayan araştırmalarla desteklenmektedir (Cho ve Shen, 2013; Lim ve Kim, 2003; Lin, Szu ve Lai, 2016; Shroff, Vogel ve Coombes, 2008; Styer, 2007; Wighting, Liu ve Rovai, 2008; Yükseltürk ve Bulut, 2007). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında öz düzenleme ve öz motivasyonun önemi göz önüne alındığında, kişinin kendi kendini düzenleme ve öz motivasyon yetenekleriyle ilgili öz-yeterlik inançları, öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır olma durumlarını

ölçmede göz ardı edilemeyecek bir bileşen haline gelmektedir (Lynch ve Demo, 2004)

2019 yılının sonlarında Çin'de başlayan ve küresel hale gelen COVID-19 salgını dünyada her alanı etkilediği gibi eğitim alanını da ciddi oranda etkilemiştir. Bu pandemi nedeniyle de yüz yüze eğitiminde kısıtlanmasına neden olmuştur. Eğitim kurumlarının çoğu, ağırlıklı olarak alternatif olarak kullanılan çevrimiçi öğrenme yoluyla eğitimlerine devam etmek zorunda kaldı. Eğitimdeki tartışma, artık öğrenme ve öğretme sürecinde bilgisayarların ve internetin kullanılıp kullanılmaması gerektiği değil, bu teknolojinin etkili bir şekilde kullanımının nasıl yapılacağı olmuştur. Bundan dolayı çevrimiçi öğrenmeye yönelik öğrencilerin yeterlilik düzeylerinin tespit edilmesi ve buna göre önlemlerin alınması verilen eğitimin başarıya ulaştıracak önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Sun ve Rogers (2020) tarafından geliştirilen Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz-Yeterlik Ölçeğinin (Online Learning Self-efficacy Scale) Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Çalışmanın temel amacı ölçek uyarlama olduğundan bu kapsamda çevrimiçi öğrenme öz-yeterlilik ölçeği Türkçeye uyarlanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Akdeniz Üniversitesi'nde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan tüm seviyedeki öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu öğrenciler arasından tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 299 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Cinsiyet	F
Kadın	173
Erkek	126
Fakülte	
Sosyal ve Beşeri Bilimler	222
Sağlık	41
Fen-Mühendislik	36

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada Sun ve Rogers (2020) tarafından geliştirilen ve orijinal adı “Online Learning Self-efficacy Scale (OLSS)” olan ölçek Türkçeye uyarlanmıştır. Uyarlama sürecine başlamadan önce bilimsel etik gereklilikleri kapsamında yazarlardan izin alınmıştır.

Ölçek “Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği (TKÖ)”, “Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği (ÇÖÖ)”, “Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği (ÖAEİÖ)” ve “Öz-denetim ve motivasyon (ÖDM)” etkinliği olmak üzere 4 boyut ve 31 maddeden oluşmaktadır. 6’lı likert tipinde olan ölçeğin ilk boyutu olan TKÖ, 7 madde içermektedir. ÇÖÖ boyutu 4 madde, ÖAEİÖ boyutu 7 madde ve ÖDM boyutu ise 13 madde içermektedir. Ters kodlama gerektiren madde bulunmamakla birlikte ölçekteki maddelere verilecek cevaplara “Kesinlikle Katılmıyorum – 1”, “Katılmıyorum – 2”, “Biraz katılmıyorum – 3”, “Bir şekilde katılıyorum – 4”, “Katılıyorum – 5”, “Kesinlikle katılıyorum – 6” şeklinde puanlama yapılmıştır. Böylelikle ölçeğin genelinden 31 ile 186 puan arasında bir sonuç alınabilir. Bir katılımcı tarafından ölçeğin tamamlanma süresi yaklaşık 10-15 dakika arasındadır.

Ölçeğin orijinalinde boyutların tespiti ve doğrulanması için açımlayıcı faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

Uyarlama ve Uygulama Süreci

Ölçek, İngilizce ve Türkçeye hâkim ve birbirinden bağımsız iki dil uzmanı ve bir çeviri uzmanı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Dil uzmanları tarafından Türkçeye çevrilen ölçekler bir araya getirilerek karşılaştırılmalı olarak incelenmiş, bu incelemenin ardından Türkçeye çevrilen ölçekler tekrar İngilizceye çevrilmek üzere İngilizce dil uzmanlarına gönderilmiştir. Orijinal diline çevrilen ölçek formu ile orijinali ile karşılaştırılmıştır. İngilizceye çevrilen ölçeğin İngilizce ve Türkçe çevirileri arasındaki tutarlılık incelenmiş, gerekli düzenlemeler yapılarak tekrar dil ve çevrimiçi öğrenme terminolojisine hâkim uzmanların görüşüne sunulmuştur. Çevrimiçi öğrenme uzmanlarının ölçekte yer alan maddelerin kuramsal olarak uygun olup olmadıkları yönünde değerlendirmelerinin ardından ölçeğe son hali verilmiştir. Bu süreç neticesinde ölçeğin orijinali ile Türkçe formunun dilsel olarak eş değer oldukları ve çevirisi yapılan ölçeğin dil geçerliliğini sağladığını söylemek mümkündür.

Araştırmaya ilişkin gerekli etik izinler Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 29.03.2021 tarih ve 104 sayılı belge ile alınmıştır. İzinlerin ardından çevrimiçi platforma yüklenen anket, Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin e-postalarına ulaştırılmıştır. Öğrenciler araştırmanın amacı ve araştırmadan elde edilecek verilerin sadece bilimsel amaçlı

kullanılacağı yönünde detaylı bir şekilde bilgilendirilmiştir. Veri toplama işleminin ardından ölçülen boyutlar ve boyutların yapısı hakkında bilgi elde etmek için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi ile boyutların elde edilmesinden sonra ise ölçeğin yapısal geçerliğinin ortaya koyulması için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi SPSS 18.0 uygulaması ile doğrulayıcı faktör analizi ise AMOS 24.0 uygulaması ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde ölçeğe ait açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine ilişkin bulgular ile ölçeğin güvenirlik analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Çevrimiçi öğrenme öz-yeterlilik ölçeğinin yapı geçerliliği açımlayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Ölçeğin faktör yapısını incelemeye önce verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğunun kontrolü için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Örneklem faktör analizine uygunluğu için KMO değerinin .60'dan daha büyük bir değer olması, Bartlett küresellik testinin de anlamlı çıkması beklenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007; Büyüköztürk, 2010). Gerçekleştirilen analiz neticesinde KMO değeri .961 bulunurken Bartlett küresellik testine ait ki-kare değerinin 11645,458 ($p < .01$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Ölçeğin orijinal formu dört alt boyuttan oluştuğundan Türkçe form için uygulanan açımlayıcı faktör analizinde de dört faktörlü yapının oluşması öngörülerek analiz gerçekleştirilmiştir. Uygulanan açımlayıcı faktör analizine göre tüm maddeler yeterli seviyede ($> .50$) faktör yükleriyle dört faktör altında toplanmıştır. Ayrıca bu dört faktörün toplam varyansın %80,64'ünü açıklayan bir yapıda olduğu görülmüştür.

Araştırmalar incelendiğinde açımlayıcı faktör analizinde faktörlerin ortaya koyulması için kullanılan döndürme yöntemlerinin varimax, quartimax, oblimin ya da promax olduğu görülmektedir. Bahsi geçen tüm döndürme yöntemleri birbirlerine benzer sonuçlar verse de bu araştırmada yorumlama kolaylığı sağlayan dik döndürme yöntemi ve yine bu yöntemlerden çok boyutlu yapılar için uygun olduğu düşünülen varimax yöntemi tercih edilmiştir (Büyüköztürk, 2002). Faktörler, maddeler ve faktör yükleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğe Ait Maddeler, Faktörler Ve Faktör Yükleri

Faktör	Madde No	Madde	Faktör Yüğü
Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliğı	1	Bir web sitesinden bir yazılım veya uygulama indirip yüklemek konusunda kendime güvenirim	.79
	2	Bir web sitesinin çıktısını almak (yazdırmak) konusunda kendime güvenirim.	.88
	3	Bir web sitesinden bir görseli indirmek (kaydetmek) konusunda kendime güvenirim.	.88
	4	Bir web sitesini yer işaretlerine eklemek konusunda kendime güvenirim.	.88
	5	Bir web sitesinden metin bloğunu kopyalayıp bir kelime işlemci dosyasına yapıştırmak konusunda kendime güvenirim.	.87
	6	Web kaynaklarına ait bağlantılara erişim konusunda kendime güvenirim.	.90
	7	Bir veya daha fazla anahtar kelime kullanarak İnternet araması yaparken kendimi emin hissederim.	.87
Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliğı	8	Çevrimiçi bir sınava girme konusunda kendime güvenirim.	.63
	9	Öğrenim Yönetim Sisteminin sınav puanları kısmında notlarımı görüntülemek konusunda kendimi emin hissederim.	.63
	10	Çevrimiçi ders materyallerimi Öğrenme Yönetim Sisteminde görüntülemekten kendimi emin hissederim.	.64
	11	Derslerime ait ödevlerimi Öğrenim Yönetim Sistemi aracılığıyla teslim etme konusunda kendime güvenirim.	.66
Öğrenci ve Akran	12	Diğer çevrimiçi ders katılımcılarıyla etkileşimler kurarak bir topluluk hissi geliştirebilirim.	.76

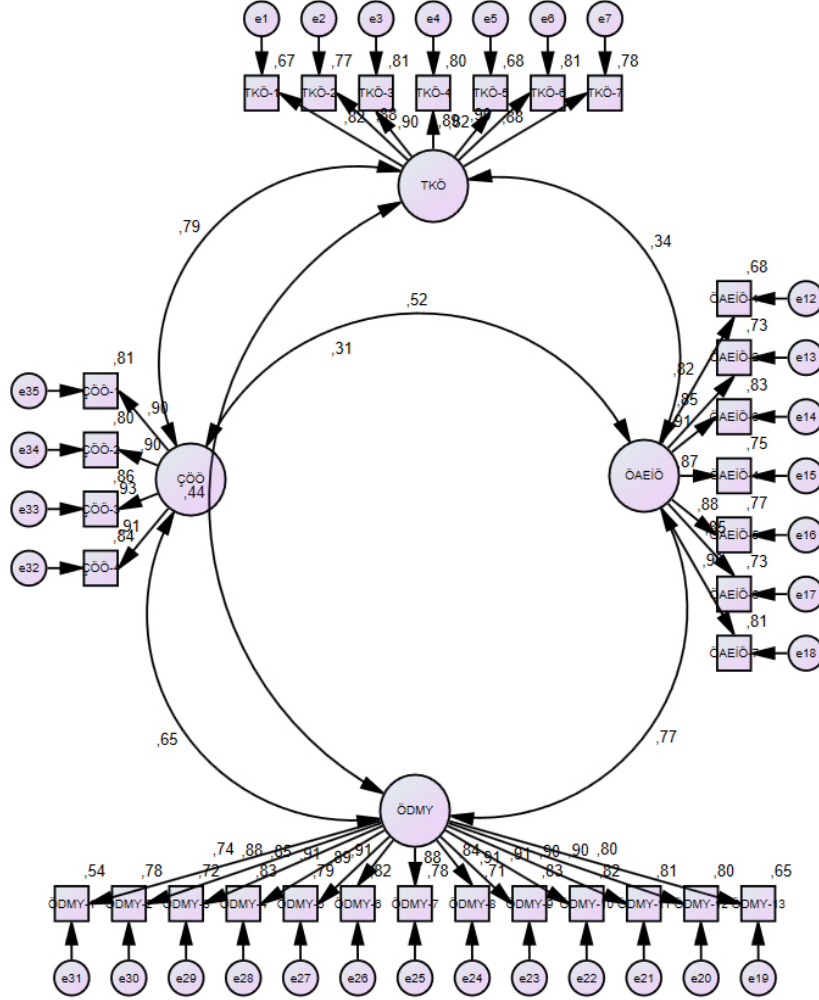
	13	Çevrimiçi derslerde başkalarıyla bağlantıda olduğumu hissedirim.	.76
	14	Çevrimiçi eğitimcilerimle etkileşim kurarak bir topluluk hissi geliştirebilirim.	.78
	15	Sorunlarımı çevrimiçi sınıf arkadaşlarımla paylaşabilirim, böylece neyle mücadele ettiğimizi ve sorunlarımızı nasıl çözeceğimizi biliriz.	.81
	16	Çevrimiçi derslerimde ekip çalışması / projeler yoluyla bir işbirliği duygusu geliştirebilirim.	.77
	17	Çevrimiçi derslerimde ne durumda olduğumu öğrenmek için çevrimiçi sınıf arkadaşlarımla iletişim kurabilirim.	.79
	18	Derslerin diğer katılımcılarını tanıyarak çevrimiçi derslerime aitlik duygusu kazanabilirim.	.83
Öz-denetim ve motivasyon etkinliği	19	Çevrimiçi bir derste göze çarpan bir iş yapmaya ihtiyacım olduğunu kendime hissettirebilirim.	.61
	20	Çevrimiçi bir derste sunulan en zor materyalleri anlamaya kendimi teşvik edebilirim.	.80
	21	Çevrimiçi derslerimde zorluklar veya aksiliklerle karşılaştığımda yılmamak için kendimi motive edebilirim.	.81
	22	Çevrimiçi derslerimde içerikle ilgili sorunları keşfetme konusunda kendimi motive ederim.	.84
	23	Teknik zorluklar karşısında bile çevrimiçi bir derste sunulan materyalleri öğrenmek için kendimi motive edebilirim.	.84
	24	Çevrimiçi derslerimin bana hitap eden konular hakkındaki bilgilerimi genişletebileceği inancıyla kendimi çevrimiçi öğrenme konusunda motive edebilirim.	.82
	25	Bu derslerin beni kariyer hedeflerime nasıl yaklaştıracağını görerek çevrimiçi derslerimde iyi performans gösterme konusunda kendimi motive edebilirim.	.82
	26	Bana yardımcı olacak eğitimciler olmadan çevrimiçi derslerim için kendimi motive edebilirim.	.79
	27	Çevrimiçi derslerim için çalışma süresini hedefler belirleyerek yönetebilirim.	.84

28	Çevrimiçi derslerimi en verimli şekilde nerede alabileceğimi bulabilirim.	.83
29	Çevrimiçi derslerimde ortaya çıkan sorunları belirlemek için çeşitli bilgi kaynaklarını kullanmaya ihtiyacım olduğunu kendime hissettirebilirim.	.81
30	Ders içeriğine hakim olmak için verilen görevlere ek olarak çevrimiçi derslerimde ekstra konular üzerinde çalışabilirim.	.82
31	Çevrimiçi derslerimde, daha sonra daha iyi bir maaş almamı sağlayacak bir derece almamda bana yardımcı olacağı inancıyla çok çalışmak için kendimi motive edebilirim.	.71

İlk faktör olan “teknoloji kullanımı öz-yeterliği” altında yer alan maddelerde katılımcıların genel olarak internet teknolojilerine bağlı becerilerine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Bu faktöre ait 7 maddenin faktör yüklerinin .79 - .90 arasında değerler aldığı görülmüştür. “Çevrimiçi öğrenme öz-yeterliği” adıyla bilinen ikinci faktöre ait maddeler, katılımcıların çevrimiçi öğrenme sürecine ilişkin duygularını incelemektedir. Faktör yüklerinin .63 - .66 arasında değerlerin aldığı görülen “çevrimiçi öğrenme öz-yeterliği” boyutu 4 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü boyut “öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi öz-yeterliği” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu faktör, katılımcıların çevrimiçi öğrenme sürecinde öğretmenlerle ve arkadaşlarıyla iletişimde kalabilme yeterliğine ilişkin değerleri barındırmaktadır. Toplam 7 maddeden oluşan bu boyuta ait maddelerin faktör yüklerinin .76 - .83 arasında değiştiği görülmüştür. Son faktör olan “öz-denetim ve motivasyon etkinliği” altında katılımcıların çevrimiçi öğrenme araçlarına ve sürecine karşı kendini güdüleme becerisini değerlendiren maddelere yer verilmiştir. Faktör yükleri .61 - .84 arasında değerler alan bu boyutta toplam 13 madde bulunmaktadır.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Çevrimiçi öğrenme öz-yeterlik ölçeğinin açımlayıcı faktör analizinde ortaya koyulan faktör yapısının doğruluğu doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Bu işlemi gerçekleştirmek için ise yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen model için uyum indeksleri, araştırmanın örneklem büyüklüğüne ve ölçme aracı madde sayısına göre değişiklik gösterebildiğinden yapılan bu doğrulayıcı testin sonucunda elde edilen uyum indekslerinden sadece bir tanesi doğru ya da yeterli olmamaktadır (Byrne, 2010). Bu sebeple bu çalışmada doğrulayıcı faktör analizi için χ^2/sd (CMIN/df), RMSEA, SRMR ve CFI değerlerine bakılmıştır.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Parametreler

Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular ile ortaya çıkarılan “Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği”, “Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği” ve “Öz-denetim ve motivasyon etkinliği” faktörler, kendilerine ait maddeleriyle Şekil 1’de görüldüğü üzere AMOS yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen indeksler incelendiğinde X^2 değerinin 941,377, sd değerinin 413, RMSEA değerinin 0,066, SRMR değerinin 0,0411, CFI değerinin ise 0,96 olduğu görülmüştür. Bulunan değerler, değerlere ait kabul aralıkları ve yorumlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizinde Elde Edilen Uyum İndeksleri ve Kabul Edilebilir Aralıklarının Karşılaştırılması

Değer	Bulunan	Kabul Aralığı	Yorum
χ^2/sd	2,279	< 3 Mükemmel < 5 Kabul edilebilir (Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000)	Mükemmel uyum
RMSEA	0,066	<= .05 Mükemmel < .08 Kabul edilebilir (Sümer,2000; Byrne, 2010)	Kabul edilebilir
SRMR	0,0411	< .05 Mükemmel (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008)	Mükemmel Uyum
CFI	0,96	> .95 Mükemmel > .90 Kabul edilebilir (Baumgartner ve Homburg,1996; Sümer, 2000)	Mükemmel Uyum

Güvenirlilik Analizi

Uyarlanan ölçeğin her bir maddesinin ayırt etme yeteneğinin ortaya koyulması için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinin her birinin çalışmanın amacına uygun unsurları ölçtüğünün anlaşılması için de güvenirlilik ve iç tutarlık seviyeleri ortaya koyulmuştur. Bu işlemin gerçekleştirilmesi için ise sıklıkla kullanılan Cronbach's Alpha katsayısına bakılmıştır (Bland ve Altman, 1997).

Düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayı değerlerinin .48 ile .85 arasında değerler aldığı görülmüştür. Buna göre ölçeğe ait maddelerin ayırt etme yeteneğinin yüksek seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca 31 maddelik ölçek geneli için Cronbach's Alpha katsayısı 0,973 bulunmuştur. Faktörler için iç tutarlık seviyeleri ayrı ayrı incelendiğinde elde edilen Cronbach's Alpha katsayıları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Ölçek Boyutlarına Ait İç Tutarlık Katsayıları

Boyut	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği	0,957	7
Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği	0,951	4
Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği	0,957	7
Öz-denetim ve motivasyon etkinliği	0,977	13

Tablo 4'te görüldüğü üzere ölçek faktörlerinin her birinin iç tutarlık seviyeleri çok yüksektir. Bu nedenle uyarlanan ölçeğin faktörlerinin mükemmel düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmanın amacı kapsamında Sun ve Rogers (2020) tarafından geliştirilen ve orijinal adı "Online Learning Self-efficacy Scale (OLSS)" olan ölçeğin Türkçeye uyarlanması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Türkçeye çevrilen ölçek İngilizce diline hâkim alan uzmanları tarafından gerek dil eş değeri ve gerekse maddelerin anlaşılabilirliği açısından incelenerek, öneriler getirilmiştir. Öneriler ışığında yenilenen ölçek maddeleri, Akdeniz Üniversitesi'nde 2020 – 2021 eğitim öğretim yılında çeşitli fakülte ve bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrencilere uygulanmıştır. Çalışmaya 299 öğrenci katılım göstermiştir.

Uyarlanan Türkçe ölçeğin geçerliğine yönelik olarak açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre Türkçe ölçeğin, özgün ölçekle birebir aynı maddelerden oluşan dört faktörlü bir yapıda olduğu görülmüştür. Yine açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre bu dört faktörlü yapının %80,64'lük bir varyans açıklama oranına sahip olduğu ve madde faktör yüklerinin .61 ile .90 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler "Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği", "Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği", "Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği" ve "Öz-denetim ve motivasyon etkinliği" şeklinde isimlendirilmiştir.

Türkçe ölçeğin dört faktörlü yapısının doğrulanması için doğrulayıcı faktör analizi ile model uyumuna bakılmıştır. Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen uyum parametreleri incelendiğinde dört alt boyutlu modelin mükemmel uyum gösterdiği görülmüştür. Yapılan çözümler sonucunda Türkçe ölçeğin güvenilirlik katsayısının çok yüksek olduğu da gözlemlenmiştir.

“Çevrimiçi Öğrenme Öz-Yeterlik Ölçeğinin” geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden elde edilen verilere göre öğrencilerin çevrimiçi platformlarda öğrenme öz-yeterliklerinin belirlenmesi için güvenilir ve geçerli bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Bundan sonraki aşamalarda çevrimiçi öğrenme öz-yeterliğinin değişik demografik değişkenlerle incelenmesi gerçekleştirilebilir. Ayrıca çevrimiçi öğrenmeyle ilişkili olabilecek çevrimiçi motivasyonun sağlanması ya da çevrimiçi öğrenmede bilişsel süreçlere etki eden faktörler gibi geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış değişik ölçeklerle öz-yeterlik arasındaki ilişkilerin incelenmesi de önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alivernini, F. and Lucidi, F. (2011). Relationship between social context, self-efficacy, motivation, academic achievement, and intention to drop out of high school: A longitudinal study. *The Journal of Educational Research*, 104(4), 241-252. <https://doi.org/10.1080/00220671003728062>
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behaviour change. *Psychological Review*, 84, 191-215. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman.
- Bandura, A. (1991). Social Cognitive Theory of Self-Regulation. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50, 248–287.
- Baumgartner, H. and Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13, 139-161. [https://doi.org/10.1016/0167-8116\(95\)00038-0](https://doi.org/10.1016/0167-8116(95)00038-0)
- Bawa, P. (2016). Retention in online courses. *SAGE Open*, 6(1), 1–11.
- Bland, J. M. and Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314 (7080), 572.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (11.Baskı)*. Pegem Akademi.

- Byrne, B. M. (1998). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programmings*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS Basic concepts, applications, and programming (Multivariate Applications Series)*. Routledge.
- Cho, M.-H. and Shen, D. (2013). Self-regulation in online learning. *Distance Education*, 34(3), 290–301.
- Elias, S. M. and MacDonald, S. (2007). Using Past Performance, Proxy Efficacy, and Academic Self-Efficacy to Predict College Performance. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(11), 2518–2531.
- Hodges, C. B. (2008). Self-efficacy in the context of online learning environments: A review of the literature and directions for research. *Performance Improvement Quarterly*, 20 (3–4), 7–25. <https://doi.org/10.1002/piq.20001>
- Honicke, T. and Broadbent, J. (2016). The influence of academic self-efficacy on academic performance: A systematic review. *Educational Research Review*, 17, 63–84.
- Hooper, D., Coughlan, J. and Mullen, M. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Horzum, M. B. ve Çakır, O. (2009). Çevrim içi teknolojilere yönelik öz-yeterlik algısı ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması [Validity and reliability study of the turkish version of the online technologies self-efficacy scale]. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(3), 1327-1356.
- Hu, L. and Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- Hu, L. T. and Bentler, P. M. (1999). Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Underparameterized Model Misspecification. *Psychological Methods* 1998, 3 (4), 424-453.
- Joo, Y. J., Bong, M. and Choi, H. J. (2000). Self-efficacy for self-regulated learning, academic self-efficacy, and Internet self-efficacy in Web-based instruction. *Educational Technology Research and Development*, 48(2), 5-17.

- Kang, M., Kim, J. and Kang, J. (2008). Relationships among Self-efficacy, Metacognition, Cognitive presence, Flow, and Learning Outcomes in webbased PBL. *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*, (3), 471–476.
- Kruger-Ross, M. J. and Waters, R. D. (2013). Predicting online learning success: Applying the situational theory of publics to the virtual classroom. *Computers & Education*, 61, 176- 184.
- Lim, D. H. and Kim, H. (2003). Motivation and learner characteristics affecting online learning and learning application. *Journal of Educational Technology Systems*, 31(4), 423–439.
- Lin, J. W., Szu, Y. C. and Lai, C. N. (2016). Effects of group awareness and self-regulation level on online learning behaviors. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(4), 224-24.
- Lynch, R. and Demo, M. (2004). The relationship between self-regulation and online learning in a blended learning context. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 5(2), 1-16.
- Mercado, C. A. (2008). Readiness assessment tool for an e-learning environment implementation. Special Issue of the International Journal of the Computer, *The Internet and Management*, 16(3).18.1-18.11.
- Miltiadou, M. and Savenye, W. C. (2003). Applying social cognitive constructs of motivation to enhance student success in online distance education. *Educational Technology Review*, 11(1), 1-17.
- Moftakhari, M. M. (2013). Evaluating e-learning readiness of faculty of letters of Hacettepe (Unpublished master's thesis). Hacettepe University, Ankara.
- Onal, N. ve Ibili, E. (2017). E-öğrenme ortamları [E-learning environment]. In S. Sahin & C. Uluyol (Eds.), *Eğitimde Bilişim Teknolojileri [Information Technology in Education]* (520-538). Ankara: Pegem Akademi.
- Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of educational research*, 66(4), 543-578.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Salkind, N. J. and Rasmussen, K. (2008). *Encyclopedia of educational psychology*. Thousand Oaks, Sage Publications.

- Shroff, R. H., Vogel, D. R. and Coombes, J. (2008). Assessing individual-level factors supporting student intrinsic motivation in online discussions: A qualitative study. *Journal of Information Systems Education*, 19(1), 111–125.
- Styer, A. J. (2007). *A grounded meta-analysis of adult learner motivation in online learning from the perspective of the learner (Doctoral thesis)*. ProQuest Dissertations and Theses database (UMI No. 3249903).
- Sun, Y. and Rogers, R. (2020). Development and validation of the Online Learning Self-efficacy Scale (OLSS): A structural equation modeling approach, *American Journal of Distance Education*, DOI: 10.1080/08923647.2020.1831357
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Tabachnick, B.G. and Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th ed)*. Pearson.
- Taipjutorus, W., Hansen, S. and Brown, M. (2012). Improving Learners' Self-efficacy in a learner-controlled online learning environment: a correlational study. M. Brown, M. Harnett & T. Stewart (Ed.) Future Challenges, sustainable futures. *Proceedings ASCILITE Wellington*. 907-911.
- Wang, C.-H., Shannon, D. M. and Ross, M. E. (2013). Students' characteristics, self-regulated learning, technology self-efficacy, and course outcomes in online learning. *Distance Education*, 34(3), 302–323.
- Wighting, M. J., Liu, J. and Rovai, A. P. (2008). Distinguishing sense of community and motivation characteristics between online and traditional college students. *Quarterly Review of Distance Education*, 9(3), 285–295.
- Yükseltürk, E. ve Bulut, S. (2007). Predictors for student success in an online course. *Educational Technology & Society*, 10(2), 71–83.
- Zimmerman, B. J. (1989). A Social Cognitive View of Self-Regulated Academic Learning. *Journal of Educational Psychology*, 81(3).
- Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory into Practice*, 41(2).

Engagement Markers in L1 and L2 English Academic Writing: The case of Master's and Doctorate Theses ¹

Fatma YUVAYAPAN

Assist. Prof. Dr., Kahramanmaraş İstiklal University,
Faculty Of Humanities And Social Sciences,
Department Of Translation and Interpreting
fyuvayapan@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7924-0933>

İlyas YAKUT

Assist. Prof. Dr., Kahramanmaraş İstiklal University,
Faculty Of Humanities And Social Sciences,
Department Of Translation and Interpreting
yakutilyas@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9680-4561>

Abstract

Engagement markers are linguistic devices through which academic writers pull their readers into their texts and negotiate with them. This particular form of negotiation is crucial for the acceptance of new academic knowledge claimed by academic writers in addition to meeting the expectations of readers who are highly proficient scholars, specifically in postgraduate genres. Based on contrastive interlanguage analysis, this study investigates engagement markers emerging in master's and doctoral dissertations in the English language-related studies written by L1 English speakers and Turkish speakers of English in the last ten years between 2010 and 2019. This study suggested that L1 English academic writers employed more engagement markers in their master's and doctorate theses than Turkish academic writers of English. In addition to cross-cultural variations in the two academic communities, we observed identical strategies in master's and doctorate theses by both groups of academic writers. This study offers significant implications for academic writers producing work in the English language as the engagement marker usage in L1 English academic writing might guide L2 speakers of English in identifying appropriate engagement markers.

---

¹ Article Arrival/Acceptance Date: 08.01.2020 / 18.04.2021

Reference Information: Yuvayapan, F. and Yakut, İ. (2021). Engagement markers in L1 and L2 English academic writing: the case of master's and doctorate theses. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Journal of Social Sciences*, 18 (3), 1658-1670. DOI: 10.33437/ksusbd.963087

Anahtar Kelimeler: Academic Writing, Postgraduate Genres, Engagement markers, L1 English speakers, Turkish speakers of English.

Birinci ve İkinci Dil Olarak İngilizce Akademik Yazımda İlişki Belirteçleri: Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Örneği

Abstract

İlişki belirteçleri, akademik yazarların okuyucularını metinlerine çektiği ve onlarla müzakere ettiği dilsel araçlardır. Bu özel müzakere biçimi, özellikle lisansüstü türlerde oldukça yetkin akademisyenler olan okuyucuların beklentilerini karşılamanın yanı sıra, akademik yazarlar tarafından ortaya atılan yeni akademik bilgilerin kabulü için de çok önemlidir. Karşılaştırmalı aradıl çözümlemesine dayanan bu çalışma, 2010 ve 2019 yılları arasında birinci dil olarak İngilizce konuşan ve ikinci dil olarak İngilizce konuşan Türk yazarlar tarafından yazılan İngilizce araştırmaları ile alakalı yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinde ortaya çıkan ilişki belirteçlerini araştırmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, birinci dil olarak İngilizce konuşan yazarların yüksek lisans ve doktora tezlerinde ikinci dil olarak İngilizce konuşan Türk yazarlara kıyasla daha fazla ilişki belirteci kullandıklarını göstermiştir. İki akademik topluluktaki kültürler arası farklılıklara ek olarak, her iki akademik yazar grubunun yüksek lisans ve doktora tezlerinde aynı stratejileri kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu çalışma, İngilizce dilinde eser üreten akademik yazarlar için önemli çıkarımlar sunmaktadır, çünkü birinci dil olarak İngilizce konuşan araştırmacıların akademik yazımda ilişki belirteci kullanımı, ikinci dil olarak İngilizce konuşanlara doğru ilişki belirteçlerini belirlemede rehberlik edebilir.

Keywords: Akademik Yazım, Lisansüstü Türler, İlişki Belirteçleri, Birinci Dil Olarak İngilizce Konuşucuları, İkinci Dil Olarak İngilizce Konuşan Türkler.

INTRODUCTION

Irvin (2010) defines academic writing as “the form of evaluation that asks you to demonstrate knowledge and show proficiency with certain disciplinary skills of thinking, interpreting and presenting” (p. 8). Molino (2010) identifies academic writing as a social activity in which knowledge is constructed based on social validation. In recent decades, academic writing has lost its faceless, impersonal, and objective rhetoric and is now considered as a persuasive attempt centered on interaction with readers. This new view sees academics shape their texts to readers’ expectations to reduce the risk of readers’ objection to their claims and arguments (Hyland, 2005a). Reflecting the acceptance of new claims

by the disciplinary community and the contribution of the research to the field, academic persuasion also involves;

the ability of the writer to anticipate criticism, to represent him/herself as a reliable source of information, and to persuade readers of the relevance, validity, and novelty of his/ her claims and views while presenting them as coherent with previous disciplinary knowledge (Dontcheva-Navrátilová, 2018: 227).

Complex linguistic strategies rested on interpersonal and ideational sources are required to meet the expectations of academic persuasion (Dontcheva-Navrátilová, 2018; Vazquez and Giner, 2009). While producing texts in line with these expectations, academic writers utilize rhetorical devices to maintain readers' engagement. One way this interaction in the text can be realized is the use of engagement markers (EMs).

Thompson (2001) calls engagement as "reader-in-the-text". Mur Duenas (2008) defines EMs as features that bring readers into the text to fulfill the negotiation of meaning. This negotiation is essential for accepting new academic knowledge by the readers and establishing solidarity with colleagues. EMs display writers' dialogic awareness that can be established by treating readers as "the real players of the text rather than merely implied observers of the discussion" (Hyland, 2001:552). As for Hyland (2005a), engagement reflects how writers embody propositional content to make it relevant to their readers. EMs "are devices that explicitly address readers, either to focus their attention or to include them as discourse participants" (Hyland, 2005b: 53). Writers need to balance the existence of their readers in their texts to;

a- address readers' expectations of inclusion and manifest disciplinary solidarity through the use of reader pronouns and interjections

b- direct their readers to some critical points using questions, directives, modals, and references to shared knowledge.

Hyland (2005a) identifies five main elements of engagement. As the most explicit way of bringing readers into texts, *reader pronouns* are the means of constructing membership by binding writers and readers as participants of the texts. *Personal asides* enable writers to address their readers directly, while *appeals to shared knowledge* bring readers into the text within the boundaries of disciplinary understandings. This said, readers are expected to recognize familiar concepts of the field. *Directives* are instructional strategies to perform an action determined by the writer. By arousing interest, *questions* encourage readers to figure out an unresolved issue.

Being a leading figure in metadiscourse and engagement, Hyland (2001) examined the construction of readers' participation in a corpus of 240 research articles in eight disciplines and disciplinary variations. He suggested that clear awareness and engagement of readers are the prerequisites of successful academic writing. In another study, Hyland (2002) focused on the use of directives in a corpus, including published articles, textbooks, and L2 students' essays, and revealed different employment of directives in different genres and disciplines. Directives bring readers academic texts in three ways: *textually* (a part of the text), *physically* (a research process or real-world action), and *cognitively* (a new argument). In a recent diachronic study, Hyland and Jiang (2016) trace the changes in the use of EMs over the 50 years. The analysis of three corpora consisting of research articles in four disciplines revealed that academic writers have started to utilize more EMs than the occurrences in the past.

McGrath and Kuteva (2012) carried out a study that examined writing practices in pure mathematics and observed frequent use of shared knowledge markers. Koutsantoni (2004) analyzed how electrical engineers employed shared knowledge to present new claims based on consensual understandings. Examining the use of EMs in native English students' oral presentations extracted from MICASE corpus, Mameghani and Ebrahimi (2017) found that 'you' and 'see' were the most common EMs, although this pronoun is not applied in written academic genres. In a diachronic analysis of research articles in humanities and science, Sahragard and Yazdanpahani (2017) showed that EM usage increased in the 1990s and 2000s. Directives were employed at high frequencies in both disciplines.

Among academic genres, MA and Ph.D. theses are two prominent postgraduate genres that are the first step of being a member of academic communities. Clearly, in these two specific academic genres, writers are expected to provide a reasonably good representation of the linguistic norms of the academic disciplines and meet the expectations of readers composed of scholars and specialists in the thesis defense committee. Apparently, EMs have been investigated in various academic genres, but no previous study has carefully examined the construction of engagement in master's (MA) and doctorate (Ph.D.) theses in L1 and L2 English contexts. Considering this gap, we attempt to compare EM usage of L1 English academic writers and Turkish academic writers of English in their MA and Ph.D. theses produced in English language-related fields. The following research questions constituted the essence of the study.

1. What types of EMs do L1 English academic writers and Turkish academic writers of English employ in MA and Ph.D. theses?

2. Do L1 English academic writers and Turkish academic writers of English differ significantly in the use of EMs in MA and Ph.D. theses?

3. What are the most common EMs employed by L1 English academic writers and Turkish academic writers of English in MA and Ph.D. theses?

METHODOLOGY

The Corpus

The data for this study consist of four corpora of MA and Ph.D. dissertations produced in the English language-related studies by L1 English speakers and by Turkish speakers of English in the last ten years between 2010 and 2019. Informed consent of the authors was obtained in the process of corpus compilation, and the corpora consisted of dissertations constructed through a convenience sampling technique. The sections included in the corpora were introduction, results and discussions, and conclusion. Suffice to add that all quotations and paraphrases were excluded to avoid possible interference of other authors cited in the dissertations.

The theses were converted into text file format to produce an electronic corpus of 1.148.992 words in total. The MA corpus written by L1 academic writers of English (CMAN) was represented by 12 theses of 121.846 words, while the MA corpus written by Turkish academic writers of English (CMAT) was a collection of 19 MA theses totaling 320.169 words. The Ph.D. corpus, written by L1 academic writers of English (CPhDN), was amounted to 322.475 words gathered from 16 theses. The Ph.D. corpus, written by Turkish academic writers of English (CPhDT), included 384.502 words and 15 theses.

Data Analysis

Initially, we decided to work on larger corpora, yet CMAN only ran to 121.846 words in a period of six months. Since it was not ethical to add theses to the corpus without getting the writers' consent, we decided not to use any open-access theses to compile this corpus. However, to ensure a standard basis for comparing metadiscursive (MD) nouns in the corpora, the raw frequency counts of each category of MD nouns were normalized to 1000 words. To calculate the normalized frequency of each category, we multiplied raw frequencies by 1000. And then, the outcome was divided by the size of the corpus.

The study considered the analysis of all EMs proposed in Hyland's (2005b) taxonomy of metadiscourse. Eighty items of EMs included adverbials, verbs, modals, nouns, and pronouns, among which the verbs were the most varied ones with 63 items. To observe the concordances of items of EMs in each corpus,

AntConc version 3.5.8 (Anthony, 2019), a freeware corpus analysis toolkit, was utilized.

We uploaded each corpus to the software, and the frequency of each item in the taxonomy was examined individually through a vertical reading. An in-depth horizontal analysis was conducted to ensure that all occurrences of each item could function as EMs. A number of tokens that could not have an engagement function were eliminated.

After all occurrences of each item of EMs were calculated, the raw frequencies were normalized per 1000 words to ensure a standard basis for the comparisons of EMs in the corpora. The percentages of EMs found in the four corpora were also calculated. Log-likelihood (LL) statistics were performed to explore whether EMs usage across the four corpora statistically differed. As Baker, Hardie, and McEnergy (2006) state, LL is a test utilized to calculate statistical significance that is commonly applied in corpus analysis, and it is available at <http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>.

FINDINGS AND DISCUSSION

The total number of 80 items of EMs were analyzed in the four corpora, as displayed in Table 1. CMAN consisted of 121.846 words, while the number of words in CMAT was 320.169. EMs were observed 8.6 and 6.6 times per 1000 words in CMAN and CMAT, successively. Similarly, they were heavily represented in CPhDN with 8.2 than CPhDT at 6.6 frequency counts per 1000 words.

Table 1. Overall Distribution of EMs in the Four Corpora

	CMAN	CMAT	CPhDN	CPhDT
Corpus size in words	121846	320169	322475	384502
n	1050	2130	2963	2560
n /1000	8.6	6.6	8.2	6.6
%	12	25	34	29

n: raw frequency of EMs

n /100: frequency of EMs per 1000 words

?: percentage of EMs

Apparently, Turkish academic writers of English (TAWEs) utilized fewer EMs in their MA and Ph.D. theses compared to L1 academic writers of English (NAWEs), which is occasionally due to cross-culturally oriented conventions of academic writing. As Hyland (2004) states, rhetorical decisions of academic writers to argue and engage their readers to reflect discourse practices of

disciplinary communities. Additionally, in both academic communities, fewer EMs were used in MA theses than in Ph.D. theses. Bastola (2020) explains the reasons for the difficulties of thesis writing at the MA level: inexperience and limited understandings of thesis requirements. MA students might not have sufficient knowledge of their disciplinary communities' linguistic conventions in our corpus. Hence, they might use fewer EMs in their MA theses.

Dontcheva-Navrátilová (2021) points out that previous cross-cultural studies have revealed numerous factors affecting writers' interaction with readers: "epistemological traditions, politeness conventions and the level of homogeneity of the national culture, focusing on divergences in the use of metadiscourse markers" (p.19). Some of these factors may influence the use of EMs by both groups of academic writers in our study. Writer-reader interaction in postgraduate genres is not egalitarian due to the characteristics of readers who are highly proficient scholars in their fields. Addressing readers as if they were their colleagues may probably be risky for postgraduate academic writers. Hence, TAWEs tend to cultivate a kind of academic distinction of power and status between them and their readers.

Additionally, TAWEs are novice academic writers of English; thus, they may lack awareness and knowledge of the linguistic conventions of this international academic community. They may opt for a more subjective presentation of the findings and their claims rather than a marked preference for a high level of writer-reader interaction. They get behind their claims and leave a space for the negotiation of these claims with their readers. On the other hand, NAWEs tended to use more EMs in their MA and Ph.D. theses compared to TAWEs. Nonnative academic writers of English have to publish studies in English to become a member of the international academic community with the spread of English as the lingua-franca of this community and adapt a different literary convention to interact with their English readers (Dontcheva-Navrátilová, 2013). Being native speakers of English, NAWEs are already members of this international community, and they are familiar with the conventions of this community.

Looking at the normalized results, we can conclude that the employment of EMs was not distinguishable in MA and Ph.D. theses written by TAWEs and NAWEs, which is not consistent with Hyland (2004), who found that L2 Ph.D. students applied more stance and engagement markers compared to MA students. Thus, it is clear that the study level does not seem to impact EM usage in L1 and L2 English contexts. The projection of readers in both genres seemed to be identical in these two different academic cultures. A cause of this could be a common tendency to leave thesis evaluation to readers. It is likely that both groups of academic writers may not be aware of the rhetorical requirements of these two different genres regarding readers' engagement. Another reason may

be the influence of individual writing style, as Burneikaite (2008) and Hyland (2002) suggest.

We conducted LL statistics to calculate whether the difference of frequency counts in the four corpora was statistically significant. As shown in Table 2, there was significant underuse of EMs by TAWEs in their MA theses compared to NAWEs (-45.63), supported by 0.0002 ELL. Similarly, the -143.01 LL ratio value proved significant underuse of EMs by TAWEs compared to NAWEs in Ph.D. theses. This finding supports our claims about the lack of rhetorical awareness by L2 English academic writers alongside linguistic-cultural differences.

Table 2. LL Ratio of EMs in the Four Corpora

	CMAT n	CMAN n	LL Ratio (p< 0.05)	CPhDT n	CPhDN n	LL Ratio (p< 0.05)
EMs	2130	1050	- 45.63	2560	2963	- 143.01

n: raw frequency of EMs

A glance at Table 3 indicating the most frequent ten EMs in the four corpora shows that six of ten most prevalent EMs were verbs. Since 63 of EMs in the taxonomy were verbs, this finding can be anticipated. The pervasive use of the items ‘see’, ‘should’, and ‘we’ were observed in the four corpora. Mur-Duenas (2008) found that ‘see’ and ‘should’ are the most common EMs in the native corpus of the study.

Table 3. Ten Most Frequent EMs in the Four Corpora

CMAN			CMAT			CPhDN			CPhDT		
EMs	n	n/ 1000	EMs	n	n/ 1000	EMs	n	n/ 1000	EMs	n	n/ 1000
<i>we</i>	190	1.5	<i>should</i>	289	0.9	<i>we</i>	410	1.2	<i>should</i>	329	8
<i>see</i>	126	1.03	<i>see</i>	184	0.5	<i>see</i>	321	0.9	<i>see</i>	254	6
<i>should</i>	106	0.8	find	160	0.4	<i>show</i>	250	0.7	<i>show</i>	214	5
<i>show</i>	69	0.5	<i>do not</i>	120	0.3	<i>do not</i>	218	0.6	<i>we</i>	162	4
<i>do not</i>	49	0.4	<i>show</i>	109	0.3	<i>should</i>	188	0.5	find	156	4
note	48	0.3	increase	93	0.2	consider	115	0.3	<i>do not</i>	130	3
consider	37	0.3	go	78	0.2	determine	82	0.2	us	96	2
determine	24	0.1	<i>we</i>	65	0.2	note	77	0.2	go	67	1
follow	23	0.1	need to	63	0.1	find	71	0.2	consider	64	1
assume	23	0.1	observe	42	0.1	recall	61	0.1	follow	51	1

n: raw frequency of EMs

n /1000: frequency of EMs per 1000 words

Hyland (2002) distinguishes directives as engagement into three categories: *textual acts*, *physical acts*, and *cognitive acts*. The examples below show that the writers guide readers to a particular part of the text (1 and 2 as internal reference, and 3 as external reference). Suffice to add that textual acts account for almost half of the directives maintained by the use verb 'see'. In 4, 5, and 6, readers are instructed to specific reasoning (cognitive acts) with the use of 'should', which appeared at high frequencies in the four corpora.

1. (**See** (4) and (7) for statistics confirming this conjecture) (CMAN, 9).
  2. When we looked at the distribution of semantic formulas, it was figured out that the first three semantic formulas preferred by Americans and Turks were different, but this Table did not show the overall distributions (**see** Appendix 3) (CMAT, 7).
  3. (**See** Cummins, 1981 for further discussion of this concept) (CMAN, 4).
  4. These stories **should** be a reflection of what is occurring in society today (CPhDN, 5).
  5. Instead, it **should** aim to prevent any justification of human species' exploitative activities, and consumption habits (CPhDT, 3).
  6. However, when it comes to comparing the isolation that these two characters face throughout the play, it **should** be noted that Ed is more vulnerable than Sloane. (CMAT, 10).
- In 7 and 8, the verb 'see' and the pronoun 'we' (inclusive) construct solidarity by asking readers to identify with particular views and interpretations. The writers probably guide readers to evaluate the interpretations through their lens. As Hyland (2001) states, the use of *inclusive we* is the most explicit way of bringing readers into the text as discourse participants.
7. We also **see** a large degree of overlap in the error bars. (CPhDN, 4).
  8. Here we **see** again Ngugi's Marxist personality (CPhDT, 1).

Hyland (2005a) states that '*inclusive we*' is the most commonly used engagement device in academic writing, indicating a signal of membership by textually emphasizing similar understanding and goals shared by the writers and the readers. We can see the construction of this solidarity in the examples below. There exists an explicit positioning of readers in the samples. Such a rhetorical strategy has two aims: lessening the risk of readers' objection to the claims and receiving the readers' approval, and getting a place as a member of the discipline.

9. In Table 5, we see that five factors have high cumulative probability (CPhDN, 2).

10. What we are is the gendered individual constituted according to the rules of difference and deference that makes each meaning, position-dependent on another (CPhDT, 15).

11. This suggests that we are missing something (CMAN, 2).

To conclude, since academic writing is socially constructed, the writers must engage their readers in their texts using different strategies appropriately. Writers bring their readers to the text to reduce the risk of a possible objection to their claims. Their experiences with texts enable them to predict their readers' reactions to the arguments (Hyland, 2005a). Alongside cross-cultural variation between the two groups of academic writers, we found that they follow identical rhetorical strategies in using EMs in their MA and Ph.D. theses, which may explain the influence of several factors.

CONCLUSION

In four specialized corpora, including MA and Ph.D. theses written by L1 English academic writers and Turkish academic writers of English, we examined the use of engagement devices to figure out persuasive strategies. The comparative corpus-based analysis of EMs shows that both groups of academic writers' in this study attempt to address their readers with similar EMs in both genres, albeit observing cross-cultural variations. EMs guide them to follow their dissertations and focus on critical arguments or claims with the greater use of verbs. The frequent usages of '*inclusive we*', '*see*' and '*should*' reflect their attempts to balance readers' impersonal and personal style of engagement.

Academics must carve a persuasive presentation of their results and interpretations in their academic texts. In this way, they have more chance of becoming a member of their academic discipline. All academic genres exploit cultural and disciplinary variations in the manifestations of academic persuasion. In MA and Ph.D. theses, writers are expected to create writer-reader dialogue and produce structured theses based on linguistic and cultural conventions of the fields, which is the key to constructing themselves as competent academics. In addition, there is increasing pressure on postgraduate students to publish articles in prestigious journals where the medium of communication is in English (Flowerdew, 2016).

Hence, particular attention should be paid to the manifestation of academic persuasion in academic writing courses, which can be achieved by the effective use of EMs regarding cultural and disciplinary conventions. Hyland and Jiang

(2016) suggest that teachers of English for academic purposes may increase the awareness of critical rhetorical features of academic persuasion. Direct and explicit teaching and learning of EMs may be introduced in these courses. Additionally, a genre-based approach in teaching these devices in academic courses might be beneficial for understanding the conventions and pragmatic functions of EMs. A genre-based approach includes examining and deconstructing the features and main characteristics of genres and creating new texts. Widodo (2006) states that the approach is process-based and rests on the explicit teaching of generic structures. It also encourages the production of texts with a clear purpose, audience, and organization. Derewianka (2003) labels the principles of this approach:

- focus on the text: the construction of meaning throughout the text
- focus on the purpose: meeting culture-specific expectations of the academic community
- focus on meaning and choice: recognizing and making lexical and grammatical choices of the particular genres
- language in context: a language system consisting of culturally constrained choices
- culture and ideology: concerned with specific community and institutions

The present study contributes to our understanding of the employment of engagement markers in two different academic genres and communities. Since the analysis is based on a small corpus, it would not be wise to generalize the results to all post genres and academic writers. A further study could assess the distribution of EMs by following the categorization suggested by Hyland (2005a).

REFERENCES

- Anthony, L. (2019). *AntConc (Version 3.5.8) [Computer Software]*. Tokyo, Japan: Waseda University. Available from <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Baker, P., Hardie, A., & McEnery, T. (2006). *A glossary of corpus linguistics*. Edinburgh University Press.
- Bastola, M. N. (2020). Engagement and challenges in supervisory feedback: Supervisors' and students' feedback. *RELC Journal*, 00(0), 1-15. <https://doi.org/10.1177/0033688220912547>

- Burneikaitė, N. (2008). Metadiscourse in linguistics master's theses in English L1 and L2. *Kalbotyra*, 59, 38-47.
- Derewianka, B. (2003). Trends and issues in genre-based approaches. *RELC Journal*, 34(2), 133-154.
- Dontcheva-Navrátilová, O. (2013). Authorial presence in academic discourse: Functions of author-reference pronouns. *Linguistica Pragensia*, 23(1), 9-30.
- Dontcheva-Navrátilová, O. (2018). Persuasion in academic discourse. In Peclova, J & Lu, W. (Eds.), *Persuasion in Public Discourse: Cognitive and Functional Perspectives*, (p. 227- 257). John Benjamin Publishing Company.
- Dontcheva-Navratilova, O. (2021). Engaging with the reader in research articles in English: Variation across disciplines and linguacultural backgrounds. *English for Specific Purposes*, 63, 18-32. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2021.02.003>
- Flowerdew, L. (2016). A genre-inspired and lexico-grammatical approach for helping postgraduate students craft research grant proposals. *English for Specific Purposes*, 42, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2015.10.001>
- Hyland, K. (2001). Bringing in the reader: Addressee features in academic articles. *Written Communication*, 18(4), 529-574.
- Hyland, K. (2002). Directives: Argument and engagement in academic writing. *Applied Linguistics*, 23(4), 215-239.
- Hyland, K. (2004). Disciplinary interactions: metadiscourse in L2 postgraduate writing. *Journal of Second Language Writing*, 13, 133-151.
- Hyland, K. (2005a). Stance and engagement: A model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*, 7(2), 173-192.
- Hyland, K. (2005b). *Metadiscourse: Exploring interaction in writing*. Continuum.
- Hyland, K., & Jiang, F. K. (2016). "We must conclude that...": A diachronic study of academic engagement. *Journal of English for Academic Purposes*, 24, 29-42. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2016.09.003>
- Irvin, L. L. (2010). What is "academic" writing? *Writing spaces: Readings on Writing*, Volume 1. Retrieved from

<http://wac.colostate.edu/books/writingspaces1/irvin--what-is-academic-writing.pdf>

- Koutsantoni, D. (2004). Attitude, certainty and allusions to common knowledge in scientific research articles. *Journal of English for Academic Purposes*, 3(2), 163-182. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2003.08.001>
- Mameghani, A. A., & Ebrahimi, S. F. (2017). Realization of attitude and engagement markers in students' presentations. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 6(2), 10.7575/aiac.ijalel.v.6n.2p.73
- McGrath, L., & Kuteeva, M. (2012). Stance and engagement in pure mathematics research articles: Linking discourse features to disciplinary practices. *English for Specific Purposes*, 31(3), 161-173. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2011.11.002>
- Molino, A. (2010). Personal and impersonal authorial references: A contrastive study of English and Italian Linguistics research articles. *Journal of English for Academic Purposes*, 9(2), 86-101. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2010.02.007>
- Mur Duenas, P. (2008). Analyzing engagement markers cross-culturally: The case of English and Spanish business management articles. In S. Burgess & P. Martin-Martin (Eds.), *English as an Additional Language in Research Publication and Communication* (pp. 197-212). Peter Lang.
- Sahragard, R., & Yazdanpanahi, S. (2017). English engagement markers: A comparison of humanities and science journal articles. *Language Art*, 2(1), 111-130.10.22046/LA.2017.06
- Thompson, G. (2001). Interaction in academic writing: Learning to argue with the reader. *Applied linguistics*, 22(1), 58-78. <https://doi.org/10.1093/applin/22.1.58>
- Vázquez Orta, I., & Giner, D. (2009). Writing with conviction: The use of boosters in modelling persuasion in academic discourses. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 22,219-237.
- Widodo, H. (2006). Designing a genre-based lesson plan for an academic writing course. *English Teaching*, 5(3), 173.

**Göç, Göçebe, Göçer, Göçer evli/evlü, Göçer oba,
Göçgün(cü)/Göçkün(cü), Göçmen/Göçmel ve
Konargöçer/Göçerkonar Sözcükleri Üzerine Bazı Notlar ¹**

Serdar BULUT

Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,

Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

serdar.bulut@alanya.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6286-4873>

Öz

Göç olgusu özellikle ilk Türklerden beri var olan hatta destanlara konu olmuş bir olgudur. Göç insanın farklı coğrafyalar arasında bireysel yer değiştirme hareketi olarak görülebileceği gibi, özellikle savaş, kuraklık veya başka doğa olaylarının baskın olması durumlarında kitlesel düzeyde de gerçekleşebilmektedir. Asya bozkırlarından günümüz Yörük/Türkmen gruplarına gelinceye kadar Türk kültür tarihi incelendiği zaman Türklerin yaylak ve kışlaklar arasında belli döngülerle hareket halinde oldukları görülür. Bu hareket halindeyken hem hayvancılıkla uğraşmışlar hem de tarım yapmışlardır. Bu hareket çeşitli adlarla karşılanmış ama özellikle Yörük/Türkmen gruplar kendilerini konargöçer, göçerkonar, göçer gibi terimlerle ifade ederken konuya kavramsal açıdan yaklaşan araştırmacılar Türk tipi göç faaliyetlerini özellikle göçebe terimiyle karşılamaya çalışmışlardır. Bu terimler acaba Türk tipi göç faaliyetlerini karşılamada yeterli terimler midir? Konuyla ilgili Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü ve Tarama Sözlüğü ile Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Anadolu Türkçesi dönemi çalışmaları incelendiği zaman, “göçer, göçer evli/evlü, göçer oba, göçgün, göçkün, göçgüncü, göçküncü, göçmel” terimleri ile özellikle bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşenleri karşılayan “göçmen” sözcüğü de karşımıza çıkar.

Uygur dönemi metinlerinde özellikle Köktürk harfli Taryat (Terhin) yazıtında ilk olarak “konar göçerim” şeklinde geçen sözcüğün zamanla farklı şekilleri nasıl oluşmuştur, bunlara dil kuralları içinde bakmak lazım. Çalışmamızda göç merkezli oluşan sözcüklerin tarihsel süreçlerine, etimolojik kökenlerine, kavramsal ve anlamsal boyutlarına bakılacak ve Türk kültür tarihi içinde tüm sözcüklerin benzerlik ve farklılık gösteren kısımlarına değinilecektir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 10.12.2021 / 28.12.2021

Künye Bilgisi: Bulut, S. (2021). Göç, Göçebe, göçer, göçer evli/evlü, göçer oba, göçgün(cü)/göçkün(cü), göçmen/göçmel ve konargöçer/göçerkonar sözcükleri üzerine bazı notlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1671-1720. DOI: 10.33437/ksusbd.1035352

Anahtar Kelimeler: Göç, Konargöçer, Göçebe, Göçer evli, Yörük/Türkmen.

Some Notes on the Words Göç, Göçebe, Göçer, Göçer evli/evlü, Göçer oba, Göçgün(cü)/Göçkün(cü), Göçmen/Göçmel and Konargöçer/Göçerkonar

Abstract

The phenomenon of migration is a case that has existed since the first Turks in particular and has even been the subject of epics. While migration can be considered as an individual movement of people among different geographies, it can also occur at a mass level, notably in cases of war, drought or other natural events. When the history of Turkish culture is examined from the Asian steppes to today's Yörük-Turkmen groups, it is understood that the Turks bristle between the highland and winter quarters at certain intervals. While they were on the move, they contend both livestock and agriculture. This movement was entitled with various names, but while Yörük/Turkmen groups express themselves with terms such as "konargöçer" "göçerkonar" and "göçer", researchers who approach the subject conceptually tried to designate Turkish type migration activities with the term "nomad". Are these terms efficacious for meeting Turkish-type migration activities? When the related Turkish Dictionary, Compilation Dictionary and Scanning Dictionary and Old Turkish, Middle Turkish and Anatolian Turkish period studies are examined, the terms "göçer, göçer evli/evlü, göçer oba, göçgün, göçkün, göçgüncü, göçküncü, göçmel" are specially used besides "göçmen" which means those who settle in another country.

In the texts of the Uyghur period, mainly in the Köktürk letter Taryat (Terhin) inscription, it is essential to look at how the various forms of the word, which was first used as "konar göçerim", were formed over time, within the rules of language. In our study, the historical processes, etymological origins, conceptual and semantic dimensions of migration-centred words will be probed into and the similar and divergent places of all words in Turkish cultural history will be mentioned..

Keywords: Migration, Nomadic, Nomadic, Nomadic, Yörük/Turkmen.

Giriş

İlk çağlardan günümüze bakıldığı zaman insanların hayvancılıkla geçindiği, çobanlık yaptığı ve yaşadıkları yerlerden farklı coğrafyalara göç ettikleri görülür. Bu göçler sürekli ve kalıcı göçler şeklinde olabildiği gibi özellikle bozkır kültürü içinde yaylaklar ve kışlaklar arasında gerçekleşen göçler şeklinde

de görülebilmektedir. Özellikle Hunlar ve Göktürkler zamanında Türklerin hayvancılıkla geçimlerini sürdürdükleri ve hayvanların yeşil otlak alanlar bulması adına farklı coğrafyalara göçtükleri görülür.

Bozkır kültüründe yaşayan eski Türklerin en büyük geçim kaynakları besledikleri hayvanlardır. Aslında o dönem Türk ekonomisinin bozkır kültürünün de etkisi ile hayvancılık üzerine kurulu olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle geçim ekonomisi Türklerin yerleşim yerlerini belirlemelerinde de etkili olmuştur. “Başlangıçta büyük hayvan kitlelerine sahip olan Türkler, ‘Çadır-köy’ veya ‘Çadır-şehir’ halinde, otları bol ve karı az olan, güneş gören bir yeri seçer ve oraya konarlar.” (Ögel, 2000: 9). “Kağanlar ile devletin ileri gelenlerinin sürüleri, genel olarak başkentlere veyahut da büyük şehirlere yakın olan yaylalarda otlardı.” (Ögel, 2000: 11).

“Orta Asya’da konargöçer bir hayat yaşayan Türk toplulukları, kurdukları, yerleşim merkezleri çevresinde bu hayat tarzını devam ettirmişler ve zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. 11. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’ya gelmeye ve yerleşmeye başlayan Türklerin bir bölümü anavatanları olan kurak Orta Asya steplerine uyumun gereği olan hayat tarzlarını Anadolu’da da sürdürmüşlerdir. Türklerin yerleşik hayata geçtiği ve yerleşik kültürlerin ağır bastığı Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde de Türkmen ve Yörük adı altında toplanan büyük bir Türk kitlesi bu hayat tarzını devam ettirmiştir” (Kutlu, 1987: 3). Kutlu (1987)’nin burada Orta Asya olarak bahsettiği Türkistan coğrafyası Türk tipi göç faaliyetleri için önemli bir merkez olsa da Yörük/Türkmen grup tarafından Anadolu sahasında Türk tipi göç faaliyetleri önemli bir hayat tarzı olarak hâlâ sürdürülmektedir.

Eski Yunan filozofu Eflatun’un göçebeleri “vahşi aile grupları” olarak tanımlaması ve göçebe çobanların ilkel kitleler olduğu; “medeniyet”e ancak tarım hayatı ile geçildiği yönündeki iddiasını (Kafesoğlu, 2005: 33; Şenel, 1968: 206; Güvenç, 1971: 9-19; Büyükcan Sayılır, 2012: 565), 21. yüzyılda da devam ettirmek büyük bir ikilemdir. Avcı toplayıcıları, hayvancı topluluklarla bir görüp onları “göçebe”likte birleştirmek tarihsel gelişmelere de aykırıdır. Avcı-toplayıcılar da göçebe bir topluluktur. Ancak onlar üretmeyen ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için göç eden gruplardır. Hâlbuki hayvancı göçerler kendileri için değil, hayvanlarının ihtiyaçları için göç ederler. Hayvancı göçerlerin hayatları, hayvanlarının doğal ihtiyacına bağlı olarak şekillenmiştir. Tarih boyunca otlaklar ve hayvanlar, göçün şeklini ve güzergâhını da belirlemiştir. Örneğin sığır ve koyun için gerekli olan otlar, deve ve keçi için gerekli ağaçlardan daha hızlı büyürler. İnekler her yerde koyunlardan daha fazla ota muhtaçtırlar. Develer ise seyrek bitki ortamında yaşayabilirler. Bu durum belirli hayvan cinsini seçmeyi zorunlu kılar. Göçebeler kendi emeklerinin bulunmadığı geniş otlaklarda hayvanlarını besleyerek geçimlerini

sağladıklarından hayat standartları tamamıyla tabiat şartlarına bağlıdır (Spooner, 1972: 122-124; Saydam, 2009: 28). Doğal olarak göç faaliyetlerini hayvanlar ve meralar odaklı bir şekilde organize etmişlerdir. Lakin Türk tipi göç faaliyetlerinde meraların ücretleri vardır ve ücretler vergi olarak tahsil edilir.

Türkler için düşünüldüğü zaman göç kavramı, yukarıda ayrıntılı şekilde bahsedildiği gibi genel olarak yaylacılık faaliyeti şeklinde hayvanlar daha iyi meralar bulsun diye yapılmıştır. Bunun temel sebebi yaşanan bozkır kültürünün gerekliliği olarak kışları tarım yapılsa da özellikle hayvancılıkla geçim faaliyetlerinin yürütülmesi olmuştur. En eski Türk topluluklarından günümüz Anadolu ve Türkistan Yörük/Türkmen gruplarına gelinceye kadar bu kültür varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde özellikle Anadolu'nun farklı bölgelerinde geçimlerini hayvancılıkla sağlayan, yazları serin yaylalarda çadırlarda yaşayan, kışları ise daha yerleşik oldukları sıcak yerlerdeki evlerine göç eden Yörük/Türkmen grubun konargöçer ve göçer kavramlarını daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi ve somutlaştırılabilmesi için göç merkezli sözcükler tek tek ele alınarak değerlendirmeye çalışılacaktır.

Köç (Göç) / Köç- (Göç-)

Göç kavramına genel olarak bakıldığı zaman; *göç*: hareketli canlının geçici ya da sürekli olarak yaşam alanını değiştirmesi olayıdır. İnsanlarda olduğu gibi hayvanlarda da göç olayı vardır. Göç bir yerde canlının yaşamını ve soyunu sürdürme çabasının ürünüdür. Tarihin en eski döneminden beri insanlar gibi başka hareketli canlıların da geleceklerini tehlikede gördükleri an veya çeşitli nedenlerle yer değiştirdiklerine tanık olunur (Bozkurt ve Özgüzel, 2019: 817). Göç kavramı, insanların buldukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir ad ve evrensel bir olay olarak tanımlanabilir. Göç olgusu, insanlığın en eski tarihlerinden bu yana süregelen ve gelecekte de devam edecek olan, dünyanın her yerinde görülebilecek bir durumdur (Koçak ve Terzi, 2012: 164).

Göç, insanın farklı coğrafyalar arasında bireysel yer değiştirme hareketi olarak görülebileceği gibi, özellikle savaş, kuraklık veya başka doğa olaylarının baskın olması durumlarında kitlesel düzeyde de gerçekleşebilmektedir (Şahin, 2001: 59). Kitlesel düzeyde bir göç hareketi için ekonomik ve siyasal nedenler ön plana çıkar. Ekonomik nedenlerin başında ilk Türklerde olduğu gibi kuraklık önemli bir sorundur. Siyasal nedenlere de Moğol istilasını örnek gösterilebilir. Tüm bunlara günümüzde işsizlik, daha iyi hayat şartlarına sahip olmak, köyden kente, kentten köye göç ve emeklilik yıllarını sıcak bir sahil kasabasında geçirme isteğini de dâhil edersek göçün çok daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

Göç sözcüğü Türkçede hem fiil hem de isim olarak kullanılan bir sözcüktür. Türkçede köç (göç) / köç (göç-) sözcüğünden türetilen çok sayıda sözcük vardır. Türkçe Sözlükte göç sözcüğü; “1. Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret: *“Obalarının hâlâ arkası kesilmeyen göçleri devam etmekte idi.”* -S. Ayverdi. 2. Evden eve taşınma, nakil: *“Her sene, zamanı gelince İstanbul'un mahallelerinde Boğaz'ın köylerine göçer başlardı.”* -A. Ş. Hisar. 3. Taşınma sırasında götürülen ev eşyaları. 4. *hay. b.* Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb. ne göre çevre değiştirmeleri.” (Türkçe Sözlük, 2011: 954-955) anlamlarında tanımlanmaktadır.

Batılı araştırmacılardan Sevortyan (1980: 88), isim olan göç (köç) sözcüğünün anlamlarını; “1. Göç, göçebelik, kervan, savaş zamanında çadırların kurulduğu yer, küme, kamp. 2. Taşınma, seyahat (mecazî) ölüm. 3. Yer değiştirme, geçiş. 4. Göçebe hayat tarzı, göçebelilerin eşyaları, ev mülkü. 5. Aile, karı, ev-maişet, avlu. 6. Sürgün yeri, kasaba, esaret. 7. Bir göçebelik yer kadar mesafe (25 km); 1 günlük mesafe. 8. Göçerli, geçerli. 9. Harem” olarak vermiştir. Nişanyan, “taşınma, taşınan yük” dediği göç sözcüğünün Eski Türkçe kökenli olduğu bilgisini verir (<https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7>). Burada Sevortyan göç sözcüğü ile göçebelik arasında bağ kurmaya çalışırken, Nişanyan sözcüğün kökeni hakkında Eski Türkçeye dayanan bir bilgi vermiştir.

Fiil olan göç- (köç-) sözcüğü de Batılı araştırmacıların eserlerinde ele aldığı sözcüklerden biridir. Clauson (1972: 694) sözlüğünde sözcüğün anlamı, “ikâmetgâh değiştirmek, göç etmek, göçebe olmak ve mecazî anlamda ölmek (yani yaşadığımız bu dünyadan diğerine göç etmek)” şeklinde geçmektedir. Sevortyan, sözcüğün anlamlarını, “1. Göçmek, bir yerden başka bir yere geçmek, göç yapıp dönmek. 2. Taşınmak: ülke değiştirmek, yeni yere göçmek; yeni yere geçiş yapmak, bir yeri terk edip gitmek, yerleşkeyi, duraklanan yeri terk etmek, kampı sökmek, oturulduğu yerden ayrılmak, emigrasyon yapmak, migrasyon yapmak, ülke ülke gezmek, dolaşmak, (mecazî) ölmek. 3. Bir yerden başka yere araba üzerinde götürmek; satrançta – adım yapmak. 4. Kocaya gitmek, evlenmek (kız için). 5. Bir yeri araçla terk etmek, araca binip gitmek, hareket etmek. 6. Çökmek, yıkılmak, eskimek, tahrip olmak; açılmak (yapışmış bir şey için), düşmek (tırnak için). 7. Otlamak. 8. Su ile dolmak. 9. Patlamak, kendiliğinden atış yapmak, coşkuya kapılmak” (Sevortyan, 1980: 89-90) olarak verir. Şerbak, sözcüğün eski şeklini *köç* şeklinde ‘göç, bir yerden başka yere geçiş’ olarak verirken, Pritsak, *köç* < *kö:ç* olarak vermiş ancak bunu kanıtlamamıştır. Räsänen’in çalışmasında *köç* ~ *köç-* şekillerinin anlamları,

türemişleri ve Fin-Ugor karşılaştırmaları ayrıntılı olarak yer alır. Doerfer'e göre ilk anlamı 'otlak değişimi' (yazlık ve kışlık değişimi)'dir (Atmaca, 2016: 848).

Köç (Göç) / Köç- (Göç-) sözcüğü Eski Türkçeden beri var olan bir sözcüktür (Eski Türkçe için bkz. Bayat ve Aliyeva, 2008: 118). Eski Türkçede "köç" ve "köç-" şeklinde geçen sözcük günümüzde "k~g" değişimi sonucu "göç, göç-" biçimlerinde varlığını devam ettirmektedir. Türkçenin en eski sözlüğü olan Dîvânu Lügâti't-Türk'te de "köç" ve "köç-" şekillerinde yer alan sözcük, Eski Türklerde özellikle bozkır yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır. "Göç, göç-" sözcüğü benzer şekil ve anlamlarıyla tüm tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde yerini almıştır. Türkçede göç/göç- sözcüğünden türetilmiş çok sayıda sözcük vardır. Bunun temel sebebi yaylak ve kışlaklar arasında bozkır yaşam şeklinin benimsenmiş olması ve hayvancılığın birincil geçim kaynağı olmasıdır. Hayvancılık birincil geçim kaynağı olsa da Türk tipi göç faaliyetleri bünyesinde tarımı bulundurur.

Göçebe

Göçebe sözcüğü terim olarak üzerinde çok tartışılan sözcüklerden biridir. Bu sözcüğe bakıldığı zaman Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bu sözcüğe iki anlam yüklendiği görülür: "1. Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştirilen, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk), göçer, göçkün: *"Karakaçanları, sürüleriyle dağ dağ dolaşan göçebe çobanlarıdır."* -A. Haşim. 2. Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren (hayvan)" (Türkçe Sözlük, 2011: 955). Özellikle birçok araştırmacı tarafından Yörük/Türkmen grupları karşılamak için kullanılan bu sözcük, Türkçe Sözlükte olması hasebiyle olsa gerek, Türkiye Türkçesi ağızları söz varlığını bünyesinde barındıran Derleme Sözlüğü'nde bulunmamaktadır. Sadece Muğla yöresinde kullanıldığı tespit edilen "göçeber" (Derleme Sözlüğü, III, 2009: 2121) Derleme Sözlüğü'ne girmiştir.

Göçebe sözcüğü, Türkçenin ilk yazılı eserlerinden Köktürk Yazıtlarında yer almaz. Sözcük, Karahanlılar döneminde Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Türkçenin ilk sözlüğü Dîvânu Lügâti't-Türk'te de kendine yer bulamamıştır. Göçebe, tarihi Türk lehçeleri olarak bilinen Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesinin hiçbirinde geçmemektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de kendisine rastlanılamamıştır. Sözcük, bunlara ek olarak 1943-1957 yılları arasında bilim âlemine sunulan ve 13. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında yayınlanan 227 eserin taranmasıyla oluşturulan ve özellikle Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığını bünyesinde barındıran Tarama Sözlüğü'nde de mevcut değildir. Özellikle Tarama Sözlüğü'nde göç merkezli "göç, göç ber-güç etmek, göç çekmek, göçer, göçerev, göçerevli (göçerevli), göçeril, göçer oba, göç etmek

(*göç kılmak*), *göçgün*, *göçgüncü* (*göçküncü*), *göç kon*, *göç kon etmek* (*göçüp konmak*), *göçkün*, *göçlük*, *göçmek*, *göçmel*, *göç tutmak*, *göçtüük yurt*, *göçürmek* (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1717-1723)” sözcükleri yer alırken hatta Adıyaman ağzında; “*göçger*: göçebe” (Telli ve Bulduk, 2018: 108) diye farklı bir sözcük mevcutken göçebe sözcüğünün yer almaması sözcüğün çok kullanılmadığı ve sonradan türetildiği izlenimi vermektedir.

Göçebe sözcüğü için yapılan etimolojik tanımlara bakılacak olursa, Eyüboğlu sözcüğün “köçer oba (göçen ev)” dan türediğini ve *köçeroba* > *köçebe* > *göçebe* > *göçebe* şeklinde gelişim gösterdiğini bildirir. Eyüboğlu yazısının devamında konuyla ilgili “Eski Türklerde belli bir yerde uzun yaşama yoktu. Ulus çadırlarda yaşar, yazın yaylakta, kışın kışlakta otururdu. Evler de oba denen çadır biçimindeydi. Bu toplulukların, obaların yaz-kış konup göçmeleri nedeniyle, kendilerine konup göçen topluluk, konup göçen ev anlamında *göçer oba* denmiş daha sonraları orta sesler “r” ve “o” seslerinin düşmesiyle sözcük *göçebe* biçimine girmiştir. *Keçübe*, *geçübe*, *kecübe* biçimleri de var. Bu durumda *köçer oba* > *köçübe* > *keçübe* > *göçübe* > *göçebe* gelişmesi doğaldır” (Eyüboğlu, 1988: 139) der. Eyüboğlu’nun bu değerlendirmesinde çadırlara oba dendiği tespiti kesin değildir. Hiç bir eserde böyle bir anlamlandırmaya rastlanılamamıştır.

Ögel (1978), göçebe sözcüğüyle ilgili, dilimize Türkçe “göç-oba” veya Farsça “göç-ave”den yerleştiği söylenen göçebe kelimesi; hayvancılığa bağlı, hayvanları otlaklarda beslemek zorunluluğuyla yılın belirli dönemlerinde mevsime ve iklim şartlarına bağlı olarak yer değiştiren insan topluluklarını ifade etmektedir. Dilimizdeki “göçer-evli”, “göç-küncü” ve “konar-göçer” kavramları hep bu anlamda kullanılmıştır (Ögel, 1978: 5) demektedir.

Türk halkının geçmişten günümüze var olan kültürel yapısı birçok araştırmacı tarafından göçebe terimiyle karşılanmaktadır. Hatta ilk Türklerin ve özellikle Yörük/Türkmen grubun yaylak ve kışlaklar arasındaki göç faaliyetleri atlı göçebe Türkler şeklinde tanımlanmaktadır (Ögel, 1995; Gürbüz, 1997; Beşirli, 2003; Köse, 2005). Burada göçebe terimini kullananların bunu kavramsal bir zemine oturarak tanım yaptıkları söylenemez. Burada daha çok araştırmacıların kendilerinden önce yapılan genel kabule uyararak bir tanım yaptıklarını söylemek daha doğrudur. Türkçeye yapılan çevirilerde de bu durum görülmektedir.

Yörük/Türkmen gruplar üzerine araştırmaları olan Mehmet Eröz, göçebeliği iki ana başlıkta toplamıştır. Bunlardan birisi tam göçebelik, diğeri ise yarı göçebeliktir. Tam göçebeliği de, yatay -sahra/ova- ve dikey -dağ- olarak ikiye ayırmıştır. Eröz (1991)’e göre yatay göçebelik, uzak mesafeler arasında cereyan eden ve daha ziyade Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika gibi çöl bölgelerinde

görülen göçebelik türüdür. Dikey göçebelik, yazın yüksek dağlar üzerindeki yaylalara, otlaklara, kışın kışlaklara göçmek şeklinde ortaya çıkan göçebelik türüdür. Yarı göçebelik ise, göçebelikten yerleşik hayata geçişte ara tip olarak tanımlanmıştır. Kışın köylerde çadır yerine ağaç, taş, tuğla, saz gibi evlerde oturulur, daha ziyade hayvancılıkla yürüyebilen hububat ziraatı yapılır; yazın ise, hayvanlar alınıp yaylalara çıkılır ve çadırda kalınır. Orta Asya'daki Türk aşiretlerinin önemli bir kısmı, İran'daki Kaşgaylar ve Türkmenler, Anadolu'daki Yörüklerin büyük bir çoğunluğu bu göçebelik modeline uymaktadır (Eröz, 1991: 71-72).

Baykara (2001), göçebe ve göçebelik terimiyle ilgili olarak, bir yerde karar etmeksizin hem zaman hem de mekânda hareket halindedirler. Senenin hemen her zamanını farklı yerlerde geçirebilirler, aynı yerde hem yaz hem de kış aylarını geçirebilmektedirler (Baykara, 2001: 63) biçiminde görüş bildirmektedir.

Göçebelik ve göçebe terimiyle ilgili yukarıda birçok tanım ve etimolojik değerlendirme verildi. Bu etimolojik değerlendirmelerde ve tanımlarda birlik yoktur. Biliyoruz ki Türk tipi göç faaliyetleri ile Arap tipi göç faaliyetleri ve Roman olarak da adlandırılan Çingenerin göç faaliyetleri arasında farklılıklar vardır. Bu sebeple göçebe sözcüğüne sadece etimolojik değil kavramsal açıdan da bakmak lazım. Göçebe sözcüğü Türkçe kökenli bir sözcük olabilir ama geçmişten günümüze seyredildiğinde anlamsal olarak Türk tipi göç faaliyetlerini tam olarak karşılamadığı görülür. Ayrıca göçebe sözcüğünün yazılı kaynaklara girdiği yıllar 1800'lü yıllara tekabül etmektedir. En eski kaynaklarda, Eski Türkçede, Orta Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde bu sözcüğün geçmiyor olması sözcüğün özellikle Arap tipi göç faaliyetlerini karşılamak için ortaya çıkarılmış bir sözcük olma ihtimalini artırmaktadır. Çünkü bilinmelidir ki Türk tipi göç faaliyetleri düzensizlik içinde bir bilinmeze değil tam aksine önceden planlanmış bir şekilde otlakların olduğu yerdedir. Bunun en iyi örneği Yörük/Türkmen gruplarıdır. Yörük/Türkmen grupları önceden belli olan yaylaklar ve kışlaklar arasında göç faaliyetlerini sürdürmektedirler. Fakat Çingener ve Arap Bedevilerinin göç faaliyetleri belli bölgeler arasında yaz-kış değişen göç faaliyeti değildir. Öncelikle Çingenerin göç faaliyetleri incelendiğinde onların göç faaliyetlerinin ticari amaçlı olduğu görülür. Bilindiği üzere bu insanlar belli bir bölgeye bağlı kalmadan ve işin ilginç yanı; bir sonraki duraklarının tam belirlenmediği bir silsile ile neredeyse tüm Asya ve Avrupa'yı dolaşmaktadırlar. Hatta bu nüfusun Balkanlar'da da belli bir nüfusa sahip olduğu görülür. Her ne kadar günümüzde daha yerleşik bir yaşam benimsemiş olsalar da hâlâ bir sonraki duraklarını bilmeden göç faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Göç merkezli yaşam tarzı Araplarda, Türklerden ve Çingenelerden daha farklıdır. Bir başka coğrafya olan Arap coğrafyasında “göçebe” ya da İngilizcedeki karşılığı ile “nomad” olarak ifade edilen topluluklar vardır. Arabistan yarımadasında Bedevi olarak adlandırılabilir çöl göçebeleri mevcuttur. Kuzey Afrika’da da, Tuareg ya da Berberî örneklerinde olduğu gibi bu tarz hayatı benimseyen gruplar bulunmaktadır. Onlar da Kuzey Afrika’nın sıcak Büyük Sahra çölünde, kuzey-güney boyunca kat eden ticaret yolları üzerinde söz sahibidirler (Yılmaz ve Telci, 2010: 20). Bu iki grubun göç faaliyetleri ile Türklerin göç faaliyetleri farklıdır.

Bu kadar zengin olan ve her türlü olaya, nesneye ve sığata farklı bir ad bulan Türkçenin Türklere has olan göç faaliyetleri ile diğeri gruplara ait olan göç faaliyetlerini aynı sözcüklerle karşılaşması çok zayıf ihtimaldir. Bu durum günümüz için de geçerlidir. Yatay göçebelik, dikey göçebelik gibi bir adlandırma dili kullanan halk için zor ve sonradan üretilmiş bir karşılıktır. Ayrıca günümüzde Türk tipi göç faaliyetlerini devam ettiren Yörük/Türkmen grupların kendilerini adlandırırken yatay, dikey, dağ göçebeliği gibi adlarla adlandırmadıkları görülür. En eski kaynaklarda göçebe sözcüğünün geçmemiş olması ve özellikle Arap-Fars toplumuyla ikili ilişkilerin artması sonucu Anadolu sahasında bu sözcüğün ortaya çıkmış olması, sözcüğün kavramsal olarak Arap tipi göç faaliyetlerine benzer göçleri karşılamak üzere kullanıldığı fikrini artırmaktadır.

Göçebe sözcüğünün etimolojik kökenine bakıldığı zaman farklı değerlendirmelere rastlanır. Özellikle sözcüğün “köç (göç)” ve “oba” sözcüklerinden türediği düşüncesi etrafında birçok araştırmacının birleştiği görülür. Ama hem fiil olan “köç- (göç-)” hem de isim olan “köç (göç)” fark etmeksizin “köç (göç)” ve “oba” sözcüklerinin herhangi bir ek almadan birleşerek yeni bir sözcük oluşturması dil kurallarına aykırıdır. Göçebe, “köç- (göç-)” fiiline eklenen “+Ar” geniş zaman sıfat fiil ekiyle “köç-er oba > göç-er oba” biçiminde meydana gelebilir. Bu ihtimal güçlü bir ihtimal olarak düşünülebilir çünkü akıcı “r” ünsüzü düşme eğiliminde bir ünsüzdür ve sözcük zamanla “köçer oba > göçer oba > göçeba > göçebe” şekline dönüşmüş olabilir. Nişanyan da yaptığı etimolojik değerlendirmede (Nişanyan, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7ebe>) benzer durum üzerinde durmuştur. Nişanyan’a göre de sözcük Türkçe kökenlidir ve “köç- (göç-)” fiili ile “oba” isminin ortasına eklenen “+Ar” sıfat fiil ekinin birleştirici özelliği sonucu “köç-er oba (göçer oba)” olarak meydana gelmiştir. Bu durum dil kurallarına uygundur ama Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde bu şekilde sözcük oluşturma biçiminin çok tercih edilmemesi ve “oba” sözcüğünün başka hiçbir kullanımda şekil değişimine uğramamış olması, sözcüğün böyle bir geçmişinin olduğunu kesin bir şekilde söyleyemememize neden olmaktadır. Özellikle Eski ve Orta Türkçe dönemleri, birleşik sözcük oluşturmamın çok

etkili olmadığı dönemlerdir. Birleşik sözcükler daha çok Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yabancı sözcüklere Türkçe karşılık üretmek amacıyla tercih edilmiş bir yöntemdir. Göçebe sözcüğü yukarıdaki bahsedilen duruma ek olarak “köç- (göç-)” fiiline eklenen “-An” sıfat fiil ekiyle birlikte “*köç-en oba > göçen oba*” biçiminde de oluşmuş olabilir. Ama bu ihtimal “*köç-er oba (göçer oba)*” biçimine göre daha zayıf bir ihtimaldir. Çünkü Türkiye Türkçesi incelendiği zaman “+Ar” sıfat fiili ile ekleşerek oluşan birleşik sözcüklerin daha çok tercih edildiği görülür. Ayrıca düşme eğilimindeki akıcı “r” ünsüzün düşme ihtimali de göz önüne alınırsa bu yöndeki düşünce daha ağır basmaktadır. Ama sözcüğün eski kaynaklarda kendine yer bulamaması ve sıfat fiil tabanlı birleşik sözcüklerin özellikle Osmanlı son dönemleri ile Cumhuriyet dönemlerinde daha çok tercih edilmesi sözcüğün bu şekilde türeyip türemediği noktasında birçok şüphe barındırmaktadır. Genel değerlendirme kısmında bu şüpheler de dikkate alınarak nihai bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Göçebe sözcüğünün kökeniyle alakalı ikinci bir ihtimal sözcüğün isim kökenli “köç (göç)” sözcüğü ile “oba” sözcüğünün oluşturduğu belirtisiz isim tamlaması sonucu ortaya çıkmış olabileceğidir. Bu düşünceye göre sözcük “*köç oba-sı (göç oba-sı)*” biçiminde “oba” ismine eklenen 3. teklik şahıs iyelik eki “-sI, -sU” ile birlikte birleşik sözcük hüviyeti kazanmış olabilir. Ama bu ihtimal diğer ihtimallere göre daha zayıftır.

Göçebe sözcüğünün etimolojisiyle ilgili karşımıza çıkan dördüncü değerlendirme sözcüğün “köç- (göç-)” fiiline eklenen “+mA” isim fiil ekinin ekleşmesi sonucu ortaya çıktığı yönündedir. Sözcük, bu değerlendirmeye göre “*köçme > göçme > göçeme > göçebe*” şeklinde ortaya çıkmıştır (Gülensoy, 2011: 374). Bu etimolojik değerlendirme yukarıdaki üç değerlendirmeye göre çok daha olasıdır. Türkçede “m ~ b” değişimi dil kurallarına uygun bir değişimdir. Fakat bu etimolojik değerlendirmenin de doğruluğu kesin değildir.

Göçebe sözcüğünün etimolojisiyle ilgili üzerinde durulması gereken dördüncü ihtimal sözcüğün Türkçeden Farsçaya geçen “köç (göç)”ün daha sonra aldığı yeni şekille Türkçeye geri dönmesidir. Farsçada “köç (göç)” sözcüğünün “koc, kuc, kûç” şeklinde kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Mütercim Âsım Efendi’nin *Burhân-ı Katı* isimli eserinde; “*kûç*: Bir yerden aher yere nakl manasındadır ki göçmek, göç etmek tabir olunur.” (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 455) biçiminde yer almaktadır. Farsçada bir de cemaat, aşiret anlamına gelen “abe” sözcüğü vardır ve Osmanlı Türkçesinde de kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi döneminde Arap ve Fars tipi göç faaliyetlerini karşılamak için sözcük, Farsçadan tekrar “*kuc-abe, koc-abe, kûç-abe*” biçiminde geri alınmış ve zamanla “*kucabe > köcabe > köçabe > göçabe > göçebe*” şeklinde kendisine kullanım alanı oluşturmuş olabilir. Bunun yanında sözcük direkt Türkçedeki “köç (göç)” sözcüğüne Farsça kökenli “cemaat, aşiret, topluluk”

anlamlarına gelen “abe”nin eklenmesi şeklinde de vuku bulmuş olabilir. Ayrıca Farsçada; “*kecâbe, kecebe, kecâve: Devenin üstüne konan oturulacak bir çeşit tahtirevan*” (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 409) şeklinde Osmanlı Türkçesinde de kullanılan bir sözcük vardır. Bu sözcük, deveyle yapılan her türlü göçte devenin üzerine konan ve insan taşımak için kullanılan araç anlamındadır. Bu sözcük de Türkçede “göçebe” biçiminde kullanım alanını genişletmiş olabilir. Ama bu ihtimal çok düşük bir ihtimaldir. Bu değerlendirmeler, göçebe sözcüğünün Türkçeden Farsçaya geçen “köç (göç)” sözcüğünün tekrar Farsçadan geri alınırken Farsça kökenli olan ve aşiret, topluluk anlamına gelen “abe, âbe, ave” sözcüğü ile birleşmesi sonucu ortaya çıkmış olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Aşiret, topluluk anlamına gelen “abe, âbe, ave”nin “köç (göç)” sözcüğü ile birleşmesi Türkçe kökenli “oba”nın “köç (göç)” ile birleşmesinden daha yakın bir ihtimaldir. Göçebe sözcüğüne bu açıdan da bakılmalıdır.

Tüm bunlar toplandığı zaman özellikle göçebe sözcüğünün Türkçe kaynaklarda kendine çok yer bulamadığını söylemek yerinde olacaktır. Sözcüğe birçok araştırmacı kavramsal açıdan yaklaşmamış, kendisinden önceki söylenenleri tekrar etmiştir. Ama özellikle sözcüğün Tarama ve Derleme Sözlüğü’nde yer almaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu durum göçebenin İngilizce “nomad” ve Osmanlı Türkçesi dönemindeki “bedevi” sözcüklerine karşılık türetilmiş olduğu ihtimalini artırmaktadır. Çok zengin bir dil olan Türkçenin, yaylak ve kışlaklar arasında hem hayvancılık hem de tarım yaparak geçimini sürdüren Yörük/Türkmen grupla, bedevi yaşamı süren Araplar vb. toplulukların yaptığı göç faaliyetlerini aynı adla adlandırması zayıf bir ihtimaldir. Bu sebeple tüm bunlardan yola çıkılırsa göçebe sözcüğü Türkçe kökenli veya yabancı kökenli bir sözcük olabilir. Türkçede kullanılan çok fazla yabancı sözcük vardır. Yani göçebe sözcüğünün yabancı kökenli olması kullanımını etkileyen bir durum değildir. Ama kavramsal olarak bakıldığı zaman, Anadolu’da yaşayan Yörük/Türkmen grubun kendilerini göçebe olarak nitelememeleri, sözcüğün kaynaklarda kendine çok fazla yer edinmemesi gibi durumlar, göçebe sözcüğünün Türk tipi göç faaliyetlerini tam olarak karşılayan bir sözcük olmadığını gösterir. Bu sebeple denilebilir ki göçebe sözcüğü, düzensiz bir şekilde olan, bir sonraki gideceği yer kesin olarak bilinmeyen Çingeneler ve özellikle de çöl bölgelerinde göçlerini sürdüren Araplar vb. topluluklar tarafından yapılan göç faaliyetlerini karşılamak için türetilmiş bir sözcük izlenimi vermektedir. Sözcüğe bu açıdan bakılarak anlam yüklemesi yapılması daha yerinde olabilir.

Göçer

Göçer sözcüğü Türkçe Sözlükte, “göçebe” (Türkçe Sözlük, 2011: 955) karşılığı ile verilmektedir. Buradan sözcüğün Türkçe Sözlükte göçebe ile aynı

anlamda yani; “1. Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk), göçer, göçkün: “*Karakaçanları, sürüleriyle dağ dağ dolaşan göçebe çobanlarıdır.*” -A. Haşim. 2. Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren (hayvan)” (Türkçe Sözlük, 2011: 955) biçiminde geçer. Göçer sözcüğü, 13. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında kaleme alınan 227 eserin taranmasıyla oluşturulan ve özellikle Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığını bünyesinde barındıran Tarama Sözlüğü’nde; “*göçer: Gezer, bir yerde durmaz, gücebe*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1717) şeklinde karşılık bulur. Tarama Sözlüğünde sözcüğün geçtiği eserlere bakıldığı zaman öncelikle 16. yüzyılda (1597) Trabzonlu Âşık Mehmet bin Hafız Ömer’in kaleme aldığı *Menazir-ül Avalim* isimli Rumeli ve Anadolu şehirlerine ait bilgiler veren kitap karşımıza çıkar. Günümüzde Süleymaniye Kitaplığının Halet Ef. Bölümünde 616 numara ile kayıtlı bulunan 690 sayfalı nüshanın taranması sonucu sözcük tespit edilmiştir. Sözcük, kitabın ilgili yerinde “*Ve tekrar iki kısımdır, bir kısmı hasındır, Müdüinde sakin olur; ve bir kısmı bevadi²de göçer oluptur.*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1717) biçiminde şehirde ve çöllerde/sahralarda yaşayan iki kısım insan yaşayışı hakkında bilgi verirken geçmektedir. Burada çöl olarak bahsedilen ova olmalıdır. Sözcük yine 16. yüzyılda Âşık Paşazade Derviş Ahmet Âşıkî bin Yahya tarafından, yer yer manzumelerle de süslenecek meydana getirilen ve Osmanlı saltanatının kuruluşundan II. Bayezid çağının yarısına kadar olan zamanı anlatan *Tevârih-i Âl-i Osman (Âşık Paşazade Tarihi)* isimli eserde de “*Atası Orhan Gazi’ye haber gönderdi kim devletinle himmetinle Rum-ili feth olunmağa sebep olundu. Kâfirler gâyet zebundur. İmdî şöyle ma’lum ola kim, bu taraftan feth olunan hisarlar vilâyetlere ehl-i İslamdan çok âdem gerekdir. Bu feth olan hisarlar için içine komağa ve hem yarar gaziler gönderin. Orhan Gazi dahi kabul etdi. Vilâyetine göçer kara Arap evleri gelmişti, anları sürdü, Rumeline geçirdi. Birinci zaman Gelibolu nevâhisine sâkin oldular.*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1717; Âşık Paşazade, 2003: 109, 376-377) şeklinde geçmektedir. Sözcüğün yer aldığı bu iki eserde dikkat çeken konu, ilk eserde “çöllerde göçer oluptur” ve “göçer kara Arap evleri” ifadesidir. Birincide çöllerde göçer olmuşlardır ile anlatılan gerçek çöller değil Anadolu’daki ovalar olmalıdır. İkinci eserde “göçer kara Arap evleri” olarak ifade edilen Karesioğulları Beyliği’dir. Osmanlı döneminde Karesi Beyliği için “göçer evler, kara Arap” gibi adlandırmalar yapılmıştır. Burada anlatılan göçer kara Arap evleri Osmanlı tarafından Orhan Bey zamanında dışa dönük iskân kapsamında Rumeli’ye göç ettirilen Karesi halkıdır. Karesi halkı Osmanlı tarafından zorunlu olarak önce Gelibolu yöresine daha sonra da Hayrabolu’ya göç ettirilmiştir. Bu halkın genel yapısına bakıldığı zaman Türk tipi göç faaliyetlerinde bulunan yani hayvancılıkla geçinen ve yaylaklar-kışlaklar arasında göç eden bir halktır.

---

² **bevadi:** Sahralar, çöller.

Göçer sözcüğüne anlamsal açıdan bakıldığında zaman sözcük özellikle Anadolu Yörük/Türkmen grubunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Özellikle 16. yüzyıla ait olan ve 14. yüzyılda Orhan Bey zamanında Rumeli'ye iskan edilen Karesioğulları Beyliği hakkında bilgiler veren Âşık Paşazade Derviş Ahmet Âşıkî bin Yahya'nın *Tevârih-i Âl-i Osman (Aşık Paşazade Tarihi)* isimli eserinde Karesi halkı için "göçer evler, kara Arap" gibi ifadelerin kullanılmış olması göçer'in çok daha eski tarihlerde hayvancılıkla uğraşan ve yaylaklar-kışlaklar arasında göç eden Anadolu halkını ifade etmek için kullanıldığı yönündeki fikirleri kuvvetlendirmektedir. Sözcüğün anlamsal boyutuyla ilgili Kutlu (1987); "Yaşadıkları bölgelere göre Türkmen, Yörük ve göçer adlarıyla bilinen Anadolu göçer toplulukları, hayvancılığa bağlı ekonomileriyle, yerleşik hayat ile göçebelik arasında ara şekiller olarak kabul edebileceğimiz bu hayat tarzının izlerini taşıyan topluluklardır" (Kutlu, 1987: 3) bilgisini vermektedir. Burada önemli olan Anadolu Yörük/Türkmen grubun göçer olarak da ifade edilmesidir. Bu toplulukların kendilerini ifade ederken "biz göçer'iz." biçiminde nitelermeleri bu sözcüğü kullandıklarını gösteren önemli detaylardan biridir.

Anadolu Yörük/Türkmen grubun göçer olarak ifade edilmesi önemli bir husustur. Bu durum bazı çalışmalarda da dile getirilmektedir. Spooner'in de ifade ettiği gibi; "Avcı-toplayıcılar da göçebe bir topluluktur. Ancak onlar üretmeyen ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için göç eden gruplardır. Hâlbuki hayvancı göçerler kendileri için değil, hayvanlarının ihtiyaçları için göç ederler. Hayvancı göçerlerin hayatları, hayvanlarının doğal ihtiyacına bağlı olarak form almıştır. Tarih boyunca otlaklar ve hayvanlar, göçün şeklini ve güzergâhını da belirlemiştir" (Spooner 1972: 122-124; Saydam, 2009: 28). Hayvanları için yaylaklar ve kışlaklar arasında göç faaliyeti yapan Yörük/Türkmen grubun Osmanlı içindeki durumuna dikkat çeken Şahin (2006) ise; "Anadolu'ya gelen Türkler, Osmanlı Devleti döneminde 'Türkmen' adının yanında 'Yörük' olarak da isimlendirilmiştir. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan bu iki kelimeyi taşıdıkları anlamlar bakımından kesin çizgilerle birbirinden ayırmak çok güçtür. Türkmenler ve Yörükler olarak anılan bu gruplar yaşam tarzlarının bir geleneği olarak 'konar-göçer', 'konar göçer Yörük', 'göçer Yörük', 'göçer evli', 'göçkün', 'göçkücü', 'göçerler' ve 'göçebe' gibi isimlerle de anılmışlardır" (Şahin, 2006: 61) der. Erinç (1973) de benzer duruma vurgu yaparak; "13. yüzyıl ortalarında Moğol baskısı sonucunda Doğu Anadolu sınırlarından Batı Anadolu ve Orta Anadolu'ya uzun süren göç dalgalarıyla gelmeye ve burayı yurt edinmeye başlayan Oğuz Türkleri, yerleşik hayata geçtiği ve yerleşik kültürlerin ağır bastığı Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde de, 'Türkmen' ve 'Yörük' gibi isimler altında toplanan büyük bir Türk kitlesi olarak hayat tarzını devam ettirmiştir. Anadolu göçer kültürünün dayandığı temellerden biri de, Anadolu Coğrafyası'dır. Bu coğrafya, Yörük kültürünün Anadolu'daki varlığını sürdürebilmesinin temel kaynağı olmuştur.

Coğrafi özellikleri hep aynı olmasına rağmen tarihte daha önce Anadolu'da hayvancılığa dayalı bir göçebe kültürü izlenmemiştir” (Erinç, 1973: 24) demektedir.

Göçer ve göçerlik kavramını aşağıdaki gibi ifade etmek, sözcüğün kavram alanını kavramak açısından önemlidir. Anadolu Yörük/Türkmenleri saf göçer olarak ifade edilmelidir. Saf göçerliğin en önemli özelliklerini aşağıdaki şekillerde sıralayabiliriz (Khazanov, 1986: 85-87; Akt. Ürker ve Çobanoğlu, 2014: 155):

- Göçerlik ekonomik faaliyetin şeklidir.
- En yaygın karakteri, sürülerin alıkoymaksızın bütün bir yıl boyunca otlaklarda dolaştırılmasıdır.
- Göçer ekonomisi, göçe karşıt olarak, belirli otlak bölgelerinin sınırları içinde göçer ekonomisinin taleplerine uygun döngüsel mevsimlik hareketliliğe dayanır.
- Nüfusun tamamının ya da büyük bir kısmının göçer hareketliliğe katılımı söz konusudur.
- Geçimin, ihtiyaçların gereklerine göre üretimin yönlendirilmesi, yani ihtiyaca göre üretim yapılması söz konusudur.

Anlam ve kavramsal açıdan ele alınan göçer kavramına etimolojik açıdan bakıldığında, göçer kavramının Türkçe kökenli olduğu net şekilde görülmektedir. Sözcük, Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nde; “*göçer*: göçebe. < göç – er” (Gülensoy, 2011: 374) biçiminde gösterilirken, İsmet Zeki Eyüboğlu'nun Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde; “*göçer*: (Tr. göçmek'ten < göç-e-r): sürekli göçen, göçebe, yazın yazlıkta kışın kışıkta konaklayan kimse, topluluk, oba” (Eyüboğlu, 1988: 139) biçiminde izah edilmektedir. Göçer, incelemelere göre Türkçe kökenli ‘köç- (göç-)' fiiline sıfat fiil eki “+Ar”ın eklenmesi sonucu oluşmuştur. Göçer, ilk örneklerde “*göçer oba, göçer evlü, göçer-konar (halk, oba, toplum)*” biçimlerinde sıfat görevinde kullanılmıştır. Zamanla sözcük ad görevi üstlenerek “göçer, göçerlik” şeklinde kalıcı ad haline gelmiştir.

Göçer sözcüğünün etimolojik geçmişiyle ilgili elde edilen en eski veriler ise Eski Türkçe dönemine ait olan Köktürk harfli metinlerdir. Konargöçer sözcüğünü açıklarken de değinilen Uygur dönemi metinlerinden Taryat-Terhin Yazıtı, “göçer” sözcüğünün ilk görüldüğü yerdir. Uygur Kağanı Moyun-Çor tarafından diktirilen bu eser, 1970 senesinde Moğolistan'da Tarbagatay Dağları'nın 2 km güneyinde N. Serodjav ve V.V. Volkov adlı iki arkeolog

tarafından bulunmuştur. Sadettin Gömeç (bkz. Gömeç, 1995: 71)'in de ifade ettiği üzere yazıtın dikiliş tarihi 753 yılına kadar götürülebilmektedir. Yazıtın Batı tarafının dördüncü ve beşinci sütununda şu ifadeler yer almaktadır (Gömeç, 1995: 74):

➤ 4- tört bulungdaki bodun iş güç ebirür yağım bölük yok boltı ötüken eli tegresi ikin ara ılgam tarıglagım sekiz selenge orkun togla sebintürdü. kargu burgu ol yirimiç subınıim *konar köçer* ben

Türkçesi: dört taraftaki halklar (benim) işimi gücümü görürler. Düşmanım Bölük yok oldu. Ötüken ülkesi (ve) çevresi, ikisi arasında tarlalarım; Sekiz-Selenge, Orkun, Togla, Sebintürdü, Kargu (ve) Burgu yerlerimde (ve) sularımda konar göçerim,

➤ 5- yaylagım ötüken kuzı kidin uçı tez başı öngdüni kanyuy künüy ... . ılgam ötüken yiri ongi tarkan süy yağı bodunkı kaganı birigerü uçı altun yış kidin uçı kögmen ilgerü uçı {KadırkanYış}

Türkçesi: Yaylam Ötüken'in kuzey-batı ucu Tez-Başı, doğusu Kanyuy (ve) Künüy (nehirleri), tarlalarım Otüken bölgesi, kuzeyi Tarkan Süy düşman halka (ve) kagana, güney ucu Altun-Yış, batı ucu Kögmen, doğu ucu {KadırkanYış}

Tespitlerden yola çıkılırsa Uygurlar dönemini anlatan Köktürk harfli ilk metinlerde “göçer” sözcüğü “kon-” fiiliyle birlikte geniş zaman şeklinde “konar köçer ben (konar göçerim)” olarak yer almaktadır. Yazıttan hareketle görüldüğü üzere Uygur dönemi ve öncesi ilk Türkler, yaylak-kışlak temelli yarı-yerleşik bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Bu metinde de belirtildiği üzere ilk Türklerde meçhul, gelişi güzel, düzensiz bir göç faaliyeti yoktur ve yaylak, kışlak sözcükleriyle birlikte aynı metinde ‘*tarıglag (tarla)*’ sözcüğü de yer almaktadır. Göçer sözcüğüne “konargöçer” sözcüğüyle birlikte bakmak ve buradan hareketle daha geniş bir anlam yüklemek yerinde olacaktır.

Göçer evli/evlü

Göçer evli/evlü sözcüğü yaylak ve kışlaklar arasında çadırla gezen Yörük/Türkmen grup için kullanılan bir terimdir. Bu terim, Tarama Sözlüğü'nde; “Çadırla yer yer gezen, göçebe hayatı yaşayan insanlar” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1718) biçiminde geçmektedir. Bu terim, Osmanlı kayıtlarında özellikle 15.-16. yüzyıl eserlerinde geçmektedir. 18.-19. yüzyıla ait bazı eserlerde de *göçer evli/evlü* terimine rastlanmaktadır. Sözcük, Hadidi Tarihi'nde Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarlarından Süleyman Şah ile ilişkilendirilerek “*Süleyman Şah o kavmin hanı imiş Göçerevlüleriñ sultanı imiş*” (Hadidi, 1523: 29; Akt. Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1718) biçiminde iken Tevârih-i Âl-i Osman'da; “*Süleymân Şâh Gâzi hayli bahâdurluklar itdi. Bu*

Rûm' uñ taglarından ve derelerinden incindiler. Göçer evlerüñ tavarı dereden ve depeden incinür oldı. Gine Türkistân'a azm itdiler. Geldükleri yola gitmediler." (Dülger, 2012: 1071) biçimindedir ve yine Osmanlı dönemi Şeriye Sicilleri'nde "Ardavan ve Kaşıkçı cemâatı âdem gönderip şöyle arz eylediler ki bunlar göçerevli Haymana'dan olup Koçhisar kazasına müteallık kurâda yazılı raiyet olmayıp" (Şeriye Sicilleri, A. XVI. 1, 118; Akt. Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1718) biçiminde geçer. Sözcük, 18. yüzyıl eserlerinden Kanun-ül Edeb Tercümesi'nde, "el-vesut: Kilimden veya hasırdan bulup 'yaptıkları ev, göçerevliñ evleri gibi" şeklinde yer alırken, 18.-19. yüzyıl sözlükçülerinden Mütercüm Asım Efendi'nin "el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)" adlı eserinde cemaat, topluluk anlamına gelen "haltat" sözcüğünün açıklamasında; "el-haltât: (hâ'nın fethiyle) Yurttan yurda konup göçer olan taife-i insaniye denir ki göçer evli tabir olunur. Türkmenler ulus tabir ederler, yakalu" (Mütercim Asım Efendi, 2013: 823) olarak yer alır. 15. yüzyıl sonlarında kaleme alınan ancak kullandığı kaynaklar hasebiyle erken Osmanlı dönemine ilişkin önemli bilgiler içeren "Aşık Paşazâde Tarihi"nde Menemen ovasında kışlayan bir grup Saruhan Yörük'ü 'göçer' ve 'göçer evli' ifadeleriyle şu şekilde izah edilir: "Anı beyan ederim ki Saruhan İlinin göçerhalkı vardı 'Menemen ova'sında kışlardı ve ol iklimde tuz yasağı vardı. Onlar ol yasağı kabul etmezdi. Bayezid Han'a bildirdiler oğlu Ertuğrul'a haber gönderdi o göçer evleri önat zapt ile yarar kullarına ısmarlayasın Filibe yöresine gönderesin. Ertuğrul dahi atasının sözünü kabul etti ol göçer evleri Filibe yöresine gönderdi." (Aşık Paşazâde, 2003: 406). Burada geçen göçer evler kavramı, göçer evli/evlü teriminin Türk tipi göç faaliyetleriyle olan ilişkisi açısından da son derece önemlidir. Tüm bu eserlerden hareketle denilebilir ki sözcük, 15.-16. yüzyıldan sonra eserlere girmek kaydıyla yurttan yurda konup göçen Yörük/Türkmen halkını tanımlamak ve anlatmak için Türkçede kendisine yer bulmuştur. Göçer evli/evlü sözcüğü, 15.-16. yüzyıldan önce kullanılıyor da olabilir lakin özellikle 15.-16. yüzyıldan sonra direkt madde başı olarak veya madde başlarının tanımı yapılırken yazılı dilde yer edinmeye başlamıştır.

Yukarıda anlatılan ve göçer evli/evlü sözcüğü ile ilişkilendirilen halkların tamamı Selçuklu ve Osmanlı zamanında Anadolu'da yaşayan Yörük/Türkmen halklarıdır. Bu halklar genel olarak yaylaklar ve kışlaklar arasında yurttan yurda konup göçen ve çadırlarda yaşayan halklardır. Kanun-ül Edeb Tercümesi'nde tanımı "Kilimden veya hasırdan bulup yaptıkları ev, göçerevliñ evleri gibi" şeklinde yapılan "el-vesut" sözcüğü tanımlanırken geçen "kilimden ve hasırdan bulup yaptıkları ev" biçimindeki evler, Yörük/Türkmen gruba ait olan çadırların ve topak evlerin kenarına hasır otu (kamış, saz)'ndan örülen çitlerle yapılan ve üzerine ala kilimler örtülen evler olmalıdır. Hasırdan yapılan evler tanımının bu bapta düşünülmesi lazım. Osmanlı dönemi Şeriye Sicilleri'nde yer alan ve "Haymana – Koçhisar" arasında konup göçen Ardavan ve Kaşıkçı

cemaatleri de yine topluluk halinde yaşayan Yörük/Türkmen grubu anlatmaktadır.

Göçer evli/evlü sözcüğüne anlamsal açıdan bakılacak olursa sözcüğün tüm kaynaklarda Türk tipi göç faaliyetlerini anlatmak için kullanıldığı görülür. En temel anlamı “göçer evli/evlü” sözcüğü ile bağdaştırılan toplumların yıl içinde mevsimlere göre sürekli yer değiştirmeleridir. Göçer evli/evlü terimi ile bağdaştırılan halkların özelliği anlatılırken kullanılan “Hayvanların beslenmesi için gerekli olan otlak ve su ihtiyacını karşılama endişesi, hayvan beslemeye dayalı üretim tarzını benimseyen bu insanların belirli bir bölgeye yerleşmesini engellemiş ve çok hareketli bir yapıya sahip olmalarına neden olmuştur.” (Karataş, 2017: 131) şeklinde yapılan tanım da bu sözcüğün anlamsal olarak Yörük/Türkmen grubu karşılamak için kullanıldığını gösterir. Sözcüğün anlamsal yapısını ortaya koymak için Bahaettin Ögel’in Türk göçerevliliğinin şekilleri şeklinde izah ettiği yapıya da değinmek gerekir. Ögel (1985), Türk Kültür Tarihine Giriş isimli eserinde Türk göçerevliliğinin şekillerini tam göçerevlilik, yarı göçgüncüler ile devlet ve ordu düzeni ile hayvancılık olarak üçe ayırmaktadır. Tam göçerevlilik, Moğolistan ve Altayların kuzeyinde yaşayan Türk göçgüncüleri geniş kitleler halinde yaşıyor ve hayvanları için yeni otlaklar ve sular arıyorlardı. Hem ziraat hem de hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. Yarı göçgüncüler ise “köy-yayla” hayatı olarak da tanımlanabilir. Ancak yalnız köyler değil şehirler de yaylasız kalmazdı. Devlet ve ordu düzeni ile hayvancılık ise hükümdar ile ordunun bizzat hayvan beslemeye katılmasıdır (Ögel (1985: 44-51) diyerek terimleri izaha çalışır. Ögel (1985) burada Türk tipi göç faaliyetlerini yapan halkları kendi içinde tam, yarı gibi bölümlere ayırmış olsa da bu faaliyeti yapan halkları göçer evli olarak tanımlaması sözcüğün anlamsal çerçevesinin anlaşılması açısından önemlidir. Kaynaklardan elde edilen veriler ışığında anlaşılacak olursa ki göçer evli/evlü ile anlatılmak istenen, ev olarak adlandırılan çadırlarını yanlarında taşıyan ve göç faaliyetlerinde bulunan Yörük/Türkmen grubudur.

Anlamsal ve kavramsal açıdan ele aldığımız göçer evli/evlü sözcüğüne etimolojik açıdan bakıldığında, sözcüğün Türkçe kökenli olduğu net şekilde görülmektedir. Sıfat tamlaması olarak oluşturulan sözcüğün göçer kısmı Tuncer Gülensoy’un Köken Bilgisi Sözlüğü’nde; “*göçer*: göçebe. < göç – er” (Gülensoy, 2011: 374) biçiminde gösterilirken, İsmet Zeki Eyüboğlu’nun Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde; “*göçer*: (Tr. göçmek’ten < göç-e-r): sürekli göçen, göçebe, yazın yazlıkta kışın kışıkta konaklayan kimse, topluluk, oba” (Eyüboğlu, 1988: 139) olarak izah edilmektedir. Sözcüğün göçer kısmı örnekte görüldüğü üzere Türkçe kökenli ‘köç- (göç-)’ fiiline sıfat fiil eki “+Ar”ın eklenmesi sonucu oluşmuştur. Göçer bu örnekte olduğu üzere bazı isimlerle birleşerek “ *göçer oba, göçer evli/evlü, göçer-konar (halk, oba, toplum)*” biçimlerinde sıfat görevinde kullanılmıştır. Zamanla göçer terimi ad görevi

üstlenerek “göçer, göçerlik” şeklinde kalıcı ad haline gelmiştir. Göçer sözcüğüne benzer kullanımlar Türkiye Türkçesi yazı dilinde “yazar, çizer, döner, keser, yeter, tutar, geçer, gider” sözcüklerinde de görülmektedir. Burada göçer ile birlikte yer alan ev sözcüğü ve bu sözcüğe eklenen “+lı, +li, +lu, +lü” isimden isim yapım eki de Türkçe kökenli gramer unsurlarıdır. Köktürk Türkçesinde “*eb*” (Ergin, 2006: 92), Uygur Türkçesinde “*eb, ev, ew, ev bark*” (Eraslan, 2012: 566, 569) şekillerinde yer alan sözcük, Karahanlı Dönemi eserlerinden *Dîvânu Lügâti't-Türk'te* “*ev, ew: Oğuzlarda ve onları takip edenlerde ev, çadır*” (Kaşgarlı Mahmud, 2018: 649, 650) şeklinde geçmektedir. Eski Türkçe kökenli olan “*ev*” sözcüğü günümüzde Türkçenin lehçe ve şivelerinde yaşamaya devam etmektedir ve göçer evli teriminde kastedilen özellikle evin çadır anlamı olmalıdır. Bu sözcüğün üzerine eklenen “+lı, +li, +lu, +lü” isimden isim yapım eki Türkçe kökenli bir ektir. Eski Türkçe devrinde “+lığ, +lig, +luğ, +lüg” şeklinde olan ek, “g/ğ sesinin düşmesi sonucu “+lı, +li, +lu, +lü” şeklini almıştır.

Göçer evli/evlü sözcüğü yuvarlak ünlülü şekliyle 15.-16. yüzyıldan beri varlığı takip edilebilen bir sözcüktür. Göçer evli/evlü terimiyle ilgili yapılan incelemeler sonucu görülmüştür ki sözcük, hem Türkçe kökenlidir hem de anlamsal olarak yaylaklar ve kışlaklar arasında göç faaliyetlerini sürdüren, hayvanlarına göre yaşam şartlarını şekillendiren ve göçüp konacakları yerleri önceden belirleyen Yörük/Türkmen gruba ait olan göçü anlatmak için kullanılmaktadır. Fakat sözcüğün son yıllarda Türk tipi göç faaliyetlerini anlatırken kullanılan aktif sözcüklerden birisi olduğu söylenemez.

Göçer oba

Göçer oba sözcüğü günümüzde çok fazla tercih edilmeyen sözcüklerden biridir. Tarama Sözlüğünde; “*göçer oba: Göçebe halk, aşiret*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1718) anlamlarıyla kendisine yer bulmuştur. Sözcüğün yazılı eserlerde tespit edilebildiği ilk yer Peygamberimiz Hz. Muhammed’in amcası Hz. Hamza'nın savaşta gösterdiği kahramanlıkları anlatan ve 14.-15. yüzyıllarda Hamzavî olarak bilinen müellif tarafından yazıya geçirilen Hamzanâme isimli eserdir. Eserde bu sözcük, “*Yedi bin göçer oba idi cümle müslüman olup...*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1718) şeklinde görülmektedir. Göçer oba sözcüğüne benzer bir kullanım da “göç oba”dır. Özellikle “göç oba” sözcüğü, bu kavramlara anlamsal açıdan bakan araştırmacılar tarafından “göçebe” sözcüğünün etimolojisi verilirken tercih edilmektedir. Fakat bu durum Türk dilinin gramer yapısına uymamaktadır. Hele hele böyle bir sözcüğün literatürlere hiç girmemiş olması “göç oba” sözcüğü hakkındaki soru işaretlerini artırmaktadır. Köç- (Göç-) fiilinin “oba” sözcüğü ile birleşmiş olabileceği düşünüyor ise “göçebe” sözcüğü üzerinde dururken de dile getirdiğimiz gibi “köç- (göç-)” fiiline eklenen bir “+Ar” geniş zaman sıfat fiil ekinin olması

gramer kuralları açısından zaruridir. Sözcük, gramer kurallarına uygun olarak “*köç-er oba > göç-er oba*” biçiminde ortaya çıkmış olabilir. Bu ihtimal güçlü bir ihtimal gibi görünmektedir. Yok eğer buradaki isim olan “köç (göç)” sözcüğü ise yine “göçebe” sözcüğü üzerinde dururken açıkladığımız gibi mutlaka sözcük “*göç oba-sı*” biçiminde “oba” ismine eklenen 3. teklik şahıs iyelik eki “-sı, -si, -su, -sü” ile birlikte birleşik sözcük hüviyeti kazanmış olmalıdır. Bu da bir ihtimal olarak düşünülebilir. Lakin ister isim olsun ister fiil olsun “köç (göç)” sözcüğünün eksiz bir şekilde “oba” sözcüğü ile birleştirilmesi dil kurallarına uygun değildir. Zaten yazılı eserlerde de sıfat tamlamaları haricinde bu şekilde vuku bulan bir kullanım tespit edilememiştir.

Eski Türkçede kendisine yer bulan ve bu günlere kadar ulaşan “oba” sözcüğü, Eski Türkçede de bugünkü anlamıyla; “*oba*: kabile, aşiret, boy” (Bayat ve Aliyeva, 2008: 163) biçiminde geçmektedir. Verilen tanımlar ışığında anlamsal olarak bakıldığında “oba” kelimesinin ilk anlamı, Orta Türkçe dönemi tarihi lehçelerinden Oğuzcada, “çadırlarda yaşayan göçebe ailelerin meydana getirdiği topluluk, oymak, çadır halkı, göçer evli kabile anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ise, göçebe ailelerin konakladığı yer, yurt demektir. Ayrıca bölmeli göçer çadırına da oba adı verilmektedir” (Ayverdi, 2011: 943; Baykal, 1981: 74; Yediyıldız, 2018: 184). Pakalın da obayı şöyle tanımlamıştır: “Ev biçimi, birkaç direkli, uzun bölüntülü keçeden çadıra verilen addır.” “Bir çadır halkına veya birkaç çadırdan ibaret olan topluluğa da oba denir” (Pakalın, 1971: II/711; Yediyıldız, 2018: 184).

Göçer oba sözcüğü etimolojik açıdan bünyesindeki iki sözcükten de görüleceği üzere Türkçe kökenli bir sözcüktür. Sözcüğe anlamsal açıdan bakıldığı zaman çok kaynakta yer almasa da Türk tipi göç faaliyetleri için kullanıldığı görülür. Fakat hem geçmişte hem de günümüzde “göçer oba” sözcüğü çok tercih edilen bir sözcük değildir. Bu sözcükle aynı düzlemde olduğu varsayılan “göç oba” sözcüğü ise hâlihazırda dil kurallarına aykırı bir kullanım örneğidir. Bu sözcüğün sıfat ve sayılarla birlikte (Örnek: güzel oba, kara oba, iki oba, aşağı oba vb.) kullanıldığı gibi ad kökenli olan “köç (göç)” sözcüğü ile bünyesine ek almadan kullanılması dil kuralları açısından mümkün değildir.

Göçgün(cü)/Göçkün(cü)

Göçgün, göçkün, göçgüncü ve göçküncü sözcükleri Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemi eserlerinde yer almamaktadır. Dolayısıyla Karahanlı dönemi eserlerinden Türkçenin en önemli eserlerinden biri olan *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te de mevcut değildir. Bu sözcükler, 14.-15. yüzyıldan itibaren yazılı eserlerde kendilerine yer edinmeye başlamıştır. Özellikle Anadolu sahasında yazılan Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleriyle birlikte bu sözcükler de

arşivlere girmeye başlamıştır. Sözcüklere sırasıyla bakılacak olursa öncelikle göçgün sözcüğü üzerinde duralım. Göçgün sözcüğü, Tarama Sözlüğünde; “*göçgün*: Göçebe” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1719) manasıyla yer almaktadır. Göçgün sözcüğünün eldeki verilerden hareketle görüldüğü ilk yazılı eser İran, Kirman ve Anadolu Selçukluları’yla ilgili İbn-i Bîbî tarafından Farsça yazılmış olan “El-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-‘Alâ’iyye” adlı eserin 1436 yılında Yazıcızâde (Yazıcıoğlu) Ali tarafından II. Murat’a sunulmak üzere çevirisi yapılan Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi’dir. Bu eser tam bir çeviri değildir. Müellif tarafından eser birçok yerine eklemeler yapılarak yarı tercüme yarı telif hâle getirilmiştir. Sözcük, bu eserin iki yerinde “*Ebulca Han sahra-nişin ve göçgün idi yani, yaban yurtlu ve Yürük idi* (Bakır, 2008: 9; Uslu, 2019: 117). *Ve onun yaylağı Urtak ve Kertay taglarında idi ki azim ulu ve yüce taglardır.*” (Bakır, 2008: 9) ve “*Alemdeki her iklimde yerlü ve sahra-nişin ve göçgün olurlar. Hususa o vilayetteki mera ve çayırlar ve ot çok ola...*” (Bakır, 2008: 2) şeklinde geçmektedir. Burada adı geçen Ebulca Han, Türk mitolojisinde “Abulca Han, Amulca Han, Ebülce Han, Bulca Han, Olca Han” gibi adlarla da anılan ve Nuh Peygamber’in soyundan geldiğine inanılan Yafes’tir. Yazıcızâde tarafından bu eserin başına önemli eklemeler yapılmıştır. Bu dönemde oluşan milli şuur, Türk diliyle eserler verme gayreti ve tarihe verilen önemle birlikte birçok Arapça ve Farsça eser Türkçeye çevrilirken yine edebi eserlerde millileşme anlamında önemli adımlar atılmıştır. Yazıcızâde’nin Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi’nin böyle bir dönemde kaleme alınmış olması esere ayrı bir değer de yüklemektedir. Göçgün sözcüğü bu anlamda çok önemlidir. Eserde Ebulca Han anlatılırken “yerli”, “sahra-nişin” ve “göçgün” sözcükleri aynı cümlede kullanılmıştır. Yerli olarak kastedilen göç faaliyetinde bulunmayan kimseler iken sahra-nişin olarak kastedilenler ise çölde hayat geçiren bedevi halk değil yaban yurtlu olarak kastedilen yani kırdaki, ovada yaşayan Türk halkıdır. Burada geçen “sahra-nişin” terimi sadece çöl değil, kır ve ovayı da kasteden bir sözcüktür. Aynı cümlede *göçgün* olarak bahsedilenlerin ise yurttan yurda göç faaliyetleri içinde bulunan Yörük/Türkmen grup olduğu anlaşılmaktadır. Zaten cümlenin devamında ve diğer cümlede göçgünlerin “Yürük/Yörük” olduklarından, yaylaklarının isimlerinden ve otlakların çokluğundan bahsedilmektedir. Burada geçen Yürük/Yörük terimi bu sözcüğün tespit edildiği ilk kaynaktır. Yörük/Türkmen halkı için 14.-15. yüzyıllarda “göçebe, konargöçer, göçerkonar, göçer, göçer oba, göç oba” gibi kavramların kullanılmaması ve bunların yerine “*göçgün*” sözcüğünün kullanılmış olması dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu durumdan bu yüzyıllarda Yörük/Türkmen grup için “*göçgün*” sözcüğünün daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Göçgün sözcüğü günümüzde çoğunlukla yöresel ağız sözcüklerinden birisi olarak Anadolu halkları arasında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğüne de giren sözcük, Derleme Sözlüğü’nde; “*göçgün*: Çadır hayatı yaşayan, göçebe (Bozdoğan/Aydın, Çorum, Bor/Niğde, Milas/Muğla) (Derleme Sözlüğü, III, 2009: 2121)” anlamındayken, Ordu ili ve yöresi

ağzlarında da “göçgün: göç eden, göçebe” (Küçük ve Ateş, 2017: 244) anlamıyla Türkiye Türkçesi ağzlarındaki serüvenini devam ettirmektedir. Bu durum sözcüğün Anadolu Yörük/Türkmen grup tarafından yaşatılmaya devam edildiği anlamına gelir.

Göçgün sözcüğüne etimolojik açıdan bakıldığında, Türkçe kökenli “köç-(göç-)” fiiline yine Türkçe kökenli bir ek olan ve aşırılık anlamında sıfat gibi kullanılan isimler türeten “+gın, +gin, +gun, +gün” fiilden isim yapım ekinin eklenmesi sonucu oluşmuştur. Standart dilde ekin “az-gın, dal-gın, bil-gin, ol-gun, yor-gun, üz-gün, boz-gun” gibi örnekleri de vardır. Lakin günümüz standart Türkiye Türkçesi gramer kuralları açısından “göç-” fiilinden sonra “+kın, +kin, +kun, +kün” ekinin gelmesi gerekir. Bu vesileyle “göçgün” sözcüğü, Türkiye Türkçesi ağzlarında varlığını devam ettirirken standart Türkiye Türkçesinde yerini “göçkün”e bırakmıştır.

Göçgüncü sözcüğü de göçgün sözcüğünden üretilmiştir. Bu sözcük de Eski ve Orta Türkçe dönemi eserlerinde kendisine yer bulamamıştır. Anlamsal açıdan bakıldığında göçgüncü sözcüğü, Tarama Sözlüğünde; “göçgüncü: Göçer, göçebe” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1719) anlamında kendisine yer bulmuştur. Sözcük elde edilen verilerden hareketle 14.-15. yüzyıllardan itibaren yazılı dilde görülmeye başlanmıştır. Özellikle Erzurumlu Mustafa Darir bin Yusuf’un 1388 yılında Mısır Hükümdarı Berkuk adına Eb-ül Hasan-ül Bekrî ile Abdülmelik bin Hişam tarafından yazılmış olan Siyer kitaplarından Türkçeye çevirdiği “Siyer-i Nebevî” adlı eserde, “göçgüncü” sözcüğü çok geçer. Bu eserin ilgili yerlerinde sözcük, “Göçgüncü Araplarından bir bölük Araplar çekişip gavga birle..” ve “Ol Sürûd ilinde göçgüncü Araplar olurdu.” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1719) biçimlerinde Araplar ile birlikte geçmektedir. Sözcük yine Arap tarihçilerinden Mehmed bin Ömer Vâkîdî’nin Suriye’nin Müslümanlar tarafından fethini anlatan “Fütuh-üş-Şam” adlı eserinin Erzurumlu Mustafa Darir bin Yusuf tarafından “Fütuh-üş-Şam Tercümesi” adıyla 1388-1392 yılları arasında yapılan tercümesinde de geçmektedir. Sözcük, bu eserde, “Amma göçgüncü Araptan otuz bin er vardır.” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1719) şeklinde yine Araplarla birlikte kullanılmıştır. Sözcük, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli’nin söylencelerine dayanan ve 15.-16. yüzyıllarda yazıya aktarılan “Velâyetname-i Hacı Bektaş” adlı eserde, “Padişah ona hışm edip gazaba geldi ve söyledi ki: O göçgüncü Tatar Kavmi kimdir ki benim üzerime gele dedi .” (Malçok Meteer, 2012: 93) biçiminde geçer. Burada kastedilen Tatar kavmi, yaylak ve kışlaklar arasında göçen bir kavimdir. Göçgüncü sözcüğü yine 15. asır tarihçilerinden Oruç Bey’in bir münasebetle Oğuzlardan bahsederken, “Bu Oğuz taifesi göçgüncü Yürükler idi.” (Güler, 2015: 2) biçimindeki cümlesinde de geçer. Bu örnek metinlerden de tespit edildiği üzere göçgüncü sözcüğünün Yörük/Türkmen grupla birlikte çok kez kullanıldığı görülmektedir.

Göçgüncü sözcüğü de etimolojik olarak hem kelimenin kökeni hem de aldığı ekler itibariyle Türkçedir. Sözcük, Türkçe kökenli “köç- (göç-)” fiiline yine Türkçe kökenli bir ek olan ve aşırılık anlamında sıfat gibi kullanılan isimler türeten “+gın, +gin, +gun, +gün” fiilden isim yapım ekinin ve onun üzerine de yine Türkçe kökenli olan ve meslek adları yapan “+cı, +ci, +cu, +cü” isimden isim yapım ekinin eklenmesi sonucu oluşmuştur. Standart dilde “soy-gun-cu, boz-gun-cu” gibi örnekleri de vardır.

Göçkün sözcüğü, yukarıda bahsedilen “göçgün” ve “göçgüncü” sözcükleri ile hem kavramsal açıdan, hem anlamsal açıdan hem de etimolojik açıdan aynı düzlemde yer almaktadır. “Göçgün” ve “göçgüncü” sözcükleri ile arasındaki fark “g~k” ses değişimidir. Bu değişim sonucu aşırılık anlamı taşıyan isimler yapan “+gın, +gin, +gun, +gün, +kın, +kin, +kun, +kün” fiilden isim yapım eki 8 şekilli olarak varlığını devam ettirmektedir. Günümüz standart Türkiye Türkçesinde bu eklerin alımında özellikle “f, s, t, k, ç, ş, h, p” sesleriyle biten fiiller “+kın, +kin, +kun, +kün” eklerini alırken, diğer seslerden sonra “+gın, +gin, +gun, +gün” eklerinin geldiği görülür. Lakin 15. yüzyılda bu ayrım net olarak oluşmadığı için “köç- (göç-)” fiilinin hem “+gün” hem de “+kün” yapım ekini alması sonucu “*göçgün, göçgüncü, göçkün, göçküncü*” sözcükleri oluşmuştur. Göçkün sözcüğü, bu sebeple ayrı bir sözcük olarak düşünülmemelidir. Standart Türkiye Türkçesinde ekin “bit-kin, geç-kin, seç-kin, tut-kun, küs-kün” gibi örnekleri mevcuttur. Göçkün sözcüğü de standart Türkiye Türkçesinde yer alır ve standart Türkiye Türkçesine halk ağzından girmiş bir sözcüktür. Göçkün, Türkçe Sözlükte; “*göçkün*: 1. Göçecek duruma gelmiş; 2. Göçebe; 3. Yaşı ilerlemiş (kimse), çok yaşlı (kimse).” (Türkçe Sözlük, 2011: 955) olarak geçer. Göçkün benzer açıklamalarıyla Köken Bilgisi Sözlüğü (Gülensoy, 2011: 375)’nde de yer alır. Sözcük, halk ağzından derlemeler yapılarak oluşturulan Derleme Sözlüğü’nde; “*göçkün*: 1. Çadır hayatı yaşayan, göçebe (Yeşilova/Burdur, Tavas/Denizli, İskilip/Çorum, Ordu, Bor/Niğde); 2. Yaşı ilerlemiş kimse (Mudanya/Bursa)” (Derleme Sözlüğü, III, 2009: 2121) şekliyle hem çadır hayatı yaşayan Yörük/Türkmen grup için hem de yaşı ilerlemiş olan yaşlı insanları anlatmak için kullanılmaktadır. Sözcükle ilgili Tarama Sözlüğü’nde ise; “*göçkün*: Taşınır eşya” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1720) açıklaması yapılır. Buradan aynı kökten gelen “göçgün” ve “göçkün” sözcüklerinin taşınır eşya, yük anlamında da kullanıldığı sonucuna varılmaktadır. Tarama Sözlüğü’nden tespit edildiği üzere sözcük, Osmanlı saltanatının kuruluşundan II. Bayezid çağının yarısına kadar olan dönemi anlatan ve adı Aşık Paşazade Tarihi olarak da bilinen Tevârih-i Âl-i Osman’da; “*Bizim göçkünümüzü yaylaya gittiğimiz vakit sizde emanet koyalım.*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1720) şeklinde yer almaktadır. Derviş Ahmet Âşıkî bin Yahya tarafından yer yer manzumelerle süslenerak meydana getirilen bu eser, Osmanlı tarihi açısından büyük bir kıymete sahiptir. Bu eserde “*göçkün*” sözcüğünün kendisine yer bulması, sözcüğün Anadolu halkı tarafından o

yüzyıllarda kullanıldığı anlamına gelir. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta “taşınır mal” olarak gösterilen göçkünün, yaylaya göç eden Yörük/Türkmen gruba ait yük eşyası ile olan ilişkisidir. Yörük/Türkmen grubun taşınır eşyasından hareketle göçkün sözcüğünü Yörük/Türkmen grupla da ilişkilendirmek doğru bir değerlendirme olacaktır.

Göçkün sözcüğüne Batılı araştırmacıların verdiği anlamlar incelendiğinde Radloff (1899: II-1291) sözcüğün anlamını ‘göçebe’ olarak verirken; Sevortyan (1980: 91) sözcüğün anlamlarını “1. Toprak kayması, çığ, göçme, çökme; 2. Göçebe, göçer” olarak verir. Sevortyan ve Radloff görüldüğü üzere sözcüğe göçebe anlamı vermişlerdir. Batılı araştırmacılar tarafından genel olarak karşılık vermede göçebe terimini kullanılmıştır.

Göçkücü sözcüğü, yukarıda bahsedilen “göçgücü” sözcüğü ile hem kavramsal açıdan, hem anlamsal açıdan hem de etimolojik açıdan aynı düzlemde yer almaktadır. “Göçgücü” sözcüğü ile arasındaki fark “g~k” ses değişimidir. Sözcüğün literatürde “göçkinci” şekli de mevcuttur. Tarama Sözlüğü’nde; “göçkücü: Göçer, Göçebe” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1719) anlamlarıyla yer alan sözcük, aynı kökten gelen “göçgün, göçgücü, göçgün” sözcükleri gibi 15. yüzyıldan itibaren Türk yazı dilinde görülmeye başlamıştır. Göçkücü sözcüğünün ilk tespit edildiği eserlerden birisi, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli’nin söylencelerine dayanan ve 15.-16. yüzyıllarda yazıya aktarılan ‘Velâyetname-i Hacı Bektaş’ adlı eserdir ve sözcük bu eserde “Tatarlar olarak geçen Moğol hakanı Gülü Han’ın Müslüman olduktan sonra Sultan Alaeddin’den yer istemesini konu alır” (Duran, 2007: 505). Göçkücü sözcüğü bu eserde; “İmdi ilçim huzurına varıcak mektubum saña vasıl olıcak gerekdir ki leşkerüme kıfayet idecek mikdarı Diyar-ı Rum’da yazla ve kışla vire ki zira bizler göçkinci kavmüz kış ve yaz bir yerde karar idüp turamazuz. Varalum ol gösterdüginüz yerlerde yürüyelüm ve saña dahı arka ve yardım olalum ve dostuña dost düşmanına düşman olalum ve işitdük Diyar-ı ‘Acem seniñ elinde imiş. Bağdād Vilayeti’nden gayrı uş anı dahı ben aldum. Kendi memleketüñdür.” (Malçok Meteer, 2012: 103) şeklinde geçmektedir. Burada Gülü Han’ın talebini alan Sultan Alaeddin ulular ve beylerle görüşür ve bu görüşme Velâyetname’de şu şekilde anlatılır: “Sultan ‘Ala’addin dahı uluların ve biglerin katına cem‘ idüp anlar ile meşveret kılup “Ulular ve bigler siz ne dırsız ve nice idelüm? Anlara kışla ve yazla gerekdir ki fi’l-vaki‘ anlar Tatar Kavmidür. Konup göçmege öğrenmişlerdür. Yaz ve kış bir yerde karar idemezler. Bunlar için ne tedbir dersinüz ve ne tedarik idersiz?” didi. Aytıldar: “Hüküm padişahımızdır. Siz her ne ki ra‘y u tedbir dersinüz ve mübarek hātır-ı şerifinüz her nice ki dilerse öyle emr eyler ki fi’l-hakika bu yerde din düşmanları ziya galibdür. Çünkü anlar Müslüman oldılar. Ne kadar ise anlaruñ ziyarı yokdur. Bizlere arka ve yardım olurlar. Sivas’uñ ve Kayseriyye’nüñ ulu tağları, yaylakları olsun ve ol etrafda kışla yapup kış olıcak anda kışlasunlar ve

yazın çıkup zikr olunan tağlarda otursunlar... Gülü Han'a sundı. Açıp okudılar ve mefhumuñ bildiler ve dahı Erzincan'dan göçüp Rum'a geldiler. Sivas'dan Kayseriyye'ye varınca Çorum'dan Ankara'ya ve Maliye kurbuna varınca ol yerleri Tatara üleşdürdiler. Gülü Han dahı 'asker ile konup oturdılar ve kışlalar ve köyler ve kendler eyleyüp yurt ve yuva bağlayup karar itdiler. Yaz ve bahar oldukda göçdiler. Zikr olunan tağlarda yaylaklarda ve güzün ve kış vaktlarında inüp kışlalarında kışladılar." (Malçok Meteer, 2012: 104-105). Bu cümlelerden anlaşıldığına göre Sultan Alaeddin konup göçmeyi öğrenen Müslüman Moğollara Sivas ve Kayseri dağlarını yayla, Malya Ovası'nı da güzle/kışla olarak vermiştir. Bu metinlerde göçküncü sözcüğü ile birlikte kullanılan yaylak ve kışlak terimleri Yörük/Türkmen grup için de önemlidir. Yörük/Türkmen grup yazın yüksek dağlara giderken kışın daha sıcak ovalara inmektedirler. Bu metinlerde de görüldüğü üzere Anadolu'da yaşayan Moğollar, yaylamak ve kışlamak için yer talep etmişlerdir. Bu durum göçküncü sözcüğünün o yüzyıllarda yaylacılık faaliyetleri için kullanıldığı anlamına gelir. Burada geçen "bizler göçküncü kavmiz kış ve yaz aylarında aynı yerde kalamayız" sözünden yine Anadolu'ya gelen Moğolların göç faaliyetlerinin Türk tipi göç faaliyetlerine benzediği anlaşılmaktadır. Fakat bu benzerlik birbirine karıştırılmamalıdır. Kafesoğlu (Kafesoğlu, 2005: 215)'nin söylediği gibi her topluluk gibi bozkırlarda yaşamış çeşitli kavimlerin de, ekonomik özellik yanında, ayrı ayrı sosyal, dini, idari ve siyasi cepheleri bulunacağı hesaba katılmadıkça, mesela Türk'ü Moğol'dan ve bazı Hind-Avrupalı kitleleri birbirinden ayırmadıkça, onların "bozkırlı", "göçebe" ve "köylü" vasıflarının tayin ve izahında kesin ve doğru bir sonuca varmanın hemen hemen imkânsız olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Göçkün ve göçküncü sözcükleri, etimolojik olarak göçgün ve göçgüncü sözcükleri ile aynı kökten gelen Türkçe sözcüklerdir. Sözcüklerin aldığı ekler de Türkçedir. Yukarıda detaylı izahı yapıldığı için ayrıca etimolojik değerlendirme yapılmayacaktır.

Göçgün, göçkün, göçgüncü ve göçküncü sözcüklerinin öncelikle tarihi Türk lehçelerindeki seyrine bakıldığında sözcüğün tespit edildiği tek tarihi lehçe Çağatay Türkçesidir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde; "köçkün: Göçmen kuşu" (Ünlü, 2013: 653) anlamıyla tespit edilmiştir. Sözcük, Ebulgazi Bahadır Han'ın 1659 yılında tamamladığı eseri Secere-i Terakime'den hareketle Çağatay Türkçesine mal edilen sözcüklerdendir. İlgili sözcüklerin çağdaş Türk lehçelerindeki izlerine bakıldığında sözcüklerin bazı çağdaş Türk lehçelerinde işlek şekilde yaşamlarını sürdürdüğü görülür. Öncelikle Altay Türkçesine bakıldığında sözcük, Altay Türkçesinde; "köçkin: 1. Göçebe, 2. Yerinde duramayan" (Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 119) biçimindedir. Karaçay Malkar Türkçesinde sözcük; "köçkünçü: Göçmen, muhacir" (Tavkul, 2000: 273) şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Sözcük, Tatar Türkçesinde;

“küçkinçiler: Konargöçer” (Gülersoy, 2011: 538) biçiminde kullanılırken Başkurt Türkçesinde de; “küskinsiler: Konargöçer” (Gülersoy, 2011: 538) biçiminde kullanılmaya devam edilmektedir. Bu örneklerden hareketle göçgün, göçkün, göçgüncü ve göçküncü sözcüklerinin Türk tipi göç faaliyetleri için kullanılan canlı sözcüklerden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Göçmen/Göçmel

Göçmen sözcüğü, standart Türkiye Türkçesinde; “göçmen: Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir: *Ama biz de yeni göçmeniz, halden anlarız. (N. Araz); 2. Sıcak iklimli ülkelere giden (hayvan)*” (Türkçe Sözlük, 2011: 95) anlamıyla bilinse de geçmişte Türk tipi göç faaliyetlerini anlatmak için kullanılan sözcüklerden biri olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *göçmen* biçiminde ilk tespit edildiği yer Şeyh Süleyman Efendi'nin Lügât-i Çağatay ve Türk-i Osmani'sidir. İstanbul'da yazılan bu eser tarihi Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesine ait bir sözlük çalışmasıdır. Sözcük, bu eserde, “göçmen: konar göçer bedevi mesellü olan halk, göçmen ulus. Kabayil-i Türkmaniyye gerd, Kırgız, Kazak, Kıpçak içinde caridir. Mezeng ve Çevgi ve Çingeni dahi bu gibidir.” (Durgut, 1995: 550) biçiminde geçer. Burada sözcüğün konargöçer olarak karşılık bulması anlamsal açıdan önemlidir. Her ne kadar Türklerden örnek vermek yerine konargöçer Bedevi gibi olan şekilde örnek verilmiş olsa da hem göçmen sözcüğünün anlamı hem de konargöçer sözcüğünün kullanılması açısından Şeyh Süleyman Efendi'nin sözlüğü önemli bir kaynaktır. Kırgız, Kazak, Kıpçak Türkleri ile Çingenelerin ve Bedevi Arapların hepsinin yaptığı göç faaliyetleri *göçmen* sözcüğü ile karşılık bulmuştur. Bu durum, Çağatay Türkçesinde Çingeneler, Türkler ve Arapların her ne kadar göç faaliyetleri farklı olsa da yapmış oldukları göç hareketliliğinin aynı sözcükle adlandırıldığını gösterebilir. Fakat bunu net olarak söyleyebilmek için daha fazla araştırma yapılmalıdır. Sözcük, Çağatay Türkçesi eserlerinin taranması sonucu oluşturulan Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde; “köçmen: 1. Her zaman göçer olan, bedevi; 2. Şehir adı, konmas” (Ünlü, 2013: 653) olarak iki farklı anlamda yer almaktadır. Şehir adı olarak Ebul Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime adlı eserinden tespit edilmiştir. Göçmen sözcüğü diğer Çağatay dönemi eserlerinde mevcut değildir.

Göçmen sözcüğü günümüzdeki anlamıyla Cumhuriyet dönemi dil devrimi ile yaygın kullanım alanına ulaşmış bir sözcüktür. Sözcüğün eski şekli günümüzdeki anlamıyla kullanılmamış olsa da *göçmel* sözcüğü olmalıdır. Göçmel sözcüğünde yer alan “+mAl” yapım eki Türkçede pek işlek olmayan bir ektir. Ekle ilgili Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesinde yalnız sağmal (sağılan, süt veren, sütlü) sözünde görülen ve sıfat türeten bir ektir: *sağmal inek, sağmal hayvan* gibi. Tek örnek olduğu için ekin işlevini kesin olarak belirlemek mümkün olamıyor. Ancak eldeki örneklerle göre, fiildeki oluş ve kılışa sahip

olma niteliğini veren bir sıfat eki olduğu söylenebilir.” (Korkmaz, 2007: 96-97) tanımını yapsa da ekin Türkiye Türkçesinde tek örneğinin olmadığı ortadadır. Özellikle halk ağzında kullanım alanını devam ettiren *göçmel*, *bitmel*, *eğmel*, *çöğmel*, *çöymel* sözcüklerini de dikkate almak gerekir. Ferdi Güzel (2018), tarafından Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin 3 isimden isim yapım eki örneği, 11 fiilden isim yapım eki örneği olmak üzere 14 örneği tespit edilmiştir. Fakat özellikle ekin isme gelen şekillerine detaylı bakmak gerekir. *Göçmel* sözcüğüyle ilgili Türkiye Türkçesi ağızlarına ayrıntılı bakılırsa sözcüğün Çankırı ve Ankara ağızlarında kullanıldığı görülür. Sözcük, bu ağızlarda; “*göçmel*: Herhangi bir yere sonradan gelen (kimse)” (Derleme Sözlüğü, III, 2009: 2121) anlamındadır.

Standart Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen “+mA1” yapım ekinin Doğu Türkçesinde *kiriş-mel* “zorlayan, parazit”, *tanı-mal* “tanınan, ünlü”, *tüş(i)-mel* “bakan, vekil”; Kazak Türkçesinde *poşa-mal* “korku, saygı” gibi örnekleri de vardır (Korkmaz, 2007: 97). Räsänen (Ost. Gr., 127) Brockelmann’a dayanarak ekin yapısını “+mA+l > mA1” olarak vermiştir. Räsänen’in bu tespiti detaylı araştırmaya muhtaçtır.

Göçmel ve göçmen sözcükleriyle alakalı Orhan Şaik Gökyay da önemli bir değerlendirme yapmış ve bu değerlendirmede; “Bugün de Türkçede göçer evli, göçeri, göçebe, göçmel ve göçmen sözcükleri hep bir kökten, “göç-” kökünden türemiştir ve aşağı yukarı bir anlamda kullanılmaktadır. Biz göçmen ve göçmel sözcüklerini iki ayrı anlamda kullanabiliriz diyorum. Nitekim İngilizcede emigrate ve migrate sözcükleri bir kökten gelmekle birlikte iki ayrı anlamı vermektedir. Emigrate başka bir yerde sürekli olarak yerleşmek üzere kendi yurdunu bırakan kimse, demektir. Bunun Türkçe karşılığı için biz de ‘göçmen’i kullanıyoruz. Migrate ise bir yerden başka bir yere geçici olarak göçen, bir yerden başka bir memleket, kasabaya, koleje, üniversiteye ve başka bir yere kalkan demektir. Kuşlar ve balıklar için ise yaşadıkları yerden başka bir yere, mevsimlere uyarak şaşmadan gidip gelen demektir ki bunlar için de ‘göçmel’ diyebiliriz” (Gökyay, 1981: 30-31) şeklinde göçmel ve göçmen sözcükleriyle alakalı görüşünü ortaya koymuştur. Buradan hareketle mevsimsel döngülere göre göç faaliyetlerini sürdüren kuşlar için *göçmel* teriminin kullanılması mantıksal düzlemde uygun görünürken, dil pratikleri açısından terimsel karmaşalar yaratabileceği kaygısı da göz önünde bulundurulursa zor gibi durmaktadır.

Göçmel ve göçmen sözcüklerinin Tarama Sözlüğündeki durumuna göz gezdirildiğinde, göçmen sözcüğü Tarama Sözlüğünde mevcut değildir. Göçmel sözcüğü ise Tarama Sözlüğünde, “*göçmel*: Göçülecek, nakle elverişi” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1723) anlamıyla verilmiştir ve bu anlamına tanık olarak gösterilen metin Yazıcızâde Ali’nin Tevârih-i Âl-i Selçuk’undandır. Sözcük,

burada, “*Bayçu Noyin çokluk çeriler ve havaşi ve havatin ve oğul kızla göçmel bu diyar kasdına gelür*” (Tarama Sözlüğü, III, 2009: 1723) şeklindedir. Metne detaylı bakılırsa sözcüğün anlamının “göçülecek, nakle elverişli” olması zor ihtimaldir. Sözcük burada önceki anlamlarına benzer bir anlamda kullanılmış olmalıdır. Cümleye ayrıntılı incelendiğinde “göçerek” anlamı verdiği anlaşılmaktadır. Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında sözcüğün “Herhangi bir yere sonradan gelen (kimse)” anlamının olduğu düşünülürse buradaki anlamı da buna yakın bir anlam olmalıdır. Burada da kastedilen Boyçu Noyan’ın tüm ailesiyle göçerek o diyara gitmiş olmasıdır. Sözcüğün Tarama Sözlüğündeki anlamının güncellenmesi anlam tutarlılığı açısından önem arz etmektedir.

Göçmel sözcüğünün ilk tespit edildiği yer, 15. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığının timsal eseri Tevârih-i Âl-i Osman’da Oruç Beg Tarihi içinde Süleyman Şah ve onun cemaati ile ilişkilendirilerek; “*Süleymân şâh dahı Acem memleketinden ve Erzurûm vilâyetinden kopup Erzincan’a geldi. Erzincan’dan Rûm vilâyetine girdiler. Amâsiyye tarafı kim Rûmîlerdür, ol taraftan çok gazâlar itdiler. Rûm vilâyetinden hayli yirler aldılar. Âkıbet andan göçüp Haleb’e çıkdılar. Ca’ber kal’ası dirler, bir kal’a vardur, gelüp önüne kondılar. Fırat ırmagı suyu önlerine geldi, Furat ırmagı suyun geçmek istediler. Yol iz bilmez göçmel Yörükler idi. Gâfilin Fırat ırmagına ugradılar. Süleymân şâh at depdi Fırat’a girdi.*” ve “*Âl-i Selçük neslinden Sultân Alâeddin dahı Acem vilâyetinden kopup, Rûm vilâyetine gelüp teveccüh idüp, Yunan vilâyetin, kim şimdi Karaman vilâyetidür, ol vilâyetleri dutup pâdişâh olmuşidi. Sivas şehrini ve Konya’yı binâ idüp yaptı. Ve dahı Acem vilâyeti Cingiz Han’dan kim karış muruş olup âlem bir dürlü olmuşidi. Oguz tâyifesi kim vardur i’timâdlular idi, göçmel Yörükler idi.*” (İğci, 2011: 2-3) şekillerinde Oğuz Türklerinin mevsimlere göre olan göç döngülerini anlatırken kullanılmıştır. Burada sözcüğün Yörük/Türkmen grupla birlikte kullanılması 15. yüzyılda kullanım alanının boyutu hakkında fikirler vermektedir.

Göçmen ve göçmel sözcüklerine etimolojik açıdan bakılacak olursa ikisi de Türkçe “köç- (göç-)” fiiline eklenen fiilden isim yapım ekleriyle oluşmuştur. Burada önemli olan 14.-15. yüzyıl yazılı metinlerinde *göçmel* sözcüğü yer alırken, göçmen sözcüğünün 1882 yılından sonra literatürlerde yer almaya başlamasıdır. Konuyla ilgili Sevan Nişanyan’ın tespiti önemlidir. Nişanyan, 1935 yılında yazılan Osmanlıca Cep Sözlüğü’nde yer alan “muhacir” karşılığı ile verdiği *göçmen* sözcüğünün 14. ve 15. yüzyıllardaki şeklinin *göçmel* olduğunu izah etmeye çalışmıştır (Nişanyan, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7men>). Bu durum özellikle Cumhuriyet dönemi Türkçeleştirme çalışmalarında ‘bir işi yapan kimse’ anlamında sözcükler türeten “+mAn” fiilden isim yapım ekinin tercih edilmesiyle açıklanabilir. Cumhuriyet öncesi dönemde çok aktif olmamakla birlikte *değirmen, sokman, azman, kocaman, şişman, dalaşman, duman, yaman*

gibi adların türetilmesinde görev alan “+mAn” fiilden isim yapım ekiyle Cumhuriyet döneminde: “*çevirmen* ‘mütercim’, *eğitmen* ‘mürebbî, eğiten’, *okutman* ‘lektör’, *öğretmen* ‘muallim’, *yazman* ‘sekreter, kâtip’, *sayman* ‘muhasip’, *gezmen* ‘turist’, *eleştirmen* ‘tenkitçi, münekkit’, *danışman* ‘müşavir’ vb. sözcükler türetilmiştir. Zeynep Korkmaz’ın da ifade ettiği gibi, “bu yeni türetmelerde ekin bilinen *-Icl / -UcU*, *-An* ekleriyle görevdeş işlevi yerine batı dillerinden *man* ‘adam, insan’ anlamı hakim olduğu için, bu şekiller zaman zaman eleştiriye uğramışsa da eski türetmelerde de ‘iş yapan kimse’ anlamı vardır. Danışman, öğretmen, sayman gibi sözlerin tutunması da ekin yadırganmadığını gösterir” (Korkmaz, 2007: 98). Bunun sonucu olarak da “+mAl” yapım ekinin önemi azalmış ve kullanım alanı daralmıştır. “+mAl” yapım ekinin 15. yüzyıldaki kullanımıyla alakalı Nişanyan, Moğolca “+mAl” yapım eki Türkçe “-mİş” değerindedir. Tarih-i Âl-i Selçuk’tan verdiğimiz örnek sözcüğün 15. yüzyılda Moğolca olarak algılandığını düşündürür (Nişanyan, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7men>) demektedir. Evet “+mAl” yapım eki Moğolca kökenli olabilir ama standart Türkiye Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Çağdaş Türk lehçelerinde birçok örneğinin olması ve göçmel sözcüğünün çok aktif olmasa da Türk tipi göç faaliyetleri için geçmişte kullanılmış ve hâlâ kullanılıyor olması ekin Türkçeleştiğini veya Türkçe kökenli olduğunu ortaya koyan canlı örneklerdir.

Göçmel ve göçmen sözcükleriyle alakalı bu değerlendirmelerden sonra söyleyebileceğimiz eski kullanıma sahip olan göçmel sözcüğüdür ve sözcük genel olarak Yörük/Türkmen grubun mevsimlere göre yaylak ve kışlak arasında yaptıkları göç faaliyetleri için kullanılmış arkaik diyebileceğimiz bir sözcüktür. Sözcüğün geçtiği eser sayısı az olsa bile göçmen sözcüğü ile karşılaştırıldığı zaman aktif kullanılmasa da göçmel sözcüğü Yörük/Türkmen grubun mevsimsel göç faaliyetleri için kullanılırken, göçmen sözcüğü ise standart Türkiye Türkçesinde kendi ülkesini bırakıp başka ülkeye giden muhacirler için kullanılan bir sözcüktür.

Konargöçer/Göçerkonar

Göç merkezli sözcüklerden bir diğeri konargöçer sözcüğüdür. Bu sözcük özellikle Anadolu Yörük/Türkmen grup tarafından en çok tercih edilen sözcüklerden biridir. Bu sözcük ilk Türkçe metinlerinde görülen ve son yıllarda tercih edilirliliğini artıran bir sözcüktür. Tarihi belgeler ışığında geçmişte takip edilebilen bu sözcüğün ilk tespit edildiği yer, Uygurlar döneminde Orhun Alfabesiyle 753 yılında dikilmiş olan Taryat (Terhin) yazıtıdır. Bu yazıtta konuşan Uygur Hakanı Bilge Moyun Çor’dur. 1970 yılında Moğolistan’ın Arhangay şehrinin Doloon Mod bölgesindeki Terhin ırmağı yakınlarında Tarbagatay Dağları’nın 2 km güneyinde N. Serodjav ve V.V. Volkov adlı iki arkeolog tarafından bulunan bu yazıtın batı yüzünde konargöçer sözcüğü; “*tört*

bulungdaki bodun iş güç ebirür yağım bölük yok boltı ötüken eli tegresi ikin ara ilgam tarıglarım Sekiz Selenge Orkun Togla Sebintüirdü Kargu Burgu ol yirimin subımın konar köçer ben. {dört taraftaki halklar (benim) işimi gücümü görürler. Düşmanım Bölük yok oldu. Ötüken ülkesi (ve) çevresi, ikisi arasında tarlalarım; Sekiz-Selenge, Orkun, Togla, Sebintüirdü, Kargu (ve) Burgu yerlerimde (ve) sularımında konar göçerim}” (Gömeç, 1995: 74) biçiminde geçer ve devamında yer alan “*yaylagım ötüken kuzı kidin uçı tez başı öngdüni kanyuy künyü ... . ilgam ötüken yiri onğı tarkansüy yağı bodunkı kaganı birigerü uçı altun, yış kidin uçı kögmen ilgeru uçı [kadırkan yış]* {Yaylam Ötüken’in kuzey-batı ucu Tez-Başı, doğusu Kanyuy (ve) Künyü (nehirleri), tarlalarım Ötüken bölgesi, kuzeyi Tarkan Süy düşman halka (ve) kagana, güney ucu Altun-Yış, batı ucu Kögmen, doğu ucu (Kadırkan .Yış)}” (Gömeç, 1995: 74) ifadelerinden Moyun Çor’un yaylağının ve tarlalarının yeri öğrenilir. Yazıtın batı yüzündeki bu anlatımda Moyun Çor, Uygurların hem tarla işleriyle uğraştığını hem de Selenge, Tuğla, Orhun ırmakları ile bu ırmakların kolları arasında konup göçtüklerini anlatır. Bu durum ilk Türklerden olan Köktürkler ve Uygurların yaşam şekillerini “*konar göçerim*” şeklinde bizzat itiraflarıdır. Yukarıda verdiğimiz Köktürkçe/Uygurca belgede geçen konargöçer terimiyle alakalı Saadettin Gömeç’in; “konar-göçer deyimi kültür tarihimiz için oldukça mühimdir. Bugüne kadar Türkleri hayvancılıkla uğraşan, göçebe bir kavim olarak telakki edenlere karşı; bu yazıt ve cümleler en güzel cevabı verir sanırsınız. Bu zamana kadar Türkler için yarı göçebe deyimi kullanılmıştır. Konargöçer terimi ile benzeşmekte ise de, bundan sonra eski Türkler için konargöçer terimini kullanmak daha doğru olacak kanaatindeyiz. Zaten bu belgelerden de anlaşılacağı üzere, Türkler çiftçilikle de uğraşmaktadırlar. Ekip biçtikleri tarlaları vardır.” (Gömeç, 1995: 82) ifadeleri ilk Türklerin yaşam şekillerinin özellikle Avrupalı tarih yazıcıları tarafından isteyerek ya da cahillik sonucu yarı göçebe olarak adlandırılmasının doğru olmadığı sonucunu ortaya koyar. Tarım ve hayvancılık metinlerden de anlaşıldığı üzere Türk tipi göç faaliyetlerinin bir parçasıdır.

Çin’in kuzeyindeki bölgede yaşayan Türk boy ve toplulukları hakkında, Çin kaynaklarında (özellikle Hunlardan itibaren) önemli bilgiler bulunmaktadır. Hem Çin kaynaklarında hem Türk kaynaklarında hem de diğer paralel tarihi kaynaklarda yer alan bilgiler, büyük bölümü konargöçer hayat süren; yerleşik dönemlerinde Ötüken’i başkent/ana idare merkezi olarak kullanan eski Türk boy ve topluluklarının kendilerinden önce yerleşik hayata geçen ve ciddi bir tarım ve üretim toplumu olan Çinlilerle sürekli alışveriş içinde olduklarını göstermektedir (Alyılmaz, 2013: 3). Çin kaynakları ve diğer kaynaklar da ilk Türklerin hayat şekilleri içinde konup göçmenin ve tarımın önemini ortaya koymaktadır.

Konargöçer sözcüğü daha sonraki tarihi Türk lehçelerinden Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi metinlerinde “konar göçer, konar göçerim” vb. şekillerinde tespit edilememiştir. 13.-15. yüzyıllar arasında kapsayan Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde de sözcük, ilgili şekliyle mevcut değildir. Selçuklu dönemi eserlerinde de sözcük yer almamaktadır lakin Osmanlı dönemi eserlerinde yer almaktadır. Konargöçer sözcüğü, Osmanlı Devleti padişahlarından II. Selim devrine ait Merkez ve Umumi Kanunnâmede, Yörüklerle alakalı bilgiler verilirken geçmektedir. Bu bilgilerin verildiği metinlerde konargöçer sözcüğü; “*Yörük taifesi göçer halktır; mukarrer yerleri ve sancağı ve sancak beylerine ihtisabları olmayub ağaları subaşılardır. Anlardan şöyle ki, gâliz günâh sadır olub siyasete müstahak olsalar kadılar hükm edüb hüccet verdükten sonra siyaseti subaşılardanındır deyü sâbıkan hükm-i şerif verilmişdür... Yörügün bir yerde ikameti ve kararı olmayub daim hareket üzere olmağın gerdek resmine toprak sahibi tarafından dahl olunmaz. Ve Yörük taifesinin avreti için subaşılar ve sipahiler toprağından çıktı deyü nizâ etseler, çünkü Yörük konar göçer taifedir, karyede ikametleri yoktur ki, toprağa taallukları ola ve topraktan seyyibe avretin gerdeği resmi toprak ıssı almak mukim ve mütemekkin reaya avretine mahsustur, Yörük avretinin gerdek resmine toprak davası olub sahib-i tımar ve subaşı tarafından dahl olunmaz.*” “*Yörük taifesi konub göçtükleri itibariyle kimesneye raiyyet olmayub her kangı mahalle giderlerse cemaatleri ile yazıldıkları karye sipahisine resm-i raiyyetlerin verib toprak sahibleri dahl edemezler. Amma konar göçer olmayub Yörüklikten bil-küllüye feragat edüb davar ve öküzlerin dağıdub kâsibleri silkine münselik olub ziraat ve hirasette meşgul olsalar, hîn-i tahrîrde on yıldan ziyade her kangı yerde sâkin bulunub yazılmış ise resm-i raiyyetin defter mucebinde ol karye sipahisine verir. Yörüklikten çıkmış olur, raiyyet olur.*” (Akgündüz, 1990: 229, 295; Saydam, 2009: 24-25) biçiminde Yörük taifesiyle alakalı bir kanunu anlatırken yer almıştır.

Sözcüğün mevcut şekliyle tespit edildiği yerlerden bir diğeri, 17. yüzyıl şairlerinden Karacaoğlan’ın *Ala Gözlerini Sevdiğim Dilber* adlı şiidir. Aşık edebiyatının en önemli isimlerinden olan Karacaoğlan 1600’lü yılların ilk yarısında Çukurova-Toroslar hattında Yörükler arasında yaşadığı tahmin edilen bir şairdir. Özellikle şiiirlerinde yöre halkının konuşma dilini kullanan Karacaoğlan’ın “konargöçer” ifadesini şiiirlerine taşıdığı görülür. Çünkü Karacaoğlan o yüzyıllarda konuşulan canlı dili şiiirlerine taşımaya çalışmıştır. Karacaoğlan’ın *Ala Gözlerini Sevdiğim Dilber* adlı şiiirinin dördüncü mısrası aşağıdadır (Öztelli, 1959: 78-79):

Karac’oğlan der ki yerim içerim

Ağır saltanatla konar göçerim

Ahdım olsun seni alır kaçarım

Ferman çıkarsınlar var benim için (Karac' oğlan)

Konargöçer teriminin tespit edildiği yerlerden biri de Darendeli Kâtipzade Bakayi'nin Battal Gazi (Cafer)'nin Bizanslılara karşı yaptığı savaşları anlatan manzum destansı eseri Battal Gazi Destanı'dır. 1769 yılında yazımı bitirilen ve Sadrazam Silahdar Mehmet Paşa'ya sunulan eserde konargöçer sözcüğü şu şekilde tespit edilmiştir (Tarama Sözlüğü, IV, 2009: 2630):

Bin eviz kabâillerdenüz biz

Konar göçer aşâirlerdenüz biz.

Sözcüğün konargöçer biçiminin yanında “konup göç-” şekli de Osmanlı döneminde tercih edilmiştir. Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin söylencelerine dayanan ve 15.-16. yüzyıllarda yazıya aktarılan ‘Velâyetname-i Hacı Bektaş’ adlı eserde Tatarlar olarak geçen Moğol hakanı Gülü Han Müslüman olduktan sonra Sultan Alaeddin'den yer istemiştir. Sultan Alaeddin'in ulular ve beylerle görüşmesi Velâyetname'de şu şekilde anlatılır: “*Sultan ‘Ala’addin dahı uluların ve biglerin katına cem‘ idüp anlar ile meşveret kılup Ulular ve bigler siz ne dirsiz ve nice idelüm? Anlara kışla ve yazla gerekdür ki fi’l-vaki‘ anlar Tatar Kavmidür. Konup göçmege öğrenmişlerdür. Yaz ve kış bir yerde karar idemezler.*” (Malçok Meteer, 2012: 104). Bu metinde yaz ve kış aynı yerde durmayan ve Anadolu'ya geldikten sonra konup göçmeyi öğrendiği izah edilen Moğolların yaşam şekilleri anlatılırken kullanılan “konup göç-” ifadesinin kullanılması rastgele kullanılmış bir ifade olmamalıdır. Bu dönemlerde bu birleşik yapının kullanılması “konargöçer” sözcüğünün kullanım alanını devam ettirdiği anlamına gelir.

Konargöçer sözcüğü Osmanlı döneminde çok kullanılmamış gibi görünmektedir. Hatta bu konuyla alakalı Tufan Gündüz, “Osmanlı arşiv kayıtlarında konar göçer kavramı yerine “göçer, haymâne taifesi, göçebe taifesi, yörük, yörükân, Türkmen taifesi” gibi tabirler de geçer.” (Gündüz, 2002: 161) değerlendirmesini yapmıştır. Bu durum Osmanlı Devletinin tercih ettiği bir uygulama olabilir. Halk arasında ve halk edebiyatı ürünlerinde “konargöçer” sözcüğü daha çok tercih edilmiş gibi durmaktadır. Osmanlı yazılı metinlerinde “göçer” ifadesi kullanıldığı için yapı ve anlam olarak bu sözcüğe çok benzeyen “konargöçer” sözcüğü çok tercih edilmemiş olabilir. Ayrıca yapılan yazılı ve sözlü araştırmalarda “Yörük, Yörükân, Türkmen” gibi terimlerin kavramsal olarak mevcut “konargöçer” sözcüğünün anlamını üzerinde taşıdığı için “konargöçer” sözcüğüne pek fazla ihtiyaç duyulmadığı izlenimi oluşmuştur. Çünkü bu mevcut durum Anadolu Yörük/Türkmen grubu arasında da

görülmektedir. Ama sonuç olarak Osmanlı döneminde “konargöçer” sözcüğünün de kullanım alanını devam ettirdiği yazılı belgelerle sabittir.

Konargöçer sözcüğüne yapı olarak benzer bir kullanım da 14.-15. yüzyıllarda yazıya geçirilse de sözlü gelenek olarak İslamiyet öncesi dönemde oluşmaya başlayan Dede Korkut Hikâyeleri’nde tespit edilmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri’nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu hikâyesinde yer alan; “*Kışda yazda karı buzı erimeyen Kazılık Tağına geldi çıktı. Alçakdan yüce yirlere çapup çıktı. Baksa görse bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar. Bidevi atın çeledi, ol tarafa yorıdı.*” (Ergin, 2009: 88) metninde kullanılan “konar kalkar” ifadesi tesadüfî bir kullanım olmamalıdır. Karga, kuzgun gibi etçil kuşların geçici şekilde et yiyebilmek için yere/zemine konup arkasından kalkmasını bu şekilde izah eden bir dil mantığının yaylak ve kışlaklar arasında mevsimsel döngülerle olan daha uzun göç hareketliliğini “konargöçer” şeklinde izah etmesi dil mantığı açısından doğru bir kullanım örneğidir.

Konargöçer sözcüğünün sözlüklerdeki anlamı incelendiğinde sözcük, Türkçe Sözlükte; “*konargöçer*: Göçebe bir hayat süren, bir yere sürekli yerleşmeyen (aşiret, oba vb.), göçerkonar” (Türkçe Sözlük, 2011: 1470) şeklinde yer alırken halk ağızlarından derlenen Derleme Sözlüğünde ise; “*konargöçer*: Çadırlarda göçebe hayatı yaşayan kimseler, göçebe (Samsun)” (Derleme Sözlüğü, IV, 2009: 2917) şeklinde yer alır. Tarama Sözlüğünde direkt konargöçer ibaresi yer almasa da “*konar göçer evli*: Göçebe” şekline sözlükte rastlanılmaktadır. Konar göçer evli terimi 1654 yılında Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınan Cihannüma’da; “*Halk ekser ulus kavmi konar göçer evli taifedir.*” ve “*Seyhun; İki tarafında konar göçer evli Oğuz taifesi sakın olur, Müslümandır.*” (Tarama Sözlüğü, IV, 2009: 2630) şekillerinde kullanılmış ve Tarama Sözlüğüne girmiştir. Sözcük, Tevârih-i Âl-i Osman’da da; “*Osman Gâzi’nin dedesi Süleyman Şah Gâzi Rum’a gelüp... kim konar göçer evler etrafa dağıldılardı*” (Âşık Paşazâde Tarihi, 6-7) şekliyle yer almaktadır. Sözcük yine benzer bir kullanım örneğiyle: “*Konar ve göçer evlü Beyliklü cemâ’atinden İsmâ’il nâm kimesne südde-i sa’âdetime gelüp...*” (Anadolu, Karaman, Adana ve Mar’aş beylerbeyleri ile bu vilayetteki kadılara ve Halep Türkmenleri voyvodasına 3 Zilhicce sene 1047/18 Nisan 1638 tarihli hüküm: BA, MD, nr. 88, s. 80, hük. 211) (Şahin, 2020: 18) şeklinde Yörük/Türkmen grubu ilgilendiren bir kanun hükmünde tespit edilmiştir. Bu örneklerde hem “konargöçer” hem de “göçer evli” terimleri birlikte kullanılmış ve farklı bir kullanım şekli ortaya çıkmıştır.

Konargöçer sözcüğüne etimolojik açıdan bakıldığında hem ekler yönünden hem de kökler yönünden Türkçe bir sözcüktür. Sözcüğün oluşum şekli Türk dilinin mantığı açısından kurulum olarak kolay bir sözcüktür. “Köç- (Göç-)” fiili yukarıda ilgili bölümlerde yeterince açıklandı. Burada daha çok “kon-”

fiiline değinilecektir. Türkçenin ilk yazılı eserleri olarak 8. yüzyılda taşta kazınarak dikilen Orhun Yazıtlarında kendine yer bulan ve Köktürk Türkçesinde; “*kon-*: Konmak, yerleşmek, konaklamak” (Ergin, 2006: 102) anlamına gelen bu sözcük, en eski sözcüklerden biridir. Köktürk Türkçesinin hemen sonrasında oluşan tarihi Türk lehçelerinden Uygur Türkçesinde; “*kon-*: konmak, yerleşmek, durmak” (Gabain, 2003: 282) anlamlarında iken tarihi Türk lehçelerinden Karahanlı Türkçesinin önemli eseri *Dîvânu Lügâti't-Türk'te*: “*kon-*: 1. (kuş vb.) konmak; 2. (kabile vb.) konmak, inmek; konaklamak, yerleşmek” (Kaşgarlı Mahmud, 2018: 727) anlamlarındadır. Çağatay Türkçesinde “*kon-*: konmak, konaklamak” (Ünlü, 2013: 645) anlamlarıyla birçok Çağatay Türkçesi eserinde yer almıştır. Tarihi Türk lehçelerinden Harezmi Türkçesinde de; “*kon-*: konmak, bir yerde konaklamak, geceleme” (Ata, 1997: 370) anlamındadır. Sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde de; “*kon-*: 1. Konmak, inmek, mola vermek; 2. Oturmak; 3. Çadır kurmak” (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 153) şeklindedir ve Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde de benzer anlamlarıyla yer alarak Selçuklu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesine kadar ulaşmıştır. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde; “*kon-*: 1. Kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek; 2. Yolculukta geceyi geçirmek için bir yerde kalmak, konuk olmak; 3. Kısa bir süre için bir yere yerleşmek, bir yeri yurt edinmek; 4. Bir şeyi emeksiz edinmek” (Türkçe Sözlük, 2011: 1472) anlamlarıyla kullanım alanını devam ettiren “*kon-*” sözcüğü, Çağdaş Türk lehçelerinde de “konmak, yerleşmek” anlamlarıyla kullanılmaya devam edilmektedir. Kullanım serüveni açısından “*köç-* (göç-)” fiili de Köktürkçe döneminde yazılı dildeki yerini almış ve Türkiye Türkçesi devrine kadar ulaşmıştır.

“*Kon-*” ve “*köç-* (göç-)” fiilleri Türkçede yaygın bir kullanıma sahip olan “+Ar” sıfat fiil ekiyle eklenmiş ve “*konargöçer*” sözcüğü meydana gelmiştir. Burada Türk halkının “*konması*” kuşların bir yere konması, günlük bir mekânda konaklanması ya da sürekli şekilde bir yere yerleşmek değildir. Metinlerden de tespit edildiği gibi Türklerin konup göçmesinde *yayla*, *yaylak*, *kışla*, *kışlak*, *güzle*, *yayla-*, *kışla-* terimleri önemli bir yer tutmaktadır. Türkler bu adlarla adlandırdıkları mekânlarda mevsimsel döngülerle belli bir süre kalmaktadırlar. Bu kaldıkları yerlerde söylenenlerin aksine hem hayvanlarıyla ilgilenirken hem de belli oranda tarım yapmaktadırlar. Önceden belli olan bu yerleri kolay kolay değiştirmeyen ve her sene aynı zaman diliminde aynı mekânlara gitmeye özen gösteren Türklerin *yayla*, *kışla* ve *güzle* arasındaki mevsimsel döngülerinin zaman dilimleri kolay kolay değişmemektedir. Bu mekânlar arasında göç yolu olarak belirledikleri yollarda 8-10 günlük yolculuklar yapılır ve bu yolculuklarda günlük/saatlik konaklamaların olduğu mekânlar da vardır lakin “*kon-*” fiili ile anlatılan *yayla*, *kışla* ve *güzle*'deki uzun süreli konma eylemidir. Selçuklu sultanı Sultan Alaeddin Keykubat'ın da *kışlak* olarak kullandığı Alanya'ya gelirken Okurcalar Mahallesi'nde yer alan Alarahan

Kervansarayı'nda konakladığı anlatılır. Bu tarz geçici konaklamalar Türk tipi göç faaliyetlerinin bir parçasıdır ama “konargöçer” teriminde yer alan konma eylemi ile anlatılmak istenenin “yaylamak, kışlamak ve güzlemek” için yapılan uzun süreli konma olduğu etimolojik olarak da anlaşılmaktadır.

Konargöçer sözcüğünün etimolojik yapısı, ilk Türkçe sözcüklerden olan “kon-” ve “köç- (göç-)” eylemlerinin tesadüfi olarak bir araya gelmediğini ve Osmanlı arşivlerine de tesadüfi olarak girmediğini ortaya koymaktadır. Bu sözcük hem etimolojik hem kavramsal hem de anlamsal olarak üzerine düşünülen ve bunun sonucunda türetilen bir sözcük hüviyetindedir.

Konargöçer sözcüğünün yapı ve anlam bakımından bir benzeri konargöçer sözcüğündeki “kon-” ve “köç- (göç-)” eylemlerinin yer değiştirmesi sonucu oluşan göçerkonar sözcüğüdür ve bu sözcük özellikle Osmanlı döneminde tercih edildiği eserlerden tespit edilen bir sözcüktür. Bu sözcüğün geçtiği yerlerden birisi 18-27 Haziran tarihleri arasında Bacı kadısına gönderilen bir hüküm metninde; “*Tâceddinlü cemâ'atinden kethüdâ Mahmud ve Veli dergâh-ı mu'allâma gelüp göçer konar halkuz, çiftümüz ve çubuğumuz yokdur, şimdiye dek bize teklîf-i avâriz olunu gelmemişdir...*” (Barkan, 1943: 280) şeklinde geçen metinde Taceddinli camaatinin kendilerini “göçer konar halkız” olarak değerlendirdiği görülür. Burada önemli olan kendi yaşam şekillerinin izahını bizzat kendilerinin dile getirmeleridir. Sözcüğün benzer örneği Osmanlı döneminde Bağdat beylerbeyine 2 Şubat 1545 tarihinde gönderilen Muhimme defterlerine de girmiştir ve bu defterde; “*hâric vilâyetden göçer konar ulus taifesinden ra'ıyyet tergîb idüb...*” (Topkapı Sarayı Arşivi H. 951- 952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, Yayınlayan: Halil Sahillioğlu, İstanbul 2002, 167-168; Akt. Şahin, 2020: 18) şeklinde geçmektedir.

Türkiye Türkçesi yazı dilinde; “*göçerkonar*: Konargöçer: göçerkonar aşiret” (Türkçe Sözlük, 2011: 955) şeklinde *konargöçer* anlamıyla kullanılmaya devam eden *göçerkonar* sözcüğü de etimolojik açıdan konargöçer ile aynı düzlemindedir. Göçerkonar sözcüğü, konargöçer sözcüğüne göre günümüzde dil mantığı çerçevesinde çok fazla tercih edilmemektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmamızda Eski Türkçe “köç- (göç-) / köç (göç)” sözcüklerinden türeyerek oluşan *göç*, *göçebe*, *göçer*, *göçer evli/evlü*, *göçer oba*, *göçgün/göçkün*, *göçgüncü/göçküncü*, *göçmen/göçmel* ve *konargöçer/göçerkonar* sözcüklerini hem anlam hem kavram hem etimoloji açısından değerlendirmeye çalıştık. Bu sözcükler özellikle Türk hayat yapısının merkezinde yer alan ve Türklerin geçmişten günümüze yapmış oldukları göç faaliyetlerini anlatan sözcüklerdir. İlk Türklerde özellikle Göktürklerin yaylaklar ve kışlaklar arasında başlayan bu macerası günümüze kadar devam etmiştir ve Yörük/Türkmen grup, mevsimsel döngülerle

yaylak ve kışlak olarak belirledikleri mekânlar arasında hayvanlarıyla birlikte göçmeye devam etmektedirler. Yaz aylarında yayla olarak belirledikleri yerlerde özellikle kıl çadırlarda kalan Yörük/Türkmen halkı kışın kışlak olarak belirledikleri sıcak sahillere/yerlere inerek/dönerek orada hem hayvancılık hem de tarım yapmaktadırlar. Türk tipi göç faaliyetleri sadece hayvanları merkeze alan bir göç faaliyeti olarak düşünülmemelidir. Türk tipi göç faaliyetleri hem tarımı hem de hayvancılığı kapsamaktadır. Bu şekliyle Türk tipi göç faaliyetlerini Bedevi Arapların ve Çingenelerin göç faaliyetlerinden ayırmak gerekir. Bedevi Araplar ve Çingeneler düzensiz bir göç faaliyeti içindeyken Türklerin önceden gidecekleri yayla, kışla ve güzle bilinmektedir. Tüm bu göç faaliyetleri için geçmişten günümüze kullanılan sözcükleri ele aldığımız bu çalışmamız ortaya koymuştur ki Türk tipi göç faaliyetleriyle ilgili en eski Türkçe sözcük, *konargöçer* sözcüğüdür. Bu sözcük ilk olarak Uygurlar döneminde 753 yılında Göktürk Alfabesiyle yazılan Taryat (Terhin) yazıtlarında yer almış ve sonrasında Türk tipi göç faaliyetleri için günümüze değin kullanılmıştır. Bu sözcüğün yanında *göçer*, *göçer evli/evlü*, *göçmel*, *göçmen*, *göçgün*, *göçkün*, *göçgüncü*, *göçküncü*, *göçerkonar* sözcükleri de yine Türk tipi göç faaliyetleri için kullanılmışlardır. Göçer sözcüğü daha eski olmakla birlikte ele aldığımız diğer sözcükler özellikle 14.-15. yüzyıllardan itibaren yazılı belgelere girmiştir. Görülen odur ki etimolojik kökeni de tartışmalı olan göçebe sözcüğü daha geç dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Son yıllarda daha popüler bir kullanıma ulaşan göçebe sözcüğü ile konargöçer sözcüğü arasında bir rekabet oluşmuştur ve bu rekabete yer yer göçer sözcüğü dâhil olmuştur. Göçer sözcüğü bu rekabette özellikle konargöçer sözcüğünün yerine veya onun yanında kullanılmıştır.

Türk tipi göç faaliyetleri açısından bakıldığında son yıllarda özellikle Yörük/Türkmen gruplar göç temelli sözcüklerin merkezine yerleşmiş durumdadırlar. Elde edilen verilerden hareketle bu sözcüklerin Yörük/Türkmen gruplarla olan bağlantısına bakmakta fayda vardır. Yörük/Türkmen gruplar için kullanılan göç merkezli sözcüklerin bu kadar fazla olmasında Türk tipi göç faaliyetlerini anlatırken bu sözcüklerin dönüşümlü kullanılmasının etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu sözcüklerin dönüşümlü kullanılması da Türk tipi göç faaliyetlerinin adlandırılmasında terminolojik hataları ortaya çıkarmaktadır. Yörük/Türkmen grup üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların özellikle konuya kavramsal açıdan bakmadan önceki söylenenleri devam ettirmeleri de bu terminolojik hataları daha da derinleştirmektedir. Burada öncelikle konargöçer ve göçebe sözcüklerinin tercih edilmeleri noktasında araştırmacıların tutumuna bakmak gerekir. Araştırmacıların çoğunun konargöçer sözcüğü üzerine yoğunlaştıkları görülür. Yörük/Türkmen halkı üzerine önemli çalışmaları olan Mehmet Ak, oryantalist gezginlerin Yörük/Türkmen gruplarını nitelemek için göçebe kavramını kullandıklarını izah ederek; “göçebenin belirli bir mekânı bulunmadığı gibi göçebelik, Türk hayat tarzını ifade edemez. Yörük/Türkmen gruplarının *kışla*, *yazla*, *yayla* ve *güzle* döngüsü içerisinde mevsim farkına bağlı her yıl tekrarlanan yer değiştirme süreci ile hareket alanlarının sınırları, kanunlarla çizildiği gibi başıboş hareket edemezler. Yurt adı ile geniş kapsamlı bir yer

olgusuna sahip kültür, göçebe olarak adlandırılmaz. Ayrıca Yörük/Türkmen halkı da kendilerini göçebe olarak nitelendirmez. Yörük, Türkmen, konargöçer gibi kavramları bir kenara bırakıp; Yörük/Türkmen hayatını bunlardan dağ göçebeliği ve yarı göçebelik gibi terimler ile göçebe imgesi içerisine sıkıştırmak mümkün değildir.” (Ak, 2021: 34, 38) değerlendirmesini yapar. Ak (2021), net olarak Yörük/Türkmen grupların konargöçer, Yörük, Türkmen gibi terimlerle nitelendirilmelerini doğru bulduğunu, göçebe sözcüğünün ise Yörük/Türkmen grupları nitelediğini anlatmaya çalışmaktadır. Ak (2021)’ın söylediklerinden anlaşılabilir burada anlatmak istediği durum Batılı oryantalistler bilinçli olarak Türk tipi göç faaliyetlerinin adına göçebe demişlerdir ve Türk tipi göç faaliyetlerini Bedevi Arapların göç faaliyetleri ile aynı düzleme koymaya çalışmışlardır. Gökbilgin (1957) de benzer görüştedir ve “Göçebe teriminin, Yörük/Türkmen kavramının karşılığı olamayacağını Yörük/Türkmen halkının hareket halinde oldukları zamanlarda da göçebe adını almalarının mümkün olmadığını dile getirmektedir. Göçebe terimi bir halk grubu için vasıfken; Yörüklüğün aslen yaşayış tarzı ve etnik bir asıl da gösterdiğini ifade etmektedir.” (Gökbilgin, 1957: 4). Tufan Gündüz (2002: 161) ve Latif Armağan da (1999: 142-150) konargöçer terimini kullanan araştırmacılardandır. Ali Sinan Bilgili (2000: 32) de Anadolu’da Türk tipi göç faaliyetlerini sürdüren Varsaklar’ı konu ettiği çalışmasında “...konar göçer hayatın gerekli kıldığı yaylak-kışlak hareketi...” şeklinde konargöçerlik ile yaylak-kışlak kavramının aynı manaya geldiğini anlatmaya çalışır. Mehmet İnbaşı (2000: 145-146) ve Ersin Gülsoy (2000: 122) da Ali Sinan Bilgili gibi konargöçerliği yaylak-kışlak kavramıyla bir düşünmektedirler. Yusuf Halaçoğlu da konargöçer sözcüğünü tercih eder ve “... konar-göçerlerin bu hayat tarzı, göçebe hayat yaşayan diğer uluslardan büyük farklılık göstermektedir. Gerçek anlamda göçebe yaşayan aşiretlere nazaran bazı konargöçer grupların yazın hayvancılıkla uğraşmaları yanında, kışlıklarında ekinlik yani bir nevi küçük ziraat yaptıkları göz önünden uzak tutulmamalıdır.” (Halaçoğlu, 1988: 4; Halaçoğlu, 2009: XVI) der. Buradan Halaçoğlu’nun incelemiş olduğu Osmanlı tahrir defterlerinde bazen ziraat bazen de çoban olarak işlenen Yörük/Türkmen grupların hem hayvancılığı hem de tarımı birlikte yaptıklarını tespit ettiği izlenimi oluşmaktadır. Şenol Çelik de konargöçer sözcüğünü tercih eder ve konargöçerlik ile Yörüklüğün aynı şey olduğunu anlatarak; “konargöçer veya Yörük olarak adlandırdığımız nüfus” (Çelik, 2000: 85) ifadesini kullanır. Cengiz Orhonlu da; “Hayvancılık ve tarımla uğraşan Yörük/Türkmen grupları hayat tarzları itibari ile göçebe değillerdir, resmi kayıtlarda ve kanunnamelerde geçtiği şekli ile konargöçer olarak nitelendirilmeleri gerekir.” (Orhonlu, 1963: 13) der. Hanefi Bostan, Karadeniz’de yaşayan Yörük/Türkmen gruplardan Çepnileri konu edindiği çalışmasında, “XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu’da Karadeniz’e sahili bulunan sancaklarda küçümsemeyecek oranda konar göçer grupların yanında, birçok iskân biriminin Oğuzlar’a ait boy, oymak ve cemaat adlarını taşıması yöreye yoğun bir Türkmen nüfusunun yerleştiğinin göstergesidir.” (Bostan, 2000: 69) şeklinde izahta bulunurken konargöçer kavramını tercih eder.

Sadettin Gömeç de direkt Yörük/Türkmen grupları ifade etmeyip; “Türkler için bugüne kadar yarı göçebe terimi kullanıldı. Konargöçer terimi ile benzeşmekte ise de Türkler için konargöçer deyimini kullanmak daha doğru” (Gömeç, 1995: 82) diyerek konargöçer sözcüğü yanında tarafını alır. Burada Saadettin Gömeç’in özellikle ilk Türkleri ‘yarı göçebe, avcı toplayıcı, hayvancılıkla uğraşan, göçebe millet’ gibi kavramlarla tanımlayan araştırmacılara bir göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sadece konargöçer terimini kullanan araştırmacıların yanında sistemli şekilde terminolojiyi dikkate alarak hem göçer hem de konargöçer terimlerini birlikte kullanan araştırmacılar da tespit edilmiştir. Bu kavramlara bazen göçerkonar teriminin eklendiği de olmaktadır. Üçler Bulduk, hem konargöçer hem de göçer terimini birlikte kullanmayı tercih eden araştırmacılarıdır (Bulduk, 2008: 217). Şeyda Büyükcan Sayılır, Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması isimli çalışmasında; “konargöçerler, göçebelik ile yerleşik hayat arasında bir ara yaşam tarzıdır. Çalışmamızda konargöçer ve göçer terimlerini birlikte kullanılması daha uygun görülmüştür.” (Büyükcan Sayılır, 2012: 568) diyerek hem konargöçer hem de göçer sözcüğünü birlikte tercih edenlerdendir. Anıl Yılmaz ve Cahit Telci de Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı adlı çalışmalarında; “Türklerin yerleşiklik öncesi hayat tarzlarının göçerlik ya da göçerkonarlık kavramı içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile bilimsel çalışmalarda göç eden Türk boyları için kullanılan göçebe teriminin kullanılmasının terminolojik bir takım eksiklikler hatta yanlışlıklar içerdiğini; bu kelimenin yerine ‘göçer’ ya da ‘göçerkonar’ terimlerinin tercih edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.” (Yılmaz ve Telci, 2010: 26) diyerek göçebe sözcüğüne karşı göçer ve göçerkonar sözcüklerinin tercih edilmesi gerektiğini izah etmeye çalışırlar.

Sadece göçer terimini tercih eden araştırmacılar da tespit edilmiştir. Muhtar Kutlu (Kutlu, 2000: 211) tek başına göçer kavramını tercih eden araştırmacılarıdır. Tuncer Baykara da göçer kavramını kullanmayı tercih eden araştırmacılarıdır. Baykara (1987); “Türklerin göçerliği sürekli başıboş ve serseriyaneye bir göçerlik olmayıp belli yaylaklar-kışlaklar zaman zaman da güzleler arasında cereyan eden bir göçerliktir.” (Baykara, 1987: 398) şeklinde hem göçer sözcüğü yanında tarafını seçmiştir hem de Türk tipi göç faaliyetlerinin başıboş bir göç faaliyeti olmadığını, belli mekânlar ve mevsimler arasında geliştiğini açıklamaya çalışır.

Göçebe sözcüğünü tercih eden araştırmacılara bakıldığında zaman bu sözcüğü Türk tipi göç faaliyetleri açısından reddeden araştırmacıların yanı sıra terminolojik tartışmalara hiç girmeden bu sözcüğü konargöçer sözcüğü ile ayırmadan birlikte kullanan araştırmacılar da mevcuttur. Özellikle İlhan Şahin, göç merkezli tüm sözcüklerin Türk tipi göç faaliyetleri için kullanıldığını izaha çalışır ve bu durumu; “Türkçede “göç-” fiilinden türeyen ve kaynak eserler ile arşiv belgelerinde ‘göçer’, ‘göçer Türkmen’, ‘göçer Yörük’, ‘konar göçer’, ‘göçer konar’, ‘göçer ev’, ‘göçer

evler', 'göçer evli', 'göçebe', 'göçebe yörükler', 'göçebe Türkmenler', 'köçkün/göçgün', 'göçmel', 'yörük' ve 'Türkmen' vb. şeklinde geçen bu kelime veya terimler, özünde aynı anlama gelen ve her yıl mevsimsel döngülere göre kışla, yazla, yayla ve güzlelerinde düzenli bir şekilde dönemsel hayat tarzını yaşayanları ifade eden kelime veya terimlerdir." (Şahin, 2020: 23) biçiminde anlatmaya çalışır. Faruk Sümer de benzer şekilde; "Anadoluya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?" isimli çalışmasında ilk Türklerden Oğuz Türklerine uzanan çalışmasında; "Gök Türkler'in, göçebe olmakla beraber, çiftçiliğe ehemmiyet verdikleri görülüyor. Bu ırkın önemli bir eli olan Oğuzlar da böyle idi. Yani, onların önemli bir bölümü tam göçebe, bir bölümü yarı göçebe, bir bölümü de şehir ve köylerde oturarak hayatı yaşıyordu. Yalnız göçebelerin sayısının oturaklardan daha fazla olduğu muhakkaktır." (Sümer, 1960: 568, 574) şeklinde sadece göçebe terimini kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca Sümer, yarı göçebe ve tam göçebe terimlerini de kullanmıştır. Mehmet Beşirli de, 'göçebe'yi tercih edenler arasındadır (Beşirli, 2003: 289-307). Cevdet Türkay, Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle oluşturduğu çalışmasında Yörük/Türkmen grupların Osmanlı coğrafyasındaki dağılımlarını ifade ederken, hemen hemen göç merkezli tüm sözcükleri tercih etmiştir. Cevdet Türkay çalışmasında göçebe taifesi (Türkay, 1979: 61), göçer evli (Türkay, 1979: 103), konar göçer ve göçebe terimlerini bir arada (Türkay, 1979: 98), göçer (Türkay, 1979: 106), konar göçer Türkman yörükânı (Türkay, 1979: 385) ve konar göçer Türkmen ekrad-ı yörükânı taifesi (Türkay, 1979: 394) gibi terim ve kavramları birlikte kullanmıştır. Öngör (1964) de, göçebe terimini tercih edenlerdendir. Öngör; "İnsanların hayvanları ile birlikte durmadan uzun mesafeler boyunca yaptıkları yer değiştirmeler, mevsimlere uyarak çok defa belli bir güzergâhı izler. Daimilik karakteri taşıyan bu yer değiştirmelere "göçebelik" (nomadizm), bu hayatı süren insanlara da "göçebe" (nomad) denir." der. Sebahattin Şimşir, Şah İsmail'i ele aldığı çalışmasında ve İsmail Aka da yine İran'dan yapılan göçlerle ilgili çalışmasında Safevi Devleti'nden bahsederlerken; "Safevi Devleti, Anadolu göçebe ve köylü Türkler tarafından kurulmuştur." (Şimşir, 2019: 85; Aka, 2003: 60) şeklinde Anadolu Türklerini göçebe terimi ile ilişkilendirmişlerdir.

Konargöçer, göçerkonar, göçebe, göçer, göçer evli, göçgün/göçkün, göçgüncü/göçküncü, göçmel, göçmen gibi terimlerin yanında Türk tipi göç faaliyetlerini dağ göçbeliği, yarı göçbelik (Eröz, 1991: 71-72; Denker, 1960: 138), tam göçebe, yarı göçebe (Sümer, 1960: 574) yatay göçbelik, dikey göçbelik (Büyükcan Sayılır, 2012) gibi terimler içerisinde değerlendirenler de vardır. Özellikle bu yarı göçebe terimi ile ilgili Anıl Yılmaz ve Cahit Telci (Yılmaz ve Telci, 2010: 22); "Semi-nomad gibi sonradan yakıştırmalar yapıldığını da belirtmek isteriz. Bu semi-nomad ifadesi maalesef Türkçede yarı göçebe gibi bir kavramın türemesine neden oldu." değerlendirmesini yaparlar. Bu yarı göçebe, tam göçebe gibi kavramları Mehmet Ak (Ak, 2021: 39) ve Saadettin Gömeç (Gömeç, 1995) de kabul etmez. Bu terimler türetilirken Batı'nın sözcük türetimlerinden etkilenildiği aşikârdır. Bunun yanında Türk tipi göç faaliyetlerinin tam olarak anlaşılamadığı ve Türk tipi göç faaliyetlerinin sadece hayvancılıkla uğraşılması, hem tarım yapılp hem hayvancılıkla uğraşılması, coğrafi mekân olarak ova ve dağlara farklı göçler

yapılması gibi farklı farklı yorumlandığı görülmektedir. Yörük/Türkmen grupların göç faaliyetlerini farklı döngüler şekillendirmektedir. Ayrıca Yörük/Türkmen grupların Anadolu’da hem hayvancılığı hem de tarımı birlikte götürdükleri yapılan araştırma gezilerinden de anlaşılmaktadır. Mehmet Ak’ın da belirttiği gibi, “Konargöçer hayat içerisinde tarım ve hayvancılığın bütünleşmiş olduğunu anlayamadıkları için mevcut durumu farklı terimlerle anlamlandırma eğilimine girip, genellemelere gitmişlerdir.” (Ak, 2021: 38). Bu sebeplerden ötürü Türk tipi göç faaliyetlerinin yarı göçebelik, tam göçebelik, dağ göçebeliği, ova göçebeliği, yatay göçebelik, dikey göçebelik gibi adlarla adlandırılmaları doğru değildir. Bu adların yanında Türk tipi göç faaliyetlerinin merkezini teşkil eden Yörük/Türkmen grupları kastederek, “Yörükler için göçebe-hayvancılık (pastoral nomadizm, pastoral göçebelik vb.) terimi tam karşılığını bulmaktadır.” (Ürker ve Çobanoğlu, 2014: 153) gibi bir değerlendirmede bulunup pastoral göçebelik gibi bir terim türetimin literatürde bir karşılığı olabilir lakin Yörük/Türkmen gruplar için bir karşılığı bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu özellikle Yörük/Türkmen gruplar üzerine sahada yapılan araştırmalar da göstermiştir ki Türk tipi göç faaliyetleri yazları yayla olarak adlandırılan yüksek dağlara yapılırken, önce Ekim ayı gibi güzle olarak bilinen daha aşağıdaki yerlere ve kışları da epey sıcak olduğu düşünülen sahil bölgelerine ve ovalara yapılmaktadır. Kışları ovalarda tarım da yapılmaktadır. Bu faaliyetleri gerçekleştiren Yörük/Türkmen grupları adlandırırken kelimelerin terminolojik boyutlarına bakılmadığı ve Türk tipi göç faaliyetlerinin bu dar kalıpların içine sıkıştırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kavramsal ve anlamsal boyutlarına bakmaya çalıştığımız göç merkezli sözcüklere etimolojik olarak da bakmaya çalıştık. Etimolojik olarak kökeni tartışmalı olan sadece “göçebe” sözcüğüdür. Göçebe sözcüğünün oluşumuyla alakalı Rus Türkolog Wilhelm Radloff bilim dünyasını yanlış yönlendirmiş olmalıdır. Bu yanlış yönlendirmeyle alakalı İbrahim Kafesoğlu (Kafesoğlu, 2005: 32-35) da hemfikirdir. Kafesoğlu, “Onun, Rus hegemonyası altında kalan Türkler üzerine yaptığı incelemelere dayanarak Türk sosyal hayatı ve devlet nizamına dair ileri sürdüğü düşüncesi, basit ve mahallidir.” (Kafesoğlu, 2005: 32-35) değerlendirmesinde bulunur. Wilhelm Radloff, etimolojisini yaparken Türkçenin gramer özelliklerini ikinci plana atarak özellikle Rus bakış açısıyla bir değerlendirme yapmış olmalıdır. Mehmet Ak, Batılı Gezginlerin Yörük/Türkmen İmgesi adlı çalışmasında Batılı oryantalistlerin göçebe sözcüğünü bir niteleme aracı olarak kullandıklarını belirtir (Ak, 2021: 34). Oryantalizm her dönemde yoğun bir şekilde etkisini hissettirmiştir. Wilhelm Radloff, bir Türkolog olmakla birlikte göçebe terimini ele alırken Batılı bakış açısından kurtulamamış gibi görünmektedir. Göçebe sözcüğünün etimolojisi konusunda Gerhard Doerfer de Wilhelm Radloff ile aynı görüştedir. Wilhelm Radloff’un kelimenin “göç+oba”dan türetilerek ortaya çıktığı ifadesini kabul eden Doerfer, sözcüğün “köç=ōpa” “köçöpä” (köçöba) > köçöbä > göçäbä > göç=ōpa aşamalarından geçerek ortaya çıktığını belirtir.” (Doerfer, 1967: 187). Sevan Nişanyan da Etimoloji Sözlüğünde sözcüğün ‘göç-oba’ biçimine göndermede bulunmaktadır (Nişanyan:<https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7men&lnk=1>).

Bu değerlendirmeleri İlhan Şahin (2020: 19) gibi birçok araştırmacı direkt kabul etmektedir. Hatta Şahin (2020), konuyu Anadolu ağızlarına getirerek; “Bu durum kuvvetli bir ihtimalle Anadolu Türkçesinde “göç-oba”nın ağızdan ağıza söylene söylene ‘göçebe’ haline dönüştüğü intibamı vermektedir.” (Şahin, 2020: 19) der. Şahin, ‘göç-oba’ şeklinde türediğini izah ettiği göçebe sözcüğünün ikinci parçası olan oba sözcüğüne göndermede bulunarak; “Türkçede “oba”, Moğollarda “obog” olarak bilinen terim, aileden birazcık büyük ve birbirine kan bağı ile bağlı idarî ve sosyal yapılanmaları ifade eder. Dolayısıyla bu hayatı yaşayanlar için *kışla*, *yazla*, *ayla* ve *güzle* arasında gerçekleşen göç hareketleri ve konaklamalar obalar halinde olur.” (Şahin, 2020: 19-20) değerlendirmesini yapmıştır.

Peki göçebe sözcüğü gerçekten yukarıdaki şekilde oluşmuş olabilir mi? Bu ihtimalleri göçebe sözcüğü bölümünde değerlendirdik. Wilhelm Radloff, Gerhard Doerfer ve Sevan Nişanyan’ın göçebe sözcüğü ile alakalı yaptıkları değerlendirme Türkçenin gramer özellikleri açısından uygun değildir. Yani Türkçede iki adın ek almadan birleşmesi mümkün değildir. İlgili bölümde de belirttiğimiz gibi sözcüğün illa Türkçe olduğu düşünülüyorsa veya Türkçe olması isteniyorsa “*göçer oba*, *göç obası*” gibi değerlendirmeler yapılması daha doğrudur. Hatta bu durumla alakalı Eyüboğlu sözcüğün “*köçer oba (göçen ev)*” dan türediğini ve *köçeroba* > *köçebe* > *göçebe* > *göçebe* şeklinde gelişim gösterdiğini de bildirir (Eyüboğlu, 1988: 139). Bu durum düşme eğilimindeki sızıcı “r” sesinin yapısından dolayı gelişebilir. Lakin sözcüğün bir anda ortaya çıkmış olması bu değerlendirmeleri de havada bırakmaktadır. Doğal olarak bu sözcüğün Anadolu ağızlarında söylene söylene göçebe halini aldığı değerlendirilmesi de havada kalmaktadır. Yazılı eserlere ilk defa Osmanlı döneminde 18. yüzyıla birlikte girmeye başlayan bir sözcüğün ne zaman oluşmaya başladığı ve ne kadar sürede söylene söylene göçebe halini aldığı net değildir. Bir sözcüğün Anadolu ağızlarında söylene söylene farklı bir hâl alması çok uzun yıllar gerektirir. Yazılı eserlerde ilk defa 18. yüzyılda görülmeye başlayan bir sözcük, yüksek ihtimalle Batılı dillerdeki bir sözcüğe karşılık olarak o an eldeki malzemelerden türetilmiş bir sözcük olabilmekle birlikte komşu dillerden Türkçenin gramer özelliklerine uyarlanarak alınmış bir sözcük de olabilir. Özellikle Farsçada 13. yüzyıldan itibaren Türkçe kökenli “köç (göç)” sözcüğü gerçek anlamını koruyarak “*kûç kerden*” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu fiil Farsçada hala kullanılmaktadır. Bu durumdan yola çıkılarak ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi Osmanlı Türkçesi döneminde Arap ve Fars tipi göç faaliyetlerini karşılamak için sözcük, Farsçadan tekrar “*kuc-abe*, *koc-abe*, *kûç-abe*” biçimlerinde geri alınmış ve zamanla “*kucabe* > *köcabe* > *köçabe* > *göçabe* > *göçebe*” şeklinde kendisine kullanım alanı oluşturmuş olabilir. Bunun yanında sözcük direkt Türkçedeki “köç (göç)” sözcüğüne Farsça kökenli “cemaat, aşiret, topluluk” anlamlarına gelen “abe” sözcüğünün eklenmesi şeklinde de vuku bulmuş olabilir. Bu durumun olma ihtimali, Wilhelm Radloff, Gerhard Doerfer ve Sevan Nişanyan’ın etimolojik değerlendirmesine göre daha yüksektir. Wilhelm Radloff, Gerhard Doerfer, Sevan Nişanyan gibi Batılı Türkologların Türkiye’deki bazı araştırmacılar tarafından da desteklenen göçebeyle ilgili etimolojik görüşlerine Mehmet Ak, “W. Radloff ve G. Doerfer gibi oryantalistlerin görüşü çerçevesinde,

göç ve oba kavramlarının birleşmesinden göçebe gibi bir çıkarımla bu terim savunulamaz.” (Ak, 2021: 37) der. Bu görüşünü “Göçler sadece obalar halinde değil: oba, oymak ve boy halinde de yapıldığı gibi beyler tarafından sevk ve idare edilerek belirli bir düzen içerisinde yürütülmüştür. Diğer çağdaş Türk lehçelerine başvurulup gösterilen örneklerde de göçebe çıkarımını destekleyen bir terim bulunamaz. Osmanlı Devleti resmi belgelerinde, *göçebe* terimine, diğer terimler ile kıyaslandığı zaman çok fazla yer verilmemiştir. Ayrıca Yörük/Türkmen halkı da kendilerini göçebe olarak nitelendirmez.” (Ak, 2021: 37-38) biçiminde sağlamlaştırmaya çalışır. Yörük/Türkmen halkının “Yörük” veya “Türkmen” terimlerinin (özellikle Yörük) yaşam şekillerini ifade etmede yeterli olduğunu düşünerek göç merkezli sözcükleri çok fazla tercih etmemeleri Ak (2021)’ın bu görüşünü destekler. Ak (2021)’ın görüşleri kavramsal ve anlamsal olarak değerli olmakla birlikte etimolojik açıdan yeterli değildir. Lakin Türk tipi göç faaliyetlerinin sadece obalar halinde yapılmadığı doğrudur. Osmanlı resmi belgelerinde “göçebe” teriminin çok fazla yer bulmaması, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinin hiçbirinde bu sözcüğün yer almaması ve Yörük/Türkmen grupların kendilerini göçebe olarak tanımlamamaları önemli ayrıntılardır. Tüm bu anlattıklarımızdan hareketle denilebilir ki “göçebe” sözcüğünün bazı Batılı ve Türk araştırmacıların söylediği gibi “göç-oba” birleşiminden meydana gelmesi zorlama bir görüştür. Türkiye Türkçesi ağızlarında çok fazla kullanılmayan hatta Derleme Sözlüğü benzeri halk ağızıyla ilgili eserlerde de kendine yer bulamayan bir sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında söylene söylene “göçebe” halini alması beklenemez. Halk ağızları, bünyesindeki sözcükleri uzun yıllar değiştirmeden taşıyan sağlam yapılarıdır. Misal Karahanlı Türkçesi döneminden beri var olan “bıldır” sözcüğünü değiştirmeden bu günlere getiren halk ağızlarının “göç oba” sözcüğünü 150-200 yıllık bir zaman diliminde değiştirmesi çok zordur. Ne var ki sözcüğün ne ilk hâli ne de değişime girdiği hâli halk ağızlarında mevcut değilken sadece değişmiş halini halk ağızlarına bağlamak akademik açıdan yeterli değildir. “*Göçer oba, göç obası*” gibi sözcüklerin ise bir anda göçebe olması zor ihtimaldir. Göçebe sözcüğünün İngilizce nomad sözcüğüne karşılık olarak türetilmiş olma ihtimalinin yanında Arap ve Fars tipi göç faaliyetlerini karşılamak için Farsçaya verilen “kûç” sözcüğünün geri alınması ve bünyesine “-abe” ekinin eklenmesiyle “*kuc-abe, koc-abe, kûç-abe*” biçimlerinde oluşumu sonrası zamanla “*kucabe > köcabe > köçabe > göçabe > göçebe*” şekillerine dönüşmüş olma ihtimali çok yüksektir. Göçebe sözcüğünün Türkçe kökenli veya yabancı kökenli olması etimolojinin işidir. Sözcük, kavramsal ve anlamsal olarak kullanılıyorsa artık Türkçeleşmiş demektir. Burada önemli olan sözcüğün çok uzun yıllar yazılı belgelere girememiş olması, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde yer almıyor olması ve Türk tipi göç faaliyetlerini karşılamayan bir kavram olduğunu düşünen araştırmacıların sayısının azımsanmayacak derecede çok olmasıdır. Sözcüğün Osmanlı döneminde (Anadolu sahasında) bir anda ortaya çıkmış olması da karşıt görüşleri destekler niteliktedir.

Göç merkezli sözcüklerden kökeni tartışmalı olmasa da hem “+mAl” ekinin durumu hem de kavramsal açıdan günümüzdeki anlamı değişen göçmel ve göçmen sözcüklerine bakıldığında, bu sözcükler de belli bir zaman Türk tipi göç

faaliyetlerini karşılamak için kullanılmıştır. Hatta göçmel sözcüğü hâlâ Türkiye Türkçesi ağızlarında Türk tipi göç faaliyetleri için kullanılmaktadır. “+mAl” ekinin çok fazla kullanılan bir ek olmaması ekle ilgili soru işaretleri doğursa da elde edilen veriler ışığında eki Türkçe kökenli olarak kabul etmek gerekir. Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde günümüzde bu sözcüklerden göçmen sözcüğü kendi ülkesini terk edip başka bir ülkeye yerleşen muhacir (kimse, aile veya halk) için kullanılmaktadır.

Göçgün, göçkün, göçgüncü, göçküncü, göçer, göçer oba, göçer evli/evlü sözcükleri etimolojik olarak Türkçe gramer özelliklerine uygun sözcüklerdir. Bu sözcükler Türk tipi göç faaliyetleri için uzun süre kullanılmıştır ve bazıları hâlâ kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle göçer sözcüğü hâlâ etkin bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Göçgün sözcüğü, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve göçkün sözcüğü de hem Türkiye Türkçesi ağızlarında hem de standart Türkiye Türkçesinde Türk tipi göç faaliyetleri için kullanılmaktadırlar. Lakin kullanımları çok yaygın değildir. Ayrıca göçgün sözcüğü Türkiye Türkçesi gramer kurallarına uygun değildir ve ek olarak standart Türkiye Türkçesi yazı dilinde yer alan göçkün sözcüğünün “ihtiyar, ölümü yakın” gibi anlamları Türk tipi göç faaliyetleri anlamının önündedir. Yuvarlak ünlülü göçer evlü sözcüğü, Türkiye Türkçesi gramer kurallarına uygun değildir. Göçer evli ve göçer oba sözcükleri de Türk tipi göç faaliyetleri için günümüzde pek kullanılmayan sözcüklerdendir.

Göç merkezli sözcüklerin çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımına bakıldığında, sözcükler Azerbaycan Türkçesinde “köçəri” (göçeri), Başkurt Türkçesinde “küsmä halık” (küsmə halık), “küskinsilär” (küskinsiler), Kazak Türkçesinde “köşpeli” (köşpeli), “köşpendiler” (köşpendiler), Kırgız Türkçesinde “köçmön” (göçmen), Özbek Türkçesinde “köçmänçi” (göçmenci), Tatar Türkçesinde “küçmä halık” (küçme halık) Türkmen Türkçesinde “göçmen” (göçmen), Yeni Uygur Türkçesinde “köçmän” (göçmen)’dir (Ercilasun, 1991: 278-279). Türkiye Türkçesinde çok tartışılan konargöçer ve göçebe terimleri çağdaş Türk lehçelerinde mevcut değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi özellikle göçebe teriminin çağdaş Türk lehçelerinin hiçbirinde olmaması bu sözcüğün Anadolu sahasında sonradan ortaya çıkan bir sözcük olduğu görüşlerini destekler niteliktedir. Konargöçer terimi için bunu söyleyemeyiz. Her ne kadar günümüzde çağdaş Türk lehçelerinde konargöçer sözcüğü yer almasa da sözcük, Eski Türkçe dönemi metinlerinde yer almaktadır. Burada dikkat çeken husus ise günümüzde Türkiye Türkçesinde muhacirler için kullanılan göçmen sözcüğünün anlam değişikliği yaşamayarak birçok çağdaş Türk lehçesinde Türk tipi göç faaliyetleri için kullanımının devam etmesidir.

Sonuç olarak adlandırmada çok başarılı olan bir dilin Bedevi Araplar, Çingeneler gibi milletlerin düzensiz göç faaliyetlerini karşılarken farklı bir sözcük türetmiş olabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Kabul edilmeli ki Osmanlı belgelerinde ve Cumhuriyet döneminde “göçebe, konargöçer, göçerkonar, göçer, göçgün, göçmen” vb. göç merkezli sözcükler birbiri yerine o kadar çok kullanılmış

ki bu durum kafaları karıştırmıştır. Cumhuriyet döneminde de bu hatalara devam edildiği için günümüzde terminoloji meselesi sürekli tartışılmaktadır. Osmanlı belgelerinde ilgili terimler yazılırken ileride bir karışıklık olabileceği düşünülmemiş olmalıdır lakin Cumhuriyet döneminde bu hataların devam ettirilmesi sonucu ilk Türkler için ve Yörük/Türkmen gruplar için uzun süre göçebe, tam göçebe, yarı göçebe, yatay göçebe, dikey göçebe, pastoral göçebe gibi ifadeler konargöçer, göçerkonar, göçer evli, göçgün, göçkün, göçmel, göçer, göçer oba vb. sözcüklerle birlikte ve bazen de o sözcüklerin yerine kullanılmıştır. Bu durumun bir örneği olarak bir makalede yer alan; “Dilimizde göçebelik, göçerlik, konar-göçerlik ve göçer-konaklık kavramları eş anlamlı olarak kullanılmakta olup herhangi bir çalışmada bu terimler fark gözetilmeden birbirinin yerine kullanılabilir.” (Ürker ve Çobanoğlu, 2014: 153) değerlendirmesi araştırmacıların konuya bakışını göstermektedir. Burada Ürker ve Çobanoğlu (2014) kendilerince haklı olabilirler çünkü bu terimleri birbiri yerine kullanan çok sayıda araştırmacı var. Lakin göz ardı ettikleri yer ise bu terimlerin ayrı anlamlara gelen terimler olduğunu savunan araştırmacı sayısının da çok olduğu gerçeğidir. Öncelikle konu üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların terminoloji meselesi üzerine düşünerek çalışmalarında terim seçmeleri bu karışıklığı azaltabilir.

Çalışmamız verilerine dayanarak göçebe sözcüğünün düzensiz göç faaliyetleri içinde olan Çingeneler ve Bedevi Arapların göç faaliyetlerini karşılamak üzere kullanılması, konargöçer, göçerkonar, göçer, göçer evli, göçkün, göçgün sözcüklerinin Türk tipi göç faaliyetleri ve özellikle Yörük/Türkmen gruplar için kullanılması, göçmen sözcüğünün kendi ülkesini terk edip başka bir ülkeye yerleşen muhacir (kimse, aile veya halk) için kullanılması, göçmel sözcüğünün ise yaşadığı yeri geçici olarak bırakıp sonra tekrar dönen kuş vb. hayvanlar için kullanılmasının doğru olacağı sonucuna varılmıştır. Göçer evli, göçgün ve göçkün sözcükleri her ne kadar geçmişte Türk tipi göç faaliyetleri için kullanılmış olsalar da günümüzde çok fazla tercih edilen sözcükler değildir. Göçgüncü, göçkücü ve göçer oba sözcükleri ise artık kullanımdan düşmüştür.

Çevri Yazı İşaretleri

[ā] : Normalden uzun a sesi

[ō] : Normalden uzun o sesi.

[▪] : Normalden uzun ö sesi.

[ğ] : Art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü.

[ñ] : Art ve ön ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /n/ ünsüzü.

[>] : Gelişimin yönünü gösterir.

[<] : Gelişimin yönünü gösterir.

KAYNAKÇA

- Ak, M. (2021). *Batılı gezginlerin Yörük/Türkmen imgesi*. Palet Yayınları.
- Aka, İ. (2003). Anadolu'dan İran'a göçler. *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu (16-17 Aralık 2002)* İçinde (s. 57-63). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve hukuki tahliller*. Fey Vakfı Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2013). Karı Çor Tigin yazıtı. *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 1-61.
- Armağan, A. L. (1999). Osmanlı Devleti'nde Konar Göçerler. (Ed. Güler Erten). *Osmanlı Ansiklopedisi* İçinde (s. 142-150). Yeni Türkiye Yayınları.
- Âşık Paşazade (2003). *Osmanoğulları'nın tarihi-tevârih-i Âl-i Osman*, (Hz. Kemal Yavuz & M. A. Yekta Saraç). MAS Matbaacılık.
- Âşık Paşazâde Tarihi (2013). (Hz. Necdet Öztürk). Bilge Kültür Sanat.
- Ata, A. (1997). *Kisasü'l-enbiya*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atmaca, E. (2016). *Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine söz varlığı ve anlam olayları*. Palet Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı lügatı misalli büyük Türkçe sözlük*. Milliyet Kubbealtı Yayınları.
- Bakır, A. (2008). Yazıcızâde 'Alî'nin Selçuk-nâme isimli eserinin edisyon kritiği, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirâi ekonominin hukukî ve malî esasları I, kanunlar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bayat, F. ve Aliyeva, M. E. (2008). *Eski Türkçe sözlük*. Yalın Yayıncılık.
- Baykal, B. S. (1981). *Tarih terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baykara, T. (1987). *Tarihte Türk devletleri*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Baykara, T. (2001). *Türk kültür tarihine bakışlar*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Beşirli, M. (2003). XIX. yüzyılın başlarına doğru Tokat Voyvodalığı'na bağlı bazı Türkmen kabilelerin sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXVII(2), 289-307.
- Bilgili, A. S. (2000). Tarsus Türkmenleri (Varsaklar). (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 9-49). Yörük Türkmen Vakfı.
- Bostan, M. H. (2000). XV. ve XVI. yüzyıllarda Karadeniz sahil sancaklarında Türkmenler. (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 51-69). Yörük Türkmen Vakfı.
- Bozkurt, F. ve Özgüzel, S. (2019). Türklerde yaşam tarzı olarak göç olgusu 'göç yolda düzelir'. *Folklor/edebiyat*, 25(100), 815-824.
- Bulduk, Ü. (2008). Sosyal yaşayış, konar-göçerlik ve etnisite. *Uyan Türkiyem II. Yörük-Türkmen Büyük Kurultayı ve Bilim Şenliği (3-4 Mayıs 2008, Ankara) İçinde* (s. 216-223). Türkboy Yayınları.
- Büyükcan Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, konar-göçerlik meselesi ve coğrafi bakımdan konar-göçerlerin farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 12(1), 563-580.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.
- Çelik, Ş. (2000). XVI. yüzyılda İçel Yörükleri hakkında bazı değerlendirmeler. (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 83-101). Yörük Türkmen Vakfı.
- Denker, B. (1960). Güneydoğu Toroslarda göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a göre). *Türk Coğrafya Dergisi*, 16(20), 136-142.
- Doerfer, G. (1967). *Türkische und Mongolische elemente im neupersischen*. Wiesbaden.
- Duran, H. (2007). *Velâyetnâme*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Durgut, H. (1995). "Şeyh Süleymân Efendî-i Buhâri Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)" adlı eserin transkripsiyonu, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.
- Dülger, E. (2012). Oruç Bey'in Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eserine göre Türklerde yer adı verme geleneği. *Turkish Studies*, 7(4), 1067-1074.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ercilasun, A. B. ve diğeri (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (2006). *Orhun abideleri, (37. Baskı)*. Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut kitabı-1*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erinç, S. (1973). Türkiye: insan ve ortam. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, X(18-19), 1-33.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1988). *Türkçe kökler sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gabain, A. Von. (2003). *Eski Türkçenin grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1957). *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1981). Türkçede “-mal” ve “-mel” eki üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1978-1979*. 0(0), 23-32.
- Gömeç, S. (1995). Terhin Yazıtı'nın tarihi açıdan değerlendirilmesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 17(28), 71-84.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I*, (2. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, A. (2015). Atatürk'ün soyu: Kızıl Oğuzlar (Kocacıklar) ve Konyarlar. *Türk Tarih Araştırmaları*, 0(0), 1-35.
- Gülsoy, E. (2000). XVI. yüzyılda Trablus-Şam ve Hama ve Humus Türkmenleri. (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 121-124). Yörük Türkmen Vakfı.
- Gündüz, T. (2002). Konar göçer. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 26) İçinde (s. 161-162). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürbüz, O. (1997). Türkiye'de göçebe mesken örneği: çadır. *Türk Coğrafya Dergisi*, 0(32), 185-195.
- Gürsoy Naskali, E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güvenç, B. (1971). Kültür sınıflaması denemeleri. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî İlimler Dergisi*, II(1), 9-19.

- Güzel, F. (2018). Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri I: yazı dilinde bulunmayan yapım ekleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 66(1), 73-114.
- Hadidi (1523). *Tarih-i Âl-i Osman*, (Tarayan: Kilisli Muaallim Rifat Bilge). Bayezit Kitaplığı.
- Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da aşiretler, cemaatler ve oymaklar 1453-1650*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İğci, A. (2011). Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1228-1514) –inceleme ve metin-, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi.
- İnbaşı, M. (2000). Rumeli Yörükleri. (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 145-182). Yörük Türkmen Vakfı.
- Kafesoğlu, İ. (2005). *Türk milli kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Karataş, M. (2017). Göçerevlilik ve yerleşiklik bağlamında Selçuknâme'deki kültür unsurları. *TÜBAR*, 22(42), 127-170.
- Kaşgarlı Mahmud (2018). *Dîvânu Lüğâti't-Türk*. (Hz. Ahmet Bican Ercilasun & Ziyat Akkoyunlu). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Khazanov, A. (1986). *Nomads and the outside world*. Cambridge University Press, New York.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köse, A. (2005). Türkiye'de geleneksel kırsal konut planlarında göçebe Türk kültürü izleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, VII(2), 165-200.
- Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Kutlu, M. M. (2000). Göçerlerde mekânsal düzenleme: çadır-ev ilişkisi. (Hz. Tufan Gündüz). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* İçinde (s. 211-216). Yörük Türkmen Vakfı.
- Küçük, S. ve Ateş, M. (2017). *Ordu ağız söz varlığı*. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Malçok Meteer, M. (2012). Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Veli (İnceleme-Metin-Dizin) (103a-204a), [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı katı*. (Hz. Mürsel Öztürk & Derya Örs). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*. (Hz. Mustafa Koç & Eyyüp Tanrıverdi). Türkiye Yazma Eserler.
- Nişanyan, S. (2021). *Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7> adresinden 7.10.2021 tarihinde erişildi.
- Nişanyan, S. (2021). *Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7men&lnk=1> adresinden 10.10.2021 tarihinde erişildi.
- Nişanyan, S. (2021). *Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6%C3%A7men> adresinden 30.09.2021 tarihinde erişildi.
- Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri iskan teşebbüsü 1691-1699*. İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş I*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi*, (II. Cilt). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2000). *Türk kültür tarihine giriş*, (C.1). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öngör, S. (1964). Ortadoğu ülkelerinde göçebe hayatının bugünkü şartları ve göçebe nüfusunun sedantaryasyonu. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 145-160.
- Öztelli, C. (1959). *Karacaoğlan hayatı sanatı şiirleri*. Varlık Yayınevi.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, (C. II). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Radloff, W. (1899). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte II*. S. Petersburg.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur morphologie der Türkischen sprachen*. StO, XXI, Helsinki.
- Sahillioğlu, H. (2002). *Topkapı Sarayı arşivi H. 951-952 tarihli ve e-12321 numaralı mühimme defteri*. IRCICA Yayınları.
- Saydam, A. (2009). Sultanın özel statüye sahip tebaası: konar-göçerler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(20), 145-160.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimolojiçeskiy slovar Tyurkskih yazıkov I (1974), II (1978), III (1980), IV (1989), V (1997), VI (2000)*. Moskova.
- Spooner, B. (1972). *The Status of nomadism as a cultural phenomenon in the Middle East*. Perspectives on Nomadism, Leiden.
- Sümer, F. (1960). Anadolu'ya yalnız göçebe Türkler mi geldi? *Bellekten*, XXIV(96), 567-594.
- Şahin, C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı döneminde konar-göçerler*. Eren Yayıncılık.
- Şahin, İ. (2020). Göç kavramı üzerine. (Ed. Fatih Uslu & Canan Köküş). *Yörük Araştırmaları 2* İçinde (s. 15-24). Palet Yayınları.
- Şenel, A. (1968). *Eski Yunan'da siyasal düşünce*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şimşir, S. (2019). Şah İsmail: hayatı ve şahsiyeti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(5), 74-86.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Telli, B. ve Bulduk, T. B. (2018). *Adıyaman ili ve yöresi ağızları söz varlığı*. Gazi Kitabevi Yayınları.
- Toparlı, R.; Vural, H. ve Karaathı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme sözlüğü*, (II. Cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme sözlüğü*, (III. Cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (III. Cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarana Sözlüğü*, (IV. Cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkay, C. (1979). *Başbakanlık arşiv belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda oymak, aşiret ve cemaatler*. Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Uslu, F. (2019). Yörük obalarındaki yaşayıştan günümüze uzanan yaşam şekilleri ve modernite etkisinde bir kent okuması. (Editör: Fatih Uslu). *1. Uluslararası Antalya Yörük Sempozyumu Tam Metin Kitabı (6-8 Aralık 2019) İçinde* (s. 117-127). Sage Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Ürker, O. ve Çobanoğlu, N. (2014). Türkiye’de doğal varlıkların sürdürülebilir kullanımında biyoetiğin bir araç olarak kullanılması; Batı Anadolu Yörükleri üzerinden örnek olay incelemesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 151-171.
- Yediyıldız, B. (2018). *Ordu tarihinden izler*. Kültür Yayınları.
- Yılmaz, A. ve Telci, C. (2010). Türk kültür terminolojisinde göç kavramı üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 14-33.

Ahmed Kuddûsî'nin Şiirlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan Yansımalar^{1*}**Nazmi ÖZEROL**

Prof. Dr. İnönü Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
nazmiozerol@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9583-2165>

Öz

Türk Tasavvuf edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Ahmed Kuddûsî, dinî-tasavvufî şiirlerden oluşan divanında tasavvufun hemen hemen bütün konularını, Allah aşkını, Allah'ın isim ve sıfatlarının kâinattaki yansımalarını sanat kaygısı taşımadan, samimi bir şekilde dile getirmiştir. Eser, zengin tasavvufî muhtevasıyla Tasavvuf edebiyatı açısından oldukça önemlidir. Bilindiği gibi İslam kültüründe Esmâ-i Hüsnâ'nın yani Allah'ın güzel isimlerinin, onu anlamada, tanımada son derece büyük bir önemi vardır. Müminler, yaratıcılarına bu isim ve sıfatlar çerçevesinde inanırlar; dualarında bu isimlerle ona yakınlaşmaya çalışırlar. Diğer yandan, meseleye varlık bilim açısından yaklaşan tasavvufî düşünceye göre mevcudat, zatında her türlü tanımlanmadan münezze olan Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin tecellisinden ibarettir.

Mutasavvıf bir şair olan Kuddûsî'nin divanı incelendiğinde şiirlerin birçoğunun Allah'ın güzel isimleri çerçevesinde işlenip dokunduğu görülür. Her mutasavvıf şair gibi Kuddûsî de hayata Esmâ-i Hüsnâ penceresinden bakar. Şaire göre Allah'ı tanımayan, tapınma duygusunu tatmin etmeyen bir gönül, mutluluk ve dinginlik adına çok şey kaybeder. Allah'ın isimleri, hayatın her alanında insanın önüne çıkan kapalı kapıları ardına kadar açan muhteşem ve mükemmel bir anahtardır. Kuddûsî Divanı'nda Allah'ın bizzat Kur'an'da geçen isimlerinin ve Allah'a nispet edilen isimlerin çokça kullanıldığı görülür. Bu çalışmada Kuddûsî'nin şiirlerindeki "Esmâ-i Hüsnâ" yansımaları seçilen bazı beyitlerle örneklendirilmiştir. Divanda geçen isimler, muhteva bakımından bir tasnife tabi tutularak verilmiştir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 07.04.2021/15.06.2021

* Bu makale, 23-24 Kasım 2018 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde gerçekleştirilen Uluslararası Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî ve Kadîrlilik Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirden geliştirilmiştir.

Künye Bilgisi: Özerol, N. (2021). Ahmed Kuddûsî şiirlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan yansımalar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1721-1738. DOI: 10.33437/ksusbd.911246.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Kuddûsî, Şiir, Esmâ-i Hüsnâ, Yansımalar.

Reflections From Esmâ-i Hüsnâ In Ahmed Kuddûsî's Poems

Abstract

Ahmed Kuddûsî, one of the important poets of Turkish Sufism literature, expressed almost all the subjects of Sufism, the love of Allah and the reflections of Allah's names and attributes in the universe in his divan consisting of religious-mystical poems, sincerely, without worrying about art. The work is very important in terms of Sufism literature with its rich mystical content. As it is known, the beautiful names of Asma-i Husna, in other words of Allah, have a great importance in understanding and recognizing her in Islamic culture. Believers believe in their creators within the framework of these names and attributes; They try to get close to him with these names in their prayers. On the other hand, according to the mystical thought that approaches the issue in terms of existential science, existence consists of the manifestation of the names, attributes and deeds of Allah, which is inherently undefined.

When the divan of Kuddûsî, a Sufi poet, is examined, it is seen that many of the poems are processed and touched within the framework of the beautiful names of Allah. Like every sufi poet, Kuddûsî looks at life through the window of Esmâ-i Hüsnâ. According to the poet, a heart that does not know God and does not satisfy the feeling of worship loses a lot in the name of happiness and serenity. The names of Allah are a magnificent and perfect key that opens wide the closed doors before people in all areas of life. It is seen that the names of Allah in the Quran and the names attributed to Allah are used a lot in the Quddsî Court. In this study, the reflections of "Esmâ-i Hüsnâ" in Kuddûsî's poems are exemplified by some selected couplets. The names used in the Court have been given by classifying in terms of content.

Keywords: Ahmed Kuddûsî, Poetry, Esmâ-i Hüsnâ, Reflections.

GİRİŞ²

Türk Tasavvuf edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Ahmed Kuddûsî, 15 Temmuz 1769'da (11 Rebûlevvel 1183) Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. Kuddûsî Baba ve Maraşîzâde adlarıyla da tanınmaktadır. Babası Maraş'tan Niğde'ye göç eden Nakşibendî şeyhi Seyyid İbrahim Efendi'dir. Maraş'ın en eski

---

²Ahmed Kuddûsî'nin hayatıyla ilgili bilgiler Pervin Ergun'un Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'ndeki "Ahmed Kuddusi" başlıklı yazısından alınmıştır. www.turkedebiyatisimlersozlugu.com.

ailelerinden kabul edilen Tekrekli ailesine mensup olduğu bilinmektedirler. III. Mustafa, I. Abdulhamid, III. Selim, IV. Mustafa ve Abdulmecid dönemlerini gören Kuddûsî'nin padişahlardan ikisini veya bazı rivayetlere göre dördünü gördüğü belirtilmektedir. Ahmed Kuddûsî, 1807 ve 1810 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus savaşına, ardından da Balkan savaşına katılmıştır. Savaş sonrası bir süre Şumnu'da kaldıktan sonra tekrar hacca giderek memleketi olan Bor'a dönmüştür. Kuddûsî, din eğitimi babasından almıştır. Medrese eğitimine başlamakla birlikte, Kâzımîr Hâşiyesi'nde "İlm-i zâhir ile Hak Celle ve Alâ bilinmez, ilmi yakîn hâsıl olmaz." ibaresini okuduktan sonra okulu bırakmış ve tasavvufa yönelmiştir. Nakşibendi tarikatı ile ilgili eğitimi babasından alan Kuddûsî, genç yaşta velilik basamaklarını hızla tırmanmıştır. Kadirilik ve Halvetilik gibi tarikat öğretilerine de sahip olan Ahmed Efendi'nin Arapça bildiği, Kur'an ve tasavvuf ehli olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. 1786 yılında babasının ölümünden sonra uzun süren seyahatlere çıkan Ahmed Efendi, tasavvuf eğitimi buralarda da sürdürmüştür. Önce Turhal, Erzincan ve Kayseri gibi Anadolu şehirlerini dolaşmış; daha sonra Şam, Mısır, Hicaz ve Mekke'ye gitmiş ve Mekke/Hicaz'da 17 yıl kalmıştır. Yüce dağlarda ve çöllerde yaptığı halvet ve riyazetlerinde kendisine gayb âleminde her gün bir nar verildiğini şiirlerinde ve mektuplarında dile getirmiştir. Kuddûsî, Nakşibendi geleneğini bir müddet sürdürmüştür. Çeşitli kaynaklarda belirtildiği üzere Nakşibendi tarikatında önem verilen süluk ve zikrin müritlerine yeterince faydalı olmadığını görerek Kadiriyye tarikatına yönelmiş; müritlerini daha kolay ve daha hoşgörülü olduğuna inandığı bu tarikatın esaslarına göre yetiştirmiştir. Daha çok Kadiri şeyhi olarak bilinen Kuddûsî, aslında tarikatlarla ilgili düşüncesini bir şiirinde "Hem Halvetî hem Celvetî hem Kadirî hem Nakşîyem" diyerek belirtmiştir. Özel hayatındaki şaibeler yüzünden Bor çevresinde hayli tepki görmüş, bazı çevreler tarafından ağır bir şekilde suçlanmış ve işkence görmüştür. Yaşadığı bu sıkıntılardan dolayı 13 yıl zaviyesinden dışarı çıkamadığı rivayet edilen Ahmed Kuddûsî, 1849 yılında Bor'da vefat etmiştir.

Kuddûsî'nin günümüze intikal eden, "Dîvân, Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr, Pendnâme-i Kuddûsî, Nasâih-i Kuddûsî, Vasiyyetnâme-i Kuddûsî, İcâzetnâme-i Kuddûsî, Mektuplar" olmak üzere yedi eseri vardır. Kuddûsî'nin en hacimli ve en tanınmış eseri divanıdır. Dinî-tasavvufî şiirlerden oluşan divanda şiirler; çoğunlukla aruz, az da olsa hece vezniyle yazılmıştır. Şair, divanında tasavvufun hemen hemen bütün konularını İlahî aşkın ateşiyle ve sanat kaygısı taşımadan samimi bir şekilde dile getirmiştir. Eser, zengin tasavvufî muhtevasıyla tasavvuf edebiyatı açısından oldukça önemlidir. Bu muhtevasıyla tasavvuf muhitlerinde çok rağbet gören eserin kütüphanelerde birçok yazma nüshası ve taş baskısı bulunmaktadır. Kuddûsî'nin divanı kendi hayatı, tasavvuf edebiyatı, tasavvufî yolunun evvelinden ahirine kadar adap ve erkânı hakkında kaynak olması bakımından oldukça önemlidir (Alıcı ve Gedik, 2018: 220-223).

Mutasavvıf bir şair olan, aynı zamanda kendisine Esmâ-i Hüsnâ'dan (Kuddûs) bir isim verilmiş olan Kuddûsî'nin Divan'ı incelendiğinde şiirlerin birçoğunun Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri çerçevesinde işlenip dokunduğu görülür. Her mutasavvıf şair gibi Kuddûsî de hayata Esmâ-i Hüsnâ penceresinden bakar. Onun şiirlerinde Allah'ın güzel isimlerine zaman zaman doğrudan atıflar yapıp açıklamalar getirildiği gibi, zaman zaman da Hakk'ın isim ve sıfatlarının eşya ve hâdiseler üzerindeki yeri ve tesiri dolaylı olarak açıklanmaktadır. Şair, Allah'ı tanımayan, tapınma duygusunu tatmin etmeyen bir gönlün, mutluluk ve dinginlik adına çok şey kaybedeceğini, Allah'ın adlarının hayatın her alanında insanın önüne çıkan kapalı kapıları ardına kadar açan muhteşem ve mükemmel bir anahtar olduğunu ortaya koyar. Sıkıntılardan kurtulma, dinginliğe erişme, insan doğasının temel manevî ihtiyaçlarından olduğundan kulun, yüce bir kudrete sığınarak bu ihtiyacı tatmin edeceğini söyler.

Kuddûsî'nin Şiirlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan Yansımalar

İsmin çoğulu olan esmâ ile "güzel, en güzel" anlamındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan Esmâ-i Hüsnâ (el-esmâü'l-hüsnâ) terkihi, Allah'a nispet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur'an'da geçen ilâhî isimler 100'den fazladır; muhtelif hadislerde Allah'a nispet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i Hüsnâ terkihinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir (Topaloğlu, 1995: 404).

Esmâ-i Hüsnâ tabiri Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer: "Allah, kendisinden başka ilah olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur." (Taha, 20/8.); "O, takdir ettiği gibi yaratan, örneği olmadan canlıları var eden, biçim ve özellik veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O galiptir, hikmet sahibidir." (Haşr, 59/24.) Ayrıca, "En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde O'na o güzel isimlerle dua edin!" (A'raf, 7/180.) "De ki: İster Allah diye, ister Rahmân diye dua edin. Çünkü en güzel isimler O'na mahsustur." (İsrâ, 110) buyuran Yüce Rabbimiz, Esmâ-i Hüsnâ ile niyazda bulunulmasını emreder.

İnsanların büyük çoğunluğu, kâinatın bir yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu kabul etmekle beraber, madde özelliği taşımadığından dolayı O'nu duyularıyla idrak edemezler. Bu yüce yaratıcı, ancak kâinat ve insanla olan münasebeti ile tanınabilir. Bu nedenle Allah'ın isimleri, Allah-âlem ilişkisine ışık tutma ve neticede Allah'ı tanıma açısından önem arz etmektedir (Topaloğlu, 1995: 404).

Gerçekten de İslam kültüründe Esmâ-i Hüsnâ'nın yani Allâhü Teâlâ'nın güzel isimlerinin, onu anlamada, tanımada son derece büyük bir önemi vardır. Müminler yaratıcılarına bu isim ve sıfatlar çerçevesinde inanırlar, dualarında bu isimlerle ona yakınlaşmaya çalışırlar. Diğer yandan, meseleye varlık bilim açısından yaklaşan Tasavvufî düşünceye göre mevcudat, zatında her türlü

tanımlanmadan münezzeh olan Cenâb-ı Hakk'ın isim, sıfat ve fiillerinin taayyün, zuhur ve tecellisinden ibarettir. Genel bir inanç ilkesi olarak zatının sonsuzluğu da dikkate alınarak Hakk'ın isim, sıfat ve fiillerinin sonsuz olduğuna inanılır (Gürer, 2014: 180). Esmâ-i Hüsnâ'nın yüzlerle ifade edilecek kadar çok oluşu İslam ilahiyyatı alanında zengin bir malzeme oluşturmuş, uluhiyyet inancının açıklık kazanmasına, kulun dua, niyaz ve zikirlerle Allah'a yaklaşmasına yardımcı olmuştur (Topaloğlu, 1995: 412).

Tasavvufun düşünce yapısını oluşturan “vahdet-i vücud” görüşüne göre bütün yaratıklar, Allah'ın isimlerinin mazharıdır. Yani kâinattaki her şey, Allah'ın bu en güzel isimlerinin zuhurundan ibarettir. Bu isimler genellikle cemel ve celal sıfatları olarak ikiye ayrılır. Merhamet, yardım, af gibi kavramları ifade eden rahmân, rahîm, halîm, gafûr, şekûr, settâr, nasîr sıfatları cemel; şiddet, korku, gayret ifade eden cebbâr; kahhâr, müntakim, gayûr sıfatları da celal sıfatlarıdır. Bu isimlerden olan İsm-i A'zam (en büyük isim), ancak peygamberler tarafından bilinebilir (Şahin, 2001: 52). Doksan dokuz isimden oluşan Esmâ-i Hüsnâ listesi sevgi ile korku, lütuf ile kahr açısından incelendiği takdirde görülecektir ki bunlardan sadece dört beş tanesi sevgi ve lütufla yorumlanmaya müsait değildir (Topaloğlu, 1995: 412).

Kuddûsî'nin şiirlerinde Allah ismi Esmâ-i Hüsnâ'dan “Ahad, Alîm, Azîm, Bâkî, Bârî, Basîr, Cebbâr, Celîl, Fettâh, Gaffâr, Gafûr, Ganî, Habîr, Hafîz, Hakem, Hakîm, Hakk, Hâlık, Halîm, Hamîd, Hasîb, Hayy, Kâdir, Kaviy, Kayyûm, Kerîm, Kuddûs, Latîf, Mâlikü'l-Mülk, Mecîd, Melîk, Mucîb, Mu'izz, Mukît, Muktedir, Müteâ'âlî, Müntakim, Rahîm, Rahmân, Rakîb, Ra'ûf, Rezzâk, Sabûr, Samed, Selâm, Semî', Şekûr, Tevvâb, Vehhâb, Vâhid, Vedûd, Vekîl, Velî, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm” gibi birçok isimle zikredilmiştir.

Allah ismi bunların dışında “Bânî, Rabb, Cevâd, Dâim, Deyyân, Ecell, Fâ'il, Ferd, Hâdî, Hallâk, Hannân, Hû, Hudâ, Hudâvend, Hudâ-yı Lem-Yezel, İlâhî, İzîd, Karîb, Kird-gâr, Lâ-yemût, Mennân, Mevlâ, Mugîs, Muhtâr, Mû'in, Mu'tî, Müdebbir, Müsteân, Müsteâz, Nasîr, Pâdişâh, Perverdigâr, Sultân, Şâh, Tanrı, Yektâ” gibi kelimelerle de ifade edilmiştir.

Aşk merkezli tasavvuf düşüncesinin müntesibi olan Kuddûsî'nin şiirlerinde Allah'ın varlığı, birliği, kudreti, yaratıcılığı yanında daha çok eşsiz bir bağışlayıcı ve sonsuz merhamet sahibi olması, kullarını esirgeyip koruması, rızık vericiliği üzerinde durulur. Kuddûsî'nin bazı şiirlerinde de “Esmâ”nın doğrudan doğruya yalvarış ve yakarışlarda tesbihat ve zikir unsuru olarak kullandığı görülür. Kuddûsî Divanı incelendiğinde Allah'ın bizzat Kur'an'da geçen isimlerinin ve Allah'a nispet edilen isimlerin çokça kullanıldığı görülecektir. Bu çalışma, sınırlı bir mahiyette olduğu için Kuddûsî'nin şiirlerindeki “Esmâ-i Hüsnâ” yansımaları

seçilen bazı beyitlerle örneklendirilecektir. Divan'da geçen isimler, muhteva bakımından bir tasnife tabi tutularak verilmiştir.³

a) Allah'ın Zatı ile İlgili İsimleri: Allah, İlâh, Rabb, Vâhid, Samed, Hayy, Kayyûm, Hâlık, Ahad, Bâkî, Dâim, Ferd, Yektâ vb.

Allah⁴ (Varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan zatın özel ve en kapsamlı adı). Allah ismi, özel isimlerden de ötedir. Zira özel isimler birden fazla şahsa verilebilirler. Allah ismi diğer esmâdan farklı olarak has isimdir. Ne mecazen ne hakikaten Allah'tan başkası hakkında kullanılamaz. Marhametli kişiye rahîm, bilgili kişiye alîm, kudret sahibi kişiye kâdir denilebilir. Fakat yalnızca Allah, Allah'tır. Zaten "lâilâhe illallâh" da bu manayı ifade eder. Esmâ-yı Hüsnâ'yı oluşturan öteki isimlerin hepsi delâlet ettiği mana ile Allah'ı tanıtır. Allah ismi ise diğer tüm diğer isim ve sıfatların muhtevasını kendinde toplar. Allah ismi dışındaki Esmâ-i Hüsnâ'nın hepsi Allah ismini niteler. Tüm esmâ Allah isminin sıfatıdır (İslamoğlu 2014: 110).

Allah, kendini zikredenlere rahmetini bahşedendir. Alınan her nefeste Allah anılmalıdır; çünkü O, zor işleri halledendir:

Gelin diyelim ey yârân sizinle biz hemân **Allah**

İde rahm eyleyüp ihsân bu firkatde emân Allah (G. 209/1)

Be-her-dem her nefes zikre devâm it olma gâfil

İder **Allah** ne deñlü var ise müşkil işiñi hall (G. 399/6)

Rabb (Bütün âlemi yaratan, her şeye sahip olan, terbiye eden)

Âlemlerin Rabb'i olan Allah, kendisinden yardım isteyenlerin gönlünü, karanlıklardan kurtarıp aşk güneşiyle sabah eyleyendir.

Komagıl bu zulmet içre göñlümi yâ **Rabb** meded

Âfitâb-ı ışkî gönder giceler olsun sabâh (K. 14/2)

İlâh (Tapınılan, kendisine ibadet edilen)

Âşığın gönlüne âlemlerin iftihar kaynağı Hz. Muhammed aşkı düşünce ona kavuşmak için kendisinden başka İlâh olmayan Allah'a dua edilir:

³ Veli Ulutürk, Kuran Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?, s. 82-150. İzmir 1985.

⁴ Esmâ-i Hüsnâ içinde yer alan İlâhî isimlerin anlamları verilirken Topaloğlu (1995: 414-415) tarafından hazırlanan şemadan istifade edilmiştir.

Resûlîñ ışkı düşüb gönlüme Hakk'a niyâz itdim

Didim aç yâ **İlâhî** yol varam ol fahr-ı ekvâne (K. 4/6)

Vâhid (Bölünüp parçalara ayrılmaması ve benzerinin bulunmaması anlamında tek)

Ortağı, benzeri, yardımcı olmayan Allah, tektir ve kullarına yardım edecek sadece O'dur:

Bî-şerîk ü bî-nazîr ü bî-vezîrsin **Vâhidâ**

Yok mu'îniñ sen Mu'însiñ dilerem, senden meded (G. 163/2)

Samed (Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni)

Hiçbir şeye muhtaç olmayan tüm muhtaçların ihtiyacını gideren Allah, yaşlıların, zayıfların arzu ve isteklerini bildirdiği umut kapısıdır:

Yetmiş üç yaşında bir pîr ü fakîrem ey **Samed**

Kapuña geldim bugün bir hâcetim var itme red (G. 166/1)

Hayy (Ebedi hayatla diri), **Kayyûm** (Her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden)

Bütün yaratılmışları yoktan var eden, her şeye gücü yeten Allah, ebediyen diri kalacaktır ve kâinattaki her şeyin idaresi O'nun elindedir:

Kadîr her şey'e Hallâk u Azîm ü **Hayy** u **Kayyûm**dur

Bu mahlûkâtı heb oldur yoğ iken eyleyen inşâ (G. 57/5)

Hâhk (Takdirine uygun bir şekilde yaratan)

Gaflet, hata ve yanlışlar insan benliğini kaplarsa her şeyi bir ölçüde yaratan Allah'ın sanat eserlerine ibret gözüyle bakılamaz:

Bakmadiñ ibret göziyle **Hâhk**ñ masnû'ına

Kablamiş endâmıñı heb gaflet ü sehv ü kesel (G. 393/6)

Ahad/Ferd/Yektâ (Tek, bir, eşsiz, benzersiz)

Bütün yaratılanlar O'nun birliğine şahittir. Bu mülkün sahibi olan Allah; tektir, eşsiz ve benzersizdir:

Dahi birliğine şahid cihânîñ halkı bi'l-cümle

Bu mülkiñ mâliki oldur **Ahad Ferd** ü **Ahad Yektâ** (G. 57/8)

b) Allah'ın Yaratma Kavramı ile İlgili İsimleri : Hâlık, Hallâk, Bârî vb.

Hâlık/Hallâk (Takdirine uygun bir şekilde yaratan, yaratıcı, var eden)

Ahmaklara ve cahillere bile uygun bir şekilde (nimet) veren kâinatın yaratıcısı Allah'ın hikmeti sorgulanamaz:

Virildi münâsib cühelâ vü bülehâya

Sorulmaz imiş **Hâlık-ı** kevnîñ hikmetinden (K. 28/19)

Bütün kâinatı yaratan ebedî, ölümsüz ve sonsuz olan Allah'ın mülkünde ortağı yoktur:

Kangı mahlûkîñ seniñ mülkiñde ortağıñ olur

Cümleniñ **Hallâkı** sensin Hayy u Bâkî bî-Zevâl (G. 381/3)

Bârî (Bir model olmaksızın canlıları yaratan)

Kur'ân-ı Kerîm'de yaratmayla ilgili âyetlerden biri de “O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır...” (En'âm Sûresi/101'in bir kısmı) şeklindedir. Allah, herhangi bir modele, örneğe ihtiyacı olmadan canlıları gece gündüz durmadan yoktan var edendir:

Gice gündüz turmayub her dem diyen âşıklara

Bil hayât-ı sermediyye bahş ider **Bârî** Hudâ (G. 93/4)

c) Allah'ın Rızık ve İhsan ile İlgili İsimleri: Rezzâk, Kerîm, Ganî, Vehhâb, Perverdigâr, Mennân vb.

Rezzâk (Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren)

İnsanları her gün doyuran, onlara rızık veren Allah'a boyun eğmeyip insanların rızasını kazanmaya çalışmaktan haya edilmelidir:

Hayâ it rızıkîñi her gün viren **Rezzâk** u Mugnî'den

Rızâ-yı nâsi istersin aña boyun uzatmazsñ (G. 612/3)

Kerîm (Fazilet türlerinin hepsine sahip, kerem sahibi, cömert)

Sakalina ak düşenlerin, gönlü kırık olanların sığınacağı kapı, eşsiz cömertliğe sahip Allah'ın kapısıdır:

Seniñ adıñ **Kerîm**dir kapuña geldim kerem eyle

Sakalım ak sınık gönlüm benim hâtırcıgım yıkma (G. 44/4)

Ganî (Her şeyden müstağni, kendi dışındaki her şey O'na muhtaç)

Muhtaçlara, yaşlılara acıyıp merhamet eden, cömertliğiyle onları başkalarına muhtaç etmeyen Allah'tır:

Ey Rabb u **Ganî** it beni fazlıñ ile ignâ

Çün pîr ü fakîrem baña rahm eyle Rahîmâ (G. 42/1)

Vehhâb (Karşılık beklemeden bol bol veren)

İnsanlara hidayet veren, karşılık beklemeden isteklerini karşılayan Allah'a, verdiği derin anlayış nimetinden dolayı gece günüz hamt edilir:

Rûz u şeb hamd eylerem sen Hâdi vü **Vehhâba** kim

Eylediñ fazlıñ ile ihsân bu irfânı baña (G. 91/3)

Perverdigâr (Besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı) Perverdigâr, Farsçada Allah için kullanılan bir birleşik sıfattır. Kul, günahlarını bilip kendisine verilen nimetlerin farkında olmalıdır. Bütün yaratılanları besleyen sadece Allah'tır.

Eylerim ni'metleriñi i'tirâf hem zenbimi

Sensin ancak cümle halkı besleyen **Perverdigâr** (G. 696/6)

Mennân (Çokça veren, çok ihsan eden, ihsanı bol)

Allah'a dua edilirken duanın kabulü noktasında kul, şüpheye düşmemelidir. Kullarına çokça iyilikte bulunan Allah, duaları kabul edendir:

Kabûl ider mi itmez mi du'âmı deyü şekk itme

İder tallâhi ol Hannân ü **Mennândan** cinân iste (G. 195/6)

d) Allah'ın Rahmet, Şefkat, Esirgeme ve Yardımına Dair İsimleri:
Rahmân, Rahîm, Hannân, Settâr, Ra'ûf, Tevvâb, Gafûr, Halîm, Nasîr, Mugîs, Müste'ân, Mû'in, Hâdî vb.

Rahmân/Rahîm/Hannân (Bağışlayan, esirgeyen, çok acıyan)

Kulun günahları çok olsa da kapıları açan Allah çok esirgeyen, çok bağışlayandır; hastalar ve yaşlılar O'nun yardımını, iyiliğini bekler. Merhametlilerin en merhametlisi Allah'tır:

Günâhım çok ise adın seniñ Vehhâb ü **Rahmândur**

Olur mağfûr kapuñda müznibân ey Fâtihü'l-ebvab (G.126/2)

Ya Lâtîf ü yâ **Rahîm** eyle baña lutf u kerem

Saña ma'lûm haste kocayam firâşda yatırem (G. 452/1)

Cümle râhimlerden erhamsin adın Rahmân dahi

Bir adın **Hannân** baña gösterme hergiz derd elem (G. 423/2)

Settâr (Örten)

Kul, günah işlemekte sınırı aşsa da başkalarına rezil olmamak için günahları örten Allah'a sığınarak bağışlanma diler:

Beni setr eyle ey **Settâr** kerem kıl eyleme rüsvâ

Günâh-kârım kati hadden tecâvüz eyledim zîrâ (G. 103/1)

Gafûr (Bütün günahları bağışlayan), **Ra'ûf** (Şefkatli)

Sığınılacak bir kapı varsa o da bütün günahları bağışlayan, kullarına karşı şefkatli olan Allah'ın kapısıdır:

Gafûrsın hem **Ra'ûf**sın cümlemizi mağfiret it

Aradık bir penâh ancak senin kapunı buldık (G. 347/4)

Tevvâb (Kullarını tövbeye sevk eden ve tövbelerini kabul eden)

Kötülük yapmada haddi aşan kullarına şefkatli davranacak olan, tövbeleri kabul eden âlemlerin Rabb'i olan Allah'tır:

Mağfiret eyle bizi ey Rabb u **Tevvâb** u Gafûr

İşledik biz hadden efzûn zenb ü tuğyân u fücûr (G. 777/1)

Halîm (Acele ile ve kızgınlıkla muamele etmeyen)

İnsan, kötü fiilleriyle alçaklık gösterip isyan içindeyken kullarına merhametle muamele eden Allah, kötülükleri örten ve kullarını bağışlayandır:

Çün **Halîmsin** saña lâyıık hilm ü setr ü mağfîret

Ben le'imem baña lâyıık ma'siyet ef 'âl-i bed (G. 155/2)

Nasîr/Mugîs/Mu'în/Müste'ân (Yardım eden, yardıma koşan, yardımcı, kendisinden yardım beklenen)

Kur'ân-ı Kerîm'de "Ey imanda sebat edenler! Siz Allah'ın (davasına) yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar." (Muhammed Sûresi/7); Ve diyecekler ki : "Hüznü bizden gideren Allah'a hamdolsun; gerçekten de Rabbimiz, tarifsiz bir bağışlayıcıymış. Kendisine yapılan şükre hadsiz hesapsız bir karşılık vermişti." (Fatır Sûresi/34) şeklinde zikredilen ayetlerde de görüldüğü gibi Allah, kendi dinine yardım edene yardım eder ve onu afetlerden, hüzünden ve kederden muhafaza eder. O, kimsesizlerin ve yaşlıların yardımına koşandır. Allah, hiçbir yardımcıya, ortağa ihtiyaç duymadan kullarına yardım edendir. O, kullarının açık ve gizli neler yaptığını bilen olduğu için günahkâr kullarının iyiliğini umduğu yegâne kapıdır:

Nasîrâ yardım eyle dîne avn iden kişiye sen

Dahi hıfz it kamu âfât u ahzân u kederlerden (G. 576/1)

Ey **Mugîs** ü abd-i bî-kes-i Hâlik Perverdigâr

İsterem senden inâyet çün olmuşam pîr huvâr (G. 691/1)

Bi-şerîk ü bi-nazîr ü bi-vezîrsin Vâhidâ

Yok mu'iniñ sen **Mu'însiñ** dilerem, senden meded (G. 163/2)

Zenbim ile toldı cihân saña ayân zâhir nihân

Ey lutfi bî-had **Müste'ân** cürmim ile geldim saña (G. 84/6)

Hâdî (Yol gösteren, murada erdiren)

Allah, kendi yoluna girip çaba gösterene yol gösterendir:

Bu yola girdi Kuddûsî çalışdı zikre hâlince

Hidâyet eyledi **Hâdî** yolu bilmez iken aña (G. 117/5)

e) **Allah'ın İlim Sıfatı ile İlgili İsimleri:** Alîm, Latîf, Habîr, Semî', Basîr, Karîb, Hafîz, Rakîb, Vekîl vb.

Alîm (Hakkıyla bilen), **Habîr** (Her şeyin içyüzünden haberdar olan), **Semî'** (İşiten), **Basîr** (Gören), **Latîf** (Yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan) **Karîb** (Yakın olan) **Hafîz** (Koruyup gözetken ve dengede tutan) **Rakîb** (Gözetleyip kontrol eden), **Vekîl** (Güvenilip dayanılan).

Allah, kullarının her halini bilen, yaptıklarından haberdar olandır. Her şeye gücü yeten Allah, gören ve işitendir. Kullarının ihtiyaçlarını bilip onlara cevap verdiği için O'ndan yardım istenir. Kul, ne isteyecekse Allah'tan istemelidir; çünkü O, çok cömerttir ve kullarına çok yakındır. Kullarını koruyan ve gözetleyip kontrol eden yegâne dost ve dayanak Allah'tır.

Bilürsin hâlimi sen hoş **Alîmâ**

Yaşım seksân bana rahm it Rahîmâ (G. 43/1)

Aña Kuddûsî-yi miskin tevekkül eyleyüp dir kim

Benim ahvâlimi bilür **Habîrim** hem **Alîmim** var (G. 688/5)

Alîmdir hem **Basîr**dir hem kamu şey'e Kadîrdir hem

Semî'dir hem işidir ol nidâyı eyle istiğfâr (G. 663/3)

Lutf u rıfk it men kuluña ey **Latîf**

Pir ü haste olmuşam cismim nahîf (G. 198/1)

İste Hakdan her ne ki lâzım olur ise anı

Ol **Karîb**dür hem Semî'dür hem Mücîbdür hem Ganî (G. 308/1)

Sensin Gafûr dahi Rahîm sensin Ra'ûf Rahmân Halîm

Sensin **Hafîz** sensin Kerîm hıfz it beni sen dâ'imâ (G. 90/5)

Geldi kış gice tavîldür berd şedîd az uyku hem

Yok celîsim senden özge Mu'în ü yâ **Rakîb** (G. 144/4)

Tevekkül hırfetim bilmem ne sebeb

Sañadur i'timâdım çün **Vekîlâ** (G. 43/5)

f) Allah'ın Ululuk Bildiren İsimleri: Azîm, Mecîd, Kuddûs, Celîl vb.

Azîm (Zatının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu), **Mecîd** (Şanlı, şerefli), **Kuddûs** (Her eksiklikten münezze), **Celîl** (Azamet sahibi).

“Göklerde olanlar da yerde olanlar da mutlak otorite sahibi mukaddes, her işinde mükemmel ve her hükmünde tam isabet sahibi Allah için hareket ederler.” (Cuma Sûresi/1) âyette de belirtildiği gibi bütün mahlûkatı güç ve kudretiyle yaratan âlemleri Rabb'i olan Allah yücedir. Kulun ne kadar günahı olsa da şan ve şeref sahibi olan Allah'tan ümit kesilmemelidir. Azamet sahibi olan Allah, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.

Cümle mahlûkâtı havl ü kuvvetiyle var iden

Rabb ü Hallâk u **Azîm** u Muktedirdür o1 Hudâ (G. 121/2)

Kuddûsiyâ kesme ümîd olursa da suçun mezîd

Şâhım Gafûrdur hem **Mecîd** dir kulumuñ Mevlâsıyam (G. 436/7)

Mukaddessin münezzehsin müberrâsın uyûbdan sen

Menim aybımsa bî-had bî-hisâbdır sorma **Kuddûsâ** (G. 108/4)

Sen halk-ı cihânı Münşî Rezzâk u **Celîlsin**

Men abd-i zelil erzel-i nâs dûn u hakîrem (G. 451/2)

g) Allah'ın Kudret Sıfatıyla İlgili İsimleri: Kâdir, Muktedir, Müntakim, Cebbâr, Melîk, Mâlikü'l-mülk, Şeh, Sultân, Pâdişâh vb.

Kadîr/Muktedir (Her şeye gücü yeten, kudretli)

Ayıp ve kusur kul içindir; her şeye gücü yeten Allah'a yaraşan ise kullarını bağışlayıp affetmesidir:

Kudretiñ var gerçi her şey'e velâkin ey **Kâdir**

Saña lâyıq afv u gufrân bizlere ayb u kusûr (G. 777/1)

Her bir günü biñ yıl imiş ol günleriñ işit ahi

Kâdir Kavî hem **Muktedir** affa olur güç iş yesîr (G. 769/8)

Müntakim (Suçluları cezalandıran)

“Kendisine Rabb'inin mesajları aktarıldığında onlara sırtını dönenen daha zalim kim olabilir? (Bu şekilde) günaha batmış olanlardan öcümüzü mutlaka alacağız.” (Secde Sûresi/22) ayette de belirtildiği üzere Allah'ın bir ismi de Müntakim'dir. İnsanlara sürekli eziyet edenler, suçluları cezalandıracak olan Allah'a şikâyet edilir:

Ey Azîz ü **Müntakim** men eylerem şekvâ saña

Şol kişilerden ki dâ'im işleri nâsa cefâ (G. 22/1)

Cebbâr (İradesini her durumda yürüten, yaratılmışların halini iyileştiren)

Yaratılıştaki sırlara doğrulukla bakılınca varlığı sürekli tamir edip onaran Allah'ın sanatı görülecektir.

Gör ne yaratmış Hudâ sıdk ile esrâra bak

Aç göziñi sâlikâ san'at-ı **Cebbâra** bak (G. 332/1)

Melîk (Görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi), **Mâlikü'l-mülk** (Mülkün sahibi)

Görünen, görünmeyen her şeyi yaratan yüce Allah, mülkün tek sahibidir; O'na ortak koşulmaz. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah, kendisine inanan kullarının yardımcısıdır:

Ey bu mahlûkâtı halk iden **Melîk-i Zü'l-Celâl**

Mülk seniñ ancak saña mahlûk şerik olmak muhâl (G. 381/1)

İtmişem îmân saña tevfiķiñ ile ey Ahad

Hâlıkü'l-halk **Mâlikü'l-mülksin** dahi Ferd u Samed (G. 163/1)

Şeh/Pâdişâh/Sultân

Kuddûsî, özellikle “şeh, pâdişâh, sultân” göstergelerini Allah'ın kudret/hükümranlık ifade eden isimlerine telmihte bulunmak için kullanmıştır. Bu kavramlarla Allah'ın büyüklüğü, cömertliği, anlatılırken insanın da küçüklüğü, kulluğu, acizliği, her an O'na muhtaç olduğu vurgulanmıştır.

Cân u dilden sevmişem ben ey **Şeh-i hûbân** seni

Ârzûlar aşüfte gönüm her zamân her ân seni (G. 319/1)

Mâsivâdan nefret idüben saña geldim bugün

Çünkü buldum sâhib-i cüd u atâ **Sultân** seni (G. 319/2)

Çün menem bir **Pâdişâhıñ** bende-i ednâcığı

Dir kulum yirmez sever men pür uyûb kocacığı (G. 240/1)

h) Allah'ın Hesap, Hüküm ve Adaletle İlgili İsimleri: Hakîm, Hakem, Hasîb, Fettâh vb.

Hakîm (Bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan)

Kul, ibadetinden ve takvasından dolayı gururlanır ve bunu gönlüne perde yaparsa her işi yerli yerinde olan Allah, ona derin bir kavrayış yeteneği vermez:

Bu zühd ü tâ'at ü takvâ kerâmet perde gönülde

Gurûr idersen anlara **Hakîm** saña hikem virmez (G. 920/2)

Hakem (Son hükmü veren)

İnsanın ameli ne kadar çok olsa da son hükmü veren Allah'ın bağışlaması her şeyden önce gelir:

Her ne mikdâr-ı amel itsem dahi yine senin

Rahmeti indimde ercâdır kamudan ey **Hakem** (G. 441/7)

Hasîb (Kullarına yeten, onları hesaba çeken)

Kullarına yeten Allah, çaresiz kalanlara merhamet edip onlara ferahlık verendir:

Rahm ü re'fet it baña çün olmuşam muztar bu gün

Eyle tefrîc kürbemi sen yâ Halim ü yâ **Hasîb** (G. 144/2)

Fettâh (İyilik kapılarını açan, hakemlik yapan)

“En güzel isimler Allah'a mahsustur. O'na o isimlerle dua ediniz.” (A'râf Sûresi/180) ayetinde işaret edildiği üzere güzel isimleri zikredilerek tüm kapalı kapıları açan Cenab-ı Hak'tan yardım istenir:

Bu Kuddûsî za'ife kuvvet-i kudsiyye ihsân it

Seniñ adıñ-durur Vehhâb u **Fettâh** u Ganî yâ Rab (G. 129/5)

Kuddûsî, şiirlerinde dua ederken âdeta zikreden bir derviş gibi bazen Allah'ın isimlerini arka arkaya sıralar bazen de isimleri redif olarak kullanır. Bu tür kullanımlar şiirde anlamı pekiştirdiği gibi ses açısından bir uyum ortaya çıkardığı için ahengi temin eden bir unsur olur:

Yâ Selâm u yâ Vedûd u yâ Ra'ûf u yâ Rahîm

Yâ Şekûr u yâ Sabûr u yâ Gafûr u yâ Halîm
Yâ Celîl ü yâ Hasîb ü yâ Hamîd ü yâ Mucîd
Yâ Azîz ü yâ Mu'izz ü yâ Alî ü yâ Azîm
Yâ Basîr ü yâ Karîb ü yâ Mücîb ü yâ Velî
Yâ Ganî vü yâ Mukît ü yâ Cevâd ü yâ Kerîm
Yâ Kadîr ü yâ Kavî vü yâ Vekîl ü yâ Nasîr
Yâ Rakîb ü yâ Alî vü yâ Semî' ü yâ Alîm (G. 487/1-4)

Bilürsin hâlimi sen hoş Alîmâ
Yaşım seksân baña rahm it Rahîmâ
Kocayub olmuşam bi- çâre zîrâ
Meded senden olur ancak Nasîrâ
Sen eyle âfiyet hem kuvvet ihsân
Perişân itme dâreynde Halîlâ
Nahîfem sabra yokdur tâkatim hîç
Baña rıfk-ı telattuf it Lâtîfâ
Tevekkül hırfetim bilmem ne sebeb
Sañadur i'timâdım çün Vekîlâ
Eğer dirseñ ki sen de itme isyân
Diremki mağfîret eyle Gafûrâ
Ümîd kesmez bu Kuddûsî güneh-kâr
Kabil it sen du'âsını Mücîbâ (G. 43)

Geliñ diyelim ey yârân siziñle biz hemân Allah

İde rahm eyleyüb ihsân bu firkatde emân Allah
Kapusında vezîri yok mu'în ü dest-gîri yok
Ahaddür hiç nazîri yok Ganî vü Müste'ân Allah
Meniden halk ider insân virir ol suya cism ü cân
Kimisine virüb imân kimin şirkde koyan Allah
Tuyar kuluñ recâsını kabûl eyler du'âsını
Virir dertler devâsını tabîb-i mihrîbân Allah
Günâhlarımıza bakmaz virir ni'met başa kakmaz
Hacâlet nârına yakmaz ider aybı nihân Allah
Kamunîñ rızkını viren soñında mahşere diren
Kimin cennâta irgüren kimin oda salan Allah
Hudâvendâ ne kılalım rızâñı nice bulalım
Seni bildir ki bilelim bize eyle ayân Allah
Bu Kuddûsîdür aylakcı ki sâ'illik işi güci
Seni senden olub râci bulam dir rây-gân Allah (G. 209)

SONUÇ

Esmâ-i Hüsnâ Allah'ı bilmek ve anlamak için yine Allah tarafından insan idrakine sunulmuş bir imkândır. Her bir isim, sınırlı olan insanın bilinç dünyası için esrarlı bir varlık olan Allah'ı tanımada bir kapı açmaktadır. Kul, Allah'a nasıl hitap edeceğini, Allah'tan nasıl isteyeceğini, Allah'a nasıl yalvarıp yakaracağını da Esmâ-i Hüsnâ ile öğrenir. İslâm inanç, düşünce ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Esmâ-i Hüsnâ özellikle mutasavvıf şairlerin şiirlerinde geniş bir yer bulmuştur. Mutasavvıf bir şair olan Kuddûsî, şiirlerinde hem Esmâ-i Hüsnâ kapsamındaki hem de bu isimler dışında Allah'a nispet edilen isim ve sıfatlar çokça kullanarak Allah'ı anlatmaya, algılatmaya çalışmıştır.

Kuddûsî, şiirlerinde Allah'ı tanımayan, tapınma duygusunu tatmin etmeyen bir gönlün mutluluk ve dinginlik adına çok şey kaybedeceğini, Allah'ın adlarının hayatın her alanında insanın önüne çıkan kapalı kapıları ardına kadar açan muhteşem ve mükemmel bir anahtar olduğunu ortaya koyar. Divandaki şiirler

incelendiğinde Allah'ın zâtı, yaratması, kudreti, ilmi, hüküm sahibi olmasıyla ilgili isimlerinin yanında rahmeti, şefkati, esirgeyici ve bağışlayıcı olması, rızık vericiliğiyle ilgili isimlerinin daha çok kullanıldığı görülür. Esmâ-i Hüsnâ, sıkıntılı ve zor durumlarda sığınılacak emin bir limandır. İnsan, darda kaldığında “Fettâh” ismi; hastalanıp yaşlandığında “Rahmân ve Rahîm ismi”; günah işleyip pişman olduğunda “Gaffâr, Tevvâb, Settâr” ismi imdada yetişir. İnsan aç kalır, derdini açtığı kimseler derman olmaz o an “Rezzâk” ismi duasına anahtar olur. Esmâ-i Hüsnâ'nın yoğun bir şekilde kullanması, Kuddûsî'nin şiirlerinin karakteristik bir özelliği olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alıcı, L. ve Gedik, S. (2018). Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî ve İcâzetnâme-i Kuddûsî adlı eseri. *International Journal of Language Academy*, 6 (1), 220-235.
- Doğan, A. (2013). *Kuddûsî divanı*. Akçağ Yayınları.
- Ergun, P. (2015). *Ahmed Kuddusi, Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com
- Gürer, D. (2014). Mevlâna'nın eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ. *Marife*, 179-198.
- İslâmoğlu, M. (2014). *Kur'an'a göre Esmâ-i Hüsnâ*. C. 1, Düşün Yayıncılık.
- Topaloğlu, B. (1995). *Esmâ-i Hüsnâ. DİA, 11*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, A. (2001). Edebî bir tür olarak klasik edebiyatımızda Esmâ-i Hüsnâlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 49-57.
- Ulutürk, V. (1985). *Kuran-ı Kerim Allah'ı nasıl tanıtıyor?* Işık Akademi Yayınları.

İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne Tematik Bir İnceleme ¹**Mehmet Fetih YANARDAĞ**

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fyanardag@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9903-542X>

Zilfi YILDIRIM KARATAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
zykaratas2903@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0923-5028>

Öz

Hangi kapıyı çalsanız bir şairin çıkacağına inanılan Kahramanmaraş şairler şehridir. Sadece eserleri ile değil edebi duruş ve tavırlarıyla da adından söz ettiren İnci Okumuş şiirini ve edebi şahsiyetini Maraş'ın ruh ikliminde mayalamış, şiir anlayışını da üstat bildiği Maraşlı şairlerin manevi dünyası ile şekillendirmiştir. Küçük yaşlardan itibaren edebiyata ilgi duyan, ilerleyen yıllarda hem şiir hem de deneme türlerinde kalem oynatan İnci Okumuş'un şiirlerinin tematik olarak incelendiği çalışmada yayımlanan "Düğün Gönüle Kurulur" ve "aşkın elif hali" kitaplarındaki şiirler incelendi. Şiirlerin teması belirlenirken şairin farklı zamanlarda şiir üzerine söyleşileri, röportajları ve denemeleri de yol gösterici oldu. Dünya görüşünü İslam ve tasavvuf kültürü içinde idrak ve ifade eden şair, şiiri ve şairliği Yaradan'ın bir lütfu olarak değerlendirir, bu yüzden şiirlerini değerlendirirken şairin eserlerini besleyen ana damarın "tasavvuf" ve "metafizik ürperişler" olduğu söylenebilir. Şiirlerinde kendi iç yolculuğunu, ferdi duyarlılıklarını dile getiren şair, toplumsal konulardan ziyade bireysel konuları tercih eder. Şiirlerinde soyutluk, müphemiyet ve mistizim unsurları hâkimdir. Şiirleriyle telkinde bulunmayan, kalıplaşmış fikir ya da ideolojiye yer vermeyen sanatçı dış âlemi kendi manevi dünyasının penceresinden yeniden yorumlayarak okuyucuya imgeler aracılığıyla sezdirme yoluna gider. Şairin; hayatı, sanatı ve şiir kitapları ile ilgili bilgiler verildikten sonra şiirlerindeki temalar bireysel ve toplumsal temalar başlığı altında incelenmiştir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 29.07.2021 / 06.12.2021

Künye Bilgisi: Yanardağ, M. F. ve Yıldırım Karataş, Z. (2021). İnci Okumuş'un şiirleri üstüne tematik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1739-1757. DOI: 10.33437/ksusbd.975902

Anahtar Kelimeler: İnci Okumuş, Şiir, Tema, Aşkın Elif Hali, Düğün Gönüle Kurulur.

A Thematic Research On Poems By İnci Okumuş

Abstract

Kahramanmaraş, where it is thought you can possibly encounter a poet in any door you knock at, is known as the city of poets. İnci Okumuş, who has made her mark not only with her works but also with her literary stance and attitude, has leavened her poetry and literary personality with the spiritual odour of Maraş and shaped her understanding of poetry with the spiritual world of poets from Maraş, whom İnci Okumuş sees as masters. In this study, which thematically examines the poems by İnci Okumuş, who has been interested in poetry from a child, and has written both poems and essays, the poems in the published works “Düğün Gönüle Kurulur” and “Aşkın Elif Hali” have been studied. In order to determine the themes of the poems, poet’s conversations, interviews and essays were also a guide. The poet, who has an İslamic and sufistic worldview, considers the poetry as God’s blessing, that’s why it can be asserted that poems by İnci Okumuş are mainly fed by sufism and spiritualism. The poet, who voices her inner trip and sensivity in her poems, prefers individual matters to social matters. Abstractness, vagueness and mysticism dominate her poems. She does not indoctrinate nor does she give place to cliché idea or ideologies in her poems. She just tries to reinterpret the world from her own spiritual window and implicate this to the reader. At first, some basic information about the life, art and books of the poet, and then, the themes in her poems have been examined under the titles individual themes and social themes.

Keywords: İnci Okumuş, Poetry, Theme, Aşkın Elif Hali, Düğün Gönüle Kurulur.

Giriş

Şiiri ve şairliği Allah’ın bir lütfu olarak gören İnci Okumuş, 1971 yılında, şiirin başkenti Kahramanmaraş’ta dünyaya gelir. İlk mektebi; Muallim Hayrullah Efendi İlkokuludur. Ortaokulu ise Gazi Ortaokulu’nda tamamlar. Bir öğrencinin hayatındaki en güzel yıllarından biri olan lise hayatını ise, bugün “Kara Lise” olarak anılan, adeta bir yediveren gibi birçok güzel adam yetiştirmiş olan Kahramanmaraş Lisesi’nde tamamlar. Fen bölümü alanında mezun olduğu için ilk yıllarda ziraat fakültesi ile yönelen lisans hayatına bir tercih ile ara vererek kendini kalemine adayan şair, çok sonraları Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi’ni, doktora derecesi ile tamamlar. Hâlen; bir yanda kendi alanındaki

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karatas İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

doktora çalışmalarını sürdürmekte, diğer yanda ise inşaat mühendisi olan eşi Sıtkı Okumuş ile birlikte kurucusu olduğu özel sektördeki firmasında iş hayatına devam etmektedir. İki güzel armağan ve emanet olarak gördüğü; Oğuz Alp'in ve Aybike'nin annesidir.

Şiirleri; *Dolunay, Gençliğin Sesi, Seviye, Milli Kültür, Yeni Ufuk, Güneysu, Külliye, Tebessüm, Genç Kardelen, Harman ve Esmâ'ül Hüsna* vb. Kültür, sanat ve edebiyat dergilerinde yayımlanmıştır. Türkiye geneli düzenlenen Geleneksel Dolunay Şiir Şöleni etkinliklerinde aktif olarak tertip heyetinde yer alan sanatçı, ulusal ve yerel bazı gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. Bir süre TRT GAP Radyosu'nda edebiyat programına metinler hazırlayan sanatçı, şiirlerine; seçici olduğu bazı kültür ve edebiyat dergilerinde ve özellikle hassasiyet gösterdiği *Esmâ'ül Hüsna* dergisinde neşretmeye devam etmektedir. Şiir alanında iki eseri bulunuyor: İlki, 1999 yılında *Düğün Gönüle Kurulur* adı ile Dolunay Yayınlarında, diğer bir eseri ise; 2013 yılında *Aşkın Elif Hali* adlı eseri ise Kumrum Yayınlarında neşrolunmuştur.

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Yönetim Kurulu ve Türkiye Yazarlar Birliği üyeliklerinin yanı sıra Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği KAGİK adlı kurulun icra komitesinde Başkan Yardımcısı olarak da sosyal sorumluluk alanında görevlerini sürdürmektedir. Yazı hayatında; gerek makale gerekse şiir dalında 1990 yılından bu zamana kadar layık görüldüğü ödülleri de hayatının akışlarındaki yerlerini, edebi alandaki güzel hatıralar olarak almıştır.

Şiir yolculuğuna 1990 'da başlayan İnci Okumuş çok yazmaktansa öz yazmayı tercih eden şairlerimizdendir. Şiirlerini gönül teknesinde mayalamadan neşretmeyen İnci Hanım'ın, evlatlarını dediği yayımlanmış iki şiir kitabı vardır.

Düğün Gönüle Kurulur: Mart 1999 Dolunay Yayınları tarafından neşredilen şiir kitabında otuz sekiz şiir mevcuttur. Çoğunluğu bireysel temalı ve lirik olan şiirler, kendi tabiriyle "yunusça eda" ile kaleme alınmıştır. Halk şiiri geleneğinin hâkim olduğu eserde şiirler; biçim olarak serbest ölçülü düzenli şiirlerdir. Şiir kitabının arka kapağında Bahaettin Karakoç şairi yüreklendirici, okuyucu olumlu yönde etkileyici şu değerlendirmede bulunur:

"Lise mezunu olan bu hanım şairimizin sanatçı kimliğini, Türkçenin büyük ustası ve gönül ikliminin kutup yıldızı Türkmen kocası Yunus'un; Belh'ten bir turna gibi havalanıp Anadolu'da Konya'ya konan ve kâinatı kucaklayan Mevlâna'nın yolunda yeni bir sentez olarak algılamak, bir abartı sayılmamalıdır. Açık yürekli, azimli, bilinçli ve birikimli bu genç şairimiz; şiir kozasını titizlikle örmekte, kanatlandırdığı kelimeleri ipeğe dönüştürmekte ve şiir coğrafyasında güzel gelecekler vadetmektedir. Bu söylediklerimizin ispatı, işte elinizdeki bu "DÜĞÜN GÖNÜLE KURULUR" kitabı (Karakoç, Arka kapak yazısı:1999).

Karakoç'un bu değerlendirmesi daha özgün bir çalışma olan *Aşkın Elif Hali* şiir kitabının habercisi niteliğindedir.

Aşkın Elif Hâli: 2013 yılında Kumrum Yayınevi tarafından basılan kitap metafizik ürpermelerin, mistik duyarlılığın hâkim olduğu lirik, imgeli, özgün şiirlerden oluşmaktadır. Kitapta, 42 şiir yer almaktadır. Şair şiirlerini mısra kümelenmesine bağlı kalınmayan tamamen serbest nazımla kaleme almış, serbest nazım ve ölçüyü tercih etmiştir. Tasavvufi aşkın, bireysel terennümlerin hâkim olduğu şiir kitabını şair şu cümlelerle tanıtır: *Aşkın Elif Hali* ise o, yüreğimi daima mayalayan aşka teslim olmuş şiirlerin eseridir. Safi aşktır oradaki şiirler... Aşkın gönlünde saf saf yer tutuşudur... İki cihana aşk ile bakışıdır" (Okumuş, 2013: 115).

Kitap, şairin Yaradan'a aczini ifade eden "teganni" ile başlar, "kalemimi ilhamınla donat ki/sözümü güzelliğınle söyleyeyim" (Okumuş, 2013: 2) dizeleriyle şair şiirini mayalayan Mevla'ya seslenerek kitaba başlar. Kitabın adı da bize içerik hakkında ipuçları verici niteliktedir. Nitekim aşk Elif'ten beslenir, aşkın yolu doğruluktur, hâl olarak olmamız gereken istikâmettir. Elif: "Arap alfabesinin ilk harfidir. Noktası yoktur, kendinden sonraki harfe bitişmez. Bu bakımdan kesrete bulaşmamış, kayıtsız ve hür olarak vasıflandırılır. [...]Tek olduğu için 'Vahdet (teklik, tek olan Tanrı)' sembolü olarak kullanılması meşhurdur" (Pala, 2018:137). Şair, şiir yolculuğunun ebedi yolcusudur. Zannımızca bu yoldur yolculuğundaki azığı. Kitabın son bölümünde ilahi aşkın vecdinde büklüm büklüm olan şairin şiirle sonsuz dostluğu vurgulanır: "Lakin çözemedim daha, çözebilecek miyim acep düğüm olan sesimi? Onu da bilmiyorum. Şiirle, kıyamete dek işim bu yüzden benim. 'aşkın elif hali' ,Bir Elif miktarınca sustuğumdur aslında. Dilerim, içen her gönle bu kekre tat aşkın elif hâlinde bir damla Kevser olur" (Okumuş, 2013: 115).

Şiir yolculuğunda üstat olarak kabullendiği Bahaettin Karakoç şiir kitabı ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle ifade eder:

"İnci Okumuş, estetikle ilgili ince sanat talimini dolunay mektebinde tamamlayan azimli bir yetenek. Bastığı yerleri bilen; baktığı yerleri en küçük ayrıntılarına kadar gören, emanet yüklemekten ve taşımaktan korkmayan içimizden birisi. Samimi ve gayretli. Şiir macerası, uydum sokaklardaki kalabalıklara... diyerek kalem sarılmakla başlamamıştır. Şiir adına sahne aldığı gündün bu yana dikkatim daima üzerindedir; dikkatli ve titiz. Bir şablon ucuzluğuna karabatak gibi dalmıyor; düşünüyor, tasarlıyor, tahayyül ediyor... Ve vitaminlerle besleyerek hazırladığı gen şiir toprağına seçkin şiir tohumlarını ekiveriyor. Şiiri şiir yapan bütün ona öğeler olgunluk çizgisinde... Kelebek kozasından çıkmış. Çiçek bütün aromasını kusarmış... Gün ışığına, yağmur

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karataş İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

sesine tempo tutan şiir tohumu hasat şölenine doğru üveyik kuşları gibi kanat çırpmakta yıldı atları gibi dolu-dizgin koşmaktadır.

Ben bu şölene yürekten inanıyorum

Ve inanıyorum ki İnci beni hayal kırıklığına uğratmaz. Daima yanında olacağım ve destekleyeceğim. Edebiyat dünyamıza hayırlı ve uğurlu olsun “aşkın elif hali”! işte vermek istediğim müjde bu üç kelimenin büyüğü bu terkinde” (Karakoç, Arka kapak yazısı: 2013).

Ruh ve sanatın ocağı sayılan Kahramanmaraş şehrinin yetiştirdiği İnci Okumuş, sadece eserleri ile değil şahsiyeti ile de adından söz ettiren nevi şahsına münhasır bir sanatkârdır. Onun şiir ve denemelerinin ana damarını oluşturan beşeri aşktan ilahi aşka yönelen mistik temalardır. Maraş'ın sanat dünyasında vazgeçilmez simalardan biri olan İnci Okumuş, yaşadığı anın değil mazinin sözcüsüdür. Şiirleri kendi iç yolculuklarını betimleyen dizelerdir. Ferdi duyarlılıkların, ince hassasiyetlerin naif şairi olduğu söylenebilir. Onun şiirleri ile yaşamı bütünsel bir okuma ile ele alınmalıdır.

Okumuş, soyutlama ve sezdirme yoluyla hissettirir, telkinde bulunmaz, varlığı ve hayatı algılamada soyutlayarak genellemeye gider. Şiirlerinde soyutluk, müphemiyet ve mistizim unsurları egemendir, kalıplaşmış fikir ya da ideolojilere yer vermez.

Şiirlerde, dış âlem fiziki görünümüyle değil hissettirdikleri ile tasvir edilir, akıl, duygu, görünüm değil; mana hâkimiyeti vardır. Yeniden tasarlanan dış âlem, dingin ruh iklimiyle okuyucuya sunulur.

Şiirlerinde Tema

Tema şairin doğaya, topluma, olay ve olgulara öznel bakış açısıdır. Temalar evrensel olsa da şairin onu kendi benliğiyle buluşturduğu alan özeldir. Şiir doğası gereği bireysel duyguları barındırdığından şiirin tematik olarak incelemesinde ve değerlendirilmesinde mutlak bir yöntemden bahsetmek zordur. Şerif Aktaş şiirin biçimi ile içeriğini ayrı değerlendirmenin zorluğuna vurgu yapar: “Şiirde yapı ve temayı birbirinden ayırmak bir göstergede, gösteren ile gösterileni ayırmaya kalkmaktan farksızdır. Şiir metninde ele alınan tema o yapıyla birlikte vardır. Onları birbirinden ayırmak cidden kelimenin yazılışı ve sesiyle anlamı ayırmaktır. Bu da mümkün değildir... Yapıyı meydana getiren birimlerin kesiştiği, birleştiği anlam değerinin en kısa ve yalın ifadesi temadır, bu da soyuttur. Bu soyut anlam, metindeki birimlerin merkezindedir, onlarla vardır, onların varlığında somutluk kazanır. Öyleyse yapıyı meydana getiren ses ve anlam kaynaşmasından oluşan birimlerin tümünün birleştiği anlam değerini belirlemek temayı bulmaktır” (Aktaş, 2013: 34). Yaşamı ve var oluşu şiirler

aracılığıyla anlamlandırmaya çalışan şair, sanat anlayışına göre şiirde temayı ben merkezli olarak ya da toplum eksenli olarak belirler. “Toplumların tarihi boyunca edebiyatın iki işlevi ön plana çıkmıştır. Birincisi edebiyatı kişisel duygulanmaların, yaşantıların ve heyecanların ifade aracı olarak görür. İkincisi ise edebiyat toplumsal bakış açısının ürünüdür ve ondan beklenenlerin sınırları buna göre çizilir. Bu yönüyle edebiyat sosyal problemlerin çözümlenmesinde bir eğitim aracı olarak görülür” (Çetin, 2017: 19).

Okumuş, şiirlerinde temayı açıkça sunmaz. Sanatçı çoğunlukla soyut kavramları dile getirdiği için kullandığı imge, sembol ve sembeler aracılığı ile temalara ulaşabiliriz. Zengin kalbi duyarlılıklarını öğretme ya da açıklama yoluna gitmeden sezdirerek okuyucuya aktarır. Dizelerinde yaşadığı soyut güzelliklerin coşkusu bulunur.

Bireysel Temalar

Okumuş toplumcu özden çok bireysel duygu ve temaları önceleyen soyut, lirik şiirlere ağırlık verir. Toplumsal temalar sınırlı sayıdadır. Şiirler değerlendirildiğinde şairin büyük sosyal olayların gür bir sesi değil; günlük hayattaki küçük mutlulukların, vecd halinin kendine özgü sesi olduğu söylenebilir

Şiirde dünyalık gaye gütmeyen sanatçı, gönül evine gelenleri söz gömleği giydirip dizelere döker. Şiiri ilahi bir lütuf olarak gören şairin, şiiri de Yaradan’a sunulan bir nida ve armağandır: “Yeter ki; satılmasın, atılmasın şiir... Hiç kimseden taltif beklemesin. Şüyuunda değil şuurunda olsun, vukuunda değil makamında olsun. Hülasa layık olmayan hoyrat ellere düşmesin şiir... Hangi tanımda, hangi şekilde olursa olsun, hangi özgüvenle yazılırsa yazılsın. Yeter ki; kaleme gelirken ki hürriyeti, Tek Bir Makamın onayıyla sınırlansın” (Okumuş, 14: 2012).

Bireysel temaların kaynağı şairin iç dünyası, yani duygularıdır. “Duygu dış dünyanın olay ve olguların insanın iç dünyasında doğurduğu dalgalanmalardır” (Çetin, 2017:58). Okumuş, şiirlerinde kendini tamamen öznel duygulara teslim eder. Duygularını dile getirirken samimidir. Şiirlerde her şeyin iyi, hoş ve olumlu tarafını görmeye çalışan, her şeye sevgiyle yaklaşan, olumlu duyguları telkin eden kucaklayıcı bir ruhun varlığı hissedilir.

Metafizik Temalar

Şiirlerini ”sanat eserini fizikten bir kurtuluş metafiziğe kurulan bir köprü ucu” (Karakoç, 1988:21) olarak gören Sezai Karakoç’la aynı kulvarda yazar. Metafizik alana eğilen şiirlerinde “yüce güzele” ulaşma çabasını hissedilir. Metafizik; ”insanın, eşya ve tabiatın görülen, duyulan, hissedilen kısaca beş duygu

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karataş İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

ile bilinen yönlerini aşan anlam evrenini işaret eder. Varlığın bilinen ötesini kavrama ya da bilme arzusudur. Kelimenin terimsel anlamını şu şekilde özetleyebiliriz: 'Akıl ve sezgiyle sağlanan bilgiyi araştıran, inceleyen; Tanrısal öz üzerine düşünen felsefe' (Püsküllüoğlu, 2008:552). "Cümle mahlûkatın bir ruha, bir öze sahip olduğu inancı, bilhassa sanatkârı 'ruh-ı kainat'a yöneltmiştir. Çünkü düşünen ve ötelere kurcalayan insanı, metafiziğe yolculayan ilk işaret taşı 'ruh'tur. (...) Aslına bakarsanız fizikötesine açılan, daha ziyade, sanatçı ruhtur; bilimsel akıl değildir" (Karataş, 2015:29). Şair özellikle "Aşkın Elif Hali" kitabında varlığını fizikötesi taraflarına eğilir ve dizeleriyle metafizik ürperişleri terennüm eder.

Aşkın Elif Hali kitabındaki dizeler Yaradan'ın lütfu olarak görülür ve Yaradan'a armağan edilir. Şair varlığını O'na sunar ve O'nda yok olma isteğini dile getirir:

Kalemimi ilhamınla donat ki,
Sözümü güzelliğinle söyleyeyim.
Şüphesiz ki katında değer bulur.

Sevdan ki;

Dilimde yarım, aşkımın liyakatsizliğindedir.

Affola vesselam (Okumuş, 2013:2)

Aşk, şiirin vaz geçilmez temalarından biridir. Aşkın olanı yakalamaya çalışan şair mutlak güzele erişme çabasıdadır. O'ndan aldığı sesi O'na sunmaktır şiir yolculuğu. "Gönlümü şiirle mayalayan yüce Mevla'ya teşekkür ederim" (Okumuş, 2013:116). Şiir Allah aşkının tezahürü olunca şiir yazma eylemi de sonsuzdur şair için: "Şiirle kıyamete dek işim bu yüzden benim" (Okumuş, 2013:15).

Aşkın Elif Hali kitabının "teganni" bölümünde şair, sanatının kaynağının Allah aşkı olduğunu işaret eder. Şiir, Allah aşkıyla vecd olan şairin sayıklamaları olarak yansıtılır. "ne vakit ki büründü en hakiki aşka ve Rahman olup geldi söz güzeli, işte o vakit açıldı kapı, indi perde... Ne dediyse fakir, işte o vakit dedi diyeceğini" (Okumuş, 2013:113).

Şair ilahi aşk temasını özellikle *Aşkın Elif Hali* kitabının genelinde metafor olarak kullanır. Ebedi aşka gönüllü mahpustur, sevdası kabuk kabuk yaradır, ah'ı Yaradan'dan ayrı olmanın yangınıdır:

ey dalsız yaprak, ey ebedi aşka hükümlü mahpus

ey gölgesiz serinlik, kabuk kabuk sevda

[...]

ey gönlün galibi, sevdanın kaybedeni

ey ebede hükümlü sevgili, hüznün yedivereni

ey özlemlerin sesleyeni, ırakların bekleyeni

çölde nefes nefese koşan hacet gibi

asırlar boyu gönlü sırlıklam, yüreği terli

öylece sevdim seni (Okumuş, 2013:13)

Tasavvuf felsefesine göre bu dünya gerçek sevgiliden uzakta olduğumuz sürgün yeridir. Kaynağı Kur'an ve sünnet olan tasavvufta esas olan söz değil özdür. Şair ilahi aşkla öyle dingin ve aşkındır ki sürgününe sabır veren O'na kavuşma umududur. Dünyayı yaşanır kılan Allah aşkıdır şair için.

aşk sergeniyiz

bir avuç toprakta tohum tohum

ıtır, karanfil kokan

hangi yel değse götürür bizi

aşktır bizi yâre sürgünde tutan”(Okumuş, 2013:30)

“Mutlak Gerçek'in peşine düşmeyen bir sanatın, kendine de faydasının olacağını sanmıyorum.” (Turhan, 2002:14) diyen Bahattin Karakoç'u üstat bilen, "abi" olarak gören İnci Okumuş'un şiirinin ana damarı ilahi aşktır. Bu aşkın verdiği hüznün ve coşkunluk şairin tüm eylemlerinde, duygularında hissedilir ve şair aşkın verdiği hüznünden azat olmayı istemez. Aşk acısının verdiği hüznün taliptir sanatçı. "Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib/Kılma derman kim helâkim zehri dermanındadır"(Tarlın,1998:24) beytinde bulunan aşk acısının verdiği derde talip yüreğin duası bulunur

aşk derdiyle eğilir dallarımız

şarkılar söyler suskun dillerimiz

unutur kederi, gamı

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karatas İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

aşkla açar güllerimiz
vuslata ersek de aşk sürgünüyüz
bir avuç toprakta ince, uzun
taşiversin yüreğimizden fakat
yine de terk etmesin bizi hüznün (Okumuş, 2013:30)

Aşk yolcusudur şair, yolculuktan yorulan ruhu değildir. Yol yorucu ama yürek yola taliptir. Şaire şiiri yazdıran da şiirin gölgesinde dinlendiren de ilahi aşktır. Şiir aşk coşkuluğunda gönülden dile dökülen “yara” olarak değerlendirilir.

“ey sevgili
Yine düştüm yollara
Bilirsin yürek yürek yoruluşum hep sana
Yollara düştüğüm her vakit
Erir ayağımda demir çarık
Kanar dilimde kelimedenden yara”(Okumuş, 2013:16)

Aşkın verdiği taşkınlık, maşuka olan özlemi arttırır, bu özlemde şair vuslatı diler, ölüm bu andan sonra temenniye dönüşür:

ya savur beni başka diyara
ya da ne olur destur ver bana (2013:16)

Okumuş, Yunusça bir eda, ilahi aşkın verdiği coşkuluğla dünya malına meyletmez. Şair “neme gerek “ şiirinde ilahi aşkla dolan yüreğin dünyalık mutluluklardan vaz geçişi dile getirilir. İlahi aşk ile dolup taşan kalp, baharı da güzü de hayatı da kendi içinde yaşar, bu andan itibaren dış âlem yabancılaşır.

can girmiş canıma
haz neme gerek
bahar bilmişim adını
güz neme gerek

bir yitik kervanım dağda

iz neme gerek

aşikâr oldum o yâda

giz neme gerek

ehliyetsizim dilden

söz neme gerek

vefadârım asliyetten

naz neme gerek (Okumuş, 2013:17)

Şair ölümü, ahireti, Tanrı'yı kutsal bir emanet olarak taşımış, bu duygu da açık ya da örtülü bir şekilde şiirlerine sürekli yansıtmıştır. Hayatın ve mutluluğun anlamını, hayatın kalp gözüyle görülen teferruatında bulan; kendisini daima Yaradan'ın huzurunda hisseden İnci Okumuş, benliğinde gururu ve gösterişi yenen, tevazuyu en yüksek makam bilen bir tavır sergiler dizelerinde. Şair yokluğun, cehaletin, evhamın karanlığında Allah'a sığınır. O'dur şaire en yakın olan. Sana aşkımanın yoktur izahı şiirinde "ey şahdamarımdan daha yakın olan" (Okumuş,2013:62) dizelerinde, Kaf suresi 16. ayete işaret edilir. Bu ayette; "İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız. " ayetinin anımsatılması vardır (Yazır,2000:518/16).

ey şahdamarımdan daha yakın olan

dayanamam

dayanacak yer bulamam senden başka

bir çift köprü gibi

çöküp kıyısına yüceliğinin

çaresizliğimi sızlanmak ne hoş sana

aşkımı ölçemem

mihengim yok, terazim boş

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karatas İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

hidayet buyur nuruna

yokluğun ve cehaletin

evhamın karanlığından hem

sığınmak ne hoş sana (Okumuş, 2013:62)

İlahi aşkla taşkın olan şair “yüce sevgili” nin karşısında günahların korkusuyla acizdir.

“ey saadetin acziyle şımarmış

Kambur iskeletimin

Dinsin diye âciz sancısı

Sırtlandığım günahları

gögün mavi tülüne değen ellerimden alan (Okumuş, 2013:63)

Şairin duygu dünyasında Allah; yüceliği ve kudretine rağmen korkutucu, yasaklayıcı değil, sevgi ve hoşgörü kaynağı, güven duyulan affedici bir varlıktır. Şiirlerinde “Allah, Mutlak Varlık ve Yaradan” sözleri genellikle sevgi, şükür, hayranlık, güven, sonsuz bağlılık ve teslimiyet duygusuyla kullanılır. Şair umutsuzca Yaradan’dan, kusurlarının bilinci ve affıyla cenneti ister.

kulunum ey

hakkım var tutuşan dudaklarımla

cennetini dilemeğe

ey göz yaşlarımızı içen denizler yaratan

hakkım var gözlerimin zindanına

nurundan dilemeye

nârından sığınmak ne hoş sana (Okumuş, 2013:64)

O’nsuz yaşam anlamsızdır. Şair ilahi aşkın ateşine gönüllü pervanedir. Bu duygularla bir yandan Allah’ın yüceliğini, kudretini ve merhametini dile getirmeye, bir yandan da O’na olan samimi ve derin inancını, ifade etmeye çalışır.

kalbime nuru doğsun diye hakikatin

ateşine gönüllü düşen

pervane olmalıyım

hâkir görmeliyim

sensiz kalmış hayatı (Okumuş, 2013:81)

Ölüm, ilahi aşk terennümü olan dizelerde son değildir artık.

“a gülüm

sanma ki âşık, toprak olur

toprağa düşen her gül, sen olur (Okumuş, 2013:24)

Beşeri Aşk

İnci Okumuş ilahi aşkın yanında örtülü, ifşa edilmeyen maddi aşkı tema olarak kullanır. Bu aşk göz önüne serilmeyen ilahi aşka vesile olan mecazi aşktır. Beşeri aşka ait ifadelerle ilahi aşkı hissettiren dizelere sıklıkla rastlarız. Sevginin yalnızca kadın ve erkek arasındaki sınırlı aşk ilişkisinde olmadığını vurgular. Sevgiyi, aşkı sadece insanlar arasına indirgemeyerek, sevgi duygusunun sonsuz çeşitliliğinin altını çizer:

Yanağa düşer allanır sevda

Gönül peteğinde ballanır sevda

Güzel sesinde dillenir sevda

Gençlik başa bağlanırken

Gözyaşı ibriğine dolar sevda

Açan güllere konar sevda

Her bahar yeniden doğar sevda

Dallara yeşil bağlanırken

Yüksünen yüreğe taş olur sevda

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karataş İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

Son demde baş baş olur sevda

Can kafesinde kuş olur sevda

Ömür sefere yollanırken (Okumuş, 1999:17)

'Can Yoldaşım' şiirinde bireysel aşk tema olarak işlenir. Şiirde, dış dünya şairin iç dünyası ile özdeşleşir, zaman ve mekândan azade sadece bireysel duygular dile getirilir. Edebi sanatlar yoluyla duygusal tavırlar tabiatla aynileşir. Beşeri aşk, ahenkli, içli, samimi bir şekilde ifade edilir. Bireysel aşkı dile getirirken "can yoldaşım" hitabı sevgiye ince bir mana yükler ve sevgiyi sıradanlıktan kurtarır.

derinlerde sarıldığım kum tanem,

bir tanemsin

incim denizinden başka deniz bilmez

yüzümde tebessüm

gözlerimde hayat ışığımın

hüzmelerim başka yere süzülmez

dışımı cilalı tutan sedefim varlığınıadır

sedefim senden gayrisına görünmez doğarken yan yana değildik

can yoldaşım

göçerse bir gün şu fani yanım

toprağım toprağından başka

sarılacak yer bilmez (Okumuş, 2013:22)

"Her sabah pencereni bana aç yeniden" şiirinde bireysel aşkın kalıcılığına vurgu yapılır. Aşk da doğa gibi tazelenmek ister. Şair sadece sevgiliyi değil, doğayla bütünleşmiş sonsuz sevgiye taliptir. Dizelerde sevgi, huzur ve anlayışla sarmalanmış bir aşkı hissedilir.

her sabah pencereni bana aç yeniden

bir bahar yeli gibi

yüreğinde şefkati tazeleyeceğim

ben, sevgi aşığı bir gün ışığı

sen'se sızabildiğim pencerem

bir ömür böyle sürüp gideceğim (Okumuş, 2013:27)

Aşk sözcüğünün dillerde eskitilmesinden rahatsız olur. İçi boşaltılmış, ruha sinmemiş, yalnızca adı kalmış aşk anlayışından mustarıptır. Eski edebiyatta yüceltilen aşkı vurgulamak için Yahya Kemal Beyatlı'nın "Mehlika Sultan" şiirine atıfta bulunur, "vesikalı yar" tabiriyle de modern zamanların şiir ve aşk anlayışını eleştirir:

"eyvahlar olsun dilimizde

mehlika Sultan'dan son kalan aşk

vesikalı yar ile meydana düştü" (Okumuş, 2013:34)

Şiirlerinde sevgi sonsuzdur, insan da sevebildikçe anlam kazanır. Sevginin ruhu dinginleştiren, yaşama anlam katan yönü sürekli vurgulanır. Şiirini ilahi aşkla mayalayan şair, *Aşkın Elif Hali*'nde "gül efendim I, II" şiirlerinde peygamberimize övgüler dizer, ona olan muhabbetini sesler. Divan edebiyatında sıkça yazılan naatların modern yankısıdır bu şiirler. "İnsanın ufku peygamber, peygamberin ufku da mutlak güzelliklerin habercisi, her peygamberi şahsiyetinin katlarında bir yaprak gibi bulunduran son peygamber... Peygamber nasıl insanın ufkuysa naat da şiirin ufkudur[...] Bütün naatlar âdeta tarih boyunca yapılan tek bir portrenin farklı cephelerden birer örneği gibidir ve tek portre içindir" (Karakoç, 1988:93).

"efendim, sen'sin diye çektim her gülün nazını

aldı gitti ebr-i nisan gözümünden niyazımı

olmasaydın sen, bilmezdim baharımı yazımı

efendim, sen'sin diye çektim her gülün nazını" (Okumuş, 2013:28)

Gül kelimesi ile peygamber efendimiz kastedilmiş." İslam kültüründe gül, Hz. Muhammed'in Miraç gecesi Tanrı'nın huzurunda Cebrail ve Burak'la terler döktüğü, Burak'ın terinden sarı gül, Cebrail'in terinden beyaz gül ve Hz. Muhammed'in terinden de kırmızı gülün meydana geldiği rivayetinde yüz gösterir. Bu inancın etkisiyle dinî günlerde ve mevlit gibi törenlerde gül suyu ikram edilir. Klâsik Türk şiirinde *na'*larda gül, Hz. Muhammet'in saçına, yanağına; gül kokusu kokusuna, terine; gül goncası ağzına; gülfidanı boyuna *müşebbehün bih* olmuştur. Gül, Hz. Muhammed'e isnat edilen; 'Kırmızı gül,

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karatas İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

Allah'ın görkemini tezahürüdür.' sözüne dayanılarak ilâhî güzelliğin de sembolü olarak kabul edilir (Yeniterzi, 1993:274).

Sevgi teması özelden genele, Yaradan'dan yaratılana tüm varlıklara dağılan sonsuz bir kaynak olarak ele alınır. Anne sevgisi de sonsuz sevgi kaynaklarından biridir. Şair anne sevgisini kan bağıyla birlikte şefkatli, vefalı, naif, fedakâr bir kadın olarak ilk örnekleriyle sunar okuyucuya. Yavuz Bülent Bakiler İnci Okumuş'un şiirlerini değerlendirirken anne şiirleri ile ilgili şu tespitlerde bulunur:

[...]İnci kardeşim benim! Türk edebiyatında analar üzerine en çok şiir yazmaya çalışan kişilerden biri de galiba benim! Ondan size de imzaladığımı hatırlıyorum. Analar üzerine yazılan şiirleri, bir gül destesinde bir araya getirdim. Kitabınızda sizin ana şiirlerinizi okuyunca 'Şiirlerimizde Ana' derlememde bulunmamasına hayıflandım. Şiirleriniz benim ana şiirlerimden daha güzel." (Bakiler: Mektup yazısı:2014)

Aşkın Elif Hali kitabında: "anne/gözyaşındır gülüşüne düşen" (Okumuş, 2013: 71) ,"bir taze hatıradır o" (Okumuş, 2013: 74), "şebnem avuçlarımda seyiren dua" (Okumuş, 2013: 96), "sevgiyi yoğuran el'e" (Okumuş, 2013: 99) Dügün Gönüle Kurulur kitabında ise Ana Yüreğiyle (Okumuş, 1999: 55) şiirinde anne sevgisi tema olarak kullanılır.

"Anne gözyaşındır gülüşüne düşen" şiirinde şair genel bir annelik sevgisinden bahsedilir. Şiirde Hz.Aişe, Hz. Fatıma isimleri de zikredilerek geçmişten günümüze annelik algısı yüceltilmiş, anneliğin kadın için kutsiyeti vurgulanmıştır. Annelik, cennet, miraç kavramları bir arada kullanılarak dini motiflerle tema zenginleştirilmiştir.

güzelliğin fâtıma
gözlerin, ilkbahar[...]
yüzün miraç anlayana
adın hüznün, anlayana[...]
gözyaşındır gülüşüne düşen
sütün gibi, hakkını helal etsen
yakıp kavuruyor zaman
doruklarından kar gönder anne

kolların cennet servisinden bir dal

beni gölgene al

beni gölgene al anne (Okumuş, 2013:73-74)

TOPLUMSAL TEMALAR

Okumuş'un, ideolojik ve zihni bağlamda toplumcu bir sanat anlayışı yoktur ama onun kendi dünyasına çekilen, dışa kapalı bir şair olduğunu söylemek de mümkün değildir. Şiirleri izlek açısından değerlendirildiğinde bireysel konuların ağırlıkta olduğu görülür. Şiirlerinin kaynakları arasında toplum olsa da hedefi toplumsal uyanış değildir. Şiirin toplumsal yaşama katkısı nedir sorusuna cevabı şöyledir:

Şiirin toplumsal yaşama etkisi ancak toplumun şiirsel yaşamıyla mümkün görünüyor. Bu nasıl olacak peki? Bir hassasiyet terazisi kuralım yüreğimizin tam orta yerine. Ve izleyelim: toplumda biri ağladığında, o gözyaşı kaç kişinin gözlerinden de akacak? İşte o vakit şiirle yaşama oranımızı ölçebiliriz. (Tuğ, 2014: 12)

Hep şu hakikati atlıyor ve şiirin üzerinde bana göre haksız bir vebal bırakıyoruz. Her şiir, toplumsal yaşama katkı sunma zaruretinde midir? Arı balı evvela kendisi için yapar. Şair şiiri evvela kendisi için yazar. Bu başka ve derin bir konu ama şunu açık ve net olarak söylemeliyim ki, bir toplumun yaşamına şiirin tesir edebilmesi için şairde ki yetinin birazının da o toplumun fertlerinde bulunması beklenir yani şiirde ki ölçeklenmenin birazının olsun, toplumunun şuurunda da olması beklenir... Zira Mevlana Hazret'in buyurduğu gibi; körler çarşısında ayna satmanın bir manası da olmaz. Yani evvela toplumumuz kendini o şiir mektebine yazdırmalıdır. Evet, bir mektepten beklenen de, başarılı mezunlar verebilmesi olsa gerek.

[...]Biliyor ve yaşıyoruz ki; herkesin bir dileme şekli var Kudret Sahibi'nden... Şairin dilemesi de şiirle oluyor elbette... Bu yönüyle şiir, özlediğimiz topluma dua, böyle bir toplumsa özlediğimiz şiire yâren'dir. Şiirle dedik ama nasıl şiirle...? Hani, ilaç kimi zaman şifadır kimi zaman zehir.

Hakkaniyetli şiirle, Hakk'a niyetli şiirle bu mümkün. Gayrısı bahsimizin ötesinde kalır. ..." (Tuğ, 2014: 12) Görüldüğü gibi soruya verilen cevap, kesin, abartılı ve slogan nitelikler taşıyor. Bağırın, çağırın telkin eden şiirden yana değildir İnci Okumuş. "Beni" anlatan her şiirde toplumun da duygularına karşılık bulacağı görüşündedir. Lirik şiiri önceleyen şair "duvarlar yoktu eskiden" şiirinde komşuluk ilişkilerinin zayıflamasından bahseder. Yaşadığı modern zamanlarda

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karataş İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

hayata tutunabilmek için gerekli olan manevi gücü eski zamanların insana huzur veren komşuluk ilişkilerinde bulmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

bahçemizde kırmızı zambaklar açar
kuşlar sazını ona çalardı
duvarlar yoktu önce
en güzel pişmiş aşı komşular birbirine salmazdı

evler küçüktü insanlar büyük
herkes birbirini sorardı
ayrı gayrı olmadan aydınlanan sabahta
gönüller çiçek gibi açardı (Okumuş, 2013:89-90)

Düğün Gönüle Kurulur şiir kitabında 'Kara Yas' şiiri maden işçilerinin zorlu yaşamlarına dönüktür.

Kara elmas için ölüme gittiler
Sıcacık mutluluklar için
Kendi hayatlarını feda ettiler (Okumuş, 1999:42).

Çeçenistan şiiri toplumsal temanın dile getirildiği bir başka şiir örneğidir.

Çeçenistan

Rahat olamam uykuda
Düşümde görürüm şehit Çeçeni
Hürriyete zehir kusan
Kızıl yılan sokar beni (Okumuş, 1999:43)

Sonuç

Okumuş'un doğup içinde büyüdüğü aile çevresi, şair ruhlu bir baba, manevi iklimi yüksek bir inanç atmosferi, tasavvuftan beslenen bir çevre, şiirin baş tacı edildiği akraba ve dostlar, şairler şehri, şiirin başkenti Kahramanmaraş... şiirini

mayalayan unsurlardır. Şairle yapılan söyleşide babasının sanatı üzerindeki etkisini şöyle ifade eder : ”- rahmetli babamın engin şiir zevkından şiirler dinler, rahmetlinin teşviki ile o dönemin çocuk şarkılarından uzak, ruhu büyük şiirler ezber ederdim” (Okumuş: 2017: 173). sözleri ile açıklar. Aile çevresince oluşturulan şiir ortamı “zaten genlerinde var olan şiir nakışı” zamanla eksilmez artar. Şairin şiirini harlayan en önemli kaynak ilahi aşk, güzelliklere hayran yürek ve Kahramanmaraş’ın şiir ortamıdır.

Şairin yayımlanan iki şiir kitabında yer alan temler genel olarak değerlendirildiğinde hırslardan uzak, huzurlu bir yaşamın hasretini çeken mütevazı bir ruhun yansımalarıyla karşılaşılır. Küçük yaşlardan itibaren edebiyata ilgi duyan ve şiirleri aracılığıyla Allah’tan aldığı ilhamla yazdığı şiirleri yine Yaradan’a sunan şairin bireysel temalara ağırlık verdiği görülür. Şiir O’nun için geçmiş anıları yâd etmek, içini dökmek için duygunun söze dökülmesidir. Bu yönüyle şiir, şair için sığınılan sıcak bir yuvadır. Bu yüzden şiirlerin en belirgin duygusu tevazu ve teslimiyettir. İnancın, Allah aşkının, peygamber sevgisinin, anne imgesinin sıklıkla işlendiği şiirlerde içten dışa doğru yayılan huzur ve sevginin varlığı ağırlıktadır. Öfke ve öteleyici tavırlara rastlamadığımız şiirlerde şairin hayata bakışıyla şiirlerin teması uyum içindedir.

Sanatçıyı yaşanan zaman ve mekândan ayrı düşünmek olmaz. Okumuş şiirlerinde toplumsal sorunları içten bir bakışla değerlendirir. Bağırıp, çağırın, yönlendiren, şiiri fikirlerini empoze etmekte araç olarak kullanmayan şair toplumsal konulara çok az değinir. Toplumsal konularda yazılan çok az şiirde de şair, insana ve dünyaya farkındalık, duyarlılık kazandırma derindedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (2007). *Edebiyatta üslup ve problemleri*, Akçağ Yayınları.
- Bakiler, Y. B. (2014). İnci Okumuş’un Şiirleri İle İlgili Mektup Metni.
- Çetin, N. (2017). *Şiir çözümleme yöntemi*, Akçay Yayınları
- Gören, M. (2017). *Şehrin Işıkları*, Kahramanmaraşlı Şairler ve Yazarlarla Röportaj, Akbaba Yayıncılık.
- Karakoç, B. (1999). *İnci Okumuş, düğün gönüle kurulur, (arka kapak yazısı)*, Dolunay Yayınları.
- Karakoç, B. (2013). *İnci Okumuş, aşkın elif hali, (arka kapak yazısı)*, Kumrum Yayınları.
- Karakoç, S. (1988). *Edebiyat yazuları*, Diriliş Yayınları.

M.F. Yanardağ-Z.Yıldırım Karataş İnci Okumuş'un Şiirleri Üstüne...

- Karataş, T. (2015). *Yaza/bilmek*, Edebiyat Ortamı Yayınları.
- Okumuş, İ. (1999). *Düğün gönüle kurulur*, Dolunay Yayınları.
- Okumuş, İ. (2013). *Aşkın Elif hali*, Kumrum Yayınları.
- Tuğ, A. H. (2014). Edebiyat Yaprağı Dergisi, S.6.
- Tarlan, A. N. (1998). *Fuzûlî divanı şerhi*, Akçağ Yayınları.
- Turhan, A. (2009). *Bahaettin Karakoç'un eserlerinin kelime grupları açısından incelenmesi*, [Lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe sözlük*, 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi.
- Yazır, Elmalılı M. H. (2000). *Bilgisayar hatlı Kur'an-ı Kerim ve Türkçe meali*, (Sadeleştirenler: Yakup Çiçek, Necat Kahraman), Temel Neşriyat.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan şiirinde na't*, TDV Yayınları.

Hüseyin Su'nun *İçkanama* Adlı Öykü Kitabında Karakterler¹**Mahfuz ZARİÇ**

Doç. Dr., Batman Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mahfuzzaric@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0960-4807>

Öz

Adı 1960 sonrası Türk öykücülüğünde Yeni Gelenekçiler arasında anılan Hüseyin Su, *Tüneller*, *Ana Üşümesi*, *Gülşefdeli Yemeni* ve *Aşkın Hâlleri*'nden sonra *İçkanama*'yı 2018 yılında yayımlamıştır. Yazarın öncekilerden kısmen farklı tematik ilgiler gözetilerek kaleme alınmış olan öykü kitabı *Kırklar Cemi*, 2020 yılında yayımlanmıştır. Ankara'da 1997'den 2014'e kadar Hece Yayınları, *Hece* edebiyat dergisi ve *Heceöykü*'nün genel yayın yönetmeliğini yapmış olan yazarın *Bir Yağmur Türküsü*, *Öykümüzün Hikâyesi*, *Kalemin Yüğü*, *Yazı ve Yazgı*, *Keklik Vurmak*, *Hikâye Anlatıcısı*, *Takvim Yırtıkları I, II, III* adlı edebi eleştiri deneme ve anı türünden eserlerinin yanı sıra yayıma hazırladığı pek çok eser bulunmaktadır.

Bu makalede Hüseyin Su'nun *İçkanama* adlı öykü kitabında yer alan yedi öykü, kişilerinin karakteristik özellikleri açısından incelenmiş; öykülenen belli başlı kişilerin "eleştirel, sessiz; değişebilen, kendinden bazen hoşnut; uyum arayan aile bireyi eşler; darbeciler ve tüketimci-tüketici toplum bireyleri" olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öykü, Karakter, Gelenekçi Edebiyat, İçkanama.

The Characters In The Story Book Of Hüseyin Su Named *İçkanama***Abstract**

Hüseyin Su is one of the authors mentioned among the New Traditionalists of Turkish storytelling in post-1960s. He published the story books named *Tüneller*, *Ana Üşümesi*, *Gülşefdeli Yemeni* ve *Aşkın Hâlleri*; and after them, *İçkanama* (*Internal Bleeding*) in 2018. His story book, *Kırklar Cemi* (Forties Meeting), was published in 2020 partially with the context of different thematic interests from

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 24.08.2020/22.10.2021

Künye Bilgisi: Zariç, M. (2021). Hüseyin Su'nun *İçkanama* adlı öykü kitabında karakterler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1758-1773. DOI: 10.33437/ksusbd.784815.

his previous works. Hüseyin Su carried out the mission of editorial director of *Hece* literature magazine, *Heceöykü* story-critic magazine and *Hece Publishing* from 1997 to 2014 in Ankara. He also published the literary review, research, memory and criticism books such as *Bir Yağmur Türküsü*, *Öykümüzün Hikâyesi*, *Kalemin Yükü, Yazı ve Yazgı*, *Keklik Vurmak*, *Hikâye Anlatıcısı*, *Takvim yırtıkları I, II, III*; and he prepared a lot of books for publication.

In this article, seven stories taking part in Hüseyin Su's book named *İçkanama* will be analysed in terms of characters.

Keywords: Story, Characters, Traditionalist Literature, İçkanama.

GİRİŞ

İlk öyküleri 1981'de, *Edebiyat* dergisinde yayımlanan Hüseyin Su, *Tüneller*, *Ana Üşümesi*, *Gülşefdeli Yemeni* ve *Aşkın Hâlleri* adlı eserlerdeki öykülerinde “aşk, yoksulluk, çocukluk özlemi, gelenek, değerler, kuşak çatışması, hayal kırıklıkları, ötekileştirme, bütünleşme-anlama” konularını izleklemiştir. Hüseyin Su, bu öykülerinde dil ve üslup özellikleri olarak da “betimleme, benzetme, kişileştirme, imajlar, zıtlıklar ve şiirselliğe” önem vermiş; sembol ve anlam dünyası olarak da yol, arama ve dönüş miti, ritüeller, hayal, mektup, gül, sandık, kitap, muska, mezarlık, su, toprak, taş gibi unsurlara yer vermiştir.

Kendisi ile yapılan *Sayılı Gündü Geçti* adlı nehir söyleşide Hüseyin Su; Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil örneklerindeki gibi bir Müslümanın -entelektüel donanıma sahip olsa bile- “aydınlanmacı ve seküler” olamayacağını söyler; çünkü Su'ya göre onlar [laik] entelektüel, aydının aksine gayba iman eden kişiliklerdir. (SGG: 386) Hüseyin Su, aynı nehir söyleşide sanatın işlevi konusunda ise, Tarkovski'nin “Sanatın amacı, insanı ölüme hazırlamaktır,” sözünden hareketle, sanatın, insanda ahiret düşüncesini geliştirdiğini; insanın dünyasında en küçük en bilinmez noktalara bile ışık tuttuğunu; insanın katlarını bize açtığını, böylece sanat sayesinde insanı tanıdıkça kendimizin de farkına vardığımızı ileri sürer. (SGG: 388, 389)

Hüseyin Su, yazmaya hemen koyulmayan bir kişiliğe sahip bir öykücüdür. O, öykü tasarımlarını günlerce kafasında taşıdığını, gönlünde olgunlaştırdığını belirtir. Türk öykücülüğünde “Yeni Gelenekçiler” veya “Yeni Arayışlar Dönemi” olarak adlandırılan hikâye anlayışının önemli temsilcilerinden biri olan Hüseyin Su'nun öyküleri, “özgün ve geleneksel tahkiye anlayışına uygun, tüm anlatım yöntem ve tekniklerinin başarıyla kullanıldığı, ayrıntıya önem verilen” öyküler olarak kabul görmüştür. Hüseyin Su “mizaç olarak” kendi kitaplarını yayımlama konusunda da kendi tabiriyle beklemeyi tercih eden birisi. Yazar, 2018'de yayımlanan “*İçkanama*” adlı öykü kitabından çok önceleri yayımlamayı düşündüğü *Kırklar Cemi*'ni de 2020'de yayımlamıştır. Bu yazıda da *İçkanama*'daki öyküler, konu

ve temaların kendileri etrafında şekillendiği kişilerin karakter tahlilleri, duyuş ve tercihleri açısından ele alınmaktadır.

“Benim için bir gazetede yazma imkânı olmadı... Yazsaydık, ‘gazete yazısı’ değil, sanırım yine edebiyat, düşünce yazardık, gazetecilik olmazdı.” (SGG: 382) diyen Hüseyin Su, riyakarlık, 12 Eylül askeri darbesi ve tüketim toplumu eleştirisi yaptığı *İçkanama*’daki öykülerinde insanî, bireysel, sosyal ve yönetsel tenkitlerini de dile getirmiştir. Hüseyin Su’ya göre ülkedeki laik, seküler, demokrat, liberal ve donanımlı bir Türk aydını, sanatçısı, Batı’da bir ülkeye gittiğinde orada tahammül edip konuşabildiği bir insana, Türkiye’ye döndüğünde tahammül edememekte; kendi vatandaşıyla konuşamamaktadır. Toplumsal bir kargaşa oluşturmak için bu tür korkularımız ve hassasiyetlerimiz kaşındığında hiçbir kesim için kendi ilke ve siyasal düşüncelerinin, inançlarının bağlayıcılığının bir önemi de kalmamaktadır. (SGG: 383)

70’li yıllarda Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okurken, yazarın yolu, ideolojik çatışma hâlindeki iki grup tarafından da kesilir. Ondan “Türkiye için verilen bu devrimci savaşa veya milliyetçi mücadeleye” katılması; sol ve sağ politik mücadele noktasında birini tercih etmesi istenir. Yazarın tercihi ise müstakil bir yol olarak Nuri Pakdil ile somutlaşan İslami duyarlıklı *Edebiyat* dergisi yolu olur. Yazarın ifadeleriyle bu yol MTTB çerçevesi, *Mavera* ve *Diriliş* dergileri ile de zenginleşir.

Şimdiye kadar altı darbeye tanıklık etmiş olan Hüseyin Su, “Türkiye’nin siyasal, dinî kültüründe darbeci namlusunu alnınıza dayayıp sizi aşağılayan, onurunza saldıran, küfreden, hakaret eden, vuran kıran ele ve dile toplumda kutsiyet affedilmesini” de absürt olarak niteler. Kendisi 1980 darbesinden de 12 Eylül sabahı, sabah namazı için camiye giderken, bir asker tarafından yoldan çevrilince haberdar olur. Bir MTTB’li olarak ikinci gün göz altına alınır ve tutuklanır. Hüseyin Su’ya göre 12 Eylül’den önce bir çatışma terörü, sonrasında ise sağ, solu, Müslümanı, ateisti, herkesi hedef alan darbe terörü yaşanmıştır. Yazarın “Aramalar, yakalamalar, kavuşturmalar, gözaltılar, tutuklamalar, işkenceler, idamlar, kaybolanlar, kaçanlar...” ile andığı bu dönemde, yine yazara göre kimse kimseyi sahiplenememiş; birbirine yardım edememiştir. Herkes korkuyla sinmiş, o karanlık günleri siperde atlatmaya çalışmıştır. O dönemde Hüseyin Su’nun içeri alınmasını gerektirecek bir durum olmadığına anlaşılması için de aradan bir zaman geçmesi gerekmiştir. Kendi tabiriyle, o süreçte, diğerleri gibi kendilerini de bir süre sağda solda, mahkeme koridorlarında hırpalamışlardır. Mamak’taki askeri cezaevinde prestin geçirdikten sonra yetkililer, davaları zamana yayarak arkasını bırakmışlardır. Yazara göre sonuçta 12 Eylül askeri darbesinden bugüne, bir anlamda büyük ve ciddi örgütlenmeler ve eylemler içinde olan yapıların hepsi bir anlamda devletçe “temellükleriyle birlikte” devletleştirilmiştir. Hatta hâlâ da bazı örgütlerin kriminalize olmuş, yaşamasında

fayda görülen küçük hücreleri yurt içinde ve yurt dışında kontrollü veya kontrolsüz olarak görevlerini yerine getirmektedir. (SGG: 163-165)

Öykülerinde siyasi-politik konulara da yer veren Hüseyin Su, 15 Temmuz darbe girişimi hakkında, bu olayın ardından, hemen her kesimin daha önce neye karşı olduğunu ve neyi savunduğunu bilemez hâle geldiğini vurgular. Su'ya göre bu darbe girişiminden sonra bazı hassasiyetler, kavramlar, düşünce ve siyasi dikkatler birden değişmiştir. Sonuçta 28 Şubat'tan ve 27 Nisan'dan sonra 15 Temmuz'a kadar çalışan "devlet aklı" neticesinde herkes ters köşe olmuş ve bu süreçte "devlet aklı" çok iyi çalışmıştır. Bu süreçte herkes yanılmışsa da devlet aklı yanılmamıştır. Ayrıca, Müslüman bir toplumu kandıran o dini yapının devletin bilgisi dâhilinde oluşmuş ve büyümüş olması da akla yatkın bir ihtimal değildir. (SGG: 381-385)

Okul yıllarında Kırıkkale'de Anadolu Fikir ve Aksiyon Birliği'ne seveerek devam eden, mensubu olduğu öğrenci grubuyla birlikte, ülkücülerle itişip kakışan, İmam Hatip Okulu'nda okuyan, Heybeliada'da bir süre hafızlık eğitimi gören yazara göre "hapishane, askerlik ve hastane" insanın bütün çıplaklığıyla görülebileceği yerlerdir. (SGG: 167) 12 Eylül askeri darbesinden izler taşıyan *İçkanama*'daki öykülerin önemli bir kısmı da mekânsal manada insanı çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

[İkinci] *Hüseyin Su Kitabı*'nda muhtemelen hepsi de onunla teşriki mesai etmiş on yedi ismin yazısı yer alıyor. Bu isimlerden Ahmet Yavuz, yazısında Su'ya hitaben "Hayatın sakın tanığı, hikâye cümlelerinin titiz işçisi, döneminin duyarlı kalemi, pencereleri yeniliğe açık ama perdeleri taklide sonuna kadar kapalı büyük ustaya saygıyla!.." demektedir. (Ahmet Yavuz, 2020: 2) Necati Mert, ilk öykü kitabından *İçkanama*'ya kadarki öykülerini göz önünde bulundurduğu yazısında, Hüseyin Su öyküsünün istikrarlı bir çizgi ve üslupta devam ettiğini; fakat "gereksiz, anlaşılmaz" hiçbir şeyin öykülerinde yer almadığını; her şeyin miktarınca bulunduğunu belirtir. (Mert, 2020: 20)

Alaattin Karaca, *İçkanama*'daki öyküleri, "modern dünyada sahte ve vahşi ilişkiler arasında bulunan 'mümin bir kalemin' içkanamaları" olarak niteler. (Karaca, 2020: 70) Aynı öykü kitabında yer alan öykülerden "İçimden Yüzlerine Karşı" ile ilgili olarak Ramazan Kaplan, bu hikâyede "insanın yerelden evrensele doğru genişleyen ruh dünyası, zengin bir gözlem ve analizle derinlikli olarak" anlatılıyor, tespitinde bulunur. (Kaplan, 2020: 79) İsmail Alper Kumsar, yazarın "Yanağımda Dedemin Sakal İzleri" adlı öyküsüyle ilgili olarak, metinde geleneksel yaşamın sade, dingin ve mutluluk dolu bir kesitinin takdim edilmesiyle, bir geçmiş zaman tablosu oluşturulduğunu söyler. (Kumsar, 2020: 94) Yazarın öykülerini Nuri Bilge Ceylan'ın "Bir Zamanlar Anadolu'da" adlı filmi ile birlikte değerlendiren Hakan Kılıç, bu eserlerde "Farklı

hayatların, farklı insanların ve farklı duyguların ortak noktaları ve Anadolu’da yaşamak olanların hikâyeleri ve sahneleri sunulmaktadır.” tespitinde bulunur. (Kılıç, 2020: 126)

Hatice Bildirici, yazısında Hüseyin Su’nun “Yazar Yetiştiren Usta” yönüne dikkat çeker. (Bildirici, 2020: 155-159) Emine Batar, yazarın Eskişehir Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Bilim ve Sanat Merkezi’ne bağışladığı on beş bin eserden oluşan kütüphanesi üzerine kaleme aldığı yazısında, onun yazarları incelemek için öncelikle mektuplar, günlükler, portre yazıları, anı kitapları üzerinde yoğunlaştığını vurgular. (Batar, 2020: 161) Bu çalışmada yer verilen bir söyleşide de Atasoy Müftüoğlu, yazar için “Hüseyin su, derinlikleri de gören bir duyarlılığın, bilincin, saltığının, hassasiyetin, kaygının, sorumluluk duygusunun, diğerkâmlığın adıdır... Kendisini hiçbir şekilde merkeze koymayan Hüseyin Su, derinliğin dili olmuştur.” demektedir. (Müftüoğlu, 2019: 446; akt. Yılmaz, 2019)

Yazar hakkında 2019’da kaleme alınmış çalışmasında Enser Yılmaz, yazarın ilk eserlerinde öykü dilinde öztürkçeci tutum bulunduğunu ve kimi öykülerinde yer yer deneme türüne kaymalar olduğunu söyler. (Yılmaz, 2019: 400) Bir başka çalışmada ise Hüseyin Su’nun öyküleriyle Türk kültür, medeniyet ve geleneğini önceleyen Cumhuriyet Dönemi öykücülerinden biri olduğu, onun öykülerinde edebi yetkinlik ve teknik unsurların dikkatle yansıtıldığı vurgulanır. (Amet, 2017: 163)

Hüseyin Su’nun *İçkanama* Adlı Öykü Kitabında Karakterler

Karakterler, roman ve öykü metinleri incelemelerinde “olaylar, zaman, hayat, dünya, varlık, yokluk gibi unsurlar karşısında ferdi tavır alan” kişiler olarak ele alınır ve incelenir. Günlük kullanımda bezen aynı manada kullanılsa da akademik çalışmalarda tip ve karakter ayrımı yapılır. Karakter çiziminin “toplumun, bir grubun kişiler planında çözümlenmesi” olduğu vurgulanır. (Çetin, 2009: 159)

Köksal Alver, Hüseyin Su’nun *İçkanama*’dan önceki öyküleri üzerine yayımlanmış bir yazısında, yazarın öykülerinde “geleneksel hayat ile modern hayat arasındaki gerilimi merkeze aldığı” tespitinde bulunur. (Alver, 2005: 78) Hüseyin Su ile gerçekleştirilen *Sayılı Gündü Geçti* başlıklı nehir söyleşiyi yayımlayan Ali Işık, *İçkanama*’daki öykü başlıklarının yazarın diğer kitaplarındaki gibi çok güzel olduğunu; her bir başlığın öykünün bamteli olduğunu söyler. Hüseyin Su ise, bu konu ile ilgili olarak, “Metnin İçsesi” kavramının ifade ettiği vurguyu daha çok önemsendiğini; kendisinin önce kitabı sonra kitaba girecek öyküleri tasarladığını ve öykülerin adlarını yazdığını belirtir. (SGG: 428, 429) *İçkanama*’da karışık bir dizgede de olsa birbirine içten bağlanabilir altı öykü yer almaktadır. Kitaptaki öykü adları, yazarın “dize başlık”² tercihlerine uygun sözcük grupları ve cümlelerden seçilmiştir. “Tanı:

² Zariç, Mahfuz; Hüseyin Su Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2005. s. 257.

İçkanama” başlıklı başlangıç yazısı ise kısmen tıbbi-bilimsel açıklama, kısmen de aforizmal bir yapı arz etmektedir. Yazar, bu kısımdaki yazıların tamamını küçük harfli eski usul daktilo yazı karakteri ve düzeni ile yazmayı tercih etmiş; bu yazıda, mesafeli bir üslupla içkanamanın türleri, belirtileri, nedenleri ve etkileri üzerinde durmuştur.

Yazarın, 2017’de hayata veda eden kızı Cemile Sümeyra’ya “canıma, ciğerime... / yangınıma.../ kızıma, gözüme.../ Cemile Sümeyra’ya.../ sonsuz rahmetle...” sözleriyle adadığı bu kitapta, önceki öykü kitaplarında belirgin olarak izlenilemeyen kimi netameli konu ve sorunlara yer verilmiştir.

1.Eleştirel ve Sessiz Birey

“İçimden Yüzlerine Karşı” adlı öykünün “gençten biri” olarak nitelenen merkezi kişisi, sabahleyin otobüs durağında beklerken, otobüse daha önde binmek isteyen kalabalık tarafından yola savrulur ve yere düşer. Bütün dünyaya karşı bir tür kızgınlık hisseden bu öykü kişisi, eşinin gözünde müzmin güçsüz bir tembeldir. Onda ihtirasın kırıntısı bile yoktur. Eşi, ona, bir kişiliği yokmuşçasına davranmaktadır. Ona göre ise eşi, diğer bütün insanlar gibi, acımasız ve acıtırıcıdır. Kendisi ise uyum fukarası birisidir. Kimseyi uyarmak da onaylamak da elinden gelmez. Başkalarıyla ilişki kurmada becerikli değildir. Başkalarının yenikliği de onu yenmekte ve yormaktadır.

Eşi dahil hiç kimsenin umurunda olmadığı düşüncesi ile, bezginliği artan öykü kişisi, dış görünüşü ve ruh hâli ile de yorgun ve mutsuzdur. Onun aceleci kalabalıklara karşı yaptığı şey, önce içinden yüzlerine karşı, tek sözcük kullanmadan, sonrasında ise arkalarından sesli küfretmektir. Merkezi kişi, şehirdeki herkesin acelesi olmasından rahatsızdır. Ona göre adeta bir tek kendisinin vakti boldur. Onun belli başlı şikâyetleri “gündelik, sırnaşık kuşuklar ve korkularla çalışılmasından, yorgunluk artıran merdivenlerden”, hiç kimsenin bir başkası hakkında dileği olmayan günaydınlaşmalardan, birbirini bıktıran bezgin, yorgun yüzlerdendir. Onun belli başlı öfkeleri, her görevli memurun büyük bir arzuyla kendisinden alttakine karşı tanrı, kendisinden üstekine karşı ise kul olabilmesine; hayat denen arbedenin dilini sökmemesindedir. Kendisinin hemen herkeste acımasız, incitici kusurlar bulabilmesindedir. Kimsenin bir başkasına bakmasınadır. Başkasını umursamamasınadır. Bir otobüs yolculuğunda yanlış anlaşılma sonucu töhmet altında kalacak bir adama karşı, başka ihtimalleri hiç düşünmeden herkesin namus bekçisi kesilip, birilerini linç etmeye hazır olmasınadır. İnsanların çoğunun bölük pörçük bile denemeyecek kişiliklere sahip olmasınadır. Çoğu insanın yüzlerinde, gözlerinde, kulaklarında ve kalplerinde öfkelerin iz bırakmamasınadır.

Durakta bir saat bekledikten sonra, tıka basa yolcu dolu olduğu için açılmayan ön kapısını yumruklayıp açtırabildiği otobüse nihayet binebilen öykü kahramanı,

içindeki diğer insanların da aslında kendisi gibi öfkeli olduğunu fark eder ve bu durumdan bir tür mutluluk duyar. Bir süre sonra da kendisinin başkaları tarafından tacize uğradığı kanaatine varır. Tıkış tıkış otobüs yolculuğunda bir kadının terden akan makyajının yaydığı koku ve tiksindiriciliğin taciz olduğunu; bir başkasının göğüs köklerine kadar herkesi kendisini fark ettirmeye çağıran, derin kesimli ve yakalı tişörtün derisine yapışması, diz üstü eteklerin kısalığının sanki çantalarla uzatılmak istercesine gözümüze sokulması, varla yok arası pantolonların ha giyilmiş ha giyilmemişliği, giydikleri her bir giysinin bu kadar kolayca içini ortaya koyuşu, hep gözler için oluşu, giysilerin de yüzleri, vücutlar gibi çeşitlendikçe, birbirinin aynı oluşu ve anında eskimişliği, hızlı hızlı yekinerek yürürken kaldırımlara bile isteye dökülmek istercesine vücutlarından ayrı duran organların inciticiliğini birer taciz olduğunu düşünür. Yine “her yüzde ve her gözde sıyrıklığın, şirretliğin, arsızlığın çatlamış ar damarlarının sürekli kanayıp duruşunu taciz olarak görür.

Öykü kişinin kızgınlığı, bir açıdan da ülkenin bir ülkemarkete dönüşmesindedir. İnsanlardaki taze, yılışık, sıvışıklığa; hesaplılıktan geberen yüzlere ve gözlere, ev sahibinin saldırganlığına, kiracının korkak ve ürkek şeytanlığıdır. Onun öfkesi, eşyadan girilemeyen ve içinde insana ihtiyaç kalmayan evleredir; insanların birbirinin ayağını kaydırıp boşaltmak için nice şeytanlıklara başvurdukları makam odalarına, birbirinin altından kapmak için didişip durdukları koltuklardır. Yoksulluk kadar yaygın, görgüsüzlük kadar kaba, çiğ, bulaşıcı cep telefonu salgınına; hiçbir mesaj iletmeyen mesajlaşmalara; insanın hafızasına kazınan, benliğini kopyalayan reklam panolarına; renk renk, dizi dizi cüzdanlarımızın içinden kalbimizi kışkırtıcı bir dille yalayan, kemiren sürekli bir günaha çağıran ve bir günah kadar da çağırıcı kredi kartlarıdır. Onun itirazı büyüyen gülüşlere karşın, yüzlerdeki gözlerin küçülerek kaybolmasındadır.

2.Değişen Birey

“Gülümse Hayat, Gülümse!” adlı, bağlı öykünün ben anlatıcısı da insanın başkalarını, hakikatte ise kendini tanımasına dönük tecrübelerini diyalog ve içsesleriyle dile getirir. Bir otobüs terminalinde gergin bir bekleyiş içindeki anlatıcı, içinden “Şu hayat bir kez de bize gülümsese,” diye geçirmektedir. Birisini bekleyen anlatıcı, her defasında bir saat beklediği, sonunda hiçbirisine inanmadığı ama hepsini de hiç itiraz etmeden dinlediği asılsız gerekçelerini kabul etmekten ve muhatabının azarlamalarını sineye çekmekten hoşnuttur.

Beklerken de anlatıcı “hayata dair bir ışıltı sıcaklık ve makul mantık taşımayan, sadece bir yemden ibaret uçuk, ukala, cahil ve sürekli esneyen köşe yazıları...” ile birlikte üç gazeteyi okur; fakat sonuçta okuma-yazması olmayan insanlara imrenir. Eskide kalmış gazete okuma bağımlılığından kurtulduğuna sevinirken bir anda, onu korkutan, garip birisi, daha öteye git dercesine, onu

iteleyerek yanına oturur. Anlatıcı, kıpkırmızı yüzündeki karanlık göz çukurlarından birer kor parçası gibi çingilar salarak bakan başı omuzları arasına gömülmüş bu adamın yüzünde, bir süre sonra, bir yorgunluk örtüsü sezer. Kısa süre sonra bu tuhaf ve ürpertici adamın bir çocukluk arkadaşı olduğunu fark eder. Anlatıcı, ona ismiyle hitap eder. Adam, bu hitaba hiç şaşırmadığı gibi umursamaz bir tavır takınır. “Beni tanıyamadın değil mi?” yanıtını verir.

Kendisini mücadeleci olmayışı itibariyle “tırnaksız” olarak niteleyen, başkalarınca da “soğuk” bulunduğunu belirten anlatıcı, arkadaşına, istersen kalkıp bir yerde konuşalım, teklifinde bulunur. Adam, yirmi beş yıldan beridir terminalde hamallık yaptığını söyler. Anlatıcı ise nasıl o güne kadar karşılaşmadıklarına şaşırır. Adam onu evine götürür. Bakımsız, rutubet kokan evde adamın sadece iki küçük kız çocuğu vardır. Salon neredeyse eşyasızdır. Duvardaki saat, sanki zamanı toplayıp vakitle ilgisiz bir rakamın üzerinde dondurmuştur. Adamın eşi, dört yıl önce, cevabını bulamadığı bir nedenden ötürü birisiyle çekip gitmiştir. Kendisi ise bu durumu üç gün sonra öğrenmiştir. Anlatıcı, arkadaşının özgüvenli, yere sağlam basan hâline imrenir. Bir süre sonra da kızlarıyla odalarında bir anne gibi ilgilenen arkadaşına haber vermeden camları o kırık evden ayrılır.

Anlatıcı, kendinden başka, herkeste gıpta edecek bir erdemlik bulur. Öte yandan kendisini bile kendisine yük görür. O, kimseyle küsmeyi de barışmayı da beceremeyen birisidir. O, “Kendini ilk anda ele veren, gözlerine bakınca bir damla duru suya baktığımızı sandığımız, iyi kötü hemen içini görebildiğiniz insanları sevmektedir. Derinlikleri, sıklıkları yüzlerine yansıyan, kalpleri dillerinin ucunda, muhataplarını yormayan insanların hem kendileri hem de çevreleri için zenginlik olduğuna inanır. Kendisinin ise, içi kıvrımlar hâlinde kat kat derinleşen insanlardan olduğunu söyler ve bu türden insanların “Silik, yılgın, kızgın, kırgın ve kararip duran hâlleri” olduğunu ilave eder.

Anlatıcıya göre insan ikna gücü yüksek bir canlıdır, özellikle de kendisini. İnsan, kendisiyle didişirken de anlaşırken de mahirdir. İnsan, bazen kendisiyle hiç barışmazken bazen de hatalarını bir türlü görmez. Gamsızlığını pek insanca bulan insan, bir anlamda gamsızlığı vicdanının üzerinde adeta bir kalın örtü olarak taşır. İnsan, varlığından kurtulmak istediklerini unutabilme maharetine sahiptir ve bencildir.

3.Kendinden Hoşnut Birey

“Sokaklar Boyunca Koşar Adım” adlı devam öyküsünde de anlatıcı, insanlara ve hayata dair reddiyelerini sırlalar. Bu öykünün çıkış noktası ve aynı zamanda anlatıcının özgürlüğünü aldığı görüntü, ilk öyküde, yere uzanıp bir yandan ödevini yapan bir yandan mendil satan çocuktur. Çocuğun rahat tavırlarla çizdiği düz, kırık ve eğik çizgiler, anlatıcıda bütün bir hayata karşılık gelecektir.

Aceleyle bir yerlere koşturan herkesin aksine bugün hiç acelesi olmayacağına karar veren anlatıcı, bir incir çekirdeğini doldurmayan günlük yakınmalar, çekiştirmeler, geçimsizliklerden “ortak bir dil hâline gelen” şükürsüzlükten mustarıptır. Öylesi bir günden kaçmaya karar verir. Kendinden de şikayetçi olan anlatıcı, hiç kimsenin hiçbir şeyin hayatındaki varlığına da yokluğuna da tahammül edemeyen yanını, kendisinin en zayıf insani yanı olarak görür. Öte yandan insanın istese de kendinden kurtulamayacağını kabul eder.

Anlatıcı, oturduğu evi en ıssız sokaklarda seçen, dışarı çıkmak için trafiğin azalmasını, kalabalığın dağılmasını bekleyen birisidir. Anlatıcı, kendisine, mevcut hâlimden sınımlanacak bir kovuk yapmış; dışarıda kalan herkesi de anlaşılabilir bir dille tanımlamıştır. Kendisini, soğukkanlılığını hayatı boyunca koruyamamış ve bunu beceren insanlara imrenmiş, sakil, sakar, baştan aşağı yara bere içinde birisi olarak görür. İşe gitmeden, eve de haber vermeden şehrin sokaklarında, içindeki şimdiye kadar keşfedemediği kıvrımları araştırmayı planlar. Niyeti kendisini bulup tanımaktır. Bir büfenin gölgelik duvarına sırtını yaslayıp hayallerine sığınır. Gölgede onu fark eden, altı aydır görüşmediği bir arkadaşı onu alır, bir çayevine götürür. Anlatıcı, bu arada kendisinin “insanların ellerinde olanlara imrenen, onları kıskanan biri” olup olmadığını sorgular. Kendisinin, hiçbir şeyi bilmeyen, beceremeyen, dert yanmayı da acı çekmeyi de düşünmeyi de beceremeyen birisi olduğu sonunca varır.

Hayatta, bir şeye hiç asılmayışının nedenini de anlatıcı, “asılmaya değer bir şeye rastlamadım ki ben,” sözüyle izah eder. Sonuçta bir çıkış yolu olarak “Doğrularımın kuşku duymaktansa bütün kuşklara sırtımı dönerek kuşkusuz doğrularımın yaşamayı tercih ederim.” aforizmasına sığınır. Kendisinin eleştirilen ve “can sıkıcı, bir örnek, tırnaksız ve katlanılmaz” bulunan hayatından hoşnut olur. Arkadaşını kahvehanede ikinci kez bırakıp kalkıp gider. İçinden gelen “kurtulmadın kendinden” diyen sese “Kurtulmak isteyen kim,(?)” yanıtını verir. Kendini vurduğu yolda, acı bir fren sesiyle yüzünden boynuna doğru kanlar akmaya başlar.

4.Uyum Arayan Eşler

“Dünyaevinde Ağız Dalışı” adlı öyküde aralarındaki mesafe her gün büyümüş, boşanmanın eşliğine gelmiş, iletişim sorunu yaşayan bir çiftin ruh hâlleri ele alınmaktadır. Sonraki iki öykü ile tematik açıdan da bağlı olan bu öyküde Hüseyin Su, iki çocuklu bir ailede, eşlerden iki tarafın da yalnızlıklarıyla birlikte çaresizlik, zayıflık ve haklılıklarını ortaya koyar.

Bir hafta önce, evin anahtarını bağıra çağıra atıp evden ayrılan koca, apartman daireesindeki evlerine sessiz sedasız geri dönmüş ve girişte dışardan dönen eşiyile karşılaşmıştır. Eşinin açtığı kapıdan giren öykü kişisi, evlerinin o bildik kokusunu hissetmiş ve rahatlamıştır. Sahip olduklarıyla bir türlü gönenemediğini düşünen

adam, çevrelerinin doluluğuna rağmen kalbinin ise bomboş olduğunu hisseder. Adamın farkına vardığı bir husus da bütün tartışma, kırıp dökmelerine karşın, sonuçta kimsenin ötekini görmediği, gözetmediği gerçeğidir.

Adam, kendisini, hayata sadece kendi açısından bakan biri olarak görmeye birlikte kendindeki ürkek, korkak, ketum memur suskunluğunun, müzminliğinin, aldanmışlık duygusunun adını koyabilmektedir. Bir tür arınma duygusuna ve imkânına hasret çeken adam, hayatı ağır, acımasız, affetmeyen, dönüşsüz bir çizgi gibi görür. Hüzün ve acı bir arada adamın kalbini istila eder. Geçmişini ona üstesinden gelemeyeceği acılar hissettirir. Eşyayı gözlemlediğinde önce zamanın tahribatlarına tanık olur.

Öte yandan adam, eşinin dalgalanan saçlarından uçuşan teller, gözyaşlarıyla ıslanan yanaklarına yapışıp kalınca, elinin ayağının bağlandığını anlar. Daha sonra da “Konuşmayalım...”, “Nasıl olsa birbirimizi duymuyoruz, herkes kendi sesinin ardından gidiyor.” diyerek geçici bir çözüm önerisinde bulunur. Ona göre sorunun kaynağı alışkanlıklara esir olmaları, kendilerine ve birbirlerine yabancılaşmalarıdır. Adam, yetinilmesi gerekenin de ellerinde olduğunu, birbirlerine doğru dönmeleri gerektiğini, sözcüklerin ardına düşülmemesi gerektiğini hatırlatır.

Adama göre karısı, onu konuşmalarıyla yiyip bitirmekte, duygularıyla boğmaktadır. Adamın yaşadıkları hayata dair başlıca şikâyetleri, eşinin hep göz hapsinde olması, ona göre düşünmesi ve yaşamasıdır. İnsanın hep ve sadece sahip olması; fakat hiçbir zaman yitirmek istememesinden, bir kasnağa gerilmiş gibi bir hayat sürmesindedir. İnsanların hep adeta ve sadece birbirine karşı kör bıçak gibi olmasına; içlerinin pas, yüzlerinin dökülüyor olmasındandır. Eşlerin yüzlerindeki eski dinlendirici, acıları alıcı, yumuşatıcı ifadelerin yok oluşundandır. Bir insanın karşısındakine yüzüyle serdiği fotoğrafın hiçbir zaman asıl kendisi olmamasındandır.

Öyküde kadın ilkin tedbirli oluşu ile tasvir edilir. Kadın, eşinin evden ayrıldığı için aileleri tarafından duyulmaması için mutfaktaki oturma düzenini değiştirmemiştir. Kadının yorgunluğu, hâlsizliği, geçmeyen kızgınlığı, eşinin sorumsuzlukları karşısında yüzüne sonradan sıvanmış kalın bir tabaka gibi sinmiştir. Kadın, “örtülü çekingenlik ve ustalıkla, otururken dizlerini birleştirışı ve hiçbir zaman dizüstüne çıkmayan eteğini biraz daha çekiştirışıyle çizdiği masum, içe işleyen, dokunaklı, kırılğan görüntüsüyle” de eşinin zihninde belirir ve o zaman adam, aralarındaki yakınlığı yeniden hisseder.

İkisi de çalışmakta olan eşler, sonuçta hem bir arada bulunamamakta hem de birbirinden kopamamaktadır. Ruhları, birbirinin önünde savunmasız ve çıplaktır. Her biri “diğerin ruhunu soyarak kendi kurgularını ve kuruntularını ona giydirmek baştan aşağı sıvamak” istemektedir. Mahremiyetlerinin kalmadığı

yerde bütün sıcaklıklarını, güzelliklerini yitirip birbirlerini sürekli kaybettiklerini görürler. Birbirlerini aslında çok iyi anladıkları hâlde anlaşılmadıklarını fark ederler.

Karşılıklı olarak birbirlerine yükledikleri suçlar; kadirbilmezlik, vefasızlık, inat, aldatmak, aldatmak, unutmak, sorumsuzluk ve geçimsizlik gibi hâllerdir. Farkında oldukları bu hâlleri, kusursuz inatla harcanan bir ömür süren kısıcılıkları, üstünlük elde etmeye yol açan gerilimli itişip kakışmalarıdır. Hep başka bir zamanı ve hayatı yaşamalarıdır. Farkına vardıkları bir hakikatlerden birisi ise “eninde sonunda çıkılan yolda” herkesin tek başına olduğudur. Anlatıcı, öyküyü, “Kaybettiği bütün anahtarları bir gün bulacağı umudunu yitirmeyişi yeterdi ona.” sözleri ile ümitvar bir atmosferde sonlandırır.

5.Darbeciler

“Yemen Treni Gözlerinden” adlı öyküde Hüseyin Su, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sabahı gözaltına alınıp Mamak Cezaevi’ne atılmış birisi olarak tutuklama, sorgu, nakil, yargı süreçlerindeki işkencelere yer vermiştir. “Kafes” deyince akla yırtıcı hayvanların veya doğal yaşam alanlarından alıkonulmuş canlıların hapsedildiği eğreti mekân gelir. Kafes, 12 Eylül darbe döneminde ise siyasi zanlıların tutulduğu demir parmaklıklı hücrelere özel ad olmuştur. Bu kafesler, sadece alıkonma yerleri değil, türlü işkencelerin yapıldığı mekanlar olarak nam ve korku salmıştır. Kafes, o süreçte, muhatabın insani direncini kırmak için başvurulmuş, insanı hayvan gibi gösteren, esareti iliklerine kadar tutukluya hissettirmenin aracı olmuştur.

Ana mekânı bu türden bir kafes olan “Yemen Treni Gözlerinden” adlı öyküde Hüseyin Su, işkencecilerin fiillerine ve tutukluların duygu-düşüncelerine ışık tutar. Öykü kişileri kaç gündün beridir kafeste tutulduğunu unutmuştur. Öyle ki geceyi gündüzü ayırt edememektedirler. Bir ses aletinden veriliyormuş gibi kesintisiz ayak sesleri, marşlar, çığlıklar duyulmaktadır. Kafestekiler, devamlı küfürlere ve tehditlere maruz bırakılmaktadır. Kafesteki insan sayısı da yeni gözaltılarla birlikte üç beş kişiden kırk elli kişiye kadar çıkabilmektedir. İnsanlar o daracık mekânda birbirine sürtünecek ve kıpırdayamayacak şekilde ayakta bekletilmektedir. İnsanları kafeslere tıkayan askerler ise sınırsız yetkilerle donatılmış ve hiçbir şeyden sorumlu değilmiş gibi bir eda takınmıştır. Darbeci askerler, kafeslere taşıdıklarını itip kakmakta, aşağılamakta; onlara küfürler savurmakta ve dayak atmaktadır. Öykü kahramanları birkaç gün içinde darbecilerin istediği değişimi göstermeye başlarlar. İlk günlerdeki “sözünü esirgemeyen, doğrucusu, dilli hallerinden” sıyrılırlar. Koşullar ve karşılaştıkları acımasızlıklar neticesinde “ihtiyatlı, dikkatli ve duyarlık”lı olmaya başlarlar.

Öykü kahramanları, ensesine yediği yumrukla yere yuvarlanan orta yaşlı bir adama yardıma kalkışır. Fakat bu kez kendileri dayak yer, ezilir. Kafestekilere,

bir kafes maymununa dönüştürülmek üzere önlerinden başka yere bakmaları yasaklanır. Diğerleriyle birlikte anlatıcı öykü kahramanını mahcubiyet hissine sürükleyen durum ise kafesteki kadın-erkek, genç-yaşlı birçok insanın nasıl da böyle sarsılmadan, yıllarca hazırlık yapmışçasına ayakta kalabilmeleridir. Bir arkadaşıyla birlikte gözaltına alınmış olan öykü merkezi kişisi, maziye ve şimdiki durumunu birlikte ele alınca bir tür pişmanlık hissine kapılır, içsesinde “İnsan geriye, yani geçmişine bakmaya başladı mı, ne denli ham hayallerle avunduğunu, ne denli önemli şeyleri atlayıp da çukurlara düşe çıka boşu boşuna yorulduğunu görüyor ve sanki güneşin batışını seyrederek gibi yorucu, ağır duygulara kapılıp gidiyordu.” der.

Öykü kişileri, ilk alındıklarında, kullanılmayan bir depoya kilitlenmişler; karanlığa alışınca da duvar diplerinden kaçışmaya çalışan böcekleri ve fareleri fark etmişlerdir. Oradan kafese götürülünce elleri arkadan kelepçelenmiş, her biri iki silahlı erin arasına sıkıştırılarak bir araca bindirilmiştir. Kelepçelerin bileklerine oturduğunu, acıttığını söyleyince de “daha ne çok ağrılara dayanacaksınız” yanıtını gülüşmeler eşliğinde almışlardır.

Kafeste, parmaklık aralarından uzatılan, yenilmeyecek durumdaki yemekler bile gözaltındakilere dayak atmak ve onlara hakaretler etmek için bir vesileye dönüştürülür. İstemeden de olsa yere dökülen kırıntılar, gözaltındakilere yalıtılır. Gaflette bulunup kaşık var mı, diyenler dövülür. Tabaktakiler onlara elle yedirilir, tabaklar ve eller de yalıtılır. Dizler, kaval kemikleri postal ucuyla dövülür. Eller coplanır. Tuvalete götürülürken de herkese dayak atılır.

Kafestekiler, zaman zaman yargıya gönderilenlere, zaman zaman da “marşlar, küfürler, yürüyüşler ve feryatlar” eşliğinde işkenceye götürülenlere şahit olurlar. İşkenceye alınanlardan birisi kendisinde, bir erkekte şehvet duygusu uyandırabilecek bir iz bile göstermek istemeyen üniversite öğrencisi bir genç kızdır. İşkenceden geçirilenlerin çoğu “boş bir torba” misali kafesin kapısından içeri atılır. Kimisi de ayakkabıları ellerinde yürümekte zorlanarak ve üstü başı ıslak geri getirilir. Mahkûm öykü kişileri, bir yere nakledilecekleri zaman da işkence görür. İçine tıkdıkları araçta “Alttakiler ezildikleri, üsttekiler coplandıkları için seslerinin çıktığı kadar” bağırlar.

6.Tüketimci ve Tüketici Toplum

Hüseyin Su'nun önceki dört öykü kitabında nadiren rastlanan gerilim, tesadüf, politik eleştiri gibi unsurlar özellikle bu son öyküde dikkat çeker. “Tasviri İmkânsız Bir Şehrayın”, yazarın -kurumsal ve siyasal kimliklerine teslim olunacak derecede güvenmemekle birlikte- sanatsal cazibesinden de uzak uzak kalamadığı tasavvuf mekteplerinin icat ettiği “Ölmeden önce ölünüz.!” ilkesine verilmiş bir cevap niteliğindedir.

“Tasviri İmkânsız Bir Şehrayın”de anlatıcı ölümle, yani “asıl kendisi, son kendisi” ile yüzleşir. İnsan yanlarıyla hesaplaşır. Anlatıcının bu öyküde dile getirdiği başlıca itirazları insanın her zaman işine geldiği gibi bakıp görmesinedir. İnsanların aldanışlarla ve kendisini avutmalarla bir yalan aramasıdır.

Yerde yatan, vücuduna hâkimiyetini kaybetmiş olan anlatıcı, içsesinde “...çekiliyor canım, dikenli bir çalının insanın boğazından çekilip çıkarılışı gibi olmasından mı korkum?” derken Hz. Peygamber’in ve Hz. Ömer’in ölüme dair sözlerine göndermede bulunur.

İnsan eleştirisini sürdüren anlatıcı, can çekişen bir insanın başında toplanan kalabalığın onun yalnızlığını nasıl da gidereceğini; bir kısmının merhametlerinden değil de kibirlerinden ona acıdıklarını; kendilerini iyi hissetmek için zor durumdaki insanlara acıdıklarını söyler. Anlatıcı, “hayat beklemez” düsturu icabı onu kaldırıma taşıyanlara, caddeyi trafiğe açanlara ve soluk soluğa yaşayanları takdir edenlere, içinden öfke duyar.

Anlatıcı, kendisini ayrıntılarda boğan insan cinsinden birisi olarak, o güne kadar duygularını çok yıprattığını; artık herkes hakkında iyi düşünceler ve duygular besleyebileceğini söylerken de insanın son anlarındaki faydasız değişimlere dikkat çeker. Karısının, ondan şikâyet ederken söylediği “sen hep başkaları için iyisin..., biraz da kendin için iyi bir insan olmaya çalış...” sözünü hatırlar. Bize teşekkür edecek kimseyi göremediğimiz için kendimize iyi olamadığımız sonucuna varır. Bu hükmü ile de aslında pek değişmediğini gösterir; insan türünün bencilliğini yüzüne vurur. Anlatıcının şahidi olduğu dönemden bir şikâyeti de herkesin iyilik dağıtmasına rağmen kötülüğün ortalıkta kol gezmesindedir.

Son anlarında anlatıcının hayatı, bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçer. Hayat kişiler, yüzler toplamı demekmiş. Bu yüzlerden birisi de ilk öyküdeki 12 Eylül darbesinde Ankara’da Mamak Cezaevi’nde sorgudan yani kafesten sorumlu olan “Kemik Kıran” lakaplı güvenlik görevlisidir. Onu hatırlarken “Puşt,” diyen anlatıcı, böylece argoyu Hüseyin Su öyküsüne dahil etmiş olur. Anlatıcının son anında hatırladığı yüzlerde ikisi de eşi ve şefidir. Anlatıcı, bu yüzleri birlikte anmakla, hayattaki rollerin aslında görüldüğünden farklı olabildiğini de kara mizahla göstermiş olur.

Son anlarında nefesine kızmaya, onu kınamaya, devam eden anlatıcı, “Ahmak! Merhamet umacakken ihtimal mi umuyorsun hâlâ?” diye kendine çıkışır. Anlatıcı ölüm anında, sadece yaşadığı şehrin değil âdeta bütün hayatının başında toplandığını fark eder. “Kendini parçalama böyle. Bütünleştir. Parçalarını kim toplar senden başka?” diye kendini azarlar. Ölümü tanır, tanımlar. Ölüm, “İnsanın, belki de yaşadığı zaman içinde hiç rol yapmaya gerek görmediği, yapamadığı, yapamayacağı bir tecrübe hâli” demekmiş. İnsanın korkusu da

insanların bizi bırakmak istememelerinden yani kopmak duygusundanmış. Ölüm, “Mutmain olma hâli!” imiş. “Tek bir an: Ol!” sesine kulak vermemiş. Yazar, burada dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu, bütün ruhların İlahi teklife evet dediğini bildiren *Kur'an* ayetlerini³ de hatırlatır; insanın hep aldandığını ve hep daha fazlasını istediğini belirtir.

Kendi karakterini tahlile devam eden anlatıcı, kendisinin de beğenmediği “Sinir bozucu, küt bir ilişki biçimi” olduğunu, “Soğuk, donuk, itici.” birisi olduğunu ilave eder. Son anında eleştirel öfkesine yine yenik düşer. Cin gibi bakan, düşüncelerini pahalıya satan, söyledikleri yalan dolan ve dedikodudan ibaret gazeteci yazarı hatırlar ve “gazeteci yazar” tabirinin anlamsızlığını sorgular. Ardından yine evrensel insani kusurlarımızdan birini “her zaman maskeli hâlimizle birbirimizi sevmemizi”, “hangi yaşa gelirsek gelelim, kendimizi yeterince yaşamış saymamamızı” eleştirir.

Kaldırımı uzanıp kaygısızca mendil satan çocuğa imrenen anlatıcı, itirazlarını sıralamaya devam eder: O, artık fark etmiştir ki “Birbirimize ne kadar yakınsak bir o kadar da uzağız, hatta daha çok uzağız.”, “... hepiniz korkusu ortak, hepimizin yanışı, doğrusu ortak, hepimizin kaybettiği ve aradığı ortak.”, [İnsanlar] At izini it izine karıştırmış...”

İdraki iyice açılan anlatıcı, “Dilimizin konuşamayacağı ama her şeyin lehimizde ve aleyhimizde dile geleceği, tanıklık edeceği o vakitlere”; “Bütün tanıdıklarımızın yabancı, yabancıların da tanış olacakları vakitlere” eriştiğini hisseder; “Ne denli yardıma muhtaç hâlde” olduğumuzu fark eder.⁴

Anlatıcı, son ânında “...uzaklaşıyorum korkmadığımı ima ederek ve sizin hikâyelerinize inat hikâyeler uydurarak.” sözleriyle öykünün yazarına selam verir. Uzayan ikinci gölgelerinin kırdığı güneşin etkisini kaybettiği o son pişmanlık ânında etraftakilere, “Ne denli çok kötülük ve denli az iyilik paylaştık sizlerle!” der. Anlatıcı, ölümün yaratılışa benzediğini; açılıp kapanan kapılardan geçtikçe daha iyi anlar. Tabutun kapağı üstüne kapanınca da bütün dünya dışarıda kalır.

SONUÇ

Adı “Yeni Gelenekçiler” veya “Yeni Arayışlar Dönemi” öykücülerini arasında anılan Hüseyin Su, yazdıklarını hemen yayımlamayan, kendi tabiriyle, çoğu kez demlenmeye bırakan yazarlardandır. Müslüman entelektüel donanımına sahip bir yazarın “aydınlanmacı ve seküler” olamayacağını söyleyen Su’ya göre sanat

³ Ankebût Suresi 64. ayet, A'râf Suresi 172-173. ayetler.

⁴ Fussilet Suresi 20-23., Taha Suresi 108., Abese Suresi 37. ayetler, vd.

insanda ahiret düşüncesini geliştirir ve insan doğasına ışık tutar; sanat diğer insanları ve kendimizi tanımamıza yarar.

İslami duyarlıklı *Edebiyat, Diriliş ve Maver* dergisi gibi edebi çevrelerin izinde giden . 1952 doğumlu Hüseyin Su, Hece adıyla bir ekol kurabilmiş bir yayıncı, yazar ve eleştirmendir. Su, *İçkanama* adlı eserinde, insanın tutunamayışı, anlaşılmaazlığı, vurdumduymazlığı, değer tüketiciliği, zayıflığı gibi konuların yanı sıra tanığı ve mağduru olduğu 12 Eylül askeri darbesini de acıtıcı, ezici yüzüyle öykü dünyasına taşımıştır. Düşünce yazılarında, 15 Temmuz darbe girişimi dâhil bütün toplumsal çalkantıların ve siyasal-kriminalize yapılanmaların, Devlet aklı denen mekanizmanın bilgisi dışında büyümüş olamayacağına işaret etmiştir.

Hüseyin Su, 2018’de yayımlanan beşinci öykü kitabı *İçkanama*’da karışık bir dizgede de olsa birbirine içten bağlı altı öyküde “zayıflık, riyakârlık, doyumsuzluk, ruhsuzluk, zorbalık, mahirlik, beceriksizlik, acelecilik, anlaşmazlık, anlaşılmaazlık, suskunluk, öfke, taciz, şikâyet, yoksulluk, yalnızlık ve itirazlarıyla insan denen kadın ve erkek gerçeğine yer vermiştir. Yine bu öykülerde “memur hayatı, askeri darbeler ve darbe mekanizmasının insan onurunu yıkan acımasızlığı; insanın aldanmacı, aldatmacı, ikna edici ve ikna olucu karakteri; insanın faydacılığı ve bencilliği; insanın iyilik dağıtıcılığına karşın yeryüzünde kötülüğün kol gezmesi; insan kaderinin iki yüzü olarak hayat ve ölüm” gibi konuları birer izleğe dönüştürmüştür. Hayata İslam ve iman penceresinden bakan Hüseyin Su, varlık âleminin başlangıcı sayılan “Ol!” emrini, bu öyküleriyle ölüme de teşmil etmiştir.

Kaynakça

- Alver, K. (2005). Hüseyin su öykülerinde insan ve toplum, *Hüseyin Su Kitabı*, Nehir Yayınları.
- Amet, S. (2017). *Hüseyin Su'nun hikâyeleri ve hikâye hakkındaki görüşleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Batar, Emine (2020), Hüseyin su kütüphanesi, İçinde (Edt) C. Olpak Koç *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*, Akademisyen Kitabevi.
- Bildirici, H. (2020). Hüseyin Su'nun “Yazar Yetiştiren Usta” yönüne dikkat çekiyor. (Bildirici, 2020: 155-159); İçinde (Edt). C. Olpak Koç *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*, (), Akademisyen Kitabevi.
- Çetin, N. (2009), *Roman çözümleme yöntemi*, Öncü Kitap.

M.Zaric Hüseyin Su'nun İçkanama Adlı Öykü Kitabında...

- Karaca, A. (2020). Hüseyin Su'nun İçkanama'ları, İçinde (Edt). C. Olpak Koç, *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*, Akademisyen Kitabevi.
- Kılıç, H. (2020), Hüseyin Su'nun öyküleri ve 'Bir Zamanlar Anadolu'da' filmi, İçinde, (Edt). C. Olpak Koç, *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*, Akademisyen Kitabevi.
- Koç, C. O. (2020), *Sessiz ve derin: Hüseyin su kitabı*, İçinde (Edt). C. Olpak Koç, Akademisyen Kitabevi.
- Kumsar, İ. A. (2020), Geçmişin içinde kaynayan gelecek: dedemin sakal izleri, İçinde (Edt). C. Olpak Koç, *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı* Akademisyen Kitabevi.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. (2009). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Mert, N. (2020), Hüseyin Su'nun öykü dünyası ve dili, İçinde (Edt). C. Olpak Koç, *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*, Akademisyen Kitabevi.
- Su, H. (2018), *İçkanama*, Şule Yayınları.
- Su, H. (2019). *Sayılı gündü geçti* (Hzl. Ali Işık), Şule Yayınları.
- Yavuz A. (2020). Buradayız Hüseyin Su!. İçinde (Edt). C. Olpak Koç, *Sessiz ve Derin: Hüseyin Su Kitabı*. Akademisyen Kitabevi.
- Yılmaz, E. (2019). *Hüseyin Su Hakkında monografik bir çalışma*, [Doktora Tezi], Adıyaman Üniversitesi.

Çanakkale Cephesi'nden Millî Mücadele'ye Bir Gazi: Maraşlı Mustafa Kuşçu¹

Erhan ALPASLAN

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ealpaslan@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7251-6733>

Öz

Osmanlı Devleti'nin içinde yer aldığı Trablusgarp ve Balkan Harbi ile devam eden savaşlar silsilesi I. Dünya Savaşı ile devam etmiş ve savaşın sonunda yenik çıkan Osmanlı Devleti fiilen yıkılma sürecine girmiştir. Bu dönemde savaşın ve yenilgilerin bir sonucu olarak devlet büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunların yanı sıra binlerce vatan evladı cephelerde şehit düşmüş bir kısmı esarete mahkûm olmuş bir kısmı da yetim ve öksüz kalmıştır. I. Dünya savaşı sonrası Osmanlı topraklarının işgal edilmesi karşısında Türk Milleti yeni bir mücadeleye girmek zorunda kalmıştır. Millî Mücadele bu anlamda Türk milletinin Anadolu coğrafyasında tutunmanın ve var olabilmenin son mücadelesi olmuştur. Bu süreçte Türk milleti birlik içerisinde cephelerde ve cephe gerisinde kadını ve erkeği ile yokluklara göğüs germiş, olağanüstü bir mücadelede vermiştir. Elbette bu süreçte en çok etkilenenler ise muharebelere katılmış binlerce asker ve onların yakınlarıdır. Bu makalede konu edilen kişi de Çanakkale Cephesinde bulunmuş askerlerden biridir. Bu kişi Maraş doğumlu Mustafa Kuşçu'dur. Onun, Çanakkale'den Millî Mücadeleye cephelerde geçen hayat öyküsü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Milli mücadele ve öncesinde kimi cephelerde savaşmış gazilerin hayat öykülerinin yazılması, tarihi örnek şahsiyetlerin günümüz ve geleceğe taşınması ve özellikle halkın muhayyilesinde yer bulması tarihsel idrakin oluşması ve zenginleşmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazi Mustafa Kuşçu, Maraş Harbi, Çanakkale Savaşları, İstiklal Harbi.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 16.08.2021 / 28.12.2021

Künye Bilgisi: Alpaslan, E. (2021). Çanakkale Cephesi'nden Millî Mücadele'ye Bir Gazi:

Maraşlı Mustafa Kuşçu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1774-1796. DOI: 10.33437/ksusbd.983535

**A Veteran From the Çanakkale Front to the National Struggle:
Mustafa Kuşçu from Maraş**

Abstract

The series of wars that continued with the Tripoli and Balkan Wars, in which the Ottoman Empire was involved, continued with the First World War, and the Ottoman Empire, which was defeated at the end of the war, entered the process of de facto collapse. In this period, as a result of the war and defeats, the state faced major problems. In addition to these, thousands of children of the country were martyred in the fronts, some of them were sentenced to captivity, and some of them were orphaned. After the First World War, the Turkish Nation had to enter a new struggle in the face of the occupation of the Ottoman lands. In this sense, the National Struggle was the last struggle of the Turkish nation to hold on and exist in the Anatolian geography. In this process, the Turkish nation has endured poverty with its men and women in unity on the fronts and behind the front, and gave an extraordinary struggle. Of course, those most affected in this process are the thousands of soldiers who participated in the battles and their relatives. The person mentioned in this article is one of the soldiers who were on the Çanakkale Front. This person is Mustafa Kuşçu, born in Maraş. His life story, which passed from Çanakkale to the National Struggle, will be tried to be revealed. The writing of the life stories of the veterans who fought in some fronts before and during the National Struggle, carrying historical exemplary personalities to the present and the future, and especially finding a place in the imagination of the people are of great importance in terms of the formation and enrichment of historical understanding..

Keywords: Veteran Mustafa Kuşçu, Maraş War, Çanakkale Wars, War of Independence.

Giriş

Türk ve dünya tarihini, sonuçları bakımından derinden etkilemiş olan Çanakkale Savaşında şehit olmuş on binlerce askerimiz ile birlikte bu savaşta yer almış ve gazilik unvanını alarak daha sonra da Millî mücadeleye katılmış ve dolayısıyla cepheden cepheye koşmuş yine binlerce insanımız vardır. Bunların bir kısmı buldukları konum itibariyle geriye birtakım izler bırakarak tarihe kayıtları düşmüş kişiler olarak bilinen ve hatırdaki kalırken önemli bir kısmı da maalesef adını sanını bilmediğimiz Osmanlı'nın muhtelif coğrafyalarından bu savaşa katılmış olan rengini mezhebini meşrebini bilemediğimiz binlerce kahraman Mehmetçiklerdir. Birçok şehir, kasaba, köy en büyüğünden en

küçüğüne kadar en az bir ocaktan bir ferdin vatan topraklarını korumak için her şeyini feda ederek katıldığı bir cephe olan Çanakkale savaşı Türk Milleti için yeniden bir dirilişin başlangıcı olmuştur. Çanakkale ruhu ve bu savaşlarda gösterilen olağanüstü mücadelede Millî Mücadele döneminde Türk Milletinin birlik ve beraberlik içerisinde işgalci devletlere karşı mücadele azim ve iradesini tetiklemiştir. Bu savaşlara katılan binlerce Mehmetçik terhis olup memleketine döndüğünde kendi yaşadıkları yerlerin de işgal altında olduklarına şahit olmuşlardır. Memleketin içinde bulunduğu bu şartlar içerisinde kendilerini yeni bir mücadelenin içerisinde bulmuşlardır.

Bu çalışmaya konu olan Mustafa Kuşçu da bir Çanakkale ve İstiklal Harbi Gazisidir. Çanakkale Grubu 60. Tümen 186. Alay 1. Tabur 3. Bölük Komutanı olarak Çanakkale Savaşı'nın bütün safhalarına katılmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra da Maraş Harbinde, Antep Cephesinde ve Sakarya savaşında Afyon ve İzmir gibi cephelerde komutan olarak görev yapmış ve kahramanlık göstermiştir.

Çanakkale ve İstiklal Mücadelesinde yer almış olan Gazi Mustafa Kuşçudan kalan kimi bazı evraklar ile vefatından önce kendisi ile yapılan röportajlar önemli bazı bilgileri içermektedir.² Bunun yanı sıra kendisinden kalan eski yazılı bazı evraklardan da istifade edilmiştir.³ Bu belgelerden bazıları eğitimi, okuduğu okullar, dersler vb. notları içerirken diğer bir kısım belgeler de Gazinin Çanakkale savaşlarına katılımı ile ilgili olmak üzere katıldığı Tümen ve bunun hangi kademesinde görev yapacağına dair bilgileri içermektedir. Yine savaşın sona ermesi ile terhis edilmesi ve terhis belgesinin verilmesi ile memleketine dönüşünün gerçekleşmesi için yol tayinat bedellerinin ödenmesi ile ilgilidir. Ayrıca Millî mücadeleye katılması Sakarya cephesinde yer alması ve savaş sonunda Mücadele-i Milliye kanunu çerçevesinde kırmızı şeritli istiklal Madalyası ile taltif edilmesi de yine bu belgelerde yer almaktadır. Rahmetli olmadan önce yapılan röportajlarda öne çıkan iki hususiyet vardır. Birincisinde daha çok doğumundan itibaren aldığı eğitim, çocukluktan yetişkinliğe yaşadığı ortam, içinde yaşadığı şehrin durumu, şehirdeki Müslümanlarla gayri Müslim vatandaşlar arasındaki ilişkiler vb. konular yer almıştır. Diğer görüşmede daha çok gündeme gelen konu ise Çanakkale cephesindeki gelişmeler kısaca ele alındıktan sonra Maraş'a hangi şartlarda dönüş yaptığı, Maraş'ın İngiliz ve

² Altunköprü, Osman (), "Yaşayan Gazi Mustafa Kuşçu ile Röportaj", *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, Sayı: 2, 65. Yıl Özel Sayısı, Ankara, 1985, ss. 28-30; Mahmut Bakır, Mustafa Kuşçu ile Yapılan Röportaj, *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, Sayı 12, 80. Yıl Özel Sayısı, Ankara, (1988), ss. 35-37.

³ Mustafa Kuşçuya ait eski yazılı (Osmanlıca belgeler) bazı evraklar akrabalarından emaneten alınmış ve tetkik edilerek notlar alınmıştır. Bu evraklar da herhangi bir tasnif numarası olmadığı için kaynakçada yer verilmemiş, alınan bilgi notları makale içerisinde genel bilgi akışına göre ilgili bölümlerde herhangi bir kayıt düşülmeden kullanılmıştır.

Fransızların işgaline maruz kalışı ve özellikle işgal sırasında Millî Müdafaa Cemiyetinin kurulması ile birlikte bu örgüt içerisinde yer almak suretiyle İşgalci Fransız ve Ermeni kuvvetlerine karşı nasıl bir mücadele verildiği yer almıştır. Maraş Millî Mücadelesi Gazinin dilinden aktarılırken belli bir kronoloji içerisinde olaylar anlatılırken kimi olayların es geçilmiş ya da unutulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Gazi Mustafa Kuşçu yıllar sonra yapılan bu mülakatta elbette hatırlayabildiği kadarıyla bu mücadelenin genel hatlarını ortaya koymuştur. Bu çalışmada ulaşabildiğimiz özel arşiv belgelerinin yanı sıra kayıt altına alınmış bilgiler ışığında aslında unutulmaya yüz tutmuş binlerce gazimizden biri olan Mustafa Kuşçu'yu "Çanakkale'den Millî Mücadeleye Bir Gazi'nin Öyküsü" adıyla tarihe yeniden kayıt düşmüş olacağız. Böylelikle Tarihimizde binlercesi yer alan bu kişilikleri olabildiğince artık bedenlen yaşamasalar dahi ortaya bıraktıkları değerleriyle verdikleri mücadeleleri ve örnek şahsiyetleriyle nesillerin ruh köklerinde ebediyen yaşamalarına vesile olmuş olacağız

MUSTAFA KUŞÇU'NUN HAYATI

Mustafa Kuşçu, 1312 (1896) Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Efendi olup Muallimlik (Öğretmenlik) yapmıştır. Annesi Rukiye Hanım'dır (Alparslan-Yakar, 2009: 132, 228; Yakar, 2014: 184-185). Kahramanmaraş'ın Yörük Selim Mahallesi Ridaiye Sokak, 14 numaralı haneye kayıtlıdır (Kuşçu, 1988: 35). İlkokulu, Rüştüyeyi ve İdadiyi okudu. Gazi bir konuşmasında çocukluk dönemi ile ilgili şunları söylemiştir;

"Çocukluk günlerimi çok kıt hatırlıyorum. Çünkü bizim çocukluk günlerimiz çok sade ve basit geçmiştir. Âmâ yine de hatırladığım kadarı ile bir şeyler anlatayım. Sabah namazına kalkan annem namazdan sonra yatmaz, her zaman olduğu gibi sabah kahvaltısı için ya mercimek ya da tarhana çorbası pişirirdi. Babam da şimdi ismini hatırlayamadığım bir okulda muallimlik yapardı. İkimizde annemin pişirmiş olduğu çorbayı içer, okullarımıza giderdik. Ben ilk tahsilimi dört yıl "Gebelzade Osman Efendi İlkokulu'nda yaptım."

"İlkokulda çoğunlukla dini dersler okutulurdu. Arapça, Din dersi, Farsça temel derslerdi. Ayrıca bunların yanında Coğrafya, Cebir gibi dersler de okutulurdu. Tabii ki Türkçe dersi de vardı."

"Derslere giren Hocalar; Arapça dersine Sabit Efendi, Din Dersine Avni Efendi, Farsça Dersine Salman Efendi, Matematik Dersine de Şehit Hayrullah Efendi öğretirdi. Sabit Efendi iri yarı bir zattı. Herkes ondan korkardı. Aslında bütün hocalarımızdan korkar

hiç gevezelik yapmazdık. Hepsi de otoriter davranırlardı. Çok iyi insanlardı.”

Gazi ile yapılan görüşmede; İlkokuldaki derslerin ağırlıklı olarak Dini derslerden oluşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz sorusu üzerine Mustafa Efendi şu cevabı veriyor:

Biz her şeyden önce Elhamdülillah Müslümanız. Bir Müslüman çocuğuna çekirdek kadarken dini öğretilmeli, peygamberi tanıtılmalıdır. Bu her memlekette böyledir. Bu sözümü doğrulayan güzel ve acı bir misal vererek sana şunu anlatayım; İlkokul yıllarımda mahallemizde olduğu gibi okulda da birçok Ermeni çocuğu vardı. Bunların ağızlarından türkü gibi bir şey eksik olmazdı. Bunu biz Müslüman çocuklarına da aşıladılar. Ermeni çocukları hatırladığım kadarıyla sürekli şunu söylerlerdi:

Tasnak sakan hop miksasi

Mezi kupasi antranaki kozensey vayni

Kupasi karnaç yüzi bergazi.

Bu mısraları biz de söylerdik, tabiki ne olduğunu hocalarımızdan öğrenene kadar, meğerse bu Ermeni Taşnak Sahan? Komitesinin milli marşı imiş. Bakın Ermeni çocukları bize neyi öğretmişler. Anladık ki bu çocuklara çekirdekten Ermeni şuuru aşılanmış. Bizleri yetiştiren hocalarımızda çekirdekten bize Müslümanlığı aşılama için çok çok dini dersler öğretirlerdi.”

Milli Mücadele öncesinde Maraş bölgesinde Müslüman Türklerle birlikte Ermeni halkı da Maraş şehrinde yaşamaktaydı. Dolayısıyla Gazi Mustafa Kuşçu çocukluk dönemini anlatırken komşu Ermeni ailelerinin çocukları ile arkadaşlık yaptıklarını oyunlar oynadıklarını da ifade etmiştir. Gazi Ermeni Çocukları ile olan ilişkileri ve oynadıkları oyunlarla ilgili şunları söylemiştir.

“Ermeniler bizlere karşı mütevazı davranırlar aynı zamanda bizden de çekinirlerdi. Genellikle onların çocukları ayrı biz Müslüman çocuklar ayrı gruplar halinde dolaşır oyun oynardık. Ermeniler genellikle dokumacılık, semercilik, demircilik marangozluk meslekleriyle uğraşırlardı. Ermeni ustalar yanlarına

hiç Müslüman çocukları alarak meslek öğretmek istemezlerdi.⁴ Kendi hallerinde insanlardı. Tabiki bu ifadem dış görünüşleri itibariyle geçerlidir. Ruhi hallerini Allah bilir.”

“...Oyunsuz çocuk olur mu tabiki çeşitli oyunlar oynardık. Genelde iki oyun anlatılmaya değer. Bunun birincisi kışla arkasında Kayabaşı Mahallesi ile Çavuşlu (Yörükselim) bizim mahalle çocukları arasında oynadığımız sapan taşı döğüşü. İhtiyarlar tarafından zevkle seyredilirdi. Bizim de çok hoşumuza giderdi. İkincisi ise çelik-çomak oyunuydu. İki grup halinde oynardık...”

Mustafa Efendi İlkokuldan sonra Maraş Rüştüyesi ve daha sonra Maraş İdadisinden mezun olmuştur. Gazinin anlatımına göre;

“Bizim, şimdi sizin olduğu gibi güzel hayatımız yoktu. Şimdi sizin her şeyiniz var. Mektebe gider eve gelir ikisinin arasında mekik dokurduk. Yaz tatillerinde ise bağlara giderdik. Bağ ürünlerinde (samsa, sucuk, bastık, pekmez, ravanda üzüm kurusu(teh) zahra hazırlardık kışa. Kışın uzun gecelerde gezmeye giderdik veya bizim eve koşularımız gelirdi. Biz hemen komşu çocuklarıyla bir köşeye çekilir birbirimize hikâye anlatırdık. Kışları çok soğuk çerdi Maraş’ın.”

Mustafa Kuşçu kendi dönemi gençliği ile bugünün gençliği arasındaki farkları şöyle açıklıyor;

“...Öncelikle büyük farklar var. Şu anki gençlik her şeyiyle her yönüyle çok şanslı ve rahattır. Biz okula giderken uzun uzun entari giyer ayaklarımıza edik giyerdik. Edikleri aldığımızda iç yağı ile ateş karşısında ediğin dışını ovar su almasını önlerdik. İhtiyarlar dokuma şalvar giyerlerdi. Düğünlerimiz 7 gün 7 gece sürerdi. Hele hele çocuklar yani bizler anne ve babamızdan çok korkar onların sözünden dışarı çıkmazdık. Ya şimdi her şey çok değişti çok anlatmakla bitmez. Bayram günlerinin heyecanı telaşı hazırlığı bile şimdikinden çok farklıydı.”

---

⁴Gazi Mustafa Kuşçu Müslüman Türk toplumunun Ermenilerle olan ilişkileri konusunda önemli bir yargı da bulunurken şunu da ifade etmek gerekir ki, o günkü Maraş'ta birçok meslek dalında Ermeni zanaatkarların önemli bir yer işgal ettiği ve Maraş'ın ekonomisine çok önemli katkılar sağladıkları bilinmektedir. Ermeni ustaların yanlarına çirak olarak Müslüman Türk çocuklarını almadıkları tarihi açıdan yaygın bir kanaat olsa da bu konuda mesleki olarak Ermeni ustaların ellerinde yetişen Müslüman Türklerin var olduğu da göz ardı edilemez.

Gazi Mustafa Kuşçu Gençliğe ve gelecek nesle şu öğütleri veriyor; “İlk önce bu toprakların bir karışının dahi ne kadar şehit kanıyla sulanmış olduğunu hatırlınızdan çıkarmadan bu toprakların kıymetini bilin. Onu canınız pahasına da olsa kem gözlerden koruyun. Dinimize devletimize milletimize karşı saygılı ve hürmetkâr olun...” (Bakır-Kuşçu, 1988: 35-37).

Askere yedek subay olarak katıldı. Çanakkale muharebelerinde Teğmen Rütbesi ile bölük komutanı olarak görev yaptı. Muharebeler sona erinceye kadar bölüğü ile beraber bizzat cephelerde çarpıştı. Çanakkale savaşları bittikten sonra terhis edilerek memleketine döndü.

Gazi Mustafa Kuşçu kendisi ile yapılan röportajda Çanakkale cephesinde yaşadıklarını ve savaşın bitiminden sonra geri dönüşü ile ilgili hatıralarını şöyle dile getirmiştir.

“...1334’te (1918) Mütarekenin aktinde Seddül bahir bölgesinde 186.Alay 1.Tabur 3.Bölük komutanı olarak Üsteğmen rütbesinde bulunuyordum. Savaşı kaybetmemiz üzerine İngilizler Boğaz bölgesini terk etmemizi istediler. İlk olarak Limni Adasından bir İngiliz Albayı, bulunduğumuz bölük mntikasına geldi. Kendisini karşılamak üzere bağlı bulunduğumuz Çanakkale Grubu Kurmay Başkanı da orada hazır bulunuyordu. Kurmay Başkanı İngiliz Albayı karaya çıkarken elinden tutmak istedi. Fakat Albay reddetti. Karaya çıktığında ilk olarak şu beyanda bulundu: İngiliz ve Fransız mezarlarını görebilir miyim? Kurmay Başkanı ise; Hükümet-i Matbuadan emir almadan gezemezsiniz! Cevabını verdi. Bunun üzerine İngiliz Albayı torpidoya binerek tekrar Limni Adasına döndü. O gece bize emir verildi. Seddül bahir bölgesindeki İngiliz ve Fransız mezarlarını tamir ettik. Akabinde Alçıtepe gerisine çekilme emri aldık. Bu çekilme elimizdeki silahların fazlalarını depolara teslim etmek suretiyle Şarköy’e kadar devam etti. Daha sonra verilen emir üzerine yedek subay olduğumuz için terhis emirlerimiz gelmişti. Taburda iki subay kalmıştık. Çünkü diğer arkadaşlar kötü hava şartları yüzünden zatürre olup hastanelere dökülmüşlerdi.

“... Komutanımız Wilmer isminde bir Alman Yarbayı idi. Bu vazifeyi 185.Alay kumandanı Abdulkerim Bey’e teslim ederek kendilerini almak üzere gelen tahtal bahire (denizaltı) binerek tümenden ayrıldı. Hemşerimiz olduğu için bir an evvel terhisimi rica ettim. Kendisi de kabul buyurdu. Terhis vesikamı tümende doldurarak emrivaki kabulünden Alay kumandanı Rasih’e gönderdi. Bu suretle taburdan ayrıldık. İstanbul’a vapurla geldik.

Barınacak bir yer bulamadık. Yanımda tabur yazıcısı Başçavuş Ali ve bölüğün endah(atış) çavuşu Ahmet bulunuyordu. Haydarpaşa İstasyonunda muvakkat bir sığınacak yer bulduk. Aynı gün Pozantı istikametine kalkan bir trende 40 kişilik bir vagona sığınarak yola çıktık. Yolda Hacıkırı İstasyonu Köprüsünde arıza olduğundan orada inmek mecburiyetinde kaldık. Bir gün misafirhanede kaldık. İkinci gün köprünün tamiri ile yolun açılacağını öğrendik. Daha sonra aldığımız bir habere göre de Fransızların Pozantı'yı işgal edeceklerini öğrendik. O sırada orada mevki kumandanlığına tayin edilen Nihat Paşa da bulunuyordu. Nihat Paşa oradaki topluma hitaben işgal esnasında katliam yapıldığını orada bulunan subay ve erlerin Konya istikametine dönmelerini söyledi. Ben bu durum karşısında ikinci bir karar vermek zorunda kaldım. Konya Kayseri, Maraş yolu kış dolayısıyla kapalı olduğundan bu yoldan memlekete gelmek çok zor idi. Nihayet yanımda bulunan endah çavuşum Tepebaşılı Ahmet'e emir vererek onu Pozantı'nın üstündeki bir köye gönderdim. Oradan bir hayvan kiralayarak dağ yolundan Tarsus'a kadar geldik. Buraya geldiğimde ilk işim istasyon müdürü ile temas etmek oldu. Müdür bize gereken kolaylığı gösterdi ve orada bulunan bir sazlığa saklanmamızı söyledi. Biz de müdürün sözlerine göre hareket ettik. Yemek için Tarsus'a gitmiş. Oraya vardığımda ilk karşılaştığım mektep arkadaşım Havı Toros oldu. Üzerimdeki rütbeleri çıkarmış olduğumdan bir er durumunda idim. Birçok elfaz-ı gazibe (küfür) lerde bulunarak; sen demi terfi edemedin Mustafa? Dedi ve nerede bulunduğumu sordu. Ben de yakında bulunan bir oteli gösterdim ve orada yemeğimi yedim. Bu suretle Fransız ordusunda Lejyon olarak bulunan bir arkadaştan ayrıldım. Tekrar döndüm. Yazıcı başçavuş Aliyi tekrar müdüre gönderdim. Müdür bir saat sonra tren geliyor yalnız trende mevkilere binmeyiniz 40 kişilik vagonların köşelerine saklanarak iki taraf kapılarını açık bulundurun diye talimat vermişti. Talimata göre hareket ettik ve gizlice vagona yerleştik. Tren iki üç dakika sonra hareket etti. Sağ salım Adana'ya geldik. Oradan da hayvanlarla Maraş'a kadar gittik...”

“...Maraş'a geldiğimde Özel İdare Başkâtibi olarak subay arkadaşım Vasıf Çakmak bulunuyordu. Bana orada bir vazife olduğunu ve müracaat etmemi söyledi. Ben de müracaat ettim ve Özel İdareye kâtip olarak tayin edildim. İkinci kâtip Zeki Karaman tercüman kâtipi olarak da Zafer Bayazıt bulunuyordu...” (Altunköprü, 1985: 28-30; Özalp, 1986: 176-177)

MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİNDE MUSTAFA KUŞÇU

Maraş'ın İngiliz-Fransız İşgaline Uğraması ve İşgal Günleri

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti fiilen dağılma aşamasına gelmiştir. Osmanlı Devleti topraklarını Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereği işgale başlayan emperyalist güçler bu anlaşmanın 7. maddesine dayanarak ülkenin stratejik ve ekonomik bakımdan değeri büyük ve önemli bölgelerini işgale başladılar. İngilizler, Adana, Maraş, Urfa, Antep ve Antakya yöresini işgal etti (Türk İstiklal Harbi, IV. C, Güney Cephesi, 1966: 3; Gotthart, 1970:6). İngilizlerin Maraş'ı işgalinin kesinleşmesi ile bu konudaki tepkilerini bazı Maraşlılar daha İngilizler gelmeden önce, Antep-Maraş yolu üzerindeki Aksu Köprüsü'nü yıkararak açıkça göstermişlerdir (Bağdatlılar, 1974: 25-26; Özalp, 1984: 17). Türk tarafının bölgeyi terk etmesinden sonra Antep'ten yola çıkan 600 kişilik İngiliz askerî birliği Antep-Maraş yolunu onarıp ve nehir üzerine dar bir köprü kurarak yollarına devam ederek 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiler. Albay Philip Marx Andriyo komutasındaki İngiliz kuvvetleri bir Hint süvari alayından ibaret olup subay ve erlerinin bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı (Karadağ, 1943: 5; Kurtaran, Hizmet Gazetesi, 15. 5. 1957, nr. 34; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 17; Bağdatlılar, 1974: 24; Sertoğlu, 19 Mart 1970: S. 3025; Akbıyık, 1999:6). Gazi Mustafa Kuşçu Maraş'ın işgali ile ilgili gelişmeleri şöyle dile getirmiştir.

“...Bir müddet sonra İngilizlerin Maraş'a gelecekleri söylentileri başladı. Nihayet İngilizler Maraş'a geldiler. İngilizlerin şehre girmesi esnasında tehirden gelen Ermeniler buralara tezahüratta bulunuyorlardı. Biz Türklere karşı da hakarete bulunuyorlardı. Bu hal bir süre devam etti. Ama İngilizler bunların emellerine uygun harekette bulunmadılar. Yalnız Mondros Muahedesi gereğince İngilizler Maraş'ı terk ederek Fransızlara teslim ettiler.⁵ Fransızların şehre gelişinde taşkınlık had safhaya ulaşmıştı. Bu durum karşısında biz Türkler yapışacak bir yer arıyorduk. Atatürk'ün Sivas ve Erzurum'da bulduklarını haber almıştık. Gizlice tüzükleri getirmek suretiyle biz de Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurduk. İlk teşkilat Kayabaşı Mahallesinde gizli bir yerde Kur'an-ı Kerim üzerine ant içmek sureti ile yapıldı. Cemiyet başkanı Nafia Müdürü Abdüllatif Bey, Kâtip ise Tapu Başkâtibi Faik Bey idi (Altunköprü, 1985: 29).” Gazinin verdiği bu bilgilere göre şehir önce İngiliz işgaline uğramıştır. İngilizlerin Maraş'ı işgali altındaki asıl sebep Musul'u alabilmektir. Bu amaçları doğrultusunda İngilizler Fransızların dikkatini Arap ülkelerine doğru yönlendirirken, Maraş bölgesinde rahatça hareket edebileceklerdi (Şıvgın,

⁵Mustafa Kuşçunun anlatımında Mondros Mütarekesine göre İngilizler bölgeyi terk etmişlerdir ifadesi yer almakla birlikte; İngilizlerin bölgeyi boşaltmaları ve yerine Fransızların gelişi, İngiliz ve Fransızlar arasında yapılan Suriye İtilafnamesinin yapılması sonrasında. Bu itilafname ile iki ülke arasında uzlaşma sağlanmış ve Musul'a karşılık bu bölgeler Fransızlara bırakılmıştır.

1988:485-486). İngiltere, işgalden bir süre sonra, Fransa'ya vermiş olduğu Musul'u geri alabilmek için belirlediği planı uygulamaya koydu. Bu planın ilk adımı kendileri için riskli olmaya başlayan Maraş, Antep ve Urfa'yı bir an evvel Fransızlara devretmekti. Fakat devretmeyi yaparken de, bundan azami ölçüde faydalanmayı düşünüyorlardı. İngilizler, Fransızları bu bölgede meşgul ederek dikkatlerinin Arap ülkeleri üzerinden dağılmasını sağlamış olacaktı (Akbıyık, 1999: 50; Kundakçı, 2001: 123; Dümer, 1972: 381). 15 Eylül 1919'da Suriye ve Kilikya'da işgal kuvvetlerinin değişimi hakkındaki İngiliz-Fransız mukavelesinin imzalandı. Bu antlaşmaya göre Maraş, Antep, Urfa şehirleri ve civarları İngilizler tarafından boşaltılarak Fransızlara terk olunacaktı (Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, 2009:60Özalp,1984: 40;Ünalp,2018:214;).Buna karşılık Musul İngiltere'ye bırakılıyordu (Akbıyık, 1999: 46-47). İngilizler bu yapılan anlaşma gereği 1 Kasım 1919'da Maraş'ı Fransızlara teslim ederek geri çekildiler (Günay,2019:54). Böylece İngilizlerin planı başarılı bir şekilde gerçekleşmiş oldu.

Gazi Mustafa Kuşçu Maraş'ın Fransız işgaline uğramasından sonra kurulan Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuvayı Milliye kurucuları arasında yer aldı (Alparslan-Yakar, 2009: 132; Alparslan-Yakar, 2000a: 12-13; Alparslan-Yakar, 2000b: 14-15).

Şehir içi çatışmaların başlaması ile Bayazıtlı Mahallesi Kışla cephesinde mıntıka komutanlığını üstlendi (Özalp, 1986: 178). Kışla cephesinde mıntıka kumandanlığı görevinde iken kendisi ve silah arkadaşları tarafından, düşmanın müteferrik bulunduğu noktalardaki bağlantıları kesilmiş ayrı ayrı imha edilmiş ve yakınında bulunan evler yakılmıştır (Altunköprü, 1985: 29). Ayrıca Mercimek Tepe ile Kışla arasında düşmanın ikmal yollarının kesilmesi için ekibiyle beraber büyük mücadele verdi. Savaş sürecince yapılan bu faaliyetleri kendisi şu cümlelerle dile getiriyor:

“...Yaptığımız en önemli işler düşmanın müteferrik bulunduğu noktalardaki bağlantıları keserek ayrı ayrı imha etmek ve yakınında bulunan evleri yakmak ve yıkmak sureti ile başardık. Birbirlerine yardım edemez hale getirdik. Bu savaş stratejisi ile şehir yangın yerine dönmüş ise de düşman 21 günün sonunda bu şehirde barınamayacağını anlamış ve gerisin geri çekip gitmişti (Yakar, 2014: 184-185).

“...Ermenilerin taşkınlığı gün geçtikçe artıyor ve dışarı çıkan biz Türkleri yalnız buldukları zaman öldürüyorlardı. Bir süre sonra Kaledeki Türk Bayrağının indirilmesi emri verildi. Ayrıca Kaleye de kendilerine bağlı bir kısım Jandarma yerleştirilmişti. Türk Bayrağının indirilmesi ile bizler harekete geçerek “ Sancak

konmazsa Cuma namazı kılınmaz!” diye Cuma günü halkın arasına girdik. Cemiyet olarak yaptığımız bu propagandalar halkı galeyana getirmişti. Camide bulunan Sancağı alarak halk, kaleye hücum etti. Türk Bayrağını Maraş kalesinin burcuna dikti. Kalede bulunan jandarmalar karşılık göstermek istedilerse de halk bunları dinlemedi. Oradan hükümete geldik. Geldiğimizde Governör tercümanını hükümete göndererek halkın teskin edilmesini Mutasarrıftan istemişti. Bu anda Mutasarrıf Ata Beydi. Halk tercümanı tartaklayarak içeri bile sokmadı. Daha sonra halk kışlaya gitmek istedi. Askeri müessese olduğu için orada ateşle karşılaşacağımızı tahmin ederek bu işi önledik ve Bayrak Hadisesi bu suretle sonuçlanmış oldu. Kaleden bayrağın indirilmesi üzerine diğer Cemiyet üyeleri ile birlikte Sancak olmazsa Cuma Namazı kılınmaz diyerek halkın galeyana gelmesini sağladılar Kaleye hücum ederek bayrağı yerine diken ve Hükümet binasına yürüyen gurup içerisinde yer aldı. Halkın kışlaya da hücum etmek istemesi üzerine yeterince hazırlıklı olunmadığından cemiyet üyeleri buna engel oldu (Yakar, 2014: 184-185).”

“...Mutasarrıf Ata Bey izin alarak Maraş’tan ayrılmıştı. Ödevi Tahrirat Müdürü Cevdet Çamurdan’a bırakmıştı. Gün geçtikçe Fransızların taşkınlıkları artıyor birçok kadınların peçeleri yırtılarak tecavüzde bulunuluyor, bunları himaye etmek isteyenler de öldürülüyordu. Mudafa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi olarak Maraş’ta bulunduğumuz için Sivas’ta bulunan Kolordu Kumandanı Çolak Selahattin aracılığıyla Maksutlu Köyünde kurmuş olduğumuz telgraf şebekesi ile Atatürk ile muhabere temin ediliyordu. Bu şebekeyi idare eden muhabere memuru Veliefendioğullarından Celal idi... ..Ocak ayı içerisinde Governör Meclis İdare azalarını çağırdı. Beraberinde bulunan Antepli polis Mehmet ile birlikte Governörün yanına gittiler. Heyetin oraya alınması ile beraber kendilerine tutuklu oldukları tebliğ edilmiş. Bu sırada kapıda bulunan polis Mehmet olanları işitince koşarak hükümete geldi ve heyeti hapsedtiklerini ilan etti. Bunun üzerine görevi Evkaf Müdürü Şehit Evliya devraldı. Şehit Evliya üzerinde bulunan tabancayı ateşleyerek: “Heyet hapsedildi silah başına! diye bağırdı. Herkes evvelce yapmış olduğu teşkilat mucibi ödevleri başına geçerek savaş 22 Ocak’ta başladı... (Altunköprü, 1985: 28-30)”

Savaşın Başlaması ve İşgalin Sona Ermesi

Gazi Mustafa Kuşçu Maraş Millî Mücadelesinin başlaması ve sonrasında yaşanan olaylarla ilgili şunları söylüyor;

“...Ben kışla cephesinde şimdiki Hastahane bölgesinde mıntıka kumandanı olarak bulunuyordum. İlk günü yaptığımız ateşe karşılık vermediler. Halkın teskini için beyanatta bulundular. Karşılık olarak ta silahla mukabele gördüler. İki gün sonra Cevdet Beyi kışladan beyaz bayrak açmak suretiyle bize gönderdikleri görüldü. Halkın teskin edilmesi için Cevdet Bey geldi. Ama kendisi ile birlikte tutuklanan arkadaşları orada kaldı. Bu hal 20 gün devam etti. Bu arada yaptığımız en önemli işler; düşmanın müteferrik bulunduğu noktalardaki bağlantıları keserek ayrı ayrı imha etmek ve yakınında bulunan evleri yakmak ve yıkmak suretiyle başardık. Birbirlerine yardım edemez hale getirdik. Yalnız Abarabaşı (İt Tepesi) ve Alman Eytamhanesi (Divanlı) da bulunan kuvvetleri kaldı. Diğerleri kâmilen imha edildi.

“...Savaş lehimize cereyan ediyordu. Son günlerde General Keret kumandasında Adana'dan gelen yardımcı kuvvetlerin şehre girmek istemeleri bizleri müşkül durumda bıraktı. Fakat şehre giremediler. Ancak Mercimektepe ve Şükrü Bey Zeytinliği kanalı ile irtibat kurdular. Bu durum karşısında bizler son karar olarak şunu vermiştik; “Yarma harekâtı yaparak şehri terk etmek “Bu hal karşısında durumun ne olacağı belli değildi. Aynı gece kar, tipi ve şimal rüzgârı bütün kuvveti ile hükmünü icra ediyordu. Sabaha karşı kışladan ateş püskürdü. Bunu gören bizler düşmanın Maraş'ımızı terk ederek kaçtığı kanaatine vardık. Sabahleyin yolda Karamanlı civarında Jandarma kumandanı Binbaşı Mustafa Bey'i donmuş olarak bulduk. Beraberinde götürmüş oldukları adamların da bir kısmı Maraş ovasında donmuş kalmıştı. Bu suretle Maraş'ımız düşman istilasından kurtuldu.4.gün Sivas'tan yola çıkarılan 5.Kafkas Fırkasının 9.Kafkas Alayı 1.Tabur ve 2.Taburu Maraş'a kadro halinde geldiler. Burada bunların subay ve er ikmali yapılarak Antep harekâtına hazır hale getirildi ve gönderildi... (Özalp, 1986: 178-179; Altunköprü, 1985: 28-30)”

Mustafa Kuşçu Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşunun akabinde 9.Tümen 27.Maraş Piyade Alayı 1.Tabur 1.Bölük komutanı olarak Gaziantep cephesine gitti. Sakarya savaşına katılarak İzmir ve Afyon cephelerinde görev aldı. Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi (Alparslan-Yakar, 2000a: 14-15; Yakar, 2014: 184-185).

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Tevfik Kadıoğlu'nun Belediye Başkanlığı Döneminde Belediye Başkan Vekilliği, Encümen Üyelikleri, Daimî Encümen üyelikleri görevlerinde bulundu. Bir ara İl Özel İdare Müdürlüğü Kâtipliği ve İdadi Mektebinde Terbiyeyi Bedeniye Muallimliği yapan Mustafa Kuşçu, 1950-

1954 yılları arasında da Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığını yürüttü (Alparslan-Yakar, 2009: 133; Alparslan-Yakar, 2000a: 14-15; Alparslan-Yakar, 2000b: 12-13).

Maraş'ın Yörükselim Mahallesi'nde yaşayan gazimiz 1988 yılına kadar çok cüzi maddiyat maaşı ve bir işyerinin geliri ile geçinemez olmuş, ailesiyle ekonomik sıkıntıya düşmüştür. Gazi Mustafa Kuşçu Yüzbaşı rütbesiyle ordudan ayrıldığını, iki günü eksik olduğu için kayıp bir evrak yüzünden bir türlü emekli olamadığını, yıllarca uğraştığını ve bir türlü sonuç alamadığını gazeteci Osman Sayına iletir. Bu durum karşısında Osman Sayın çok üzülür ve duygulanır. Bir Çanakkale Gazisi, Maraş Harbinin de kahramanının bu durumda olmaması gerektiğini ve bu sorunun çözülmesi için her türlü desteği vereceğini söyler. Gazeteci Osman Sayın'ın yaklaşık iki yıl çalışmasının sonucunda gazinin Maraş'ta 1918 yıllarında görev yaptığı İdadî Mektebinde (Lise) Terbiye-i Bedeniye Muallimliği (Beden Terbiyesi Öğretmenliği) görevi ile ilgili evrakları daha sonra çıkan Maarif binası yangınında yandığı için 8,5 aylık görevi bir türlü tespit edilemiyordu. Bu konuda yıllar süren yazışmalardan da bir sonuç alınmamıştı. Yapılan çalışmalar sonunda Maarif binasında yanan Gazi Kuşçu'nun yanık haldeki maaş defteri Özel İdarenin bodrumunda bulunmuştur. Vilayet kanalıyla bu belge tasdik ettirilerek Emekli Sandığına büyük bir dosya ile müracaat edilmiştir. O günkü bürokrasi engellerine rağmen Gazi Mustafa Kuşçu'nun emekli olabilmesi ve maaşa bağlanabilmesi için çok yoğun gayret sarf ederek gerekli evraklara ulaşılmıştır. Gazinin öğretmenlik mesleğinde geçen 8,5 aylık süre kabul edilmiş ve 1989 yılı sonuna doğru tam 94 yaşında Yüzbaşı rütbesiyle Gazi Kuşçu emekli edilmiş ve geriye dönük beş yıllık maaşı toptan ödenmiştir. (Doğan-Sayın, 2012: 27-28).⁶

[Çanakkale](#) ve Kurtuluş [Savaşı](#) Gazilerinden [emekli](#) Yüzbaşı Mustafa Kuşçu geçirdiği bir rahatsızlık sonucu Kahramanmaraş'taki evinde 18 Ocak 2000 tarihinde 105 yaşında vefat etti. Yörükselim mahallesindeki evinde hayata gözlerini yuman Mustafa Kuşçu salı günü ikindi namazını müteakip Merkez Ulu Camide kılınan cenaze namazının ardından Şeyhadil Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Mustafa Kuşçu evli ve 4 çocuk babasıydı (Yakar, 2014: 184-185).

Gazi Mustafa Kuşçu Hakkında Bazı Sözler

Çanakkale Savaşı'nda gazi olan dedesinin, yaşadıklarını ve hatıralarını çok fazla anlatmadığını ifade eden Gazi torunu Mehmet Fatih Kuşçu, "Çünkü savaş sırasında yaşadıkları dedemi çok derinden etkilemişti. Savaşın şiddeti ve yaşanan acı olaylar, dedemi hayatı boyunca etkiledi. Ancak dedemin, ceset

⁶ Mustafa Kuşçu'nun Emeklilik hakkı kazanmasında Araştırmacı-Gazeteci Yazar Ali Saim Emirmahmutoğlu'nun katkıları da olmuştur.

yığınlarından toprağa basacak yer bulamadıklarını anlattıklarını hatırlıyorum" diye konuşuyor.

Dedesinin, gazilik madalyasıyla ödüllendirildiğini ifade eden Kuşçu, konuşmasına şöyle devam ediyor:

"Çanakkale Savaşı'na katılarak gazi olan dedemin aldığı gazilik madalyası, yalnız ailemize değil, bütün Türk Milleti'ne bırakılan en büyük miras olmuştur. Bunun kıymetini bilmemiz, onları daima rahmet ve minnetle anmamız gerekiyor. Dedem, Çanakkale Savaşı'nda çok sayıda silah arkadaşını kaybettiği için bunları her defasında tekrarlamak istemezdi ve 'vatan için, şehit olmak için savaştık' derdi. Dedem, özellikle Arıburnu ile Conkbayırı'ndaki savaşlardan bahsederdi (Kuşçu M. F., 2020)."

Bir yazarımız Gazi Mustafa Kuşçu'yu anlattığı "Çanakkale ve Millî Mücadelemizin Son Yapağı" adlı bir yazısında şöyle diyor; " Kendisi; kırk elekten kırk şelek kahr ekleyerek, "Çanakkale Geçilmez" destanından Maraş'ımızın şahlanmış kahramanlığına; oradan Antep savunmasının nazikliğine "Gazilik" tacını yetiştirmeye koşmuş, o hızla Sakarya Cephesine yel gibi erişmiş, esir Müslüman dünyasının o zaman son umudu durumunda olan millî ordumuzun, ovaları dağlarıyla yürüten, yürüyüşüne katılmıştır önünde kahramanlık sözcükleri; göğsüne, çarpıştığı cephelerin hakkı olan madalyaları dizsek, Mustafa Kuşçu'nun kişiliği soylu bir at gibi kişner, üzerinde hiçbir şey bırakmaz, atar.

O, "Mustafa Kuşçu" olarak anılır. Bu yeter...

3 Kasım 1914'te başlayan Çanakkale Muharebeleri, "105 yaşında", onun ölümüyle son buldu. Çünkü o yaşarken Çanakkale'yi yaşatıyordu. İstiklal Savaşının unutulmuş son yaprağıydı. Bu son yaprak da bir karlı kış gününde 17 Ocak 2000'de düştü... (Yüzeroğlu, 2000: 15-16)"

Araştırmacı Yazar Mustafa Atmaca Çanakkale Ruhu adlı kitabında Mustafa Kuşçu hakkında şu bilgileri veriyor. "Adı unutulmuş, artık torunlarının bile tam olarak bilemediği kahraman gazi ve şehit subayların kendi memleketlerinde isimlerini yaşatmak ve sonraki nesillere bırakmak için, isimleri yaşatılacak şekilde okullara, mahallelere, caddelere verilebilirdi (Atmaca, 2016: 91)." Yazar Mustafa Atmaca örnek olarak Çanakkale Gazisi, Maraş Millî Mücadelesinin önemli simalarından biri ve istiklal Harbine katılmış kahramanlarından biri olarak Mustafa Kuşçu hakkında önemli bilgileri vermiştir. Kahramanmaraş'ta Bugün Gazetesinde Gazi Kuşçu'nun torunlarıyla buluşan Atmaca son kitabını (Çanakkale Ruhu adlı kitabı) 18 Yıl cephede savaşan ve büyük bir komutan

olarak hitap ettiği Gazi Mustafa Kuşçu'ya ithaf ettiğini belirtmiştir. Gazi Kuşçu'ya ithaf ettiği son kitabını torunlarına vermek için Kahramanmaraş'a gelen Atmaca, Kahramanmaraş'ın bu büyük komutandan haberinin olması ve ona gereken değerin verilmesi gerektiğinin ifade etmiştir.

“...Kuşçu'nun Çanakkale'de savaşın en uzun yaşayan komutanlardan biri olduğunu da belirten Araştırmacı-Gazeteci-Yazar Mustafa Atmaca 2000 yılında vefat etmeden önce Gazi Kuşçu'yla sohbet etme imkânı bulduğunu ve yaşadıklarını hikayeleştirdiğini belirtmiştir. 2000 yılında vefat eden Gazi Kuşçu'nun cenazesine katılmak üzere Çanakkale'den Kahramanmaraş'a geldiğini fakat o yıl aşırı yağışlar nedeniyle Nurdağı'ndan şehre hiçbir aracın bırakılmaması nedeniyle cenazeye katılmadığını dile getiren Atmaca; “yoğun hava muhalefeti nedeniyle cenazeye katılamadım, 1 gün sonra taziyeye geldiğimde dönemin Belediye Başkanı Hanefi Mahçiçek ve Garnizon Komutanıyla karşılaştığımda ‘bu tür tarihi şahsiyetler kendi büyüklüklerini gizlerler. Bu hazineleri daha sonraki nesillere aktarmak gerekir. Bu nedenle de eğer imkân varsa ailenin hali budur aile pek takip etmeyebilir siz önderlik etseniz de adını yaşatmak için mahalledir, okuldur, caddedir parktır ismi yaşasa’ dedim. Belediye Başkanımız ve garnizon komutanımız önerimi sıcak buldu, bugünkü Gazi Mustafa Kuşçu Caddesi, kahramanın ismini taşımış oldu.” dedi. Kahramanmaraş'tan Çanakkale'de 247 şehit bulunduğuna da vurgu yapan Yazar Atmaca, Bugünkü gerek ilçe gerekse Büyükşehir Belediye Başkanından Parkın birinin isminin Çanakkale şehitleri adına verilmesi gerektiğini ve 247 şehidin isminin de oraya yazılması gerektiğini belirtti. Atmaca; “Bu şehitlerimizin adlarını ve Çanakkale destanını yaşatmadığımız takdirde nesillerin birbirine olan devredecek kültürünü eksik bırakmış oluruz.1389'da Kosova savaşında Murad Hüdavendigâr'ın bir Sırp askeri tarafından botuna bağladığı Hançerle şehit etme olayını Sırplar milli şuurlarının gelişmesi için yüzyıllardır kullanıyor ve o günü kutluyor. Biz kendi toplumumuzu onları o değere yakıştıran kıymetlerimizi bilmiyoruz. Bunlardan bir tanesi de Maraşlılar için Mustafa Kuşçudur. Şimdi cepheden cepheye koşmuş bir adam. Ben kendisini dinledim çok anlatmazdı bir an geldiğinde azdan ne alabilirim. Ama hep şunu duydum gazimizden, ‘ne var bunda, o dönem yapılması gerekiyordu yaptık, ben önemli biri değilim ve önemli bir iş yapmadım, görevimi yaptım. Kendinde böylesine bir mütevazılık ve böylesine bir mütevazı abideliği vardı. Ben böyle bir şahsiyeti yaşatmak üzere kitabımı ona ithaf ettim ve torunlarına kitabı getirdim.” diye konuştu. Dedesine ithaf ettiği kitabı teslim alan Gazi Mustafa Kuşçu'nun torunu Mehmet Fatih Kuşçu ise yıllardır devlet tarafından Çanakkale'deki 18 Mart etkinliklerine katıldığını ve o törenlere katılmaktan büyük bir şeref duyduğunu belirtti. Yine “...18 Mart zaferinin 100. Yıl dönümünde yine Çanakkale'deki

etkinliklerine katıldıktan sonra Kahramanmaraş'a döndüğünde bir programda bir tarihçinin 'Kahramanmaraş'ta gazi var mı? Sorusuna cevap verilememesinin kendisini derinden üzdüğünü de belirten Kuşçu; "devletimizin bizden haberi var ama tarihçilerimizin bizden haberi yok, içime battı." diyerek sitem kârlığını dile getirmiştir. (Erikli, <https://www.marasbugun.com.tr/guncel/gazi-kuscu-nun-ismine-gereken-onem-verilmeli-h42923.html>, Erşim Tarihi 24 Aralık 2020).

SONUÇ

Yakın Dönemde ortaya çıkan siyasi, askeri, ekonomik vd. olaylar, devletler ve çok uluslu imparatorluklar açısından bakıldığında beklenmedik büyük sonuçlar doğurmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında ekonomik rekabet, sömürgecilik ve milliyetçilik akımları, Almanya-Fransa ve Rusya-Avusturya arasındaki çekişmeler Avrupa'yı ikiye bölmüştür (Ünalp, 2015: 567-571). 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahdı Arşidük Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi bu gerginliğe son noktayı koydu. Avusturya'nın 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a seferberlik ilanının ardından 1. Dünya Savaşı başlamış, bir yandan Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan oluşan üçlü İttifak Devletleri, bir yanda da İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Üçlü İtilaf Devletleri Avrupa'yı ikiye bölmüşlerdi. Savaş ilanlarının ardından İtalya tarafsızlığını ilan ettiyse de bir yıl sonra İtilaf Devletleri'ne katıldı (Bayur, 1991a: 658; Bayur, 1991b: 504-669; Aşgın, 2011: 25-26).

Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Boğazlar, konumları nedeniyle özellikle Avrupa için çok büyük bir önem taşıyorlardı. Tarih boyunca uğurlarında nice savaşlar verilen boğazlar stratejik, ekonomik ve kültürel açıdan paha biçilmez değerdeydiler. Bugün bile bakıldığında değerlerini korumaya devam ettikleri açıktır. İtilaf Devletleri'nin Boğazları açma nedenlerinin başında, elbette ki Boğazlar'ın sahip olduğu bu stratejik önem yer alıyordu (Bilsel, 1948: 22). Rusya'ya yardım edebilmek hedefiyle yapılan bu düşünce; aynı zamanda Almanya'dan yeterli yardım alamayacağı ve fazla direnemeyeceği düşünülen Osmanlı'yı tek başına ve planlanmış bir barışa mahkûm etmeyi planlıyordu. Dahası İtilaf kuvvetlerinden yeterli kararlılık görmedikleri takdirde Balkanlı milletler İttifak kuvvetleri yanında savaşa girebilecekti. Osmanlı toprakları peşkeş çekilerek Balkanlı milletler İtilaf kuvvetleri tarafında savaşa sokulacaktı (Belen, 2009: 3). Ayrıca Boğazları kazanmak demek, İstanbul'u ele geçirip Osmanlı ve tüm Balkan Devletleri üzerinde manevi bir yıkıma sebep olmak demektir. Tarafsız kalan pek çok ülke bu başarıya kayıtsız kalamayacak ve İtilaf Devletleri'ne katıldıklarını açıklayacaklardı. Boğazlar geçilebilirse, kazanılacak

olan başarı tüm Müslüman sömürgeleri sindirecek, güneyde sömürge devletlerini rahatsız eden hiçbir şey yaşanmayacaktı (Tuncoku, 2002: 6; Tukin, 1947: 144). Bu düşünceyle 28 Ocak 1915'te İngiltere Savaş Komitesi Çanakkale Boğazı'nın yalnız donanmayla zorlanmasına karar verir. 18 Mart 1915 tarihindeki Çanakkale Boğazı Muharebesi'nde, İtilaf Devletleri Donanması yaklaşık 30 savaş gemisiyle savaşın en geniş kapsamlı saldırısını başlatır. Fakat altı büyük zırhlıları batırılır, üçü ise kullanılmaz duruma gelir (Armaoğlu, 1984: 114).

Çanakkale Boğazı'nı denizden geçme girişimi Türk deniz ve kara savunması karşısında başarısızlığa uğramıştır. 25 Nisan'da İtilaf güçleri en geniş kapsamlı ilk çıkarmalarını gerçekleştirirler. 28 Nisan'da Birinci Kirte Muharebesi, 6-8 Mayıs'da İkinci Kirte Muharebesi, 19 Mayıs'ta, Liman Von Sanders'in Anzaklar'a yönelik; Türkler'e 10 bin kayıp verdiren başarısız taarruzu, 4-6 Haziran 1915'de Üçüncü Kirte Muharebesi, 21 Haziran'da Kerevizdere Muharebesi, 13 Temmuz'da 2. Kerevizdere Muharebesi, 6-7 Ağustos'ta I. Anafartalar Savaşı, 10 Ağustos 1915'te Türkler'in Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal öncülüğünde geniş kapsamlı Conkbayırı taarruzu, 17 Ağustos'ta Kireçtepe Muharebesi, 21 Ağustos II. Anafartalar Savaşı cereyan eder (Ünalp, 2015: 33,39,44,45,46,48).

11 Ekim 1915'te Gelibolu Yarımadası'nın İtilaf Devletleri'nce boşaltılması ilk kez söz konusu olur. 17 Ekim'de Çanakkale bölgesinde General Hamilton komutayı General Birdwood'a devrederek cepheden ayrılır. 7 Kasım'da İngiliz Harp Kabinesi Çanakkale'yi boşaltma kararı alır. 19/20 Aralık 1915'te İtilaf Güçleri, işgal ettikleri siperleri boşaltarak gece vakti Anafartalar, Arıburnu bölgesinden gizli olarak çekilirler. Birlik ve malzemelerin büyük kısmını kapsayan boşaltma bu gece gerçekleştirilmiştir. İngilizler 8/9 Ocak 1916 gecesi de Seddülbahir bölgesinden çekilmişlerdir (Ergüder, 1959: 158). Ada boşaltılırken Türk ordusunun işine yarayabilecek araçlar düşman askerleri tarafından imha edildi. Ayrıca düşman askerleri tarafından işe yaramayan araçların motorlarına patlayıcı madde yerleştirilerek bubi tuzakları kurulmuştur (Altıntaş, 1999: 19).

Çanakkale Cephesi bilindiği üzere savaşı erken bitirebilmek ve Balkan milletlerini kendi taraflarına çekmek isteyen İtilaf Devletleri tarafından açılmıştır. Ancak tam tersine savaşın uzamasına ve hem Türkler hem de Almanlar için önemli olan Bulgaristan'ın İtilaf saflarında değil Türk-Alman tarafında savaşa girmesine sebep olmuştur. Böylece İtilaf Devletleri maddi ve manevi olarak yıpranmış, Rus İhtilali çıkmış, Çarlık rejimine yardım etmek isteyen İtilaf Devletlerinin maddi kayıpları artmıştır. Savaştan bıkan ve ekonomik kaynakları tükenen İtilaf kamuoyu daha sonra gerçekleşen Türk Milli Mücadelesinde savaşa karşı bir tutum takınmışlardır. Rusya'da Bolşevik rejimi yerleştirmeye çalışan Ruslar sıcak denizlere inme politikasına bir süre ara vermiş, bu durum

sömürgelerini korumaları açısından İngilizlerin lehine olurken Türk- Rus iş birliğinin başlaması ise Millî Mücadeleyi bastırmak isteyen İngilizlerin aleyhine olmuştur.

Osmanlı'nın son yüzyılı sürekli yenilgilerle geçmiş, üstelik Birinci Dünya Savaşı Balkan Savaşları'ndan daha kötü bir şekilde sonuçlanmıştır. Çünkü Türk milletinin binlerce yıldır yaşadığı Anadolu'nun işgaline sebep olmuştur. Türk halkı savaşımlardan yorgun ve bıkkın olup kendine güvenini yitirmişti denilebilir. Ancak Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için kötü gitmesine rağmen Çanakkale Savaşlarında elde edilen zafer milli duyguları canlandırmış ve işgal altına düşen Anadolu topraklarında Millî Mücadele'yi hazırlamıştır (Ertan, 2000: 40-49). Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletleri istedikleri siyasi ve askeri amaçlara ulaşamamışlar ve gizli olarak cepheyi boşaltmışlardır (Yanardağ, 2015: 109). Türk milleti Çanakkale'de hatırladığı bu ruhla işgal altına düşen vatanını kurtarmış ve yeni Türk Devletini kurmuştur.

Tarih boyunca birçok savaşlarda büyük kahramanlık ve cesaret örneği göstermiş olan Türk Milletinin birçok mensubu bu süreçte binlerce şehitler vermiş ve bir kısım insanımız da gazi olmuştur. Yakın dönemde Trablusgarp Savaşından Balkan savaşlarına, I. Dünya savaşından Millî Mücadele Savaşlarına kadar birçok cephede savaşmak zorunda kalıp gazi olmuş kimi Mehmetçikler de aynı zamanda yaşadıkları süre içerisinde bu tarihin canlı şahitleri olmuşlardır. Bu anlamda tarihi yapan bu insanların dilinden kayıta geçirilen hatıralar da tarih yazımında çok önemli olan bilgiler yer almıştır.

Maraşlı Çanakkale Gazisi Teğmen Mustafa Kuşçu, Çanakkale cephesine katıldıktan sonra Maraş, Gaziantep ve Sakarya başta olmak üzere İstiklal Harbinin bütün cephelerinde komutan olarak savaşarak büyük bir kahramanlık göstermiştir. Ömrünün on yıla yakın bir bölümü, yedek subay olarak gittiği askerlikte geçen Gazi Mustafa Kuşçu daha sonra Ordu'dan Yüzbaşı rütbesiyle terhis olmuştur. Yer aldığı cephelerde biri "Özel Harp Madalyası" olmak üzere Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir.

Çanakkale savaşında binlerce Mehmetçik gibi vatan için mücadele veren, kendi memleketi işgal altında iken Maraş'taki mücadelede yer alan daha sonra Antep mücadelesine koşan, Sakarya savaşı başta olmak üzere İstiklal Harbinin cephelerinde yer alan son komutan Gazisinin (Atmaca, 2016: 93) adının yaşatılması ve gelecek kuşaklarca bilinmesi son derece önemlidir. Bu itibarla onun için küçük bir hizmet yapılmış ve Gazinin oturduğu caddeye adı verilmiştir. Bu hizmetin bir örnek olması ve tüm geçmiş gazi ve şehitlerimizin adlarının yaşatılması ve gelecek kuşaklara miras olarak bırakılması bakımından bir ahde vefa örneği olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

Araştırma-İnceleme Eserler

- Akbıyık, Y. (1999). *Millî Mücadele 'de Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Alparslan, Y. ve Yakar, S. (2000), "Çanakkale Ve İstiklal Harbi'nin Kahramanı Emekli Yüzbaşı Mustafa Kuşçu, Vefat Etti" Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş, Sayı 12, 80. Yıl Özel Sayısı, 12-13.
- Alparslan, Y. ve Yakar, S. (2000), "Gazi Mustafa Kuşçu Kimdir?" Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş, Sayı 12, 80. Yıl Özel Sayısı, 14-15.
- Alparslan, Y. ve Yakar, S. (2009), *Maraş Meşhurları*, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Altıntaş, A. (1999), Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı Ion Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Altunköprü, O. (1985), Yaşayan Gazi Mustafa Kuşçu ile Röportaj, *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, Sayı: 2, 65. Yıl Özel Sayısı, 28-30.
- Armaoğlu, F. (1984), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Alkım Yayınevi.
- Aşgın, S. (2011), Çanakkale Savaşlarının Arka Planı, *Türk İdare Dergisi*, S. 470, 25-42.
- Atmaca, M. (2016), Çanakkale Ruhu, Kırklareli Valiliği, [Boğaz Medya](#), Çanakkale.
- Bağdatlılar, A. (1974). *Uzunoluk: (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)*, Kervan Yay., Toker Matbaası.
- Bakır, M. (1988), Mustafa Kuşçu ile Yapılan Röportaj, *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, S. 12, 80. Yıl Özel Sayısı, 35-37.
- Bayur, Y. H. (1991), *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1991), *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Belen, F. (2009), *Çanakkale Savaşı'ndan Alınan Dersler*, Yeditepe.
- Bilsel, C. (1948), *Sovyet Rusya-Türk Notaları Işığında Türk Boğazları*, İsmail Akgün Matbaası.
- Çoğalan, C. ve Kurtaran, H. (1963). *Her Yönüyle Maraş*, İstanbul.

- Doğan, B. ve Sayın, O. (2012), *Gazeteci Dostlarının Dilinden Osman Sayın'ın Bilinmeyen Yönleri*, 2. Baskı, Kahramanmaraş Ajans Yayınları.
- Dümer, V. Z (1972). İstiklal Harbi, Türk Ansiklopedisi, C. XX, Ankara.
- Ergüder, O.(1959), *Harp Tarihi*, Harp Okulu Basımevi.
- Erikli, Y. (2020, 24 Aralık), Gazi Kuşçu'nun İsmine Gereken Önem Verilmeli, Maraş Bugün, <https://www.marasbugun.com.tr/guncel/gazi-kuscu-nun-ismine-gereken-onem-verilmeli-h42923.html>.
- Ertan, T. F. (2000), Çanakkale Savaşlarının Millî Mücadele Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD)*, C. 10 S. 30, 40-49.
- Gotthart, J. (1970). Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C.I, Ankara.
- Günay, N. (2019). Millî Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı , *İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Mecmuası - Journal of Turkology*, 29, 'Millî Mücadele' Özel Sayısı.
- Karadağ, H. (1943).İstiklal Savaşında Maraş, Mersin.
- Kundakçı, H. (2001). Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye Gaziler Vakfı Yayınevi.
- Kurtaran, A. S. (1957). Türk İstiklal Savaşında Maraş Millî Mücadelesine Ait Tarihçe, *Hizmet Gazetesi*,15. 5. 1957, Nr. 34.
- Kuşçu, M. (1988), Mustafa Kuşçu ile Yapılan Röportaj, Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş, Sayı 12, 80. Yıl Özel Sayısı, (Mahmut Bakır, Röportaj Yapan) Ankara, 35-37.
- Kuşçu, M. F. (2020, 25 Kasım), Gazi Torunu Dedesini Anlattı, İnternet Haber, <https://www.internethaber.com/gazi-torunu-dedesini-anlatti-132954h.htm>.
- Özalp, Y. (1984). Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yay..
- Özalp, Y. (1986), Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.
- Sayılır, B. (2003), *Çanakkale Ümitler, Yanılgılar, Gerçekler*. Yeni Türkiye Yayınları.

- Sertoğlu, M. (1970). Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş'ın Destanı, Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970, S. 3025.
- Şıvgın, H. (1988). Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IV, S .II, Ankara.
- Türk İstiklal Harbi, (2009). Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yay.
- Tukin, C. (1947), *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tuncoku, M. (2002), Çanakkale 1915 Buzdağının Altı C. XVI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (1994, Kasım), Çanakkale Savaşları ve Sömürgeciliğin Sonu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD)*, C. 10, S. 30, 567-571.
- Ünalp, F. R. (2015, Bahar), Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 13, S. 18, 38-48.
- Ünalp, R. (2018). Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11 / 22, (Yaz 2018).
- Yakar, S. (2014), *Maraş Milli Mücadelesinde Önden Gidenler*, Ukde Yayınları.
- Yanardağ, A. (2015), 100.Yılında Çanakkale Savaşlarında Türk Milli Ruhunun Uyanışı Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 39, S. 2, 97-115.
- Yüzeroğlu, A. (2000), Çanakkale Ve Milli Mücadelemizin Son Yaprağı, Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş, Sayı 12, *80. Yıl Özel Sayısı*, 15-16.

EKLER

Ek 1. Mustafa Atmaca'nın, Gazi Mustafa Kuşçu'nun Yakınları ile Röportajı (Atmaca, Mustafa (2016), Çanakkale Ruhu, Boğaz Medya, Çanakkale, s. 92.)

Sağdan 6. Mustafa Kuşçu

Alman ve Türk Subaylarla

mamıştı. Daha sonra Torunu Fatih Kuşçu'dan aldığım bilgiye göre, askeri yetkililer bir bayram günü, Rahmetli Gaziyi ziyaretlerine geldiklerinde, çok da yerinde ve güzel bir davranışla, aileden birine;

"Allah gecinden versin, başımızdan eksik etmesin; ama hak tecelli ederse, değerli komutanımız büyüğümüzü askeri törenle uğurlamak ve tarihi kahramanımıza son görevimizi, Türk Silahlı Kuvvetleri olarak layıkıyla yapmak isteriz; haber vermeniz yeterlidir." demişler.

Bendeniz Maraş'ta cenaze evindeyken, taziyeye gelen Tuğgeneral'in söylediği, Gazi'nin torunu Fatih Kuşçu'nun söyledikleriyle örtüşüyordu.

Rahmetli gösterişi hiç sevmezdi. Askeri yetkililere haber verilemiyor; çünkü şiddetli yağan kar yolları kapatıyor. Ben de yollar kapandığı için, defin sırasında bulunamadım, ancak ertesi gün akşamüzeri, mezarı başında görevimi yapabildim.

Taziye evine gelen ismini hatırlayamadığım Tuğgenerale, ailenin belki takip etme-

Mustafa Kuşçu

Çanakkale Ruhu

Ek 2. Mustafa Kuşçu (Atmaca, Mustafa (2016), Çanakkale Ruhu, Boğaz Medya, Çanakkale, s. 92.)

Nüzulün Asırlık Serencamı: Arızîlikten Daimiliğe, Aynîlikten Nakdiliğe (17. Yüzyılda Malatya Sancağı Özelinde) ¹**Hasan ARSLAN**Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

hasanarslan1@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7945-6689>**Öz**

Malatya, kesin olarak Yavuz Sultan Selim tarafından gönderilen Hadım Sinan Paşa eliyle 28 Temmuz 1516 tarihinde Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi. Kısa süreli olarak Arap ve Rum/Rum-ı Hadis eyaletlerine bağlı bir sancak olarak teşkilatlandırılmışsa da 16. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar Dulkadir/Maraş eyaletine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Araştırılan devrede Maraş eyaletine bağlı olan Malatya sancağı, vergi çevresi olarak Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşmaktaydı. Nüzul vergisi, Osmanlı hükûmetinin külliyetli seferler esnasında askerinin zahire ve mühimmatını karşılamak için ihdas ve istimal ettiği bir usuldü. Osmanlı vergi tasnifinde Avarız-ı Divaniye veya tekâlif-i örfiye grubuna dâhildi. En az 16. yüzyılın başlarından itibaren olağanüstü hallerde savaş ihtiyaçlarına karşılık arpa ve un/buğday üzerinden aynen alınırdı. Daha sonra malî, askerî ve ekonomik zaruretlerden dolayı hem süreklilik kazanmış, hem de nakdileşmiştir. Bu tetkikte kaynak olarak, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi'nin çeşitli fonlarında kayıtlı onlarca İcmal Avarız ve Mevkufat Defterleri başta olmak üzere çok sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır. Kaynakların elverdiği ölçüde Malatya kazalarında nüzulün tarh-teslim süreçlerinin işleyişi, tahakkukundaki muvaffakiyet ve bu devredeki serencamı yani değişimi/dönüşümü izlenmiştir. Ayrıca vergi mükelleflerinin bu süreçteki keyfiyeti ve ortaya çıkan taşra-merkez ilişkileri irdelenmiştir. Bu araştırma, dönemin ve bölgenin mali/iktisadi ve içtimai hatta idari vaziyetini biraz daha aydınlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüzul, Bedel-i nüzul, Osmanlı Devleti, Malatya Sancağı, Avarız-ı Divaniye, Avarızhane/Nüzulhane.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 03.06.2021 / 06.09.2021

Künye Bilgisi: Arslan, H. (2021). Nüzulün asırlık serencamı: arızîlikten daimiliğe, aynîlikten nakdiliğe (17. yüzyılda Malatya sancağı özelinde). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1797-1834. DOI: 10.33437/ksusbd.947504

**Centuries-old Serencam of Nüzül:
From Incidental to Constant, From in Kind to Cash
(In the Case of Malatya Sanjak in the 17th Century)**

Abstract

Malatya was annexed to the Ottoman Empire on 28 July 1516 by the hand of Hadim Sinan Pasha, who was sent by Yavuz Sultan Selim. Although it was organized as a sanjak affiliated to Arab and Rum/Rum-ı Hadis provinces for a short time, it was administered as a sanjak affiliated to Dulkadir/Maraş province from the second half of the 16th century to the 19th century. In the researched period, Malatya sanjak consisted of Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger and Hisn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazas (jurisdictions) as tax circles and was included in the provinces of Maras. Nüzül levy was a method created and used by the Ottoman government in order to meet the military's provisions and ammunition by implementing massive campaigns. It was included in the Awarid-i Diwaniyya wa Takâlif-i urfiyya group in the Ottoman tax classification. From at least the beginning of the 16th century, in extraordinary situations, it was bought in kind on barley and flour / wheat for war expenses. Later, it gained continuity and became cash due to financial, military and economic necessities. A large number of archival documents were used as a source in this study, especially the tens of Icmal Avariz and Mevkufat Notebooks, which were registered in various funds of the Ottoman Archive under the Presidency of the State Archives of the Republic of Turkey. To the extent that the resources allow, the functioning of the assessment-delivery processes of the nüzül in Malatya kazas districts), the success in its accrual and its change/transformation in this period have been observed. In addition, the circumstance of taxpayers in this process and the emerging provincial-central relations were examined. This research has manifested the financial/economic, social and even administrative situation of the period and the region a little more.

Keywords: Nuzul, badal-i nuzul, Ottoman State, Malatya Sanjak, Awarid-i Diwaniyya wa Takâlif-i urfiyya, Awaridkhane/Nuzulkhane.

GİRİŞ

Malatya, kesin olarak Yavuz Sultan Selim tarafından gönderilen Hadım Sinan Paşa eliyle 28 Temmuz 1516 tarihinde Osmanlı ülkesine ilhak edilmiştir. Sancak haline getirilen Malatya, önceleri Arap eyaletine bağlanmışsa da 1522 yılında Rum eyaletine dâhil edilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında doğuya yapılan seferler dolayısıyla zaman zaman Dulkadir/Maraş eyaletine bağlanmış fakat Rum

eyaletine bağlılığı 1568 yılına kadar sürmüştür. Maraş eyaletine sürekli bağlanması bu tarihten itibaren başlamış ve kesintisiz bir biçimde 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (İlknur, 2002: 46-9; Özlü, 2015: 76; Toprak, 2015: 21-22). Araştırmaya esas dönemde Maraş eyaletine bağlı olan Malatya sancağı, vergi çevresi olarak Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşuyordu.

Daha çok Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Osmanlı Arşivi'ndeki avarızhane ve mevkufat defterlerinde kayıtlı bilgilerin kullanıldığı bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin bir dönüm/dönüşüm ve değişim devri olan 17. yüzyılda, Malatya sancağı halkına yüklediği nüzul vergisini sistematik bir şekilde incelemektir. Bu sayede Sancak içerisindeki avarızhane/nüzulhane sayılarındaki değişim; nüzulün tarh sıklığı ve miktarı ile zaman içerisinde yükümlülüğün mahiyetinde meydana gelen değişim takip edilerek değerlendirilecektir. Ayrıca vergiye muhatap olan reyanın bu zaman dilimindeki durumları, ağırlaşan ve sıklaşan nüzul karşısındaki tepkisi, onunla baş etme çabaları, sesini duyurabilme gayretleri ve bütün bu tepkilere Merkezi hükümet ve Sultanın verdiği cevapların da imkânlar ölçüsünde üzerinde durulacaktır. Bu araştırma, incelenen bölgenin o zamanki sosyo-ekonomik durumu ile ilgili bilgilere yenilerini katacaktır.

17. YÜZYILDA MALATYA SANCAĞINDA NÜZULÜN SERENCAMI

Sözlüklerde “bir yere inme, konma” manalarına gelen nüzul, askerî ve mali terim olarak ise: bir askerî kitanın beslenmesi için cins ve miktarı önceden belirlenmiş zahirenin temin edilerek emredilen yerlerde veya stratejik noktalarda inşa edilen ambarlara götürülerek indirilmesi ve hazır bulundurulması anlamında kullanılmıştır (Güçer, 1964: 69; İşbilir, 2007: 111).

Yapılan yeni çalışmalarla nüzul yükümlülüğünün, en az 15. yüzyılın sonlarından beri Osmanlı mali-askeri sistemi içinde mevcut olduğu ve 16. yüzyılın başlarından itibaren de hemen hemen her seferde sistemli olarak talep ve tahsil edildiği ortaya konulmuştur (Polat, 2018: 831-41). Sefere çıkan asker için gerekli buğday/un ile ordudaki hayvanlar için arpadan ibaret aynî veya nakdî bedel olarak toplanan gerçek bir vergi hüviyetindeki bu teklif, Osmanlı vergi sisteminde avarız-ı divaniye/tekâlif-i örfiye/tekâlif-i şâkka grubunda yer almaktaydı. Bu tür mükellefiyetler ise Tanzimat'ın ilânına kadar olağanüstü hallerde ve özellikle savaş ihtiyaçlarını karşılamak üzere, hükümdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermek zorunda tutulduğu her türlü hizmet, eşya veya para şeklindeki yükümlülükleri kapsamaktaydı (Barkan, 1993: 13).

Osmanlı Devleti, seferberlik dönemlerinde hareket halindeki ordularının zahire ve mühimmat ihtiyacını karşılamak için sistemli ve girift bir lojistik düzen kurmuştu. Sefer sırasında askerî birliklerin ihtiyacı olan erzak ile orduda kullandığı hayvanlara yem olarak arpa, saman ve taze ot ile yakacak olarak

kullanılan odunun temininde nüzul, iştirâ ve sürsat denilen üç farklı usul kullanılmaktaydı (İnalçık, 2017: 113; İnalçık, 1980: 314). Devlet bu usullerden nüzul sayesinde reaya üzerine dolaysız vergiler salarak bir miktar zahireyi ordu için temin etmelerini şart koşuyordu (KK.d., 2775: 3; Barkan, 1993: 14).

Nüzul vergisi, avarız akçesine benzer bir biçimde, kadılar marifetiyle kazaya tabi yerleşim birimlerindeki vergi mükellefi hane veya mücerretlerden teşekkül ettirilen avarızhane daha doğrusu nüzulhane üzerinden tarh, tevzi ve tahsil edilmekteydi. Araştırmaya esas dönemin arifesinde avarızhane/nüzulhane sisteminde önemli bir değişim ve dönüşüm meydana geldiği anlaşılıyor. Nitekim avarızhane tabiri, 15. ve 16. yüzyıllarda gerçek hane veya vergi mükellefi yetişkin erkek (nefer) tabiri ile eşanlamlı olarak kullanılırken, 16. yüzyılın sonlarından itibaren “birden fazla gerçek hane veya vergi veren mücerretten müteşekkil bir vergi birimi” olarak mahiyet değişikliğine uğramıştır (Çakar, 2006: 3; Emecen, 1989: 123-24). Bu dönüşümle eş zamanlı olarak uzun süren seferler dolayısıyla ordunun artan mühimmat ve hazinenin nakit ihtiyacının karşılanabilmesi için mümkün olduğunca muafiyetlerin kapsamı daraltılırken vergi yükümlülüğünde “emlak ve arazi sahibi” olma esas ölçü olarak belirlenmiştir (Güçer, 1964: 71; Darling, 1996: 157-179). Osmanlı ülkesindeki tüm vergi mükellefleri, Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın (Selçuk, 2008: 164) adli-idari bir ünite olan kazalar esas alınarak avarızhane tahrirlerine tabi tutulur ve oradaki vergiye dâhil olan tüm kişiler kaydedilirdi. Buldukları şehir, kasaba ve köylerdeki demografik durum ile kendilerinin ekonomik güçlerine, zaman ve vaziyetin icabına göre bu mükelleflerden 3-10 tanesi hatta bazen 20-30 tanesinden itibari bir vergi ünitesi olan avarızhane/nüzulhaneler oluşturulmaktaydı (Barkan, 1993: 14; Güçer, 1964: 70-73). Mali durumu yetersiz olanlar, çalışmayanlar, kimsesizler, özürlüler, çocuklar, askeriler ve belli bazı hizmetleri ifa eden halk grupları nüzul vergisinden muaf tutulmuşlardır (Cezar, 1965: 25)². Kısaca belgelerin ifadesiyle bir kimse avarızhanesine kaydedilmişse nüzul ve benzeri tekâlif-i örfiye muhatap olurdu (MAD.d., 3260: 74). Bu yüzden avarızhanesine dâhil reayadan bazıları, bu tür yükümlülüklerden kaçmak için bazen hileli yollara başvururdu. Mesela, 1630’lu yıllarda Malatya kasabasında bazı uyanık kimseler böyle bir yola girmişlerdi. Bunlar, “Menzil beygirleri çekiyoruz.” diye nüzulden

² Askerîye ve ilmîye sınıf mensupları, çeşitli idari hizmetleri ifa edenler; yuvacı, kayacı, çadırcı, derbentçi, köprücü, çeltikçi, menzilci gibi bazı sınıflar; kereste, zift, yelken bezi, ok, yay, saray mutfağı için çeşitli yiyecek, yeniçeri çuhası gibi aynı mükellefiyetleri olanlar; ayrıca serhat bölgelerinde bulunanlar; vakıf reayası; körlük, delilik, düşkünlük gibi bedenî sakatlıkları olan kimseler avarızdan muaf tutulmuşlardır. Muafiyet meselesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Barkan, 1993: 14-16; Özel, 2000: 37-38; Sahillioğlu, 1991: 108. Malatya Sancağında avarızdan muaf tutulan bazı kimselerin kimlik, meslek ve hizmetleri için bkz. Vakıf ve Mülk Defteri, 2007: 146, 260, 294.

muaf olan mahallelere gidip yerleşince eski mahallelerindeki mükellefler perişan olmuşlardı. Bunun önüne geçmek için Revan seferi esnasında geçtiği yerlerde halkın şikâyetlerini dinleyip sorunlarını çözen IV. Murad, bu tür kimselere ayırım yapılmaması ve bunların hem menzil ile ilgili vazifelerini hem de eskiden olduğu gibi tekâlif-i örfiyelerini birlikte yerine getirmeleri yönünde 23 Aralık 1634 tarihinde ferman çıkarmıştır (D.MKF.d., 27445: 63-64). Yine Gerger ve Kâhta kazalarında 300 kadar nefer, “Kâhta Kalesine kul yazılmışız.” diyerek muafnameleri olmadığı halde avarız akçelerini üç sene boyunca ödemeyince durumdan zarar gören kaza ahali mahkemeye gelerek durumu şikâyet etmişlerdir. Ahali, eğer adı geçenler bu tarzda kendileriyle beraber vergilerini vermezlerse herkesin perişan ve perakende olacağını belirttikten sonra hallerinin olduğu gibi payitahta bildirilmesini kadıya rica edince o da durumu İstanbul’a ilemiştir. Merkezi hükûmetin cevabı nettir: adı geçenler avarızhanesine dâhillerse vergilerini vermeleri gerektiğine dair zikredilen kazaların kadılarına hitaben 1611 ilkbaharında hüküm gönderilmiştir (MAD.d., 3260: 74). 9 Nisan 1611 tarihinde Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazasında tımar sahiplerinin yaptıkları gibi bazı devlet memurları da reyadan bir kısmını kendi evlerine/çiftliklerine alarak onları bu tür vergileri ödemekten kaçınıyorlardı. Bu konuyu ilgililere bildiren kadının arzına göre yine başka kadılıklardan gelip kendi kazalarında yerleşenler de başka bahaneler ileri sürerek avarız türü vergilerini yerine getirmekte ayak diretiyorlardı. Bunlar için de idarenin cevabı aynıydı: buldukları topraklardaki reaya ile birlikte tahammüllerine göre bu tür tekâlife iştirak edeceklerdi (MAD.d., 3260: 74).

Malatya liva/kazasının araştırmaya esas döneme ait mufassal avarızhane tahrir defterleri günümüze gelmediğinden livada bir avarızhanenin kaç gerçek hane veya vergiye tabi mücerretten teşekkül ettiğini tespit etmek zorlaşmıştır. Ancak Mayıs 1623 tarihinde, Malatya’nın da yer aldığı Zülkadriye eyaleti muhafazasında olan Vezir Yusuf Paşa ve bu eyaletteki kadılarına yazılan bir ferman içeriğinden buradaki kazalarda bir avarızhanenin üç vergi mükellefinden oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu fermanda öncelikle Dulkadir eyaletindeki sancakların avarızhanelerinin uzun zamandan beri bozuk ve düzensiz olduğu, bu durumun avarız toplayan memurların işlerini zorlaştırdığı vurgulanmıştır. Kadılarına, İstanbul’dan gönderilen görevli marifetiyle tek tek yoklamaları yapılan vergi mükelleflerinden üç tanesinin bir avarızhanesi sayılarak yeniden tashih ve tanzim edilmesi, avarızhanelerin defter haline getirilmesi, bundan sonraki işlemlerde bu defterlere göre hareket edilmesi ve bu yeni defterlerin bir suretlerinin de merkeze gönderilmesi emredilmiştir (AŞS, 170A: 293-94).

Şüphesiz seferlerdeki askerlerin savaşma gücünün devamı ancak gerekli olan zad ü zahire (yiyecek, azık) ile mühimmatın zamanında ve noksansız tahsil edilmesine, ordunun gelişinden evvel belirlenen yere veya savaş sahasına nakledilmesine bağlıdır (A.DVNSMHH.d., 3: 70). Dolayısıyla nüzul ve benzeri

tekâlif, seferlerde ordunun kaderini belirleyici bir role sahipti (İnbaşı, 2004, 219-220). Bu öneminden ötürü merkezi hükûmet, sefer kararı aldıktan sonra hemen hazırlıklara başlardı. Bu kapsamda ülkedeki ilgili tüm ümeraya sefer hazırlık emirleri gönderirdi. Gerek sefer için gerekse de başka sebepten dolayı ihtiyaç duyduğu nakit veya mühimmatın yekûnunu tespit ettikten sonra bunu memleketin umum avarızhanesi adedine taksim ederdi. Maliye'nin Mevkufat Kalemi tarafından Hazine-i Âmire'de korunan Mevkufat defterlerinden çıkarılan nişanlı ve mühürlü suretler ile konuya ilişkin Divan-ı hümayun ve Maliye tarafından yazılan emirler, bu iş için tayin edilen mübaşirler varsa onlar ile birlikte aksi durumda ise doğrudan her mıntıkanın kadısına gönderilirdi. Onlara yetki alanlarındaki avarızhanelerine göre hesaplanmış miktarlarda aynı nüzulün veya nakdi bedelinin herhangi bir gecikmeye mahal vermeden toplanmasını emrederdi (C.ML. 378-15521; Mc Gowan, 1981: 1329). Bahsedilen emirlere muhatap olan Malatya livasındaki kadılar da diğer meslektaşları gibi derhal harekete geçerlerdi. Kendi kaza halkına yüklenen, cins ve miktarı zikredilen defter suretlerinde belirtilen bu bedeli, şehir merkezinde vilayet ileri gelenleri ve mahallelerin itimada şayan kimseleri veya temsilcileri huzuruyla, kırsal alanda ise köy imamı ve kethüdası marifetiyle avarıza dâhil tüm mükelleflere tahammüllerine göre yani maddi imkânları ölçüsünde adalet üzere dağıtırlardı (A.DVNSMHHM.d., 96: 66; Barkan, 1993: 15).

Nüzül zahiresinin toplanması, çuvallanıp belirlenen menzillere götürülerek Ordu Nüzül Emîni'ne³ ya da mirî zahire ambarlarına teslim edilmesi gibi işler, zaman zaman merkezden görevlendirilen mübaşirler tarafından yürütülse de, genellikle kadınların uhdelerine verilen bir vazifeydi (İşbilir, 2002: 151; D.MKF. d., 27423: 51-52). Her kadı, kendi kazasından ihraç ettiği hububatı, reayanın temin ettiği veya ücretini ödediği kiralık mekkari (yük) hayvanlarına yükleyip kervanın başına da bizzat kendisi geçerek hükûmetin belirlediği yere naklederdi. Zahireyi burada nüzul eminine veya ambar eminine teslim ederlerdi (A.DVNSMHHM.d., 59:41; D.MKF.d., 27445: 156-57; Güçer, 1964: 78-80)⁴. Mesela, Malatya kazası naibi Molla Ali Halife, 1580 yılı için kendi kazası ahalisinden istenen toplam 2.277 kile (1.708 kilesi arpa, 569 kilesi un olan) zahirenin tahsil edebildiği 1.809 kilesini (1.514 kile arpa ve 295 kile un) götürüp ordu birliklerine teslim etmiştir (KK.d., 2553: 12-14). Aynı minval üzere, 1027/1617 yılı Malatya nüzülü için mübaşir tayin edilen Hasan Bey ve kaza kadıları, istenilen 1.562 kile arpa ve unun tamamını 19 Ekim 1618 tarihinde nüzul emîni Mehmed Efendi'ye teslim etmişlerdi (D.MKF.d., 27423: 52).

³ Nüzül Emîni: Sefere çıkan ordunun konaklayacağı yerleri ve oralarda yiyecek ve içecekleri hazırlayan memur hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1983: 710).

⁴ Başka kaynaklar için bkz. A.DVNSMHHM.d., 44: 154; A.DVNSMHHM.d., 53: 281; A.DVNSMHHM.d., 32: 311; A.DVNSMHHM.d., 59: 13.

Kadılar, ordudaki defterdar gözetiminde, nüzul zahiresini teslim ettiğine dair mühürlü bir temessük yani bir teslim tutanağı alırlardı. Aldıkları bu temessük mucibince Maliyenin Mevkufat kaleminde hane hesabı üzerinden muhasebesini gördürürlerdi. Akabinde bu işle artık alakalarının kalmadığını ve bu hizmetlerinin tamamladığını gösteren nişanlı yani tuğralı ve mühürlü bir temessükü buradan da alınca işlem tamamlanırdı (AE.SİBR 1-42; TS.MA.e. 551/94 (TSMA No: 2834/1); KK.d., 2576: 10, 22; D.MKF.d., 27445:156-157)⁵. Nüzülü aynen çıkarma ve emredilen yere nakletme mecburiyetinde olan kadıların, taşıma külfetinden kurtulmak veya başka bir bölgede daha ucuza hububat almak maksadıyla kendi kazalarında ahaliden akçe tahsil etmeleri de şiddetle men edilmişti (A.DVNSMHH.d., 53: 281). Fakat yüzyılın başlarındaki emirlerde zahirenin istenilen mahalden çıkarılması sıkı sıkıya tembih edilirken dönemin sonlarında artık istenirse mahallinde nakden toplanarak hububatın ve zahirenin bol olduğu savaş alanı ve sefer güzergâhına daha yakın yerlerden satın alınarak tedarik edilmesi salık verilmekteydi. Bu ikinci hareket tarzının, zaman, emniyet ve külfet açısından devletin daha çok işine geldiği 12 Kasım 1697 tarihli bir hüküm münderecatından anlaşılmaktadır (MAD.d., 3471: 1).

Tüm bu izahlardan açıkça anlaşıldığı üzere nüzulün kazaları dâhilinde tevzi edilmesi, tahsili, muhafazası ve istenilen yere ulaştırılması ile ilgili başlıca yetki ve sorumluluk Malatya sancağındaki kadı/naiplere verilmişti. Bunlara Merkezi idareden gönderilen hüküm ve fermanlarda ilk başta nüzul/nüzul bedellerinin toplanmasının sefere gidecek askerlerin zahire ve mühimmatı için nedenli elzem ve ehemmiyetli olduğu ifade edilirdi. Kendilerinden bu iş için görevlendirilen mübaşirin elindeki emr-i şerif ile mühürlü ve nişanlı mevkûfât defteri sureti mücebine toplanması gereken nüzul/bedel-i nüzullerin herhangi bir ihmale mahal vermeden, bir an evvel tahsil edilerek gönderilmesi şiddetle emredilirdi. Ayrıca, onların voyvoda, evkaf mütevellileri, kethüdayerleri ve yeniçerilerle kendi aralarında işbirliği yaparak bedel-i nüzul akçelerinin reayadan zulüm ve taaddi etmeden toplamaları ve bu konunun ihmal edilmemesi gönderilen bütün emirnamelerde ısrarla tekrarlanırdı (MŞS, 1: 151, 168, 171; A.DVNSMHH.d., 44: 154).

Tüm bu işlerin ayan-ı vilayet ile reaya huzurunda hak ve adalet üzere yapılması sıkı sıkıya tembih edilirken onların bu konuda hassasiyet göstermeleri, zulüm ve teaddiden uzak durmaları aksi takdirde görevden alınıp sürülecekleri belirtilerek tehdit edilirdi⁶. Mesela, 10 Nisan 1611 tarihli ve Malatya sancağına

⁵ Nüzul vergisinin tarh, tevzi ve tahsili hakkında geniş malumat için bkz. Güçer, 1964: 70-92; İnbaşı, 2004: 220.

⁶ Divan'dan yerel kadı ve diğer yetkililere gönderilen ve tüm bu uyarı ve unsurları içeren birkaç hüküm için bkz. A.DVNSMHH.d., 53: 281; A.DVNSMHH.d., 44: 154; KK.d., 2576: 10; AŞS, 21: 63; TS.MA.d., 10642: 1.

tabi Behisni kadısına irsal edilen bir hükümde 1018/1609-10 senesine mahsuben toplanıp Behisni kalesinde muhafaza edilen 400 kuruş ile kazada daha başka ne miktar nüzul ve sürsat akçesi varsa eksiksiz tahsil edilip muaccelen ordu hazinesine gönderilmesi hususunda kendisi ikaz ve tembihlenmiştir (MAD.d., 3260: 84). Netice itibarıyla kadı/naip, kendi bölgelerinde kazaî vazifelerinin yanı sıra oranın iktisadi hayatını düzenlenmekte, mıntıkasındaki halktan talep edilen nüzul, sürsat, iştır ve diğer tekâlif-i örfiyenin tevzi ve tahsilinde geniş vazife ve salahiyetlere sahip fakat mesuliyeti de o ölçüde ağır bir mali temsilci durumundaydılar. Başlıca sorumluluk livadaki kadılarda olmakla beraber başta Malatya sancak beyi ve şehirdeki diğer yetkililere de nüzulün toplanması konusunda kadıya yardımcı olmaları, bu işi organize ve denetlemeleri konusunda emirler gönderilmekteydi. Bu emirlerde adı geçenler bu hususta sıkı bir şekilde ikaz edilmiş, hatta ihmalleri durumunda mansıp ve dirliklerinin alındıktan başka gereği gibi cezalandırılacakları vurgulanarak tehdit edilmişlerdir (A.DVNSMHH.d., 59: 13; A.DVNSMHH.d., 32: 311).

Aynî olarak tarh, tevzi ve tahsil edilen nüzul zahiresi, sefere çıkan başta yeniçeri ve altı bölük halkı olmak üzere sair kapı kullarının erzakları için sarf edilirdi. Sefer hazırlıkları kapsamında nüzul ile ilgili sadır olan ve yetkililere gönderilen tüm emirlerde asker için hayati önem taşıyan zahirenin tedarik edilip emredilen yere nakledilerek hazır edilmesinin, devletin önemli ve lazım işlerinden yani “umur-ı lazıme”, “umur-ı ehem” veya “ehemm-i mühimmat”tan olduğu daima vurgulanmıştır (A.DVNSMHH.d., 59: 41; KK.d., 2576: 10). Ancak Devlet tarafından çok önem verilen ve seferlerde ordunun kaderinde belirleyici bir rol oynayan bu tür yükümlülüklerin halk tarafından zaman zaman önemsenmediği veya görevlilerce ihmal edildiği de bir vakiadır. Örneğin, şark seferinde olan Osman Paşa'nın Zülkadriye Vilayetinden istediği nüzul, bennak ve ırgat akçelerinin zamanında orduya gelmediği belirtilerek bu iş için görevlendirilen Divan çavuşlarından Cafer marifetiyle en kısa sürede eksiksiz bir şekilde tahsil edildikten sonra, acele olarak götürülüp serdara teslim edilmesi için eyaletteki kadılara emr-i şerifler gönderilmiştir (A.DVNSMHH.d., 55: 203)⁷. Başka ve ilginç bir süreç de 1585 yılında yaşanmıştır. Osmanlı Merkezi Hükûmeti, bu tarihlerde gerçekleşen Tebriz seferi için Malatya kazası halkından aynî olarak istediği nüzulü, kadının kazalarında kıtlık ve pahalılığın olduğunu bildirmesi üzerine, önce nakde çevirmiş ve her haneden 2 flori avarız alınmasını emretmiştir. Ancak daha sonra sefer için nüzulün kritik bir ehemmiyet arz etmesi üzerine bu kararından vazgeçerek toplanacak aynî nüzulün dörtte birinin un ve gerisi arpa olmak üzere her 30 haneden bir müd⁸ zahire ihraç ederek mahall-i

⁷ Bu konuda başka örnekler için bkz. A.DVNSMHH.d., 32: 285, 311, 343-44; A.DVNSMHH.d., 63: 27, 34.

⁸ 1 müd, 20 İstanbul kilesine eşittir. İstanbul kilesi ile 1 kile arpa 22,25 kg. idi (Hinz, 1990: 51).

memure ilemeleri mevzuunda Malatya kadısına hüküm gönderilmiştir (A.DVNSMHH.d., 59: 41).

Kural olarak aynî bir yükümlülük olup sefer halindeki ordunun mühimmat/zahiresi için başvuru nüzul vergisi, sefer güzergâhına yakın yerlerden aynî olarak, uzak olan yerlerden ise nakden toplanıyordu. Devlet, umumiyetle, seferleri Rumeli tarafına gerçekleştirirse bu yöndeki kazalardan nüzul yükümlülüklerini aynî olarak yerine getirmesini talep ederken, Anadolu tarafındakilerden ise bunun nakdi karşılığını, mekkari (kiralık nakliye hayvanı) bedeli mantığı içerisinde, nüzul bedeli olarak tahsil etmekteydi. Doğu tarafına sefer düzenlenecekse de tam tersi gerçekleşirdi (MAD.d., 3471: 1; KK.d., 2624: 84-85).

İncelemeye esas dönemde Malatya Sancağında nüzul vergisi, aynen alındığı gibi nakden de tarh ve tahsil edilmiştir. Mesela, isyan halinde bulunan Erzurum valisi Abaza Mehmed Paşa'nın tenkili maksadıyla veziriazam Hüsrev Paşa'nın 1037/1627-28 tarihinde düzenlediği sefer sırasında, askerî harekât sahasının dışında kalan Malatya'nın bağlı olduğu Zülkadriye ile birlikte Karaman, Diyarbakir, Halep ve Şam eyaletlerinde nüzul, bedel olarak tahsil edilmiştir (MAD.d., 6634: 21-22). Nüzulün aynî olarak alındığı zamanlarda Malatya kazası avarızhane/nüzulhane sayıları ve bunlardan talep edilen hububat ve unun miktarı aşağıdaki tablodaki gibi idi:

Tablo 1. 17. Yüzyılda Malatya Kazası/Livasından Aynen Talep Edilen Nüzul

Yıl	Avarızhane Adedi	Tahakkuk Ettirilen				Teslim Edilen				Kaynaklar
		Şair (Arpa)		Dakik (Un) / Buğday		Toplam (kile)	Arpa (kile)	Un (kile)	Toplam (kile)	
		Miktar (kile)	Oranı	Miktar (kile)	Oranı					
1580	-/-	-/1708	3/4	-/569	1/4	2277	1514	295	1.809	KK.2553: 12
1617	1171/ 360	-	-	-	-	1562	-	-	1.562	MKF27423: 51-52
1635-36	1017/ 327	3.051 /-	3/4	1.017 /-	1/4	4068	3051	101	4.068	MKF 27445: 156
1637-38	1012/ 324	3036 / 972	3/4	1.012 / 324	1/4	4048	2721	903	3.624	MAD 4347: 73

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere Sinan Paşa'nın 1580 yılındaki doğu seferi ile IV. Murad'ın 1635-36 yılındaki Revan ve 1638-39 tarihindeki Bağdat seferleri esnasında Malatya kazası/sancağından istenen nüzul zahiresinin 3/4'ü hayvan

yemi olarak kullanılan şair yani arpa, ¼'ü dakik yani un olarak tahakkuk ve tahsil edilmiştir. 1580 yılında Malatya kazasından toplam 2.277 kile (1.708 kilesi arpa, 569 kilesi un olmak üzere) nüzul zahiresi talep edilmiştir. Ancak bu zahirenin 1.809 kilesi (1.514 kile arpa, 295 kile un) teslim edilebilmiştir (KK.d., 2553: 12). 1026/1617 yılına ait nüzul zahiresi tevzi defterinde Malatya livasından istenen zahirenin un ve arpa olarak miktarı yazılmamış ikisinin yekûnu 1.562 kile olarak kaydedilmiştir. Bu tevziatta nüzulhane başına yaklaşık 1,4 kile zahire tarh edilmiştir (D.MKF.d., 27423: 52). Burada istenen arpa miktarının, un/buğdayın üç katı kadar olmasının sebebi, yem olarak fazla miktarda arpa tüketen ordudaki yük ve binek hayvanlarının sayıca fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Türkmen, 2002: 132-33). Merkezi hükûmet, muhtemelen buğdayı temizlemek, öğütüp una çevirmek ve elemek gibi külfetlerden uzak durarak ordunun intikal hızını yavaşlatmamak için reayadan buğdaydan ziyade un talebinde bulunmaktaydı (İşbilir, 1996: 15; Küçük, 2007: 70). Ancak ambarlarda depolanacaksa o zaman buğday olarak istemektedir. Nitekim Revan seferi lojistiği kapsamında 1045/1635-36 senesi için Malatya livasının yedi kazasından (Malatya, Kâhta, Şure, Gerger, Taşabad, Behisni ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazaları) un yerine buğday talep edilmişti. Bu sene için sancaktaki kazaların her bir avarızhanelerinden 20 tam kuruş üzerinden nakden tahsil edilmişken tekrar yerinde aynî zahire teslim edilmesi ferman edilmiştir. Neticede nakdi 20.340 kuruş ile satın alınan 4.068 kile zahirenin tamamı tayin edilen mahalde yetkililere teslim edilmiştir. Bu hububatın 3.051 kilesini oluşturan ve kaza kadılarının mekkâreciler (nakliyeciler) vasıtasıyla harp sahasına gönderdikleri arpa, nüzul eminine; 1.017 kilesini oluşturan hinta yani buğday ise mubayaa emini tezkeresi ile Revan kalesine teslim edilmişti (D.MKF.d., 27445: 63-64, 156-57). 1048/1638-39 yılına mahsuben sadece 324 avarızhanesi olan Malatya kazasından 972 kile arpa, 324 kile de un aynı şehir sakinlerinden Arslan Çavuşzade Zeynel eliyle peyderpey tahsil edildikten sonra 31 Ekim 1638- 2 Ocak 1639 tarihleri arasında parça parça orduya teslim edilmiştir (MAD.d., 4347: 73).

Osmanlı Devleti'nin zamana, şartlara, ihtiyacına ve bölgelerin ekonomik vaziyetine göre vergi mükelleflerinden avarızhane başına talep ettiği nüzul miktarı farklılık göstermekteydi. Hatta aynı sene içinde de olsa farklı kaza ve livalara farklı oranlar ve miktarlar tayin edebilmekteydi. Mesela, 1582, 1585 ve 1588 senelerinde Anadolu, Karaman, Halep ve Şam eyaletlerinde olduğu gibi Malatya sancağının dâhil olduğu Zülkadriye eyaletinde de nüzul, her 30 haneden İstanbul ölçüsü ile 1 müd yani 1,5 avarızhanesinden 1 İstanbul kilesi hesabıyla tahsil edilmiştir (Güçer, 1964: 76). Daha önce geçtiği üzere aynî nüzul, 1045/1635-36 ve 1048/1638-39 tarihlerinde Malatya livasında avarızhane başına 4 kile olarak tarh ve tahsil edilmişti. 1048/1638-39 senesinde Anadolu eyaletinde nüzulhane başına 2,5 kile, diğer eyaletlerde 4 kile talep ve tahsil edilirken bakaya kalan kısmı ise bedel olarak alınmıştır (MAD.d., 4347: 80). Keza Veziriazam Halil Paşa tarafından 1036-1037/1627-1628 senesi için hazırlanan nüzul tevzi

defterine göre ise Malatya'nın dâhil olduğu Maraş ile Rum, Karaman, Haleb, Şam-ı Şerif, Trablusşam, Adana, Diyarbakir, Erzurum ve Trabzon eyaletlerinde avarızhane başına 24 kile nüzul zahiresi ihracı emredilmiştir. Ancak o yıl Malatya kazasında zahire olarak değil nüzulhane başına 932 akçeden nakit olarak tahsil edilmiştir (MAD.d., 6634: 21).

İncelenen dönem içerisinde Malatya livasının da bulunduğu Zülkadriye eyaleti, Devlet'in özellikle şark seferlerinde ordunun ihtiyacı olan nüzul zahiresinin temini anlamında önemli bir bölge niteliğindedir (A.DVNSMHHM.d., 55: 203; A.DVNSMHHM.d., 63: 27, 34). Halktan nüzul adı ile talep edilen bu zahire, sürsat zahiresinin aksine hareket halindeki orduların menzillerine değil, hükûmet tarafından stratejik noktalarda bina edilen ambarlara konmakta ve sınır boylarında savaşılan ordu birimlerine teslim edilmekteydi. Nitekim 1580 yılında Zülkadriye eyaletine tarh edilmiş olan 44.305 kile nüzulün 14.263 kilesi hudut gerisindeki kalelere teslim edilmiş, 15.461 kilesi ise savaşılan ordulara tevzi edilmiştir. Bu sene Malatya kazasına tarh edilen 2.277 kile (1.708 kilesi arpa, 569 kilesi un olan) zahirenin ancak 1.809 kilesi (1.514 kile arpa ve 295 kile un) kaza naibi Molla Ali Halife tarafından ordu birliklerine teslim edilmiştir (KK.d., 2553: 12-14; Güçer, 1964: 76). Aynı şekilde 996/1587-88 senesinde serdar Ferhat Paşa zamanında gerçekleştirilen Gence ve Karabağ seferi dolayısıyla Zülkadriye, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakir ve Haleb eyaletlerinden teslim alınan nüzule ait defterin tetkikinden, her ne kadar Malatya kazasına nüzul tarh edildiği belirtilmemişse de, hububatın cepheye taşındığı ve orada kısmen Gence ve Gori kalelerine teslim edildiği, kısmen de savaşılan birliklere tevzi edildiği anlaşılmaktadır (MAD.d., 457: 105-09). IV. Murad'ın 1635 tarihinde çıktığı Revan seferi sırasında Haleb, Diyarbakir, Maraş, Ayntab, Malatya, Adana ve Delvin kazalarından toplanan 31.529 kile zahirenin 7.892,5 kilesi Revan Kalesi'nde depolanmıştı (D.MKF, 15/56; Polat, 2015: 404). Keza aynı hükümdarın 1638'deki Bağdat seferi mühimmatı için 1048/1638-39 senesine mahsuben Rum, Karaman, Anadolu, Diyarbakir, Erzurum ve Rakka eyaletleri ile birlikte Maraş eyaletinin 33.651,25 avarızhanesinden talep edilen 100.589,75 kile nüzulün 96.548,25 kilesi, kaza kadıları ve reaya tarafından 15 Ekim 1638 - 03 Şubat 1639 tarihleri arasında harp sahasında aynen orduya teslim edilmiştir (MAD.d., 4347: 80; Güçer, 1964: 85). Harp sahasına yakın yerlerde nüzul emini ve diğer yetkililere teslim edilen hububat, gerektiğinde askeri neferata dağıtılabirdi. Nitekim 10 Kasım 1625 tarihinde nüzul emini Hamza Efendi'ye, Malatya nüzulünden top arabaları ve mehterlerin atlarının ihtiyacı olan arpayı vermesi hakkında buyuruldu gönderilmişti (AE.SMRD.IV. 6-576).

İşler her zaman yolunda gitmemiş görünüyor. Hususan 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Celali isyanlarının ve eşkıyalığın iyice arttığı sıralarda bölgenin perişan ve perakende olan reayasının önemli bir kısmının yer değiştirmesinden dolayı geride kalanların eski avarızhane hesabı üzerinden kendilerine yüklenen

nüzul tekâlifini yerine getirmede zorlandıklarını arşiv vesikalarından anlamak zor değildir. 1617 yılında Malatya livasının 1.255 avarızhanesinden ancak 1.171 tanesinden zahire ihraç edilebilmiştir (D.MKF.d., 27423: 52).

16. yüzyılda avarızın başına gelen nakdileşme ve olağanlaşma süreci 17. yüzyıl ortalarında nüzulün başına gelmiş, o da biraz gecikmeyle beraber avarızın akıbetine uğramıştır. Bu dönemde bir taraftan savaş ve askerî usullerde meydana gelen gelişme ve değişimler, diğer taraftan 16. yüzyılın sonlarında batıda ve doğuda Avusturya ve İran ile girilen uzun soluklu ancak neticesiz savaşların ağır masrafları devletin askerî ve mali sistemini tahrip etti. Ülke içindeki anarşi ve terör ortamından dolayı külliyetli nüfusun yer değiştirmesi sonucu üretimin azalması ve büyük çoğunluğu ürüne bağlı olan normal vergilerin tahsil edilememesi gibi sebeplerle Osmanlı maliyesinin artan nakit ihtiyacı nüzul vergisini hem olağan hem de nakdî vergiler sırasına sokmuştur. Nüzul artık daimî olmakla kalmayıp bu tür vergilerin en ağırlarından biri olmuştur (Mc Gowan, 1981: 1327-28). Bu tetkikte bahse konu edilen dönemde, tespit edilebildiği kadarıyla, Malatya livasında nüzul sadece üç kez aynî olarak, onlarca defa ise bedel olarak tahsil edilmiş.

Esasen Merkezi hükûmetin, savaşan askerlerinin ihtiyacını temin ettikten sonra özellikle savaş alanına uzak mahallerden külli zahirenin nakil ve emniyetinin de zorluğunu göz önüne alarak bu vergiyi, nakden almayı tercih ettiği önceki satırlarda ifade edilmişti. Ülkede para ekonomisinin zamanla gelişmesi de nüzulün bedel olarak alınmasını yaygınlaştıran diğer bir faktör olmuştur. Kadınlara konu ile ilgili gönderilen emirlerde sefer güzergâhına uzakta kalan reayadan nüzulün nakden alınmasının onlara bir kolaylık ve merhamet olduğu sık sık vurgulanmıştır (MAD.d., 3441: 1; AŞS, 15: 12). Hakikaten de mükellefler, menfaatlerine olan bu yöntem sayesinde kendilerinden talep edilen zahirenin ihracı, taşıma masraf ve külfetleri ile yol ve teslim esnasında oluşacak risklerden kurtulmuş oluyorlardı (Küçük, 2007: 71). Bu yeni usulde kendi üzerlerine düşen meblağı görevli mübaşire teslim edince sorumlulukları bitmekteydi.

Nüzul vergisi bedel olarak tarh veya talep edildiğinde, onun tahsil ve hazineye teslimi merkezi hükûmet tarafından tayin edilip kendilerine emir ve defter verilen tahsildarlar, resmi ifadesiyle mübaşir denen görevliler, aracılığıyla gerçekleştirildiğine daha önce değinilmişti. Şayet başka bir üst unvanı bulunmuyorsa, bunların unvanları vesikalarda genellikle “ağa” olarak zikredilmiştir. Ekserisi askerî zümreden, yani çeşitli kurumlarda resmi bir vazifeyi ifa eden ulûfeli memurlar arasından, seçilmekle beraber bazen de üst kademedeki devlet görevlilerine intisap etmiş İstanbul veya taşrada ikamet eden kimselerden de tayin edilmişlerdir. Mahalli kadı ve diğer yetkililerin görevli mübaşire yardımcı olmaları ve nüzul sürecinin hakkaniyet üzere azami dikkat ve ihtimam içerisinde gerçekleştirilmesi gönderilen emir ve hükümlerde daima

vurgulanmıştır. İncelenen belgelerden Malatya nüzul bedellerini tahsil eden mübaşirlerin isim ve kimlikleri tespit edilenler aşağıda 2 numaralı tabloda gösterilmiştir. Bu tablodan da görüleceği üzere Malatya sancağı nüzul bedellerinin tahsili işine 1644-45 senesinde Maraş valisi Vezir Tekeli Mustafa Paşa (D.MKF.d., 27467: 11), 1648-49 senesinde gümrük emini Hasan Ağa (MAD.d., 3838: 42), 1654-55 yılında İstanbul Ağa'sı Mustafa Ağa (KK.d., 2621: 21, 55; KK.d., 2623: 43-44), 1656-57 tarihinde Diyarbakir muhafızı Hasan Paşa kapı kethüdası Köse Ali Ağa (KK.d., 2627: 46), 1659-60 senesinde Defterdar Paşa'ya tabi olup Divriği'de sakin Mehmed Ağa (MAD.d., 3857: 23), 1663-64'te İbrahim Paşa'nın kardeşi İsmail Ağa (MAD.d., 3748: 15), 1671-72 senesinde de Budin Beylerbeyi merhum Koca Köse Mehmed Paşa'nın voyvoda kethüdası Zülfikar Ağa (MAD.d., 2790: 51) mübaşir olarak atanmıştır. Yine aynı vazife için 1646-47 yılında İpşir Mustafa Çelebi vasıtasıyla Mustafa Bey (KK.d., 2613: 12); 1650 yılında Dergâh-ı Âli Kapıcılar Kethüdası Salih Ağa marifetiyle Kengiri sakinlerinden Hasan Bey (KK.d., 2618: 23); 1662-63'te ise İstanbul'da oturan Paşazade Salih aracılığıyla akrabasından İbrahim Ağa (MAD.d., 3157: 51) tayin edilmiştir. Bazı mübaşirlerin birden fazla görevi yüklendikleri de vaki olmaktadır. Örneğin bunlardan Mustafa Ağa 1654-55, Köse Ali Ağa 1656-57 ve Zülfikar Ağa ise 1671-72 yılına ait Malatya sancağı nüzul bedelleri ile birlikte aynı livanın avarız akçelerinin reayadan tahsil ve hazineye teslim işini de üstlenmişti. Keza, Hasan Bey, 1650 yılında Malatya'nın yanı sıra Maraş ve Ayntab sancaklarının nüzul bedellerini de deruhte etmişti (KK.d., 2618: 23). 1660'lı yılların sonlarından itibaren ise bu görev, genellikle arpa emirlerinin uhdesine verilmiştir. Bu durumda tabii olarak İstabl-ı amireye ocaklık tayin edilen birden fazla liva ve kazanın avarız akçesi ile birlikte nüzul bedeli hatta başka vergilerin tahsil işi de onların uhdesinde yer almaktaydı.

Tablo 2. 17. Yüzyılda Malatya Livasına Vazifelendirilen Nüzul Mübaşirleri

Mübaşirin Adı	Görev Tarihi	Açıklama	Kaynaklar
Hasan Bey	1617	Başbaki kulu	MKF 27423: 51-52
Süleyman Yusuf Murtaza	1624-25	Sipahi	MAD 3198: 17
Mustafa Ağa	1634-35	Sipahi oğullarından	MKF 27445: 48
Mehmed İbrahim Bekri	1626-27	Sipahi oğullarından	MAD 3862: 79
Mehmed Abdullah	1635-36	Sipahi oğullarından	MKF 27445: 63
Arslan Çavuşzade	1638-39	Malatya sakini	MAD 4347: 73
Zeynel			
Vezir Tekeli Mustafa Paşa	1644-45	Maraş Valisi	MKF 27467: 11; MKF 27468: 69
Mustafa Bey	1646-47	Eski Gedik paşa hamamcısı	KK 2613: 12

Ebubekir	1647-48	Silahtar	MAD 3048: 24
Mehmed Ağa	1647-48	Hazinedarbaşı	
Hasan Ağa	1648-49	Gümrük emini	MAD 3838: 42-43
Hasan Bey	1650	Kengiri sakinlerinden	KK 2618: 23
Mehmed Çelebi	1651-52	Melek Ahmed Paşa adamı	İE.ML. 8-655
Boyacı Hasan Ağa	1653-54		MAD 2989: 51
Ali Ağa	1653-54	Hassa bostancılar odabaşısı	MAD 2989: 51
Mustafa Ağa	1654-55	İstanbul ağası	KK 2621: 21, 55 KK 2623: 43-44
Köse Ali Ağa	1656-57	Diyarbakir muhafızı	KK 2627: 46
Hacı Osman Bey	1658-59	Hasan Paşa kapı kethüdası	
Mehmed Ağa	1659-60	İstanbul'da sakin, Eğinli, Sipahi	MAD 3853: 42; MAD 3028: 117
Osman Ağa	11.6.1661	Divriği'de sakin, Defterdar Paşa'ya tabi	MAD 3857: 23
İbrahim Ağa	1662-63		AE.SMMD.IV. 90-10642
İsmail Ağa	1663-64	Fettah Paşazade akrabası	MAD 3157: 51 KK 2635: 41
Mehmed Çelebi	1664-65	İbrahim Paşa'nın kardeşi	MAD 3748: 9, 15 MAD 3067: 20
Süleyman Efendi	1667-68, 1669-70, 1674-75	Çavuş Kâtibi	MAD 3354: 7
Zülfikar Ağa	1671-72	Arpa emini	MAD 3836: 47; KK 2651: 24; MAD 3856: 44; MAD 2790: 51
Mustafa Efendi	1672-73	Mehmed Paşa'nın voyvoda kethüdası	
Ali Efendi	1675-76, 1679-80	Arpa emini	MAD 2412: 39; KK 2659: 49 KK 2665: 22; KK 2668: 20-21; MKF27564: 2
Mahmud Efendi	1678-79	Arpa emini	MAD 3809: 30; KK 2688: 2
İbrahim Efendi	1688-89, 1689-90	Arpa emini	MAD 3167: 77 MAD 9480: 82
Süleyman	1692-93		MKF 27700, 4; MKF 27714: 2
el-hac Hasan Efendi	1694- 98	Arpa emini	MAD 3829: 94-96; MKF 27782: 3-4
Mustafa Efendi	1695-96, 1696-97	Arpa emini	MAD 3807: 39, 42

Mübaşirlerin avarız-ı divaniye bedellerini iltizama alabilmeleri için kendilerine delalet edecek itibarlı veya resmi kişilerin yanı sıra güçlü kefillerinin de bulunması gerekirdi. Bunlar toplayacakları meblağın bir kısmını hazineye peşin öderken gerisine düzenlenen senetler ilgili birimlerde sağlamca hıfzedilirdi (KK.d., 2657: 51). Mesela 1069/1658-59 tarihinde Malatya, Rakka ve Biretü'l-Fırat (bugünkü Birecik) livalarının nüzul bedellerinin toplanması işi, hazineye bir kısmını peşin yatıran Hacı Osman Bey'e tevcih edilmişti (MAD.d., 3855: 47). Keza 1082/1671-72 yılına ait Malatya livasının avarız ve nüzul akçelerinin tahsilini, hazineye 150.000 akçelik peşinat yatıran Zülfikar Ağa üstlenmiştir (MAD.d., 2790: 51). Aynı şekilde Malatya sancağının toplam 965.980 akçelik 1075/1664-65 senesi avarız ve nüzul bedellerinin tahsili görevi, iki yük (200.000) akçe peşin ile 22 Mart 1665 tarihinde Mehmed Çelebi adındaki kimseye verilmiştir (MAD.d., 3354: 7).

Malatya ahalisinden 17. Yüzyıl boyunca bedel olarak talep edilen nüzul vergisi ile ilgili olarak Osmanlı arşivinin bu döneme ait Bedel-i Nüzulhane Defterlerinden elde edilen verileri, anlamlı kılmak için, 3 numaralı tablo hazırlanmıştır. Bu tablo incelendiğinde yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren istisnai bir iki uygulama hariç bedel olarak tahsil edilen nüzul vergisinin, Malatya livası kazalarında avarızhane/nüzulhane başına çok farklı miktarlarda alındığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde Malatya halkı en düşük nüzul bedelini 1054/1644-45 yılında avarızhane başına 3,5 kâmil kuruş (280 akçe) olmak üzere toplamda 3.531,5 kâmil kuruş (282.520 akçe) olarak ödemiştir. 1.009 nüzulhanesi olan ve 282.520 akçelik (3.531,5 kâmil kuruş) bir yekûn oluşturan Malatya livasındaki tüm kazaların nüzul akçeleri, o tarihte Girit üzerine düşünülen sefer-i hümayun mühimmatı için talep edilmiştir. Halk bu sene mübaşir ücreti için de ayrıca hane başına 10 akçe vermiştir (D.MKF.d., 27467: 11). Malatya livasındaki vergi mükellefleri, bu dip değerden sonra ikinci en düşük miktarı 1059/1649-50 ve 1065/1654-55 yıllarına mahsuben nüzulhane başına 300 akçeden tediye etmiştir. Zikredilen senelerde nüzul bedelinin düşük alınmasının sebebi, arşiv belgesinde Sultan'ın orduların başında sefere çıkmayıp tayin ettiği serdarların orduya komuta etmesi gösterilmiştir. Nitekim Malatya sancağındaki kadınlara, bu hususun da belirtildiği, 9 Ocak 1658 tarihinde ilginç bir emir gönderilmiştir. Bu emirde Sultan IV. Murad'ın şark seferleri gerçekleştirildiğinde Rumeli taraflarındaki kazaların avarızhanelerinden mekkari bedeli adıyla 600 akçe nüzul bedeli alındığının hazine-i amire defterlerinde kayıtlı olduğu, ancak o zamandan beri Padişah'ın bizzat sefere gitmemesinden dolayı nüzul bedelinin yarısı üzerinden tarh ve tahsil edildiği anlatılır. Fakat bu sene bizzat hünkârın ordunun başında sefere çıkacak olmasından ötürü 1068/1657-58 senesi için daha önce 300 akçe üzerinden istenen ve toplanıp hazineye teslim edilen nüzul bedellerinin 600 akçeye tamamlanması için gönderilen mübaşir marifetiyle kazalarındaki avarızhane başına üç yüzer akçenin daha acilen toplanarak ordu hazinesine gönderilmesi emredilmiştir (MŞS, 1: 172). Ancak diğer örnekler göz önüne

alındığında bunun genel bir uygulama olmadığı anlaşılıyor. Yani hükümdarın savaşa iştirak etmediği zamanlarda daha düşük bir nüzul talep edildiği genel bir kaide olarak işlememiştir. Padişah'ın katıldığı seferlerin daha külfetli olduğu muhakkak olsa da diğer seferlerde de hatta savaşların olmadığı zamanlarda da nüzul bedellerinin avarızhane başına 500-600 akçe bandında alınmaya devam edildiği görülmektedir. Aslında yukarıdaki örnekten bir önceki yılda da ona benzer başka bir tatbikat yani önce nısıf olan 300 akçeden nüzulün nakden talep ve tahsil edilmesi daha sonra ihtiyaçlar ileri sürülerek 600 akçeye tamamlanması 1067 nüzulünde de yaşanmıştır. Arşivdeki bir sürsat tevzi defterinde kayıtlı Haziran 1657 tarihli bir hükmün girişinde sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın Venedik üzerine karadan ve denizden yapmayı düşündüğü sefere gidecek asker için külli zahire tedariki gerektiği vurgulanmıştır. Devamında Sultan Murad dönemi uygulaması anlatıldıktan sonra o yıl için daha önce Anadolu cihetindeki reyadan her avarızhaneden üçer yüz akçe nüzul bedeli talep ve tahsil edildiği ancak düşünülen Venedik seferi için çok miktarda zahireye ihtiyaç ortaya çıktığından kalan üçer yüz akçe nüzul bedeli karşılığında tüm halktan bu kez sürsat bedeli talep edilmiştir. Talep edilen meblağ karşılığında gerek avarızhaneye bağlı olanlar gerek muaf-müsellemler olan herkesten sürsat zahiresi bedellerinin tahsil edilerek ordu hazinesine aktarılması emredilmiştir (KK.d., 2624: 84-85). Bu tahvilde yani nüzul bedeli yerine sürsat bedeli istenmesi, cüzi de olsa halkın yükünü azaltmıştır. Çünkü sürsat yükümlülüğüne daha geniş halk kitleleri iştirak ettirilmekteydi.

Malatya sancağı kazalarındaki avarızhane başına en yüksek nüzul bedelinin, 1037/1627-28, 1038/1628-29 ve 1047/1637-38 senelerinde bu dönemde cereyan eden seferlerin masraflarını karşılamak için, alındığı arşiv kayıtlarında müşahede edilmektedir. Bu kapsamda 1627 tarihinde isyan içinde olan Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa'nın tenkili için sevk edilen askerin harcamaları cihetine sancağın Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni ve Hısn-ı Mansur kazalarında hane başına 932 akçe; Gerger kazasında ise 560 akçe (7 kâmil kuruş) nüzul bedeli tarh ve tahsil edilmiştir (MAD.d., 6634: 21). Merkezi idare, bu miktarın neredeyse iki misli nüzul akçesini, Hüsrev Paşa'nın 1038/1628-29'da yürüttüğü şark ve IV. Murad'ın 1047/1637-38 senesinde gerçekleştirdiği Bağdat seferleri esnasında tahakkuk ettirmiştir. Bu tarihlerde vergi mükelleflerinden avarızhane başına 20 tam kuruş (1.600 akçe) nüzul bedeli tarh ederek 1.018 avarızhaneye malik livadan tamı tamına 1.627.200 akçelik (20.320 kâmil kuruş) bir gelir beklentisine girmişti. Bu sırada sadece Malatya kazasından 526.400 akçelik (6.580 kâmil kuruş) bir para tahsilatı yapılacaktı (MAD.d., 6633: 45-46; MAD.d., 7104: 42). Ancak Devletin resmi belgelerinin münderecatından buradaki vergi mükelleflerinin zaman zaman zikredilen yüksek oran/miktarlardaki bedelleri ödemekte zorlandıkları dolayısıyla borçlarının bir kısmını tediye edemedikleri anlaşılmaktadır. Mesela, kendilerinden 1044/1634-35 yılına mahsuben nüzul akçesi için nüzulhane başına 16 ve rub tam kuruş olarak istenen ve yekûnu

16.526,5 tam kuruş (1.652.650 akçe) tutan meblağın 500,5 kuruşluk (50.050 akçe) kısmını ödeyemeyince bu miktar bakaya kalmıştı (D.MKF.d., 27445: 49). Osmanlı Devleti, istisnai bu uç değerler dışında ordunun hudutlarda savaştığı dönemlerde Malatya'daki reayadan genellikle hane başına 600 akçe, diğer normal zamanlarda ise 400-500 akçe gibi daha düşük oranda nüzul bedeli talep etmiştir. 80-90 senelik gibi uzun bir zaman diliminde avarızhane başına talep ve tahsil edilen nüzul akçesi miktarında anormal bir değişikliğin olmadığı nispi bir istikrar olduğu incelenen arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 3. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livası Nüzulhane Sayıları ve Nüzul Bedelleri

Yıl	Nüzulhane adedi		Nüzulhanesi başına ödenen (akçe/Kuruş)	Talep Edilen toplam nüzul bedeli tutarı (akçe/Kuruş)		Kaynaklar
	Malatya Livası	Malatya Kazası		Malatya Livası	Malatya Kazası	
1034/1624-25	1.171	360	400	468.400/-	144.000/-	MAD 3198: 17-8
1036/1626-27	1.096	354	600	657.600/-	212.400/-	MAD3862:79-80
1037/1627-28	1.043	329	932	972.076 /	306.628	MAD 6634: 21
1038/1628-29	1.018	329	1.600/20 K.k.	1.627.200 / 20.320	526.400/ 6.580	MAD 6633: 45-46
1044/1634-35	1.017	329	-/16 R 1 K.k	-/16.526,5	-/5.346 1 R	MKF27445: 48
1045/1635-36	1.015	327	-/20 T.k.	-/20.340	-/6.440	MKF27445:63-4
1047/1637-38	1.012	-	-/20 T.k	-/20.240	-	MAD 7104: 42
1054/1644-45	1.009	324	280 / 3,5 K.k	282.520 / 3.531 K.k.	90.720 / 1.134	MKF 27467: 11; MKF 27468: 68
1056/1646-47	1.009	324	400 / 5 K.k.	403.600 / 5.045	129.600 / 1.620	KK 2613: 12
1057/1647-48	1.009	324	400 / 5 K.k.	403.600 / 5.045	129.600 / 1.620	MAD 3048: 24
1059/1649-50	1.007	322	400/-	402.800	128.800	MAD 3838: 42
1060/1650	1.007	322	400	402.800	128.800	KK 2618: 23
1064/1653-54	1.002	317	300	300.600/	95.100	MAD 2989: 51
1065/1654-55	1.002		300	300.600		KK 2621: 55; KK 2623: 43-44
1066/1655-56	977	293	600	586.200	175.800	MAD 3028: 117
1069/1658-59	977	293	300	293.100	879.00	MAD 3855: 47; MAD 3853: 42
1070/1659-60	977	293	500	488500	146.500	MAD 3857: 23
1073/1662-63	967 R 0,5	276 R 0,5	500	386.563	138.063	MAD 3157: 51; KK2635: 41
1074/1663-64	967		500	483.5639		MAD3748: 9, 15
1075/1664-65	960			576.070		MAD 3354: 7
1078/1666-67	967		600	576.070		MAD3856: 44-5
1082/1671-72	967 R 0,5	276 R 0,5	300	288.038	82.838	MKF 27520: 45; MAD 2790: 51
1083/1672-73	967	276	600	576.070	165.675	KK 2657: 51

⁹ Başka defterde bu yılın nüzul bedeli 576.075 akçe olarak kaydedilmiştir (MAD.d., 3067: 20).

1085/1674-75	967	276	600	576.075	165.675	KK 2662: 46
1086/1675-76	967	276	600	576.075	165.675	KK 2668: 20-21
1089/1678-79	960	-	600	576.075	-	KK 2688: 2
1090/1679-80	960	-	600	576.075	-	MKF 27564: 2
1097/1685-86	960		-/5,5 E. k.	5.237 E.k.		MKF 27600: 22
1098/1686-87	960		-/5,5 E. k.	5.237 E.k.		MKF 27613: 8
1100/1688-89	68410	-	600	410.400 / 3731E. k		KK 2728: 65
1102/1690-91	684	-	600/ 5,5 E. k.	410.400/3. 731 E.k.	-	MKF27708: 2-3; MAD 3265: 68
1104/1692-93	684	-	-/5,5 E. k.	3.731 E.k.	-	MKF 27665: 6; MKF 27708: 2-3
1106/1694-95	684		600	410.400 / 3.731 E. k.		KK 2762: 37; MAD 3829: 94
1108/1696-97	649		600	389.400 / 3.540 E.k.		MAD 3807: 41; MKF 27776: 6
1109/1697-98	924 S 2 R 0,5		600	554.875/ 5.044		MKF 27782: 3
1110/1698-99	919,5 S 2 R 0,5		600	552.175/ 5.017 E.k.		MKF 27782: 5
1112/1700-01	-		-	5.017 E.k.		MKF 27842: 4
1113/1701-02	919 S 2 R 0,5	270,5 S 2 R 0,5	600 / 5,5 E.k.	551.875 / 5.017 E. k.	162.775 / 1.488 E.k	MKF 27853: 29; MAD 3091: 21
1114/1702-03	-		-	5.017 E.k.		MAD 3091: 21; MKF 27827: 24

E.k.: Esedi kuruş. K.k.: Kamil kuruş. R: rub. S: sülüs. T.k.: Tam kuruş.

Avarız türü vergilerin tahsilinde kullanılan esedi kuruş, kâmil kuruş ve zolatanın 17. yüzyıl boyunca yaklaşık % 100 değer kazanması (Pamuk, 1999: 152) ve akçenin aynı oranda değerini yitirmesine rağmen Merkezi idare, düzenli tarh ettiği nüzul miktarını zaman içinde enflasyon oranında artırmamıştır. Aksine halkın ödeme hususundaki şikâyetlerini de nazara alan Padişah, onların hallerine merhameten nüzul bedeli miktarlarında zaman zaman tenzilatlar da yaparak onların daha fazla perişan olmasını bir nebze de olsa engellemiştir. Esasen Sultanların, memleketlerinde herhangi bir fütihat veya bir muvaffakiyet meydana geldiğinde, buna bir şükran ifadesi olarak, reayanın vergi yüklerinde indirim yapmak suretiyle onlara ihsanda bulunması Osmanlı'nın kadim ve güzel bir âdetiydi. Mesela, Sultan IV. Mehmed, 1659 Haziran'ında çıkardığı fermanıyla ülke genelindeki Celâli eşkıyasının başarılı bir biçimde temizlenmesinin şükür nişanesi olarak tüm Osmanlı memleketinde avarız-ı divaniye mükelleflerine yönelik genel bir af çıkardı. Bu kapsamda nüzul ile yükümlü kılınan reayanın 1070/1659-60 senesi için avarızhane başına ödemesi gereken alt yüzer akçe nüzul bedellerinden yüzer akçe (%16,6) tenzilat yapılmasını emretmiştir. Fermanda bu işler için görevlendirilen mübaşirler,

¹⁰ Bu tarihlerde menzilci tayin edildiklerinden Malatya kazası avarızhanelerine nüzul bedeli tarh edilmemiştir.

vergileri bu indirimli halleriyle talep ve tahsil edilmesi hususunda şiddetle ikaz edilmiş, hatta vergilerini daha önce 600 akçeden verenler varsa bunların fazlalıklarının iadesi kendilerine emredilmiştir (MAD.d., 3857: 2). Esaslı bir vergi barışı da yüzyılın sonunda imzalanan Karlofça anlaşmasından sonra gelmiştir. Uzun süredir devam eden ve külliyetli nakit ve zahire ihtiyacına sebep olan batı sınırlarındaki savaşların sona erdirilerek sulh devresine girilmesi ile Devlet, reaya üzerine daha önce saldırdığı sefer tekâlifinden vazgeçerek onları rahatlatmak istemiştir. Çıkan hatt-ı hümayunun çerçevesi oldukça geniş tutulmuştu. Nitekim bu fermana göre bundan sonra bedel-i sürsat, bedel-i beldar, ard (un) ve fırın bedelleri gibi tekâlif-i seferiye reaya fukaralarından düşürülerek talep edilmeyecekti. Ayrıca 1106, 1107, 1108 ve 1109 seneleri için daha önce tarh ve talep edilen vergilerin de şimdiye kadar tahsil olunandan başkası onlardan istenmeyecek ve bağışlanacaktı. Reaya üzerinde mali bir bahar havası estiren bu güzel kararların mahallinde uygulanması için tüm yetkililere 1699 baharının Nisan başlarında emr-i şerifler yazılmıştır (MAD.d., 3471: 1). Vergi indirimleri bazen de istenilen meblağın bir bölümünün, halkın tahammüllerinin olmadığını ısrarla bildirmesi üzerine, affedilmesi şeklinde gerçekleşirdi. Bunun bir örneği 1069/1658-59 senesinde Malatya livasının tarh edilen 586.200 akçelik nüzul bedelinin 146.550 akçesinin bağışlanmasıdır (MAD.d., 3028: 117). Buna benzer diğer bir örnek bir yıl sonra yani 1070/1659-60 tarihinde gerçekleşti. Padişah fermanı ile hükûmet bu kez 97.700 akçelik alacağından vazgeçmiştir (MAD.d., 3857: 23). Böylece ahali üzerinde ilkinde tam %25'lik ikincisinde %17'lik, hiç de küçümsenmeyecek, bir rahatlama sağlanmıştır. Bununla birlikte merkezî hükûmetin, yüzyılın sonlarında artık istikrar kazanan her avarızhanesi için 600 akçe nüzul bedeli oranını, maliyede takip ettiği fiskalizm ilkesi¹¹ gereği, sabit halde tuttuğu, incelenen arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Tetkik edilen dönem ile ilgili olarak arşivde, yukarıda ifade edildiği üzere Malatya livasına ait Mufassal Avarızhane Defterlerine rastlanılmamıştır. Bu sebepten sancakta bir avarızhanesinin kaç gerçek hane veya vergi mükellefinden oluştuğu ve her vergi mükellefi başına düşen nüzul akçesi miktarı tam olarak tespit edilememiş ise de bir iki arşiv kaydından bu hususta kanaat verici bir neticeye varılabilir. Bu kayıtların erken tarihlisi, daha önce başka bir vesile ile bahsi geçen ve nizamı bozulan Zülkadriye eyaletindeki avarızhanelerin yeniden tanzimi ile ilgili Mayıs 1623 tarihli fermanıdır. Bu fermanla diğer direktiflerin yanında kazalardaki her üç vergi mükellefinin bir avarızhane birimi kabul edilmesi de belirtilmiştir (AŞS, 170A: 293-294). Diğer bir vesika, inceleme döneminin son yıllarına tarihli ve Gerger kazasındaki mufassal avarızhanelerinin yeniden sayım ve tashihine ait bir maliye defteridir. Muhteviyatından kazanın

¹¹ Mehmet Genç tarafından “hazineye ait gelirlerin mümkün mertebe yüksek düzeye çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemek olarak” tanımlanan fiskalizm hakkında daha geniş bilgi için bkz. Genç, 2003: 64-67, 83-88.

yaklaşık 435 vergi mükellefi, 185 avarızhane itibar edilmiştir (KK.d., 2757: 1-18). İkinci kaynaktaki verilerden bir avarızhanenin yaklaşık 2,4 vergi mükellefinden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Yine 1717 senesine ait bir şer'îyye sicili kaydından anlaşıldığı kadarıyla Malatya kazasının mahallelerinde vergi veren reayanın 368 hanesi, mevkufat defterlerinde 97 ve 2 sülüs avarızhane kabul edilmiştir (MŞS, 2: 121; Karagöz, 2003: 143). Sicilin sunduğu bilgilerden de kazanın merkezinde bir avarızhanesinin yaklaşık 3,8 vergi mükellefinden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Tüm bu verilerin ortalaması alındığında Malatya livasında bir avarızhanenin yaklaşık üç gerçek hane veya vergi mükellefinden teşekkül ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bu değeri, tüm liva için ihtiyatla, doğru kabul edersek Sancak'taki her vergi mükellefinin, diğer vergilerin yanında aşırı uç değerler dışında, yaklaşık 100-200 akçe nüzul bedeline ilaveten 10 akçe de mübaşir ücreti ödediği anlaşılır. 1067/1656-57 yılına mahsuben ve nakden istenen Malatya livasının sürsat zahiresi için maliye büroları tarafından tespit edilen rayice göre bir koyunun fiyatı 160 akçe, bir kıyye (okka) yani 1.282 gr. sadeyağın fiyatı 30 akçe ve bir kıyye balın fiyatı ise 20 akçe olarak kaydedilmiştir (KK.d., 2624: 105). Gerçi hazinenin faydası gözetilerek merkezi idarece tespit edilen bu değerler, şehirde piyasa için belirlenen narh fiyatlarından oldukça yüksek tutulmuştur. Nitekim Malatya kadısı denetiminde bakkallar için tanzim edilen 27 Ekim 1657 tarihli bir narh kataloğuna göre tereyağının okkası 18 akçe, balın okkası 16 akçe, etin okkası 5 akçe olarak uygun görülmüştü (MŞS, 1: 196). Sicildeki 14 Haziran 1658 tarihli bir diğer narh listesine göre ise şehir merkezinde bir okka etin fiyatı 5 akçedir (MŞS, 1: 1; Karagöz, 2003: 252). Her iki kaynaktaki değerler göz önüne alınırsa şehirdeki halkın nüzul vergisi karşılığında ödediği miktarın günlük hayatında kullandığı emtia değeri ve günümüz ölçülerine dönüşümü hakkında bir fikir yürütülebilir. Mesela, bu verilere göre 1657 yılında Malatya kazasında bir vergi mükellefi, hazineye ödediği nüzul akçesi ile evine ortalama 6-12 okka tereyağı veya 7-13 okka bal veya 20-30 okka et alabilmekteydi¹². Ancak avarızhane sayısının azaltıldığı dönemlerde veya bir avarızhanesinin daha fazla sayıda gerçek hane/vergi mükellefinden oluştuğu yerleşimlerde halk, bu değerler altında bir meblağ öderken avarız bedeli ile birlikte nüzul/nüzul bedeli, sürsat/sürsat bedeli ve bedel-i beldar gibi tekâlîfe muhatap olduğu vakitlerde ise çok daha fazla bir miktar ödemek zorunda kaldığını gözden uzak tutmamak gerekir. Ayrıca avarızhanesine dâhil tüm mükelleflerin eşit oranda değil tahammüllerine yani maddi imkân seviyelerine göre ednâ, evsât ve âlâ (alt, orta ve üst) gibi düzeylerde ve farklı oranlarda bu tekâlîfe iştirak ettirildiğini unutmamak lazımdır. Avarızhanelerine dâhil olan gerçek haneler veya vergi mükellefi mücerretler, kendilerine dağıtılan vergiyi aralarında paylaştıktan sonra belirtilen miktarı görevlilere öderlerdi (MŞS, 2: 12). Bazı zengin hayırseverler, hayır kazanmak maksadıyla nakit veya

¹² Aynı değerleri, Malatya kazasında bazı mal ve hizmetler için düzenlenen narh fiyatlarıyla kıyaslamak için bkz. Karagöz, 2003: 249-253.

gayrimenkullerinin gelirlerini, mahallede bu vergiyi ödemekte zorluk çeken avarız mükelleflerine yardım etmek amacıyla vakfederlerdi. Mahallenin sandığı mesabesindeki bu vakıflara avarız vakfı denilirdi (İpşirli, 1991: 109; Sahillioğlu, 1991: 109). Avarız vakıfları hakkında önemli ve detaylı bilgiler sağlayan Malatya şer'îyye sicillerinden, bu döneme ait olanlardan, sadece bir tanesi günümüze gelebilmiştir. Gerek bu sicilde gerekse de diğer arşiv belgelerinde Malatya kazasındaki avarız vakıfları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu dönemde komşu livalardan Ayntab ve Maraş'ta yaygın bulunan bu kurumların Malatya'da da var olabileceğini tahmin etmek güç değildir.

Elde edilen bilgilere göre 1624-1700 yılları arasında Malatya sancağındaki avarızhane/nüzulhane sayılarındaki değişim, 1.171 - 919,5 ve 1 rub arasında azalma yönünde olmuştur. Aynı zaman diliminde Malatya kazasında da 360 ile 270 ve 1 rub avarızhanesi arasında yine aşağı yönlü bir farklılaşma meydana gelmiştir. Başka bir ifade ile 76 yıllık bir zaman diliminde liva genelinde yaklaşık %22, kaza sahasında ise %25 civarında bir eksilme gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Zülkadriye/Dulkadir eyaletinin diğer bir sancağı olan Maraş'ta bu düşme %50 civarında gerçekleşmiştir (Arslan, 2014: 270)¹³. Yapılan tespit ve gözlemlere göre bu düşüş, dramatik bir nüfus azalmasından ziyade, aşiretlerin iskân durum/mahallerinin değişmesinden kaynaklı nüfus hareketliliğinden, yeni muafiyetlerin verilmesinden veya başka hizmetlere tayin edilmesinden¹⁴, bazı hanelerin mukataa haline getirilmesinden, zaman zaman ekonomik durumları iyice kötüleşen halkın merkeze yaptığı şikâyet ve sızlanmalar üzerine Padişah'ın emri ile hanelerinin sayılarında yapılan tenzilat ve tashihlerden kaynaklanmıştır. Aslında Merkezi hükûmetin, halkın üzerindeki ağır vergi yükünü hafifletmek adına avarızhanelerin sayısını, nüfus miktarına göre zamanla artırmayıp aksine çoğu kez indirimler yaptığı arşiv belgelerinde sık karşılaşılan bir vakıadır. Nitekim hükûmetin, 17. yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki bazı konargöçer aşiretleri Çukurova, Rakka, Hama ve Humus gibi bölgelere zorunlu iskâna tabi tuttuğu¹⁵ ve halk üzerindeki ağır vergi yükünü hafifletmek adına avarızhanelerin sayısını zamanla artırmayıp aksine indirimler yaptığı arşiv belgelerine de yansımıştır. Bu bağlamda, 1 Aralık 1656 tarihli bir sicil hüccetinde Malatya kazasının 317 avarızhanesinden 24 adet indirim yapılıncaya geriye kalan 293 adet

¹³ Osmanlı Devleti'nde 1640-1718 yılları arasındaki avarızhane sayılarının genel dağılımı ve bu zaman dilimindeki yüzdellik değişimi için bkz. Mc Gowan, 1981b: 118-120.

¹⁴ Nitekim 1100/1688-89, 1102/1690-91, 1104/1692-93, 1106/1694-95 ve 1108/1696-97 yıllarında Malatya kazasının avarızhaneleri Malatya menziline menzilci olarak tayin edildikleri için kendilerinden ayrıca nüzul bedeli talep edilmemiştir (KK.d., 2728: 65; MAD.d., 3265: 68; D.MKF.d., 27665: 6; D.MKF.d., 27708: 2-3; MAD.d., 3807: 41; MAD.d., 3829: 94-96)

¹⁵ Bu dönemde yapılan zorunlu iskânlar hakkında geniş bilgi için bkz. Halaçoğlu, 1991; Orhonlu, 1987; Orhonlu, 1963; Tatar, 2005; Çelikdemir, 2001.

avarızhane üzerinden avarız ve nüzül bedelleri tahsil edilmiştir (MŞS, 1: 17). Benzer şekilde 1694 yılında Gerger kazasında bozulan avarızhane düzenini yeniden sağlamak için çıkarılan ferman gereği, Mevkufat Kalemî kâtiplerinden Ömer Halife marifetiyle yapılan yeni tahrirde daha önce 200 adet olan Kaza'nın avarızhane sayısı 185'e indirilmiştir (KK.d., 2757: 1-18). Bunun yanında, çoğunlukla vergi mükelleflerinin itirazlarını ve merhamet ricalarını bildiren arz/arz-ı mahzarları üzerine, zaman zaman hükümdarın fermanı ile karye ve mahallelerin avarızhanelerinden de daha küçük tenzilatlar yapılmaktaydı. Mesela, 1026/1617 tarihinde Kâhta kazasının bedel-i nüzul talep edilen 45 avarızhanesinden kaza kadısı Abdullah Efendi'nin arzı ve Sultan II. Osman'ın bu konuda sadır olan fermanı mucibince 10 adet indirim yapılınca halkın vergi yükü yaklaşık %22 azaltılmış oldu. Aynı tarihlerde Erzurum valisi Davut Paşa ile Şure kaza kadısı İsa Efendi'nin ayrı ayrı arzları ve padişahın fermanı üzerine bu kazanın 170 nüzulhanesinden 30 hanelik (yaklaşık %18) bir tenzilat yapılmıştır (D.MKF., 27423: 51-52). Sultan IV. Murad, Revan seferi esnasında uğradığı Malatya'da, şehrin fakirulhal oldukları bildirilen Küçük mahallesinin 2 avarızhanesinin silinmesini ferman etti. Bunun üzerine 28 Kasım 1635 tarihinde kazanın avarızhaneleri 329'dan 327'ye tashih edilmiştir (D.MKF.d., 27445: 156-57).

Esasen sefer zamanlarında ve hazinenin fazla miktarda paraya ihtiyaç duyduğu durumlarda bir bölgedeki avarızhanelerin sayısı arttırılabildiği gibi, Devletin mali yönden rahatladığı zamanlarda ise, bölge halkının feryat ve talepleri de dikkate alınarak, avarızhane adedinde indirimler yapılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Buna dikkat çekici bir örnek Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın, Sultan II. Mustafa'nın emri ile reaya üzerindeki mali yükü hafifletmek adına ülke genelindeki sancakların avarızhanelerinde indirimler yapmak için 1697 yılında gerçekleştirdiği çalışmalarıdır. Bu çalışmalar kapsamında, Malatya livasının 954,5 ve 2 sülüs ve 0,5 rub avarızhanesinden yaklaşık 35 adet hane düşürülerek avarızhane sayısı 919,5 ve 2 sülüs ve 0,5 rub olarak tashih edilmiştir (MAD.d., 3807: 42; KK.d., 2766: 26; Özkan, 2006: 165).

1036/1626-27 yılı için tanzim edilmiş bir Nüzulhane defterindeki kayda nazaran aslen 140 avarızhane olarak görünen Malatya'nın Şure kazasında yapılan yeni yoklamaya ait müfredat defterinde bunun sadece 80 adedinin mevcut olduğu, 60 tanesinin namevcut olduğu görülmektedir. Muhtemelen bu yıllarda emniyetin kalmadığı ve Celali elebaşları ile diğer eşkıyanın kol gezdiği bölgede emniyetini kaybeden halkın perakende olmasından¹⁶ ötürü yaklaşık %43'lük bir kayıp söz konusudur. Buna rağmen Devlet, hazinenin de fazla zarara uğratılmaması adına, bu iki değer arasında 94 avarızhane üzerinden bedel

¹⁶ Bu devrede bölgedeki asayiş olaylarını arşiv belgelerine göre inceleyen bir çalışma için bkz. Demirci ve Arslan, 2012.

talebinde bulunmuştur (MAD.d., 3862: 79). Padişahın fermanı üzerine 1037/1627-28 tarihinde livanın diğer kazalarının avarızhane sayılarında da halkın menfaatine yönelik tenzillerle ıslahlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Malatya kazasından 30, Gerger kazasından 15, Hısn-ı Mansur kazasından 20 avarızhane düşürülmüştür. Hatta bu indirimlerin deftere işlendiği yerde, çıkarılan avarızhanelerden talep olunmasın diye yetkililere emr-i şerif yazılması istenmiştir (MAD.d., 6634: 21). Keza 1073/1662-63 yılında kaza kadısının arzı ve zamanın Padişahının fermanı mucibince Malatya kazasının 283 ve 0,5 rub olan avarızhanesinden 7 tanesi silinmiştir (MAD.d., 3157: 51).

Sonuç olarak, Devlet, bahse konu devirde yaygınlaşan eşkıyalık faaliyetleri ve ağır vergiler yüzünden mali durumlarının zayıflaması üzerine yerini yurdunu terk eden reayadan dolayı, mükellef sayısındaki azalmayı da dikkate alarak liva/kazadaki avarızhane sayısını, artırmayıp bunlardan indirimler yapmıştır. Ayrıca vergi miktarını enflasyon oranında artırmak yerine, akçenin değeri bu süre zarfında yüzde yüz düşmesine rağmen, alınan meblağı yarım yüzyıldan fazla süre boyunca sabit tutmuştur. Böylelikle halkın daha fazla perişan ve perakende olmasını da engellemiştir.

Osmanlı vergilendirme politikası oldukça esnekti. Şartlara, zamana ve içinde bulunulan vaziyete göre çok farklılaşan ve uyum sağlayan bir yapısı vardı. Bu tabiatı gereği Devlet, aynı sene içinde olmasına rağmen, avarız akçesi ve nüzul bedeli gibi nakdî vergileri, ülkenin tüm bölge veya sosyal gruplarından hatta aynı livadaki tüm kaza ve topluluklardan aynı oranda talep etmeyebilirdi. Bu vergileri, zaman zaman hangi kıstasa göre değiştiği çok da anlaşılmayan, farklı miktarlarda istediği olurdu. Bu değişkenliğin sebebi ilgili resmi belgelerde çoğu zaman herhangi bir şerh yer almamaktadır. Kısaca Osmanlı maliyecilerinin vergilendirmede, bilhassa avarız türü yükümlülüklerde, ekseriyetle uyguladığı farklı oranlarda tarh ve tahsil olağandı. Muhtemelen Devlet'in o andaki ihtiyaçları, vergiye muhatap olan yükümlülerin o andaki/daimi iktisadi ve içtimai koşulları, bir takım şikâyet ve sızıltıları, başkaca tekâlîfe muhatap olup olmaması, coğrafi konumu itibarıyla daha önceki yıl/zamanlarda başka bir yükümlülüğe fazla katkıda bulunması hatta yaşanan iklimsel gelişmeler gibi faktörler bu farklılığı meydana çıkarmaktaydı. Tetkik edilen dönem içinde bu duruma sıkça rastlanılmaktadır. Mesela, şark seferine çıkan ordunun ihtiyaçları için tahakkuk ettirilen ve nakden alınan 1036/1626-27 senesi nüzul akçesini, Anadolu eyaletindeki livalar avarızhane başına üç yüzer akçe olarak ödemişlerdir. Eş zamanlı olarak Karaman, Rum (Sivas), Maraş, Halep, Şam-ı Şerif, Trablusşam, Rakka, Adana, Malatya, Ayntab, Diyarbekir, Erzurum, Karahisar-ı Şarki ve Trabzon vilayetlerine bağlı livalar ise avarızhane başına bu miktarın tam iki katı olan 600 akçe üzerinden ödemeye mecbur edilmişlerdir (MAD.d., 3862: 4-24, 68-90). Daha ilginç, bir yıl sonra yani 1037/1627-28 senesine mahsuben gerçekleşen nüzul salımında yaşandı. Bu tarihyata göre Maraş eyaletine bağlı

Maraş livası kazalarında nüzulhane başına 7 kâmil kuruş (560 akçe), Malatya livasının Gerger kazasında 7 kuruş (560 akçe) diğer altı kazasında avarızhane başına 11,65 kuruş (932 akçe), Ayntab livası kazalarında ise her avarızhaneden 10 kuruş (800 akçe) nüzul bedeli alınmıştır (MAD.d., 6634: 19-23). Aynı sene aynı yükümlülük, aynı bölge hemen hemen aynı sosyo-ekonomik hayat ve coğrafya olmasına rağmen 13 kazanın bulunduğu küçük bir eyalette birbirinden farklı 3 tarife ortaya çıkmıştır. Farklılığın sebebi ise meçhuldür. Aynı yıl Karaman ve Rum eyaletlerindeki kazalarda nüzul bedeli hane başına 20; Erzurum eyaletinde 13 kazada 8, 7 kazada 10; Diyarbakir eyaletinde bazı kazalarda 17, bazılarında 20 kâmil kuruş üzerinden hesaplanmıştır (Güçer, 1964: 80).

Benzer bir durum, 1100/1688-89 senesinde Ayntab, Malatya ve Maraş livalarındaki kazaların reayasından avarızhane başına 600 akçe nüzul bedeli talep edilirken maktu' olarak toplanan Maraş Şarkıyan Yörükleri ve Mamalı taifelerinden aynı vergi için avarızhane başına 680 akçe istenmesiyle yaşanmıştır (MAD.d., 3820: 37). Bunlar ve burada zikredilmeyen çok sayıdaki arşiv kaydı, adı geçen vergilerin ne denli değişken olduğunu, şartlara ve ihtiyaç durumuna göre nasıl farklılaştığını gösteriyor.

Belgelerin ifadesiyle Memalik-i mahrûsenin (Osmanlı'nın korunmuş memleketi) diğer livalarıyla kıyaslandığında, Malatya livasının ödediği nüzul bedeli miktarının, çoğu livanın ödediğinin altında olduğu görülmektedir. Nitekim Merkezi hükûmet, 1108/1696-97 senesi için Malatya livasından toplam 3.530 esedi kuruş nüzul akçesi istemiştir. Bu yekûna Malatya kazası avarızhaneleri menzil cihetine tayin edildikleri için dâhil edilmemiştir. Eğer onlar da sayılmış olsalardı yaklaşık 5.017 esedi kuruşluk bir nüzul bedelleri ortaya çıkmaktadır. Hükûmetin, eş zamanlı olarak ülkenin diğer bazı sancaklarından istediği nüzul bedeli miktarları ise Tablo 4'teki gibidir (D.MKF.d., 27776: 6)¹⁷.

---

¹⁷ 1114/1702-03 yılına ait bir karşılaştırma için bkz. MAD.d., 3091: 18-21.

Tablo 4. Bazı Livalardan Talep Edilen Nüzul Bedelleri (1108/1696-97 Yılında)

Livanın adı	Ödediği (Esedî Kuruş)	Livanın adı	Ödediği (Esedî Kuruş)
Maraş	2.858	Kütahya	18.471
Ayntab	2.660	Kastamonu	11.615
Saruhan	18.321	Gelibolu	7143
Trabzon	3.248	Hüdavendigâr (Bursa)	19.272
Ankara	7.472,5	Sultanönü (Eskişehir)	2.457
Sivas	16.134	Karesi (Balıkesir)	11.608
Adana	2.307	Karahisar-ı Sahib (Afyon)	4.560
Kengiri	6.046,5	Hamid-ili (Isparta-Burdur)	9.688
Bolu	14.044	Niğbolu	33.278
Yanya	13.403	Üsküp	7.011
Aydın	22.365	Tırhala	15.959,5
Selanik	17.012	Silistre	23.548
Haleb	19.246,5	Adana	2.307
Karaman	15.956,5	Erzurum	3.944
Diyarbakir	12.324	Alanya	1.748

Malatya sancağındaki vergi mükellefleri nüzul bedellerinin yanı sıra, aynen avarız bedelinde olduğu gibi, tahsildar memurun maaşı için de mübaşir maişeti adıyla belli bir meblağ ödüyorlardı. Belgelerde “mübaşiriye” şeklinde de geçen bu ücret, Merkezi hükûmet tarafından 1054/1644-45 yılında avarızhane başına onar akçe (D.MKF.d., 27468: 68), 1060/1650 (AŞS, 21: 63) ve 1068/1657-58 (MŞS, 1: 172) senelerinde ise bu meblağın iki katı olan yirmişer akçe olarak tespit edilmiştir. 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde bu meblağ, %50 artmış haliyle 30 akçe şeklinde talep edilmeye başlanacaktır. Burada da bir kıyaslama yapıldığında Malatya halkının diğer eyalet ve kazalardakilerle aynı miktarda mübaşiriye ödediği anlaşılmaktadır. Mesela, Saruhan ahalisi 1650 yılında 20 akçe (Uluçay, 1944: 51) vermiştir. Kayseri sancağı reayası da 1660 yılından 1688 yılına kadar standart olarak 30 akçe, 1689 yılında ise 50 akçe ödemeye mecbur edilmiştir (Selçuk, 2008:175). Aynı tarihlerde Maraş ve Ayntab livalarında da bu değerlerin uygulandığı görülmektedir (İE.ML. 18-1673; Arslan, 2014: 278; Koçak, 2010: 233).

İstanbul’dan Malatya kazalarındaki kadı ve diğer yetkililere gönderilen nüzul ile ilgili tüm emir ve hükümlerde avarızhane başına belirlenen miktar ile mübaşir için tespit edilen ücret dışında emir ve deftere aykırı olarak kimseden kitabiye, hüddamiye, sarrafiye ve mahkeme harcı vesaire isimler altında herhangi bir ücret veya tefavüt-i kuruş, kesr-i mizan ve kuruş tartmak gibi bahanelerle asla bir akçe ve bir habbenin alınmaması ve aldırılmaması hususunda kendileri sıkı sıkıya tembih ve ikaz hatta tehdit edilerek Devlet’in bu noktadaki hassasiyeti

tekrarlanmıştır (MŞS, 1: 151, 168, 171; AŞS, 21: 63; A.DVNSMHHM .d., 44: 154; A. DVNS MHM.d., 59: 13: 154; KK.d., 2576: 10; TS.MA.d., 10642: 1). Hatta Malatya kazasına ait bir Şer'iyeye sicili kaydından anlaşıldığına göre 1657 senesi Malatya avarız ve nüzül bedellerini toplayan mübaşir Ali Çavuş, muhtemelen daha sonra aleyhinde bir şikâyet vukuunda kendisini savunmak için görevinin bitiminde Şer'î Mahkeme'de şahitlerin huzuruyla Malatya kadısından, halktan belirlenen miktarın dışında herhangi bir şey almadığına dair hüccet almıştır (MŞS, 1: 17).

Pâyitaht'tan taşra idarecilerine yollanan bazı emirnamelerde kuruş bulunan yerlerde verginin defter suretlerinde belirtilen miktarda kuruş olarak, olmayan yerlerde ise akçe üzerinden tahsil edilmesi emredilirdi. Ayrıca halktan alınan akçenin halisü'l-ayar akçe yani sağlam olması, ayarı düşük, züyuf, kızıl ve kırkık akçe olmaması, eğer reaya, vergisini kuruş ile ödemek isterse bunun esedi ve kâmil kuruş veya zolatanın akçe cinsinden yine fermanda belirtilen değerleri üzerinden alınması ifade edilirdi (MŞS, 1: 151). 29 Aralık 1658 tarihli bir ferman suretinde taşrada kuruş parasının fazla miktarda alınıp verildiği ve reyanın mirî malı tahsildarlarına vergilerinin kuruş üzerinden almaları için teklif yaptıkları belirtilmiştir. Emrin devamında mübaşirlerin kuruş bulunan yerde kuruş, akçe olan yerde de akçe alabilecekleri fakat bunu yaparken reaya ve hazineye gadredilmemesi ve tam kuruşun 90 akçe, esedi kuruşun 80 akçe, zolatanın 50 akçe hesabı ile alınması istenmiştir. Eğer akçe alınacaksa züyuf, kırkık ve kem-ayar (ayarı bozuk, noksan) akçelerin kabul edilmeyerek "halisü'l-ayar akçe" alınması vurgulanmıştır (MAD.d., 3857: 3). Bu tarihteki resmi rayice göre tam kuruş 88, esedi kuruş 78 ve zolata 38 akçe değerindeydi (Pamuk, 1992: 152) ve maliyenin tespit ettiği kurdan biraz düşüktü. Bu bir sehiv değil, bilinçli yapılan bir muamele idi. Günümüzde de geçerli olan bu tatbikat, yani Devlet'in dövizi satarken yüksek alırken düşük kurdan hesaplaması, Osmanlı döneminde de aynen uygulanırdı. Bundan dolayı anılan belgedeki kayıtlarda da görüldüğü üzere Devlet, vergi tahsil ederken kuru, hazinenin lehine olarak yüksek tutmuştur. Nüzul akçesini kuruş cinsinden bir para ile talep ve tahsil ettiğinde ise bu paraları tedavüldeki rayiçten daima 10 akçe eksikine almaktaydı. Kayıtlarda "tefavüt-i hasene/kuruş" olarak geçen bu fark hazineye fazladan gelir olarak kaydedilmiştir. 1691 yılına gelindiğinde ise piyasada en az 120 akçe bir esedi kuruş etmekteyken (Pamuk, 1992: 152) Osmanlı maliyesi, genel eğiliminin aksine, anılan tarihte Malatya livasında nüzul bedeline esas kuruş nev' ve ederini belirlerken 110 akçeyi bir esedi kuruş olarak değerlendirmiştir (MAD.d., 3265: 68). En az %10 serbest piyasa kurunun altındaki bu tespit elbette ki hazinenin zararına, halkın yararına idi.

Aynî nüzulde olduğu üzere nüzul bedellerinin tevzi ve tahsilinde de asıl mesuliyet ve salahiyet Malatya sancağındaki kadı/naiplere aitti. Kendilerine nüzul ile ilgili gönderilen emirlerde kazalarına konulan meblağı reaya arasında

adalet ve hakkaniyet üzere dağıtmaları; bu işe memur mübaşire yardım edilerek verginin el birliği ile toplanarak hâsıl olan nüzul malının keselendikten sonra mühürlenip görevli mübaşir ve itimat edilir adamları vasıtasıyla ordu-yı hümayuna veya Hazine-i Âmire'ye gönderilerek teslim etmeleri emredilirdi. Tüm bu işlerin özen ve süratle yerine getirilmesi ve bu işlerde vuku bulacak herhangi bir ihmâl ve reayaya yapılacak bir zulmün şiddetle karşılık bulacağı da tekraren ifade edilirdi. (AŞS, 15: 22; AŞS, 18: 90-91)

17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren neredeyse düzenli vergiler gibi her sene vergi mükelleflerine tarh ve tahakkuk ettirilen nüzulün, kahir ekseriyetle bedel olarak istendiği incelenen vesikalardan hareketle rahatlıkla ifade edilebilir. Toplanan bu nakit, seferberlik halinde ve harp sahasının Sancağa yakın olduğu durumlarda umumiyetle ordu hazinesine, aksi durumlarda Hazine-i Hümayun/Hazine-i Âmire/Asitane-i Saadet hazinesine (yani merkez hazineye) teslim edilmiş ve seferin lojistiğinde kullanılmıştır¹⁸.

Bu çalışmada tekraren dile getirildiği üzere Malatya livasından tahakkuk ettirilen nüzul bedeli hâsılâtının, Devlet tarafından ilk zamanlarda çoğunlukla sefer halindeki askerlerin mühimmatı için harcandığını Nüzul Tevzi Defterlerinin girişlerindeki başlıklardan veya hükümlerden, vilayet yetkililerine gönderilen emirlerden anlamak mümkündür. Bahsedilen resmi belgelerde nüzulün talep edilme gerekçeleri daima açık seçik izah edilir ve bu gelirin Devlet için önemi hep vurgulanırdı. Mesela, 1054/1644-45 yılı Malatya livası avarızının, Girit Adası üzerine düzenlenecek sefer mühimmatı için bedel-i nüzul olarak talep ve tahsil edilmesi Maliye tarafından kararlaştırıldı. 3.531,5 kâmil kuruş (282.520 akçe) tutarındaki bu bedelin tahsili için Maraş livasını da deruhte eden Maraş eyaleti valisi Vezir Tekeli Mustafa Paşa'ya emir ve defter gönderilmiştir. Paşa da tahsil ettiği meblağı, Hazine-i Âmire'ye teslim etmiştir (D.MKF.d., 27467: 11; D.MKF.d., 27468: 67-68). Yine 1672 yılında IV. Mehmed'in Lehistan üzerine gerçekleştirdiği Kamanıçe seferi masrafları kapsamında 1083/1672-73 senesine mahsuben Malatya Sancağının yedi kazasındaki 967 ve 0,5 rub nüzulhanesinden 576.070 akçelik (bu tutarın 165.675 akçelik kısmı Malatya kazasına ait) nüzul bedeli tarh edildi. Bu meblağ, arpa emini Mustafa Efendi eliyle toplandıktan sonra tefavütüyle birlikte benzer biçimde Hazineye teslim edilmiştir (KK.d., 2657: 51; İnbaşı, 2004: 346).

Özü itibarıyla olağanüstü bir harp mükellefiyeti olan fakat bu dönemde hazine için daimi bir gelir kaynağı haline getirilen avarız gelirlerinden Malatya nüzul bedeli/akçesinin, merkezî hükûmet tarafından bazen çeşitli hizmet veya

¹⁸ Bazı mehzazlar için bkz. MAD.d., 3862: 79; D.MKF.d., 27445: 49; MAD.d., 3855: 47; D.MKF.d., 27468:68; MAD. d. 3157: 51; MAD.d., 3857: 23; MAD. d., 3838: 43; MAD. d. 6633, 11-12.

masraflara havale edildiği de vesikalardan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 1044/1634-35 senesi için Malatya livası nüzul bedellerinden bakaya kalan 500,5 tam kuruş emr-i şerif üzerine kaza naibi Mevlana Hüseyin hücceti ile sefer hazırlıkları kapsamında Malatya livasında top arabaları için beygir iştirasında bulunan Mehmed Bey'e 27 Haziran 1634 tarihinde teslim edilmiştir (D.MKF.d., 27445: 49). Hakeza 1070/1659-60 senesi Malatya nüzul bedeli hâsılının 3.717 akçesi 18 Nisan 1660 tarihinde bazı sipahilerin mevâciblerine yani maaşlarına havale edilmiştir (MAD.d., 3857: 23). Livanın 1109/1697-98 senesi nüzul bedelleri, Malatya menzilinın aynı senenin beygir ücretleri ve diğer masraflarına harcanmıştır (AE.SMST.II. 59-6181). Yine Padişahın yakın koruma ekibindeki silahtarlardan Mehmed İsmail'in maaşı, kendisine tahsis edilen Erzurum cizyesinden mümkün olmayınca, Malatya bedel-i nüzulünden Melek Ahmed Paşa adamı Mehmed Çelebi yediyle tahsil olunan paradan 22 Şubat 1652 tarihinde tesviye edilmiştir (İE.ML. 8-655). 11 Haziran 1661 tarihli bir tezkereden sancağın avarız ve bedel-i nüzul malı, Peksimet Emını Hacı Osman Ağa marifetiyle donanma leventleri, Dergâh-ı Âli yeniçerileri, cebecileri ve topçuları için mubayaa olunan peksimet masraflarına harcanmak üzere havale edildiği anlaşılmaktadır (AE.SMMD. IV. 90-10642).

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık olağanlaşan ve nakdileşen Malatya nüzul geliri, 1660'lı yılların ortalarından itibaren de bazen tek başına çoğunlukla da aynı livanın avarız akçeleri¹⁹ ve başka liva/kazaların avarız akçesi/nüzul bedelleri ile birlikte İstabl-ı Âmire'ye yani saraydaki has ahırın daimi masraflarına ocaklık olarak tayin edilmiştir. Nitekim 1078/1666-67 yılı için tarh edilen Malatya, Üsküp, Delvin, Drama, Gümülcine ve daha birkaç kazanın avarız akçesi ile nüzul bedelleri ve bunların tefavütlerinden hâsıl olan 12 milyon 117 bin 391 akçelik tutarın bu kurumun mühimmatı cihetine toplanması için 19 Nisan 1667 tarihinde Arpa Emını Süleyman Efendi'ye emr u defteri verilmiştir (MAD.d., 3836: 16, 47). İşte bu tarihlerden 1690'lı yılların başlarına kadar, ekseri arpa eminleri tarafından üstlenilerek tahsil edilen Malatya nüzul bedellerinin, sarayın has ahırlarının başka bir ifade ile Arpa Eminliği'nin masraflarına ocaklık olarak tayin edildiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Mesela Arpa Emını Hasan Efendi uhdesinde yer alan Paşa livasına tabi Drama, Razlık, Tatarpazarı, Filibe ve diğer kazalar ile Malatya, Maraş ve diğer livaların 1106/1694-95 yılının avarız akçesi ve nüzul bedellerinden oluşan 7.500 kuruşluk (900.000 akçelik) bir tutar, 22 Mayıs 1697 tarihinde İstabl-ı Âmire mühimmatına harcanmıştır (AE.SMST.II. 118-12927). Yine adı geçen emının üzerinde olup yukarıda sayılan

¹⁹ Malatya sancağının nüzul bedellerinin, avarız akçeleriyle ile beraber bahsedilen tarihten yüzyılın sonuna kadar daimi ve düzenli bir şekilde talep edilerek İstabl-ı Âmire giderlerine ocaklık olarak tahsis edilmesi hakkında bazı arşiv vesikaları için bkz. D.MKF.d., 27520: 45; D.MKF.d., 27600:5; D.MKF.d., 27613: 1; KK.d., 2688: 2, 30; MAD.d., 3807: 41-42; KK.d., 2657: 51.

kaza ve livalara ait 1107/1693-94 senesi avarız ve nüzul bedelleriyle tefavütünün oluşturduğu 14.062,5 kuruşluk (1.678.500 akçelik) meblağ dahi bu kurumun masraflarına harcanmıştır (AE.SMST.II. 112-12183). Keza, yekûnu 24.147 esedi kuruş tutan Malatya ve Maraş livalarının 1104/1692-93 ve 1105/1693-94 tarihlerine mahsuben talep edilmiş olan avarız ve nüzul bedellerinden sadece 8.182 kuruşu teslim edilmiş, 15.965 kuruşu da bakaya düşmüştür. Kalan bakiyenin 5.000 kuruşu İstabl-ı Âmire'nin mühimmatına, 1.800 kuruş da cev (arpa) eminin maaşına havale edilmiştir (D.MKF.d., 27700: 4; D.MKF.d., 27714: 2). Bu zikredilen tarihlerin dışında, belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla, en az 1082/1671-72, 1085/1674-75, 1086/1675-76, 1089/1678-79, 1090/1679-80, 1097/1685-86, 1098/1686-87, 1100/1688-89, 1101/1689-90, 1102/1690-91, 1104/1692-93, 1107/1695-96 ve 1108/1696-97 yıllarında Malatya livası kazalarındaki reaya üzerine salınan nüzul bedeli malı Sarayın has ahırının ve Arpa Eminliği'nin giderlerine tahsis edilmiştir²⁰. Özgün ifadesiyle İstabl-ı Âmire'ye ocaklık olarak tayin edilmiştir.

1695 yılında yapılan Sakız seferinin ağırlıklarını taşımak için kiralanan arabaların ücretleri de 1104/1692-93 ve 1105/1693-94 yıllarına ait Malatya avarız ve nüzul bedellerinden karşılanmıştır (D.MKF 501/151; Sevinç, 2010: 63). 1100/1688-89 tarihinden 1108/1696-97 yılına kadar Malatya kazası nüzulhanelerinin ödedikleri bedeller, artan masraflarını karşılamak maksadıyla Malatya menzili gelirlerine ilhak edildiği üstte ifade edilmişti. Diğer kazalardaki nüzulhaneler nüzul akçelerini ödemeye devam ettiler (KK.d., 2762: 37 ; MAD 3807: 41; KK.d., 2728: 65). Yine 8 Haziran 1702 tarihli bir hüküm kaydına göre Malatya sancağı avarız ve nüzul bedellerinden 338 esedi kuruş ile 13 adet mısri para ve bir akçelik meblağ Malatya sancağında bulunan Hasan Çelebi menzilinin atlarının masraflarına havale edilmiştir (İE.ML. 66-6153). Bir süre sonra Malatya ile Maraş, Ayntab, Hamid-İli ve Filibe livalarına tabi kazaların 1115/1703-4 yılına ait avarız ve nüzul bedeli malından 74.285 ve 1,5 rub esedi kuruş tekrar has ahırın giderlerine kullanılmıştır (MAD.d., 16009: 15).

Malatyalı ahali nüzul ödediği aynı senede bazen Devlet'in ihtiyacına göre başka olağanüstü yükümlülüklerle de maruz kalmaktaydı. Mesela İstanbul hükûmeti, şark seferi vesilesiyle 1036/1626-27 senesinde hane başı altı yüzer akçeden toplam 657.600 akçe nüzul bedeli istediği Malatya kazalarının 1.142 avarızhanesinden beher hane yüz yirmişer akçeden toplam 137.040 akçe de bedel-i beldar istemiştir (MAD.d., 3862: 80, 95). 1038/1628-29 tarihinde

²⁰ Mehazları için bkz. MAD.d., 2790: 51; D.MKF.d., 27520: 45; D.MKF.d., 27564: 2; D.MKF.d., 27600: 6, 22; BAO, D.MKF.d., 27613: 1, 8; KK.d., 2728: 65; MAD.d., 3167: 77; MAD.d., 9480: 82; D.MKF.d., 27708: 2-3; MAD.d., 3265: 68; D.MFK.d., 27665: 6; AE.SMST.II. 24-2355; MAD.d., 3807: 41; KK.d., 2662: 46; KK.d., 2688: 2, 20-21.

Sancak'tan 1.627.200 akçe (her hane 1.600 akçe ödemişti) nüzul bedeline ilaveten 392.800 akçe de sürsat bedeli talep edince halkın sadece bu iki kalemdeki vergi yükü 2.020.000 akçeyi bulmuştur (MAD.d., 6633: 45-46). Yüzyılın sonuna ait diğer bir örnekte Malatya halkı, 1100/1689-90 yılında hem 410.400 akçelik (3.731 esedi kuruş) nüzul bedeli hem 477.290 akçelik (4.339 esedi kuruş) sürsat bedeli hem de 960.250 akçelik (8.729,5 esedi kuruş) belderan bedeli ödemek zorunda bırakılmıştır (MAD.d., 3888: 4, 7; KK.d., 2728: 65). Toplam yükleri ise sadece bu üç kalemde 1 milyon 847 bin 940 akçe (16.800 esedi kuruş) tutmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde hububat ve onlar üzerinden alınan vergiler konusunda değerli çalışmalar yapan L. Güçer, arşiv kayıtlarından bazı kanıtlar sunarak Osmanlı Merkezi hükûmetinin avarız akçesi ile nüzul mükellefiyetini tedahül ettirmediğini yani her iki vergiyi birlikte aynı senede talep etmediğini ileri sürmüştür. Hatta Osmanlı maliyesi tarafından, olağanüstü bir vergi olan avarız akçesinin her yıl düzenli olarak tahsil edilen bir vergiye dönüştürülmesinden ve bir takım hizmetlerin devamlı masrafı (ocaklık) olarak tahsis edilmesinden sonra dahi, avarız akçesi ile nüzulün birlikte alınmamasına özen gösterildiğini, ifade etmiştir (Güçer, 1964: 92). Güçer'in bu tespitini, bizim de karşılaştığımız birkaç örnek desteklemektedir. Mesela Mevkufat kalemine ait 1054/1644-45 senesi Tevziat Defteri'ndeki kayıtlara göre o yıla ait Malatya livası avarızları, sefer mühimmatı için nüzul bedeli olarak tarh edilmiştir (D.MKF.d., 27468: 68). Defterin "Defter-i haneha-i avarız-ı kaza-i mezkurin bera-yı bedel-i nüzul bera-yı Sefer-i Hümayun fi sene 1054" tarzındaki başlığından halkın bu seneye ait avarız mükellefiyeti yerine nüzul bedeli ödeyeceği gayet sarihdir. Zaten kendilerinden o sene için ayrıca avarız akçesi talep edildiğine dair herhangi bir emareye rastlanmamıştır. 17. yüzyılın ilk yarısında genel teamül böyle olmakla beraber çalışma dönemi içerisinde, bunun kesin bir kural olmadığını gösteren onlarca tatbikat ve yüzlerce kayıt bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, batı sınırlarında yüzyılın ortalarında başlayıp hususan sonlarındaki Viyana faciasından sonra yarım düzine hasmıyla giriştiği veya mecbur kaldığı uzun soluklu savaşlar ile baş etmek zorunda kalmıştır. Onun bu mücadelesinde halka daha fazla müracaat ettiğini, memleketin her köşesinde olduğu gibi Malatya sancağındaki reayadan da aynı sene içerisinde hem avarız akçesini, hem nüzul bedelini, hem sürsat bedelini, bazen de bunlara ek olarak beldar bedeli gibi birkaç tekâlif-i şakkayı birlikte talep ettiğini gösteren onlarca kayda rastlanmıştır. Bunun en somut delillerinden biri de bazı Tevziat Defterlerinde aynı senenin avarızhane ve nüzülhane kayıtlarının beraber tutulmasıdır²¹. Önceleri bir araya nadir gelen iki arkadaş olan avarız ve nüzul, esasen araştırmaya konu olan yüzyılın tam da ortalarında artık ayrılmaz iki ikiz kardeş olmuşlardır. Örneğin, Malatya halkı,

²¹ Örnekler için bkz. D.MKF.d., 27665; D.MKF.d., 27776; D.MKF.d., 27827; D.MKF.d., 27842; D.MKF.d., 27600; KK.d., 2688; MAD.d., 3067; MAD.d., 3748.

1065/ 1654-55 senesinde hazineye hem avarızhanesi başına dört yüzer akçeden (toplam 400.800 akçe) avarız bedeli, hem de nüzulhane başına üç yüzer akçeden (toplam 300.200 akçe) bedel-i nüzul vergisini ödemiştir. İstanbul ağası Mustafa Ağa'nın deruhte ettiği, bu her iki verginin hâsılı, kendi mübaşir maaşı hariç, 700.900 akçe tutmaktaydı (KK.d., 2621: 22, 55; KK.d., 2623: 43.). Aynı minval üzere yukarıda bahsedildiği gibi 1670 yılından sonra Malatya nüzul bedelleri ile avarız akçeleri birlikte sürekli ve düzenli bir şekilde İstabl-ı Âmire için ocaklık olarak tayin edilmiştir. Nitekim şehirdeki mükellefler, 1090/1679-80 tarihinde bu seneye mahsuben 384.450 akçesi avarız, 576.080 akçesi nüzul bedeli olmak üzere toplam 960.130 akçeyi saray ahırlarının gideri için vermişlerdir (D.MKF.d., 27564: 2). Hatta dönemin sonlarında, şartların vahametinden ötürü bu tedahül durumu artık sıradanlaşmıştı. Örneğin, Osmanlı Maliyesi, felaket senelerine denk gelen 1104/1692-93 yılında sancaktaki kazaların toplam 960 ve 0,5 rub olan avarızhanelerine 3.495 esedi kuruşluk (384.450 akçe) avarız akçesinin yanı sıra 684 adet nüzulhanesine de 3.731 esedi kuruşluk (410.410 akçe) nüzul bedeli olarak toplam 7.226 kuruş (794.860 akçe) tarh etmiştir. Sancağın kazalarındaki her bir avarızhane, avarız akçesi için dört yüzer akçe, nüzul bedeli için de altı yüzer akçenin yanında mübaşir ücretleri için de seksener akçe ödemek zorunda bırakılmıştır. Mükellefler, iki sene önce de aynı şekilde böyle kombine bir tekâlif ile yüz yüze bırakılmışlardı (D.MKF.d., 27665:7; D.MFK.d., 27708: 2-3; MAD.d., 3260: 75). Bu vergilere muhatap mal mülk sahibi reaya, 1110/1698-99 senesinde her iki yükümlülük ve tefavütü için toplam 8.431 esedi kuruşluk (927.410 akçe) bir meblağ ödemiştir (D.MKF.d., 27782: 4-5). Daha pek çok misali bu makamda zikretmek mümkün ise de çalışmanın hacminin uzamaması için kısa keserek sadece 17. yüzyılın ikinci yarısında nüzul ile avarızın Malatya kazalarında aynı zamanda tarh ve tahsil edildiği yıllar ve kaynakları verildi. Tespit edildiği kadarıyla 1064/1653-54, 1065/1654-55, 1074/1663-64, 1075/1664-65, 1078/1667-68, 1082/1671-72, 1083/1672-73, 1086/1675-76, 1089/1678-79, 1090/1679-80, 1097/1685-86, 1098/1686-87, 1102/1690-91, 1104/1692-93, 1106/1694-95, 1108/1696-97; 1109/1697-98, 1110/1698-99, 1112/1700-01, 1113/1701-02 ve 1114/1702-03 yıllarında Malatya livasındaki vergi mükelleflerine avarız ve nüzul birlikte salınmıştı²².

²² Mehazlar için bkz. KK.d., 2621: 21, 55; KK.d., 2623: 43-44; KK.d., 2627: 46; KK.d., 2657: 51; KK.d., 2665: 22; KK.d., 2668: 20-21; KK.d., 2688: 2; MAD.d., 2790: 51; MAD.d., 2412: 39; MAD.d., 2989: 51; MAD.d., 3067: 20; MAD.d., 3091: 11, 21; MAD.d., 3748: 9, 15; MAD.d., 3354: 7; MAD.d., 3807: 41; MAD.d., 3829: 94-96; MAD.d., 3836: 47; MAD.d., 3856: 44; D.MKF.d., 27564: 2; D.MKF.d., 27600: 6, 22; D.MKF.d., 27613:1, 8; D.MKF.d., 27665: 6; D.MKF.d., 27708: 2-3; D.MFK.d., 27776: 6; D.MKF.d., 27842: 4; D.MKF.d., 27827: 13, 24; D.MKF.d., 27853: 29, 41; D.MKF.d., 27782: 3-5.

Uzun süredir süreklilik kazanıp ağırlaşan bu iki yükümlülüğün altında bunalan Malatya ahalisi için bu durumdan daha ağır ise 1683 Viyana bozgunundan sonra, bazen aynı yıl içinde bunlara ilaveten sürsat mükellefiyeti ile de muhatap olmasıydı. Çünkü bu üç verginin birlikte halka teklif edildiğini birçok arşiv vesikası açıkça göstermektedir. Nitekim, Malatya livasında vergi ödeyen vatandaşlar, 1100/1688-89 yılında nüzül bedeli için 3.731, avarız akçesi için 3.495 ve sürsat bedeli için de 4.339 esedi kuruş olmak üzere toplam 11.565 esedi kuruş (1.272.150 akçe) tutarında avarız-ı divaniye vergisi ödemişlerdir (D.MKF.d., 27635: 1; KK.d., 2728: 65; MAD.d., 3167: 54, 77). Bir İcmal Muhasebe Defterine göre 1110/1698-99'da Osmanlı Maliye Yönetimi, yaklaşık 920 avarızhane/nüzulhanesi olan Malatya kazalarından bu sene içinde avarızhane başına dört yüzer akçeden olmak üzere 368.517 akçe (3.350 ve 1 rub esedi kuruş) avarız akçesi; beher nüzulhanesi altı yüzer akçeden toplam 552.175 akçe (5.019,5 rub 1 kuruş-ı esedi) nüzul bedeli ve 5.500 esedi kuruş da sürsat bedeli talep etmişti. Ahali ayrıca avarız akçesinin yanında ekstradan 61 kuruş tefavüt kuruş ile karşı karşıya kalınca o sene toplam 13.975,5 ve 1 rub esedi kuruş (1.537.403 akçe) ödemiştir (D.MKF.d., 27782: 4-5).

Ancak hükümet İstanbul'da ne tarh ettirirse ettirsin, halkın bu vergileri tam ve zamanında ödeyemediği ve kısm-ı ekserisinin reaya zimmetinde kaldığı yine Bakaya Defterlerinden anlaşılmaktadır (D.MKF.d., 27652: 6). Mesela yekûnu 24.147 esedi kuruş olan Malatya ve Maraş livalarının 1104 ve 1105 senelerine ait avarız ve nüzul bedellerinden sadece 8.182 kuruşu teslim edilmiş, 15.965 kuruşu da bakaya kalmıştı (D.MKF.d., 27700: 4; D.MKF.d., 27714: 2). Bu bahis ile alakalı olarak da çok misaller verilebilir. Ancak bir kısmı üst satırlarda başka vesileler ile geçtiği için tekrarlanmamıştır. Halkın sıkça şikâyetine ve sızlanmasına sebebiyet veren bu ağır tekâlifî yapmaya Devleti iten asıl sebebin savaş ekonomisi olduğu düşünülmektedir²³.

SONUÇ

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin, 17. yüzyılda, Osmanlı tarihi üzerine çalışanlarca belki de en çok farklı yorumlanan ve nitelenen bir döneminde, ülkenin mütevazı bir sancağı olan Malatya'da nüzul yükümlülüğünün tarh, tevzi, tahsil ve teslim aşamalarından teşekkül eden sürecini imkânlar ölçüsünde tetkik etmeyi amaçlamıştı. Kaynak olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi'nin çeşitli fonlarında kayıtlı onlarca İcmal Avarız veya Mevkufat Defterinin yanı sıra çok sayıda vesika kullanılmıştır. Çalışmanın arşiv araştırması sürecinde mevzubahis dönem için Malatya livasına ait ve bu tür konularda daha

²³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için savaş ile ekonomi arasındaki ilişkiyi ve savaşın ülke ekonomisine etkilerini 17-18. yüzyıl Osmanlı örneği üzerinden güzel bir üslup ile anlatan şu esere bkz. Genç, 2003: 210-225.

sağlıklı, daha teferruatlı bilgiler sunan Mufassal Avarız Defterleri ve Malatya kazası Şer'iyeye Mahkemesi'nde tutulan sicillere rastlanmamıştır. Bu durum, işimizi biraz zorlaştırıp çalışmamızı kısıtlasa da tespit ve temin edilen diğer kayıtlarla olabildiğince verimli bir çalışma yapmaya çalıştık.

Esasen genel kanının aksine dikkatle incelendiğinde ve değerlendirildiğinde İcmal Avarız Defterlerinden de nüzulün mahiyeti/kimliği, zaman içindeki seyri, tarh-tahsil vetiresindeki işleyişi, bu vetirede meydana gelen kimi zaman radikal kimi zaman da yavaş ancak istikralı bir tarzda arızîlikten daimiliğe, aynîlikten nakdîliğe doğru olan değişim/dönüşümü gözlemlenebilir. Yine mübaşirlerin kimlikleri, o görevi nasıl ve hangi ilişkileri sayesinde ne gibi şartlarla deruhte ettikleri, yüklendikleri nüzul malını reayadan toplamadan hazineye teslim edinceye kadarki süreçte yaşadıkları zorlukları aynı kayıtlardan izlemek pekâlâ mümkündür. Bu defterlerde ehemmiyetsiz gibi görünen bir takım muamele kayıt ve derkenarlarından vergiye muhatap kişi/toplulukların bütün bu süreçten nasıl etkilendikleri ve ona karşı gösterdikleri tepkileri, yük çekilmez hale gelindiğinde açığa vurdukları sızıltıları/feryatları, bir şeyler yapmak adına nasıl harekete geçtikleri ve seslerini Merkeze duyurabilmek için gösterdikleri çabaları hissedilebilir, görülebilir. Ayrıca bu bilgi kırıntılarından taşradan mütemadiyen yükselen vaveylalara ve terahhum ricalarına Sultan ve maiyetindeki idare adamlarının nasıl bir cevap verdikleri sezilebilir. İşte bu araştırmada tüm bu boyutlara değinilmeye çalışılmış, çeşitli malî-idari-kazaî-askeri amaçlar için tanzim edilen bu resmi kayıtlardaki dağınık bilgiler anlamlandırılınca önemli sonuç ve veriler elde edilmiştir.

Metni fazla uzatmamak adına burada bu verilerle ilgili olarak kısaca şunlar söylenebilir. Çalışılan dönem boyunca Maraş eyaletine dâhil olan Malatya sancağı vergi çevresi olarak Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşuyordu. Osmanlı'nın Şark seferleri ve asi paşalar üzerine yapılan harekâtlarda Livadaki kazalarda nüzul zahiresi genel olarak aynen alınmıştır. Batı tarafına yapılan seferlerde ve sulh zamanlarında ise nakit olarak tarh ve tahsil edilmiştir. Nüzulün adalet ve hakkaniyet üzere tevzi, tahsili ve emredilen yere veya kuruma tesliminde en büyük mesuliyet ve salahiyet kadıda olmakla beraber tüm yerel idareci ve ileri gelenler de işe koşulurdu. Aynî nüzulde genel olarak dörtte biri un olmak üzere arpa ve un/buğday talep edilirdi. Malatya kazalarında yaklaşık 3-4 gerçek vergi mükellefinden meydana geldiği tespit edilen itibari avarızhane/nüzulhane birimleri üzerinden işler yürütülmüştür. Birim başına istenilen zahire miktarı çok değişken olmakla beraber dönem boyunca avarızhane başına 1,5 kileden 24 kileye kadar farklı miktarlarda alınmıştır.

17. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra nüzul vergisi, daimilik vasfıyla birlikte nakdîlik özelliğini de pekiştirmeye başlamıştır. Hemen hemen her yıl tarh ve

tahakkuk ettirildiği anlaşılmaktadır. Halk, özellikle buhranlı dönemlerde iki üç kez nüzul bedelini avarızhane başına 1.600 akçeye (20 kâmil kuruş) gibi yüksek miktarda öderken rahatlama dönemlerinde 1650'li yılların ortasına kadar 300-400, bu tarihten itibaren ise 500-600 akçe gibi standart bir meblağ üzerinden ödemiştir. Vatandaşlar ayrıca avarızhane başına 20-30 akçe de mübaşir ücreti vermekteydiler. Bu vergi dönem ortalarında sabitlenmiştir. Ancak istenen miktar genel kanının aksine tahammül gücü açısından, akçenin değer kaybı ve uzun süre bu meblağın değişmemiş olması göz önüne alındığında, normal sınırlar içindedir.

Yapılan tespitlere göre avarızhane sayıları 1624-1700 yılları arasında Malatya livasında yaklaşık 1.171-920 aralığında, kazasında ise 360-270 aralığında değişmiştir. 76 yıllık bir zaman diliminde liva genelinde yaklaşık %22, kaza sahasında ise %25 civarında bir değişme gerçekleşmiştir. Bu aşağı yönlü düşüşün, dramatik bir nüfus azalmasından ziyade, aşiretlerin iskân durum/mahallerinin değişmesinden kaynaklı nüfus hareketliliğinden, yeni muafiyetlerin verilmesinden veya başka hizmetlere tayin edilmesinden, bazı hanelerin mukataa haline getirilmesinden, zaman zaman ekonomik durumları iyice kötüleşen halkın avarızhanelerinin sayılarında Padişah'ın emri ile yapılan tenzil ve tashihlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Anılan dönemde Malatya reayasından bir iki istisna dışında nüzul ile birlikte ekseriya avarız akçesi ve sürsat bedeli talep edilirken ihtiyaç halinde bunlara ilaveten beldar bedeli de istenilmiştir. Ancak bu çalışmada Devlet'in istikrarlı ve şartlara göre esnetilen bir vergi politikası uygulayarak zaman zaman ağır mali yükümlülüklerin altında ezilen ahaliye Sultan'ın iradesi üzerine ya istenilen meblağın miktarında veya nüzulhane sayılarında indirimler yaparak bir nevi vergi affı getirdiği gözlemlenmiştir. Malatya nüzul malı çoğunlukla sefer halindeki ordunun ihtiyaçlarına nadiren yeniçeri ve değişik personelin mevâciblerine, menzil ihtiyaçlarına ve mubayaa masraflarına harcanırken 1670 yılından yüzyılın sonuna kadar da sarayın has ahırlarına yani İstabl-ı amireye ocaklık tayin edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri (A.E.): Sultan II. Mustafa (AE..SMST.II.) Nu: 59-6181, 112-12183, 118-12927, 24-2355.

Ali Emiri (A.E.): Sultan IV. Murad (AE.SMMD.IV.) Nu: 6-576, 90-10642.

Ali Emiri (A.E.): Sultan İbrahim (AE.SİBR) Nu: 1-42.

Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.), Nu. 3, 32, 44, 53, 59.

Bâb-ı Defteri Mevkufat Defterleri (D.MKF.d.) Nu: 27423, 27445, 27467, 27468, 27520, 27564, 27600, 27613, 27635, 27652, 27665, 27700, 27708, 27714, 27776, 27782, 27827, 27842, 27853.

Bâb-ı Defteri Mevkufat Kalemi (D.MKF): Nu. 501-151; 15-56.

Cevdet Tasnifi (C): Maliye (C..ML.) Nu. 378-15521.

İbnülemin (İE.) Tasnifi Maliye (İE.ML.) Nu. 8-655, 18-1673, 66-6153.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d.) Nu. 2553, 2576, 2613, 2618, 2621, 2623, 2624, 2627, 2635, 2651, 2657, 2659, 2662, 2665, 2668, 2688, 2728, 2757, 2766, 2762, 2775.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) Nu. 457, 2412, 2790, 2989, 3028, 3048, 3067, 3091, 3157, 3167, 3198,3260, 3265, 3354, 3471, 3748, 3807, 3809, 3820, 3829, 3836, 3838, 3853, 3855, 3856, 3857, 3862, 3888, 4347, 6633, 6634, 7104, 9480, 16009.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.) Nu: 10642.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) Nu: 551/94.

Ayntab Şer'iyeye Sicili (AŞS), Nu: 15, 18, 121, 170A.

Malatya Şer'iyeye Sicili (MŞS), Nu. 1, 2.

Telif Eserler

1530 Tarihli Malatya, Behisni, Gerger, Kâhta, Hısn-ı Mansur-ı Mansur, Divriği ve Darende Kazaları Vakıf ve Mülk Defteri. (2007). (Yay. Haz. Gülsoy, E. & Taştımır, M.), Türk Tarih Kurumu Yay.

Arslan, H. (2014). *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*. Dulkadiroğlu Belediyesi Yay.

Barkan, Ö. L. (1993). Avarız. İslam Ansiklopedisi içinde (cilt 2, ss. 13-19). Milli Eğitim Yay.

Cezar, M. (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay.

- Çakar, E. (2006). *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Darling, L.T. (1996). *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Financial Administration in the Ottoman Empire, 1560–1660*. Brill.
- Demirci, S. & Arslan, H. (2012). *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkiya, Devlet ve Siyaset Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)*. Yalın Yay.
- Emecen, M.F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Türk Tarih Kurumu Yay.
- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay.
- Gögebakan, İ. (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*. Malatya Belediyesi Yay.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul Üniversitesi Yay.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hinz, W. (1990) *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Sevim Acar). Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- İnalcık, H. (1980). *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*. *Archivum Ottomanicum*, 6, 283-337.
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600*. H. Bertay (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İnbaşı, M. (2004). *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu*. Yeditepe yay.
- İpşirli, M. (1991). *Avarız Vakfı*. Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) içinde (1. Baskı. Cilt 4, 109). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İşbilir, Ö. (1996). *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- İşbilir, Ö. (2002). *Osmanlı Ordularının İâşe ve İkmâli: I. Ahmet Devri İran Seferleri Örneği*, içinde G. Eren (Edit.), *Türkler*, X, (ss. 151-163). Yeni Türkiye Yay.

- İşbilir, Ö. (2007). *Nüzul*. Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) içinde (1. Baskı. Cilt 33, s. 311-312). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Karagöz, M. (2003). *XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya Kazası (1650-1750)*. Karizma Yay.
- Koçak, Z. (2010). *Ayntâb Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Küçük, L. (2007). *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Mc Gowan, B. (1981a). Osmanlı Avarız -Nüzül Teşekkülü 1600-1830. İçinde VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, II, (ss. 1327-1331). Türk Tarih Kurumu Yay.
- Mc Gowan, B. (1981b). *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and Struggle for Land, 1600-1800*. Cambridge.
- Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul Üniversitesi Yay.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*. Eren Yay.
- Özel, O. (2000). *Avârız ve Cizye Defterleri*. İçinde Ş. Pamuk (Edit.), Osmanlı'da Bilgi ve İstatistik, (ss. 35-50). Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.
- Özkan, S. H. (2006). *Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özlu, Z. (2015). *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*. Gaziantep Üniversitesi Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III*. Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Pamuk, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Polat, S. (2015). *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yay.

- Polat, S. (2018). Osmanlı Devleti'nde Nüzul Vergisinin Teşkili ve Gelişimi: XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisini Nüzul Vergisi Üzerinden Değerlendirmek. *Belleten*, LXXXII (295), 829-862. doi:10.37879/belleten.2018.829
- Sahillioğlu, H. (2004). *Avarız*. Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) içinde (1. Baskı. Cilt 4, ss. 108-109). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Selçuk, H. (2008). Osmanlı Devletinde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (24), 159-202.
- Sevinç, T. (2010). 1695 Sakız Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010 (21), 59-79.
- Tatar, Ö. (2005). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Toprak, S. V. (2015). *Besni 1846 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat*. Adıyaman Üniversitesi Yay.
- Türkmen, M. N. (2002). *Kamaniçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Uluçay, M. Ç. (1944). *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. C. H. P. Manisa Halkevi Yay.

Avusturya'da Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenlerin Siyasal Davranışları Üzerine Bir Araştırma^{1*}**Ramazan ASLAN**

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
ramazanaslan@adiyaman.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1427-8543>

Yusuf KILIÇ

Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
İşletme Bölümü
yusufkiloc_02@yahoo.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-0979>

Öz

Siyaset ve pazarlama kavramlarının ve uygulamalarının birlikte ele alınmasıyla siyasal pazarlama kavramı ortaya çıkmıştır. Siyasal pazarlama alanında yapılan yenilikler ve gelişmeler, siyasal başarı açısından dikkatlice takip edilmektedir. Seçmenlerin kararlarını ve davranışlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu bağlamda, siyasal pazarlama kavramını merkeze alan bu çalışmanın amacı, demografik faktörlerin Avusturya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan seçmenlerin siyasal davranışları üzerindeki etkilerini incelemek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, siyasal pazarlama alanındaki temel kavramların tanımlamaları, ikinci bölümde ise, Avusturya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının siyasal davranışlarının demografik faktörler açısından analizi ve sonuçları verilmiştir. Elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve bundan sonraki çalışmalara yönelik öneriler ile çalışma tamamlanmıştır. Sonuç olarak bu çalışmanın, ulusal ve uluslararası literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, siyasi partilerin yurtdışında yaşayan seçmenlere yönelik gelecekte yürütecekleri siyasal kampanya faaliyetlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 21.04.2021/22.12.2021

* Bu makale "Avusturya'da Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenlerin Siyasal Davranışları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Aslan, R. ve Kılıç, Y. (2021). Avusturya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı seçmenlerin siyasal davranışları üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1835-1854. DOI: 10.33437/ksusbd.925194.

Anahtar Kelimeler: Siyasal pazarlama, Seçmen Davranışı, Siyasal Tutum

A Research into Political Marketing Activities on Turkish Voters in Austria

Abstract

Taking the concepts of politics and marketing and their practices into consideration as together has led to emergence of political marketing. Innovations and developments in political marketing are carefully examined for political success. There are lots of different factors that affect voters' decisions and behaviors. In this sense, this study aims to analyze the impact of political marketing activities on the political behavior of Turkish voters living in Austria within the context of political marketing. For this purpose, this study is separated into two parts. In the first, the definitions of the main concepts are performed and in the second part, analyzes and results of impacts of demographic factors on political behavior of the Turkish voters living in Austria are provided. The study is completed with the evaluation of the findings and recommendations for future studies. Moreover, it is believed that this study will make significant contribution to the literature and present a future projection to political parties campaigning for the voters living abroad.

Keywords: Political Marketing, Voter Behavior, Political Attitude

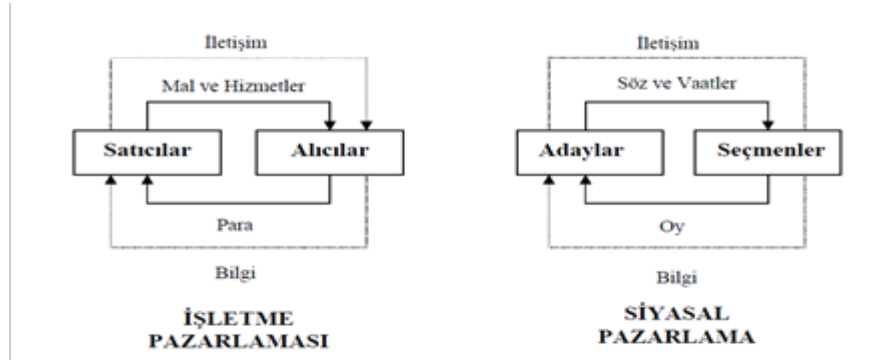
GİRİŞ

Türkçede, politika ve siyaset kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılsalar da, etimolojik olarak incelendiklerinde köken olarak farklı kültürlerden türedikleri görülmektedir (Arslan, 2016: 7). Arapça kökenli bir kelime olan siyaset, idare etmek, at eğitimi ve seyislik anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2002: 959). Türkçe sözlükte, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış olarak ifade edilmektedir (TDK, 2005: 1780). Batı dillerinde politika olarak ifade edilen siyaset (politics), eski Yunanca polis'ten (şehir, site, kent devleti) kökünden gelmekte (Fedayi, 2015: 3) ve ülke, devlet, insan yönetimi olarak kullanılmaktadır (Prelot, 1972: 5). En geniş anlamıyla siyaset, insanların hayatlarını düzenlemek için genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirilen faaliyetlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2013: 22). Sosyal bir bilim dalı olarak politika, politik otorite ile ilgili kurumların oluşumu ve işleminde rol oynayan davranışları incelemektedir (Tan, 2002: 13). Toplumsal katmanların isteklerinin yansıtıldığı siyasal kurumlar, ellerindeki yetki ve sahip oldukları otoriteye dayalı olarak bu istekleri hakça karşılamaya çalışacaklardır. Siyaset bu isteklerin araniş ve karşılanış biçimine göre şekillenmektedir (Öztekin, 2014: 24-25).

“Pazarlamanın Genişleyen Eksenini” başlıklı makalede Kotler ve Levy, ürünleri hizmet, mal, kişi, fikir ve örgüt olarak sınıflandırmaktadırlar. Bu çeşitlendirme doğal olarak kişi pazarlama, fikir pazarlama, toplumsal pazarlama ve örgüt pazarlama gibi yeni kavramları gündeme getirmiştir (Kotler ve Levy, 1969: 12). Pazarlama, kişilerin ve toplumun ihtiyaçlarına uygun şekilde hizmetlerin, malların ve fikirlerin üretilmesi ve geliştirilmesini, fiyatlandırmasını, dağıtımını ve satış aktivitelerini içeren planlama ve uygulama süreci olarak tanımlanmıştır (Cemalcılar, 1987: 13). Genişletilmiş tanımıyla pazarlama, sadece mal ve hizmetlerin değil, ilâveten fikirlerin de geliştirilip hedef kitlelere benimsetilmesini ve yayılmasını uygun hale getiren faaliyetler sistemi olarak kabul edilmektedir (Mucuk, 2017: 4).

Siyasal pazarlama, bir seçimi kazanmak için gerekli oyları elde etmek amacıyla kullanılan tekniklerin tamamıdır. Adayın potansiyel seçmenlerce uygunluğunun sağlanması, tanınması, rakiplerle olan farklılığını minimal araçlarla hedefe ulaşması bu tekniklere verilebilecek örneklerdendir (Bongrad, 1992: 13). Siyasal pazarlamanın gayesi, seçime katılan bir adayı diğer adaylardan farklı göstererek, fikirlerini seçmen gözünde değerli göstermek, fertlerin davranış, düşünce ve alışkanlıklarında farklılık yaratarak ortak bir payda sağlamaktır (Atilla, 1997: 45). Siyasal pazarlama yöntemleri kullanılarak, bilgilendirme yoluyla seçmen kitlesi genişletilmekte ve insanların siyasal katılımları sağlanmaktadır. Böylece, toplum ülke sorunlarına sahip çıkmakta, iktidar icraatlarını uygularken toplumun farklı kesimlerinin tepkilerini sadece seçim dönemlerinde değil sürekli olarak dikkate almaktadır (Dağ, Servi ve Şahin, 2018; Çiftlikçi, 1996: 27).

Demokrasinin yaygınlaşması yoluyla bilgi toplumuna geçilmiş ve siyasal pazarlama önemli bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır (Bongrad, 1992: 9). Siyasal pazarlama aracılığıyla, siyasi aktörler ihtiyaç duydukları bilgilere daha teknik ve ayrıntılı bir şekilde ulaşarak, toplumun sorunlarına daha uygun çözümleri daha kolay bulmaktadırlar (Tan, 2002: 24).

Şekil 1. Geleneksel Pazarlama ve Siyasal Pazarlama Karşılaştırması (Kotler, 1975: 763)

Şekil 1’ de geleneksel ve siyasal olarak pazarlama kavramları birbirine benzeyen iki süreç olarak gösterilmektedir. Geleneksel pazarlamada alıcılar ödedikleri bedel karşılığında mal ve hizmet alırken, aradaki bağlantı bilgi ve iletişim değişimi ile gerçekleşmektedir. Siyasal alanda ise seçmenler verdikleri oylar karşılığında adayların verdikleri söz ve vaatleri tutmalarını beklemektedirler.

Siyasal pazarlama, mal ve hizmet pazarlaması sürecinde uygulanan tekniklerin kullanılarak, toplumun ve seçmenlerin tatmin edilmemiş istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi üzerine odaklanmaktadır. Sonraki süreçte bunlara cevap verecek siyasi parti programı ve adayların ortaya konması, söz konusu program ve adayların seçmenlere duyurulması ve yine bir dizi pazarlama stratejisi ile seçmenlerin ikna edilerek tercihlerini bu partiler ya da adaylardan yana kullanmalarının sağlanması şeklinde bir içeriğe sahiptir (Aslan, 2018: 112).

Siyasi aktörler, rakiplerinden farklılaşma yoluyla rakiplerine karşı üstünlük sağlamak, yeni seçmenlere ulaşmak ve hedef kitlelerinin parti sadakatlerini artırmak için pazarlama biliminden faydalanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, siyasal pazarlama aktiviteleri anlamına gelen siyasal pazarlama karması elemanları kullanılarak, seçmenler bilgilendirilmekte ve siyasal tercihlerini daha kaliteli ve tutarlı yapmaları sağlanmaktadır (Uslu Divanoğlu, 2008: 105). Tanıtım ve tutundurma tekniklerinin ötesinde modern siyasal pazarlama kapsamında tüm pazarlama karması unsurları bir bütün olarak kullanılmaktadır (Polat, Gürbüz ve İnal, 2004: 26). Geleneksel pazarlama karması ile siyasal pazarlama karması arasında benzerlikler bulunmasına rağmen, iki kavram arasında farklılıklar da bulunmaktadır. Bu iki kavram arasındaki farklılıklar ve benzerlikler Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 1. Geleneksel Pazarlama ve Siyasal Pazarlama Karması

Pazarlama Elemanları	Geleneksel Pazarlama	Siyasal Pazarlama
Ürün	Mal ve hizmetler	Parti, lider, aday, ideoloji, vaatler, projeler, parti politikaları, parti söylemleri, partinin kadroları vb. unsurlar veya bunların bir bütünü
Fiyat	Değişime (mübadele) konu mal ve hizmet için verilen “para” vb. maddi/fiziksel bir unsurdur.	Parasal bir fiyattan söz edilemez Pozitif veya negatiftir; Karşılanmış veya karşılanmamış beklentiler Toplumsal refah kaybı ve kazancı Memnuniyet Kişisel pişmanlıklar, huzursuzluklar vb. psikolojik duygular Toplumsal huzursuzluklar Diğer partinin/adayın seçilmesi halinde yapabileceği hizmetlerden kaynaklanan alternatif maliyetler vb.
Tutundurma	Televizyon, gazete, radyo, posta, e-posta, reklam panosu, afiş, ilan ve broşür, internet, sosyal ağlar vb. her türlü promosyon araçları ve bunlarla gerçekleştirilen faaliyetler ve diğer promosyon faaliyetleri.	Televizyon, gazete, radyo, posta, e-posta, reklam panosu, afiş, ilan ve broşür, internet, sosyal ağlar, miting, toplantı vb. her türlü etkinlik gibi her türlü promosyon araçları ve bunlarla gerçekleştirilen faaliyetler ve diğer promosyon faaliyetleri.
Dağıtım/ Yer	(Direkt ya da Endirekt) Dağıtım kanalları	Kişisel satış, seçim büroları gibi dağıtım faaliyetinde ürün seçmene ulaştırılırken; mitingler, parti kongresi gibi faaliyetlerde seçmen ürüne ulaştırılır. Televizyon, gazete, radyo, internet, reklam panoları vb. tutundurma araçları siyasal pazarlamada aynı zamanda birer dağıtım kanalı işlevi görür.

Kaynak: Polat, 2015: 73

Literatürdeki Siyasal Pazarlama Araştırmaları

Kotler ve Levy (1969) “Pazarlama Kavramının Genişletilmesi (Broadening the Concept of Marketing)” adlı çalışmalarında pazarlamanın farklı alanlarda kullanımı üzerinde durmuş ve siyasal alanda adayların pazarlama faaliyetlerinden faydalanmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Shama (1976) yılındaki “Siyasi Adayların Pazarlaması” adlı makalesinde, pazarlama ve siyasal pazarlamanın temel kavramlarını ve araçlarını özetlemiştir. Pazarlama ve siyasal pazarlamanın

benzer kavramlar ve tarihsel özellikler göstermesi neticesinde, siyasal pazarlamanın mevcut pazarlama teorileri ile açıklanması gerektiğini savunmuştur. Benzerlik ve farklılıklarına rağmen siyasal pazarlamanın, geleneksel pazarlamanın ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna varmıştır.

Sitembölükbaşı (2001) araştırmasında Türk seçmenlerin parti tercihlerinde ideolojinin, lider, icraat veya parti adaylarına kıyasla daha etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca seçmenlerin, eğitim seviyeleri yükseldikçe ideolojik nedenlerle oy verenlerin arttığını ortaya çıkarmıştır. Düşük eğitim düzeyine sahip seçmenlerin, oy tercihlerinde lider odaklı olduğu belirlenmiştir. Kurtuldu (2006) siyasi parti ve lider içerikli reklamların seçmenler üzerindeki etkisini incelediği araştırmasında, seçmenlerin demografik özellikler ile siyasal reklamlar arasında ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Tura (2006) “Siyasal Pazarlamada Kullanılan Tutundurma Araçlarının Üniversite Öğrencilerinin İlgisi Üzerine Bir Araştırma” konulu çalışmasında, katılımcıların seçim kampanyalarına yaklaşımlarının gelir durumları açısından farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Ayrıca, yayınlanan haberlere yaklaşımların cinsiyet ve gelir durumuna göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ercins (2007) çalışmasında, seçmen davranışını etkileyen ekonomik faktörlerin diğer sosyolojik, psikolojik, kültürel ve ideolojik faktörlerden daha belirleyici olduğunu belirtmiştir. Halkın sağlıklı bilgilendirmesi, seçmen davranışlarının doğru analizinin siyasal partilerin başarılı olmaları için önemli olduğunu tespit etmiştir.

Güllüpunar (2010) araştırmasında seçmen tercihlerinde, kapı kapı dolaşma veya yüz yüze iletişim ile cinsiyet, eğitim ve gelir durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çatlı (2011) Gazi Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, seçmenlerin halkla ilişkiler faaliyetlerinden ilk sırada, reklamlarından ikinci sırada ve kişisel satış ve satış geliştirme faaliyetlerinden üçüncü sırada etkilendiklerini belirlemiştir.

General (2013) “Siyasal Pazarlamada Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Seçmen Davranışları: Kırklareli Örneği” başlıklı çalışmasında, seçmenlerin parti üyeliği durumunun, cinsiyet ve eğitim düzeyleri açısından farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Ayrıca, katılımcıların vaatlerin daha inandırıcı ve gerçekçi olmasını beklediğini ve katılımcıların çoğunluğunun parti tercihlerini seçim kampanyalarından önce belirlediğini tespit etmiştir. Yılmaz (2014) “Politik Pazarlama ve Politik Pazarlama Uygulamalarına Yönelik Eğilimler: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama” başlıklı çalışmasında, televizyon programlarının, mitinglerin, billboardların ve adayların ev ve kahve ziyaretlerinin seçmenleri etkilediğini tespit etmiştir. Ayrıca, genç seçmenlerin ülke siyasi

gündemiyle ilgili oldukları ve parti tercihlerinde partinin ideolojisinin öncelikli etken olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Demirtaş ve Orçun (2015) seçimlerde ilk defa oy kullanacak lise son sınıf öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada, liderlerin katıldıkları tartışma programları ve mitinglerin oy vermelerini etkiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. E-posta, radyo reklamları, telefonla aranmak, seçim otobüsleri ve dağıtılan hediyelik eşyaların genç seçmenlerin kararlarını etkilemediğini tespit etmişlerdir.

Boyraz (2016) “Seçmen kimdir, ne ister? Yerel Seçimlerde Seçmen Pazarının Bölümlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma” başlıklı araştırmasında, adayın seçim dönemi performansı, siyasal kampanya, adayın yetkinliği, parti politikaları, adaya yakınlık, parti aidiyeti, sosyal faktörler ve adayın kimliği olmak üzere toplam sekiz faktörün yerel seçimlerde seçmenlerin oy verme davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Sarıtaş ve Bütün (2016) “Siyasi Pazarlama Faaliyetlerinin Seçmen Davranışları Açısından Önemi: Bir Uygulama” adlı çalışmalarında, yeni nesil iletişim araçları ile yapılan reklamların klasik reklamlara göre daha etkili olduğu, ekonomik faktörlerin seçmen davranışları üzerinde etkili olduğu ve siyasal pazarlama faaliyetlerinin siyasal katılımı olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Qasım Ake (2017) Irak’ın başkenti Bağdat’ta yaptığı çalışmada, siyasal pazarlama faaliyetlerinin Iraklı seçmenlerin davranışları üzerine etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda Iraklı seçmenlerin Türkiye’deki seçmenlerden farklı olarak siyasal tercihlerini seçimlerden kısa bir süre önce verdiklerini tespit etmiştir. Ayrıca, Iraklı seçmenlerin siyasi konulardaki kararlarının değişmesinin Türkiye’deki seçmenlere kıyasla daha kolay olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Peşkircioğlu (2017) Türkiye’de seçmen davranışlarını etkileyen faktörleri üzerine yaptığı literatür taraması sonucunda, seçmenlerin medyadaki siyasi haberlerle yakından ilgilendiği ve oy verme sürecinde bu haberlerden etkilendikleri sonucuna ulaşmıştır. Özellikle, iktidarın son yıl yaptığı icraatların önem arz ettiğini tespit etmiştir. Lidere duyulan güven, adaylar ve yakın çevrenin seçmen davranışlarını etkileyen önemli faktörler olduğunu bulmuştur. Akyılmaz (2017) Almanya’da yaşayan ve seçimlerde oy kullanmayan Türkiye’li seçmen pazarının bölümlendirilmesi için yaptığı çalışma sonucunda, seçmenlerin oy verme kararlarını son bir ay içerisinde aldıklarını, seçmenlerin çoğunluğunun mitinglerin, seçmen ziyaretlerinin, sosyal medya sayfalarının ve siyasal reklamların kendilerini etkilemediğini tespit etmiştir. Ayrıca, çalışmada siyasi partilerin yurt dışındaki siyasal pazarlama faaliyetlerinin yetersiz olduğu ve parti adaylarının tanıtımlarının da eksik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Taşdemir (2018) “Politik Pazarlama Araçlarından Tutundurma Faaliyetlerinin Seçmen Özellikleri Bakımından İncelenmesi: Gaziantep Örneği” adlı

çalışmasında, seçmenlerin reklam faktöründen etkilenme düzeylerinde yaş grupları ve eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, reklam ve kampanya faktöründen etkilenme düzeyleri ve aylık gelirleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sarsık (2019) çalışmasında, siyasi partilerin parti programları, projeleri ve siyasi vaatlerinin, seçim olmadığı dönemlerde bile seçmen tercihleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, parti örgütlerinin olası sorunlar karşısında gösterecekleri duyarlılıkların ve dini değerlerin seçmenlerin siyasi tercihini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılığı

Bu araştırmanın temel amacı Avusturya’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının siyasal davranışlarının demografik faktörlere göre nasıl değişkenlik gösterdiğinin analiz edilmesidir. Katılımcıların siyasal davranış düzeyleri, “siyasal duyarlılık”, “siyasal memnuniyet” ve “kişisel tutum ve davranış” alt boyutlarında incelenmiştir. Araştırma Avusturya’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan seçmenleri kapsamaktadır. Araştırmada elde edilen verilerin sadece Avusturya’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan seçmenlerden elde edilmiş olması araştırmanın başlıca sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Avusturya’da 2019 yılında yaşayan T.C. vatandaşı sayısı Avusturya makamlarına göre 117.231 olarak verilmektedir (Mohr, 2019). 2018 yılı Haziran ayında yapılan Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Avusturya’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan seçmen sayısı ise 106.290 olarak belirlenmiştir (YSK, 2018). Bu sayı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir (Yükselen, 2001: 55).

Örneklem hacminin hesaplanmasında Yılmaz (2014: 128) tarafından verilen formül kullanılmış ve 384 anketin yeterli olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya duyulan güvenin artırılması için örneklem büyüklüğü arttırılmış ve 500 olarak belirlenmiştir. Hazırlanan anket SurveyMonkey isimli bir online anket uygulaması ve yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu Akyılmaz’ın (2017) çalışmasında kullandığı anketten uyarlanmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda seçmenlerin siyasal davranışlarını ölçmek için ifadeler bulunmaktadır. İkinci kısımda seçmenlerin demografik özelliklerine yönelik ifadeler yer almaktadır. Tüm anketler tamamlandıktan sonra, eksik, hatalı cevaplandırılmış ya da

cevaplandırılmamış olan 23 adet anket analiz dışı bırakılmış ve araştırma 467 anket üzerinden değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS 21 programına kayıt edildikten sonra önce güvenilirlik analizi uygulanmış ve daha sonra frekans analizi, bağımsız iki örneklem t testi ve grup sayısı ikiden fazla olan durumlar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testleri yapılmıştır.

Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Birinci boyutta oy verme tercihinde etkili siyasal duyarlılık ile ilgili ifadeler, ikinci boyutta siyasal memnuniyet ile ilgili ifadeler ve üçüncü boyutta kişisel tutum ve değerler ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Ölçek alt boyutlarına ait ifadeler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yurt Dışındaki Seçmenlerin Siyasal Katılım Davranışını Belirleme Ölçeği

BOYUT	ÖLÇEK MADDELERİ
1. Boyut: Siyasal Duyarlılık	1) Türkiye’deki siyasi partilere ilgi duyuyorum. 2) Türkiye’deki siyasi konuları takip ediyorum. 4) Türkiye’deki seçimler için oy kullanmam seçim sonuçlarını etkiler. 5) Türkiye’de hangi partinin iktidar olacağı benim için önemlidir. 8) Oy verirken desteklediğim partinin kazanıp kazanmayacağına bakmadan oy veririm. 9) Oyumu önemsiyorum. 10) Oy kullanma konusunda titiz davranıyorum. 13) Oy kullanılırken nelere dikkat edeceğimi biliyorum.
2. Boyut: Siyasal Memnuniyet	3) Türkiye’deki siyasi partilerin siyasal kampanyalarındaki vaatlerini yeterli buluyorum. 12) Mevcut siyasi sistemle sorunların çözüleceğine inanıyorum. 13) Türkiye’deki siyasilerden hiçbir beklentim yoktur. 16) Türkiye’deki Politikacılarla güveniyorum. 17) Türk siyasilerin sorunlarımızla ilgilendiğini düşünüyorum. 21) Türkiye’deki siyasi partilerin siyasal kampanyalarındaki vaatlerini beğeniyorum. 24) Türkiye’deki siyasi partilerinin bulunduğu ülkedeki seçim çalışmalarını yeterli buluyorum.
3. Boyut: Kişisel Tutum ve Değerler	15) Türkiye’deki siyasetin kutuplaştığını düşünmüyorum. 20) Elde edeceğim maddi veya manevi menfaatler siyasal katılım tercihimin etkiler. 23) Türkiye’deki seçimlerde hangi partiye oy vereceğim konusunda kararsızlık yaşıyorum. 25) Oy verme kararım, partilerin seçim çalışmalarından etkilenir. 26) Oy verme kararım medyadan etkilenir. 27) Demokrasiye olan inancım oy kullanmamda etkilidir.

Elde edilen verilere istatistiksel analizler uygulanmadan önce, testin genel güvenilirliği ve alt boyutlarının güvenilirlik değerleri Cronbach alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Anketin güvenilirlik değerleri Tablo 3’de verilmiştir. Bu değerlere göre verilerin güvenilirlik düzeylerinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Özdemir, 2004: 633).

Tablo 3. Anket Güvenirlik Analizi Sonuçları

Güvenirlik Analiz	Cronbach Alpha (α)
Anketin Tüm İfadelerine İlişkin	0,840
Siyasal Duyarlılık	0,883
Siyasal Memnuniyet	0,801
Kişisel Tutum ve Davranışlar	0,707

BULGULAR

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımı

Değişken	Alt boyut	f	%	Değişken	Alt boyut	f	%
Cinsiyet	Kadın	185	39,6	Medeni Durum	Evli	360	77,1
	Erkek	282	60,4		Bekâr	107	22,9
Yaş	18-25	53	11,3	Eğitim	İlk ve Ortaokul	90	19,3
	26-35	180	38,5		Lise	183	39,2
	36-45	160	34,3		Ön lisans	64	13,7
	46 ve üstü	74	15,8		Lisans ve üstü	130	27,8
Gelir (Euro)	1.000’den az	65	13,9	Yaşanan Süre	D. itibaren	93	19,9
	1.001-1.500	117	25,1		1-15 yıl	118	25,3
	1.501-2.000	136	29,1		16-20yıl	132	28,3
	2.001 ve üstü	149	31,9		21 yıl ve üstü	124	26,6
	İşçi	227	48,6		Hane Halkı	Yalnız	42
Emekli	15	3,2	2	59		12,6	
Ev Hanımı	54	11,6	3	83		17,8	

Meslek	Öğrenci	29	6,2	4	150	32,1
	Esnaf & İşveren	85	18,2	5 ve üstü	133	28,5
	Kamu Çalışanı	47	10,1			
	Diğer	10	2,1			

Tablo 4’te katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; katılımcıların %60,4’ünün erkek, %38,5’inin 26-35 yaş aralığında, %31,9’unun aylık ortalama gelirinin 2.001 € ve üstünde, %77,1’inin evli, %28,3’ünün 16-20 yıl arasında Avusturya’da ikamet ettiği, %39,2’sinin lise mezunu, %32,1’nin 4 kişilik hanelerde oturduğu ve %48,6’sının işçi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Siyasal Davranış ile Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	t	p
Siyasal Duyarlılık	Kadın	185	4,10	-1,878	,061
	Erkek	282	4,24		
Siyasal Memnuniyet	Kadın	185	3,18	0,604	,546
	Erkek	282	3,13		
Kişisel Tutum ve Davranış	Kadın	185	2,82	0,847	,397
	Erkek	282	2,75		

“Cinsiyet ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır” hipotezi, Tablo 5’te elde edilen t testi sonuçlarına göre, tüm alt boyutlarda desteklenmemektedir ($p>0,05$). Cinsiyete göre katılımcıların arasında siyasal duyarlılık, siyasal memnuniyet ve kişisel tutum ve davranış alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Siyasal Davranış ile Medeni Durum Değişkenine Göre Bağımsız T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Medeni Durum	N	Ort.	t	P
Siyasal Duyarlılık	Evli	360	4,21	1,256	,211
	Bekar	107	4,10		
Siyasal Memnuniyet	Evli	360	3,18	1,360	,176
	Bekar	107	3,05		
Kişisel Tutum ve Davranış	Evli	360	2,78	0,112	,911
	Bekar	107	2,77		

“Medeni durum ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezi, Tablo 6’da elde edilen t testi sonuçlarına göre, tüm alt boyutlarda desteklenmemektedir ($p>0,05$). Medeni duruma göre katılımcıların arasında siyasal duyarlılık, siyasal memnuniyet ve kişisel tutum gruplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 7. Siyasal Davranış ile Katılımcıların Yaşları Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Say	Ort	Std.	F	P	Anlam
		ı	.				lı Fark
Siyasal Duyarlılık	18-25 (a)	53	4,00	0,818	1,330	0,264	---
	26-35 (b)	180	4,21	0,705			---
	36-45 (c)	160	4,25	0,827			---
	46 ve üstü (d)	74	4,15	0,936			---
	Toplam	467	4,19	0,801			----
Siyasal Memnuniyet	18-25 (a)	53	3,01	0,627	4,13	0,007 *	d
	26-35 (b)	180	3,21	0,741			d
	36-45 (c)	160	3,36	0,890			Yok
	46 ve üstü (d)	74	3,05	0,840			a ve b
	Toplam	467	3,18	0,771			----
Kişisel Tutum ve Davranış	18-25 (a)	53	3,10	1,012	1,517	0,000 *	d
	26-35 (b)	180	3,16	0,983			d
	36-45 (c)	160	3,57	0,974			d
	46 ve üstü (d)	74	3,05	1,017			a, b ve c
	Toplam	467	3,23	1,013			----

Tablo 7’de tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, “Yaş ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezinin alt boyutlarından “siyasal duyarlılık” alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmezken, “siyasal memnuniyet” ve “kişisel tutum ve davranış” alt boyutlarında 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar lehine anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p<0,05$). Bu durumda hipotez kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 8. Siyasal Davranış ile Katılımcıların İkamet Süreleri Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Sayı	Ort.	Std.	F	P	Anlamlı Fark
Siyasal Duyarlılık	Doğum yeri (a)	93	4,20	0,740	0,751	0,522	---
	1-15 (b)	118	4,15	0,762			---
	16-20 (c)	132	4,28	0,778			---
	21 ve üstü (d)	124	4,15	0,901			---
	Toplam	467	4,19	0,801			----
Siyasal Memnuniyet	Doğum yeri (a)	93	3,08	0,820	1,648	0,178	---
	1-15 (b)	118	3,04	0,809			---
	16-20 (c)	132	3,17	0,846			----
	21 ve üstü (d)	124	3,28	1,005			----
	Toplam	467	3,15	0,879			----
Kişisel Tutum ve Davranış	Doğum yeri (a)	93	2,71	0,883	4,948	0,002*	D
	1-15 (b)	118	2,80	0,662			Yok
	16-20 (c)	132	2,61	0,799			D
	21 ve üstü (d)	124	2,99	0,941			a ve c
	Toplam	467	2,78	0,836			----

Tablo 8'deki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, "Avusturya'daki ikamet süresi ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır." hipotezi, "siyasal duyarlılık" ve siyasal memnuniyet" alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmezken, "kişisel tutum ve davranış" alt boyutunda 21 yaş ve üstü olanlar lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda hipotez kısmen desteklenmektedir.

Tablo 9. Siyasal Davranış ile Katılımcıların Eğitim Düzeyleri Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Sayı	Ort.	Std.	F	P	Anlamlı Fark
Siyasal Duyarlılık	İlk- Ortaokul (a)	90	4,05	0,974	1,061	0,366	---
	Lise (b)	183	4,24	0,684			---
	Önlisans (c)	64	4,22	0,715			---
	Lisans ve üstü (d)	130	4,20	0,859			---
	Toplam	467	4,19	0,801			----
Siyasal Memnuniyet	İlk- Ortaokul (a)	90	3,26	0,921	0,864	0,460	---
	Lise (b)	183	3,15	0,776			---
	Önlisans (c)	64	3,13	0,949			----
	Lisans ve üstü (d)	130	3,07	0,949			----
	Toplam	467	3,15	0,879			----
	İlk- Ortaokul (a)	90	3,01	0,895	3,865	0,009*	C
	Lise (b)	183	2,74	0,797			Yok
	Önlisans (c)	64	2,56	0,737			A

Kişisel Tutum ve Davranış	Lisans ve üstü (d)	130	2,79	0,866		Yok
	Toplam	467	2,78	0,836		----

Tablo 9’da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları incelendiğinde, “Eğitim düzeyi ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezinde, “siyasal duyarlılık” ve siyasal memnuniyet” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmezken, “kişisel tutum ve davranış” alt boyutunda ilk ve ortaokul mezunları lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu durumda hipotez kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 10. Siyasal Davranış ile Katılımcıların Aylık Gelirleri Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Sayı	Ort.	Std.	F	P	Anlamlı Fark
Siyasal Duyarlılık	1.001 den az (a)	65	4,05	0,917	2,779	0,051	---
	1.001 – 1.500 (b)	117	4,09	0,856			---
	1.501 – 2.000 (c)	136	4,18	0,793			---
	2.001 ve üstü (d)	149	4,33	0,688			---
	Toplam	467	4,19	0,801			----
Siyasal Memnuniyet	1.001 den az (a)	65	3,23	0,860	0,781	0,505	---
	1.001 – 1.500 (b)	117	3,13	0,961			---
	1.501 – 2.000 (c)	136	3,21	0,748			----
	2.001 ve üstü (d)	149	3,07	0,931			----
	Toplam	467	3,15	0,879			----
Kişisel Tutum ve Davranış	1.001 den az (a)	65	3,18	0,825	7,209	0,000*	a, b ve c
	1.001 – 1.500 (b)	117	2,77	0,807			A
	1.501 – 2.000 (c)	136	2,77	0,734			A
	2.001 ve üstü (d)	149	2,62	0,898			A
	Toplam	467	2,78	0,836			----

Tablo 10’deki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, “Gelir durumu ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezinde, “siyasal duyarlılık” ve siyasal memnuniyet” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmezken, “kişisel tutum ve davranış” alt boyutunda aylık geliri 1.001 Euro’dan az olanlar lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu durumda hipotez kısmen desteklenmektedir.

Tablo 11. Siyasal Davranış ile Katılımcıların Hane Halkı Büyüklüğü Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Sayı	Ort.	Std.	F	P	Anlamlı Fark
Siyasal Duyarlılık	Yalnız yaşıyor (a)	42	4,20	0,917	0,475	0,754	---
	2 (b)	59	4,19	0,856			---
	3 (c)	83	4,20	0,793			---
	4 (d)	150	4,11	0,688			---
	5 ve üstü (e)	133	4,24				---
	Toplam	467	4,19	0,801			
Siyasal Memnuniyet	Yalnız yaşıyor (a)	42	3,24	0,860	0,430	0,787	---
	2 (b)	59	3,18	0,961			---
	3 (c)	83	3,15	0,748			---
	4 (d)	150	3,07	0,931			---
	5 ve üstü (e)	133	3,18				---
	Toplam	467	3,15	0,879			
Kişisel Tutum ve Davranış	Yalnız yaşıyor (a)	42	2,89	0,825	1,501	0,201	---
	2 (b)	59	2,95	0,807			---
	3 (c)	83	2,81	0,734			---
	4 (d)	150	2,76	0,898			---
	5 ve üstü (e)	133	2,67				---
	Toplam	467	2,78	0,836			

Tablo 11’deki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları incelendiğinde, “Hane halkı büyüklüğü ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezinde, tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p>0,05$). Bu durumda hipotez tamamen reddedilmektedir.

Tablo 12. Siyasal Davranış ile Katılımcıların Meslekleri Arasındaki Anlamlı Farka İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

		Sayı	Ort.	Std.	F	P	Anlamlı Fark
Siyasal Duyarlılık	İşçi (a)	227	4,19	0,797	1,539	0,164	---
	Emekli (b)	15	4,13	0,858			---
	Ev Hanımı (c)	54	4,15	0,822			---
	Öğrenci (d)	29	3,81	0,913			---
	Esnaf ve İşveren (e)	85	4,26	0,814			---
	Devlet Kurumu (f)	47	4,34	0,667			---
	Diğer (g)	10	4,25	0,674			---
	Toplam	467	4,19	0,801			
	İşçi (a)	227	3,15	0,821			

Siyasal Memnuniyet	Emekli (b)	15	4,02	0,918	3,402	0,003*	a,c,d,e,f,g
	Ev Hanımı (c)	54	3,16	0,907			B
	Öğrenci (d)	29	2,85	0,955			B
	Esnaf ve İşveren (e)	85	3,09	0,941			B
	Devlet Kurumu (f)	47	3,22	0,812			B
	Diğer (g)	10	2,87	0,874			B
	Toplam	467	3,15	0,879			----
Kişisel Tutum ve Davranış	İşçi (a)	227	2,67	0,790	5,803	0,000*	B
	Emekli (b)	15	3,87	0,722			a,c,d,e,f,g
	Ev Hanımı (c)	54	2,89	0,864			B
	Öğrenci (d)	29	2,85	0,752			B
	Esnaf ve İşveren (e)	85	2,86	0,899			B
	Devlet Kurumu (f)	47	2,60	0,791			B
	Diğer (g)	10	2,73	0,498			B
Toplam	467	2,78	0,836	----			

Tablo 12'deki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, "Meslekler ile seçmenlerin siyasal davranışları arasında anlamlı bir fark vardır." hipotezinde, alt boyutlardan "siyasal duyarlılık" boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, "siyasal memnuniyet" ve "kişisel tutum ve davranış" boyutlarında emekli olan katılımcılar lehine anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda hipotez kısmen desteklenmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Siyasal pazarlama faaliyetlerinin profesyonel anlamda Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra uygulandığı görülmektedir. Siyasal pazarlama alanında yapılan akademik ve profesyonel araştırmalar her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma, Avusturya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının siyasal davranışlarının tespit edilmesi ile hem akademik alanda hem de profesyonel siyaset bilimciler açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle farklı ülkelerde yaşayan seçmenlerin siyasal eğilimlerinin tespit edilmesi siyasal partiler için artan rekabet ortamında başarı sağlamak için yol gösterici olacaktır.

Sürekli değişen seçmen istek ve ihtiyaçlarına uygun cevaplar bulabilmek için pazarlama karması elemanları olan ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerine siyaset alanında da başvurulmaktadır. Siyasal pazarlama da amaç sadece seçim dönemlerinde seçmenlerden oy almak değil, daha uzun süreli ilişkiler kurarak sürekli bir iletişim ve etkileşim oluşturmaktır.

Seçmenlerin, cinsiyet ve medeni durumlarına göre siyasal davranışları ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu verilere göre, siyasal partilerin veya aktörlerin planladıkları faaliyetlerde, cinsiyet ve medeni durum demografik değişkenlerine göre stratejiler geliştirmelerinin gerekli olmayacağı söylenebilir.

Ankete katılanların yaş değişkeni ve mesleklerine göre ANOVA sonuçlarına bakıldığında, “siyasal duyarlılık” alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmezken, “siyasal memnuniyet” ve “kişisel tutum ve davranış” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Katılımcıların ikamet süreleri, eğitim düzeyleri ve aylık gelirlerine göre ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, “kişisel tutum ve davranış” alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Yurtdışında yaşayan seçmenlere yönelik daha sonra yapılacak siyasal pazarlama çalışmalarında ülkenin kendine özgü unsurlarını da dikkate alarak bilimsel ölçek geliştirme süreci sonucunda oluşturulacak ölçek ile bir çalışma yapılması akademik açıdan katma değer oluşturacaktır.

Sonuç olarak siyasi partilerin ve adayların farklı ülkelerde yaşayan seçmenlere göre farklı siyasal pazarlama faaliyetleri uygulamaları geliştirmeleri siyasal başarıları için gerekli olduğu söylenebilir. Siyasal pazarlamanın, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi incelendiğinde, gelecekte pazarlama uygulamalarının siyaset alanında daha fazla rol oynayacağı söylenebilir. Değişen seçmen davranışlarının belli aralıklarla analiz edilmesi siyasi partilerin ve adayların uygulayacakları siyasal pazarlama faaliyetleri belirlenmesinde rehberlik edecektir. Farklı alanlardaki çalışmaların karşılaştırılması ve birlikte analiz edilmesi de bu konuda yardımcı olacaktır.

Çalışma sonucunda elde edilen sonuçların gelecekte yapılacak araştırmalar için bir alt yapı oluşturacağı düşünülmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak çalışmaların farklı ülkelerde, benzer veya farklı örneklem üzerinde çalışılması genel bir siyasal katılım tespiti açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akyılmaz, B. (2017). *Almanyada’ki oy vermeyen Türk seçmen pazarının bölümlendirilmesi üzerine bir araştırma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

Arslan, R. (2016). *Siyaset Bilimine Giriş (1. bs.)*, Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

- Aslan, R. (2018). Siyasal Pazarlama. İçinde Y. Akçi (Ed.), *değişen pazarlama anlayışı: güncel pazarlama yaklaşımları* (ss. 103–136), Gazi Kitabevi.
- Atilla, N. (1997), *Politika pazarlaması (Örnekleriyle Türkiye’de politika pazarlaması ve bir kampanya araçları etkinlik araştırması)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Bongrad, M. (1992). *Politikada pazarlama*, Çev., Fatma Ersoy, İletişim Yayınlar,
- Boyras, E. (2016). Seçmen kimdir, ne ister? Yerel seçimlerde seçmen pazarının bölümlendirilmesi üzerine bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 1–28.
- Cemalcılar, İ. (1987), Pazarlama’nın tanımı, *Pazarlama Dünyası*, 1(5).
- Çatlı, A. (2011), *Politik pazarlamada tutundurma faaliyetlerinin üniversite öğrencileri tarafından algılanışı*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Çiftlikçi, A. (1996). *Siyaset pazarlaması ve siyasi partilerin Malatya’daki uygulamaları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.
- Dağ, R., Servi, T. ve Şahin, F. (2018). Katılımcı demokrasi ve aktif vatandaşlık: Adıyaman örneği, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 294-303.
- Demirtaş, M. C. ve Orçun, Ç. (2015). Siyasal pazarlama uygulamalarının ilk kez oy kullanacak seçmenler üzerindeki etkilerine yönelik bir araştırma, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 41–48.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi.
- Ercins, G. (2007). Türkiye’de sosyo-ekonomik faktörlere bağlı olarak değişen seçmen davranışı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 25–40.
- Fedayi, C.1 (2015). *Siyaset Bilimi (5. bs.)*, Kadim Yayınları.
- General, C. A. (2013). *Siyasal pazarlamada tutundurma faaliyetlerine ilişkin seçmen davranışları: Kırklareli örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi.
- Güllüpunar, H. (2010), *Siyasal iletişim ve aday imajı*, Eğitim Kitabevi.
- Heywood, A. (2013), *Siyaset*, Çev., B. B. Özipek. (4. bs.). Adres Yayınları.

- Kotler, P. ve Levy, S. J. (1969), Broadening the concept of marketing, *Journal of Marketing*, 33(1), 10–15.
- Kotler, P. (1975). Overview of political candidate marketing, *ACR North American Advances*, 2, 761–769.
- Kurtuldu, H. S. (2006). Politik parti ve politik lider reklamları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 292–306.
- Mucuk, İ. (2017). *Pazarlama ilkeleri*, Türkmen Kitabevi.
- Özdemir, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi* (5. bs.). Kaan Kitabevi.
- Öztekin, A. (2014). *Siyaset Bilimine Giriş* (9. bs.). Siyasal Kitabevi.
- Peşkircioğlu, H. İ. (2017). *Türkiye’de seçmen davranışı literatürü üzerine analitik bir çalışma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi.
- Polat, C. (2015). *Siyasal pazarlama ve İletişim*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Polat, C., Gürbüz, E. ve İnal, M. E. (2004). *Hedef seçmen siyasal pazarlama yaklaşımı*, Nobel Yayıncılık.
- Prelot, M. (1972). *Politika Bilimi*, Çev. , N. Önal. Varlık Yayınları.
- Qasım A., Mohanad A. R. (2017). *Siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmen davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Mohr, M. (2019). *Anzahl der Türken in Österreich*. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/587860/umfrage/tuerken-in-oesterreich/> (01.11.2019).
- Sarıtaş, A. ve Bütün, R. U. (2016). Siyasi pazarlama faaliyetlerinin seçmen davranışları açısından önemi: Bir uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 127–156.
- Sarsık, A. (2019). *Siyasal pazarlama: Zonguldak ilinde seçmen davranışı üzerine bir araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Shama, A. (1976). The marketing of political candidates, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 4(4), 764–777.

- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). *Parti seçmenlerinin siyasal yönelimlerine etki eden sosyo ekonomik faktörler*, Nobel Yayın.
- Tan, A. (2002). *İlke ve uygulamalarıyla politik pazarlama*, Papatya Yayıncılık.
- Taşdemir, M. (2018). *Politik pazarlama araçlarından tutundurma faaliyetlerinin seçmen özellikleri bakımından incelenmesi: Gaziantep örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Tura, B. (2006). *Siyasal pazarlamada kullanılan tutundurma araçlarına üniversite öğrencilerinin ilgisi üzerine bir araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük (10. bs.)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Uslu Divanoğlu, S. (2008). Seçim kampanyalarında siyasal pazarlama karmaşı elamanlarının yeri ve önemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 108–118.
- Yılmaz, E. (2014). *Politik pazarlama ve politik pazarlama uygulamalarına yönelik eğilimler: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi.
- YSK. (2018). *Seçim Sonuçları Bilgisi, Yüksek Seçim Kurulu*. <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> (10.11.2019).
- Yükselen, C. (2001), *Pazarlama Araştırmaları (5. bs.)*. Detay Yayıncılık.

Determination of Relationships between Organizational Structure Dimensions and Intellectual Capital: An Ampirical Study in Export Organizations¹

Mustafa BEKMEZCİ

Prof. Dr., Toros University,
Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences,
Department of Business Administration,
mustafa.bekmezci@toros.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1206-690X>

Hüseyin YILMAZ

Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University,
Faculty of Economics, Department of Economics and Finance,
huseyin.yilmaz@adu.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3359-7670>

Abstract

The main purpose of this research is to investigate the interaction between organizational structure dimensions and intellectual capital components. In order to achieve this aim, a comprehensive literature survey was conducted and then a set of hypotheses developed within which the conceptual model of the research was tested using data obtained from 126 exporters operating in Aydın. According to the results obtained from the study, it has been determined that organizational structure dimensions affect intellectual capital and components at different levels and significance. In the face of fierce competition, business managers should take into account the elements of centralization, hierarchical order and division of labor. Managers should also create a more agile and flexible structure and attach importance to specialization.

Keywords: Organizational Structure, Intellectual Capital, Aydın, Manufacturing Firms, Export.

---

¹ Article Arrival/Acceptance Date: 09.05.2020/11.04.2021

Reference Information: Bekmezci, M. And Yılmaz, H. (2021). Determination of relationship between organizational structure dimension and intellectual capital: An ampirical study in export organizations. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Journal of Social Sciences*, 18 (3), 1855-1886 DOI: 10.33437/ksusbd.734958.

Örgüt Yapısı Boyutları ve Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi: İhracatçı İşletmelerde Ampirik Bir Çalışma

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, örgüt yapısı boyutları ile entelektüel sermaye bileşenleri arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla ilk önce kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş daha sonra da araştırmanın kavramsal modeli çerçevesinde geliştirilmiş bulunan hipotezler, Aydın ilinde faaliyet gösteren 126 ihracatçı işletmeden elde edilen veriler aracılığıyla test edilmiştir. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre örgüt yapısı boyutlarının, entelektüel sermaye ve bileşenlerini farklı düzeylerde ve anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Şiddetli rekabet karşısında işletme yöneticilerinin merkezileşme, hiyerarşik düzen ve iş bölümü unsurlarını dikkate alması; daha çevik ve daha esnek bir yapı oluşturmaya, uzmanlaşmaya önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Yapısı, Entelektüel Sermaye, Aydın, İmalat İşletmeleri, İhracat.

INTRODUCTION

The organization refers to a design and structure, including a process such as determining the organizational levels, powers and responsibilities, communication and information network (Saruhan and Yıldız, 2009: 1). The structure, which emerged as a result of the design of these elements, includes authority-responsibility, communication, authority and power relations. Almost every activity in the modern world is carried out through organizations. The organization is a result of employees interacting with each other to perform basic functions that will achieve certain goals (Daft, 2015: 11). Therefore, the organization requires the existence of a purpose that people and these people cannot achieve alone, but can only achieve by working together (Tran and Tian, 2013: 229)

Many factors such as globalization, digitalization of businesses and workplaces, the necessity to respond to the needs of customers quickly, diversity of workforce, and intense competition force organizations to survive. Therefore, organizations have to rethink and redesign their structural model in accordance with changing conditions. Because the behavior of the employees is determined by the structure (Ajagbe et al., 2016: 65) and organizational structure shapes performance (Andersson and Zbirenko, 2014; Clemmer, 2003; Demir and Okan, 2009), define how efficient operational processes are (Andersson and Zbirenko, 2014). Wolf (2002), states that organizational structure has a direct impact on the

success of the organization's operational strategy. On the other hand, Underdown (2012) states that when it is decided how the employees should behave, what behaviors are encouraged and what the employees will accomplish, the structure is formed in such a way as to reveal the desired attitudes and behaviors, and cultural values and norms are designed in accordance with the structure.

Organizations' adaptation to challenging environmental conditions, the ability to react quickly to changing customer needs, and the continuity of their existence in the environment of constant crisis and chaos called the new normal are closely related to the organizational structure. Structural form both enhances and limits what an organization can do (Bolman and Deal, 2013: 75). Organizational structure ensures efficient use of resources in the process of converting inputs into outputs, and increases the effectiveness of the organization, defined as the level of achieving its goal. Therefore, the organizational structure should be designed in accordance with the objectives, technology, workforce and environment of the organization (Bolman and Deal, 2013: 73).

Today, there is a big difference between the book value of the organizations and the market value (Saruhan and Yıldız, 2009: 101; Lev, 2001: 9; Bontis, 2002: 24). This difference arises from the employees, the organization itself and the relations of the organization. The most important element that activates the structure is human. Getting the right people in the organization, giving them the right roles and appropriate responsibilities will bring success. The organization also has a memory. Therefore, the organization itself is an important factor in increasing the performance of the organization as well as the human factor. In addition, any organization is not alone in the sector in which it operates, it has other organizations and customers with whom it communicates and interacts. In this context, intellectual capital, expressed as the sum of the information in the organization originating from people, organization and relationship, has three dimensions: human, organizational/structural and relational/customer capital.

Intellectual capital, which provides competitive advantage and is determined by researches that increase the economic and financial performance of the organization, is affected by the organizational structure. In this study, the interaction between the dimensions of the organizational structure and intellectual capital has been investigated by research on exporters. Although it has been determined in the literature that there is no consensus on the dimensions of the organizational structure, in this study it is evaluated that it is the most used in researches and it is considered to be in interaction with intellectual capital; division of work and specialization, authority and responsibility equivalence, unity of command, hierarchical order, degree of centralization and communication dimensions were discussed. Exports have an important role in the economic growth of countries both in terms of earning foreign currency and

increasing productivity. In order to be able to export and maintain exports, intellectual capital elements need to be managed better than the companies engaged in production and trade in the country.

CONCEPTUAL FRAMEWORK AND LITERATURE ANALYSIS

Organizational Structure and Dimension

The organization is a community of interconnected people, united at the disposal of a single authority, to be constantly undertaken a particular task (Ülgen, 1993: 43). As such, the organization expresses an order or arrangement, the concept of organization brings to mind the order or arrangements in the relations between work and work, work and man and man and man (Koçel, 2014: 209). Organizations are social assets geared towards specific goals, their activities are consciously structured and coordinated and linked to the external environment (Daft, 2015: 11). According to another definition, the organization is the social, economic and political structures that are consciously formed, structured, determined, and coordinated with the mutual interactions of individuals in order to achieve the specified goals (Saruhan and Yıldız, 2009: 1).

Bloisi et al. (2007: 710) defined the organizational structure as the grouping of people and tasks to increase the coordination of communication, decisions and activities. The term organizational structure refers to the formal structuring of individuals and groups, the allocation of duties, responsibilities and authority within the organization. (Ajagbe et al., 2016: 65). Stroh et al. (2002) emphasized that the organizational structure represents the relationships between the different roles played by units within an organization. Organizational structure covers the status of jobs, their relation to each other and accountability for processes and outputs of subprocesses (Tran and Tian, 2013: 230). In this context, the organizational structure can be accepted as a coordination and control tool that can guide the behavior of organizational actors towards the achievement of organizational goals (Herath, 2007: 906).

Organizational structure is the method of sharing responsibilities and power among the members of the organization and the implementation of business processes. Therefore, organizational structure includes the nature of formalization, the levels of the hierarchy, the level of horizontal integration, the centralization of authority and the patterns of communication (Ajagbe et al., 2016: 65). The first step in understanding organizations is to look at the dimensions that define specific organizational design features. These dimensions that define organizations are like the physical feature and personality used to describe people. Organizational structure is affected by many factors. Therefore, it can be shaped in many types. Aycan et al. (2016: 283) stated that there are four structural features that have important effects on employee motivation and work

behavior. These features, which are described as comparative pairs are: (1) Specialized or general, (2) Long or straight, (3) Independent or dependent, (4) Tight or loose. The description of these features is briefly summarized below (Aycan et al., 2016: 283-284):

Specialized or general: This feature is related to the way the job is designed. There is specialization at one end. Organizations that choose to specialize design jobs with simple, repetitive movements. There is very little variety in jobs and the role of the task is very small; there is also no opportunity for initiative or creativity. On the other end, there are organizations that try to design the work as much as possible, with a variety of jobs, skills, a role in the whole task, autonomy and feedback.

Long and straight: This feature literally defines the shape of the organizational structure. There are many hierarchical levels in a long structure. This usually occurs when the control area is narrow. In a flat structure, the hierarchical level is less and this is due to the large control area. A flat structure offers employees more enriched job opportunities, while a long structure offers managers more control.

Independent or dependent: In this feature, the focus is on the independence or dependency of business units. The work of a unit can be structured either by specialization or in general. Its specialization and structuring causes more dependency. If specialization is not used, the business unit is relatively independent.

Tight or loose: It also refers to the degree of formalization within the organization. A high level of formalization makes organization a tight organization, a low level of formalization makes organization a loose organization. When describing tight and loose organizations, mechanical and organic terms are also used.

Organizational dimension can be addressed in two groups, structural and contextual (Daft, 2015: 14-15). The structural dimension provides the labels used to describe the internal characteristics of an organization. It provides a basis for analyzing and comparing organizations. Pugh et al. (1968: 72) addressed the structural dimension in six dimensions as specialization, standardization, formalization, centralization, role differentiation and traditionalism. Daft (2015: 15) states that the structural dimension includes the degree of formality, specialization, authority hierarchy, degree of centralization, professionalization and personnel rates. Germain (1996), while defining the role of context and structure in the adoption of logistic innovation, focused on specialization, decentralization and integration. Koufteros and Vonderembse (1998: 2863) stated that implementing a radical innovation such as JIT could be facilitated or

prevented by the structural design of the organization, and stated structural design elements as centralization, formality and complexity. Santoro and Chakrabarti (2002: 1172) examined the organizational structure in three dimensions: hierarchical level, degree of formalization and degree of centralization. Zheng et al. (2010) stated that the most important components of the organizational structure are formality, centralization and control. Rapert and Wren (1998: 288) stated that the degree of centralization and formality are the most studied dimensions. Morton and Hu (2008) stated that the organizational structure components consist of elements such as centralization, specialization, standardization, formalism, and hierarchy. Below, the organizational structure components that are most focused on in the related literature are explained in order.

Division of Work and Specialization

The division of work refers to the distribution of tasks and is the cornerstone of the organizational structure. The degree of specialization is the level of organizational tasks divided into separate jobs (Robbins et al., 2013: 132). In other words, the grouping of activities is that the activities in each group are carried out by different employees. It is the division of the workforce (Daft, 2015: 15). It is the division of the work into very small parts (tasks) and each of these tasks is performed continuously by one person (Koçel, 2014: 216). The high level of specialization means that each employee does a small part of the job, and the low specialization means that the employees do a larger part of the job. The division of work facilitates the separation of powers and ensures that human resources are used more effectively (Keskin et al., 2016: 173). The division of work is provided in formats such as instructions, job description, operations, routines, detailed plans and rules for the work to be done.

Authority and Responsibility Equivalence

Authority is the right to place orders or instructions to others and wait for them to be followed, based on a managerial position (Robbins et al., 2013: 135). Briefly, the authority expresses the right to give orders and the power to wait for obedience to orders (Keskin et al., 2016: 173). The authority is distributed from top to bottom at organizational levels and gives managers of all levels the right to make decisions regarding their field of activity. The authority is not about the individual qualifications of the managers, but about the position they are in. Within the organizational structure, when a manager leaves his/her position, he/she loses her powers. Responsibility is the obligation to do something, to perform it, to show certain behaviors, to produce results and to account. However, the person must have authority to fulfill his/her responsibility. In other words, there should be a balance between the authority and responsibility of the

employees. In addition, employees should not be authorized but irresponsible or unauthorized or responsible (Koçel, 2014: 259).

Unity of Command

Unity of command means that every subordinate in an organization receives orders from only one supervisor and is responsible to a supervisor (Koçel, 2014: 256). To the extent that the subordinate has a reporting relationship with a single supervisor, the orders will have less confusion and greater sense of personal responsibility. Otherwise, the subordinate is surprised at which superior orders he will follow, while the top cannot give notice what level of authority he/she has assigned to and what duties he has given. Therefore, in the organization, no subordinate should receive orders from more than one top, and each subordinate should only be bound to one top. In other words, a subordinate should not report to more than one supervisor. Therefore, the unity of command is rarely broken. The unity of command is easy to implement in classic command-type organizations. However, it is not possible to implement unity of command in command-staff, functional and modern projects and matrix type organizations (Ülgen, 1993: 59). Apart from this, the activities that the employee is responsible for and the manager to report should be clearly defined for each employee.

Hierarchical Order

Too many people work in any organization, each employee performing a certain part of fragmented work to achieve the organization's purpose. The concept of hierarchy provides an effective solution for both coordination and collaboration. The hierarchy is an effective mechanism to coordinate a complex system involving a large number of specialist units (Grant, 1996: 117). According to this mechanism, the jobs and positions in the organization should be organized in a hierarchical structure and employees should know from whom to take orders and to whom they will be responsible (Koçel, 2014: 257). In other words, authorities and responsibilities should be clearly and continuously transferred from top management to the lowest level (Ülgen, 1993: 57). Therefore, in complex organizations, there should be a hierarchy that expresses a gradual order from the highest to the lowest authority level (Keskin et al., 2016: 175). The hierarchical order is closely related to the command. The success of many organizational activities depends on rapid execution and compliance with the hierarchy.

Degree of Centralization

The degree of centralization refers to the hierarchical level of decision making authority. Centralization is the case when the decision-making authority is gathered at the upper levels of the organization (Robbins et al., 2013: 140). In

other words, it is about the distribution of decision making authority in the organization between the levels (Koçel, 2014: 217). If the decision-making authority is gathered in the top management, the organization is centralized, and if the decision is made at the lower levels of the organization, the organization is not centralized (decentralisation) (Daft, 2015: 15). Therefore, centralization expresses “how concentrated decision making power is at the higher levels of the institution” (Caruana et al., 1998: 18; Schminke et al., 2000: 296). The traditional form of organization is in the form of a pointed pyramid, and decision-making powers are concentrated in the upper echelon (Robbins et al. 2013: 140). Senior managers who have the power to make decisions in such a structure are informed of all activities of the organization. However, when all the decisions are made by the managers and employees are asked to comply with the written rules only, the employees will not participate in decisions that may affect them and will have no impact on the activities in the workplace. Therefore, employees at lower levels will have the feeling that their control over work and workplace is restricted (Rhee, 2017: 1526).

Communication

Communication has an important place in the effectiveness and efficiency of organizational functions and is one of the most important aspects of the organization. The organization can achieve integration through its own communication system. This is the process of gathering, analyzing and reporting information so that the organization can perform its activities (Hodge et al., 2003: 44). According to Bloisi et al. (2007: 362), it is the responsibility of managers to establish top-down, bottom-up and cross-communication channels within the organization and to ensure the continuity and functionality of these channels. The main purpose of intra-organizational communication is to convey, approve, provide information and feedback, to inform, encourage and coordinate staff against changes throughout the command chain. All organizations need coordination. Ensuring coordination in the organization takes place in two ways (Hage et al., 1971: 861). The first of these is the programming and planning of each work, the implementation of these plans and programs made with the penalty and reward system, and the other is to provide continuous information flow with feedback and mutual adjustments. On the other hand, the diversity of jobs in the organization and the difference in power and status affect the degree of communication. In this context, Hage et al. (1971) found that, as a result of their research, both programmed, planned and unprogrammed and unplanned communication between departments are often affected by the complexity, formalization and centralization features of the organization.

INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS COMPONENTS

Intellectual capital focuses on the abstract resources of the organization that contribute to creating value (Barkat and Beh, 2018: 1) and, if it can be measured, it is considered as one of the cornerstones of providing competitive advantage. As a matter of fact, Dow Chemical has applied intellectual capital management on patents and saved 40 million dollars in tax, Skandia company has reduced its administrative expenses by 75% in the last six years with its intellectual capital measurement, has increased its productivity by 400% and Toshiba has also increased its factory productivity by 20% (Dönmez and Erol, 2016: 29-30). As a result of their research, Chen et al. (2005) determined that the intellectual capital of organizations has a positive effect on market value and financial performance and may be an indicator for future financial performance. Ozturk and Demirgunes (2007) concluded that there is a relationship between company value and intellectual capital as a result of the research conducted on 30 companies registered on the Istanbul Stock Exchange.

Today, the assets of organizations include not only tangible assets such as machinery, buildings, equipment, but also intangible assets such as management skills, know-how, patents, organizational culture and brands. Intangible assets are also among the values of the organization like concrete assets. It is emphasized that with the intellectual capital, the organization can create more value with its intangible assets instead of its tangible assets (Saruhan and Yıldız, 2009: 101). Lev (2001: 9) compared the market value and book value ratio of 500 companies traded in Standards and Poors (S&P) between 1977-2001, which increased from 1 to 5, but 80% of these companies were reported that it does not reflect its value in its financial reports. In 1989, Charles Handy emphasized that the intellectual assets of the organization should be 3-4 times more valuable than the book value (Bontis, 2002: 24). As a matter of fact, in 1975, while 83% of the market value of the top 500 companies in USA consisted of tangible values and 17% consisted of intangible values, this situation was reversed in 2015, and the value of intangible assets reached 84% (Demir and Erol, 2016: 30). The difference between the book value and market value of organizations is defined as intellectual capital (Brown et al., 2005: 35), the increase in this difference has increased the interest in intellectual capital. It is clear that the difference between the market value and the book value arises from intangible assets such as information, experience and relationships that do not appear in the financial statements but are promising that the organization will be successful in the future. Kaplan and Norton (2004: 4) state that 75% of the market value of American companies originates from intangible assets.

Barkat and Beh (2018: 1) defined intellectual capital as the sum of all information used by the organization to provide competitive advantage.

Information that can be transformed into profit is intellectual capital (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 71), Curado and Bontis (2007) stated that intellectual capital represents the accumulation of knowledge in the organization and is related to all of the information within the implicit or explicit, individual or collective organization. Suramaniam and Youndt (2005: 450) defined intellectual capital as the ability of the organization to use information resources. Therefore, it is possible to define intellectual capital as the ability to use the knowledge of the organization in a way to provide competitive advantage. Leif Edvinsson, known as the first professional intellectual capital manager, likewise treated intellectual capital as information converted into value. According to the OECD, intellectual capital is the economic value of intangible assets of an organization, in other words, human capital and structural capital (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 70-71). Although intellectual capital is often described as intangible assets, patent rights, licensing and technology are also counted among intellectual assets and are considered visible assets of intellectual capital. In this context, intellectual capital is defined as the sum of all tangible and intangible assets that the organization has developed and accumulated over the years (Brown et al., 2005: 35; Bölükbaşı, 2014: 426). The high number of definitions reveals the importance of the subject, on the one hand, and indicates the difficulty of the definition of immaterial elements (Vidrascu, 2016: 169).

It is seen that there is no consensus on the definition of intellectual capital, but the following features are emphasized: Intellectual capital is not tangible, it is intangible. The organization has a positive effect on its financial results. It is largely related to people. It is the conversion of information into profit and provides a competitive advantage. Briefly, intellectual capital is concerned with the advantages that provide competitive advantage by creating value (Dönmez and Erol, 2016: 29) and the most valuable assets for the organization (Cortés et al., 2018: 273). The fact that intellectual capital consists of intangible assets and that these elements differ on the basis of organizations led to the development of different methods for measuring the intellectual capital. Market value book value difference and rate, Tobin's Q ratio, calculated intangible value are financial methods used to measure intellectual capital (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 73-76; Bölükbaşı, 2014: 431). Quote-weighted patents model, information accounting, DATI project and Danish Intellectual Capital Guide, Balanced Scorecard method, intellectual value added coefficient, intellectual capital index, intellectual capital-performance model, human resources accounting, intangible assets indicator, MERITUM Project, Skandia Guide, the technology broker model is the non-financial methods used to measure intellectual capital (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 73-76).

The multiplier effect of intellectual capital in the organization is seen especially when it comes to the production of information and the renewal of

information, which is realized through the contribution of the members of the organization that shape the knowledge step by step through its organizational learning and its competence and technical knowledge. Talents developed by human resources with the support of management in the organization enable the creation of new products and processes, which strengthens the link between intellectual capital and innovation (Cortés et al., 2018: 273-275). Indeed, Subramaniam and Youndt (2005) determined that the dimensions of intellectual capital and the interrelationships between them affect the ability of innovation as a result of longitudinal research on 93 organizations. There are also many studies showing that intellectual capital has a positive effect on economic and financial performance and efficiency (Ismail and Karem, 2011; Saengchan, 2008; Zeglat and Zigan, 2014).

The dimensions of intellectual capital have been handled and analyzed in many different ways such as human capital, relational capital, customer capital, competitive capital, social capital, supply source capital, community capital, regulatory capital, contract capital. However, there is a general approach that intellectual capital has three dimensions (Pamukçu and Akarçay Öğüz, 2014: 72; Tseng and Goo, 2005: 191; Cortés et al., 2018: 273; Edvinsson and Sullivan, 1996). These are human capital, structural capital, and relational capital. It can be said that these three dimensions include other intangible entities called by different names. Human capital is concerned with the talent, satisfaction and motivation of employees, structural capital, organizational structure, procedures, processes and managerial programs (Bontis et al., 2000), and relational capital is related to customers, suppliers and their commitment to the organization (Kim and Kumar, 2009). The dimensions of intellectual capital are described in more detail below.

Human Capital

Human capital refers to the competence of employees in the organization, namely the sum of their knowledge, skill, ability and experience, creativity and innovation ability, flexibility, job satisfaction, motivation and ability to become a team player (Vidrascu, 2016: 171). However, these competencies should be used in a way that creates value for the organization in the form of creating information, producing new products and ideas, business process or product development or improvement (Saruhan and Yıldız, 2009: 102). In this context, it can be said that the main source of innovation is human capital (Bölükbaşı, 2014: 428). In its simplest form, human capital is knowledge in the minds of employees (Curado and Bontis, 2007: 320). The essence of human capital is the knowledge and intelligence of the individual. It is the cumulative sum of implicit knowledge of employees in the organization (Stovel and Bontis, 2002: 309). In this context, it can be said that education, experience, attitude and creativity are the most

important factors for human capital. Programs, inventions, databases, methodology, documents, drawings and designs are observed activities of intellectual capital, resulting in intellectual property that provides competitive advantage to the organization, such as patents, copyrights, trademarks, and trade secrets (Vidrascu, 2016: 170).

Relational Capital

Relational capital includes the relations of the organization with its external environment, it is the sum of the relations consisting of the person or institutions that purchase the goods/services or shares of the organization (Saruhan and Yıldız, 2009: 104). It is also called customer capital. Every organization that has customers has customer capital. The title value of the customer capital organization is also defined as the value of its ongoing relationships with the people and organizations it sells (Stewart, 1997: 158). However, relational capital is deficient only if it is evaluated as relationships with customers. In addition to customer relations, relations with the employees in distribution channels are also important (Ergün and Yılmaz, 2012: 44). In addition, other commercial companies affecting the organization and other institutions such as the government should be evaluated within this scope. Therefore, marketing channels and customer relations information form the core of the relational capital (Bontis, 1998: 67). On the other hand, Akpınar (2002) deals with suppliers within the scope of customer capital. Relational capital has four elements: suppliers, partners, investors and customers (Ergün and Yılmaz, 2012: 45). Therefore, relational capital consists primarily of information in non-organizational networks that have information about customers (Curando and Bontis, 2007: 320). In addition, it includes the organization's customers, suppliers, competitors and all other environmental elements with which it relates (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 73). When evaluated within this scope, relational capital is interpersonal harmony and synergy created both within and outside the organization (Stovel and Bontis, 2002: 309).

Structural Capital

It is the intellectual capital element of the organization created by human capital and contributing to the development of human capital (Saruhan and Yıldız, 2009: 102). In other words, the organization itself can also have structurally implicit knowledge (Bontis, 1998: 66). In this context, structural capital includes topics such as innovation, relationship and organizational infrastructure (Chen et al., 2005: 161). It is also known as organizational capital. Daft and Weick (1984: 285) state that organizations have cognitive systems and memories, that people come and go to organizations, but that they maintain the information, behavior, mental maps, norms and values that organizations have

over time. In other words, personal expertise and associated human capital may continue to be employed in the organization, or may leave the organization for reasons such as assignment elsewhere and employee quitting. Unlike human capital, structural capital remains in the organization and does not change easily (Walsh and Ungson, 1991: 61).

In this context, structural capital can be defined as the information that remains in the organization when the employees go to their homes. In other words, it consists of information stores located in databases, file cabinets, processes and e-mail of the organization or employees outside the human brain (Curando and Bontis, 2007: 320). As such, structural capital can be defined as the organization's effort and ability to achieve this in transforming the knowledge and experience of human capital into organizational property. Uncovering the knowledge and experience of the employees is directly proportional to the organization's opportunities. Therefore, the task of structural capital is to ensure the continuity of human capital and relational capital (Pamukçu and Akarçay Ögüz, 2014: 73).

ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND INVESTIGATION OF INTELLECTUAL CAPITAL INTERACTION

Organizations' indispensable assets are no longer natural resources, machinery or even financial capital, but intellectual capital. In this context, it is necessary to evaluate human resources, the structure of the organization, its processes, practices and all other actors that it has relations with its customers as assets that add value to the organization. This can be achieved through the organizational structure, which is an important mechanism for coordinating communication, decisions and activities, and grouping people and tasks. Founders and top management of the organization have great responsibilities in establishing the organizational structure. There are four factors that organization founders and senior managers need to consider when creating the organizational structure (Ülgen, 1993: 129): (1) The environment in which the organization is located, (2) The size of the organization, (3) The variety of goods and services produced, (4) The thought and personality of those who set up and manage the organization.

Managers' thoughts, beliefs, assumptions and personalities play an important role in determining the interaction between the dimensions of the organization's structure and intellectual capital. In particular, the ability of managers to assume and transfer authority and responsibility, the management area, the ability to collaborate with other people or managers, the way to grow and live, personal value judgments, different behaviors and intuitions determine the structure to be established (Ülgen, 1993: 162). In this context, four important models can be

mentioned about the beliefs and assumptions of managers (Aycan et al., 2016: 286). These are: (1) The traditional model based on the scientific management trend of Frederick Taylor (1911), (2) The model of human relations based on the work of Elton Mayo (1949) and the results of classical Hawthorne experiments, (3) Abraham Maslow (1954) and Douglas Human resources model based on McGregor's (1960) studies, (4) Human resources development model based on systems suitable for the learning organization perspective. The assumption underlying each model affects organizational design, decision making, communication, behavior control, reward and procedures for the role of the manager (Aycan et al., 2016: 286-292).

The traditional model assumes that those who work are naturally lazy, greedy, selfish and unwilling to cooperate, think that working is an unpleasant thing, tend to escape from responsibility, and the only way to deal with this is to offer material rewards to those who work. Organizational design based on this model results in a specialized, long, dependent and tight organizational structure. The human relations model is based on two assumptions. First, people have a natural need to belong, to feel useful and to be recognized. Second, if people receive a reasonable salary, it is more important than money to fulfill the natural demands set out in the first assumption. Since the human relations model implicitly accepts the assumptions of the traditional model, the organizational design using this model does not differ significantly from the organization using the traditional model.

The human resources model is based on three basic assumptions. First, if the employees have the opportunity to reach their personal goals by making a meaningful contribution to the organization's goals, he/she does not think that the work is unpleasant. Second, rising in the workplace is more important than making money. Third, most employees demand and cope with difficulty, autonomy and responsibility. Organization design is general, flat and loose. Its independent/dependent feature depends on the technology used by the organization. Jobs are indivisible and not routine. Decision making style and process are consultant and participant. There is a two-way communication between the manager and the subordinates. Access to information is free and open. It is ensured that the employees exhibit the desired behaviors, not by organizational control, but by the employee's commitment to work. Career development plans, training and development opportunities, difficult tasks are particularly important. The supervisor believes that his/her subordinates have the autonomy and self-control ability. Therefore, the manager gives autonomy and responsibility to the employees while performing their duties. As a trainer and consultant, he/she works with his subordinates, explains the roles, sets goals, provides support and feedback, eliminates the factors that hinder high performance.

The human resources development model supports long-term learning and development to improve the business-related capacity of individuals and groups. The basic assumption applied to individuals, groups and organizations is “development by learning”. Other assumptions of this approach are: (1) People have an unlimited learning and development capacity individually and collectively, (2) The primary purpose of the organization is to provide every opportunity for people and team to learn, (3) Organizations succeed when learning takes place at all levels. Employees are given importance because they are human. Organization design is general, flat and loose. Things are not divided and routine. Authorization and expertise are at the forefront in business design. It also includes “autonomous working groups”. Decision making is consultant and participant. Unlimited flow of information is encouraged to facilitate the learning and adaptation processes. There is an open discussion and dialogue environment. This enables the employees to express their opinions easily, and if it is more appropriate and valid, they can easily accept the opinions and opinions of others. Employees are expected to learn themselves and have responsibility for personal development. The manager believes that subordinates want to be autonomous and control themselves and can do so. Vision is internalized by employees.

It can be seen how much difference of managers’ thoughts and beliefs on organizational structure in forming the organizational structure. Intellectual capital is the information in the human, organization and the customers with which the organization is related and other institutions and the conversion of this information to benefit the organization. Therefore, this information needs to be revealed and used. This is only possible with the adoption of the human resources model and the human resources development model. In this context, upper level managers have great responsibilities in using the knowledge of the organization in a way to provide competitive advantage to the organization. The talent, teaching and leadership quality of senior managers should be used in a way that supports employees to perform their duties. Similarly, structural reforms that managers will make in the organization can help produce information.

Nonaka et al. (2000) stated that managers should provide learning environment by giving time to their employees and providing a suitable working environment, by drawing their attention, and emphasized the importance of this issue. Managers can provide a good working environment for employees, a good database that reduces working hours, and interaction opportunities to discuss organizational goals. Such structural possibilities increase information sharing. (Huang et al., 2010) and triggers innovation in the organization (Subramaniam and Youndt, 2005). The human resources model and the human resources development model also provide the knowledge and experience of the human capital to the organization. It prepares the ground for the formation of the capital of the organization in the databases, files and processes of the organization, which

is considered as the memory of the organization. Similarly, relational capital is extremely important for the information flow of the organization (Barkat and Beh, 2018: 3). Relational capital is the information that the organization obtains through customer relations and marketing channels. As such, the relational capital covers the information that the organization obtains from people and organizations outside the organization, it gives information about which goods or services will be produced for whom, the extent of the relations with suppliers, investors, partners. Therefore, it is possible to transform this information into structural capital by adopting the human resources model and the human resources development model.

Hypotheses designed to determine the relationship between the intellectual capital dimensions of the organizational structure and the intellectual capital dimensions related to the main purpose of this study within the framework of the forecasts put forward with the literature research and explanations made so far are listed below.

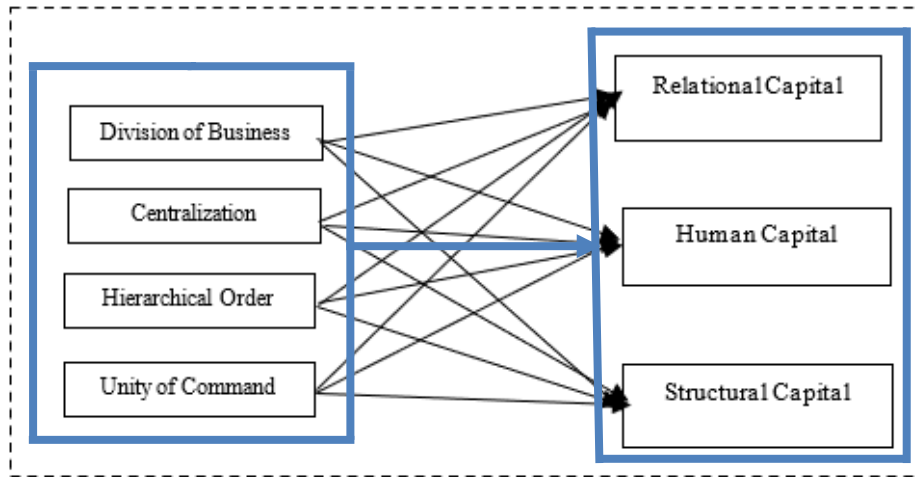
H1(a,b,c,d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affects relational capital positively and significantly from intellectual capital dimensions.

H2(a,b,c,d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affects human capital positively and significantly from intellectual capital dimensions.

H3(a,b,c,d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affects structural capital positively and significantly from intellectual capital dimensions.

H4: There is a significant relationship between organizational structure and intellectual capital.

Regarding the theoretical framework and in accordance with the purpose of the research, the conceptual model of the research is summarized in Figure 1 below.

Figure 1. Conceptual Model of the Research

METHOD

Sampling, Procedure and Measurement Tools

The universe of the research is the enterprises dealing with exports in the province of Aydın in Turkey. The information about these businesses has been obtained from the official records of the Ministry of Industry. It has been determined that 274 enterprises are exporter in Aydın province. Since all of the enterprises are attainable level, a questionnaire has been sent to all of them. Questionnaire forms were tried to be filled through face-to-face interviews, but were mostly obtained by e-mail due to cost and time constraints. 135 of the questionnaire forms have returned and only 126 of them have been found ready for statistical analysis. Analyzes and results of the research are provided with these data. It was determined that the rate of return of the surveys is 49%. It is seen that this rate is an acceptable rate in the literature.

In order to measure the organizational structure that expresses the independent variable of the research model developed within the scope of the study, an organizational structure measurement questionnaire, which was first developed by Jackson (2007) and later adapted to Turkish by Timurturkan (2010), was used. The scale consists of 3 dimensions and 31 questions. The “complexity” dimension was measured with 8 questions, the “centralization” dimension with 9 questions and the “formalization” dimension with 14 questions. The division of work and specialization, which are other dimensions related to the organizational structure, were measured with 10 questions, hierarchical order 2 questions and unity of command 2 questions. The scale used by Pugh et al. (1968: 65-105) was used in the preparation of the questions of this scale. The answers in the scale

were taken with 5-point Likert (5-Strongly Agree, 4-Agree, 3-Neither agree nor disagree, 2-Disagree, 1-Strongly Disagree). The reliability coefficient of the scale was reported as Cronbach $\alpha=0.780$.

The intellectual capital scale developed and applied by Subramanian et al. (2005) was used to measure the intellectual capital, which is the dependent variable of the research. It has been determined that the relevant scale has structural, criterion and content validities. Intellectual capital scale consists of 14 items. Human capital was tried to be measured with 5 questions and social capital with 5 questions and structural capital with 4 questions. All the expressions in the scale were measured according to the 5-point Likert scale as “5-Strongly Agree, 4-Agree, 3-Neither agree nor disagree, 2-Disagree, 1-Strongly Disagree”. In order to contribute to the validity and reliability of the research, reverse statements were used on the scale to control the answers of the participants. These statements were reversed before the analysis process and then included in the average and used in the analysis process (Youndt and Snell, 2004: 337-360). Information such as the duration of professional experience, age, education, position in the business, marital status and gender, which are thought to affect the organizational structure dimensions of the participants, were determined as control variables.

Analysis of Data

The data related to the sample of the study were analyzed by using SPSS 19.0 statistics program. Frequency analysis was applied to determine the demographic characteristics of the participants. Then, the reliability of the variables related to the conceptual model of the research were tested and factor analyzes were carried out to reveal which sub-dimensions they consisted of. In the next stage of the research, correlation analysis was conducted to reveal the relationships between the research variables and sub-dimensions determined by factor analysis. Finally, regression analyzes were carried out to test the hypotheses determined within the scope of the research. The demographic characteristics of the respondents in the study are shown in Table 1.

Table 1. Demographic Features of the Participants in the Research

Demographic Feature	Category of Variables	Frequency Distribution	Percentage Distribution (%)
Professional Experience Time	1-2 Years	26	20,6
	3-5 Years	37	29,4
	6-10 Years	32	25,4
	11-15 Years	8	6,3
	16 and more	23	18,3
Age	18-25	35	27,8

	26-30	37	29,4
	31-40	24	19,0
	41-50	17	13,5
	51 and more	13	10,3
Education	Primary education	8	6,3
	High school	11	8,7
	University	94	74,6
	Master	10	7,9
	Ph.D.	3	2,4
Position in Business	Company owner	11	8,7
	Company Manager	7	5,6
	Department Officer	13	10,3
	Foreman	9	7,1
	Employee	86	68,3
Marital status	The married	64	51
	Single	62	49
Gender	Woman	54	43
	Man	72	57

Descriptive Statistics for the Scales Used in the Research

Descriptive statistics about the variables determined within the framework of the conceptual model of the research are presented in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics on Research Variables

Operational Variable	N	Mean	Standard deviation
Organizational Structure	126	3,73	,570
(1) Division of Work	126	4,08	,727
(2) Centralization	126	3,60	,959
(3) Hierarchical Order	126	3,63	,894
(4) Unity of Command	126	3,63	1,00
Intellectual Capital	126	3,89	1,305
(1) Relational Capital	126	3,48	,983
(2) Human Capital	126	3,87	,726
(3) Structural Capital	126	4,31	3,36

When we look closely at the findings in Table 2, where the average and standard deviation values of the measurement tools are shown, it is understood that the average of the organizational structure and dimensions, which express the independent variable of the study, varied between 3.60 and 4.08, and the standard deviation values were close to each other. When the average values of the intellectual capital and its sub-dimensions that make up the dependent variable of the research are analyzed, it is determined that the averages vary

between 3.48 and 4.31. It is understood that the standard deviation values related to the dependent variable show affinity.

Factor Analysis and Reliability

In line with the validity and reliability analysis of the research variables, Explanatory Factor Analysis and reliability analysis were performed. As a result of the factor analysis applied to determine the structural validity of the organizational structure scale, it was determined that no question statement in the scale was below the 'Measures of Sampling Adequacy (MSA)' 0.50 in the Anti-Image Correlation Matrix and was suitable for factor analysis. As a result of factor analysis on the relevant scale, 4 factors consisting of 18 expressions with Eigenvalues 1 and above were obtained (KMO=0,826, Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square=954,773, df=253 ve p=0,000). Total explained variance was determined as 60.708%. As a result of the analysis, it was understood that the scale used to measure the organizational structure does not have a different distribution from the original scale. The factors obtained with this result were named as Division of work and Specialization (Explanatory 28.939%), Centralization (Explanatory 15.022%), Hierarchical Order (Explanatory 8.4439%) and Unity of Command (Explanatory 8.308%). The reliability levels of the mentioned dimensions, which are presented within the scope of the analysis, were determined separately and in total. As a result of the analysis, it was understood that all dimensions related to the organizational structure scale were reliable (Division of Work and Specialization: Cronbach $\alpha=0,92$; Centralization: Cronbach $\alpha=0,750$; Hierarchical Order: Cronbach $\alpha=0,712$; Unity of Command: Cronbach $\alpha=0,702$). The results obtained when the organizational structure scale was subjected to reliability analysis in aggregate were found to be acceptable high (Cronbach $\alpha=0.844$). It is understood that the scale of organizational structure used in the research is a reliable measurement tool.

Within the framework of the explanatory factor analysis applied to the intellectual capital scale, it was determined that no question expression value other than just one question was found under the 'Measures of Sampling Adequacy (MSA)' below 0.50 in the Anti-Image Correlation Matrix and all of them were found to be suitable for factor analysis. As a result of the analysis applied to the scale, it was observed that there were three factors consisting of 14 expressions with Eigenvalues 1 and above (KMO=0,708, Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square=846,330, p=0,000). Total variance was determined as 60,452%. It is understood that all dimensions of the intellectual capital scale show the same distribution as the original scale. The factors obtained are named as relational capital (Explanatory 28,185%), human capital (Explanatory=21,593%) and structural capital (Explanatory=10,674%). The

reliability values of these dimensions obtained in the continuation of the analysis were determined separately and in total. As a result of the reliability analysis, the reliability of the mentioned dimensions was found to be at acceptable levels (relational capital: Cronbach $\alpha=0,863$; human capital: Cronbach $\alpha=0,794$; structural capital: Cronbach $\alpha=0,708$). As a result of the reliability analysis applied collectively to all relevant dimensions, the reliability coefficient was found to be acceptable and high (Cronbach $\alpha=0,803$). The findings show that the intellectual capital scale, which expresses the dependent variable of the research, is a reliable scale.

The Tukey Test was conducted on the organizational structure and intellectual capital variables in the conceptual model of the research. As a result of the Tukey Test, all these variables were analyzed together with their sub-dimensions. Correlation analysis was carried out to determine the relationships among the variables within the scope of the research model. As a result of the analysis, it was determined that the research variables are related to each other. When the correlation analysis findings shown in Table 3 are evaluated, it is seen that there is a significant variety of relationships between the dimensions of the organizational structure and intellectual capital. When the relationships between the dependent and independent variables subject to analysis are analyzed at a specific level, it is seen that the variable that has the strongest relationship with the organizational structure dimensions is the hierarchical order ($r=,397$), and the weakest relationship is the unity of command ($r=-,204$). When the relationship of the dimensions that make up the intellectual capital with the organizational structure is examined, it is understood that relational capital is the factor with the most relation ($r=,507$). It was determined that structural capital, which is one of the intellectual capital dimensions, has the weakest relationship with organizational structure ($r=,109$). When the relationship between the organizational structure as the independent variable of the research and the intellectual capital expressing the dependent variable is closely examined, it is determined that there is a significant, positive and strong relationship between the two variables ($r=,305$).

Table 3. Organizational Structure Dimensions and Intellectual Capital Dimensions Correlation Matrix

Factors	1	2	3	4	5	6	7	8	9
(1) Division of Work	1	,205*	,371**	,184*	,046	,495**	,268**	,631**	,333**
(2) Centralization		1	,236**	,331**	,574**	,105	,153	,717**	,295**
(3) Hierarchical Order			1	-,033	,245**	,502**	,282**	,582**	,397**
(4) Unity of Command				1	,319**	,077	-	,615**	-,204*

(5) Relational Capital					1	,146	,106	,507**	,369**
(6) Human Capital						1	,333**	,459**	,508**
(7) Structural Capital							1	,109	,947**
(8) Organizational Structure								1	,305**
(9) Intellectual Capital									1

* Correlations are significant at the 0.05 level (2-tailed), ** Correlations are significant at the 0.01 level (2-tailed).

Hypothesis Tests

A regression analysis and hierarchical regression analysis were performed in order to test the hypotheses determined within the scope of the research. a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) The Unity of Command is predicted to positively and significantly affect relational capital from the intellectual capital dimensions. Regression analysis results show that the degree of centralization ($\beta=,502$), hierarchical order ($\beta=,221$) and unity of command ($\beta=,213$) have a positive and significant effect on the relational component of intellectual capital. It is observed that the division of work and specialization, which is one of the organizational structure dimensions, has a negative effect on the relational dimension related to intellectual capital ($\beta=-,178$). It is understood that the model with three independent variables, which are found to be statistically significant, explains the effect of four dimensions of the organizational structure on the relational dimension of intellectual capital (at the level of ,000 significance) by 39.3%. With this result, H1b, c, d hypotheses were confirmed and H1a hypothesis could not be confirmed ($p<0.05$).

In the second hypothesis of the research, it is predicted that “Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command positively and significantly affect human capital from the intellectual capital dimensions.” It is understood that the regression model established to test the accuracy of this hypothesis is meaningful. When the findings of the model were analyzed, it was determined that there was a positive and strong relationship between the dimensions of the organizational structure outside the degree of centralization and the human capital dimension of the intellectual capital, and the relation in question was also significant ($R^2=,374$; $p=,000$). It is understood from the dimensions related to the organizational structure that the degree of centralization has a negative interaction with human capital ($\beta=-,073$). Organizational structure

dimensions explain 39.4% of the total variance in human capital. In other words, the size of the organizational structure of the human capital is affected by the hierarchical order dimension (43%), the division of work and specialization (34%) and the unity of command (8%) ($p < 0.05$). According to this situation, it was concluded that H2a, c hypotheses were supported, and d hypothesis was not accepted.

With the third hypothesis of the research, it is predicted that “Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command positively and significantly affect structural capital from the intellectual capital dimensions.” The results of the regression analysis applied to test this hypothesis reveal that the organizational structure dimensions, the division of work and specialization ($\beta = .266$), the degree of centralization ($\beta = .225$) and the hierarchical order ($\beta = .113$) are positively effective. From the findings, it was determined that the organizational structure of the unity of command dimension ($\beta = -.466$) negatively affected the structural capital ($\beta = -.466$; $p < 0.05$). It was determined that the model with three independent variables explained the structural capital dimension (at the level of ,000 significance) by 27.8%. In other words, when the proportional effects of organizational structure dimensions on structural capital are examined, it is seen that the division of work and specialization affects 26.6%, the degree of centralization (22.5%) and the hierarchical order in 11.3% ($p < 0.05$). As a result of the regression analysis regarding H3a, b, c and d hypotheses, it is understood that H3c hypothesis is not supported, H3a, b and d hypotheses are supported.

Another relationship tested in the research is the interaction between the organizational structure that expresses the independent variable of the research and the intellectual capital that forms the dependent variable. The statistical model established in this framework was found to be significant. According to the results of the regression model in which the effects of both variables of the research on each other as a whole were tested, it was determined that the organizational structure had a positive and significant effect on intellectual capital ($\beta = .305$, $p = .001$). The bivariate model explains the impact of organizational structure on intellectual capital as a whole, by 9.3%. With this result, H4 has been confirmed. Detailed findings regarding the hypothesis testing conducted within the scope of the research are shown in Table 4 below.

Table 4. Regression Analysis Results for Testing the Effects of Organizational Structure Dimensions on Intellectual Capital Dimensions

Model	Variables	Adjusted R ²	F	Change in R ²	Significance F	Standardized Beta	t Value	p Value
1	H1 (a, b, c, d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affect the relational capital with the association of management and intellectual capital dimensions.							
		,393	21,071	,413	,000			
	Division of Work and Specialization					-,178	-2,301	,023
	Degree of Centralization					,502	6,540	,000
	Hierarchical Order					,221	2,844	,005
	Unity of Command					,213	2,800	,006
2	H2 (a, b, c, d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affects human capital positively and significantly from the intellectual capital dimensions with the unity of command.							
		,374	19,531	,394	,000			
	Division of Work and Specialization					,336	4,277	,000
	Degree of Centralization					-,073	-,936	,351
	Hierarchical Order					,429	5,433	,000
	Unity of Command					,080	1,041	,300
3	H3 (a, b, c, d): Organizational structure dimensions a) Division of work and Specialization, b) Degree of Centralization, c) Hierarchical Order, d) Unity of Command affects structural capital positively and significantly from the intellectual capital dimensions with the unity of command.							
		,278	12,910	,301	,000			
	Division of Work and Specialization					,266	3,154	,002
	Degree of Centralization					,225	2,687	,008
	Hierarchical Order					,113	1,325	,188
	Unity of Command					-,466	-5,617	,000
4	H4: There is a significant relationship between organizational structure and intellectual capital.							
	Organizational Structure	,086	12,605	,093	,001	,305	3,550	,001

CONCLUSION AND EVALUATION

Factors such as economic fluctuations, developments in technology, and increasing competition require that organizational structure and intellectual capital be compatible. Organizations' ability to continue their existence requires them to turn to products, processes and markets different from their competitors. It is understood that the companies that develop product architecture that can not be easily imitated in a short period of time by competitors are prominent with their financial and market performances. Intellectual capital is at the base of differentiation. It has become a rule that almost every business can easily imitate all their assets other than their intellectual assets in a short time and easily. The fact that intellectual capital cannot be imitated and the information assets have an increasing value brings the opportunity for organizations to increase the market value to a value in front of competitors. Organizational structure emerges as an operational factor in ensuring the supply of resources for production towards target markets, strict adherence to the competitive environment, and exhibiting motivation and effective coordination in order to achieve the objectives. Exploring the interaction between organizational structure and intellectual capital, conducting analysis on the link between the organizational structure's output and developments in intellectual capital quality will bring new perspectives on competition and value to businesses.

In this study, the findings regarding the examination of the relations between organizational structure and intellectual capital revealed that there are statistically significant and strong relationships between organizational structure and intellectual capital. When the relationships between the mentioned variables of the research are evaluated; there is a significant relationship between organizational structure dimensions (division of work and specialization, centralization, hierarchy, unity of command) and the relational capital dimension of intellectual capital; there is a significant relationship between organizational structure dimensions, division of work and specialization and hierarchy, and intellectual capital dimensions with human capital, but there is no significant relationship between centralization and unity of command; it has been determined that there is a significant relationship between organizational structure dimensions, division of work and specialization, centralization and unity of command, but there is no significant relationship between hierarchy.

When the relationships between the mentioned variables of the research were evaluated, it was determined that the degree of centralization among the organizational structure dimensions was the most influential variable on relational capital ($\beta=,502$; $p<0.05$). Considering that relational capital includes the elements of the organization's immediate business environment, it can be concluded that a decentralized organization model cannot focus sufficiently, and

that the decentralized model of the organization, in which decisions, authority and power are transferred to lower levels, will make the expected contribution to the relational component of intellectual capital. In the research, it was understood that hierarchical order and unity of command factors also had an effect on relational capital ($\beta=,221>,213$; $p<0.05$).

Another finding put forward within the scope of the study was the level of influence of the organizational structure of intellectual capital on human capital. As a result of the hierarchical regression analysis applied in relation to this, it was determined that the hierarchical order component of the organizational structure was the most influential factor in human capital ($\beta=,429$; $p<0.05$). Considering that human capital is the most valuable asset of the organization, it is understood that the hierarchy, which is the key of coordination and cooperation in the high performance of the organization, is shaping the human capital. Employees are influenced by the structure with the knowledge they have, the behaviors they exhibit and their experiences regarding the information infrastructure of the organization. Therefore, it is understood that the fact that the organizational structure is in a vertical, authoritative plane affects human capital negatively, while the structure based on the team and giving priority to strengthening will support the outputs of human capital more.

Another result obtained in the scope of the research is that the division of work and specialization among organizational structure dimensions is the variable that affects the structural dimension of intellectual capital the most. The hierarchical regression analysis conducted in this framework determined that the factors affecting structural capital are the division of work and specialization, degree of centralization and hierarchical order, respectively ($\beta=,266>,225>113$; $p<0.05$). This reveals that the primary component of the organizational structure created by human capital of the organization, which determines the development of employees and the success of the innovation process, is the division of work and specialization. It is understood that structural capital is strongly influenced by the degree of specialization, given that the degree of specialization is the practice of dividing the workforce by dividing the workforce into certain jobs by structuring each work into certain tasks by dividing the workforce into sections. Based on the findings and explanations, it is possible to conclude that the structural capital of an organization will be adversely affected as the division of work and degree of specialization of the organization increases, and structural capital will strengthen as the division of work and specialization is directed towards flexible specialization, business expansion and business enrichment.

The study attempted to deal with the relationships between operational variables as a whole. According to the result of the regression analysis performed for this purpose and the standardized beta coefficient obtained, it has been

determined that the organizational structure has a strong and positive effect on intellectual capital ($\beta=,305$; $p<0.05$). This result shows that the organizational structure is a decisive factor in making a difference in the competition for the business. It is understood that the structure has a strategic importance for optimizing the intellectual capital performance. Enterprises should be able to shape their organizational structure components according to developments in the external environment, and prefer structural features that emphasize looser, flexible specialization, delegation, communication and coordination during periods of increased competition. Today's fierce competition conditions highlight an organizational structure that attaches importance to harmony and differentiation, the main source of differentiation is determined as intellectual capital, and the success of businesses depends on demonstrating the ability to blend the components of the structure and intellectual capital optimally. It can be said that these findings are compatible with the literature (Cortés vd., 2018; Zéghal & Maaloul, 2010; Ismail & Karem, 2011; Saengchan, 2008; Zeglat & Zigan, 2014).

Finally, the contribution of this research to the literature can be expressed as addressing the effects of organizational structure on intellectual capital in a holistic model, analyzing the relationships between the variables in the model for the first time and eliminating a theoretical gap. The contribution of research applications in a business environment of the effects of the intellectual capital of the organization structure of the component to be revealed by analysis of perceptions and employees are subjected to testing in this case for the first time in Turkey.

As a result, the research has some limitations at the theoretical, conceptual and methodological levels, but reveals results that are relational in terms of literature and guiding for practitioners. Furthermore, in order to examine the subject of the research more comprehensively, it is suggested to carry out a specific analysis on larger samples in the future studies.

REFERENCES

- Ajagbe, M. A., Cho, N. M. Udo, E. Edem U. and Peter, O. F. (2016). How organizational structure aids business performance. *International Journal of Research in Commerce & Management*, 7(8) 64-68.
- Akpınar, S. (2002). *Entelektüel Sermaye Yönetimi ve Bir Boya İşletmesi Üzerine Etkileri* I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli, 727-739.
- Andersson, J. and Zbirenko, A. (2014). Effect of organizational structure, leadership and communication on efficiency and productivity-a qualitative

- study of a public health-care organization, Bachelor Thesis, Umeå Universitet.
- Aycan, Z.; Kanungo, R. N. and Mendonça, M. (2016). *Kültürler arası bağlamda örgütler ve yönetim*, KÜY.
- Barkat, W. and Beh, L.-S. (2018). Impact of intellectual capital on organizational performance: Evidence from a developing country. *Academy of Strategic Management Journal*, 17(2), 1-8.
- Bloisi, W., Cook, C. W. and Hunsaker, P. L. (2007) *Management and organizational behaviour*, 2nd ed., McGraw-Hill, Maidenhead.
- Bolman, L.G. and Deal, T. E. (2013). *Organizasyonları yeniden yapılandırmak*, (Çev. Ahmet Aypay ve Abdurrahman Tanrıoğen), Seçkin.
- Bontis, N. (1998). Intellectual capital: An exploratory study that develops measures and models” *Management Decision*, 36(2), 63-76.
- Bontis, N.; Keow, William C. C. and Richardson, S. (2000). Intellectual capital and business performance in Malaysian industries, *Journal of Intellectual Capital*, 1(1), 85-100.
- Bontis, N. (2002). The rising star of the chief knowledge officer, *Ivey Business Journal*, 66(4), 20-25.
- Bontis, N. (1998). Intellectual capital: An exploratory study that develops measures and model, *Management Decision*, 36(2), 63-76.
- Bölükbaşı, Y. (2014). Entelektüel sermayenin işletme bazında ölçülmesinde kullanılan yöntemler ve sigorta sektöründe bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 36(1), 425-447.
- Brown, Jr., A. Osborn, T., Chan, J. M. and Jaganathan, V. (2005). Managing intellectual capital. *Research Technology Management*, 48(6), 34-41.
- Caruana, A., Morris, M. H., and Vella, A. J. (1998). The effect of centralization and formalization on entrepreneurship in export firms. *Journal of Small Business Management*, 36(1), 16-29.
- Chen, M.-C., Cheng, S.-J. and Hwang, Y. (2005). An empirical investigation of the relationship between intellectual capital and firms market value and financial performance. *Journal of Intellectual Capital*, 6(2), 159-176.

- Clemmer, J. (2003). *Organization structure limits or liberates high performance*. <https://www.clemmergroup.com/articles/organization-structure-limits-liberates-high-performance/> (10.02.2018).
- Cortés, E. C., Sáez, P. Z. and Illescas, M. G. (2018), Intellectual capital management: An approach to organizational practices in ecuador. *Intangible Capital*, 14(2), 270-285.
- Curando, C. and Bontis, N. (2007). Managing Intellectual Capital: the MIC Matrix. *International Journal of Knowledge and Learning*, 3(2/3), 316-328.
- Daft, R. L. and Weick, K. E. (1984). Toward a model of organizations as interpretation systems. *The Academy of Management Review*, 9(2), 284-295.
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt kuramları ve tasarımlarını anlamak*, (Cev. Ed. Ömür N. Timurcanday Özmen), Nobel Yayıncılık.
- Demir, H. and Okan, T. (2009). Teknoloji, örgüt yapısı ve performans arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 57-72.
- Dönmez, A. and Erol, İ. (2016). Entelektüel sermayenin ölçülmesi: vaic yöntemi yardımıyla BIST Sürdürülebilirlik Endeksi işletmeleri üzerine bir uygulama, *Mali Çözüm*, Kasım-Aralık, 27-56.
- Edvinsson, L. and Sullivan, P. (1996). Developing a model for managing intellectual capital. *European Management Journal*, 14(4), 356-364.
- Ergün, E. and Yılmaz, O. (2012). The effects of the relation level of relational capital and structural capital on the intellectual capital level and firm's financial and nonfinancial performance. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 03(08), 39-58.
- Germain, R. (1996). The role of context and structure in radical and incremental logistics innovation adoption. *Journal of Business Research*, 35(2), 117-127.
- Grant, R. M. (1996). Toward a knowledge-based theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17, 109-122.
- Hage, J. Aiken, M. and Marrett, C. B. (1971). Organization structure and communications. *American Social Review*, 36(5), 860-871.

- Herath, S. K. (2007). A Framework for management control research. *Journal of Management Development*, 26(9), 895-915.
- Hodge, B. J., Anthony, W. P. and Gales, L. M. (2003). *Organization theory*. 6th ed., Prentice Hall, New Jersey.
- Huang, Y. C. and Wu, Yen C. J. (2010). Intellectual capital and knowledge productivity: The Taiwan biotech industry. *Management Decision*, 48(4), 580-599.
- Ismail, K. N., Izah K. and Al-Musali, M. A. K. (2011). Intellectual capital and financial performance of banks in Bahrain. *Journal of Business Management and Accounting*, 1(1), 63-77.
- Jackson, J. M. (2007). *An examination of the relationship between elementary school principals perceptions of shared decision making and three organizational structures, dissertation*, UMI Number: 3279738, 2007, 68-87.
- Kaplan, R. S. and Norton, D. P. (2004). *Strategy maps: Converting intangible assets into tangible outcomes*, Harvard Business School Press, Boston.
- Keskin, H. Akgün, A. E. and Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt teorisi*, Nobel Yayıncılık
- Kim, D.-Y. and Kumar, V. (2009). A framework for prioritization of intellectual capital indicators in R&D. *Journal of Intellectual Capital*, 10(2), 277-293.
- Koçel, T. (2014). *İşletme yöneticiliği*, 15.b., Beta Yayıncılık.
- Koufteros, X. A. and Vonderembse, M. A. (1998). The impact of organizational structure on the level of jit attainment: Towards theory development. *International Journal of Production Research*, 36(10), 2863-2878.
- Lev, B. (2001). *Intangibles: management and reporting*, Brookings Institution Press, Washington, DC.
- Morton, N. A. and Hu, Q. (2008). Implications of the fit between organizational structure and ERP: A structural contingency theory perspective” *International Journal of Information Management*, 28(5), 391-402.
- Nonaka, I., Toyama, R. and Konno, N. (2000). SECI, Ba and leadership: A unified model of dynamic knowledge creation. *Long Range Planning*, 33(1), 5-34.

- Öztürk, M. B. and Demirgunes, K. (2007). Determination of effect of intellectual capital on firm value via value added intellectual coefficient methodology: an empirical study on ISE-Listed manufacturing firms. *Istanbul Stock Exchange Review*, 10(37), 59-78.
- Pamukçu, A. and Akarçay Ögüz, A. (2014). Firma değerlemesinde entelektüel sermayenin yeri ve önemi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42), 69-87.
- Pugh, D. S., Hickson, D. J., Hinings, C. R. and Turner, C. (1968). Dimensions of organization structure. *Administrative Science Quarterly*, 13(1), 65-105.
- Rapert M. I. and Wren B. M. (1998). Reconsidering organizational structure: A dual perspective of frameworks and processes. *Journal of Managerial Issues*, 10(3), 287–302.
- Rhee, J., Seog, S. D., Bozorov, F. and Dedahanov, A. T. (2017). Organizational structure and employees' innovative behavior: The mediating role of empowerment. *Social Behavior and Personality*, 45(9), 1523-1536.
- Robbins, S. P.; Decenzo, D. A. and Coulter, M. (2013). *Yönetimin esasları*, (Çev. Ed.: Adem Ögüt), Nobel Yayıncılık.
- Saengchan, S. (2008). The role of intellectual capital in creating value in the banking industry. *International Review of Business Research*, 7(2), 157-169.
- Santoro, M. D. and Chakrabarti, A. K. (2002). Firm size and technology centrality in industry–university interactions. *Research Policy*, 31(7), 1163-1180.
- Saruhan, S. C. and Yıldız, M. L. (2009). *Çağdaş yönetim bilimi*, Beta Yayıncılık
- Schminke, M., Ambrose, M. L. and Cropanzano, R. S. (2000). The effect of organizational structure on perceptions of procedural fairness. *Journal of Applied Psychology*, 85(2), 294-304.
- Stewart, T. A. (1997), *Entelektüel sermaye*, (Çev.: Nurettin Elhüseyni), MESS.
- Stovel, M. and Bontis, N. (2002). Voluntary turnover: Knowledge management-friend or foe?. *Journal of Intellectual Capital*, 3(3), 303-322.
- Stroh, L. K.; Northcraft, G. B. and Neale, M. A. (2002). *Organizational behavior: A management challenge*, Mahwah, N.J, Lawrence Erlbau.

- Subramaniam, M. and Youndt, M. A. (2005). The influence of intellectual capital on the types of innovative capabilities. *Academy of Management journal*, 48(3), 450-463.
- Timurturkan, K. (2010). *Örgütsel yapının örgütsel değişime direnç üzerindeki etkisi: İzmir tapu ve kadaströ bölge müdürlüğü 'nde bir uygulama*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tran, Q. and Tian, Y. (2013). Organizational Structure: Influencing Factors and Impact on a Firm. *American Journal of Industrial and Business Management*, 3, 229-236.
- Tseng, C.-Y. and Goo, Y. J. (2005). Intellectual capital and corporate value in an emerging economy: empirical study of Taiwanese manufacturers. *R&D Management Journal*, 35(2), 187-201.
- Underdown, R. (2012). *Organizational structures*. http://dept.lamar.edu/industrial/underdown/org_mana/org/org_structure-George.html (13.05.2018)
- Ülgen, H. (1993), *İşletmelerde organizasyon ilkeleri ve uygulaması*, 2.b., İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No: 258.
- Walsh, J. P. and Ungson, G. R. (1991). Organizational memory. *Academy of Management Review*, 16(1), 57-91.
- Wolf, D. (2002). *Execution and structure*. <http://www.dewarsloan.com/workin%20papers-execution%20and20%structure.html> (13.05.2020).
- Vidrascu, P. A. (2016), Intellectual capital, an intangible item not reflected in the financial statements of the organizational structure. *Internal Auditing & Risk Management*, 2(42), 169-177.
- Youndt M. A. and Snell S. A. (2004). Human resource management, intellectual capital, and organizational performance. *Journal of Managerial Issues*, 16(3), 337-360.
- Zeglat, D. and Zigan, K. (2014). Intellectual capital and its impact on business performance: Evidences from the Jordanian hotel industry. *Tourism and Hospitality Research*, 13(2), 83-100.
- Zheng, W., Yang, B. and Mclean, G. N. (2010). Linking organizational culture, structure, strategy, and organizational effectiveness: Mediating role of knowledge management. *Journal of Business Research*, 63, 763-771.

Otomobil Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Covid-19 Döneminde bir Araştırma¹

Naci BÜYÜKDAĞ

Dr. Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Pazarlama Bölümü, nbuyukdag@akdeniz.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9836-5942>

Öz

Tüketicilerin en önemli ihtiyaçlarından birisi otomobildir çünkü hem statü ve prestij gibi sosyal ve duygusal faydalar sağlarken hem de ulaşım, taşıma, kolaylık ve zaman tasarrufu gibi işlevsel faydalar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı da otomobile yönelik fiyatlandırmanın hangi karar verme kriterlerinden etkilendiğinin saptanması ve bu unsurların Covid-19 pandemisi sürecinde değişkenlik gösterip göstermediğinin araştırılmasıdır. Bu çalışmada ikincil veri kullanılmış ve veriler www.kaggle.com sitesinden alınmıştır. Veri seti, Türkiye’de en çok satın alınan beş otomobil markasından oluşmaktadır. Çalışmada veri yöntemi olarak karar ağacı yöntemlerinden Çalışmada veri yöntemi olarak karar ağacı yöntemlerinden XGBoost algoritması kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre motor gücü, kilometre ve yaş değişkenleri fiyatlandırma açısından ilk dört karar ağacı düğümlerini oluşturmuştur. Karar ağacına ilişkin beşinci düğüm ise marka, değişen parça sayısı, vites türü ve motor kapasitesini içermektedir. Bu çalışmada pandemi öncesi ve sonrası karşılaştırılmış, tüketicilerin otomobile ilişkin fiyatlandırma yaparken farklı karar verme kriterlerinden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Covid-19 pandemisi tüketicilerin karar verme kriterlerinin önem sırasını değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Otomobil, Fiyatlandırma, Karar Ağacı, XGBoost.

Determining the Factors Affecting Automobile Prices: A Study in the Covid-19 Period

Abstract

The automobile is one of consumers' most important needs because it provides both social and emotional benefits such as status and prestige and functional

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 26.05.2021/15.09.2021

Künye Bilgisi: Büyükdag, N. (2021). Otomobil fiyatlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Covid-19 döneminde bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1887-1902. DOI: 10.33437/ksusbd.943250.

benefits such as transportation, convenience and time-saving. This study aims to determine which decision-making criteria affect the pricing of the car and investigate whether these factors vary during the Covid-19 pandemic process. Secondary data were used in this study, and the data were taken from www.kaggle.com. The data set consists of the five most purchased automobile brands in Turkey. The study used the XGBoost algorithm, one of the decision tree methods, as the data method. According to the research findings, engine power, mileage and age variables formed the first four decision tree nodes in terms of pricing. The fifth node of the decision tree includes brand, number of parts changed, gear type and engine capacity. Before and after the pandemic were compared, it was concluded that consumers were affected by different decision-making criteria when pricing the car. In other words, the Covid-19 pandemic has changed the order of importance of consumers' decision-making criteria.

Keywords: Covid-19, Automobile, Pricing, Decision Tree, XGBoost.

Giriş

Otomotiv sektörü, ulusal gelir ve istihdam dikkate alındığı zaman Türkiye ekonomisi açısından çok önemlidir (Erdem ve Şentürk, 2009: 141). Türkiye otomotiv sektörü, 2020 ocak ayı baz alındığında 10 yıllık ortalama satışlara göre yaklaşık olarak %27,2 oranında artış göstermiştir (www.odd.org.tr, 2021: 20). Bununla birlikte 2019 yılında Çin'den yayılan Covid-19 virüsünün etkisiyle birlikte pazarda daralmalar meydana gelmiş ve TÜİK verilerine göre üretim %9,3, ihracat %14,3 oranında azalmıştır (www.odd.org.tr, 2021: 19). Ayrıca ikinci el piyasası da bu durumdan etkilenmiş ve ikinci el araçları toplam pazarı %46 oranında azalma göstermiştir (www.odd.org.tr, 2021: 35). Covid-19 salgınından sonra ortaya çıkan istihdam sorunu gıda vb. ürünlerin fiyatlarının artması ve enflasyonun varlığından dolayı da bireylerin otomobil satın almaya yönelik kararları fiyata daha duyarlı hale gelmiştir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen, günümüzde tüketiciler açısından tercih edilen ürünlerden birisi otomobildir çünkü hem tüketiciler için taşıma, ulaşım ve ulaştırma gibi fonksiyonel faydalar hem de statü ve prestij gibi sosyal ve duygusal faydalar sağlayabilmektedir. Ayrıca Kılıç vd. (2020: 565) tarafından yapılan çalışmaya göre bireyler Covid-19 salgınında ortaya çıkan bulaş riskini azaltmak için toplu taşıma araçlarından uzak durmak istemekte ve toplu taşıma yerine özel araç kullanmayı talep etmektedirler. Bu durumda her bir birey için otomobil sahipliğinin önemi artmaktadır ve fiyatın hangi unsurlardan etkilendiği ve Covid-19 pandemisi sürecinde ve sonrasında tüketicilerin beklentilerinde değişiklik olup olmadığı daha da önem kazanmıştır. Çünkü Akçi (2016: 334) tarafından aktarıldığına göre, tüketicilerin ikinci el otomobile ilişkin görüşlerini en fazla etkileyen değişken %59 oranı ile fiyat olurken, bu değişkeni %41 ile markası ve

%35 ile modeli izlemektedir. Sonuç olarak tüketicilerin otomobil tercihlerindeki en büyük etkenlerden birisi de fiyat değişkenidir çünkü fiyat tüketiciler için ürünün değerini ifade etmektedir.

Değer, bir ürünü satın alma için gerekli parasal maliyettir (Lindgreen vd., 2012: 207) ve ürünün fiyatı da tüketiciler için fedakârlık etmiş oldukları bedeli göstermektedir. Bu çalışmada da otomobil pazarında oluşan fiyatın tüketicilerin hangi beklentileri neticesinde oluşmuş olduğu araştırılmaktadır. Çünkü otomobil satın alma kararı fiyat, fiyat/fayda, kalite, güvenlik, imaj, prestij gibi çeşitli özelliklerden etkilenmektedir (Memişoğlu ve Kırgız, 2021: 8). Ancak pandemi sürecinde bu unsurların halen etkili olup olmadığı veya bu süreçte hangi değişkenlerin ön plana çıktığı önemli sorunsallardandır. Bu çalışmanın amacı da piyasada oluşan fiyatın otomobilin hangi özelliklerine göre düğümlere ayrıldığı ve tüketicilerin ürüne ilişkin yapılan fiyatlandırmalarda hangi özellikleri dikkate aldığının araştırılmasıdır. Böylece serbest piyasada oluşan fiyatın hangi unsurlardan etkilendiği ve tüketicilerin hangi özelliklere daha fazla değer atadıkları saptanabilecektir. Ayrıca literatürdeki diğer çalışmaların Covid-19 öncesinde yapılmış olmasından dolayı, bu çalışmadan elde edilecek bulgular tüketicilerin pandemi döneminde tercihlerini etkileyen etmenlerin araştırılması açısından da katkı sağlayacaktır. İnce ve Yılmaz (2020: 568-569) tarafından yapılan çalışma da, bireylerin bakış açısının pandemi öncesi döneme göre farklılıklar gösterdiğini söylemektedir ve bireylerin pandemi sonrasında da hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını ifade ettikleri belirtilmektedir.

Literatür

Fiyat, tüketicilerin ürüne ilişkin algıladıkları parasal değerın sübjektif bir biçimidir (Calvo-Porrall ve Lévy-Mangin, 2017) ve tüketicilerin ürüne ilişkin fedakârlıklarını göstermektedir ve tüketiciler tarafından kalite göstergesi olarak algılanmaktadır (Zeithaml, 1988). Bundan dolayı fiyat, tüketicilerin satın alma niyetlerinin en önemli göstergelerinden birisidir (Büyükdğ, Soysal, ve Kitapci, 2020; Lien, Wen, Huang, ve Wu, 2015).

Özçalıcı tarafından da 2017 yılında ikinci el otomobil fiyatlarının tahmin edilmesine yönelik karar ağacı analizi yapılmış ve bağımsız değişkenler olarak fiyat (kategorik), yıl, km, motor hacmi, motor gücü, şehir içi yakıt tüketimi, şehirlerarası yakıt tüketimi, net ağırlık ve yıllık MTV değeri alınmıştır. Çalışmanın sonucuna göre model yılı ve motor gücü fiyat tahmininde önemli girdilerden olduğu bulgulanmıştır. Dinç (2010) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında da otomobil seçimi açısından otomobil sahibi olanlar için marka, yakıt tipi, fiyat, motor hacmi, yakıt tüketimi ve iç dizayn önemli olarak bulgulanırken, otomobil sahibi olmayanlar için ise marka, fiyat, yakıt tipi, yakıt tüketimi, motor hacmi ve iç dizayn unsurları önemli olarak bulgulanmıştır.

Daştan (2016: 323) tarafından yapılan çalışmada da otomobil fiyatlarını etkileyen en önemli değişkenlerin marka ve modeli, yaşı, kilometresi, vites türü ve yakıt türü temel unsurlar olarak bulunmuştur. Ecer (2013: 111) tarafından ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen unsurların tespit edildiği araştırmada veri madenciliği yöntemlerinden yapay sinir ağları kullanılmış ve hedonik model açısından ikinci el otomobil fiyatlarına en çok etki eden faktörlerin otomobilin marka ve modeli, motor gücü, kilometresi, yaşı ve yakıt türü özellikleri olduğu ifade edilmiştir. Andersson (2005) tarafından İsveç'te yapılan çalışmada da, İsveç'te yaşayan bireyler için güvenlik unsuru önemli olduğundan dolayı otomobil fiyatının otomobilin kazalara ilişkin doğal risk seviyesi ile negatif korelasyon gösterdiğini ifade etmiştir. Reis ve Santos Silva (2006) tarafından Portekiz'de yapılan çalışmada da tüketicilerin otomobile ilişkin kalite algılarının otomobil fiyatlarını yaklaşık olarak %4,8 oranında artırdığını söylemiştir. Erdem ve Şentürk (2009) tarafından Türkiye'deki ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen değişkenlerin araştırıldığı çalışmada da, fiyatların dizel motor, siyah veya gri renk, otomatik vites, açılır tavan, otomobilin üretildiği yıl, motor silindiri ve otomobilin menşei (Japon, Alman veya ABD) unsurlarından pozitif olarak ve aracın gördüğü hizmet sayısı ve satıldığı yerden (örneğin İstanbul) negatif olarak etkilendiği bulgulanmıştır. Ancak 2020 mart ayından beri Türkiye'de Covid-19 vakasının çıkması ve tüm ülkeyi etkisi altına almasından sonra, tüketicilerin tercihlerinde veya beklentilerinde önemli farklılıklar meydana gelmeye başlamıştır. Örneğin Kayabaşı (2020: 22-24), bireylerin Covid-19 pandemisi sonrasında tasarruflu olacağını ve fantezi ve arzu ile kendini ifade etmek için yapmış olduğu tüketimleri virüsün oluşturmuş olduğu korku ortamında yeniden revize ederek gereksiz harcamalardan kaçınacağını ifade etmiştir.

Duygun (2020: 244) da Covid-19 sürecinde evde kalmanın bireylerin alışkanlıklarını değiştirdiğini ve bunun da bireylerin davranışlarını etkileyeceğini söylemektedir. Çünkü Covid-19 salgını sonrasında bireyler açısından yüksek risk algısı ve korku meydana gelmiştir ve bu durum da tüketicilerin tutumlarında ve davranışlarında meydana gelen değişimlerin temel nedeni olarak görülmektedir (Kılıç et al., 2020: 564). Sonuç olarak Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi dikkate alındığı zaman, pandemi sürecinde tüketicilerin üst basamaklar yerine fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları basamaklarına geri dönüş yaptıkları söylenebilir (Baltacı ve Akaydın, 2020: 60). Bu çalışmada da 2021 yılına ilişkin tüketici verileri kullanılarak, serbest piyasada oluşan otomobil fiyatlarının hangi unsurlardan etkilendiğinin saptanması amaçlanmıştır. Ayrıca güncel veriler kullanılarak pandemi sürecinde tüketicilerin otomobil fiyatlarına ilişkin algılarının değişip değişmediği de incelenmiştir. Böylece otomobile ilişkin fiyatlandırma yapılırken otomobilin hangi özelliklerin tüketicilerin fiyatlandırma yaparken göz önüne aldıkları saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ayrıca veri madenciliği yöntemlerinden karar ağacı yöntemi kullanılmış ve tüketicilere ilişkin algıların

ortaya çıkarılması da amaçlanmıştır. Çünkü karar ağaçları teorisi, veri setinde yer alan değişkenlerin altındaki ilişkileri yöneterek anlamlı kurallar üretmektedir ve sınıflandırma ve tahminlemede kullanılabilir (Liang, 2010: 7489).

Yöntem ve Bulgular

Örnekleme ilişkin veri seti 2021 yılı içerisinde www.arabam.com.tr adresinde yer alan ilanlardan üretilen verilerden oluşmaktadır ve www.kaggle.com adresinden alınmış olup ikincil veri niteliğindedir ve tüketiciler açısından güncel tercihleri yansıtmaktadır (<https://www.kaggle.com/mertulas/car-sale-dataset-2021-arabamcom>). Çünkü www.arabam.com.tr sitesi [sahibinden.com](http://www.sahibinden.com) ile birlikte Türkiye'nin en çok bilinen otomobil satın alım/satma sitelerinden birisidir (<https://www.webtekno.com/arabam-com-sahibinden-ikinci-el-araba-h76336.html>) ve sadece arabaya ilişkin olarak tematik bir web sitesi olmasından dolayı tüketicilerin genel tercihini yansıttığı düşünülmektedir. Bununla birlikte veri seti olarak Türkiye'de en çok satılan 5 aracın incelenmesi planlanmıştır çünkü veri seti çok fazla sayıda veriyi içermektedir. Sonuç olarak en çok satan 5 farklı araba markası olarak Renault, Volkswagen, Fiat, Hyundai ve Ford markaları analize dâhil edilmiştir (<https://tr.euronews.com>) ve veriler toplam 1093 adet satır ve 9 sütundan oluşmaktadır. Betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

<u>Değişken</u>	<u>Min</u>	<u>Maks</u>	<u>Ortalama</u>	<u>Medyan</u>	<u>Std. Sapma</u>	<u>Çarpıklık</u>	<u>Basıklık</u>
Otomobil							
Yaşı	0	31	6.58	5	5.47	1.38	1.8
Motor							
Kapasitesi	900	2000	1442.91	1500	176.29	-0.25	0.84
Motor							
Gücü	58	238	103.18	100	22.48	1.10	2.94
Kilometre	0	428.000	124.888.13	111.000	81.595.31	0.72	0.18
Değişen							
Parça	0	5	0.3	0	0.73	3.09	11.05
Sayısı							
Boyalı							
Parça	0	11	1.08	0	1.86	2.23	5.53
Sayısı							
Fiyat	11750	432.000	139.980.32	130.000	61.400.80	0.89	1.32
<u>Değişken</u>	<u>Kategoriler</u>		<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>			
Yakıt Türü	Benzin		431	39.4			

	<u>Motorin</u>	<u>662</u>	<u>60,6</u>
	<u>Renault</u>	<u>373</u>	<u>34,1</u>
	<u>Volkswagen</u>	<u>285</u>	<u>26,1</u>
<u>Markalar</u>	<u>Fiat</u>	<u>142</u>	<u>13,0</u>
	<u>Hyundai</u>	<u>139</u>	<u>12,7</u>
	<u>Ford</u>	<u>154</u>	<u>14,1</u>
	<u>Manuel</u>	<u>640</u>	<u>58,6</u>
<u>Vites Türü</u>	<u>Otomatik</u>	<u>453</u>	<u>41,4</u>

Karar Ağacı ve XGBoost Algoritması

Karar ağacı, önemli bir veri madenciliği yöntemlerinden birisidir ve anlaşılabilir kurallar üretme, çok yoğun hesaplamalar olmadan görevi uygulama, sürekli ve kategorik değişkenleri birlikte kullanabilme ve hangi değişkenlerin önemli olduğunu öğrenme gibi hususlarda fayda sağlamaktadır (Liang, 2010: 7491). Karar ağaçları yöntemi, belirli grafik yardımıyla görsel bir değerlendirme imkanı sunabilen, nicel ve nitel veri setini desteklemektedir (Özçalıcı, 2017: 106). Karar ağaçlarının hedefi ise, genelleme hatasının minimize edilerek en uygun karar ağacının elde edilmesidir (Irmak ve Ercan, 2017: 67). Karar ağaçları, sınıflandırma ve regresyonda kullanılabilen, çok sayıda veri kümesini belirli kurallar aracılığıyla daha küçük kümelere ayıran ve benzer kümeler oluşturan bir yöntemdir (Irmak ve Ercan, 2017b: 555).

Karar ağaçları, veri sistemleriyle entegrasyonunun kolay olması, yorumlanmasının ve anlaşılabilirliğinin yüksek olması sebebiyle en çok tercih edilen yöntemlerden birisidir ve başarılı modellemeler üretebilmektedir (Demirel ve Yakut, 2019: 57). Özçalıcı (2017: 105), ikinci el otomobil fiyatlarının tahmini amacıyla karar ağaçlarını kullanmıştır. Bu çalışmada da analizler açık erişim olarak sunulan KNIME Analytic Platform uygulaması aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. KNIME uygulaması regresyon temelli karar ağacı uygulaması için Chen ve Guestrin (2016) tarafından geliştirilen XGBoost (Extreme Gradient Boost) algoritmasını kullanmaktadır. Bu algoritma ile veriler hızlı bir şekilde analiz edilebilmekte, verimli ve yüksek performans elde edilebilmekte ve problemler veya sorunlar etkili bir şekilde çözülebilmektedir (Wang vd., 2021: 5; Wang vd., 2021: 2). XGBoost algoritması, zayıf ağaç modellerini birleştirerek güçlü karar ağaçları oluşturabilen (Mo vd., 2019: 3) ve veri bilim insanları tarafından aktif ve yoğun bir şekilde kullanılan algoritmalarından birisidir (Asselman vd., 2021: 7). Performans kriterleri olarak en iyi uyum indeksi için kullanılan unsurlar ise belirlilik katsayısı (R²), MAE (mean absolute error) ve RMSE'dir (root mean square error) (Jabeur vd., 2021). Bu

araştırmada veriler rassal seçilmiştir ve veri setinin %70'i eğitim ve %30'u da test amacıyla kullanılmıştır. Çalışmaya ilişkin performans Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2. Analize İlişkin Performans İndeksleri Sonuçları

Yöntem	Veri	R2	MSE	RMSE	MAE	MAPE
XGBoost	Eğitim	0.44	2.147.201.665	46.337	33.422	0.28
	Test	0.34	2.342.161.276	48.395	33.412	0.25

Not: Ondalıklar, tabloda verilmemiştir.

Tablo 2'deki performans indekslerine göre, eğitim ve test istatistikleri birbirlerine yakın değerler almıştır ve bu çalışmada aşırı öğrenmenin olmadığı ve modelin iyi çalıştığı söylenebilmektedir. Fiyatlar yaklaşık olarak %25 oranında yanılma ile doğru tahmin edilebilmektedir. Otomobil fiyatlarının tahminlemesine ilişkin olarak uygulanan XGBoost algoritmasının oluşturduğu karar ağacı Şekil 1 ve 2'de verilmiştir.

Araştırma Bulguları

Piyasada oluşan otomobil fiyatlarının tahmin edilmesine ilişkin olarak yapılan bu çalışmada, fiyatı etkileyen en önemli öge otomobillerin motor gücüdür. Buna göre 138.878,02 TL olarak gerçekleşen fiyat ortalaması, motor gücünün 103,5 beygirden küçük olması durumunda 109.351,04 TL, 103,5 beygirden büyük olması durumunda ise 174.823,91 TL olarak gerçekleşmiştir. Bundan dolayı beygir gücü 103,5'den büyük olan otomobillerin ortalama olarak 103,5 beygirden küçük olan otomobillerden yaklaşık %60 oranında daha yüksek fiyata sahiptir. 103,5 beygirden küçük motor gücüne sahip araçlarda ikinci düğüm otomobillerin kilometresine (km) göre dallanmıştır. Buna göre km'si 149.750'den küçük olan araçlarda ortalama fiyat 127.660,64 iken, büyük olanlarda ise 76.393,74 TL'dir. Buna göre yüksek ve düşük kilometre arasında yaklaşık olarak 60.000 TL (%67 fark-1,67 katı) farklılık bulunmaktadır.

Kilometresi 149.750'den düşük araçlarda üçüncü düğüm yeniden km'ye göre oluşmuştur. Buna göre km'si 54.325'ten küçük olan otomobillerde fiyat 145.967,80 TL olurken, km'si 54.325'ten büyük olan otomobillerde 118.315,03 TL'dir. Buna göre km'si düşük olan araçlarda fiyatlar arasındaki farklılıklar azalmaktadır (24.652 TL- 1.32 katı). KM'si 54.325'ten küçük olan araçlarda dördüncü dallanma yaşa göre ayrılmıştır. Buna göre yaşı 17,5'ten küçük olan araçlarda fiyat 149.482,86 TL olurken, 17,5'ten büyük olan otomobillerde ise 63.950 TL olmuştur. Buna göre yaşı küçük ve büyük olan araçlar arasındaki fiyat farkı artmış veya aradaki oran yükselmiştir (85.000 TL ya da 2,33 katı). Yaşı 17,5'ten küçük olan araçlar beşinci dallanmayı motor gücüne göre yapmıştır.

Buna göre motor gücü 99,5 beygirden düşük olan otomobillerde fiyat 145.873,68 TL olurken, 99,5 beygirden büyük olan araçlarda ise 165.307,69 TL olmuştur. Buna göre motor gücü açısından km ve yaş düştükçe aradaki farklılıklar da azalmıştır (19.434 TL ya da 1,13 katı). Yaşı 17,5'ten büyük olan otomobillerde ise beşinci düğüm tekrardan yaşa göre dallanmıştır ve yaşı 25,5'tan küçük olan araçlarda fiyat 82.000 TL olurken, 25,5'ten küçük olan araçlarda 27.850 TL olmuştur. Buna göre aradaki farklılık 54.150 TL olurken iki değer birbirine oranı 2,94 olmuştur. Bu durumda yaş arttıkça muadil araçlar arasındaki hem fiyat farklılığı hem de araçların fiyatlarının birbirlerine oranları artış göstermektedir.

Kilometresi 54.325'ten büyük olan araçlarda ise dördüncü düğüm yaşa göre oluşmuştur ve yaşı 9,5'ten küçük olan otomobillerde fiyat 122.218,48 TL olurken yaşı 9,5'ten büyük olan araçlarda 98.965,42 TL olmuştur. Aradaki farklılık ise 23.253 TL olmuştur ve değerler arasındaki oran 1,23 olmuştur. Yaşı 9,5'ten küçük olan araçlar ise motor gücüne göre yeniden dallanmıştır. Buna göre motor gücü 83,5 beygirden düşük olan otomobillerde fiyat 111.331,25 TL olurken, 83,5 beygirden büyük olan otomobillerde 126.222,98 TL olmuştur. Bununla birlikte her iki değer arasındaki farklılık yaklaşık olarak 14.891 TL'dir ve her iki değer birbirlerine oranı 1,13'tür. Eğer aracın yaşı 9,5'ten büyükse bu durumda beşinci dallanma değişen parça sayısına göre dallanmıştır ve değişen parça sayısı 2,5'ten az olan otomobillerde ortalama fiyat 101.795,65 TL olurken 2,5 parçadan fazla değişeni olan araçlarda 33.750 TL olmuştur. Buna göre her iki değer arasındaki farklılık 68.045 TL veya 3,01 katı olmuştur. Buna göre km'si ve yaşı büyük olan otomobillerde değişen parçanın varlığı veya kaza olup olmaması, fiyatın oranını çok ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Motor gücü 103,5 beygir ve km'si 149.750 olan otomobiller üçüncü dallanmayı yaşa göre yapmıştır. Buna göre yaşı 15,5'ten küçük olan otomobillerde fiyat 86.989,87 olarak gerçekleşirken, 15,5'ten büyük olan araçlarda 51.669,44 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre otomobiller arasındaki farklılık 35.320 TL veya 1,68 katı durumundadır. Yaşı 15,5'ten küçük olan araçlar ise dördüncü dallanmayı km'ye göre yapmıştır. Buna göre km'si 207.000'den düşük olan araçlar 94.771,41 TL olarak fiyatlanırken, km'si 207.000'den büyük olan araçlar ise 76.095,71 TL olarak fiyatlanmıştır. Son olarak km'si 207.000'den küçük olan araçlar beşinci dallanmayı motor kapasitesine göre yapmıştır ve motor hacmi 1400 veya daha aşağıda olan araçlar 81.188,59 TL ile fiyatlanırken, 1400'den büyük olan otomobiller 105.838,89 TL olarak fiyatlanmıştır. Buna göre aradaki farklılık 70.350 TL ve oran 1,3 olmuştur. Km'si 207.000'den büyük olan araçlar ise beşinci dallanmayı değişen parça sayısına göre yapmıştır ve değişen parça sayısı 3,5'ten küçük olan araçlarda fiyat 74.804 TL olurken, değişen parça sayısı 3,5'ten büyük olan araçlarda 120.000 TL olmuştur. Buna göre fiyatlar arasındaki farklılık yaklaşık olarak 45.200 TL

olurken aradaki oran ise 1,6 olmuştur. Otomobil yaşı 15,5'ten büyük olan otomobillerde dördüncü dallanma KM'ye göre gerçekleşmiştir. Buna göre km'si 174.501'den küçük olan araçlarda fiyat 79.662,5 TL olurken, bu değerden büyük olan otomobillerde ise 48.170,11 TL olmuştur. Buna göre fiyatlar arasındaki farklılık 31.500 TL ve aradaki oran 1,65 olmuştur.

Motor gücü 103,5 beygirden büyük olan otomobiller de ilk dallanma kilometreye göre gerçekleşmiştir ve 147.500 km'den küçük km'ye sahip otomobiller ortalama 199.049,99 TL'den fiyatlanırken, bu değerden yüksek olan otomobiller ise 119.499,99 TL'den fiyatlanmıştır. Buna göre aradaki farklılık yaklaşık olarak 79.550 TL'dir ve oransal olarak 1,66'dir. Kilometresi 147.500'den düşük olan otomobillerde ise dallanma tekrardan km'ye göre gerçekleşmiştir ve km'si 84.924'den düşük olanlar 218.542,06 TL ile fiyatlanırken, km'si bu değerden yüksek olan otomobiller 174.512,93 TL'den fiyatlanmıştır. Buna göre aradaki farklılık 44.030 TL, oransal olarak da 1,25'tir.

Km'si 84.924'den düşük olan otomobillerde ise dördüncü dallanma yaşa göre gerçekleşmiştir. Buna göre 1,5'tan düşük yaşta olan otomobillerde ortalama fiyat 248.952,17 TL iken, 1,5 yaşından büyük otomobillerde ortalama fiyat 210.215,48 TL'dir. Buna göre aradaki farklılık ortalama 38.737 TL iken oransal olarak da 1,18'dir. Yaşı 1,5'ten küçük olan otomobillerde beşinci dallanma vites türüne göre gerçekleşmiştir ve manuel vitesli araçlarda ortalama fiyat 210.800 TL iken otomatik vitesli araçlarda 278.300 TL olmuştur. Buna göre aradaki farklılık 67.500 TL, oransal olarak da 1,32 olmuştur. Yaşı 1,5'ten büyük olan araçlarda ise beşinci dallanma km'ye göre gerçekleşmiştir ve düşük km yapan araçlarda fiyat 277.583,33 TL olurken yüksek km'de 207.720,37 olmuştur.

Km'si 84.924'den yüksek olan araçlarda ise dördüncü dallanma motor gücüne göre gerçekleşmiştir. Buna göre motor gücü 156,5'ten küçük olanlarda ortalama fiyat 170.409,86 TL olurken, bu değerden büyük olan otomobillerde ise ortalama fiyat 257.600 TL olmuştur. Aradaki farklılık ise yaklaşık olarak 87.191 TL olup, oransal olarak 1,51'dir. Motor gücü 156,5'ten küçük olan araçlarda ise beşinci dallanma markaya göre gerçekleşmiştir. Renault ve Volkswagen markalı araçlarda ortalama fiyat 181.179,77 TL olurken Fiat, Hyundai ve Ford markalı araçlarda 155.522,06 TL olmuştur. Buna göre aradaki farklılık 25.567 TL ve oransal olarak da 1,16'dır. Son olarak motor gücü 156,5'ten büyük olan araçlarda ise beşinci dallanma km'ye göre meydana gelmiştir ve km'si 98.992'den küçük olan otomobillerde ortalama fiyat 333.900 TL olurken km'si 98.992'den büyük olan otomobillerde 232.166,67 TL olmuştur. Buna göre aradaki farklılık 101.735 TL ve oransal olarak da 1,43'tür.

Kilometresi 147.500'den düşük olan otomobillerde üçüncü dallanma motor gücüne göre gerçekleşmiştir ve motor gücü 155'ten küçük olan araçlarda

ortalama fiyat 111.206,32 TL olurken, bu değerden büyük olan araçlarda ise 249.700 TL olmuştur. Bu durumda aradaki farklılık 138.494 TL ve oransal olarak da 2.25'tir. Motor gücü 155 beygirden aşağı olan otomobillerde ise dördüncü dallanma yaşa göre gerçekleşmiştir ve yaşı 12,5'ten aşağı olan otomobiller 124.207,88 TL'den ve bu değerden büyük olan otomobiller ise 77.250,45 TL'den fiyatlanmıştır. Buna göre aradaki farklılık 46.687 TL ve oransal olarak da 1,60'tır. Yaşı 12,5'ten aşağı olan araçlar ise km'ye göre beşinci kez dallanmıştır ve km'si 200.450'den az olanlar 142.844,41 TL'den fiyatlanırken, bu değerden yüksek km'ye sahip olan araçlar ise 107.435 TL'den fiyatlanmıştır. Aradaki farklılık 35.409 TL ve oransal olarak da 1,32'dir. Yaşı 12,5'ten büyük olan araçlar ise tekrardan yaşa göre dallanmıştır ve yaşı 16,5'ten küçük olan araçlar 84.721,88 TL iken, yaşı 16,5'ten büyük olan araçlar 58.316,67 TL'den fiyatlanmıştır. Aradaki farklılık 26.405 TL ve oransal olarak da 1,45'tir.

Motor gücü 155 beygirden yüksek olan otomobillerde dördüncü dallanma tekrardan motor gücüne göre oluşmuştur ve motor gücü 179 beygirden düşük olan araçlar 197.916,67 TL'den fiyatlanırken, motor gücü 179 beygirden yüksek olan araçlar 327.375 TL'den fiyatlanmıştır. Buna göre aradaki farklılık 129.459 TL ve oransal olarak da 1,65 olmuştur. Son olarak beşinci dallanma hem motor gücü 179 beygirden yüksek hem de düşük olanlar için markaya göre gerçekleşmiştir. Buna göre motor gücü 179 beygirden düşük olan araçlarda Volkswagen ve Renault 201.000 TL'den fiyatlanırken Fiat, Hyundai ve Ford 185.750 TL'den fiyatlanmıştır. Aradaki farklılık ise 15.250 TL ve oransal olarak da 1,08'dir. Motor gücü 179 beygirden büyük olan araçlarda ise Renault 309.750 TL'den fiyatlanırken Volkswagen, Fiat, Hyundai ve Ford markalı araçlar 345.000 TL'den fiyatlanışlardır. Aradaki farklılık 35.250 TL ve oransal olarak da 1,11'dir.

Otomobil fiyatı en düşük olan aracın motor gücü 103,5 beygirden düşük, km'si 149.750'den düşük olan ve yaşı 25,5'ten fazla olan otomobiller ortalama 27.850 TL olarak fiyatlanmıştır. Bununla birlikte motor gücü 103,5 beygirden düşük, km'si 149.750'den büyük olan ancak yaşı 20,5'ten fazla olan otomobiller 37.429 TL olarak fiyatlanmıştır. Bu durumda km'ye kıyasla yaşın artmasının fiyatı daha fazla olumsuz etkilediği söylenebilmektedir. Motor gücü 103,5 beygirden düşük olan araçlar içerisinde en yüksek fiyatlanan karar ağacı ise düşük km ve yaşa göre dallanmıştır. Beygir gücü yüksek olan otomobiller, km ortalamanın üzerinde olsa bile yüksek fiyatlanmıştır. Bununla birlikte yüksek beygire sahip araçlarda, eğer km düşükse, bu durumda yaşın küçük olması ve vites türünün otomatik olması durumunda fiyat en yüksek olarak tespit edilmiştir.

Tartışma

Covid-19 salgınından sonra ortaya çıkan istihdam sorunları, gıda vb. ürünlerin fiyatlarının artması ve enflasyon neticesinde bireylerin otomobil satın almaya yönelik kararları fiyata daha duyarlı hale gelmiştir. Bundan dolayı bireylerin otomobil almak için serbest piyasada oluşan fiyatın hangi faktörlerden etkilendiği veya geçmiş çalışmalara göre farklılık arz edip etmediği önemli bir konudur. Bu konuya ilişkin olarak Daştan (2016: 323) ve Ecer (2013: 111) tarafından yapılan çalışmada otomobilin markasının ve modelinin otomobil fiyatını en çok etkileyen değişkenler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Daştan'a göre (2016: 323), ikinci sırada yaş, kilometre, vites türü ve yakıt türü önemliyken Ecer'e göre de (2013: 111) motor gücü, kilometre, yaş ve yakıt türü önemli olarak sıralanmıştır. Özçalıcı da (2017) model yılını ve motor gücünü önemli girdilerden olarak saptamıştır. Bu çalışmada da otomobillerin fiyatlanmasını etkileyen değişkenler motor gücü, kilometre, yaş, vites türü, değişen parça sayısı, motor kapasitesi ve marka değişkenleridir. Bu araştırmanın bulgularına göre motor gücü, kilometre ve yaş değişkenleri fiyatlandırma açısından ilk dört karar ağacı düğümlerini oluştururken; marka, değişen parça sayısı, vites türü ve motor kapasitesi beşinci dallanma da ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu çalışma Daştan (2016) ve Ecer (2013) tarafından yapılan çalışmadan farklılaşırken, Özçalıcı (2017) tarafından yapılan çalışmayı desteklemiştir. Sonuç olarak özellikle marka kavramının beşinci dallanmada ortaya çıkması diğer çalışmalardan önemli farklılık göstermiştir. Buna göre marka en önemli olma özelliğini kaybetmiş, bunun yerine otomobilin motor gücü, verimliliğini etkileyen kilometre ve yaş unsurları öne çıkmıştır. Ayrıca bu duruma etken olarak verilerin toplanma sürecinde Covid-19 pandemi koşullarının varlığının da etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü bireyler pandemi sürecinde daha fazla tasarruf yapma ve gereksiz harcamaları azaltma eğilimindedir (Kayabaşı, 2020: 22) ve pandeminin bireylerin özgürlüğünü tehdit etmesinden dolayı tüketim alışkanlıklarını revize etmektedir (Kayabaşı, 2020: 24). Bundan dolayı da tüketicilerin pandemi sürecinde dikkat ettiklerini unsurların sembolik tüketimden işlevselciliğe doğru kaydığı düşünülmektedir. Çünkü bireyler olumsuz durumlarda prestij ve statü unsurları yerine hayatlarını daha uzun süre herhangi bir unsura ihtiyaç duymadan devam ettirebileceği uzun dönemli performans sergileyebilecek unsurları dikkate almaktadır ve bu değişkenlere göre ürünlere ilişkin içsel fiyatlandırma yapmaktadır.

Sonuç

Otomobil sahibi olmak bireyler için önemli bir ihtiyaç unsurudur. Bundan dolayı her bir tüketici otomobil sahibi olmayı isteyebilmektedir. Bu durumda serbest piyasada otomobile ilişkin fiyatlandırma veya ortaya çıkan fiyat farklılıklarından etkilenmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'de en çok satan ve

genel olarak birbirlerine benzer segmentlerde olan markalara ilişkin fiyatlandırmanın ilk düğümünün motor gücü olduğu tespit edilmiştir. Bu değişkeni de sırasıyla otomobilin yaşı, kilometresi, vites türü, değişen parça sayısı ve markası etkilemiştir. Analiz bulguları açısından ise boyalı parça sayısı ve aracın sahiplik durumu (sıfır veya 2. El) değişkenleri anlamlı çıkmamış ve karar ağacı analizinde herhangi bir düğüm ve dallanma oluşturmamıştır. Fiyatlandırmaya ilişkin bu bulgular Covid-19 sürecinde fiyatlanan otomobil verilerini içerdiğinden dolayı tüketicilerin salgın durumunda nasıl tepkiler vereceğini de göstermektedir. Bundan dolayı tüketicilerin fiyatlandırılan otomobillere ilişkin olarak uzun dönemde performans sergileyebilecek unsurlara önem verdiği söylenebilmektedir. Bu bulgular ışığında, bireylerin herhangi bir ürüne yönelik olarak sembolik unsurları göz ardı edebileceği ve uzun dönemli fayda sağlayacağı fonksiyonel unsurları talep edebileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı da işletmelerin veya ilgili karar vericilerin herhangi bir karar alırken veya ürün sunarken, pandemi dönemini göz önünde bulundurarak işlevsel özellikleri ön plana çıkarmaları faydalı olabilecektir. Ancak pandemi döneminin bitmesi durumunda tüketicilerin ürünlere yönelik hangi unsurları ön plana çıkardığının tekrardan araştırılması, tüketicilerin pandemi döneminde kazanmış oldukları tüketim alışkanlıklarının pandemi sonrasında da devam edip etmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bireylerin pandemi döneminde elde ettikleri alışkanlıkların bireylerin yaşam tarzına dönüşüp dönüşmediği saptanabilecek ve bu unsurlar dikkate alınarak karar vericiler tarafından yeni stratejiler geliştirilebilecektir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Geleceğe İlişkin Öneriler

Bu çalışmada açıklanan varyans oranı nispeten düşük çıkmıştır. Bu durum, tüketicilerin fiyatlandırmalarının sadece araba özellikleri ile ilgili olmadığını, bununla birlikte tüketicilerin algılarının da geçerli olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı, tüketicilerin algılarını da kapsayan ve özelliklerin göreceli önemliliklerini de araştırmakta kullanılabilen bir analiz olan konjoint analizi aracılığıyla, tüketicilerin otomobillerin özelliklerine ilişkin önem düzeyleri tekrardan araştırılabilir. Böylece hem ikincil veri hem de birincil veri aracılığıyla bulguların doğrulanması gerçekleştirilebilir. Araştırmanın ikinci kısıtı ise mape değerinin nispeten yüksek çıkmasıdır. Bu duruma göre, oluşturulan model ile yapılan fiyat tahminleri yaklaşık olarak %25 oranında hatalı olabilmektedir. Ancak, bununla birlikte, bireylerin araba satım sitelerine ilan verirken fiyatları yüksek tuttıkları ve ilanlara yükseklik payı oranında pazarlık payı koydukları göz önüne alındığı zaman, mape oranının daha düşük seviyelere gelebileceği tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçi, Y. (2016). İkinci el otomobil: Tüketici bakışıyla. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22.
- Andersson, H. (2005). The value of safety as revealed in the Swedish car market: An application of the hedonic pricing approach. *Journal of Risk and Uncertainty*, 30(3), 211–239. <https://doi.org/10.1007/s11166-005-1154-1>
- Asselman, A., Khaldi, M., and Aammou, S. (2021). Enhancing the prediction of student performance based on the machine learning XGBoost algorithm. *Interactive Learning Environments*, 0(0), 1–20.
- Baltacı, A., and Akaydın, H. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Tüketicilerin Gıda Ürünlerini Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi : Bir Literatür Taraması. *Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1, 57–64.
- Büyükdağ, N., Soysal, A. N., and Kitapci, O. (2020). The effect of specific discount pattern in terms of price promotions on perceived price attractiveness and purchase intention: An experimental research. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55.
- Calvo-Porrall, C., and Lévy-Mangin, J. P. (2017). Store brands' purchase intention: Examining the role of perceived quality. *European Research on Management and Business Economics*, 23(2), 90–95.
- Chen, T., and Guestrin, C. (2016). Xgboost: A scalable tree boosting system. In New York, NY ACM 2016 (Ed.), *Proceedings of the 22nd acm sigkdd international conference on knowledge discovery and data mining* (pp. 785–794). Association for Computing Machinery.
- Daştan, H. (2016). Türkiye’de ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 303–327.
- Demirel, Ş., ve Yakut, S. G. (2019). Karar ağacı algoritmaları ve çocuk işçiliği üzerine bir uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(4), 52–65.
- Dinç, Y. (2010). *Konjoint analizi ve otomobil seçim kriterleri üzerine bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

- Duygun, A. (2020). COVID-19 pandemisi sırasında tüketicilerin yaşam tarzlarının değerlendirilmesi. *International Academic Journal [Econder]*, 4(1), 232–247.
- Ecer, F. (2013). Türkiye’de 2. el otomobil fiyatlarının tahmini ve fiyat belirleyicilerinin tespiti. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4).
- Erdem, C., and Şentürk, I. (2009). A hedonic analysis of used car prices in Turkey. *International Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 141–149.
- <https://tr.euronews.com/2019/12/26/turkiye-de-son-15-yilda-en-cok-hangi-marka-otomobil-satildi>
- <https://www.kaggle.com/mertulas/car-sale-dataset-2021-arabamcom>
- <https://www.webtekno.com/arabam-com-sahibinden-ikinci-el-araba-h76336.html>
- İnce, M., ve Yılmaz, M. (2020). Olağanüstü olayların sosyal yaşam ve kültürler üzerindeki etkisi; Covid-19 salgınının türk kültürüne etkisi üzerine bir araştırma. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(2), 552–571. <https://doi.org/10.46442/intjcss.796380>
- Irmak, S., and Ercan, U. (2017a). Determining the affecting factors of edible oil consumption using data mining methods. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(15), 57–79. <https://doi.org/10.9775/kauibfd.2017.004>
- Irmak, S., ve Ercan, U. (2017b). Karar ağaçları kullanılarak Türkiye hanehalkı zeytinyağı tüketimi görünümünün belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 553–564.
- Jabeur, S. Ben, Mefteh-Wali, S., and Viviani, J. L. (2021). Forecasting gold price with the XGBoost algorithm and SHAP interaction values. *Annals of Operations Research*, 0123456789. <https://doi.org/10.1007/s10479-021-04187-w>
- Kayabaşı, E. T. (2020). Covid-19’un piyasalara ve tüketici davranışlarına etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5, 15–25.
- Kılıç, B., Aslan, H., ve Gövce, M. (2020). Covid-19 sonrası turistik tüketim tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Special Is*, 554–570.

- Liang, Y. H. (2010). Integration of data mining technologies to analyze customer value for the automotive maintenance industry. *Expert Systems with Applications*, 37(12), 7489–7496. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.04.097>
- Lien, C. H., Wen, M. J., Huang, L. C., and Wu, K. L. (2015). Online hotel booking: The effects of brand image, price, trust and value on purchase intentions. *Asia Pacific Management Review*, 20(4), 210–218.
- Lindgreen, A., Hingley, M. K., Grant, D. B., and Morgan, R. E. (2012). Value in business and industrial marketing: Past, present, and future. *Industrial Marketing Management*, 41(1), 207–214.
- Memişoğlu, O., ve Kırgız, A. C. (2021). Lüks otomotiv sektöründe satın alma kararını etkileyen faktörler. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 4(1), 1–12.
- Mo, H., Sun, H., Liu, J., and Wei, S. (2019). Developing window behavior models for residential buildings using XGBoost algorithm. *Energy and Buildings*, 205, 109564. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2019.109564>
- Özçalıcı, M. (2017). Karar ağaçları ve genetik algoritmalar ile ikinci el otomobil satış fiyat tahmini. *Alphanumeric Journal*, 5(1), 103–103.
- Reis, H. J., and Santos Silva, J. M. C. (2006). Hedonic prices indexes for new passenger cars in Portugal (1997-2001). *Economic Modelling*, 23(6), 890–908. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.04.003>
- Wang, F., Yu, J., Liu, Z., Kong, M., and Wu, Y. (2021). Study on offshore seabed sediment classification based on particle size parameters using XGBoost algorithm. *Computers and Geosciences*, 149(January), 104713.
- Wang, X., Wang, L., Wang, S., Chen, J. fang, and Wu, C. (2021). An XGBoost-enhanced fast constructive algorithm for food delivery route planning problem. *Computers and Industrial Engineering*, 152(December 2020), 107029.
- www.odd.org.tr. (2021). *Makroekonomik Değerlendirme Şubat 2021*.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2–22. <https://doi.org/10.2307/1251446>

Etik Liderlik Davranışlarının Örgüt İklimi ve Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi ¹

Demet ÇAKIROĞLU

Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, demet.cakiroglu@hacettepe.edu.tr
Orchid ID: <https://orcid/0000-0003-3959-7062>

Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi,
Eskişehir Meslek Yüksekokulu, nbozturk@anadolu.edu.tr
Orchid ID: <https://orcid/0000-0002-0913-4350>

Öz

Örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmak için izlenmesi gereken etik ilke ve değerlerin, etik liderlerce yönlendirilmesi gerekmektedir. Örgütsel başarı ve sürdürülebilir rekabet avantajı, etik liderlerin öncülüğünde oluşturulan örgüt iklimiyle sağlanabilmektedir. Örgütsel iklim olumlu olduğunda çalışanların moral, güdülenme ve bağlanma duyguları pozitif yönde etkilenmekte ve ilişkilerin güven içinde sürdürülmesi mümkün olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak örgütsel bağlılık kuran çalışan, örgütsel özdeşleşme yaşamaktadır. Örgütsel özdeşleşme kuran çalışan kendisini örgütün bir parçası gibi hissetmektedir. Araştırmada, çalışanların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etkisi incelenmiştir. Çalışanların yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına ve kadro durumuna göre örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında fark olup olmadığı ve toplam iş deneyimi ve kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında ilişki olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Araştırma için gerekli veriler anket tekniği aracılığıyla elde edilmiştir. Veri toplamak için Örgüt İklimi, Etik Liderlik ve Örgütsel Özdeşleşme ölçekleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma evrenini bir bakanlığın merkez ve taşra teşkilatının teknik ve idari personeli oluşturmaktadır. Nicel araştırma yöntemine göre tasarlanan araştırmada toplanan veriler istatistiksel analiz programları yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 03.02.2021/31.05.2021

Künye Bilgisi: Çakıroğlu, D. ve Öztürk Başpınar, N. (2021). Etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1903-1927. DOI: 10.33437/ksusbd.873984.

bulgularına göre etik liderliğin hem örgütsel özdeşleşme hem de örgüt iklimine etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik Liderlik, Örgüt İklimi, Örgütsel Özdeşleşme.

The Effect of Ethical Leadership Behaviors on Organizational Climate and Organizational Identification

Abstract

Ethical principles and values that should be followed in order to achieve organizational goals and objectives should be guided by ethical leaders. Providing organizational success and competitive advantage can be established with the organizational climate in the business environment and created under the leadership of ethical leaders. When the organizational climate is positive, the morale, motivation and attachment feelings of the employees are positively affected and it is possible to maintain the relationships safely. As a result of this, the employee who establishes organizational commitment experiences organizational identification. The employee who establishes an organizational identification feels herself/himself a part of the organization. In the study, the effect of ethical leadership behaviors perceived by employees on organizational climate and organizational identification was examined. It was examined whether there is a difference between the organizational climate, ethical leadership perceptions and organizational identification scores according to the age, gender, education level and staff status of the employees. In addition, answers were sought for the questions of whether there is a relationship between total work experience, working time in the institution and organizational climate, ethical leadership perceptions and organizational identification scores. The necessary data for the research were obtained through the questionnaire technique. Organizational Climate, Ethical Leadership and Organizational Identification scales were used together to collect data. The research universe consists of the technical and administrative staff of the central and provincial organization of a ministry. The data collected in the study designed according to the quantitative research method were analyzed with the help of statistical analysis programs. According to the research findings, it was determined that ethical leadership has a significant effect on both organizational identification and organizational climate.

Keywords: Ethics, Ethical Leadership, Organizational Climate, Organizational Identification.

GİRİŞ

Etik; birçok örgütün başarısında vazgeçilmez bir bileşen iken, etik ihlaller, skandallarla sonuçlanabilmektedir. Çağdaş iş dünyasının karşı karşıya kaldığı; Enron, WorldCom, Adelphia, Hollinger International, Siemens, Yahoo, Tyco International ve Volkswagen gibi örgütlerde meydana gelen etik ihlaller; etik dışı davranan liderlerin ahlaki çöküşünün örnekleridir. Etik suiistimallerin etkileri, kurumsal örgütlerle sınırlı kalmamakta; çalışanlar, paydaşlar ve toplum üzerinde de ciddi olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Son birkaç yılda, moda bir sözcük haline gelen "etik skandallar" (Benevene vd., 2018), liderlik yaklaşımlarında yıllardır arka plana itilen etik olgusunu temele alan bir liderlik anlayışına olan ihtiyacı ön plana çıkartarak (Palalar Alkan ve Arıkboğa, 2017) etik liderlik konusunun daha fazla dikkat çekmesine yol açmış (DeConinck, 2015) ve etik bir çalışma ortamının önemi konusunda artan bir farkındalık yaratmıştır (DeConinck, 2011, 2015). Bu bilince sahip işletmelerin etik problemlerde doğru karar vermesi, etik anlayışa sahip liderler ve etik yönetim biçimiyle sağlanabilir. Liderler etik davranışları teşvik etmek, etik olmayan davranışlarla mücadele etmek için pozitif örgüt iklimi oluşturmalarıdır (Büte, 2011: 104).

Örgütler; liderlerin çalışanlara saygı göstermesini, iyi ilişkiler kurmasını ve böylelikle çalışanların kuruma karşı olumlu tutumlara sahip olmalarını istemektedir. Bu nedenle; çalışanların çalışma ortamlarını nasıl algıladıklarına ve bunun sonucunda nasıl davrandıklarına önem verilmekte, etik iklim ve bunun örgütsel sonuçları da birçok çalışmanın odak noktası olmaktadır (Simha ve Cullen, 2012). Çünkü çalışanlar, uygun davranış biçimlerini belirlemek için çalışma ortamlarını gözlemlemektedir. Bu bakımdan; etiğin oynadığı rolün etkisini, çalışma ortamında ve çalışanların davranışlarında irdelenmek çok önemlidir. Araştırmalar; bir örgüte zarar veren çalışan suiistimalinin, etik olmayan iklimlerle paralel şekilde bağlantılı olduğunu göstermektedir (Mayer vd., 2009).

Etik iklim; çalışma ortamında ahlaki olarak doğru veya yanlış kabul edilen etik uygulama algısı (Demirtaş, 2015) olarak tanımlanabilir. Örgütlerde iklimin yaratılmasında ve sürdürülmesinde liderlerin önemine bakıldığında, Kozlowski ve Doherty (1989) liderlik ve iklimin iç içe geçen bir yapıda olduğunu belirtmişlerdir. İklim; liderler ve takipçiler arasındaki ilişkiyi etkilemekte, liderler örgütsel iklimin yaratılmasında ve sürdürülmesinde benzersiz bir rol oynamaktadır (Schneider vd., 2011). Etik ortam örgütsel performansı da desteklediğinden yöneticiler etik bir iklim yaratabilmeleri için yetkilendirilmelidir (Grojean vd., 2004).

Çalışanların; başkalarının tutum ve davranışlarını gözlemleyerek ve taklit ederek öğrendiklerini varsayan sosyal öğrenme teorisine göre (Bandura, 1977,

1986) liderler, çalışanlarının davranışlarını etkilemek için özellikle rol model olarak konumlandırılır. Bu nedenle bir liderin etik olmayan davranışlarda bulunması ve bunun diğer çalışanlarca gözlemlenmesi o örgütün hem iklimi hem de imajı için oldukça zararlı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle örgütsel karar vericiler hem etik davranışı teşvik etmek hem de etik olmayan davranışları ortadan kaldırmak için çaba harcamaktadır.

Liderliğin temel bir bileşeni olan etiğin yoksunluğu, örgütün ahlaki bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır. Çünkü liderler, çalışanlar için etik rol modeli oluşturmada önemli bir role sahiptir. Araştırmalar, liderlerin davranışlarının, astlarının sonraki etik davranışlarını etkilediğini öne sürmektedir (Schminke vd., 2002). Bu anlamda etik liderlik, etkilediği düşünülen sonuçlar nedeniyle önemlidir (Brown ve Treviño, 2006). Etik liderliğin bir sonucu olarak ele alınan örgütsel özdeşleşme, etik liderlerin çalışanlar arasında - özellikle yüksek etik standartlara sahip olanlar arasında - daha yüksek özdeşleşmeye ilham verdiğini varsaymaktadır. Organizasyonlarıyla yüksek oranda özdeşleşen çalışanların, liderlerin davranışlarını taklit etme ve hedeflerine ulaşmaya daha fazla adanmış (DeConinck, 2015) olma olasılığı daha yüksektir, bu nedenle işten ayrılma niyetleri daha azdır.

Etik liderliğin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların azlığına rağmen (Walumbwa vd., 2011; DeConinck, 2015); etik liderliğin farklı örgütsel ortamlarda çeşitli sonuçlar üzerindeki olumlu etkilerini kanıtlayan ve giderek artan bir ampirik araştırma kitlesi vardır; ancak Türk iş dünyası ve kamu kuruluşlarında yürütülen çalışmaların azlığı (Demirtaş vd., 2017) sebebiyle çalışma, alandaki boşluğu doldurmayı amaçlar niteliktedir.

Gerçekleştirilen çalışmanın, liderlik ve iklim literatürüne katkıda bulunması amaçlamakta ve bununla birlikte uygulayıcıların liderler, takipçiler ve örgütsel iklim arasındaki ilişkiyi anlamalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Lider yöneticilerin çalışanlarına karşı gösterdiği davranışın örgüt iklimini belirleyen; çalışanların davranış, tutum ve performansını etkileyen önemli bir etken olması gerçeğinden hareketle, çalışmanın çalışanların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etkisini ortaya koyacağı ve alan yazına spesifik bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir.

Etik Liderlik

Werner'e göre (1993) etik, bilinçli olarak yapılan insan eylemlerinin doğru ya da yanlışlığını araştıran felsefi bir bilimdir (akt. Yılmaz, 2006: 24). Ahlakı konu edinen felsefe dalı olarak da tanımlanan etik, insan davranış ve eylemlerini yöneten ilkeler setidir. Etik, bireyin davranışlarına temel oluşturan ahlak ilkelerinin tümünü kapsamaktadır (Öztürk Başpınar, 2020: 471). Diğer bir anlatımla etik, insanlara "işlerin nasıl yapılması gerektiğini" belirlemede

rehberlik eden değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik aynı zamanda bir süreçtir ve bu süreçte karar alırken ve uygulama yapılırken, belirli değerlere bağlı kalınarak hareket edilmelidir (http://etik.gov.tr/etik_rehberi.pdf). Etik; bireyler arası ilişkileri etkileyen değerleri, ahlaki bakımdan iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış davranışların niteliğini ve dayanağını kısaca insan davranışlarını konu almaktadır (İşgüden ve Çabuk, 2006: 62). Etik; doğru ve yanlış kavramlarını ele alarak doğru olana ulaşılma yollarını sorgulayan düşünsel yapının alt disiplini ve beraberinde örgütlere etik liderlik kavramını da getirmiştir.

1900'lü yıllarda bilimsel düzeyde araştırılmaya başlanılan liderlik kavramı gerçekte insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Antik dönemlerde; liderlik, daha çok geniş kitleler üzerinde önemli etkisi olan kişilerle birlikte anılmış ve zaman zaman çeşitli mitolojik tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Birçok kaynakta pek çok bilim insanı çeşitli şekillerde liderlikten bahsetmekte ve hatta liderliğin "*her şeyden önce zarar verme*" ilkesinin Hipokrat'tan geldiği düşünülmektedir "Liderlik" adlandırılmasının ise ilk kez Platon tarafından yapıldığı varsayılmaktadır (Sözen Şahne ve Şar, 2015: 110). Julius Ceasar'ın M.Ö. 58-52 yıllarında Roma Senatosunda yaptığı konuşmalarda liderlik özelliklerinden bahsettiği belirtilmektedir.

En yalın ifade ile liderlik, belirli amaçları gerçekleştirebilmek için diğer bireyleri ikna edebilmek ve harekete geçirebilmektir, denilebilir. Hedeflere ulaşılma ve sürekliliği sağlayabilme bağlamında örgütlerin liderliğe önem verdiği gözlenmektedir. Literatürde; genel olarak örgüt amaçlarına ulaşmak için örgüt çalışanlarını etkileme süreci olarak tanımlanan liderliğe ilişkin, çok çeşitli tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan belli başlıları şu şekildedir: Liderlik, ikna ya da örnek olma yoluyla iş dizesini takip etmek için insanları etkileme sanatıdır. Liderlik, ilk olarak neyin doğru olduğu anlaşıldıktan sonra bunun insanlara anlaşıldığı gibi değil onların duymak istediği gibi anlatılmasıdır (Dubrin, 2012: 3). Liderlik, başkalarını etkileyen bir güçtür (Esmer, Özdaşlı, 2018: 43). Literatürde; aile liderliği, öğretim liderliği ve stratejik, toksik, açık, karizmatik, dijital, otantik, dönüşümcü ve etkileşimci, otokratik, demokratik,, babacan, hizmetkar, dağıtımçı, kültürel, vizyoner, kuantum, girişimci liderlik gibi pek çok lider türünden bahsedilmektedir.

Enron, WorldCom, Xerox, Adelphia ve Qwest gibi şirketlerde etik sağduyu ve vicdanla olan bağlantının kopması sonucu yaşanan skandallar yaklaşık bin yıl önce yazılmış olan (1069-1070) Kutadgu Bilig'te yer alan etik liderin özelliklerini ve etik liderlik kavramını yeniden ön plana çıkarmıştır. Enron üzerinden bu şirketlerin etik skandalları örneklenebilir; Enron, 1980'de kurulup Amerika'nın 7. büyük şirketi haline gelmiş ve 6 yıl üst üste Forbs'un en yaratıcı ve gelecek vadeden şirketi listesinde yer almıştır. Enron'un denetçisi Arthur Andersen halka açık olan şirketi olduğundan daha karlı gösterip,

yatırımcıları ve piyasadaki ortakları şirketin sürekli kar ettiği ve büyüdüğü yönünde yanıltmış ve sonunda şirket iflas etmiştir.

Enron dahil yukarıda listelenen şirketlerin skandalları nedeniyle yüzbinlerce insan işlerini kaybederken yatırımcılar milyarlarca dolar kayba uğramış, işletme yönetici ve denetçilerinin imajları sarsılmıştır. Bu durum; yöneticilerin liderlik tarzları örgüt çalışanlarının davranışlarını etkilediğinden yöneticilerin etik davranışlar sergilemesinin, etik liderlik ilkelerini benimsemesinin ve çalışanlarına yansıtmasının örgütler açısından hayati önem taşıdığını göstermiştir. Brown, Treviño ve Harrison (2005) etik liderliği “kişisel eylemler ve kişilerarası ilişkiler yoluyla normatif olarak uygun davranışın gösterilmesini ve bu tür davranışların iki yönlü iletişim, güçlendirme ve karar verme yoluyla takipçilere tanıtılmasını ifade etme” şeklinde tanımlamıştır. Etik liderler, olumlu rol modelleme, işbirliği ve çift yönlü iletişimi destekleyen ilişkiler yoluyla uygun davranışı teşvik etmekte (Brown vd., 2005) ve bu olumlu davranışı adil davranış, dürüstlük ve ortak değerler aracılığıyla göstermektedir.

Etik liderlik literatürünü daha geniş bir şekilde gözden geçiren Brown ve Treviño (2006) etik liderlik kavramını manevi, otantik ve dönüşümsel liderlik kavramlarıyla ilişkilendirerek, etik liderliğin; kişilik, motivasyon gibi bireysel davranışsal yönlerinin etkisini, takipçilerin; verdikleri etik kararlar, çalışma tutumları ile çalışanların; sosyal davranışları ve üretken olmayan davranışları gibi sonuçlarına vurgu yapmışlardır.

Etik liderlik; belirli amaçlara ulaşmak için izleyenleri etik ilke ve değerler ışığında etkileme ve yönlendirme süreci olarak tanımlanırken, etik liderin güç kaynağının ise etik ilke ile değerler olduğu ve etik liderliğin uzun dönemli örgütsel başarı için kritik bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Etik liderin öncelikli işi ise yanlışa karşı durmak ve yanlışı engellemektir.

Etik liderliğin etik iklim ile olumlu ilişkisi olduğundan etik uygulamaları benimseyen liderler işyerinde ahlaki bir atmosfer yaratmalıdır (Mayer vd., 2009). Etik liderliğin özünü oluşturan temel davranış ile karakter özelliklerini dile getiren teorisyenler ise şöyle sıralanabilir (akt. Yılmaz, 2006: 29): *İyiliği yaymaya çalışmak*-Plato; *başkalarının kişisel özelliklerine saygı göstermek*- Gardner, Greenleaf, Plato; *dürüstlük*- Bridge, Cuilla, Nair, Noer, Ryan ve, Schurtz, Senge, Kleiner, Roberts, Ross ve Smith; *güvenirlilik, inanırlılık, samimilik*- Kauzes ve Posner, Nair, Terry; *kişilerarası ilişkilerde beceri*-Argyris, Senge;- *demokratik karar alma ve katılım destekleme*- Habermas, Plato, Ricoeur; *anlayışlı, kibar olma*; Kauzes ve Posner, Plato, Ricoeur. Etik liderin; yukarıda sayılan liderlik davranışları çalışanlarında etik davranmasını sağlamak ve etik kodları örgütün bir parçası haline getirmektedir.

Etik liderliğin çalışanları etkileyen iki bileşeni vardır: (a) dürüstlük, adalet ve başkalarına ilgi göstermeyi içeren ahlaki kişi yönü ve (b) ödül ve ceza sistemlerinin kullanılması ve ahlaka uygun etik davranışları iletmek gibi işlemsel çabalara odaklanan ahlaki yönetici yönü (Treviño vd., 2000). Etkili etik liderler, güç ve görünürlüğe sahip olmaktan çok güvenilir bir ahlaki rol model olmaya önem vermektedir (Brown ve Mitchell, 2010). Etik liderler etik standartların önemini iletir ve çalışanları davranışlarından sorumlu tutmak için performans yönetim sistemini kullanırlar (Brown ve Treviño, 2006). Etik liderler; uygun davranışları model alır, çalışanlara etik standartları iletir ve etik uygunluk temelinde cezalandırır ve ödüllendirirler. Buna karşılık; lider davranışları, çalışanların liderlerin belirlediği ve uyguladığı politikalar, uygulamalar ve prosedürler hakkındaki algılarına katkıda bulunmaktadır (Yeşiltaş vd., 2020).

Örgüt İklimi

Örgüt iklimi örgütün özelliklerini ve bu özelliklerin çalışan davranışına etkisini yansıtmaktadır. Örgüt iklimi olumlu olduğunda çalışanların moral, güdülenme ve bağlanma duygularını pozitif yönde etkilemekte, ilişkilerin güven içinde sürdürülmesi mümkün olmakta, örgütsel performans artmakta ve örgüt rakiplerine karşı güçlü olmaktadır. Çalışanların iklim algıları üzerine ilk çalışmalar Lewin ve arkadaşlarının 1939 da yaptıkları araştırma ile başlamıştır (Taştan ve Yurtkoru, 2018: 86). Kavram, ilk olarak 1950'lerin sonlarında örgüt ortamı ile örgütsel davranış anlamak ve açıklamak için önemli bir değişken olarak işletme alanında kullanılmıştır. Metaforik bir anlatım olan örgüt iklimi kavramının kapsamlı olarak ilk tanımlaması ise 1958 yılında Argyris tarafından yapılmıştır. Gök (2009: 590) örgüt iklimini; örgüte kimliğini kazandıran, çalışanların davranışlarını etkileyen ve onlar tarafından algılanan, örgüte egemen olan tüm özellikler dizisi olarak tanımlamaktadır. Forehand ve Gilmer ise örgüt iklimini örgütü betimleyen; örgütü diğer örgütlerden ayıran, oldukça sürekli ve değişmez olan ve örgüt üyelerinin davranışlarını etkileyen özellikler dizisi olarak tanımlamaktadır (akt. Bucak, 2002). Çalık ve Kurt (2010) örgüt ikliminin örgüt çalışanlarının birbirleri ile ilişkilerini, liderlik davranışlarını, fiziksel örgüt yapısını, hiyerarşik yapıyı ve çevre ile ilişkileri kapsadığını ve örgüt ikliminin çalışan, ekolojik çevre, sosyal sistem, örgüt ve kültürden ibaret olduğunu öne sürmektedir (Çalık ve Kurt, 2010: 169-170). Öte yandan örgütün fiziksel yapısı tüm çalışanlar tarafından aynı şekilde algılanabilirken, örgütün psikolojik yapısı (örgüt iklimi) tüm çalışanlar tarafından farklı şekilde algılanabilmektedir. Örgütsel iklim algısının farklılığı, söz konusu algının yönetilmesi gereğini ortaya koymaktadır (Tutar, Altınöz, 2010).

Halpin'e (1996) göre çalışanların kişiliğine karşılık örgütlerde iklim kavramı düşünülebilir. Diğer bir deyişle, birey için kişilik ne ise örgüt için de iklim odur (akt. Sezgin ve Sönmez, 2017: 261). Çok farklı boyutları bulunan örgüt iklimi

çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin; İşçan ve Karabey (2007) örgüt iklimini; üstün desteği, iş yükü baskısı, bağdaşıklık, içsel takdir ve tarafsızlık olmak üzere beş boyutta sınıflandırmışlardır. Ancak literatürde en yaygın kabul gören çalışma Litwin ve Stringer'in (1974) dokuz alt boyutta değerlendirme yaptıkları çalışmadır (akt. Gün ve Söyük, 2017: 41). Bu çalışmaya göre örgütsel iklimin boyutları; örgütsel yapı ve kısıtlar, bireysel sorumluluk, içtenlik, destek, ödüllendirme/cezalandırma, çatışma, başarı standartları, örgütsel kimlik/bağlılık ve risk almadır.

Örgüt iklimini etkileyen kilit faktörlerden biri kültürdür. İlk olarak Pettigrew (1979) tarafından kullanılan örgüt kültürü kavramı örgüt ikliminden daha sonra (1980'ler) gündeme gelmiş ve bir grup için herhangi bir zamanda ortaklaşa paylaşılan anlamlar sistemi olarak tanımlanmıştır (akt. Sezgin ve Sönmez, 2017: 261). Bir örgütte var olan kültür türü, orada olması gereken iklim türünü belirleme potansiyeline sahiptir. Ancak örgüt iklimi, örgüt kültüründen daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Örgüt kültürü, bir örgüt içinde var olan bir dizi değer, inanç, norm, gelenek ve felsefeye odaklanmaktadır. Sowpow (2006) örgüt ikliminin, örgüt kültürünün bir yansıması olduğunu ve şu andaki örgüt durumuna odaklandığını belirtmiştir (Akgemci vd., 2020). Benzer şekilde bazı yazarlar kültür ve iklim arasındaki farkı bir buzdağına benzetmektedir. Yüzeyle görünen kısım iklimdir. Kolaylıkla algılanabilir ve değiştirilebilir. Buzdağı yüzeyinin altında kalan kısım ise geniş, görülmez ve karmaşık bir küledir. Bu kütle örgüt kültürünü temsil etmektedir. Tanımlanması daha güçtür ve değişime direnç göstermektedir.

Literatürde; etik liderlik kavramının; iş tatmini, iş özerkliği, örgütsel adalet, örgütsel uyum, psikolojik sözleşme, etik iklim, iş performansı, örgütsel bağlılık, güven, saygı, duygusal bağlılık, duygusal tükenme, işyeri zorbalığı, etkileşimsel adalet, örgütsel sinizm, örgütsel kimlik, prososyal davranışlar, psikolojik güven, iş sözleşmesi, hizmetkâr liderlik, işe yabancılaşma, işten ayrılma niyeti, örgütsel vatandaşlık yenilikçi hizmet davranışı, bireysel yaratıcılık ve ses davranışı gibi çok sayıda bireysel ve örgütsel değişkenle ilişkisinin yordandığı görülmektedir. Literatürde az sayıda olmakla birlikte etik liderlik ve örgüt iklimi, etik liderlik ve etik iklim konularının birlikte araştırıldığı araştırmalar da bulunmaktadır.

Araştırmalar, etik liderlik davranışlarının çalışanların algıladıkları örgüt iklimi üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi olduğunu destekler niteliktedir (Yağmur, 2013; Demirtaş ve Akdoğan, 2015; Günel vd., 2015; Eroğluer ve Yılmaz, 2015).

Örgütsel Özdeşleşme

İlk olarak özdeşleşmeyi dar anlamda başka biriyle duygusal bir bağ kurma anlamında kullanan Freud (1922) iken milliyetçilik gibi kitle özdeşleşmelerini ifade eden daha geniş anlamda kullanan Lasswell (1965) dir (akt. Türk ve Akbaba, 2018: 387). Örgütsel özdeşleşme kavramı örgütlerde sosyal özdeşleşmenin ortaya atılması ile ortaya çıkmıştır. Buna göre; sosyal özdeşleşme bir çalışanın kendisini grubun esas ya da sembolik üyesi olarak algılaması ile ortaya çıkmakta ve bireyin “ben kimim?” sorusunu kısmen cevaplamaktadır. Bireyin amaçları ile örgütsel amaçlar örtüştüğünde, birey kendini örgüte ait hissetmektedir. Bu kendini ait hissetme algısı bağlamında; Ashforth, Harrison ve Corley’e (2008) göre özdeşleşme, örgütsel niteliklerin içselleştirilme derecesidir. Mael ve Ashforth (1992) ve Riketta (2005) ise örgütsel özdeşleşmeyi, bir çalışanın örgütüne yönelik aidiyet algısı olarak betimlemekte ve ‘bir örgütle algılanan bir birlik ve örgütün başarısı ve başarısızlıklarının deneyimi’ (Mael ve Ashforth, 1992) olarak tanımlamaktadır. Örgütsel özdeşleşme, çalışanın örgütüyle kendisini bir olarak algılaması olarak da tanımlanmaktadır (Ashforth vd., 2008). Tokgöz ve Seymen’e (2013) göre; birey özdeşleşmesi durumunda kendini ait hissettiği grubun başarı ya da başarısızlıklarını kişisel düzeyde yaşamaktadır. Örgütsel özdeşleşme durumunda birey kendisini ve örgütünü tanımlarken benzer kavramlar kullanmaktadır (Öktem vd., 2016: 165). Özdeşleşme ile ilgili ilk çalışma Tolman (1943) tarafından yapılırken, özdeşleşmenin öncüllerini ve ardıklarını ifade eden ilk model March ve Simon (1958) tarafından literatüre kazandırılmıştır (Ashforth vd., 2008).

Bazı çalışmalarda örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşme kavramları eşanlamlı olarak kullanılsa da Riketta’nın (2005) çalışmasında bu iki kavramın birbirinden farklı olduğu; örgütsel özdeşleşmenin psikolojik birliği yansıttığı, örgütsel bağlılığın ise ayrı psikolojik varlıkların ilişkisini yansıttığı ve bağlılığın sosyal bir özelliğe sahip olduğu ortaya konulmuştur. Örgütsel özdeşleşme; değerler, normlar, ideolojiler, stratejiler ve çıkarların bireyin benliği ile bütünleşmesini sağlamak ve örgütle özdeşleşmiş bireyler iş ortamında; iş doyumunu, performans, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık ve işe katılım gibi olumlu tutum ve davranışları göstermektedirler (Akman, 2017). Diğer bir anlatımla örgütsel bağlılık çalışanların örgütsel sadakatleri, örgütün bir parçası olma istekleri ile davranış odaklı bir tutum iken, örgütsel özdeşleşme bilişsel ve psikolojik bir süreçtir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanların sosyal kimliğinin bir parçasıdır. Bireyler kendileri ve işyerleri arasındaki bilişsel bir bağlantı gördüklerinde, örgütle özdeşleşmeleri dikkat çekmektedir (Dukerich vd., 2002). Örgütsel özdeşleşme bağlamında birey çalıştığı örgütü kendisine aitmiş gibi görmekte ve oradan ayrılması durumunda bir parçasını yitirdiğini hissetmektedir (Öktem vd., 2016).

Önceki araştırmalar; bir takipçinin örgütle özdeşleşmesinin lidere bağlı olduğunu ve etik liderlik ile özdeşleşme arasındaki ilişkinin "gelecekteki araştırmalar için verimli bir zemin oluşturduğunu" öne sürmektedir (Brown ve Mitchell, 2010). Etik liderlik çalışanların yönetime güvenmesine yol açabileceğinden, etik liderliğin çalışanların örgütsel özdeşleşmesini artırabileceği önerilebilir.

Literatürde etik liderlik uygulamalarının örgütsel özdeşleşmeyi teşvik ettiği yönünde (Kalshoven, Van Dijk ve Boon, 2016; Walumbwa vd., 2011) çalışmalar mevcuttur. Stratejik rekabet avantajının elde edilmesi büyük ölçüde çalışan davranışına bağlıdır, çalışan davranışı bu durumda örgütsel özdeşleşmenin gücünden etkilenmektedir. Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme, literatürde pek çok çalışmaya konu olmuştur (Öncer ve Yıldız, 2012). Başar ve Basım (2015) etik liderliğin hem örgütsel özdeşleşme üzerinde hem de iş tatmini üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Kılınç (2017) etik liderlik davranışlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu; Türk ve Akbaba (2018) ise, örgütsel özdeşleşmenin etik liderlik boyutlarından anlamlı düzeyde etkilendiğini vurgulamaktadır. Palalar Alkan ve Arıkboğa, (2017) etik liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisinin araştırıldığı çalışmada, örgüt amaçları ile birey amaçlarının bütünleşmemesi durumunda etik liderliğin, örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini azalttığı şeklinde değerlendirmiştir. Mostafa (2018) etik liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin örgütsel özdeşleşmeye bağlı olup olmadığını inceleyen araştırmasında, çalışanların organizasyonlarıyla güçlü bir şekilde özdeşleştiklerinde etik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin zayıflayacağını iddia etmektedir. Yeşiltaş (2012) tarafından etik liderlikle örgütsel özdeşleşme arasında, etik iklimin aracılık etkisi olduğu; Aksoy-Kuru (2020) tarafından etik liderlik algısı ile kişi örgüt uyumu arasında, kişi örgüt uyumu ile örgütsel özdeşleşme arasında ve ayrıca etik liderlik ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Bunların yanı sıra, araştırmanın temel motivasyonunu oluşturan aracılık etkisinin, kişi örgüt uyumunun etik liderlik algısı ile örgütsel özdeşleşme arasında kısmi aracılık etkisi oluşturduğu tespit edilmiştir.

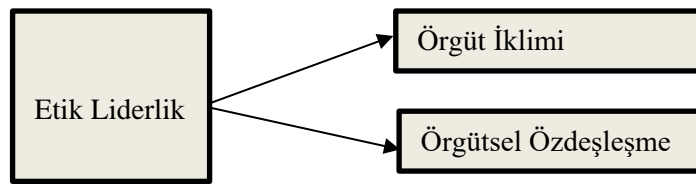
Erdoğdu ve Aydındağ (2018) örgütsel özdeşleşmenin devamlılık, normatif ve duygusal bağlılık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler içerisinde olduğunu gösterirken; Riketta (2005) güven, yetkilendirme, örgütsel adalet, işyerinde iletişim ortamı ve algılanan dış prestij gibi faktörlerin çalışanların örgütsel özdeşleşmesini canlandırabileceğini öne sürmüştür. Öktem vd. (2016) örgütsel güven ile örgüt ikliminin örgütsel özdeşleşme, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkilerini ortaya koyarken; Öncer ve Yıldız, (2012) algılanan kurumsal

itibar ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide etik iklimin önemli bir aracı rolü olduğunu ifade etmiştir.

Etik liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi vardır. Liderler etik tarzda tutum ve davranışlarda bulunarak yani, adaletli davranarak çalışanların örgüte olan bağlılığını arttırabilmektedir (Özdemir ve Özer, 2019). Etik liderliğin örgütsel adalet, işe bağlılık ve örgütsel sapma (Demirtaş, 2015) ve duygusal bağlılık ve ciro niyetleri (Demirtaş ve Akdoğan, 2015) ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğu bulunmuştur. Demirtaş vd., (2017) araştırması etik liderliğin, işe katılım ve örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu; etik liderliğin işyeri kıskançlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca sonuçlar, bilişsel duygu düzenleme stratejisinin, etik liderlik ile anlamlı iş arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini göstermiştir.

DeConinck, (2011) etik bir çalışma ortamının doğrudan denetim güveni ve örgütsel özdeşleşme ile ilişkili olduğunu, Tseng ve Wu, (2017) algılanan psikolojik sözleşmeyi yerine getirme ve örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkilerine odaklanarak, etik liderliğin finansal profesyonellerin sadakati üzerindeki etkisini incelemiştir. Yeşiltaş vd., (2020) paternalist liderlik, affetme iklimi ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin sorgulandığı çalışmalarında; paternalist liderliğin ahlaki ve yardımsever boyutlarının affetme iklimini doğrudan etkilediğini ve yalnızca hayırsever liderlik boyutunun ve affetme ikliminin örgütsel özdeşleşmeyi etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışma, örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etki eden bir etik liderlik modelini incelemeyi amaçlamaktadır. Örgütlerinde rol model olmaları önerilen yöneticiler, etik liderlik davranışı sergileyerek çalışanların örgüt iklim algılarını etkileyebilmektedir. Bu durum, çalışanların örgütsel özdeşleşmelerini olumlu yönde etkileyecektir. Sonuçlar, etik liderliğin örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; çalışanların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşlemeye etkisi incelemek; çalışanların yaş, cinsiyet, eğitim ve kadro durumuna göre örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında fark olup olmadığına ve çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında ilişki olup olmadığına yanıt aramaktır. Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: Algılanan etik liderliğin örgüt iklimi üzerine etkisi vardır.

H2: Algılanan etik liderliğin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi vardır.

H3: Çalışanların yaş ve eğitim durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.

H4: Çalışanların cinsiyet ve kadro durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.

H5: Çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumdaki çalışma süresine göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.

Çalışmanın; çalışanların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşlemeye etkisini ortaya koyacağından ve alan yazına spesifik bir bakış açısı getireceğinden önemli olduğu düşünülmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı teknik ve idari personeli oluşturmaktadır. Evren, olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Bu doğrultuda; katılımcıların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşlemeye etkisini ortaya koyacak görüşleri belirlemeyi amaçlayan araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan 292 kişinin anketi değerlendirmeye alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Çalışanların algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşlemeye etkisinin incelendiği araştırmada kullanılan ölçek dört bölümden ve toplam 44 sorudan oluşmaktadır. İlk bölüm olan birinci bölümde; çalışanların

yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek ve deneyim gibi demografik bilgilerine ilişkin altı soru bulunmaktadır.

İkinci bölüm (1-22. sorular) çalışanların örgüt iklimi algılarını ölçmek için Litwin ve Stringer'in (1968) geliştirdiği, Kanten ve Ülker'in (2013) Türkçe'ye uyarladığı Örgüt İklimi Ölçeğidir (Organizational Climate Questionnaire-LSOCQ). Ölçek için güvenilirlik katsayısı 0.834'tür.

Üçüncü bölümde yer alan sorular (1-10. Sorular) Etik Liderlik Ölçeğine (Ethical Leadership Scale-ELS) ilişkindir ve yöneticilerin etik liderlik özelliklerini ölçmek için (Brown vd., 2005) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 10 sorudan oluşmakta ve ters madde içermemektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Tuna vd. (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.949 olarak hesaplanmıştır.

Son ve dördüncü bölümde yer alan sorular (1-6. Sorular) Mael ve Ashforth (1992) tarafından çalışanların örgütsel özdeşleşme düzeylerini ölçmek için geliştirilen Örgütsel Özdeşleşme Ölçeğine (Organizational Identification-OIS) ilişkindir. Türkçe geçerlemesi Tak ve Aydemir (2004) tarafından yapılan ölçeğin çalışmadaki güvenilirlik katsayısı 0.834 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin birinci bölümü dışında kullanılan sorular beşli Likert tipidir: (1: Kesinlikle Katılmıyorum - 5: Kesinlikle Katılıyorum).

Veri Analizi

Demografik değişkenlere göre puan ortalamalarının karşılaştırılmasında iki gruptan fazla kategorideki (eğitim durumu ve yaş) bağımsız değişkenler için tek yönlü varyans analizi (ANOVA), iki kategorili (cinsiyet, kadro durumu) değişkenler için bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Veri dağılımı normal ve veri sayısı yeterli büyüklüktedir. Etik liderliğin örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi ise basit doğrusal regresyon yöntemi ile incelenmiştir. İki sürekli değişken arasında ilişki olup olmadığı Pearson Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Tüm ölçeklerdeki puanlar elde edilirken maddelere verilen puanlar toplanmış ve sonrasında madde sayılarına bölünerek ölçek puanları 1-5 arasında olacak şekilde elde edilmiştir.

BULGULAR

Etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etkisine ilişkin betimleyici istatistik tablosu Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Betimleyici İstatistik Tablosu

Değişkenler	N	En Küçük	En Büyük	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Örgüt İklimi	292	1,36	4,32	2,94	0,574	0,059	-0,282
Etik Liderlik	292	1	5	3,01	0,988	-0,135	-0,712
Örgütsel Sözleşme	292	1	5	3,61	0,858	-0,743	0,457

Örgüt iklimi alt boyutundan elde edilen puanlar 1.36-4.32 puan aralığında değişmektedir. Bu alt boyuttan elde edilen puanların ortalaması 2,94'tür. Etik liderlik ve örgütsel sözleşme alt boyutundan elde edilen puanlar 1-5 puan arasında değişmektedir. Etik liderlik alt boyutu için ortalama 3.01 ve örgütsel sözleşme boyutundan elde edilen ortalama ise 3.61 olarak elde edilmiştir. -2 ile +2 arasında olan çarpıklık ve basıklık değerleri puanların normal olarak dağıldığını gösterir (George ve Mallery, 2010). Tüm puanlara ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğundan dağılım normaldir. Tablo 2 etik liderliğin örgüt iklimi üzerine etkisini göstermektedir.

Tablo 2. Etik Liderliğin Örgüt İklimi Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Katsayısı Tablosu

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	1,763	0,08		22,09	,000
Etik Liderlik	0,392	0,025	0,675	15,57	,000
R=0,675	R ² =0,455	Düzeltilmiş R ² =0,453			
F _(1,290) =242.42	p=.000				

Çalışanların etik liderlik özellikleri örgüt iklimine olan etkisi için kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir ($F_{(1,290)}=242.42, p=.000, p<.05$). R kare değeri bağımlı değişkendeki varyansın (değişkenliğin) ne kadarının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir. Örgütsel ikliminin %46'sı çalışanların etik liderlik özellikleri ile açıklanmaktadır. Etik liderlik puanları örgüt iklimini anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($t=15.57, p<.05$). Etik liderlik alt boyutuna ilişkin B katsayısı 0.392 olarak elde edilmiştir ve pozitif olduğu için etik liderlik puanlarının artması onların örgüt iklimi puanlarını da artırmaktadır. Bu durumda "*Algılanan etik liderliğin örgüt iklimi üzerine etkisi vardır.*" şeklindeki H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3. Etik Liderliğin Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Katsayısı Tablosu

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	2,759	0,153		18,058	,000
Etik Liderlik	0,281	0,048	0,324	5,831	,000
R=0,324	R ² =0,105	Düzeltilmiş R ² =0,102			
F _(1,290) =34.001	p=.000				

Çalışanların etik liderlik özellikleri örgütsel özdeşleşmeye olan etkisi için kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir ($F_{(1,290)}=34.001$, $p=.000$, $p<.05$). Örgütsel özdeşleşmenin %11'i çalışanların etik liderlik özellikleri ile açıklanmaktadır. Etik liderlik puanları örgüt iklimini anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($t=5.831$, $p<.05$). Etik liderlik alt boyutuna ilişkin β katsayısı 0.281 olarak elde edilmiştir ve pozitif olduğu için etik liderlik puanlarının artması onların örgüt iklimi puanlarını da artırmaktadır. “*Algılanan etik liderliğin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi vardır.*” şeklindeki H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Yaş ve Eğitim Durumuna Göre ANOVA Tablosu

Boyut	Değişken	Grup	N	Ort	ss	F	p
Örgüt İklimi	Yaş	26-35	115	2,97	0,61	0,181	0,948
		36-45	104	2,95	0,56		
		46-55	59	2,90	0,52		
	Eğitim	Ön lisans	34	2,95	0,58	0,116	0,951
		Lisans	197	2,93	0,56		
		Lisans Üstü	55	2,98	0,61		
Etik Liderlik	Yaş	26-35	115	3,09	0,98	0,992	0,412
		36-45	104	3,02	0,98		
		46-55	59	2,95	0,99		
	Eğitim	Ön lisans	34	2,79	0,88	0,699	0,553
		Lisans	197	3,04	0,98		
		Lisans Üstü	55	3,06	1,09		
Örgütsel Özdeşleşme	Yaş	26-35	115	3,63	0,82	0,867	0,484
		36-45	104	3,65	0,85		
		46-55	59	3,55	0,86		
	Eğitim	Ön lisans	34	3,50	0,97	1,447	0,229
		Lisans	197	3,65	0,78		
		Lisans Üstü	55	3,45	1,02		

Yaş göre örgüt iklimi ($F_{(2,275)}=0.181$, $p=.948$, $p>.05$), etik liderlik davranışı ($F_{(2,275)}=0.992$, $p=.412$, $p>.05$) ve örgütsel özdeşleşme ($F_{(2,275)}=0.867$, $p=.484$,

$p > .05$) puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. Yani çalışanların yaşlarına göre örgüt iklimi, etik liderlik davranışları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri aynıdır. Eğitim durumuna göre örgüt iklimi ($F_{(2,283)}=0.116, p=.951, p > .05$), etik liderlik davranışı ($F_{(2,283)}=0.699, p=.553, p > .05$) ve örgütsel özdeşleşme ($F_{(2,275)}=1.447, p=.229, p > .05$) puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. Bu durum “Çalışanların yaş ve eğitim durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik alguları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.” şeklindeki H3 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Yani çalışanların eğitim durumlarına göre örgüt iklimi, etik liderlik davranışları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri aynıdır.

Tablo 5. Cinsiyet ve Kadro Durumuna Göre Bağımsız Gruplar T Testi Tablosu

Boyut	Değişken	Grup	N	Ortalama	ss	t	p
Örgüt İklimi	Cinsiyet	Kadın	64	2,99	0,63	0,775	0,439
		Erkek	228	2,93	0,56		
	Kadro	Kadrolu	247	2,94	0,57	-0,34	0,734
		Sözleşmeli	45	2,97	0,59		
Etik Liderlik	Cinsiyet	Kadın	64	3,05	1,08	0,403	0,687
		Erkek	228	3,00	0,96		
	Kadro	Kadrolu	247	3,01	0,98	0,144	0,886
		Sözleş-	45	2,99	1,06		
Örgütsel Özdeşleşme	Cinsiyet	Kadın	64	3,68	0,99	0,803	0,423
		Erkek	228	3,58	0,82		
	Kadro	Kadrolu	247	3,61	0,85	0,147	0,884
		Sözleşmeli	45	3,59	0,93		

Cinsiyete göre örgüt iklimi ($t_{(290)}=0.775, p=.439, p > .05$), etik liderlik ($t_{(290)}=0.403, p=.687, p > .05$) ve örgütsel özdeşleşme ($t_{(290)}=0.803, p=.423, p > .05$) alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında fark yoktur. Kadro durumuna göre örgüt iklimi ($t_{(290)}=-0.34, p=.734, p > .05$), etik liderlik ($t_{(290)}=0.144, p=.886, p > .05$) ve örgütsel özdeşleşme ($t_{(290)}=0.147, p=.884, p > .05$) alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında fark yoktur. Bu durum “Çalışanların cinsiyet ve kadro durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik alguları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.” şeklindeki H4 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Yani çalışanların cinsiyet ve kadro durumlarına göre örgüt iklimi, etik liderlik davranışları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri aynıdır.

Tablo 6. Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Ortalama	ss	Örgüt İklimi	Etik Liderlik	Örgütsel Özdeşleşme
Toplam iş deneyimi	14,38	9,10	-0,077	-0,11	-0,014
Kurumda çalışma süresi	10,8	8,25	-0,094	-,124*	0,016

* $p < .05$

Toplam iş deneyimi ile örgüt iklimi, etik liderlik, ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında ilişki anlamlı değildir. Kurumda çalışma süresi ile etik liderlik düzeyleri arasında ilişki anlamlı olarak elde edilmiştir ($r = -0.124$, $p < .05$). İlişki negatif ve zayıftır. Yani kurumda çalışma süresi arttıkça etik liderlik düzeyleri azalmakta ya da tam tersi olmaktadır. Etik liderlik düzeylerindeki değişkenliğin %15'i (R^2) kurumda çalışma süresi ile açıklanmaktadır. Ancak kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme arasında ilişki anlamlı değildir.

Ortaya çıkan bu durum “Çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumdaki çalışma süresine göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır” şeklindeki H5 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir; çünkü kurumda çalışma süresi ile etik liderlik düzeyleri arasında ilişki anlamlı iken, kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme arasında ilişki anlamlı değildir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşgörenlerin algıladıkları etik liderlik davranışlarının örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşmeye etkisi inceleyerek; çalışanların demografik özelliklerine göre örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme değişkeni puanları arasında fark olup olmadığını ve çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumda çalışma süresi ile söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyacağı umulan araştırmanın; problemi, çalışanların demografik özelliklerinin örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında fark yaratıp yaratmadığını ve çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumda çalışma süreleri ile örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında ilişkiyi ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda belirlenmiş hipotezler test edilmiş ve “Algılanan etik liderliğin örgüt iklimi üzerine etkisi vardır.” şeklindeki H1 ve “Algılanan etik liderliğin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi vardır” şeklindeki H2 hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırma bulgularına göre algılanan etik liderliğin hem örgütsel özdeşleşmeye hem de örgüt iklimine etkisi anlamlıdır. Önem katsayılarına göre incelendiğinde etik liderliğin örgütsel iklimi olan etkisi daha fazladır. Etik liderlik puanlarının artması hem örgütsel özdeşleşmeyi hem de örgüt iklimini de arttırmaktadır. Çalışanların yaşlarına,

cinsiyetlerine, eğitim ve kadro durumlarına göre örgüt iklimi, etik liderlik davranışları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri aynıdır. Bu durumda H3: “Çalışanların yaş ve eğitim durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.” hipotezi ve H4: “Çalışanların cinsiyet ve kadro durumlarına göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.” hipotezi reddedilmiştir.

“Çalışanların toplam iş deneyimi ve kurumdaki çalışma süresine göre; örgüt iklimi, etik liderlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri farklılaşmaktadır.” şeklindeki H5 hipotezine ilişkin testler ise kurumda çalışma süresi ile etik liderlik düzeyleri arasında ilişkinin anlamlı olduğunu, kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme arasında ilişkinin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla H5 hipotezinin reddedildiği sonucuna varılmıştır; çünkü toplam iş deneyimi ile örgüt iklimi, etik liderlik ve örgütsel özdeşleşme puanları arasında ilişki anlamlı değildir. Kurumda çalışma süresi ile etik liderlik düzeyleri arasında ilişki anlamlı olarak elde edilmiştir; ancak kurumda çalışma süresi ile örgüt iklimi ve örgütsel özdeşleşme arasında ilişki anlamlı değildir.

Araştırma etik liderliğin örgüt iklimi üzerine etkisini göstermekte, etik liderlik puanları örgüt iklimini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Etik liderlik, örgütsel iklimin iyileştirilmesinde ve örgütsel özdeşleşme üzerinde önemli bir rol oynadığından etik liderlik tarzını uygulamak ve uygun bir etik iklim için gerekli koşulları yaratmak, çalışanların örgütsel özdeşleşme davranışının artmasını sağlayabilir. Yöneticiler örgütsel hedeflere ulaşmak, çalışan memnuniyetini artırmak ve çalışan performansını iyileştirmek için etik liderlik davranışlarını uygulayabilirler. Çünkü çalışanlar, hangi davranışların sonuç doğuracağını belirlemek için liderlerin ipuçlarına ve çalışma ortamlarına göre davranmaktadır. Etik liderliğin etik iklim ile olumlu ilişkisi olduğundan etik uygulamaları benimseyen liderler işyerinde ahlaki bir atmosfer yaratmalıdır. Etik ortam örgütsel performansı da desteklediğinden yöneticiler, etik bir iklim yaratabilmeleri için yetkilendirilmelidir. Liderlerin kendi iyilik halleriyle ilgilendiğini düşünen takipçilerin olumlu takipçi tutumlarına sahip olma olasılığı daha yüksektir (Brown ve Treviño, 2006; Walumbwa vd., 2011). Mevcut literatür, etik liderliğin çeşitli takipçi tutumlarıyla olumlu bir şekilde ilişkili olduğu ve daha fazla araştırma yapılması ihtiyacını desteklediği gerçeğini yansıtmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen birkaç önemli yönetsel sonuç aynı zamanda alanla ilgili yapılmış bazı çalışmaları destekler niteliktedir. “Etik liderlik” önemlidir (Mayer vd., 2012). Bu anlamda sonuç; öncelikle yönetici ve lider yetiştirmeyi hedefleyen işletme fakültelerine, “etik lider nasıl olunur” sorusuna cevap verebilecekleri ve öğretim elemanlarının “etik lider olmayı en iyi nasıl

öğreteceklerine” yardımcı niteliktedir (Brown ve Treviño, 2006; DeConinck, 2015).

Etik liderlik; lider tatmini ve lider etkinliği algıları gibi çalışan tutumları ile pozitif yönde ilişkili olduğundan olumlu liderlik davranışları sergileyen liderlerin olumlu tutumlara sahip astlarla çalışma olasılığı daha yüksek olacaktır. İşgörenlere adil davranma etik liderlik ile olumlu çalışan tutumu olan örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki için olası bir aracı açıklamadır. Olumlu liderlik davranışı olan etik liderlik, çalışan tutum ve davranışını olumlu yönde etkileyecektir.

Her bilimsel araştırma gibi bu araştırmanın da çeşitli sınırlılıkları olmuştur: Araştırma bir kamu kurumunda yürütüldüğünden, sonuçların diğer kamu kurumlarına ve hizmet işletmelerine genellenebilirliği sınırlıdır. Ayrıca kâr amacı güden işletmeler için sonuçlar değerlendirilebilir. Bu konuya yönelik yapılacak araştırmalar; nicel, nitel veya karma yöntemlerle daha da genişletilebilir. Çalışmayı farklı kültürel gruplarla ve farklı ülkelerde tekrarlamak çalışmaya çeşitli bağlamlarda daha fazla değer katacaktır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı, Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu’nun 24/11/2020 tarih ve 1348249 sayılı kararı ile alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T., Abdul-Kareem, A. ve Kızıloğlu, E. (2020). Örgüt ikliminin örgüt temelli özsaygı ve öznel iyi oluş üzerindeki etkisi: Kobi’ler üzerinde bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 65-78.
- Akman, Y. (2017). Öğretmenlerin algılarına göre iş motivasyonu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14-1(27), 55-67.
- Aksoy-Kuru, S. (2020). Etik liderlik ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki: Kişi örgüt uyumunun aracılık etkisi, *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 515-530.
- Ashforth, B. E., Harrison, A. H. and Corley, K. G. (2008). Identification in organizations: An examination of four fundamental questions, *Journal of Management*, 34 (3), 325-374.
- Başar, U. ve Basım, N. (2015). Etik liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracı rolü, *Research Gate*, 3, 117-122.

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Benevene, P., Dal Corso, L., De Carlo, A., Falco, A., Carluccio, F., and Vecina, M. L. (2018). Ethical leadership as antecedent of job satisfaction, affective organizational commitment and intention to stay among volunteers of non-profit organizations. *Frontiers in Psychology*, 9, 2069
- Brown, M. E., and Mitchell, M. S. (2010). Ethical and unethical leadership: Exploring new avenues for future research. *Business Ethics Quarterly*, 20, 583–616.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., and Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97, 117- 134.
- Brown, M.E. and Treviño, L.K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17, 595-616.
- Bucak, E. (2002). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesinde örgüt iklimi: Yönetimde ast-üst ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23529/250699>
- Büte, M. (2011). Algılanan örgüt ikliminin etik olmayan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (25) 2,103-122.
- Çalık, T. ve Kurt, T. (2010). Okul iklimi ölçeği'nin (OIÖ) geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (157), 167-180.
- DeConinck, J. B. (2011). The effects of ethical climate on organizational identification, supervisory trust, and turnover among salespeople. *Journal of Business Research*, 64 (2011) 617–624.
- DeConinck, J. B. (2015). Outcomes of ethical leadership among salespeople. *Journal of Business Research*, 68(5), 1086–1093.
- Demirtaş, O. (2015). Ethical leadership influence at organizations: Evidence from the field, *Journal of Business Ethics*, 126 (2), 273–284.

- Demirtaş, O. ve Akdoğan, A. A. (2015). The effect of ethical leadership behavior on ethical climate, turnover intention, and affective commitment, *Journal of Business Ethics*, 130:59-67.
- Demirtaş, O., Hannah S. T., Gok, K., Arslan, A. and Capar, N. (2017). The moderated influence of ethical leadership, via meaningful work, on followers' engagement, organizational identification, and envy, the effect of ethical leadership behavior on ethical climate, *Journal of Business Ethics*, 145:183–199.
- Dubrin, A. J. (2012). *Leadership: Research findings, practice, and skills*. South-Western: Cengage Learning.
- Dukerich, J.M., Golden, B.R., and Shortell, S.M. (2002). Beauty is in the eye of the beholder: The impact of organizational identification, identity, and image on the cooperative behaviors of physicians. *Administrative Science Quarterly* 47: 507–533.
- Erdoğan, M. Y. ve Aydınadağ, Z. (2018). Öğretmenlerin kurumsal özdeşleşme ve bağlılıklarının algılanan yönetici davranışları açısından incelenmesi, *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 158-172.
- Eroğluer, K. ve Yılmaz, Ö. (2015). Etik liderlik davranışlarının algılanan örgüt iklimi üzerine etkisine yönelik bir uygulama: iş yaşamında yalnızlık duygusunun aracılık etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 280-308.
- Esmer, Y. ve Özdaşlı, K. (2018). *Akademik yönetimde psikolojik sözleşme ihlali, etik liderlik ve prososyal davranışlar*, Çizgi Kitabevi.
- George, D., and Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.
- Grojean, M., W., Resick, C., J., Dickson, M., W., and Smith, D. B. (2004). Leaders, values, and organizational climate: Examining leadership strategies for establishing an organizational climate regarding ethics, *Journal of Business Ethics*, 55(3), 223-241.
- Gök, S. (2009). Örgüt ikliminin çalışanların motivasyonuna etkisi üzerine bir araştırma, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 587-605.
- Günel, D., Civelek, M. E. and Karabulut, T. (2015). İşletmelerde etik liderliğin etik iklim üzerine etkisi: deneysel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14 (28), 251-265.

- Gün, İ. ve Söyük, S. (2017). Sağlık kuruluşlarında örgüt iklimi ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Sağlık Yönetimi*, (1), 40-48.
- İşcan, F. Ö. ve Karabey, C. N. (2007). Örgüt iklimi ile yeniliğe destek algısı arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 180–193.
- İşgüden, B. ve Çabuk, A., (2006). Meslek etiği ve meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkileri, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (16), 59-86.
- Kalshoven, K., Van Dijk, H., and Boon, C. (2016). Why and when does ethical leadership evoke unethical follower behaviour? *Journal of Managerial Psychology*, 31, 500–515.
- Kanten, P. ve Ülker, F. (2013). The effect of organizational climate on counterproductive behaviors: An empirical study on the employees of manufacturing enterprises, *The Macrotheme Review*, 2 (4), 144-160.
- Kılınç, S. (2017). *Yöneticilerin etik liderlik davranışlarının örgütsel özdeşleşme, sapkın davranışlar ve sinizme etkisi* (Yüksek lisans tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Kozlowski, S. W., and Doherty, M. L. (1989). Integration of climate and leadership: Examination of a neglected issue, *Journal of Applied Psychology*, 74(4), 546-553.
- Mael, F. A. and Ashforth, B. E. (1992), Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification, *Journal of Organizational Behaviour*, 13 (2), 103-123.
- Mayer, D. M., Kuenzi, M., Greenbaum, R., Bardes, M., and Salvador, R. (2009). How low does ethical leadership flow? Test of a trickle-down model, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108 (1), 1-13.
- Mayer, D. M., Aquino, K., Greenbaum, R. L., and Kuenzi, M. (2012). Who displays ethical leadership, and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership. *Academy of Management Journal*, 55, 151–171.
- Mostafa, A. M. S. (2018) Ethical leadership and organizational citizenship behaviours: the moderating role of organizational identification, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27:4, 441-449.

- Öktem, Ş., Kızıltan, B. ve Öztoprak, M.T. (2016). Örgütsel güven ile örgüt ikliminin örgütsel özdeşleşme, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: Otel işletmelerinde bir uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 162-186.
- Öncer, A. Z. ve Yıldız, M. L. (2012). The impact of ethical climate on relationship between corporate reputation and organizational identification. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 58 714-723.
- Özdemir, F. ve Özer, G. (2019). Örgütlerde nepotizm ile etik liderlik bir arada bulunabilir mi?, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(50): 6500-6511.
- Öztürk Başpınar, N. (2020). Vakıf üniversitelerinin web sayfalarındaki misyon ve vizyon ifadelerinde etik vurgular üzerine bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 469-488.
- Palalar-Alkan, D. ve Arıkboğa F. Ş. (2017). / Etik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisi ve bir uygulama, *Yönetim ve Ekonomi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 24 (2), 349-369.
- Riketta, M. (2005). Organizational identification: A meta-analysis, *Journal of Vocational Behavior*, 66 (2), 358–384.
- Schneider, B., Ehrhart, M. G., and Macey, W. H. (2011). *Perspectives on organizational climate and culture*. In S. Zedeck (Ed.), *APA handbooks in psychology®. APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 1. Building and developing the organization* (373–414). American Psychological Association.
- Simha, A., and Cullen, J.B. (2012). Ethical climates and their effects on organizational outcomes: implications from the past and prophecies for the future, *Academy of Management Perspectives*, 26 (4), 20-34.
- Sezgin, F. ve Sönmez, E. (2017). Örgüt kültürü ve iklimi çalışmalarının sistematik incelemesi: Bir içerik analizi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 257-275.
- Schminke, M., Wells, D., Peyrefitte, J., and Sebor, T. C. (2002). Leadership and ethics in work groups: A longitudinal assessment, *Group & Organization Management*, 27(2), 272–293.

- Şahne, B. S., ve Şar, S. (2015). Liderlik kavramının tarihçesi ve Türkiye'de ilaç endüstrisinde liderliğin önemi. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 19 (2), 109-115.
- Tak, B. ve Aydemir, B.A. (2004). *Örgütsel özdeşleşme üzerine iki görgül çalışma*, 12. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Taştan, S. ve Yurtkoru, E.S. (2018). Algılanan örgüt ikliminin davranışsal ve tutumsal sonuçlarının incelenmesi: Çalışanların görev içi performans davranışı ve örgütsel bağlılık algısı açısından bir değerlendirme, *İş'te Davranış Dergisi*, 3(2), 85-99.
- Tokgöz, E. ve Aytemiz Seymen, O. (2013). Örgütsel güven, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Bir devlet hastanesinde araştırma, *Öneri Dergisi*, 10(39), 61-76.
- Tseng, L. and Wu, J.(2017). How can financial organizations improve employee loyalty? The effects of ethical leadership, psychological contract fulfillment and organizational identification. *Leadership & Organization Development Journal*. 38 (5), 679-698.
- Trevino, L. K., Hartman, L. P., and Brown, M. E. (2000). Moral person and moral manager: How executives develop a reputation for ethical leadership. *California Management Review*, 42(4), 128-142.
- Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012), Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26 (2), 143-156.
- Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel iklimin işgören performansı üzerine etkisi: Ostim imalât işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 195-218.
- Türk, M. ve Akbaba, M. (2018). Etik liderlik algısının psikolojik kontrat ihlali ve örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi: Antalya ilindeki beş yıldızlı konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (16), 382-407.
- Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., and Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 115, 204-213.

Yağmur, A. (2013), *Etik liderliğin ve etik iklimin etik dışı davranışlara etkisi: ampirik bir çalışma*, [Yüksek Lisans Tezi], Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü.

Yeşiltaş, M. (2012). *Örgütsel özdeşleşmenin oluşmasında belirleyiciler olarak etik liderlik ve etik iklim: otel işletmelerine yönelik bir uygulama*. [Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi.

Yeşiltaş, M., Gürlek M., Tuna, M., Kanten, P. and Çeken, H. (2020): Paternalistic leadership and organizational identification: The mediating role of forgiveness climate, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*. 1-31. DOI: [10.1080/15256480.2020.1805089](https://doi.org/10.1080/15256480.2020.1805089)

Yılmaz, E. (2006). *Okullardaki örgütsel güven düzeyinin okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi.

http://etik.gov.tr/etik_rehberi.pdf

**Ekonomik Büyüme ve İhracatın CO₂ Salınımı Üzerindeki Etkisi:
Seçili MENA Ülkeleri Örneği (1980-2016)¹****Hüseyin ÇELİK**

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

huseyinclk17@gmail.com

Orcid ID: //orcid.org/0000-0002-2455-9381

Gülferah ERTÜRKMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü

gbozkaya@ksu.edu.tr

Orcid ID: //orcid.org/0000-0003-2239-0241

Öz

Bu çalışmanın amacı ihracat ve ekonomik büyümenin çevresel kalite üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmanın kapsamı seçili MENA ülkeleri olup 1980-2016 dönemidir. Yöntem olarak yatay kesit bağımlılık testi, Delta testi, PANIC birim kök testi, LM Bootstrap Panel Eşbütünleşme, AMG katsayı tahmincisi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testinden faydalanılmıştır. Tüm değişkenlerin birinci farkta durağan olduğu ve uzun dönem ilişkisine sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre söz konusu MENA ülkelerinde ekonomik büyüme ile karbondioksit salınımı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak ihracat ve karbondioksit salınımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir. Panel nedensellik testi de hem ihracat hem de ekonomik büyüme ile karbondioksit salınımı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: CO₂, İhracat, Ekonomik Büyüme.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 28.04.2021 / 04.10.2021

Künye Bilgisi: Ertürkmen, G. ve Çelik, H. (2021). Ekonomik büyüme ve ihracatın CO₂ salınımı üzerindeki etkisi: Seçili MENA ülkeleri örneği (1980-2016). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1928-1947. DOI: 10.33437/ksusbd.929324

Influence Of Economic Growth And Export On Co₂ Emission: Case Of Selected MENA Countries (1980-2016)**Abstract**

The purpose of this paper to investigate impact of export and economic growth on environmental quality. The scope of study selected MENA countries and period of 1980-2016. Cross section dependency test, Delta test, PANIC unit root test, LM Bootstrap Panel Cointegration, AMG coefficient estimator and Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test were used as methods. It is seen that all variables are stationary in the first difference and have a long-term relationship. As result that we obtained the relationship between economic growth and carbon dioxide emission positive and significant statistically. However, it was not found significant statistically relationship between export and carbon dioxide. Panel causality test indicate that bidirectional causality relationship between bath export and economic growth with carbon dioxide.

Keywords: CO₂, Export, Economic Growth.

GİRİŞ

Son yıllarda iklim değişikliği ve küresel ısınma birçok bilim dalı (Sosyal, Çevre, Ekoloji vs.) tarafından endişe ile tartışılan bir konudur. Sera gazı emisyonunun yanında fosil kaynakların kullanımı da çevre kirliliği konusundaki bu endişeleri daha da arttırmıştır. Sürdürülebilir bir büyüme için ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Sürdürülebilir ekonominin yanında sürdürülebilir çevrenin önemi Kyoto Protokolünde ve Paris Antlaşmasında ele alınmıştır (Mejia, 2018). NASA tarafından yapılan açıklamaya göre sera gazı emisyonu nedeniyle dünya sıcaklığı 1880'den bu yana 1,4 derece artmıştır (Khan vd. 2020). Diğer yandan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (2019) tarafından yayınlanan rapora göre 2018 yılında karbondioksit salınımı sera gazı* emisyonunun %67,8'ini oluşturmaktadır (Doğanlar vd., 2021;2). Çevre kalitesine ilişkin ekonomi literatüründe yapılan çalışmalara bakıldığında büyüme-kirlilik ilişkisi ilk olarak Kuznet (1955) tarafından ele alınmıştır. Daha sonraki süreçte Grossman ve Kugger (1991) çalışması ve diğer birçok çalışma EKC hipotezini sınamış, ekonomik faaliyetlerin

---

* 2018 yılında sera gazı emisyonları (arazi kullanım değişiklikleri dahil) 55,3 GtCO₂ olarak gerçekleşmiş, fosil yakıt bazlı enerji kullanımından kaynaklanan CO₂ emisyonları 37,5 olup, CO₂ salınımı toplam sera gazının % 67,8'ini oluşturmaktadır.

çevresel etkileri birçok çalışmada ele alınmıştır (Bento ve Moithino, 2016; Gözgör ve Can, 2016; Huaman ve Jun, 2014; Zhao vd., 2015).

Copeland ve Taylor (2004)'in belirttiği üzere ekonomi ölçeğindeki artışların iki kaynağı vardır; ekonominin kendisinden kaynaklı büyüme ve ticaret. Nitekim IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar son zamanlarda kalkınmanın gerçekleşmesinde ekonomik ve ihracat çeşitliliğinin önemini vurgulamaktadır. Örneğin düşük gelir düzeyindeki ülkeler veya diğer bir ifade ile az gelişmiş ülkeler ihracat bağımlılığını azaltmak ve ihracattan elde edilen kazançlarını daha istikrarlı hale getirebilirler. Ancak ihracat çeşitliliği stratejisi çevresel önceliklerle çakışabilmektedir (Mania, 2020; 169). Literatürde çevresel kalite üzerinde çeşitli ekonomik göstergelerin etkisini ele alan çokça çalışma bulunmaktadır. Ancak ihracatın çevre kirliliği üzerindeki etkisini ele alan çalışma sayısı sınırlı kalmaktadır (Kesgingöz ve Karamelikli, 2015;8).

Günümüzde artan uluslararası ticarete istinaden, ihracat ve büyümenin çevresel kalite üzerindeki etkilerin ortaya koyarak ve ihracatın çevresel etkileri konusunda farkındalık oluşturması ile literatüre katkısı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca diğer birçok çalışmaya nazaran çalışma daha etkin sonuçlar veren yatay kesit bağımlılık ve heterojenliği dikkate alan tekniklerle incelenmiştir. Çalışma, plan olarak giriş bölümünden sonra ikinci bölümde konu ile ilgili literatür çalışmasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde veri seti, model ve yöntemin teorik altyapısına değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise ihracat ve ekonomik büyümenin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisine ilişkin bulgulara yer verildikten sonra son bölümde sonuç ve öneriler verilmiştir.

LİTERATÜR

İktisat literatüründe ekonomik büyüme başta olmak üzere çeşitli ekonomik göstergelerin çevre kirliliği üzerindeki etkisi oldukça üzerinde durulan bir konudur (Frankel ve Romer,1999; Brandoford vd. 2000; Roca, 2003; Akbostancı vd. 2009; Shahbaz vd. 2012). İlgili çalışmalarda çevre kirliliği ya da çevresel kalite göstergesi olarak çeşitli göstergeler baz alınmaktadır. Bu göstergelerden karbondioksit, kükürt dioksit, azot monoksit hava kirliliği için kullanılırken cıva, kurşun, nikel ve kadmiyum su kirliliği göstergesi olarak kullanılmaktadır (Shahbaz vd. 2013; 1453). Ancak bunlar arasından en sık kullanılan karbondioksit salınımı olup gelir ve karbondioksit salınımı arasında ilişki iktisat literatüründe sıkça ele alınmaktadır. Ele alınan bu konu, kapsamı bakımından birkaç farklı şekilde ele alındığını ifade etmek mümkündür. Kapsam olarak çalışmalar iki grupta incelenebilir. Birinci grup çalışmalar karbondioksit salınımı ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalar olup Çevresel Kuznet

Eğrisinin geçerliliğini incelemektedir (Bengochea-Morancho vd. 2001; Deacon ve Norman, 2004; Arı ve Zeren, 2011; Saboori vd. 2012; Kasperowicz, 2015; Bayramoğlu ve Yurtkur, 2016; Wu vd. 2018). İkinci grup çalışmalarda ise başta enerji tüketimi olmak üzere dış ticaret, beşeri sermaye, finansal gelişmişlik, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar, ticari dışa açıklık vd. çeşitli ekonomik göstergelerin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisini ele almaktadır (Mahmood ve Chaudhary, 2012; Öztürk ve Acaravcı, 2013; Shaari vd. 2014; Şeker vd. 2015; Jamal ve Maktouf, 2017; Ahmad vd. 2019; Doğanlar vd. 2021).

Bu çalışmada da ihracat ve gelirin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda literatürdeki çalışmalardan Mania (2020), ihracat çeşitliliğinin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma 98 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 1995-2013 dönemi için gerçekleştirilmiştir. Ekonometrik analizlerde GMM yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada söz konusu ülkelerde Çevresel Kuznet yaklaşımının geçerli olduğu ve ihracatın karbondioksit salınımı üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Nasir ve Rehman (2011) çalışmasında gelir, enerji tüketimi, karbondioksit salınımı ve dış ticaret ilişkisini Pakistan için incelemiştir. Çevresel Kuznet Eğrisinin Pakistan için geçerli olduğu görülmüştür.

Halıcıoğlu (2009) da enerji tüketimi, gelir, karbondioksit salınımı ve dış ticaret ilişkisi Türkiye için incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki ARDL sınır yaklaşım testi ile ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre dış ticaret, gelir, enerji tüketimi ve karbondioksit salınımı arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Dış ticaretin karbondioksit salınımını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Jalil ve Mahmud (2009) ise benzer bir çalışmayı Çin için gerçekleştirmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki elde edilmiş olup Çin ekonomisi için ters U şeklinin geçerli olduğu ortaya konulmuştur. Yunfeng ve Yang (2010) da çalışmasında dış ticaretin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisi 1997-2007 dönemine ait verilerle Çin için gerçekleştirmiştir. Dış ticaretin çevre kirliliğini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır

Soytaş ve Sarı (2009) çalışmasında Türkiye için enerji tüketimi, gelir ve karbondioksit salınımını ilişkisi ele almıştır. 1960-2000 dönemi kapsayan çalışma nedensellik yaklaşımı ile incelenmiştir. Çalışmada değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak Topallı (2017) çalışmasında Brezilya, Çin, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye için 1960-2013 dönemine ait verilerle ekonomik büyüme, ihracat ve karbondioksit salınımı ilişkisi incelenmiştir. İkinci nesil panel veri teknikleri ile elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişki elde edilememiştir. Konya nedensellik testinden Güney Afrika ve Türkiye için ihracattan karbondioksit salınımına doğru tek yönlü nedensellik

ilişki bulunurken çalışmaya dahil edilen diğer ülkelerde nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Shahbaz vd. (2020) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 1971-2014 dönemi için ihracatın karbondioksit salınımı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma GMM yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. İhracat ve karbondioksit salınımı arasında negatif ilişki elde edilmiştir. Shahbaz vd. (2013) diğer bir çalışmasında ise Kuzey Afrika'da ticari dışa açıklık, enerji tüketimi, GSYH ve finansal gelişmişliğin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisi 1965-2008 dönemi için araştırılmıştır. Çalışma ARDL sınır yaklaşımı ve hata düzeltme modeli ile incelenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu kanıtlanmıştır. GSYH, emisyonu arttırırken finansal gelişmişliğin emisyonu azalttığı görülmüştür. Ticari dışa açıklığın ise çevre kirliliğini azalttığı, çevresel kaliteyi arttırdığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Wyckoff ve Roop (1994), çalışmasında en büyük 6 OECD ülkesi için gerçekleştirdiği çalışmada karbondioksit salınımının %13'lük bir kısmını imalat sanayisinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ahmad ve Wyckoff (2003) ise 24 ülke için gerçekleştirilen çalışmada mal ihracatının karbondioksit salınımını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

VERİ SETİ VE MODEL

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve ihracatın çevre kirliliği üzerindeki etkisini MENA ülkeleri için araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYH (Current \$), ihracat göstergesi toplam mal ve hizmet ihracatı ve çevre kirliliği göstergesi olarak ise CO2 emisyonu (metric tons per capita) alınmıştır. Değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak modele dahil edilmiştir. Değişkenler, 1980-2016 dönemini kapsamakta olup Dünya Bankasından elde edilmiştir. Seçili değişkenler arasındaki ilişki fonksiyonel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$CO2_{it} = f(EXP_{it}, Y_{it})$$

Çalışmada tahmin edilen model, He (2006), Shahbaz vd. (2014) tarafından kullanılan modele dayalı olarak tahmin edilmiştir.

Model sembolik formatta aşağıdaki Denklem 1'de gösterilmiştir:

$$CO_{2it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i} Y_{it} + \alpha_{2i} EXP_{it} + \varepsilon_{1it} \quad (1)$$

Yukarda CO₂, karbondioksit salınımını; Y, GSYH'yı; EXP, ihracatı, temsil etmektedir. Ayrıca i, yatay kesiti; t, zaman boyutunu; α , sabit terimi ve ε , hata terimini temsil etmektedir.

YÖNTEM VE BULGULAR

Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Küreselleşmenin artarak devam ettiği bir ortamda, bir ülkede meydana gelen bir ekonomik şoktan diğer ülke/ülkelerde etkilenebilmektedir. Dolayısıyla yapılacak çalışmalarda ülkelerde bu tür etkileşimlerin olup olmadığının bilinmesi, ekonometrik tahminlerin doğru yöntemlerle yapılması sağlanması ve sağlıklı sonuçların elde edilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmaya dahil edilen değişkenlere yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Böylece uygun testlerin seçilmesi doğru testler seçilerek doğru sonuçlara ulaşılması sağlanmıştır.

Literatürde çeşitli yatay kesit bağımlılık testleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Peseran (2004) tarafından geliştirilen CD_{lm} testi kullanılmıştır. CD_{lm} testi hem $T < N$ hem de $T > N$ durumlarında etkin sonuç veren bir testidir. CD_{lm} yatay kesit bağımlılık testinde “Yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindeki temel hipoteze karşı “Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindeki alternatif hipotezi sınanmaktadır. CD_{lm} aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$CD_{lm} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1)} \quad (2)$$

CD_{lm} yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Tüm değişkenler için %1 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmektedir. “Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile seriler yatay kesit bağımlılığına sahiptir. Birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olması, bir ülkede meydana gelen ekonomik bir şok diğer ülkeleri de etkilemekte olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

lnCO ₂		lnGDP		lnEXP	
istatistik	P-Değer	istatistik	P-Değer	istatistik	P-Değer

CD_{lm}	27.800***	0.000	24.490***	0.000	17.153***	0.000
(Pesaran, 2004)						

Not: ***, simgesi %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade edilmektedir.

PANIC Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılık testi sonucunda serilerde ülkeler arası bağımlılık olduğu görülmüştür. bu nedenle ikinci kuşak yani birimler arası bağımlılığı dikkate alan birim kök testi kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan PANIC birim kök testi kullanılmıştır. PANIC birim kök testi, Bai ve Ng (2004) tarafından geliştirilmiştir. PANIC, bir serideki durağanlığın yaygın mı yoksa değişkene özgü mü olduğunu veya her ikisi birden mi olduğunu tespit edebilmektedir. Bununla birlikte ortak faktörleri yönlendiren bağımsız stokastik eğilimlerin sayısını belirleyebilir. PANIC, bireysel istatistiklerin geçerli bir şekilde havuzlanmasına olanak sağlayarak panel testleri için sonuç vermektedir. Ayrıca PANIC'in ayırt edici bir özelliği, gözlemlenen seriler yerine verilerin gözlenmeyen bileşenlerini test etmesidir. PANIC'in anahtarı, bunların sabit mi yoksa entegre süreçler mi olduğunu önceden bilmeden, gözlemlenmemiş ortak faktörler ve kendine özgü hatalar tarafından kapsanan alanın tutarlı bir şekilde tahmin edilmesidir (Bai ve Ng, 2004;1127). Çalışmaya ait PANIC birim kök testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Sonuçlara göre $\ln CO_2$, $\ln GDP$, $\ln EXP$ 'nin hem sabit hem de sabit ve trendli modelde düzeyde birim kök içerdiği gözlemlenmektedir. Ancak birinci farkta tüm değişkenlerin her iki modelde istatistiksel olarak farklı anlamlılık düzeylerinde durağan hale geldiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla değişkenlerin durağanlık mertebesinde $I(0)$ olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. PANIC Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye	Sabit		Sabit ve Trend	
	t-İstatistik	p-Değer	t-İstatistik	p-Değer
$\ln CO_2$				
Z_{ϵ}^c	-1.9251	0.9729	-2.2783	0.9886
P_{ϵ}^c	7.8245	0.9930	5.5906	0.9993
$\ln GDP$				
Z_{ϵ}^c	0.1224	0.4513	-0.6660	0.7473
P_{ϵ}^c	20.7740	0.4105	15.7875	0.7297

<i>lnEXP</i>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-1.4694	0.9291	-0.5038	0.6928
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	10.7064	0.9535	16.8135	0.6650
Birinci Fark				
<i>lnCO₂</i>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	3.2344	0.0006***	1.6990	0.0447**
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	40.4560	0.0044**	30.7452	0.0586*
<i>lnGDP</i>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	6.4199	0.0000***	5.8499	0.0000***
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	60.6028	0.0000***	56.9980	0.0000***
<i>lnEXP</i>				
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	7.6557	0.0000***	7.1763	0.0000***
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	68.4187	0.0000***	65.3871	0.0000***

Not: $P_{\hat{\epsilon}}^c$ bireysel ADF testlerinin p değerlerine dayalı bir Fisher türü istatistiktir. $Z_{\hat{\epsilon}}^c$, büyük N örnekleri için standartlaştırılmış bir Choi tipi istatistiktir. ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10'i temsil etmektedir.

Eşbütünleşme Katsayılarının Heterojenlik-Homojenlik Testleri

Literatürde ekonometrik modellerin homojenlik-heterojenlik durumları Swamy (1970) ve Peseran (2004) testleri ile gerçekleştirilmektedir. Swamy ve Delta testi Test istatistikleri Denklem 3 ve Denklem 4'te gösterilmiştir.;

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \quad (3)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{Var(t, k)}} \quad (4)$$

Benzer şekilde Denklem 3 ve Denklem 4'te birimler N ile temsil edilmektedir. $\tilde{S}$, Swamy test istatistiğini, $Var(t, k)$ standart hatayı ve k ise açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir. Testlere “Katsayılar homojendir” temel hipotezine karşılık “Katsayılar heterojendir” alternatif hipotezi sınanmaktadır.

Swamy ve Delta test sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre %1 anlamlılık düzeyinde katsayıların heterojen olduğu görülmektedir. Yani bu sonuç modelde yer alan yatay kesitlerin (ülkelerin) kendilerine özgü özelliklerini modelde koruduklarını göstermektedir.

Tablo 2. Heterojen-Homojenlik Test Sonuçları

Model:	İstatistik	p-değer
$CO_{2it} = \alpha_i + \beta_{1i}Y_{it} + \beta_{2i}EXP_{it} + \varepsilon_{it}$		
Homojenite Testleri:		
$\tilde{\Delta}$	9.797***	0.000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	10.690***	0.000

Not: ***, simgesi %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade edilmektedir.

LM Bootstrap Panel Eşbütünleşme

Çalışmada yatay kesit bağımlılığına sahip serilerin aynı mertebeden durağan olduğu belirlendikten sonra modeldeki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi Westerlund ve Edgerton (2007) LM bootstrap panel eşbütünleşme testi yardımıyla araştırılmıştır. Bu test çeşitli avantajlar sağlamaktadır; öncelikle test hem yatay kesit bağımlılığı varken hem de yokken kullanılabilir. Yatay kesit bağımlılığı mevcudiyetindeki sonuçları bootstrap; yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda ise sonuçları asimptotik olarak vermektedir. Westerlund ve Edgerton (2007) LM bootstrap eşbütünleşme testi küçük örneklerde de etkin sonuçlar vermesi ve tahminci olarak FMOLS yöntemini kullanarak içsellik sorununu önlemektedir. Ayrıca LM bootstrap eşbütünleşme testi değişen varyans ve otokorelasyona izin vermektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007;186-188). LM bootstrap eşbütünleşme testi, eşbütünleşme ilişkisini aşağıdaki model ile tahmin etmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta_i + z_{it} \quad (5)$$

Burada, $t=1, \dots, T$ ve $n=1, \dots, N$ sırasıyla zaman ve yatay kesit birimlerini temsil etmektedir. x_{it} vektörü K boyutuna sahiptir ve pür rassal yürüme süreçleri olduğu varsayılan regresörleri içermektedir. z_{it} dağılımı veri bileşenlerini temsil etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu durumlarda temel hipotez aşağıdaki test istatistiği ile elde edilmektedir:

$$LM_N^t = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\omega}_i^2 S_{it}^2 \quad (6)$$

Formülasyonda S_{it} ve ω_{it} ; FMOLS ile tahmin edilmiş modeldeki z_{it} 'nin hata terimlerinin kısmi toplama sürecidir. Bu testte asimptotik ve bootstrap şeklinde sonuçlar elde edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının geçerli olduğu durumda bootstrap sonuçlar dikkate alınmaktadır. Testin temel hipotezi eşbütünleşme ilişkisini varlığını ifade ettiğinden, $p > 0.10$ durumunda eşbütünleşme ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007:186-187).

Bu testte eşbütünleşme vardır temel hipotezine karşılık, eşbütünleşme ilişkisi yoktur alternatif hipotezi sınanmaktadır. Hipotezler,

$H_0: \sigma_i^2 = 0$ tüm yatay kesitler için eşbütünleşme vardır.

$H_1: \sigma_i^2 > 0$ bazı yatay kesitler için eşbütünleşme yoktur.

Tablo 4. LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi

	Sabit			Sabit ve Trend		
	İstatistik	Asimptotik p-Değer	Bootstrap p-Değer	İstatistik	Asimptotik p-Değer	Bootstrap p-Değer
LM_N^+	2.138	0.016	0.584***	4.312	0.000	0.016

Not: Bootstrap olasılık değerleri 10.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. ***, % 1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çalışmadaki modele ait LM bootstrap eşbütünleşme test sonuçları Tablo-4'te yer verilmiştir. Tabloda hem yatay kesit bağımlılığını dikkate alan bootstrap ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan asimptotik sonuçlara sabitli ve trendli model için yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yatay kesit bağımlılığını dikkate alan bootstrap değerleri sabitli modele göre alternatif hipoteze karşı temel hipotez kabul edilmektedir. Yani eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur.

AMG Parametre Katsayı Tahmini

Çalışmada uzun dönem katsayı tahmini Bond ve Eberhardt (2009) ve Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen AMG (Augment Mean Group) ile gerçekleştirilmiştir. AMG parametre tahmincisi, yatay kesit bağımlılığının

mevcut olduğu ve modelin heterojen olduğu durumlarda kullanılabilir. AMG parametre tahmin işleyiş sürecinin ilk aşamasında birinci farklar havuzlanmış regresyon (FD-OLS) T-1 tane dönem kukla değişken ile tahmin gerçekleştirilmektedir. İkinci aşamada, birinci aşamadaki $\hat{\mu}_t$ yatay kesitlere özel regresyonların her birini kapsayarak model tahmini gerçekleştirilmektedir. Ayrıca alternatif olarak $\hat{\mu}_t$ 'nin bağımlı değişkenden farkı alınmaktadır. Bu durum ise her bir birime ortak bir sürecin uygulandığını ortaya koymaktadır. Üçüncü aşamada Pesaran ve Smith (1995) MG yaklaşımı ile tahminler gerçekleştirilmektedir. AMG katsayı tahmin sürecinin matematiksel olarak tahmin edilme prosedürü aşağıdaki şekildedir (Bond ve Eberhardt 2009, Eberhardt ve Teal 2010):

Birinci aşama;

$$\Delta Y_{it} = b' \Delta X_{it} + \sum_{t=2}^T c_t \Delta D_t + e_{it} \quad \Rightarrow \quad \hat{c}_t \equiv \hat{\mu}_t \quad (6)$$

İkinci aşama;

$$Y_{it} = \alpha_i + b' X_{it} + c_{it} + d_i \hat{\mu}_t + e_{it} \quad (7)$$

Üçüncü aşama;

$$\hat{b}_{AMG} = N^{-1} \sum_i \hat{b}_i \quad (8)$$

AMG katsayı tahmin sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre panelin geneli için GDP, CO₂ salınım üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. MENA ülkeleri bazında bakıldığında GD'nin CO₂ salınımı üzerindeki etkisi Mısır, İsrail ve Tunus'ta istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Diğer bir deyişle GDP, CO₂ salınımını panelin geneli ile Mısır, İsrail ve Tunus'ta arttırmaktadır. İhracatın CO₂ salınımı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ancak istatistiksel anlamsız olduğu gözlemlenmektedir. Ülke bazında sonuçlara göre, Mısır, İsrail, Kuveyt, Fas ve Umman için ihracatın CO₂ salınımı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Sadece Tunus için %5 anlamlılık düzeyinde ihracatın CO₂ salınımını negatif yani olumlu etkilediği görülmektedir.

Tablo 5. AMG Katsayı Tahminçiler Sonuçlar

Ülkeler	lnGDP		lnEXP	
	Katsayı	t-İst.	Katsayı	t-İst.
Bahreyn	0.1085	0.358	-0.1289	0.351
Mısır	0.2003***	0.000	0.1972***	0.000
İsrail	0.4369***	0.000	0.1755*	0.097
Kuveyt	-0.0183	0.797	0.1704**	0.011
Ürdün	0.0229	0.928	0.3181	0.121
Malta	0.2812	0.220	0.0250	0.884
Fas	0.0379	0.675	0.3168***	0.000
Umman	0.2404	0.125	0.3190**	0.025
Suudi Arabistan	0.0725	0.590	0.0971	0.334
Tunus	0.5033***	0.000	-0.1910**	0.041
PANEL	0.1886***	0.001	0.0948	0.142

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10'i temsil etmektedir.

Bootstrap Panel Nedensellik Testi

Çalışmada değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi ile incelenmiştir. Bu test serilerin heterojenliğine dayalı olarak nedensellik ilişkisini inceleyen bir testtir. Ayrıca her bir yatay kesit için VAR modeli tahmininde bulunarak birim bazında ve panelin geneli için sonuçlar vermektedir. Yaklaşım serilerin zaman özelliklerine bakmaksızın nedensellik ilişkisini incelemektedir. Dolayısıyla hem seviyede durağan hem de I(1)'de durağan olan serilerin nedensellik ilişkisini ortaya koymada etkin sonuçlar vermektedir. Diğer bir ifade ile Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik yaklaşımında durağanlık ve eşbütünleşme gibi önsel bir şarta gerek duymamaktadır (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011;99-104).

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen nedensellik analizinde Granger nedensellik aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$Z_{i,t} = \mu_i + A_{i1}Z_{it} + A_{i2}Z_{it-2} + \dots + A_{ik_i}Z_{it-k_i} + \mu_{it} \quad (9)$$

Denklemden i , birimleri, t , zaman boyutunu ve μ_{it} ise sabit etkilere ilişkin p boyutlu vektörü ifade etmektedir. $A_{i1}, A_{i2} \dots A_{ik}$, birimler arasında değişmeye izin veren $(p \times p)$ matrisini göstermektedir. Her birim için $(i=1,2,3,\dots,N)$ birim artıkları μ_{it} 'ler $(p \times I)$ boyutlu vektörlerdir.

Bu yaklaşıma ait hipotezler aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir. Alternatif hipoteze karşı "Değişkenler arasında Granger nedensellik yoktur" temel hipotezi sınanmaktadır.

$$H_0: R_i \alpha_i = 0, \quad i = 1,2,3,4 \dots N$$

$$H_0 = R$$

$$H_0: R_i \alpha_i \neq 0, \quad i = 1,2,3,4 \dots N; H_0: R_i \alpha_i = 0, i = N_1 + 1, \dots, N$$

Panelin geneline ait Granger nedensellik ilişkisini gösteren Fisher istatistiği ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$\lambda_i = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i), \quad i = 1,2,3,4, \dots, N \quad (10)$$

Bu denklem, p_i , i . birime ait Wald istatistiğinden elde edilen p değeridir. Fisher istatistiği $2N$ serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahiptir. Bu test istatistiğinde zaman boyutu sonsuza gittikçe sabit birim sayısı için geçerlidir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011;99-104).

Tablo 6. Bootstrap Panel Nedensellik Testi Sonuçlar

Ülkeler	Uygun Gec. Uzunluğu	CO2 $\nRightarrow$ lnGDP		lnGDP $\nRightarrow$ CO2	
		t-İst.	p-Değer	t-İst.	p-Değer
Bahreyn	1.000	0.886	0.346	3.434*	0.064
Mısır	1.000	1.377	0.241	0.383	0.536
İsrail	3.000	2.154	0.541	4.334	0.228
Kuveyt	1.000	0.453	0.501	0.001	0.978
Ürdün	1.000	5.589**	0.018	5.123**	0.024
Malta	1.000	0.215	0.643	0.460	0.498
Fas	2.000	5.661*	0.059	5.230*	0.073
Umman	1.000	5.100**	0.024	0.002	0.960
Suudi Arabistan	1.000	0.025	0.873	2.286	0.131
Tunus	1.000	1.211	0.271	1.281	0.258
PANEL		32.499**	0.038	30.739*	0.059

Not: ***,**, * sırasıyla %1, %5 ve %10'i temsil etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 3 seçilmiştir.

Emirmahmutoglu ve Köse (2011) panel nedensellik sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablo-6'da CO₂ ve GDP arasındaki nedensellik ilişkisi ülkeler bazında ve panelin geneli için verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre panelin geneli için sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde temel hipotez reddedilmekte, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. CO₂ ile GDP arasında panelin geneli için çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Ülke bazındaki sonuçlara göre ise Ürdün için istatistiksel olarak %5, Fas için %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Umman için CO₂'den GDP'ye %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. GDP'den CO₂'ye doğru nedensellik ilişkisinde Bahreyn için %10 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik elde edilmiştir.

Tablo 7. Bootstrap Panel Nedensellik Testi Sonuçlar

Ülkeler	Uygun Gec. Uzunluğu	CO ₂ ⇒ lnEXP		lnEXP ⇒ CO ₂	
		t-İst.	p-Değer	t-İst.	p-Değer
Bahreyn	1.000	2.354	0.125	0.296	0.587
Mısır	1.000	0.604	0.437	1.690	0.194
İsrail	1.000	0.760	0.383	0.794	0.373
Kuveyt	3.000	12.066***	0.007	0.981	0.806
Ürdün	1.000	10.559***	0.001	5.730**	0.017
Malta	2.000	1.573	0.455	2.640	0.267
Fas	1.000	3.964**	0.046	1.885	0.170
Umman	1.000	5.494**	0.019	0.179	0.672
Suudi Arabistan	1.000	0.236	0.627	3.331*	0.068
Tunus	3.000	3.099	0.377	5.586	0.134
PANEL		49.649***	0.000	31.327*	0.051

Not: ***,**, * sırasıyla %1, %5 ve %10'i temsil etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 3 seçilmiştir.

CO₂ ve lnEXP arasındaki nedensellik ilişkisi sonuçları Tablo-X'de verilmiştir. Benzer şekilde CO₂ ile EXP arasında panelin geneli için %1 ve %10 anlamlılık düzeylerinde çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Ülke bazlı sonuçlarda sadece Ürdün'de çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. CO₂'den lnEXP'ye doğru Kuveyt için %1, Fas ve Umman için %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Ayrıca lnEXP'den CO₂'ye doğru tek yönlü nedensellik sadece Suudi Arabistan için elde edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve ihracatın karbondioksit salınımı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma seçili MENA ülkeleri için 1980-2016

dönemi için gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda değişkenlere öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmış ve yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesiyle ikinci nesil birim kök testlerinden PANIC birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen birim kök test sonuçlarına göre tüm değişkenlerin seviyede birim kök içerdiği ve birinci farkta durağan olduğu ortaya konulmuştur. Tüm değişkenlerinin I (1) olduğu modelin uzun dönem ilişkisi yine yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Westerlund ve Edgerton (2007) LM bootstrap panel eşbütünleşme testi yardımıyla araştırılmıştır. Modelin uzun dönem ilişkisine sahip olduğu görülmüştür. Sonraki aşamada yatay kesit bağımlılığına sahip heterojen modellerde etkin sonuçlar veren AMG katsayı tahmincisi ile uzun dönem katsayıları incelenmiştir. Ampirik uygulamaların son aşamasında ise Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik sonuçlarına göre CO₂'nin hem lnGDP ile hem ihracat arasında çit yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Literatürde EKC hipotezinin sınanması yoluyla ekonomik büyümenin çevre kirliliği üzerindeki etkisi farklı çalışmalarla ve farklı yöntemlerle ele alınmıştır. Bu çalışmada ayrıca ihracat da modele dahil edilerek dış ticaretin çevresel etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çünkü ülkeler gerçekleştirdikleri ihracat mallarının üretimini çoğunlukla kısmen veya tamamen kendileri ürettikleri için ihracatın çevresel etkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Buradan hareketle “İhracatın çevre kirliliğini arttırmaktadır” hipotezinin sınandığı ifade edilebilir. Elde edilen sonuçlara göre bu hipotezin panelin geneli için olmasa da çalışma kapsamındaki ülkelere Tunus hariç çoğunda geçerli olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamındaki ülkelere anlamlı sonuçlar elde edilenlerden Tunus'ta ihracat mallarının üretimi karbondioksit salınımını azaltırken diğer ülkeler de arttırmaktadır.

Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için sürdürülebilir bir çevrenin varlığı yadsınamaz. Bu noktadan da hareketle özellikle üretimi yurtiçinde gerçekleşen ihracatın çevresel etkilerinin doğru ve etkin tespit edilmesi gerekmektedir. İhracatın olumsuz çevresel etkilerinin minimize edilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. İhracata yönelik üretilen mallara ait atıkların geri dönüşümü mümkün mertebe sağlanarak, ihracatın çevresel tahribat etkileri azaltılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, N. and Wyckoff, A. (2003). Carbon dioxide emissions embodied in international trade of goods, OECD science. *Technology and Industry Working Paper*, NO 15.

- Akbostancı, E. Turut-Asik, S. and Tunc, G. İ. (2009). The relationship between income and environment in Turkey: Is there an environmental kuznets curve?. *Energy Policy*, 37,861–867.
- Arı, A. ve Zeren, F. (2011). Co₂ emisyonu ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2), 37-47.
- Bai, J. and Ng, S. (2004). A panic attack on unit roots and cointegration, *Econometrica*, 72(4): 1127-1178.
- Bento, J. Paulo C. and Moutinho, V. (2016). Co₂ Emissions, Non-Renewable And Renewable Electricity Production. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 55(2016), 142–155.
- Bengochea-Morancho, A. Higón-Tamarit, F. and Martínez-Zarzoso, I. (2001). Economic growth and CO₂ emissions in the European Union. *Environmental and Resource Economics*, 19: 165–172, 2001.
- Brandoford, D. F., Schlieckert, R. and Shore, S. H., (2000). The environmental kuznets curve: Exploring a fresh specification. *NBER Working Paper*, No.8001.
- Copeland B. R., and Taylor, M.S. (2004). Trade, growth and the environment. *Journal of Economic Literature*, 42(1): 7–71.
- Deacon, R. T. and Norman, C. S. (2004). Does the environmental Kuznets Curve describe how individual countries behave? <https://escholarship.org/uc/item/6gm8164w> (13.02.2021)
- Doğanlar, M. Mike F., Kızılkaya O. and Karlılar, S. (2021). Testing the long-run effects of economic growth, financial development and energy consumption on CO₂ emissions in Turkey: New evidence from RALS cointegration test. *Environmental Science and Pollution Research* <https://doi.org/10.1007/s11356-021-12661-y>
- Eberhardt, M. and Bond, S. (2009). Cross-section dependence nonstationary panel models: A novel estimator. *Munich Personal RePEc Archive*, (17870).
- Eberhardt, M. and Teal, F. (2010). *Productivity analysis in global manufacturing production*. Discussion Paper 515, Department of Economics, University of Oxford.

- Emirmahmutoğlu, F. and Köse, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876.
- Frankel, J. and Romer D. (1999). Does trade cause growth? *The American Economic Review*, 89,379–399.
- Gözgör, G. and Can, M. (2016). Export product diversification and the environmental kuznets curve: Evidence from Turkey. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 23 (21), 21594–21603.
- Grossman, G. M. and Alan K. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. *NBER Research Working Paper*, No. 3194, Cambridge.
- Grossman, G. M. and Alan K. (1995). Economic growth and the environment, *Quarterly Journal Of Economics*. 110(2), 353–377.
- Halıcıoğlu, F. (2009). An econometric study of co2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey. *Energy Policy*, 37(3), 1156-1164.
- He, J. (2006). Pollution haven hypothesis and environmental impacts of foreign direct investment: The case of industrial emission of sulfur dioxide (SO₂) In Chinese Provinces. *Ecological Economics*, 60(1), 228-245.
- Huaman, R. Nataly E. and Jun, T. X., (2014). Energy related CO₂ emissions and the progress on CCS projects: A review. *Renew. Sust. Energ. Rev.* 31, 368–385.
- Jalil, A. and Syed F. M. (2009). Environment kuznets curve for CO₂ emissions: a cointegration analysis for China. *Energy Policy*, 37, 5167–5172.
- Jamel, L. and Maktouf, S. (2017). The Nexus between economic growth financial development, trade openness, and CO₂ emissions in European countries, *Cogent Economics & Finance*, 5:1, 1341456, <https://doi.org/10.1080/23322039.2017.1341456>
- Kasperowicz, R. (2015). Economic growth and CO₂ emissions: The ECM analysis. *Journal of International Studies*, 8(3), 91-98.

- Keskingöz, H. ve Karamelikli, H. (2015). Dış ticaret-enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin Co2 emisyonu üzerine etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 7-17.
- Khan, Z., Ali, S., Umar, M., Kırıkkaleli, D. and Jiao, Zhilun. (2020). Consumption-Based carbon emissions and international trade in G7 countries: The role of environmental innovation and renewable energy. *Science of the Total Environment*, 730 (2020) 138945, 1-10.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45 (1), 1-28.
- Mahmood, H. and Chaudhary, A.R. (2012). FDI, population density and carbon dioxide emissions: A case study of Pakistan. *Iranica Journal of Energy & Environment*, 3(4), 354-360.
- Mania, E. (2020). Export diversification and CO2 emissions: An augmented environmental kuznets curve. *Journal of International Development*, J. Int. Dev. 32, 168–185.
- Mejia, S., Mrkaic, M., Novta, N., Pugacheva, E. and Topalova, P. (2018). The effects of weather shocks on economic activity: What are the channels of impact?. *IMF Working Paper*, 18/144, International Monetary Fund.
- Nasir, M. and Rehman, F. U. (2011). Environmental kuznets curve for carbon emissions in Pakistan: An empirical investigation. *Energy Policy*, 39, 1857–1864.
- Öztürk İ., and Acaravcı A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Econ*, 36, 262–267. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2012.08.025>.
- Pesaran, M. H. and Smith, R.. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panel, *Journal of Econometrics*, 68 (1995) 79-113.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *IZA Discussion Paper*, (1240), 1-39.
- Roca, J. (2003). Do individual preferences explain environmental kuznets curve?. *Ecological Economics*, 45,3–10.

- Saboori, B. and Sulaiman, J. (2012). Economic growth and CO2 emissions in Malaysia: A cointegration analysis of the environmental kuznets curve. *Energy Policy*, 51(2012), 184–191.
- Shaari, M. S., Nor E. H., Hussin A. and Syahida Ka (2014). Relationship among foreign direct investment, economic growth and CO2 emission: A panel data analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(4), 706-715
- Shahbaz, M., Nesran, S. and Afza, T. (2014). Environmental consequences of economic growth and foreign direct investment: Evidence from panel data analysis”, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/32547/> (06.01.2021).
- Shahbaz, M., Tiwari, A. K. and Nasir, M. (2013). The effects of financial development, economic growth, coal consumption and trade openness on CO₂ emissions in South Africa. *Energy Policy*, 61(2013), 1452–1459.
- Shahbaz, M. Lean, H. H. and Shabbir, M. S. (2020). Environmental kuznets curve hypothesis in Pakistan: Cointegration and granger causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16,2947–2953.
- Soytaş, U. and Sarı, R. (2009). Energy consumption, economic growth, and carbon emissions: Challenges faced by an EU candidate member. *Ecological Economics*, 68, 1667-1675.
- Şeker F. Ertuğrul H. M. and Çetin M. (2015). The impact of foreign direct investment on environmental quality: A bounds testing and causality analysis for Turkey. *Renew Sust Energ Rev.* 52, 347–356. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.07.118>
- Tay B., A. ve Koç Y. A. (2016), Türkiye’de karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 31-45.
- Topallı, N. (2017). Ekonomik büyüme, ihracat ve CO₂ arasındaki eşbütünleşme ilişkisi: BRICS ve Türkiye örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 685-698.
- United Nations Environment Programme (2019). *Emissions gap report 2019*. UNEP, Nairobi

- Westerlund, J. and Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economic Letters*, 97, 185-190.
- World Bank, (2021). World development indicators databank.worldbank.org.
- Wu, Y. Zhu, Q. and Zhu, B. (2018). Decoupling analysis of world economic growth and CO2 emissions: A study comparing developed and developing countries. *Journal of Cleaner Production*, 190 (2018), 94-103.
- Wyckoff, A.W. and Roop, J. M. (1994). The embodiment of carbon in imports of manufactured products. *Energy Policy*, 22, 187–194.
- Yunfeng, Y. and Yang, L. (2011). China's foreign trade and climate change: A case study of CO2 emissions. *Energy Policy*, 38(1), 350-356
- Zhao, X., Yin, H. and Zhao, Y. (2015). Impact of environmental regulations on the efficiency and CO2 emissions of power plants in China. *Appl. Energy*, 149, 238–247.

**Gıda İmalatçısı Bir Firmada Çalışanların Yaşam Memnuniyet
Düzeylerinin Ölçümüne Yönelik Bir Alan Çalışması¹**

Hüseyin ÇİÇEKLIOĞLU

Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü
huseyinciceklioglu@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-6755>

Arif Selim EREN

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
arifselimeren@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7274-1113>

Mustafa TAŞLIYAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
mustafatasliyan@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1141-9846>

Öz

Bireyin mutluluğunu ölçmek amacıyla kullanılan bir kavram olarak yaşam memnuniyeti, bireylerin yaşamlarını ne düzeyde olumlu veya olumsuz olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Yaşam memnuniyeti duygusal değerlendirmeden ziyade bilişsel bir ölçme olduğu için hem bireysel hem de sosyal anlamda önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı hem bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi hem de yaşam memnuniyet düzeylerini etkileyen sağlık, iş, finans, eğlence, evlilik ve ilişki, çocuk, bireysel faktörler, arkadaş ve akraba ile konut koşulları gibi hizmetlerden ne derece memnun olduklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından ilgili çalışma ve ankete yönelik verilen “Etik Kurul Belgesi” ile çalışma başlatılmıştır. Kahramanmaraş’ta faaliyet gösteren bir gıda firmasında çalışan 127 mavi yakalı personele anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 04.05.2021/23.12.2021

Künye Bilgisi: Çiçeklioğlu, H., Eren, A.S. ve Taşlıyan, M. (2021). Gıda imalatçısı bir firmada çalışanların hayat memnuniyet düzeylerinin ölçümüne yönelik bir alan çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1948-1964. DOI: 10.33437/ksusbd.932704.

tanımsal istatistikler, korelasyon, faktör analizi ve Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin kendi aralarında anlamlı bir ilişkiye sahip oldukları ve sosyo-demografik özelliklerin araştırma değişkenleri üzerinde anlamlı bir farklılığa sebebiyet verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Memnuniyeti, Öznel İyi Oluş, İşgörenler.

A Field Study for the Measurement of Life Satisfaction Levels of Employees in a Food Manufacturing Company

Abstract

As a concept used to measure the happiness of the individual, life satisfaction expresses the level of positive or negative evaluation of individuals' lives. Since life satisfaction is a cognitive measurement rather than emotional evaluation, it is considered as an important variable both individually and socially. The main purpose of this research is to determine how satisfied they are with the determination of the needs of individuals and the services such as health, work, finance, entertainment, marriage and relationship, children, individual factors, and housing conditions with friends and relatives that affect their life satisfaction levels. In this regard, the work was initiated with the "Ethics Committee Document" issued by the Social and Humanities Ethics Committee of the Rector's Office of Kahramanmaraş Sütçü İmam University for the relevant study and survey. A questionnaire was applied to 127 blue-collar personnel working in a food company operating in Kahramanmaraş. The data obtained were analyzed by descriptive statistics, correlation, factor analysis (exploratory and confirmatory) and Kruskal Wallis test. According to the findings obtained as a result of the research, it has been determined that the factors affecting life satisfaction have a significant relationship between them and socio-demographic characteristics cause a significant difference on the research variables.

Keywords: Life Satisfaction, Subjective Well-being, Employees.

GİRİŞ

Küreselleşmenin artması, ülkeler arasındaki sınırların kalkması, ulusların ve bireylerin sürekli değişiklik gösteren sosyo-demografik nitelikleri ve yaşam şartları bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin ve onları etkileyen faktörlerin güncellenerek sürekli ölçülmesi ve takip edilmesini gerektirmektedir. Bireylerin, sahip olduklarının ve yaşama yönelik beklentilerinin kıyaslanması neticesinde meydana gelen fark, yaşam memnuniyeti olarak ifade edilmektedir. Yaşam memnuniyeti, bireylerin beklentileri ile yaşamlarının ne kadar bağdaştığının bir göstergesidir.

Konuya ilişkin alan yazın incelendiğinde, “Yaşam Memnuniyeti (Life Satisfaction)”, “Yaşam Kalitesi (Quality of Life)” ve “İyi Olma (Well-Being)” kavramlarının işletme, ekonomi, sosyoloji, tıp, felsefe ve psikoloji gibi bilimlerin üzerinde sıklıkla durduğu bir gösterge olduğu görülmektedir. İyi olma, bireylerin barınma şartları, gelir düzeyleri ve sağlık durumları gibi nesnel (objektif) durumlarını, yaşam felsefesi, inanç sistemleri ve içerisinde yaşadıkları kültürel çevre gibi öznel (sübjektif) durumları ve takdir görme, beğenilme ve taklit edilmek gibi sosyal çevrelerde edinecekleri değerleri kapsayan bir olgudur. Yaşam memnuniyeti kavramı ise, iyi olma olgusunun öznel yönünü temsil etmek suretiyle, bireylerin içerisinde buldukları şartların kendilerine has bir şekilde değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ifade edilmektedir (Frjins, 2010: 8).

Ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik açıdan büyümelerinin ana merkezleri kentsel bölgeler olmakta ve yenilik ve yaratıcılığın, istihdama yönelik politikaların geliştirilmesinin ve ülkelerin zenginleştirilmesi adına atılacak adımların uygulama noktaları olarak ele alınmaktadır (Rezvani vd., 2013: 203). Kentlerde gerçekleştirilen faaliyetler, yaşam memnuniyetini artırmayı sağlasa bile, bireylerin ihtiyaçlarının net bir şekilde tespiti ve tatmini adına gizil bilgileri uygulayıcılara sunmamaktadır. Bu noktada gerçekleştirilecek yaşam memnuniyetine yönelik araştırmalar, uygulayıcılara, politika yapıcılara ve topluma kendileri adına açık olmayan yönlerden bilgiler sağlayacaktır (Diener vd., 2013: 519). Yerel yönetimler adına yaşam memnuniyeti araştırmaları, refah, kültürel zenginlik, sosyal, ekonomik ve temel fizyolojik gereksinimler gibi toplumsal temelli verileri sağladığı için ciddi önem arz etmektedir (Çelebi, 2003:19).

Bir ülke ya da bölgede alınacak kararların ve uygulanacak stratejilerin toplumdaki her bireyin yaşam memnuniyet düzeylerini artıracak nitelikte düzenlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerini etkilemekte olan faktörlerin tespiti bölgesel, ulusal ve küresel bazda büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı hem bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi hem de yaşam memnuniyet düzeylerini etkileyen sağlık, iş, finans, eğlence, evlilik ve ilişki, çocuk, bireysel faktörler, arkadaş ve akraba ile konut koşulları gibi hizmetlerden ne derece memnun olduklarını ortaya koymaktır. Araştırma amacı doğrultusunda, öncelikle yaşam memnuniyeti kavramı açıklanacak olup, araştırma yöntemi ve alan araştırmasıyla ilgili bulgular konulacak ve elde edilen sonuçlar yorumlanıp, öneriler getirilecektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yaşam Memnuniyeti

Memnuniyet ve kişisel iyi oluş olguları birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olan kavramlardır. Bu sebeple yaşam memnuniyetinin daha net kavranabilmesi adına ilk olarak kişisel iyi oluş olgusunun tanımlanması gerekmektedir (Özer ve Karabalut, 2003: 73). Diener ve arkadaşlarına (1997: 25) göre kişisel iyi oluş, bireylerin kendilerini mutlu ve sağlıklı hissederek yaşamlarını pozitif bir şekilde değerlendirmeleri olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda bireylerin kişisel iyi oluş durumları ne kadar yüksek seviyede olursa yaşamlarından da o derecede memnun olacaklardır.

Yaşam memnuniyeti kavramı, ilk olarak Neugarten ve arkadaşları tarafından 1961 yılında ele alınmıştır. Yaşam memnuniyeti Neugarten ve arkadaşlarına (1961: 134) göre, bireylerin yaşamdan bugüne kadar elde ettikleri ile geleceğe yönelik istek ve beklentilerinin kıyaslanmasıyla ulaştığı neticedir. Bir başka ifadeyle, bireylerin istek ve beklentilerini elde edebilmesindeki bilişsel değerlendirmelerinin bir sonucudur.

Bradley ve Corwyn (2004), bireylerin hedeflerinin ulaşılabilir olması ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesini yaşam memnuniyeti olarak ifade etmektedir. Bu doğrultuda bireyler hedeflerine ne düzeyde ulaşırlarsa, o düzeyde yaşamlarından memnuniyet duyacaklardır. Frisch (2010) ise yaşam memnuniyetini, bireylerin isteklerinin, hedeflerinin ve en önemli gereksinimlerinin öznel bir şekilde değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle, bireylerin yaşam memnuniyeti, özellikli yaşam alanlarını ve yargılarını içermekte olan yaşam kalitelerinin öznel bir şekilde değerlendirmeye tabii tutulmasıdır (Kangal, 2013: 216).

Yaşam memnuniyeti olgusu, mutluluk, öznel iyi olma ve yaşam kalitesi olgularıyla beraber değerlendirildiğinde daha anlaşılır ve net bir hal almaktadır (Keser, 2003: 182). Yaşam memnuniyeti, bireylerin tüm yaşamını kapsamakta ve çok çeşitli boyutlarını içermektedir. Yaşam memnuniyeti, yalnızca bir statik bir duruma yönelik doyum değil, bireylerin yaşamlarının tamamındaki dinamik durumlara yönelik doyumlarını ifade etmektedir (Aydın, 2010: 24-25). Yapılan bütün yaşam memnuniyeti tanımlamalarından ortaya çıkan sonuç, yaşam memnuniyetinin bireylerin yaşamının tamamını kapsadığı ve bireylerin nasıl bir ruh sağlığına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bireylerin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri herhangi bir olumsuzluk, zorluk ya da engelleme yaşam memnuniyet düzeylerinin düşmesine sebebiyet verebilmektedir (Demirel ve Canat, 2004: 6).

Bununla birlikte bireylerin yaşam memnuniyet düzeyleri sadece belirli bir alanla ilgili olmayıp yaşamlarının tamamını olumlu olarak değerlendirmeleridir. Örnek verilecek olursa, bireylerin sadece işlerinden memnuniyet duymaları, yaşamlarından da memnuniyet duymaları olarak değerlendirilmemelidir. İşe yönelik memnuniyet, bireylerin yaşam memnuniyetlerini arttırabilir fakat ikamesi olamaz (Veenhoven, 1996: 24).

Konuya ilişkin ilgili alan yazın incelendiğinde bireylerin yaşam memnuniyetlerini etkileyen faktörlerin çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Söz konusu faktörler; eğitim durumu, medeni durum, yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerden, değerler, beklentiler ve kişilik gibi öznel nitelikli faktörlere değin geniş bir pencereden ele alınmaktadır. Konuya ilişkin araştırma yapan bireyler kimi zaman yalnızca bu faktörlerden bir veya birkaç tanesinin bireylerin yaşam memnuniyetlerini ne düzeyde etkilediğini ülkeler ya da bölgeler bazında kıyaslamaktayken, kimi zaman da daha fazla boyutu içerisine alan modellemelerle bütünsel bir memnuniyet durumunu ortaya koymak için çalışmışlardır. 2013 yılında OECD tarafından gerçekleştirilen “Better Life Initiative” (Daha İyi Yaşam Girişimi) çalışması yaşam memnuniyetini 11 boyut halinde ele alarak ölçümlemenin temelini atmıştır. Söz konusu boyutlar genel yaşam memnuniyeti, kişisel güvenlik ve geleneksel ölçümler (yerel çevre, sağlık, barınma, iş ve gelir vb.) ölçümlerini içermektedir (OECD, 2013: 15). Alan yazındaki bir başka araştırmada ise Frihjn (2010) yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri Makro-Sosyal Yaşam Alanları (demokrasi, özgürlük, ulusal zenginlik vb.) ve Mikro-Sosyal Yaşam Alanları (iş, din, eğitim, sağlık ve gelir vb.) başlıklarıyla ele almıştır.

Bu araştırmada ise yaşam memnuniyetini etkileyen aşağıdaki faktörler ele alınmıştır:

- Sağlık
- İş
- Finansman
- Eğlence
- Evlilik ve ilişkiler
- Çocuklarla olan ilişkiler
- Bireysel faktörler

- Arkadaş ve akraba ilişkileri
- Konut koşulları

Yaşam memnuniyet düzeyini tespit etmek adına belirlenen ölçekler, bireylerin kendileri ile ilgili yorumları ve değerlendirmelerini ifade etmektedir. Bu yüzden “yaşam memnuniyeti” bireylerin kişisel ölçüt ve değerlendirmelerine dayanan verileri ortaya koymaktadır. Ancak bireylerin kişisel değerlendirmeleri doğrultusunda gerçekleştirilen yaşam memnuniyet ölçümleri, tam anlamıyla gerçekçi ve sağlıklı neticelerle sonuçlanamamaktadır. Bunun sebebi olarak da yaşam memnuniyet düzeyine ilişkin ölçümlerin, bireylerin kişilikleri ve yaşamlarına yönelik hatalı değerlendirmeleri dolayısıyla farklı ve eksik şekilde gerçekleşebilmesi gösterilmektedir (Akın ve Yalnız, 2015: 97).

Bu noktadan hareketle, yaşam memnuniyeti sübjektif bir olgu olduğundan ölçümlenebilmesi noktasında bireysel değerlendirmelere güvenme mecburiyeti bulunmaktadır (Veenhoven, 1996: 37). Yaşam memnuniyeti ölçümlerinin netlik kazanabilmesi adına bazı araştırmacılar bireylerin refah düzeyi, aile yaşamı, evlilik ve iş ile ilgili algıları gibi sübjektif değişkenlerden çok, meslek, maaş ya da sağlık gibi objektif değişkenlere güvenilmesi gerekliliğini belirtmektedir. İlgili araştırmacılar söz konusu objektif değişkenlerin yaşam memnuniyetini tanımlayabilmek adına yeterli olduğuna inanmaktayken, bazı araştırmacılar ise, bireylerin yaşam memnuniyetlerinin belirlenebilmesi adına sübjektif değişkenlerin yeterli olacağına inanmaktadır. Bu bireylere göre, objektif değişkenlerin bireylerin yaşam memnuniyetlerinin ölçülmesi noktasında yeterli olması halinde tüm zengin bireylerin yaşamlarından memnuniyet duyduğu algısının oluşacağı ya da iş ve eğitim olanakları daha kısıtlı olan köy/kırsalda yaşayan bireylerin şehirdeki bireylere oranla daha mutsuz olacağı düşünülmektedir (Mustafayeva ve Bayraktaroğlu, 2014: 130).

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Bu araştırmanın temel amacı hem bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi hem de yaşam memnuniyet düzeylerini etkileyen sağlık, iş, finans, eğlence, evlilik ve ilişki, çocuk, bireysel faktörler, arkadaş ve akraba ile konut koşulları gibi hizmetlerden ne derece memnun olduklarını ortaya koymaktır.

Arzu edilenler ve elde edilenler arasındaki farkın kıyaslanması neticesinde ortaya çıkan öznel yargı olarak ifade edilmekte olan yaşam memnuniyetinin etki alanı oldukça geniş olup, dinamik bir özellik sergilediği için bireylerin paydaşları adına ciddi önem arz etmektedir. Aynı zamanda söz konusu bu öneme sahip olan yaşam memnuniyeti bireylerin, sağlık, iş, finansman, eğlence, evlilik ve ilişkiler,

çocuklarla olan ilişkiler, bireysel faktörler, arkadaş ve akraba ilişkileri ve konut koşulları gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği içinde araştırmacı ve uygulayıcılar adına merak uyandıran araştırma konularından birisi haline gelmiştir.

Bu araştırma, araştırmanın yürütüldüğü dönemdeki (Ocak 2020-Şubat 2020) Kahramanmaraş il merkezinde yer alan bir gıda fabrikasında ve bu kurumda çalışan mavi yakalı bireylerin görüşleri ve ankette yararlanılan ölçekten toplanan verilerle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın evrenini oluşturan çalışanların sayılarının fazla olması dolayısıyla gözlem, mülakat, anket ve deney gibi veri toplama tekniklerinden yalnızca anket tekniğinden yararlanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş il merkezinde faaliyet göstermekte olan bir gıda fabrikasının mavi yakalı çalışanları oluşturmaktadır. Söz konusu fabrikada toplam 230 mavi yakalı çalışan istihdam edilmektedir. Araştırma evreninde örneklem belirlenirken şu formül kullanılmıştır:

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot \sigma^2}{(N - 1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2}$$

İlgili formülde; 0,10 örneklem hatası, 1,96 anlamlılık düzeyi teorik değeri ve 0,5 standart sapma değeri ilgili formüle yerleştirildiğinde elde edilmesi gereken örneklem sayısının 123 olduğu tespit edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemiyle bu çalışanlardan 155 anket toplanmış olup, eksik ya da hatalı doldurulmuş olan anketlerin elenmesinden sonra 127 anket analize tabi tutulmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada 127 kişiye anket uygulaması yapılmış olup, bu anketler birebir görüşmeler vasıtasıyla toplanmıştır. Anketler bir gıda fabrikasında çalışan mavi yakalı personellere uygulanmıştır. Araştırmada uygulanan ankette katılımcılarla ilgili demografik sorulara (4 adet) ve yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlere yönelik (45 ifade) ifadeler yer verilmiştir.

Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri belirleyebilmek adına, Özlü Erkılıç vd. (2015) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği test edilen “Yaşam Memnuniyeti Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçekte, yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler dokuz alt boyut olarak ele alınmıştır. Bu boyutlar; sağlık, iş, finansman, eğlence, evlilik ve ilişkiler, çocuklarla olan ilişkiler, bireysel faktörler, arkadaş ve akraba ilişkileri ve konut koşullarıdır. Söz konusu boyutlar beşer önerme ile ölçülmüş olup, ölçek toplam 45 maddeden oluşmaktadır.

Bununla birlikte araştırmaya yönelik anket formları ve içerikler Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 04/06/2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve etik kurul onayı E.21504 (72321963-824.99) sayılı evrak ile tarafımıza iletilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Yapılan frekans analizi sonucu araştırma kapsamındaki 127 katılımcının %34,6'sı kadın, %65,4'ü erkektir. Araştırmaya katılan bireylerin yaşları incelendiğinde, katılımcı bireylerin %25,2'si 18-27 yaş, %27,6'sı 28-33 yaş, %22,8'i 34-39 yaş ve %24,4'ü 40 yaş ve üzerindedir.

Söz konusu bireylerin aylık ortalama gelir düzeyleri incelendiğinde, katılımcı bireylerin %25,2'sinin 2000-2400 TL, %24,4'ünün 2401-2950 TL, %22,8'inin 2951-3400 TL ve %27,6'sının da 3401 TL ve üzeri gelir düzeyine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ve son olarak katılımcı bireylerin kıdem süreleri incelendiğinde, %29,1'inin 1-3 yıl, %24,4'ünün 4-6 yıl, %21,3'ünün 7-10 yıl ve %25,2'sinin 11 yıl ve daha uzun süreli kıdeme sahip oldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Sosyo-Demografik Bulgular

Cinsiyet	Sayı	%	Yaşınız	Sayı	%
Kadın	44	34,6	18-27 yaş	32	25,2
Erkek	83	65,4	28-33 yaş	35	27,6
<i>Toplam</i>	127	100	34-39 yaş	29	22,8
			40 yaş ve üzeri	31	24,4
			<i>Toplam</i>	127	100
Aylık Ortalama Gelir	Sayı	%	Kıdem Süreleri	Sayı	%
2000-2400 TL	32	25,2	1-3 yıl	37	29,1
2401-2950 TL	31	24,4	4-6 yıl	31	24,4
2951-3400 TL	29	22,8	7-10 yıl	27	21,3
3401 TL ve üzeri	35	27,6	11 yıl ve üzeri	32	25,2
<i>Toplam</i>	127	100	<i>Toplam</i>	127	100

Yaşam memnuniyeti ölçeğine ait iç tutarlılıkları değerlendirmek amacıyla Cronbach's Alfa değerine bakılmıştır. Tablo 2 incelendiğinde, yaşam memnuniyeti ölçeği alt boyutlarına ilişkin katsayı değerlerinin (a) 0,70 üzerinde olduğu gözlemlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde sosyal bilimler alanında 0,70 veya üzerinde bir (a) değerine sahip araştırma ölçeği güvenilir olarak ifade edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tablo 2. Güvenirlilik Analizi

<i>Kullanılan Ölçekler</i>	<i>İfade Sayısı (N of Items)</i>	<i>Cronbach's Alpha Katsayıları (α)</i>
Sağlık	5	0,819
İş	5	0,932
Finansman	5	0,898
Eğlence	5	0,916
Evlilik ve İlişkiler	5	0,717
Çocuklarla Olan İlişkiler	5	0,957
Bireysel Faktörler	5	0,925
Arkadaş ve Akraba İlişkileri	5	0,923
Konut Koşulları	5	0,952

Tablo 3'te araştırmaya katılan bireylerin yaşam memnuniyetlerini etkileyen faktörlere ilişkin algılarını belirlemeye yönelik ankette yer alan ölçeklere ilişkin standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri yer almaktadır. Tablolarda yer alan analiz sonuçlarında ele alınan ortalama değerler 5'e doğru yaklaştıkça katılımcı bireylerin belirtilen ifadeye katıldıkları, 1'e doğru yaklaştıklarında ise belirtilen ifadeye katılmadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Faktörler	Ortalama	Standart Sapma
Sağlık	4,2772	,83876
İş	3,2079	1,27501
Finansman	3,1496	1,20343
Eğlence	3,6346	1,18244
Evlilik ve İlişkiler	3,8835	,91215
Çocuklarla Olan İlişkiler	4,0157	1,03758
Bireysel Faktörler	3,9260	1,04799
Arkadaş ve Akraba İlişkileri	4,0173	1,03250
Konut Koşulları	4,3654	,97528

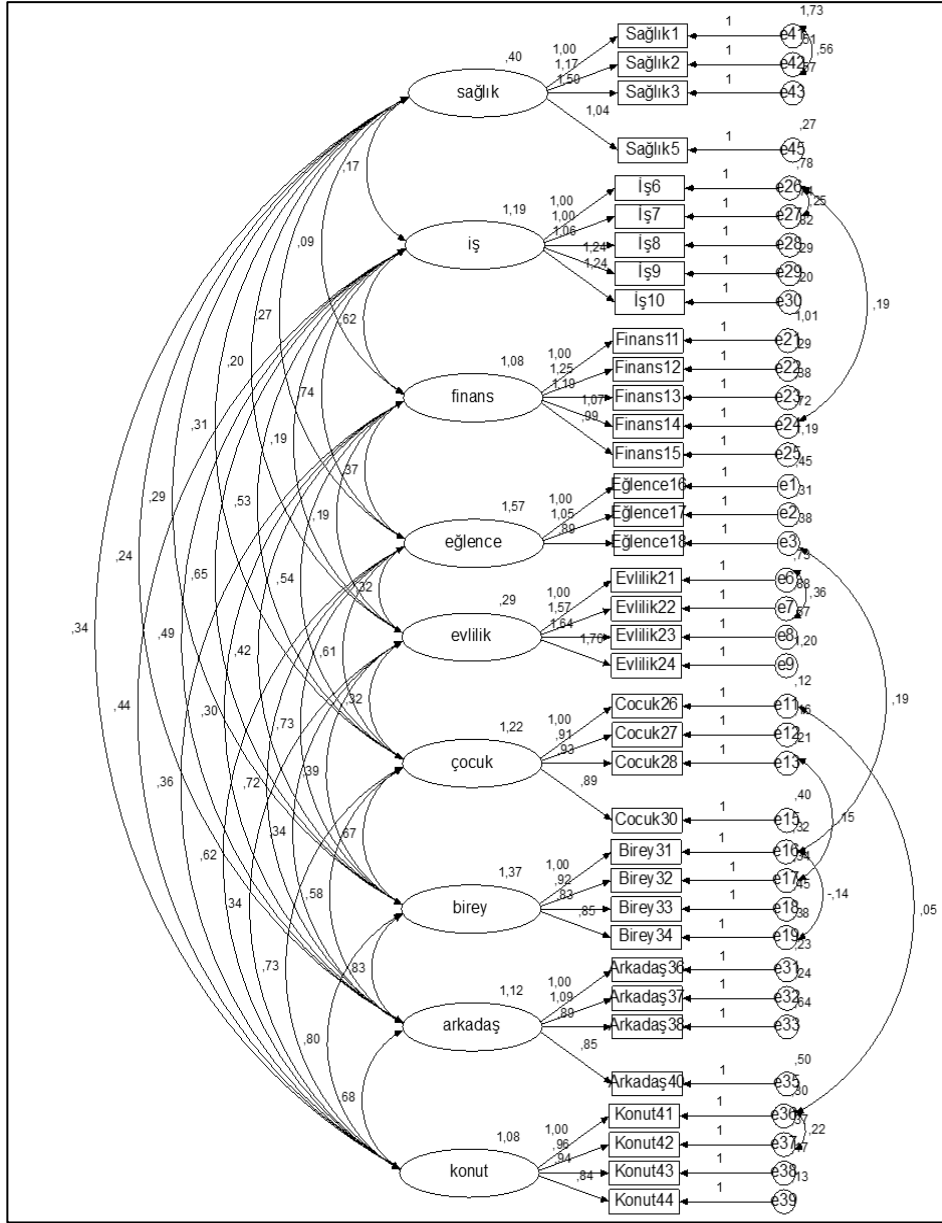
Katılımcı bireylerin yaşam memnuniyetlerine yönelik en çok önem verdikleri hususlar “konut koşulları” (Ort.=4,36) ve sonrasında “Sağlık İmkânlarıdır” (Ort.=4,27). Katılımcı bireylerin yaşam memnuniyetlerine yönelik en az önem verdikleri hususlar ise; “Finansman Koşulları” (Ort.=3,14) ve sonrasında “İş Koşullarıdır” (Ort.=3,20).

TÜİK (2019) yılı raporlarına göre bireylerin en çok tatmin oldukları unsur sağlıklı olmalarıdır. Bireylere yönelik mutluluk kaynakları değerlendirildiğinde; 2019 yılında en çok sağlıklı olma halinin mutlu ettiğini belirten bireylerin oranı

H.Çiçeklioğlu-A.S.Eren-M.Taşlıyan   Gıda İmalatçısı Bir Firmada...

%69,9 olmuştur. Sağlıklı olma halini sırasıyla sevgi %14,3, başarı %9,2, para %4,2 ve iş %2,1 ile izlemektedir. Bu araştırmanın sonuçları, TÜİK verileri ile paralellik göstermektedir.

Gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde bazı önermelerin diğer faktörlerin altında listelendiği tespit edilmesinden dolayı ankete yönelik benzeşim ve ayrışım geçerliliği kaygılarını ortadan kaldırmak adına doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

Gerçekleştirilen analizlerle ortaya çıkan sonuçların kabul eşiği dâhilinde ele alınabilmesi adına bazı önermeler araştırma modelinden çıkartılmıştır. Veriler modele Şekil 1’de test edildiği haliyle uyum sağlamaktadır (NFI=,819; RFI=,794; IFI=934; TLI=,923, CFI=,932, CMIN/DF=1,476 ve RMSEA=,061). Benzeşim

ve ayırışım geçerliliği elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki şekilde ölçümlenmiştir.

Tablo 4. Geçerlilik İle İlgili İstatistikler

	CR	AVE	MSV	MaxR(H)
Konut Koşulları	0.943	0.805	0.432	0.947
Eğlence	0.921	0.796	0.292	0.925
Evlilik ve İlişkiler	0.753	0.537	0.372	0.770
Çocuklarla Olan İlişkiler	0.950	0.826	0.410	0.959
Bireysel Faktörler	0.921	0.745	0.454	0.925
Finansman	0.903	0.655	0.300	0.931
İş	0.928	0.722	0.300	0.953
Arkadaş ve Akraba İlişkileri	0.909	0.717	0.454	0.929
Sağlık	0.782	0.534	0.353	0.819

CR ve AVE değerlerinin elde edilen sonuçlara göre kabul eşiğinin üzerinde konumlandığı ve MSV'nin bütün faktörler adına AVE'den düşük seviyelere sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla verilerin benzeşim ve ayırışım geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te yer alan korelasyon analizi, faktörlerin arasında mevcut bulunan ilişkilerin düzeyinin ve yönünün ölçülebilmesi adına gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veriler parametrik bir özellik göstermediği için Spearman korelasyonu kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına göre, bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin genel olarak birbirleriyle pozitif yönde anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ise, bireylerin yaşam memnuniyetlerinin sadece tek bir faktöre bağlanamayan, bireylerin yaşamlarının tamamına yönelik bir değerlendirme olduğu tanımlamasını desteklemektedir.

Tablo 5. Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sağlık (1)	1,00								
İş (2)	,118	1,00							
Finansman (3)	,099	,504	1,00						
		**							
Eğlence (4)	,178	,481	,315	1,00					
	*	**	**						
Evlilik ve İlişkiler (5)	,393	,268	,249	,333	1,00				
	**	**	**	**					

Çocuklarla Olan İlişkiler (6)	,321 **	,378 **	,497 **	,394 **	,422 **	1,00			
Bireysel Faktörler (7)	,340 **	,409 **	,318 **	,522 **	,458 **	,550 **	1,00		
Arkadaş ve Akraba İlişkileri (8)	,364 **	,307 **	,229 **	,526 **	,484 **	,456 **	,626 **	1,00	
Konut Koşulları (9)	,475 **	,259 **	,261 **	,378 **	,405 **	,579 **	,594 **	,592 **	1,00

** p<0,01 düzeyinde anlamlı ilişki

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yapılan Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis analizi testleri neticesinde cinsiyet ve kıdem süresi değişkenleri açısından birtakım farklılıklar saptanmıştır. Söz konusu farklılıklar değerlendirilmek suretiyle Tablo 6'da yer alan çeşitli sonuçlar tespit edilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Açısından Yaşam Memnuniyetine Etki Eden Faktörlerin Farklılaşması (Mann-Whitney U Testi Analizi)

	Sağlık	İş	Finansman	Eğlence	Evlilik	Çocuk	Birey	Arkadaş	Konut
M.-Whit. U	1565,000	1824,000	1423,000	1727,000	1689,000	1649,000	1760,000	1548,500	1566,000
Wilcoxon W	5051,000	2814,000	4909,000	5213,000	5175,000	5135,000	5246,000	5034,500	5052,000
Z	-1,375	-,010	-2,048	-,506	-,700	-,922	-,340	-1,438	-1,452
Sig.	,169	,992	,041	,613	,484	,356	,734	,150	,146

Değişken: Cinsiyet

Erkek ve kadın çalışanların elde edilen bulgulara göre; yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerden olan "finansmana" yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (U=1423,000; z=-2,048; p=,041). Mann-Whitney U testi sonucunda, gruplar arasında kadın çalışanlar grubu lehine istatistiksel açıdan p<0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Yani kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla yaşam memnuniyeti sağlama noktasında finansmana yönelik algılamaları daha yüksektir.

Tablo 7. Kıdem Süresi Açısından Yaşam Memnuniyetine Etki Eden Faktörlerin Farklılaşması (Kruskal-Wallis Testi Analizi)

	Sağlık	İş	Finans	Eğlence	Evlilik	Çocuk	Birey	Arkadaş	Konut
Chi-square	12,974	2,579	3,192	6,885	2,706	5,229	14,980	5,037	7,336
df	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Sig. (2-tailed),005		,461	,363	,076	,439	,156	,002	,169	,062

Değişken: Kıdem Süresi

Elde edilen bulgulara göre; kıdem süreleri ile yaşam memnuniyetini etkileyen “sağlık koşulları” ve “bireysel faktörlere” yönelik görüşler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, bireylerin kıdem süreleri yükseldikçe sağlık koşullarına yönelik algılamalarının düştüğü gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, kıdem süresi 7 ile 10 yıl arasında olan çalışanların “bireysel faktörlere” yönelik algılamalarının kıdem süresi daha az olan bireylere göre daha düşük olduğu gözlemlenmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Arzu edilenler ve elde edilenler arasındaki farkın kıyaslanması neticesinde ortaya çıkan öznel yargı olarak ifade edilmekte olan yaşam memnuniyetinin etki alanı oldukça geniş olup, dinamik bir özellik sergilediği için bireylerin paydaşları adına ciddi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, mavi yakalı çalışanların düşüncelerinden yola çıkarak yaşam memnuniyet düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle konuya ilişkin literatür detaylı bir şekilde taranmıştır. Literatür taramasıyla ulaşılan bulgular kapsamında “Yaşam Memnuniyet Ölçeği” Kahramanmaraş il merkezinde faaliyet gösteren bir gıda fabrikasındaki 127 mavi yakalı çalışana uygulanmıştır. Gerçekleştirilen anket uygulaması neticesinde ulaşılan sonuçlar yorumlanmak suretiyle konuya ilişkin ilgi duyan araştırmacı ve uygulamacılar ile politika geliştirici birey ve kurumların istifade edebilecekleri bir kıstas meydana getirilmiştir.

Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin standart sapmaları ve aritmetik ortalamaları üstünden gerçekleştirilen değerlendirme ile tanımsal istatistikler açısından anket uygulaması yapılan mavi yakalı çalışanların genel olarak yaşamlarından memnun oldukları gözlemlenmektedir. Katılımcı bireylerin yaşam memnuniyetlerine yönelik en çok “Konut Koşulları” ve “Sağlık İmkânları” faktörlerine önem vermektedir. Bununla birlikte “Finansman Koşulları” ve “İş Koşulları” katılımcı bireylerin yaşam memnuniyetine yönelik en az önem verdikleri hususlar olarak gözlemlenmektedir.

Gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına göre, bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin genel olarak birbirleriyle pozitif yönde anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ise, bireylerin yaşam memnuniyetlerinin sadece tek bir faktöre bağlanamayan, bireylerin yaşamlarının tamamına yönelik bir değerlendirme olduğu tanımlamasını desteklemektedir.

Gerçekleştirilen Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis analizi testleri neticesinde katılımcı bireylerin yaş ve aylık ortalama gelir değişkenleri açısından herhangi bir farklılık saptanmamıştır. Bununla birlikte cinsiyet ve kıdem süresi değişkenleri açısından birtakım anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Analiz

sonuçlarına göre; kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla yaşam memnuniyeti sağlama noktasında finansmana yönelik algılamaları daha yüksektir. Bununla birlikte, bireylerin kıdem süreleri yükseldikçe sağlık koşullarına yönelik algılamalarının düşmekte ve kıdem süresi 7 ile 10 yıl arasında olan çalışanların “bireysel faktörlere” yönelik algılamalarının kıdem süresi daha az olan bireylere göre daha düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Konuya ilişkin alan yazın incelendiğinde araştırma sonuçlarının diğer çalışmaları destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Eren ve Tunç (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin birbirleriyle pozitif yönde anlamlı ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Aslangiray (2016), Mustafayeva ve Bayraktaroğlu (2014) ve Diener (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda bireylerin demografik özellikleri ile yaşam tatminleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bununla birlikte Chen ve Lin (2014), Bayram vd. (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bireylerin cinsiyetleri ve yaşam tatminleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

İlerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek araştırmalara yol göstermesi adına, konuyla ilişkili araştırmacılara çeşitli davranış ya da algı değişkenleri ile ilgili konuları ilişkilendirmek suretiyle söz konusu tutumların sonuç ya da nedenleri belirlemeleri ve çözüm önerileri sunmaları tavsiye edilmektedir. Bu çalışmanın kesitsel (cross-sectional) bir araştırma olması, çalışmaya yönelik bir sınırlılıktır. Nedensel ilişkilerin daha net açıklanabilmesi adına ilerleyen dönemlerdeki araştırmaların söz konusu ilişkiyi boylamsal (longitudinal) araştırma tasarımında ele alması tavsiye edilmektedir. Bunlara ek olarak mavi yakalı çalışanlar üzerinde yapılan bu araştırmanın sonuçları Kahramanmaraş ilindeki 127 çalışan ile sınırlıdır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarının geniş örneklem kitleleri ve diğer sektör çalışanları açısından bir genelleme iddiası yoktur. Bu bağlamda gelecek araştırmacıların farklı meslek ve sektörlerden kişilerin dâhil edilmiş olduğu örneklem üzerinde araştırmalar yapması gelecek araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, A. ve Yalnız, A. (2015). Yaşam memnuniyeti ölçeği (YMÖ) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (54), 95-102.

Aslangiray, A. (2016). *Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin modellenmesi: Batı Akdeniz örneği*, [Doktora Tezi], Akdeniz Üniversitesi.

- Aydın, T. (2010) *Huzurevinde yaşayan yaşlıların geleceğe yönelik beklentilerinin öz bakım gücü ve yaşam doyumuna etkisi*, [Yüksek Lisans Tezi], On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S. ve Aytaç, M. (2010) Yaşam tatmini ve sosyal dışlanma. "*İş, Güç*" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12 (4), 79-92.
- Bradley, R.. H. and CORWYN, R. F. (2004). Life satisfaction among European American, African American, Chinese American, Mexican American, And Dominican American Adolescents, *International Journal of Behavioral Development*, 28 (5), 385–400.
- Chen, S. K. and Lin, S. J. (2014). The latent profiles of life domain importance and satisfaction in a quality of life scale, *Social Indicators Research*, 116 (2), 429–445.
- Çelebi, T. (2003). *Avrupa yerel yönetimler özerklik şartı ve Türkiye’de idari vesayet uygulamasının değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi.
- Demirel, S. ve Canat, S. (2004). Ankara'daki beş eğitim kurumunda kendini yaralama davranışı üzerine bir çalışma, *Kriz Dergisi*, 12 (3), 1-9.
- Diener, E., Inglehart R. and Tay, L. (2013). Theory and validity of life satisfaction scales, *Social Indicators Research*, 112 (3), 497–527.
- Diener, E., Suh, E. and Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being, *Indian Journal of Clinical Psychology*, (24), 25-41.
- Eren, A. S. ve Tunç, A. (2018). Kahramanmaraş'taki Suriyeli göçmenlerin yaşamtan ve kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin ölçümüne yönelik bir alan çalışması, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 5 (12), ss. 21-31.
- Frijns, M. (2010). *Determinants of life satisfaction*, Published Final Thesis, School of Business and Economics, Maastricht University, Maastricht.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yönetim-analiz*, Seçkin Yayın.
- Kangal, A. (2013), Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hane halkı için bazı sonuçlar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (44), 214-223.

- Keser, A. (2003). *Çalışma yaşamında motivasyon ve yaşam tatmini*, Alf Aktüel Yayın.
- Mustafayeva, L. ve Bayraktaroğlu, S. (2014), İş-aile çatışmaları ve yaşam tatmini arasındaki ilişki: Türkiye ve İngiltere'deki akademisyenlerin karşılaştırılması, *İşletme Bilimi Dergisi*, 2 (1), 127-145.
- Neugarten, L., B, Havighurst, R. J. and Tobin, S. S. (1961) The measurement of life satisfaction, *Journal of Gerontology*. 16 (2), 134-143.
- OECD. (2013). *How is Life? Measuring well-being*, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oced/economics/how-s-life-2013_9789264201392-en#page23. (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
- Özer, M. ve Karabulut Özsoy, Ö. (2003). Yaşlılarda Yaşam Doyumu, *Turkish Journal of Geriatrics*, 6 (2), 72-74.
- Özlu Erkılıç, Z. Winkler, D. Popow, C. Zesch, H. E. and Akkaya Kalaycı, T. (2015). A comparative study of Turkish-Speaking migrants and natives living in Vienna/Austria concerning their life satisfaction – with a particular focus on satisfaction regarding their health, *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 11 (3), 206-217.
- Rezvani, M. R. Mansourian, H. and Sattari M. H. (2013). Evaluating quality of life in urban areas (Case study: Noorabad City, Iran, *Social Indicators Research*, 112 (1), 203-220.
- Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectancy—A comprehensive measure of quality-of-life in nations, *Social Indicators Research*, (39), 1–58.
- * Bu araştırma verilerinin elde edilmesi için kullanılan anket formu Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 04/06/2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve etik kurul onayı E.21504 (72321963-824.99) sayılı evrak ile yazarlara bildirilmiştir. Araştırmaya ilgili kurumlardan gelen onay belgesi neticesinde başlanılmıştır.

Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak Lojistik Firmalarda Çalışanların “İşgören-Üst İletişim” Algılarında Bir Farklılık Oluşur Mu? Bir Alan Araştırması¹

İsmail BAKAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
ibakan63@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8644-8778>

Burcu ERŞAHAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Bölümü
bersahan@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2546-0567>

Bilal DOĞAN

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
bilal46dogan@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6556-8316>

Öz

Ülkemiz ekonomisine katkısı her geçen gün artan, gelişen ve globalleşen lojistik firmalar; nakliye, depolama, gümrükleme, ambalajlama ve dağıtım faaliyetlerini yürütürler. Firmaların bu faaliyetlerini gerçekleştirmesi, kaliteli ve verimli bir hizmet sunması için çalışanlar arasında iyi bir koordinasyon ve bilgi akışı olmalıdır. Firmalar, departmanları ve çalışanları arasındaki bu koordinasyon ve bilgi akışını örgütsel iletişim aracılığıyla gerçekleştirirler. Örgütsel iletişim; firmanın işleyişini sağlayan, amaçlarını gerçekleştiren ve firmanın iç ve dış çevre ile bilgi alışverişini sağlayan bir süreçtir. Bilginin, teknolojinin ve çevrenin hızla değiştiği, rekabetin arttığı günümüz koşullarında örgütsel iletişim kilit role sahiptir. Lojistik firmalarda örgütsel iletişim, firma çalışanlarının kişisel özellikleri, tutumu ve düşünceleri tarafından doğrudan etkilenmektedir. Bu

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 14.10.2021 / 21.12.2021

Künye Bilgisi: Bakan, İ., Erşahan B. Ve Doğan, B. (2021). Demografik özelliklerine bağlı olarak lojistik firmalarda çalışanların “işgören-üst iletişim” algılarında bir farklılık oluşur mu? bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1965-1995. DOI: 10.33437/ksusbd.1009754

etkinin farkında olan lojistik firmalar, çalışanlarını titizlikle seçmekte ve örgütsel iletişim algılarını yükseltmek için çabalamaktadır. Çalışmanın amacı, lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerinin işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığının araştırılmasıdır. Araştırma İstanbul'da lojistik alanında faaliyetlerini sürdüren firmalarda çalışan işgörenler üzerinde anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. İşgörenlerden elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilmiş ve ANOVA analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda lojistik firma çalışanlarının yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, yöneticilik düzeyi, çalışma süresi, mesleğe ilgisi, mesleki beklentisi, çalışma temposu ve çalışılan departmanın işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Özellikler, İşgören-Üst İletişimi, Lojistik.

Is There a Difference in the Perceptions of "Employee-Upper Communication" of the Employees in Logistics Firms Depending on their Demographic Characteristics? A Field Study

Abstract

Logistics companies, whose contribution to the economy of our country is increasing, developing and globalizing; They carry out transportation, storage, customs clearance, packaging and distribution activities. There should be a good coordination and information flow among the employees so as to companies to fulfil these performance and to provide a quality and efficient service. Firms realize this coordination and information flow between their departments and employees through organizational communication. Organizational communication; is a process that ensures the functioning of the company, achieves its goals and provides information exchange with the internal and external environment of the company. Organizational communication plays a key role in today's conditions where information, technology and the environment change rapidly and competition increases. Organizational communication in logistics companies directly affects the personal characteristics, attitude and thoughts of the company employees. Aware of this effect, logistics companies carefully select their employees and work to raise their perception of organizational communication. The aim of the study is to examine if the demographic characteristics of logistics firms employees create a meaningful the difference in organizational communication perception. The research was fulfilled using the search technique on the employees working in logistics companies operating in Istanbul. The data obtained from employees working were evaluated with SPSS program and ANOVA analysis was done. As a result of the research, it has been observed that there are significant differences in the organizational communication perceptions of employees with different education

levels working year, age, marital status, management level, professional expectation, occupational interest and working in different departments.

Keywords: Demographic Features, Employee-Manager Communication, Logistics Firm

GİRİŞ

Son yıllarda büyük bir gelişme kat eden lojistik, hem bünyesindeki büyüme potansiyeli hem de Türkiye'nin ekonomik hedeflerinin gerçekleşmesinde oynayacağı temel rol itibarı ile oldukça önem kazanan ve dikkat çeken bir kavram haline gelmiştir. Dünya genelinde her geçen gün taşımacılık, depolama, paketlenme, gümrükleme ve nihai tüketiciye erişimi de kapsayan lojistik faaliyetleri daha da önem kazanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Türkiye'nin insan gücü potansiyeli, coğrafi konumu, uygun maliyet yapısı, yüksek bir potansiyele ve lojistik altyapısına sahip olması, son dönemlerde küresel pazarlarda etkili çok sayıda Türk lojistik firmasının yer almasında büyük etken oluşturmuştur. Günümüzde üretim maliyetlerinin tek bir noktaya doğru yöneldiği bir ortamda, rekabet edebilme bakımından lojistik hizmetlerinin ve stratejilerinin önemi giderek artmaktadır. Bu nedenle, böyle bir rekabet ortamında pazar payı ve kâr marjını arttırılabilmesinin ve korunmasının en önemli yolu etkili lojistik faaliyetlerini yürütmekten geçmektedir (Erkan, 2014).

Firma amaçlarının çalışanlara aktarılmasında ve yerine getirilmesinde, yönetsel olarak alınan kararların doğru ve etkili bir şekilde uygulanmasında örgütsel iletişim şüphesiz çok önemli bir rol üstlenmektedir. Firma içinde optimum seviyede işleyen verimli ve etkili bir örgütsel iletişim sistemi, sorunların çözümünü sağlamakla kalmayıp sorunların oluşmasını veya büyümesini engelleyecektir. İletişimde kullanılan kanalların doğru ve zamanlama işlerliğinin iyi olduğu bir firmada, yalın ve eksiksiz bilgi alma ihtiyacı giderileceğinden çalışanların alternatif bilgi kaynakları olarak gördüğü, daha az güvenilir olan diğer bilgi kaynaklarına eğilimleri de azalacaktır. Böylesi bir iletişim, firmanın bilgi ihtiyacının karşılanmasıyla kalmayıp, çalışanların kendilerini değerli hissetme duygusunu güçlendirerek, motivasyon ve verimliliğin artmasını da beraberinde sağlayacaktır. Firma içerisinde böyle bir ortamın sağlanması ve verimliliğin yükselmesi, çalışanların firmalarına karşı hissettikleri aidiyet duyguları güçlenir ve firmanın imajına katkı sağlayacaktır (Ölçer vd., 2015). Ayrıca, firma içindeki iletişim sayesinde hem kişisel hem de firma hedeflerine ulaşım gerçekleştiğinden firma başarısında ivme yaşanacaktır (Tasnım ve Akkaş, 2017).

Örgütsel iletişim, firmanın etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesine imkan sağlar. Burada çalışanlar, işle ilgili beklentileri karşılamak ve konuya ilişkin bilgi sağlamak için yakın çevrelerinden (iş arkadaşları, üstleri) bilgi alırlar (Klieman

vd., 2000). Kısacası, örgütsel iletişimin olmadığı bir firmanın kurulabilmesi, devamlılık gösterebilmesi ve firmanın gelecekteki amaçlarını gerçekleştirebilmesi olanaksızdır. Bilgi ile donatılan firmaların çevresiyle mevcut iletişimi de artmaktadır (Tosun, 2006).

Örgütsel iletişimin temel işlevlerinin uyumlaştırma ve eşgüdümleme olduğunu kabul edecek olursak, firma içerisindeki uyum, fikir birliği ve koordinasyonun sağlanması, firma dışı adaptasyon ve bilgi alışverişine yönelik faaliyetlerdeki başarının sağlanması ancak etkin bir örgütsel iletişimin varlığıyla ortaya çıkar. Firmaların zamanla gelişip büyümesi, yönetimlerinin kompleks hale gelmesi, ihtisaslaşmanın artması ve teknolojinin her geçen gün gelişmesi firmalardaki iletişiminin önemini arttıran ana etmenler arasında yer almaktadır (Karaçor ve Şahin, 2004).

Firmalardaki iletişimin akışı 3 türdür. Bunlar, yukarıya doğru, yatay ve aşağı doğru. Yukarıya doğru iletişim işgörenlerin üstleri ile iletişime geçerken çoğunlukla ihtiyatlı tutum gösterdikleri ve aktaracakları problemlerin kendi yetersizliklerine yükleneyeceği düşüncesiyle çalıştıkları firmada karşılaştıkları birçok sorunu üstlerine yansıtmadığı durumlarıdır.

Aynı düzeydeki işgörenler arası iletişim (yatay iletişim) diğerlerine göre çok daha fazla gerçekleşmektedir.

Şekil 1. Biçimsel İletişim Kanalları (Güllüoğlu, 2012)

Aşağıya doğru iletişim, üstlerin işgörenleri ile kurdukları iletişimdir. Katz ve Kahn (1966) göre, aşağıya doğru iletişimde çoğunlukla iş yönergeleri, bilgi verme, performansları üzerine olan geri dönüşler ve firmanın var olma nedenlerini aktarmasıdır. Aşağıya doğru iletişimde ileri sürülen en büyük yetersizliğin üstlerin astlardan geri dönüş alamadıklarıdır. Bu durum bilhassa üstün astla kurduğu iletişim sonucundaki mesajının doğru anlaşılıp anlaşılmadığını anlamasını güçleştirir (Akt. Ünsal vd, 1999).

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

Çalışanların iş çevresinden etkilenebileceği gibi, iş çevreleri de çalışanların kişiliğinden etkilenir. Çalışanların firmadan talepleri öncelikle sahip olduğu kişiliği ile ilgili olduğundan dolayı sosyo-demografik özellikleri, iş ve iş çevresinden taleplerinin önemli bir göstergesidir. Çalışanların sosyo-demografik özelliklerinin birbirinden farklılık göstermesi, firma içerisinde gelişen durumları farklı biçimlerde algılamaları ve bu durumlara değişik reaksiyon vermelerine neden olur. Bazı çalışanlar diğerlerine kıyasla daha sakin, ahenkli ve uzlaşmacı bir yapıya sahipken, bazı çalışanlar da mücadeleci ve direnimsel gösteren bir benliğe sahip olabilmektedirler. Çalışanın demografik özellikleri, aldığı eğitim, bireysel arzuları, edindiği alışkanlıkları ve çalışanın beklentileriyle örgütsel iletişim arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki göz önünde bulundurulduğunda firma çalışanlarının demografik özellikleri önemini ön plana çıkarmakta ve uygun elamanların uygun pozisyonlara seçilmesi ve uygun pozisyonlarda istihdam etmesi firmanın amaçlarını gerçekleştirmesi adına büyük önem kazanmaktadır. (Sarı, 2011)

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatürde örgütsel iletişim konusunu farklı alanlarda ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Fakat lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerinin örgütsel iletişim algılarıyla olan ilişkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmayla literatürdeki bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Kavramsal çerçevede iletişim, örgütsel iletişim ve demografik özelliklerin tanımı yapılarak, lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerinin örgütsel iletişim algısı üzerindeki anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmeye çalışılmıştır.

İletişim

Son dönemlerde dilimize Fransızcadan çevrilen iletişim (communication) kelimesi ile beraber benzer anlama gelen haberleşme kavramıyla kullanılıyordu. Communication kelimesinin kökü Latincedeki communis kavramından türetilmiştir. Bu kavramlardan yola çıkarak iletişim kelimesinin temelinde, yalnızca bir mesaj alışverişinden ziyade toplumsal faydanın gözetildiği karşılıklı bir etkileşim ve paylaşım içerdiğini söyleyebiliriz. İletişim kelimesi haberleşme eylemini de beraberinde içeren çok daha geniş boyutlu bir mesaj alışverişini ifade etmektedir. İletişimi; “duygu, düşünce ve olayların içerdikleri mana işaretlerinden meydana gelmiş mesajlar aracılığı ile hedef konumundaki kişi ya da gruplara ortaklaştırılması ve bu kişiler üzerinde bir etkide bulunma niyetiyle harekete geçen ve iletilen hedefteki tesirinin geri bildirim vasıtasıyla değerlendirilerek yeni mesajların kodlanması süreci” biçiminde ifade edilebilir (Tosun, 2006). Biyolojik ve toplumsal bir varlık olarak tanımlanan insanın biyolojik yönü fiziksel mevcudiyetiyle, toplumsal yönü ise

hem fiziksel mevcudiyeti hem de toplumdaki benliğini sürdürmesidir. Toplumsal yön, dar anlamda insan psikolojisinden geniş anlamda ise toplumsal üretim, dağıtım ve tüketime değin bölümlendirilebilir. Dolayısıyla iletişim, insanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal benliğini üretebilmesinin ve geliştirebilmesinin mecburi şartı olan düşünsel ve ilişkisel etkinlikler bütünü olarak tanımlayabiliriz (Erdoğan, 2011). Eroğlu (1996) ise çalışmasında iletişimi, anlamları arasında uzlaşmış semboller vasıtasıyla bilgi, duygu, düşüncelerin biriktirilmesi, iletilmesi ve paylaşılmasının hem ortak hem de farklı yer, zaman boyutlarında gerçekleştirilmesi ve mesajlar aracılığıyla meydana gelen toplumsal etkileşim süreci olarak açıklamaktadır. Yani karşılıklı etkileşim içerisinde bulunma eylemine iletişim denmektedir. Tüm insanların iletişim konusunda temel seviyede de olsa bilgi birikimine sahip olması beklenmektedir. Çünkü iletişim yaşantımızın ana merkezinde önemli bir yer tutmaktadır. Etkili iletişim insanların iş yaşantılarında problemleri çözmelerine yardımcı olmakla kalmayıp, kişisel yaşantılarında da ilişkilerini iyileştirip, geliştirilmesinde ve sürdürülebilmesinde büyük bir katkıda bulunur (Küçük, 2012).

İletişimin etkili ve verimli olabilmesinin koşulu, iletişim sürecindeki tüm söz ve davranışların dengeli olması çok önemlidir. Çalışanların aralarında ortaya çıkardıkları iletişime konu olan düşünce, fikir, hizmet veya ürün ile ilgili etkileşim kurmada ve paylaşım yapmada bilgi, gerçek ve tutarlı olmazsa, iletişim henüz başlangıç safhasında doğruluğundan uzaklaşmış olmakla beraber eksik bir şekilde başlamış olur. Bu durumda dış dünyaya kendimizi, fikirlerimizi, ürün ve hizmetlerimizi anlatmaya çalışmak, bir yerde tüm bunların gerçekliğini ve geçerliliğini kendi içimizdeki değerlendirmekten geçmektedir. Bireysel olarak girişilen iletişimin doğruluğu ve geçerliliği kişisel tutum ve sözcüklerle sağlanırken, kurumsal iç tutarlılık ve geçerlilik, takım arkadaşlarının bir bütünlük içerisinde çalışmasına, firmanın ortaya çıkma sebebi, misyon ve vizyonuna uygun biçimde hareket etmesine ve mesajları ile bu yönde çevreye iletmesiyle sağlayabilir (Parlar ve Mutluer, 2011). Globalleşmenin bir sonucu olarak firmaların rekabette avantajlı bir konuma gelmesinde en önemli ana kaynak olarak kabul edilen “insan kaynağı”nın, firmasal hedefler yönünde güdülenebilmesi için, firma çalışanlarının iş tatminini, motivasyonunu ve firmaya bağlılıklarını yükseltici etkinlikler içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu çalışma, firmaların bu faaliyetlerini uygulayabilmesi için doğru ve etkili bir iletişim sürecinin oluşturulması gerekliliği üzerine yoğunlaşmıştır (Bakan ve Büyükbeşe, 2004).

Örgütsel İletişim ve İşgören-Üst İletişimi

Örgütsel iletişim çalışmaları, onlarca yıl öncesine hatta antik çağlara kadar dayanmaktadır. İlk yıllardan itibaren örgütsel iletişim çalışmaları, sosyoloji, psikoloji, retorik, antropoloji, fizik bilimlerinden gelen teorik çerçevelerden ve

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

örgütsel ortamlarda çalışanların süregelen pratik kaygılarından etkilenmiştir. Bu teorik ve uygulamalı ilgi akımları, yirmi birinci yüzyılda örgütsel iletişim bilginlerini hala etkilemektedir. Örgütsel iletişim alanında yapılan çalışmalar (Halis, 2000, Ölçer, 2015, Miles, 1996, Chappelow, 2019) her geçen gün çoğalmakta ve önemi artmaktadır (Miller, 2008). Kişilerarası ve grup düzeyinde iletişim, örgütsel iletişimden daha düşük düzeyde olsa da bunlar kuruluşlardaki başlıca iletişim biçimi olup, örgütsel iletişim literatüründe belirgin bir şekilde ele alınmaktadır. Aslında örgütsel iletişim literatürünün ilk odak noktası yöneticilerin kişilerarası iletişim becerileridir (özellikle konuşma ve yazma). Firmalar daha fazla iletişim temelli hale geldikçe, tüm üyelerinin örgütsel iletişim becerilerini geliştirmeye daha fazla önem vermiştir (Bakker, 2007). Bir firmanın kurulmasında, faaliyetlerin ortaklaştırılmasında ve işlerliğin sürekliliğini korumasında yeterli ve etkili düzeyde örgütsel iletişime gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle firmanın iç ve dış çevresi ile kesintisiz bir bilgi alışverişi içinde olması önem kazanmıştır. Firmalarda örgütsel iletişim yapısı, çalışanlar arasındaki doğru ve uygun etkileşimi sağlar (Güllüoğlu, 2012). Firmaların faaliyetlerinin etkin ve verimli olabilmeleri bunların gerçekleşmesinde örgütsel iletişimin ne düzeyde başarılı bir şekilde kurulmasına bağlıdır. Çok çeşitli iletişim tanımı olduğu gibi, benzer şekilde örgütsel iletişimi tanımlamak için de çok sayıda farklı bakış açılarıyla tanımlar yapılmıştır (Çelikdemir vd., 2019; Akt. Kala, 2005). Örgütsel iletişim, firma çalışanlarının eylemlerini, firmanın amaç ve hedeflerini gerçekleştirecek biçimde eşgüdümlemesini sağlamayı ve üretim ilişkilerini koordine etmek amacıyla firma çalışanları tarafından sembollerin üretimi, aktarılması ve yorumlanmasıdır. Örgütsel iletişim, içinde bilginin sürekli hareket ettiği ve firma çalışanları tarafından dönüştürüldüğü bir süreçtir. Firmanın amaçlarını gerçekleştirebilmesi için nelerin, hangi zaman diliminde, kimler tarafından, nasıl bir şekilde yapılacağından önceden planlanması ve uygulamasının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Böylece örgütsel iletişim süreci, firma faaliyetlerinin sürekliliğini sağlama adına gerekli bilgi akışının oluşmasında temel rol üstlenir (Çöllü vd., 2010). Örgütsel iletişim, “firma yönetimlerinin firma ile ilgili etkileri iletişim kanallarını kullanarak firmanın iç ve dış çevresine iletmeleri” şeklinde de ifade edilmektedir. Örgütsel iletişim; çalışanların eğitilmesini ve çalışanlara firmanın amaçlarının ve değerlerinin benimsetilmesini sağlayarak onların desteğinin alınmasını, firmanın stratejilerinin çalışanlara benimsetilerek firma çalışanlarının iş doyumunu artırmayı ve firma içi motivasyon seviyesini yükseltmeyi amaçlar. Aynı zamanda firma çalışanlarının dış çevresiyle bilgi alışverişini sağlayacak bir kaynak işlevi görmesi biçiminde özetlenebilir (Güçlü, 2017).

Firmadaki örgütsel iletişimin etkin yürütülebilmesi, çalışanın psikososyal ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlendiği ölçüde firmaya katkı vermektedir. Bu ihtiyaçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Çalışanın kendisine verilen görevi istenilen şekilde yerine getirebilmek için gereksinim duyduğu pratik, teknik ve insani bilgileri içeren öğrenme isteği,
- Çalışanın yerine getirilmesi istenilenin ne olduğunun, nasıl yapılması gerektiğinin ve neden yapılmaya ihtiyaç duyulduğu bilgisini içeren anlama isteği,
- Çalışanın sahip olduğu düşüncelerini dikte ettirme, kendisine yöneltilen görüşlere karşılık verip önerilerde bulunması yani kısacası iletişim kurma gereksinimini karşılayan duygu ve düşüncelerini aktarma isteğidir. Çalışanlara yüklenilen iş hakkında doğru, yalın, eksiksiz ve yeterli bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Firmadaki örgütsel iletişim, yalnızca iletilerin aktarımından ibaret değildir. Aynı zamanda olumlu iş ilişkilerinin, uyumun ve çalışanlar arasında kurulan güven köprüsü ile devam ettirilebilmesi için merkezi bir konumda bulunmaktadır (Özkan, 2013).

Değişen ve gelişen dünyada firmalar hızlı bir şekilde gelişmektedir. Firmaları oluşturan bireyler de bu değişime ayak uydurmak için kendilerini devamlı yenilemekte ve isteklerini de bu doğrultuda artmaktadır. Firmalar ve kişiler arasında gelişen bu değişiklikler göz önüne alındığında aralarındaki uyumu etkili bir iletişim sağlamaktadır. Günümüzde, firmalar arasında rekabette avantajlı konumda yer alabilme ve başarıyı elde edebilmelerinin yolu, değişim ve gelişimleri takip edebilme ve bunlara uyum sağlayacak canlı ve etkili bir yapıya sahip olmaktan geçmektedir. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde bu gerçeği göz ardı etmeyen lojistik firmalar, yönetsel etkinliğin ve firmanın verimliliğinin anahtarı olarak insanı görmektedirler. İnsanların etkin bir şekilde firma amaçları doğrultusunda yönlendirilmesi ise örgütsel iletişim vasıtasıyla mümkündür (Tanrıverdi vd., 2010)

Globalleşen dünyada tüm firmaların ayakta kalabilmeleri bakımından olgunlaşan sosyal ve ekonomik şartlar, örgütsel iletişimi zorunlu hale getirmektedir. Örgütsel iletişimi zorunlu hale getiren şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Firma maliyetleri yükselmekte ve paydaşların üzerinde etki alanı genişletilmek istenmektedir.
- Pazarda bulunan çok sayıda ürün ve markaların eşdeğer kalitede olması ve ürün farklılaştırmasının güçleşmesi nedeniyle azalması firmaları, iletişim ile bir adım öne geçme eğilimine yöneltmektedir.
- Teknolojideki hızlı gelişmeler ve yenilikler, yeni pazarlama yöntemlerini ve araçlarını çeşitlendirmiştir. Zamanla gelişen medya kanalları aracılığıyla mesajı gönderenler ile alanlar arasında engeller ortadan kalkmıştır. Böylelikle pazarlama anlayışı müşteri odaklı olmaya başlanmıştır.

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

- Müşterilerin, çeşitli araçlarla farklı ürün ve markalara ulaşabilme gücünü elde etmelerinden dolayı iletişim okuryazarlığı artmış ve onlara ulaşmak daha da güçleşmiştir. Bu durum firmaların, pazarlama dilini daha güvenilir bir zemine oturtmayı gerekli kılmış ve inandırıcılıklarını arttırmak için iletişim konusuna bütüncül bir şekilde yaklaşmakta ve etkileşimli iletişim araçlarına yönlendirmektedir,

- Bütüncül biçimde iletişime yaklaşma anlayışı, örtüşen ve kompleks hale gelen hedef kitleler ile iletişimde olması muhtemel mesaj çatışmalarını tanımlamayı ve önlemeyi sağlar (Ertekin vd., 2018).

Firmalarda oluşturulan sağlıklı ve etkili örgütsel iletişimin sağladığı yararları şu şekilde sıralayabiliriz:

-Yönetimin karar vermesinde gereksinim duyulan bilgiyi elde etme imkânını sağlar.

-Yöneticilerce alınmış olan kararların işgörenler tarafından amacına uygun bir biçimde anlaşılıp, eyleme dönüştürülmesine imkan sağlar,

-İşgörenlerin firmaya bağlılık derecesini arttırarak müşterilerle olan ilişkilerinin iyileşmesini sağlar, işgörenlerin davranışlarına olumlu yansiyarak onların performanslarına artırıcı etki sağlar,

-Firmanın iş etkinliklerinin ekip ruhu içerisinde yürütülmesine katkı sağlayarak kesintisiz bir ortama devamlılık kazandırır,

-Firmanın karlılığı ve etkinliği artırır, hataları azaltarak maliyetleri düşürür,

Bu doğrultudaki yararların firmalar için önemli derecede anlamlı olduğunu söyleyebiliriz (Demirel vd., 2011).

Örgütsel iletişim; farklı pozisyonlarda çalışanlar arasında daha fazla iş birliğine, ekip çalışmasına ve firmanın yapısının dönüşümüne katkıda bulunur (Yates vd., 1992). Firma için yaşamsal bir değeri olan örgütsel iletişim, yönetim faaliyetlerinin başarısından, vizyonun en tepesindeki hedefleri gerçekleştirmeye kadar çok sayıda fonksiyonu yerine getirmektedir. Çalışanları, onların duygu ve değerlerini, firma amaçları ve birimlerini kısacası firmadaki maddi ve manevi olarak sayılabilecek birçok unsuru birbirine kenetleyen örgütsel iletişim, aynı zamanda bu unsurların oluşmasını sağlayan sürekli hareket içinde olan dairesel bir süreçtir (Şimşek, 2011). Örgüt içi iletişim bir firmanın omurgasını oluşturmaktadır. Firma içerisindeki etkinliklerin daha sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesine ve geliştirilebilmesine olanak sağlar. Örgütsel iletişim, firma içerisinde çalışanların ve yönetenlerin mutluluk ve tatmin olma seviyelerini

artırıcı etkiye sahip olmakla beraber ortak hedeflerin başarıya ulaşmasında önemli bir konuma sahiptir (Beliktay, 2016). Dolayısıyla, günümüzde firma çalışanlarının davranışlarını firmanın amaçları doğrultusunda eşgüdümleme çabalarında başarılı olabilmeleri için, çalışanlarının işten istek ve ihtiyacını karşılayan ve yaptıkları işten tatmin olmalarını sağlayan bir yapıya ve tatminlik düzeyini artırıcı etkiye sahip çalışma ortamını yaratmaları gerekmektedir. Böyle bir çalışma ortamının oluşturulmasında hem yöneticilerin hem de çalışanların ortak hareket etmesi, görüş ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşmaları beklenmektedir. Böyle bir ortam örgütsel iletişim yapısını doğru bir zeminde kurmakla yaratılabilir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004).

Firmalarda başarılı bir örgütsel iletişimin ortaya çıkabilmesi firma içerisindeki tüm departmanların birbirleriyle uyumlu olmasına bağlıdır. Özellikle departmanlar arasında iletişimi yöneten üstlerin, bu örgütsel iletişimin başarılı olmasında önemli rolleri vardır. Üstler hem iş akışı ve çevresinin oluşturulmasında hem de işgörelere bilgi ve geri bildirim sağlamada etkili olmaktadır (Griffin vd., 2001).

İşgörel-üst etkileşimleriyle ilgili olarak, en yaygın üst davranışı, bir üstün çalışanlarla kullandığı iletişim uygulamalarıdır. İşgörel-üst etkileşimlerinde, çalışana derin saygı, çalışanın kendisine güvendiğine dair daha büyük bir algı, bir çalışanın algılanan yeteneklerinde bir artış ve daha fazla ortak anlayış ile çalışana-üst ilişkisi kurulup güçlenmektedir (Rocereto vd., 2011). Etkili üst iletişimi uygulamaları, çalışanları doğru şekilde yönetmenin önemli bir bileşeni sayılmaktadır (Johlke ve Duhan, 2000).

İşgörel-üst iletişiminin açık ve etkili olmasında, işgöreleri bilgilendirme kaynakları arasında üstlerin önemli bir rolü vardır. İşgörelerin yeterli ve uygun bir şekilde bilgilendirilmesinin önemi araştırmalarda açıklanmıştır (Bartoo ve Sias, 2004, Gopinath ve Becker, 2000; Akt. Yüksel, 2005).

Kurumsallaşmış firmalarda, sorunların çözümü konusunda ilk olarak üstler tarafından firma içi iletişimdeki olumsuz yönlerin tespiti yapılmakta ve çalışanların fikirlerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmaktadır. Bunun yanında üstler işgörelere anlaşılabilir ve uygulanabilir emirler vererek, işgörelerin performansını artırmasına destek olmaktadır (Uçar ve Kızılaslan (2017). Ancak çoğu firmalarda farklı iş seviyelerindeki işgörel kendi üstlerinden önemli ölçüde farklı iletişim türleri aldıklarını bildirmektedirler. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, iş seviyesi gibi örgütsel değişkenlerin, farklı rol davranışlarıyla sonuçlanmasıdır. İkincisi ise, iş tatminini artırmak için iletişimin kullanımına ilişkin içgörü sağlama potansiyeline sahip olunmasıdır (Akt. Miles vd., 1996).

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

İşgören-üst iletişimi ile ilgili geçmişten günümüze farklı teoriler öne sürülmüştür. Öncelikle Katz ve Kahn (1978), iletişimin temel bileşenlerini (kaynak, alıcı, kanal ve mesaj) kavramsallaştırmış ve genişletmiş, bilgi akışının yönünü üst-ast ilişkileri açısından belirlemiştir. Katz ve Kahn (1978), işgörenler ve üstler arasındaki iletişimin beş tür bilgi içerdiğini öne sürmüşlerdir. Bunlar: (a) iş talimatı, (b) iş mantığı, (c) prosedürler ve uygulamalar, (d) geri bildirim ve (e) hedeflerin telkin edilmesidir. Ayrıca, işgörenlerden üstlerine iletişimi esas alarak (a) çalışanların kendileri, performansları ve sorunları; (b) iş arkadaşlarının sorunları; (c) örgütsel uygulamalar ve politikalar ve (d) ne yapılması gerektiği ve nasıl yapılacağı ile ilgili bilgiler de ortaya koymuşlardır. Katz ve Kahn (1978) 'ın üst iletişim kavramına dayanarak, Huseman vd.'leri (1980), üst düzey ilişkilerde ortaya çıkan yedi tür iletişim geliştirmişlerdir. Bunlar: yön, bilgi, mantık, geri bildirim, olumlu ifade, olumsuz ifade ve katılımdır. Daha sonra Hatfield ve Huseman (1982) işgören-üst iletişimini test etmiş ve bu yedi tür üst düzey iletişimin işgörenlerin iş tatmini üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Miles ve vd. (1996), Huseman vd.'lerinin yedi tür işgören-üst iletişimini yeniden test etmiş, ast-üst ilişkilerinde iş ve sosyal iletişimi yansıtabilen üst iletişim davranışlarının dört ayrı boyutuna vurgu yapmışlardır. Bunlar: (a) olumlu ilişki iletişimi; (b) yukarı doğru açıklık iletişimi; (c) olumsuz ilişki iletişimi; (d) işle ilgili iletişimdir. Miles vd. (1996), sosyal iletişim değişimlerinin olumlu ilişki iletişimini ve olumsuz ilişki iletişimini içerdiğini öne sürmüşlerdir. Olumlu ilişki iletişimi, bir üstün bir işgörenle rastgele bir şekilde ilişki kurduğu iletişim faaliyetlerine odaklanır. Öte yandan, olumsuz ilişki iletişimi, üstlerin işgörelere yönelik alay ettiği ve başkalarının varlığında onları eleştirdiği etkinlikleri içerir. İşgören-üst iletişim değişimi yukarı doğru açıklık iletişimi ve işle ilgili iletişimi içerir. Yukarı doğru açıklık iletişim faaliyetlerinde üst, işgörenine kendisine verilen işler hakkındaki talimatlarını sorgulama fırsatı verir. İşle ilgili iletişimde, hem üstler hem de işgörenler performansları, firma kuralları ve politikaları ile ilgili konularda etkileşime girer. Miles vd. (1996), dört iletişim boyutunun da çalışanların iş tatminini etkilediğini ifade etmişlerdir (Akt. Bakar ve Connaughton, 2010). Bu çalışmada, işgören-üst iletişimini ölçebilmek için Miles vd. (1996)'nın geliştirdiği 24 soruluk ölçek kullanılmıştır.

İşgören-üst iletişimi ile, çalışanların doğrudan üstlerinden aldıkları destek, geri bildirim, grup hedeflerini teşvik etme ve vizyon ile aralarındaki ilişkiler güçlenmektedir. Ayrıca, işgörelere iyi yönlendirme ve geri bildirim sağlayan üstlerin, işgörelere ekstra rol davranışlarını yerine getirmeleri için iyi koşullar sağlaması beklenmektedir (Chan ve Kuok, 2020). Bunların yanı sıra firmasal işleyişte, yalnızca bir üstün davranışı ve kişiliği değil, aynı zamanda işgörelenin tepkileri de önem arz etmektedir. Bunlar olumlu gerçekleştiği takdirde işgören-üst arasında karşılıklı etki döngüsü oluşur (Dansereau vd., 1975; Graen vd., 1982; Liden ve Graen, 1980; Akt. Klieman vd., 2000).

Demografik Özellikler

Demografi; nüfus, yaş, ırk ve cinsiyet gibi faktörlere dayanan bir çalışmadır. Demografik özellikler; istihdam, eğitim, gelir, evlilik oranları, doğum ve ölüm oranları ve daha fazla faktör de dahil olmak üzere istatistiksel olarak ifade edilen sosyo-ekonomik bilgileri kapsar. Hükümetler, firmalar ve sivil toplum kuruluşları, politika geliştirme ve ekonomik pazar araştırması dahil olmak üzere bir nüfusun özellikleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için demografik bilgileri kullanırlar. Örneğin bir lojistik firması, çalışanlarının kişilik özelliklerini tespit ederek buna göre eğitimler düzenler, emeklilik yaşını takip ederek yerlerini nasıl dolduracağını planlar ve bunlara göre kararlar alır (Chappelow, 2019)

Çalışanlar, firmaların en önemli unsurlarından birisidir. Çalışanların firmanın hedefleri doğrultusunda yönetilmesi söz konusu olduğundan, çalışanların kişilik özellikleri büyük önem taşımaktadır. Firmanın örgütsel iletişim ile firma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için çalışanların bu iletişimi tam ve doğru anlamaları gerekir. Ancak çalışanların kişilik özellikleri farklı olduğundan örgütsel iletişimi algılama biçimleri de farklı olmaktadır. Bu da doğal olarak örgütsel iletişimin etkinliğinin farklı düzeylerde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Erkoç, 2008).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerinin işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığının incelenmesidir. Araştırmanın evren ve örnekleme belirlenirken Uluslararası Nakliyeciler Derneği'nin 2018 yılında yayınladığı verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen verilere göre İstanbul (307), İzmit (23), Samsun (7) ve Mersin (171)'dir. İstanbul ilinde faaliyetlerini sürdüren 307 lojistik firması araştırma verilerinin toplanacağı en uygun şehir olarak belirlenmiştir. Lojistik firmalarında toplam çalışan sayısı bilgilerine net bir şekilde ulaşamadığı için, %95 güvenilirlik düzeyinde 100.000 evren için gerekli örneklem sayısının 383 olması gerektiği (Gürbüz ve Şahin,2016) bilgisinden hareketle anket, firmalarda araştırma konusunda bilgi sahibi olan çalışanlara tesadüfi seçim ile uygulanması temel alınarak toplamda 400 anket verisinin elde edilmesi planlanmıştır. Her firmada 1 anket uygulanmış ancak bazı büyük firmalarda anket sayısı 2'ye yükseltilmiştir, uygulanan anketler elden dağıtılmış olup çalışma için 301 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir.

Lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerinin, işgören-üst iletişim algılarında farklılıklar oluşturup oluşturmadığını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Ankette araştırmanın temel değişkeni olan işgören-üst iletişim değişkenini ölçümlemek için literatürde Miles vd. (1996) tarafından oluşturulan iletişim ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

çevirisi araştırmacılar tarafından yapıldıktan sonra, çeviriler alanında uzman kişiler tarafından kontrol edilmiştir. Ölçekte yer alan önermelerden birkaç tanesi aşağıda örnek olarak sunulmuştur:

“İşimi nasıl yapacağım konusunda önemli ölçüde bağımsız ve özgür davranma olanağına sahibim”

“Yöneticim çalışma grubumdakiler kadar sıkı çalışır”

“Yöneticim benim kişiliğim hakkında beni geliştirecek olumlu eleştirilerde bulunur”

Ölçekler, ‘1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum’ şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, lojistik firma çalışanlarının yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, yöneticilik düzeyi, çalışma yılı, mesleğe ilgisi, mesleki beklenti ve çalışma temposunun işgören-üst iletişim algıları üzerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- H1: Lojistik firma çalışanlarının yaşlarına bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H2: Lojistik firma çalışanlarının medeni durumlarına bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H3: Lojistik firma çalışanlarının eğitim seviyelerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H4: Lojistik firma çalışanlarının yöneticilik düzeylerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H5: Lojistik firma çalışanlarının meslekteki çalışma sürelerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H6: Lojistik firma çalışanlarından mesleğini seven çalışanlar ile sevmeyen çalışanların işgören-üst iletişim algıları arasında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H7: Lojistik firma çalışanlarından mesleki beklentileri olan çalışanlar ile mesleki beklentileri olmayan çalışanların işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.

- H8: Lojistik firma çalışanlarının çalışma tempolarına bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.
- H9: Lojistik firma çalışanlarının çalıştıkları departmana bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.

Araştırmanın Bulguları

Çalışmada yer alan işgören-üst iletişim değişkeninin güvenilirliği Cronbach's Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Tablo 1' de de görüldüğü üzere Cronbach's Alfa değeri 0,985'dir. Cronbach's Alfa değeri 0,70 ve üzeri ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) olduğunda güvenilir olarak kabul edilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017). Araştırma değişkeninin Cronbach's Alfa değerleri 0,9 üzeri olduğundan güvenilirlik düzeyi oldukça yüksek bulunmuştur (Terzi, 2019).

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Önerme Sayısı	Cronbach's Alpha
Örgütsel İletişim	24	0,985

Öncelikle çalışmada kullanılan ölçeğin geçerliliğine ilişkin bulguları elde etmek için Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Bu test ile örneklem sayısının yeterli olup olmadığı belirlenmektedir. Field (2018) KMO değerinin 0,50'nin altında olması durumunda ya daha fazla veri toplanması ya da kullanılan ölçeğin değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Barlett Küresellik testi ise korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapacak düzeyde yeterli olup olmadığını test etmektedir. Bu test sonucunun anlamlı olması değişkenler arası ilişkilerin anlamlı olduğuna ve ölçeğin faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir (Gürbüz ve Şahin: 2018). Kaiser-Meyer-Olkin testi ve Barlett Testi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi KMO değerleri, yukarı doğru açıklık iletişim boyutu, 0,749; iş ile ilgili iletişim boyutu, 0,953; olumsuz ilişki iletişimi boyutu, 0,740; olumlu ilişki iletişim boyutu, 0,894 şeklindedir. Bu değerlere bağlı olarak, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için "orta" ve "mükemmel" (Field, 2018) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Barlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde ki-kare (yukarı doğru açıklık iletişimi boyutu, 525,067; iş ile ilgili iletişim boyutu, 3568,814; olumsuz ilişki iletişimi boyutu, 487,141; olumlu ilişki iletişim boyutu, 1688,249; $p < .01$) değerlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda ölçeğin faktör analizi için uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Faktör analizi her bir alt boyut için ayrı ayrı yapılmış ve sonuçlarına da yine Tablo 2'de yer verilmiştir. Faktör yük değerlerinin; birinci faktör için 0,913 ile 0,900,

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

ikinci faktör için 0,892 ile 0,856, üçüncü faktör için 0,915 ile 0,889, dördüncü faktör için 0,911 ile 0,864 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yük değerleri büyüklük açısından incelendiğinde, “mükemmel” faktör yükü olarak sınıflandırılabilir (Gürbüz ve Şahin: 2018).

Tablo 2. Kaiser-Meyer-Olkin, Bartlett Testi sonuçları ve Faktör Değerleri

KMO ve Bartlett's Test		Yukarı doğru açıklık iletişimi boyutu	İş ile ilgili iletişim boyutu	Olumsuz ilişki iletişimi boyutu	Olumlu ilişki iletişimi boyutu
Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği ölçüsü		,749	,953	,740	,894
Bartlett's küresellik testi	Ki-kare	525,067	3568,814	487,141	1688,249
	df	3	55	3	15
	Anlamlılık	,000	,000	,000	,000
Açıklanan toplam varyans		82,366	76,251	80,931	78,781
Önermeler		Faktör Yükü			
Ö.İ.5		,913			
Ö.İ.21		,910			
Ö.İ.13		,900			
Ö.İ.12			,892		
Ö.İ.11			,891		
Ö.İ.3			,884		
Ö.İ.9			,882		
Ö.İ.18			,875		
Ö.İ.4			,867		
Ö.İ.10			,867		
Ö.İ.17			,863		
Ö.İ.2			,861		
Ö.İ.19			,859		
Ö.İ.1			,856		
Ö.İ.22				,915	
Ö.İ.14				,894	
Ö.İ.6				,889	
Ö.İ.23					,911
Ö.İ.24					,904
Ö.İ.8					,896
Ö.İ.16					,889
Ö.İ.15					,865
Ö.İ.7					,864

İşgören üst iletişimi ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen normallik testi sonuçlarına Tablo 3’de yer verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde skewness ve kurtosis değerlerinin, Tabachnick ve Fidell (2013)’e göre normallik dağılımı için sınır değerler olan -1.5 ile 1.5 arasında olduğu görülmüştür. Bu durumda, verilerin normal dağılım gösterdiği yorumunu yapabiliriz.

Tablo 3. Normallik Testi

Boyut	N	Mean	Median	Skewness	Kurtosis
Ö.İ.1	301	3,7143	4,0000	-,563	-,478
Ö.İ.2	301	3,5415	4,0000	-,341	-,643
Ö.İ.3	301	3,4452	4,0000	-,399	-,674
Ö.İ.4	301	3,5249	4,0000	-,377	-,729
Ö.İ.5	301	3,5349	4,0000	-,413	-,867
Ö.İ.6	301	3,4485	4,0000	-,367	-,743
Ö.İ.7	301	3,5980	4,0000	-,563	-,595
Ö.İ.8	301	3,4168	4,0000	-,532	-,596
Ö.İ.9	301	3,5349	4,0000	-,515	-,647
Ö.İ.10	301	3,5150	4,0000	-,444	-,812
Ö.İ.11	301	3,5216	4,0000	-,361	-,908
Ö.İ.12	301	3,5415	4,0000	-,464	-,804
Ö.İ.13	301	3,5083	4,0000	-,335	-,830
Ö.İ.14	301	3,5150	4,0000	-,446	-,684
Ö.İ.15	301	3,3987	4,0000	-,424	-,825
Ö.İ.16	301	3,5116	4,0000	-,521	-,653
Ö.İ.17	301	3,5980	4,0000	-,528	-,561
Ö.İ.18	301	3,4850	4,0000	-,532	-,499
Ö.İ.19	301	3,5083	4,0000	-,393	-,711
Ö.İ.20	301	3,5681	4,0000	-,463	-,593
Ö.İ.21	301	3,5216	4,0000	-,314	-,800
Ö.İ.22	301	3,5216	4,0000	-,360	-,835
Ö.İ.23	301	3,4618	4,0000	-,263	-1,003
Ö.İ.24	301	3,5449	4,0000	-,355	-,831

Çalışmaya katılan lojistik firma çalışanlarının demografik özellikleri ve mesleki sorulara verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Katılımcılar yaş açısından değerlendirildiğinde, 26-35 (%63,8) yaş aralığında daha fazla çalışan olduğu tespit edilmiştir. Yaş dağılımı 40’ın üzerine çıktığında çalışan sayısının azaldığı görülmektedir. Çalışanların medeni durumuna bakıldığında ise evli çalışanların (%57,5) bekâr çalışanlardan (%42,5) daha fazla olduğu görülmüştür. Eğitim

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

durumuna göre ise çalışanların büyük çoğunluğu üniversite ve yüksek lisans (%56,1) mezundur. Bu bağlamda, katılımcılarının eğitim durumlarının iyi olduğu söylenebilir. Üst düzey (%8,3) ve orta düzey yöneticilerin (%21,3), alt kademe yönetici (%32,9) ve yöneticilik görevi olmayanlara (%37,5) göre daha az olduğu tespit edilmiş olup bu durum firmaların hiyerarşik yapıları açısından anlaşılabilir bir durumdur. Meslekte çalışma sürelerine bakıldığında, büyük çoğunluğunun 1-5 yıl arası çalışanlardan (%46,5) oluştuğu görülmüştür. Çalışanların mesleğini sevdiğini ve mesleğine ilgisinin olduğunu (%75,4) söylemek mümkün olup, yine büyük bir kısmı (%63,1) mesleki beklentilerinin karşılandığını düşünmektedir. Çalışanların bir kısmı (%48,2) çalışma temposunun aşırı yoğun olduğunu ve diğer bir kısmı da (%38,2) yoğun olduğunu belirtmiştir.

Yaş ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Çalışanların yaşlarının yer aldığı Tablo 5'e bakıldığında, yaşlarına bağlı olarak katılımcıların işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık bulunmuş ($P=0,000$); ($P<0,05$) ve "H1: Lojistik firma çalışanlarının yaşlarına bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Yaş düzeyleriyle ilgili ortalamalar incelendiğinde, çalışanların yaşları arttıkça işgören-üst iletişim algılarının da olumlu yönde arttığı görülmüştür. Araştırmacılar tarafından elde edilen bu sonuçlar, çalışanların yaşlarının işgören-üst iletişim algılarında farklılık oluşturduğunu ve yaş ilerledikçe işgören-üst iletişim algılarının pozitif yönde iyileştiğini açığa çıkartmıştır.

Tablo 5. Yaş ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Yaş					
20-25 yaş	31	3,1720	1,04642		
26-30 yaş	95	3,2921	1,03317		
31-35 yaş	97	3,4807	,99163	7,958	0,000
36-40 yaş	46	3,9076	,72286		
41 ve üzeri	32	4,1471	,62995		
Toplam	301	3,5255	,98612		

Medeni Durumu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Tablo 6'da medeni durumlarına bağlı olarak çalışanların işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık bulunmuş ($P=0,011$); ($P<0,05$) ve "H2: Lojistik firma çalışanlarının medeni durumlarına bağlı olarak işgören-üst iletişim

algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların medeni durumlarıyla ilgili ortalamalar incelendiğinde medeni durumu evli olan çalışanların, bekârlara oranla işgören-üst iletişim algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Medeni Durumu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Medeni Durum					
Evli	173	3,6498	,98901	6,588	0,011
Bekar	128	3,3574	,96064		
Toplam	301	3,5255	,05684		

Eğitim Seviyeleri ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Eğitim seviyelerinin yer aldığı Tablo 7’ye bakıldığında, eğitim seviyesine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuş ($P=0,000$); ($P< 0,05$) ve “H3: Lojistik firma çalışanlarının e

ğitim seviyelerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır”, hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların eğitim seviyesi arttıkça işgören-üst iletişim algılarının da yükseldiği görülmüştür.

Tablo 7. Eğitim Seviyeleri ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Eğitim					
Lise ve Öncesi	22	2,2121	0,84132	26,624	0,000
Meslek Yüksek Okulu	44	3,0919	1,01700		
Üniversite	169	3,6706	0,89155		
Yüksek Lisans ve Üstü	66	3,8807	0,79175		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Yöneticilik Düzeyi ve İşgören-Üst İletişim Algıları

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

Tablo 8’de yöneticilik düzeylerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ($P=0,000$); ($P< 0,05$) ve “H4: Lojistik firma çalışanlarının yöneticilik düzeylerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların yöneticilik düzeyi yükseldikçe işgören-üst iletişim algılarının da yükseldiği görülmüştür.

Tablo 8. Yöneticilik Düzeyi ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Yöneticilik Düzeyi	25	4,3517	0,33008	16,984	0,000
Üst Kademe Yönetici	64	3,8555	0,85275		
Alt Kademe Yönetici	99	3,5657	0,85580		
Yöneticilik Görevi Yok	113	3,1206	1,07241		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Çalışma Süreleri ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Çalışma sürelerinin yer aldığı Tablo 9 incelendiğinde, işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık bulunmuş ($P=0,000$); ($P< 0,05$) ve “H5: Lojistik firma çalışanlarının meslekteki çalışma sürelerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların çalışma süreleriyle ilgili ortalamalar incelendiğinde, çalışanların çalışma süreleri arttıkça işgören-üst iletişim algılarının da arttığı görülmüştür.

Tablo 9. Çalışma Süreleri ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Çalışma Süresi				21,558	0,000
1 Yıldan Az	47	2,9504	1,07847		
1-5 Yıl	140	3,3182	0,98865		
6-10 Yıl	82	3,9151	0,73681		
11 Yıl ve Üzeri	32	4,2786	0,44807		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Mesleği Sevme Durumu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Çalışmaya katılanların mesleklerini sevme durumlarının yer aldığı Tablo 10'a bakıldığında, çalışanların mesleği sevme durumları ile işgören-üst iletişim algıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuş ($P=0,000$); ($P < 0,05$) ve "H6: Lojistik firma çalışanlarından mesleğini seven çalışanlar ile sevmeyen çalışanların işgören-üst iletişim algıları arasında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır", hipotezi kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda mesleğini seven çalışanların işgören-üst iletişim algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Mesleği Sevme Durumu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Mesleği Sevme Durumu					
Evet	227	3,9380	0,70290	348,921	0,000
Hayır	74	2,2601	0,56088		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Mesleki Beklentiyi Karşılama ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Tablo 11'e bakıldığında ise çalışanların mesleki beklentilerinin karşılanması ve işgören-üst iletişim algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ($P=0,000$); ($P < 0,05$) ve "H7: Lojistik firma çalışanlarından mesleki beklentileri olan çalışanlar ile mesleki beklentileri olmayan çalışanların işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu araştırma, mesleki beklentileri olan çalışanların, mesleki beklentileri olmayan çalışanlardan daha iyi işgören-üst iletişimi kurduğunu ifade etmektedir.

Tablo 11. Mesleki Beklentiyi Karşılama ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Mesleki Beklentiyi Karşılama					
Evet	190	4,0930	0,58295	394,432	0,000
Hayır	111	2,5541	0,74810		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Çalışma Temposu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Tablo 12'ye bakıldığında, çalışma temposu ile işgören-üst iletişim algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ($P=0,001$); ($P < 0,05$), çalışanların çalışma temposu ortalamalarına bakıldığında çalışma temposu yoğun olan çalışanların işgören-üst iletişim algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. "H8: Lojistik

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

firma çalışanlarının çalışma tempolarına bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır”, hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12. Çalışma Temposu ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Çalışma Temposu					
Normal	41	3,5559	0,91266	7,100	0,001
Yoğun	115	3,7739	0,86277		
Aşırı Yoğun	145	3,3198	1,05503		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

Çalıştıkları Departman ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Çalışanların çalıştığı departman ile işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu Tablo 13’te görülmüş ($P=0,056$); ($P>0,05$) ve “H9: Lojistik firma çalışanlarının çalıştıkları departmana bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Satış-pazarlama departmanında çalışanların iletişim düzeylerinin diğer departmanlarda çalışanlara göre daha yüksek olduğu, bu departmanı lojistik ve ithalat-ihracat departmanlarında çalışanların izlediği anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Çalıştıkları Departman ve İşgören-Üst İletişim Algıları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Çalışılan Departman					
İthalat-İhracat	73	3,5930	0,91254	2,327	0,056
Satış-Pazarlama	57	3,7069	0,92960		
Lojistik	59	3,6137	0,94828		
Saha Çalışanı	62	3,2090	1,05777		
Operasyon	50	3,5083	1,05056		
Toplam	301	3,5255	0,98612		

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Literatürde, örgütsel iletişimde demografik özelliklere bağlı olarak anlamlı farklılıklar oluştuğunu gösteren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (örneğin; Özkan, 2013; Akkoyun vd., 2015; Halis, 2000; Aliyeva, 2005; Güçlü 2017). Ancak iletişim alanında işgören-üst iletişim algılarının demografik özelliklere

göre incelendiği bir araştırmaya rastlanılmadığı gibi aynı zamanda lojistik firma çalışanları üzerinde bu konuda yapılmış bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Bu çalışmada, son zamanlarda firmalarda önemini sürekli artıran ve firmaların amaçlarına ulaşmasında kilit rolü oynayan işgören-üst iletişim konusu ele alınmış ve konu lojistik firmalarında çalışılmıştır.

İşgören-üst iletişimi lojistik firmalarda bilgilendirme, yönlendirme ve düzenleme işlevlerini uyum içerisinde gerçekleştirmektedir. Ayrıca firmadaki düzen ve kontrole yönelik tehditlerin yönetilmesinde, problem çözme ve çatışma yönetimi, müzakere ve pazarlığın sağlanmasında görev almaktadır. Üretim faaliyetlerinin koordinasyonunu ve düzenlenmesini, çalışanların sosyalleşmesini ve motive olmasını ve firmanın inovasyon sürecini güçlü bir örgütsel iletişim desteklemektedir (Baker, 2007). İşgören-üst iletişimini gerçekleştiren firma çalışanları ise, firmaların en önemli unsurlarından birisidir. Çalışanların firmanın hedefleri doğrultusunda yönetilmesi söz konusu olduğundan, çalışanların kişilik özellikleri büyük önem taşımaktadır. Firmanın örgütsel iletişim ile firma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için çalışanların işgören-üst iletişimini tam ve doğru anlamaları gerekir. Ancak çalışanların kişilik özellikleri farklı olduğundan genelde örgütsel iletişim özelde ise işgören-üst iletişimini algılama biçimleri de farklı olmaktadır. Bu da doğal olarak örgütsel iletişimin etkinliğinin farklı düzeylerde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Erkoç, 2008).

Bu çalışma kapsamında İstanbul'da bulunan lojistik firmalarda çalışan işgörenlerin demografik özelliklerinin, işgören-üst iletişim algılarında bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırılmıştır. Çalışma kapsamında yapılan ANOVA analizi ile lojistik firma çalışanlarının demografik özelliklerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Lojistik firma çalışanlarının yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, yöneticilik düzeyi, meslekte çalışma yılı, mesleğine ilgi ve mesleki beklenti değişkenleri esas alındığında iletişim konusunda algı farklılıklarının olduğu açıkça çıkmıştır.

Literatürde yer alan Özkan (2013), Akkoyun vd., (2015), Halis (2000), Aliyeva (2005) ve Güçlü (2017) tarafından yürütülen benzer çalışmalarda da çalışanların demografik özelliklerinin örgütsel iletişim algılarında farklılıklar meydana getirdiği belirtilmiştir. Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, literatürde daha önce yapılmış olan araştırma bulgularıyla uyumaktadır. Bu çalışmanın mevcut literatüre katkısı, önceki araştırmalarda genel örgütsel iletişim değişkeni araştırma konusu yapılmış iken bu çalışmada iletişim konusunda işgören-üst iletişim değişkeni incelemeye alınmış ve benzer bulgulara ulaşılmıştır.

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

Araştırmada katılımcıların yaş, medeni durum ve eğitim seviyeleri demografik özelliklerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu temel bulgusu ön plana çıkmaktadır. Araştırmanın ulaştığı bir diğer sonuç ise, katılımcıların meslekte çalışma sürelerine bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarında anlamlı farklılıklar olduğu ve meslekte çalışma süresi arttıkça iletişim algılarının da arttığı bulgusudur. Mesleğini severek yapanların işgören-üst iletişim algılarının daha yüksek olduğuna yönelik araştırma bulgusu da Güçlü (2017) tarafından daha önce yapılan araştırma bulgusuyla uyumluluk göstermektedir. Mesleki beklentileri olan çalışanların, mesleki beklentisi olmayan çalışanlardan iletişim algılarının daha yüksek olduğu sonucu da araştırmada ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur. Kariyerinde başarı sağlamak isteyen bireylerin, bu başarıyı elde etmek için iletişim ağlarını iyi kullanması gerektiği ve bu iletişim ağı içerisinde işgören-üst iletişiminin özellikle mesleki kariyer açısından önemli olduğunu fark etmiş olmaları işin doğasında bulunan bir farkındalık olarak değerlendirilebilir. Söz konusu bulgu, Eroğlu'nun (2011) yaptığı çalışmada ulaştığı "mesleki beklentileri olan ve beklentileri karşılanan çalışanların örgütsel iletişim algılarının da daha yüksek olduğu" bulgusuyla uyumaktadır. Değişik hiyerarşik basamaklarda görev yapanların, işgören-üst iletişim algıları arasındaki farklılık bulgusu da literatürde Eroğlu ve Özkan (2009) tarafından yapılan ve "yöneticilerle çalışanların örgütsel iletişim algılarının farklı olduğu, yönetici düzeyinde olanların firmanın amaçları, stratejilerini ve firma kültürünü daha iyi benimsedikleri ve iletişim algılarının daha yüksek olduğu" bulgusuyla örtüşmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, çalışanların iş yoğunluğuna bağlı olarak işgören-üst iletişim algılarının değiştiği bulgusudur. Bu bulguya yönelik, Töngür'ün (2016) çalışmasında iş yoğunluğunun az olması durumunda çalışanın çevresiyle gereksiz iletişim kurabileceği, aşırı yoğunluk olması durumunda da işinin olumsuz etkilenebileceği tespiti önemli görülmektedir. Çakıcı vd. (2013) ise fazla iş yoğunluğunun ve çalışmanın iş yaşamında çevreyle ve arkadaşlarla olan iletişimi olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Firma çalışanlarının görev yaptıkları departmanlarına bağlı olarak iletişim algılarında da farklılık oluştuğuna yönelik araştırma bulgusu ise Gürcüoğlu'nun (2017) araştırma sonuçlarıyla uyumaktadır. Gürcüoğlu araştırmasında, çalışanların buldukları departmanın, kurdukları örgütsel iletişimi etkilediğini ve farklı departmanda çalışanların örgütsel iletişim algılarının farklı olabileceğini belirtmiştir.

Elde edilen bulgular dikkate alındığında firmalarda iletişimin daha etkin ve verimli olabilmesi için öncelikli olarak işe alımlarda, başvuran bireylerin demografik özelliklerinin son derece titizlikle gözden geçirilmesi, demografik özellikler açısından iletişim algıları yüksek olma potansiyeline sahip adayların tercih edilmesi önemlidir. Firmaların iletişimden en yüksek faydayı elde etmek

için, firma içerisinde gerekli ortam ve koşulları da sağlaması gerekmektedir. Bu çalışma koşullarını sağlarken, iletişim konusunda demografik özelliklerin etkin faktörler olduğunu göz önünde bulundurmaları önerilir.

Bu çalışma, araştırma kapsamındaki lojistik firmalardan elde edilen veriler ve kullanılan araştırma yöntem ve teknikleriyle sınırlıdır. Bu kapsamda ulaşılan bulguların genelleştirilebilmesi açısından benzer araştırmaların farklı illerde ve farklı firmalarda yapılması, daha büyük örneklem gruplarından veri toplanması önerilir.

KAYNAKÇA

- Akkoyun, B., ve Kalkın, G. (2015). Çalışanların demografik özellikleri ile örgütlerine duydukları güven arasındaki ilişkiyi belirlemek üzerine bir araştırma. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 104-119.
- Aliyeva, S. (2005). Kurum içi iletişim: ölçülmesi ve çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisi. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Research Direct. <http://hdl.handle.net/11424/8194>
- Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel iletişim ile iş tatmini unsurları arasındaki ilişkiler: akademik örgütler için bir alan araştırması. *Akdeniz İİBF. Dergisi* (7), 1-30.
- Bakar, H.A. ve Connaughton, S.L. (2009). Relationships between supervisory communication and commitment to workgroup: a multilevel analysis approach. *International Journal of Strategic Communication*, (4), 1–19. <https://doi.org/10.1080/15531180903415939>
- Bakker, B.A. ve Schaufeli, W.B. (2007). Burnout contagion processes among teachers. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(11), 2289-2308. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02437.x>
- Bartoo, H. ve Sias, P.M. (2004) When enough is too much: communication apprehension and employee information experiences. *Communication Quarterly*, 52(1), 15-26. <https://doi.org/10.1080/01463370409370175>
- Beliktay, A. (2016, Ocak 9). Örgütsel iletişim nedir? <http://ahmetbeliktay.com/orgutsel-iletisim-nedir/>
- Chappelow, J. (2019, Eylül 29) Demographics. <https://www.investopedia.com/terms/d/demographics.asp>,
- Chan, S. H. J. ve Kuok, O. M. K. (2020). Antecedents of civic virtue and altruistic organizational citizenship behavior in Macau, *Society and Business Review*, 1-21. <https://doi.org/10.1108/SBR-06-2020-0085>
- Çakıcı, A., Özkan, C., ve Akyüz, B.H. (2013). İş yükü yoğunluğunun, iş ve yaşam doyumuna etkisi üzerine otomotiv işletmelerinde bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 1-26.
- Çelikdemir, D. Z., ve Paker, İ.T. (2019). Örgütsel değişimin gerçekleşmesinde örgütsel iletişimin önemi. *İzmir İktisat Kongresi*, 34(3), 431-441

- Çolakoğlu, Ü., Ayyıldız, T., ve Cengiz, S. (2019). Çalışanların demografik özelliklerine göre örgütsel bağlılık boyutlarında algılama farklılıkları: Kuşadası'ndaki beş yıldızlı konaklama işletmeleri örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 77-89
- Çöllü, M.E., ve Summak, M.E. (2010). Örgütsel iletişimin örgütsel bağlılığa etkisi: Konya'da bulunan mali müşavir çalışanları üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1-2), 273-288
- Dansereau, F., Graen, G. ve Haga, W.J. (1975). A vertical dyad linkage approach to leadership within formal organizations: a longitudinal investigation of the role making process. *Organizational Behavior and Human Performance*, 13(1), 46-78. [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(75\)90005-7](https://doi.org/10.1016/0030-5073(75)90005-7)
- Demirel, Y., Seçkin, Z. ve Özçınar, M.F. (2011). Örgütsel iletişim ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 33-48
- Erdoğan, İ. (2011). İletişimi anlamak (4.baskı). Ankara: Pozitif Matbaacılık
- Erkan, B. (2014). Türkiye'de lojistik sektörü ve rekabet gücü. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD) ASSAM International Refereed Journal* (1), 44-65.
- Erkoç, T. (2008). Kişilik özelliklerinin örgütsel iletişime etkisi ve bir araştırma. [Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi]. Research Direct. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=oGHjstZGvRkvvHILCGpQsw&no=vkpK4hlgG3u9VqedxRcRqg>
- Eroğlu, E. (1996). İletişim sürecinde medya-mesaj-yöntem ilişkisi ve geleneksel eğitimden uzaktan öğretim sistemlerine geçiş süreci. *Kurum Dergisi*, (14), 275-294.
- Eroğlu, E., ve Özkan, G. (2009). "Örgüt kültürü" ve "iletişim doyumu" ile bireysel özellikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi: bir uygulama örneği. *Selçuk İletişim*, 5(4), 50-61
- Eroğluer, K., ve Kahraman, Ç.A. (2019). Çalışanların kişilik özelliklerinin işe cezbolma algıları üzerine etkisi: bir firma uygulaması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(1), 21-33. <https://dx.doi.org/10.30855/gjeb.2019.5.1.002>

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

- Ertekin, İ., Ilgın, H.Ö. ve Yengin, D.A. (2018). Örgütsel iletişim kuramları. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 8(2), 297-311 <https://doi.org/10.7456/10802100/011>
- Gopinath, C. ve Becker, T.E. (2000). Communication, procedural justice, and employee attitudes: relationships under conditions of divestiture. *Journal of Management* (26), 63-83. <https://doi.org/10.1177/014920630002600107>
- Goldhaber, G., Yates, M., Porter, D. ve Lesniak, R. (1978). Organizational communication: State of the art. *Human Communication Research*, (5), 76-96. <https://doi.org/10.1111/j.14682958.1978.tb00624.x>
- Graen, G., Novak, M.A. ve Sommerkamp, P. (1982). `The effects of leader-member exchange and job design on productivity and satisfaction: testing a dual attachment model. *Organizational Behavior and Human Performance*, 30(1), 109-31. [https://doi.org/10.1016/00305073\(82\)90236-7](https://doi.org/10.1016/00305073(82)90236-7)
- Griffin, M.A. Patterson, M.G. ve West, M. (2001) Job satisfaction and teamwork: the role of supervisor support. *Journal of Organizational Behavior*, (22), 537-550. <https://doi.org/10.1002/job.101>
- Güçlü, M. (2017). Örgütsel iletişim: eğitim kurumlarındaki yeri ve önemi açısından bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), <https://doi.org/854-870> 10.26466/opus.350484
- Güllüoğlu, Ö. (2012). *Örgütsel iletişim: iletişim doyumunu ve kurumsal bağlılık*. Eğitim Kitabevi
- Gürcüoğlu, Y.D. (2017). Otel işletmelerinde kurumsal iletişimin rolü üzerine üst düzey yöneticilerle bir algı çalışması. [Yüksek Lisans Tezi]. Research Direct. <https://hdl.handle.net/20.500.12469/2809>
- Halis, M. (2000). Örgütsel iletişim ve iletişim tatminine ilişkin bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 217-230.
- Huseman, R.C., Hatfield, J.D., Boulton,W. ve Gatewood,R. (1980). Development of a conceptual framework for analyzing the communication-performance relationship. *In Academy of Management proceedings*, 1, 178-182. <https://doi.org/10.5465/ambpp.1980.4976196>

- Johlke M. C. ve Duhan D. F. (2000). Supervisor communication practices and service employee job outcomes. *Journal of Service Research*, 3(2) 154-163. <https://doi.org/10.1177/109467050032004>
- Kalkınma Bakanlığı. Onuncu kalkınma planı 2014-2018. 2013, Ankara.
- Karaçor, S. ve Şahin, A. (2004). Örgütsel iletişim kurma yöntemleri ve karşılaşılan iletişim engellerine yönelik bir araştırma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 96-117
- Katz, D. ve Kahn, R. (1966). The social psychology of organizations. New York. : Wiley. Katz, D., ve Kahn, R. L. (1978). The social psychology of organizations. 2(528)
- Klieman, R. S., Quinn J. A. ve Harris, K. L. (2000). The influence of employee supervisor interactions upon job breadth. *Journal of Managerial Psychology*, 15(6) 587-605. <https://doi.org/10.1108/02683940010346734>
- Liden, R.C. ve Graen, G. (1980). Generalizability of the vertical dyad linkage model of leadership. *Academy of Management Journal*, 23(4), 451-65. <https://doi.org/10.5465/255511>
- Küçük, M., Eriş, U., Oğuz, T., Dal, A., Aydın, C. H. ve Orhon, N. (2012). İletişim bilgisi. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Miller, K. I. (2008). Organizational communication. The international encyclopedia of communication. *The International Encyclopedia of Communication, First Edition. Edited by Wolfgang Donsbach.* <https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbieco018>
- Miles, E.W., Patrick, S.L., ve King, W.C. (1996). Job level as a systemic variable in predicting the relationship between supervisory communication and job satisfaction. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 69(3), 277-292. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1996.tb00615.x>
- Ölçer, N. ve Koçer, S. (2015). Örgütsel iletişim: Kocaeli Üniversitesi akademik personeli üzerine bir inceleme. *Global Media Journal TR Edition* 6(11), 339-383.
- Özkan, G. (2013). Çağrı merkezlerinde duygusal emek ve örgütsel iletişim. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 64-80.

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

- Parlar, A. ve Mutluer, N. (2011). Etkili iletişim. *KA.DER Yönderlik Araştırması ve Eğitim Programı*, Aralık 2010- Mart 2011
- Rocereto, J.F., Mosca, J.B., Gubta, S.F. ve Rosenberg, S.L. (2011). The influence of coaching on employee perceptions of supervisor effectiveness and organizational policies. *Journal of Business & Economics Research*, 9(6), 15-24. <https://doi.org/10.19030/jber.v9i6.4375>
- Sarı, S. (2011). Çalışanların kişilik özellikleri ile iş doyumunu arasındaki ilişkiler: Bankacılık sektörü Antalya örneği. [Yüksek Lisans Tezi]. Research Direct. <http://hdl.handle.net/11607/1036>
- Schweiger, D. M. ve Denisi, A. S. (1991). Communication with employees following a merger: a longitudinal field experiment. *Acudemy of Management Journal* (34), 110-1 35. <https://doi.org/10.5465/256304>
- Şimşek, E. (2011). Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri. [Doktora Tezi]. Research Direct. https://www.researchgate.net/publication/341205808_Orgutsel_Iletisim_ve_Kisilik_Ozelliklerinin_Yasam_Doyumuna_Etkileri_Yayinlanmamis_Doktora_Tezi_Eskisehir_Anadolu_Universitesi

- Tanrıverdi H. ve Öner, A.S. (2019). Lojistik sektörü çalışanlarının kişilik özellikleri işe karşı tutumları ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences*, 3(2): 30-49
- Tanrıverdi, H., Adıgüzel, O. ve Çiftçi, M. (2010). Sağlık yöneticilerine ait iletişim becerilerinin çalışan performansına etkileri: kamu hastanesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 101-122.
- Tasnim, M., ve Akkaş, A. (2017). Impact of supervisory communication skills on employee job satisfaction: a case study on KIA motors. *European Journal of Business and Management*, 9(6), 82-108.
- Terzi, Y. (2019). Anket, Güvenilirlik-Geçerlilik Analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/1030_32625_1500.Pdf.
- Tosun, C. (2006). Kamu kurumlarındaki örgütsel iletişim biçimlerinin verimliliğe etkisi. [Yüksek Lisans Tezi]. Research Direct.
<http://dspace.kocaeli.edu.tr:8080/xmlui/handle/11493/1601>
- Töngür, A. (2016). İş yükü, kişilerarası çatışma ve performans: bankacılık sektörünün karşılaştırmalı analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 547-565.
- Uçar, S., ve Kızılaslan, H.A.(2017). Örgüt içi iletişim becerilerinin işgören performansı üzerine etkileri. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 180-194.
- Ünsal, P., Oğuz, A., Özburun, C. ve Özlü, E. (1999). Bir büro ortamında çalışan kişilerin ast, üst ve aynı düzeydeki işgörenlerde aradıkları iletişim becerileri. *Psikoloji Çalışmaları*, (21), 123-137.
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, (46),74-85
- Yates, J. ve Orlikowski, W.I. (1992). Genres of organizational communication: a structurational approach to studying communication and media. *Academy of Management* 17(2), 299-236.
<https://doi.org/10.5465/amr.1992.4279545>

İ.Bakan-B.Erşahan-B.Doğan Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak...

Yüksel, İ. (2005). İletişimin iş tatmini üzerindeki etkileri: bir işletmede yapılan görgül Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2) 291-306.

Kahramanmaraş Yavşan Yaylası ve Kalekaya Mahallesinde Bulunan Anıt Sedir Ağaçların Ekolojik Ortamlarının Araştırılması¹

İlhami DOĞAN

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı

ilhamidogan46@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8488-3044>

Öz

Ormanlar karasal ekosistemlerin en önemli parçalarından birisidir. Orman ekosisteminin en önemli aktörü ise ağaçlardır. Ormanlar biyofiziksel özellikleri bakımından geniş ölçekte bakıldığında homojen vejetasyon topluluğu gibi görünse de, yakından bakıldığında zaman birbirinden farklı özelliklere sahip bireylerin bir arada toplandığı sistemdir. Bu farklı özelliklere sahip elemanlardan biri de anıt ağaçlardır. Anıt ağaçlar, geçmiş, günümüz ve gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olmalarından dolayı hem bilimsel hem de kültürel yönden öneme sahiptir. Çalışmada, Kahramanmaraş'ın güneybatısında, Yavşan Yaylası ve Kalekaya Mahallesindeki anıt ağaçların ekolojisinin (yükselti, eğim, bakı, iklim ve toprak gibi) değerlendirilmesi amacıyla araziden rastgele örneklem metoduyla 50 ağaç noktası belirlenmiş ve anıt ağaç envanteri için Coğrafi Bilgi Sistemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada belirlenen anıt ağaçların yükselti aralığı, Yavşan Yaylasında 1550 - 1650, Kalekaya Mahallesinde ise 900 - 1050'mdir. Genel bakı, Yavşan Yaylasında kuzey ve kuzey batı yönlü yamaçlarda, genel eğim değerleri ise 12 - 22° aralığındadır. Kalekaya Mahallesindeki anıt sedirlerin bakı dağılımı ise heterojendir.

Anahtar Kelimeler: Anıt Ağaç, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Sedir, Ekolojik Koşullar.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 24.06.2020/31.05.2021

Künye Bilgisi: Doğan, İ. (2021). Kahramanmaraş Yavşan yaylası ve Kalekaya mahallesinde bulunan anıt sedir ağaçları ekolojik ortamlarının araştırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1996-2015. DOI: 10.33437/ksusbd.748055.

Exemination of Ecological Conditions of Monumental Cedar Trees In Kahramanmaraş Yavşan Highland And Kalekaya Neighborhood

Abstract

Forests are one of the most important parts of terrestrial ecosystems. The most important actor of the forest ecosystem is the trees. Although forests seem like a homogenous vegetation group in terms of biophysical properties on a large scale, when looked on a closer scale, it appears as a system where individuals with very different biophysical properties from one another are collected together. One of the elements with these different aspects is also monumental trees. Monumental trees have an importance from both scientific and cultural aspects as they have a natural life with a length that can provide communication between the past, present and future. In this study, fieldwork was conducted to evaluate the ecological conditions (such as altitude, slope, aspect, and soil) of the monumental in the Yavşan located within the central district boundaries of Kahramanmaraş province. As part of this work, GPS data is collected from fifty monumental tree spots through random sampling method. Geographic Information Systems were used to create a monumental tree inventory from the obtained data. The elevation range of monumental tree was determined as 1550-1650 meters for, Yavşan Natural Park and from 900 meters to 1050 meters for Kalekaya village.

Keywords: Monumental Tree, Geographical Information Systems, Cedar and Ecological Conditions.

1. GİRİŞ

Vejetasyon yeryüzünün bir bölümünde benzer yaşam koşullarına sahip bitkilerin (floranın) bir araya gelmesi olarak adlandırılır. Vejetasyon aynı türlerin bir araya gelmesiyle oluşabileceği gibi farklı türlerin bir araya gelmesiyle de ortaya çıkabilir. Vejetasyon Coğrafyası ise ortaya çıkan bu bitki birliklerinin, yapısı, gelişim dönemleri, sınıflandırılması, dağılışı ve çevresiyle olan ilişkilerini incelemektedir (Karabulut, 2014:351).

Yeryüzündeki her bitkinin kendine has büyüme özellikleri vardır. Bu özelliklere göre ağaçların yıllık halka genişlikleri ve gövde çapları, coğrafi konum, yükselti, bakı, rüzgâr, toprak, jeolojik yapı, diğer canlılar, ağaçların yaşı, iklim ve insan faaliyetleri gibi doğal ve beşeri faktörlerden etkilenir (Atalay, 1987:663).

Ormanlar yerküre ekosisteminde önemli rol oynayan aktörlerin başında gelmektedir. Ormanları oluşturan en önemli bireyler ise ağaçlardır. Bu ağaçlar bazen benzer özellikleriyle ön plana çıkarken, bazen de kendine has özellikler sergilemektedir (Sabuncu vd., 2013:4).

Bazı canlılar vardır ki çok özel ortamlarda, birçok faktörün bir arada bulunduğu mekanda optimum düzeyde gelişim gösterebilmektedir. Flora ve fauna aleminin çoğunda bu gelişimin örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlardan biri de anıt ağaçlardır. Anıt ağaçlar; geçmiş, günümüz ve gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardır (Genç ve Güner, 2001:235). Genellikle yüksek boyları ve geniş gövde çaplarıyla orman popülasyonlarında özel bir yere sahip olan bu türler, hem bilimsel hem de kültürel yönden sürekli olarak araştırılmaktadır (Asan, 1992: Asan 1998: Genç ve Güner, 2001: Gümüş ve Yavuz, 1994: Özçelik vd., 1998: Palabaş vd., 2011). Anıt ağaçların ekolojik ortamları araştırılırken topoğrafya bakımından farklılık gösteren ortamlarda birincil üretim ve bitki gelişiminin 5 ana durum faktörüne (iklim, ana kaya, rölyef, vejetasyon ve zaman) göre değiştiği görüşü temel alınmıştır (Evrendilek, 2004:18). Ayrıca bu çalışmada anıt ağaçların ekolojik ortamları değerlendirilirken sadece determinist bir bakış kullanılmamış bazı bölgelerdeki anıt ağaçları incelerken çevre koşullarından bağımsız olarak mistik faktörler de göz önünde bulundurulmuştur (Asan, 1992:18).

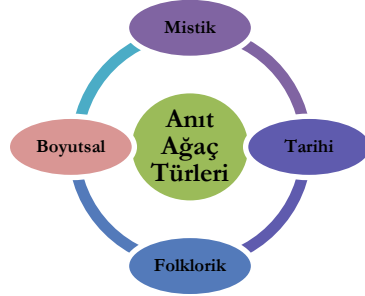
Dünyada ve Türkiye de değişik mekânlarda bulunan ve anıt ağaç özelliği taşıyan ağaçların kendilerini diğer ağaçlardan ayıran bir takım temel özellikleri vardır. Gövde çapı ve ağaç boyu bu özelliklerin başında gelmektedir (Efe, 2010:14).

Anıt ağaçlar dört ana sınıfta toplanmaktadır. Bunlar boyutsal, tarihi, mistik ve folklorik ağaçlardır (Şekil 1). Boyutsal türler, orman ağaçlarındaki anıtsal nitelikte olanların diğer canlı türlerine oranla daha büyük boyutlu ve daha uzun ömürlü olanlardır. Amerika'daki 1000-3000 yıllık Sekoya ağaçları; boyutsal ağaçların, Lübnan ve Kanada devlet bayraklarındaki anıtsal ağaçlar; tarihi ve mistik ağaçların, Yozgat'taki Ulu Karaçamlar ise folklorik ağaçların önemli örneklerindedir (Asan, 1987:47, Göksoy, 1992:43).

Bu çalışmada araştırılan anıt ağaçlar, Boyutsal ve Mistik Anıt Ağaç sınıfına dâhildir. Keza, Boyutsal Anıt Ağaç niteliğine sahip ağaçlar; mekân üzerinde yaş, boy, tepe çapı ve gövde çapı özellikleri bakımından diğer türlere karşı adet veya insan kültüründe edindiği yer bakımından hâkimiyet kurmuşlarsa, Boyutsal Anıt Ağaç topluluğu olarak adlandırılırken Mistik Anıtsal Ağaçlar, toplumlar üzerinde yarattığı psikolojik etki nedeniyle önemli görülen anıt ağaçlar olarak isimlendirilmektedir (Genç, 2004:15).

Anıtsal ağaçlar; uzun ömrü, büyük boyutları ve insan kültüründeki yeri nedeniyle doğal ekosistemlerin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle anıtsal niteliğe sahip ağaçların, sürdürülebilir bir ekosistem içerisinde gelecek nesillere aktarılması için ekolojik ortamlarının ve mistik değerlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu araştırmada tespit edilen anıt ağaçların; yükselti, eğim, bakı,

toprak, iklim ve diğer meşcereler içerisindeki yeri gibi ekolojik koşulları ve mistik özellikleri değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Anıt ağaç türleri (Asan, 1992'den uyarlanmıştır).

Anıt ağaçlarla ilgili bu araştırmada, çalışma alanı olarak iki farklı test alanı seçilmiştir. Bu alanlar Kahramanmaraş ilinin güneybatı sınırındaki Çimen Dağı üzerindedir (Şekil 2). Çalışma alanında seçilmiş olan test alanlarının farklı topoğrafik ve fiziki koşullara sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Bunun neticesinde; iklim, bitki örtüsü, topoğrafya ve çevresel koşullar bakımından birbirinden farklı ekolojik özelliklere sahip Yavşan Yaylası (1500 m - Boyutsal Anıt Ağaç) ve Kalekaya Mahallesi (900 m - Mistik Anıt Ağaç) araştırma sahası olarak belirlenmiştir (Şekil 2).

Yapılan araştırmalarda sedirin, her türlü ana materyal (kireçtaşı, yeşil karmaşık, kuvarsit, şist ve fliş gibi) üzerinde yetiştiği tespit edilmiştir. Yaz döneminde nemli rüzgâr alan yamaçları tercih ettiği, sis ve aşırı nemden kaçtığı ortaya çıkarılmıştır (Atalay, 1987:666).

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada dört anıt ağaç sınıfından Boyutsal ve Mistik Anıtsal Ağaçlar kullanılmıştır (Genç, 2004:15). Altlık olarak 1/25000 ölçekli topografya, 1/25000 ölçekli jeoloji, 1/250000 ölçekli toprak, 1/25000 ölçekli orman amenajman haritaları kullanılmıştır. Çalışma alanındaki tüm anıt ağaçlara ulaşmak mümkün olmadığı için çalışma evreninin genel özelliklerini temsil eden örneklem alanları belirlenmiştir. Örneklem alanların belirlenmesinde yukarıda bahsedilen altlık haritaların kullanımına ek olarak arazi gözlemleri de gerçekleştirilmiştir. Araştırma sahasında (dağlık alanlar içerisinde) meteorolojik istasyon olmadığı için iklim değerlendirmesi en yakın istasyona göre (Kahramanmaraş Merkez) yapılmıştır. Anıt ağaçların buldukları yükseltiler, ortam ve çevresindeki bitki türlerine göre iklimsel referanslar çıkartılmıştır.

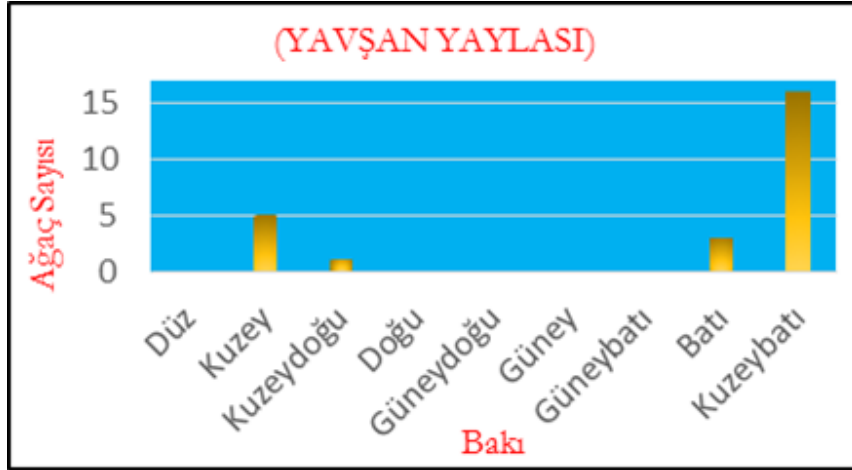
Arazi çalışması ve anıt ağaç koordinatları GPS yardımıyla elde edilmiştir. Toplamda 50 adet anıt ağaç belirlenmiştir. Topografya haritalarından, Coğrafi Bilgi Sistemleri vasıtasıyla Sayısal Yükselti Modeli türev haritaları (eğim, baki ve kabartma) üretilmiştir.

Anıt ağaçlara ait gövde çapları ölçümleri ise yerden 1,5 metre yükseklikten yapılmıştır. Anıt ağaç noktaları belirlendikten sonra Coğrafi Bilgi Sistemleriyle konumsal çalışmalar yapılmış ve elde edilen bulgulardan ağaçların genel ekolojik ve yetiştirme ortamları belirlenmeye çalışılmıştır. Burada Coğrafi Bilgi Sistemlerinin mekânsal analiz avantajlarından faydalanılmıştır (Karabulut vd., 2013:173, Karabulut, 2014a:436, Karabulut, 2006:31, Kapluhan, 2014:36).

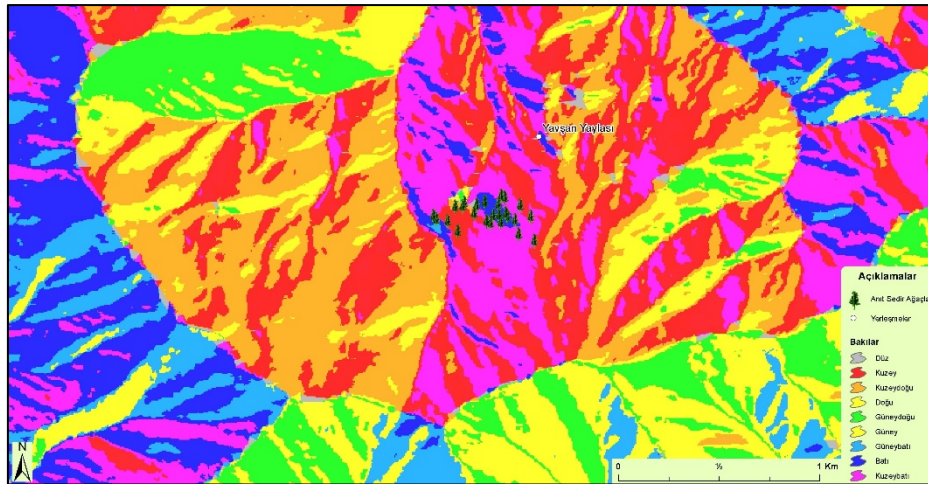
3. BULGULAR

Çalışmada belirlenmiş olan iki test alanından biri olan Yavşan Yaylasında, toplamda 25 anıt sedir ağacı tespit edilmiştir.

Sahada belirlenen bu anıtsal ağaçların mekânsal dağılımına bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Alandaki anıt ağaçların hâkim bakışı kuzey ve kuzeybatı yönlü yamaçlarda yoğunlaşmıştır. Daha detaylı bakıldığında ise toplam 25 anıt sedirin 16 tanesinin kuzeybatıya bakan yamaçlarda, 5'inin de kuzeye, geriye kalanlarının ise heterojen bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yamaçlarda fazla sayıda genç sedir ağacı bulunmasına rağmen anıtsal nitelik ve görseelliğe ulaşmış sedir ağacı tespit edilememiştir (Şekil 3 ve 4).

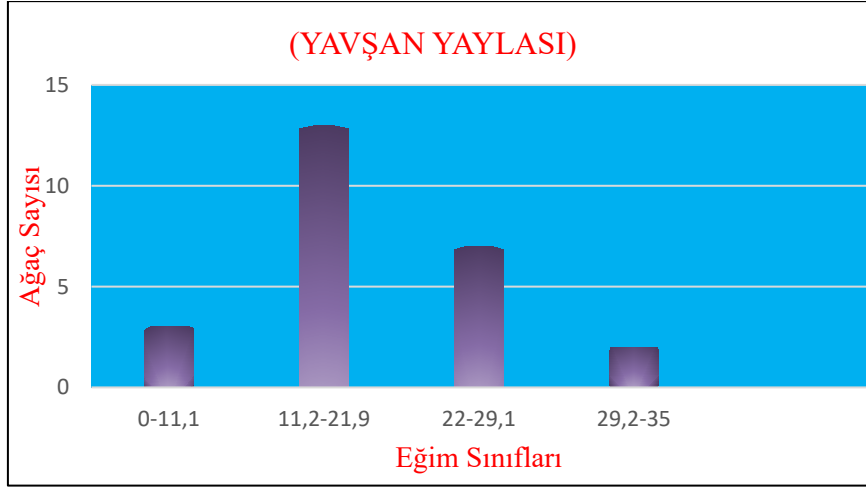
Şekil 3. Yavşan Yaylasında Belirlenen Anıt Ağaçların Bakı Dağılımları

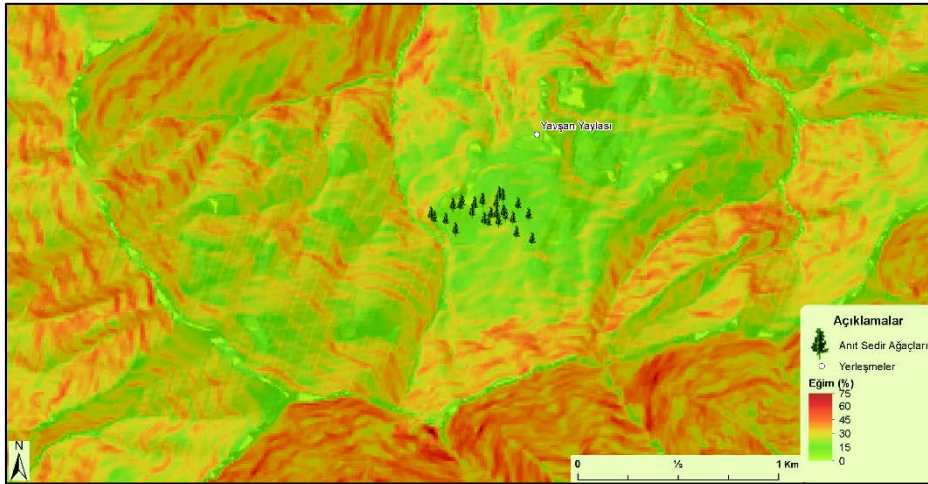
Şekil 4. Yavşan Yaylasında Belirlenen Anıt Ağaçların Bakı Durumları

Yavşan Yaylasında bulunan anıtsal nitelikteki sedirlerin topoğrafya üzerindeki eğim yüzdelerine bakıldığında ise karşımıza çıkan sonuçlar şöyledir; toplam anıt sedirler içerisindeki ağaçların % 52'si eğim değerlerinin 12-22° olduğu alanlarda belirlenmiştir. Bu eğim değerlerine sahip anıt ağaçlar kuzeybatı yönlü yamaçlarda ağırlık kazanmışlardır. Yavşan Yaylasında 29-35°'lik çok eğimli alanlarda sadece 2 adet anıt ağaç tespit edilmiştir. Bu da toplam anıt ağaç sayısı içerisindeki % 8'lik bir sayıya denk gelmektedir. 25 anıt ağaçtan geriye kalan 3'ü (toplamda % 12) ise alandaki en düşük eğim sınıfı olan 0-11°'lik düze yakın alanlarda tespit edilmiştir (Şekil 5 ve 6).

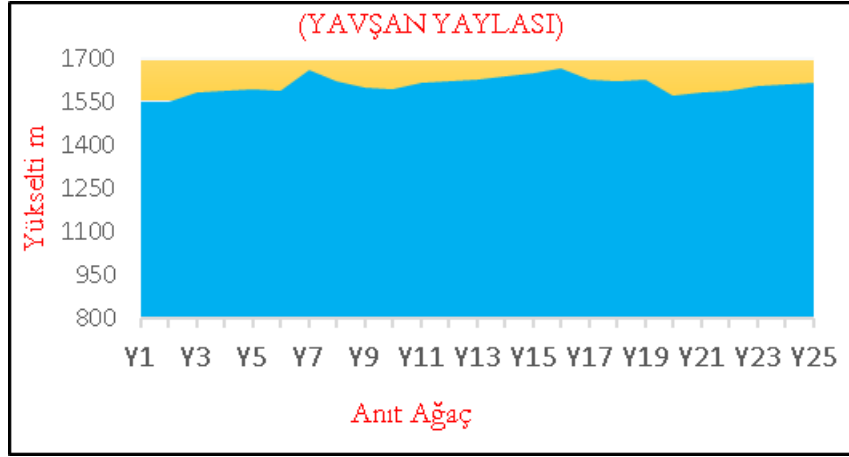
Şekil 5. Yavşan Yaylasındaki Anıt Ağaçların Eğim Sınıfları

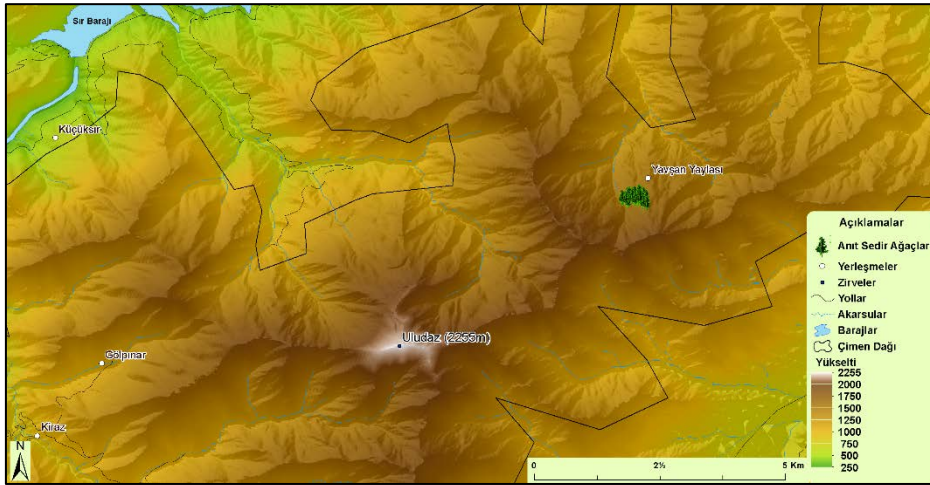
Şekil 6. Yavşan Yaylasındaki Anıt Ağaçların Eğim Dereceleri

Yavşan Yaylasındaki anıt sedirlerle ilgili tespit edilen yükselti değerlerine baktığımızda ağaçların ortalama yükseltilerinin 1607 m olduğu belirlenmiştir. Anıt sedirin ise ortalama yükselti 1616 m olarak bulunmuştur. Anıt sedirler, en yüksek 1665 m'de, en düşük 1550 m'de belirlenmiştir. Bu yükselti değerleri Türkiye deki en yoğun sedir topluluklarının görüldüğü 1500-1650 m'lik alanlarla benzer sonuçlar vermektedir (Şekil 7 ve 8).

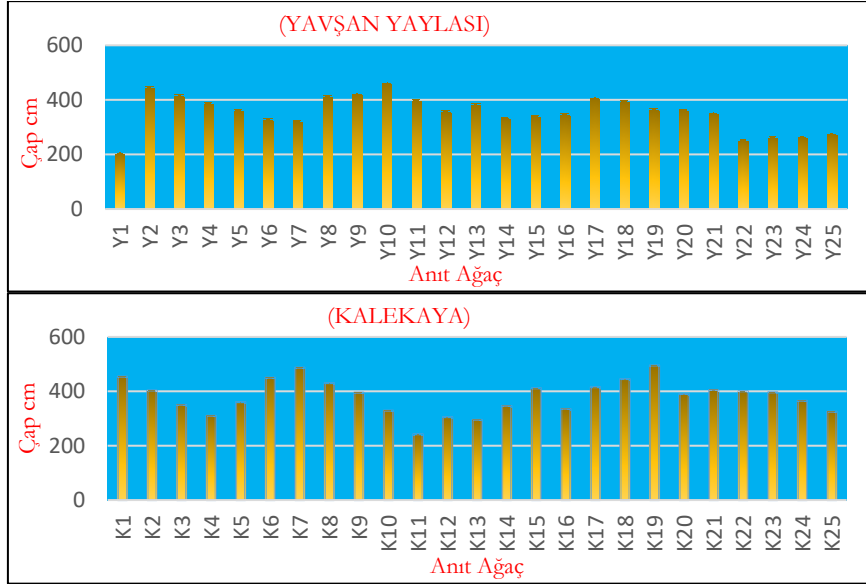

Şekil 7. Yavşan Yaylasındaki Anıt Ağaçların Yükselti Dağılımları

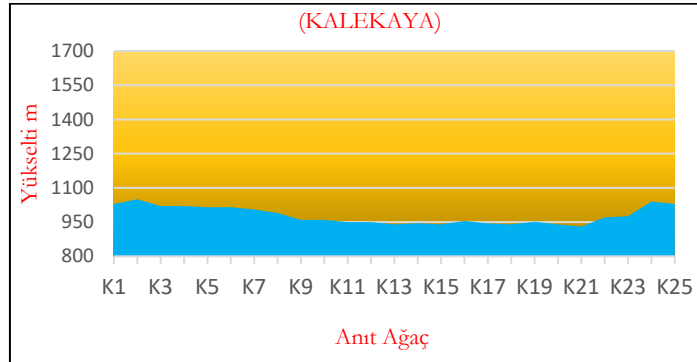
Şekil 8. Yavşan Yaylasındaki Anıt Ağaçların Yükselti Değerleri

Yavşan Yaylasındaki toplam 25 anıt ağacının gövde çapı 2 ila 4,5 m arasında değişmektedir. Bu alanda tespit edilen ağaçların ortalama gövde çapları ise yaklaşık 3,5 m iken daha alçak alandaki Kalekaya Mahallesi'nde 3,8 m'dir. Bu durum vadi ekosistemindeki iklimsel koşulların ağaçlardaki gövde çapı için daha iyi şartlar oluşturduğunu göstermektedir (Şekil 9).

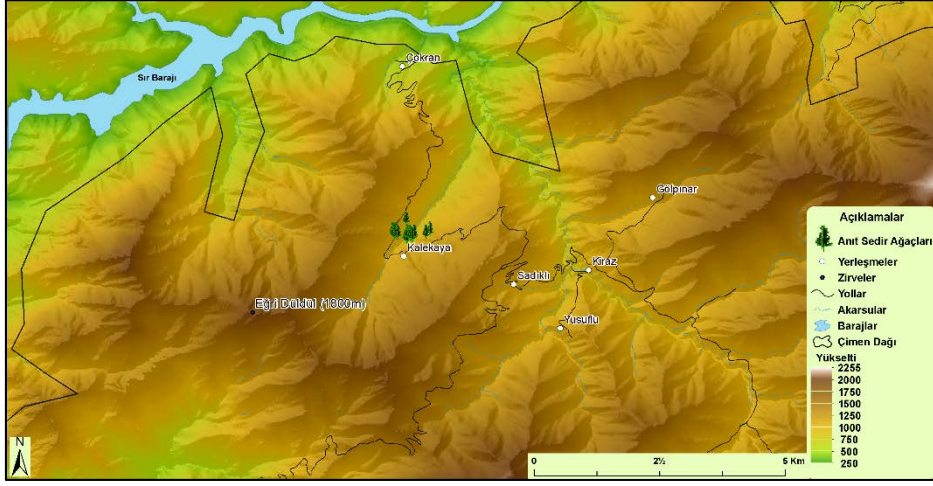

Şekil 9. Yavşan Yaylası ve Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Gövde Çapları

İkinci test alanı olan Kalekaya Mahallesi'nde ise aynı Yavşan Yaylası'nda olduğu gibi 25 tane anıt sedir ağacı incelenmiştir. Tespit edilen ağaçlar, yerleşme içerisinde kalmış ve daimi akarsuyu bulunan bir vadi içerisinde yer almaktadır. Kalekaya'daki vadi yüksekliğinin 900 ila 1100 m arasında değiştiği görülmektedir. Bu alandaki anıt sedir ağaçlarının mekânsal dağılımına bakıldığında yükseklik değerleri, Yavşan Yaylası'na göre daha homojen görünüm sergilemektedir (Şekil 10 ve 11).

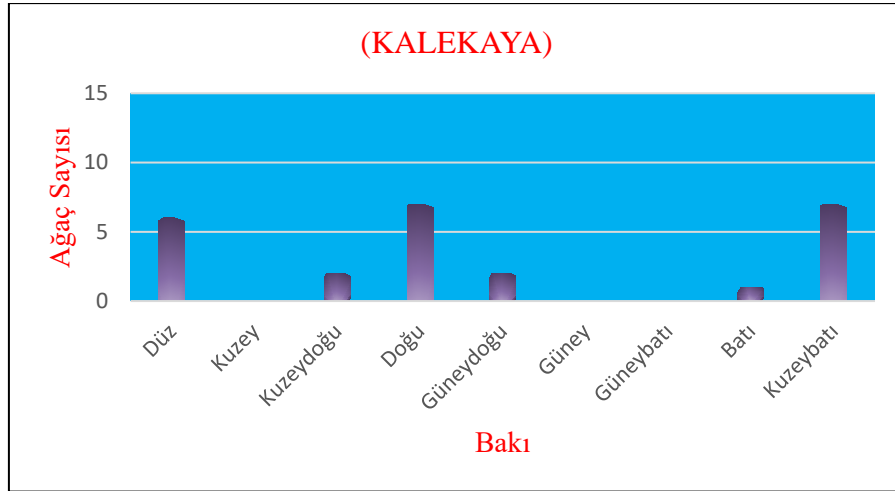

Şekil 10. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Yükselti Dağılımları

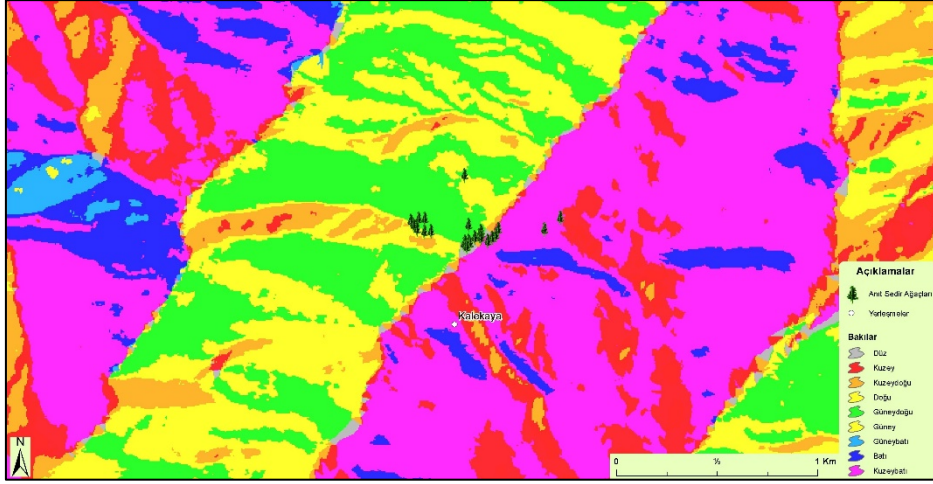

Şekil 11. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Yükselti Değerleri

Kalekaya Mahallesi'nde, Yavşan Yaylası'nda olduğu gibi anıt sedir ağaçları için ağırlıklı bir bakı belirlenmemiştir. Yavşan Yaylası'na göre daha heterojen bir görünüm mevcuttur. Toplam 25 anıt sedir ağacının 7'si (toplamdaki anıt ağaçların %28'i) kuzeybatıya bakan yamaçlarda olduğu tespit edilmiştir. Doğu yönlü yamaçlarda ise yine kuzeybatı yönlü yamaçlarda olduğu gibi 7 tane anıt ağaç gözlemlenmiştir. Geriye kalan ağaçlar için ağırlıklı bir bakı bulunamamıştır. Kuzey, güney ve güneybatı yönlü yamaçlarda anıt sedir ağacı tespit edilememiştir (Şekil 12 ve 13).

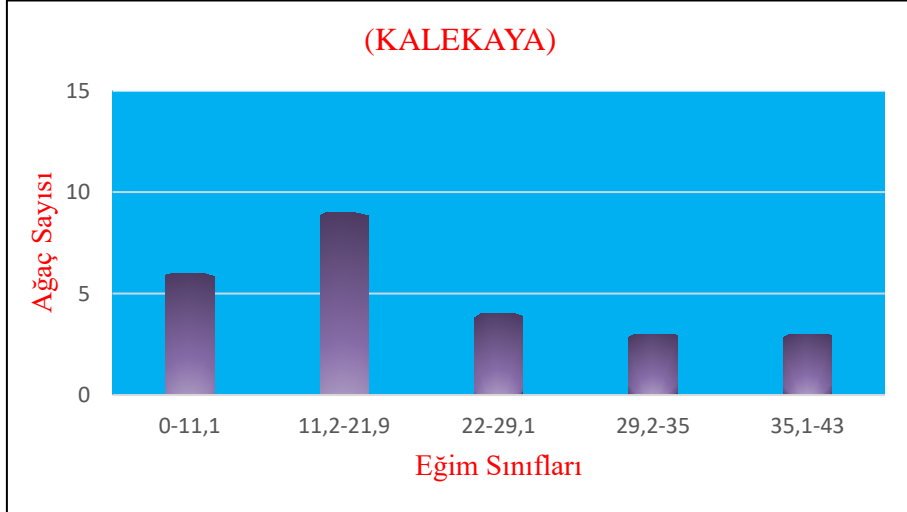

Şekil 12. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Bakı Dağılımları

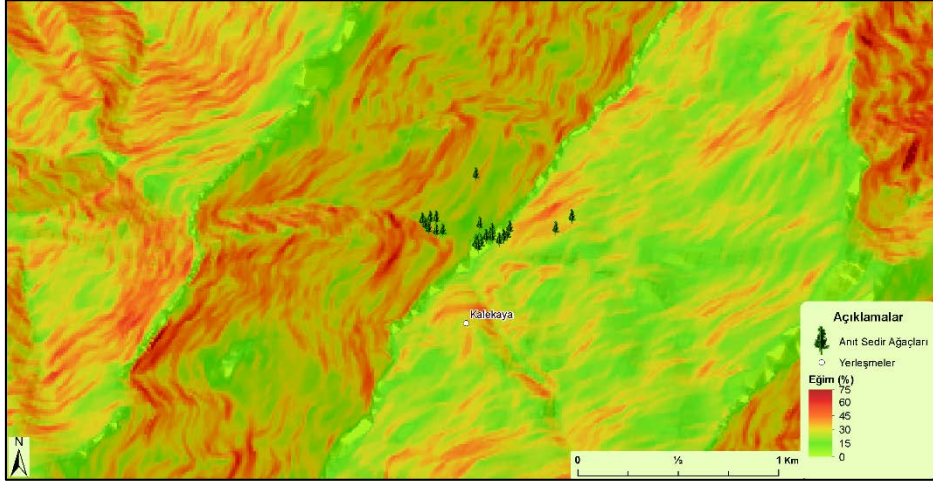
Şekil 13. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Bakı Durumları

Kalekaya Mahallesi'nde tespit edilen 25 adet anıt sedirin eğim yüzdeleri ise şu şekildedir. 6 adet anıt sedir, 0 - 11°'lik düşük eğim aralığında bulunurken 9'u da 12 - 22° aralığında tespit edilmiştir. Geriye kalan 10 adet anıt sedirin ise 4'ü 22-29°, 3'ü 29-35° ve son 3'ü de 35-43°'lik çok eğimli arazi sınıfında belirlenmiştir (Şekil 14 ve 15).

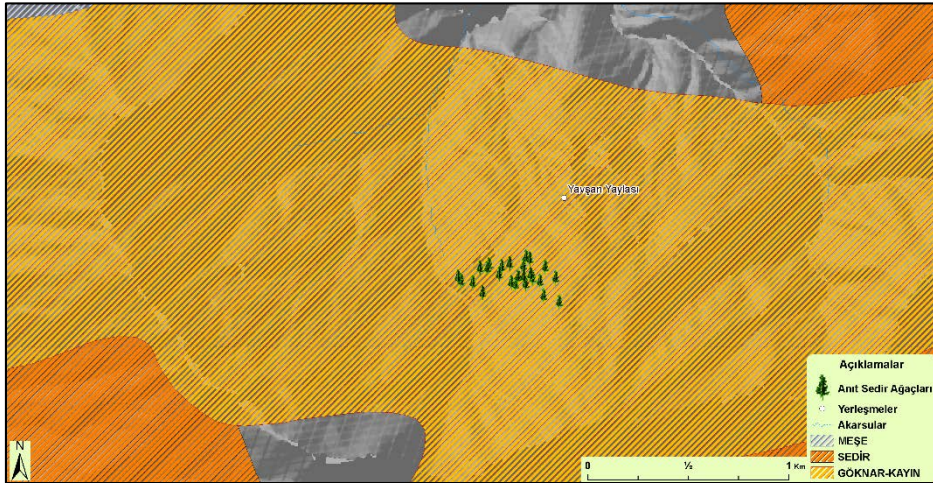
Şekil 14. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Eğim Sınıfları

Şekil 15. Kalekaya Mahallesi'ndeki Anıt Ağaçların Eğim Dereceleri

Yavşan Yaylasında tespit edilen anıt ağaçların hepsi göknar-kayın (*Abies cilicica* - *Fagus orientalis*) türlerinin bir arada bulunduğu karışık meşcere içerisinde tespit edilmiştir. Saf sedir ağaçlarının bulunduğu bölgeler ise anıt ağaçlardan yoksun genç sedirlerin bulunduğu sahalardır. Fakat Kalekaya Mahallesi'nde anıt ağaçların bulunduğu alanlarda Yavşan Yaylası'ndaki kadar genç sedir ağaçlarına rastlanmamıştır (Şekil 16 ve 17).

Şekil 16. Yavşan Yaylası'ndaki Anıt Ağaçların Buldukları Alanlardaki Meşcere Türleri

görülmüştür. Bu nedenle Kalekaya Mahallesi'ndeki anıt sedir ağaçları, Mistik Anıt Ağaç olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 19 ve 20).

Şekil 19. Kalekaya Mahallesi (Solda-Mistik Anıt Ağaç) Ve Yavşan Yaylası'nda (Sağda-Boyutsal Anıt Ağaç) Tespit Edilen Sedir Ağaçlarından Bir Görünüm

Şekil 20. Kalekaya Mahallesi'nde Tespit Edilmiş Diğer Mistik Anıt Sedir Ağaçlarından Bir Görünüm

Kalekaya Mahallesi'ndeki anıt ağaçların aksine Yavşan Yaylası'ndaki ağaçlar, piknik aktiviteleri nedeniyle antropojenik baskı altındadır (Şekil 21).

Şekil 21. Yavşan Yaylası'nda Antropojenik Baskı Altında Bulunan Boyutsal Anıt Sedir Ağacından Bir Görünüm

Araştırma sahasının geneline kahverengi orman toprakları hâkimdir. Bu bakımdan yapılan arazi çalışmalarında, hem Kalekaya'da hem de Yavşan'da tespit edilen anıt ağaçlar, kahverengi orman toprakları üzerinde tespit edilmiştir (Şekil 22).

Şekil 22. Yavşan Yaylası'ndaki Kahverengi Orman Toprakları Ve Boyutsal Anıt Ağaçtan Bir Görünüm

Çalışma sahasının iklim özelliklerine bakıldığında, ılık ve yağışlı kışları, sıcak ve kurak yazları ile karakterize olmuş tipik bir Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Yıllık yağış rejimi kış, ilkbahar, sonbahar ve yaz'dır. Bu rejim Doğu

Akdeniz ikliminin tipik ilk varyantıdır (Akman, 1990:319). Yıllık ortalama sıcaklık 16,5°C'dir. Maksimum ortalama sıcaklık ağustos ayında 35,9°C iken minimum ortalama sıcaklık ocak ayında 1,2°C'dir (Akman, 1990:319). Su bilançosu ise, Thornthwaite iklim sınıflamasına göre (C2 B'3 s2 b'3) yarı nemli, üçüncü dereceden mezotermal, yaz mevsiminde çok kuvvetli su noksanı olan ve denizel şartlara yakın özelliktedir (Korkmaz, 2001:22, Karabulut ve Cosun, 2009:67).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Vejetasyon coğrafyasında farklı zaman ve mekân ölçeğinde bitki topluluklarının yapısı, gelişim dönemleri, sınıflandırılması, dağılımları, çevreyle olan ilişkileri ve zaman içerisinde oluşan değişimleri detaylıca ele alınır. Vejetasyon ve vejetasyon içerisindeki özel topluluklar (Anıt ağaçlar), besin zincirindeki rolü de dahil olmak üzere çeşitli fonksiyonlarıyla canlı yaşamı için hayati öneme sahip ekolojik bir değerdir (Karabulut, 2014b:355).

Günümüzde bitki örtüsünün ve özel bitki topluluklarının güncel durumu çeşitli enstrümanlar ve teknolojiler kullanılarak detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Özellikle mekânsal analiz teknolojileri (Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama) sayesinde bu tür çalışmaların yapılması daha da yaygın hale gelmiştir. Vejetasyonun dinamik karakteri ve çoğunlukla geniş alanlarda büyük miktarda mekânsal veri gerektirmesinden dolayı CBS ile Uzaktan Algılama teknikleri bitki örtüsü (vejetasyon) çalışmalarında önemli bir konuma gelmiştir (Karabulut, 2014b:356).

Anıt ağaçlarla ilgili yapılmış bu çalışmada mekânsal analizlerde sağladığı avantajlardan dolayı Coğrafi Bilgi Sistemleri tercih edilmiştir.

Daha sonra Kalekayası ve Yavşan Yaylası'ndaki anıt ağaçların mekân üzerindeki dağılımı ve çeşitli öznitelik bilgileri Coğrafi Bilgi Sistemlerine aktararak iki çalışma alanı için elde edilen bulgular ile sedir ağaçlarının önceden çeşitli kaynaklarda belirtilmiş olan ekolojik ortamları karşılaştırılmış ve Yavşan Yaylası'ndaki bulguların bu bilgilerle uyumlu oldukları görülmüştür (Atalay, 1987). Fakat Kalekaya Mahallesi'ndeki anıt sedirlerle ekolojik bulgular arasında (gövde çaplarının gelişimi dışında) net bir ilişki tespit edilememiştir. Yavşan Yaylası'ndaki ekolojik koşulların sedir ağacı yetişme ortamlarına daha uygun olduğu görülmüştür. Yavşan Yaylası'nda görülen relik kayın (*Fagus orientalis*) ağaçlarının varlığı iklimsel uygunluğa örnek olarak verilebilir.

Kalekaya Mahallesi'ndeki bölge insanıyla yapılan bire bir görüşmelerde, bu alandaki anıt sedirlere bölge halkının mitolojik bir anlam kattıkları ve bu ağaçlara zarar veren kişilerin başlarına çok kötü olaylar geldiği konusunda ortak bir görüşe rastlanmış ve anıt ağaçların bu koruyucu ortamda optimum çevre koşullarına

sahip olmasalar bile anıt ağaç boyutuna ulaşabildikleri belirlenmiştir. Bu anlamda, Mistik Anıtsal Ağaçların uygun koruyucu ortamda Boyutsal Anıt Ağaçlara benzer fiziksel gelişime ulaşabildikleri söylenebilir.

Yavşan Yaylası'nın piknik alanı olarak kullanılması, herhangi bir fiziki koruma durumu bulunmayan yaşlı anıt ağaçlar için risk oluşturmaktadır. Ayrıca, anıt ağaçlar rahat erişilebilir bir ortamda bulunmaktadır. Dolayısıyla piknik alanı içerisinde bulunan anıt ağaçlara koruyucu önlemler alınmalıdır.

Çalışma neticesinde de görülmüştür ki, ağaçlar optimum çevresel koşullara sahip olmasalar bile antropojenik baskıya maruz kalmadıklarında boyutsal ve yaş olarak çok iyi duruma gelebilmektedirler. Bundan dolayı sürdürülebilir ve yaşanılabilir bir doğal çevre için, çevredeki flora ve fauna üzerinde kurulmuş olunan baskının azaltılması çok olumlu sonuçlar doğurabilir. Böylece bugün bizim görebildiğimiz ve çeşitli değerlerinden faydalandığımız canlılar daha iyi koşullarda gelişerek geleceğe taşınacak ve bizden sonraki nesillere de fayda sağlama imkânını bulacaktır.

KAYNAKÇA

- Akman, Y. (1990). *İklim ve biyoiklim*. Palme Yayınları.
- Asan, Ü. (1987). Türkiye ormanlarında saptanabilen anıt nitelikli ağaçların dünyadaki benzerleriyle karşılaştırılması. *İ.Ü Orman Fakültesi Dergisi*, 46-65.
- Asan, Ü. (1992). Anıt ağaçların birey ve toplum psikolojisi üzerindeki etkileri. *Yeşil Çerçeve Dergisi*, 18-19.
- Asan, Ü. (1998). *Anıtsal meşeler*. Kasnak Meşesi ve Türkiye Florası Sempozyumu, (s. 610-621).
- Atalay, İ. (1987). *Sedir (Cedrus libani A.Rich.) ormanlarının yayılış gösterdiği alanlar ve yakın çevresinin genel ekolojik özellikleri*. Ankara: Orm. Gen.Müd.
- Demirci, A. (2014). *Araştırma konusunun belirlenmesi ve planlanması*. Y. A. Kaya içinde, Coğrafya Araştırma Yöntemleri (s. 51-72). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Efe, R. (2010). Zeytin kitabı. R. Efe içinde, *Edremitin Anıtsal ve Krunmaya Değer Ağaçları* (s. 235-254). Balıkesir: Edremit Belediyesi.
- Evrendilek, F. (2004). *Ekolojik sistemlerin analizi, Yönetimi ve Modellenmesi*. Papatya Yayıncılık.

- Genç, M. (2004). *Silvikültürün temel esasları*. Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.
- Genç, M. ve Güner, Ş. T. (2001). *Anıt ağaç envanteri ve seçimi için yeni bir yöntem*. I. Ulusal Ormancılık Kongresi, (s. 234-251). Ankara.
- Göksoy, Y. (1992). Tarihimizde ağaç ve yozgat yöresinde ulu ağaçların öyküleri. *Millî Folklor*, 43-44.
- Gümüş, C. ve Yavuz, H. (1994). Gümüşhane örümcek ormanlarında bir anıt meşcere. *Gümüşhane Valiliği Kültür ve Sanat Dergisi*, 4-15.
- Kapluhan, E. (2014). Coğrafi bilgi sistemleri'nin (cbs) coğrafya öğretiminde kullanımının önemi ve gerekliliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34-59.
- Karabulut, M. (2006). NOAA AVHRR verilerini kullanarak Türkiye’de bitki örtüsünün izlenmesi ve incelenmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 29-42.
- Karabulut, M. (2014a). Coğrafi bilgi teknolojilerinin coğrafi araştırmalarda kullanımı. A. Yılmaz, & İ. Kaya içinde, *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 435-450). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Karabulut, M. (2014b). Vejetasyon coğrafyası ve araştırma yöntemleri. Y. A. Kaya içinde, *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 355-366). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Karabulut, M. ve Cosun, F. (2009). Kahramanmaraş ilinde yağışların trend analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 65-83.
- Karabulut, M., Karakoç, A., Gürbüz, M. ve Kızılelma, Y. (2013). Coğrafi bilgi sistemleri kullanarak başkonuş dağında (Kahramanmaraş) orman yangını risk alanlarının belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171-179.
- Karabulut, M., Küçükönder, M. Gürbüz, M. ve Sandal, E.-K. (2006). *Kahramanmaraş şehri ve çevresinin zamansal değişiminin uzaktan algılama ve Cbs kullanılarak incelenmesi*. 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilisim Günleri (s. 2-8). Fatih Üniversitesi.
- Korkmaz, H. (2001). *Kahramanmaraş havzasının jeomorfolojisi*. Kahramanmaraş: T.C. Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

İ.Doğan Kahramanmaraş Yavşan Yaylası ve Kalekaya Mah...

- Özçelik, H., Doğan, Ü. ve Tanrıver, H. (1998). Goller yöresinden bazı abide ağaçlar. *ÇevKor Ekoloji*, 13-17.
- Palabaş, Uzun, S., Bozali, N., ve Sivrikaya, Fatih. (2011). Kahramanmaraş'ın tarihine ışık tutan anıt ağaçlar. *KSÜ Doğa Bil. Derg*, 43-51.
- Sabuncu, A., Doğru, A., Özener, H., Turgut, B. ve Halıcıoğlu, K. (2013). *Anıt ağaç envanterinin coğrafi bilgi sistemleriyle oluşturulması*. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi (s. 2836). Türkiye Mimarlar Odası Birliği.
- Varol, Ö. ve Tatlı, Â. (2003). Çimen dağı (Kahramanmaraş)'nın floristik özellikleri. *Ekoloji: Çevre Dergisi*, 17-28.

**Jandarma Genel Komutanlığı'nın Sivil Kolluk Olarak
Teşkilatlanması Sonrasında Oluşan Etkiler Üzerine Bir
Değerlendirme^{1*}**

Fatih ERARSLAN

Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Erbaa Meslek Yüksekokulu, Özel Güvenlik ve Koruma Programı
fatih.erarслан@gop.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2863-6310>

Öz

Bu çalışmada; Jandarma Genel Komutanlığının askerî kolluk yapılanmasından, sivil kolluk sürecine geçişi sonrasında meydana gelen yönetsel değişiklikler ve etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Jandarma Genel Komutanlığının teşkilat yapısı hakkında şu ana kadar yapılan çalışmalarda kurum askerî kolluk olarak incelenmekte iken bu çalışma sivil kolluk yapılanmasının incelenmesine dair ilk çalışmalardan olduğu için önem taşımaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında ikincil veriler kullanılarak Jandarma Genel Komutanlığının kolluk yapılanması incelenmiş ve sivil kolluk olarak düzenlenmesini meydana getiren Kanun Hükmünde Kararnameler ile ortaya çıkan değişiklikler açıklanmaya çalışılmıştır. Sivil kolluk yapılanmasının oluşturduğu etkilerin belirlenmesi amacıyla 20 Emekli/Müstafi Jandarma Genel Komutanlığı personeli ile mülakat yapılmış ve elde edilen bulgular ışığında sonuç ve değerlendirme kısmı yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Düzeni, Genel Kolluk, İç Güvenlik, Jandarma, Değişim.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 07.12.2020/13.12.2021

* Bu makale “Jandarma Genel Komutanlığı'nın Sivil Kolluk Olarak Teşkilatlanması Sonrasında Oluşan Etkiler Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Erarслан, F. (2021). Jandarma Genel Komutanlığı'nın sivil kolluk olarak teşkilatlanması sonrasında oluşan etkiler üzerine bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2016-2042. DOI: 10.33437/ksusbd.836834.

**An Assessment Of The Effects Of Gendarmerie General Command
After The Organization Of Civilian Law Enforcement****Abstract**

In this study, it was aimed to bring out the administrative changes and effects of Gendarmerie General Command after the transition from military law enforcement to civilian law enforcement. This study is important; it is the first study on the investigation of the civilian law enforcement structure while the institution is being examined as a Military Police.

In the preparation of the study, the law enforcement structure of the Gendarmerie General Command was examined by using secondary sources, and the changes that emerged with the Decree Laws were tried to be explained. In order to determine the effects of the Civilian Law Enforcement structure, 20 Retired/Resigned Gendarmerie General Command personnel were interviewed.

Keywords: Public Order, Gendarmerie General Command, Internal Security, Gendarmerie, Changing/ Variation.

GİRİŞ

Toplum hayatının dirlik ve düzen içinde devam etmesinin en temel şartı güvenli bir ortamdır. Güvenliğin temelini oluşturan emniyet ve asayiş ise kolluk kuvvetleri aracılığıyla icra edilir. Kolluk dirlik, düzen ve güven duygusunu, toplumda yaygın inanış hâline getirmekle görevlidir.

Emniyet, devlete, topluma, kişilere, mal ve eşyalara yönelik sabotaj, tehlike ve kazaları önlemek için alınan hukuka uygun önlemlerin tümünü ve bu önlemlerin alınmış bulunduğu hali belirtir. Asayiş ise hukuka uygun ve gerekli önlemlerin alınması sonucu devlete, topluma, kişilere, mal ve eşyalara yönelik tehlike, kaza ve sabotajların söz konusu olmadığı bir ortamı, düzensizlik ve karışıklıkların önlenmesi, hayatın normal akışının sağlandığı hali, dirlik ve düzenin varlığı konusunda kamuda yaratılan yerleşik ve yaygın inancı ifade eder (JOK, 2004: 2-13).

Günlük hayat akışında birlikte yaşayan insanlar birtakım nedenler ileri sürerek, toplumda mevcut olan kurallara aykırı hareket edebilirler. Böyle bir durumda güvenliğin sağlanması amacıyla, devletin temel hak ve özgürlüklerin sınırlı bir şekilde kullanılmasını gerçekleştirebilmek için gerek duyduğu maddî güç te kolluk kuvvetleri tarafından sağlanmaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) bu bağlamda emniyet ve asayiş sağlama ve kamu düzenini korumak maksadıyla Jandarma Teşkilât Görev ve Yetkileri

Kanunu, Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu ve diğer kanunlarda belirtilen gerekli her türlü güvenlik tedbirlerini almaya yetkilidir. Jandarma, ülkemizin %92'sinde görev yapan bir kolluk kuvvetidir. Sorumluluk alanı genelde kırsal bölgeleri, köy ve kasabaları kapsar. Kırsal kesimde yaşayan vatandaşlarımız için jandarma ulaşılması kolay ve hemen yakınında bulunan bir devlet kuruluşudur. Bu nedenle, geçmişte olduğu gibi günümüzde de köylü gözünde devlet kavramı, jandarmanın varlığı, ehliyeti, kanunî bilgisi ve vazife ifasındaki liyâkat ve yeterliliğiyle ölçülür. Halk, devlet denilince jandarmayı, jandarma denilince devleti tanır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kolluk Kavramı

Toplum halinde hayat sürdürmek her şeyden önce o toplum içinde bir güven ve düzenin sağlanmasına ve devam ettirilmesine bağlıdır. Bu yüzden insanların düzen ve güven içinde yaşama ihtiyacı, özgürlük ihtiyacından daha eskidir (Yıldırım, 2010: 133). Bundan dolayıdır ki tarih boyunca hiçbir toplum düzensizliğe prim vermemiştir. Bir toplumda düzensizliğe fırsat veren, göz yuman bir otorite boşluğu doğduğu zaman derhal düzeni sağlayan yeni bir otorite ortaya çıkmış ve toplum da yeni otoriteyi desteklemiştir (Kıratlı, 1973: 27). İnsanoğlunun dünyaya geldiği ilk andan itibaren güvenli bir ortamda bulunma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Anne karnında başlayan ve toplum içerisinde devam eden hayatı boyunca doğal olarak sürdürülen huzur ortamı bozulduğu hallerde ortaya çıkan düzen oluşturma çabaları, bu işi yapacak olan güvenlik güçlerini zorunlu hale getirmektedir (Kahraman, 2013: 23).

Eski toplumlarda bile, idarenin sahip olduğu kamu gücünü kullanarak toplumdaki düzeni sağlamak ve korumak amacıyla hareket ettiği bilinmektedir. İdare başka bir deyişle devlet, kolluk gücünü (kamu gücünü) kullanarak bunları denetleyerek ve gerektiğin de bunlara müdahale ederek toplumdaki kamu düzenini sağlar (Giritli vd., 2013: 740).

Kolluk sistemi dünyada genel uygulama biçimi olarak iki farklı yapıya sahiptir. Birincisi "Polis" diye adlandırılan sistemdir ve oluşumu uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Polis kelimesi Latince "politia=politika" sözcüğünden türemiş ve kent/şehir manasında kullanılmıştır. Daha sonra ise geniş anlamda kent teşkilatı ve devlet yönetimi gibi anlamlar için kullanılan Polis kelimesi günümüzde ise kent içinde kamu düzenini, huzur ve esenliği sağlayan örgüt, kolluk, zabıta anlamını kullanmaktadır. İkinci olarak ise "Askerî Statüye Sahip (Law-Enforcement)" yani askerî bir yapı içerisinde bulunup aynı zamanda sivil makamlar tarafından yönetilen bir kuvvet olan ve birçok ülke tarafından "Jandarma" olarak isimlendirilen kuvvettir. "Jandarma" kelimesine etimolojisi

olarak bakıldığında Fransızcada kullanılan “gens d’armes” yani “silâhlı adamlar” kelimesinden geldiği söylenmektedir (Özalp, 2015: 11).

Kolluk kavramı idare hukukunda en geniş tanımlamalara sahip olan bir kavramdır. Çeşitli yazarlara göre kısmi farklılıklar içeren birçok kolluk tanımı mevcuttur. Yenisey (1991: 45) kolluk kavramını görev açısından; kamu düzeninin sağlanması, kamu güvenliğinin kollanması ve korunması, suçluların bulunması, suçun önlenmesi, gerektiğinde zor kullanma yetkisine sahip olan ve yetkileri kanunlarla çerçeveselendirilen kamu kuruluşu, diğer bir deyişle; emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla kanunların verdiği görevleri yerine getiren, yetkiler kullanan icra ve inzibat kuvveti olarak tanımlamaktadır.

Gözübüyük-Tan’a (1999: 472) göre ise kolluk bir taraftan, kamu düzenini oluşturan, muhafaza eden ya da kamu düzeni bozulduğunda eski durumunu tekrar sağlayan idari etkinlikler, diğer yandan da bu tür etkinlikleri yürüten görevliler anlamında kullanılır. Bir başka çalışmada ise kolluğu kamu makamları tarafından, kamu düzenini sağlamak gayesiyle kamu özgürlüklerine konulan sınırlamalar olarak tanımlamaktadır (Giritli vd., 2013: 741).

Yapılan tanımların sayısını arttırmak mümkündür. Yazarların kolluk kavramını farklı kelimelerle tarif etmelerine rağmen, anlam olarak hepsi birbirine yakındır. Tanımların odak noktası “kamu düzeni” dir. Tanımların bir diğer ortak yönü de kolluk kavramının fonksiyonel anlamda kolluk hizmetini; organik anlamda da bu hizmeti yerine getiren örgüt ve personeli ifade ettiği (Bucaktepe, 2008: 25).

Kamu Düzeni

Kamu düzeni bütün toplumların hayatlarında var olan bir kavramdır. Bu kavramın içeriği devletten devlete, dönemden döneme değişiklikler göstermesine rağmen her zaman özgürlüklerin kullanılmasına bir sınırlamanın getirilmesi olarak anlaşılmaktadır. Kamu düzeni zamana ve mekâna göre değişiklik göstermesinden dolayı genel geçerli bir tanımının yapılması oldukça güçtür. Anayasa Mahkemesi de bir kararında, kamu düzenin tanımının yapılmasının zorluğundan bahsettikten sonra, “kamu düzeni deyiminin toplumun huzur ve sükûnun sağlanmasını, devletin ve devlet teşkilatının muhafazasını hedef tutan her şeyi ifade ettiği, bir başka deyimle cemiyetin her sahada ki düzeninin temelini teşkil eden bütün kuralları kapsadığı sonucuna varılmaktadır.” biçiminde bir tanımlama yapmıştır (Yıldırım, 2010: 135).

Türk hukuk literatüründe kamu düzenine ve kamu düzenini oluşturan unsurlara yer veren birçok kural vardır. Anayasamızda ve çeşitli kanunlarda kamu düzeni, genel sağlık, genel ahlak, umumi emniyet ve asayiş, kamu güvenliği, genel güvenlik, halkın ırz, can ve malını muhafaza, ammenin

istirahatini temin gibi kavramlar yer almaktadır. Kamu düzeni, literatürde en çok kullanılan kavramlardan biri olmasına rağmen tanımlanması hayli zordur (Bucaktepe, 2008: 42).

Tanımlamadan kaynaklanan zorluğa rağmen Gözler-Kaplan da (2011: 320) kamu düzenini toplumun maddi ve dış düzeni olarak ifade ettikten sonra kamu düzeni kavramını, kamu güvenliği, kamu huzuru ve kamu sağlığı kavramlarından oluşan “geleneksel üçlü” ile tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, kamu düzeni bireylerin güvenlik, huzur ve sağlık içinde yaşamaları durumu olarak ifade edilebilir.

Yukarıda da değinildiği gibi kamu düzeni, bireylerin umumi veya umuma açık yerlerde güvenlik, dirlik, esenlik ve sağlık içinde yaşamlarını sürdürmelerinin sağlanmasıdır. Bu minvalde, kamu düzeni, güvenlik, dirlik ve esenlik ve sağlık öğelerinden oluşan bir kavramdır (Günday, 2013: 292). Bu klasik unsurların yanı sıra modern anlayışta genel ahlak da kamu düzeninin unsurları arasında yer almaktadır (Gözler ve Kaplan, 2011: 321).

Güvenlik geniş kapsamlı bir deyimdir (Gözübüyük ve Tan, 1999: 474). Güvenlik, bireylerin can ve mallarının kazalara karşı korunması demektir. Toplumda güvenliğin sağlanması, bireylerde kamu düzeninin varlığı konusunda yeterli inancın yerleşebilmesi, ancak huzur ve güvenliğin sağlanmasıyla mümkündür. Yani devlete, topluma, kişilere ve mallara yönelik tehlike, kaza ve sabotajlara karşı gerekli güvenlik önlemleri alınmış olmalıdır ki, bireyler huzur ve güvenlik içinde yaşamını sürdürebilsin. Rastlantılara veya sadece kişilerin iyilik duygularına dayanarak toplumda güvenlik ve esenlik yaratılamaz. Tesadüfi bir huzur ortamı değil, bilinçli ve günün 24 saatinde sürdürülen güvenlik önlemleri esenlik ya da huzuru meydana getiren en büyük etkidir (Terzioğlu, 1982: 3).

Kamu huzuru olarak da ifade edebileceğimiz dirlik ve esenlik; toplumda, düzensizliğin, karışıklığın yokluğu, hayatın normal seyrini takip etmesi demektir. Kamu huzuru amacıyla kolluk, gürültü, duman, koku, toz gibi bireyleri rahatsız edecek, onların huzurunu bozacak faaliyetlere karşı gerekli tedbirleri alır (Gözler ve Kaplan, 2011: 166).

Kamu düzeninin bir ögesi olarak sağlık, her bir bireyin hastalıklardan kurtarılması anlamına gelmemektedir. Hastalıkların iyileştirilmesi ve böylece bireylerin hastalıklardan kurtarılması bir kamu hizmeti olan sağlık kamu hizmetinin konusu ve amacıdır (Günday, 2013: 292-293). Toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan uzak tutulmasının temin edilmesi suretiyle, toplumun sağlıklı bir biçimde yaşamını devam ettirmesinin sağlanmasına ilişkindir. Bu kavram ile ifade edilmek istenen, toplumun bir bütün olarak bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile bu gibi hastalık tehlikelerinden uzak tutulmasıdır (Duran, 1982:

255). Kolluğun unsurları içerisinde ifade edilen sağlık bireylerin bulaşıcı ve yaygın hastalıklardan korunması, toplumun sağlık koşulları içinde tutulmasıdır. Buna “genel sağlık” da denir (Gözübüyük ve Tan, 1999: 474).

Belirtildiği üzere kamu düzeninin ilk üç unsuru maddi ve dış düzeni ilgilendiren konulardır. Dış düzeni tehlikeye sokan, açığa vurulmuş ahlaki tutum ve davranışlar sınırlı da olsa idari kolluğun görevleri içine girmektedir. İdari kolluk, bireylerin düşünce ve inanç alanlarını düzenleyemez (Gözübüyük ve Tan: 1999: 474).

Bir toplumda çoğunluğun kendilerini uymakla yükümlü saydıkları kurallara ahlak kuralı denmektedir (Şener, 2001: 31). Kolluğun genel ahlakın korunması ile ilgili görev ve yetkileri, kişilerin düşünce, inanç, duygu ve ülkü alanlarını düzenlemeyi ve denetlemeyi içermeyip, sadece bunların kamu düzenini bozacak şekilde dışa yansımaları ile ortaya çıkan eylem ve durumları önlemek, engellemek ve kaldırmaktan ibarettir (Bucaktepe, 2008: 55).

Kolluk Çeşitleri

Kolluk kavramı hakkında yapılan tanımlamalar ve unsurlar kavramı idari kolluk ve adli kolluk olarak ayırmaktadır. Genellikle bu iki kavram birbirine karışmış durumdadır (Giritli vd., 2013: 741). Teşkilat merkezli olmayan bu ayırım, yapılan faaliyetlerin nitelik, amaç ve alanına göre yapılmıştır (Sever, 2013: 191).

Kolluk teşkilatları tek bir teşkilattan oluşmamaktadır. İhtiyaçlardan kaynaklanan farklı nedenlerle birçok farklı teşkilatlanma ortaya çıkmıştır, polis teşkilatından sahil güvenlik teşkilatına kadar çok sayıda kolluk teşkilatı mevcuttur (Hünler, 2010: 31).

Kolluk hizmeti ilk olarak “idari” ve “adli” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Avrupa’da uzun yıllardır uygulanan bu sistemin, ülkemizde “adli kolluk yönetmeliği” ile uygulanmaya başlamış olsa da çeşitli sebeplerden dolayı halen tam anlamıyla hayata geçirilebildiğini söylemek zordur. Avrupa ülkelerinde adli kolluk uygulaması iki türlü görülmektedir. Belçika örneğinde “adli kolluk” İçişleri Bakanlığında ayrılmış ve Adalet Bakanlığına bağlı olarak örgütlenmiş; Fransa ve İtalya’da ise genel zabıta içerisinde ancak Cumhuriyet Savcılarının gözetim ve denetimi ile emir ve komutası altında kurulmuştur. Ülkemizde ise yalnız görev yönünden bir ayırım olup her iki kolluk da aynı kuruluşlar ve kişiler tarafından yürütülür. Yapılan görevin türüne göre emir makamı değişebilir (Çinar, 2014: 27). İdari kolluk ve adli kolluk ayırımı tanımlamalarının yapılması ve görev alanlarının tasnif edilmesi açısından önem taşımaktadır. İdari kolluk ve adli kolluk görev niteliği, amaçları açısından farklı olduğu gibi tabi oldukları hukuki mevzuatlar açısından da farklılıklar içermektedir.

İdari kolluk, kamu düzenini güvenlik, esenlik, sağlık ve genel ahlakın korunması alanlarında sağlamaya ve korumaya çalışır. İdari kolluğun amacı kamunun düzen içinde yaşamasını sağlamaktır ve yapmış olduğu faaliyet önleyici, düzenleyici ve koruyucudur. İdarenin tüm faaliyetlerinde olduğu gibi kolluk alanında da amaç kamu yararı olmalıdır. İdari kolluk kamu düzenini sağlarken kamu yararı ile kişilerin hak ve özgürlükleri arasında denge sağlamalıdır. Doktrinde yapılan bir tanıma göre idari kolluk, belirli idari otoriteler tarafından kullanılan ve kamu düzenini sağlamak amacıyla kişi hürriyetlerine sınırlama ve yasaklar koyan bir müdahale şeklidir (Güner, 2011: 8).

Adli kolluk ya da adli zabıta deyimini ile “Kolluk ya da zabıta içerisinde adli görevleri yapmakla yükümlü bölüm” anlaşılmaktadır (Sarızeybek, 2002: 13). Adli kolluk suç işlendikten sonra, suçu ortaya çıkartmak, aydınlatmak ile suçlu veya suçluları tespit edip yakalamak ve adli makamlara teslim etmekle görevlidir (Sabah, 2008: 9). Dolayısıyla adli kolluğun görevleri, suç işlendiğinin öğrenilmesiyle başlar. Adli kolluk görevi gereği suç oluşması durumunda, suçluları yakalama ve suçluların adli makamlar tarafından cezalandırılmasını sağlama amacını gütmektedir (Aydınlioğlu, 2013: 29). Adli kolluk ile idari kolluk kavramları uygulamada birbirine karışmış durumdadır. Çünkü her iki tür kolluk faaliyetleri aynı makam ve personel tarafından yürütülmektedir (Giritli vd., 2013: 765).

Görev bakımından Kolluk Kuvvetini tanımlayacak olursak; kamu düzeninin sağlanması, kamu güvenliğinin kollanması ve korunması, suçluların bulunması, suçun önlenmesi, gerektiğinde zor kullanma yetkisine sahip olan ve yetkileri kanunlarla çerçeveselendirilen bir devlet kuruluşudur. Diğer bir deyişle; emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla kanunların verdiği görevleri yerine getiren, yetkiler kullanan icra ve inzibat kuvvetidir (Yenisey, 1991: 45).

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 3. maddesinde “Umumi zabıta silahlı bir kuvvet olan polis ve jandarmadır; hususi zabıta ise, umumi zabıta haricinde kalan ve mahsus kanunlarına göre teşekkül edip muayyen görevleri gören zabıta kuvvetleridir” ifadesi bulunmaktadır. Maddede de ifade edildiği gibi genel idari kolluk, “silahlı bir kuvvet olan polis ve jandarmadır”. Bunlara “sahil güvenlik kuvvetleri” ve çarşı ve mahalle bekçileri”ni de ilave etmek gerekmektedir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri de kolluk kuvveti olarak görevlendirilebilir (Gözler ve Kaplan, 2018: 289).

Jandarma, Fransız idari sistemi kaynaklı bir kavramdır. Fransızca “Gendarmerie” kelimesinin Türkçe’ye geçmiş hali Jandarmadır. Fransız kaynaklarında Jandarma, “Gens” ve “D’armes” kelimelerinin birleştirilmesiyle meydana gelmiş olup, “silahlı adamlar” demektir (Akman,1991: 59). Muhtelif kaynaklarda Jandarma kelimesinin Fransız menşeli olarak ifade edilse de,

kavramın doğudan geldiğini gösteren kaynaklara da rastlamak mümkündür. Anadolu'nun bazı köylerinde “candar”, Rumeli’de “candırma” olarak telaffuz edilen bu kelimenin kökü olan “candar” kelimesi Farsça olup; “can” sağlık – hayat, “dar” tutan-tutucu manasında kullanılmıştır, bu çerçevede değerlendirildiğinde kelimenin Fransızca olması ile beraber doğu menşeli bir kavram olduğu da ifade edilebilmektedir (Okçabol, 1938: 58).

Osmanlı İmparatorluğu’nda Yeni Çeri Birliği’nin 1826’da kaldırılmasıyla, Asakir-i-i Muntazâma Mansure, Asakir-i-i Muntazâma Hassa ve 1834, Asakir-i Redîfe askerî organları Anadolu ve Rumeli’nin bazı illerinde güvenliğin sağlanması ve kamu düzeninin korunması amacıyla kurulmuştur. Bu birlikler Jandarma’nın temelini oluşturmakla beraber, Jandarma terimi ilk defa 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanını takip eden yıllarda yayımlanan tatbik kararlarında görülür. Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839 yılı ile Asakir-İ Zaptiye Nizamnamesi (Askerî Kolluk Tüzüğü)’nin yürürlüğe girdiği 14 Haziran günü birleştirilerek, 14 Haziran 1839 tarihi, Jandarma’nın kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir (JGK Resmi Web Sitesi, 2019).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devlet kuruluşlarında köklü bir değişiklik ve yapılanma çalışması başlamıştır. Jandarma Teşkilatı ile ilgili olarak da Cumhuriyetin ilanından sonra mevzuat yönünden önemli değişiklikler yapılmıştır. 1930 yılında jandarmanın görev ve sorumluluklarını, hukuki statüsünü belirleyen 1706 sayılı Jandarma Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanuni düzenleme ile bugünkü Jandarma Teşkilatının teşkilat yapısı kurulmuştur. 1930 yılına kadar jandarma teşkilatı ile ilgili toplu bir hukuki dayanak yok iken 1706 sayılı kanun ile jandarmayı ilgilendiren diğer kanun, yönetmelik ve talimatlar kaldırılmış, 1706 sayılı Jandarma Kanununun uygulanmasını göstermek üzere 25 Aralık 1937 tarihinde Jandarma Tüzüğü kabul edilmiştir (Akman, 1991: 66).

2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu’nun 3. maddesine göre; “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin verdiği görevleri yerine getiren, silahlı genel kolluk kuvvetidir” denilmektedir. 1706 sayılı Jandarma Kanununun 1. maddesinde ise “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması umumi emniyet ve asayişini korumaya, kanun ve nizam hükümlerinin icrasını teminine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur edilen bir inzibat kuvvetidir” hükmüne yer verilmiştir.

Jandarmanın görevleri mülki, adli ve askerî olmak üzere üç türdür. Mülki görevleri; emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korumalarını yapmak, adli ve askerî görevler dışında kalan ve diğer kanun ve

nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı emir ve kararlarla jandarmaya verilen görevleri yapmaktır. Adli görevleri, işlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmak ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmektir. Askerî görevleri ise kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen askerî hizmetleri yerine getirmektir (Akyılmaz vd., 2018: 572). Jandarma Genel Komutanlığı Türkiye yüzölçümünün yüzde 93' ü ve ülke nüfusunun yüzde 20 'sine hizmet vermektedir. 2018 yılı faaliyet raporunda açıklanan personel dağılımını incelediğimizde 4.706 Subay, 1.465 Yedek Subay, 29.261 Astsubay,17.711 Uzman Jandarma, 69.779 Uzman Erbaş, 63.372 Erbaş/Er, 2.713 Devlet Memuru ve 908 İşçi olmak üzere toplam 189.915 personel mevcuduyla hizmet verdiği görülmektedir (JGK Resmi Web Sitesi, 2019).

Jandarma Genel Komutanlığının Sivil Kolluk Sürecini Oluşturan Kanun Hükümünde Kararnameler

15 Temmuz 2016'da, Pensilvanya'da bulunan FETÖ/PDY terör örgütü lideri Fetullah Gülen tarafından verilen emirler doğrultusunda terör örgüt mensupları tarafından seçilmiş iktidarı devirmeye yönelik darbe ve işgal teşebbüsüne kalkışılmıştır. Türkiye'yi işgal etmek ve seçilmiş iktidarı devirmek amacıyla, devlet kademelerine sızmış olan terör örgütü üyeleri devlete ait olan savaş uçakları, helikopter, tank ve askerî araçlar ile devlet binalarının ve meclisi ele geçirmeye çalışmıştır. Bahse konu kalkışmaya karşı koyan vatandaşlarımızdan 248 kişi şehit olmuş ve 2196 vatandaşımız ise yaralanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra demokratik bir sistemi seçmiş ve ondan sonra yürütme organını halk oylaması belirlemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadarki süreçte Türkiye'nin dönem dönem darbelerle karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. Bu darbelerin çoğu başarılı olurken 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ/PDY terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi halkın meydanlara inmesi sonucunda püskürtülmüş ve kalkışmanın başarısız olması sağlanmıştır. Darbeyi engellemeye çalışırken çok sayıda vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bu darbe girişimi, Türk darbeler tarihinde halkın karşı çıkmasıyla engellenen ilk darbe girişimi olma özelliği taşımaktadır (Nisan ve Şeker, 2017: 70).

Darbe girişiminin bastırılmasının devamında Temmuz 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı önce MGK'yı toplayarak görüşünü almış, ardından başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu Anayasanın mülga 120. maddesine dayanarak, yurdun tamamında 3 ay süre ile Olağanüstü Hal ilan etmiştir. Bu karar, 21 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) onayına sunulmuş ve 1116 sayılı Karar ile TBMM tarafından da aynen kabul edilerek onaylanmıştır. Bundan sonraki süreçte üçer aylık dönemler halinde 7 defa uzatılan OHAL dönemi, 17 Temmuz 2018 tarihine kadar sürmüştür.

Olağanüstü halin (OHAL) ilan edildiği 20 Temmuz 2016 tarihinden 17 Temmuz 2018 tarihleri arasında toplam 1194 maddeden oluşan 30 adet OHAL Kanun Hükmünde Kararnamesi (KHK) yayınlanmış ve bunlarla mevzuat alanında toplam 1000 maddenin üzerinde yeni düzenleme yapılmıştır. Türkiye'de 1971'den başlamak üzere çıkartılan her KHK'ya bir sayı verilmiş ve çalışma yapılırken bu sayının 703 olduğu anlaşılmıştır. Sonuncusu 9 Temmuz 2018'de Resmî Gazetede ilan edilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın askerî kolluk olarak teşkilat yapısının değişikliğine ilk olarak 668 Sayılı KHK ile başlanılmıştır. İlk olarak, Türkiye Cumhuriyeti Jandarması tanımlamasında bulunan "silahlı askerî bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir" ibaresi değiştirilmiştir.

668 sayılı KHK'nın 5. maddesinde "10/3/1983 tarihli ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 3 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların verdiği görevleri yerine getiren silahlı genel kolluk kuvvetidir." hükmü ile jandarma tanımlamasında bulunan "askerî" ibaresi kaldırılmıştır.

Jandarma Genel Komutanlığının teşkilat bağıllığı ilgili değişiklikler yapılmadan önce 2803 Sayılı JTGKY'nin 4. maddesinde "Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı, Bakana karşı sorumludur." şeklinde açıklanarak jandarmanın organik bağının TSK yapısına bağlı olduğu görülmekteydi. Bu çerçevede Jandarma Genel Komutanı MGK ve YAŞ toplantılarına katılarak askerî hiyerarşi çerçevesinde görev yapıyordu.

İlgili KHK'nın 6. maddesinde "2803 sayılı Kanunun 4. üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bağlıdır." hükmü ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın TSK ile bağıllığı tamamen ortadan kaldırılmıştır. JGK, İçişleri bakanlığı bünyesinde EGM ile aynı statüde, bakanlığın bağlısı bir kurum olmuştur. Yapılan değişiklik sonrasında Jandarma Genel Komutanı'nın YAŞ ve MGK bünyesinde bulunan görevleri sona ermiş ayrıca askerî hiyerarşi çerçevesinde terfilerde etkisi tamamen ortadan kalkmıştır.

Askerî kolluk sürecinde JGK'nin kuruluş yapısı ve konuşlanması; "Jandarma Genel Komutanlığı Teşkilâtı; görevin özelliği ve Türk Silahlı Kuvvetlerindeki esaslara uygun olarak kendi kuruluş ve kadrolarında gösterilir. Jandarma Genel

Komutanlığının kuruluş ve kadrolarıyla konuş yerleri, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca düzenlenir. Ancak seferberlik ve savaşta Kuvvet Komutanlıkları emrine girecek birliklerin kuruluş, kadro ve konuşlarının düzenlenmesinde Genelkurmay Başkanlığının onayı alınır.” açıklaması ile yetkinin sadece Genelkurmay Başkanlığında olduğu görülmekte ve kuruluş yapısının TSK esaslarına göre düzenleneceği ifade edilmektedir.

686 Sayılı KHK'nın 7. maddesinde bulunan “2803 sayılı Kanunun 5 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Kuruluş ve Teşkilat: Jandarma Genel Komutanlığının kuruluş ve kadrolarıyla konuş yerleri, İçişleri Bakanlığınca düzenlenir. Ancak sıkıyönetim, seferberlik ve savaşta Kuvvet Komutanlıkları emrine girecek birliklerin kuruluş ve kadrolarıyla konuş yerlerinin düzenlenmesinde Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınır. Jandarma birliklerinin kuruluş ve konuşlarının düzenlenmesinde mülki taksimat esas alınır. Ancak geçici olarak birden çok ili içine alan bölge teşkilatı da kurulabilir. Bölge komutanı, bölge teşkilatının konuşlu bulunduğu ilin valisine karşı sorumlu olarak görev yapar.” hükmü ile JGK'nin teşkilat yapısının sadece İçişleri bakanlığınca düzenleneceği açıklanmıştır. Ayrıca kadro yapısının TSK esaslarına uygun olacağı ibaresi kaldırılarak artık askerî esasların kullanılmayacağı ve sivil bir teşkilatlanma yapısı olacağı ortaya çıkmıştır.

JGK'nin kuruluş yapısına ilişkin yapılan yasal değişikliklerle düzenlenen sivil belirleyici hüküm sonrasında, KHK'nın 8. maddesinde bulunan “2803 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Jandarma Genel Komutanı: Jandarma Genel Komutanı tüm Jandarma Teşkilatının komutanıdır. Jandarma Genel Komutanı general rütbesini haiz olanlar arasından atanır. Jandarma Genel Komutanı, Teşkilatın sevk ve idaresinden, kanun ve nizam hükümlerinin icrasını sağlamaktan, bunlara dayalı olarak verilen emir ve kararların uygulanmasından sorumludur.” ibaresi ile Jandarma Genel Komutanı'nın atanma şekli açıklanmıştır.

Yapılan düzenleme öncesindeki uygulamalar değerlendirildiğinde, askeri kolluk terfi sistemi kapsamında, Jandarma Genel Komutanı, KKK bünyesinde bulunan Orgeneral rütbesindeki generaller arasından atanmakta olduğundan, JGK.lığı bünyesinde general rütbesi taşıyan subayların, Korgeneral rütbesinden Orgeneral rütbesine terfi etmelerinin mümkün olamadığı görülmektedir. Yapılan değişiklik ile Jandarma Genel Komutanı, jandarma teşkilatının kendi bünyesi içerisinden orgeneral rütbesi ile atanmaya başlanılmış ve askerî sistem ile olan bağı bu terfi sisteminin değişikliği sonlandırılması hedeflenmiştir.

Son olarak 668 sayılı KHK'nın 21. ve 22 maddelerinde bulunan "b) Jandarma Teşkilatının tüm personeli başka hiçbir işleme gerek olmaksızın, yeni durumlarına göre görevlerine devam ederler. Mevcut fiili kadrolardan öğretim elemanlarına ilişkin olanlar bu Kanuna, diğerleri 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki (1) sayılı cetveline İçişleri Bakanlığı bünyesinde Jandarma Genel Komutanlığı bölümü olarak eklenmiştir. Ayrıca Jandarma Hizmetleri Sınıfından bir adet Orgeneral kadrosu ile dört adet Jandarma Genel Komutan Yardımcısı kadrosu ihdas edilmiştir." ve "14/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 36 ncı maddesine "VII - EMNİYET HİZMETLERİ SINIFI" başlıklı bendinden sonra gelmek üzere aşağıdaki bent eklenmiş ve sonraki bentler buna göre teselsül ettirilmiştir. "VIII- JANDARMA HİZMETLERİ SINIFI Bu sınıf Jandarma Genel Komutanlığı kadrolarında bulunan subay, astsubay ve uzman jandarmaları kapsar." hükümleri ile Jandarma teşkilat yapılanması, tamamen DMK kapsamına alınmış ve bir Jandarma Hizmetleri Sınıfı oluşturulmuştur. Oluşturulan kadroların İçişleri bakanlığı bünyesinde olacağı belirtilmiş ve JGK'nin TSK ile bağı personel işlemleri açısından da tamamen sonlandırılmıştır.

Jandarma Genel Komutanlığının personel kaynağı askerî kolluk sürecinde Jandarma Okullar Komutanlığı bünyesinde kurulmuş olan askerî okullar ile karşılanıyordu. 2803 Sayılı kanun değiştirilmeden öncesinde personel kaynağı hakkında bulunan "Jandarma subay ve astsubaylarının kaynak ve yetiştirilmeleri ile terfi, izin, sicil ve ödül işlemleri 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu esaslarına göre yürütülür. Jandarma subay ve astsubayları duyulan ihtiyaca göre Genelkurmay Başkanlığının onayı alınmak kaydıyla sınıflara ayrılır. Jandarma Genel Komutanlığının kendi kaynaklarından karşılanamayan subay ve astsubay ihtiyacı kendi kuvvetleriyle ilişkileri saklı kalmak şartıyla Jandarma Genel Komutanlığının talebi, Genelkurmay Başkanlığının onayı ile Kuvvet Komutanlıklarından sağlanabilir." madde ile yetkinin Genel Kurmay Başkanlığında olduğu açıkça ifade ediliyordu.

Ayrıca, 1706 Sayılı Jandarma Kanunu'na göre, eski kanun ve nizamnamelerdeki subay kaynakları bütünüyle kaldırılmış ve jandarma subay ihtiyacının Harp Okulu mezunu subaylardan karşılanması esası getirilmiştir. İlk olarak 1935 yılında Harp Okulunu bitiren teğmenlerden 29 subay, jandarma sınıfına ayrılmıştır. Kara Harp Okulundan mezun jandarma subaylarına, mesleğin özelliklerine uygun bir eğitim ve öğretim verilmesi zorunluluğu karşısında Ağustos 1998'de Beytepe Jandarma Okullar Komutanlığına taşınmış olup, eğitim ve öğretimini burada sürdürmüştür (JOK, 2004: 1-13). Astsubayların eğitim seviyelerinin günün koşullarına uygun olarak yükseltilmesi ihtiyacı nedeniyle de, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde yapılan çalışma neticesinde diğer kuvvetlerle birlikte Jandarma Genel Komutanlığı ihtiyacını karşılayan astsubay okulunun süresi de 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren iki yıla

çıkartılmıştır. Jandarma Astsubay Meslek Yüksek Okulu; Beytepe Jandarma Okullar Komutanlığı bünyesinde 2003-2004 eğitim ve öğretim yılında faaliyete başlamıştır (JOK, 2004: 1-13).

JGK' nın tamamen sivilleşmesi sonrasında personel kaynağı oluşturulması nosyonu askerî okullar statüsünden çıkarılmış ve YÖK bünyesinde kurulan Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisine verilmiştir.

669 Sayılı KHK' nın 113. maddesinde bulunan "2803 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 13/A maddesi eklenmiştir.

Jandarma ve Sahil Güvenlik Teşkilatlarının subay ve astsubay ve diğer personel ihtiyacını karşılamak, ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın yapmak üzere bünyesinde fakülte, enstitü, astsubay meslek yüksekokulları, eğitim ve araştırma merkezleri ve kurslar bulunan bir yükseköğretim kurumu olarak İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kurulmuştur.

Akademinin kuruluş, görev ve çalışma usulleri 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu hükümleri saklı olmak kaydıyla Yükseköğretim Kurulunun da görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir. Akademinin eğitim-öğretim ve yönetim işleri Akademi Başkanı tarafından yürütülür. Hizmetin gerektirdiği hallerde İçişleri Bakanının onayıyla, diğer birim ve kurullar da teşkil edilebilir." hükmü ile bahse konu husus detaylı olarak açıklanmıştır.

JSGA sivil bir eğitim anlayışı ile kolluk personelinin eğitimin lisans ve ön lisans seviyesinde YÖK ile bir bağ çerçevesinde yürütmektedir. KHK nın ilgili maddesinde de görüldüğü gibi yegâne yetki yine İçişleri Bakanlığındadır. Bu çerçevede yeni personel eğitiminde askerî kimlik ve kültür tamamen kaldırılmış ve eğitim müfredatının uygulanmasında sivil kolluk personelini eğitimi göz önünde tutularak yeni akademik kadroların ihdas edileceği açıklanmıştır.

JGK'nın askerî kolluk süresinde ikmal esasları TSK esaslarına uygun olarak karşılanıyordu. KHK öncesinden ikmal esasları, ilgili yönetmeliğin 19. Md. sinde "Jandarma Genel Komutanlığı ikmal hizmetleriyle faaliyetlerine ait her türlü ihtiyaçlarını ve Milli Savunma Bakanlığınca sağlanacak silah ve mühimmatını imkân nispetinde Türk Silahlı Kuvvetleri standartlarına uygun olarak kendi bütçesinden karşılar." Genelkurmay Başkanlığınca lüzum görülecek hallerle seferberlik ve savaş halinde Kuvvet Komutanlıkları emrine, girecek jandarma birliklerinin her türlü ihtiyaçları (sefer stokları dâhil) emrine gireceği Kuvvet Komutanlıklarının standartlarına uygun olarak barıştan itibaren Milli Savunma Bakanlığınca sağlanır." hükmü ile açıklanıyordu.

676 Sayılı KHK'nın 17. maddesi "2803 sayılı Kanunun 19 uncu maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki cümleler eklenmiştir. Jandarma Genel Komutanlığının ihtiyaçları, İçişleri Bakanlığı tarafından Milli Savunma Bakanlığına doğrudan teklif edilir. Bu ihtiyaçlar İçişleri Bakanlığının güvenlik önceliklerine göre değerlendirilir." ile değiştirilmiştir.

İlgili maddede de açıklandığı gibi JGK'nın TSK esaslarına göre olan ikmal edilmesi esası kaldırılmış ve İçişleri Bakanlığının güvenlik önceliğine göre ikmal edileceği belirtilmiştir. JGK'nın sivil bir kolluk olarak güvenlik hizmetini İçişleri Bakanlığının esaslarına göre devam ettireceği açıkça ifade edilmiştir.

668 Sayılı KHK ile JGK personeli hakkında uygulanacak disiplin mevzuatı, TSK'ne ait olan mevzuattan ayrılmıştır.

682 Sayılı KHK'nın 1. maddesinde bulunan "Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personeline ilişkin disiplinsizlik ve cezaları, disiplin amirlerini ve kurullarını, disiplin soruşturma usulü ile diğer ilgili hususları düzenlemektir."

Md. 2 "Bu Kanun Hükmünde Kararname;

a) Emniyet Genel Müdürlüğü teşkilatında çalışan her sınıftan memurları,

b) Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı teşkilatlarında görev yapan subay, astsubay, sözleşmeli subay, sözleşmeli astsubay, uzman jandarma, uzman erbaş, sözleşmeli erbaş ve sözleşmeli erler ile diğer sınıflardaki memurları, kapsar.

Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı emrine verilen yükümlü erbaş ve erler hakkında 31/1/2013 tarihli ve 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu hükümleri uygulanır." İfade ile disiplin soruşturma esaslarına dair hususlar düzenlenmiştir.

İlgili maddede JGK personeli ile EGM personelinin tabi olduğu disiplin esaslarının aynı olduğu görülmektedir. Soruşturma esasları her iki kurum personeli içinde aynı çerçevede yürütüleceği ifade edilmektedir. Sadece JGK emrine verilen yükümlü erbaş ve erler hakkında TSK Disiplin Kanunu hükümleri uygulanacağı belirtilmiştir. Yapılan bu değişiklik ile JGK'nın kurumsal olarak disiplin esasları askerî disiplin dışına çıkmış ve sadece sivil mevzuatlar sınırlarında bir disiplin anlayışı kazanmıştır. Ayrıca JGK'nın bu madde ile EGM ile eşdeğer bir sivil kurum olduğu açıkça ortaya konmuştur.

Jandarmanın görev ve sorumluluk alanı askerî kolluk sürecinde “Jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; polis görev sahası dışı olup, bu alanlar il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilâtı bulunmayan yerlerdir. Jandarma, kendisine verilen görevlerin ifası ile ilgili olarak diğer güvenlik kuvvetleri ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur. Jandarma veya Emniyet Teşkilâtı, kendi sorumluluk sahasında yetersiz kaldıkları veya kalacaklarının değerlendirilmesi halinde, mahalli mülki amirler tarafından birbirlerinin sorumluluk sahalarında geçici olarak görevlendirilebilirler. Jandarmanın diğer güvenlik kuvvetleriyle işbirliği ve koordinasyon esasları ve emir komuta ilişkileri yönetmelikle belirlenir.” İfadesi ile açıklanmıştır. Madde de İçişleri Bakanlığının sorumluluk alanının yetkisi hakkında tam bir yetki ifade edilmese de mülki amirlerin asayiş hizmeti çerçevesinde yetersiz kalma durumlarında geçici görevlendirme yetkisi olduğu belirtilmiştir.

Sivil kolluk yapılanması ile ilgili KHK'nın 52. maddesi ile “10/3/1983 tarihli ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 10 uncu maddesine birinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

İl ve ilçelerdeki jandarma ve polis sorumluluk alanlarının sınırları, ilçelerde kaymakam, illerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında jandarma ve emniyet temsilcilerinin katılacağı bir komisyon tarafından belirlenir. Komisyon, vali veya kaymakamın çağrısı üzerine toplanır. Büyükşehir, il veya ilçe belediyesi kurulması, kaldırılması ya da kentleşme veya diğer sebeplerle sınırlarda değişiklik olması halinde, değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde sorumluluk alanları yeniden düzenlenir. Komisyon tarafından alınan kararlar İçişleri Bakanının onayıyla yürürlüğe girer. Belirlenen sorumluluk alanlarının sınırları karara eklenen bir harita veya kroki üzerinde gösterilir.” yeni bir düzenleme yapılmıştır.

Eklenen yeni fıkra ile görev ve sorumluluk alanının düzenlenmesi hususu tam olarak açıklanmıştır. Ayrıca görev ve sorumluluk alanının düzenlenmesi için kurulan komisyondan çıkacak sonuçlarda nihai onay yetkisinin İçişleri Bakanlığında olmasıyla JGK üzerinde tek yetkili merciinin sivil bir makam olduğu tekrar ortaya çıkmıştır.

Jandarma Genel Komutanlığının Sivil Kolluk Yapısının Etkilerinin Değerlendirilmesi

Jandarma Genel Komutanlığı'nın sivil kolluk olarak teşkilatlanması sonucu oluşan etkilerin belirlenmesi amacıyla 03.01.2019 tarihinde, Tokat İl Jandarma Komutanlığı personeline mülakat uygulamak için dilekçe ile başvurulmuştur. Ancak 27.02.2019 tarihinde JGK tarafından gönderilen yazısı ile mülakat talebinin uygun görülmediği cevabı verilmiştir. Alınan ret cevabında uygun görülme nedeni açıklanmamasında dolayı CİMER bilgi edinme birimine

başvurulmuş ve ret cevabı tekrar alınmıştır. Her ne kadar yapılan müracaatlarda JGK' na toplanacak verilerin gizli bilgileri içermediği ve sadece akademik çalışmalarda kullanılacağı belirtilse de veri toplanılması amacıyla uygulanmak istenen mülakata izin verilmemiştir.

Yapılan başvurular sonrasında JGK'da aktif görev yapan personelden sivil kolluk yapılanmasının etkilerinin değerlendirilmesine dair mülakat yapılarak veri toplanamayacağı anlaşılmıştır. Saha verilerinin aktif görev yapan personelden toplanamayacağının anlaşılması üzerine JGK'dan sivil kolluk süreci içerisinde istifa etmiş veya emekli olmuş personele mülakat uygulanmasına karar verilmiştir. Sivil kolluk yapılanmasının etkilerinin tespit edilmesine dair somut bulgu ve önerilere ulaşabilmek adına, sivil kolluk sürecinde görev yapmış ve sonrasında müstafi veya emekli olmuş 20 personele 12 sorudan oluşan mülakat soruları sorularak görüşmeler yapılmıştır.

Görüşme yapılan 20 kişi JGK'nın teşkilat yapısındaki şartlar çerçevesinde, buldukları rütbelere, görev süreleri, yöneticilik konumları ve en son görev yaptığı birliklere göre farklılık oluşturacak şekilde belirlenmiştir.

7 personelin görev süresi 6-10 yıl, 8 personel 11-15 yıl, 1 personel 16-20 yıl ve 4 personel 20 yıl ve üstü olarak JGK da görev yapmıştır.

2 subay, 11 astsubay, 5 Uzman Jandarma Çavuş, 2 Uzman Erbaş rütbesindeki personelden oluşmaktadır.

17 personelin yöneticilik görevi varken, 3 personelin yöneticilik görevi bulunmamaktadır.

9 personel İl Jandarma Komutanlıklarında, 2 personel İlçe Jandarma Komutanlıklarında, 3 personel Jandarma Karakol Komutanlıklarında, 4 personel Komando Tabur Komutanlıklarında ve 2 personel Eğitim Birliklerinde son olarak görev yapmıştır.

Adli, İdari ve Operasyonel Görevlere Etkisi

Jandarma Genel Komutanlığı askerî kolluk sürecinde adli ve idari görevlerinin yanı sıra bir TSK başkanı olarak operasyonel görevlerinde Genel Kurmay Başkanlığının direktif ve emirleri doğrultusunda görev yapıyordu. Sivil kolluk olarak teşkilat yapılanmasına geçilmesi sonrasında JGK, İçişleri Bakanlığının güvenlik ihtiyaçları karşılanması esas çerçevesinde görev önceliği tanımlandı ve TSK ile olan görev bağı tamamen sonlandırıldı.

Görüşme yapılan emekli/müstaî personel ile yapılan mülakatta sivil bir kolluk olarak icra edilen görevler açısından etkilerinin değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Askerî kolluk süreci ile bir fark olmadığı,

Askerî kültürün devam etmesi sebebiyle görevlere yönelik değişikliğin tam olarak yaşanmadığı,

Karar alma ve inisiyatif almada olumlu etkilerinin olduğu,

Görevlerin daha hızlı sonuçlanıp askerî bürokrasinin verdiği gecikmelerin olmadığı,

Görevler açısından sivil kolluk yapılanmasına adaptasyon sürecinin biraz daha süreceği, tespit edilmiştir.

Teşkilat Yapısındaki Değişikliklere Etkisi

Jandarma Genel Komutanlığı, cumhuriyet dönemindeki ilk kuruluşundan sivil yapılanmasına kadar “askerî silahlı bir kolluk kuvveti” olarak tanımlanmıştır. Bu askerî süreç içerisinde JGK’nın teşkilat yapısı Genel Kurmay Başkanlığının belirlediği esaslara göre düzenlenmiş ve bu teşkilatlanma düzeni askerî hiyerarşi kriterlerine göre yapılmıştır.

668 Sayılı KHK ile JGK tamamen İçişleri Bakanlığına bağlanmış ve JGK’nın teşkilat kadro düzenlemelerinin İçişleri Bakanlığının belirlediği esaslara göre yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Görüşme yapılan emekli/müstaî personel ile yapılan mülakatta JGK’nın sivil bir kolluk olarak teşkilat yapısının değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Askerî kolluk süreci ile sivil kolluk sürecindeki teşkilat yapısının arasında bir fark olmadığı,

Yapılan değişikliğin sadece birliklerin tabelalarında, yazışma esaslarında ve kıyafet gibi esaslarda olduğunun görüldüğü,

Sivil yapılanmada teşkilat yapısının, mülki amirlere ve sivil otoriteye, askerî kurumlardan daha öncelikli ve hassas davranıldığı,

Yapılan teşkilat değişikliğin ast personele yansımadağı daha çok üstsubay rütbesi üstündeki personelin terfi ve atama gibi özlük hususlarına yansıdığı,

JGK' nın içerisinde askerlik kültürünün devam etmesi sebebiyle, sivil otorite ile arasında uyumsuzluklar yaşandığı,

Bu sivil teşkilatlanma yapısının pozitif bir göstergesi olarak vatandaş ile daha rahat olarak ilişki kurulduğu ve iç içe hareket ettiği,

Sivil teşkilatlanma ile yeni birimlerin kurularak, görev açısından bu yeni birimlerin olumlu katkılarının olduğu tespit edilmiştir.

Askerlik Kültürünün Devamlılığına Etkisi

Jandarma Genel Komutanlığı yıllardır “kanun ordusu” tanımlaması ile askerlik kültürü esaslarına göre teşkilatlanmıştır. JGK bünyesinde personel eğitiminden, ülkemize hizmetine kadar bu askerlik kültürü her zaman kendini göstermiştir. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta JGK' da sivil yapılanma sonrasında askerlik kültürünün devamlılığının değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Sivil teşkilatlanma yapısına adaptasyon sorunu yaşanması sebebiyle, üst birimler tarafından askerlik kültürünün kaybedilmemesi mantığıyla, askerî kültürün temelini oluşturan yavaşık düzen uygulamalarının yoğun bir şekilde ast personele icra ettirildiği,

Askerlik kültürünün devam etmesi gerektiğinin düşünüldüğü,

Sivil yapılanma sonrası JGK bünyesine katılan personel ile askerlik kültürü ile yetişmiş personel arasında çatışmalar yaşandığı,

Sivil otorite altında askerlik kültürünün devamlılığının sorun oluşturduğu,

Askerlik kültürünün azalması veya tamamen ortadan kalkması sonucunda disiplin zafiyetinin ortaya çıkacağı, tespit edilmiştir.

Sivil Kolluk Yapılanması Sonrası Eğitim Alan Yeni Personelin Oluşturduğu Etkiler

Jandarma Genel Komutanlığı Subay, Astsubay, Uzman Jandarma Çavuş, Uzman Erbaş rütbelerindeki personelden oluşmaktadır. Askerî kolluk sürecinde personel yetiştirilmesinde Subay rütbesindeki personel Kara Harp Okulu mezunu subaydan Jandarma sınıfını seçenler Jandarma Okullar Komutanlığında aldıkları bir yıl süreli kurs ile teşkilat bünyesine katılmaktadır. Astsubay rütbesindeki personel Jandarma Astsubay Meslek Yüksek Okulunda aldıkları eğitim ile göreve hazır hale gelmektedir. Diğer rütbelerdeki personelde aynı askerlik mantığı ile yetiştirilmekte ve teşkilat bünyesinde görevlerine başlamaktadır.

Sivil kolluk süreci çerçevesinde Jandarma Okullar Komutanlığı kapatılmıştır. Teşkilat bünyesinde görev yapacak personel 669 Sayılı KHK ile kurulan Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisinde yetiştirilmeye başlanmıştır. JSKA bir yükseköğretim kurumu gibi görev yapmakta ve eğitim vermektedir. Emniyet Genel Müdürlüğünün personel yetiştirilmesinde Polis Akademisinin yaptığı görevin aynısı icra etmektedir. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta JGK' na sivil bir kolluk olarak yapılanma sonrasında eğitim alarak katılan yeni personelin değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Personel seçiminde hassas davranılmadığı ve eğitim alarak katılan yeni personelde nitelik ve nicelik eksikliği olduğu,

JSKA da eğitim alıp teşkilat bünyesine katılan personelin mesleki aidiyet duygusundan uzak olduğu,

Mesleki olarak ilgisiz ve uzak oldukları,

Sivil kolluk süreci sonrasında ilk olarak teşkilat bünyesine katılan personelin eğitim sürelerinin kısa olmasının olumsuz etkilerinin olduğu,

Sivil kolluk süreci eğitim alan personel ile askerî kültür ile eğitim alıp görev yapan personel arasında çatışma ve sorunlar yaşandığı, tespit edilmiştir.

Disiplin Mevzuatına Etkisi

Jandarma Genel Komutanlığı personeline, askerî kolluk sürecinde bir TSK bağlısı olarak disiplin açısından 3451 Sayılı İç Hizmet Kanunu, 6413 Sayılı TSK Disiplin Kanunu, 1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu ve 926 Sayılı Personel kanunu esasları uygulanıyordu.

668 Sayılı KHK ile JGK İçişleri Bakanlığına bağlanmış ve tamamen sivil otorite emrine girmiştir. 669 ve 682 Sayılı KHK'ler ile JGK disiplin açısından askerî mevzuattan tamamen koparılmıştır. 682 Sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile JGK' ı personeli hakkında uygulanacak disiplin esasları detayları ile belirlenmiştir. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta JGK' nın sivil bir kolluk olarak teşkilat yapısının değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Askerî disiplin mevzuatı ile arasındaki farkın tam olarak anlayamadığı,

Amir konumundaki personelin yetkilerini artırdığı,

Askerî kültürün tam olarak kalkmaması sebebiyle yeni disiplin mevzuatının uygulanmasında sorunların yaşandığı,

Yeni disiplin mevzuatının uygulanmasında yaşanan sorunların personeli olumsuz etkilediği, tespit edilmiştir.

Baskıcı bir mantık ile hazırlandığının düşünüldüğü bununda personelin özgüven, saygı ve sevgi değerlerini olumsuz etkilediği,

Bazı personelin ise askerî mantığın katı disiplin anlayışından uzak bir disiplin mevzuatı olduğunu düşündüklerinde olumlu buldukları, tespit edilmiştir.

Özlük Hakları Açısından Etkisi

JGK personelinin özlük hakları askerî kolluk sürecinde 926 Sayılı TSK Personel Kanunu hükümleri çerçevesinde düzenleniyordu. Sivil kolluk sürecinin başlaması ve JGK' nin İçişleri Bakanlığına bağlanması ile özlük haklarının yapılmasında değişiklikler yapılmıştır. 668 Sayılı KHK' nin 21. ve 22. Md. leri ile değişiklikler yapılarak JGK, EGM ile aynı şekilde 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu içerisinde bir hizmet sınıfı olarak (VIII - JANDARMA HİZMETLERİ SINIFI) yer almaya başlamıştır. Bu değişiklikler ile JGK personelinin özlük işlemlerinin DMK hükümleri uygulanacağı ortaya çıkmıştır. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta JGK' nda meydana gelen sivil kolluk yapılanmasının özlük haklarına olan etkilerinin değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Herhangi bir değişiklik olmadığı,

Sivil yapılanma sonrasında yurt dışında görev yapma (Dışişleri Bakanlığı Misyon Koruma Görevleri) imkânlarının arttığı,

Herhangi bir değişiklik olmamasının sebebinin askerlik kültürünün devam etmesinin olduğu düşünüldüğü,

Özlük hakları kapsamında çalışma şartlarının yeni katılan personel ile daha rahat bir hale geleceği düşünülürken herhangi bir değişiklik olmadığı, tespit edilmiştir.

Mesleki ve Kurumsal Aidiyet Açısından Etkisi

Üniforma giyilerek ve bir disiplin altında icra edilen mesleklerde aidiyet duygusu görev yapan personelde kendini açıkça ortaya koymaktadır. JGK personeli de bu anlayış ile sivil kolluk sürecine kadar olan dönemde askerlik kültürünün oluşturduğu mesleki ve kurumsal aidiyet çerçevesinde görevini yapıyordu. Meydana gelen teşkilat yapısında ki sivil değişiklik ile artık iki kültür yapısı (sivil kültür-askerî kültür) JGK bünyesinde kendini göstermeye başlamıştır. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta JGK'

nda meydana gelen sivil kolluk yapılanmasının mesleki ve kurumsal aidiyet açısından değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Askerlik kültürünün devam etmesinden dolayı aidiyet duygusunun bu çerçevede personelde kendini gösterdiği,

Sivil yapılanma sonrası katılan personelde aidiyet duygusunun eksik olarak görüldüğü,

Askerlik kültürünün tamamen ortadan kalkmasıyla kurumsal aidiyetin tamamen zayıf bir duygu olacağı ve bununda görevlerin icrasında özverili çalışmayı düşüreceği,

JGK bünyesinde sivil kültür ve askerî kültür arasında yaşanan uyumsuzlukların aidiyet duygusunu olumsuz etkilediği,

Sivil yapılanmanın tam olarak sistemde kendini göstermesi ile personelin daha çok öncelik alıp yetkilerini daha rahat kullanacağı ve bununda aidiyet duygusunu kuvvetlendireceği, tespit edilmiştir.

Emniyet ve Jandarma Teşkilatlarının Ayrı Görev Yapması Açısından Etkisi

Sivil kolluk yapılanması ile ülkemizde güvenlik hizmetleri İçişleri Bakanlığı tek elinde tamamen toplanmıştır. Bu çerçevede ikili kolluk sistemi ile Polis şehir merkezleri esaslı ve Jandarma ise taşralarda olmak üzere görevini devam ettirmektedir. Ülkemizde bu çerçevede ikili kolluk sistemi kendini göstermektedir. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta İçişleri Bakanlığı bünyesinde JGK ve EGM ayrı ayrı görev yapması açısından değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

İki kurumun koordineli olarak çalışmasının güvenlik hizmetlerinde kaliteyi artıracığı,

İki ayrı kurum yerine tek çatı altında toplanılması gerektiği,

Farklılığın sadece çalışma sahaları olan mülki alanlarda (taşra-şehir) olduğu görev çerçevesinin bir farkı olmadığı için bu farkın ortadan kalkması gerektiği,

Kritik terör operasyonlarında müşterek yapılan görevlerin çok faydalı olup olumlu sonuçlar alındığı,

Emniyet personelinin JGK personeline göre daha profesyonel olduğu ve EGM'nin kurum olarak daha nitelikli teşkilatlandığı bunun JGK' da yansıtılması gerektiği

Askerlik kültürünün devam ettiği sürece tek çatı altında görev yapılamayacağı, tespit edilmiştir.

JGK' da Rütbe ve Makam Değişikliği Olmaması Açısından Etkisi

Jandarma Genel Komutanlığı sivil kolluk yapılanması ve İçişleri Bakanlığına bağlanması sonrasında kurum bünyesinde görev yapan personelin taşıdığı rütbelere ve teşkilatın meydana geldiği makam isimlerinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. JGK' da değişiklik meydana gelmemesi askerlik kültürünün devamlılığına imkân vermiştir. Görüşme yapılan emekli/müstafi personel ile yapılan mülakatta İçişleri Bakanlığı bağlanan JGK' da herhangi bir rütbe ve makam değişikliği olmaması açısından değerlendirilmesinde elde edilen bulgularda;

Askerlik kültürünü devamı olduğu için bu öğelerde bir değişiklik olmaması gerektiği,

Oluşabilecek herhangi bir değişikliğin disiplin zafiyeti oluşturacağı,

Bu değişiklikler olmadığı sürece görev yapan personelin askerlik kültüründen uzaklaşmayıp sivil yapılanmaya adapte olmada sorun yaşayacağı,

Sivil otoritenin de bu değişiklikler olmadığı sürece JGK'nın kadrosunda görev yapan personel ve yöneticiler ile sorunlar yaşayacağı, tespit edilmiştir.

SONUÇ

Devletin en önemli görevlerinden bir tanesi toplumun huzur ve güven içerisinde yaşayabilmesini temin etmektir. Devletin “kamu düzeninin sağlanması” olarak da ifade edebileceğimiz bu güven ve huzur ortamının tesisi için yürütmüş olduğu faaliyetlere kolluk faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde kullanılan insan gücüne de kolluk personeli adı verilmektedir. Kolluk, kamu düzenini sağlayabilmek için kamu düzenini bozma ihtimali olan her türlü hareketi denetim altında tutmakta ve yeri geldiğinde kişi hak ve hürriyetleri üzerinde sınırlayıcı işlemler tesis edebilmektedir. Kolluk hizmetlerinin sağlanabilmesi amacıyla devletin vatandaşlarına sağladığı diğer hizmetlerinde bulunan teşkilatları gibi kolluk hizmetleri içinde bir teşkilatlanmaya sahip olması gerekmektedir.

Kolluk genel olarak idari ve adli kolluk olmak üzere ikiye ayrılır. İdari kolluk “önleyici kolluk” veya “suç öncesi kolluk” olarak da tanımlanabilmektedir. Bununla beraber adli kolluk ise, suç işlenmesi halinde suçun ortaya çıkarılması, suçluların bulunarak adli makamlara teslim edilmesine esasında bir kolluk hizmetidir. Başka bir ifadeyle adli kolluğa “suç kolluğu” da denilmektedir.

İçişleri Bakanlığına ülke genelinde, kamu düzenini korumak ve bozulan kamu tekrar temin edilmesi görevi verilmiştir. İçişleri Bakanı bu görevi bakanlığa bağlı genel kolluk kuruluşları olarak da adlandırılan Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü vasıtasıyla yerine getirmektedir. İdari teşkilatlanma yapımızda taşra teşkilatı olarak adlandırılan il ve ilçelerde ise İçişleri Bakanı'nın temsilcisi olarak görülen mülki amir olarak görev yapan "Vali ve Kaymakam" lar iç güvenliğinin temin edilmesinden sorumlu sivil otoritelerdir. Bu iki kuruluşun; emniyet ve asayiş işleri ile diğer görev ve hizmetin ifası yönünden İçişleri Bakanlığı'na bağlılıkları esas alınmıştır. Bu nedenle mülki amirler görev yaptıkları bölgedeki kolluk teşkilatlarının amiri konumunda bulunmaktadır.

1839 yılında 2016 yılına kadar askerî kolluk olarak görev yapan jandarma teşkilatı halk içerisinde de asker kimliği ile kabul edilmiş ve ülkenin en ücre noktalarında görev yaparak devletin temsilcisi olarak görülmüştür. JGK'da her ne kadar şu an için sivil bir yapılanma mevcut olsa da, yapılan bu çalışma için izin talebine gerekçe gösterilmeden alınan ret cevabı ile askerî görüşün halen sürdüğü ve bu askerî kültürün etkisi ile kapalı sistem bir çalışma mantığının JGK'da devam ettiği bunun neticesi olarak akademik bir çalışma için dahi veri toplanmasına müsaade edilmediği belirlenmiştir. JGK tarafından icra edilen görevlerde sivil yapılanma ile tam anlamıyla bir değişikliğin meydana gelmediği, sadece inisiyatif ve operasyonel görevlerde karar almada daha hızlı bir süreç işlediği askerî bürokrasinin biraz olsun azaldığı sonucu elde edilmiştir. Bu çerçevede teşkilat yapısındaki sivil yapı değişikliğinin kurumsal olarak işleyişte hayata tam manasıyla geçmediği sadece yazışma, birliklerin tabelası ve kıyafet gibi dış unsurlarda meydana geldiği belirlenmiştir. Sistemsel değişikliğin meydana gelmesinin uzun bir zaman alacağı düşünülmektedir.

Sivil kolluk yapılanması ile kurulan JSKA'dan mezun olan ve teşkilat bünyesine yeni katılan personelin eğitim, mesleki bilgi ve görev yapması açısından eksikleri olduğu ve sivil zihniyet ile yetişmiş bu personelin askerî kültür ile yetişmiş personel ile arasında sorunlar yaşadığı ve bu sorunların icra edilen görevleri olumsuz etkilediği elde edilen diğer bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca mesleki ve kurumsal aidiyet açısından askerî kültür ile bu aidiyet duygusunun devam edeceği, sivil kolluk zihniyetinin kurumsal olarak aidiyet duygusunu olumsuz etkilediği bunda sebebinin askerî anlayış ile sivil anlayış arasındaki uyumsuzluk olduğu değerlendirilmektedir.

Kaldırılan askerî disiplin mevzuatı sonrasında yürürlüğe konulan yeni disiplin mevzuatına uyum sağlanamadığı değerlendirilmektedir. Bunun sebebinin ise diğer sonuçlarda olduğu gibi teşkilat içerisinde çok uzun süren ve kalıcı etki bırakan askerî disiplin olduğu düşünülmektedir.

JGK'nın her ne kadar sivil idare altına girmiş olsa da askerî kolluk sürecinde olduğu gibi kırsal mahrumiyet alanlarından görev yapmasının olumsuz etkileri olduğu değerlendirilmektedir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde JGK ve EGM'nin 2 ayrı kurum olarak görev yapması gerektiği lakin bu teşkilatların görev alanlarının tekrar gözden geçirilmesinin daha faydalı olacağı da elde edilen sonuçlar arasındadır. JGK sahip olduğu 177 yıllık askerî kimlik sonrasında sivil idare emri altına girmesiyle teşkilat yapısında fiziki değişiklikler yaşansa da uzun yıllar sahip olduğu askerlik kültüründen tam olarak ayrılamadığı bu çalışmanın sonuçları arasında görülmektedir. JGK'da kullanılmaya devam eden rütbe ve makam isimleri dahi teşkilatta herhangi bir değişikliğin tam olarak meydana gelmediği bu nedenle askerî kültürün devam ettiğini değerlendirilmektedir.

JGK sivil kolluk yapılanmasına geçişi sonrasında yıllar süren askerlik kültürünün verdiği emir komuta tarzı yönetim anlayışı sebebiyle icra edilen görevlerde bazı eksik hususların bulunduğu düşünülmektedir. Aktif görev yapan personelin halli hazırda askerlik kültürü ile emir komuta edilemeye çalışıldığı bununda personelin görev yaparken kendilerini sivil – asker kimliği arasındaki bıraktığı bununda görevlerini olumsuz etkilediği kanaatine varılmıştır.

JGK her ne kadar sivil yapılanma içerisinde olsa da hali hazırda kullanmış olduğu kurumsal yönerge ve yönetmelikler askerî zihniyet içerisinde hazırlanmıştır. Bu çerçevede askerî zihniyetin ortadan kaldırılmasının zor olduğu gibi kurumun sivil bir anlayış ile görev yapmasının neredeyse imkânsız seviyede olduğu da değerlendirilmektedir. Bu anlayış devam ettiği sürece teşkilat içerisinde görev yapacak personel ikilemler yaşayacağı ve buda icra edecekleri görevleri olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. 177 yıllık bir askerî süreci değiştirmek ne kadar mümkün olmasa da günümüz dünyasında görev yapan kolluk teşkilatları gibi sivil bir otorite emrinde JGK'nın da görev yapması ve bu şartlara uyum sağlaması gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca JGK personelinin tamamen sivil otorite ile kurulan JSGA'dan yetişen personel den oluşmadığı sürece askerî kültürün sonlanmasının uzun bir süre alacağı da aşikârdır. Bu sebeple JGK içerisinde sivil kültür ve askerî kültür arasında çatışma yaşanmaması amacıyla sivil otoritenin kendisini teşkilat içerisinde daha fazla hissettirmesi gerekli olduğu kanaati oluşmaktadır. Bunlarla beraber JGK'nın bu çalışmada aktif personelden veri toplanmasına izin vermemesi ile de gösterdiği gibi askerî kültürün kapalı sisteminden sıyrılıp vatandaş ile ilişkili, dışa dönük bir yüz edinip teşkilat içerisinde yapılacak çalışmalara izin vererek şeffaflığını göstermelidir.

Bu çerçeve de JGK yönetim kadrolarında bulunan askerî kökenli yöneticiler ile beraber yönetim kadrolarına İçişleri Bakanlığı bünyesinden bürokratların atanması ile sivil yapılanmaya daha hızlı uyum sağlanacağı düşünülmektedir.

Bunun sonucu olarak askerî kültürün devam ettiği JGK'ya sivil kültürün girmesi ile çalışma ortamları daha dışa yönelik bir hal alıp, kapalı bir çalışma sisteminden çıkarak, şeffaf ve vatandaş nazarında daha kabul gören bir kurum halini alacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın eksik yönü JGK' da aktif görev yapan personel ile görüşmeler yapılarak veriler toplanamamasıdır. Ayrıca bu konu temelinde sivil yapılanmaya dair ilk çalışma olarak öncesinde yapılan bir çalışma olmaması sebebiyle, değişim sonrası oluşan etkiler hakkında mukayese yapılamamıştır. Bu konu temelinde çalışmak isteyen araştırmacıların özellikle JGK içerisinde bu çalışmada olduğu gibi her rütbeden ayrıca değişik birimlerinde görev yapan personelden veriler toplamaya çalışması ve alacağı cevapların objektif olması hususunda hassas davranmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akman, N. (1991), *Yönetimde iç güvenlik ve jandarma*, Genel Kurmay Basımevi.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2018), *Türk idare hukuku*, Savaş Yayınevi.
- Aydınlıoğlu, M. (2013), *Türkiye'de adli kolluk birimlerinin sorunları ve çözüm önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Bucaktepe, A. (2008), *Genel idari kolluk ve kolluk ilişkileri*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çınar, Ş. (2014). *Kamu düzeninin sağlanmasında iç güvenlik istihbaratının önemi*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Duran, L. (1982), *İdare hukuku ders notları*, İstanbul.
- Giritli, İ., Bilgen, P., Akgüner, T., Berk, K. (2013), *İdare hukuku*, Der Yayınları.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2011), *Kısa idare hukuku*, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2018), *İdare hukukuna giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, Ş. ve Tan, T. (1999), *İdare hukuku*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi.
- Günday, M. (2013), *İdare hukuku*, 10. Baskı, İmaj Yayıncılık.

- Güner, S. (2011), *Kolluğun zor ve silah kullanması*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Hünler, A. (2010), *İç güvenlik hizmetlerinde özelleştirme ve 5188 Sayılı Kanun*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- JGK Resmi Web Sitesi (2009), *2018 faaliyet raporu*, http://www.jandarma.gov.tr/duyurular/faaliyet_raporu/faaliyet_raporu_2018.html Erişimi Tarihi:15. 04. 2019.
- JGK Resmi Web Sitesi (2009), *Tarihçe*, <https://www.jandarma.gov.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 31. 08. 2019.
- Jandarma Okullar Komutanlığı, (2004). *Jandarma taktiği I*, Öğretim Başkanlığı Yayınları.
- Kahraman, M. (2013), Güvenlik bilimine kavramsal ve terimsel bir yaklaşım, *Polis Bilimleri Dergisi*, 15 (4), 23-45.
- Kıratlı, M. (1973), *Koruyucu idari hizmetler*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Nisan, F. ve Şeker, N. T. (2017), Demokrasiyi sekteye uğratan darbe haberlerinin çerçevelenmesi: 15 Temmuz 2016 darbe girişimi örneği, *Trt Akademi Dergisi*, 2 (3), 68-95.
- Okçabol, D. (1938), *Meslek tarihi*, Polis Enstitüsü Yayınları.
- Özalp, G. O. (2015), *Avrasya askeri statülü kolluk kuvvetleri teşkilâtı*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Sabah, A. (2008), *Türkiye' de adli kolluk uygulamaları*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkocatepe Üniversitesi.
- Sarızeybek, E. (2002), *Türkiye' de adli kolluk*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.
- Sever, Ç. (2013), *Kamusal faaliyetlerin özel kişilere gördürülmesi: Özel güvenlik ve özel sağlık*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Şener, E. (2001), *Hukuk sözlüğü*, Seçkin Yayınevi.
- Terzioğlu, A. (1982), *İdari kolluk hizmetleri*, Jandarma Okullar Komutanlığı Yayını.
- Yenisey, F. (1991), *Hazırlık soruşturması ve polis*, Beta Yayınları.

Yıldırım, Ramazan (2010), *İdare hukuku dersleri II*, Mimoza Yayınları.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20169741.pdf> ,Erişim
Tarihi:09.01.2019.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3201.pdf> ,Erişim
Tarihi:12.01.2019.

<http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2..htm> ,Erişim
Tarihi:15.04.2019.

<http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160731-5.htm> ,Erişim
Tarihi:16.04.2019.

<http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-5.htm> ,Erişim
Tarihi: 17.04.2019.

<http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170123-1.htm>,Erişim
Tarihi:19.04.2019.

Ekonomik Özgürlük ve Girişimcilik Faaliyeti: AB Ülkeleri ve Türkiye Özelinde Bir Araştırma^{1*}**Mustafa KARTAL**

Dr., Selçuk Üniversitesi,
Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
mkartal@selcuk.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5404-5365>

Nazan ŞAHBAZ KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
nazan_sahbaz@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3139-0684>

Efe Can KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri bölümü
kilinc_efe@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1956-3965>

Öz

Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki teorik ve ampirik çalışmalarda genel olarak kanıtlanmıştır. Ancak literatürde ekonomik özgürlük ve girişimcilik arasındaki ilişkinin tespitine ilişkin çalışmalara daha az rastlanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı ekonomik özgürlüğün girişimcilik faaliyetlerinin nasıl etkilediğini ampirik olarak incelemektir. AB ülkeleri ve Türkiye özelinde gerçekleştirilen analizde 2006-2016 dönemine ilişki veri setinden yararlanılmış ve yöntem olarak GMM tercih edilmiştir. Analiz sonuçları; ekonomik özgürlükler, iş yapma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, işsizlik oranları ve finansal gelişme arttıkça girişimcilik faaliyetinin arttığını göstermektedir. Diğer yandan bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değeri de istatistiksel olarak

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 15.07.2020 / 24.12.2021

* Bu çalışma, 16-17 Kasım 2019 tarihleri arasında Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen VI. Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Finans Konferansında (ICOAEF) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve revize edilmiş halidir. *Künye Bilgisi:* Kartal, M., Şahbaz Kılınç, Ş ve Kılınç, E.C. (2021). Ekonomik özgürlük ve girişimcilik faaliyeti: AB ülkeleri ve Türkiye özelinde bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2043-2064. DOI: 10.33437/ksusbd.769994

pozitif ve anlamlı olması, daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetlerinin cari dönem girişimcilik faaliyetlerini özendirici/teşvik edici bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Girişimcilik, GMM Yöntemi.

Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: A Study in the Case of EU Countries and Turkey

Abstract

The positive relationship between economic freedom and economic growth has been generally proven in theoretical and empirical studies. However, studies on the determination of the relationship between economic freedom and entrepreneurship are less common in the literature. The aim of this study is to empirically examine how economic freedom affects entrepreneurial activities. In the analysis carried out specifically for EU countries and Turkey, the data set for the period of 2006-2016 was used and the GMM was preferred as the method. Analysis results; It shows that entrepreneurial activity increases as economic freedoms, freedom of doing business, freedom of investment, unemployment rates and financial development increase. On the other hand, the fact that the dependent variable's own lagged value is statistically positive and significant reveals that the entrepreneurial activities carried out in the previous periods have an encouraging/encouraging effect on the current period entrepreneurial activities.

Keywords: Economic Freedom, Entrepreneurship, GMM Method.

GİRİŞ

Devletin ekonomi içerisindeki rolünün ne olması gerektiği uzun süredir tartışılan bir konudur. Bu konuda ortaya atılan farklı görüşlerin temel ortak noktası, ekonomide etkinliğin sağlanması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir. Devletin piyasanın işleyişine müdahale etmesi gerektiği fikri Merkantilist düşünceye kadar uzanmaktadır. Ülkenin altın ve gümüş gibi değerli maden stokunun artırılabilmesi için müdahaleci bir anlayışın gerekliliğine vurgu yapan Merkantilist iktisatçılar tarafından ortaya atılan görüş, fizyokratlar ve klasik iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. “*Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler*” anlayışından hareketle liberal bir ekonomik yapıyı ön plana çıkaran Klasik iktisatçılar, devletin ekonomide yer almasının kaynak dağılımını bozacağını belirtmişler ve dolayısıyla ekonomik işleyişin özel sektör eliyle yürütülmesine yönelik politika önermişlerdir. Ancak 1929 krizinden kaynaklanan durgunluk ve

işsizlik sorununun Klasiklerin savunduğu temel ilkeler aracılığıyla çözüme kavuşturulamaması, devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunan Keynes'in fikirlerinin popülerlik kazanması için elverişli ortamı yaratmıştır. Keynes'e göre devlet, para ve maliye politikalarını kullanarak ekonomik koşullara uygun bir şekilde efektif talebi şekillendirmelidir. Keynesyen iktisat çerçevesinde geliştirilen politikalar, her kadar büyük buhran ile birlikte ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümünde etkili olsa bile, 1970'li yıllardaki petrol krizi ve stagflasyon olgusu karşısında yetersiz kalmıştır. "Minimal-girişimci devlet" ekseninde gelişen Neo-liberal iktisat, müdahaleciliğin özgürlükleri sınırlandırdığını ifade ederek, devletin ekonomik işleyiş içerisindeki ağırlığının önemli ölçüde daraltılması gerektiğini savunmuştur (Yasa, 2017: 291).

Girişimcilik, ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir açıklayıcı değişkenidir. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları açıklanırken girişimcilik faaliyetlerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda ekonomik özgürlüğü ön plana çıkaran ülkelerde, kişiler veya firmalar girişimcilik faaliyetleri konusunda daha cesur davranabilmektedirler. Güvenli mülkiyet hakları, rüşvetsiz ve bağımsız yargı sistemi ile vergi aracılığıyla servetin adil dağılımını sağlayan ülkelerde bireylere girişimciliğe üstlenerek ekonomik çıktının artmasına zemin hazırlayabilecektir (Sibel, 2015). Nitekim Schumpeter (1942) tarafından ortaya konan görüşe göre, girişimciliğin gelişmesi yeni istihdam olanakları yaratarak işsizlikle mücadele konusunda faydalı sonuçlar verebilecektir (Dilanchiev, 2014).

Ekonomik büyüme üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda girişimcilik modelin önemli bir açıklayıcı değişkeni kabul edilmektedir. Bununla birlikte girişimcilik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında ara bir açıklayıcı değişkenin olup olmadığına ilişkin literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Wenckers ve Thurik (1999), ekonomik özgürlüğün girişimcilik ve yenilikçilik düzeyini etkileyeceğini ve bu durumun da üretkenliğe ve büyümeye yol açacağını belirtmişlerdir (Ridderstedt, 2011: 4). Bu çalışmada, ekonomik özgürlüğün girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ülkeler arasında önemli gelişmişlik farklılıklarının bulunması, Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünden bulunması ve ülkeler arasındaki yakın ekonomik ilişkiler nedeniyle çalışmanın örnekleme olarak AB ülkeleri ve Türkiye seçilmiştir. Modelde; Kurulmuş İşletme Sahipliği (LNBOR) bağımlı değişken; Ekonomik Özgürlükler Genel Endeks Skoru (LNGEF), ekonomik özgürlükler endeksinin alt endekslerinden olan İş Yapma Özgürlüğü (LNBF) ile Yatırım Özgürlüğü (LNIF), IMF tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksi (LNFD) ile işsizlik oranı (LNUNEMP) açıklayıcı değişkenler olarak belirlenmiştir. Ekonomik özgürlükler endeksinin alt endekslerinin modelde ayrı ayrı ele alınması ve seçilen ülke örnekleme çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

Çalışma genel olarak dört bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Giriş bölümünü takip eden bölümde girişimcilik ve ekonomik özgürlükler ile ilgili kavramsal ve teorik açıklamalara yer verilmiştir. Diğer bölümde, konu ile özet bir yazın taraması sunulmuş; daha sonra veri seti, yöntem ve bulgular bölümüne geçilmiştir. Çalışma, sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmıştır.

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Girişimci kavramı olarak ilk kez 1755 yılında Cantillon tarafından yapılan çalışmada kullanılmış olup; bu çalışmada girişimcinin risk alma özelliği ön plana çıkarılmıştır. Daha sonra kavram üzerine çok fazla tanımlama yapılmış olmasına rağmen; söz konusu tanımlamalarda genellikle yenilikçi düşünme, değişim odaklılık ve fırsatları öngörebilme gibi unsurlar üzerinde durulmuştur (Bozkurt vd., 2012: 232-233). Girişimciler sahip oldukları özelliklerinden hareketle ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir özelliğe sahiptirler. Ekonomik, sosyal, demografik ve kültürel faktörlerden etkilenen girişimciler, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte ülkenin sahip olduğu ekonomik özgürlük seviyesinin girişimciliğin temel belirleyicileri arasında yer aldığı ortaya konmaktadır.

Ekonomik özgürlük tanımının temelinde birey ve devler arasındaki ilişki yer almaktadır. Emegın, sermayenin ve malların tam anlamıyla serbestçe hareket edebilmesi ekonomik özgürlük olarak tanımlanmaktadır (Miller ve Kim, 2011: 20). Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyesinin hesaplanmasında birçok indeks bulunmaktadır. Bu noktada Kanada’da faaliyet gösteren Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan “*Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi*” en önemli çalışmalardan birisidir. Endeksin temelleri 1986 yılına dayanmakta olup; söz konusu endeks 5 temel başlık altında toplam 26 alt bileşenden oluşmaktadır.

Ekonomik özgürlük endeksini oluşturan hesaplar Tablo 1’de ortaya konmaktadır.

Tablo 1. Ekonomik Özgürlükler Endeksi

Ana Hesaplar	Alt Hesaplar
Devletin Büyüklüğü	Transferler ve sübvansiyonlar
	Devlet teşebbüsleri ve yatırım
	En yüksek marjinal vergi oranı
	Varlıkların devlet sahipliği
Yasal Sistem ve Mülkiyet Hakları	Yargı bağımsızlığı

Ana Hesaplar	Alt Hesaplar
	Tarafısız mahkemeler
	Mülkiyet haklarının korunması
	Hukukun üstünlüğü
	Hukuk sisteminin büyüklüğü
	Sözleşmelerin hukuki yaptırımı
	Taşınmaz satışının düzenleme maliyetleri
	Polisin güvenilirliği
	Suçun maliyetleri
	Cinsiyet eşitsizliği ayarlaması
	Para artışı
	Enflasyonun standart sapması
Sağlam-İstikrarlı Para	Enflasyon düzeyi
	Yabancı para banka hesaplarına sahip olma özgürlüğü
	Tarifeler
	Düzenleyici ticaret engelleri
Uluslararası Ticarete Özgürlük	Karaborsa döviz kurları
	Sermaye ve emek hareketliliğın kontrolü
	Kredi piyasaları düzenlemeleri
Yönetmelik	İşgücü piyasası düzenlemeleri
	İş yönetmeliği

Kaynak: Fraser Institute, 2020.

Endekste yer alan 5 temel hesaplar; devletin ekonomik hayat içerisindeki büyüklüğü, hukuk sistemi ve mülkiyet haklarının korunması, sağlam/istikrarlı

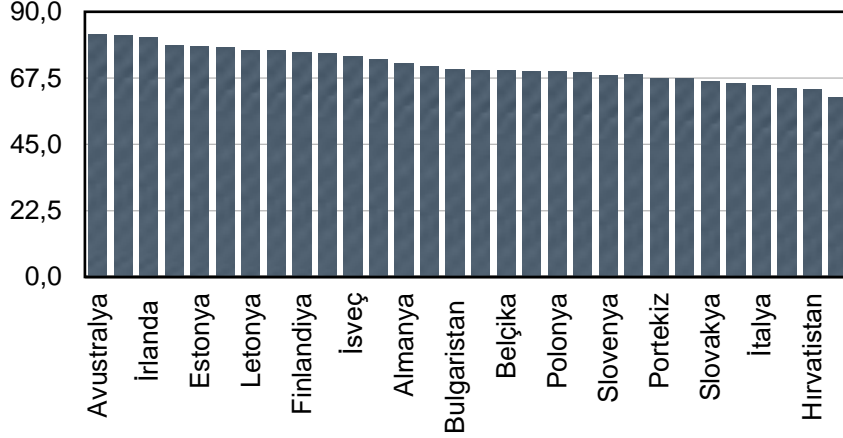
ulusal para, ihracat ve ithalatta serbestlik ile piyasalara ilişkin düzenlemelerdir. Endeksin hesaplanmasında en düşük 0 ve en yüksek 10 olacak şekilde puanlandırma yapılmaktadır. 2017 yılında açıklanan dünya ekonomik özgürlük endeksi değerlerine göre; ilk sırada Hong Kong yer alırken, Singapur, Yeni Zelanda, İsviçre, Amerika, İrlanda, İngiltere ve Kadanda en yüksek puana sahip diğer ülkelerdir. Türkiye ise 6.67 puanla 95. sırada yer almıştır (Fraser Institute, 2020).

Her insanın kendi emeğini ve malını kontrol etme temel hakkı ekonomik özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik olarak özgür bir toplumda bireyler; çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapma konusunda istedikleri gibi karar verebilmektedir. Ayrıca bu tür toplumlarda, hükümetler emeğin, sermayenin ve malların serbestçe dolaşımına imkan tanımaktadır. Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesine ilişkin ortaya atılan bir diğer görüş, The Heritage Foundation tarafından geliştirilmiş olup; 1994 yılından itibaren hazırlanan **“Ekonomik Özgürlük Endeksi”** raporla ülkelerin ekonomik özgürlük dereceleri yayınlanmaktadır. Bu bağlamda ekonomik özgürlük endeksi, dört kategoride sınıflandırılmış 12 nicel ve nitel faktöre dayanılarak ölçülmektedir. Bu faktörler şu şekilde özetlenebilmektedir (Index of Economic Freedom, 2019):

- Hukuk kuralı (mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü ve yargı etkinliği),
- Devlet büyüklüğü (devlet harcamaları, vergi yükü ve mali sağlık),
- Düzenleyici verimlilik (iş özgürlüğü, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük)
- Açık piyasalar (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük)

Yukarıda belirtilen faktörlerin her biri 0 ila 100 arasında derecelendirildikten sonra, 12 faktörün aritmetik ortalaması alınarak ülkelerin genel puanı elde edilmektedir. Bu değer 80-100 arasında olması özgür; 70-80 arasında olması çoğunlukla özgür; 60-70 arasında olması orta derecede özgür; 50-60 arasında olması çoğunlukla özgür değil ve 40-50 arasında olması ise bastırılmış şeklinde yorumlanmaktadır. 2020 endeksinde Singapur’un ekonomik özgürlük puanı 89,4 olarak hesaplanmış olup; bu değer ülkeyi dünyanın en özgür ekonomisi haline getirmiştir. Söz konusu sıralamada; Hong Kong, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre ve İrlanda özgür ülke kategorisinde; Türkiye ise 64.4 puanla orta derece özgür kategorisinde yer almıştır (Heritage, 2020).

AB üyesi ve aday ülke statüsünde bulunan ülkelerde 2021 yılına ilişkin ekonomik özgürlükler endeksi değerleri Şekil 1’de ortaya konmaktadır.

Şekil 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi

Kaynak: Index of Economic Freedom, 2021.

Türkiye’de ekonomik özgürlük endeksi 2005 yılından sonra yükselişe geçmiştir. 1995 yılında Türkiye’de ekonomik özgürlük endeksi 58,4 iken; bu oran 2019 yılında 64,6’ya yükselmiştir. Ancak bu yükselişe rağmen Türkiye, Şekil 1’de ele alınan ülkeler arasında sadece Hırvatistan ve Yunanistan’ı geçebilmiştir. Diğer taraftan söz konusu endekse göre; ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla Avustralya, İsveç İrlanda, İngiltere ve Estonya yer almaktadır.

YAZIN TARAMASI

Girişimcilik faaliyetlerinin artmasına ve bu yolla ekonomik etkinliğin yükselmesine yardımcı olan unsurlardan birisinin ekonomik özgürlük seviyesi olduğuna dair literatürde bir görüş hakimdir. Nitekim ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme üzerine zengin bir ampirik literatür olmasına rağmen, ekonomik özgürlük ve girişimcilik arasındaki ampirik ilişkinin daha az araştırılmış olması çalışma konusunun belirlenmesinde temel dayanak oluşturmuştur.

Son yıllarda ekonomik özgürlüğün girişimcilik üzerindeki etkileri, pek çok çalışmada araştırılmıştır. Nyström, 2008 yılında 23 OECD ülkesi için panel veri yöntemini kullanarak bir çalışma yürütmüştür. 1972-2002 dönemine ait verilerden hareketle ekonomideki kamu payının büyüklüğü, yasal kurumlarının yapısı ve mülkiyet haklarının korunaklığı ile toplam girişimcilik faaliyeti arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Kreft ve Sobel (2003), ABD ekonomisi özelinde Granger-Sims nedensellik analizini kullanarak ülkede

ekonomik özgürlüklerle uyumlu politikaların hayata geçirilmesiyle birlikte girişimcilik faaliyetlerinin hızla kazanacağını vurgulamaktadırlar.

McMullen (2008), dünya çapında 37 ülkeyi inceleyen analizinde hükümet kısıtlamalarının girişimcilik faaliyetlerini kısıtlayacağını öne sürmektedir. Bunun yanı sıra fırsat yoluyla girişimcilik faaliyetinin çalışma özgürlüğü ve mülkiyet hakları alanlarıyla pozitif ilişkili olduğunu, gereklilik girişimcilik faaliyetinin ise çalışma özgürlüğü, mali özgürlük ve parasal özgürlük ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Powell ve Weber (2013), 50 ülkeden oluşan bir örneklem için 1981-2009 dönemini kapsayan bir panel regresyon modeli oluşturmuştur. Elde ettikleri sonuçlar, ekonomik özgürlük arttıkça yeni iş kuran kişi sayısının arttığına ilişkin görüşü desteklemektedir. Ridderstedt (2014), 2011 yılı için dünya çapında 48 ülkeden oluşan örneklem dahilinde ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerini ele almıştır. Beklentilerin aksine değişkenler arasında pozitif ilişkiye rastlamamışlardır.

GMM yöntemini kullanan Salman'ın (2014) çalışması, 2004-2008 dönemi için seçilmiş 68 ülke özelinde ekonomik açıdan özgürlük ülkelerde girişimcilik faaliyetlerinin daha yüksek olduğuna ilişkin kanıtlar bulmuştur. Tunçsiper ve Biçen (2015), iş kurma serbestliği ile girişimcilik faaliyetleri arasındaki nedenselliğin yönünü incelemişlerdir. Çalışma kapsamında iş kurma özgürlüğüne girişimcilik faaliyetlerinin bir nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ele alınan 35 ülke için Karabıyık ve Karabıyık (2017), özgürlüğün alt bileşenleri ile girişimcilik arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmışlar ve finansal özgürlükten, yatırım özgürlüğünden, işgücü özgürlüğünden, parasal özgürlükten ve mülkiyet haklarından girişimciliğe nedensellik olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde, 29 OECD ülkesi için, Graffland (2020) ekonomik özgürlükten insani gelişmeye doğru güçlü ve pozitif bir ilişki testi etmişlerdir.

Bjornskov ve Foss (2007), ekonomi içerisinde kamunun payı ve girişimcilik faaliyetleri arasındaki istatistiksel ilişkiyi ampirik olarak test etmişlerdir. Seçilmiş 29 ülkede 2001 verilerinde hareketle gerçekleştirilen regresyon analizi çerçevesinde devletin büyüklüğü ile girişimcilik faaliyetleri arasında negatif, sağlam para ile girişimcilik faaliyeti arasında pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Buna karşın ekonomik özgürlüğün diğer ölçütlerinin girişimcilik ile önemli ölçüde ilişkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde Sobell vd. (2007), OECD ülkelerinde özgür iş ortamı, serbest piyasa yapısı ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi regresyon analize dayanarak açıklamışlardır. Girişimcilik faaliyetlerinin özgür iş ortamından ve serbest piyasa yapısından pozitif etkilediğini savunmuşlardır. Ancak elde edilen sonuçlara göre, ticaret üzerindeki engellerin artırılması girişimcilerin üretkenliğini baskılayacaktır.

Özkul (2020), ülke örnekleme olarak 56 İslam ülkesini seçmiş ve analiz yöntemi olarak dinamik panel veri yöntemini kullanmıştır. 1995-2019 dönemini kapsayan analiz sonuçlarına göre; ekonomik özgürlük ve mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük girişimcilik faaliyetlerinin pozitif bir nedenidir. olumlu yönde etkilemektedir. Ancak girişimcilik ile vergi yükü ve ticaret özgürlüğü arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Angulo-Guerrero (2017), 2001-2012 dönemi için OECD ülkelerinde panel veri kullanarak liberal politikaların girişimcilik üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ampirik analizden, ekonomik liberalizasyonun fırsat girişimciliği üzerindeki etkisinin önemli ölçüde pozitif olduğunu bulmuştur. Boudreaux ve Nikolaev (2019) çalışmalarını, 2002-2012 döneminde 83 ülke için gerçekleştirmişlerdir. Yaptıkları ampirik analizler, kurumsal ortamın kalitesi arttıkça sosyal sermaye ve girişimcilik arasındaki ilişkinin güçleneceğini göstermiştir. Benzer şekilde Mandic vd. (2017), ekonomik özgürlüğün girişimcilik faaliyetine neden olduğunu gözlemlemişlerdir. Saunoris ve Sajny (2017), iki aşamalı en küçük kareler yöntemini kullanarak, örneklem dahilindeki 61 ülke için 2001-2010 döneminde resmi ve gayri resmi girişimcilik ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Sonuçlar, ekonomik özgürlük ile resmi girişimcilik arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 2’de, ekonomik özgürlük ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmaların özet bulgularına yer verilmektedir.

Tablo 2. Yazın Taraması

Yazar	Örneklem	Periyot	Yöntem	Bulgular
Kreft ve Sobel (2003)	ABD	1992-2001	Granger-Sims Nedensellik	Ekonomik özgürlük ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Bjornskov ve Foss (2007)	29 Ülke	2001	Regresyon	Devletin büyüklüğü ile girişimcilik faaliyetleri arasında negatif ilişki bulunmaktadır.
Sobell vd. (2007)	OECD Ülkeleri	2002	Regresyon	Girişimcilik faaliyetleri ile özgür iş ortamı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Nyström (2008)	23 OECD Ülkesi	1972-2002	Panel Veri	Daha küçük bir kamu sektörü ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

Yazar	Örnekleme	Periyot	Yöntem	Bulgular
McMullen (2008)	37 Ülke	2002-2003		Ekonomik özgürlüğe yönelik hükümet kısıtlamaları ile girişimcilik faaliyetleri arasında negatif ilişki bulunmaktadır.
Powell ve Weber (2013)	50 Ülke	1881-2009	Panel Regresyon	Ekonomik özgürlük seviyesi ile yeni iş kurma arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Ridderstedt (2014)	48 Ülke	2011	En Küçük Kareler Regresyon	Ekonomik özgürlüğün alt bileşenleri ile girişimcilik arasında pozitif ilişki tespit edilememiştir.
Salman (2014)	68 Ülke	2004-2008	GMM	Ekonomik özgürlük seviyesi ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Tunçsiper ve Biçen (2015)	9 Ülke	2000-2012	Panel Sabit Etkiler	Çalışma ve iş kurma konusundaki serbest uygulamalar ile girişimcilik faaliyetleri arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Angulo-Guerrero (2017)	OECD Ülkeleri	2001-2012	GMM	Ekonomik liberalizasyon ile fırsat girişimciliği arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Karabıyık ve Karabıyık (2017)	35 Ülke	2006-2015	Panel En Küçük Kareler	Finansal özgürlük, yatırım özgürlüğü, iş gücü özgürlüğü, parasal özgürlük ve mülkiyet hakları değişkenleri ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

Yazar	Örnekleme	Periyot	Yöntem	Bulgular
Mandic vd. (2017)	11 AB Üyesi Ülke	2000-2014	ARDL	Ekonomik özgürlük ile girişimcilik faaliyeti arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Saunoris ve Sajny (2017)	61 Ülke	2001-2010	İki Aşamalı En Küçük Kareler	Ekonomik özgürlük ile resmi girişimcilik arasında pozitif ilişki, gayri resmi girişimcilik arasında ise negatif ilişki bulunmaktadır.
Boudreaux ve Nikolaev (2019)	83 Ülke	2002-2012	Hiyerarşik Doğrusal Modelleme	Kurumsal ortamın kalitesi ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Graffland (2020)	29 OECD Ülkesi	1990-2015	Panel Analiz	Ekonomik özgürlük ile insani gelişme arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Özkul (2020)	56 İslam Ülkesi	1995-2019	Dinamik Panel Veri	Girişimcilik faaliyetleri ile ekonomik özgürlük arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, AB ülkeleri² ve Türkiye kapsamında, 2006-2016 döneminde girişimcilik faaliyeti ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişki dinamik panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmada girişimcilik faaliyetini temsilen Küresel Girişimcilik İzleme Monitörü (GEM) tarafından derlenen girişimcilik istatistiklerinden, ekonomik özgürlükleri temsilen ise Heritage Vakfı

² Bu ülkeler; Belçika, Hırvatistan, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Hollanda, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç, İngiltere. Analizlerde diğer AB ülkelerinin yer almamasının temel nedeni, bu ülkelere ait İşletme Sahipliği Oranı verilerinin eksik olmasıdır.

tarafından sağlanan ekonomik özgürlük endekslerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, IMF tarafından sunulan finansal gelişmeyi ölçen “Finansal Gelişme Endeksi” ve Dünya Bankası veri tabanından temin edilen işsizlik oranları da analizlere dâhil edilmiştir. Analizlerde kullanılan bu değişkenlerin tanımları Tablo 3’te sunulmaktadır. Buna göre; Kurulmuş İşletme Sahipliği (LNBOR) bağımlı değişken; Ekonomik Özgürlükler Genel Endeks Skoru (LNGEF), ekonomik özgürlükler endeksinin alt endekslerinden olan İş Yapma Özgürlüğü (LNBF) ile Yatırım Özgürlüğü (LNIF), IMF tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksi (LNFD) ile işsizlik oranı (LNUNEMP) açıklayıcı değişkenler olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin tamamı logaritmik formda kullanılmıştır.

Tablo 3. Veri Seti

Değişken	Kısaltma	Değişkenin Tanımı
Kurulmuş İşletme Sahipliği Oranı (Established Business Ownership Rate)	LNBOR	18-64 yaş aralığında olup halihazırda kurulu bir işletmenin sahibi olan nüfusun yüzdesidir.
Ekonomik Özgürlükler Genel Endeks Skoru (Economic Freedoms Overall Score)	LNGEF	Ekonomik özgürlükler genel endeksi; hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin etkinliği, açık piyasalar ve kamu büyüklüğü alt bileşenlerinden oluşan, 0 ila 100 arasında değer alan, 100’e yaklaşıpta ekonomik özgürlük düzeyinin arttığını gösteren endekstir.
İş Yapma Özgürlüğü Alt Endeksi Skoru (Business Freedom Score)	LNBF	İş yapma özgürlüğü, bir bireyin, hükümetin müdahalesi olmaksızın bir iş kurma ve yürütme hakkının olması ile ilgilidir. Hükümet tarafından yapılan düzenlemeler üretim maliyetlerini artırmak suretiyle girişimcilerin piyasada başarılı olmalarını engeller. İşletme verimliliğini ve karlılığını azaltan birçok düzenleme olsa da girişimciliği en çok etkileyen düzenleme yeni işletmelerin lisanslaması ile ilgilidir.
Yatırım Özgürlüğü Alt Endeksi Skoru (Investment Freedom Score)	LNIF	Yatırım özgürlüğü, özgür ve açık bir yatırım ortamı; ekonomik faaliyetin genişletilmesi ve daha fazla verimlilik ve istihdamın sağlanması için maksimum girişimcilik fırsatlarını ve teşviklerini sağlar.

Finansal Gelişme Endeksi (Finansal Development Index)	LNFD	Finansal gelişme endeksi; gelişmiş finansal kurumların ve finansal piyasaların; derinlik (büyüklük ve likidite), erişim (bireylerin ve firmaların finansal hizmetlere erişebilme yetenekleri) ve etkinlikler (kurumların düşük maliyetli ve sürdürülebilir bir şekilde finansal hizmetler sağlama kabiliyetleri) açısından nasıl olduklarını ölçmektedir.
İşsizlik Oranı (Unemployment Rate)	LNUNEMP	Hâlihazırda bir işte çalışmayıp iş arayanların toplam işgücüne oranıdır.

Kaynak:

1. Global Entrepreneurship Monitor (GEM), <https://www.gemconsortium.org/data>
2. IMF, Financial Development Index Database, <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B&slId=1481126573525>
3. Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/>
4. Worldbank Databank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Girişimcilik faaliyetinin ekonomik özgürlükler üzerindeki etkisinin test edilmesinde kullanılan modeller şu şekilde gösterilebilir:

Model 1

$$LNBOR_{it} = LNBOR_{i,t-1} + LNGEF_{it} + LNFD_{it} + LNUNEMP_{it} + e_{it}$$

Model 2

$$LNBOR_{it} = LNBOR_{i,t-1} + LNBF_{it} + LNFD_{it} + LNUNEMP_{it} + e_{it}$$

Model 3

$$LNBOR_{it} = LNBOR_{i,t-1} + LNIF_{it} + LNFD_{it} + LNUNEMP_{it} + e_{it}$$

Girişimcilik faaliyetinin ekonomik özgürlükler üzerindeki etkisi Sistem GMM ile test edilmektedir. Bu yöntemin tercih edilmesinin temel sebebi statik

tahmincilerde göre birtakım avantajlarının bulunmasıdır. Statik tahmincilerde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri hata terimleri ile korelasyonlu olmakta, bu durum elde edilen sonuçların sapmalı ve tutarsız olmasına yol açmaktadır. Sistem GMM ise hem birinci fark denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini hem de düzey denklemlerde bağımlı değişkenin gecikmeli farklarını araç değişken olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Böylelikle açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu ancak hata terimleri ile korelasyonsuz araç değişkenler türetilmiş olmaktadır (Arı ve Özcan, 2011: 108-109).

Ülkeye özgü etkilerin varlığı halinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değerine ait katsayının En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmini gecikmeli bağımlı değişken ülkeye özgü etkiler ile korelasyonlu olacağından yukarı doğru sapmalıdır. Sabit Etkiler (SE) tahmincisinde ise her bir ülke için her değişkenin ortalamasından sapmalar şeklindeki dönüşüm birim etkilerini ortadan kaldırdığı için tutarsızdır. Bu tahminci ayrıca büyük örneklerde sapmalı ve tutarsız sonuçlar verebilmektedir. Bu tahmincide gecikmeli bağımlı değişkenin katsayı tahmini ise EKK'nin tersine aşağıya doğru sapmalıdır (Fukase, 2010: 2).

Dinamik bir panel veri modeli,

$$y_{it} = \beta y_{i,t-1} + (v_{it} + e_{it})(1)$$

Denklemden yer alan hata terimi, bağımlı değişkendeki gözlenemeyen etkileri kontrol edebilmek için zamanla değişmeyen birimlere özgü rassal etkiler (v_{it}) ile birimlere ve zamana göre değişen hataların (e_{it}) birleşimidir. Denklem, yukarıda anlatılan sorunlar (sapma ve tutarsızlık) nedeniyle EKK ve Sabit Etkiler tahmincisi ile tahmin edilemez. Statik tahmincilerdeki bu sorunlar nedeniyle potansiyel olarak içsel değişkenle bağımlı, ancak hata terimleri ile korelasyonsuz uygun bir araç değişken setinin bulunması gerekmektedir. GMM ile araç değişken kullanımı, tahmin edilecek parametre başına bir araçla sınırlı olmadığı için, parametre başına birden fazla moment koşulu tanımlama olasılığı vardır (Piper, 2014: 6-7).

Arellano ve Bond (1991) tarafından önerilen fark tahmincisi şu ortogonalite koşullarına bağlıdır:

$$E(d_{it-s} - \Delta u_{it})t = 3, \dots, T-2 \leq s \leq T - 1(2)$$

Burada, d_{it-s} bağımlı değişkenin uygun gecikmeleridir (Heid, vd., 2011: 2). Blundell ve Bond (1998), bağımlı değişkenin rassal bir yürüyüş sergilemesi için β katsayısı 1'e yaklaştığında fark GMM (Arellano ve Bond, 1991) tahmincisinin zayıf sonlu örneklem özelliklerine sahip ve özellikle zaman boyutu kısa olduğunda aşağıya doğru sapmalı olduğunu göstermişlerdir. Blundell ve Bond (1998), iki eşanlı denklem sistemi (birincisi araç olarak gecikmeli birinci farkları,

diğeri ise araç olarak gecikmeli düzeyleri) tahmininden türetilen bir tahminci önermişlerdir. Çok değişkenli dinamik panel veri modellerinde, seriler dirençli olduklarında (β katsayısı 1'e yaklaştığında) Blundell ve Bond (1998) tahmincisinin fark GMM tahmincisine göre daha etkin olduğu ve ilave moment koşullarının kullanımı nedeniyle ortaya çıkan sonlu örneklem sapmasında önemli derecede azalma sağladığı görülmüştür (Presbitero, 2008: 6).

Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tarafından kullanılan moment koşulları ise şu şekildedir:

$$E(d_{it-1} - (\delta_i + u_{it})) = 0 \quad t = 3, \dots, T(3)$$

(2) numaralı denklemde yer alan hata teriminin ortogonalite koşullarını oluşturmak için bağımlı değişkenin gecikmeli birinci farkları kullanılır. Fark ve sistem GMM tahmincileri için ilave moment koşulları, seviyelerindeki açıklayıcı değişkenlerin uygun gecikmeli değerlerinden türetilmektedir (Heid, vd., 2011: 2).

Fark ve sistem GMM tahminleri; tek aşamalı, iki aşamalı ve VCE robust (parametre tahminlerine bağlı olarak varyans-kovaryans matrisinin nasıl tahmin edileceği) şeklinde yapılabilmektedir. Tek aşamalı tahminci, tahmin edilen parametrelerden bağımsız olan ağırlık matrislerini kullanırken, iki aşamalı tahminci, moment koşullarının kovaryans matrislerinin tutarlı bir tahmini ile ağırlıklandırıldığı optimal ağırlıklandırma matrislerini kullanmaktadır. Bu durum iki aşamalı tahminciyi tek aşamalı tahminciye kıyasla asimptotik olarak daha etkin yapar. Ancak iki aşamalı tahminci özellikle gözlem sayısının az olduğu örneklemelerde aşırı araç kullanımından ötürü bazı problemlere sahiptir. Windmeijer (2005), bu durumda ilgili tahmincinin sapmalı standart hatalara ve parametre tahminlerine yol açacağını göstermiştir. Tek aşamalı tahmincide robust (dirençli standart hata) seçeneği standart hataların tutarlı olmasını (otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı) sağlamaktadır (Nordin & Nordin, 2016: 97-98).

Açıklayıcı değişkenlerin hem dışsal hem de içsel olarak belirlenebilmesine olanak sağlayan Sistem GMM tahmincisinde elde edilen bulguların güvenilirliği için araç değişkenlerin geçerliliği (Sargan ve Hansen) testleri ile Arellano-Bond otokorelasyon testleri uygulanmaktadır (Roodman, 2009).

Tablo 4'te değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Çarpıklık değerleri açısından işsizlik oranı değişkeni sağa, diğer değişkenler negatif değer aldıklarından sola çarpıktır. Basıklık değerlerine göre ise LNGEF değişkeninin basıklık değeri 3'ten küçük olduğu için normal dağılıma göre basık, diğer değişkenlerin basıklık değerleri 3'ten büyük olduğundan dağılımları normal dağılıma göre diktir. Panel veri seti, işletme sahipliği oranındaki veri eksikliği sebebiyle (209 olması gerekirken) toplamda 190 gözlemden oluşmaktadır.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değiş.	LNBOR	LNGEF	LNBF	LNIF	LNFD	LNUNEMP
Ortalama	1.744530	4.213514	4.398573	4.323083	-0.503214	2.169064
Medyan	1.758716	4.209160	4.405499	4.382027	-0.385663	2.107786
Maksimum	2.759377	4.414010	4.604170	4.553877	-0.061875	3.313094
Minimum	0.285179	3.974058	3.992681	3.912023	-1.469676	1.294727
Std. Sapma	0.457749	0.098937	0.130709	0.174375	0.322259	0.410928
Çarpıklık	-0.491080	-0.137000	-0.647243	-0.956761	-1.017223	0.635595
Basıklık	3.405424	2.388587	3.060558	3.162666	3.075252	3.480429
Jarque-Bera	8.937955	3.909193	14.62444	32.11659	36.09284	16.08200
Olasılık	0.011459	0.141622	0.000667	0.000000	0.000000	0.000322
Toplam	331.4606	880.6244	919.3017	903.5244	-105.1718	453.3344
Gözlem	190	190	190	190	190	190

Değişkenler arasındaki korelasyonların yer aldığı Tablo 5'e bakıldığında, LNBOR ile LNUNEMP arasında pozitif ve anlamlı, diğer değişkenler ile pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız, LNFD ile LNGEF, LNBF ve LNIF arasında ise zayıf, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Diğer yandan; LNGEF ile LNBF ve LNIF değişkenleri arasında pozitif, yüksek ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle çoklu doğrusal bağlantı sorununa mahal vermemek için LNGEF, LNBF ve LNIF değişkenleri ayrı modellerde kullanılacaktır.

Tablo 5. Korelasyon Tablosu

Değişken	LNBOR	LNGEF	LNBF	LNIF	LNFD	LNUNEMP
LNBOR	1.000000					

LNGEF	0.097086	1.000000				

	1.337489	-----				
	0.1827	-----				
LNBF	0.020898	0.761937	1.000000			
	0.286595	16.13086	-----			
	0.7747	0.0000	-----			
LNIF	0.073287	0.789573	0.538776	1.000000		
	1.007565	17.64192	8.768866	-----		
	0.3150	0.0000	0.0000	-----		
LNFD	0.108862	0.449237	0.572888	0.314380	1.000000	
	1.501562	6.894498	9.583593	4.540784	-----	
	0.1349	0.0000	0.0000	0.0000	-----	
LNUNEMP	0.216726	-0.441027	-0.370892	-0.201909	-0.094481	1.000000
	3.043940	-6.737716	-5.475981	-2.826649	-1.301281	-----
	0.0027	0.0000	0.0000	0.0052	0.1948	-----

Not: Tabloda birinci satır korelasyon değerini, ikinci satır t istatistiğini, üçüncü satır ise olasılık değerini göstermektedir.

Tablo 6’da, Sistem GMM tahmincisi (Arellano-Bover, 1995 ve Blundell-Bond, 1998) temelli Roodman (2009) tarafından önerilen xtabond2 komutu kullanılarak elde edilen bulguların özeti görülmektedir. Ekonomik özgürlükler endeksi ile bu endeksin alt endeksleri olan yatırım özgürlüğü ve iş yapma özgürlüğü endeksleri için ayrı ayrı modeller oluşturulmuştur. Finansal gelişme endeksi ve işsizlik oranları ise tüm modellerde yer almaktadır. Bulgular; ekonomik özgürlükler, iş yapma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, işsizlik oranları ve finansal gelişme arttıkça girişimcilik faaliyetinin arttığını göstermektedir. Diğer yandan bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değeri de istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı olması, daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetlerinin cari dönem girişimcilik faaliyetlerini özendirici/teşvik edici bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6. SGMM Tahmin Sonuçları (Tek Aşamalı)

Modeller Değişkenler	(1) LNBOR	(2) LNBOR	(3) LNBOR
L.LNBOR	0.450*** (0.0541)	0.452*** (0.0536)	0.458*** (0.0542)
LNGEF	0.167*** (0.0289)		
LNFD	0.124* (0.0674)	0.111* (0.0667)	0.115* (0.0678)

LNUNEMP	0.152*** (0.0479)	0.149*** (0.0480)	0.164*** (0.0485)
LNBF		0.159*** (0.0272)	
LNIF			0.152*** (0.0281)
Sargan	21.01	21.07	21.69
Wald	7554.0***	7581.93***	7416.36***
AR(1)	-5.80***	-5.79***	-5.79***
AR(2)	0.64	0.64	0.69
Araç Değişken Sayısı	38	38	38
Gözlem	161	161	161
Birim sayısı	19	19	19

Parantez içindekiler standart hatalardır.

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tahmin sonuçlarının güvenilirliği açısından; otokorelasyon, araç değişkenlerinin geçerliliği ve modelin bütün olarak anlamlılığı testleri yapılmıştır. Tablo 4'te yer alan bulgular, modellerde birinci dereceden otokorelasyonun (AR1) olduğunu buna karşın ikinci dereceden (AR2) otokorelasyonun olmadığını, araç değişkenlerin geçerli olduğunu (Sargan testleri) ve modellerin bir bütün olarak anlamlı olduklarını (Wald testi) ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmesinde ve kalkınmasında girişimcilik faaliyetleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Girişimci, mevcut kaynakları verimli alanlara yönlendirerek ya da yeni teknikler geliştirerek istihdamın ve ekonomik büyümenin artırılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu bağlamda ülkeler, çeşitli politika ve uygulamalarla girişimciliği teşvik etmeye çalışmaktadırlar.

Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyesi kişilerin girişimcilik kararlarını etkileyebilmektedir. Literatürde ekonomik özgürlük seviyesi yükseldikçe girişimcilik faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak ekonomik büyümenin artacağı görüşü genel kabul görmektedir. Bu çalışmada, AB ülkeleri ve Türkiye örneklem olarak ele alınmıştır. 2006-2016 dönemine verilerden hareketle değişkenler arasındaki ilişki dinamik panel veri yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Elde edilen bulguların teorik beklentiler ile uyumlu olduğu söylenebilir. Nitekim; ekonomik özgürlükler, iş yapma özgürlüğü ve yatırım özgürlüğünün artması girişimcilik

faaliyeti önündeki engellerin ortadan kalktığı ve girişimcilik faaliyetinin özendirildiği manasına gelmektedir. Finansal gelişme endeksinin pozitif olması ise yeni bir iş kurmak isteyen potansiyel girişimcilerin ihtiyaç duyduğu kaynaklara (kredi, teşvik, proje desteği, risk sermayesi, melek yatırımcı vb.) ulaşmasının önemini ortaya koymaktadır. Diğer yandan işsizlik oranlarının yükselmesine bağlı olarak girişimcilik faaliyetinin artması da, zorunluluk-temelli girişimcilik faaliyetine işaret etmektedir.

Akın (2010)'ın ifade ettiği gibi, etkin olmayan kamu bürokrasisi, vergi düzenlemeleri, politikalarda istikrarsızlık, finansman imkânlarına ulaşım kısıtı, altyapı yetersizliği, eğitimsiz işgücü, yolsuzluk, enflasyon, kısıtlayıcı iş yasaları, hükümet istikrarsızlığı, döviz kontrolleri, çalışanlarda iş ahlakı eksikliği, suç ve hırsızlık ve yetersiz kamu sağlığı gibi iş yapmanın önündeki engeller minimize edildikçe, sağlıklı girişimcilik faaliyetleri hız kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2010). Türkiye’de iş yapma ortamının girişimcilik ve ekonomik özgürlükler açısından değerlendirilmesi, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 21-49.
- Angulo-Guerrero, M. J., Perez-Moreno, S. and Abad-Guerrero, I. M. (2017). How economic freedom affects opportunity and necessity entrepreneurship in the OECD countries, *Journal of Business Research*, 73, 30-37.
- Arellano, M. and Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models, *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Bjornskov, C. and Foss, N. J. (2008). Economic freedom and entrepreneurial activity: Some cross-country evidence., *Public Choice*, 134, 307-328.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models, *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Boudreaux, C. J. ve Nikolaev, B. (2019). Capital is not enough: Opportunity entrepreneurship and formal institutions, *Small Business Economics*, 53, 709-738.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O. ve Alparlan, A. M. (2012). Türkiye’de girişimciliğin gelişimi: Girişimciler üzerinde nitel bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(5), 229-247.

- Dilanchiev, A. (2014). Relationship between Entrepreneurship and Unemployment: The Case of Georgia. *Journal of Social Sciences*, 3(2), 5-9.
- Er, P. H. (2013). Girişimcilik ve yenilikçilik kavramlarının iktisadi düşüncedeki yeri: Joseph A. Schumpeter, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 75-85.
- Fraser Institute (2020). *Economic Freedom*. <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/map?geozone=world&page=map&year=2017>
- Fukase, E. (2010). Revisiting linkages between openness, education and economic growth: System GMM approach, *Journal of Economic Integration*, 193-222.
- Graafland, J. (2020). Contingencies in the relationship between economic freedom and human development: The role of generalized trust, *Journal of Institutional Economics*, 16(3), 271-286.
- Heid, B., Langer, J. ve Larch, M. (2012). Income and democracy: Evidence from system GMM estimates, *Economics Letters*, 116(2), 166-169.
- Index of Economic Freedom (2019). <https://www.heritage.org/index/>
- Karabıyık, B. K. ve Karabıyık, C. (2017). *Girişimcilik ve ekonomik özgürlük ilişkisi: Panel veri analizi*. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi, Ankara-Türkiye.
- Kreft, S. F. ve Sobel, R. S. (2005). *Public Policy, Entrepreneurs-hip, and Economic Growth*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?>
- Mandic D., Borovic, Z. ve Jovicevic, M. (2017). Economic freedom and entrepreneurial activity: Evidence from EU 11 countries, *Economics*, 5(2), 11-17.
- McMullen, J. S., Baby, R. D. ve Palich, L. E. (2008). Economic freedom and the motivation to engage in entrepreneurial action, *Theory and Practice*, 32(5).
- Nordin, N. ve Nordin, N. (2016). Determinants of innovation in developing countries: A panel generalized method of moments analysis, *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 50(2), 93-105.
- Nyström, K. (2008). The institutions of economic freedom and entrepreneurship: Evidence from panel data, *Public Choice*, 136, 269-282.

- Özkul, G. (2020). İslam ülkelerinde ekonomik özgürlüğün girişimcilik üzerindeki etkisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı), 1046-1074.
- Piper, A. T. (2014). The benefits, challenges and insights of a dynamic panel assessment of life satisfaction.
- Powell, B. a Weber, R. (2013). Economic freedom and ent repreneurship: A Panel study of the United States, *American Journal of Entrepreneurship*, 64-84.
- Presbitero, A. F. (2008). The debt-growth nexus in poor countries: A reassessment, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 2.
- Ridderstedt, I. (2014). Economic freedom and entrepreneurship: conflicting evidence, (Bachelor Thesis, Södertörn University School of Social Sciences, Entrepreneurship, Innovation and Market Bachelor's Programme).
- Roodman, D. (2006). How to do xtabond2: An introduction to "dif-ference" and "system" GMM in stata, Working Papers, 103, Center for Global Development.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata, *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Salman, D. M. (2014). The impact of economic freedom on entrep-reneurs' activities and economic growth: New evidence from cross-country data, *Economic Research Forum Working Paper Series*, 68.
- Saunoris, J. W. ve Sajny, A. (2017). Entrepreneurship and economic freedom: Cross-country evidence from formal and informal sectors, *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(3-4), 292–316.
- Sobell, R. S., Clark, J. R. ve Lee, D. R. (2007). Freedom, barriers to entry, entrepreneurship and economic progress, *Red Austrian Econ*, 20, 221-236.
- Sobell, R. (2015). Economic freedom and entrepreneurship. İçinde D. J. Boudreaux (Eds.), *What America's Decline in Economic Freedom Means for Entrepreneurship and Prosperity* (ss. 37-66). Fraser Institute.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2015). *Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme: Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir inceleme*, International Conference on Eurasian Economies, Kazan-Rusya.

Yasa, B. D. (2017). İktisat düşüncesinde devlet müdahaleciliği kuramının evrimi, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 281-298.

**Stok Yönetimi İle Karlılık Arasında İlişkinin İncelenmesi:
BİST’te Bir Araştırma ^{1*}****Mustafa KISAKÜREK**Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
mkisakurek@ksu.edu.trOrcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2351-4314>**Süleyman ERDOĞAN**Bilim Uzmanı,
suleymanerdgn@hotmail.comOrcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-1914>**Öz**

Stokların çalışma sermayesi içerisindeki payının büyüklüğü ve kar üzerindeki etkisi stokların yönetiminin ve analizinin önemini artırmıştır. Stok miktarı ve çeşidinin belirlenmesinin; işletmelerin karını da belirliyor olması, yöneticileri daha dikkatli olmaya zorlamıştır. Dolayısıyla işletme yöneticilerinin stok yönetim kararları ile karlılık arasındaki ilişkiler pek çok çalışmayla ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmalarla yöneticilerin kararlarıyla oluşan stok yönetimi ile karlılık arasındaki ilişkinin literatürle uyumluluğu da test edilmiştir. Stok yönetimi ve karlılık arasındaki ilişki ilgili finansal oranlar kullanılarak regresyon ve korelasyon analizleri ile araştırılmıştır. Çalışmada 2005-2017 yılları arasında BİST İmalat Sektöründe faaliyet gösteren 101 işletmenin stok yönetimi ve karlılık ile ilgili oranları kullanılmıştır. Çalışmada stok yönetim oranlarıyla karlılık oranları arasında genelde literatüre uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stok Yönetimi, Karlılık, Finansal Oranlar, BİST İmalat Sektörü.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 26.05.2021 / 21.12.2021

* Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Stok Yönetimi İle Karlılık Arasında İlişkinin İncelenmesi BİST’te Bir Uygulama” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Kısakürek, M. ve Erdoğan, S. (2021). Stok yönetimi ile karlılık arasında ilişkinin incelenmesi: Bist’te bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2065-2089. DOI: 10.33437/ksusbd.943302

Examining The Relationship Between Inventories Management And Profitability: An Research In BIST

Abstract

The size of the share of inventories in working capital and its effect on profits have increased the importance of managing and analyzing inventory. The fact that the determination of the amount and type of inventories also determines the profit of the companies have forced the managers to be more careful. Therefore, the relationship between the inventory management decisions of business managers and profitability has been tried to be revealed by many studies. In addition, with these studies, the compatibility of the relationship between inventory management and profitability formed by the decisions of the managers with the literature was also tested. The relationship between inventory management and profitability was investigated by regression and correlation analyses using related financial ratios. In the study, the inventory management and profitability ratios of 101 companies operating in the BIST Manufacturing Sector between 2005-2017 were used. In the study, generally compatible results with the literature were obtained between inventories management rates and profitability rates.

Keywords: Inventory Management, Profitability, Financial Ratios, BIST Manufacturing Industries.

GİRİŞ

İşletmeler; farklılaşan ihtiyaçların karşılanması, talepteki belirsizlik ve teslim sürelerinde yaşanabilecek aksaklıklar nedeniyle üretimin kesintiye uğramadan gerçekleştirilme isteği, miktar iskontosundan faydalanmak amacıyla fazla sipariş verilmesi ve enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde stokların fiyatlarının artması gibi nedenlerle bünyelerinde belirli bir miktar stok bulundurmaktadırlar. Ancak stokların satın alma ve sipariş maliyeti olduğu gibi elde stok bulundurmanın da işletmeye yüklediği bir takım maliyetler vardır. Bunlar: Stokların bekletilecekleri deponun; satın alma veya kira bedelleri, aydınlatma maliyetleri, sıcak veya serin tutulması, depo sorumluları için ödenen ücretler, stoklara ilişkin sigorta ve finansman maliyetleri, stokların; bozulmaları, değer kaybına uğramaları, demode olmaları, çalınmaları ve stoklara bağlanan paranın fırsat maliyeti gibi maliyetlerdir. Elde stok bulundurmamanın ise üretimin aksaması; karşılanamayan müşteri talepleri neticesinde elde edilemeyen kar, müşteri ve itibar kaybı ve teslim süresine uyulmamasından dolayı karşılaşılabilecek maddi cezalar gibi maliyetleri söz konusudur.

Stoklar, işletmelerin günlük faaliyetlerini yürütebilmesinde kullanılan brüt çalışma sermayesi ve finansman kuruluşları tarafından dikkate alınan net çalışma sermayesi içerisinde yer almaktadır. Ayrıca karın belirlenmesinde en önemli kalem hiç şüphesiz stoklardır. Bu durum işletmelerde stokların ne miktarda ve kaç çeşit bulundurulması gerektiği hakkındaki kararların karlılıkla olan ilişkisinin analizini gerekli kılmış ve bu analizlerin yönetim açısından önemini artırmıştır. İşletmeler açısından en akılcı stok miktar ve çeşidini belirleme zorunluluğu ancak stokların etkin yönetilmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla stok yönetimi kararlarının işletme karlılığını doğrudan etkiliyor olması yöneticilerin üzerinde ciddiyle durması gereken öncelikli konuların başında gelmektedir.

STOK

İşletmelerin olası ihtiyaçlar nedeniyle bünyesinde bulundurduğu varlıklar şeklinde kısaca tanımlanabilecek olan stok kavramı aşağıdaki başlıklarda detaylı olarak incelenmiştir.

Stok Kavramı

Stoklar; ticaret işletmelerinde ticari mal, üretim işletmelerinde ilk madde malzeme, yarı mamul ve mamul olarak isimlendirilmektedir.

TMS-2 Stoklar Standardı'nda stoklar; "üretimi gerçekleştirmek veya hizmetin sunulmasında kullanılması amacıyla elde bulundurulan ilk madde ve malzemeler, satılmak amacıyla üretilmiş ve işletmenin ana faaliyeti dolayısıyla satmak amacıyla elde tutulan varlıklardır." şeklinde tanımlanmıştır (TMS-2, md.6).

Stok; işletme tarafından üretilmiş ya da dışarıdan satın alınmış, satmak veya kullanmak amacıyla işletme bünyesinde barındırılan hammadde, yarı mamul, mamul ve ticari malların tamamını kapsamaktadır. İşletmeler üretimi aksamadan devam ettirebilmek ve müşterilerden gelebilecek farklı talepleri karşılamak amacıyla yeterli miktarda stoka sahip olmak zorundadırlar (Doğan,2019:271). Stok miktarı ve türü, işletmenin sahip olduğu kapasite ve içerisinde bulunduğu sektöre göre değişkenlik göstermektedir. Üretim işletmeleri için stoklar hammaddeler, yarı mamuller ve mamuller satın alınmış yardımcı malzemelerden oluşurken; ticari işletmelerde stoklar sadece satılmak amacıyla elde tutulan ticari mallardan oluşmaktadır. Hizmet işletmelerinde ise hizmetin verilmesi esnasında kullanılması gereken varlıkları stok olarak değerlendirmek mümkündür (Aslan,2015:480).

Stok Bulundurma Önemi ve Stok Bulundurmanın Nedenleri

Stoklara ihtiyaç duyulmasının ardında "talebin öngörülememesi ve sistemdeki verimsizlik" gibi başlıca iki nedenin yer aldığı ve geri kalan sebeplerin de bu iki

nedenden dolayı ortaya çıktığı söylenebilir. Üretim aşamasında meydana gelebilecek herhangi bir aksaklık, işletmelerin ancak stok bulundurması ile telafi edilebilecek bir sorundur. Bu belirsiz aksaklıklar ile hangi aşamada ne kadar sık karşılaşılacağına herhangi bir garantisi olmadığı için bu belirsizlikler işletmede bulundurulması gereken stok miktarında belirleyici rol oynamaktadır. Bunun yanında talebin öngörülemeyen bir kavram olduğu düşünüldüğünde, işletmelerin stoka olan ihtiyaçları zorunlu bir hal almaktadır (Yamak,2007:224).

İşletmeler açısından stok bulundurmanın nedeni yukarıda belirtilen temel nedenlerden olmakla birlikte aşağıdaki şekilde detaylandırarak maddeler halinde sıralamak mümkündür (Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Stok Yönetimi, 2011:6).

- Farklılaşan ihtiyaçların karşılanması,
- Talebin öngörülememesi nedeni ile önlem almak,
- Miktar ıskontosundan yararlanılmak istenmesi,
- Mevsimsel dalgalanmalardan korunmak,
- Talep dalgalanmaları ve teslim sürelerinde meydana gelebilecek herhangi bir gecikme dolayısıyla üretimin aksamadan devam ettirilme isteği ve
- Enflasyonist bir ortamda sahip olunan stokların da maddi değerlerinin artmasıdır.

Stok Maliyetleri

Stok maliyetleri; satın alma, üretim, sipariş, stok bulundurma ve stok bulundurmama şeklinde beşe ayrılmaktadır. Aşağıda bu konulara detaylı olarak yer verilmiştir.

Satın Alma Maliyeti

Satın alınmış olan hammadde ve ticari mallar gibi stokların alış maliyetinin yanı sıra, buldukları yerden işletmenin deposuna alınmaya kadar katlanması gereken yükleme, boşaltma, nakliye, sigorta ve gümrük vergisi gibi ek maliyetleri de kapsamaktadır. BOBİ FRS'de Bir yılın altında bulunan vadelerdeki satın almalarda vade farkı mamul maliyetine ilave edilirken TMS -2 Stoklar standardında ise vade süresine bakmadan vade farkı ayrıştırılarak maliyete ilave edilmemektedir.

Üretim Maliyeti

Üretim maliyetleri, işletmenin ana faaliyet konusunu oluşturan mal veya hizmetlerin üretimini gerçekleştirmek üzere tüketilen varlıkların nakdi değeridir. Direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri, direkt işçilik maliyetleri ve genel üretim maliyetleri şeklinde üç unsurdan meydana gelir (Akdoğan,2018:23). Sabit genel üretim maliyetleri kapasite kullanım oranına göre mamul maliyetine yüklenir. Böyle olmakla birlikte BOBİ FRS genel üretim maliyetlerinin sabit değişken ayrımı yapılmadan tümünün dönemin mamul maliyetine yüklenebileceğini ifade etmiştir.

Sipariş Maliyetleri

İşletmenin her yeni verilen sipariş ile birlikte karşılaştığı maliyetlerdir. Örneğin yeni bir siparişi verebilmek için işletmenin; istek formlarının hazırlanması ve gerekli bölümden onay alınması için yapılan işletme içi haberleşme, satıcılarla ilgili pazar araştırmaları yapılması, satıcılarla yapılan haberleşme masrafları, gelen ürünlerin kontrol edilmeleri gibi ve genel olarak sipariş sayısı ile doğru orantılı olarak artış gösteren maliyetlerdir (Kobu,2017:332).

Stok Bulundurma Maliyetleri

İşletmeler açısından stok bulundurma getireceği bazı ek maliyetler vardır. Bu maliyet elde bulundurulmuş stok miktarının artması ile katlanılacak bedelin de artacağı maliyetlerdir. Bu maliyetler; satın alınan stoku muhafaza etmek amacıyla kullanılan depoların satın alma veya kira bedeli, depo içerisindeki çalışanların ücretleri, deponun istenilen sıcaklık seviyesinde kalmasını sağlamak amacıyla katlanılan fatura maliyetleri ve yapılan sigorta gibi giderleridir. Stok bulundurma maliyetleri aynı zamanda; depolanmış ürünlerde meydana gelebilecek bozulmaları, değer kaybına uğramaları, demode olmaları ve çalınmaları dolayısıyla katlanılması gereken maliyetleri de kapsamaktadır (Büker vd., 2014:261). İşletme stok alımlarında dış kaynak yerine işletmenin özkaynaklarını kullanmış ise bu noktada finansman borçlanma maliyetleri değil, stoklara bağlanan paranın fırsat maliyeti de göz önünde bulundurulmalıdır (Büyükmirza,2016:741).

Stok Bulundurmama (Stoksuzluk) Maliyetleri

Üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan varlıkların o esnada işletme bünyesinde bulunmaması üretim sürecinin kesintiye uğramasına neden olacaktır. Benzer şekilde stok miktarındaki yetersizlik, müşterilerden alınan siparişlerin karşılanamaması sonucunu doğuracaktır. Üretimin kesintiye uğramış olması işletmenin sabit maliyetlerini ertelemeyecektir. Üretim gerçekleşmediği halde

katlanılan bu maliyetler de mamuller ilişkilendirilmeden gidere dönüşmesi söz konusu olacaktır. Zamanında karşılanamayan müşteri talepleri işletmenin hedeflenen satış kârına istenen sürede ulaşamamasına ve telafi edilmesi oldukça güç olan itibar ve müşteri kaybı gibi maliyetlere katlanmasına yol açacaktır. Üstelik alıcı ile imzalanmış olan sözleşme doğrultusunda, teslim süresine uyulmaması gerekçesi ile tazminat ödeme zorunda dahi kalılabilecektir (Aksoy ve Yalçın, 2013:403). Tüm bunlar işletmelerin yeterince stok bulundurmamaları durumunda karşılaşılabilecekleri olumsuzluklardır. Stok bulundurmama maliyeti olarak ifade edilen bu durum aynı zamanda stokların iyi yönetilmediğinin bir göstergesidir.

Stok Yönetimi

Stoklar çalışma sermayesi içerisinde önemli bir yeri vardır. Stoklar çalışma sermayesi içinde likiditesi diğer kalemlere kıyasla en düşük olanıdır. Stoklara yatırım yapıldıkça işletmenin likiditesi düşecektir. Böyle olmakla birlikte işletmeler stok devir hızı yükseldikçe daha düşük likidite oranıyla faaliyetlerini sürdürebilirler. Dolayısıyla stok devir hızının yüksek olması stokların iyi yönetildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Stok yönetimi stokların envanteri ile üretim, pazarlama ve finansman süreçlerinin optimum düzeyde senkronize bir biçimde yürütülmesi olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda stok yönetimi genel olarak tüm bu süreçlerin aynı zamanda denetim ve takibinin yapıldığı uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilir (Sulak, 2008:1-2). Stok miktarını minimum tutarken karı maksimum yapma çabaları için doğru alınmış yönetsel kararlar stok yönetimini başarısını gösterir.

Stok yönetim başarısı ise; stok devir hızı, stok büyüme hızı, stokların aktife oranı, stokların net çalışma sermayesine oranı, stokların dönen varlıklara oranı gibi oranlarla işletmelerin karlılıkları, işletme değeri gibi bir takım kriterlerle karşılaştırılarak ölçülmeye çalışılır. Böylece stok yönetimiyle ilgili kararların işletme performansındaki payı ölçülmeye çalışılır. Ayrıca stok yönetimi kararlarıyla işletmenin karları arasındaki ilişki tespit edilerek karın yönetilmesiyle ilgili yöneticilere ipuçları sunulabilir. Stok yönetiminin başarısının sağlanmasında aşağıdaki başlıklar dikkate alınarak hareket edilmelidir (Küçük, 2017:130-131):

- İşletme amaç ve menfaatlerine uygun stok miktar ve çeşidinin belirlenmesi,
- Belirlenen minimum stok miktarının korunması,
- Mevsimsel dalgalanmaların kontrol edilmesi,
- Stoklara bağlanan sermayenin en aza indirilmesi,

- Müşteri siparişlerinin zamanında karşılanması,
- Müşteri memnuniyetinin sağlanması ve
- İşletme karlılığının artırılmasıdır.

Stokların istenilen seviyede kalmalarını sağlayan stok yönetimi nihayetinde işletmenin stok maliyetlerini minimum seviyede tutmak, süreçlerin takibi neticesinde müşteri memnuniyetini artırmak ve nihayetinde işletme değerini artırmayı amaçlamaktadır (Küçük, 2017:130).

Stok Yönetiminin Önemi

Stoklar dönen varlıklar içinde önemli bir paya sahiptir. Bu çalışmada çalışılan yıllarda dönen varlıkların %36'sını stokların oluşturduğu görülmüştür. Stokların dönen varlıklar içerisinde likiditesi göreceli olarak daha düşüktür. Bu da stoklara yapılan yatırımın riskini artırmaktadır. Ayrıca stoklar karı doğrudan etkileyen en önemli varlıklardan birisidir. Bu haliyle stokların yönetilmesi işletmeler açısından stratejik bir önem sahiptir. Dolayısıyla yanlış stok yönetim politikaları işletmeler için finans kaynaklarının atıl tutulması, daha karlı alanlara yeterli finansman kaynağı bulunamaması gibi sebeplerden fırsatların kaçırılmasına neden olabilir. Görüldüğü gibi işletmelerin başarı veya başarısızlıkları stok yönetimlerindeki performanslarıyla doğrudan ilişkilidir. İşletmeleri başarısızlığa sürükleyen amillerin başında yanlış stok yönetim politikaları olduğu söylenebilir. İşletmenin amaçlarını gerçekleştirmesi için daha geniş bir bakış açısına olan ihtiyaç, işletmeleri stok yönetimi uygulamalarına yöneltmektedir.

Stokların net çalışma sermayesi içerisinde azımsanamayacak bir paya sahip olması, stok bulundurma veya bulundurmamanın işletmeye yüklediği ayrı ayrı maliyetlerinin olması ve yeniden nakde dönüşme döngüsündeki en önemli unsurun stoklar olması gibi sebeplerle birlikte karlılığın stoklarla olan sıkı ilişkisi stokların etkin bir şekilde yönetilmelerini işletmeler açısından zorunlu kılmıştır.

KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Richard ve Parrish (1986), çalışmalarında; işletme karlılığı, stok devir hızı ve yatırımların brüt getiri oranları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. ABD Alabama'daki Eczacılar Odasına bağlı işletmeler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. İşletmenin satış karları ve satılan mamulün maliyet bedeli arasında var olan ilişkiyi ortaya koyan stok yatırımı brüt kar marjı'nın, net kar ile anlamlı ve pozitif yönlü bir korelasyon katsayısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada sonuç olarak stok devir hızı ve brüt satış kar oranının işletme karlılığı üzerinde oldukça etkili

olduğu vurgulanırken, stok yatırımı brüt kar marjı'nın işletme yönetiminin etkinliğini gösteren anlamlı bilgiler sağlayabileceği söylenmiştir.

Koumanakos (2008), regresyon analizinin kullanıldığı bu çalışmada, stok yönetiminin işletme performansı üzerine yapacağı etkileri araştırmak amacıyla 2000-2002 yılları arasında Yunanistan'da faaliyet gösteren gıda, tekstil ve kimyasal ürün imalat işletmelerine ait finansal verilerden yararlanılmıştır. Stok seviyesinde meydana gelebilecek bir artışın, getiri oranını olumsuz yönde etkilediği, dolayısıyla stok yönetiminin işletme performansına olumlu katkılar sağlayacağı vurgulanmıştır.

Kıracı (2009), çalışmasında 2002 yılı için 155, 2003 yılı için 156 ve 2004-2006 yılları içinse 156 işletmenin finansal verilerinden yararlanmıştır. BİST imalat sektöründe işlem gören bu işletmeler üzerinde gerçekleştirilen regresyon ve korelasyon analizleri neticesinde, stok yönetimi ile işletme karlılığı arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda stok devir hızı ile brüt satış kar oranı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, stokların toplam varlıklara oranı ve stokların dönen varlıklara oranları ile çalışmaya dahil edilen tüm karlılık oranları arasında negatif yönlü ilişkiler tespit etmiştir.

Sharma ve Kumar (2011), 2000-2008 yılları arasında BSE (Bombay Stock Exchange)'de BSE 500'de işlem gören 263 Hintli işletmeye ait olan finansal veriler, çalışma sermayesinin karlılığa olan etkisini incelemek amacıyla, çoklu regresyon analizini gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda çalışma sermayesi ile işletme karlılığı arasında pozitif bir ilişkiye rastlanırken, artan stok devir hızı ve alacak tahsil sürelerinin karlılığı olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Alipour (2011), Tahran Borsasında işlem gören 1063 işletmenin 2001-2006 yılları arasında çalışma sermayesi yönetimi ile karlılık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon ve Pearson korelasyon testleri yapmıştır. Çalışmanın sonucunda stok devir hızı ile karlılık arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığına oldukça önemli bir katkı sağladığı ve aradaki anlamlı ilişkiyi gösteren oranınsa nakde dönüşüm süresi olduğunu tespit etmiştir.

Obermaier ve Donhauser (2012) 1989-2004 yılları arasında faaliyette bulunan Alman işletmeleri üzerinde yaptıkları çalışmada işletmelerin stok seviyelerinin performansa etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, stok seviyesi arttıkça işletme performansının da attığını tespit etmişlerdir. Bu duru ise daha az stok daha iyidir tezinin ampirik sonuçlarıyla tam tersini göstermiştir.

Isaksson ve Seifert (2013) yılında ABD'de 1980-2008 dönemleri arasında 4324 üretim işletmelerinde stokların verimsizliğinin performansı üzerindeki

etkilerini incelemişlerdir. Stoklardaki verimlilik azaldıkça karlılık da azaldığını tespit etmişlerdir. Stokların iyi yönetilmesinin işletmelere rekabet avantajı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Stokların daha yalın hale getirilmesiyle karlılığı artırma potansiyeline sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Agha (2014), 1996-2011 yılları içerisinde Pakistan Karachi Borsası'nda işlem gören Glaxo, Smith ve Kline ilaç şirketlerinin çalışma sermayelerinin işletmenin karlılığına olan etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda cari orandaki bir değişikliğin işletmenin karlılığına kayda değer bir etki yapmadığı bunun yanında alacak devir hızı, stok devir hızı ve tahsilat oranı ile işletme karlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Prempeh, (2015), Gana Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 4 imalat işletmesinin 2004-2014 yılları arasındaki finansal verileri, etkin stok yönetiminin işletme karlılığına yapacağı etkileri araştırmak üzere pearson korelasyonu ve çoklu regresyon analizleri ile test edilmiştir. Araştırmaya katılan tüm işletmeler için geçerli olmasa bile bazı işletmeler için stok yönetiminin, işletme karlılığına pozitif ve anlamlı bir şekilde etki ettiği tespit edilmiştir.

Sağlam ve Karaca (2015), çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığına olan etkisini araştırmak amacıyla, BİST'de işlem gören 17 tekstil işletmesinin 2000-2012 yıllarına ait finansal verilerini kullanmışlardır. Yaptıkları çalışma sonucunda işletme karlılığı cari orandan hiç etkilenmezken; stok, aktif, alacak ve çalışma sermayesi devir hızlarının asit test ve nakit oranla birlikte işletme karlılığını olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Artan toplam ve kısa vadeli borç oranlarının ise işletme karlılığını olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Atmaca (2016), BİST'te işlem gören kauçuk, plastik ve kimya sektöründeki 24 işletmenin 2009-2015 yılları arasında çalışma sermayesinin işletme karlılığına ne derece etki ettiğini araştırmıştır. Atmaca, çalışma sermayesi unsurlarıyla karlılık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Elsayed ve Wahba, (2016), stok yönetimi ve işletmenin performansı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 2005-2010 yılları arasında Mısır Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 84 işletmenin finansal verilerini kullanmıştır. Araştırmacılar; stokların satış oranının, işletmenin büyüme aşamasında performansını olumsuz bir şekilde etkilediğini, hızlı büyüme evresinde veya canlanma evresinde ise pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. İşletme performansının bağımlı değişken, stok satış oranının ise bağımsız değişken olarak ele alındığı bu çalışmada çok değişkenli MANOVA varyans analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda stokları azaltmanın genel anlamda işletme karlılığını olumlu bir şekilde etkileyeceği vurgulanmıştır.

Yıldız ve Akkoç (2016), 2000-2013 yılları içerisinde BİST’te işlem gören sanayi işletmelerine ait olan 2.312 işletme verisi, çalışma sermayesi ve işletme karlılığı arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması amacıyla Uyarlanabilir Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi yöntemi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen çalışma sonucunda işletme karlılığı ve çalışma sermayesinin doğrusal olmayan bir ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmiştir.

Aygün ve diğerleri (2018), çalışmalarında BİST’te işlem gören ve mali sektörlerde yer alanlar hariç olmak üzere farklı sektörlerden seçilen 249 işletmenin sadece 2016 yılı finansal verilerinden yararlanmışlardır. Çalışmanın konusunu stok yönetiminin işletme performansı üzerindeki etkisini araştırmak oluşturmaktadır. Elde edilen finansal oranlar yardımıyla regresyon ve koleraysan analizlerinin gerçekleştirildiği çalışmanın kolerasyon analizi sonuçlarında finansal kaldıraç değeri ile işletme performansı arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiş ve bu durumun, borçlanma oranı ile karlılık arasında negatif yönde bir ilişkiye işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda ise stoklar ile işletmenin performansı arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülker ve Arslan, (2020), stok yönetimi ile karlılık arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan çalışmada 2013-2018 yılları arasında BİST İmalat sektöründe işlem gören 140 işletmenin finansal verileri ile regresyon ve korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda stok devir hızı ile aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilirken; brüt satış karı oranı, esas faaliyet karlılık oranlarını arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE AMACI

Literatürde, çalışma sermayesinin karlılıkla olan ilişkisini inceleyen çalışmalara kıyasla stokların yönetimiyle karlılık ilişkisini ölçen çalışmalar daha azdır. Çalışma sermayesi içinde likiditesi göreceli olarak daha düşük olan stokların karlılığı nasıl etkilediği literatüre katkı sağlaması açısından yapılması gereken araştırmalardan olduğu da aşikârdır. Çalışmamızda, Kiracı’nın (2009) oluşturduğu hipotezler ve modellerden faydalanılmıştır. Kiracı’nın çalışmasında odaklandığı beş yıllık zaman dilimi içerisinde; 2002 yılı için 155, 2003 yılı için 156 ve kalan yıllar için 159 işletmeye ait olan toplamda 788 finansal veri üzerinden stok yönetimi ve karlılık arasındaki ilişki incelemiştir. Çalışmamızda ise daha geniş bir yıl aralığına odaklanılmış olup dönen varlıklar içinde stokların %10’un altında kalan ve 2005-2017 yılları arasında süreklilik arz etmeyen işletmeler analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Dolayısıyla daha tutarlı ve anlamlı sonuçlara ulaşılma hedeflenmiştir. BİST İmalat sektörü içerisindeki farklı iş

kollarında faaliyet gösteren 101 işletmenin 2005-2017 yılları arasındaki toplam 17.069 adet finansal verisi ile stok yönetimi ve işletme karlılığı arasındaki ilişkinin yönü ve açıklama gücü incelenmiştir. Bu doğrultuda korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal verilerin tamamı <https://www.finnet.com.tr> adresinden elde edilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Finansal Oranlar

Stok Yönetimiyle İlgili Oranlar	Karlılık ile İlgili Oranlar
• Stok Devir Hızı (SDH)	• Brüt Satış Karı Oranı (BSKO)
• Stokların Aktife Oranı (SAO)	• Esas Faaliyet Kar Oranı (EFKO)
• Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı (SNÇSO)	• Net Kar Oranı (NKO)
• Stokların Dönen Varlıklara Oranı (SDVO)	• Aktif Karlılık Oranı (AKO)
• Stok Büyüme Hızı Oranı (SBHO)	• Brüt Çalışma Sermayesi Karlılık Oranı (BÇSKO)
	• Özkaynak Karlılık Oranı (ÖKO)
	• Satış Büyümesi Oranı (SBO)

Tablo 1’de çalışmada kullanılan finansal oranlar gösterilmektedir. Stok yönetimi oranları olarak; stok devir hızı, stokların aktife oranı, stokların net çalışma sermayesine oranı, stokların dönen varlıklara oranı ve stok büyüme hızı oranı kullanılmıştır. Karlılık oranları ise brüt satış karı oranı, esas faaliyet kar oranı, net kar oranı, aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı ve satış büyümesi oranı kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2. Stokların Dönen Varlıklar ve Toplam Varlıklar İçindeki Yüzdeler Ağırlıkları

Yıllar	SDVO	STVO
2005	0,3801	0,1767
2006	0,3764	0,1882
2007	0,4008	0,2028
2008	0,3943	0,2030
2009	0,3537	0,1763
2010	0,3470	0,1755
2011	0,3614	0,1937
2012	0,3766	0,1902
2013	0,3520	0,1810
2014	0,3483	0,1770
2015	0,3479	0,1747

2016	0,3541	0,1729
2017	0,3388	0,1736
2005-2017	0,363	0,183

Tablo 2’de çalışma kapsamına dâhil edilmiş 101 işletmenin 2005-2017 yıllarında stokların dönen varlıklar ve toplam varlıklar içinde yüzdelik ağırlıklarına yer verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere; imalat sektörümüzde stokların, dönen varlıklar içerisinde en yüksek paya 0,40 ile 2007 yılı olurken, toplam varlıklar içerisinde en yüksek paya 0,203 ile 2008 yılı olmuştur. Çalışılan yıllarda işletmelerin dönen varlıklarının %36,3 stoklardan oluşmaktadır. Stokların toplam varlıklar içinde oranı ise %18,3’tür.

Tablo 3. Kullanılan İşletmelerin Alt Sektörler İtibariyle Dağılımı

BİST İmalat Sektörü	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mobilya	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Gıda	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Kâğıt ve Basım	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Kimya	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
Metal Ana	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Metal Eşya	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Diğer İmalat	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taş ve Toprak	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Tekstil	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Toplam	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Tablo 3’te çalışma kapsamına dâhil edilmiş 101 işletmenin, imalat sektörünün hangi alt sektöründe faaliyette bulunduğu gösterilmektedir. Çalışmada dokuz farklı alt sektörde faaliyette bulunan işletmelerin 13 yıllık verileri kullanılmıştır.

Tablo 4. Değişkenlerin 2005-2017 Dönemi için Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Çarpıklık Standart Hata		Basıklık Standart Hata	
Stok Devir Hızı	3,114	0,068	16,486	0,135
Stok Büyüme Hızı Oranı	3,633	0,068	31,247	0,135
Stokların Aktife Oranı	1,786	0,068	4,284	0,135

Stokların Dönen Varlıklara Oranı	0,895	0,068	0,617	0,135
Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı	-8,850	0,068	286,206	0,135
Brüt Satış Karı Oranı	-0,195	0,068	4,401	0,135
Faaliyet Kar Oranı	-2,518	0,068	20,437	0,135
Net Kar Oranı	-4,449	0,068	48,323	0,135
Özkaynak Karlılık Oranı	-19,530	0,068	467,815	0,135
Aktif Karlılık Oranı	-2,521	0,068	35,447	0,135
Brüt Çalışma Sermayesi Karlılık Oranı	-8,567	0,068	185,995	0,135
Cari Oran	2,598	0,068	8,783	0,135
Kaldıraç Oranı	1,537	0,068	8,285	0,135
Satış Büyümesi Oranı	5,409	0,068	93,494	0,135

Çalışma kapsamında elde edilen finansal veriler ile analizler gerçekleştirilebilmek için uygulanması gereken ilk adım verilerin normal dağılıma uyup uymadığını incelemektir. Verilerin normal dağılıma uymaması analiz sonuçlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda yapılması gereken verilerin çarpıklık ve basıklık katsayılarını ölçmek ya da Shapiro-Wilk testi ve Kolmogorov-Smirnov testlerini gerçekleştirmektir. Normal dağılımın çarpıklık katsayısı 0 iken basıklık kat sayısı 3'tür (Tablo 4). Analiz kapsamında değerlendirdiğimiz verilerin sayısı 29'u aştığından dolayı Kolmogorov-Smirnov testinin yapılması uygun görülmüştür (Karagöz,2016:91). Normal dağılıma sahip olan iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için parametrik bir test olan "Pearson Korelasyon Katsayısı" testi uygulanırken, değişkenler arasındaki ilişki normal dağılıma uymuyorsa spearman sıra korelasyon analizi uygulanmaktadır (Kıracı, 2009:173).

Tablo 5. Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

	İstatistik değeri	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
Stokların Dönen Varlıklara Oranı	0,076	1,313	0,000
Stokların Aktife Oranı	0,113	1,313	0,000
Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı	0,390	1,313	0,000
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,119	1,313	0,000
Stok Devir Hızı	0,130	1,313	0,000
Brüt Satış Karı Oranı	0,039	1,313	0,000
Faaliyet Kar Oranı	0,141	1,313	0,000
Özkaynak Karlılık Oranı	0,324	1,313	0,000
Net Kar Oranı	0,167	1,313	0,000
Brüt Çalışma Sermayesi Kar Oranı	0,147	1,313	0,000
Aktif Karlılığı	0,087	1,313	0,000
Satış Büyümesi Oranı	0,153	1,313	0,000

H_0 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uyar.

H_1 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uymaz.

Gerçekleştirilen Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarının anlamlı olduğu Tablo 5'te görülmektedir. Ancak %5 anlamlılık düzeyine göre yukarıdaki verilerin önemlilik değerleri %5'ten küçük olduğu için H_0 reddedilerek H_1 kabul edilir. Sonuç olarak verilerin normal dağılmadığı gözlenmektedir. Bu sonuç parametrik ölçümlerin bu veri ile yapılamayacağını gösterdiği için non-parametrik testlerin yapılması gerektiği öngörülmüştür. Dolayısıyla çalışmada pearson yerine spearman sıra korelasyon analizi tercih edilmiştir.

Tablo 6. Finansal Oranlara Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Medyan
Stokların Dönen Varlıklara Oranı	0,3640	0,15817	0,3365
Stokların Aktife Oranı	0,1835	0,11521	0,1623
Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı	0,5904	23,44026	0,7000
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,1684	0,38867	0,1145
Stok Devir Hızı	5,4646	3,92827	4,5340
Brüt Satış Karı Oranı	0,2075	0,10770	0,2005
Faaliyet Kar Oranı	0,0674	0,13718	0,0674
Özkaynak Karlılık Oranı	0,0279	1,03479	0,0801
Net Kar Oranı	0,0320	0,15460	0,0430
Brüt Çalışma Sermayesi Kar Oranı	0,0782	0,29714	0,0854
Aktif Karlılığı	0,0399	0,10135	0,0400
Cari Oran	1,9647	1,43496	1,5624
Kaldıraç Oranı	0,4831	0,24714	0,4425
Satış Büyümesi Oranı	0,1123	0,32366	0,1003

Tablo 6'da verilerin aritmetik ortalama, standart sapma ve medyan üzerinden tanımsal istatistiklerine yer verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde; tüm aritmetik ortalamaların pozitif olduğu görülmektedir. Standart sapmalar incelendiğinde ise stokların net çalışma sermayesine oranındaki büyüklük göze çarpmaktadır. Bunun nedeni çalışmaya dâhil edilen 101 işletme içerisinde "stokların net çalışma sermayesine oranının" birbirinden oldukça farklı bir dağılıma sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada korelasyon katsayılarının istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadıkları hipotez testleri ile test edilmiştir. Bu bağlamda hipotezler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H_0 : Stok yönetim oranları ile karlılık oranları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (İlgili değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı sıfırdır)

H_1 : Stok yönetim oranları ile karlılık oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır. (İlgili değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı sıfırdan farklıdır)

İlişkinin istatistiksel olarak anlamlı çıktığı dönemlerde H_0 reddedilerek, H_1 kabul edilmektedir.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi; değişkenlerden herhangi birinin, diğerini etkileyip etkilemediğini araştırır. Bir başka deyişle; değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını, derecesini ve yönünü belirlemeye çalışılır (Karagöz,2016:693). Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir. $-1 < r < 1$ arasında değer alabilen korelasyon katsayısının 1’e yaklaşması, ilişkinin derecesinin kuvvetlendiği anlamına gelirken, 0’a eşit olması ise değişkenler arasında hiçbir ilişkinin var olmadığı anlamına gelmektedir.

Gerçekleştirilen hipotez testleri sonucunda elde edilen korelasyon katsayılarının yer aldığı tablolarda, korelasyon katsayılarının 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeylerine göre istatistiki açıdan anlamlı olup olmadıkları gösterilmiştir. Yapılan korelasyon analizleri sonuçlarının yer aldığı tablolarda “***” 0,01 anlamlılık düzeyini, “*” 0,05 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Çalışmada korelasyon analizi yapılarak stok yönetimi ile karlılık arasında ilişkiler test edilmiştir.

Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 7. 2005-2017 Dönemi İçin Hesaplan Finansal Oranlar Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		BSKO	FKO	ÖKO	NKO	BÇSKO	AKO	SBO
SDH	r	-0,145**	0,050	0,203**	0,129**	0,269**	0,223**	0,128*
	P	0,000	0,069	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
SAO	r	-0,121**	-0,193**	-0,082**	-0,193**	-0,230**	-0,112**	0,140
	P	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,607
SDVO	r	-0,143**	-0,257**	-0,251**	-0,282**	-0,280**	-0,276**	-0,052
	P	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,060
SNÇSO	r	-0,139**	-0,091**	0,003	-0,070*	-0,032	-0,038	0,016
	P	0,000	0,001	0,911	0,011	0,250	0,172	0,554
SBHO	r	0,194**	0,192**	0,203**	0,166**	0,183**	0,181**	0,283**
	P	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

*, = p<0,05 düzeyinde anlamlı; ** = p<0,01 düzeyinde anlamlı,

2005-2017 dönemi için stok yönetimi oranları ile karlılık oranları arasındaki korelasyon Tablo 7’de verilmiştir. Korelasyon analiz sonuçlarının yorumu ise aşağıda başlıklar altında yapılmıştır.

Stok Devir Hızı (SDH)

Brüt satış karı oranı ile negatif ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir. Korelasyon katsayısı “-0,145” olarak gerçekleşirken, meydana gelen ilişki “0,01” anlamlılık düzeyinde olduğu için önemli bir ilişkiyi göstermektedir.

Faaliyet kar oranı ile *stok devir hızı* arasında dönemin genelinde de olduğu gibi 2009 yılı haricinde hiçbir yılda anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Özkaynak karlılık oranı, *net kar oranı*, *brüt çalışma sermayesi kar oranı*, *aktif karlılık oranı* ve *satış büyümesi oranı* ile 2005-2017 dönemi genelinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen ilişkinin yönü ve gücü sırasıyla şu şekildedir: ($r=0,203$; $p<0,01$), ($r=0,129$; $p<0,01$), ($r=0,269$; $p<0,01$), ($r=0,223$; $p<0,01$) ve ($r=0,128$; $p<0,05$). Korelasyon katsayısının 1’e daha yakın olması nedeniyle *stok devir hızı* ile en güçlü ilişkinin *brüt çalışma sermayesi kar oranı* arasında gerçekleştiği söylenebilir.

Stokların Aktife Oranı (SAO)

Satış büyümesi oranı haricindeki tüm karlılık oranlarıyla istatistiki açıdan anlamlı negatif yönlü, “0,01” anlamlılık düzeyinde olduğu için güçlü bir ilişki içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Tablodaki sırasıyla aradaki bu ilişkinin gücü ve yönü şu şekildedir: ($r=-0,121$; $p<0,01$), ($r=-0,193$; $p<0,01$), ($r=-0,082$; $p<0,01$), ($r=-0,193$; $p<0,01$), ($r=-0,230$; $p<0,01$) ve ($r=-0,112$; $p<0,01$). Korelasyon katsayısının 1’e daha yakın olması nedeniyle *stokların aktife oranı* ile en güçlü ilişkinin *özkaynak karlılık oranı* arasında gerçekleştiği söylenebilir.

Satış büyümesi oranı ile pozitif bir ilişki içerisinde olmasına rağmen aradaki bu ilişki istatistiki açıdan anlam taşımamaktadır.

Stokların Dönen Varlıklara Oranı (SDVO)

Tüm karlılık oranları ile negatif bir ilişki içerisinde olmakla beraber, bunlardan istatistiki açıdan anlam taşımayan sadece *satış büyümesi oranı* ile olan ilişkisidir. Diğer karlılık oranlarıyla olan ilişkisi istatistiki açıdan güçlüdür. Tablodaki sırasıyla aradaki bu anlamlı ilişkinin gücü ve yönü şu şekildedir: ($r=-0,143$; $p<0,01$), ($r=-0,257$; $p<0,01$), ($r=-0,251$; $p<0,01$), ($r=-0,282$; $p<0,01$), ($r=-0,280$; $p<0,01$) ve ($r=-0,276$; $p<0,01$). Meydana gelen ilişki “0,01” anlamlılık düzeyinde olduğu için önemli bir ilişkiyi göstermektedir. Korelasyon katsayısının

1'e daha yakın olması nedeniyle *stokların dönen varlıklara oranı* ile en güçlü ilişkinin *brüt satış karı oranı* arasında gerçekleştiği söylenebilir.

Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı (SNÇSO)

Brüt satış karı oranı, faaliyet kar oranı ve net kar oranı ile istatistiki açıdan anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen ilişkinin yönü ve gücü sırasıyla şu şekildedir: (r=-0,139; p<0,01), (r=-0,091; p<0,01) ve (r=-0,070; p<0,05).

Özkaynak karlılık oranı ve satış büyümesi oranı ile pozitif, *brüt çalışma sermayesi kar oranı ve aktif karlılık oranı* ile negatif ilişki içerisinde olsa bile bu ilişkiler, istatistiki açıdan anlam taşımamaktadır.

Stok Büyüme Hızı Oranı (SBHO)

Tüm karlılık oranları ile pozitif ve istatistiki açıdan güçlü bir ilişki içerisindedir. Tablodaki sırasıyla aradaki bu anlamlı ilişkinin gücü ve yönü şu şekildedir: (r=0,194; p<0,01), (r=0,192; p<0,01), (r=0,203; p<0,01), (r=0,166; p<0,01), (r=0,183; p<0,01), (r=0,181; p<0,01) ve (r=0,283; p<0,01). Meydana gelen tüm ilişkiler "0,01" anlamlılık düzeyinde olduğu için önemli bir ilişkiyi göstermektedir. Korelasyon katsayısının 1'e daha yakın olması nedeniyle *stok büyüme hızı oranı* ile en güçlü ilişkinin *satış büyüme oranı* arasında gerçekleştiği söylenebilir.

Regresyon Analizi

Regresyon analizi; Bağımsız değişkenlerin değerlerini kendisine baz alarak, bağımlı değişken olarak belirlenen değişkenlerin, ortalama değerini tahmin etmeye yarayacak olan denklemin ortaya çıkarılmasını sağlar. Bunun yanında bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini ortaya koyar (Karagöz, 2016:693).

"Bağımlı değişken" olarak, karlılık ile ilgili finansal oranlardan; aktif karlılığı, brüt satış kar oranı ve net kar oranının alındığı regresyon modelinde, "bağımsız değişken" olarak ise stok devir hızı, stokların dönen varlıklara oranı, stokların aktife oranı, stok büyüme hızı ile birlikte cari oran, kaldıraç oranı ve karlılıkla ilgili finansal oranlar arasında değerlendirdiğimiz satış büyüme hızı oranı alınmıştır.

Gerçekleştirilen çok değişkenli regresyon analizi için iki farklı model kurulmuştur. İlk modelimizde sadece "karlılık ve stok yönetimi" oranları yer alırken ikinci model için bunlara ek olarak; kaldıraç oranı, cari oran ve satış büyüme hızı oranı" kullanılmıştır. Stok ve satışlardaki değişimi belirlemek

amacıyla stok büyüme hızı ve satış büyüme oranları oluşturulan modellere dahil edilmiştir. Regresyon analizi ile stok yönetiminin karlılık üzerindeki etkisi test edilmeye çalışılmıştır. Kurulan modeller şu şekildedir:

Genel olarak çoklu regresyon modeli şu şekilde ifade edilir:

$$Y = a + bX_1 + cX_2 + dX_3 + \dots + e_i$$

Y : Bağımlı değişken (Karlılık oranları)

$X_1, X_2, X_3, \dots$: Bağımsız değişkenler (Stok yönetimi oranları, kaldıraç, cari oran, $a, b, c, d, \dots$: Katsayılar e_i : Hata terimi

Birinci regresyon modeli

Aktif Karlılık Oranı = $a + \text{Stok Aktif Oranı } X_1 + \text{Stok Dönen Varlık Or. } X_2 + \text{Stok Devir Hızı } X_3 + \text{Stok Büyüme Hızı Oranı } X_4 + e_i$

Brüt Satış Kar Oranı = $a + \text{Stok Aktif Oranı } X_1 + \text{Stok Dönen Varlık Or. } X_2 + \text{Stok Devir Hızı } X_3 + \text{Stok Büyüme Hızı Oranı } X_4 + e_i$

Net Kar Oranı = $a + \text{Stok Aktif Oranı } X_1 + \text{Stok Dönen Varlık Or. } X_2 + \text{Stok Devir Hızı } X_3 + \text{Stok Büyüme Hızı Oranı } X_4 + e_i$

İkinci regresyon modeli

Aktif Karlılık Oranı = $a + \text{Stok Yönetimi Oranları } X_{1\dots5} + \text{Cari Oran } X_6 + \text{Kaldıraç Oranı } X_6 + \text{Satış Büyümesi Oranı } X_7 + e_i$

Brüt Satış Kar Oranı = $a + \text{Stok Yönetimi Oranları } X_{1\dots5} + \text{Cari Oran } X_6 + \text{Kaldıraç Oranı } X_6 + \text{Satış Büyümesi Oranı } X_7 + e_i$

Net Kar Oranı = $a + \text{Stok Yönetimi Oranları } X_{1\dots5} + \text{Cari Oran } X_6 + \text{Kaldıraç Oranı } X_6 + \text{Satış Büyümesi Oranı } X_7 + e_i$

“Değişken Ekleme ve Eleme Yöntemi (Stepwise Selection)” yöntemi, regresyon analizi için kurulan modele katkı yapan değişkenlerin belirlenmesine imkan sağlayarak modelde katkısı olmayacak değişkenlerin modelden çıkarılmasını sağlar. Bu sayede kurulacak olan modelin en az değişkenle en anlamlı sonuçlar vermesi sağlanmış olur. Bu nedenle bağımsız değişkenler, kurulan modele dahil edilirken açıklaması yapılan bu yöntemden yararlanılmıştır (Karagöz,2016:833). Regresyon analizi sonuçları aşağıda tablolar halinde verilmiş, gerçekleşmiş olan sonuçlar yorumlanmıştır.

*Regresyon Analizi Sonuçları***Tablo 8.** Stok Yönetimi Oranları ile Karlılık Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Bğımlı D.		Sabit	SAO	SDVO	SDH	SBHO	R ² %	DW	F
AKO	r	0,075	0,164	-0,226	0,001	0,024	12,2	1,858	36,189
	P	0,000	0,000	0,000	0,069	0,001			0,000
	VIF		2,323	2,443	1,414	1,110			
BSKO	r	0,307	0,120	-0,240	-0,008	0,031	11,1	1,844	32,710
	P	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000			0,000
	VIF		2,323	2,443	1,414	1,110			
NKO	r	0,126	0,286	-0,428	0,000	0,036	11,9	1,900	35,176
	P	0,000	0,000	0,000	0,069	0,001			0,000
	VIF		2,323	2,443	1,414	1,110			

Tablo 8’de stok yönetimi oranlarıyla aktif kar oranı, brüt satış kar oranı ve net kar oranı arasındaki regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenleri açıklama gücünü gösteren R² değeri düşük olmakla beraber sırasıyla; % 12,2, % 11,1 ve % 11,9 olarak gerçekleşmiştir. Stokların dönen varlıklara oranı tüm bağımlı değişkenleri negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Stokların aktife oranı ve satış büyüme hızı oranı, tüm bağımlı değişkenleri pozitif yönde etkilemiştir. Stok devir hızı ise brüt satış kar oranı haricindeki bağımlı değişkenleri pozitif yönde etkilemiştir. P değerine bakıldığında modelin anlamlı olduğu görülmektedir. 1’den küçük ve 3’ten büyük Durbin Watson değerleri ilişkili hata değerleri olduğunu gösterir. Durbin Watson değerinin sırasıyla 1,858, 1,844 ve 1,900 olmasından dolayı otokorelasyon söz konusu değildir (Yavuz, 2009:130-138). VIF’ler üzerinden yapılan incelemelerde ise hiçbir değer beşin üzerinde olmaması, çoklu bağlantılı doğrusallık olmadığını göstermektedir. Stok devir hızı ve stok büyüme hızı oranı açısından da anlamlı sonuçlar elde edilmiş olmakla birlikte etkilerin diğerlerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. 2005-2017 Yıllarında Stok Yönetimi ve Diğer Oranlar ile Aktif Karlılık Oranı Arasındaki Regresyon Analizinin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	T	P	VIF
Sabit	0,002	0,275	0,784	
Kaldıraç Oranı (KO)	0,002	0,344	0,731	2,147
Cari Oran (CO)	0,013	12,328	0,000	1,642
Stok Büyüme Hızı Oranı (SBHO)	-0,037	-4,948	0,000	1,069
Stok Dönen Varlık Oranı (SDVO)	0,012	3,990	0,000	1,122
Satış Büyümesi Oranı (SBO)	0,015	3,966	0,000	1,128

$$R^2 = 0,835 \quad P = 0,000 \quad F = 1099,442 \quad \text{Durbin Watson} = 2,055$$

$$\text{Aktif Kar Oranı} = 0,002 + 0,002 \text{ KO} + 0,013 \text{ CO} - 0,037 \text{ SBHO} + 0,012 \text{ SDVO} + 0,015 \text{ SBO}$$

Tablo 9’da stok yönetimi oranları ve diğer oranlarla aktif karlılığı arasında yapılan regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Tabloda yer alan bağımsız değişkenlerden sadece stok büyüme hızı oranının, aktif kar oranına negatif yönde bir etki yaparken; diğer bağımsız değişkenlerin pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. P değerine bakıldığında modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerin aktif karlılığını açıklama gücünü gösteren R^2 değeri % 83,5 olarak gerçekleşmiştir. Durbin Watson değeri 2,055 olmasından dolayı otokorelasyon söz konusu değildir. VIF’ler üzerinden yapılan incelemelerde çoklu bağlantılı doğrusallık probleminin olmadığı da görülmektedir.

Tablo 10. Stok Yönetimi Oranları ve Diğer Oranlarla Brüt Satış Kar Oranı Arasındaki Regresyon Analizinin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	T	P	VIF
Sabit	0,121	8,647	0,000	
Cari Oran (CO)	0,089	5,433	0,000	2,147
Stok Devir Hızı (SDH)	0,020	8,075	0,000	1,642
Stok Büyüme Hızı Oranı (SBHO)	0,111	9,722	0,000	1,504
Stok Dönen Varlık Oranı (SDVO)	-0,027	-1,487	0,137	1,069
Satış Büyümesi Oranı (SBO)	0,020	2,690	0,007	1,122

$R^2 = 0,42 \quad P = 0,000 \quad F = 35,966 \quad \text{Durbin Watson} = 1,841$

$$\text{Brüt Satış Kar Oranı} = 0,121 + 0,089 \text{ CO} + 0,020 \text{ SDH} + 0,111 \text{ SBHO} - 0,027 \text{ SDVO} + 0,020 \text{ SBO}$$

Stok yönetimi oranları ve diğer oranlarla brüt satış kar oranı arasında yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir. Tabloda yer alan bağımsız değişkenlerden sadece stokların dönen varlıklara oranının, brüt satış kar oranına negatif yönde bir etki yaparken; diğer bağımsız değişkenlerin pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerin brüt satış kar oranını açıklama gücünü gösteren R^2 değeri %42 olarak gerçekleşmiştir. VIF’ler üzerinden yapılan incelemelerde çoklu bağlantılı doğrusallık probleminin olmadığı da görülmektedir.

Tablo 11. Stok Yönetimi Oranları ve Diğer Oranlarla Net Kar Oranı Arasında Yapılan Regresyon Analizinin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	T	P	VIF
Sabit	-0,036	-2,288	0,022	
Cari Oran (CO)	0,104	5,631	0,000	2,147
Kaldıraç Oranı (KO)	0,020	7,080	0,000	1,642
Stok Büyüme Hızı Oranı (SBHO)	-0,140	-6,926	0,000	1,069
Stokların Aktife Oranı (SAO)	0,018	2,110	0,035	1,122
Satış Büyümesi Oranı (SBO)	0,003	0,335	0,738	1,128
R ² =0,474 P = 0,000 F = 195,919 Durbin Watson = 2,032				
Net Kar Oranı= -0,036 + 0,104 CO + 0,020 KO- 0,140 SBHO + 0,018 STAO + 0,003 SBO				

Stok yönetimi oranları ve diğer oranlarla net kar oranı arasında yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 11 'de verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında ise satış büyümesi oranı haricinde diğer bütün değişkenlerin istatistikî olarak anlamlı şekilde belirleyici olabilecekleri gözlenmiştir. Tabloda yer alan bağımsız değişkenlerden sadece stok büyüme hızı oranının, net kar oranına negatif yönde bir etki yaparken; diğer bağımsız değişkenlerin pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. VIF'ler üzerinden yapılan incelemelerde çoklu bağlantılı doğrusallık probleminin olmadığı da görülmektedir. Modelin açıkladığı olduğu R² değeri ise %47,4 olarak gerçekleşmiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Stoklar işletmelerin çalışma sermayeleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışılan yıllarda çalışma sermayesinin yaklaşık %36'sı stoklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla işletmeler kaynaklarından bir kısmını stoklarını finanse etmekte kullanılmaktadırlar. Stokların nakde dönüşüm süresi dönen varlık unsurları arasında nispeten daha yavaş olduğundan, nispi ağırlığının daha az olması istenilen bir durumdur. Karlılığı etkileyen pek çok faktör olmakla birlikte stokların karlılık üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Dolayısıyla stok miktarının; üretimi ve satışları olumsuz etkilemeyecek ama bu arada karlılığı da artıracak uygun bir düzeyde tutulması stok yönetiminin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmada 2005-2017 yılları arasında BİST İmalat Sektöründe faaliyette bulunan 101 işletmenin stok yönetim oranları ile karlılık oranları arasındaki ilişki korelasyon yöntemiyle ve karlılık üzerindeki etkisi de regresyon analizleri incelenmiştir. Bu çalışmada diğer benzer çalışmalardan farklı olarak hem daha çok işletme sayısı hem de daha uzun yıl çalışılmıştır. Çalışmada önceki çalışmalarını

doğrular sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar stokların yönetimi işletmeler açısından ne kadar önemli olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

Koumanakos (2008), Kiracı (2009), Alipour (2011), Sharma ve Kumar (2011), Agha (2014), Atmaca (2016), Ülker ve Arslan (2020) ve çalışmalarındaki sonuçlara bakıldığında “stok devir hızı ile brüt satış kar oranı arasında gözlemlenen negatif yönlü ilişki” bakımından bizim çalışmamızla benzer sonuçlara ulaşımlardır. Kiracı (2009) stokların toplam varlıklara oranı ile stokların dönen varlıklara oranlarının, çalışmaya dâhil edilen tüm karlılık oranları arasında negatif yönlü ilişkiler tespit edilmesi bakımından benzer sonuçlar içermektedir.

Stok devir hızı ve brüt satış kar oranı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu da; işletmelerin satışlarını artırmak için kar marjlarından fedakârlık yapmaları olarak ifade edilebilir. Enflasyonist bir ortamda faaliyet gösteren bir işletme için enflasyondan kaynaklanan maliyet artışlarının tamamının satış fiyatlarına yansıtılamaması, *brüt satış kar oranının* düşmesi sonucuna neden olmuş da olabilir.

Stok devir hızı ile özkaynak karlılık, net kar, brüt çalışma sermayesi kar ve aktif kar oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. *Stok devir hızı ile faaliyet kar oranı* arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Stokların aktife oranı ile brüt satış kar, faaliyet kar, net kar, brüt çalışma sermayesi kar ve aktif kar oranları arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. *Stokların aktife oranı ile özkaynak karlılık oranı* arasında zayıf da olsa negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bulduğumuz bu sonuçlarla; stokların aktif içerisindeki tutarının artmasının, işletmelerin karlılık oranlarında azalışa neden olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. *Stokların aktife oranı ile satış büyümesi oranının* dönem genelinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Stokların dönen varlıklara oranı ile çalışmada kullanılan tüm karlılık oranları arasında negatif yönlü bir ilişki gözlemlenirken bunlar arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan sadece *satış büyümesi oranı* ile gerçekleşmiştir.

Stok büyüme hızı oranı ile çalışmada kullanılan tüm karlılık oranları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir.

Regresyon analizi için oluşturulan birinci model doğrultusunda stok yönetimi oranları ile karlılık oranları (*aktif kar oranı, brüt satış kar oranı ve net kar oranı*) arasında gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarında R^2 değerlerinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. *Stokların dönen varlıklara oranı* tüm bağımlı değişkenleri negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Regresyon analizi için oluşturulan ikinci modelde bağımlı değişkenleri (*aktif kar oranı, brüt satış kar oranı ve net kar oranı*) açıklamak üzere bağımsız değişkenlere stok yönetimi oranlarına ek olarak cari oran, kaldıraç oranı ve satış büyümesi oranının eklenmesi neticesinde bağımsız değişkenlerimizin bağımlı değişkenleri açıklama seviyelerini gösteren R^2 değerinin arttığı gözlemlenmiştir. *Satış büyümesi oranı* ile tüm bağımlı değişkenlerin pozitif bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. *Stok büyüme hızı oranının; aktif kar oranı ve net kar oranı* ile pozitif, *brüt satış kar oranı* ile negatif bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. *Stokların dönen varlıklara oranının; brüt satış kar oranı* üzerinde negatif ancak *aktif kar oranı* üzerinde pozitif etkisinin olabileceği gözlenmiştir.

Stok yönetimi ve alacakların yönetimi gibi çalışma sermayesinin alt unsurları ile karlılık arasındaki ilişkilerin yönünü ve etkisini test eden araştırmalar çalışma sermayesi yönetimi için de yöneticilere yol gösterici olmaları açısından ipuçları verebilir. Bundan sonraki çalışmalarda stok yönetimi ile işlemenin performansı veya işletme değeri ile arasındaki ilişkilere bakılabilir. Ayrıca stok yönetimi ile karın manipüle edilip edilmediği üzerinde de çalışmalar yapılarak daha ufuk açıcı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Agha, H. (2014). Impact Of Working Capital Management On Profitability, *European Scientific Journal*, 10(1), 374-381. <https://doi.org/10.19044/esj.2014.v10n1p%25p>
- Akdoğan, N. (2018). *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Gazi Kitabevi.
- Aksoy, A. ve Yalçın, K. (2013). *İşletme Sermayesi Yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Alipour, M. (2011). Working Capital Management And Corporate Profitability: Evidence From Iran, *World Applied Sciences Journal*, 12(7), 1093-1099.
- Aslan, S. (2015). *Finansal Muhasebe*. Umut Kitap Evi.
- Atmaca, M. (2016). Finansal Oranlar Aracılığıyla Çalışma Sermayesi Bileşenlerinin Karlılığa Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Kimya, Plastik Ve Kauçuk Şirketlerinde Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 633-649.
- Aygün, M., Önal, E., Kılıçlı, Y. ve Kıpçak, E. (2018). Stok Yönetiminin Firma Performansı Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir İnceleme, *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 167-183.

- Büker, S., Aşikoğlu, R. ve Sevil, G. (2014). *Finansal Yönetim*. Sözkesen Matbaacılık.
- Büyükmirza, K. (2016). *Maliyet ve yönetim muhasebesi*. Gazi Kitabevi.
- Doğan, M. (2019). *İşletme ekonomisi ve yönetimi*. Nobel Yayıncılık.
- Elsayed, K. and Wahba, H. (2016). Reexamining The Relationship Between Inventory Management And Firm Performance: An Organizational Life Cycle Perspective, *Future Business Journal*, 2(1), 65-80. <https://doi.org/10.1016/j.fbj.2016.05.001>
- Isaksson, O.H.D and Seifert, R.W. (2014). Inventory Leanness And The Financial Performance Of Firms, *Production Planning & Control*, 25(12), 999- 1014. <https://doi.org/10.1080/09537287.2013.797123>
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS Ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kindik, N. ve Arslan, A. (2017). Kârlılık Sürdürülebilirliği Ve Kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Kooperatif İşletmesi Olan Konya Şeker Fabrikası, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52, 608-626. **doi:** [10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.12.833](https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.12.833)
- Kıracı, M. (2009). Stok yönetimi ve karlılık ilişkisinin finansal oranlar aracılığıyla incelenmesi: İMKB imalat sektöründe bir araştırma, *ODTU Gelişme Dergisi*, 36(1), 161-195.
- Kobu, B. (2017). *Üretim yönetimi*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Koumanakos, D. P. (2008). The Effect Of Inventory Management On Firm Performance, *International Journal Of Productivity And Performance Management*, 57(5), 355-369. <https://doi.org/10.1108/17410400810881827>
- Küçük, O. (2017). *Stok Yönetimi: Ampirik Bir Yaklaşım*. Seçkin Yayıncılık.
- Külter, B. ve Demirgüneş, K. (2007). Perakendeci firmalarda karlılığı etkileyen değişkenler hisse senetleri İMKB’de işlem gören perakendeci firmalar üzerinde ampirik bir çalışma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 445-460.
- Obermaier, R. and Donhauser, A. (2012). Zero Inventory And Firm Performance: A Management Paradigm Revisited, *International Journal Of Production*

Research, 50(16), 4543-4555.
<https://doi.org/10.1080/00207543.2011.613869>

Prempeh, K. B. (2015). The Impact Of Efficient Inventory Management On Profitability: Evidence From Selected Manufacturing Firms In Ghana, *International Journal Of Finance And Accounting*, 5(1), 22-26. doi: [10.5923/j.ijfa.20160501.03](https://doi.org/10.5923/j.ijfa.20160501.03)

Richard, H. and Parrish, M.S. (1986). The Relationships Between Profitability, Inventory Efficiency, And Gross Margin Return On Investment In Alabama Community Pharmacies, *Journal of Pharmaceutical Marketing & Management*, 1(1), 203-225. https://doi.org/10.3109/j058v01n01_03

Sağlam, M. ve Karaca, S.S. (2015). Çalışma sermayesi unsurlarının firma karlılığına etkisi: borsa istanbul şirketleri üzerine bir uygulama, *Gazi Osmanpaşa üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 119-132.

Sharma, A.K. and Kumar, S. (2011). Effect Of Working Capital Management On Firm Profitability: Empirical Evidence From India, *Global Business Review*, 12(1), 159-173. <https://doi.org/10.1177/097215091001200110>

Sulak, H. (2008). *Stok kontrolü ve ekonomik sipariş miktarı modellerinde yeni açılımlar: ödemelerde gecikmeye izin verilmesi durumu ve bir model önerisi*, [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Tokmak, S. (2013) *Çalışma sermayesi yönetimi*. Detay Yayıncılık.

Ülker, Y. ve Arslan, Ö. (2020). Finansal Oranlar Aracılığıyla Stok Yönetimi Ve Karlılık İlişkisinin İncelenmesi: İmalat Sektöründe Bir Uygulama, *Anemon Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1153-116. <https://doi.org/10.18506/anemon.668756>

Yamak, O. (2007). *Üretim Yönetimi*. Türkmen Kitabevi.

Yavuz, S. (2009). Hataları ardışık bağımlı (otokorelasyonlu) olan regresyon modellerinin tahmin edilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 123-140.

Yıldız, B. ve Akkoç, S. (2016). Çalışma sermayesi ve kârlılık ilişkisinin keşifsel bir araçla (ANFIS) incelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBF Dergisi*, 11(1), 285- 308.

Yükçü, S. (2014). *UFRS Örneklili, ERP açıklamalı yönetim açısından maliyet muhasebesi*, Ertem Basım.

**Implementation of Activity-Based Costing Method In
Accommodation Companies: A Case Study In A 5-Star Hotel¹**

Ömer Burak PAKSOY

Lecturer Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University,
Gazipaşa MRB Vocational School,
Department of Management and Organization,
omer.paksoy@alanya.edu.tr,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1273-5915>

Baki YILMAZ

Prof. Dr., Selçuk University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Accounting and Finance,
byilmaz@selcuk.edu.tr,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5392-2485>.

Abstract

The purpose of this study is to provide some empirical evidence about implementing the activity-based costing (ABC) method and how to calculate costs in a 5-star hotel operating in Alanya / Antalya and to discuss the cost results by comparing them with the traditional costing method. Due to the Covid-19 outbreak in 2020, the data of July 2019 were used to make cost calculations more accurate and healthy. While making cost calculations, the activities in the hotel are classified as four main (front office, housekeeping, service, kitchen) and one joint (including common and administrative expenses) activities. The study was adopted to the case study, and the data were obtained from the hotel officials. As a result of the study, it was concluded that ABC method is applicable in the case hotel and the calculated unit cost is more accurate and realistic than the traditional costing method.

Keywords: Activity-Based Costing, Traditional Costing Method, Accommodation Companies, Hotels.

---

¹ Article Arrival/Acceptance Date: 25.04.2021/05.08.2021

Reference Information: Paksoy, Ö.B. ve Yılmaz, B. (2021). Implementation of activity-based costing method in accommodation companies: a case study in a 5-star hotel. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Journal of Social Sciences*, 18 (3), 2090-2113. DOI: 10.33437/ksusbd.926678.

Konaklama İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Uygulanması: 5 Yıldızlı Bir Otelde Vaka Çalışması

Öz

Bu çalışmanın amacı, Alanya / Antalya'da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otel işletmesinde faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM) yönteminin uygulanması ve maliyetlerin nasıl hesaplanacağı hakkında bazı ampirik kanıtlar sağlamak ve maliyet sonuçlarını geleneksel maliyet yöntemi ile karşılaştırarak tartışmaktır. 2020'deki Covid-19 salgını nedeniyle maliyet hesaplamalarını daha doğru ve sağlıklı hale getirmek için Temmuz 2019 verileri kullanılmıştır. Maliyet hesaplamaları yapılırken oteldeki faaliyetler dört ana (ön büro, kat hizmetleri, servis, mutfak) ve bir ortak (genel ve idari giderler dahil) faaliyetler olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada örnek olay yöntemi benimsenmiş ve veriler otel yetkililerinden alınmıştır. Çalışma sonucunda FTM yönteminin otelcilikte uygulanabilir olduğu ve hesaplanan birim maliyetin geleneksel maliyet yöntemine göre daha doğru ve gerçekçi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Geleneksel Maliyet Yöntemleri, Konaklama İşletmeleri, Oteller.

INTRODUCTION

Today, tourism has become one of the largest industries in the world. According to the report prepared by the United Nations World Tourism Organization, as an export category worldwide, tourism ranks third after chemicals, fuels, and automotive products. In many developing countries, tourism is at the top in the export category. Tourism also can contribute, directly or indirectly, to all of the goals that have been included as targets on inclusive and sustainable economic growth, sustainable consumption, and production (UNWTO, 2020).

In Turkey, there is a significant contribution to the economy of tourism revenues. In 2020, due to the covid-19 outbreak, there was a big decrease in tourism revenues worldwide. According to the evaluation made by the United Nations World Tourism Organization, it is estimated that global tourism industry will contract by 58 to 78 percent due to the outbreak. Despite this, in 2019, Turkey has achieved approximately 34 billion US Dollars in tourism income. The share of tourism revenues in the gross domestic product was 4.6 percent. This rate is higher than the rates in other periods. Also, the number of foreign tourists visiting Turkey in 2019 was approximately 45 million (TURSAB, 2020).

Accommodation companies operating in the tourism industry have become one of the most essential business lines today. Especially in the 21st century, the

growth in the income level of people, the increase of their leisure time, the more emphasis on the comfort and relaxation of people, the increase in travel with technology, and globalization have caused the accommodation companies to develop and become more critical in the economy. The tourism industry will be open to all changes in the globalization process. It will be a developing industry that strives to achieve success by accepting the positive features of globalization (Holjevac, 2003: 130-131).

Due to intense and global competition, companies have opted for product differentiation. As a result of this situation, new production methods have been developed in which the product variety is high but in small quantities (Kaygusuzoğlu, 2010: 245). Global and intense competition also encourages companies to use more advanced technologies leading to the development of new production systems. Constantly changing market conditions and developing technology requires new understanding and developments in cost management concepts. Traditional costing methods are insufficient to meet the needs of companies due to these developments and changes. Therefore, modern costing methods are needed to meet the needs of businesses.

Accommodation companies are service businesses that provide integrated services and perform many activities such as food and beverage, entertainment, and meetings. Controlling costs effectively in accommodation companies, increasing profitability and maintaining its existence in an intense competitive environment is only possible with an effective costing method (Kurtlu and Selçuk 2020: 262).

Contemporary costing methods are useful in companies, which is also described as modern production environments, where technology is used extensively and where product variety, resources, and activities are high. Although accommodation companies are labor-intensive due to their sectoral characteristics, they will find the opportunity to provide cost-effectiveness and control if they apply contemporary costing methods due to the large variety of resources, activities, and products.

Using new costing methods help companies to compete in these rough competition conditions, because it helps to calculate costs accurately thus helps to control and reduce costs. Activity-based costing (ABC) method is one of these methods. ABC is considered as one of the most important innovations in cost calculation and management accounting (Gosselin, 2007: 666).

The aim of this study is to evaluate the results of the application of ABC method in the basic service departments of a hotel and to discuss its impact. The results of the study are consistent with the results of other case studies made in

this field. The study consists of two parts. In the first part, the definition and purpose of the ABC method, the necessity of ABC system in hotel companies, and other studies that are made in this field are given. In the second part, there is a case study in a 5-star hotel. Activities and cost calculations in the study differ in terms of being more detailed than other case studies. The ABC method is applicable for hotel companies with a detailed cost accounting system.

As mentioned in the literature review section, the ABC method is not preferred in most of the accommodation companies due to the difficulty and complexity of installing the system and its cost. Instead, many accommodation companies prefer traditional costing methods. If accommodation companies prefer using ABC method to traditional costing methods, this study thought to be a guide in calculating costs more accurately thus reducing costs.

ACTIVITY-BASED COSTING METHOD IN ACCOMMODATION COMPANIES

Traditional costing methods have been widely used in manufacturing and service industries for hundreds of years. However, due to technological breakthroughs in industry in the 1980s, new costing methods were developed (Haroun, 2015: 259). One of these methods is Activity-Based Costing method, developed by Cooper and Kaplan in the early 1990s, this method is a methodology that measures the activities and resources of cost factors, cost, and performance. According to this method, cost factors consume activities while activities consume resources. In other words, it examines the causal relationships between cost factors and activities, and between activities and resources (Abbas and Wagdi, 2014).

Definition and Purposes of Activity-Based Costing (ABC) Method

ABC method is an important and widely used full costing method in accounting. This method states that in order to show the relationship between activities, resource consumption, and ultimately profit, it is necessary to start by focusing primarily on products. ABC is a method that measures cost objects such as products, customers, and services. ABC primarily attributes resource costs to activities performed by the company. In other words, activities consume resources, so products consume activities sequentially in the formation of costs.

ABC method has been developed to provide more accurate information than traditional costing methods in the calculation of product cost, especially when a large number of products are produced in companies or production processes become complex and the cost structure changes. ABC is a method for assigning the indirect costs to the products. Therefore, ABC method is an alternative to the traditional costing method that is based on production volume. One of the most

perceived benefits of adopting ABC is more accurate cost information for product costing (Cooper and Kaplan, 1991: 131).

ABC method is applied in two stages. In the first stage, resource costs are collected in resource cost pools and these are then allocated to the activities. In the second stage, activity costs are collected in activity cost pools and then distributed to cost objects (Hoozee and Hansen, 2018: 144).

Although ABC method seems like an accounting model at first glance, it is a method designed to inform management about current, past, and future transactions in the company. Perceiving the purpose of this method as just distributing costs correctly may lead to ignoring essential functions such as managerial and strategic decision processes (Seldüz, 2013: 27).

In this context, the primary purposes of ABC method can be listed as follows (Eraslan, 2019: 10):

- To ensure the costs that add low values are minimized or eliminated by classifying the activities as creating or not creating added value.
- To create an effective and efficient information database to increase the functionality of the activities that contribute to meeting customer demands and thus positively affect profitability.
- Determining the causes of problems and determining the solutions.
- Correcting inaccurate cost allocations resulting from the inadequacies of traditional costing methods and some weak assumptions.
- Providing accurate cost information so that managers can make the right decisions.

The Necessity of Using Activity-Based Costing Method In Accommodation Companies

ABC method was developed in 1980s by Robin Cooper and Robert Kaplan in order to eliminate the shortcomings of traditional costing methods. The rapid increase in automation in production techniques, and the complexity of production systems in the early 1980s led to a rapid decrease in direct labor costs, which is one of the elements that constitute the production cost, and an increase in overhead costs, which is another cost element, at the same speed (Von Brandt-Siemers, 201: 23).

When it comes to the accommodation industry, there is no distinction between direct raw materials, direct labor and overhead costs in hotel companies. Expenses can be followed as direct and indirect costs. The increased amount of indirect costs made it more sensitive to assign the costs to products and services.

In addition, the fact that fixed costs are quite high compared to variable costs causes insufficient cost calculation. Traditional costing is insufficient, and fails to allocate these costs correctly. Because most of the costs are indirect. Therefore, using the ABC method in hotels will be beneficial in terms of obtaining more accurate costs (Ciğer, 2020: 167).

Some reasons for hotels to adopt ABC are as below (Patiar, 2016: 3):

- The implementation of effective product strategies through the correct distribution of indirect costs,
- Their positioning in a competitive market through the use of detailed cost information,
- More emphasis on activities that create added value,
- Achievement of organizational goals through cost control.

However, if hotels adopt more functional costing systems such as ABC, accurate pricing that can reduce costs without providing low quality service will be able to make decisions, measure performance effectively, and make extensive use of cost data for other management applications (Pavlatos and Paggios, 2009: 523).

As a result, the ABC method is beneficial in the following cases (Patiar, 2016: 7):

- Indirect expenses (overhead costs) have a high share in total expenses since they are not directly allocatable to products.
- High product portfolio and product variety.
- It forces hotels to gain a cost advantage over their competitors. It increases efficiency in strategic and operational decisions. This increases profitability and financial performance.

Disadvantages of Activity-Based Costing Method

Although it is accepted as an important innovation in the field of cost accounting, difficulties in the application and maintenance of ABC system prevented ABC from being an efficient, current, and contemporary cost management tool. Some following criticisms are brought to the ABC method (Caner, 2019: 4; Salem and Mazhar, 2014: 41-42):

- The ABC method has a large number of cost pools and cost drivers. Therefore, it can be more complex than traditional costing methods.
- Some difficulties may arise in the application of the ABC method, such as the determination of cost drivers, the assignment of joint costs, and varying rates of cost drivers.

- The application of ABC method requires a significant amount of time, and cost.
- Data on the ABC method can be subjective and difficult to verify.
- Collecting, storing, processing, and reporting data can be costly.
- The ABC method cannot be easily updated to suit changing conditions.

For these reasons, another costing system, Time-Driven Activity-Based Costing method, which is easier to implement and less costly than ABC and is a more updated version of ABC has been developed.

LITERATURE REVIEW

When the literature is reviewed, most of the studies on ABC have been carried out in production companies. In studies on ABC in accommodation companies, it has been concluded that ABC is superior to other traditional costing methods that are based on case studies. In addition, it is seen that some studies include survey applications to determine the adoption and application level of the method. Some studies on the subject are as follows:

Pavlatos and Ioannis (2009), conducted a survey of 85 hotel companies on the cost systems used by the Greek hotel industry. As a result of the study, they concluded that approximately 75% of the hotels in Greece apply traditional costing systems, and the rate of application of the activity-based costing method is higher than in other countries.

Zounta and Bekiaris (2009), examined the perceptions of hotel accountants and managers about cost-based management and decision making using the survey method. 71% of hotel companies are aware of ABC, but it has been revealed that only 15% use the method.

El-Deeb et al. (2011), proposed to use a new model through the application of ABC approach that can be applied in the purchasing department to optimize the performance of purchasing activities. It has been determined that the ABC model increases the purchasing performance in the accommodation industry.

Vazakidis and Karagiannis (2011), aimed to discuss the outcome of implementing both traditional costing and Activity-Based Management models in a high level hotel enterprise. The data obtained from the analysis gave an idea about the organizational structure to the hotel management and help overtake current bottlenecks, and boundaries. The ABM method can be used effectively at budgeting and benchmarking. Also, this method gives an idea to the business about how the pricing policy should be.

Köroğlu (2013), in his study, determined the stages of activity-based costing method in a hotel, then grouped the costs of the hotel in four main activity centers based on the cost data of the hotel, and uploaded the result to four different customer groups and found the unit cost.

Altuntaş (2014), in his study, aimed to measure the application level of ABC method in accommodation companies by survey method. As a result of the study, he emphasized that it is not easy to apply the ABC method in the accommodation sector, but with the application of the method, the costs can be determined more accurately, the use of capacity and efficiency can increase, and it is effective in reducing costs.

Alsoboa et al. (2015), examined the effects of using strategic decision making techniques on the performance of Jordanian hotels by using the survey method. It showed that ABC method and strategic decision making techniques have a statistically significant effect on the performance of Jordan hotels.

Mashayekhi and Ara (2017), aimed to provide some experimental evidence of ABC application in the accommodation sector in Iran and compare it with the traditional costing method. Different costs per unit were obtained in the two methods. ABC provides more accurate and detailed information.

Özer and Bilici (2017), aimed to investigate the applicability of ABC method at accommodation companies operating in the province of Van/Turkey. It has been revealed that companies implementing ABC calculate more accurate costs, but it is difficult to determine the activities while applying ABC.

Faria et al. (2018), examined the degree of adoption of the activity-based costing method in performing customer profitability analysis in hotels using the survey method. It has been concluded that hotels do not adopt the ABC method and prefer to use traditional costing methods.

Karacan (2019), in his study, touched on the theoretical infrastructure of the activity-based costing method in tourism companies. He explained the ABC application with the case study method.

When the literature is reviewed in general, the case studies chosen as the method are usually the comparison of the traditional costing method with the ABC method. All of the studies given in the literature review section of the study have been applied in large-scale hotels. In the results of the studies, it has been observed that ABC gives more accurate cost and detailed information compared to the traditional costing method, creates flexibility in pricing, and has a positive effect on financial performance. It has been also revealed that ABC produces more accurate information in customer profitability analysis and accordingly,

managers use customer profitability analysis in pricing and strategic decisions. In the studies where the survey method was preferred, it was revealed that the ABC method was used in hotels little or no. However, their level of adoption was high. The obstacles to the application of ABC method were determined as the difficulty of determining the activities in accommodation companies and satisfaction with the current costing system.

As a result of the literature review, it has been determined that ABC method is not widely used in hotel companies because it requires detailed data. Despite the rapid increase in the number of hotel businesses in Turkey, the lack of a large number of studies on costing and ABC method in hotels has been effective in conducting the study.

THE CASE STUDY IN A 5-STAR HOTEL AND RESEARCH DESIGN

The purpose of the study is to calculate the service cost produced in a 5-star hotel in Alanya/Antalya by applying ABC method and compare it with the cost calculated according to the traditional costing method. For the application of the ABC method, a decent 5-star international hotel was selected and accounting data in July 2019 was used for costing purposes through ABC and traditional methods. One of the co-authors of the study directly contacted the hotel manager and officials, and obtained first-hand data about the application. The exemplary accommodation company is currently using the traditional costing method to conduct its costing system. The data presented in the case study represent actual data gathered throughout the one month period of 2019.

The limitations of the study are as follows:

- Since some estimated data are used in the current cost system applied by the company, the information specified by the company managers is taken as basis.
- When applying the activity-based costing method, the main structure of the service cost, front office, housekeeping, service, kitchen and other services were examined.
- Since the purpose of the study is to calculate the service cost, the costs related to the management will be assigned by taking into account the number of overnight stays without entering the activities' details to complete the application.
- Due to the Covid-19 outbreak, the hotel could not serve for a long time in 2020. Therefore, 2019 data were used to make the calculations more accurate.

General Information About The Hotel

The hotel is located on 12 km from Alanya and 45 km from Gazipaşa Airport and is open 12 months a year. Providing service with an all-inclusive concept, the hotel is established on an area of 23.000 m² and is a family hotel with a large green area consisting of 6 blocks and a total of 350 rooms (with 700 beds capacity). The services included in the product are food, beverage, accommodation, Turkish bath-sauna, spa, bars, swimming pools, sports, and entertainment activities.

Busy periods of the hotel are between April-October and the peak period is June-July-August. With the effect of the characteristics of the Antalya region, the hotel works with the highest profit margin in the relevant periods and the customers come as a group through the travel agency. Hence, travel agencies play an important role in determining the sale price in an intense competitive environment.

The study is based on July 2019 data, and the average length of stay for customers is seven days. The company has an 80% occupancy rate in July. Also, 10% of the customers are children and 10% additional beds are used.

$$\text{Room Occupancy Rate} = 350 \times 0,80 = 280 \text{ rooms}$$

$$\text{Beds Occupancy Rate} = 700 \times 0,80 = 560 \text{ person (adult)}$$

$$\text{The number of children} = 280 \times 0,10 = 28 \text{ children}$$

$$\text{The number of customers who can stay with additional bed} = 280 \times 0,10 = 28 \text{ person}$$

$$\text{Total number of customers per week} = 616 \text{ person}$$

$$\text{Total number of customers per month} = 616 \times 4 = 2.464 \text{ person}$$

$$\text{The number of overnight stays per month} = 2.464 \times 7 = 17.248$$

The number of personnel and square meters of areas in the hotel are listed below.

Table 1. Number of Personnel and Square Meters of Areas in the Hotel

Department	Number of Personnel	Area	Square Meters of Areas (m ²)
Front Office	14	Front Office	80
Housekeeping	45	Rooms	7.800
Service	35	Park&Garden	7.500

Kitchen	35	Beach	5.000
Animation	10	Service	100
Park&Garden	11	Kitchen	400
Laundry	9	Restaurant	660
Doctor	1	Laundry	60
Security	12	Bars (Pool/Lobby)	850
Administrative	14	Amfi Theatre	300
Technical Service	21	Turkish Bath-Sauna	250
Purchasing	4		
Accounting/Finance	9		
TOTAL	220	TOTAL	23.000

The July/2019 period expense information for the hotel is as follows:

Table 2. Expenses Incurred in July

Expenses	Amount (₺)
Staff Food and Beverage	48.901,32
Transport Expenses	33.780,61
Electricity	34.887,42
Water	9.215,89
Landscape and Pool	12.170,92
Laundry	3.685,93
Phone	11.245,36
Depreciation	295.481,55
Food	500.077,60
Beverage	318.647,67
Cleaning Equipment	27.687,13
Stationery and Printed Forms	7.214,20
Chemical Materials	14.863,10
Boucle Materials	4.756,82
LPG	52.450,50
Vehicle Fuel	18.960,00
Service Materials	2.417,36
Maintenance	9.250,85
Spare Parts	6.743,25
Electrical Materials	7.654,21
Plumbing Materials	2.637,35
Personnel Wages	1.216.468,64
TOTAL	2.639.197,68

Activity-Based Costing Method Application In the Hotel

ABC implementation steps are as follows:

- 1- Determination of activities and activity cost centers
- 2- Determination of resource costs and activity cost drivers
- 3- Creating cost pools and allocation of resource costs to the activities
- 4- Determination of cost drivers
- 5- Allocation of activity costs to the service production cost

Determination of Activities and Activity Cost Centers

As a result of the investigations carried out in the hotel and face-to-face interviews with the hotel officials, it was determined that four main and one other (common and administrative expenses) activities were carried out in the hotel while determining these activity centers, care was taken to collect similar activities in a single activity pool. Thus, the creation of unnecessary activity centers was avoided. The following table lists the activity cost centers and sub-activities at the case hotel.

Table 3. The Activity Cost Centers and Sub-Activities in the Hotel

<i>Activity Cost Centers</i>	<i>Sub-Activities</i>
<i>Front Office Activity Center</i>	Welcoming Customers
	Making Reservations
	Check-in Processes
	Taking Customers to the rooms
	Check-out Processes
	Keeping and Controlling Customer Accounts
	Making Night Reportings
<i>Housekeeping Activity Center</i>	Cleaning and Arrangement of Occupied and Empty Rooms
	Control of the Rooms
	Preparing reports on the situation of the rooms and informing relevant units
	Cleaning of Public Areas (including beach, pools, bars and restaurant)
<i>Services Activity Center</i>	Preparation of Tables
	Placing and drying service supplies after washing

	Removing the Service
	Receiving and placing the orders
<i>Kitchen Activity Center</i>	Preparation of Menus and Recipes
	Cooking Food
	Preparation of the buffet
	Removing the buffet
<i>Other Activity Center</i>	Scullery
	Animation
	Turkish bath-sauna-spa-fitness
	Beach and pool services
	Park&Garden
	Security
	Laundry
	Technical Service
	Administrative
	Other

Determination of Resource Costs and Activity Cost Drivers

Information obtained from the interviews with hotel managers, the resources and the activity cost drivers are given in Table 4.

Table 4. The Resources and Activity Cost Drivers

<i>Resources</i>	<i>Activity Cost Drivers</i>
Staff Food and Beverage	Number of Staff
Transport Expenses	Number of Staff
Electricity	Kw/h
Water	Ledger Entries
Landscape and Pool	Ledger Entries
Laundry	Ledger Entries
Phone	Number of Staff
Depreciation	Square Meters of Areas
Food	Consumption Reports
Beverage	Consumption Reports
Cleaning Equipment	Consumption Reports

Stationery and Printed Forms	Consumption Reports
Chemical Materials	Consumption Reports
Boucle Materials	Consumption Reports
LPG	Ledger Entries
Vehicle Fuel	Oil Receipts
Service Materials	Consumption Reports
Maintenance	Ledger Entries
Spare Parts	Consumption Reports
Electrical Materials	Consumption Reports
Plumbing Materials	Consumption Reports
Personnel Wages	Department Payrolls

Creating Cost Pools and Allocation of Resource Costs to the Activities

At this stage, the cost driver for each expense is determined and distributed to the activity centers. The distribution of the costs of the hotel applied in the study is given in Table 5.

Table 5. Allocation of the Costs to the Activity Cost Centers

Resource Costs	Activity Cost Drivers	ACTIVITY COST CENTERS					TOTAL (₺)
		Front Office	Housekeeping	Service	Kitchen	Other	
Staff Food and Beverage²	Number of Staff	3.111,90	10.002,54	7.779,76	7.779,76	20.227,36	48.901,32
Transport Expenses	Number of Staff	2.149,68	6.909,67	5.374,19	5.374,19	13.972,89	33.780,61
Electricity	Kw/h	1.744,37	16.745,96	3.139,87	6.977,48	6.279,74	34.887,42
Water	Ledger Entries		4.147,15	1.013,75	2.764,77	1.290,22	9.215,89

² Due to the page and word constraints, not all distributions are shown, staff food and beverage expenses are given as an example. Total staff food and beverage consumption is 48.901,32 TL and the total number of staff is 220. The overhead allocation rate is calculated as 222,278 TL/staff. The distribution of food and beverage expenses of the personnel within the number of personnel working in the hotel departments to the activity centers is as follows;

Front Office = 14 x 222,278 = 3.111,90 TL
 Housekeeping = 45 x 222,278 = 10.002,54 TL
 Service = 35 x 222,278 = 7.779,76 TL
 Kitchen = 35 x 222,278 = 7.779,76 TL
 Other = 91 x 222,278 = 20.227,36 TL

Landscape and Pool	Ledger Entries					12.170,92	12.170,92
Laundry	Ledger Entries		3.685,93				3.685,93
Phone	Number of Staff	715,61	2.300,19	1.789,03	1.789,03	4.651,49	11.245,36
Depreciation	Square Meters of Areas	1.027,76	100.977,61	20.683,71	5.138,81	167.653,66	295.481,55
Food	Consumption Reports				500.077,60		500.077,60
Beverage	Consumption Reports			318.647,67			318.647,67
Cleaning Equipment	Consumption Reports		8.029,27			19.657,86	27.687,13
Stationery and Printed Forms	Consumption Reports	2.524,97	786,45	654,87	542,92	2.704,99	7.214,20
Chemical Materials	Consumption Reports					14.863,10	14.863,10
Boucle Materials	Consumption Reports		4.756,82				4.756,82
LPG	Ledger Entries				12.150,25	40.300,25	52.450,50
Vehicle Fuel	Oil Receipts					18.960,00	18.960,00
Service Materials	Consumption Reports			2.417,36			2.417,36
Maintenance	Ledger Entries	1.110,10	2.590,24		4.440,41	1.110,10	9.250,85
Spare Parts	Consumption Reports	809,19	5.259,74			674,33	6.743,25
Electrical Materials	Consumption Reports	382,71	6.123,37			1.148,13	7.654,21
Plumbing Materials	Consumption Reports		369,23		316,48	1.951,64	2.637,35
Personnel Wages	Department Payrolls	77.411,64	248.823,13	193.529,10	208.329,10	488.375,66	1.216.468,64
TOTAL (ACTIVITY COST CENTERS)		90.987,94	421.507,29	555.029,30	755.680,80	815.992,34	2.639.197,68

The distribution of total costs by activity centers is as follows; 3.45% is front office, 15.97% housekeeping, 21.03% service, 28.63% kitchen, and 30.92% other departments. Approximately 30% of the expenses in the other activity center consist of common expenses that concern the entire company and expenses related to administrative units such as management, security, purchasing, accounting, marketing, and human resources. There is no direct relationship with the consumption of the activities.

The total service cost of the hotel is 2.187.630,10 TL. But the total cost of the company is 2.639.197,68 TL. Management, security, purchasing, accounting, marketing, and human resources related expenses are also included in the total cost. Expenses related to this type of activities are not included in the service production cost. Out of service non-allocated expenses are listed in the table 6 below.

Table 6. Non-Allocated Expenses

Departments	Expenses (₺)
Sales and Marketing	67.735,14
Administration	56.445,95
Accounting & Finance	101.602,71
Doctor	11.289,19
Security	135.470,27
Purchasing	45.156,76
Human Resources	33.867,57
TOTAL	451.567,58

As shown in the table above, 451.567,58 TL of 815.992,34 TL has been allocated to the operating expenses not included in the service cost. The remaining amount (364.424,76 TL) is distributed to the activity centers within the number of personnel and is shown in the table below.

Table 7. Distribution of Other Activity Cost Center Expenses

Activity Cost Centers	Cost of Other Activity Center	Overhead Allocation Rate	Allocation Amount (₺)	Activity Center Total Costs (₺)
Front Office	364.424,76	0,11	39.549,97	130.537,91
Housekeeping	364.424,76	0,35	127.124,92	548.632,21
Service	364.424,76	0,27	98.874,94	653.904,24
Kitchen	364.424,76	0,27	98.874,94	854.555,74
TOTAL		1,00	364.424,76	2.187.630,10

Determination of Cost Drivers

Distribution keys must first be assigned to the activities in order to add the general production expenses accumulated in the activities to the service cost. The activity distribution keys determined within this scope are shown below:

Table 8. Determination of Cost Drivers

<i>Activities</i>	<i>Cost Drivers</i>
<i>Front Office</i>	Number of Customers
<i>Housekeeping</i>	Number of Activities
<i>Service</i>	Number of Overnight Stays
<i>Kitchen</i>	Number of Overnight Stays

As shown in the table above, to allocate the costs accumulated in the activities to the service, the appropriate activity cost drivers that will best represent the relevant activity have been determined.

a) Front Office

It is the unit that accepts customers who come to stay in the hotel, performs reservation, registration, room, baggage, account, fee collection, message and communication transactions, and informs guests about activities inside and outside the hotel.

Expenses in this activity center can generally be given as electricity, water, depreciation, personnel wages, stationery and other expense groups as seen above. While determining the cost driver for this activity center, the most appropriate driver was determined. As a result, this activity center is directly customer-oriented and serves accordingly, so the total number of customers staying at the hotel is taken into account. The total number of customers in July was 2.464.

$$\text{Room Occupancy Rate} = 350 \times 0,80 = 280 \text{ rooms}$$

$$\text{Beds Occupancy Rate} = 700 \times 0,80 = 560 \text{ person (adult)}$$

$$\text{The number of children} = 280 \times 0,10 = 28 \text{ children}$$

The number of customers who can stay with additional bed = $280 \times 0,10 = 28$ person

Total number of customers per week = 616 person

Total number of customers per month = $616 \times 4 = 2.464$ person

b) Housekeeping

The housekeeping department performs all works related to the cleaning, order and maintenance of the hotel. In an accommodation company, housekeeping department cleans, preserves, and maintains guest rooms, corridors and general areas. In addition, it carries out the cleaning, preservation and decoration of the hotel and guest linen. The guest wants comfort and attention at home in a safe and quiet environment. He wants the service he receives to be perfect in return for his expenses. For this reason, housekeeping staff should know the expectations of the guests well. The housekeeping staff who create positive and negative impressions of the guest about the company are a whole. The housekeeping workers should know the place and importance of this department in the accommodation company, and employees should be arranged accordingly.

The most appropriate cost driver for this department will be the hotel's total number of housekeeping activities. The hotel has a total of 350 rooms. Since the month of application is July, which is a high season, a total of 45 people work in housekeeping services that month. Their daily activities are $350 \times 45 = 15.750$ times a day and these activities are calculated as $15.750 \times 30 = 472.500$ times/month for that month.

c) Service

Food and beverage service; it is the profession and art of presenting the food and beverages desired by the guests within certain rules, satisfying them by acting according to their social and psychological conditions and providing the highest possible income to the company.

Service department, in general, is in cooperation with all departments of a hotel. For the preparation of the restaurant and kitchen, forecast from the front office is as important as it is necessary at the check outs. In addition to this daily information, forward-looking reservation information to see the future, the data of special guests such as room number, number of people and the type of food are available in the front office. For this reason, the most appropriate cost driver will be the total number of overnight stays of customers in July.

Total number of customers per week = 616 person

Total number of customers per month = $616 \times 4 = 2.464$ person

The number of overnight stays per month = $2.464 \times 7 = 17.248$

d) Kitchen

When evaluating the quality of the service offered by the hotel companies, not only the rooms and the furniture in these rooms are taken into account, but also the quality of the food and drinks offered by the hotel. Food produced in the kitchen is of great importance in terms of quality. Quality food production has a positive effect on customer satisfaction. It is very important that the dishes desired by the customers are included in the menus, that these foods are delicious, nutritious and pleasant, and that hygiene rules are followed during the production and service of the meals. For the kitchen department, the total number of overnight stays will be the most appropriate cost driver, as in the service department.

Allocation of Activity Costs to the Service Production Cost

Assigning the activity costs to the service cost through cost drivers is as follows:

Table 9. Calculation of Service Cost

<i>Activity Centers</i>	<i>Cost Drivers</i>	<i>Total Cost of Activities (₺)</i>	<i>Unit Cost of Service (₺)</i>
<i>Front Office</i>	Number of Customers = 2.464 person	130.537,91	$(130.537,91/2.464) = 52,98$
<i>Housekeeping</i>	Number of Activities = 472.500 times	548.632,21	$(548.632,21/472.500) = 1,16$
<i>Service</i>	Number of Overnight Stays = 17.248 O/N stays	653.904,24	$(653.904,24/17.248) = 37,91$
<i>Kitchen</i>	Number of Overnight Stays = 17.248 O/N stays	854.555,74	$(854.555,74/17.248) = 49,55$
TOTAL		2.187.630,10	141,60

Within the unit cost determined above, the costs of administrative units such as marketing, human resources, security, doctor, purchasing, accounting, and finance, which were previously subtracted from the total cost, are not included. Normally, this stated administrative expenses are included in the total cost. These expenses will be assigned on the cost object based on the number of overnight stays.

The total administrative expenses is 451.567,58 TL and the unit cost will be 26,18 TL ($451.567,58/17.248$). Total unit cost according to ABC method has been calculated as 167,78 TL ($141,60 \text{ TL} + 26,18 \text{ TL}$). According to the traditional

costing method, if the number of overnight stays is taken as the cost driver, the total unit cost is calculated as 153,02 TL (2.639.197,68 / 17.248).

The unit cost according to the ABC method turned out to be almost the same as the unit cost calculated according to the traditional costing method. Because in the ABC method, the cost of each activity was calculated separately, and different cost drivers were used.

CONCLUSION

Accurate calculation of cost data is vital for companies in almost every sector in the intense competitive environment in order to hold on to the market and survive. Misinformation about the costs of companies can greatly hinder their capacity to do and maintain business. Accurate cost information enables managers to measure profit to make the best decisions for the future of the company. Whether the business is a production, trade or service business may cause some differences in the calculation of cost data.

In Turkey, the number of companies operating in the tourism sector, especially hotels, is increasing every year. This increase in the number of hotels has made it very difficult for hotels to maintain and improve their profit margins. As a result, the costs incurred by hotels have increased and their profit margins have declined. Therefore, hotels should strategically manage their costs in order to survive in the highly competitive tourism industry.

In the study, the total unit service cost is calculated as 153,02 TL according to the traditional costing method. In the activity-based costing method, unit cost is calculated as 52,98 TL in the front office activity center, 1,16 TL in the housekeeping activity center, 37,91 TL in the service activity center, and 49,55 TL in the kitchen activity center. By adding up these unit costs incurred in the activity centers, the total unit service cost was calculated as 141,60 TL.

According to the traditional costing method, the cost of each customer receiving service from the hotel is 153,02 ₺, and the management will continue its activities by making a pricing and service decision based on this cost. The service fee of a more costly department may be cheaper, and the service fee of a less costly department may be higher. This may cause customers to question the hotel's pricing policies.

The purpose of comparing the ABC method with the traditional costing method is not to show the costs of the ABC method lower or higher, but to allow the cost of each department and customer to be calculated in the most accurate way. While the ABC method realizes this purpose, it aims to reach the most rational result by distributing the indirect costs with its unique method.

The reason for the lower service unit cost according to the ABC method in the study is that the administrative costs are not taken into account. When these costs are taken into account, it reaches the same level as the unit cost calculated according to the traditional costing method. If, in the study, the number of customers were chosen as the cost driver instead of the number of overnight stays in the distribution of costs in some activity centers, the unit cost would be approximately 7-8 times higher. That's why the determination of accurate activity drivers is very important.

The fact that the number of transactions in front office activities is not directly proportional to the number of overnight stays differs from the traditional cost in calculating the cost of these activities. For example, although the registration of the customers to the room is done once for each customer, the total cost realized in the front office without considering the activities in traditional costing is assigned on a single cost driver and the unit cost is calculated. Therefore, it cannot be calculated how much the activities carried out in the front office have on the service cost. The hotel calculates the cost of the activities by applying the ABC method, to accurately determine which activity has a positive or negative impact on the company, and the performance of its activities and employees.

On the other hand, in order to increase the performance of the service activities, the company can train its employees by examining the costs of the activities, recruit new employees or fire personnel if they have a negative contribution to the realization of the activity.

There are also studies in the literature that show similarities with the data obtained as a result of the application. Koroğlu (2013), in his study, calculated the cost of customer groups in a hotel and emphasized that the ABC method is more effective when calculating costs. Altuntaş (2014), in his study, emphasized that it is not easy to apply the ABC method in the accommodation sector, but with the application of the method, the costs are determined more accurately, the use of capacity and efficiency can increase and it is effective in reducing costs.

As a result of the study, it is concluded that ABC is applicable in the accommodation sector similar to the literature related to the ABC methods in this field. However, in this study, unlike other studies in the literature, the cost calculated with the ABC method was higher than the traditional costing method. Determining the accurate cost drivers based on actual data for a hotel can play a key role in cost management. In addition, determining the cost information on the basis of activity makes it easier for the hotel to make decisions on the basis of activities.

However, it has been concluded that the application of ABC in accommodation companies is effective in reducing costs and capacity utilization of companies, more accurate cost data can be obtained with ABC and it would be beneficial to analyze the activities separately. Moreover, this method provides more detailed, healthy and precise information, leading managers to make more accurate and strategic decisions such as customer profitability, pricing and budgeting. Therefore, ABC method is highly recommended especially for the accommodation companies. However, it should be considered that the method is costly and time-consuming.

REFERENCES

- Abbas, K. and Wagdi, O. (2014, May 16-17). *Cost systems adoption in Egyptian manufacturing firms: competitive study between ABC and RCA systems*. 21st International Economic Conference – IECS, Sibiu, Romania. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2447454>.
- Alsoboa, S., Nawaiseh, M.E., Karaki, B.A. and Al Khattab, S. (2015). The impact of usage of strategic decision making techniques on Jordanian hotels' performance, *International Journal of Applied Science and Technology*, 5(1), 154-165.
- Altuntaş, C. (2014). Konaklama işletmelerinde faaliyet tabanlı maliyet sisteminin uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 54-69.
- Caner, G. (2019). Zaman sürücülü faaliyet tabanlı maliyetleme sistemi bir mermer işletmesi uygulaması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2019(82), 1-20.
- Ciğer, A. (2020). Konaklama işletmelerinde faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi: bir otel işletmesinde vaka çalışması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 164-185.
- Cooper, R. and Kaplan, R.S. (1991). Profit priorities from activity-based costing, *Harvard Business Review*, 69(3), 130-135.
- El-Deeb, M.S., Tawfik, Y., Bassim, M.A. and Elwy, E. (2011). Activity based costing (ABC) as an approach to optimize purchasing performance in hospitality industry, *International Journal Of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(2), 319-329.

- Eraslan, S. (2019). *Faaliyet tabanlı maliyetleme ve zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminin bir sanayi işletmesinde uygulanması*, [Doctoral dissertation, Osmaniye Korkut Ata University].
- Faria, A.R., Ferreira, L. and Trigueiros, D. (2018). Analyzing customer profitability in hotels using activity based costing, *Tourism & Management Studies*, 14(3), 65-74.
- Gosselin, M. (2007). A review of activity-based costing: technique, implementation, and consequences, *Handbooks of Management Accounting Research*, 2, 641-671.
- Haroun, A.E. (2015). Maintenance cost estimation: application of activity based costing as a fair estimate method, *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 21(3), 258-270.
- Holjevac, I.A. (2003). A vision of tourism and the hotel industry in the 21st century, *International Journal of Hospitality Management*, 22(2), 129-134.
- Hoozée, S. and Hansen, S.C. (2018). A comparison of activity-based costing and time-driven activity based costing, *Journal of Management Accounting Research*, 30(1), 143-167.
- Karacan, S. (2019, 30 May). *Turizm işletmelerinde faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminin kullanılması*. Proceedings of 3th ICTEBS, Available at: https://www.academia.edu/download/61473731/ICTEBS_2019_LASTD_RAFT25.11.201920191210-26643-yj00z4.pdf.
- Kaygusuzoğlu, M. (2010). Üretim maliyetlerindeki yapısal değişmelerin nedenleri ve maliyetleme kararlarına etkileri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), 240-258.
- Köroğlu, Ç. (2013). Otel işletmelerinde rekabet üstünlüğü elde etmek için bir ileri yönetim muhasebesi yöntemi olarak faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminin analizi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 57, 39- 56.
- Kurtlu, A. and Selçuk, Ş. (2020). Bir konaklama işletmesinin alakart restoranında kaynak tüketim muhasebesi uygulaması, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(2), 261-281.
- Mashayekhi, B. and Ara, M. (2017). Activity-based costing in the hospitality industry: a case study in a hotel, *World Academy of Science, Engineering*

and Technology International Journal of Social and Tourism Sciences, 11(9), 2180-2184.

- Özer, S. and Bilici, N. (2017). Konaklama işletmelerinde faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminin uygulanabilirliğinin araştırılması: Van il merkezindeki otel işletmelerinde bir uygulama, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-22.
- Patiar, A. (2016). Costs allocation practices: evidence of hotels in Australia, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 26, 1-8.
- Pavlatos, O. and Paggios, I. (2009). Activity-based costing in the hospitality industry: evidence from Greece, *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 33(4), 511-527.
- Salem, S.E.A. and Mazhar, S. (2014). The benefits of the application of activity-based cost system-field study on manufacturing companies operating in Allahabad City-India, *IOSR Journal of Business and Management*, 16(11), 39-45.
- Seldüz, H. (2013). *Sağlık işletmelerinde faaliyet haritaları temelinde faaliyete dayalı maliyet yönetimi (1. Baskı)*. Ekin Basım Yayıncılık, Bursa.
- TURSAB (2020, 20 February). <https://www.tursab.org.tr/>.
- UNWTO (2020, 20 February). International tourism highlights 2020 edition. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>.
- Vazakidis, A. and Karagiannis, I. (2011). Activity-based management and traditional costing in tourist enterprises (a hotel implementation model), *Operational Research IntJ*, 11, 123–147.
- Von Brandt-Siemers, J.B. (2019). *Activity-based costing in higher education*, [Doctoral dissertation, Capella University School of Business and Technology].
- Zounta, S. and Bekiaris, M.G. (2009, 20 February). Cost-based management and decision making in Greek luxury hotels. Available at: https://mpa.ub.uni-muenchen.de/25459/1/MPRA_paper_25459.pdf.

**Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine
Bir İnceleme: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği¹**

Levent SEZAL

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
leventsezal@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8873-7335>

Öz

Bireylerin gündelik hayatta karşısına çıkabilecek her türlü finansal problemlerin üstesinden gelebilmek için finans sistemi hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi düzeyi, finansal okuryazarlık olarak ifade edilmektedir ve finansal konularda etkin kararların alınmasında son derece önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışma ile üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve bu düzeylerin demografik değişkenlere göre farklılıklarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokuluna kayıtlı 467 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bulgulara göre; erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı puanlarının kadın öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaşları arttıkça finansal okuryazarlık düzeyinin arttığı sonucuna varılmıştır. Finansal okuryazarlık düzeyi en yüksek bölüm Bankacılık ve Sigortacılık bölümü öğrenciler, olurken en düşük finansal okuryazarlık düzeyi ise Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümü öğrencileri olmuştur. İnternet bankacılığı ve kredi kartı kullanım durumunun öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finans, Finansal Okuryazarlık, Anova Testi.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 03.05.2021/04.10.2021

Künye Bilgisi: Sezal, L. (2021). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine bir inceleme: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2114-2137. DOI: 10.33437/ksusbd.932055.

**An Investigation on Financial Literacy Levels of University
Students: Kahramanmaraş Sütçü İmam University Vocational
School Of Social Sciences Sample**

Abstract

Individuals must have sufficient knowledge about the financial system in order to overcome all kinds of financial problems that may arise in daily life. This level of knowledge is expressed as financial literacy and has an extremely important effect on making effective decisions on financial matters. The aim of this study is to measure the financial literacy levels of university students and analyze the differences of these levels according to demographic variables. In this context, a questionnaire was applied to 467 students enrolled in the Social Sciences Vocational School of Kahramanmaraş Sütçü İmam University. Answers given to the questionnaire were categorized into general success level and sub-headings and success scores were determined. In the analysis of the data obtained as a result of the survey study, t-test and One-Way Analysis of Variance methods were used. According to the results of the research; It was determined that the financial literacy success scores of male students were higher than that of female students. In addition, it was concluded that as the age of the students increases, the level of financial literacy increases. The students of the Department of Banking and Insurance had the highest level of financial literacy, while the students of the Department of Tourism and Hotel Management had the lowest level of financial literacy. It has been determined that there is no significant difference between internet banking and credit card usage on the level of financial literacy.

Keywords: Finance, Financial Literacy, Anova Test.

GİRİŞ

İnternet ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmeler, finansal ürün ve hizmetlerin sunumunu değişikliğe uğratmış, söz konusu ürün ve hizmetlere erişim daha ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu durum, doğru finansal seçimler için tüketicilerin finansal okuryazarlığa sahip olması gereğini ortaya çıkarmıştır (Braunstein ve Welch, 2002: 446). Çünkü finansal okuryazarlık bireye piyasalara giriş konusunda daha yüksek bir yetkinlik düzeyi sağlamaktadır (Cole, Paulson ve Shastry, 2012: 15). Yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip olan bireyler, daha kaliteli ürün ve hizmetleri talep etmekte; böylece finansal piyasalar daha etkin bir işleve sahip olmaktadır (Widdowson ve Hailwood, 2007: 40). Finansal okuryazarlık kişilerin girişimcilik niyetini pozitif yönlü olarak etkilemekte, girişimciliğin artmasına vesile olmaktadır (Dilek vd., 2019: 102). Finansal okuryazarlık düzeyi düşük olan bireyler ise hem kendilerini hem toplumu

etkileyen kötü finansal kararlar alabilmektedir (Gale ve Levine, 2011: 4). Özellikle etkin olmayan para yönetimi, olumsuz finansal davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Braunstein ve Welch, 2002: 446).

Finansal okuryazarlığı, finansal risk ve çeşitli alternatifler arasından doğru seçimleri yapabilme, tasarruf ve tüketim dengesini kurabilme ve finansal piyasaları anlayabilme yeteneği olarak tanımlamak mümkündür. Finansal okuryazarlık kişilere bireysel, taşıt ve konut gibi kredi kullanımının hangi dönemlerde avantajlı olduğu, kredi kartı kullanımı, emeklilik planları ve sigorta gibi işlemlerin hangilerinin kişinin menfaatine uygun olduğunun kişi tarafından anlaşılabilir olmasını sağlamaktadır. Bir kişinin finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olması risk-getiri dengesi kurmasına ve finansal piyasaları anlamasına pozitif katkı sağlar. Bilhassa gençlerin ve üniversitede öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesinin yüksek olması ülke geleceği için önemlilik arz etmektedir. Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgi seviyelerini artırmak yalnızca bölümlerde okutulan finans ve ekonomi dersler ile pek mümkün görünmemektedir. Bu kültürü kazandırabilmek ancak aile içerisindeki ebeveynlerin temel finans bilgilerinin yükseltilmesi ile desteklenmelidir.

Finansal piyasalarda yaşanan değişiklikler şahıslara çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Buna karşın artan finansal ürün ve hizmetlerin karmaşıklığı bireyleri finansal riskler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bireyin finansal gelişmeleri takip edip anlayabilmesi, finansal okuryazarlık düzeyinin geliştirilmesi ile mümkündür (Temizel ve Bayram, 2011: 77). Hogarth, Beverly ve Hilgert (2003) göre; finans bilgi düzeyi iyi, bankacılık ve sigortacılık, yatırım, para ve varlık yönetimi konularında bilgi sahibi olan bir kişi bilinçli bir finansal tüketicidir.

Literatürde finansal okuryazarlığın ölçülmesi için yapılan akademik çalışmalarda gerek üniversite öğrencileri üzerinde gerekse bireyler üzerinde çok farklı değişkenler kullanılmaktadır. Bu çalışmada Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve bu düzeylerin demografik değişkenlere göre farklılıklarının analiz edilmesi amaçlanmıştır.

1. FİNANSAL OKURYAZARLIK

Finans kavramını “bireylerin ya da kurumların ihtiyaç duyduğu fonların sağlanması ve bunların etkili bir şekilde kullanılması” şeklinde tanımlamak mümkündür. İnsanların bu fonları etkili bir şekilde kullanmaları için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Finansal okuryazarlık kavramı bu noktadan hareketle ortaya çıkmıştır (Demir vd., 2016: 431). Bütçeleme, yatırım,

tasarruf, sigorta, gelir-gider eşleşmesi gibi uygulamaları finansal okuryazarlık süreçlerine dahil etmek mümkündür. İlave olarak, müşterilerin finansal ürün-hizmet ve kavramları hakkında bilgi ve yeteneklerini geliştirmeleri, finansal fırsat ve riskleri daha iyi görmeleri gibi tüm faaliyetler finansal okuryazarlık süreçlerine dahildir (Temizel, 2010: 5-7).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) finansal okuryazarlık kavramını, “tüketicilerin bilinçli kararlar almaları, yardıma ihtiyaç duyduklarında nereye başvurabileceklerini bilmeleri ve finansal refahlarını yükseltecek diğer eylemleri gerçekleştirmeleri için bilgi ve/veya objektif tavsiyeler yardımıyla yeteneklerini geliştirmesi süreci” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2013:144). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ise finansal okuryazarlığı, “bireyin bütçesini yönetirken etkili ve bilinçli kararlar vermesini sağlayan finansal bilgiye sahip olması ve bu kararlar yoluyla kişisel finansal refahını artırma becerisidir” şeklinde tanımlamaktadır (TCMB, 2015: 5).

Finansal okuryazarlığa sahip insanlar, gündelik hayatında meydana gelen finansal sorunlara karşı etkin çözüm yolları bulurken, diğer taraftan finans piyasaları da verimli ve etkili bir şekilde işleyebilecektir. Buradan hareketle finansal okuryazarlık insanlar açısından önemli olduğu kadar ülke ekonomisi ve finansal piyasalar açısından da önem arz etmektedir (Yücel, 2017:19).

İnsanların finansal okuryazarlık bilgi düzeyi, yatırım ve tasarruf etme konusunda alacağı kararlarda ülkenin ekonomik gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlanan bu pozitif etkinin sürekliliği için bireylerin doğru bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. İnsanlar yatırım ve tasarruflarını doğru enstrümanlarla gerçekleştirip ülke ekonomilerine katkı sağlayacak şekilde yaparlarsa, bireysel açıdan olduğu kadar ülke ekonomileri açısından da pozitif gelişim sağlanmış olacaktır.

1.1. Finansal Okuryazarlığın Önemi

Finansal okuryazarlığın önemini Bianco ve diğerleri (2000) : “İyi bir finansal okuryazar olmanın önemi ile dünya dili olarak değerlendirilen İngilizce bilmenin önemini eş değer kabul etmek gerekir. Bu yüzden finansal okuryazarlığın iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde ders olarak okutulmasının zamanı gelmiştir” diyerek vurgulamışlardır.

Finansal okuryazarlık kişilerin yetenekli birer yatırımcı olmasını sağlarken, aynı zamanda finansal becerilerini de geliştirmektedir (Langley, 2008:25). Bu durum tasarrufların etkin kullanımına pozitif katkı sağlarken diğer taraftan yatırım kararlarının da daha rasyonel hale gelmesine neden olmaktadır. Tasarruf kavramı ekonomi biliminde en önemli kavramların başında gelmektedir. Ekonomide, sermayenin temelini tasarruflar oluşturmaktadır. Yatırımlar ile

tasarruflar arasındaki korelasyon düzeyi göz önüne alındığında, tasarruf bilinci ve birikimi, ekonomik büyüme ve yatırımlarla paralellik göstermektedir. Yani ekonomik büyüme yatırıma, yatırımlar ise tasarruflara bağlı olmaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 4). Ekonomideki “tasarruf-yatırım-büyüme” halkalarının oluşumu sağlayan ve bu faktörlerin verimliliğini artıran önemli unsurlardan bir tanesinin de bireylerin finansal okuryazarlık düzeyi olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde finansal konularda eğitim almış bireylerin bile karmaşık finans dünyasında etkin kararlar alma konusunda zorlanmaları finansal okuryazarlığı daha da önemli kılmaktadır. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, gelişmiş birçok ülkede bireylerin büyük bir kısmı yeterince tasarruf yapmamaktadırlar. Bu nedenle, dünya nüfusunun her geçen gün artması, doğal kaynaklarda yaşanan yetersizlikler, toplumlarda finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltmek ve tasarruf bilincinin ivedi bir şekilde yayılmasını sağlamak, tüm dünya ülkelerinin ekonomik ve sosyal politikalarının en önemli gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Biçer ve Altan, 2016; 1504). Dolayısıyla finansal okuryazarlığın, yaş, cinsiyet, statü ve sosyoekonomik ayrımlar olmaksızın tüm toplumları kapsaması, ülkelerin ekonomik refahlarının sağlanması bakımından oldukça önemlidir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Finansal okuryazarlık kavramı, finans literatüründe sağlam bir temele dayanarak yerini almaya başlamıştır. Türkiye’de finansal okuryazarlık alanında yapılan çalışmaların genelde son on yılı kapsadığı görülmektedir. Literatür taraması çalışmasında, dünyada ve Türkiye’de finansal okuryazarlık kavramının farklı yönlerden analiz edildiği araştırmalardan bazılarını özet olarak yer verilmiştir.

Ulusal ve uluslararası kuruluşlarca da üzerinde önemle durulan konulardan biri olan finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan araştırmalarda farklı hedef kitleler baz alınmıştır. Brown ve arkadaşları (2006) işletmelere yönelik çalışma yürütürken, Atkinson ve Messy (2012), Bönthe ve Filipiak (2012), Disney ve Gathergood (2013), Fettahoğlu (2015), Dağdelen (2017), ise hedef kitlesini hane halkı olarak belirlemiştir. Üniversite öğrencilerine yönelik yürütülen çalışmalara ise Chen ve Volpe (1998), Temizel ve Bayram (2011), Kılıç vd. (2015), Şamiloğlu vd. (2016), Elmas ve Yılmaz (2016), Solomon vd (2018), Beal ve Delpachitra (2003), Cude vd. (2006), Alkaya ve Yağlı (2015), Sarıgül (2014), Bağcı ve Arabacı (2019), Yılmaz ve Aslan (2020), Salman (2020) ve Tursun vd. (2020) örnek olarak verilebilir.

Temizel ve Bayram (2010), öğrencilerin finansal durumlarını yönetmede kendilerini buldukları seviyeden daha başarılı olduklarını tespit etmişlerdir. Finansal okuryazarlık seviyesinin artırılmasını sağlayacak programların eğitim ve öğretim müfredatlarında yer alması gerektiğini, finansal okuryazarlık hususunda yaygın bir eğitim sunabilecek internet ve sosyal medya gibi araçların kullanılmasının daha faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Kılıç, vd. (2015), üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin farklı demografik özellikleri açısından incelendiği çalışma sonucunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre finansal okuryazarlık düzeyinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca okuryazarlık düzeylerinde kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımının etkili olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık ile ilgili en çok bilgi sahibi oldukları hususun bireysel bankacılık konusu olduğu ve finansal okuryazarlık ile ilgili en az bilgiye sahip olduğu hususun ise yatırım konusu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmanın sonucunda güncel finans bilgileri konusunda öğrencilerin daha fazla duyarlılığa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Fettahoğlu (2015), hane halkının finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesine ve aile bütçesinin yönetimi hususunda bilgi ve davranışlarının nasıl olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın sonucuna göre finansal okuryazarlık konusunda katılımcıların temel seviyede bilgilerinin olduğu ancak karmaşık ve bilgi gerektiren ürün, araç ve teknikler konusunda yetersizliklerinin olduğu tespit edilmiştir.

Yenilmez (2019), finansal okuryazarlık düzeyini, net ortalaması ve aylık hane halkı geliri değişkenlerinin belirgin bir şekilde etkilediği, fakat anne ve babanın eğitim düzeyinin belirgin bir etkisinin olmadığı ortaya konmuştur.

Salman ve Esmeray (2020), öğrencilerin kredi kartı kullanım durumuna göre finansal okuryazarlık düzeyleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. İnternet bankacılığı kullanan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Tursun vd. (2020), finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet ve bölümlere göre farklılık göstermediği ancak öğrencilerin başarı notu ortalamalarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yılmaz ve Aslan (2020) ise öğrencilerin yaşları ve öğrenim gördükleri sınıfları yükseldikçe finansal okuryazarlık düzeylerinin de arttığı tespit etmiştir.

Uluslararası literatüre bakıldığında finansal okuryazarlık alanında yapılan çalışmalarda ulusal literatüre benzer bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğu ele alınan örneklem grubunun ilk olarak finansal okuryazarlık düzeyini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Chen ve Volpe (1998), hedef kitlesinin üniversite öğrencilerinden oluştuğu çalışmalarında öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş, iş deneyim gibi demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin söz konusu özelliklere göre farklılık gösterdiği, finansal okuryazarlık düzeylerinin yeterli düzeyde olmadığı ve bu yetersizliğin almış oldukları finans eğitiminin yetersizliğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Lusardi (2008), ABD’de bazı etnik gruplar üzerinde yaptığı çalışmasına göre cinsiyet bakımından kadınların ve uyruk bakımından Afrikalıların Amerikalılara göre eğitim seviyesinin daha düşük olduğunu ve bu kişilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin de düşük olduğunu, hatta finansal cehaletin toplumun geneline yayıldığı tespit etmiştir.

Roij vd. (2011), bireylerin finansal okuryazarlığını ölçmek ve borsa katılımı ile ilişkisini inceledikleri çalışmada, katılımcıların çoğunluğunun temel finansal bilgileri; “bileşik faiz, enflasyon ve paranın zaman değeri” kavramlarını bildiklerini tespit etmişlerdir.

Almenberg ve Söderbergh (2011) İsveç’te yaptıkları çalışmada, finansal okuryazarlık düzeyinin kadın, yaşlı, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi düşük olanlarda düşük çıktığını ortaya koymuşlardır.

Rodrigues vd.(2012), öğrencilerin finansal birikimlerini yaparken ailelerinden öğrendikleri bilgilerin karar almada önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışma, öğrencilerin yaşları ilerledikçe finansal okuryazarlık düzeylerinin de arttığını ortaya koymuştur.

Klapper ve Panos (2013), Rusya’da ekonomik kriz döneminde düşük seviyedeki finansal okuryazarlık düzeyinin etkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda borçlanma oranlarının ani bir şekilde yükseldiği ortamda hane halkının sadece % 41’nin bileşik faiz kavramını bildikleri sonucuna varmışlardır.

Dick ve Jaroszek (2013), Almanya’daki tüketici kredisi kullanımının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında kolay erişilebilen ancak nispeten daha masraflı olan tüketici kredisi kullanım sıklığının finansal okuryazarlıkla ters ilişki içinde olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca finansal eğitimin tüketici tercihlerini iyileştirmek için önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir.

Mahdzan ve Tabiani (2013), Malezya özelinde finansal okuryazarlığın tasarruf üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları finansal okuryazarlık düzeyinin bireysel tasarruf üzerinde önemli ve olumlu bir etkisi

olduğunu göstermektedir. Düzenli birikimin, cinsiyetin, gelir ve eğitim düzeyinin korunmasının tasarruf etme olasılığını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Duca ve Kumar (2014), ABD’de hane halkları üzerinde yaptıkları çalışmalarında konut kredi kullanımı ve finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre finansal okuryazarlık düzeyi düşük hanelerin konut kredisinden vazgeçtiklerini tespit etmişlerdir.

Ricci ve Caratelli (2017), finansal okuryazarlık, emeklilik planlaması ve finansal kurumlara duyulan güven arasındaki ilişkiyi 2010 yılında İtalya hane halkı üzerine yaptıkları anket çalışması ile incelemişlerdir. Bulunan sonuçlara göre güvenin hem bireysel emeklilik kararlarında hem de kıdem tazminatını özel emeklilik sistemine ayırma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Solomon vd. (2018), öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere çok düşük olmasından dolayı bu durumun halkların refahı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmada Botswana ülkesinde ortaokul düzeyindeki müfredat incelenmiştir. İnceleme sonucunda öğrencilere kişisel finansal okuryazarlık eğitiminin verilmesi gerekliliği tespit edilmiştir.

Kadoyo ve Khan (2019), Cinsiyet, yaş ve eğitim vb. demografik faktörlerin, gelir ve meslek vb. sosyo-ekonomik faktörlerin finansal okuryazarlık düzeyini önemli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmamızın bu bölümünde, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler (MYO) öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve öğrencilerin yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü program, sınıf, internet bankacılığı, kredi kartı ve bireysel emeklilik sahiplik durumuna göre finansal okuryazarlık düzeylerinin tespitine ilişkin ilgili analizlerin yapılması için verilerin toplanma yöntemi ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklem

Araştırmanın hedef kitlesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO’nda bulunan Bankacılık ve Sigortacılık, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik, Pazarlama, İşletme Yönetimi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Lojistik, Turizm ve Otel İşletmeciliği, Maliye ve Aşçılık

bölmelerinden toplam 3.015 öğrenciden oluşmaktadır. Evren bilindiği için örneklem hesaplaması aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Örneklem hesaplanmasında $n = \frac{N t^2 p q}{d^2 (N-1) + t^2 p q}$ formülü kullanılmıştır (Karagöz 2014: 151). Formülde; n: örnek büyüklüğünü, p: topluluk tahminini, d: kabul edilebilir tolerans düzeyini, Z: istenilen güven aralığını göstermektedir. p parametresi bilinmediğinden, en yüksek değeri veren (0,5 x 0,5 = 0,25) değeri kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde araştırmacılar tarafından genel kabul görmüş güven aralığının %95 olmasından dolayı, Z değeri 1.96 olarak esas alındığında araştırmanın örneklem büyüklüğü 341 olarak hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında ankete katılan ve analiz edilebilir cevap veren 467 öğrencinin verileri değerlendirilmiştir.

3.2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket çalışması meslek yüksekokulu öğrencilerine online olarak yapılmıştır. Anket çalışması esnasında öğrencilere araştırmanın amacı ve ne için yapıldığı açıklanmıştır. Araştırmada, Kılıç, Ata ve Seyrek (2015) tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Yazarlardan anketin kullanılabilmesi için izin alınmıştır. Anket çalışması, 7 bölüm ve toplam 38 sorudan oluşmaktadır. Çalışmamızda kullanmış olduğumuz anket ile meslek yüksekokulu öğrencilerinin finansal bilgilerini ölçmekten ziyade, onların finansal okuryazarlık seviyelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı düzeylerini tespit etmek için, ankette sorulara verdikleri doğru cevaplar için “1 puan”, yanlış verilen cevap ya da fikrim yok cevapları için “0 puan” verilmiştir. Ankete katılan her öğrenci maksimum 38 puan alabilmektedir. Araştırmada; her bir alt gruba ait öğrencilerin finansal okuryazarlık puanlarının yüzdeleri ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak önemli olup olmadığı Bağımsız Örneklem T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi ile kontrol edilmiştir. Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda F değeri anlamlı çıkan değişkenlerin gruplarına ilişkin puan yüzdeleri arasındaki farkın anlamlılığı Tukey Testi ile kontrol edilmiş ve sonuçlara ilişkin veriler tablolar halinde sunulmuştur.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıda belirtilmiştir:

“H1. Öğrencilerin cinsiyetleri ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

“H2. Öğrencilerin yaşları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

“H3. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

“H4. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

“H5. İnternet bankacılığı kullanan öğrenciler ile kullanmayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

“H6. Kredi kartı kullanan öğrenciler ile kullanmayan öğrenciler arasında finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

“H7. Bireysel emeklilik sitemine kayıtlı olan öğrenciler ile kayıtlı olmayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

Finansal okuryazarlık düzeyi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiye yönelik hipotezler için parametrik test yöntemleri arasında yer alan t testi ve Anova testi uygulanmıştır. Anova testi sonucunda gruplar arasında fark çıkması durumunda bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için post hoc testleri arasında yer alan Tukey testi uygulanmıştır. İstatistiksel yorumlamalar yapılırken, ankette yer olan sorulara verilen yanıtların tümü için frekans analizleri yapılarak yüzdelerle ifade edilmiştir.

3.4. Bulgular

3.4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, sınıfı, okuduğu bölümü, internet bankacılığı ve kredi kartı kullanım durumuna göre frekans ve yüzde analizi bilgileri aşağıdaki Tablo 1’de detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Demografikler		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	278	59,5
	Erkek	189	40,5
	Toplam	467	100
Yaş	18-21	190	40,7
	22-24	250	53,5
	24 ve Üzeri	27	5,8
	Toplam	467	100

	Bankacılık ve Sigortacılık	58	12,5
	Büro Hizmetleri ve Sekreterlik	26	5,6
	Pazarlama	14	2,6
Öğrencinin Okuduğu Program	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	55	11,8
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	56	12
	İşletme Yönetimi	110	23,7
	Lojistik	47	10,1
	Turizm ve Otel İşletmeciliği	14	3
	Maliye	56	12
	Aşçılık	31	6,7
	Toplam	467	100
Sınıf	1.Sınıf	328	70,3
	2.Sınıf	139	29,7
	Toplam	467	100
İnternet Bankacılığı Kullanma Durumu	Evet	344	73,6
	Hayır	123	26,4
	Toplam	467	100
Kredi Kartı Kullanma Durumu	Evet	313	67
	Hayır	154	33
	Toplam	467	100
Bireysel Emekliliğe Sahip Olma Durumu	Evet	41	8,7
	Hayır	426	91,3
	Toplam	467	100

Araştırmaya katılanların 278'i (%60) kadın, 189'u (%40) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Erkek ve kadın dağılımı arasındaki farklara baktığımızda araştırma katılımcıları arasında cinsiyet açısından fark olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı 1.sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklemin büyük bir kısmı internet bankacılığını aktif olarak kullandığı görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bireysel emeklilik ürününe sahip olmadığı tespit edilmiştir.

3.4.2. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Başarı Puan Durumu

Öğrenciler üzerine yapılan anket çalışması yedi bölümünden oluşmaktadır. İlk altı bölüm finansal okuryazarlık bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik olan farklı kategorilerden oluşmakta son bölüm ise öğrenci profillerini ortaya çıkarmak amacıyla birtakım demografik soruları içermektedir. Birinci bölümde yer alan sorular öğrencilerin genel ekonomi ve finans, ikinci bölüm bankacılık, üçüncü bölüm emeklilik ve sigortacılık, dördüncü bölüm finansal tablolar, beşinci bölüm yatırım, altıncı bölüm vergi ve mevzuat ve yedinci bölüm de genel matematik ve faiz hesaplamaları konusundaki bilgilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. 38 adete

soruya verilen doğru cevaplar üzerinden ortalama başarı puanları hesaplanmıştır. Çalışmanın analiz bölümünde uygulanan tüm testlerde ortalama başarı puanları kullanılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerine göre 100 üzerinden hesaplanmış ortalama başarı puanları aşağıda yer alan Tablo 3'te detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Demografik Özelliklere Göre Ortalama Başarı Puan Durumu

		Ortalama Başarı Puanları (100 üzerinden)							
		TEB	BBB	ESB	FTB	YBP	VMB	MFB	GBP
Genel	Başarı Puanları	48	61	60	51	29	59	34	48
Cinsiyet	Kadın	45	59	59	55	33	55	33	48
	Erkek	54	65	62	46	26	64	35	51
Bölüm	Bank. ve Sig.	59	65	69	61	30	60	45	57
	Büro Hiz. Sek.	51	66	68	41	33	57	25	50
	Pazarlama	49	50	62	46	37	50	25	46
	Halkla İlişkiler	45	55	61	42	23	48	28	44
	Muh..Vergi Uyg	50	61	58	56	31	70	39	52
	İşletme Yönt.	51	67	58	54	29	63	36	52
	Lojistik	36	55	51	43	23	59	23	41
	Turizm	43	46	50	52	19	40	17	39
	Maliye	49	63	66	63	31	55	35	51
	Aşçılık	38	60	60	38	30	59	37	46
	Sınıf	1. Sınıf	48	62	61	54	30	57	34
2. Sınıf		49	60	59	44	26	62	35	48
Bireysel Emeklilik	Evet	48	63	59	48	26	62	27	48
	Hayır	48	61	61	52	29	58	34	49
Kredi Kartı Kullanımı	Evet	51	67	64	48	31	63	38	52
	Hayır	47	58	59	53	28	57	32	48
İnternet Bankacılığı	Evet	49	64	61	50	29	60	34	50
	Hayır	47	55	59	54	28	54	33	47

TEB: Temel Ekonomi ve Finans Başarı Puanı

ESB: Emeklilik ve Sigortacılık Başarı Puanı

YBP: Yatırım Başarı Puanı

MFB: Matematik ve Faiz Hesaplamaları Puanı

BBB: Bireysel Bankacılık Başarı Puanı

FTB: Finansal Tablolar Başarı Puanı

VMB: Vergi ve Mevzuat Başarı Puanı

GBP: Genel Başarı Puanı

Anket sonuçlarına göre öğrencilerin finansal okuryazarlık genel başarı düzeyi %48 olarak tespit edilmiştir. Anket sorularına verilen cevaplar incelendiğinde en yüksek başarı puanına bireysel bankacılık kategorisinde ulaşıldığı (%61) görülürken, en düşük başarı puanının ise yatırım bankacılığı kategorisinde olduğu (%29) görülmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetine göre bakıldığında erkek öğrencilerin genel başarı puanının kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Finansal okuryazarlık düzeyi erkek öğrenciler için %51, kadın öğrenciler için ise %48 olarak gerçekleşmiştir.

Ankete katılım sağlayan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre başarı düzeylerine bakıldığında, Bankacılık ve Sigortacılık bölümü öğrencileri en yüksek (%57), Turizm ve Otel İşletmeciliği öğrencileri en düşük (%39) başarı puanına sahip olduğu görülmektedir. Sınıf kategorisine göre bakıldığında birinci sınıf öğrencilerin %49, ikinci sınıf öğrencilerinin ise %48 olarak başarı puanına sahip oldukları görülmektedir.

Öğrencilerin kredi kartı kullanım durumlarına göre genel başarı düzeyine bakıldığında, kredi kartı kullanan öğrencilerin (%52) finansal okuryazarlık düzeyinin, kullanmayanlara (%48) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer durum internet bankacılığı kullanım durumunda da geçerlidir. Başarı düzeyi bireysel emeklilik sistemine kayıtlı öğrencilerin %48, olmayanların ise %49 olarak gerçekleşmiştir.

3.4.3. Cinsiyet ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ankete katılan Öğrenci gruplarının finansal okuryazarlık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Bağımsız Örneklem t Testi ile kontrol edilmiştir. Tablo 3'te test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3. H1 Hipotezi t Testi Sonuçları

Hipotez	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s.s	t	p*	Hipotez Sonucu
H1	Kadın	278	48	1,11	-2,16	0,031	KABUL
	Erkek	189	51	1,42			

p* < 0,05 "N= Gözlem sayısı, s.s.= Standart Sapma, t=Test İstatistiği $\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama, p= Anlamlılık Düzeyi"

T testi sonucuna göre, erkek öğrencilerle kadın öğrenciler arasında finansal okuryazarlık düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Erkek öğrencilerin başarı düzeyi kadın öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durumda “*H1. Öğrencilerin cinsiyetleri ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” hipotezi kabul edilmiştir.

3.4.4. Öğrencilerin Yaşları ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Öğrencilerin yaşları ile finansal okuryazarlık seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığı “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” analiz edilmiştir. Tablo 4 ve Tablo 5’de Tek Yönlü Varyans Analiz testinin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Finansal Okuryazarlık Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Yaşlar	N	$\bar{X}$	s.s
18-20	190	46,64	20,21
20-22	205	49,4	17,62
22-24	45	53,35	19,77
24 ve Üstü	27	55,32	17,61
Toplam	467	49,00	19,03

“N= gözlem sayısı, $\bar{X}$ = ortalama, s.s.= standart sapma”

Tablo 4’e göre öğrencilerin yaşları yükseldikçe finansal okuryazarlık düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir. Öğrencilerin yaşları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında paralellik tespit edilmiştir. Tek Yönlü Varyans Analizi testi ile yaş değişkenine göre ortaya çıkan bu farklılığının anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Analiz sonucu ortaya çıkan sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. H2 Hipotezi Tek Yönlü Varyans Analiz Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p*
Gruplar arası	3021,771	3	1007,257	2,813	0,039
Grup içi	166127,693	464	358,034		
Toplam	169149,464	467			

“*p<0,05, df= serbestlik derecesi, F= test istatistiği, p= anlamlılık düzeyi”

Tek Yönlü Varyans analiz test sonucuna göre ankete katılan öğrencilerin yaşları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F=2,813, p<0,05). Analiz sonucunda tespit edilen bu farklılığın hangi sınıflar

arasında olduğunu belirlemek için Post Hoc ikili karşılaştırmalardan Bonferroni testi uygulanmıştır. Bonferroni sonucuna göre, 24 ve üstü yaş grubuna ait finansal okuryazarlık düzeyinin 18-20 yaş grubundaki öğrencilere göre farklılık gösterdiği, bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, “*H2. Öğrencilerin yaşları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezi kısmi olarak kabul edilmiştir.

3.4.5. Öğrenim Görülen Bölüm ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Ankete katılım sağlayan öğrencilerin okudukları bölüm ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığı yine Tek Yönlü Varyans Analiz testi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrenim Görülen Bölüm ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Betimsel İstatistikler

Bölmeler	N	$\bar{X}$	s.s.
Büro Hizmetleri ve Sekreterlik	26	45,82	22,38
Pazarlama	14	44,33	18,62
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	55	45,74	19,04
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	56	49,50	21,14
İşletme Yönetimi	110	52,27	16,94
Lojistik	47	43,03	19,76
Turizm ve Otel İşletmeciliği	14	39,45	22,00
Aşçılık	31	47,34	12,72
Bankacılık ve Sigortacılık	58	54,23	19,48
Maliye	56	50,96	18,29
Total	467	49,00	19,03

“N= Gözlem Sayısı, $\bar{X}$ = ortalama, s.s.= Standart Sapma”

Tablo 6’ye göre, finansal okuryazarlık başarı puan ortalaması en yüksek olan bölümün Bankacılık ve Sigortacılık (54,23) olduğu, başarı puan ortalaması en düşük bölümünün ise Turizm ve Otel İşletmeciliği (39,45) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin öğrenim gördüğü bölüm değişkenine göre ortaya çıkan bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan Tek Yönlü Varyans Analiz test sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. H3 Hipotezi Tek Yönlü Varyans Analiz Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p*
Gruplar arası	7186,922	9	798,547	2,258	0,018
Grup içi	161962,543	458	353,630		
Toplam	169149,464	467			

“*p<0,05 df= Serbestlik Derecesi, F= test istatistiği, p= anlamlılık düzeyi”

Yapılan test sonucunda öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında ortaya çıkan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (F=2,258 p<0,05). Bu durumda, “*H3. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezi kabul edilmiştir.

3.4.6. Öğrencilerin Öğrenim Gördüğü Sınıf ile Finansal Okuryazarlık İlişkisi

Öğrencilerin okuduğu sınıf ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için Bağımsız Örneklem t Testi ile kontrol edilmiştir. t testi sonuçları Tablo 8.’de gösterilmiştir. Bağımsız Örneklem t testi sonuçlarına göre öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile finansal başarı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 8. H4 Hipotezi t Testi Sonuçları

Hipotez	Öğrencinin Okuduğu Sınıf	N	$\bar{X}$	s.s	t	p*	Hipotez Sonucu
H4	1.Sınıf	328	49	18,9	0,49	0,63	RED
	2.Sınıf	139	48	19,38			

“*p<0,05, N= Gözlem Sayısı, s.s.= Standart Sapma, t=Test İstatistiği $\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama, p= Anlamlılık Düzeyi”

Tablo 8 incelendiğinde birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ikinci sınıfta okuyanlara göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarına rağmen bu farklılığın istatistiki olarak anlamlı olmadığı (p>0,05) tespit edilmiştir. Bu durumda, “*H4. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezi reddedilmiştir.

3.4.7. Öğrencilerin İnternet Bankacılığı Kullanmaları ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı düzeyleri ile internet bankacılığı kullanmaları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı “Bağımsız Örneklem t Testi” ile kontrol edilmiştir. Tablo 9’da testin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9. H5 Hipotezi t Testi Sonuçları

Hipotez	İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu	N	$\bar{X}$	s.s	t	p*	Hipotez Sonucu
H5	Evet	346	50	19,21	1,47	0,63	RED
	Hayır	121	47	18,4			

“*p<0,05, N= Gözlem Sayısı, s.s.= Standart Sapma, t=Test İstatistiği $\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama, p= Anlamlılık Düzeyi”

Tablo 9 incelendiğinde internet bankacılığı kullanan öğrencilerin ortalama başarı puanları kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Ancak bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı görülmemektedir (p>0,05). Bu durumda, “H7. İnternet bankacılığı kullanan öğrenciler ile kullanmayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir.

3.4.8. Öğrencilerin Kredi Kartı Kullanım Durumu İle Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile kredi kartı kullanım durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Bağımsız Örneklem t Testi ile kontrol edilmiştir. Tablo 10’da testin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 10. H6 t Testi Sonuçları

Hipotez	Kredi Kartı Kullanım Durumu	N	$\bar{X}$	s.s	t	p*	Hipotez Sonucu
H6	Evet	154	52	19,04	2,09	0,83	RED
	Hayır	313	48	18,92			

“*p<0,05 N= Gözlem Sayısı, s.s.= Standart Sapma, t=Test İstatistiği $\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama, p= Anlamlılık Düzeyi”

Tablo 10’a göre kredi kartı kullanan öğrencilerin ortalama başarı puanlarının kredi kartı kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek olmasına rağmen bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı (p>0,05) görülmektedir. Bu durumda, “H6. Kredi Kartı Kullanan öğrenciler ile kullanmayan öğrencilerin

finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir.

3.4.9. Öğrencilerin Bireysel Emeklilik Sistemine Kayıtlı Olmaları ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğrencilerin bireysel emeklilik sistemine kayıtlı olmaları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Bağımsız Örneklem t Testi ile kontrol edilmiştir. Tablo 11’de testin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 11. H7 Hipotezi t Testi Sonuçları

Hipotez	Bireysel Emeklilik Durumu	N	$\bar{X}$	s.s	t	p*	Hipotez Sonucu
H7	Evet	41	48	21,32	-0,2	0,25	RED
	Hayır	426	49	18,8			

“*p<0,05 N= Gözlem Sayısı, s.s.= Standart Sapma, t=Test İstatistiği $\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama, p= Anlamlılık Düzeyi”

Tablo 11’e göre, bireysel emeklilik ürününe sahip olmayan öğrencilerin başarı ortalamaları bireysel emeklilik sistemine kayıtlı olan öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Ancak bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı görülmemektedir ($p>0,05$). Bu durumda, “H7. Bireysel emeklilik sistemine kayıtlı öğrenciler ile kayıtlı olmayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bireylerin tasarrufları artırma, yatırım ve borç yönetimi gibi konularda sağlıklı finansal kararlar alabilmeleri için finansal okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte, son yıllarda hızla artan finansal krizler, finansal dolandırıcılıklar ve gittikçe yaygınlaşan dijital finansal ürün ve hizmetler, ülkelerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirleme ve artırma ihtiyaçlarını daha da ön plana çıkartmıştır. Bu amaçla, bütün dünyada finansal okuryazarlık ile ilgili araştırmalar hız kazanmış ve bu çalışmalar sonucunda finansal okuryazarlığın optimal seviyeye çıkartılması ve yaygınlaştırılması için birçok stratejiler geliştirilmiştir. Bu bağlamda, özellikle kariyerlerinin başında olan ve iş hayatına yeni girecek olan üniversite öğrencilerinin gelirlerini ve tasarruflarını daha iyi yönetmesi, finansal piyasalara katılım sağlayabilmesi için finansal okuryazarlığın önemini çok iyi kavraması ve finans konularında sağlıklı eğitimler almaları gerekmektedir (Tetik, 2019: 2769).

Bu araştırmada, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve finansal okuryazarlığın öğrencilerin demografik özellikleri ile ilişkili olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO'da öğrenim gören 467 öğrenciye anket çalışması uygulanmış ve elde edilen veriler üzerinde analizler yapılmıştır. Öğrencilerin genel finansal okuryazarlık düzeyleri ile alt bileşenleri olan; “temel ekonomi ve finans, bireysel bankacılık, emeklilik ve sigortacılık, finansal tablolar, yatırım, vergi ve mevzuat” alanlarında başarı düzeyleri belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin demografik özelliklerine göre finansal okuryazarlık düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilere, bağımsız örneklem “t testi ve Tek Yönlü Varyans Analiz Testi” uygulanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO'da öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu göstermiştir. Diğer benzer araştırmalardan (örn. Chen ve Volpe, 2002; Barmaki, 2015; Kılıç vd., 2015; Danışman vd., 2016; Dilek vd., 2016) elde edilen bulguların sonuçlarına yakın ortalamalara ve benzer sonuçlara ulaşıldığı ve bu anlamda literatürün desteklediği söylenebilir. Ancak çalışmamızın örneklemini iki yıllık yükseköğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Yukarıda örnek gösterilen literatürdeki benzer araştırmalarda ise fakülte öğrencileri üzerinde yapılmıştır.

Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile ilgili olarak en başarılı oldukları alanın bireysel bankacılık, en başarısız oldukları alanın ise yatırım olduğu görülmüştür. Özellikle yatırım alanında düzeyin düşüklüğü literatürdeki birçok çalışmada da benzer şekilde tespit edilmiştir (Örn: Yılmaz ve Aslan, 2020, Kılıç vd, 2015, Klapper ve Panos, 2013).

Erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı düzeyinin kadın öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada elde edilen bu sonuç literatürdeki birçok çalışma ile de tutarlılık göstermektedir (Chen ve Volpe, 1998: 114; Chen ve Volpe, 2002: 294; Worthington, 2006: 73; Furtuna 2007: 20; Dvorak ve Hanley, 2010: 650, Kılıç ve Diğerleri, 2015, 143, Yılmaz ve Aslan, 2020, 196). Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre finansal okuryazarlık düzeyleri arasında farklılık gözlemlenmiştir.

En yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip bölüm Bankacılık ve Sigortacılık, en düşük finansal okuryazarlık düzeyine sahip bölüm ise Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümüdür. Bu durum doğal olarak Bankacılık ve Sigortacılık bölümü öğrencilerinin finans konusunda almış oldukları derslerin finansal okuryazarlık derslerine olumlu etkisinden kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin

yaşları ile finansal okuryazarlık başarı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin yaşları arttıkça finansal okuryazarlık başarı düzeyleri de artmaktadır. Diğer taraftan öğrencilerin okumuş oldukları sınıf ile finansal okuryazarlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada öğrencilerin bireysel emeklilik sistemine dâhil olup olmadığına, internet bankacılığı ve kredi kartı kullanıp kullanmama durumuna göre finansal okuryazarlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak kredi kartı ve internet bankacılığı kullanan öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı puanları diğer kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır.

Bu bulgular çerçevesinde, öğrencilerin genel anlamda teori ve uygulamalar ile ilgili sahasında uzman kişilerden sağlıklı ve güncel finansal eğitim almaları son derece önemli ve gereklidir. Bu eğitimlerle öğrenciler finansal kavramları doğru bir şekilde öğrenerek piyasalardaki gelişmeleri değerlendirip rasyonel olarak yorumlayabilecek seviyeye gelebilecektir. Kılıç vd. (2015)'in de belirttiği gibi Finansal okuryazarlık sadece üniversite öğrencilerini ilgilendiren bir konu olmayıp, bireylerin emeklilik yaşamlarını dahi etkilediğinden tüm toplumun bilgi sahibi olması gereken bir alandır. Bu nedenle finansal okuryazarlığı geliştirmek için eğitim programlarına bu alanla ilgili seçmeli dersler eklenebilir, alanında uzman kişiler tarafından seminerler verilebilir ve bireylerin piyasalar hakkında bilgilerini artırıcı simülasyon eğitimler düzenlenebilir. Finansal piyasalar hakkında öğrencilerin bilgilerini artırıcı seçmeli ders ve eğitim seminerlerinin verilmesi finansal okuryazarlığın gelişmesine pozitif katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bağcı, H., ve Arabacı, S.M (2019). Mali okuryazarlık düzeyinin ve finansal okuryazarlığı etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *İşletme ve Yönetim Çalışmaları: Uluslararası Bir Dergi*, 7 (3), 68-88. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i3.1232>.
- Barmaki, N. (2015). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi örneği. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Hacettepe Üniversitesi.
- Bianco, C., Bosco, A. and Susan, M. (2000), Financial Literacy: What Are Business Schools Teaching, *Bristol Gabelli School of Business Roger Williams University*, 8, 24-27.

- Biçer, E. B. ve Altan, F. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ile ilgili tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4), 1501-1517.
- Braunstein, S. ve Welch, C. (2002). Financial literacy: An overview of practice, research, and policy. *Federal Reserve Bulletin*, 2002-2.
- Chen, H. and Volpe, R.P. (1998). An analysis of personal finance literacy among college students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128.
- Chen, H. and Volpe, R.P. (2002). Gender differences in personal financial literacy among college students. *Financial Services Review*, 11, August, 289-307.
- Cole, S., Paulson, A. and Shastry, G.K. (2012). Smart money: The affect of education on financial behavior. *Harvard Business School Working Paper*, 2012-April, No: 09-071, 3-48. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhu012>.
- Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: küresel tasarruf eğiliminde değişim ve türkiye’de hane halkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.
- Danışman, E., Sezer, D. ve Gümüş, U. T. (2016). finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(2), 1-37.
- Demir. G., Cihangir, M. ve Şak, N. (2016). Demografik özelliklerin finansal okuryazarlık üzerine etkisinin multinominal logit model ile incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(25), 430-438.
- Dick, C. D. and Jaroszek, L. M. (2013). Knowing what not to do: Financial literacy and consumer credit choices. <https://www.fdic.gov/news/conferences/consumersymposium/2013/Papers/Jaroszek.pdf> (19.07.2017)
- Dilek, S., Küçük, O. ve Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7).
- Dilek, S., Keskingöz, H. ve Nergiz, E. (2019). Ekonomi okuryazarlığının girişimcilik niyeti üzerine etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 89-107.

- Duca, J. and Kumar, A. (2014). Financial literacy and mortgage equity withdrawals, *Journal of Urban Economics*, 80, 62-75
- Dvorak, T. and Hanley, H. (2010). Financial literacy and the design of retirement plans. *The Journal of Socio-Economics*, 39, 645-652.
- Elmas, B. ve Yılmaz, H. (2016). Finansal okuryazarlık: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir çalışma. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1)
- Fettahoğlu, S. (2015). Hane halkının finans eğitimi ve finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine Kocaeli'nde bir araştırma. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 14 (122), 101-106.
- Furtuna, F. (2007). College students' personal financial literacy: Economic impact and public policy implications. *Undergraduate Economic Review*, 4(1). 1- 32
- Gale, W.G. and Levine, R. (2011, October). Financial Literacy: What works? How could it be more effective? *SSRN Electronic Journal* (Şubat 2011). Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2316933.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2316933>.
- Hogart, J., Beverly, S.G and Hilgert, M. (2003). Patterns of financial behaviors: Implications for community educators and policy makers. *Discussion*, https://www.federalreserve.gov/communityaffairs/national/CA_Conf_SusCommDev/pdf/hogarthjeanne.pdf, 01.01.2021.
- Karagöz, Yalçın (2014). *SPSS 21,1 uygulamalı biyoistatistik*, 1. Baskı Nobel Yayınevi.
- Kılıç, Y., Ata, H.A., ve Seyrek, İ.H. (2015), Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan 2015, 129
- Klapper, L. and Panos G. (2013). Financial literacy and retirement planning: the Russian case. *Journal of Pension Economics and Finance*, 40 (4), 599-618.
- Langley, P. (2008). The everyday life of global finance: Saving and borrowing in angloamerica. *OUP Oxford*.
- Lusardi, A. (2008). Financial literacy: An essential tool for informed consumer choice?. *NBER Working Paper*, No. 14084, 1-29.

- Mahdzan, N. S. and Tabiani, S. (2013). The impact of financial literacy on individual saving: An exploratory study in the Malaysian context. *transformations in Business & Economics*. 12(1), 41-55.
- Okday, M. ve Göker, İ.E. (2020). Finansal okuryazarlık düzeyinin bireylerin tasarruf eğilimi üzerindeki etkisi: Kırıkkale Üniversitesi akademik ve idari personeli üzerine bir araştırma. *İşletme Akademi Dergisi*, 2020, 1 (1): 34-55 DOI: 10.26677/TR1010.2020.350.
- Salman, Ü.N. ve Esmeray, A. (2020). Finansal Okuryazarlık: Muhasebe ve Finansman Eğitimi Alan Öğrencilere Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi Journal Of Business Research-Turk* 2020, 12(2), 2002-2016 <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.958>
- Sohn, S., Joo, S. Grable, J.E., Lee, S. and Kim, M. (2012). Adolescents' financial literacy: The role of financial socialization agents, financial experiences, and money attitudes in shaping financial literacy among South Korean Youth. *Journal of Adolescence*, 35, 969-980.
- Temizel, F. & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi (iibf) öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Temizel, F. (2010). *Mavi yakalılarda finansal okuryazarlık*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tetik, N. (2019). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi: İnönü Üniversitesi örneği *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2755-2774.
- Tursun, M., İkvan, A. ve Ukav, İ. (2020). Finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin algı ve finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2020, 11(22).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2015). Aylık bülten. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/TCMB+Bulten/TCMB+Bulten>, Erişim Tarihi: 01.02.2021
- Widdowson, D. and Hailwood, K. (2007). Financial literacy and its role in promoting a sound financial system. *Bulletin Reserve Bank of New Zealand*, 70(2), 37-47.

Worthington, A.C. (2006). Predicting financial literacy in Australia. *Financial Services Review*, 15, 59-79.

Yenilmez, B. (2019). İşletme bölümü son sınıf öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi (Ankara-Hacı Bayram Veli-Hacettepe Üniversitesi Örneği). *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2).

Yılmaz E. ve Aslan, T. (2020), Finansal okuryazarlık ve Siirt Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2020, 181

Yücel, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlıklarının kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerine etkisinin incelenmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Hacettepe Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.

* Bu araştırmanın anket formları uygulanmadan önce, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başvuru Formu doldurulmuş ve Etik Kurul İzni (KSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 16.04.2021-26790) alınmıştır. Anket, gönüllü olarak çalışmaya katılan ve çalışma grubunda yer alan öğrencilere açık uçlu görüşme formu ile yapılmıştır.

**Meslek Seçiminde Yeterlilik Ve Meslek Seçimini Etkileyen
Faktörler: Sağlık Yönetimi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma ¹**

Abdullah SOYSAL

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
asoyal2005@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6411-4988>

Kübra ARICIOĞULLARI

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı
kubrarioogullari@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-4141-1215>

Öz

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin meslek seçimi yeterlilik düzeyleri ve meslek seçimine etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla planlanmış tanımlayıcı türde bir araştırmadır. Araştırmada Vurucu (2010)'nun geliştirdiği ölçek kullanılarak 133 sağlık yönetimi bölümü öğrenci üzerinde anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 25 paket programı ile analiz edilmiş ve frekans, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans ve pearson korelasyon analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, öğrenim düzeyi) göre meslek seçiminde yeterlilik düzeylerinin orta düzeyde olduğu; katılımcıların yeterlilik düzeyleri ile ailenin beklentisi ve katılımcı hakkındaki düşünceleri, arkadaş-çevre faktörü ve bölümü isteyerek seçme kriterleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meslek, Meslek Seçimi, Meslek Seçiminde Yeterlilik, Öğrenci.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 09.07.2021 / 29.12.2021

Künye Bilgisi: Soysal, A. ve Arıcıoğulları, K. (2021). Meslek seçiminde yeterlilik ve meslek seçimini etkileyen faktörler: sağlık yönetimi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2138-2153. DOI: 10.33437/ksusbd.968647

Factors Affecting Competence and Occupational Selection in the Selection of Professions: A Research on Health Management Students

Abstract

This study is a descriptive study designed to determine the proficiency levels of the students of Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Department of Health Management, and the factors affecting their choice of profession. In the study, data were collected from 133 students in the health management department using the scale developed by Vurucu (2010). The data obtained from the study were analyzed with the SPSS 25 package program and frequency, independent sample t-test and one-way variance and pearson correlation analysis methods were used. According to the socio-demographic variables (gender, age, grade level, education level) of the participants in the study, the level of competence in choosing a profession was moderate; It has been determined that there is a statistically significant relationship between the proficiency levels of the participants and the expectation of the family and their thoughts about the participant, the friend-environment factor and the criteria for choosing the department willingly.

Keywords: Profession, Selection of Profession, Proficiency in Choosing a Profession, Student.

Giriş

İnsanlar hayatları boyunca birtakım kararlar doğrultusunda seçimler yapmaktadırlar. Bireyin meslek seçimi bu seçimler arasında en önemlilerinden birini oluşturmaktadır. Genel olarak meslek, topluma faydalı mal veya hizmet sağlamak ve bunun neticesinde para kazanmak için yapılan belirli bir eğitim süreci ile kazanılan pratik ve teorik bilgilere dayalı kuralları toplumca belirlenmiş etkinlikler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Vurucu, 2010: 9). Bir diğer tanımda ise meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünü olarak ifade edilmektedir. Ayrıca insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan, eğitim ve bilgi birikimi gerektiren süreçlerin sonunda bireylerin kazandığı unvanın adı meslek olarak tanımlanmaktadır (Ensari ve Alay, 2017:409).

Bireyler meslek seçimlerine birçok ülkede mevcut eğitim sistemlerinin bir gereği olarak, henüz yirmili yaşlarına gelmeden karar vermekte ve daha sonra bu mesleği ömürlerinin geri kalanında uygulamak durumunda kalmaktadırlar

(Ensari ve Alay, 2017:411). Bu aşama bireyin hayatına yön veren önemli aşamalar arasında yer almaktadır. Kişinin meslek seçimi evresinde sağlıklı kararlar alabilmesi adına kendini doğru tanıyıp isteklerini saptaması gerekmektedir. Başlangıçta çok kapsamlı ve net olmayan tercihlere sahip olan birey gelişim çağının özelliklerine uygun olarak kendisini ve çevresini tanıdıkça daha sağlam ve mantıklı değerlendirmeler yapabilmesi sayesinde doğru tercihler yapabilecek duruma gelebilmektedir (Kars, 2012: 6).

Olgun bir kişiliğin en önemli göstergesi kendini tanımaktır. Kendini bilme, sahip olduğu kişisel özelliklerini özelliklerini elden geldiği kadar nesnel kriterlerle değerlendirebilme, yeteneklerine ilişkin olguları yeteneklerine uygun şekilde gerçekleştirmeye çalışmak olarak tanımlanabilmektedir. Kendini doğru tanıyan kişi ne istediğini bilen ve isteklerinin ne kadarını yapma potansiyeli olduğunu doğru değerlendirebilen kişidir. Bu noktada rehberlik hizmetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Rehberlik hizmetlerinin en önemli işlevi, kişilerin kendi yeteneklerini tanımalarını sağlamak ve yaşantılarının anlamı üzerinde düşünme alışkanlığı kazandırarak isteklerini doğru değerlendirmelerine yardımcı olmaktır (Kuzgun, 2003: 1-2). Birey meslek seçimi ile aynı zamanda yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan işini de seçmiş olmaktadır. İş onun için sürekli bir uğraşı alanı oluşmakta ve kişinin işe bağlı olması için maddi ve manevi doyum sağlaması gerekmektedir. Bu ise onun okul ortamında ve dışında bir eğitim sürecinden geçmesini gerektirmektedir. Eğitim süreci kişinin seçeceği mesleği belirlemede oldukça önemlidir. Birey zorunlu öğretim dönemini tamamladıktan sonra ya daha üst öğrenime devam eder ya da iş hayatına atılır. Belirli bir eğitim-öğretim sürecini geçen birey, mesleğini ve işini seçebilecek duruma gelmektedir (Deniz, 2001).

Meslek seçimi bireylerin yapmaya istek duydukları mesleklerin içerisinden bir tanesini belirlemesi ve bu mesleği yerine getirebilecek yetkinliğe ulaşabilmek adına çabalaması ve bunun neticesinde icra edeceği mesleğe karar vermesi şeklinde ifade edilebilir (Taşlıyan vd., 2016:267). Meslek seçimi birey için son derece önemli bir karardır. Seçilen mesleğin kişinin kişilik özelliklerine, yeteneklerine, yaşam tarzına, ailenin sosyo ekonomik durumuna uyumlu olması o mesleğin icra edilmesi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Birey mesleğini seçerken birtakım faktörlerden etkilenmektedir. Literatür incelendiğinde Kuzgun (2003) bu faktörleri ikiye ayırmaktadır. Birinci faktör psikolojik faktör olup değer, yetenek, ilgi gibi olguları içermektedir. İkinci faktör ise sosyal faktörler olup sosyo ekonomik düzey, aile ve sosyal ilişkiler, yaşam tarzı gibi olguları içermektedir. Super ve Knasel 1981 yılında yapmış oldukları çalışmada bu faktörleri; biyolojik (yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler vb.), sosyolojik (duygular, değerler, baskılar, sosyal sınıf), psikolojik (tutum, değer ve yetenekler), ekonomik (ailenin ekonomik düzeyi, ülkenin ekonomik durumu), politik (mesleğe başlama

olanakları, eğitim ve gelişim fırsatları) ve şans(doğal afetler, beklenmedik olaylar) ile ilgili etmenler şeklinde sınıflandırmıştır.

Komives vd. 2011 yılında yaptığı bir araştırmada, üniversite öğrencilerinin okudukları bölümü seçme nedenleri arasında ilk dört nedenin alana duyulan ilgi, alınan puanın bu bölüme yetmesi, alanın kişilik özelliklerine uygunluğu, iş bulma olanağının yüksekliği olduğu belirtmektedir. Çelik ve Üzmez ise 2012'de benzer şekilde Bülent Ecevit Üniversitesi Çaycuma Meslek Yüksekokulu çağrı merkezinde çalışan öğrenciler ile yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin başkalarının tavsiyelerini alarak, yeteneklerine uygun ve iş avantajları yüksek oldukları için çağrı merkezinde çalışmayı seçtiklerini saptamışlardır (Ensari ve Alay, 2017:411).

Meslek seçiminde yeterlilik ise bireyin seçeceği meslek ile yeteneklerinin, kişiliğinin, inançlarının, sosyo ekonomik durumunun uyumlu olup karar esnasında geleceğe yönelik düşünerek, mesleğini icra ederken koşulların farkında olarak doğru tercihlerde bulunması olarak tanımlanabilmektedir (Akın vd., 2014).

Bu çalışmada Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin meslek seçimi yeterlilik düzeyleri ve meslek seçimine etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın teorik kısmında meslek seçiminde yeterlilik ve meslek seçimine etki eden faktörler ile ilgili literatür bilgilerine yer verilecektir. Araştırma kısmında ise, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi, bulgular, tartışma, sonuç ve önerilere yer verilecektir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dinç (2008) ‘‘Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu- Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma’’ adlı çalışmasında Karadeniz bölgesinde 10 meslek yüksek okulunda toplam 649 katılımcıya anket yapmıştır. Araştırma sonucunda, muhasebe öğrencilerinin genelinde muhasebe mesleğinde kariyer yapmayı planladığı saptanmıştır. Bununla birlikte yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, kariyer beklentisi, mesleki bilgi ve becerisi, mesleki tecrübe ile sosyal statü beklentisinden oluşan 5 faktörün muhasebe mesleğini seçmede etkili olduğu, aile çevresi ve eğitim çevresi etkenlerinin ise önemli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kahyaoğlu ve Yangın (2007) Dicle Üniversitesi Siirt Eğitim Fakültesinde okuyan 330 öğretmen adayı ile yaptığı çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının mesleki öz yeterlilikleri ile okudukları sınıf ve cinsiyet arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmadığını ve buna karşın öğretmen adaylarının öğrenim türü ile mesleki öz yeterlilikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunduğunu belirlemiştir.

Ahmadi vd. (1995)'nin kadın ve erkek muhasebecilerin meslek seçimi ile ilgili çalışmasında meslek seçiminde 27 kriterin etkili olduğunu vurgulamışlardır. Bu değişkenler, cinsiyete göre ayrı olarak yapılan faktör analizleri sonunda 6 ana faktöre indirgenmiştir. Kariyer imkanı, iş güvencesi, meslek kazançları ve dış etkiler hem kadın hem de erkek muhasebecilerin meslek seçimini etkileyen faktörler arasında yer almakta iken; meslek esnekliği sadece kadınlarda, kişisel konular ise sadece erkeklerin önemli gördüğü kriter olarak belirlenmiştir.

Pekkaya 2015 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde lisans ve lisansüstü eğitim gören öğrencilerin meslek seçimi üzerinde etkili olan faktörler kariyer imkanı, iş güvencesi, meslek kazançları, meslek elastikiyeti, kişisel faktörler ve diğer faktörler ana kriterleri çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, öğrenciler meslek seçerken sırasıyla iş güvencesi, meslek kazançları ve kariyer imkanları kriterlerine çok önem vermektedir (Çelik ve Üzmez, 2014: 97).

İnce ve Khorshid (2015) "Hemşirelik Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi" adlı çalışması Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu'ndaki 250 hemşirelik öğrencisiyle tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerden yarısından fazlası hemşirelik mesleğini ilk sırada tercih ettiği, kız öğrencilerin %69,3'ü erkeklerin ise %64,9'u bölüm değiştirmeyi düşünmediği ve her iki cinsiyette meslek seçiminde etkili olan ilk üç ifade sırasıyla; "Hemşirelikte işsiz kalmayacağımı düşünüyorum (%42,4)", "Her zaman insanlara yardım etmek istemişimdir (33,6)", "Kendimi ifade edebilmemi sağlayan bir iş yapmak istedim (28,8)" olarak saptanmıştır.

Sarıkaya ve Khorshid (2009) Ege Üniversitesinde okuyan 1000 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda öğrencilerin %41.6'sının meslekle ilgili olumlu görüşleri nedeniyle, %34.4'ü çeşitli nedenlerle çaresizlik yaşadığı ve açıkta kalmamak için, %39.6'sı meslekle ilgili avantajları olduğunu düşündüğü için, %33.5'i ise başkalarının önerileri ile bu mesleği seçtiği saptanmış olup öğrencilerin büyük çoğunluğu meslekle ilgili olumlu görüşleri olduğu için okuduğu bölümü seçtikleri belirlenmiştir.

Vurucu (2010)'nun yapmış olduğu araştırmanın evrenini 2007-2008 yılında Kocaeli ili Gebze, Darıca, Çayırova, Dilovası ilçelerindeki meslek lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada meslek seçiminde ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının etkili olduğunu kabul eden öğrencilerin oranının %41, meslek seçiminde ailelerin beklentisi ve öğrencilere yönelik düşüncelerinin etkili olduğunu kabul eden öğrencilerin oranının %59, arkadaşların ve çevrenin etkili olduğunu kabul eden öğrencilerin oranı %47 olduğu belirlenmiştir. Ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %80'i mesleklerini sevmekte olduğu kendi meslek seçimi yeterliliklerini değerlendirmeleri 3 puan (katılıyorum) seviyesinde olduğu

saptanmıştır. Katılımcıların meslek seçimi yeterliliklerini değerlendirmeleri cinsiyetlerine göre değişmektedir ($p=0,031<0,05$). Erkek öğrenciler, kız öğrencilere oranla kendilerini meslek seçimi konusunda daha yeterli görmektedirler.

Ensari ve Alay (2017) İstanbul'da çalışan farklı demografik unsurlara sahip 481 birey üzerinde yapmış oldukları çalışma sonucunda bireylerin meslek seçimin etkileyen 5 faktöre ulaşılmıştır. Bu faktörler; mesleki bilgi ve beceri, yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, statü beklentisi, aile ve eğitim çevresi, mesleğin yapısal özellikleri olarak belirlenmiştir. Araştırmada meslek seçiminde etkili olan bu faktörlerin demografik değişkenler ile ilgisi incelenmiş ve cinsiyete, medeni duruma, yaş gruplarına, çalışma durumu ve eğitim durumuna göre farklılıkları olduğu görülmüştür.

YÖNTEM

Tanımlayıcı tipteki bu araştırma tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi sağlık yönetimi öğrencilerinde meslek seçimi yeterlilik düzeylerini ve buna etki eden faktörleri saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenini Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesindeki tüm sağlık yönetimi öğrencileri oluşturmaktadır. 10.11.2018-25.11.2018 tarihleri arasında gönüllülük esas alınarak ve kolayda örnekleme yöntemi ile 133 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırmada veriler yüz yüze yapılan görüşmeler neticesinde öğrenciler tarafından doldurulan anketlerle elde edilmiştir. Meslek Seçimi Yeterlilik Ölçeği ve Meslek Seçimini Etki Eden Faktörler Ölçeği Vurucu (2010: 110-111) tarafından geliştirilmiş, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olup, ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Meslek Seçimi Yeterlilik ölçeğinin güvenilirlik değeri 0.86 olarak saptanmıştır. Meslek Seçimine Etki Eden Faktörler ölçeğinin güvenilirlik değeri ise 0,64 olarak saptanmıştır. Buna göre kullanılan ölçeklerin güvenilirlik değerlerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Kalaycı (2006) Cronbach Alfa değeri $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derece güvenilir, Cronbach Alfa değeri $0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir olduğunu belirtmektedir. 5'li Likert tipi ölçeğe göre hazırlanmış olup verilen cevaplar şu şekilde puanlandırılmaktadır.

Tablo 1. 1'li Likert Ölçeği Puanlandırma

Seçenek	Değer	Aralık
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1.0 – 1.79
Katılmıyorum	2	1.8 – 2.59
Kararsızım	3	2.6 – 3.39

Katılıyorum	4	3.4 – 4.19
Kesinlikle katılıyorum	5	4.2 – 5.0

Kaynak: Demir ve Gedikoğlu,2007:4

Verilerin analizleri SPSS 25 programı ile yapılmıştır. Analiz işlemine geçilmeden önce verilere normallik testi uygulanmıştır. Verilerin -1 ile +1 (Hair vd., 2013) arasında dağılım gösterdikleri görülmüştür. Bu durum verilerin normal dağılım gösterdiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde parametrik analiz yöntemlerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde sayı yüzdeler hesaplama, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans ve pearson korelasyon analizi tercih edilmiştir. Ölçekler arasındaki korelasyon ilişkisi aşağıdaki kriterlere göre değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Pearson Korelasyon Katsayıları

<i>r</i>	<i>İlişkinin Kuvveti</i>
0,00	İlişki yok
0,01-0,29	Zayıf İlişki
0,30-0,70	Orta Düzeyde İlişki
0,71-0,99	Güçlü İlişki
1,00	Mükemmel İlişki

Kaynak: Baykul ve Güzeller, 2014: 577

Alan yazını ve araştırma kapsamı dikkate alınarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiş ve test edilmiştir.

Hipotez 1: Katılımcıların cinsiyeti ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 2: Katılımcıların yaşı ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 3: Katılımcıların öğrenim türü ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 4: Katılımcıların okuduğu sınıf ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 5: Katılımcıların meslek seçiminde ailenin sosyo-ekonomik durumu ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 6: Katılımcıların meslek seçiminde ailenin beklentisi ve düşünceleri ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7: Katılımcıların meslek seçiminde arkadaş ve çevresi ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 8: Katılımcıların meslek seçiminde aldığı notlar ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 9: Katılımcıların meslek seçiminde bölümü isteyerek seçmiş olmaları ile yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Aşağıda katılımcılarının cinsiyet, yaş, öğrenim türü ve sınıf düzeyi gibi demografik özelliklere ait dağılımlar verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	86	64,7
	Erkek	47	35,3
Yaş	17-20	53	39,8
	21-24	77	57,9
	25-28	3	2,3
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	33	24,8
	2.Sınıf	31	23,3
	3.Sınıf	36	27,1
	4.Sınıf	33	24,8
Öğrenim Durumu	1.Öğretim	69	51,9

	2.Öğretim	64	48,1
Toplam		133	100

Yukarıdaki Tablo 3 incelendiğinde ankete katılan katılımcıların 86'sı kadın olup tüm örneklemin %64,7 sini oluşturmakta ve geri kalan %35,3'ünü erkek katılımcılar oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Ankete katılan katılımcıların yaşlarına bakıldığında, katılımcıların %43,6'sı 17-20 yaş aralığında iken %56,4 ise 21-24 yaş aralığındadır. Öğrenim türüne ait dağılım incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin %51,9'u birinci öğrenim iken, %48,1'i ikinci öğrenim olarak saptanmıştır. Sınıf düzeyine ilişkin dağılımlara bakıldığında katılımcıların %24,8'ini 1.sınıf oluştururken %23,3'ünü 2.sınıf, %27,1'ini 3.sınıf ve %24,8'ini 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 4'te meslek seçimine etki eden faktörler ölçeğine ait soruların frekans dağılımı sunulmuştur.

Tablo 4. “Bu mesleği seçmemde ailemin sosyo-ekonomik durumu etkili oldu” ifadesine Verilen Yanıtların Dağılım İstatistikleri

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç katılmıyorum	78	58,6
Biraz katılıyorum	27	20,3
Katılıyorum	19	14,3
Çoğunlukla katılıyorum	7	5,3
Tamamen katılıyorum	2	1,5

Meslek seçimini etki eden faktörler ölçeğinde “Bu mesleği seçmemde ailemin sosyo-ekonomik durumu etkili oldu” ifadesine katılımcıların yarısından fazlası (%58,6) hiç katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Bu duruma göre katılımcı öğrencilerin %50'sinden fazlasının mesleği seçmesinde ailesinin sosyo-ekonomik durumunun etkili olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 5. “Ailemin beklentisi ve benim hakkımdaki düşünceleri bu mesleği seçmemde etkili oldu” İfadesine Verilen Yanıtların Frekans Dağılım İstatistikleri

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç katılmıyorum	49	36,8
Biraz katılıyorum	47	35,3
Katılıyorum	23	17,3
Çoğunlukla katılıyorum	10	7,5
Tamamen katılıyorum	4	3

Yukarıdaki Tablo 5’te meslek seçimini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik 2. Soruya verilen yanıtların dağılım istatistikleri gösterilmiştir. Katılımcı öğrencilerin “Ailemin beklentisi ve benim hakkımdaki düşünceleri bu mesleği seçmemde etkili oldu” ifadesine %36,8’i hiç katılmıyorum, %35,3’ü biraz katılıyorum, %17,3’ü katılıyorum, %7,5’i çoğunlukla katılıyorum ve %3’ü tamamen katılıyorum cevabını vermişlerdir.

Tablo 6. “Bu mesleği seçmemde arkadaşlarımın ve çevremın etkisi çoktur.” ifadesine verilen yanıtların frekans dağılımı

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç katılmıyorum	68	51,1
Biraz katılıyorum	29	21,8
Katılıyorum	22	16,5
Çoğunlukla katılıyorum	7	5,3
Tamamen katılıyorum	7	5,3

Yukarıdaki Tablo 6 incelendiğinde meslek seçiminde arkadaşlarımın ve çevresinin etkili olduğuna katılımcıların % 51,1’i “hiç katılmıyor” %21,8’i

‘‘biraz katılıyor’’ %16,5’i ‘‘katılıyor’’ %5,3’ü ‘‘çoğunlukla katılıyor’’ ve %5,3’ü ‘‘tamamen katılıyor’’ şeklinde cevap verdikleri görülmüştür.

Tablo 7. ‘‘Mesleği seçerken aldığım notlar etkili oldu.’’ İfadesine Yanıt Verenlerin Frekans Dağılım İstatistikleri

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç katılmıyorum	46	34,6
Biraz katılıyorum	33	24,8
Katılıyorum	32	24,1
Çoğunlukla katılıyorum	10	7,5
Tamamen katılıyorum	12	9

Tablo 7’ye göre meslek seçiminde alınan notların etkili olduğuna ankete katılan öğrencilerin %34,6’sı ‘‘hiç katılmıyorum’’, %24,8’i ‘‘biraz katılıyorum’’, %24,1’i ‘‘katılıyorum’’, %7,5’i ‘‘çoğunlukla katılıyorum’’ ve %9,0’ı ise ‘‘tamamen katılıyorum’’ şeklinde fikir beyanında bulunmuşlardır.

Tablo 8. ‘‘Sağlık Yönetimi bölümünü isteyerek seçtim.’’ İfadesine Yanıt Verenlerin Frekans Dağılım İstatistikleri

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç katılmıyorum	28	21,1
Biraz katılıyorum	29	21,8
Katılıyorum	39	29,3
Çoğunlukla katılıyorum	10	7,5
Tamamen katılıyorum	27	20,3

Yukarıdaki Tablo 8’e bakıldığında, katılımcıların ‘‘Sağlık Yönetimi bölümünü isteyerek seçtim’’ ifadesine %21,1’inin hiç katılmıyor, %21’in,8’in biraz katılıyor, %29,3’ünün katılıyor, %7,5’inin çoğunlukla katılıyor ve %20,3’ünün ise tamamen katılıyor şeklinde cevap verdikleri belirlenmiştir.

Aşağıda Tablo 9’da mesleki yeterlilik ölçeğine göre sosyo demografik değişkenler ile yapılan analiz testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Meslek Seçiminde Yeterlilik Analiz Testi Sonuçları

	N		Ortalama	Test değeri
Cinsiyet	86	Kadın	2,41+0,81	t:-1,677
	47	Erkek	2,67+0,88	p:0,096
Yaş	58	17-20	2,54±0,85	t:0,412
	75	21-24	2,48±0,84	P:0,681
Öğrenim Türü	69	1.öğretim	2,49±0,85	t:-0,250
	64	2.öğretim	2,52±0,84	p:0,803
Sınıf Düzeyi	33	1.sınıf	2,66±0,88	
	31	2.sınıf	2,38±0,76	F:0,928
	36	3.sınıf	2,39±0,81	p:0,429
	33	4.sınıf	2,58±0,91	

$P>0,05$

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların meslek seçiminde yeterlilik düzeyleri ile cinsiyet, yaş, öğrenim türü ve sınıf düzeyi değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyo demografik değişkenlere göre meslek seçiminde yeterlilik düzeyleri incelendiğinde orta düzey olarak saptanmıştır. Kahyaoğlu ve Yangın (2007) yapmış oldukları çalışmada katılımcıların tamamına yakınının kendini mesleki alanında oldukça yeterli gördüğü sonucuna ulaşmışlardır. Katılımcıların meslek yeterlilik düzeyleri ile cinsiyet, yaş, öğrenim türü ve sınıf düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamış olup buna göre “Katılımcıların cinsiyeti ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmektedir.” şeklindeki H1 hipotezi, “Katılımcıların yaşı ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.” şeklindeki H2 hipotezi, “Katılımcıların öğrenim türü ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.” şeklindeki H3 hipotezi ve “Katılımcıların okuduğu sınıf ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.” şeklinde oluşturulan H4 hipotezi reddedilmiştir. Vurucu’nun(2010)

yapmış olduğu çalışmada katılımcıların meslek seçimi yeterliliklerini değerlendirmeleri cinsiyetlerine göre değiştiği ($p=0,031<0,05$), erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre kendilerini meslek seçimi konusunda daha yeterli gördüğü saptanmıştır.

Aşağıda verilen Tablo 10 da meslek seçimini etkileyen faktörlerle meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasındaki pearson korelasyon analiz sonuçları verilmiştir.

Analiz verileri normal dağılım gösterdiği için pearson korelasyon yöntemi tercih edilmiştir. Korelasyon ilişkisi; $0,00 < r < 0,25$ çok zayıf; $0,26 < r < 0,49$ zayıf; $0,50 < r < 0,69$ orta; $0,70 < r < 0,89$ yüksek; $0,90 < r < 1,00$ çok yüksek şeklinde değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2006: 116).

Tablo 10. Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerle Meslek Seçimi Yeterlilik Düzeyleri Arasında Pearson Korelasyon İlişkisi

	Yeterlilik	
Bu mesleği seçmemde ailemin sosyo-ekonomik durumu etkili oldu.	r	,196*
	p	0,023
Ailemin beklentisi ve benim hakkımdaki düşünceleri bu mesleği seçmemde etkili oldu.	r	,278**
	p	0,001
Bu mesleği seçmemde arkadaşlarımın ve çevremın etkisi çöktür.	r	,251**
	p	0,004
Mesleği seçerken aldığım notlar etkili oldu.	r	0,154
	p	0,077
Sağlık Yönetimi bölümünü isteyerek seçtim.	r	,535**
	p	0,000

*: $P<0,05$, **: $p<0,01$

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların meslek seçiminde yeterlilik düzeyi ile ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($r:0,196$; $p:0,023$). Katılımcıların meslek seçiminde yeterlilik düzeyi ile aile beklentisi ve düşünceleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ve zayıf düzeyde bir ilişki saptanmıştır ($r:0,278$; $p:0,001$). Katılımcı bireylerin meslek seçiminde yeterlilik düzeyi ile arkadaş ve çevre etkisi arasında istatistiksel olarak anlamlı zayıf düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r:0,251$; $p:0,004$). Katılımcıların meslek seçiminde yeterlilik düzeyi ile bölümü isteyerek seçmiş olma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

Buna göre “Katılımcıların meslek seçiminde ailenin sosyo-ekonomik durumu ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.” şeklindeki H5 hipotezi, “Katılımcıların meslek seçiminde ailenin beklentisi ve düşünceler ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.” şeklindeki H6 hipotezi, “Katılımcıların meslek seçiminde arkadaş ve çevresi ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.” şeklindeki H7 hipotezi ve “Katılımcıların meslek seçiminde bölümü isteyerek seçmiş olmaları ile yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.” şeklinde H9 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu analiz sonuçlarına göre “Katılımcıların meslek seçiminde aldığı notlar ile meslek seçimi yeterlilik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir ilişki vardır.” şeklindeki H8 hipotezi reddedilmiştir ve Yılmaz (2017) çalışmasında öğrencilerin meslek seçimlerini bir mesleğe duyulan ilginin en fazla etkilediği sonucuna ulaşmış, öğrencilerin üniversite giriş sınavından alacakları puanların da meslek seçimlerini büyük oranda etkilediği belirlenmiştir. Diğer taraftan, öğrencilerin mesleki seçimlerini en az çevrenin (arkadaş, öğretmen vb.) etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin meslek seçimi yeterlilik düzeylerinin belirlenmesi ve meslek seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi maksadıyla yapılmıştır. Meslek seçimi yeterlilik ölçeği ile meslek seçimine etki eden faktörler ölçeği arasındaki ilişkileri saptamak araştırmanın bir diğer amacıdır.

Sağlık yönetimi öğrencilerinin meslek seçiminde yeterlilik düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Meslek seçimi yeterlilik düzeyleri ile demografik değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bununla birlikte meslek seçimi yeterlilik düzeyi ile ailenin beklentisi ve katılımcı hakkındaki düşünceleri, arkadaş ve çevre faktörü ve bölümü isteyerek seçme kriterleri arasından istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da kısıtlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın Kahramanmaraş ilinde Sağlık Yönetimi bölümü öğrencileri üzerinde yapılmış olması, dürüst ve samimi bir şekilde anketleri cevaplamış olması varsayımı araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının genellenebilmesi farklı üniversitelerin Sağlık Yönetimi bölümü öğrencileri dâhilinde daha geniş kitlelerle araştırmaların yapılması ve sonuçların mukayese edilmesi önerilmektedir. Ayrıca farklı bölümlerde okumakta olan öğrencilerle de araştırmalar yapılarak sonuçların karşılaştırılması ve meslek seçiminde yeterlilik düzeyi ve meslek seçimine etki eden faktörlerin

bölümler arasında farklılıkların belirlenmesi önerilebilir. Diğer bir öneri olarak öğrencilerin eğitim hayatı başladığı ilk yıllardan itibaren mesleki rehberlik danışmanlığı verilerek öğrencinin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslek seçimine yardımcı olunması önerilebilir

KAYNAKÇA

- Ahmadı, M, Helms, M. M. and Nodoushani, P. (1995). A Factor Analytic Approach Profiling Job Selection Differences of Male and Female Accountants. *Managerial Auditing Journal*, 10(7), 17-24.
- Akın, A., Sarıçam, H. and Kaya, Ç. (2014). Career decision self efficacy scale short form (cdsessf): the psychometric properties of turkish version. *İİB İnternational Refereed Akademik Social Sciences Journal*, 5(13).
- Baykul, Y. ve Güzeller C. O. (2014). Sosyal bilimler için istatistik: spss uygulamalı, Pegem Akademi.
- Çelik, N. ve Üzmez, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: çağrı merkezi hizmetleri örneği, *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırma Dergisi (Ejoir) C. 2, (1)*, 94-105.
- Demir, S. ve Gedikoğlu, T., (2007). Kuantum öğrenme modelinin ortaöğretim öğrencileri üzerindeki etkisi, *Doğu Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 1-9.
- Deniz, S. (2001). Bireyin meslek seçimini etkileyen kaynaklar: yeni teknolojilerden internet. *sbe dergisi*, 3-5.
- Dinç, E. (2008). Meslek seçiminde etkili olan faktörlerin incelenmesi: meslek yüksekokulu-muhasebe programı öğrencileri üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 90.
- Ensari, M. Ş. ve Alay, H. K. (2017). Meslek seçimini etkileyen faktörlerin demografik değişkenler ile ilişkisinin araştırılması: İstanbul ilinde bir uygulama, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 409-422
- Hair, J. F., Black, w. c., babin, b. j., anderson, r. e. ve tatham, r.l. (2013). multivariate data analysis: pearson, education limited.
- İnce, S. and Khorsid, I. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 163.
- Kahyaoğlu, M. ve Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki öz-yeterliliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 79.

A.Sosyal-K.Arıcıoğulları   Meslek Seçiminde Yeterlilik ve Meslek...

- Kalaycı, Ş. (2006). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (2.baskı). Asil Yayınları.
- Kars, V. (2012). Meslek seçiminde öğrencini karşılaştığı sorunlar ve farkındalık.
- Komives, S. R., Dugan, j. p., owen, j. e., slack, c. and wagner, w. (2011). *the handbook for student leadership development*. john wiley & sons.
- Kuzgun, Y. (2003). *Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Pekkaya, M. (2015). Üniversite öğrencilerinin kariyer tercihi: çkkv yöntemlerinin bir uygulaması. *Procedia Ekonomi Ve Finans*, 23, 249-255.
- Sarıkaya, T. ve Khorsıd, L. (2009). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. *türk eğitim bilimleri dergisi*, 393.
- Super, D.E. ve Knasel, E.G. (1981). Yetişkinlikte kariyer gelişimi: bazı teorik problemler ve olası bir çözüm. *İngiliz Rehberlik Ve Danışmanlık Dergisi*, 9 (2), 194-201.
- Taşlıyan, M., Çiftçi, G., Güler, B. ve Hırlak, b. (2016). Üniversite ve meslek seçimini etkileyen faktörler: iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. uluslararası gençlik araştırmaları kongresi, (s. 267). Muğla.
- Vurucu, F. 2010. meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler. İstanbul.
- Yenihan, B., Çakır, N. N. ve Alabaşoğlu , B. (2018). Cinsiyet farklılığının tükenmişlik ve yaşam doyumuna etkisi: kırklareli üniversitesinde görev yapan araştırma görevlileri üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50.
- Yılmaz, F. (2017). Lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin ikili karşılaştırmalar yöntemiyle incelenmesi. *eğitimde ve psikolojide ölçme ve değerlendirme dergisi*.

**XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat
(63 Numaralı Şer'ie Siciline Göre)¹**

Faruk SÖYLEMEZ

Prof.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
fsoylemez@ksu.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1814-0047>

Kevser KAVGACI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi
kevserkavgaci@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3432-253X>

Öz

Osmanlı Devleti'nin idari, ekonomik ve sosyal tarihine ilişkin çalışmaların ekseriyetle Anadolu coğrafyasına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada M. 1778-1782 (H.1191-1197) tarihlerine ait 63 numaralı Manastır Şer'ie Sicili temelinde yaklaşık 530 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış Balkanların önemli şehirlerinden Manastır'ın idari, ekonomik ve sosyal yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmada Manastır şehrinin köy ve mahalle isimleri, Manastır şehrinde yaşayanların günlük hayat standartları, kullandıkları eşyalar, toplanan vergilerin çeşitleri, tutarları, toplanma zamanları gibi hususlar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, ahalinin geneli Müslüman olmakla birlikte Manastır coğrafyasının kozmopolit yapısından dolayı gayrimüslim unsurlara da rastlanıldığı tespit edilmektedir. Çalışmada ayrıca şehrin üretim-tüketim döngüsü, maddi kaynaklar, kişilerin birbirleriyle ve devlet ile olan ilişkileri, alım-satım, miras, nikâh ve ölüm merasimleri gibi sosyal hareketlilikler de ele alınmıştır. 63 numaralı Manastır Şer'ie Sicili temelinde elde edilen bu bulguların çalışmanın amacı çerçevesinde belirtilen hususların aydınlatılabilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 20.04.2021/29.07.2021

Künye Bilgisi: Söylemez, F. Ve Kavgacı, K. (2021). XVIII. Yüzyıl sonlarında Manastır şehrinde idari, ekonomik ve sosyal hayat (63 numaralı Ser'ie siciline göre). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2154-2173. DOI: 10.33437/ksusbd.922769.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Manastır, Şer'iyeye Sicili, İdari, Ekonomik, Sosyal.

**The Administrative, Economic and Social Life of Manastır (Bitola)
at the end of the XVIIIth Century
(According to Shariah Registry Number 63)**

Abstract

It is seen that the studies on the administrative, economic and social history of the Ottoman Empire mostly concentrated on the Anatolian geography. From this perspective, this study aims to assess the administrative, economic and social structure of Manastır (Bitola), one of the important cities of the Balkans, which had been under Ottoman rule for approximately 530 years, based on the Manastır Sharia registry number 63, dated G. 1778-1782 (H.1191-1197). This study reveals the names of villages and neighborhoods of the city of Manastır, the daily life standards of those living in the city of Manastır, the goods they use, the types and amounts of the taxes collected, and the collection time. Besides that, it is determined that although the general population is Muslim, non-Muslims also can be seen in Manastır due to its cosmopolitan structure. This study also deals with the production and consumption customs of city, material resources, the relations of individuals with each other and the state, social movements such as buying and selling, inheritance, marriage and death ceremonies. In conclusion, this study argues that all these findings, which were determined based on the Manastır Sharia Registry number 63 would contribute to the clarification of the points stated in the scope of purpose of the study.

Keywords: The Ottoman Empire, Manastır (Bitola), The Şer'iyeye Registry, Administrative, Economic, Social.

GİRİŞ

Şehrin Makedoncada Bitola olarak geçen isminin, "Manastır" anlamına gelen eski Slavca "Obitel" kelimesinden geldiği ve zamanla bu kelimenin Bitel, Bitola şeklini aldığı (Nureski, 2014: 77) düşünülmektedir. Aynı şekilde VI. ve VII. yüzyıllarda şehre yapılan birçok kilise ve manastır sayesinde şehrin dinî bir merkez konumunda olmasından dolayı bu adla özdeşleştiği de ileri sürülen fikirler arasındadır (Çağ, 2010: 25).

Balkan topraklarında ilk olarak Makedonya'yı fetheden Osmanlılar (Turan, 1996: 21-22), Manastır şehrini, I. Murat döneminde (1382), Kara Timurtaş Paşa vasıtası ile (Nureski, 2014: 77) ele geçirmiş ve böylece Vardar Makedonya'sı ismini alan bölgede, yaklaşık 530 yıl sürecek olan Osmanlı egemenliği de

başlamıştır (Türkmen: 15.08.2011). XVI. yüzyıldan itibaren Orta ve Batı Anadolu'dan sonra Balkanlar'a kadar yayılarak orada da iskân edilen göçmen (Söylemez, 2013: 269) unsurlar ve aşiretler sayesinde ekonomi canlandırılmış ve Balkanlar'ın anakentlerinden olan Manastır bir ticaret merkezine dönüştürülmüştür (Yediyıldız, 1998: 22). Şehir, bir buçuk asır gibi kısa bir sürede Türk-Müslüman ülkesinin bir parçası olarak (Uzunçarşılı, 1998: 161-62) Edirne, Filibe, Serez, Üsküp, Sofya, Silistre, Tırhala ve Yenişehir'le birlikte dönemin önemli uç şehirleri arasına girmiştir (İnalçık, 2008: 233).

Manastır, sosyo-ekonomik hayatı XIX. yüzyılda gerçekleşen salgın hastalık, yangın gibi çeşitli felaketlerle sekteye uğrasa da aynı asır sonunda Güney Balkanlar'ın önemli merkezlerinden biri konumuna yükselmiş, birçok ülkenin diplomatik temsilcisini bünyesinde barındırması hasebiyle de "konsoloslar şehri" şeklinde anılır olmuştur (Özcan, 2013: 357). Tanzimat sonrası Makedonya bölgesini oluşturan üç vilayetten (vilayet-i selase) biri olan Manastır şehri, Üçüncü Ordu'nun merkezi olması nedeniyle Osmanlı tarihinin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katkı sağlayan faaliyetlere ev sahipliği yapmıştır (Baki, 2014: 87). Balkan Savaşları ile beraber 14-18 Kasım 1912'de, Sırp kuvvetleri tarafından işgal edilen Manastır'daki Osmanlı hâkimiyeti de böylelikle sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefik güçlerin boyunduruğuna giren Manastır, savaş sonrasında Yugoslavya Devleti'ni oluşturan beş cumhuriyetten biri olan Makedonya'ya bağlanmıştır.(Marçais,1993: 276).

Osmanlı Devleti'nin sosyal tarihi alanındaki araştırmalar için önemli kaynaklardan biri olan şer'îye sicilleri, özellikle Anadolu coğrafyasındaki yerleşim birimlerinin tarihini aydınlatma konusunda büyük bir paya sahiptir. Ancak gözlemlendiği kadarı ile Osmanlı Balkanlar'ı bu araştırmalara pek dâhil olamamıştır. Ana unsuru 63 numaralı şer'îye sicili olan çalışmanın amacı bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak ve bu konuda yapılacak araştırmalara bir kaynak sunmaktır. Bu cümleden olarak Manastır sakinlerinin XVIII. yüzyıl sonlarındaki yaşam koşulları, Anadolu coğrafyasıyla örtüşen yanları ve farklılıkları hakkında kıyaslama yapabilme olanağına sahip olunmuş ve Manastır'ın sosyal, ekonomik, idari ve kültürel hayatı okuyucuya aksettirilmeye çalışılmıştır.

1. Sicilde Geçen Mahalle, Köy, Kaza ve Sancak İsimleri

Osmanlı idari sistemi; köylerin kaza veya nahiyelere, kazaların sancaklara, sancakların eyaletlere, eyaletlerin ise devlet merkezine bağlı olduğu bir hiyerarşi doğrultusunda oluşturulmuştur (Yediyıldız,1998: 22). Bu bağlamda, oluşturulan iki ana eyaletten biri olan Rumeli'nin merkezi, duruma göre değişiklik göstermekle birlikte Edirne, Sofya, Filibe, Semendire olsa da esas alınan nokta

Manastır şehri olmuştur (Kılıç, 2016: 113-114). Öyle ki Rumeli Eyaletine XV. yüzyıldan itibaren Timurtaş Paşa, Şehabettin Paşa, Sinan Paşa, Bayezid Paşa gibi güvenilir ve liyakatli devlet ricalı idareci olarak görevlendirilmiştir (Osmanlı Yer Adları I, 2013: 3).

Bir kadı tarafından yönetilen idari birim ve bölgeyi ifade eden kaza terimine gelince, bu terim günümüzdeki ilçe yapılanmasının eski adıdır. Öteden beri Türk-İslam devletlerindeki yerleşim sisteminin bir parçası olan kaza birimi XVII. yüzyılda tımar sisteminde baş gösteren aksaklıklar sonucunda idari olarak daha da önem kazanmış ve devlet bünyesindeki kaza sayıları da artmıştır (Söylemez ve Alpoğlu, 2019: 747; Baykara, 2002: 119). Böylelikle sancak yapılanmasından ayrılan kaza birimi doğrudan merkeze bağlanarak çevredeki şehir, kasaba ve köylerin idari ve askeri merkezine dönüşmüştür (Baykara, 2002: 120). Atandıkları kazada bugünkü belediye başkanlığı, hâkimlik, noter gibi birçok görevi icra eden kadılar; şer'îye sicillerinin kayda geçirilmesi, vasi tayini, vakıfların denetimi gibi işleri de yürütüyorlardı (Akgündüz, 2009: 16-17). Bu bağlamda söz konusu sicilde adı geçen kazalar Resne, Prispe, Pirlepe, Kırşova, Yanya, Demirhisar, Filorina, Opar, Bihleşte, Kesriye, Horpeşte, Kolonya, İsterova, Kozane, Naslıç, Cuma pazarı, Sarı Göl, Ohri, Üsküb, Köprülü, İştib, Tikveş, Pirizrin, Priştine ve Vidin olarak sayılabilir.

Bilindiği gibi, Osmanlı şehir planlamasının temel taşı mahalledir. Şehrin fiziksel görüntüsü yanında sosyal, ekonomik ve idari yapılanması da mahalleler kıstas alınarak hazırlanır. Genellikle bir camii etrafında kurulan Türk mahalleleri kendi içlerinde bütünlük arz etmekle beraber aynı mescitte ibadet eden toplumun oluşturduğu fiziki ve sosyal yapı şeklinde de tarif edilebilir (İnbaşı, 2015: 64). Şehrin mahallelerinin demografik olarak Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Kıpti, vb. şeklinde gruplara ayrılması, birçok batılı araştırmacı tarafından İslam şehirlerinin genel yapısı şeklinde tarif edilmesine yol açmıştır. Bu farklı kültürel unsurları bünyesinde barındıran mahalleler, isimlerini de eşraftan öne çıkan şahıslardan (Söylemez ve Dönmez, 2018: 110) ya da bölgeyi fetheden veya fetih sonrası mahallenin kurulmasında etkin rol alan kişi veya gruplardan almıştır (Karta, 2015: 461). Sicilde Manastır'ın Ali Çavuş, Azab Beg, Bali Voyvoda, Debbağhâne, Dımışki Beg, Emir, Eyne Beg, Firuz Beg, Hamza Beg, Hüseyin Subaşı, İshak Paşa, Kara Debbağ, Karaoğlan, Kasım Çelebi, Kâsım Çelebi Mehmed, Oğul Paşa, Ömer Beg, Serdar, Sinan Beg, Yakub Beg ve Zindancı mahalleleri yer almaktadır.

Osmanlılar döneminde Manastır'a bağlı köylerin bir kısmının varolan köylere ilaveten Yörük ve Türkmenler tarafından kuruldukları anlaşılmaktadır. Özellikle II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed döneminde iskânına ağırlık verilen Manastır ve havalisinde Kınalı, Mescidli, İligler, Budaklar, Kanatlar, Şerifeler, Hasanobalar, Musaobalar köylerinin Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilerek iskân

edilen Türkmenlerin kurdukları köyler olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde Toroslardan göç ettirilerek bölgeye iskân edilen Karaman Türkmenlerinin de Ustres, Delukoğan, Kişova, Borodin, Dihova, Cincibol, Kazani, Dolniçe, Lera, Ramna, Esmekova, İvmirova, Dervenik, Obednik, Suhudil, Orihova, Pirpice, Makova köylerine yerleştirildikleri ifade edilmektedir (Parmaksızoğlu, 1976: 250). Bunların yanı sıra sicilde Akkeçeli, Asuti Todor, Baldoniçe, Balyanik, Bari Şan, Bela Çırkva, Brusnik, Bugospali, Cavan, Çernofça, Çersika-i Bâlâ, Çersika-i Zir, Çırnabuka, Demirhisar, Dobraniça, Dragarina, Esengova, Esloniçe, Garomer, Gradeşniça, Gümülçine, Hanelu, Hraştani, İsmolova, İsterova, İvanofça, Jabyan, Karkarina, Kastahor, Kleştina-i bâlâ, Kostehova, Lasolay, Lobatniçe, Magarevo, Murgaş, Negosnak, Obdernik, Optıçar, Ostriliçe, Penafça, Pirpiliçe, Predsol, Radabor, Rakitniça, Rasohtine, Seraviç, Serice, Tırnofça, Trańça, Urizarbala, Vakf-ı Bekri ve Valuşine köyü isimlerine de rastlanmaktadır.

2. Sicilde Geçen Muhallefât Kayıtları

Muhallefat kayıtları iktisat tarihi açısından önemli veriler sunmaktadır. Sözlük anlamı “geride kalanlar, geriye bırakılanlar” olan muhallefat kelimesi tereke, metrukât şeklinde de isimlendirilirken aynı şekilde bu eşyaların kayıt olduğu liste ise “muhallefât defteri” adını taşımaktadır. Ölen bir kimsenin mal varlığını tespit ve taksim işlemi, Osmanlı hukukunda kadıların görevlerinden olmakla birlikte kadılar, sadece varislerin talebiyle, varislerin küçük olması ve vefât eden şahsın kimsesiz olması durumlarında miras taksimine müdahil olabilirlerdi. Öte yandan askeri görevlilerin terekelerinin kayıt altına alınması ise zorunluydu (Özcan, T., 2005: 406; Fekete, 1979: 459; Söylemez, 2010: 169.) yapılan çalışmada sivil halkın yanı sıra birçok askeri görevlinin muhallefatı da bulunmaktadır. Bu doğrultuda incelenen sicilde toplam 172 tane muhallefat kaydına rastlanmıştır. Bunlardan 49 tanesi kadınlara 121 tanesi erkeklere aittir. Gayrimüslimlere ait tereke sayısı sadece 2’dir (MŞS. No:63, v.12b; v. 60b). Kimsesi olmadığı için hazineye aktarılan 18 tane tereke bulunmaktadır (MŞS. No:63, v. 9b) ki bunların çoğunluğu devlet hizmetinde Enderun ağalığı, macun ağalığı, cübbehanecibaşı, çukadar, silahşor, kapıcı kethüdası, salyanecibaşı hizmetlisi, mirahur, birun ağalığı gibi görevlilere ya da bölgede misafir olarak bulunurken vefât eden şahıslara aittir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde varisi olmadan ölen kişi sivil kesime mensup ise âmme beytümâl eminleri, askeri kesim üyesi ise hassa beytümâl eminleri, tespit edilen mal varlıklarına devlet adına el koymakta, sayım ve satışını gerçekleştirmektedir (Bilgin ve Bozkurt, 2010: 1-3). Ancak bazı durumlarda vârisiz olarak vefât ettiği bilinen şahısların uzun yıllar sonra bile vârislerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumda ortaya çıkan vâris dava açarak hakkını aramakta ve haklılığını ispatlaması halinde mirastan payına düşen kısım kendisine taksim edilmektedir (Bilgin ve Bozkurt, 2010: 10). Nitekim yapılan çalışmada Manastır’ın Azab Beg Mahallesi’nden Ali kızı Rukiye vârisiz olarak vefât etmiş ve mal varlığı hazineye intikal ettirilmiştir.

Ancak sonradan dayısının oğlu olduğunu iddia eden Emrullah oğlu Ahmet merhume ile olan akrabalığını ispat ederek mirastan payını almıştır (MŞS. No:63, v. 6b).

Vefat edenlerin arkalarında bıraktıkları ev eşyası, mutfak eşyası, giyim-kuşam, mobilya, hayvan, gayrimenkul, nakit para, alet-edevat gibi maddi varlıklarının dökümü olan tereke defterleri aynı zamanda tereke sahibinin sosyal kimliği, medeni hali, maddi olanakları, kültürel seviyesi gibi konularda da bilgi sunmaktadır. Bu cümleden olarak tereke kayıtlarından elde edilen bilgiler, terekenin ait olduğu bölgenin sosyal, askeri, kültürel ve iktisadi tarihine ışık tutmaktadır (Söylemez, 2013: 255). Bu bağlamda sicildeki erkek isimlerine eklenen “El-hac, Hacı, Beg, Ağa, Molla, Es-seyyid, Beşe, Paşa, Çelebi” gibi unvanlar kişilerin statüsü hakkında bize ipuçları vermektedir. Öyle ki sicilde El-hac unvanı 150 yerde geçmektedir. Bu lakabın hac ibadetini yerine getiren Müslüman kişilere verildiği düşünülmeyle beraber o dönemde gerek ulaşım imkânları gerekse maddi olanaklar ve coğrafi olarak Mekke’ye olan uzaklık göz önünde bulundurulduğunda gerçekte hacca gitmemiş olmakla beraber hacca gitmiş izlenimi uyandıran yaşlı insanlara da mal edildiği ifade edilebilir. Beg, Ağa, Beşe, Paşa gibi lakaplar genellikle çevrenin itibarını kazanmış ordu ya da devlet görevlisi olan veya toplumun ileri gelen kişileri için kullanılmıştır. Es-seyyid unvanı kayıtlarda 59 kez tekrarlanmış olup Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan geldiği düşünülenler için kullanılmaktadır. Molla kelimesi ise genellikle dini eğitim alarak belli bir yetkinliğe erişmiş kimseleri nitelemek için kullanılmıştır. Çelebi lakabı ise sicilde 9 yerde geçmektedir ve Lajos Fekete’nin yorumuyla yazı bilen, edebiyattan anlayan, tahsilli kişiler için kullanılmıştır (Fekete, 1979:457-459). Nitekim kayıtlarda geçen Eyyup Çelebi oğlu Saraç Mehmet Efendi’nin küçük bir kütüphanesinin bulunması (MŞS. No:63, v.10b) bu görüşü destekler mahiyettedir. Sicilde kadınlar için ise sadece hatun kelimesi kullanılmıştır. Özellikle terekelerde kullanılan “bin” ve “ibn” ibareleri oğul-oğlu anlamını taşımaktadır ve Arapçadan alınmıştır. Aynı şekilde “bint” kelimesi de kız-kızı anlamında kullanılan Arapça kökenli kelimedir. Gayrimüslim şahıslar tarif edilirken genellikle oğlu-çocuğu anlamındaki veled kelimesi kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde miras taksimi belirli usullere göre yapılmaktaydı. Öncelikle ölen kişinin mal varlığı tespit edilir, ardından mevtanın yıkanması, kefenlenmesi ve defin masrafları terekesinden karşılanırdı. Sonraki aşamada belli bir sıralama doğrultusunda kişinin mevcut borçları ödenir, son olarak geriye kalan nakit ve diğer mal varlığı mirasçılar arasında paylaştırılırdı (Özcan, T., 2005: 406). Dört kısımdan oluşan muhâllefat kayıtlarının ilk kısmında kişinin şahsi bilgileri (adı, baba adı, mesleği, ikamet yeri, vefat ettiği yer, ölüm nedeni ve tarih) bulunur, ikinci aşamada geriye bıraktığı mal varlığı ve bilirkişinin belirlediği fiyat listelenir, üçüncü bölümde vergiler ve kullanılan nakit miktar

(teçhiz ve tekfin, resmi kısım, vb.), mehir ve borçlar, açıklanırdı. Son kısımda ise varislerin payları belirtilirdi (İnalçık, 1953-54: 55-56; Özcan, T., 2005: 406).

Manastır'ın 63 numaralı şer'îye sicilindeki tereke kayıtlarında ölen erkek veya kadının varisleri genellikle eş ve çocukları olmakla beraber bazı terekelerde anne baba ya da kardeşler ve hatta amca ve yeğenler de varis olarak gösterilmiştir (MŞS. No:63, v. 23 b). Miras hukukunda şer'î yargıyı benimseyen Osmanlı hukuk sistemine göre erkekler karısının mirasından $\frac{1}{2}$ pay alırken buna mukabil kadınlar kocalarının mirasından $\frac{1}{4}$ oranında pay alabiliyorlardı (Bilgin ve Bozkurt, 2010: 9). Terekelerde varis olarak sayılan çocuklar yaşlarına göre sağır (buluğ çağına ermemiş) ve kebir şeklinde belirtilirken, eğer anne hamile ise o doğacak bebekte hesaba katılarak haml-i mevkuf ya da mevkufe (MŞS. No:63, v. 11a) şeklinde ifade edilmektedir ki sicilde toplam on kişi için bu terim kullanılmıştır. İncelenen terekelerden Manastırda bu dönemde bekâr olarak ölenler dışında 26 ailenin çocuksuz, 33 ailenin ise 1 çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Bunların çoğunun sağlık sorunları nedeni ile çocuklarının olmamasından ziyade daha çocuk sahibi olamadan çok erken yaşta vefat ettikleri tahmin edilmektedir.

Tereke kayıtları ışığında ailelerin Türk aile yapısını yansıttığı ve tek eşliliğin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Sadece 4 belgede çok eşlilik mevzu bahis olup bunlardan üç tanesi iki eşli bir tanesi üç eşli olarak belirtilmektedir. Bu şahıslardan Bacdar Mustafa Beşe (MŞS. No:63, v. 20a), El-hac Abdullah (MŞS. No:63, v. 43b) ve İmam İsmail Beşe'nin (MŞS. No:63, v. 23a) iki eşi varken Kör Hasan Bey'in (MŞS. No:63, v. 33b) üç eşi bulunmaktadır. Söz konusu şahsın terekede adı geçen dört çocuğunun da sağır olarak kaydedilmesinin yanında eşinin hamile olması çocuk sahibi olma ve soyunu sürdürme gayesi ile üçüncü evliliği yaptığı izlenimini uyandırmaktadır. Kullandıkları lakaplardan ve terekelerindeki toplam meblağdan yola çıkarak bir tespit yapmak gerekirse söz konusu şahısların varlıklı kişiler olduğu söylenebilir. Bunlar arasında üç eşli olan Kör Hasan Bey'in terekeler içerisinde varidatı en fazla kişi olduğu terekesinden anlaşılmaktadır.

Dönemin kültürel hayatını da yansıtan belgeler sayesinde Manastır'ın Oğul Paşa Mahallesi'nden Saraç Mehmet Efendi (MŞS. No:63, v. 10b), Karaoğlan Mahallesi'nden Veli Vaiz Mehmet Efendi (MŞS. No:63, v. 15a) ve Eyne Beg Mahallesi'nden Şeyh El-hac Salih (MŞS. No:63, v. 15b) adlı şahısların çok sayıda kitaba sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu şahısların kültür seviyeleri hakkında yorum yapabilmemize olanak tanıyan genelde dini içerikli olan kitapların bazıları Tarık-i Muhammediyye, Molla Hüsrev, Mecma'ül-Bahreyn, Câmi'ü'l-Kelâm, Ferhad ve Şirin, Baharistan, Necatî Divânı, Ta'limü'l-Mütea'llim, Ferai'z, Ecza-i Perişan, Gülistan, Hadis-i Erba'ain, Mesnevî, Cevhernâme, Ravzatü's-sahra,

Tezkeretü'l-Evliya, Haşiye-i Âdab, Fetâvâ, Kitab-ı Letaif, Silsile-i'z-Zeheb, Mantikut-tayr, Fal Kitabı, Taharretü'l-Kulûb ve Lügat şeklinde sayılabilir.

Günümüzde Manastır şehrinde hâlâ mevcut olan Tereke Pazarı, o dönemde şehrin sosyal ve ekonomik hayatında tereke satışlarının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır. Özellikle askeri kökene sahip ya da kimsesi olmayanların mal varlıklarının satışa sunulduğu pazar şehir ve ülke ekonomisine de büyük katkı sağlamıştır (Akbel ve Günay, 2016: 201). İncelenen sicildeki belgelerin çoğunluğu tereke kayıtları oluşturmaktaydı. Söz konusu terekeler Manastır'da sük olarak adlandırılan çarşıda açık artıma ile satılması sonrasında varislerin payına düşen miktar belirlenirdi. Bu aşamada tüm terekelerde dellâliye şeklinde belirtilen vergiden anlaşıldığı kadarı ile çarşıdaki satışların dellâllar aracılığı ile günümüzdeki müzayede satışlarında olduğu gibi gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

2.1.Silahlar

Manastır'ın 63 numaralı Şer'iyeye Sicilinde incelenen belgelerde çok sayıda silah cinsinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında sim, meşin ya da bazı değerli taşlarla bezenmiş ve emsallerine göre yüksek fiyatlı olanlar bulunmaktadır ki böylelikle tereke sahibinin maddi olanakları hakkında yorum yapılabilme mümkün olmaktadır. Silahlardan bazıları şöyle kaydedilmiştir: piştov²(bazı terekelerde piştol şeklinde geçmektedir) 480 akçe, sim piştov 3600 akçe, simli kabur piştol 1920 akçe, telli piştov 4800 akçe, piştol namlusu 102 akçe, tüfek 4080 akçe, kundaklı tüfek ve Arnavut tüfek 1920 akçe, şişhane tüfek 2523 akçe, tabanca 360 akçe, küçük mercan silah 600 akçe, filinta 1040 akçe, hançer 2670 akçe, simli hançer 4923 akçe, kılıç 3210 akçe, kare Horosani kılıç 10200 akçe, Mısırlı kılıç 2400 akçe, gaddare (uzun kama) 1980 akçe, Frengi kılıç 243 akçe, simli kılıç 535 akçe, satır 631 akçe, kamçı 780 akçe, sim kama 3000 akçe, terkeş (ok çantası) 23 akçe, nacak 150 akçe, balta 570 akçe, sim balta 1440 akçe, sim silah kabzaları 3255 akçe, Filkulağı kalkan 3840 akçe şeklindedir. Ayrıca üzerine fişeklik, bıçak ve mermi gibi malzemelerin yerleştirildiği palaska 108 akçe, sim palaska 3720 akçe ve meşin palaska 72 akçe fiyatı ile sicilde pek çok yerde geçmektedir.

2.2. Giysi ve Kumaşlar

Kıyafetler içinde en çok adı geçen çuka-hâre cübbelerdir. Bunun yanı sıra biniş, buhası-çiçekli entari, kaftan, libas, ferace, çeşitli kürkler, seravil (bir tür şalvar), şalvar, yelek, bürümcek, dolama, dizlik, peştamal, keten gömlek ve

---

² Çok sayıda tereke kaydının mevcut olduğu sicilde aynı cins silahlar birçok yerde geçtiği ve fiyatlarının silahın özelliklerine, yapıldığı madenin değerine, eski ya da yeni olması gibi niteliklerine göre farklılık gösterdiği için ortalama fiyatlar verilmeye çalışılmıştır.

fistanlar, ceket, harir ya da Şam şalları, mintan, aba, fermene (süslü bir tür yelek), çakşır, aylagün ve sim kuşaklar, uçkur, zıibun, ehram adı geçenler arasındadır. Pabuç, çizme, çarık, yemeni, terlik, mest pabuç, kalçın (bir çorap türü) ise ayağa giyilen aksesuarlardandır. Başa giyilen fes, üsküfü, destar, kavuk, sarık, tülbent, başlık, takye, şemle (sarık), yaşmak, kellepuş (kavuk altına giyilen takke), puşi (yün baş örtüsü), kalpak, külahta terekelerde pek çok yerde göze çarpmaktadır.

Değerlendirilen sicil kapsamında, Manastır'da giysi yapılan kumaşlara bakıldığında genellikle aba, çuka, sof, yapağı gibi yün kumaşların yanı sıra keten, kadife ve kürk kullanımının da yaygın olduğu görülmektedir. Kullanılan kürkler arasında kuzu, nâfe, samur, karsak (tilki), erneb (tavşan), zerdeva (sansar cinsi bir hayvan) adı geçenlerdir. Ancak bazı belgelerde geçen ipek elvan, ham ipek, koz ipek, beyaz ipek, atlas-ibrişim(ipek kumaş çeşitleri) gibi terimler ipek kumaşın yapımı ve kullanımının da yaygın olduğunun göstergesidir. Ayrıca bazı belgelerde koton, kutni şeklinde ifade edilen pamuk ise, fular, babuç gibi kumaş ve giysilerin yanı sıra yatak gereçleri(yastık, döşek, yorgan) yapımında da kullanılmıştır. Bunlar dışında bürümcük, beledî, buası (buhası), hâre (bir çeşit sof) kumaş çeşitleri terekelerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sicilde giysilerde beyaz, siyah, mai (mavi), yeşil, ala (kırmızı), alaca, sarı ve mor adı geçen renkler olmakla beraber Şam entari, Bosna kebesi, Rum kuşak, Frenk şalı cübbe, Sofya lülesi, Mekke kuşak, Şal-ı Mağrib, Şarköy kilimi gibi bazı kumaşlar da üretildikleri bölge ya da halkının adı ile beraber zikredilmiştir.

Kumaştan üretilmiş ev eşyası gündelik hayatta sıklıkla kullanılan çarşaf, hamam takımı, hamam gömleği, minder, beledi döşek, perde, şilte, telli-beledî yorgan, yastık, döşek yüzleri ve kılıfları, kilim, keçe, seccade, kebe, makad (oturak), muytap (yem torbası), velince (bir tür yünlü battaniye) abdest makramesi, mendil, yanbolu (keçi kılından dokunan bir çeşit kilim), peşkir ve benzedir. Sicildeki tereke kayıtlarında işlemeli kumaş ve kıyafetlerin kullanımının yaygın olmasından kadınların elışı yapımı ve kullanımına o dönemde de ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Adı geçen eşya belgelerde genellikle müstamel (az kullanılmış), cedit (yeni), köhne (eski), kebir (büyük), sağır (küçük), beledî (bir tür pamuklu kumaş), münakkaş (işlemeli) şeklinde kaydedilmiştir.

2.3. Ev Eşyası

Araştırmaya konu olan sicilde standart bir ailenin günlük olarak kullandığı pek çok eşya zikredilmektedir. Bunlar arasında tarak, tahta sandık, ayna, yağmurluk, yamçı (sürücü yağmurluğu), kaput, tespih, çuval, nerdüban (merdiven), saksı, mikras (makas) süpürge, kar küreği, kürek, kazma, kantar, terazi, dirhem, tezgâh, küfe, tabla, kandil, sabun, vezne, çuval, yankesi, fener,

kandil, tokmak, hasır, fânus, çapa, ferraş, gaytan (ince sağlam ip), ustura, büyük ve küçük şamdanlar sayılabilir.

2.4. Mutfak Eşyası

Sicildeki belgelerde matbah şeklinde geçen mutfak eşyası arasında, leğen, bakraç, fincan ve zarf, tepsi, tekne, sini, tabe (tava), kazan, kapaklı kazan, saç ayağı; kahve, şerbet ve salep ibriği, bileği taşı, elek, küp, güğüm; su, çorba ve hoşaf tası, kutu, testi, dibek ve tokmak, cezbe (cezve), harani (büyük tencere), ayaklı tas, maşa, kâse, maşraba, lenger, havan, ocak demiri, depeli-kapaklı sahan, sim ve tahta kaşık, kepçe, çanak, tencere, kefgir, tezgâh, yağlık ve kalbur sayılabilir.

2.5. Gıda Maddesi

Çalışmaya konu olan sicile göre Manastır şehrinde XVIII. yüzyılın sonlarında tüketilen gıda maddeleri ve fiyatlarını tespit etmek mümkündür. Bu cümleden olarak incelenen sicildeki tereke kayıtlarından elde edilen verilere göre belirlenen bazı gıda ürünlerinin fiyatı şu şekilde tespit edilmiştir. Pekmez'in 120 kıyyesi 1440 akçe (MŞS. No:63, v. 33b), bal 48 akçe, 8 buçuk kovan bal 2550 akçe, 12 kile revgan-ı sade 879 akçe, zeytinyağı 69 akçe, zeytin 30 akçe, nohut 66 akçe, soğan 66 akçe, pirinç 36 akçe, yumurta 9 akçe, peynir 30 akçe, tavuk 40 akçe, koyun eti 18 akçe, keçi eti 14 akçe, inek eti 9 akçe, kuzu eti 20 akçe, tuz 13 akçe, Yemen kahvesi 300 akçe, mum 54 akçe, bal mumu 300 akçe, rezzaki üzüm 36 akçe, siyah üzüm 30 akçe (üzüm bazı yerlerde ineb olarak geçmektedir), bir miktar İncir 270 akçe, süt 9 akçe, bir miktar hurma 663 akçe, 1 kilo yoğurt 12 akçe, bir miktar olarak belirtilen nişasta fiyatı 90 akçe olarak belirlenmiştir.

Zeytinliklerin yoğun olduğu Manastır civarında buna bağlı olarak sabun üretimi de fazlaydı. Bölgedeki sabunhanede üretilen sabunlar Selanik ve civar şehir ve kazalardaki pazarlarda satışa sunuluyordu. Sicilde sözü edilen sabun fiyatları 66 ilâ 78 akçe aralığında değişmektedir. Gıda maddelerine hangi tarihlerde narh verileceğinin belirlendiği ihtisap kanunnameleri gereğince çarşı-pazar kontrollerini muhtesip adlı görevliler takip etmekteydi. Et ve süt ürünlerinin fiyatları yeniçeri ağası veya sekbanbaşı ile hassa kasabbaşının katıldığı toplantılarda çiftlik sahipleri ve kasaplar kethüdâsı ile belirlenirken ekmek fiyatı içindeki un cinsine göre tespit edilirdi. Taşradan gelen malların fiyatı getirildikleri bölgede belirlenerek kayıt altına alınır ve bu şekilde belirlenir, gümrük mallarında narhın belirlenmesinden ise gümrük emini sorumlu tutulurdu (Kütükoğlu, 2006: 390).

2.6. Mücevherât

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Manastır şehrinde mücevher yapımında genel anlamda altından çok gümüş ve inci kullanıldığı göze çarpmaktadır. Belgelerde kaydedilen bazı takılar ve kıymetleri: Sim kuşak 2160 akçe, sim başlık ve hamâil 18600 akçe, inci küpe 2970 akçe, kapur küpe 6630 akçe, zümrüt ve 1 çift küpe 12003 akçe, bir miktar inci 1440 akçe, boyun incisi 5235 akçe, Stefan inci 1863 akçe, sakak inci 2880 akçe, sim kuşak 2160 akçe, altın küpe 969 akçe, maden bilezik 72 akçe, sim bilezik 543 akçe, altın yüzük 573 akçe, altın mühür 627 akçe, kotaklık 8055 akçe şeklinde sıralanabilir.

2.7. Gayrimenkuller

Genellikle tereke kayıtlarının son kısmında yer alan gayrimenkuller arasında menzil ve hırdavat menzil adı altında ev fiyatları belirtilmiştir. Sicilin geneli söz konusu olduğunda eski evler (hırdavat) 7200 ilâ 63 akçe arasında değişirken, standart menziller 3600 ilâ 240,000³ akçe (MŞS. No: 63, v.42b) arasındadır. Ortalama ev fiyatları ise 24,000-30,000 akçe arasında değişmektedir. Bu doğrultuda bahçeli ev 13,200 akçe, bahçe 9600 akçe, bağ ve dam (bağ evi ve bağ) 3000 ilâ 48,000 akçe arasında farklılık göstermektedir. Yurt yeri ve bağ 24,000 akçedir. Buldukları yer ve işletme cinsi olarak karşımıza çıkan gayrimenkullerden bazıları ise şu şekildedir: Hamam önünde 2 adet dükkân 30,000 akçe, şehir çarşısında dükkân 15,600 akçe, dükkân kirası 540 akçe, terekeci dükkânı 40,000 akçe, saat yönünde 2 adet dükkân 120,000 akçe, saraçhane de 2 adet dükkân 60,000 akçe, değirmen 24,000 akçe, bir kıt'a tarla 2880 akçe şeklinde kaydedilmiştir. Sicilde gayrimenkul sahipleri arasında en dikkat çeken isim değirmen ve bahçesi 240,000 akçe, 12 dönüm bağı 180,000 akçe olarak fiyatlandırılan Ekmekçi Mitra'dır(MŞS. No:63, v.60b).

2.8. Diğer Eşya

Manastır'ın 63 numaralı Şer'îye Sicilinde muhtelif eşyaya ait kayıtlara da rastlanmaktadır. Enfiye kutusu, tönbeği, duhan çubuğu, duhan kesesi, çıkırık, dirgen, buhurdan, çerger (hafif çadır), mangal, hırdavat, kilden, yanlık, divid, çakşır, pösteki (hayvan postu), post, külünk (sivri uçlu taşçı kazması), kalbur, heybe, kil, tabla, cehre (pamuk, ipek, yün eğiren alet), futa (bir çeşit önlük), küfe, boncuk, harar (kıldan dokunmuş büyük çuval) şiş, çekiç, orak, çakmak, sahtiyan(tabaklanarak cilalanmış deri), kurna leğeni adı geçen diğer alet ve eşyadır. Sicilde hatab (odun) ölçü birimi olarak yük ya da kulaç, hırdavat ölçüsünü belirtmek için bir miktar kelimeleri kullanılmıştır. İncelenen terekelerde Mushaf-ı Şerîf (Kuran-ı Kerim) ve Enam-ı Şerîf kayıtlarına sıkça rastlanmaktadır

³ Manastır'ın 63 numaralı Şer'îye Sicilinde kaydedilen en yüksek fiyatlı ev olup Abdi Sipahibaşı'ya aittir.

ki bu da halkın dini eğilimi konusunda bize ipucu vermektedir. Ayrıca at arabası, üzengi, güderi, yular, dizgin ve gem, eğer, bukağı (kaçmaması için atların ayağına vurulan köstek), köstek, sunturaç (nalbant bıçağı), payanda, çakşır, palaska, çuka biniş, çaltar (eyer örtüsü) şebeş (bir tür gem) ve 30540 akçe değerinde sim raht ve semer, gibi eşya ise at, katır ve merkep gibi yük ve binek hayvanlarının bölgede yaygın olduğunu göstermektedir.

3. İhtidalar

Osmanlılar, fethettikleri diğer bölgelerde olduğu gibi Balkanlarda da farklı kültürlerle ortak bir miras oluşturmuşlardır (Nesimi, 2012: 47). İslamiyet'in, XIII. yüzyıldan itibaren Balkan Yarımadası'na taşınması kendilerini Slav ve Latinlere karşı korumak isteyen Bizans'ın Anadolu'dan naklettiği Konyar Türkleri ile Dobruca Bölgesine yerleşen Sarı Saltuk ve taraftarları vâsıtası ile gerçekleştirmiştir (Turan, 1998: 197-198). Fetih sonrasında da bölgedeki etkileri devam eden Türkmenler ve bunların dâhil oldukları tarikatlar, Manastır'da yerli halktan birçok kimsenin İslam dinine sempati duymasına ve Müslüman olmasına zemin hazırlamıştır. Devlet, gayrimüslimlere dinlerini gerektiği gibi yaşama konusunda serbestiyet sağlamakla beraber onlara aile, miras, ticaret vb. konularda da kendi hukuk sistemlerini kullanma olanağı sunmuştur (Söylemez, 2002: 78). Böylece bölgede Müslümanların sayısının artması sonucu inşa edilen cami, mescit, zaviye, medrese, tekke ve imaret gibi yapılarla sosyal, eğitsel ve kültürel hayat hareketlenmiştir (Ural, 2015:130).

Osmanlılar tarafından, bölgede uygulanan iskân politikası sonucunda XV. ve XVI. yüzyıllarda Makedonya dâhilindeki Üsküp ve Manastır şehirlerinde İslamlaşma oranının % 65-70 arttığı gözlemlenmektedir (Ural, 2015:139-151). Bu bağlamda yapılan çalışmada 13 tane ihtida kaydına rastlanmış olup bunlardan dokuz tanesi kadınlara (MŞS. No:63, v. 93a) dört tanesi de erkeklere (MŞS. No:63, v. 2b) aittir. İhtida suretlerinde erkeklerin genellikle Abdullah, kadınların ise Ümmügülsüm ismini aldıkları tespit edilmiştir.

4. Nikâh Akitleri ve Mihr Miktarları

Sözlükte “ücret” anlamına gelen mihr (mehir), fıkhıta (Aydın, 2003: 389) dini nikâh kıyılmadan önce damat adayının geline şahitler huzurunda vermeyi vadettiği para veya maldır. Mihrin peşin olarak hemen ödenen kısmı “mihr-i muaccel”, sonradan ödenmesi uygun görülen kısmı ise “mihr-i müeccel” olarak adlandırılır. Mihrin miktarı evlenecek olan kız veya kadının bakire, dul, güzel, yaşlı, genç, zengin, ya da fakir olmasına göre değişiklik arz etmektedir (Ortaylı,1980: 35-36). Bir erkek öldüğünde, terekesinden diğer borçlarından önce karısının mihri ödenirdi ki bu da bize mihrin önemini göstermektedir. Ayrıca herhangi bir şekilde mihri ödenmeyen kadın mahkemeye başvurarak ödemenin yapılmasını talep edebilirdi (Akyılmaz, 2002: 368).

Manastır'ın 63 numaralı Şer'îye Sicilinde yapılan inceleme sonucunda belgelerde on üç nikâh akdi belirlenmiş olup bunlardan yedi tanesi gayrimüslimlere (MŞS. No:63, v. 68a) sekiz tanesi de (MŞS. No:63 v. 63a) Müslümanlara aittir. Nikâh akitlerindeki mihr miktarı 1000 ila 7600 akçe arsında değişmektedir. Sicilde adı geçen en varlıklı kişi olan Kör Hasan Bey'in eşlerine ödenen mihr miktarı farklılık göstermekle⁴ birlikte eşi Emine'ye ödenen 50,000 akçe tutarındaki meblağ kayıtlı olan en yüksek mihr miktarıdır (MŞS. No:63, v.33b). Söz konusu sicildeki mihr miktarlarının 10,000 akçenin altında olduğu düşünüldüğünde fark bariz şekilde ortaya çıkmaktadır.

5. Tarım, Hayvancılık ve Ticaret

Manastır şehri, birçok kaynakta belirtildiği üzere XVI. yüzyılda nüfus açısından yoğun bir şehirdi ve buna paralel olarak bir ticaret merkezi haline gelmişti. Bölgede yetiştirilen arpa, buğday (gendüm), penbe (pamuk), keten, duhan (tütün), çivit (bir bitkiden elde edilen toz boya) vb. ürünler bedesten ve pazarlarda alıcıları ile buluşmakta, bölgeye ticaret yapmak için gelen tacirler kervansarayları kullandıkları için ekonomik kazanç elde edilmekteydi. Krom, kükürt (MŞS. No:63, v. 76a) gibi madenler açısından da zengin kaynaklara sahip olan şehirde bunların işlenme, taşınma ve satılması da önemli gelir kaynaklarındandı (Çayırılı, 2001: 373). Dericilik, dokumacılık, kuyumculuk ise şehirde icra edilen zanaat dalları arasında yer almaktaydı (Nureski, 2016: 381).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Manastır ve çevresinde tarım ürünleri arasında ilk sırayı buğday (gendüm/hınta) alırken, mahlût (melez), bostan, ketan, erzen (darı), giyah (ot), burçak, yulaf, arpa (şair), mercimek, nohut, duhan (tütün) ziraat ve ticareti yapılan diğer ürünler arasındadır. Mahlût ve buğday bölgenin genelinde yetiştirilmekteydi. Buğday için ölçü birimi olarak himl (yük) (Ural, 2010: 141) kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı belgelerde asmak, şinik, kıyye, kile, kutla⁵ ve dirhem gibi ölçü birimlerinin de hububatın miktarını belirtmede kullanıldığı görülmektedir.

Dönemin şartları gereği yaygın olan basit tarım sisteminde hayvanlar da etkin bir şekilde kullanıldığı için tarım ve hayvancılık iç içeydi. Sicilde geçen hayvanlar cinslerinin yanı sıra bazen renkleri ve büyüklükleri gibi sıfatlarla nitelendirilerek tereke kayıtlarına dâhil edilmişlerdir. Hayvanların sayısı "res"(baş) tabiriyle belirtilmiştir. Manastırda söz konusu dönemde yetiştirilen hayvanlar ve kıymetleri, su ineği (manda) 3510 akçe, Manda danası 1200 akçe,

⁴ Kör Hasan Bey'in eşlerinin sırası bilinmemekle beraber belirlenen mehir miktarları Fatma 40,000, Emine 50,000 ve Havva 12,000 şeklindedir. bk. MŞS. No:63, v.33b.

⁵ Rumeli'de tahıl ve madencilikte kullanılan bir ölçüdür. Krotova'da madencilikte kullanılan kutla 160 dirhem (513,12 gr), tahıl için kullanılan kutla ise, Manastır'da 10 okka, Selanik'te 8 okka (arpa) ve 11 okka (buğday) kadardı. bk. Taşkın, 2005, s. 79.

inek 720 akçe, inek danası 570 akçe, buzağı 315 akçe, öküz 2160 akçe, 31 adet ganem (koyun) 5670 akçe, bir miktar oğlak 1320 akçe, kır at 14,400 akçe, şemslî katır 7230 akçe, 5 adet keçi 1230 akçe, beygir 1320 akçe, siyah beygir 5760 akçe, gök beygir 3060 akçe, kısrak 2160 akçe, merkep 1200 akçe, merkep (himar) ve yavrusu 1440 akçe, katır 7230 akçe, tavuk 30 akçe, 4 adet kaz 1200 akçe olarak sıralanabilir. Ayrıca bazı terekelerde kayıtlı olan kovan kelimesi ahalinin arıcılıkla da ilgilendiğini göstermektedir.

6. Vergiler

Sicilde geçen vergi türlerinden bazıları aşağıdaki şekildedir:

Adet-i ağnam: Çeşitli kanunnamelerde, resm-i merai veya resm-i ganem olarak geçen ağnam resmi, koyun vergisi olarak bilinmektedir (Çağatay, 1947: 485). Bu verginin adı sicilde pek çok yerde geçmekle beraber, 1780 (1195) yılı için celebkeşan koyunlarından her bir baş koyun için otuz altışar akçe miri, sekiz akçe gulamiye ve dört akçe maaş olmak üzere toplam senelik 48 akçe alınmak şartı ile mukataaya verilerek Manastır, Bihleşte, Florine, Serfice, Sarıcakol, Egribucak, Cumabazarı, İsterova, Naslıç, Kesriye, Horpeşte, Görice, Opar, Pirespe ve Ohri kazalarından toplanması öngörülmüştür (MŞS. No:63, v. 49a).

Cizye resmi: Buluş çağındaki gayrimüslim erkeklerden kişi başına alınan bir vergi türüdür. Cizye vergisinden devlet hizmetinde çalışan ya da miri bir yardımı dokunanların çoğu zaman muaf tutuldukları gözlemlenmektedir. Bu vergi geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı topraklarının her yerinde aynı miktarda alınmamış, vergi miktarı bölgenin ekonomik ve sosyal yapısına göre 25 ila 80 akçe arasında belirlenmiştir (Çağatay, 1947: 493-495). Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaadan aldığı cizye vergisi karşılığında onları askerlik görevinden azlederek ticari hayattaki canlılığın devamını temin etmiştir (Söylemez, 2002: 79). Adı geçen sicilde de pek çok yerde değinilen bu verginin, 1781 (1196) yılının Muharrem ayından Zilhicce ayı sonuna kadar Manastır ve çevresinde Kıbtîlerden de toplanması kararlaştırılmıştır (MŞS. No:63, v. 55b).

Duhan resmi: XVI. yüzyılda Amerika'dan Avrupa'ya ve Osmanlı topraklarına kadar yayılan tütün, duhan olarak da kayıtlarda yer almaktadır. Osmanlı Ülkesinde %80'i Rumeli topraklarında yetiştirilen bitki özellikle Makedonya bölgesindeki Yenice, Vardar ve Manastır civarlarında yetiştirilmekte ve bir kısmı Selanik üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmekteydi. 1697'de "resm-i dönüm-i duhân" adıyla yıllık olarak alınan vergi, 1776'da tütün tarımında alınan vergilerin tek çatı altında birleştirilmesi ile Darphâne-i Âmire'nin kontrolüne geçmiştir. XVIII. yüzyılda tütünün hazine için önemli bir kaynak olduğunun bilincine varan devlet tütün çiftçisinden öşüre ek olarak ortalama 336 akçe vergiyi tanzimat dönemine kadar alırken ihraç edilen ürünün fiyatı üzerinden de %3 gümrük vergisi almıştır (Yılmaz, 2012; 1-3). Sicilde geçen belgede de 1194 (M.1780)

yılına ait olmak üzere dönüm başına alınan verginin Manastır, Florina, Kesriye, Görice, Resne, Pirespe ve Kırçova kazâlarından tahsil edilmesi emredilmekteydi (MŞS. No:63, v. 84a).

Resm-i kısmet: Vefat eden şahısların, tespit edilen terekelerinin toplamından alınan harçtır (Söylemez ve Alpoğlu, 2019: 754). İçinde birçok terekeyi barındıran sicilde tüm terekelerde bu vergi türü mevcuttur (MŞS. No:63, v. 6b).

Avarız: Osmanlı mali sisteminde vergi ve bütçe terimi olarak kullanılan avarız kelimesinin sözlük anlamı sonradan meydana gelen, sabit olmayan demektir. Avarız adı ile toplanan vergi sisteminde 4 ilâ 5 gerçek hane bir avarız hanesini oluşturmakta ve bunlar avarız hanelerine dağıtılan vergiyi kendi aralarında paylaşarak ödemektedir. Osmanlı bütçesinde düzenli olmayan gelirlerin başlıcaları arasında yer alan avarız, savaş zamanı gibi olağanüstü durumlarda ve nakit olarak tahsil edilmektedir. Ancak ekonominin zamanla bozulması sonucunda sürekli hale getirilmiş ve gerek görüldükçe artırılarak düzenlemeler yapılmıştır (Sahillioğlu, 1991: 108-109; Pakalın, 1993: 113). Çeltikçi, tuzcu, küreci ve ortakçı gibi devlet hizmetinde bulunanlar, avarız vergisinden muaf tutulmuştur (İnalçık, 1959: 599; Sahillioğlu, 1991:108). Sicilde 1196(M.1782) yılına ait olmak üzere Manastır kazasının 792 buçuk ve buçuk sülüs avâriz hanesi olduğu ve her haneye 325 akçe isâbet ettiği belirtilmekte bu meblağın yükümlülerinden tahsil edilerek hazineye ulaştırılması emredilmektedir (MŞS. No:63, v. 77b).

Nüzül: Osmanlı maliyesinde, sefere giden ordunun buğday, arpa gibi hububat ile sair yiyecek ihtiyacını karşılamak için geçtiği bölgelerden aynı olarak aldığı vergiyi ifade etmektedir. Bu verginin toplanması, nakledilmesi, nakliyecilerin ayarlanması vb. görevler kadı kontrolünde yapılmaktaydı. XVI. yüzyıl sonlarına doğru nakde çevrilen nüzul vergisi yerini ihtiyaçların satın alma yöntemi ile giderilmesi yöntemine bırakmıştır (İşbilir, 2007: 311). 1196(M. 1781) yılının Muharrem'inden Cemaziyelevvel'ine kadar olan dört aylık süreçte, sicilde belirtilen köylerden toplanması emredilmiştir (MŞS. No:63, v. 76a).

İmdâdiye: Öncelikle sefer masraflarını karşılama amacı güden imdadiye XVIII. yüzyıldan itibaren “ımdad-ı seferiyye” ve “ımdad-ı hazariyye” olarak ikiye ayrılmış ve düzenli vergiler sınıfına dâhil olmuştur. İki ya da üç taksit şeklinde tahsil edilen imdad-ı hazariyyenin amacı eyalet ve sancaklardaki askerlerin savaş dönemlerindeki ihtiyaçlarını karşılamaktı (Tabakoğlu, 2000: 221). Sicilin bazı bölümlerinde adı geçen vergi listeleri mevcut olmakla beraber, örnek olarak gösterilen belgede vergi tutarı toplam 53,439 buçuk kuruş şeklinde belirlenmiş olup Zilkade 1194'ten (Kasım 1780) Ramazan 1195'e (Ağustos 1781) tarihine kadar toplanması kararlaştırılmıştır.(MŞS. No:63, v. 80a)

İспенç: Evli gayrimüslim erkeklerden 25 akçe, dul kadından ise 6 akçe olarak alınan Rumeli bölgesine has bir çeşit baş vergisi olmakla beraber XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki gayrimüslimlerden de tahsil edilmeye başlanmıştır (İnalçık, 2001: 177). Müslümanların ödediği çift resmine karşılık gelmektedir. Bu verginin tahsil edilme şartı 300 akçelik taşınabilir mala sahip olmaktır. Gücü kuvveti olmayan ihtiyarlar, maddi durumu kötü olan yetimler, papazlar bu vergiden muaf tutulmuştur. İспенç, pek çok bölgede âlâ (zengin), mütevassit-ül-hâl (orta halli), edna (fakir) olmak üzere halkın maddi durumu doğrultusunda tahsil edilmiştir (Çağatay, 1947: 507-508). Sicilde dört yerde bahsi geçen bu verginin resm-i arusiyye, deştbâni, tapu-yı zemîn gibi vergilerle birlikte (MŞS. No: 63, v. 63a) toplandığı görülmektedir.

Sonuç

Araştırmada konu olan 63 numaralı Manastır şeriye sicili 103 varak ve 568 belgeden oluşmaktadır. Söz konusu sicil genel anlamda klasik sicil örneklerinden pek de farklılık göstermemektedir. Sicilde 172 tereke kaydı, 2 vakfiye bulunurken bunlar dışındaki belgeler çoğunlukla vergi tahsilatı, vergilendirme, menzil teşkilatı ve ulak organizasyonları, berat tevcihi, tezkere, mürasele tarzındaki görevlendirmeler ve merkezden gönderilen emir ve fermanları içermektedir. H. 1778-1782 (M.1191-1197) tarihleri arasında yazılan sicil Sultan I. Abdülhamid dönemine (1774-1789) aittir.

Osmanlı Devleti'nin özellikle şehir tarihini aydınlığa kavuşturmada şer' iye sicilleri önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda incelemesi yapılan sicili, tereke boyutunda ele aldığımızda adı geçen kayıtların yansıttığı kadarı ile Manastır şehrinde Türk aile yapısının egemen olduğu bir toplumdaki söz etmek mümkündür. Vefat eden şahıslar birkaç istisna dışında tek eşli olmakla birlikte bekâr, çocuksuz ve tek çocuklu kişi sayısının fazla olması ölüm yaşının bir hayli erken olduğunun göstergesidir. Tereke kayıtlarından elde edilen bilgiler ışığında, ailelerin günlük hayatta kullandığı eşyalar, tüketim malzemeleri, maddi olanakları ve ailelerinin dini eğilimleri (birçok terekede geçen Mushaf, enam-ı şerif gibi ibareler, seccade, teşpih, takke, tülbent vb. eşya, kullanılan isimler gibi) tespit edilmiştir.

İncelenen tereke kayıtları ışığında bölgede arpa, buğday, mısır, tütün, pamuk, yulaf, çavdar gibi zirai ürünlerin yetiştirilerek ticaretinin yapıldığı, ortaya çıkmaktadır. Terekelerde ipek kumaş çeşitlerinin ve koza ipek ifadesinin sıkça karşımıza çıkması ipeğin kullanımı kadar üretiminin de bölgede yaygın olarak yapıldığını teyit etmektedir. Coğrafi yapısı ve ikliminden dolayı kürk ve yün kullanımının yoğun olduğu bölgede karsak, tavşan, kuzu, samur ve zerdeva en çok kullanılan ve ticareti yapılan hayvan kürkleridir.

Yapılan inceleme sonucunda hayvancılığın da bölgede yaygın bir şekilde yapıldığı at, katır, merkep gibi binek ve yük hayvanlarının beslendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra keçi, koyun, inek, buzağı ve su sığırı gibi besi hayvanlarının yetiştirildiği ve bunların et, süt ve derisinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca vergilerin toplanması ve merkeze transferi sicilde birçok yerde karşımıza çıkarken, bu belgeler ışığında o dönemde icra edilen subaşı, mütesellim, voyvoda, bölükbaşı, sipahi, kadı ve naib gibi idari görevleri; askeri terekeler aracılığı ile amme ve hassa emini, Enderun ağalığı, cübbehanecibaşı, macun ağalığı, çukadar, silahşor, kapıcı kethüdası, salyanecibaşı, mirahur, birun ağası, imam, dersiam, hatip gibi devlet hizmetinde ki memuriyetleri; sivil terekeler vasıtası ile de debbağlık, kazazlık, saraçlık, kasaplık, ekmekçilik vb. zanaat kollarının XVIII. yüzyılda Manastır'da icra edildiğini tespit etmek mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Manastır Şer'ie sicili (MŞS), Defter No: 63.
- Akgündüz, A. (2009). İslam hukukunun Osmanlı Devleti'nde tatbiki: Şer'ie mahkemeleri ve Şer'ie sicilleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.14, 13-48.
- Akyılmaz, G. (2002). Osmanlı aile hukukunda kadın. *Türkler C. X, Ankara*, 365-374.
- Aydın, M. (2003) mehir. *DİA C. XXVIII, Ankara*, 389-391.
- Baki, S. (2014). Manastır'lı İsmail Hakkı Efendi hayatı ve kelim alanındaki eserleri. *Osmanlı İlim Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul*, 83-106.
- Baykara, Tuncer (2002), "kaza", *DİA C. XXV, Ankara*, ss.119-120.
- Bilgin, A. ve Bozkurt, F. (2010). Bir malî gelir kaynağı olarak vârisiz ölenlerin terekeleri ve beytülmal mukataaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20(2), 1-31.
- Çağ, G. (2010). *16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyetinde manastır*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı imparatorluğunda reayadan alınan vergi ve resimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5(5). 483-511.

- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*, Aydın Kitabevi.
- Çayırılı, N. (2001). Osmanlı idaresinde manastır (Bitola). *Türk Kültürü*, 458, 371-376.
- Günay, M. ve Akbel, M. (2016). 40 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sâkinleri. *Balkan Tarihi C.I, İçinde* (Eds). Gölen Z. ve Temizerakçe, *Osmanlı Mirası Türk Kültürü Araştırma Derneği Yayınları*, (ss.197-213)
- İnalçık, H. (2008). *Rumeli, DİA, C.XXXV*, İstanbul, ss.232-235.
- _____, (2001). İспенç, *DİA C.XXIII*, İstanbul, ss. 177.
- _____, (1953-1954), 15. asır Türkiye iktisadî ve içtimaî tarihi kaynakları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), 51-75.
- _____, (1959). *Osmanlı'da raiyyet rüsûmu*. *Belleten C.XXIII* (92), 575-610.
- İnbaşı, M. (2015). Yıldırım Bayezid Döneminde Makedonya'da Fethedilen Yerler ve İskân Siyaseti. *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri*, Bursa, ss.53-82.
- İşbilir, Ö. (2007), *Nüzül DİA C.XXXIII*, İstanbul, ss. 311-312.
- Karta, N. (2015). Manastır şehrinin sosyal ve ekonomik durumu (1482-1615). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (41), 458-469.
- Kılıç, O. (2016). Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancakların 18. yüzyıldaki İdari Statüleri. *Balkan Tarihi C.I, İçinde* (edt). Gölen Z. ve Temizerakçe, *Osmanlı Mirası Türk Kültürü Araştırma Derneği Yayınları*, Burdur, ss. 111-124.
- Kütükoğlu, M. (2006). *Narh. DİA C. XXXII*, İstanbul, 390-391.
- Lajos, F. (1979). *XVI. yüzyılda taşralı bir Türk efendi evi*. Çev. M. Tayyib Gökbilgin, *Belleten C.XLIII*(170), ss.457-480.
- Marçais, G. (1993). *Manastır. İA C. VII*, İstanbul.
- Nesimi, Q. (2012). Bitola sicilleri'ne göre Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunan Makedonya hıristiyanlarının dini hürriyeti. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9 (2), ss.37-54.

- Nureski, D. (2014). Osmanlı kaynaklarına göre kültür merkezi konumundaki Makedonya şehirleri ve özellikleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1). 63-102.
- _____, (2016). Osmanlı'dan günümüze Makedonya'daki Türk kültürü ve Makedonya'nın Türk kültür tarihindeki yeri ve önemi. *Avrasya Etüdleri*, 50(2), 351-388.
- Ortaylı, İ. (1980). Anadolu'da XVI. yüzyılda evlilik ilişkileri üzerine bazı gözlemler. İçinde (Edt). İncılık H. ve Göyünç N., Osmanlı Araştırmaları I, (ss.33-40).
- Osmanlı Yer Adları I (2013), *Başbakanlık devlet arşivleri genel müdürlüğü*, haz. Özkılınç Ahmet, Coşkun Ali, Abdullah Sivridağ, Ankara, 1021.
- Özcan, Tahsin (2005) "Muhallefât", *DİA C. XXX*, İstanbul, ss. 406-407.
- Özcan, U. (2013). 1878-1912 yılları arasında Manastır Vilayeti'nde okullaşma ve okullaşmanın milliyetçilik üzerindeki etkisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/1, 353-423.
- Pakalın, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB, İstanbul.
- Parmaksızoğlu, İ. (1976). Manastır. *Türk Ansiklopedisi*, C. XXIII, 250-251.
- Sahillioğlu, H. (1991). avarız, *DİA C.IV*, İstanbul, 108-109.
- Söylemez, F. (2010). Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa'nın muhallefâtı. *OTAM*, 27, 165-194.
- _____, (2013), Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa'nın terekesi, *History Studies*, 5, 253-271.
- _____, (2002). Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere karşı tutumu, *Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş, ss.78-89.
- _____, ve Alpoğlu, O. (2019). XIX. asrın ortalarında Ankara'nın iktisadi ve içtimai yapısı (244 Numaralı Ankara Şer'iyeye siciline göre). *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2). 744-756.
- _____, ve Dönmez, C. (2018). XIX. Yüzyılın ortalarında varna'nın sosyo-ekonomik yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iyeye siciline göre). III. Uluslararası

Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, edt. Kara H., Çetin T. vd., Ankara, 108-120.

Tabakoğlu, A. (2000). İmâdiye. *DİA C.XXII*, İstanbul, 221-222.

Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü ve tartı birimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi

Turan, Ö. (1996). Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü, *Bilig*, 3, 21-32.

_____, (1998). *Balkan Türklerinin Dini Meseleleri*. Türk Dünyası'nın Dini Meseleleri (Kutlu Doğum Haftası 1997), TDV yayınları,

Türkmen, Z. (2011). *Gezi yazısı: Çıkayım gideyim Urumeline: Selanik, Manastır, Ohri, Debre-i Bala, Üsküp ve Köprülü izlenimleri*. Balkan Günlüğü Gazetesi-15.08.2011.

Ural, S. (2010). *Osmanlılar'ın Vuçitırın'ı fethi ve arşiv kayıtlarına göre Osmanlı hâkimiyetinde Vuçitırın şehri*. II. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi sempozyum bildirileri, Prizren/Kosova,

_____, (2015). Makedonya'nın islamlaşmasında Bektaşî ve Halvetiliğin katkısına bir örnek: Kırçova'da Bektaşî ve Halveti tekkeleri. *Türk kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 73, 129 151.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi C.I*, TTK yayınları.

Yediyıldız, B. (1998). *Osmanlılar Döneminde Manastır*, Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim, Manastır Bitola.

Yılmaz, F. (2012) *Tütün*, DİA C.XLII, İstanbul, ss.1-4.

Sağlık Sistemlerinin Sınıflandırılması ve Performans Analizi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme ¹

Cuma SUNGUR

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
cumasongur@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1992-0742>

Öz

Her sistem belirli sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için doğrudan ya da dolaylı olarak devlet müdahalesini gerektirir. Sistemler toplumsal ihtiyaçları karşılamak için gereklidir. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse sağlık sistemi sonuca ulaşmak için bir araçtır. Sağlık sistemi, vasıtaların (yapısal bileşenlerin) belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere oluşturduğu ilişkiler bütünüdür. Bu yüzden sağlık sistemini anlamak için sağlık sistemlerinin amaçlarını ve yapısal bileşenlerini analiz etmek bir zorunluluktur. Sağlık sisteminin nihai amacı toplumun sağlık durumunun iyileştirilmesi, toplumu finansal riske karşı koruması ve toplumun sağlık hizmetlerine bağlı memnuniyet düzeyinin iyileştirilmesidir. Bunun için yetkili otorite kontrol düğümleri (finansman, geri ödeme, yönetim, örgütlenme, düzenleme, davranış) olarak isimlendirilen araçları harekete geçirmelidir. Diğer taraftan sağlık hizmetlerinin nihai amaçlarından hareket ile bölgesel, ulusal ya da uluslararası seviyede sağlık sistemi performans değerlendirmesi yapılmalı, beklenen sağlık performansı ile arzulanan sağlık performansı arasındaki fark ortaya konulmalı ve gerekli iyileştirmeler sağlanmalıdır. Bu çalışmada ülke sağlık sistemlerinin sınıflandırılması ve performansının analizi konuları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sistemi, Sağlık Sistemi Fonksiyonları, Performans Analizi.

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 22.06.2021 / 21.12.2021

Künye Bilgisi: Sungur, C. (2021). Sağlık sistemlerinin sınıflandırılması ve performans analizi üzerine kavramsal bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2174-2201. DOI: 10.33437/ksusbd.956240

A Conceptual Study on Classification and Performance Analysis of Health Systems

Abstract

The health system is the whole set of relations that the mediators (structural components) have built to achieve a specific purpose. Therefore, in order to understand the health system it is imperative to analyze the aims and structural components of the health systems. Increasing the health status of the final aimed community of the health system is the protection of society against financial risk and improving the level of satisfaction with the community's health services. To do so, the competent authority must activate the so-called control buttons (financing, reimbursement, management, organization, regulation, behavior). On the other hand, health system performance evaluation should be carried out at the regional, national or international level with the ultimate goal of health care services, the difference between the expected health performance and the desired health performance should be provided and necessary improvements should be provided. In this study, the classification of country health systems and the analysis of their performance are examined.

Keywords: Health System, Functions of Health System, Performance Analysis.

GİRİŞ

İyi bir sağlık, herkes için temel insan haklarından biridir. Hedef popülasyonların sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için sağlık hizmetleri sunacak bir kurum, kuruluş ve kaynak organizasyonunun sağlanması devletin sorumluluğundadır. Sağlık sistemi planlaması ve halka yönelik planlı bir sağlık hizmeti sunmada sigorta şirketleri, hükümetler, sendikalar, yardım kuruluşları, dini veya diğer koordineli organların her birinin değişik görev ve sorumluluğu mevcuttur, fakat sağlık sistemi içerisinde yer alan bu kurum ve kuruluşların hepsi de nihayetinde sağlığın korunması ve gelişmesine katkı sağlamalıdır (Oyibochovd., 2014: 29). Sağlık sistemi, sağlığı geliştirmek ile ilgili tüm aktör, kurum ve kaynakları kapsamaktadır. Güçlü bir sağlık sistemi, sağlıklı ve adil bir toplumun vazgeçilmez bir parçasıdır (Anand, 2014: 4).

Yoksulluk, eğitim, altyapı, sosyokültürel yapı ve politika gibi sağlık sisteminin dışındaki birçok faktör toplum sağlığını etkilemektedir. Sağlık sistemleri dış faktörlerden etkilenmeye açık oldukları için açık sistemler olarak bilinmektedir. Kapsamı ve sınırı belli bir alanda faaliyet gösteren (ör. Klinikler, hastaneler, yerel sağlık birimleri, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi programları)

daha küçük sistemler toplumsal veya ulusal seviyede bir araya gelerek daha büyük bir sistemi oluşturmaktadır. Bir açık sistem olarak sağlık sistemleri çevresi ile sürekli etkileşim halindedir, çevresindeki değişme ve gelişmelerden etkilenmektedir. Sağlık sisteminin bu özelliğinden dolayı, sistem düşünürleri sağlık sistemlerini “kompleks adaptif sistemler” olarak ifade etmişlerdir. Sağlık sistemlerinin “kompleks adaptif sistemler” olarak kabul edilmesi, sağlık sistemlerinin daha iyi sağlık sonuçları üretmesine veya daha verimli veya eşitlikçi bir yaklaşımla uygulanması için önemli sonuçlar doğurmasına olanak tanımaktadır. Sağlık sisteminin diğer sistemlerden ayıran en önemli yönü, amacın doğrudan insan sağlığı ile ilgili olmasıdır. Sağlık sistemi, birçok paydaşa sahiptir. Sağlık hizmeti kullanıcıları olarak hastalar, hasta yakınları ve toplumun yanı sıra sağlık bakanlıkları, sağlık hizmeti sunucuları ve organizasyonları, ilaç şirketleri, sağlık hizmetleri finansman organları ve sigorta şirketleri gibi kuruluşları sağlık sistemi üzerinde önemli etkiye sahiptir (Annex, 2007: 1).

SAĞLIK SİSTEMİ KAVRAMI, AMACI VE FONKSİYONU

Aşağıda kavramsal olarak sağlık sistemi kavramı, sağlık sisteminin temel amacı ve temel fonksiyonları konularına yer verilmiştir.

Sağlık Sistemi Kavramı

Roemer (2002) sağlık sistemini “kaynakların, organizasyonun, finansmanın ve yönetim bütünüün topluma sağlık hizmeti sunumuna yönlendirilmesi” olarak tanımlamıştır. Roemer bu tanımında sağlık hizmetlerinin kontrol düğmelerini, ara sonuçlarını ve nihai sonuçlarını ön plana çıkarmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (2000) ise, sağlık sisteminin tanımını şu şekilde yapmıştır: Sağlık sistemi: “Temel amacı sağlığı korumak, iyileştirmek ve sürdürmek olan tüm faaliyetlerdir.” Son yıllarda sağlık sisteminin amaç kısmına “hastalıktan kaynaklı hane halkı yoksulluğunun önlenmesi” ifadesi eklenmiştir (Annex, 2007: 1). Başka bir tanıma göre sağlık sistemi, belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere vasıtaların (yapısal bileşenlerin) oluşturduğu ilişkiler bütünüdür. Sağlık sistemini anlamak için sağlık sistemlerinin amaçlarını ve yapısal bileşenlerini analiz etmek gereklidir (Hsiao, 2003: 4). Bir sağlık sistemi, sağlık faaliyetlerinin finansmanı, düzenlenmesi ve sağlanmasıyla ilgili kaynakları, aktörleri ve kurumları içerir. Sağlık eylemi, birincil amacı sağlığı iyileştirmek ve sürdürmek olan faaliyetler kümesidir. Bu tanım sağlık sisteminin çok geniş bir perspektiften ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin birincil amacı trafik kaza oranlarını azaltmak için yol ve araç güvenliğinin sağlanması olan bir hizmet, sağlığa katkıda bulunsun ya da bulunmasın kişisel bir sağlık hizmetidir. Sağlığa katkıda bulunma temel amacı olan tüm aktörler ve kurumlar, sağlık sistemi performansının değerlendirilmesinde bir bileşen olarak ele alınmaktadır. Sağlık hizmetine katkıda bulunmanın temel amaç olduğu her türlü eylemler sağlık sistemi

kapsamında ele alınmaktadır. Kısacası sağlık sisteminin sınırlarının belirlenmesindeki temel kıstas, eylemin öncelikli amacının sağlığı korumak, iyileştirmek veya sürdürmeye yönelik olmasıdır. Fakat sağlığı etkileyen tüm eylemleri sağlık sisteminin bir parçası olarak görmek mümkün değildir. Örneğin genç kızları eğitmek sağlığı önemli ölçüde etkilemesine karşın, aslında eğitimin temel amacıdır. Bu yönü ile sağlık sisteminin bir parçası değildir. Fakat amaç sağlığın belirleyicilerini iyileştirmek için genç kızların okutulması ya da sosyal eşitsizliklerin azaltılması olduğunda bu sağlık sisteminin bir parçası olmaktadır. Sektörler arası seviyedeki bu çabalar sağlığın geliştirilmesi için tasarlandığında, sağlık sisteminin birincil amaçlarına hizmet etmektedir. Sağlık eyleminin açıkça ifade edilen bir tanımı olsa dahi, bazı eylemler farklı kişiler tarafından sağlık eylemi olarak yorumlanırken, bir başkası tarafından sağlık eylemi olarak yorumlanmayabilir (Murray ve Frenk, 1999: 4).

Sağlık Sisteminin Amaçları

Sağlık sistemi, sağlıkla ilgili temel amaçları gerçekleştirmek üzere parçalardan ya da yapısal bileşenlerden oluşmuş ilişkiler bütünüdür. Sağlık sistemini doğru bir şekilde tanımlanması ve değerlendirilmesi için hem amaçların hem de yapısal bileşenlerin analiz edilmesi şarttır. Diğer taraftan ülkelerin sağlık hizmetleri programlarındaki amaçlarına bağlı olarak hedeflerde de farklılıklar olabilmektedir. Örneğin, bazı programlar sağlık statüsünü geliştirmeyi, bazıları verimliliği maksimize etmeyi, bazıları yoksulluğun önlenmesini bazıları ise hizmet kalitesini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Fakat bunların hiçbiri ülkenin sağlık politikasındaki nihai hedeflerden değildir. Bunlardan bazıları orta seviyede sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi, belirli bir hastalık türü ya da nüfus grubu ile ilgilidir. Sistemik düzeyde, bir ülke için ara çıktılar (erişim, kalite, hakkaniyet, verimlilik) ile nihai sonuçlar (toplum sağlığını iyileştirme, toplumun meşru beklentilerinin karşılanması ve adil finansman) arasındaki farklılıkları ayırt etmek gerekmektedir. Ara sonuçlar önemli olmak ile birlikte nihai sonucu etkileyebilir, ancak bunlar sadece aracı ve kısmi sonuçlardır. Sağlık sistemlerinin açık ve örtük hedeflerini belirlemek için birden fazla ülkenin sağlıkla ilgili mevzuatının, politika doküman ve raporlarının incelenmesi gerekmektedir (Hsiao, 2003: 4). Toplumların değer verdiği sonuçları üreten aktörlerin ve eylemlerin karmaşık, çok boyutlu bir alanı olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır. Sağlık sisteminin amaçları bağımsız değişkenler olup, sağlık sistemi türüne veya çevresine bakılmaksızın sabit kalır (ulaşım seviyeleri gerçekten de dinamik olmasına rağmen). Literatürde yer alan sağlık sistemleri tanımlarındaki bazı farklılıklara rağmen, sağlık sisteminin amaçları konusunda genel olarak fikir birliğine varılmış durumdadır. Dünya Bankası'nın Sağlık Sektörü Temel Reformu (Flagship Program on Health Sector Reform) ve Roberts vd.'nin (2003) Sürdürülebilir Finansman (Sustainable Financing) isimli çalışmasına göre sağlık sisteminin üç temel amacı bulunmaktadır (Shakarishvili,

2010). Bunlardan ilki toplum sağlığını iyileştirmektir. Bu temel amaç altında insidans (hastalık sıklığı) ve mortalite (ölüm) oranlarını düşürmek veya belirli hasta grupları için hayatta kalma oranlarını arttırmak özel bir amaç olabilir. Sağlık sisteminin ikinci temel amacı adil finansmanı sağlamak amacıyla sağlık hizmeti kullanıcıları üzerinde anketler yapılarak cepten yapılan harcamaların büyüklüğü ortaya konulabilir, toplumun katstrofik sağlık harcamaları (aylık veya yıllık hane halkı gelirinin önceden belirlenmiş bir oranı aşan kısmı) ile karşı karşıya olup olmadığı tespit edilebilir (Berman ve Bitran, 2011: 8). Sağlık sisteminin finansmanında adil olmak için iki zorluğa dikkat edilmelidir. Birincisi, sağlık hizmeti kullanımına bağlı olarak hane halkı yoksullaştırılmamalı ya da aşırı bir oran ödemek zorunda olmamalıdır. Başka bir ifade ile mali katkıda adalet önemli derecede risk havuzlaması ile mümkündür. İkincisi, yoksul hane halkları zengin olanlara göre sağlık sistemine daha az ödeme yapmalıdır. Yoksul haneler gelirlerinin büyük bir kısmını sağlık hizmeti kullanımından ziyade yiyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarına ayırmaktadırlar. Bu yüzden mali yapıda adaletin sağlanması için zenginden yoksula yönelik bir sübvansiyon olmalıdır. Çok fakir hane halkı söz konusu olduğunda ise “adil pay” onların hiç ödeme yapmaması ile sağlanabilir. Ödemeler gelir temelli olmalıdır ve çoğunlukla sağlık hizmeti kullanımına ve riske dayanmamalıdır. Yoksullar için adil bir paylaşımın sağlanması konusunda genel kabul edilebilir görüş, genel gelir dağılımında sağlık sistemine verilen role bağlıdır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2005: 13). Sağlık sisteminin üçüncü temel amacı ise toplumun meşru beklentilerinin karşılanmasıdır. Bunun karşılanması; siyasi liderler ve demokratik toplumların politika yapıcıları için bir hedef olduğu açıktır (Hsiao, 2003: 6). Bunun için düzenli olarak sağlık hizmeti kullanıcıları memnuniyeti anketlerinden veya resmi hasta şikayetlerinden alınan bilgilerden yararlanılabilir (Berman ve Bitran, 2011: 9).

Günümüzde otoriter devletlerin liderleri dahi uzun vadede halkı tatmin etmenin gerekliliğine inanmaktadır. Ülkeler, sağlık sisteminin istikrarının yeterli bir kamu tatmini olmadan sağlanamayacağı gerçeğine her geçen gün daha çok inanmaktadır. Sağlık sisteminde köklü bir değişim ya da revizyon gerektiren durumlar, kamuoyunun sağlık sistemine ilişkin memnuniyet düzeyi ile önemli ölçüde ilişkilidir (Hsiao, 2003: 6). Beklentilerin karşılanmasının iki ana bileşeni vardır. Birincisi etik boyutu ile sağlık sistemi arasındaki bireysel etkileşim yönlerini ele alan “insanlara saygı” yönüdür. İnsanlara saygının ise üç yönü vardır (Murray ve Frenk, 2000: 720):

İnsani Haklara Saygı: Sağlık sistemleri, bulaşıcı rahatsızlığı olan insanları toplumdan uzaklaştırarak ya da genetik rahatsızlığı olan insanları kısırlaştırarak daha yüksek sağlık statüsüne erişebilir, fakat bu aynı zamanda temel insan haklarının ihlalidir. İnsani haklara saygı, aynı zamanda hastaların fiziksel ya da klinik muayenesi nedeniyle utanması konusunda hekimlerin hassas ve sağduyulu yaklaşmasını da içermektedir.

Bireysel Özerkliğe Saygı: Kişi kendi sağlığı hakkında seçim yaparken, özerk olarak hareket edebilmelidir. Hasta ya da hasta vekili hangi tıbbi müdahalelerin uygulanıp uygulanmayacağını seçme hakkına sahip olmalıdır.

Kişisel Bilgilerin Gizliliğine Saygı: Sağlık sistemi ile etkileşime giren bireyin kişisel sağlık bilgilerinin gizliliğinin korunması hakkı olmalıdır. Bireyler kişisel sağlık bilgilerinin gizliliğine saygı duyulacağından emin olduklarında, sağlık hizmeti sunucularına tıbbi geçmişi hakkında önemli bilgiler verme olasılığı artar. Bu yönüyle gizliliğe saygı sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirmeye yönelik bir amaca hizmet etmektedir. Buna ek olarak kişisel bilgiler üzerinde bireysel kontrolün sağlanması ve mahremiyetin korunması açısından gizliliğe duyulan saygı önemlidir.

İkinci bileşen, müşteri memnuniyetinin çeşitli boyutlarını içeren “müşteri yönelimli olma” yönüdür. Müşteri yönelimli olmanın ise dört türü vardır (Murray ve Frenk, 2000: 720):

Sağlık İhtiyaçlarına Odaklanma: Sağlık hizmetleri ile ilgili olarak düzenli olarak memnuniyet anketlerinin yapılması sağlık ihtiyaçlarının ortaya konulması açısından kilit bir bileşendir. Anketler sağlık sonuçlarının daha iyiye gitmesi için gereklidir.

Temel Olanaklar: Temiz bekleme odaları, hastanelerde yeterli yatak ve yiyecek vb. imkanları çoğunlukla nüfus tarafından yüksek oranda değer verilmektedir.

Sağlık Hizmeti Kullanıcıların Sosyal Destek Ağlarına Erişimi: Kişinin sağlık hizmeti kullanım ihtiyacı anında karşılanırsa bile bu hizmetler bireyin ailesinden ve çevresinden uzak olacak bir şekilde sağlanırsa bakım ve iyileşme sürecinde bireyin sosyal destek ağlarına erişimi engellenebilir. Sosyal desteğe erişim beklentisinin karşılanması özünde değer verilmesi gereken bir konu olmakla birlikte aynı zamanda sağlık sonuçlarını iyileştiren bir olgudur.

Kurum ve Hekim Tercih: Hastalar tedavi amaçlı kurum ya da hekim tercihinde bulunmak isteyebilir. Bu, sağlık hizmeti kullanıcılarının meşru bir hakkıdır.

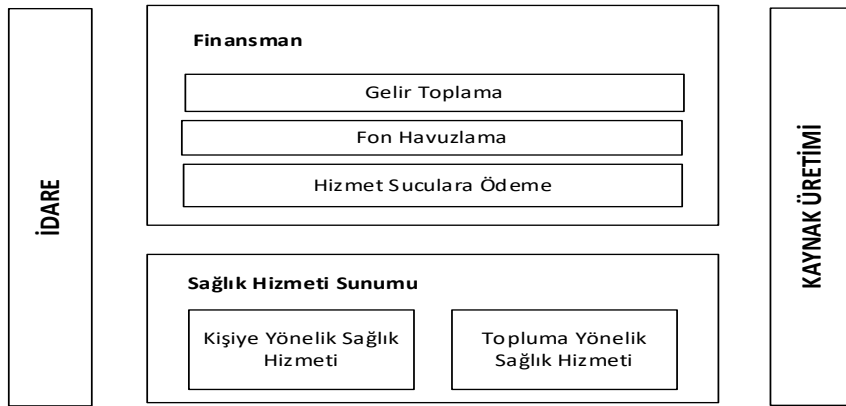
Sağlık sisteminin yukarıda ele alınan üç temel amacın her birinde belirli bir performans hedefini yakalamayı amaçlayan özel amaçlar bulunabilmektedir. Fakat, toplumların sağlık sistemi hedefleri ve bu hedeflerin evrensel boyutlarına nasıl ulaşılacağı konusunda önemli tartışmalar bulunmaktadır (Shakarishvili, 2010: 10). Sağlık sistemleri arasında performans değerlendirme çoğunlukla diğer ülkelerin sağlık sistemleri ile kıyaslamalarda bulunarak veya bazı performans değerlendirme kriterlerine ilişkin bir gösterge temel alınarak yapılmaktadır. Bir

ülkenin sağlık alanındaki mevcut performansı ile önceki dönemlere ilişkin performansı arasında karşılaştırmalar yaparak değerlendirmelerde bulunabilir ve başarı seviyesi ortaya koyulabilir. Ancak bu ihtiyaç duyulan politikalar hakkında çok az şey ifade etmektedir. Çoğu zaman birden fazla değişken sonuçlara etki eder. Örneğin, birinci basamak sağlık hizmetinin kırsal kesimlerde düşük kullanılması; yetersiz sayıda sağlık tesisi ya da çalışanın olmasından, mevcut çalışanlar arasında bilgi ve beceri eksikliğinin olmasından, uzun seyahat mesafelerinden, süresinden ya da ulaşım maliyetlerinden kaynaklanıyor olabilir. Bir ülkenin bazı bölgelerinde sıtma vakalarının görülme sıklığının diğer bölgelere göre yüksek olması, çevresel bir değişime bağlı olarak sıtma taşıyan sivrisineklerin sayısının artmasına veya sıtma önleyici ilaçların azalmasına veya sıtma önleyici ilaçların fiyat artışına bağlı olabilir. Doğrudan cepten yapılan sağlık harcamaları nedeniyle hane halkı yoksulluğunun artması; sağlık sigortası kapsamının daraltılmasından, tıbbi bakım maliyetlerinin artmasından, hane halkı gelirlerinin düşük olmasından ya da bunların üçünden de kaynaklanıyor olabilir. Kötü sağlık performansına neden olabilecek nedenler üzerine kurulan tanımlayıcı nitelikteki hipotezler düşük sağlık performansının kök nedenini bulmaya katkı sağlamakta ve sağlık sonuçları üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır (Berman ve Bitran, 2011: 9).

Sağlık Sisteminin Fonksiyonları

Her sağlık sistemi şu dört temel işlevi yerine getirmelidir: Finansman, tedarik, idare, kaynak üretimi (insan gücü, fiziksel varlık, bilgi, teknoloji). Her sağlık sistemi bu işlevleri kolaylaştıracak kurum ve kuruluşların tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve yeniden düzenlenmesinin kilit sorunlarıyla ilgilenebilir (Murray ve Frenk, 2000: 723).

Kaynak: Murray ve Frenk, 2000: 724.

Şekil 1. Sağlık Sisteminin Fonksiyonları

Finansman: Sağlık sisteminin finansmanı; gelirlerin birincil ve ikincil kaynaklardan toplanması, toplanan kaynakların fon havuzlarında biriktirilmesi ve son olarak sağlık hizmeti sunucularına faaliyetlerine karşılık olarak bu fonların tahsis edilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda sağlık sistemi finansmanını üç temel işleve sahiptir: Bunlar; gelir toplama, fon toplama ve hizmet sunucularına ödemedir (Murray ve Frenk, 2000: 724).

Gelir Toplama: Sağlık hizmetlerine ödeme yapmak üzere birincil (hane halkı ve firmalar) ve ikincil kaynaklardan (hükümetler ve bağış ajansları) gelen paranın toplanmasıdır. Gelir toplama mekanizmaları genel vergilendirme, yardımlar (Dünya Bankası, IMF gibi), zorunlu ya da gönüllü riske dayalı prim ödemeleri, doğrudan cepten yapılan harcamalar ve diğer kişisel tasarruf hesap türleridir. Halk sağlığı sistemleri genel olarak vergilendirme yoluyla finanse edilir, sosyal güvenlik kuruluşları ise genellikle işçilerin ve işverenlerin zorunlu katkılarıyla finanse edilir (bordro katkıları gibi) (Annex, 2007: 2, 3).

Fon Havuzlama: Risk havuzlaması, mali kaynakların bir bireyden tüm havuz üyelerine yayılmasını sağlayacak şekilde finansal kaynakların toplanması ve yönetilmesidir (Annex, 2007: 3). Bu sayede fon havuzlamada oluşan mali kaynaklar artık belirli bir katılımcının değildir. Fon havuzlamaya katkıda bulununlar finansal riski paylaşmaktadırlar (Murray ve Frenk, 2000: 724). Finansal risklerin havuzlaması sağlık sigortası mekanizmalarının temel fonksiyonudur. Finansal korumanın sağlanması için etkin risk havuzlamaya katılmak esastır. Özellikle toplumun yoksul kesimindeki bireyler hastalandığında veya yaralandığında finansal nedenlere bağlı olarak sağlık hizmeti almaları önündeki bariyerler ortadan kaldırılmalıdır. Her toplum finansal riskleri havuzlamak için farklı bir finansman yöntemi seçebilir. Çoğu yüksek gelirlili ülkelerde iki ana sağlık sistemi modelinden biri kullanılmaktadır: Bismarck modeli (Bismarck'ın 1883 tarihli Sağlık Sigortası Kanunu) ve Beveridge modeli (1942 tarihli Beveridge Raporu) (Annex, 2007: 3).

Hizmet Sunucularına Ödeme: Fon havuzlamada toplanan gelirlerin sağlık hizmeti sunumunda kullanmak için kurumsal ya da bireysel sağlık hizmeti sunucularına tahsis edilme sürecidir. Hizmet sunucularına ödeme süreci için iyi bir stratejik tasarım gereklidir. Stratejik tasarım; nelerin, nasıl ve kimden satın alınacağı ile ilgili kararları içerir. Hizmet sunucularına ödeme yapılmasına ilişkin stratejik tasarım satın alınan ürünün seçimi, hangi sağlık hizmetinin ödeneceği, hangisinin ödenmeyeceği ile ilgili ölçütler ile ilgilidir. Stratejik tasarım hizmet sunucuları ile ilgili komuta ve denetim prosedürlerinin belirlenmesi, hizmet sunucularının seçim kriterlerinin oluşturulması, sunuculara yapılacak ödeme mekanizmasının belirlenmesi konularını da içermektedir. Satın alınan hizmetlerin niceliğinin ve kalitesinin kontrol edilmesi hizmet sunucularına ödeme yönetiminin en önemli konularındandır (Murray ve Frenk, 2000: 724).

Sağlık Hizmeti Sunumu: Bu işlev, girdilerin belirli bir organizasyon ortamında gerçekleşmesini ve bir dizi müdahalenin yapılmasına katkı sağlayan üretim süreci kombinasyonundan oluşmaktadır. Sağlık hizmetleri doğrudan kişiye ya da topluma sunulabilmektedir. Yani sağlık hizmetinin koruyucu, tedavi ve rehabilite edici olması ile dışsallık yaratıp yaratmadığına bakılmaksızın doğrudan birey tarafından tüketilmesi o sağlık hizmetinin kişiye yönelik; topluma (kitle sağlık eğitimi gibi) ya da çevrenin insan dışı bileşenlerine (temel sağlık hizmetleri gibi) yönelik uygulanması o sağlık hizmetinin topluma yönelik olduğunu gösterir (Murray ve Frenk, 2000: 725). Topluma yönelik sağlık hizmetleri kamusal bir nitelik taşıdığından dolayı tümüyle devlet güvencesinde yürütülmektedir (Aktan ve Işık, 2007: 7).

Kaynak Üretimi: Sağlık sisteminin güçlendirilmesi için hangi yatırımın neden yapılması gerektiği, beklenen sonuçların neler olduğu ve bunun hangi yöntem ile gerçekleştirileceği net ve rasyonel bir şekilde belirtilmelidir (WHO, 2007: 3).

İdare: Sağlık sistemlerinin tartışmasız en karmaşık ama en kritik yapı taşıdır (WHO, 2007: 24). İdare, genel sağlık sistemi için durum ve politik çerçevenin belirlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili faaliyet konularını içerir. Bu türden faaliyetler genellikle devletin sorumluluğu altında yerine getirilmektedir (Annex, 2007: 2). Kamu yararına olan vatandaş davranışlarını düzenleme ve bireysel davranışları düzenleme gücü devlete aittir. Dolayısıyla tüm ülkelerde, halk sağlığı hedeflerini sürdürmek ve sağlık yasalarını uygulamakla görevli bir devlet vardır. Devlet halk sağlığı kurumlarının nasıl organize edilmesi gerektiğini, sağlık çalışanlarının nasıl işe alınması gerektiğini ve hastalık salgınlarını tespit etmek, önlemek ve hafifletmek için gereken hizmetleri verimli bir şekilde sunmak için nasıl yönetilmesi gerektiğini anlamaya yardımcı olur (Khemani vd., 2020: 5). Devlet, kamu yararını korumak için kamu sağlık sisteminin yanı sıra özel sağlık sistemlerini de gözetir ve yönlendirir. Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması devletin sorumluluğunda olması, tüm bu işlevlerin merkezi hükümet tarafından yürütülmesini gerektirmez.

Birçok sağlık sisteminde ihmal edilen en temel konulardan biri, sağlık sistemi içinde yer alan aktörlerin görev ve sorumluluklarında geleneksel yapının ötesine geçmemesidir (WHO, 2007: 24). İdare fonksiyonu kapsamında yanıt aranması gereken sorulardan bazıları şunlardır (Annex, 2007: 2):

- Kamu kaynaklarının öncelikli kullanım alanları nelerdir?
- Ülkenin sağlık öncelikleri nelerdir?
- Sağlık sistemi içinde yer alan aktörlerin görev ve sorumlulukları ne olmalıdır?

C.Sungur   Sağlık Sistemlerinin Sınıflandırılması ve Performans...

- Hangi faaliyetler sağlık alanı dışındaki diğer sistemler ile koordine edilmeli ve nasıl (örneğin, otoyol güvenliği, gıda kalite kontrolü) yapılmalıdır?
- Sağlık önceliklerinde ve kaynak üretiminde eğilimler nelerdir ve bunların önümüzdeki 10, 20 veya 30 yıllık dönemler için ne gibi etkileri olacaktır?
- Salgın hastalıkların önlenmesi, etkilerinin azaltılması ve sağlıkla ilgili konularda en doğru kararların alınması için hangi türden bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır ve bu kararlar kimler tarafından alınmalıdır?

İdare, üç önemli fonksiyonu içermektedir: Sağlık sisteminin temel kurallarının belirlenmesi, uygulanması ve izlenmesi; sistemdeki tüm aktörler için (özellikle satın alanlar, sağlayıcılar ve hastalar) dengeli bir faaliyet ya da oyun alanının sağlanması ve bir bütün olarak sağlık sistemi stratejilerinin tanımlanmasıdır. Bunun için gerekli sorumluluklar ise altı tanedir. Bunlardan birincisi genel sistem tasarımıdır. Bu kavram, politikaların genel formülasyonu ile ilgilidir. Sağlık sisteminin diğer tüm fonksiyonlarının bir araya getirilmesini içermektedir. Bir diğer sorumluluk performans değerlendirmedir. Sağlık sisteminde sürdürülebilirliği sağlamak ve sağlık sistemine ilişkin stratejiler oluşturmak için özellikle gelir toplama, hizmet sunuculara ödeme yapma, hizmet sunumu ve kaynak geliştirme konularında sağlık sisteminin performansının değerlendirilmesi gerekmektedir (Murray ve Frenk, 2000: 726). İdarenin üçüncü temel sorumluluğu öncelik belirlemedir. Sağlık hizmetlerinde önceliklerin belirlenmesi sağlık sektörüne ayrılan kaynakların ilk olarak hangi hizmetlere, bölgelere, programlara, hastalara ya da hastalıklara ayrılması gerektiğine ilişkin çok boyutlu ve karmaşık karar verme sürecidir. Ülkelerin gelir seviyesine göre sağlıkta öncelikleri değişebilmektedir. Düşük gelirli bir ülkede bağışıklama ve sağlığı koruma, yüksek gelirli bir ülkede ise yaşlı bakımı ve sağlığı geliştirme konuları çözüm bekleyen temel sorun alanı olarak görülebilir (Top, 2006: 95). İdarenin politika oluşturmadaki bir diğer sorumluluğu sektörler arası etkileşimi sağlamaktır. Diğer sosyal sistemlerin sağlık hedeflerini geliştirecek politikalara teşvik edilmesi ile ilgili bir süreçtir. Daha önce belirtildiği üzere sağlık statüsünün sosyal ve ekonomik belirleyicileri (kadınların eğitimi gibi) sağlık sisteminin bir parçası değildir. Fakat, bu belirleyiciler sağlığın korunması ve geliştirilmesine açıkça katkı sağlamaktadır ve bu nedenle sağlık sisteminin sınırları içine girmektedir. İdare açısından önemli sorumlulardan diğeri yasal düzenlemeler yapmak ve tüketiciyi korumaktır (Murray ve Frenk, 2000: 726). Sağlık bakım hizmetlerinin niteliğinden dolayı sağlık çalışanları üzerinde düzenleme yapmak zordur. Ülkeler, daha kaliteli sağlık hizmeti sunmak, arz taraflı talebi azaltmak ve faturalandırmadaki suiistimalleri önlemek için yasal düzenlemelerden ziyade çoğunlukla kurumlarda özdenetimin gerekliliğine inanmaktadır (Hsiao, 2003: 17).

SAĞLIK SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Son 40 yıl içinde sağlık sistemlerinin yeniden yapılandırma sürecine girmesiyle birlikte ülkelerin ademi merkezileştirme çabaları artmakta, çok paydaş katılımlı yasal düzenlemelerin ve hesap verebilirliğin önemi vurgulanmaktadır. Sağlık sistemine dahil olan (yani kamu, profesyonel ve özel) aktörlerin katılımı ve dengesi, sağlık sistemlerinin sınıflandırılması ve analizi için önemli bir kriter olmuştur (Espinosa-González vd., 2019: 2).

Günümüzde ülkelerin sağlık sistemlerinin karşılaştırılması konusunda birkaç sınıflandırma yapılmıştır. Ülke sağlık hizmetlerinin sınıflandırılması konusunda başta sağlık hizmetlerinin finansman modeli ve merkezi hükümetin sağlık hizmeti sunumu konusunda üstlenmiş olduğu sorumluluk olmak üzere az sayıda bileşen kullanılırken, bazı çalışmalarda ise bu bileşenlere ilaveten toplumun sağlık hizmetini kullanma alışkanlıkları (kamu ya da özel sektör), ağırlıklı olarak kullanılan geri ödeme yöntemi ve diğer bazı sağlık bileşenlerinin ya da göstergelerin yer aldığı görülmektedir. Aşağıda sağlık sistemlerinin sınıflandırılmasına ilişkin öne çıkan sağlık sistemi modellerine yer verilmiştir. Bunlar arasında “Milton I. Roemar’ın Sağlık Sistemleri Sınıflandırma Modeli”, sağlık sistemlerinin sınıflandırılması konusunda literatürce en kabul gören ve en yaygın olarak kullanılan modeldir.

Frenk ve Donabedian’ın Sağlık Sistemi Sınıflandırması

Frenk ve Donabedian (1987) tarafından geliştirilen ve aynı zamanda kendi adları ile ifade edilen Frenk ve Donabedian (1987) Modeli, ülkelerin sağlık sistemi sınıflandırmalarında kullanılan modellerden biridir. Frenk ve Donabedian ülkelerin sağlık sistemlerinin sınıflandırılmasında pek çok gösterge kullanmıştır. Bu göstergeler şunlardır: Hizmet sunuculara ödeme modeli, merkezîyetçi yönetim düzeyi, sağlık sisteminde kamu sektörünün yüzdesi, hizmet sunumunun kontrolü için devlet tarafından kullanılan araçlar, sağlık güvenceli nüfus oranı, sağlık sigortalarının kapsamı ve derinliği, sağlık hizmetlerinden yararlanma kriterleridir (Rahmatollah ve Rouzbehani, 2016; Frenk ve Donabedian 1987).

Hollings Worth vd’nin Sağlık Sistemlerini Sınıflandırması

Sağlık sistemi ile ilgili bir diğer model Hollings worth vd. (1990) tarafından geliştirilmiştir. Bu modelde ülkelerin sağlık sistemlerinin sınıflandırılmasında finansman yöntemi ve diğer kaynakların üretilmesinde daha çok devlet müdahalesinin düzeyine odaklanılmıştır. Sağlık hizmetlerinin planlanması, sunumu, finansmanı ve geri ödemesi noktasında biri kamu hakimiyetinin derecesi (the degree of concentration), diğeri yönetim odağı (management focus) olmak üzere ülkelerin sağlık sistemlerinin sınıflandırılmasında temel iki gösterge kullanılmaktadır. Örneğin, İngiltere’de kamu sağlık hizmetlerinin sunumu ve

finansmanında devletin baskın olması nedeniyle İngiltere, kamu hakimiyet düzeyi yüksek olan ülke grupları arasında yer alır. Diğer taraftan İsveç'te kamu sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanında kamu hakimiyet derecesi düşük olduğundan kamu hakimiyet düzeyi düşük, ABD'de ise sağlık hizmeti sunum ve finansmanı gibi konularda özel sektörün kontrolü yüksek olduğundan, ABD kamu hakimiyet derecesi düşük olan ülkeler arasında gösterilmektedir (Rahmatollah ve Rouzbehani, 2016: 184).

OECD'nin Sağlık Sistemleri Sınıflandırması

Bir diğer sağlık sistemi modeli ise OECD (1987) tarafından yapılmıştır. Bu modelde sağlık sistemlerinin sınıflandırılmasında üç temel kriter dikkate alınmaktadır: Kullanılabilirlik, finansman yöntemi ve sağlık hizmeti sunucularının türleri (kamu-özel). Bu sınıflandırmada hasta egemenliği ve sosyal adalet yaklaşım düzeyleri temel göstergeler olarak ele alınmıştır. OECD'ye göre sağlık sistemleri üç temel modelden oluşmaktadır:

- Ulusal sağlık sistemi (National Health Services-NHS)
- Sosyal Sağlık Sigortası (Social Health Insurance-SHI)
- Özel Sağlık Sigortası (Private Health Insurance-PHI)

Ulusal Sağlık Sistemi'ni benimseyen ülkelerde sosyal adalet ilkesi çok önemlidir. Bu sistemlerde, sağlık sisteminin kapsamı evrensel ve finansmanı tamamıyla vergilere dayalıdır. Bu model aynı zamanda Beveridge Modeli olarak da bilinir. Sosyal Sağlık Sigortası Sistemi ise hasta egemenliği ve sosyal adalet yönelimli bir sağlık sistemidir. Bu sistemi benimseyen ülkelerde sağlık hizmetlerinin finansmanı işçi-işveren katılımlı zorunlu sağlık sigortacılığı aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu sistem aynı zamanda Bismarck Modeli olarak da bilinir (Rahmatollah ve Rouzbehani, 2016: 184). Bu sağlık sigorta türünde, sağlık hizmetlerinin önemli bir kısmına ücretsiz erişim sağlanır. Sigorta kapsamına dahil olmayan hizmetler, hastalar tarafından ön ödeme veya ek ödeme ile karşılanmaktadır. Paket kapsamına girmeyen veya ilgili sosyal sağlık sigortası fonu tarafından karşılanmayan hizmet türleri doğrudan ödeme yapılır. Ancak belirli gruplar için (kronik olarak hasta, belirli bir gelir seviyesinin altında vb.) katkı payı muafiyeti sağlanmaktadır (European Union, 2012: 11). Diğer taraftan kişiler sosyal sağlık sigorta kapsamında alamadığı hizmetler için özel sağlık sigortası (tamamlayıcı ya da ikame sağlık sigortası) yaptırabilirler. Özel Sağlık Sigortası Sistemi, hasta egemenliğinin hakim olduğu bir sağlık sistemi türüdür ve sosyal sigorta bu sistemin özünde bulunmamaktadır. Bu sistemlerde insanlar işveren aracılığıyla ya da bireyler şahsen özel sağlık sigortası yaptırabilmektedir. Böyle bir sağlık sisteminde açıkça çok sayıda kişi sağlık sigortalı olmayabilir (Rahmatollah ve Rouzbehani, 2016: 184).

Milton I. Roemer'in Sağlık Sistemleri Sınıflandırması

Sağlık sisteminin sınıflandırılması konusunda en bilinen ve yaygın olarak kullanılan model Milton I. Roemer tarafından yapılan sınıflandırmadır. Roemer "National Health Systems of the World" isimli çalışmasında sağlık sistemlerini dört başlık altında toplamıştır. Bunlar (Atabey, 2012: 43):

- Girişimci ve Serbest Sağlık Sistemi Politikaları Grubu
- Refah Yönelimli Sağlık Sistemi Politikaları Grubu
- Genel ve Kapsayıcı Sağlık Sistemi Politikaları Grubu
- Sosyalist ve Merkezden Planlanmış Sağlık Sistemi Politikaları Grubu'dur.

Geliştirilen bu sınıflandırmadaki sağlık sistemi tiplerinin her birinin özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur. Bir ülke dört sağlık sistemi tiplerinden sadece birine ait niteliklere/özelliklere sahip olabileceği gibi birden fazla niteliklerine/özelliklerine de sahip olabilir. Bir ülkenin hangi sağlık sistemi kapsamında yer alacağını belirlemede şu iki soruya verilen yanıt belirleyici olacaktır:

- Ülkede bu dört sağlık sistemlerinden hangisinin tipik özellikleri en baskın ve yaygındır?
- Ülkedeki halkın çoğunluğunun sağlık hizmetlerini karşılama şekli hangi sağlık sistemi özellikleri ile daha çok uyumludur?

Bu iki soruya da verilen yanıt aynı sağlık sistemini işaret ediyor ise söz konusu ülkenin sağlık sistemi odur (Sargutan, 2006: 53).

Tablo 1. Sağlık Sistemi Tipleri ve Ayırt Edici Özellikleri

Özel Teşebbüs/Serbest Pazar Tipi	Refah Yönelimli Tip	Kapsayıcı/Bütüncü/ Tekcil Hizmet Tipi	Sosyalist/Merkezi Planlama Tipi
1. Kişisel, doğrudan ödeme ve/veya isteğe bağlı sigortalar ile hastalık ve sağlık hizmeti talebi karşılanmaktadır. 2. Kamu sektörü sağlık hizmetlerinin arz ve talebini karşılasa da asıl unsur değildir. 3. Özel sektör, sağlık hizmetlerinin arz ve talebinin karşılanmasında asıl unsurdur.	1. Tüm bireylere yönelik zorunlu, kişisel prim ödemeye dayalı sağlık sigortası mevcuttur. Hastalık (bazen de sağlık) hizmeti talebi asıl unsurdur. 2. Kamu sektörü sağlık hizmetleri talebinde asıl unsurdur. Sağlık hizmetleri arzında daha az yer almaktadır. 3. Özel sektör sağlık hizmetlerinin arzında olabilir, talebinde ek imkanlar sunabilir.	1. Tüm bireylere yönelik tam kapsamlı, zorunlu sağlık sigortası mevcuttur. Ücretsiz kamu sağlık arz ve talebi asıl unsurdur. 2. Kamu sektörü sağlık hizmetlerinin arz ve talebinde asıl unsurdur. 3. Özel sektör de sağlık hizmetleri arzında olabilir, talebinde ek imkanlar sunar.	1. Tüm bireylere yönelik zorunlu, toplumun ortak/kolektif sağlık güvencesi ile sağlık hizmeti talebi karşılanmaktadır. Sağlık hizmeti arzı ise ücretsizdir. 2. Kamu sektörü sağlık hizmetlerinin arz ve talebinde asıl unsurdur. 3. Özel sektör sağlık hizmetinin arz ve talebinde yer almaz veya çok az yer alır.

Kaynak: Sargutan, 2006: 53.

Ülkelerin sağlık sistemi tipleri ve ayırt edici özelliklerinden hareket ile bazı ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ait olduğu sağlık sistemi sınıfı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sağlık Sistemi Politikalarına Göre Ülkeler

Ekonomik Düzey (Kişi Başı GSMH)	Kapitalizm ve Liberalizm	Refah Yönlü	Evrensel/ Kapsayıcı	Sosyalist ve Merkezi Planlama
Zengin ve Sanayileşmiş	ABD	Almanya Kanada Japonya	Büyük Britanya Yeni Zelanda Norveç	Rusya Çek Cumhuriyeti
Gelişen ve Değişen	Tayland Filipinler	Türkiye Brezilya	İsrail Nikaragua	Küba Kuzey Kore

	Güney Afrika	Mısır Malezya		
Çok Fakir	Gana Bangladeş Nepal	Hindistan Myanmar	Sri Lanka Tanzanya	Çin Vietnam
Kaynak Zengini		Libya Gabon	Kuveyt Suudi Arabistan	

Kaynak: Atabey, 2012: 44.

Refah Yönelimli Sağlık Sistemi/Bismarck Modeli: Bu sistem ilk olarak 19. yüzyılda Almanya’da kullanılmıştır. Bu dönemde Almanya Başbakanlığı (Şansöyle) yapmış olan Ottovon Bismarck öncülüğünde geliştirilen “Bismarck Modeli” refah yönelimli sağlık sistemi ile karakterizedir. Model, Almanya’da 1883-1891 yılları arasında çalışan ve işverenin her ikisinin de prim ödemek kaydı ile sağlık yardım sandıklarına katılımını zorunlu tutan bir sosyal sigorta modeli olarak kullanılmaya başlamıştır. Bismarck Modeli, dünyada ilk hastalık, iş kazası, malullük ve yaşlılık sigortasının kullanılmasını sağlayan bir modeldir (Sargutan, 2006). Devletin sağlık hizmetlerini bir sosyal refah projesi olarak kabul etmesi, kamu yararına toplanan zorunlu ve primlerle sağlamayı esas aldığı için model “Refah Yönelim Sağlık Sistemi” olarak isimlendirilmektedir (Sargutan, 2005: 418). Bu modele göre sigortanın konusu “vatandaş” değildir. Çalışanlar gelir düzeylerine göre üçüncül taraflara prim ödemesi yaparlar (Öztürk ve Karakaş, 2015: 44).

Zorunlu Sosyal Sigorta (veya Bismarck) modelinde sağlık hizmetlerinin finansmanı kar amacı gütmeyen bir sigorta şirketi aracılığıyla işveren ve çalışanların ödediği primlerden ve az da olsa devlet katkısından oluşmaktadır (Burau ve Blank, 2006: 65; Öztürk ve Karakaş, 2015: 44). Aktif olmayan nüfus, başka bir ifade ile emekliler ve bağımlılar, çalışanlar üzerinden kapsama dahil edilirler. Sigortacılar hizmet sunucuları ile toplu sözleşmeler yapmak suretiyle hastaları adına hizmetleri satın almaktadırlar. Hastaların hekimini ve hastanesini seçebilme imkanı sunması Ulusal Sağlık Hizmetleri Modeli’ne göre daha fazladır (Öztürk ve Karakaş, 2015: 44). Ulusal Sağlık Sistemi’nde sağlık hizmetleri kamunun mülkiyetinde iken, Bismarck modelinde sağlık hizmetleri kamu veya özel mülkiyetinde olabilmektedir (Burau ve Blank, 2006: 65; Öztürk ve Karakaş, 2015: 44). Bismarck Modeli’nde karma altyapı (kamu ve özel) söz konusudur. Hekimler kamu sektörünün yanı sıra özel sektörde de çalışabilmektedir. Sağlık hizmetleri sunumuna karşılık yapılan ödemeler Beveridge Modeli’nde maaş karşılığı yapılırken, Bismarck Modeli’nde sağlık hizmeti sunumuna karşılık yapılan geri ödemelerde ayrıca hizmet başı ödeme yöntemi de tercih edilmektedir. Bismarck Modeli’nde devlet müdahalesi temel düzeyde organizasyonel yapıyı sağlamaya yönelik olduğundan, Beveridge Modeli’nin aksine bu model daha kompleks bir yapıya sahiptir. Bu yüzden Bismarck

Modeli'ni benimseyen ülkelerde çok sayıda kuruluş bulunmaktadır (Öztürk ve Karakaş, 2015: 43). Almanya, Japonya ve Hollanda genellikle bu modeli kullanan öncü ülkeler olarak görülmektedir (Bureau ve Blank, 2006: 65).

Ulusal Sağlık Hizmetleri (USH)/Beveridge Modeli: Ulusal sağlık hizmeti (veya Beveridge) modelinde; genel vergilendirme, kamu mülkiyeti ve sağlık hizmeti dağıtımının kontrolünün devlet eliyle yürütülmesi bu modelin temel özelliklerindedir. Beveridge Modeli bu özelliklerinden dolayı evrensel kapsayıcı bir sağlık sistemi modeli olarak görülmektedir (Bureau ve Blank, 2006: 65). Beveridge Modeli'nde tüm vatandaşlar, çalışma, gelir ve aile durumlarına bakılmaksızın aynı biçimde kapsama alınmaktadır. Sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sunumu ağırlıklı olarak ulusal bütçeden (vergilerden) sağlanmaktadır. İşte Beveridge Modeli'nin bu özellikleri ona evrensel ve kapsayıcı bir sağlık sistemi olma özelliği kazandırmıştır. Bu modele göre kapsamın konusu 'vatandaşlar'dır. Beveridge Modeli dört ana prensibin üzerine kurulmuştur:

- Tüm nüfusu kapsamaması,
- Evrensel koruma,
- Merkezi ulusal yönetimi gerektiren bütünleştirilmiş bir sistem ve
- İhtiyaç temelinde aynı faydalardan yararlanma.

Sağlık hizmetlerinde önemli düzeyde devlet müdahalesi bulunmakta, sağlık hizmetleri hükümet (ya da Sağlık Bakanlığı) tarafından merkezi olarak planlanmakta, sağlık çalışanları kamu sektörüne istihdam edilmekte ve maaş karşılığında çalışmaktadır (Öztürk ve Karakaş, 2015: 43). Bu model en çok İngiltere ile özdeşleşmiş olmasına rağmen, Yeni Zelanda "1938 Sosyal Güvenlik Yasası" ile tüm vatandaşlara sağlık kurumlarından ihtiyaç duyduğu tüm sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkı veren ilk ulusal sağlık hizmeti modelini yürürlüğe koymuştur. İsveç, ulusal sağlık hizmeti modelini öncü olarak kullanan ülkelere bir başka örnektir, ancak her üç ülke de değişik derecelerde bu saf modelden uzaklaşmıştır (Bureau ve Blank, 2006: 65).

Kapitalist/Liberal Sağlık Sistemi: Sağlık hizmeti bireysel ve / veya işveren katkılarıyla finanse edilir ve sağlık sunumu çoğunlukla özel mülkiyettedir (Bureau ve Blank, 2006: 65). Özel sektör hem hizmet arzı hem de talebinin temel unsurudur. Sağlık hizmeti finansmanı cepten yapılan ödemeler ve özel sigortalar tarafından finanse edilen ödemeler ile karşılanmaktadır. Böyle bir sistemde zengin olan sağlık sigortasına sahip olurken, yoksullar herhangi bir sağlık sigortasına sahip olmayabilmektedir. Özel sektörün hizmet arzını düzenlemekte olduğu bu modeli ağırlıklı olarak kullanan ülkelere ABD ve Brezilya örnek olarak

verilebilir (Işık vd., 2015: 504). Ancak yakın zamanda Avustralya da modeli temsil eden ülkeler ile birlikte anılmaya başlamıştır; fakat günümüzde birçok ülkenin sağlık sisteminde liberal sağlık sisteminin temel özelliklerini görmek mümkündür (Burau ve Blank, 2006: 65).

Sosyalist/Merkezi Planlama Sağlık Sistemi: Sosyalist ya da Merkezi Sağlık Sistemi, merkeziyetçiliğin en çok olduğu sağlık sistemidir. Shemasko tarafından 1920'li yılların başında oluşturulan bu model, ayrıca Shemasko Sağlık Modeli olarak da isimlendirilmektedir (Çelebi ve Cura, 2013: 53). Sosyalist Tıp Sağlık Sistemi, tüm vatandaşlara ücretsiz, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri sunmakla karakterizedir. Sağlık hizmeti sunumunda özel sektör rol oynamaz. Sağlık hizmeti sunumu tamamen kamu yetkilileri tarafından yönetilmektedir (Işık vd., 2015: 504). Sistemin gelir kalemlerini merkezi ve yerel yönetim bütçelerinde yer alan vergi gelirleri ile poliklinik bütçesinden elde edilen gelirler oluşturmaktadır (Çelebi ve Cura, 2013: 53). Eski Sovyetler Birliği ve Küba bu sisteme örnektir (Işık vd., 2015: 504).

Tüm sağlık sistemleri, değişen derecelerdeki başarılarıyla daha iyi sağlık ve yaşam beklentisine katkıda bulunmaktadır. Görünüşte benzer kaynaklara sahip ülkelerde bile sonuçlar önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Günümüzde halen sağlık sistemlerinin performansı üzerindeki politika etkileri büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır. Ancak sağlık sistemlerinin performanslarını izlemek ve değerlendirmek, ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak, ülke sağlık sistemlerinin daha iyi seviyelere yükseltilebilmesi açısından önemlidir (Franken ve Koolman, 2013: 28).

Ülkelerin sağlık sistemleri yapıları dinamik olduğundan daima bir değişim yaşanmaktadır. Bu çerçevede bazı ülke sağlık sistemleri geçiş süreci yaşamaktadır. Başka bir anlatımla yukarıda ortaya konulan temel sağlık sistemi tipolojileri zamanla değişmekte, ülkelerin gerçekleştirdikleri reformlara paralel olarak sistemler giderek 'melez sistem' özelliği kazanmakta ve giderek birbirine daha çok benzer hale gelmeye başlamışlardır (Öztürk ve Karakaş, 2015: 44). Her sistem belirli sosyal amaçları gerçekleştirme ve toplumsal ihtiyaçları karşılama için doğrudan ya da dolaylı olarak devlet müdahalesini gerektirir. Ülkelerin sağlık hizmetleri programlarındaki amaçlarına bağlı olarak hedeflerinde de farklılıklar olabilmektedir. Örneğin, bazı programlar sağlık statüsünü geliştirmeyi, bazıları verimliliği maksimize etmeyi, bazıları yoksulluğun önlenmesini, bazıları ise hizmet kalitesini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Fakat bunların hiçbiri ülkenin sağlık politikasındaki nihai hedeflerden değildir. Bunlardan bazıları orta seviyede sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi, belirli bir hastalık türü ya da nüfus grubu ile ilgilidir. Sistemik düzeyde bir ülke için ara çıktılar (etkililik, verimlilik, erişim, kalite vs) ile nihai sonuçlar arasındaki farklılıkları ayırt etmek gerekmektedir. Ara sonuçlar önemli olmakla birlikte

nihai sonucu etkileyebilir, ancak bunlar sadece araç ve kısmi sonuç niteliğindedir. Sağlık sistemlerinin açık ve örtük hedeflerini belirlemek için birden fazla ülkenin sağlıkla ilgili mevzuatının, politika belgelerinin ve raporlarının incelenmesi gerekmektedir (Hsiao, 2003: 4).

SAĞLIK SİSTEMİ PERFORMANS ANALİZİ

Sağlık harcamalarının tüm dünyada artması, bireylerin sağlık kurumlarında artan beklentileri sağlık sistemlerinin performans analizini daha önemli hale getirmektedir. Sağlık sistemlerinin performans ölçümü yıllardır yapılmasına karşın, son yıllarda bu konuya olan ilgi artmaktadır (Yalçın Balçık ve Konca, 2019: 669). Ancak sağlık sistemlerinin performans ölçümü açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Benzer gelir, eğitim ve sağlık harcamaları düzeyine sahip ülkeler temel sağlık hedeflerine ulaşma düzeyleri bakımından farklı sonuçlar elde edebilmektedir (Murray ve Frenk, 2000: 717). Sağlık sistemlerinin performans analizini yapabilmek için öncelikle onun temel bileşenlerini ve aralarındaki ilişkiyi anlamayı gerektirmektedir. Sağlık sistemi performansının temel bileşenleri kontrol düğmeleri, ara sonuçlar/temel ilkeler ve nihai sonuçlardır. Kontrol düğmeleri kavramı farklı analistler tarafından farklı ifade edilebilmektedir. Bazı kaynaklarda kontrol düğmeleri kavramı yerine araçlar, bazılarında ise “süreçler (prosesler)” ya da “sağlık sisteminin yapı taşları” kavramı kullanılmaktadır, fakat bu üç kavramdan hangisinin kullanımı tercih edilirse edilsin, hepsinde de kavramın temel fonksiyonları konusunda görüş birliği sağlanmıştır (Shakarishvili, 2010: 11; Healthdatanavigator, 2016). Bu çalışmada “kontrol düğmeleri” kavramının kullanımı tercih edilmiştir. Kontrol düğmeleri, sağlıkla ilgili düzenlemeleri uygulamaların araçları ya da sağlık sistemi aktörlerinin elindeki güç mekanizmaları olarak tanımlayabilir. Bunlar aracılığıyla sağlık sistemi içerisinde bir eylemin şekli ve nasıl yapılacağı (kaynak tahsisi yoluyla elde edilen fonun çapraz sübvansiyon yoluyla başka bir alanda uygulanması ya da geri ödeme mekanizmalarının değiştirilmesi gibi) belirlenmektedir. Başka bir tanıma göre ise kontrol düğmesi, politika yapıcılarının sağlık sisteminin ara ve nihai amaçlarına ulaşmaları için kullandıkları araçlar bütünüdür.

Ülkelerin sağlık ile ilgili nihai sonuçları iyileştirmenin bir aracı olarak modüle edilen kontrol düğmeleri beş ana bileşenden oluşmaktadır (Shakarishvili, 2010: 11; Hsiao, 2003: 9):

Finansman: Parayı toplayan kurumların tasarımı ve kaynakların farklı önceliklere tahsisi de dahil olmak üzere sağlık hizmeti faaliyetlerine ödenen paranın artırılması için kullanılan tüm mekanizmaları (genel vergiler, zorunlu sağlık primleri, cepten yapılan ödemeler vb) ifade eder.

Ödeme: Sağlık hizmeti sunucularına sağlık hizmeti sunumuna karşılık olarak paranın hangi geri ödeme yöntemi (vaka başı ödeme, hizmet başı ödeme, kişi başı ödeme vb.) ile ödenmesi gerektiği konularını içerir.

Örgütlenme: Sağlık bakım piyasasındaki sunucuların rol ve işlevlerini belirlemek için düzenleyicilerin kullandıkları mekanizmaları ifade eder.

Düzenleme: Devlet tarafından, sağlık sistemindeki aktörlerin davranışlarını değiştirmek için yasal müeyyide gücünün (kanun, tüzük, yönetmelik vb.) kullanılmasına atıfta bulunan bir kavramdır.

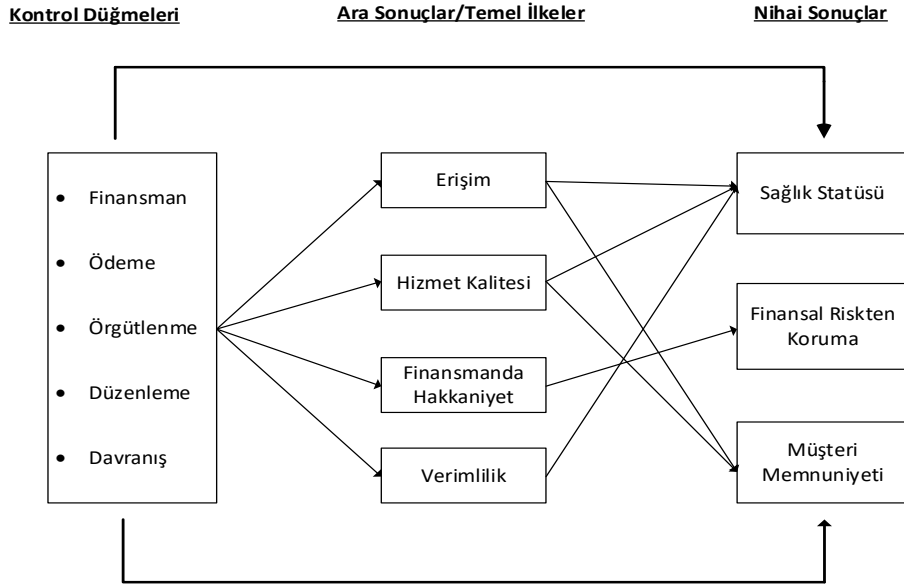
Davranış: Hem hastaların hem de sunucuların sağlık hizmetleri ile ilgili olarak uygun davranış biçimi kazanmalarıyla ilgili çabaların bütünüdür. Örneğin hasta ve çalışan güvenliği ile ilgili eğitim seminerleri ya da toplum sağlığının geliştirilmesi için yapılan kamu spotları bu kapsamda değerlendirilebilir.

Performans ölçümünün politik doğası, sağlık sistemi içindeki çıkar gruplarının faaliyetlerinin kaçınılmaz bir sonucudur. Sağlık sistemlerinde çoğu zaman (diğerlerinin yanı sıra) aşağıdakileri kapsayan çıkar grupları yelpazesi vardır (Smith vd., 2009: 698):

- Vergi mükellefleri
- Seçmenler
- Hasta grupları
- Klinik profesyoneller
- Sigortacılar ve diğer alıcı kuruluşlar
- Tedarikçi kuruluşlar
- İlaç şirketleri
- Hükümetler

Sağlık sistemleri performansı genellikle bu grupların bazılarının çıkarlarına hizmet eder. Performans göstergeleri verileri, sağlık sistemi içinde daha etkin bir şekilde hesap verebilirlik sağlamada asli bir rol oynamakla birlikte; hükümetlerin, hizmet sağlayıcı kuruluşların, profesyonellerin ve sigortacıların hastalara ve daha geniş anlamda vatandaşlara karşı hesap verebilirliğini artırmaları için temel bir gerekliliktir (Smith vd., 2009: 698).

Sağlık sistemi performans analizi için yüksek kalitede veriler üzerinden sağlanan istatistiksel analizler, performans ölçümünün güvenilirliğini sağlamak için bir zorunludur (Smith vd., 2009: 698). Bu kapsamda sağlık sistemi performansını ölçmek için sıklıkla nihai ve ara sonuç değişkenleri kullanılmaktadır. Bu değişkenlere dayanarak, analistler sağlık sistemi performansını değerlendirir ve ele alınması gereken sorunları (zayıf performans) tespit ederler. Bir sonraki aşamada performans seviyesini etkileyen nedenler analiz edilir ve bu nedenlere ilişkin hipotezler oluşturulur. Oluşturulan hipotezler ışığında genellikle finansman, hizmet sunumu veya kurumsal düzenlemeler konularında sağlık sisteminin farklı yönleri gözden geçirilmektedir. Düşük performans nedenlerinin analizi doğru politik müdahalelerin yapılabilmesi için önemlidir. Bu müdahaleler, nihai ve ara sonuçların nedenleri üzerinde öngörülebilir iyileştirmeler sağlanması için yapılmaktadır (Berman ve Bitran, 2011: 7).

Kaynak: Hsiao, 2003: 23-30.

Şekil 2. Sağlık Sisteminin Kontrol Düğmeleri, Ara ve Nihai Sonuçları

Sağlık sistemi analizinin kapsamı politikaların benimsenmesi ile başlamakta ve reformlar uygulanarak sona ermektedir (Bakınız Şekil 2). Ancak sağlık sistemi; izleme ve değerlendirme gerektiren ve yeni performans ile ilgili sorunların giderilmesi veya düzeltilmesi için fırsatlar sunan sürekli bir süreçtir.

Reform uygulamalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi, performans ölçümü ve değerlendirilmesi için yeni kanıtlar sunmaktadır. Bu süreçte elde edilen kanıtlar performansın belirleyicileri ve iyileştirme mekanizmaları (kontrol düğmeleri) hakkında yeni hipotezler geliştirir. Sağlık sistemleri analizi gibi sağlık sistemleri reformu da devam eden döngüsel bir çaba olarak görülebilir, çünkü sağlık sistemi analizi devamında reformları getirmektedir (Berman ve Bitran, 2011: 10). Örneğin, demografi, epidemiyoloji, politika, ekonomi, teknoloji ve sağlık sisteminin içinde bulunduğu diğer dış faktörlerin her biri sağlık sistemini etkileyebilmekte (ya da bunun tam tersi) ve sağlık sistemleri için öncelikleri belirleyebilmektedir (Shakarishvili, 2010: 12).

Sağlık sisteminin üç temel amacından her birinde belirli bir performans hedefini yakalamayı amaçlayan özel amaçlar bulunabilmektedir. Nihayetinde özel amaçlar genelinde sağlanan başarı ölçüsünde temel amaca ulaşmak mümkün olacaktır. Örneğin, “sağlık statüsünü iyileştirmek” temel amacı altında insidans (hastalık sıklığı) ve mortalite (ölüm) oranlarını düşürmek veya belirli hasta grupları için hayatta kalma oranlarını arttırmak özel bir amaç olabilir. Aynı şekilde “finansal katkıda adalet”i sağlamak amacıyla sağlık hizmeti kullanıcıları üzerinde anketler yapılarak cepten yapılan harcamaların büyüklüğü ortaya konulabilir, toplumun katstrofik sağlık harcamaları (aylık veya yıllık hane halkı gelirinin önceden belirlenmiş bir orana aşan kısmı) ile karşı karşıya olup olmadığı tespit edilebilir. “Müşteri beklentilerinin karşılanması” boyutu altında ise düzenli olarak müşteri memnuniyeti anketlerinden veya resmi hasta şikayetlerinden alınan bilgilerden yararlanılabilir (Berman ve Bitran, 2011: 8). Elde edilen bu bilgilere dayalı olarak fiziksel veya klinik muayene esnasında bireylere hangi düzeyde sağduyulu yaklaşıldığı (insani saygı), bireyin kendi sağlığı ile ilgili olarak ne düzeyde özgür karar verdiği (bireysel özerkliğe saygı) ve kişisel bilgilerin gizliliğine ne kadar saygı duyulduğu belirlenebilir. Ayrıca bireylerin sağlık hizmeti beklentilerinin genel olarak karşılanıp karşılanmadığı, sağlık kurumlarını temel sağlık olanaklarını ne seviyede karşıladığı, sosyal destek ağlarına erişim durumunun ne kadar etkili olduğu, kurum ve hekim tercihi konusunda beklentilerin karşılanma düzeyinin yeterli olup olmadığı saptanabilmektedir (Hsiao, 2003: 4; Sungur, 2018: 54).

Performans değerlendirme, çoğunlukla diğer ülkelerin sağlık sistemleri ile kıyaslamalarda bulunarak veya bazı performans değerlendirme kriterlerine ilişkin bir göstergeler temel alınarak yapılmaktadır. Bir ülkenin sağlık alanındaki başarı düzeyi dönemler arası ya da ülkeler arası yapılan değerlendirmeler ile ortaya konulabilir. Ancak bunu yapmak ihtiyaç duyulan politikalar hakkında kısıtlı bilgi sağlamaktadır, çünkü çoğu zaman birden fazla değişken sağlık sonuçlarına etki etmektedir. Örneğin, birinci basamak sağlık hizmetinin kırsal kesimlerde düşük kullanılması; yetersiz sayıda sağlık tesisi ya da çalışanının olmasından, mevcut çalışanlar arasında bilgi ve beceri eksikliğinin olmasından, uzun seyahat

mesafelerinden, süresinden ya da ulaşım maliyetlerinden kaynaklanıyor olabilir. Bir ülkenin bazı bölgelerinde sıtma vakalarının görülme sıklığının diğer bölgelere göre yüksek olması, çevresel bir değişime bağlı olarak sıtma taşıyan sivrisineklerin sayısının artmasına veya sıtma önleyici ilaçların azalmasına veya sıtma önleyici ilaçların fiyat artışına bağlı olabilir. Doğrudan cepten yapılan sağlık harcamaları nedeniyle hane halkı yoksulluğunun artması; sağlık sigortası kapsamının daraltılmasından, tıbbi bakım maliyetlerinin artmasından, hane halkı gelirlerinin düşük olmasından ya da bunların üçünden de kaynaklanıyor olabilir. Kötü sağlık performansına neden olabilecek nedenler üzerine kurulan tanımlayıcı nitelikteki hipotezler düşük sağlık performansının kök nedenini bulmaya katkı sağlamakta ve sağlık sonuçları üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır. Geri ödeme sisteminde yapılan değişikliklerin hastane veya doktorun çıktıkları üzerindeki etkilerinin (ayakta tedavi ziyaretlerinin, ameliyatların veya çalışma saatlerinin sayısı gibi) analiz edilmesi suretiyle ödeme yöntemi ile onun nihai amaçları arasındaki ilişki incelenebilir. Buradaki kanıta dayalı bilgi, performansı artırması beklenen politika ve eylemin formüle edilmesine ışık tutmaktadır. Sağlık sistemi politikası ve programı üzerindeki müdahale önerileri (yani finansman, ödeme ve organizasyon alanlarından) bir veya daha fazla alanda yapılabilir (Berman ve Bitran, 2011: 9).

Genel olarak sağlığın belirleyicileri olan göstergeler ile sağlık statüsüne ilişkin göstergeler arasında neden sonuç ilişkisi mevcuttur. Sağlık sistemine daha fazla kaynak ayıran, sağlık okuryazarlık düzeyi yüksek olan ülkelerin sağlık statüsüne ilişkin daha iyi sonuçlar elde edilmektedir. Sağlık sistemi performansının ölçümünde kullanılan göstergeler, nihai amaçlara ve ölçüm sorunlarının çözüm üretebilmelidir. Ülkeler, sağlık sistemin işleyişini rutin bir temelde izlemek ve değerlendirmek, ayrıca sağlık sistemleri finansmanı, organizasyonu ve politikaları hakkında daha bilinçli kararlar alınmasını sağlamak için kontrol düğmelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Performans ölçümüne ilişkin seçilen göstergelerin güvenilir ve geçerli olmasının yanı sıra uygulanabilir olması gerekir. Ayrıca göstergeler arasında nedensellik ilişkisi olmalı ve politikadaki değişime duyarlı olmalıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu nedenle sağlık sistemlerinin performansını ölçmede çok farklı göstergeler benimsemekte ve analiz birimine (örneğin tesis, bölge, ülke) bağlı olarak farklı göstergeler kullanmaktadırlar (Kruk ve Freedman, 2008: 264-265).

Performans değerlendirme, kullanılan yöntemlere ve tanımlara göre önemli ölçüde değişebilir. Ölçüm teknikleri ile ilgili meşru tartışmalar olsa da, küresel olarak sağlık sistemlerinde performansı iyileştirme ihtiyacı konusunda önemli ölçüde fikir birliği vardır. Ayrıca performans iyileştirme için olası yöntemler ve yaklaşımlar oldukça fazla olmasına karşın, seçim için kanıt temelli yöntemler yetersiz veya belirsizdir (Smith, 2002: 321). Genel olarak literatürde sağlık sistemlerinin performans analizi ağırlıklı olarak iki temel gösterge üzerinden

yapılmaktadır. Bunlardan ilki sağlığın belirleyicileri olan göstergeler, diğeri sağlık statüsüne ilişkin göstergelerdir. Sağlığın belirleyicileri olan göstergelere sağlık okuryazarlık düzeyi, kentleşme oranı, yeterli ve dengeli beslenen kişi oranı, kişi başı sağlık harcamalar, cepten yapılan sağlık harcamaları, kamu sağlık harcamaları, hekim ve diğer insan kaynakları oranları örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan sağlık statüsüne ilişkin temel göstergelere doğuştan beklenen yaşam süresi, bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı, sağlık hizmetleri ve kaynakları kullanım oranları örnek olarak verilebilir. Moses ve diğerleri (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, farklı ülkelerin sağlık sistemi performansını ölçmek karşılaştırmak ve değerlendirmek için kişi başına poliklinik sayısı, kişi başına yatak günü, 1.000 kişi başına düşen hekim sayısı ve 1.000 kişiye düşen yatak sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre ülkelerin teknik verimlilik düzeyleri ortaya konulmuştur. Kocaman ve diğerleri (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, OECD ülkelerinin sağlık sistemlerinin etkinliği veri zarflama yöntemi ile incelenmiştir. İlgili çalışmada 1.000 kişi başına düşen hekim sayısı, 1.000 başına düşen hastane yatağı sayısı, kişi başına düşen sağlık harcaması, GSYİH'den sağlık harcamalarına ayrılan pay, MRI sayısı ve sigara kullanım oranı girdi değişkeni olarak kullanılırken; doğuştan beklenen yaşam süresi ve beş yaş altı ölüm oranı çıktı değişkeni olarak kullanılmıştır. Çınaroğlu (2017) tarafından yapılan çalışmada ise, Türkiye'de katastrofik sağlık harcamaları ile sağlık hizmetleri finansmanında eşitsizlik ve hakkaniyet arasındaki ilişki durumu ele alınmıştır. Buna ilişkin veriler 2003-2015 yıllarına ait TÜİK hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilmiş ve ülke düzeyinde hanehalkı cepten sağlık harcama miktarı ile sağlık sistemine katkı düzeyi eşitsizlik ve hakkaniyet bağlamında incelenmiştir.

Ülkeler açısından sağlık sistemi performans analizi yapmanın en büyük faydası, ülke sağlık sisteminin anlık görünümünü ortaya koymak ve ideal olarak diğer ülkelerdekilerle karşılaştırmalar yapılmasını kolaylaştırmaktır. Bu tür karşılaştırmalar, karşılıklı öğrenme ve etkili bir ulusal sağlık politikası formüle etme olanağı sunar. Bu sayede üretilen bilgiler, kanıta dayalı politikaların oluşturulmasını desteklemektedir (Fekri vd., 2018: 7). Ancak sağlık sistemi performans değerlendirmede çeşitli zorluklara sahiptir. Bu zorluklardan ilki performans ölçümü için gerekli veri mevcudiyetinin sağlanamaması, sağlık sonuçları üzerinde etkili olan sağlığın belirleyicilerin çoklu etkisidir. Sağlıklı popülasyonlardan yüksek riskli popülasyonlara kadar tüm risk gruplarını tespit etmek için klinik ve demografik, sağlık davranışı, hasta tercihi ve sosyoekonomik faktörler dikkate alınmalıdır. Sağlık sisteminde performans ölçme ile ilgili en önemli zorluklarından bir diğeri, nüfus sağlığı sonuçlarını iyileştirmede kullanılan iyileştirme araçlarının sonuçlarının uzun zaman içinde ortaya çıkmasıdır. Bir diğer zorluk ise sağlığı belirleyen, hastalıkları önleyen veya doğrudan sağlık hizmetlerinde eşitliği ölçen süreçlerin ve sonuçların kapsamlı

ölçümleri tanımlanmadan, toplum nüfusunun sağlığı sonuçları anlamlı bir şekilde ortaya konulamaz (Vainieri vd., 2020: 4).

SONUÇ

Dünyada ülke sağlık sistemleri arasında büyük benzerlikler ve farklılıklar olmaktadır. Ülkelerin içinde bulunduğu coğrafi bölge, tarihsel süreçleri, kültürel, ekonomik ve sosyal yapılarına göre ülke sağlık sistemleri arasında benzerlikler olabilmektedir. Nüfusun yaşlanması, hane halkı sağlıklı davranış değişiklikleri, sağlık teknolojisinin sürekli gelişmesi, bireylerin eğitimlerinin artması sonucu kaliteli sağlık bakım talebindeki artış ve bilgi çağındaki gelişmeler gibi nedenlerden dolayı sağlık sistemlerinde sürekli reformlar yapılmaktadır. Sağlık sisteminin vazgeçilmez kriteri olan hakkaniyet/adalet/eşitlik noktasında sadece sağlık hizmetlerinde erişimde değil sağlık hizmetleri finansmanında bu ilkelere göre reform çalışmalarının yapılması kaçınılmazdır. Sağlık sistemi reformlarının sosyal güvenlik reformları ile sürekli entegre edilmesi gerekmektedir.

Sağlık sistemlerinin yapısı, içeriği ve yönetimindeki farklılıklar; sağlık hizmetinin sunumunu, toplumsal beklentilerin karşılanmasını ve hakkaniyetin sağlanmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlık hizmetleri planlaması konusunda karar vericiler, sağlık sistemi performans göstergelerini etkileyen faktörleri göz önünde bulundurarak daha iyi sonuçlar elde edecek politikalar belirlenmelidir. Sağlık sistemi performansını iyileştirmeye yönelik öneriler bu politikaların etkilerinin analizini de içermelidir. Bu öneriler kapsamlı veya spesifik nitelikte olabilir. Geri ödeme yönteminde bir düzenleme yaparak sağlık statüsü ve hakkaniyet düzeyini artırma amacının güdülmesi kapsamlı bir düzenlemeye örnek olarak verilebilir. Bebek ölüm hızının 17'den 10'a düşürme hedefi ise spesifik ve niceliksel nitelikteki düzenlemeye örnek olarak verilebilir.

Literatürde sağlık sistemine ilişkin bazı kavramların (örneğin, ara sonuçlar ile nihai amaçlar) sıklıkla karıştırıldığı görülmektedir. Erişim, kalite ve/veya verimliliği artırmak için sağlık politikalarına ve programlarına odaklanmak önemlidir, ancak bunlar sağlık sisteminin nihai amaçları için türevsel bir önem taşımaktadır. Ara sonuçlar sağlık sonuçlarını olumlu yönde etkilemekte ve sağlık hizmetlerinin teknik kalitesini artırmaktadır. Sağlık hizmetlerinin servis kalitesinin iyileştirilmesi, toplum memnuniyetini ve sağlık sonuçlarını artırdığı sürece arzu edilir. Nihayetinde, bir ülkenin ara sonuçlara ulaşmadaki başarısı, nihai çıktılara katkıda bulunduğu ölçüde önemlidir. Dolayısıyla sağlık sisteminin kontrol düğmeleri (finansman, geri ödeme, yönetim, örgütlenme, düzenleme) üzerinde yapılan herhangi bir yapısal değişiklik sağlık hizmetinin nihai sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Diğer taraftan sağlık sistemi performansının değerlendirilmesi çoğunlukla diğer ülkelerin sağlık sistemleri ile kıyaslamalarda bulunarak veya bazı performans değerlendirme kriterlerine ilişkin

bir göstereyi temel alınarak yapılmalıdır. Ancak sağlık sisteminin performansı ülke geneli, bölgesel ya da belirli bir alt sistem düzeyinde (koruyucu sağlık hizmetleri gibi) değerlendirilmesi mümkündür. Bir ülke, sağlık alanındaki mevcut performansı ile önceki dönemlere ilişkin performansı arasında karşılaştırmalar yaparak değerlendirmelerde bulunabilir ve başarı seviyesini ortaya koyabilir. Sağlık sisteminin performansı ve performans değişimini açıklayan önemli faktörler üzerine odaklanmak, ülkeler arası daha anlamlı ve karşılaştırılabilir politikalar geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., ve Işık, A. K. (2007). Sağlık Hizmetlerinin Sunumu ve Alternatif Yöntemler, *Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Yönetimi*, 10-21.
- Anand T. N. (2014). Development and Testing of A Scale to Measure Truston Public Health Care System, (Master Thesis), Achutha Menon Centre for Health Science Studies Sree Chitra Tirunal Institute for Medical Sciences and Technology.
- Annex L. (2007). What is a Health System. 25 Ocak 2021 tarihinde <http://siteresources.worldbank.org/HEALTHNUTRITIONANDPOPULATION/Resources/2816271154048816360/AnnexLHNPSstrategyWhatisaHealthSystemApril242007.pdf> adresinden erişildi.
- Atabey, S. E. (2012). *Sağlık Sistemleri ve Sağlık Politikası*. Gazi Kitapevi: Ankara.
- Balçık, P. Y., ve Konca, M. (2019). Malmquist İndeks İle OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemleri Performansının Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 666-682.
- Berman, P., and Bitran, R. (2011). *Health Systems Analysis for Better Health System Strengthening, Health, Nutrition, and Population (HNP) Discussion Paper*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank: Washington.
- Burau, V., ve Blank, R. H. (2006). Comparing Health Policy: An Assessment of Typologies of Health Systems”, *Journal of Comparative Policy Analysis*, 8(01), 63-76.
- Çelebi, K., ve Cura, S. (2013). Etkinlik Göstergeleri Açısından Sağlık Sistemleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Maliye Dergisi*, 164, 47-67.

- Çınaroğlu, S. (2017). *Sağlık Hizmetleri Finansmanında Eşitsizlik ve Hakkaniyet İle Katastrofik Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Espinosa-González, A. B., Delaney, B. C., Marti, J., and Darzi, A. (2019). The impact of governance in primary health care delivery: a systems thinking approach with a European panel, *Health research policy and systems*, 17(1), 1-16.
- European Union (2012). The management of health systems in the EU Member States - The role of local and regional authorities, 25 Nisan 2021 tarihinde <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/health-systems/health-systems-en.pdf> adresinde erişildi.
- Fekri O, Macarayan ER, Klazinga N. (2018). Health system performance assessment in the WHO European Region: which domains and indicators have been used by Member States for its measurement? Copenhagen: WHO Regional Office for Europe (Health Evidence Network (HEN) synthesis report 55)
- Franken, M., and Koolman, X. (2013). Health system goals: a discrete choice experiment to obtain societal valuations. *Health Policy*, 112(1-2), 28-34.
- Frenk, J. And Donabedian, A. (1987). State Invention in Medical Care Types, Trends and Variables, *Health Policy and Planing*, 2: 17-31.
- Healthdatanavigator (2016). Control Knobs. 20 Ocak 2021 tarihinde <http://www.healthdatanavigator.eu/performance/frame> adresinden erişildi.
- Hsiao, W. C. (2003). What is a Health System? Why Should We Care”, *Harvard School of Public Health*. Working Paper. 13 Eylül 2020 tarihinde <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3404000573.html>, adresinden erişildi.
- Isık, M., Isık, F., and Kıyak, M. (2015). Analyzing Financial Structure of Turkish Healthcare System in Comparison with Us, German, British, French and Cuban Healthcare Systems, *Journal of Economics Finance and Accounting*, 2(4), 501-518.
- Khemani, S., Chaudhary, S., and Scot, T. (2020). Strengthening Public Health Systems: Policy Ideas from a Governance Perspective. Washington: The World Bank.

- Kocaman, A. M., Mutlu, M., Bayraktar, D., ve Araz, Ö. M. (2012). OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemlerinin Etkinlik Analizi, *Engineer & the Machinery Magazine*, 23 (4), 14-31.
- Kruk, M. E. ve Freedman L. P. (2008). Assessing health system performance in developing countries: A review of the literature, *Health Policy*, 85, 263–276.
- Moses, M. W., Korir, J., Zeng, W., Musiega, A., Oyasi, J., Lu, R., ... & Di Giorgio, L. (2021). Performance assessment of the county healthcare systems in Kenya: a mixed-methods analysis. *BMJ Global Health*, 6(6), 1-13.
- Murray, C. J., and Frenk, J. (1999). *A WHO Framework for Health System Performance Assessment, Evidence and Information for Policy*. USA: World Health Organization
- Murray, C. J., ve Frenk, J. (2000). A Framework for Assessing the Performance of Health Systems”, *Bulletin of the World Health Organization*, 78(6): 717-731.
- OECD (1987). *Financing and Delivering Health Care: A Comparative Analysis of OECD Countries*, Paris: OECD.
- Okursoy, A. (2010). Türkiye’de Sağlık Sistemi ve Kamu Hastanelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi.
- Oyibocho E.O., Irinoye, O. , Sagua, E.O. , Ogungide – Essien, O.T. , Edeki, J.E. ve Okome, O.L (2014). Sustainable Healthcare System in Nigeria: Vision, Strategies and Challenges, *IOSR Journal of Economics and Finance*, 5(2), 28-39.
- Öztürk, Z. ve Karakaş, E. T. (2015). Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Sağlık Sistemleri Yönetim ve Organizasyon Yapısı Almanya, Fransa, İrlanda ve İngiltere Örnekleri, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(2), 29-59.
- Rahmatollah G. and Rouzbehani K. (2016). Social, Economic, and Political Perspectives on Public Health Policy-Making, IGI Global.
- Roberts M., W. Hsiao, P. Berman, and M. Reich. (2003). *Getting Health Reform Right: A Guide to Improving Performance and Equity*, Oxford University Press, Oxford, U.K.

- Roemer, M. I. (1991). *National Health Systems of the World*, Oxford University Press: USA.
- Roemer, M. I. (2002). National Health Systems, *Encyclopedia of Public Health*.
- Sargutan, A. E. (2005). Sağlık Sektörü ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(3):400-428.
- Shakarishvili, G., Atun, R., Berman, P., Hsiao, W., Burgess, C. and Lansang, M. A. (2010). Converging Health Systems Frameworks: Towards a Concepts-to-Actions Roadmap for Health Systems Strengthening in Low and Middle Income Countries, *Global Health Governance*, 3(2): 1-17
- Smith, P. (Ed.) (2002). *Measuring Up: Improving the Performance of Health Systems in OECD Countries*. Paris: OECD.
- Smith, P. C., Mossialos, E., Papanicolas, I., & Leatherman, S. (2009). *Performance measurement for health system improvement: experiences, challenges and prospects*. Cambridge University Press.
- Top M. (2006). Sağlık Hizmetlerinde Önceliklerin Belirlenmesi: Türkiye’de Öncelik Belirleme Sürecinde Rol Alan Tarafların Görüşleri ve Sağlık Politikalarına İlişkin Değerlendirmeleri, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), 93-123.
- Uğurluoğlu, Ö. ve Çelik, Y. (2005). Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(1), 3-30.
- Vainieri, M., Noto, G., Ferre, F., & Rosella, L. C. (2020). A Performance Management System in Healthcare for All Seasons?, *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 1-10.
- WHO (2000). *Health Systems: Improving Performance, The World Health Report 2000*. Paris: World Health Organization.
- WHO (2007). *Strengthening Health Systems to Improve Health Outcomes: WHO’s Framework for Action*. Ginebra: OMS.

Varlık Vergisi ve Diyarbakır Uygulaması¹

Cengiz ŞAVKILI

Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
savkili67@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7083-7020>

Meral MAVİŞ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
meralksu@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4814-7100>

Öz

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya'nın tehditlerini de hesaba katan Türkiye, fiilen savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Tarafsızlığını sürdürmenin bir bedeli olarak Türkiye, uzun bir süre siyasi ve ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştı. Savaşın ülke ekonomisine getirdiği yük sebebiyle halkın ve ordunun ihtiyaçlarını acil olarak temin etmek zorunda kalan hükümet, bu sorunu bir an önce çözüme kavuşturmak için yeni kaynak arayışlarına yönelmiştir. Çünkü savaş yıllarında artan ve bir türlü kontrol altına alınamayan fiyatlar, ülkede kıtlık ihtimalini ortaya çıkarmış; bunun sonucu olarak ülkede karaborsacılık artmıştı. Dolayısıyla Hükümet, yaşanan sorunları bir nebze de olsa çözmek için Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu gibi bir dizi tedbirleri hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Aşırı kazanç sağlayanlardan alınmak üzere çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu Diyarbakır'da da uygulanmıştı. Bu makalede, dönemin Diyarbakır yerel basınından faydalanılarak, Varlık Vergisi Kanunu'nun Diyarbakır'da uygulanması ve sonuçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Diyarbakır.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 06.04.2021/20.05.2021

Künye Bilgisi: Şavklı, C. ve Maviş, M. (2021). Varlık vergisi ve Diyarbakır uygulaması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2202-2228. DOI: 10.33437/ksusbd.910463.

The Wealth Tax and Its Implementation In Diyarbakır

Abstract

During World War II, considering the threats of the Soviet Russia, Turkey remained neutral. At this point, Turkey was exposed to political and economic sanctions as the price of remaining neutral. The administration, which had to provide the needs of the people and the army urgently due to the burden of the war on the country's economy, began to search for new sources to solve this problem as soon as possible. Because the prices, which increased during the war years and could not be taken under control, created the possibility of famine the black market activity increased in the country. Therefore, the administration implemented a series of measures such as the National Protection Law (*Millî Korunma Kanunu*) and the Wealth Tax Law (*Varlık Vergisi Kanunu*) in order to solve the problems to some extent. The Wealth Tax Law, which was enacted to levy tax on high rates, was also implemented in Diyarbakır. This article tries to reveal the implementation and consequences of the Wealth Tax Law in Diyarbakır in the light of the local press of the period.

Keywords: World War II, the National Protection Law, the Wealth Tax Law, Diyarbakır.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı, XX. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. 1 Eylül 1939 tarihinde Avrupa'da cereyan eden ve altı yıl süren bu savaş; sosyo-ekonomik yapının kötüye gitmesine, sayısız insanın yaralanmasına, göç etmesine ve ölümüne neden olmuştur. Bu zorlu süreç, savaşa katılan ve tarafsız kalan pek çok ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamını derinden sarsmış, toplumsal yaşam ve ahlaki değerler de yaşanan bu vahim gelişmelerden nasibini ağır bir şekilde almıştır. Bu süreçte tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik problemler ve bunalımlar baş göstermiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda tarafsız bir politika izleyerek, yapılan ikili antlaşmalar çerçevesinde savaşın dışında kalmış ve onun etkilerini en aza indirmeye büyük gayret göstermiştir. Türkiye savaşa girmemesine ve tarafsızlığını ilan etmesine rağmen jeostratejik konumu dolayısıyla hem siyasi hem de ekonomik açıdan son derece sıkıntılı bir dönemle karşı karşıya kalmıştır. Savaş riskiyle geçen uzun ve zorlu yıllar çeşitli tedbirlerin alınmasına yol açmış ve alınan ağır tedbirler ekonomik yaşamın geriye gidişine sebep olmuş; dolayısıyla bu faktörler hükümetin politikasının değişimine ve sertleşmesine neden olmuştur. Savaş sürecinde olağanüstü koşulların etkisiyle çıkarılan Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu, sosyal ve iktisadi hayatı büyük ölçüde sarsmıştır. Savaşa girmiş ülkelerin yanında savaşa katılmamış ülkeler de, her an savaşa girme

ihhtimali karşısında seferberlik uygulaması başlatmıştır. Bu süreçte tedbir amaçlı olarak Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanununu çıkarılıp uygulanmış ancak, bunlardan da beklenen düzeyde başarı elde edilememiştir.

Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel geçmişine dayanan iç ve dış politik sorunları ve sosyo-ekonomik durumu, imparatorluğun maddi ve manevi bir hamisi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyetine miras kalmıştır (Mutlu, 2007: 32). Devlet kurulduğu andan itibaren bu ağır mirasın etkilerini en aza indirmek için gerek konjonktürel faktörlerden, gerekse iç ve dış dinamiklerinden kaynaklanan birtakım nedenlerden ötürü dönemsel olarak farklı iktisadi politikaları uygulama yoluna başvurmuştur. Uygulanan iktisat politikalarının ilki Cumhuriyet'in ilanının akabinde 1923-1930 yılları arasında hayata geçirilen "liberal" dönemdir. Liberal dönemde çağdaş uygarlık düzeyini temsil eden iktisadi bir refah seviyesine ulaşılması amaçlanmıştır (Yeşilyurt, 2016: 294-295). Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında etkisi olan kapitülasyonlar kaldırılmış, ulaşım ve belediye hizmeti yapan iç ve dış şirketler, devlet tarafından kamulaştırılmıştır (Tufan, 1997: 50). Türkiye ekonomisi açısından bu dönemin önemli olaylarından biri de kalkınmanın sağlanması ve ekonominin canlandırılması için politikaların belirlenmesi amacıyla 1923 yılında Türkiye İktisat Kongresi'nin (İzmir İktisat Kongresi) toplanmasıdır (İnan, 1989: 12; Tufan, 1997: 50). İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 28 Mayıs 1927 tarihinde ekonomik gelişmeleri hızlandırmak amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Çıkarılan yasalar ile özel sanayi teşebbüsleri ve maden işletmelerine çok büyük imkânlar sağlamıştır (Avcıoğlu, 1979: 381-382).

1930-1939 yıllarını kapsayan dönem, devletin iktisadi sistemde aktif olarak rol aldığı devletçi dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ticaretin ve sanayinin azınlıkların elinde olması, ayrıca dünya çapında görülen talep yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan ekonomik buhran, ülkenin gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmekteydi. Bu sebeplerden ötürü devletçi politikalara ağırlık verilmiştir (Yeşilyurt, 2016: 296-297). Atatürk Dönemi'nde "Devletçilik" uygulanmasına geçilmesinde dönemin koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Devletçiliğe geçişteki en önemli etkenlerden birisi, 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ile 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun özel kalkınma sektöründe sağladığı birçok kolaylık ve önceliğe rağmen; 1929 krizinin de etkileriyle ülkede beklenen kalkınmanın sağlanamamasıdır. Etkenlerden bir diğeri ise artan nüfus karşısında devletin istihdam gücünün sınırlı kalmasıdır (Varlı, 2012: 114). Devletçiliğe geçişte diğeri bir gerekçe de özel teşebbüs ve yatırımların hızlı kalkınma için yeterli derecede olmaması, buhranın etkisi ile Türk lirasının büyük değer kaybetmesidir (Boratav, 1993: 70). Bu nedenlerden

dolayı 1930'lu yıllara gelindiğinde hedeflenen istikrar politikalarının uygulanması sekteye uğramıştır (Yeşilyurt, 2016: 297).

Atatürk'ün vefatı sonrasında 11 Kasım 1938 tarihinde TBMM tarafından İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmişti. İnönü Dönemi ile birlikte birçok alanda olduğu gibi ekonomi politikalarında da, Atatürk Dönemi politikalarından farklı bir dizi uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır (Şeker, 2011: 135). İnönü Dönemi'nde II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte II. Beş Yıllık Sınâî Kalkınma Programı'ndan (1939-1943) vazgeçilmek zorunda kalınmış; 1942 yılında özel sermayeye verilen teşvik yeterli bulunarak, Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve devletçilik anlayışı katı bir biçimde uygulanmıştır. Diğer taraftan kamu iktisadi teşebbüsünde çalışanlar, memur statüsünde eşit maaşa bağlanmıştır. Bu zorlu süreçte devletin toplum üzerindeki kontrol ve müdahaleleri her geçen gün artmıştır. Özellikle Millî Korunma Kanunu ile devlet kontrolleri, ticari faaliyetleri caydırıcı bir noktaya getirmiştir (Hiç, 2002: 544, 949). Millî Korunma Kanunu ile koordinasyon heyeti, her türlü sanat ve ticaret erbabının faaliyet sahaları dışındaki maddeleri ve tüccar olmayanların herhangi bir malı ticaret maksadıyla stok etmelerinin yasak edilmesine dair önemli bir karar almıştır (Ulus, 17 Son Teşrin 1942). Millî Koruma Kanunu'nun yanı sıra usulsüz şekilde para kazanılmasının önüne geçebilmek için Varlık Vergisi uygulamaya konulmuş, bu vergi mükelleflerinin zenginlikleri oranında alınmıştır (Ünal, 2009: 104).

Devletin uygulamaya koyduğu diğer önemli bir karar ise ormanların devletleştirilmesidir. Buna paralel olarak 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartılmış fakat bu toprak reformunun uygulanması bir türlü hayata geçirilememiştir (Hiç, 2002: 950). Gerek uluslararası arenada yaşanan bunalımların etkisi gerekse her an savaşa dâhil olma riski Türkiye'nin gündemini meşgul etmiştir. Bu bağlamda kıtlık, fiyat artışları, dolandırıcılık ve vurgunculuk gibi sosyal ve iktisadi alanlarda beklenmedik etkiler meydana gelmiştir. Söz konusu etkilerle birlikte II. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları hem savaşa katılan ülkelerde hem de savaşa katılmayan ülkelere derin izler bırakmıştır (Yeşilyurt, 2016: 296-297). Bu ağır koşulları yaşayan ülkelere biri olan Türkiye, II. Dünya Savaşı süresince savaş ekonomisi koşullarını bütün ağırlığıyla hissetmiştir (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 49). Bu süreçte Türkiye ekonomisi; içine kapanık, kendine yetmeye çalışan, dış ekonomik ilişkileri sınırlı bir hâl almıştır (Parasız, 1998: 59). İthalat ve ihracat hacmi savaşın getirdiği olumsuz koşullar nedeniyle hızla düşüşe geçmiştir. Bunun sonucunda piyasada mal kıtlığı her alanda kendini göstermiş ve pek çok malın fiyatında artışlar meydana gelmiştir (Arı, 1998: 450). Savaş sürecinde tüccar ve sanayi kesiminin rantçıları, kara borsa ve vurgunculuk sayesinde mal varlıklarını daha da arttırmıştı. Ücretlerin %50-60 düzeyine düşmesi, kara borsa, kıtlık ve pahalılık gibi nedenler geçim sıkıntısı yaşayan

halkın ekonomik durumunun daha fazla düşmesine neden olmuştur (Merih, 2006: 120).

İkinci Dünya Savaşı içinde bulunulan sıkıntılı dönem, bilhassa ekonomi alanında çok tartışılan bazı politikaların uygulamasını da beraberinde getirmiştir (Öztürk, 2013: 138-140). Savaş döneminde önceden stoklanmış malların yüksek fiyatlarla satılmasıyla oluşan vurgunculuk ortamı ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Hükümet, karaborsa ve vurgunculuk ortamının önüne geçebilmek ve eldeki kaynaklardan en iyi şekilde faydalanabilmek için yasal bir düzenlemeye ihtiyaç duydu ve yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi için çeşitli önlemler aldı. Alınan bu önlemler içerisinde Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu önemli bir yer tutmaktadır (Yavuz, 2015: 162-165). Yaşanan bu gelişmeler Türk ekonomisinde yeni bir denge kurma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (Güneş, 2002: 615-617).

Millî Korunma Kanunu (Men'i İhtikâr Kanunu)

Savaş süresince hükümetlerin en kritik sorunu, geniş halk kitlelerinin yaşadığı geçim sıkıntısı, ithalattaki daralma ve enflasyondaki artış olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu bu olağanüstü koşullarda, hükümetler de olağanüstü önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır (Koraltürk, 2002: 1035). II. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Refik Saydam'ın başında bulunduğu hükümet, ilk önlem olarak 18 Ocak 1940 tarihinde TBMM'de kabul edilen 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu'nu uygulamaya koydu (Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940). Millî Korunma Kanunu ekonominin bütün dallarını kapsayacak şekilde, titiz bir çalışma sonucunda hazırlanmıştı. Bu kanunun dayandığı temel ilke bozulan ekonominin gidişatını düzenlemek ve sosyal yaşamdaki dengeleri korumaktı. Millî Korunma Kanunu'nun uygulanmasını sağlamak için hükümete, kanunla özel örgütler kurma yetkisi de verilmiştir (Kayra, 2011: 39). Saydam hükümeti, öncelikle 1940'lı yılların ortasında yükselme eğilimi gösteren enflasyon ve artan vurgunculuğa karşı tedbir amaçlı, Fiyat Murakabe Komisyonları'nın kurulmasını kararlaştırdı. Kurulan bu komisyonlar, Ticaret Vekâletince fiyatı belirlenen malların toptan ve perakende fiyatların tespit ve kontrolünü sağlamada yetkili merciler olarak görevlendirilmiştir. Ordunun ve büyük şehirlerin iâşe ihtiyaçlarının karşılanması için 1941 yılında İâşe Müsteşarlığı kuruldu. Ticaret Vekâleti nezdinde çalışacak olan İâşe Umumi Müdürlüğü; ithal, ihraç, stok, dağıtım ve tüketim hizmetleri gibi ülkenin iâşe işlerini düzenlemekle yükümlüydü. Ayrıca hükümet petrol ürünlerini almak, satmak ve depolamak işleriyle yükümlü olan Petrol Ofisi'ni de kurmuştur. Bu gelişmelere ek olarak her türlü gıda maddelerinin ithalatını ve ihracatını sağlamak için, ilgili malların satış fiyatlarını tespit etmek, dağıtımını yapmak veya stoklamak ile görevlendirilen Ticaret Ofisi de açıldı. Ayrıca hükümet piyasada dağıtım işini düzenlemek

amacıyla Mart 1942’de Dağıtma Ofisini kurmuştur. Bu kurumlar sayesinde gıda ve giyim mallarının yanı sıra diğer tüketim mallarının ticareti de sıkı bir kontrole tabi tutuldu. Bu müdahaleci tedbirlere rağmen hükümet ordunun ve büyük şehirlerdeki halkın temel gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında ciddi sorunlar yaşadı. Bu nedenle Refik Saydam hükümetinin uyguladığı müdahaleci ekonomi politikasının başarılı olduğu söylenemez (İnci, 2012: 275-277).

1942 yılında Refik Saydam’ın ani ölümü üzerine iktidara gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, Millî Korunma Kanunu temelinde yürüyen sıkı ekonomik önlemlerde yumuşama yoluna gitmiştir. Öncelikle fiyatlar serbest bırakılarak, çiftçinin mallarına el koymada sınırlamaya gidilmiş, akabinde %25 uygulaması adı verilen yeni bir sistem hayata geçirilmiştir. Bu sistemle 50 tona kadar ürünü olan çiftçinin ürününün sadece %25’ine el konulmuştur. Fakat bu uygulama sonrasında çiftçinin elinde kalan ürünlerin serbest piyasaya sürülmesi fiyatların bir hayli artmasına sebep olmuştur. Hükümet çiftçinin mağduriyetini gidermek adına Ziraat Bankası aracılığıyla tohumluk dağıtımını başlatmıştır. 1944 yılında Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre 1942 yılı hububat borcunu ödeyemeyenlerin borçları affedilmiştir. Yeni hükümet ekonomik serbestliğe doğru adımlar atmış olsa dahi kimi zaman savaş şartlarının bir gereği olarak, katı uygulamalar da yürürlüğe koymak durumunda kalmıştır. Savaşın ekonomik anlamda bir diğer yansıması ise ekmek karnesi uygulamasında kendini göstermiştir. 18 Şubat 1941 tarihinde ilk etapta İstanbul, İzmir ve Ankara’da tek tip ekmek uygulamasıyla başlatılan önlemler ile gerekli tasarruf sağlanamamış ve hükümet ekmek karnesi uygulamasına geçmek zorunda kalmıştır. Bu uygulamanın ilk adımı 11 Ocak 1942 tarihinde, İstanbul’da ekmeğin alınacağı karnelerin dağıtımını ile başlamış, 14 Ocak’ta da ekmeklerin karneyle alınma sürecine geçilmiştir. Uygulama kısa süre içerisinde yurt genelinde yayılmıştır. Savaşın sona ermesi ile beraber ekmeğin karneyle dağıtım uygulaması 9 Eylül 1946 tarihli bir genelge ile tamamen sonlandırılmıştır (Dokuyan, 2014: 29-30).

Millî Korunma Kanunu çıkarılırken, ordunun savaşa hazır tutulması, enflasyonun önlenmesi, ülke genelinde mal kıtlığının giderilmesi ve fiyat istikrarının sağlanması düşünülmüştü. Ancak uygulanma sürecinde beklenen sonuçlar elde edilememiş, her alanda karaborsa, mal istifleme, fatura, rüşvet ve nüfuz ticareti yaygınlaşmış uygulanan iâşe politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır (*Metintaş ve Kayıran*, 2008: 172).

Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması

Şükrü Saraçoğlu, başbakanlık görevini devraldığı anda Türkiye’de bütçe açığı, enflasyon, karaborsa, vurgunculuk gibi sorunlar had safhadaydı. Refik Saydam’ın ekonomiyi düzeltmek için aldığı sert tedbirlerin ve yaptırımların hayat pahalılığına, ekonomik bunalıma çare olmadığı görülmüş; bu nedenle Saraçoğlu,

devletin ekonomi ve fiyatlar üzerindeki müdahalesini ve denetimini kaldırmak için harekete geçmişti. Böylece ekonomi alanında özgürlük sağlanacak mal yokluğunun ve karaborsanın önüne geçilebilecekti. Bu kapsamda ilk olarak özel ticarete devlet denetimini sağlayan İaşe Müsteşarlığı'nın görevine son verilerek gıda maddeleri üzerindeki yüksek fiyat denetimleri kaldırılmıştı. Daha sonra, hububat satışlarının büyük ölçüde serbest bırakılmasını öngören bir kanun çıkarılmıştı (Boratav, 1993: 83-84).

Bu arada hükümetin piyasayı serbest bırakma girişimi beklentinin aksine büyük fiyat artışlarına yol açmıştır. Buna örnek olarak 13,5 kuruş olan buğday serbest piyasada 100 kuruşa kadar çıkmıştır (Aydemir, 1991: 345). Saraçoğlu, ekonominin çöküş sürecini ortadan kaldırmak için, üç öneri ile halkın sorunlarına çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu çözümlerden birincisi para basmak, ikincisi halktan alınan vergi miktarını arttırmak, üçüncüsü ise zengin kesimden vergi almak şeklinde olabilirdi. Para basma yöntemi daha önce uygulanmış, ancak savaşın yol açtığı olağanüstü giderleri karşılayamadığı gibi fiyatların da hızla yükselmesine ve stok yapanların çoğalmasına neden olduğu için risk taşımaktaydı. Halktan alınan vergi miktarını arttırmak ise halkın daha fazla sıkıntı yaşamasına sebep olacaktı. Çünkü daha önce devlet gelirlerini arttırmaya yönelik olarak Kazanç Vergisi, Hayvanlar Vergisi, Bina Vergisi, İstihlak ve Muamele Vergisi gibi birçok verginin oranları artırılmış, bazı vergilere de Müdafaa Vergisi adı altında ek zamlar getirilmişti. Bu vergileri ödemekte zorlanan halk; enflasyon, karaborsa ve spekülasyon karşısında ekonomik olarak daha çok sıkıntıya düşmüş ve ek vergi ödeyecek gücü kalmamıştı. Bu nedenle geriye tek seçenek kalıyordu. O da Refik Saydam'ın ve İsmet İnönü'nün tüm uyarılarına rağmen karaborsacılık ve vurgunculuk gibi faaliyetlerden vazgeçmeyen, savaşın güçlendirdiği servet sahiplerini kapsayacak şekilde varlıklı insanlardan vergi almaktı. Böylece devlet olağanüstü seviyede artan harcamalarını bütçede açık vermeden, enflasyona da neden olmadan yeni bir gelir kaynağı ile karşılayabilecekti (Arslan, 2014: 188-200). İsmet İnönü 1 Kasım 1942'de TBMM'nin yeni toplantı yılımı açarken bu ortamı şöyle tanımlamıştır:

“...Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metayı yapmaya yeltenen gözü doymaz tüccar... Ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız” (Ekinci, 2002: 713).

1942 yılında hükümet, ekonomi politikaları doğrultusunda kazançları iyi olan kesimden vergi alınacağına dair haberler yayarak kamuoyunu vergi düzenlemesine hazırlamaya çalışmıştır. Hükümet aynı zamanda, kanun meclisten çıkmadan önce gazetelerin başyazarları ile bir toplantı yaparak, kanunun çıkarılış amaçlarını anlatmış ve gazetecilerden bu verginin ülkenin yararına olduğunu

makalelerle kamuoyuna anlatmalarını istemiştir. Bu olumlu görüşmeler neticesinde başyazarlar sık sık Varlık Vergisinin gerekliliğini belirten yazılar yazmışlardı (Aksanyar ve Biçer, 2008: 382-383). 1942 yılının ortalarında özellikle İstanbul gazetelerinde gayrimüslimleri karaborsacılık, soygunculuk ve vurgunculuk ile ilişkilendiren haberler ön plana çıkarılmış (Keyder, 1999: 158), böylece Varlık Vergisi çıkartılmadan önce propaganda ile kamuoyu hazırlanmış, akabinde teknik hazırlıklar yapılmıştır.

Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942 tarihinde Şükrü Saraçoğlu Hükümeti tarafından Millet Meclisi'ne getirilmiş ve yapılan birkaç saatlik görüşmeden sonra tasarısı, 4305 Sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Karpas, 2010: 204). Bu kanun; vergi mevzuu, vergi miktarı, verginin tarhi, verginin tebliğ ve tahsili, teminat, zaman aşımı ve meriyet adıyla 7 bölümden ve toplam 17 madden oluşmaktaydı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: 29-32; Coşar, 2003: 9). Varlık Vergisi, sadece iktisadi değil, siyasi ve kültürel açılardan da önemli bir uygulamadır (Karabulut, 2005: 326). Bizzat Şükrü Saraçoğlu'nun hazırladığı bir tasarısı olan bu kanunun, hedeflerini ve kimlerden nasıl tahsil edileceğini, Saraçoğlu Mecliste verdiği beyanatta şu şekilde açıklamıştır;

“Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için varlık vergisinin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktı. Esasen sınıfları ve zümreleri ayrılmış bulunan, verdikleri vergi ve yaptıkları iş malum olan bu sınıf mensupları hakkında kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekte tereddüt duymuyoruz. 500 liradan aşağı bir mükellefiyet teklif etmemiş olduğumuza göre fakirleri ve zayıfları bu vergiden tamamen muaf tutmaktayız. Verginin şahıslara göre miktarını altışar kişilik komisyonlar tespit edecektir. Bu komisyonlara vali ve kaymakamlar riyaset edecek, defterdar veya mal müdürleri de maliyeyi temsil edecekler, diğer 4 aza halk tarafından seçilmiş olan Belediye, Ticaret Odası veya Ziraat Odası azaları arasından seçilecektir. Bu komisyonların verdiği kararlar kati ve nihâidir. Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef tedavüldeki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Böyle olmakla beraber bu kanunun tatbikinden Türk parasının kıymetlenmesi muhtekirler üzerinde toplanan halk buğzunun silinmesi, vergileri ödemek için satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir itidal getirmesi gibi faydaların tahassül etmesi de imkân haricinde addedilemez” (Ulus, 11 Son Teşrin 1942).

11 Kasım da yürürlüğe giren Varlık Vergisi, Türk basınında çok geniş yankı bulmuştur (Yalçın, 2012: 330). Necmeddin Sadak, Akşam gazetesinde yer alan 12 Kasım tarihli yazısında; *“Hastalıktan şifa bekleyenler bazen çok acı ilaçlara, hatta bazen de çok acıtıcı ameliyatlara katlanmalıdırlar”* şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Sadak, yazının devamında; varlık vergisinin milyonlarca liranın geri çekilmesi suretiyle pahalılığın önünü alacak en tesirli çare olduğunu ve

kazandıkları paralarla bu pahalılığa yardım edenlerin devlete ödeyecekleri en adaletli borcu teşkil ettiğini ifade etmiştir (Akşam, 12 Teşrinisani 1942). Lütfi Arif Kenber, Tan gazetesinde yer alan köşe yazısında, fevkalade ahval içinde bulunan bütün memleketlerde olağanüstü tedbirler almanın her hükümetin vazifesi olduğunu ifade etmiştir. Kenber yazısında, hükümetin icraatına yardım, düşüncelerine uygun hareket etmenin Türk'e yakışan en vicdani ve en ulvi hareket olduğu görüşüne yer vermiştir (Tan, 13 Son Teşrin 1942). Refii Şükrü Suvla, Vatan gazetesinde yer alan 13 Kasım tarihli yazısında, varlık vergisinin çeşitli yollardan fiyat yükselmesinin önüne geçeceğini, hatta genel fiyat seviyesinde bir düşüşe neden olarak paranın kıymetinde bir yükseliş meydana getireceğini yazmıştır. Varlık Vergisini bir nevi sermaye vergisi olarak niteleyen Suvla, bu verginin içinde bulunduğumuz harpte savaşa katılmış birçok memlekette uygulandığını söylemiştir. Buna örnek olarak İsviçre'de ordu masraflarının önemli bir kısmının bir defaya mahsus tarh edilen bu vergi ile karşılandığını yazmıştır (Vatan, 13 İkinci Teşrin 1942). Şevket Bilgin, Yeni Asır gazetesinde yer alan "Varlık Vergisi" başlıklı yazısında bu verginin, bizim de diğer bütün milletler gibi bir varlık imtihanı geçirmekte olduğumuzu hatırlattığını belirtmiştir. Yazısının devamında, Varlık vergisinin mevzuu içinde noksan kalan tarafların da olduğunu belirten Bilgin, verginin genel yapısıyla içtimai adalet ve millî emniyet ruhundan ilham aldığını vurgulamıştır (Yeni Asır, 14 Son Teşrin 1942). Turgut Aytuğ, Ulus gazetesinde yer alan köşe yazısında, bu verginin fedakârlıkta eşitlik prensibine dayandığını ve bütün servet sahipleri ile tüm kazanç erbabını yükümlü kıldığını belirtmiş, ayrıca bu verginin sermayenin yalnız gelirinden değil bizzat kendisinden bir kısmını devlete mal eden bir sermaye vergisi olduğunu yazmıştır. Aytuğ, verginin hedefini harpten ve olağanüstü vaziyetlerden yeni bir sınıfın doğmasını önlemek ve içtimai nizamın muhafazasını temin etmek şeklinde açıklamış, bu sebeple varlık vergisinin bir nevi içtimai adalet vergisi vasfını da aldığını savunmuştur (Ulus, 22 Son Teşrin 1942). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili yaptığı bir konuşma Vakit gazetesinin sütunlarında şu şekilde yer bulmuştur: "*Varlık Vergisi bütün milletin vicdanında doğru ve haklı bir tedbir olarak telakki olunmuştur. Bu verginin hazine kudretine bir gün içtimai ve iktisadi faydalı tefsirleri olacağı halkın her tabakasında anlaşılmıştır. Kanunun ciddi ve kati olarak kabulü için hükümet milletin vicdanında geniş istinat duymaktadır*" (Vakit, 23 Birinci Kanun 1942).

Hakkı Ocakoğlu, 27 Aralık tarihli köşe yazısında, varlık vergisini Türkiye'nin iktisadi ve mali kudretini artırmak için alınması gerekli önemli bir tedbir olarak nitelendirmiştir (Yeni Asır, 27 İlkânun 1942).

Varlık Vergisi kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisinde genel olarak olumlu karşılanmıştır. İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan, mecliste yaptığı konuşmada, varlık vergisi kanun teklifini malî, iktisadi ve içtimai bakımlardan

yerinde bulduğunu ve bu kanun teklifini takdire lâıyk gördüğünü ifade etmiştir. Manisa Milletvekili Refik İnce, meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada, genel arzuların başında millî iradenin arzu ettiği genel menfaatlerin olması gerektiğini, vazifenin hakkıyla ifa edildiği takdirde memleketin kurtulacağına inandığını belirtmiş ve hükümeti bu kanundan ötürü teşekkürle lâıyk gördüğünü ifade ederek sözlerini tamamlamıştır (TBMMZC, D.3, C.28: 22-23). Antalya Milletvekili Rasih Kaplan ise yurdun ve milletin vaziyetini göz önünde tutarak bu verginin, Türk milletinin hassas ve sağlam durumda olduğunu tüm dünyaya bir daha göstermek fırsatı bize sunduğunu belirtmiştir. Rasih Kaplan konuşmasının devamında bir nevi Tekâlif-i Milliye Emirlerine atıfta bulunarak şunları söylemiştir; “*Millî Mücadele esnasında Anadolu’da tüccarların ve servet sahiplerinin verdiği büyük, şerefli bir imtihan vardı. Bu yurdun bütün servet sahibi olan evlâtları o tarihte mallarının yüzde kırk ikisine kadarını vermişti. Bugün de onu göreceğiz, memleketin bu şerefli tarihini servet sahipleri hiç bir vakit kaybetmeyecek.*”

Rasih Bey, bu sözleri ile zenginlerin bugün de yine aynı fedakârlığı göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bitlis milletvekili Süreyya Örgüven, insanların teneffüs ettiği havayı dahi bir kazanç vesilesi yapmak isteyen kötü zihniyetli olanlara karşı bu kanunun, uyarı mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir. İstanbul milletvekili Kazım Karabekir ise varlık vergisinin uygulanacağı kişilerin memlekete aşırı kazançlarıyla zarar verdiklerinin aşikâr olduğunu ve bu kanunla aşırı kazanç sağlayanlara karşı ek tedbirlerin de alınması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir; “*Eğer bu kanuna paralel olarak bazı tedbirler alınmazsa vergi verenlerin bazıları verdikleri parayı telâfi için fiyatlarını yükseltecekler, bu suretle bu yeni vergi görünüşte fazla kazanç sahiplerinden alınır, fakat hakikatte yine fakir halktan hükümet hazinesinden çıkabilir*” (TBMMZC, D.3, C.28: 27-29).

Kanunun hazırlanmasından sonra, İstanbul’un vergi dairelerinden gelen bilgiler doğrultusunda, olağanüstü kâr temin ettikleri düşünülen mükelleflerin dini ve etnik kökenlerine göre ayrıştırılarak liste haline getirilmesi talimatı verilmiştir. Buna göre oluşturulan listeler M ve G diye ikiye ayrılmış; Müslüman grubu (M), Gayrimüslim azınlıkları (G) temsil etmiştir. Daha sonra bu harflere dönmeler için (D), ecnebler için de (E) harfleri eklenmiştir. Toplanması düşünülen vergi miktarı, oluşturulan komisyonlar tarafından belirlenecekti. Oluşturulan komisyonlara kanun ile olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Komisyonun aldığı kararlar kesin olup, bu kararlara karşı adli ve idari yargı organlarında dava açılmayacaktı. Komisyonların başkanlık görevini bölgelerin durumuna göre vali ya da kaymakam yürütmekteydi. Vergi yükümlüleri, vergilerin tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde vergilerini ödemek zorundaydı. Ödenecek vergi miktarı belirlendikten sonra, itiraz ve temyiz hakkı bulunmuyordu. Kesilen vergi miktarına karşı itiraz ve temyiz yollarının kapalı olması, bu vergiyi adaletsiz hale

getirmişti. Zamanında ödemesi yapılmayan vergiler için birinci hafta %1, ikinci hafta %2 zam uygulanacaktı (Çiftçioğlu, 2008: 114-115). Varlık Vergisi Kanunu; verginin bir defaya mahsus olmak üzere servet ve kazanç sahipleri üzerinden alınacağını belirtmekte ve vergiyi ödeyecek grupları şöyle tanımlamaktadır:

1.Kazanç ve buhran vergileri yükümlüleri,

2.Büyük çiftçiler,

3.Sahip oldukları binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen yıllık gayrisafi gelir toplamı 2.500 liradan ve arsalarının vergide kayıtlı değeri 5.000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarın indirilmesinden sonra artan irat ve değerlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar,

4.1939 yılından beri kazanç ve buhran vergilerine tabi olarak bir iş ve girişimle uğraştığı halde bu kanunun yayım tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar,

5.Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde, 1939 yılından beri bir defa dahi olsa ticari işlemlere aracılık ederek komisyon veyahut aracılık karşılığı para veya mal almış olanlar (Resmi Gazete, 12 Teşrinisani 1942).

Verginin tespiti görevi komisyonlara verilmiş ve komisyonların oluşumu da kanun metninde açıklanmıştır. Ayrıca komisyonlara bu görevi yerine getirmeleri için 15 günlük süre verilmiştir. Komisyon kararlarının kesin olduğu, bunlara karşı adli ve idari makamlara dava açılmayacağı da hükme bağlanmıştır (Baş, 2006: 45). Tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde borçlarını ödemeyen mükelleflerin, askeri içerikte olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılması kararlaştırılmış; mükelleflerin hizmetleri karşılığında verilecek ücretin yarısının borçlarından düşülmesi uygun görülmüştür. Ayrıca, kadınlar ve elli beş yaşını geçen erkekler için çalışma zorunluluğu uygulanmayabileceği de kanun metninde yer almıştır (Aşçı, 2012: 81-82). Varlık Vergisi Kanunu ile İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarından yararlanarak kısa sürede büyük servet elde eden kişilerden bu servetin bir kısmını geri almak ve toplumda oluşan huzursuzluğu gidermek amaçlanmıştır. Devletin olağanüstü miktarda artan harcamalarını para basarak karşılaması enflasyona sebep olmuş, artan bütçe açıklarının kapatılması için piyasadaki para miktarının azaltılması tercih edilmiştir. Ayrıca bu vergi, mal stokları yapan mükelleflerin vergilerini ödeyebilmek için bu malları piyasaya sürmesi ile arzın artması sonucunda fiyatları da düşürecektir. Bu doğrultuda emisyonla son verilerek servetler üzerinden alınan vergi ile piyasadaki para miktarı bir ölçüde azaltılabilecektir (Tekin, 2010: 61-109). Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı'ya göre bu yasayla şu hususların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır:

1. Devlet gelirlerini arttırmak (Göçbak, 2013: 67).
2. Deflasyon yaratmak için tedavüldeki parayı çekmek ve azaltmak (Tokgöz, 1999: 120).
3. Zengin tüccar ve emlak sahipleri gibi savaşta büyük paralar kazanan kimselerden vergi almak (TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.28: 21).

4305 sayılı kanun hükümlerine göre tahakkuk ettirilmiş olan varlık vergisi, mükelleflerinin tahsilât safhasında tabi tutulacakları muamele ve takibat hususunda, icra vekilleri heyetinin 07.01.1943 tarihli toplantısında alınan karar ile ödeme konusunda şu esaslar doğrultusunda hareket edilmesi kabul edilmiştir:

1- İlk 15 gün içinde borcunu ödeyerek vergi ile ilişkileri kalmayan mükelleflere, işlerini devam ettirebilmek için bankalar ve müesseseler tarafından kolaylıklar gösterilmesi,

2- İlk 15 günü takip eden iki haftalık sürede cezalıya ek bir müddet telakki edilebileceği, bu sürede tahsili emval kanununun tatbiki caiz olmakla beraber bu yetkinin mümkün olduğu kadar kullanılmaması; özellikle bu devrede mallarını kaçırmaya ihtimali kuvvetli olan şüpheli kişilere karşı takibat icrasının kanuna uygun olduğu,

3- Gerek ilk 15 gün gerek onu takip eden iki haftalık sürede vergi borcunu kısmen veya tamamen ödemeyenler hakkında tahsili emval kanunu hükümlerine göre takibat yapılması zorunludur. Ancak takibat icrasında borçlu mükelleflerin iki grup dâhilinde mütalaa edilmesi ve aşağıdaki noktaların göz önünde tutulması gerekir.

A: Vergi borcunun en az yarısını ödeyen yükümlülerden mallarını kaçırmak veya saklamak ihtimali olanlar hakkında derhal takibata geçilir. Böyle bir ihtimal mevcut olmayanlar hakkında ise maliye vekâletince verilecek talimata göre mahallerince takdir olunacak icaplara göre mükelleflerden teminat alınmak sureti ile ya da bakiye borçlarını satış ve kazançlarından ödeyebileceklerine kanaat getirilenler hakkında teminata lüzum olmaksızın takibatın 6 ayı geçmemek üzere geri bırakılması ve çalışma mecburiyetinin ertelenmesi yerinde olur.

B: Vergi borcunu hiç ödemeyen veya yarısından çok az miktarını ödemiş olanlar hakkında tahsili emval kanunu derhal tatbik edilecektir. Ancak sayısı binlere varabilecek olan birçok yükümlüler hakkında aynı zamanda takibata girişmenin güçlüğü ve bunların mallarını aynı günlerde satmanın yol açabileceği buhranı önlemek üzere vergisi en yüksek olan veya en çok hatırı sayılanlardan başlamak üzere takibatın sıraya konulması gerekir.

C: Gerek “A” gerek “B” fıkralarına yazılı olanlardan mesela mahalle bakkalları ve basit ticaretle meşgul yükümlülere seyyar ve hizmetli olanlar hakkında takibata girişmeden önce vekâletin müsaadesi alınmalıdır. Tatbikatta karşılaşılabilecek zorluklar için vekâletten talimat istemeyi temin suretiyle merkez ile merkeze bağlı olan yerler arasında devamlı bir temas kurma ve bu kararname hükümlerine göre takdire bırakılan hususta mal memurlarının mahallinin en büyük idare amiriyle mutabık kalması gerekir (BCA, 030.18.100.110.17).

Varlık Vergisinin 12. maddesine göre, vergisini ödemeyen mükellefler borçlarını, icra ve zorunlu çalıştırma yolu ile ödeyeceklerdir. Borçlarını ödemeyen mükellefler için toplama kampları oluşturulmuştur. Mükellefler belirlenen 15 günlük süre içerisinde vergisini ödeyemez ise zorunlu çalışma yükümlülüğüne tabi olacak ve "çalışma kamplarına" gönderilecektir (Çetin, 2007: 121). Vergilerini ödemeyenlerin sevk işi ve mahal tayini doğrudan mahallin en büyük mülki amirine bırakılmıştır. Hazırlanan talimatnameye göre vergilerini ödemedikleri halde iş mahallelerine sevk edilmeyecekler; iş, bina ve arsası olduğu halde vergilerini vermeyen devlet memurları, ağır hastalar, sağırlar, dilsizler ve askerlerdir. Sevk edilenler, mürettep buldukları mahallere kadar iaşelerini kendileri temin edecek ve Palu, Deveboynu, Zigana geçidi ile Bitlis ve Van’da yapılmakta olan tren yolu ve maden kuyularında çalıştırılacaktır (Cumhuriyet, 24 Birinci kanun 1942).

Varlık vergisini ödemeyen mükelleflerin nasıl çalıştırılacakları hakkında vekiller heyeti tarafından tasdik edilen talimatnamede dâhiliye vekâleti listeleri alacağı bu mükellefleri Nafia Vekâletince tespit edilmiş çalışma mıntıklarına sevk edecektir. Çalışma mıntıkları; Trabzon-İran transit yolunun bir kısmını teşkil eden Hasankale-Erzurum-Aşkale yolu ve Tercan-Erzincan-Kemah-Refahiye yolları şeklinde belirlenmiştir. Bu yolların tamiratına yarayacak kırma taşlar hazırlanacak, buralarda mükelleflerin iaşe ve ibadetleri için de hazırlıklar yapılmıştır. Mükellefler yalnız yollarda çalıştırılacak, yemeklerini hazırlama, hastalarına bakma gibi diğer hizmetler devlet emrindeki diğer işçilere yaptırılacaktır. Çalıştırılacak ekiplerin komutanları ve fen memurları tayin edilmiştir. Kadın mükellefler dâhiliye vekâleti emrine verilecek ve belediye hizmetlerinde çalıştırılacaktır. Talimatname esaslarına göre, 55 yaşından büyük ve 18 yaşından küçük mükellefler hakkında vekiller heyeti ayrıca bir karar verecektir (İkdam, 10 İkinci Kanun 1943). Talimatnamenin ikinci maddesine nazaran varlık vergisi borçlarını vaktinde ödemediklerinden dolayı, icra vekilleri heyetince alınan karar üzerine çalışma mecburiyetine tabi tutulması gereken ve 55 yaşını aşan yükümlülerde varlık vergisi kanun maddesinin hükmü dairesinde çalışma mecburiyetine dâhil edilmiştir (BCA, 030.18.101.10-19).

Borçlarını ödemeyen mükellefler, Haydarpaşa kampında toplanmış, buradan Erzurum treniyle Aşkale’ye gönderilmişlerdir. Aşkale’ye ilk gönderilen grup, kar

yağışı nedeniyle kapanmış olan Kop Dağı geçidinin temizlenmesi işinde çalıştırılmıştır. Ayrıca varlık vergisi borçlarını ödemeyenlerin haciz altına alınmış eşyalarının satışına da başlanmıştır (Çetin, 2007: 121-130). Aralık 1943'e gelindiğinde varlık vergisi borçlarını kanunun tayin ettiği müddet içinde ödemediklerinden dolayı çalışma mükellefiyetine tâbi tutulmuş vatandaşların, aile ve iş muhitlerinde çalışarak bakiye borçlarını ödeyebilmek için aileleri yanına iadeleri hükümetçe uygun görülmüştür. Devlet tarafından gösterilen bu kolaylıklara rağmen borçlarını ödemeyenler hakkında tahsili emval kanunu hükümlerinin uygulanmasına devam edileceği belirtilmiştir (BCA, 030.10.135.971.24).

Devlet, vergi borcu olan mükellefin eşinin, çocuklarının veyahut anne ve babasının mallarına da verginin ödenmesini sağlamak amacıyla el koyabilecektir. Varlık Vergisi, ticaretle uğraşan Müslüman ve gayrimüslim kesime uygulanmıştır. Ancak zaman içerisinde Müslüman kesime yönelik vergi indirimleri ve ödeme kolaylıkları getirilmiştir. Bu sayede Müslüman kesim, işlerini tasfiye etmeden, mal ve mülklerini satmadan bu vergiyi ödeme imkânına sahip olmuştur. Bu vergi Anadolu'da pek fazla uygulanmamış daha ziyade İstanbul'daki iş ve ticaret çevrelerine uygulanmıştır. Varlık vergisinin uygulanacağı diğer bir kesim büyük çiftçiler olmasına rağmen bu vergi çiftçilere nadiren uygulanmıştır. Bunun sebebi, vergiden birkaç ay sonra hükümet tarafından TBMM'de çiftçilere yönelik çıkartılmış olan "Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Varlık vergisi ile gayrimüslimlerin iş ve ticaret çevreleri büyük bir sarsıntıya uğramış, İstanbul gibi bir şehirde ticaret hayatı sekteye uğramış ve yüzlerce iş adamının ticarethaneleri satıldığı için kendileri ve çalışanları işsiz kalmıştır. Bu durum Müslüman ticaret çevrelerinin işlerini de olumsuz etkilemiştir. Ayrıca "hizmet erbabı ve seyyarlar" gibi karın tokluğuna çalışarak ailesinin geçimini temin etmeye çalışanlardan da varlık vergisinin talep edilmesi, bu vergiye ve uygulamalara tepkilerin artmasına sebep olmuştur. Varlık Vergisi, büyük borsacıları zenginleştirirken meşru iş yerlerinin yıkılmasına, geçimini buralardan sağlayanların yoksullaşmasına ve karaborsanın artmasına sebep olmuştur. Verginin en olumsuz tesiri ise vatandaşın devlete olan itimatının sarsılması ve yurtdışında Türkiye'nin itibarının olumsuz etkilenmesine zemin hazırlamasıdır (Aşçı, 2012: 83-84). Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen 1943 yılından itibaren yeniden bir toparlanma sürecine girilmiştir (Koçak ve Tunçay, 1995: 307-310). Savaş döneminde sırasıyla hükümet kuran Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu, ekonominin içinde bulunduğu sıkıntılı durumlarla baş edebilme gayreti içerisine girmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı başladığında başbakan olarak görev yapan Saydam, aldığı sert tedbirlerle ekonomik gidişatı kontrol altına almaya çalışmıştır (*Metintaş ve Kayıran, 2008: 175*). Ancak bu dönemde alınan sert tedbirlerin beklenen düzeyde bir etki yaratmadığı görülmüştür.

Varlık Vergisinin Diyarbakır'da Uygulanması

Mezopotamya'nın kadim şehirlerinden biri olan Diyarbakır, köklü geçmişi ve birçok medeniyete beşiklik etmesi yönüyle Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri olmuştur (Maviş, 2019: 121). Varlık Vergisi uygulamalarına geçmeden önce 1940 yılında Diyarbakır'ın nüfus miktarına bakmak, vergi mükelleflerinin nüfustaki oranını tespit açısından oldukça faydalı olacaktır. 1940 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Diyarbakır'da nüfus miktarı aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 1. 1940 Yılında Diyarbakır'da Nüfus

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Diyarbakır merkez	16.886	25.889	42.555
Bismil	1.148	1.873	2.521
Çermik	1.670	1.659	3.329
Çınar	366	462	828
Eğil	968	921	1.889
Ergani	2.268	2.176	4.444
Kulp	562	576	1.138
Lice	3.148	3.133	6.281
Silvan	1.588	1.530	3.118
Toplam	28.584	37.519	66.103

Kaynak: T. C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1941: 194.

Tabloda görüldüğü gibi 1940 yılında Diyarbakır'da toplam 66.103 kişi yaşamakta olup, nüfusun en kalabalık olduğu yer 42.555 kişiyle Merkez ilçedir. Genel olarak erkek nüfus kadın nüfusundan fazla olmasına rağmen bazı ilçelerde bu durum değişiklik göstermektedir. Diyarbakır'da Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili yerel basında yayımlanan ilk haber 13 Kasım 1942 tarihli Diyarbakır İçkale gazetesinde yer almıştır. Birinci sayfadan yayımlanan haberde; Varlık Vergisi Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildiği halka duyurulmuştur. Gazete "*Büyük Millet Meclisinde Varlık Vergisi Kanun Layihası Kabul Edildi*" manşetiyle başlayan haberinde, Meclis'te söz alan hatiplerin konuşmalarını sütunlarına taşımıştır. Bu yazı dizisinde hatipler; kanunun iyi tatbik edilmesinin ve suiistimale kapılanların şiddetle cezalandırılmasının teminini istemişlerdir (Diyarbakır İçkale, 13 İkinci Teşrin 1942). Diyarbakır'da, Varlık Vergisi'nin çıkarılmasının geçerli sebeplerinin olduğu, hükümetin haklı

bir tedbir olarak bu vergiyi çıkardığı yerel basın aracılığıyla sık sık halka anlatılmaya çalışılmıştır. Avukat Muhittin Çağın'ın "Varlık Vergisi" adlı köşe yazısı gazete sütununda şu şekilde yer almıştır: "*Varlık Vergisi kanunu, varlığı olanların yurt hizmetine katılımını daha hızlı kılmaktadır. Günün ağır icap ve yüklerini hepimiz bütün imkân ve kuvvetlerimiz nispetinde taşımaya mecburuz. Varlığımızı temin eden devlet kuvvetine, huzurumuzu devam ettiren orduya, bu vergiye iştirakle hizmet imkânını bulan her yurttaşın kendini vatani vazife yapmış saymaya hakkı vardır. Cumhuriyet hükümetimiz iktisadi bir geçim ahengi temin için bu kanunu isabetle düşünmüştür. Her yerde olduğu gibi Diyarbakır halkıda, bu kanunun verdiği hizmet fırsatına severek koşacaktır*" (Diyarbakır İçkale, 16 İkinci Teşrin 1942).

Varlık Vergisi Kanunu Diyarbakır yerel basını tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Diyarbakır İçkale gazetesi yazarı Hulusi Yetişkin 18 Kasım 1942 tarihli yazısında, varlık vergisinin cumhuriyet hükümetinin isabetli bir tedbiri olduğunu belirterek bu vergiyi vermekle mükellef tutulanlar için bir ceza değil, bilakis bir şeref ve memlekete bağlılık vazifesi olduğunu vurguluyordu. Yetişkin, "*Varlık Vergisi memleket zenginlerinin memleket bağlılığı ve milletseverliği bakımından bir imtihandır*" diyerek yazısını noktalıyordu (Diyarbakır İçkale, 18 İkinci Teşrin 1942). Diyarbakır İçkale gazetesinin 23 Kasım 1942 tarihli nüshasında Varlık Vergisi mükelleflerinin gayrimenkulleri üzerine yapılacak muamele ile ilgili Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünce çıkarılan tebligat metni yayımlanarak, mükelleflerin gayrimenkullerinin devlet alacağına karşı kanuni bir teminat olacağı belirtilmiştir. Bu teminat hükmünün icra kabiliyeti ve üçüncü şahısların hukukunu muhafaza bakımından bu vergi ile mükellef olanların yapacakları her türlü temlik ve takyidi tasarrufların varidat idarelerinden sorulmasının kanun maksadına uygun görüldüğü ilan edilmiştir (Diyarbakır İçkale, 23 İkinci Teşrin 1942).

1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulamasına ülke çapında olduğu gibi Diyarbakır'da da vergi alınacak kişilerin tespitini yapacak komisyonların oluşturulması ile başlanmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır Varlık Vergisi komisyonu yaptığı çalışmalar neticesinde vergi ödeyecek mükellefleri tespit etti. Söz konusu kişiler ile ödeyecekleri vergi miktarlarını gösteren listeler Aralık ayının 14. günü varidat dairesi koridoruna asılarak ilan edildi. Bu listeleri temel alan yerel basına göre vilayet genelinde mükelleflere toplam 728.250 lira vergi tahakkuk ettirildi. Varlık vergisi mükelleflerinin 5000 liraya kadar olanları yerel basın organı Diyarbakır İçkale gazetesi tarafından mükelleflerin isimleri ve vergi miktarları şeklinde yayımlanmıştır. Diyarbakır'da 5000 lira ve 5000 liradan yukarı olan varlık vergisi mükellef listesi şu şekildedir:

Tablo 2. Diyarbakır'da Varlık Vergisi Mükellefleri

Adı ve Soyadı	Lira
Nedim Pirinçcioğlu	15000
Mıgırdıç oğlu Ermuş Tırpancı	15000
Osman oğlu Hüseyin Özdemir	15000
Cafer oğlu Nimet Nasırlı	15000
Mehmet oğlu Yahya Ülke	15000
Faris ve Reşit Nasırlı	15000
Mehmet Pamukçu	15000
Hazrolu Hacı Mehmet ve oğulları Sadık ve Mehmet Şerif	15000
Hamit ve Müslim Genç kardeşler	15000
Bayram Cüllaç	15000
Sait Göğö	15000
Liceli Hacı Sait	15000
Kolsuz Mehmet	15000
Abdullah Dodanlı ve şeriki (ortağı) Rıdvan Nasır	15000
Mehmet oğlu Hacı Mevlüt Erdinç	12000
Hacı Bayram	12000
Serdar Mustafa ve şeriki Behzat Ülgen	11000
Derviş oğlu Hacı Müştak	10000
İmamoğlu Nuri İshak	10000
Şehmus Paketçi	10000
Sait Habib Hıdırşah	10000
Sıtkı Tarancı	8000
Sait oğlu Tahsin Tulay	8000
Keşişoğlu Sait Arslan	8000
Kesti oğlu Hüsnü Kaynar	8000
Hüseyin Ulug	7500
Ali oğlu Hasan Çizmeci	7500
Cebrail oğlu Hanna	7500
Mustafa Hakkı ve kardeşi İsmet Nasırlı	7500
Mehmet Hamit ve İbrahim Akca	7500
Halil Birecikli	7500
Kerim Rumi ve Rifat Hüveydanlı	7500
Misbah ve Adil Uras	6000
Pitiris oğlu Yusuf Seyrek	6000
Salih Okyay	6000
Süleyman oğlu Yusuf Evirgen Şemsettin	6000
Kelekci Mehmet Nuri	6000
Kasap Mehmet Fahri Ceylan	5000

İskender oğlu Camii Kasar	5000
Emin Baran ve kardeşleri	5000
Nuri Onur	5000
Ahmet Baloğlu	5000
İhsan Birecikli	5000
Abdurrahman Yıldız, Gani Yıldız, Ezel Ulug	5000
Mustafa Nezir Atçı	5000
Abdullah Pirinççi ve Sinan Bastacı	5000
Yusuf oğlu Abdulkerim (kermo)	5000
Bedri oğlu Rifat Nasır ve Kardeşi Nezir Nasır	5000
Cennan Musa	5000

Kaynak: Diyarbakır İçkale, 23 Birinci Kanun 1942.

Yayımlanan birinci listede Diyarbakır'da Varlık Vergisi tahsil edilecek 63 civarında kişinin olduğu görülmektedir. Listede bazı isimlerin yanında oğulları, kardeşleri ve ortakları ibareleri olduğu için net bir rakam vermek mümkün olmamaktadır. Listedeki isimlere genel olarak bakıldığında, birkaç gayrimüslim dışında vergi verenlerin ekseriyeti Müslüman'dır. Bu listeler Diyarbakır'ın o yıllardaki sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyması açısından da önemlidir.

Diyarbakır İçkale gazetesinin 25 Aralıkta yayımlanan sayısında “*varlık vergisi mükellefleri yardım görecek*” başlıklı yazıda, Maliye Bakanlığının mükelleflere varlık vergisi ödemelerinde bankalardan kredi almaları kolaylığını sağladığı, yerel basın organı aracılığıyla halka nakledilmiştir. Haberin devamında; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, İş Bankası, Osmanlı Bankası, Emlak ve Eytam Bankası şubeleri varlık vergisinin %20'sini ödemiş olan mükelleflere menkul ve gayrimenkul mal karşılığında faizli kredi kullandırmaya başlamıştır. Sümerbank ise fabrikalarının ihtiyacı olan pamuk ve deri gibi ürünleri almaya hazır olduğunu halka duyurulmuştur (Diyarbakır İçkale, 25 Birinci Kanun 1942). Vergi listeleri Diyarbakır mahalli basını aracılığıyla sık sık ilan edilmiş ve varlık vergisi cetvelleri varidat dairesinin koridoruna asılmıştır. Asılan ilanda ödeme müddetinin 15 günden ibaret olduğu, vergi borçlarını vermeyenlere kanunun hükümlerine göre ilk hafta %1 zam yapılacağı ve bir hafta içinde ödenmediği takdirde ikinci hafta %2 oranında zam uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca mükelleflere fazla para vermek istemiyorlarsa, borçlarını zamanında vermeleri konusunda uyarılar da yapılmıştır (Diyarbakır İçkale, 28 Birinci Kanun 1942).

Vergi vereceklere dair yayımlanan birinci mükellef listelerinin ardından çalışmalarına devam eden komisyon, mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimlerini 4305 sayılı Kanununun 10. maddesine göre tekrar oluşturmuş ve varlık vergisi komisyonunca teklif edilen mükelleflere ait ikinci bir liste varidat dairesi koridorunda asılmıştır. Unutulan

kişilere dair ikinci liste 48 isimden ibaret olup toplam vergi miktarı 45.500 lira olarak belirlenmiştir (Diyarbakır İçkale, 29 İkinci Kanun1943). Diyarbakır'a tahakkuk edilen 1.088.500 liralık varlık vergisi, 1942 yılı tahsilâtları sonucunda il genelinde 806.724 lirası toplanmış olup, tahsilât oranı %79 gibi önemli bir orana ulaşmıştır. Verilerden anlaşıldığı üzere Diyarbakır'da varlık vergisi ödemeleri, ülke genelindeki %74'lük tahsilât oranının üstünde gerçekleşmiştir (Güçlü, 1991: 103,106). Diyarbakır'da vergi tahsilâtı müddeti boyunca bir sorunun yaşanmadığı mahalli basının haberlerinden anlaşılmaktadır.

Varlık Vergisinin Kaldırılması

Gerekli bir vergi reformu diye başlanılan Varlık Vergisi, aslında olağanüstü koşullarda ortaya çıkan bir savaş vergisidir (Berkes, 1997: 243). Varlık Vergisi, II. Meşrutiyet yıllarında başlayan ulusal burjuvazi yaratma ve sermaye birikiminin azınlıkların elinden alınarak Türklerin ve Müslümanların eline geçmesini sağlamaya yönelik atılan adımların önemli kilometre taşlarından birini oluşturmaktadır (Uyar, 2012: 332). Ancak iktidar çevresi varlık vergisinden umduğunu bulamamış, ayrıca vergiye ilk defa 9-13 Eylül 1943 tarihlerinde New York Times gazetesinde yazılan yazılarda tepkiler dile getirilmiştir (Aşçı, 2012: 88). Vergiye bir diğer tepki ise İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odasının, yayımladıkları aylık mecmuada yer alan "Yıllık Rapor" başlıklı yazıda gösterilmiştir. Bu mecmuanın 27 Şubat 1943 tarihli sayısında yıllık rapor başlığı altında çıkan yazıda; Mükellefler için vergi miktarı belirlenirken hiçbir sabit miktar gözetilmediği, temyiz hakkı verilmediği ve yükümlülüklerin yerine getirilmediği takdirde mükelleflerin cezalandırılması öngörüldüğü için şiddetle eleştirilmiştir. Yazının devamında sermaye üzerine konulmuş çok ağır bir vergi olarak nitelendirilen varlık vergisinin sadece tacirlerin değil aynı zamanda bütün piyasanın istikrarını bozacağı belirtilmiştir. Bu durumun birleşik krallıktaki ihracatçıların yeni teklifleri dikkate almasına, ihtiyatlı bir hareket serbestisinin muhafaza edilmesine sebep olduğu vurgulanmıştır (BCA, 030.10.85.560.19).

İstanbul'da yayımlanan Rumca Metapolitefsis gazetesi, varlık vergisi kanunu yürürlüğe girdiği günden itibaren, vergi mükelleflerinin bir organı haline gelmiş ve vergi aleyhindeki yayınlarını sistemli bir şekilde sürdürmüştür. Gazete abartılı haberlerinde belirlenen vergi miktarının hatalı olduğundan, okullarında Türk öğretmenlerin öğrencilere kötü muamele ettiğinden bahsederek, mükellefler için umumi bir af ilan edilmesini ve satışların derhal durdurulmasını talep etmiştir (BCA, 030.10.86.569-8). Bu yazılar kısa sürede Ankara yönetimi üzerinde de etkisini göstermiştir. 17 Eylül'de toplanan TBMM, 4501 sayılı Kanunla geriye kalan vergi borçlarının silinmesi hakkında hükümete yetki vermişti. 2 Aralık 1943 günü çıkarılan kanunla borçluların ailelerinin yanında çalışarak borçlarını ödemelerine müsaade edilmiştir. Varlık Vergisi Kanunu'nun İstanbul'daki azınlıkları hedef alan uygulamalarının yanı sıra Türkiye'ye sığınan Yahudilerin,

Türk vatandaşlarının iki katı vergiye tabi tutulmaları müttefik ülkelerin sert tepkilerine neden olmuştur (Aşçı, 2012: 88- 90). II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda varlık vergisi uygulamasında gayrimüslimler aleyhine ortaya çıkan bu durum, özellikle ABD ve İngiltere'nin politik baskılarına yol açmıştır. İngiltere gönderdiği notalarla Türkiye'nin azınlıklara karşı yürüttüğü uygulamayı protesto ederken, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhard, Varlık Vergisinin ırkçı bir özellik taşıdığını Washington'a bildirmiştir. Varlık Vergisi Kanununun ayrımcı niteliği ortaya çıkıp tepkiler belirmeye başlayınca, hükümet bu tepkileri en aza indirebilmek için yabancı uyrukluların vergilerinde büyük indirim gitmiştir. ABD vatandaşları vergi miktarı ve mükellef adedi ne olursa olsun varlık vergisi ödememişlerdir. Savaş döneminde hükümetin izlediği ekonomi politikasının bir ürünü olan varlık vergisinden beklenen gelir elde edilemediği gibi, aksine ekonomi daha da kötüleşmiştir. Meydana gelen ekonomik krizden sonra sadece büyük firmalar ayakta kalmış, küçük işletmeler ise yıkılmıştır (Çetin, 2007: 134-136). Yaklaşık 16 ay süren Varlık Vergisi uygulaması devlete beklenen geliri sağlamadığı, hatta içerde ve dışarda eleştirilere neden olduğu için tasfiye edilmiştir. 15 Mart 1944 tarihinde çıkarılan bir kanunla devlet tüm alacaklarından vazgeçmiştir (Sofracı, 2013: 331). Böylece varlık vergisi borcunu ödeyenler bir nevi cezalandırılmış, ödemeyenler ise ödüllendirmiş oldu (Lewis, 2011: 401).

Hazineye 221 milyon lira kazandıran varlık vergisi yürürlükten kaldırılmış, ancak bu vergi azınlıkların Türk devletine olan güvenlerinin sarsılmasına sebep olmuştur (Zürcher, 2000: 290; Ökte, 1951: 209). Varlık vergisi kanunundan geriye sadece kayırma, karaborsacılık, vurgunculuk, rüşvet ve çalışma kamplarının yarattığı bir hınç kalmıştır (Turan, 1999: 1639). Her ne kadar yabancılar tarafından bu vergi için sermayeyi Türkleştirme iddiası ileri sürülmüş olsa da, aslında verginin Müslüman Türklerden de alınması bu iddiaları çürütmektedir. Varlık vergisi yanlış ve adaletsiz uygulamalar içermiş olsa dahi bu verginin bir savaş vergisi olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir (Göçbak, 2013: 72-75). Halka ağır getirisi olan varlık vergisinin kaldırılmasından sonra, yoğun eleştirilere maruz kalan Saraçoğlu 23 Mayıs 1951'de yaptığı savunmasında "*Varlık Vergisi Kanunu'nu bu memlekete getiren benim, bunun sevabı da günahı da benim tarafımadır*" demiştir (Bali, 1997: 11).

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü ağır koşulları Türkiye'deki ekonomik durumu derinden sarsmış ve bunun neticesinde hükümet, bu kötü gidişatı engellemek için Millî Korunma Kanunu ile Varlık Vergisi Kanunu gibi uygulamaları hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmamış olsa da, jeostratejik konumundan ötürü her an

savaşın içine çekilmesi ihtimal dâhilinde görülmekteydi. Bu sebeple hükümet, askeri harcamalara yönelik bütçe artırımına gitmiş; savaşın giderek geniş bölge ve alanlara yayılması üzerine daha katı tedbirler almaya başlamıştır. Alınan bu zorunlu tedbirler; üretimde düşüşe, fiyatlarda ise hızlı bir yükselişe neden olmuştur. Ne yazık ki, savaşın getirdiği kaotik durumdan beslenerek haksız kazanç elde etmek isteyenlerin sayısında günbegün artış yaşanmıştır. Hükümet, gelişen bu kaotik durum karşısında askeri harcamalara kaynak bulmak, karaborsa ve ihtikâr ortamını engellemek, piyasalardaki fiyat dengesizliğini gidermek ve sosyal adaletsizliğin önüne geçmek için önce Millî Korunma Kanunu'nu daha sonra ise Varlık Vergisi Kanunu'nu uygulamaya koymuştur. Bu kanunlar, her ne kadar iyi niyetle ülke ekonomisine katkı sunmak için yapılmış olsa da; kötü olan ülke ekonomisini daha da zor bir döneme sürüklemiştir. Olağanüstü vergilendirmeler olan bu uygulamalar toplumun her kesimine sirayet etmiş, ancak sosyal ve ekonomik hayatta tamir edilemez büyük hasarlara yol açmıştır. Özellikle bu kanunların uygulanma aşamasında azınlıklara ve onların mallarına yönelik olan sert yaklaşımlar en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Devlet, savaş ekonomisinin ülke genelinde yarattığı tahribatı ortadan kaldırmaya çalışmış ve kanunları uygulamaktan asla ödün vermemiştir.

Türkiye genelinde %74'lük tahsilât oranına ulaşan Varlık Vergisi uygulamasının, Diyarbakır'da %79'luk tahsilât oranına ulaşması, bu şehrin ülke genelinden daha başarılı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Diyarbakır'da birkaç gayrimüslim dışında vergi verenlerin ekseriyetinin Müslüman olması, bu verginin kamuoyunda sadece gayrimüslimlerden alınan bir vergi gibi gösterilmesi tezini de çürüten güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tespitlerimize göre; Diyarbakır'dan çalışma kamplarına gönderilen bir mükellef olmadığı gibi, komisyonun belirlediği vergi miktarlarına itiraz edildiğine dair yerel basına bir haber de yansımamıştır.

KAYNAKÇA

- Aksanyar, N. ve Biçer, M. (2008). II. Dünya Savaşında çıkarılan varlık vergisinin türk basınında ve kamuoyunda yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944). *Dumlupınar Üniversitesi SBD*, 21, 379-400.
- Akşam Gazetesi, No:8643, 12 Teşrinisani 1942.
- Arı, K.(1998), *Altıncı askeri tarih semineri bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, Genel Kurmay Başkanlığı Ankara, Genel Kurmay Basımevi.
- Arslan, G. (2014), *Şükrü Saraçoğlu'nun hayatı ve siyasi faaliyetleri (1886-1953)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Marmara Üniversitesi.

- Aşçı, Z. Ç. (2012). *İsmet İnönü döneminde uygulanan iç politikanın iktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara. Gazi Üniversitesi.
- Avcıoğlu, D. (1979). *Türkiye'nin düzeni (dün-bugün-yarın)*. Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1991). *İkinci dam*, Remzi Kitapevi.
- Bali, R.N. (1997), Çok partili demokrasi döneminde varlık vergisi üzerine tartışmalar, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 29(165), 47-60.
- Baş, H. (2006). *Varlık vergisi'nin türk siyasal yaşamına yansımaları (1942-1957)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Kocaeli Üniversitesi.
- BCA, Kutu: 030-18, Yer: 100-110-17, Tarih: 07.01.1943.
- BCA, Kutu: 030-18, Yer: 101-10-19, Tarih: 20.01.1943.
- BCA, Kutu: 030-10, Yer: 85-560-19, Tarih: 17.03.1943.
- BCA, Kutu: 030-10, Yer: 135-971-24, Tarih: 06.12.1943.
- BCA, Kutu: 030-10, Yer: 86-569-8, Tarih: 24.01.1944.
- Berkes, N. (1997). *Unutulan yıllar*, İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (1993). *Türkiye iktisat tarihi (1908 – 1985)*, İstanbul Gerçek Yayınları.
- Coşar, N. (2003), *Varlık vergisi konusundaki yolsuzluk söylentileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 1-27.
- Cumhuriyet Gazetesi, Sayı:6591, 24 Birinci kanun 1942
- Çetin, H. (2007), *İkinci dünya savaşı sürecinde Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumu (1939-1945)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Uludağ Üniversitesi.
- Çiftçiöğlü, Ö. M. (2008), *1945-60 Döneminde şekillenen dünya konjonktüründe Türkiye ekonomisinin gelişme ve değişme eğilimleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi.
- Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2115, 13 İkinci Teşrin 1942.
- Diyarbakır- İçkale Gazetesi, No:2116, 16 İkinci Teşrin 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2117, 18 İkinci Teşrin 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2119, 23 İkinci Teşrin 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2130,23 Birinci Kanun 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2131, 25 Birinci Kanun 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2132, 28 Birinci Kanun 1942.

Diyarbakır-İçkale Gazetesi, No:2146, 29 İkinci Kanun 1943.

Dokuyan, S. (2014), Savaş ekonomisi ve varlık vergisi üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 23-55.

Ekinci, N. (2002). *İnönü dönemi ve II. Dünya savaşı yılları, Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları.

Göçbak, S. (2013). *İkinci Dünya savaşının Türkiye'deki ekonomik uygulamalara etkileri (1939-1945)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Gazi Üniversitesi

Güçlü, M. (1991), Varlık vergisi (11.11.1942-15.3.1944), *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(3), 96-109.

Güneş, G. (2002), *Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları.

Hiç, M. (2002), *Cumhuriyet döneminde Türkiye ekonomisi* Türkler, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

İkdam Gazetesi, Sayı:1235, 10 İkinci Kanun 1943.

İnan, A. A. (1989). *İzmir İktisat kongresi*. TTK Basımevi.

İnci, İ. (2012), İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de varlık vergisi uygulaması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 272-290.

Karabulut, K. (2005), 11 Teşrinisani 1942 tarihli varlık vergisine bir bakış, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 325-339.

- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal kültürel ekonomik temeller*, Timaş Yayınları.
- Kayra, C. (2011), *Savaş Türkiye varlık vergisi*, Tarihçi Kitapevi.
- Keyder, Ç. (1999), *Türkiye’de devlet ve sınıflar*, İletişim Yayınları.
- Koçak, C., M., Tunçay, H., Özdemir, M. ve Katoğlu, A., Ödekan, K. B. (1995). *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cilt:4, Cem Yayınevi.
- Koçtürk, O. M. ve Gölalan, M. (2010), 1923-1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 45(2), 48-65.
- Koraltürk, M. (2002). *Türkiye ekonomisi (1923-1960)*, *Türkler*, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları.
- Lewis, B. (2011), *Modern Türkiye’nin doğuşu*, Arkadaş Yayınevi.
- Maviş, M. (2019), *IX. Dönem TBMM Diyarbakır Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1950-1954)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Merih, T. (2006), *Soğuk savaş ve Türkiye 1945- 1960*, Ebabil Yayıncılık.
- Metintaş, M. Y. ve Kayıran, M. (2008), Refik Saydam Hükümetleri döneminde Türkiye’nin ekonomi politikası (1939-1942), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 155-184.
- Mutlu, S. (2007), 1930’lar Türkiye’inde devletçilik tartışmaları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 31-52.
- Ökte, Faik (1951), *Varlık vergisi faciası*, Nebioğlu Yayınevi.
- Öztürk, İ. M. (2013), İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde olağanüstü ekonomik kararlar: Milli korunma kanunu ve varlık vergisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166
- Parasız, İ. (1998), *Türkiye ekonomisi 1923’ten günümüze iktisat ve istikrar politikaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Sofracı, İ. E. (2013), Tarihsel perspektiften varlık vergisi uygulamasına bir bakış, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, XV(1), 317-334.
- Şeker, K. (2011), Tek parti dönemi ekonomik politikaları ve özel teşebbüs yatırımlarına bir örnek: Nuri Demirağ tayyare atölyesi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(23), 129-143.

Tan Gazetesi, No:2599, 13 Son Teşrin 1942.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1941.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5255, 12 Teşrinisani 1942.

T.C. Resmi Gazete, Sayı:4417, 26 Kânunusani 1940.

Tekin, A. (2010), *Atatürk Sonrası Tek Partili Dönemde (1938 – 1945) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ekonomi Politikaları*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1942). VI. Dönem, C. 28, TBMM Matbaası,

Tokgöz, E. (1999), *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914 – 2004)*, İmaj Yayınevi.

Tufan, A. (1997), *Türkiye ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Turan, Ş. (1999), *Türk devrim tarihi*, Cilt:4, Bilgi Yayınevi.

Ulus Gazetesi, 11 Son Teşrin 1942.

Ulus Gazetesi, 17 Son Teşrin 1942.

Ulus Gazetesi, 22 Son Teşrin 1942.

Uyar, H. (2012), *Tek parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık.

Ünal, Y. (2009), “1940–1950 yılları arasında Türkiye’de fiyat artışları ve bu dönem ekonomisinin genel görünümü üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi*, 2009 (III), 69-107.

Vakit Gazetesi, Sayı:8925, 23 Birinci kanun 1942.

Varlı, A. (2012), Devletçilik politikalarının tarım kesimi üzerinde etkileri (1930 – 1940) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 10(38), 113-124.

Vatan Gazetesi, Sayı:756, 13 İkinci Teşrin 1942.

Yalçın, O. (2012), Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 313-354.

Yavuz, E. (2015), Milli korunma kanunu, varlık vergisi kanunu ve toprak mahsulleri vergisi kanunu tartışmaları: Erzincan uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 161-180.

Yeşilyurt, Ş. (2016), Varlık vergisi hakkında bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27). 293-310.

Yeni Asır Gazetesi, No:11378, 14 Son Teşrin 1942.

Yeni Asır Gazetesi, No:11418, 27 İllkânun 1942.

Zürcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları.

EKLER

EK-1: 13 Kasım 1942 Tarihli Diyarbakır-İçkale Gazetesi

Kaynak: Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi

EK-2: 23 Aralık 1942 Tarihli Diyarbakır-İçkale Gazetesi

Kaynak: Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi

**The Effect of Coronavirus Pandemic and Recognition on Bitcoin
with Precious Metal Prices: A Causality Analysis¹**

Ahmet ŞERBETÇİ

Assit. Prof, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Vocational School of Social Sciences, Administration and Organization
Department
ahmetserbetci@ksu.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6828-5319>

Yaşar ALPTÜRK

University Lecturer, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Vocational School of Social Sciences, Accounting and Tax Department
yasaralpturk@ksu.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-4479>

Turgay CEYHAN

Assit. Prof, Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Bucak Business Administration Faculty, Economics and Finance Department
tceyhan@mehmetakif.edu.tr
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5225-297X>

Abstract

Coronavirus (COVID-19), which emerged as an epidemic in China in December 2019, has been recognized as a pandemic by the World Health Organization as of March 2020. Events regarding the coronavirus shocked the markets and were seen as a threat to the markets. In this context, this study aims to examine the effect of the COVID-19 on Bitcoin prices and precious metals which are seen as low-risk assets in global markets.

In the study, the causality relationship between the daily number of COVID-19 cases approved by the WHO and Google trends, and the price series of Bitcoin, Gold, Silver, Platinum, Palladium was investigated to determine the effects of the developments in the course of the epidemic on the prices of Bitcoin and precious

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 22.05.2021 / 12.11.2021

Künye Bilgisi: Şerbetçi, A., Alptürk, Y. ve Ceyhan, T. (2021). Koronavirüs salgına ve bilinirliğinin bitcoin ile kıymetli metal fiyatları üzerindeki etkisi: Bir nedensellik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2229-2250. DOI: 10.33437/ksusbd.941153

metals. Toda-Yamamoto causality test was performed in the study where daily data were used between 19.01.2020-31.03.2021.

According to the findings, a causality relationship could not be determined between the number of COVID-19 cases with Bitcoin and precious metals while it was observed that the recognition of COVID-19 has a very strong causal effect on Bitcoin prices and the prices of other precious metals except silver. In addition, a reciprocal causality relationship has been identified between the confirmed COVID-19 cases and the recognition of COVID-19.

Keywords: COVID-19, Bitcoin, Precious Metals.

Koronavirüs Salgını ve Bilinirliğinin Bitcoin ile Kıymetli Metal Fiyatları Üzerindeki Etkisi: Bir Nedensellik Analizi

Öz

Çin’de Aralık 2019’da bir salgın hastalık olarak ortaya çıkan Koronavirüs (COVID-19) Mart 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bir pandemi olarak kabul edilmiştir. Koronavirüsle ilgili yaşanan gelişmeler piyasalar için şok etkisi yaratmış ve piyasalar için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu kapsamda bu çalışmada, salgının küresel piyasalarda düşük riskli varlık olarak görülen değerli metaller ve Bitcoin fiyatları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada salgının seyrindeki gelişmelerin Bitcoin ve değerli metallerin fiyatlarına etkilerini tespit etmek amacıyla DSÖ tarafından onaylanmış günlük COVID-19 vaka sayıları ve Google trends verileri ile Bitcoin, Altın, Gümüş, Platinyum, Paladyum fiyat serileri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. 19.01.2020 – 31.03.2021 tarihleri arası günlük verilerinin kullanıldığı çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre; COVID-19 vaka sayıları ile Bitcoin ve değerli metaller arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, COVID-19 bilinirliğinin gümüş dışındaki kıymetli metallerin fiyatları ile Bitcoin fiyatlarını güçlü bir biçimde etkilediği gözlenmiştir. Ayrıca COVID-19 onaylanmış vakalar ile COVID-19 bilinirliği arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Bitcoin, Kıymetli Metaller.

INTRODUCTION

Investors take decisions on risk and return axis while investing in assets or securities in global markets. Due to this main rule of thumb, estimating risk and return becomes one of the primary functions of the field of economics and finance. The necessity to estimate risk has induced researchers to develop methods based on statistics. Unfortunately, taking decisions by using these methods does not always yield exact results. Global shocks caused by unexpected events like suddenly occurred events and macro effective developments turn these accounts upside down. One of the most notable and tragic examples is that the coronavirus (COVID-19) pandemic that emerged in mid-December 2019.

When the dates showed 31 December 2019, the WHO Office in China reported cases of pneumonia of unidentified etiology in Wuhan, China's Hubei province. On January 07, 2020, the causal agent was identified as a new type of coronavirus (2019-nCoV) that has never been seen in humans before. The 2019-nCoV disease was later recognized as COVID-19, and the virus was named SARS-CoV-2 because of its similarity with SARS-CoV (Ministry of Health, 2020: 5).

The WHO declared the COVID-19 outbreak as an internationally concerned public health emergency on 30 January 2020. While efforts are being made all over the world to the spread of the new strain and being worked on its treatment and prevention, it has been seen that COVID-19 causes not only human deaths but also destroys the social and economic order in the world. The impact of pandemics is beyond imagination and not limited to lives lost, and can endanger the economic stabilization and existence of the influenced countries (Bobdey and Ray, 2020: 9).

Aiming to investigate the effect of COVID-19 on several assets prices, this study is structured as five sections. Following a brief introduction, the second section covers the review of the literature conducted on relations between epidemics, Bitcoin and precious metals. In the third section, the data set and research method used in the study are introduced. In the fourth section, findings gathered from the causality analysis are presented. Finally, in the fifth section titled as conclusion, the findings of the study are discussed and recommendations are made for future studies and related parties.

LITERATURE REVIEW

While conducting a literature review for this study, it is determined some studies in which interested to financial effects of the epidemic diseases that occurred previously such as SARS, Ebola, Dengue. In addition, literature summary including Bitcoin and precious metals has been investigated. While

designing the literature studies examined, classified in two sections related topics as the literature on Disease and Pandemic and literature on Bitcoin and Precious Metals.

The Literature on Disease and Outbreaks

While preparing literature reviews about coronavirus or other outbreaks, preferred its causes and effects relationship rather than a certain range. Because the studies conducted in general have been made by considering the period of disease or spread of outbreaks. Accordingly, the literature summaries, which are already limited, are designed and presented according to chronological order. Loh (2006) examined the impact of the SARS pandemic on airline stocks in Canada, China, Thailand, Hong Kong and Singapore. Author found that the SARS negatively affected the returns of airline stocks and that the SARS does not have a significant impact on the volatility of market returns, excepting Singapore where volatility was considerably increased. Chen et al. (2007) investigated the effect of the SARS outbreak on Taiwanese hotel stock prices and determined that the epidemic negatively affected its stock performance. Armien et al. (2008) calculated the costs of controlling the Dengue epidemic in Panama and found that there were significant decreases in hotel stock prices during the outbreak. Giudice and Paltrinieri (2017) investigated the effect of Ebola virus on capital flows on 78 mutual fund samples in African countries over the period 2006-2015. The results showed that Ebola outbreak had a negative effect on capital flows. Zeren and Hizarcı (2020) aim to find out the probable influences of COVID-19 on share markets. The probable influences on stock exchanges are investigated using Maki (2012) cointegration test using both COVID-19 total death and COVID-19 total case. According to the empirical findings, all exchanges examined with total death act together in the long-term. It is understood that total cases have cointegration link with SSE, KOSPI and IBEX35 and there is no cointegration link with FTSE MIB, CAC40, DAX30. Öztürk et al. (2020) try to explain the effects of the COVID-19 outbreak on the financial sector by examining daily data using the fixed-effect model. The findings show that financial markets are highly affected by the number of cases in Turkey. Besides, it is concluded that while the banking and insurance sectors were adversely affected by the COVID-19 epidemic, the real estate investment sectors were least affected by the epidemic. Temür (2021) concludes that the COVID-19 outbreak leads to sharp decreases in the stock exchange and the prices of stocks in the BIST-retail industry.

The Literature on Bitcoin and Precious Metals

Batten et al. (2010) analyze the fluctuation in precious metals and whether various macroeconomic variables affect this fluctuation with monthly data for the period of January 1986-May 2006. According to the results of the analysis, the

volatility of silver cannot be explained by monetary variables, but it is determined that the same situation is not the case for gold.

Arouri et al. (2012) discuss the long-term relationship in precious metal prices based on the period of January 1999-March 2011. Palladium, platinum, gold and silver are used in analysis as a precious metal. According to the findings, a long-term relationship is found between the returns and fluctuations of precious metals.

Aksoy and Topçu (2013) analyze the relationships between gold and the variables by using the data of producer price index, consumer price index, government debt securities and stocks between January 2003 and December 2011 with Engle-Granger Cointegration Test, Granger Causality Test and Johansen Cointegration Test. According to the results of the mentioned study, Cointegration Analysis indicates that series are integrated and there exist a long-term relationship between these variables.

Reboredo (2013) discusses whether there is a long-term relationship between commodities and whether commodities are alternative to oil. In this context, the period of January 2000-September 2011 is taken as monthly basis. According to the results of the analysis, it has been determined that there is a positive relationship between commodities and gold can be a safe port in investment instruments against price volatility in oil.

Karataş and Ürkmez (2013) analyze some critical macroeconomic indicators that determine the gold price in the 2007M01-2013M02 crisis period. In the study, Index of Dow Jones, oil and silver prices are discussed as factors determining gold prices in the global financial crisis. Within the framework of the findings obtained, it is commented that the price of gold increased during the crisis periods and is affected in the long-term as expected.

Lucey and Li (2015) want to determine whether precious metals (palladium, platinum, silver and gold) are seen as a safe port (less risky assets) for investors. In this context, the authors compare the S&P500 and 10-year government bonds index with precious metals. In this context, according to the results of the analysis covering the years 1989-2013, they state that investors regard silver, platinum and palladium as safe ports, but the same situation is not the effectual for gold.

Dyhrberg (2016) runs GARCH models to test how Bitcoin prices act as financial assets such as gold and dollar prices between 19.07.2010 and 22.05.2015. Looking at the results of the study, they find that the responses of Bitcoin prices react in the same direction as those of the dollar and gold prices.

Bouri et al. (2017a) explain the daily price returns of Bitcoin using a data set expressing various currencies. Authors, who examine the condition before and

after the crisis in 2013, find that there is a statistically significant and negative relationship between past shocks and the fluctuation before the crisis, and there is no significant relationship between past shocks and the fluctuation after the crisis. It is also found that there is a negative relationship between the implicit volatility index VIX and Bitcoin.

Bouri et al. (2017b) test whether Bitcoin is a hedging tool against global uncertainties over the period March 17, 2011-October 7, 2016. Quantile regressions reveal that Bitcoin has a protective role against uncertainty, that is, Bitcoin returns react positively to uncertainty at both higher quantiles and briefer frequency movements. Lastly, hedging is beheld at briefer investment horizons, and at both lower and upper ends when quantile-on-quantile regressions are used. Findings are that Bitcoin is a sheltered haven in the uncertainty.

Bouri et al. (2017c) examine whether Bitcoin is a reliable protection tool or not with energy commodity index and general commodity index. The DCC-GARCH model is used in the study conducted for the 2010 July-2015 December period. Analysis results show that Bitcoin is a safe port for the energy sector, but not safe for nonenergy products.

In another study conducted by Bouri et al. (2017d), it has been investigated whether Bitcoin can be a safe port for major world stock indices, bonds, oil, gold, general commodity index and US dollar index. In the study in which daily and weekly data for the period of July 2011-December 2015 are used and the Dynamic Conditional Correlation model is applied, it is concluded that Bitcoin is a weak hedge and is only suitable for diversification purposes. It has been explained that Bitcoin is only safe against Asian stocks.

Balcılar et al. (2017) investigate the causality relationship between Bitcoin trading volume and its return volatility by employing the Quantiles Approach with daily data from December 19, 2011 to April 25, 2016. Results reveal that while trading volume is determinant in predicting Bitcoin returns, it is not determining volatility.

Blau (2017), in its study of price dynamics and speculative trading in Bitcoin with GARCH model through 2010-2014 data, observes that the speculative trading doesn't have a significant effect on increasing or decreasing Bitcoin prices.

Cermak (2017) uses a GARCH (1,1) model to analyze Bitcoin's price changes with respect to the macroeconomic variables of the countries where Bitcoin is most traded. Author argues that Bitcoin is not a safe port due to its price volatility, except China.

Bhatia et al. (2018) discuss the relationship between gold, silver, platinum and palladium prices with causality analysis. In this context, the authors examine the period of April 2000-June 2016. According to the results of the empirical analysis, it is reached that there is a causality relationship between precious metals during the periods of low price volatility, while there is no causal relationship between precious metal prices during the rise and fall periods.

Bouri et al. (2018) investigate the effect of gold and commodity index prices on Bitcoin prices with nonlinear ARDL model by daily data of July 17, 2010-February 2, 2017. It is determined that there is a nonlinear, asymmetric quantile relationship between the commodity index-bitcoin and gold-bitcoin.

Peng et al. (2018) predict the volatility of cryptocurrencies whose names are Bitcoin, Ethereum and Dash by daily and hourly frequency data within the framework of various GARCH models. Results produced by the SVR-GARCH model for three variables examined are found to be statistically more significant than other models.

Tiwari et al. (2018), in the study where they examine the Bitcoin efficiency using daily prices for the period 2010-2017 with different empirical methods, determine the Bitcoin market to be efficient except for the period April-August 2013 and August-November 2016.

Yıldırım (2018) questions the existence of a statistically significant relationship between Bitcoin prices and gold prices in the short-term and long-term with the Corrected Least Squares Model and Johansen Cointegration Test. In the study, in which daily price data is used periodically between February 2, 2012 and December 31, 2013, 490 daily data are studied. As a result of the analysis, a significant relationship is found between the variables in the short-term. Moreover, it is observed that gold price movements affect Bitcoin prices in the long-term while the Bitcoin price movements do not affect gold prices.

Çelik et al. (2019) investigate the presence of price bubble in palladium, platinum, silver and gold and prices from precious metals between 01.01.2010-19.02.2019. SADF, GSADF and RtADF methods are used in research. According to the analysis, it is concluded that there is a price bubble in gold, silver and platinum prices and no price bubble in palladium price. In the study, the volatility spread between gold, platinum and silver returns is investigated by using the VAR-EGARCH method. As a result of the analysis, it is concluded that multiple spillovers between the returns of these precious metals and also determined that the price bubble affect each other.

Açacak et al. (2020) analyze the relationships between gold, platinum, rhodium, ruthenium, silver, osmium, palladium, iridium, and rhenium which are

precious metals using weekly data between 08.09.2009-12.02.2019. In the study conducted using Granger and Asymmetric Causality Models, they find the causality between precious metals.

Avşarlıgil (2020) examines the relationship of the Covid-19 outbreak with Bitcoin (BTC), West Texas Crude Oil Price (WTI) and Euro prices using BTC/USD, EUR/USD and WTI daily prices between 03.04.2020-11.01.2018. Cointegration Analysis conducted for the pre-epidemic period shows that the variables of West Texas Crude Oil Price, Bitcoin and Euro / Dollar parity are not cointegrated with each other, and these three variables act co-integrated in the post-epidemic period. The results of the Granger Causality analysis show that there is a causality from Bitcoin to West Texas Crude Oil Prices and from West Texas Crude Oil Prices to Euro in the pre-epidemic period. However, it has been determined that there is a causality from West Texas Crude Oil Prices to Bitcoin prices in the post-epidemic period. In addition, it is seen that Euro prices are a granger cause of West Texas Crude Oil Prices after the epidemic while West Texas Crude Oil Prices are a granger cause of Euro prices before the epidemic.

Gülcan (2021) measures the response of precious metals and energy products to the COVID-19 pandemic by using the Toda-Yamamoto and Hatemi-J asymmetric causality test for Turkey. Toda-Yamamoto causality test results show that there is a causality relationship from daily death to palladium. According to the results of Hatemi-J asymmetric causality test, there is an asymmetric causality relationship from death negative shocks to silver negative shocks, from patient positive shocks to palladium positive shocks, and recovering positive shocks to crude oil positive shocks.

Iqbal et al. (2021) investigate the effect of the COVID-19 pandemic's changing intensity on cryptocurrency market returns. In the study, the quantile-on-quantile regression model is used and concluded that the changing intensity levels of the pandemic asymmetrically affect bear and bull market scenarios of cryptocurrencies. In addition, it is noted that what responses cryptocurrencies give to the changes in the intensity of the pandemic differ.

METHODOLOGY

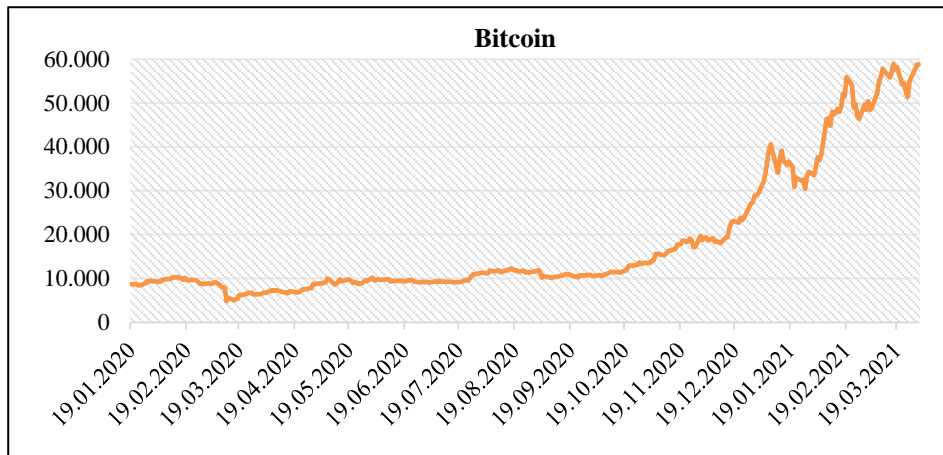
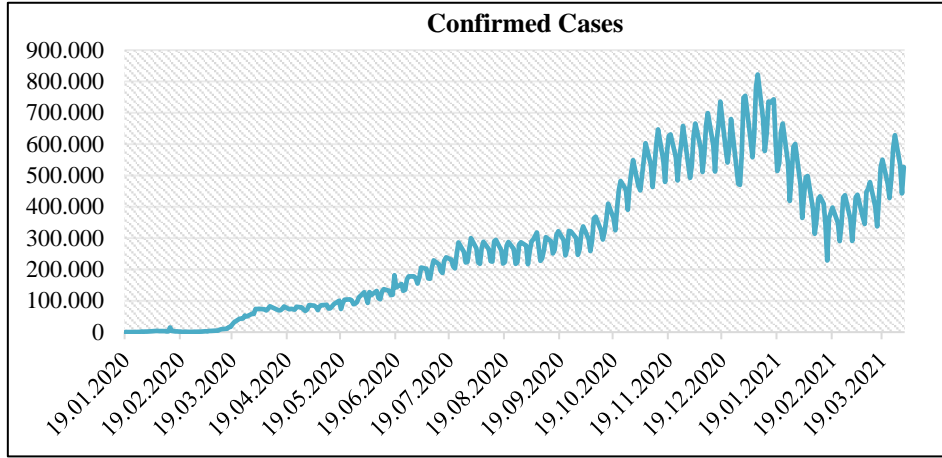
Aim of the Study and Data

The aim of this study is to investigate the effect of the coronavirus on the prices of Bitcoin and selected precious metals. In this context, confirmed COVID-19 cases and Google Trends data are used to measure the COVID-19. Gold, silver, platinum and palladium are chosen for precious metals. Toda-Yamamoto Causality Test is conducted in the study where the daily data is used

between 19.01.2020 and 31.03.2021. In addition, COVID-19 data is provided through Google Trends and WHO while other variables are obtained from investing.com on daily frequency. In the analysis, the natural logarithm of the variables is taken, and the data between 19.01.2020 and 31.03.2021 are used. The reason we choose these dates is that it reflects the pandemic process and is up to date.

Table 1. Data Set

Variables	Variable Description	Source	Time Period	Period of Data
COVID	Confirmed Case Numbers	covid19.who.int	19	Daily
TRENDS	Google Search Frequency	trends.google.com	January 2020	
BTC	Bitcoin	investing.com	-	
GOLD	Gold		31	
SLVR	Silver		March 2021	
PLAT	Platinum			
PALAD	Palladium			

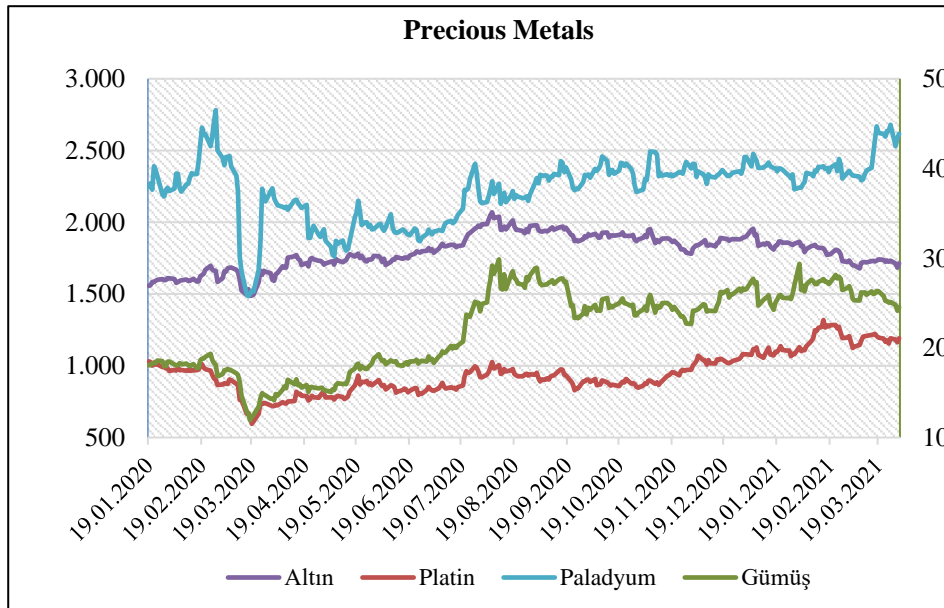
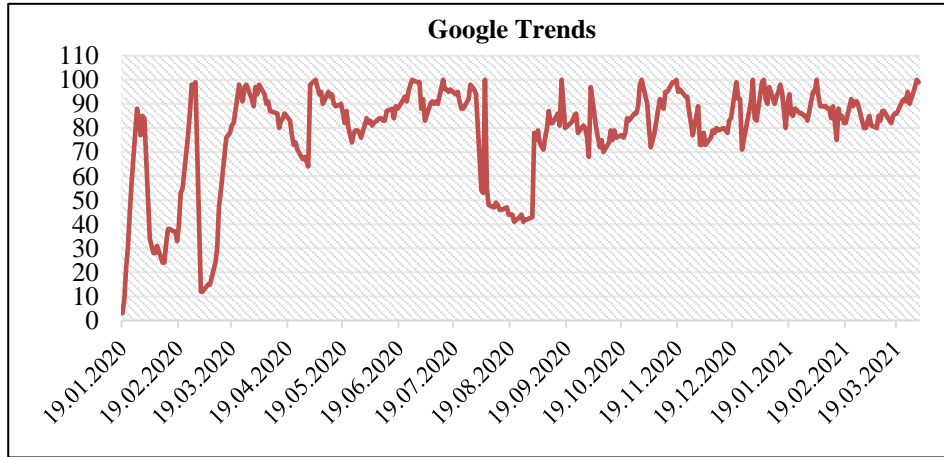

Figure 1. Time Series Graphics of Variables

Hypotheses and Analysis Method

Time series analyzes are used to examine the relationship between coronavirus (COVID-19) and Bitcoin, precious metals. In time series analysis, stationarity is important in order to analyze other movements of variables and to generalize them to other periods. It is not possible to examine other movements of a non-stationary variable. However, other movements of the variable can be examined for the stationary variables. In addition, if there is more than one nonstationary time series, the regression analysis with these time series will be false or meaningless (Gujarati, 2016: 320).

Lee-Strazicich (2003) unit root test is used to investigate the relationship between these variables, which also takes into account the structural breaks and tests the stability. After the series have been recovered from the root of the unit, the optimal lag length is determined according to the Akaike Information Criterion (AIC). Toda-Yamamoto (1995) analysis is applied in the form of dual analysis in order to determine whether there is any causality between the series and if causality is present.

In the research, many hypotheses will be tested in relation to whether the data sets have structural breaks or not, whether they contain unit roots, whether the data sets are trending, and whether there is a relationship between the data. However, the basic (H_0) and alternative (H_1) hypothesis of the research is as follows;

H_0 : *There is no causality relationship between the variables of the number of COVID-19 cases and the recognition of COVID-19 and the Bitcoin, Gold, Silver, Platinum, Palladium variables.*

H_1 : *There is a causality relationship between the variables of the number of COVID-19 cases and the recognition of COVID-19 and the Bitcoin, Gold, Silver, Platinum, Palladium variables.*

Lee-Strazicich Unit Root Test

To investigate the relationship between the variables, the stationarity of variables (whether they are unit root or not) should be tested first. ADF, PP, etc. unit root tests are some of the stationary tests. However, these tests do not take into account structural breaks. For this reason, Lee-Strazicich (2003) unit root test which takes into account the structural breaks and tests the stability is applied to the data.

Unlike conventional ADF based structural break unit root tests, the LM unit root test also allows breaks under the null hypothesis. Accordingly, the LM unit

root test has several advantages. Since the breakpoints are initially determined as endogenous, the test is not subject to false refusals in case of breaks and the presence of the unit root. The most important thing is that if the alternative hypothesis is correct, there are no false rejections. The rejection of the zero hypothesis in the LM test does not necessarily imply the rejection of the unit root, but the rejection of the unit root without breaks. (Özcan, 2012: 10; Lee and Strazicich, 2004: 2; Lee and Chang, 2008: 316).

As a correction to these criticisms by Lee-Strazicich (2003, 2004), a new unit root test has been added to the literature. According to this new test, structural breakage can be allowed in each of the basic and alternative hypotheses. The method used in the LM unit root test is as follows;

$$y_1 = \delta Z_t + e_t \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

In equation (1), the " Z_t " external variables vector denotes error terms with the property $\varepsilon_t \sim iid N(0, \sigma^2)$. The model that includes two changes in the level is expressed as $A Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}]$. Here; for $D_{jt} = 1, t \geq T_{bj} + 1, j = 1, 2$ and 0 for other cases. T_{bj} shows the break time. Model C contains 2 changes in trend and level, model $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$. Here; $DT_{jt} = t - T_{bj}$ for $t \geq T_{bj} + 1, j = 1, 2$ and 0 for other cases. While the process of data creation (DGP) includes breaks under the basic hypothesis ($\beta = 1$), it is in the form of an alternative hypothesis ($\beta < 1$). Lee and Strazicich use the following equation to obtain the LM unit root test statistics.

$$\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \phi \tilde{S}_{t-1} + u \quad (2)$$

Here; $\tilde{S}_t = y_t - \tilde{\psi}_x - Z_t \delta, t=2, \dots, T$; and $\tilde{\delta}$ value is the coefficient obtained from ΔZ_t in the regression of Δy_t . $\tilde{\psi}_x$, is found with $y_1 - Z_1 \delta$ where y_1 and Z_1 are the first elements of y_t and Z_t in the order specified (Lee and Strazicich, 2003: 1083).

Critical values accepted for single and double fracture unit root tests are obtained from the studies for a single fracture in Lee and Strazicich (2004), two fractures in Lee and Strazicich (2003). If a test statistic greater than the critical values is obtained, the unit root basic hypothesis containing the structural break is rejected (Yılancı, 2009: 331).

Toda-Yamamoto Causality Test Procedure

This method, developed by Toda and Yamamoto (1995), was created to take the Granger causality test to a higher level. In addition, the model tries to enhance some of the problems that occur in the Granger causality test. To be able to test

Granger causality for time series, the series must first become stationary and stabilize at the same level. However, once this condition has been met, cointegration must also occur to demonstrate a long-term relationship between stationary series at the same level. In other words, only the Granger causality test can be performed between the series that are stable at the same level and have a cointegration relationship between them.

However, the Toda-Yamamoto test reveals that time series which are at different levels of stability may have causality between them, and even causality testing can be done without the need for a stationary test. This model can also be tested regardless of whether there is a cointegration between the series, regardless of cointegration (Toda and Yamamoto, 1995).

Toda-Yamamoto (1995) first stage of the test; the lag length in the model (k) is determined by the VAR model. Then, in the second stage of the model, the variable with the highest degree of integration, the degree of integration (d_{max}) is added to the lag length (k) of the model. In the third stage, the VAR model is estimated according to the lag with the level values ($k + (d_{max})$) of the series. In the final stage, constraints are added to the coefficients from (d_{max}) and the significance of the constraints added using the modified Wald statistic is tested. The VAR model developed by Toda-Yamamoto (1995) is applied with the help of the following equations (Şahin and Durmuş, 2018: 819);

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} a_{1i}Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} a_{2i}X_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i}Y_{t-i} + v_t \quad (4)$$

In the Toda-Yamamoto test, the basic hypothesis and alternative hypothesis can be discussed as follows.

H_0 : The X variable is not the Granger cause of the Y variable.

H_1 : The X variable is the Granger cause of the Y variable.

The success of the Toda-Yamamoto causality test is directly related to the correct determination of the value of the series (d_{max}) and (k) in the model (Çil Yavuz, 2006: 169).

EMPIRICAL RESULTS

In this study, it is aimed to test the existence of a relationship between COVID-19, Bitcoin and 4 precious metals. Accordingly, the Toda-Yamamoto causality test is used in the study conducted using daily data between 19.01.2020 and 31.03.2021. Firstly, unit root tests are performed using Lee-Strazicich (LM) unit root test in order to ensure the stationary of the data obtained. LM test has advantages in terms of showing breaks on the data and it is shared with the break dates in this study. After obtaining the stationary data, causality test is carried out by using Toda-Yamamoto test. The analysis is carried out in the form of a double test. In the equation, the number of COVID-19 cases and COVID-19 google trends are taken as independent variables while Bitcoin, Gold, Silver, Platinum and Palladium are taken as dependent variables.

The Results of Lee-Strazicich Unit Root Test

In this study, the C model is chosen as the appropriate model to determine the breaks in the Lee-Strazicich Unit Root Test (LS). LS tests are applied again by taking the differences of the series that are not stationary in the level values. Findings obtained are shown in Table 2.

Table 2. The Results of Lee-Strazicich Unit Root Test

Lee-Strazicich Unit Root Test (Model C)						
Variable	Level	Level Breaking Date	Critic Value	1.	1.	Critic Value
	Test Statistics			Difference Test Statistics	Difference Breaking Date	
COVID	- 5.189260*	26.03.2020	- 3.957884	-	-	-
TRENDS	- 5.295729*	16.03.2020	- 3.961099	-	-	-
BTC	-3.776763	03.11.2020	- 4.068955	-12.17216*	13.10.2020	- 4.079602
GOLD	- 4.546688*	23.07.2020	- 4.079450	-	-	-
SLVR	-3.499070	21.07.2020	- 4.077853	-10.56343*	25.09.2020	- 4.091940
PLAT	-3.930868	27.04.2020	- 3.962583	-8.616760*	12.02.2021	- 3.959707
PALD	- 5.478368*	10.03.2020	- 3.959565	-	-	-

*: It is significant at 5% level

According to the LS unit root test results; if the test statistic is greater than the critical value as the absolute value, the series is decided to be stationary. According to this evaluation, it is observed that COVID, TRENDS, GOLD, PALD data are stable at the level, and BTC, SLVR, PLAT variables are not stationary in level values and become stationary after taking the first differences.

The Results of the Toda-Yamamoto Causality Test

Toda-Yamamoto model is used to examine the causality between the series. Tests are carried out as a double test. While performing the Toda-Yamamoto test, the lag length (k) of the series is found in regard to the Akaike Information Criterion (AIC), and the maximum degree of integration (d_{max}) in regard to the Lee-Strazicich unit root test. Then, it is tried to determine whether there is a causality relationship by applying Wald statistics to lagged values (k) in this model.

Table 3. The Results of the Toda-Yamamoto Causality Test

Dependent Variables (Y)	Independent Variable (X)	d_{max}	K	Chi-Square Test Statistics	Chi-Square Test Value	Relation
TRENDS	COVID	1	10	66.19009	0.0000*	Acceptance
BTC		1	10	3.802745	0.9558	Rejection
GOLD		1	10	4.335726	0.9309	Rejection
SLVR		1	10	4.550861	0.9191	Rejection
PLAT		1	10	4.403441	0.9273	Rejection
PALD		1	10	8.496468	0.5805	Rejection

*It is significant at 5% level. The optimal lag length is determined according to the (AIC) criteria. In addition, the table shows the maximum stagnation level by taking the shared d_{max} = Lee Strazicich unit root test. (k) shows the VAR lag length.

H_0 : The independent variable is not the Granger cause of the dependent variable.

H_1 : The independent variable is the Granger cause of the dependent variable.

According to the findings in Table 3, there is a causality from the confirmed number of COVID-19 cases to the COVID-19 google trends data. Since the Chi-Square test value of the analysis is less than 0.05, it is seen that the H_0 (basic) hypothesis established at the 5% significance level is rejected while the alternative hypothesis H_1 is not rejected. On the other hand, the basic hypothesis established at the 5% significance level towards the BTC, GOLD, SLVR, PLAT, PALD series from the COVID series is not rejected. In other words, a causality relationship has not been found from the number of COVID-19 cases to Bitcoin and precious metals.

Tablo 4. The Results of the Toda-Yamamoto Causality Test

Dependent Variables (Y)	Independent Variable (X)	d_{max}	K	Chi-Square Test Statistics	Chi-Square Test Value	Relation
COVID	TRENDS	1	10	28.56567	0.0015*	Acceptance
BTC		1	9	88.97787	0.0000*	Acceptance
GOLD		1	10	26.59552	0.0030*	Acceptance
SLVR		1	3	4.433652	0.2183	Rejection
PLAT		1	9	37.06489	0.0000*	Acceptance
PALD		1	11	42.51537	0.0000*	Acceptance

*It is significant at 5% level. The optimal lag length is determined according to the (AIC) criteria. In addition, the table shows the maximum stagnation level by taking the shared d_{max} = Lee Strazicich unit root test. (k) shows the VAR lag length.

H_0 : The independent variable is not the Granger cause of the dependent variable.

H_1 : The independent variable is the Granger cause of the dependent variable.

According to the findings presented in Table 4, the basic hypothesis (H_0) established at the 5% significance level from the TRENDS variable to the variables COVID, BTC, GOLD, PLAT, PALD is rejected. On the other hand, the basic hypothesis established at the 5% significance level from the TRENDS series to the SLVR series is not rejected. More clearly, a causality relationship is found from COVID-19 recognition to confirmed case numbers, Bitcoin and Gold, Platinum and Palladium while no causality relationship is found from COVID-19 recognition to silver prices.

CONCLUSION

In this study, we have tried to find some evidence that virus has effects in global markets. Based on this, Google search trend data were used for medical data and coronavirus recognition. Here, the effects of the number of cases caused by the virus and the panic caused by the recognition of the virus on financial instruments seen as safe port were examined.

For this purpose, the Lee-Strazicich unit root test was used to test the stationarity of the series using daily data between 19.01.2020 and 31.03.2021. While some variables were stationary in level values, the series that were not stable, were made stationary by taking the first differences. Then, the optimal lag length was determined to be used in causality analysis. Whether there was any causality among the variables was investigated by the Toda-Yamamoto causality test. In the study, analyses were made in the form of double tests. In addition, the

number of cases and Google COVID-19 search data as COVID-19 indicators were taken as independent variables.

According to the results of the Lee-Strazicich unit root test, it was observed that the number of COVID-19 cases, COVID-19 google trends, gold and palladium were stationary at the level, and the variables of bitcoin, silver and platinum became stationary after the first differences are taken. According to the results of the Toda-Yamamoto causality test, no causality relationship was found between the number of COVID-19 cases and the closing prices of Bitcoin and precious metals while a mutual causality relationship was found between the number of COVID-19 cases and the recognition of COVID-19. Besides, no causality relationship was found from the recognition of COVID-19 to silver closing prices while there was a causality from the recognition of COVID-19 to gold, platinum, palladium and Bitcoin closing prices.

While the increase in the recognition of COVID-19 has affected the Bitcoin and precious metal prices, no effect of the number of COVID-19 cases on Bitcoin and precious metals was detected. Besides, mutual effects were identified between the number of COVID-19 cases and the recognition of COVID-19. In the study in which coronavirus was evaluated as the dependent variable, the recognition of coronavirus has causality relationships at 5% significance level on all variables except silver.

According to the results of the study, the increasing popularity of COVID-19 has a strong effect on the prices of Bitcoin and gold, platinum and palladium depending on the variables selected and time period. It can be said that the demand for precious metals, which are relatively low-risk and seen as safe haven by investors who don't want to take risks, is increasing in the coronavirus process. Moreover, it can be argued that investors looking for different investment alternatives during the epidemic period turned to Bitcoin. On the other hand, the reason why there is no relationship with silver may be the traditional approaches of investors on silver. Although gold and silver are accepted as saving commodity in the markets; when these two precious metals are compared, gold is accepted as an investment tool while silver is considered as industrial. For this reason, it is thought that investors do not consider silver as a port and they abstain from taking shelter in it during the period when the risks due to the coronavirus increase.

Therefore, this study is a guide for international investors in terms of its empirical findings. In addition, it is thought that it will save time and effort for policy makers and academic studies in this field, and it is hoped that it will lead to studies in this field in terms of timing.

REFERENCES

- Açacak, A., Gülsar, E., and Meriç, E. (2020). Kıymetli madenlerin birbirleriyle ilişkisi: asimetrik nedensellik, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 28-37.
- Aksoy, M. and Topçu, N. (2013). Altın ile hisse senedi ve enflasyon arasındaki ilişki, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(1), 59-78.
- Armien, B., Suaya, J.A., Quiroz, E., Sah, B.K., Bayard, V., Marchena, L., Campos, C. and Shepard, D.S. (2008). Clinical characteristics and national economic cost of the 2005 Dengue Epidemic in Panama, *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 79(3), 364-371.
- Arouri, M.E.H., Hammoudeh, S., Lahiani, A., and Nguyen, D.K. (2012). Long memory and structural breaks in modeling the return and volatility dynamics of precious metals, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 52(2), 207-218.
- Avşarlıgil, N. (2020). Covid-19 salgınının Bitcoin ve diğer finansal piyasalar ile ilişkisi üzerine bir inceleme, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(3), 665-682.
- Balcılar, M., Bouri, E., Gupta, R. and Roubaud, D. (2017). Can volume predict Bitcoin returns and volatility? A quantiles-based approach, *Economic Modelling*, 64, 74-81.
- Batten, J.A., Ciner, C. and Lucey, B.M. (2010). The macroeconomic determinants of volatility in precious metals markets, *Resources Policy*, 35(2), 65-71.
- Bhatia, V., Das, D., Tiwari, A.K., Shahbaz, M. and Hasim, H.M. (2018). Do precious metal spot prices influence each other? Evidence from a nonparametric causality-in-quantiles approach, *Resources Policy*, (55), 244-252.
- Blau, B.M. (2017). Price dynamics and speculative trading in Bitcoin, *Research in International Business and Finance*, 41, 493-499.
- Bobdey S. and Ray, S. (2020). Going viral-covid-19 impact assessment: a perspective beyond clinical practice, *Journal of Marine Medical Society*, 22(1), 9-12.

- Bouri, E., Azzi, G. and Dyhrberg, A.H. (2017a). On the return-volatility relationship in the Bitcoin market around the price crash of 2013, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 11(2), 1-16. doi:10.2139/ssrn.2869855.
- Bouri, E., Gupta, R., Tiwari, A.K. and Roubaud, D. (2017b). Does Bitcoin hedge global uncertainty? Evidence from wavelet-based quantile-in-quantile regressions, *Finance Research Letters*, 23, 87-95.
- Bouri, E., Jalkh, N., Molnár, P. and Roubaud, D. (2017c). Bitcoin for energy commodities before and after the december 2013 crash: diversifier, hedge or safe haven, *Applied Economics*, 49(50), 5063-5073.
- Bouri, E., Molnár, P., Azzi, G., Roubaud, D. and Hagfors, L. I. (2017d). On the hedge and safe haven properties of Bitcoin: is it really more than a diversifier? *Finance Research Letters*, 20, 192-198.
- Bouri, E., Gupta, R., Lahiani, A. and Shahbaz, M. (2018). Testing for asymmetric nonlinear short-and long-run relationships between Bitcoin, aggregate commodity and gold prices, *Resources Policy*, 57, 224-235.
- Cermak, V. (2017). Can Bitcoin become a viable alternative to fiat currencies? An empirical analysis of bitcoin's volatility based on a GARCH model, *SSRN Electronic Journal*, doi:10.2139/ssrn.2961405.
- Chen, M.-H., Jang, S.S. and Kim, W.G. (2007). The impact of the SARS outbreak on Taiwanese hotel stock performance: an event-study approach, *International Journal of Hospitality Management*, 26(1), 200-212.
- Çelik, İ., Akkuş, H.T. and Gülcan, N. (2019), Emtia piyasalarında rasyonel balonlar ve volatilité yayılımlarının araştırılması: değerli metallere kanıtlar, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 936-951.
- Çil Yavuz, N. (2006). Türkiye'de turizm gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisinin testi: yapısal kırılma ve nedensellik analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 162-171.
- Dyhrberg, A.H. (2016). Bitcoin, gold and the dollar- A GARCH volatility analysis, *Finance Research Letters*, (16), 85-92.
- Giudice, A.D. and Paltrinieri, A. (2017). The impact of the Arab Spring and the Ebola outbreak on African equity mutual fund investor decisions, *Research in International Business and Finance*, 41, 600-612.

- Google Trends (2020). *Coronavirus research dates*, <https://trends.google.com/trends/?geo=TR>, [Date of Access: 1 April 2021].
- Gujarati, D. (2016), *Örneklerle ekonometri* (Çev. Nasip BOLATOĞLU), BB101 yayınları, ANKARA.
- Gülcan, N. (2021). Değerli maden ve enerji ürünlerinin COVID-19 küresel pandemiye tepkisi: Türkiye örneği, 291-312, COVID-19'un Muhasebe ve Finans Yansımaları içinde, 13. Bölüm, (Ed: Turan Öndeş, Ceyda Yerdelen Kaygın), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Investing.com (2020). *Commodities and crypto*, <https://www.investing.com/>, [Date of Access: 1 April 2021].
- Iqbal, N., Fareed, Z., Wan, G. and Shahzad, F. (2021). Asymmetric nexus between Covid-19 outbreak in the world and cryptocurrency market, *International Review of Financial Analysis*, (73), 1-16.
- Karataş, T. and Ürkmez, E. (2013). *Küresel kriz sürecinde altın fiyatlarını etkileyen dinamikler*, International Conference on Eurasian Economies 2013, Beykent Üniversitesi, September 17-18, 2013, St. Petersburg-Russia, 558-564.
- Lee, Chien-C. and Chang, Chun-P. (2008). Unemployment hysteresis in OECD countries: centurial time series evidence with structural breaks, *Economic Modelling*, 25(2), 312-325.
- Lee, J. and Strazicich, M.C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J. and Strazicich, M.C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break, *Department of Economics Working Papers*, No:04-17, Appalachian State University.
- Loh, E. (2006). The impact of SARS on the performance and risk profile of airline stocks, *International Journal of Transport Economics*, 33(3), 401-422.
- Lucey, B.M. and Li, S. (2015). What precious metals act as safe havens, and when? Some US evidence, *Applied Economics Letters*, 22(1), 35-45.
- Ministry of Health (2020). *COVID-19 (SARS-CoV-2 enfeksiyonu): genel bilgiler, epidemiyoloji ve tanı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid->

19rehberigenelbilgile repidemioloji vetanipdf.pdf, [Date of Access: 1 January 2021].

- Özcan, B. (2012). İşsizlik histerisi hipotezi OECD ülkeleri için geçerli mi? Yapısal kırılmalı birim kök analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 95-117.
- Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H. and Çıtak, F. (2020). Effects of COVID-19 outbreak on Turkish stock market: a sectoral-level analysis, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 56-68.
- Peng, Y., Albuquerque, P.H.M., Camboim de S.J.M., Padula, A.J.A. and Montenegro, M.R. (2018). The best of two worlds: forecasting high frequency volatility for cryptocurrencies and traditional currencies with support vector regression, *Expert Systems with Applications*, 97, 177-192.
- Reboredo, J.C. (2013). Is gold a hedge or safe haven against oil price movements? *Resources Policy*, 38(2), 130-137.
- Şahin, D. and Durmuş, S. (2018). Türkiye’de ekonomik büyüme, ihracat ve hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 808-825.
- Temür, A. (2021). Koronavirüs COVID-19’un dünya borsaları üzerine etkisi ve BİST-perakende sektöründeki hisse senetlerinin bu süreçteki davranışları, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 773-797.
- Tiwari, A.K., Jana, R.K., Das, D. and Roubaud, D. (2018). Informational efficiency of bitcoin-an extension, *Economics Letters*, 163, 106-109.
- Toda, H.Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes, *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- WHO (2020). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*, <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-coronaviruses>, [Date of Access: 1 January 2021].
- Yıllancı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınanması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.
- Yıldırım, H. (2018). Günlük Bitcoin ile altın fiyatları arasındaki ilişkinin test edilmesi: 2012-2013 yılları arası Johansen eşbütünleşme testi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2328-2343.

Zeren, F. and Hızarcı, A.E. (2020). The impact of Covid-19 coronavirus on stock markets: evidence from selected countries, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 78- 84.

Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Kayseri Ve Sivas İli Örneği¹

Seval ELDEN ÜRGÜP

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
sevalelden@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7464-3485>

Rahime Merve BAŞAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı
mervebasar123@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2121-6041>

Öz

Bu çalışmanın amacı; ülkemizde birçok sorunla karşılaşan ve düzene oturtulamayan bağımsız denetim kavramının 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun yayınlanması ile birlikte yeniden düzenlenmesinin bağımsız denetime etkilerini, bağımsız denetimin önemini, kalitesini, sağladığı faydaları ve bağımsız denetçileri nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, Ertaş (2018) tarafından geliştirilen ve veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu TR 72 bölgesinde faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı 63 bağımsız denetçiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinden frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma hesaplanmış ayrıca Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda; yapılan denetim kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmediği, denetim firmaları arasında yüksek bir rekabetin olduğu, bağımsız denetim kapsamında verilen mesleki eğitim ve yeterliliğe yeteri kadar önemin verilmediği belirlenmiştir. Ayrıca, denetime ilişkin düzensizliklerin var olduğu ve diğer mevzuat hükümleri ile denetim standartlarının birbiri ile uyum içinde olmadığı, uyumlu hale getirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Bağımsız Denetçi, 6102 Sayılı Yeni TTK.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 20.05.2021/15.11.2021

Künye Bilgisi: Elden Ürgüp, S. ve Başar, R.M. (2021). Bağımsız denetime ilişkin düzenlemeler ve bu düzenlemelerin etkileri üzerine bir araştırma: Kayseri ve Sivas ili örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2251-2280. DOI: 10.33437/ksusbd.923387.

**A Research on The Regulations Related to Independent Audit and
The Effects of These Regulations:
The Case of Kayseri And Sivas City**

Abstract

The aim of this study is; To reveal the effects of the reorganization of the concept of independent audit, which is faced with many problems in our country and could not be regulated, on independent auditing with the publication of the New Turkish Commercial Code numbered 6102, the importance of independent auditing, its quality, benefits and how it affects independent auditors. Within the scope of the study, the questionnaire form developed by Ertaş (2018) and used as a data collection tool was applied to 63 independent auditors affiliated with independent audit institutions operating in the TR 72 region. Frequency, percentage, mean and standard deviation were calculated from the data obtained and analyzed using the Chi-Square Test of Independence. As a result of the analysis of the data; It has been determined that the scope of the audit performed is not known by the business management, there is a high competition among audit firms, and that sufficient attention is not given to the professional training and competence given within the scope of independent audit. In addition, it has been determined that there are irregularities regarding the audit and that other legislative provisions and audit standards are not in harmony with each other and they need to be harmonized.

Keywords: Independent Auditing, Independent Auditor, 6102 Numbered Turkish Commercial Code.

GİRİŞ

Finansal tabloların güvenilir, şeffaf ve doğru olup olmadıklarını tarafsız bir biçimde belirleyen ve bunu rapor ederek bilgi kullanıcılarına sunulmasını sağlayan süreç bağımsız denetimdir. Bağımsız denetim süreci, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyumlu ve yasal düzenlemelere uygun şekilde oluşturulup oluşturulmadığına dair bir görüş bildirilmesidir. Finansal tabloların doğruluğunu araştırmak denetimin ilk amacıdır(Kaya, 2020: 336).

1957 yılında yürürlüğe giren 6762 sayılı kanunla tüm dünyada yaşanan ticari gelişmelere karşın mevcut ihtiyaçlar karşılanamamış ve kanun yetersiz kalmıştır. 50 yıldan fazla süredir kullanılan kanunda hiçbir güncelleme yapılmaması eksiklikler doğurmuştur(Karakoç, 2013: 18). 6762 sayılı kanunda şirketlerin bağımsız denetiminden bahsedilmemiştir. Ticari işletmelerin denetimi, şirketin üç kanuni organından biri olan ve uzmanlık bilgisinin gerekli olmadığı murakıplar aracılığıyla yapılmasından bahsedilmiştir. Denetçilerde herhangi bir

uzmanlık bilgisinin aranmaması, denetçileri şirketin diğer organlarının seçmesi ve yöneticiler ile denetçiler arasında oluşan menfaat ilişkisi şirketlerin denetimi konusunda yeni düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlayan etkenlerdir. Aynı zamanda 2000'li yılların başlarında ortaya çıkan Enron skandalı, Parmalat vakası ve Worlcom olayı bağımsız denetim konusunun birçok ülkede yeniden ele alınması gerektiğini göstermiştir (Bulut, 2015: 64). Diğer taraftan, Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci sebebiyle ulusal ve uluslararası ticari hayatı kolaylaştırıcı yeni hükümler getirmesi gerekmiştir. Finans ve sermaye piyasalarıyla ilgili düzenlemelerin yapılması ve bunların da dışında finansal raporlama sürecinde şeffaflık gibi güncel ve genel kabul görmüş standartları içeren yeni bir kanunun oluşturulması şart olmuştur (Uluslan vd, 2012:12).

Sermaye Piyasası Kanunu, Bankacılık Kanunu, Sigortacılık Kanunu ve Enerji Piyasası Kanunu çerçevesinde çıkarılan yeni yönetmelikler ile bağımsız denetime ilişkin düzenlemeler yapılmış ve bağımsız denetim her bir kurumun sorumlu olduğu yapı içerisinde yapılması zorunlu kılınmıştır. Bu durum ise bağımsız denetim konusunda dağınıklığa yol açmış, genel düzenlemeler ve standart belirlemelerde sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu durumların önüne geçmek için yeni kanun düzenlemeleri ile bağımsız denetime dair genel standartlar benimsenmiştir (Bulut, 2015:65).

Yürürlüğe giren 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu (YTTK) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkeleri kapsamında birçok yenilik getirmiştir. YTTK ile birlikte temel ticari işlemler, muhasebeleştirme, kayıt düzeni ve değerlendirme işlemleri yeniden ele alınmıştır. Türk şirketlerinin kurumsallaşması, sürdürülebilirliği, rekabet gücünün artması, kamu güveninin oluşturulması ve şeffaflık gibi önemli fayda ve katkılar sunmuştur (Özulucan vd, 2015:27). Bu bilgiler çerçevesinde bağımsız denetim ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerin denetim sürecine, denetimin güvenilirliğine ve kalitesine, denetlenen şirketlere ve bağımsız denetimde bulunan muhasebe meslek mensuplarına ne gibi etkilerinin olduğu araştırılmıştır. Bağımsız denetçilerin, yapılan yasal düzenlemeler hakkındaki görüşleri ve farlılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

BAĞIMSIZ DENETİM KAVRAMI

Bağımsız denetim kavramını açıklamadan önce daha genel çerçeveye sahip denetim kavramının açıklanması daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda denetim kavramı bağımsız denetim kavramını da içinde barındırmaktadır. Denetim kavramının birçok farklı tanımı yapılmış olsa da en yaygın kabul edilen tanımı Amerika Muhasebeciler Birliği Temel Denetim Kavramları Komitesi yapmıştır ve şu şekilde açıklamıştır: “Denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların (sonuçların) önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu

kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” (Karadeniz, 2015:314). Bağımsız Denetim Yönetmeliği’nde tanımlar bölümünün b bendinde bağımsız denetim şöyle tanımlanmıştır: “Finansal tabloların, finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek raporlanması” ifade eder. Kısaca tanımlayacak olursak bağımsız denetim mali tabloların güvenilir ve doğru olup olmadıklarını tarafsız bir biçimde belirleyen ve bunu rapor eden faaliyettir. Şunu belirtmek gerekir ki bu denetimin asıl amacı ortaklıklar ve sermaye piyasası kurumlarına ait hesapların vergi kanunları açısından incelenmesi değildir. Asıl amaç, kamuoyuna açıklanan veya açıklanacak olan mali tabloların uluslararası muhasebe ilke ve standartlarına uygunluğunun incelenmesidir (Erdoğan, 2002:59).

Yapmış olduğumuz tanımlardan da yola çıkarak bazı kaynaklarda muhasebe denetimi olarak bahsedilen bağımsız denetimin temel özelliklerinden şu şekilde bahsedebiliriz (Demirtaş Aydoğan, 2016: 772):

- Bağımsız denetim iktisadi bir işletmenin belli bir dönemini kapsamalıdır.
- Denetlenen bilgiler ile önceden belirlenmiş ölçütler karşılaştırılır.
- Denetçi bağımsız olarak tarafsız bir şekilde çalışmalarını yürütmelidir.
- Denetçi yeterli düzeyde mesleki bilgi ve tecrübeye sahip olmalıdır.
- Denetçi uygun teknikleri kullanarak yeterli düzeyde kanıt toplar ve bu kanıtları birleştirir ve sonuçta denetçi işletme ile ilgilenenler için işletmenin durumunu tarafsızca belirttiği bir rapor sunar.

BAĞIMSIZ DENETİMİN ÖNEMİ VE FAYDALARI

Finansal tablo ve finansal verileri hazırlayan işletme ile bu veri ve tablolardan faydalanacak olan işletme dış çevresi yani ortaklar, yöneticiler, işletmeye borç verenler, devlet, tüketiciler ve yatırımcılar arasında bir çıkar çatışması sebebiyle bilgilerin güvenilir olma derecesi artmıştır. İşletmenin sahip olduğu finansal verilerin, muhasebe bilgi ve belgelerin çok ve karmaşık olması, dış çevrenin bu verilere ulaşmakta güçlük çekmesi güvenilirliği azaltan etkenler arasındadır. Bu noktada güvenilir ve doğru bilgilerin işletme dış çevresinde kullanılacağı için fazlasıyla önem taşımaktadır. İşletme ve dış çevre arasında güvenli bilgi ve belgelerin sağlanabilmesi için yönetime bağlı olmayan bağımsız denetim şarttır (Ertaş, 2018:17).

Bağımsız denetim, işletmelerin özellikle finansal tablolarında daha şeffaf davranmalarını, işletme içinde kurumsal yönetim ilkelerinin daha uygun şekilde yapılmasını sağlar. Etkili bir bağımsız denetim süreci ile orta vadede işletmelerin güvenilir olma seviyesi artacaktır. Devletin denetim yapması kolaylaşacaktır.

Kredi kuruluşlarının ve yabancı ülkelerin yerli işletmelere olan güveni artacak özellikle de finansal tablolar daha şeffaf ve güvenilir olacaktır. Bu sebeple ülkemize yapılan yatırımlar artacak ve ekonomik kalkınma açısından önemli gelişmeler yaşanabilecektir(Karadeniz, 2015:317).

TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DENETİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1839 yılında Türk muhasebe sistemi ile Avrupa'nın muhasebe sistemini bütünleştirme uğraşları Tanzimat'la birlikte gelen bazı reformlarla başlamış fakat muhasebe mesleğine zemin hazırlayan asıl yasal düzenlemeler 1989 yılında yapılmıştır. Bu durum da dolayısıyla Türk muhasebe kültürünün fiili ve hukuki tarihinin eş zamanlı ilerlememesine sebep olmuştur(Uzay ve Bayat, 2016:1504).

Muhasebe denetimi, Osmanlı İmparatorluğunda mali işlemlerin düzenlenmesi yani devletin gelirlerinin ve giderlerinin incelenmesi ve izlenmesi için kullanılmıştır. Türkiye'de cumhuriyetin ilanıyla birlikte muhasebe denetimi 1926 ve 1934 yılları arasında gelişim göstermiş ve bu yıllarda mahkemelerde bilirkişilik faaliyetleri başlangıç kabul edilmektedir (Doğan ve Hilal, 2019: 24). 1926-1934 yılları arasında mesleğinde dürüstlüğü ile tanınan kişilere denetleme yetkisi verilmiştir. 1942'de ise muhasebe mesleğinin örgütlenme ihtiyacı ile Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği kurulmuştur. 1970'li yıllarda denetim alanında ilk gelişmeler yaşanırken modern anlamda ilk gelişmeler ise 1990'lı yılları bulmuştur (Aydın ve Deniz, 2018:2485).

1927 yılında çıkarılan İşletme Vergisi Kanunu Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk bağımsız denetim ile ilgili düzenlemesi olarak kabul edilir. 1942 yılında denetim ve muhasebe alanındaki meslek sahiplerinin örgütlenebilmesi için Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği kurularak önemli bir adım atılmıştır(Ertaş, 2018: 25). İlk olarak 1960'lı yıllarda bağımsız denetim uygulamaları banka ve diğer finansal kurumların istekleri üzerine başlamıştır. 1985'te İMKB'nin kurulması ve 1987 yılında yapılan düzenlemeler ile birlikte bankacılık sektöründe ilk zorunlu bağımsız denetim uygulamaları başlamıştır. Bu düzenlemelerden hemen sonra aynı yıl Sermaye Piyasası Kuruluna tabi şirketler için de zorunlu bağımsız denetim uygulamaları getirilmiştir. Bağımsız denetim uygulamalarının ilke ve kuralları ilk 1988 yılında Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan tebliğler ile belirlenmiştir (Uzay ve Bayat, 2016:1505). 1989 yılında resmi gazetede yayımlanan 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile birlikte Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği(TÜRMOB) yasal statüye sahip olmuştur. Türkiye'de muhasebe ilkelerinde tekdüzen sistemini oluşturmak ve faaliyette olan işletmelerin finansal tablolarının düzenlenmesini esas almak amacıyla 1994'te TÜRMOB bünyesinde Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMÜDESK) kurulmuştur.

TMÜDESK 19 adet standart yayımlamıştır. Fakat TMÜDESK tarafından yayımlanan standartlar yasal yaptırım gücü olmaması sebebiyle uygulanamamış ve tavsiye niteliğinde kalmıştır (Bezirci ve Karasioğlu: 578-580). 2002 yılında TMÜDESK'in görevlerini Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu(TMSK) devralmıştır. Muhasebe standartlarının belirlenmesi kapsamında tek yetkili kuruluş olmuştur. 2005 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinin başlaması ile birlikte tüm mevzuatın Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu olma zorunluluğu oluşmuştur. Bu sebeple, Adalet Bakanlığı'na bağlı bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon 2007 yılında yeni Türk Ticaret Kanunu Taslağını hazırlaması için görevlendirilmiştir. Bu yeni Türk Ticaret Kanunu'nda TMSK'nın yetkilerinden ve Türkiye Muhasebe Standartları'ndan (TMS) bahsedilmiştir. Yayımlanan bu TMS'leri 2005 yılından itibaren SPK mevzuatına tabi borsada işlem gören şirketlere uygulama zorunluluğu getirilmiştir (Yünlü, 2020:185). Bağımsız denetimin düzenlendiği 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu 2011 yılında yayımlanmıştır. 660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile denetim uygulamalarını düzenlemek için Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu(KGK) kurulmuştur. Bu kurum bağımsız denetim standartları ve esasları, bağımsız denetçi olma şartları gibi çeşitli alanları düzenlemekle ve denetimi şekillendirme ile görevli yetkili kurum olmuştur (Ertaş, 2018:27).

TÜRKİYE'DE DENETİM İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI YÜRÜTEN KURULUŞLAR

Türkiye'de bağımsız denetimin gelişimi, çeşitli kurum ve kuruluşların kendi bünyelerinde tek düzeni sağlamak amacıyla ve zaman içinde AB'ye tam üyelik başvurusu ve AB ile uyum sürecinin etkisi ile yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Türkiye'de bağımsız denetim çalışmalarına ilişkin düzenlemeler genel olarak aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

Kamu Gözetimi Kurumu ve Bağımsız Denetim

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 26.09.2011 yılında yayımlanan 660 sayılı KHK ile kurulmuştur (660 sayılı KHK, 2011:1279). Denetim 1987 yılından beri farklı kurumlar tarafından yapılıyordu. Bağımsız denetçi ve denetim kuruluşlarının denetimini tek bir elden yürütmek adına ve uygulamalardaki farklılıkların, eksikliklerin ortadan kaldırılması amacıyla KGK kurulmuştur(Aydın ve Deniz, 2018: 2488). AB 8 nolu direktifi ve yeni TTK ile dağınık yapının sistematik bir hale gelmesi zorunlu kılınmıştır. Bu doğrultuda KGK'nın neden kurulduğuna dair gerekçelere bakacak olursak; uygulamada tek bir otorite sağlamak, AB 8 nolu direktifine uyum sağlamak, denetimde kaliteli ve güvenilir olmayı sağlamak, mali tablolarda tek tip düzenleme ve denetim standartlarını uygulamak, uluslararası gelişimlere ayak

uydurabilmek için bunlara uyumlu ulusal standartlar oluşturmak ve şeffaf bir sermaye piyasası oluşturmak (Fırat ve Şahin,2012 :6).

660 sayılı KHK'nin 9. maddesinde kurumun yetki ve görevleri belirtilmiştir. KGK'nın temel amacı yatırımcıların çıkarlarını korumak ve oluşturulan denetim raporlarının bağımsız, doğru ve şeffaf şekilde hazırlanmasını sağlayarak kullanıcılara güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilgi sunumunu sağlamaktır. Diğer kuruluş amaçları ise şu şekilde sıralanabilir; Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak, Ulusal Denetim Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak, uygulamalarda tek otoriteyi sağlayarak gerekli olan güven ve kaliteyi oluşturmak, bağımsız denetçilere ve bağımsız denetim kuruluşlarına yetki vermek ve yaptıkları faaliyetleri denetlemek, gerektiği gibi denetleme yapmayan denetçi ve kuruluşların faaliyet izinlerini iptal etmek veya askıya almak (Ertaş, 2018:28).

Türkiye Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim

Sermaye Piyasası Kurulu 2499 sayılı yasa ile kurulmuş olup bağımsız denetime dair ilk düzenlemesini 1987 yılında yürürlüğe giren Bağımsız Denetim Yönetmeliği ile yapmıştır. Ülkemizde bağımsız denetimin yasal zemine oturtulması ve bu konudaki ilk mevzuat düzenlemesi olması açısından bu yönetmelik önem teşkil etmektedir (Fırat ve Şahin, 2012:2). Daha sonra ise amacı "*Sermaye piyasasında bağımsız denetim faaliyetine, bu faaliyette bulunmak üzere kurulca yetkilendirilecek bağımsız denetim kuruluşlarına ve bağımsız denetçilere ilişkin standart, ilke, usul ve esasları belirlemek*" olan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ yayımlanmıştır (<https://spk.gov.tr>).

Bağımsız denetçiler, müşteriler ve üçüncü kişiler arasında oluşan fikir ayrılıkları ve bu sebeple oluşan denetim faaliyetlerinin ilke ve kurallara uygun yapılmaması durumu önemli zararlar doğurur. Bu noktada bağımsız denetim şirketlerinin idari, hukuki ve cezai sorumlulukları SPK tarafından düzenlenmektedir (Akyüz ve Kestane, 2020:197). Sermaye piyasasında bağımsız denetim şu şirketler için zorunluluk arz etmektedir; halka açık şirketler, aracı kurumlar, bankalar, menkul kıymet yatırım ortaklıkları, menkul kıymet yatırım fonları, sigorta şirketleri, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve faktoring şirketler (Çelik, 2012:80). Ayrıca, bağımsız denetim kuruluşlarının yetkilendirilmesinde ek şartları belirleme yetkisi, bağımsız denetim kuruluşlarını liste halinde ilan etme yetkisi, kalite kontrol ve denetim çalışmaları yapma yetkileri SPK'ya verilen yetkiler arasındadır (<https://www.mevzuat.gov.tr>).

BDDK Açısından Bağımsız Denetim

1999 yılında 4389 sayılı Bankalar Kanunu'yla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş ve sonrasında 2005 yılında yeniden hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bankalar Kanunu'nda BDDK'nın görevleri şu şekilde belirtilmiştir; “*Finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek*” (Güvemli ve Özbirecikli, 2011:164).

Bağımsız Denetim ile ilgili BDDK'nın yetkileri şu şekildedir; denetim kuruluşlarına ilave şartlar getirme yetkisi, denetim kuruluşlarını listeler halinde açıklama yetkisi, denetim faaliyetleri ile ilgili denetim çalışmaları ve kalite kontrol işlemlerini yapma yetkisi, mevzuata veya standartlara uymayan şirketleri geçici veya sürekli olarak listeden çıkarma yetkisi, yapılan kalite kontrol ve denetim çalışması sonuçlarının KGK'ya bildirilmesi yetkisi (<https://www.mevzuat.gov.tr>).

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu ve Bağımsız Denetim

İlk olarak 4628 sayılı kanun ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurulu olarak kurulmuş olan bu kurul daha sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Bu kuruma, 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile petrol piyasasını düzenleme ve denetleme yetkileri verilmiştir. Daha sonra ise yine aynı yetki, 5307 sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları Piyasası Kanunu ile sıvılaştırılmış petrol gazları(LPG) için verilmiştir. 2001 tarihi ile de Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu görevine başlamıştır (www.epdk.gov.tr).

Çıkarılan bu kanunların amacı ise; elektrik, doğal gaz, petrol ve LPG'nin kaliteli, yeterli, sürekli, düşük maliyetli ve çevre ile uyumlu bir biçimde tüketicilerin kullanımına sunulurken, rekabet içerisinde özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilen, mali yönden güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasası oluşturmak ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetim işlemlerinin gerçekleşmesini sağlamaktır (www.epdk.gov.tr).

Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Bağımsız Denetim

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu 14 Şubat 2011 yılında kabul edilerek Resmi Gazete'de yayımlanmış ve 1 Temmuz 2012 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren Yeni Türk Ticaret Kanunu(YTTK) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkeleri kapsamında birçok yenilik getirmiştir. YTTK ile birlikte temel ticari işlemler, muhasebeleştirme, kayıt düzeni ve değerlendirme işlemleri yeniden ele alınmıştır. Türk şirketlerinin kurumsallaşması, sürdürülebilirliği, rekabet

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

gücünün artması, kamu güveninin oluşturulması ve şeffaflık gibi önemli fayda ve katkılar sunmuştur (Özulucan vd, 2015: 27).

YTTK, tüm şirketlerin muhasebe ve finansal raporlama konularında Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına uyma zorunluluğu getirmiştir. Artık şirketlerin finansal tablolarının denetimleri bu standartlara göre yapılacaktır. Yönetim kurulunun sunduğu finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği ne kadar yansıttığı denetim kapsamı içine alınmıştır. Tüm sanayileşmiş ülkeler ile aynı finansal raporlama standartlarının kullanımı işletmelerin uluslararası piyasada rekabet gücü elde etmesini sağlayacaktır (Demir vd, 2016:42).

6102 sayılı YTTK; defterler ve belgeler ile ilgili, envanter ve değerlendirme ile ilgili, muhasebe standartlarını uygulama yükümlülüğü ile ilgili ve bağımsız denetim ile ilgili yenilikler getirmiştir. Defter tutma konusunda gerçek ve tüzel kişi ayrımı ortadan kaldırılmış ve tüm tacirler için yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri tutulması öngörülmüştür. Pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı defteri de ticari defter olarak vurgulanmıştır. YTTK ile birlikte TFRS'ye uygun olması şartıyla defterler fiziki olarak saklanabileceği gibi elektronik ortamda da saklanabilecektir(Uluslan vd, 2012: 14). Denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere ruhsat almış yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan ve KGK tarafından görevlendirilmiş kişiler veya ortakları ve bu kişilerden oluşan sermaye şirketi olabilir(Özçelik vd, 2014: 57). YTTK ile birlikte önceden murakıp olarak seçilebilen pay sahipleri artık bağımsız denetçi olamamaktadır. Ayrıca denetçinin bağımsız olmasını sağlayabilmek için bir bağımsız denetleme kuruluşu tarafından görevlendirilen denetçi yedi yıl arka arkaya aynı şirket için denetleme raporu vermişse o denetçinin en az üç yıl için değiştirilmesi istenmektedir. Bunlara ek olarak, denetçinin denetleme yaptığı şirkete vergi danışmanlığı ve vergi denetimi dışında danışmanlık veya hizmet vermesi ve bunu bir yavru şirketi aracılığıyla yapması yasaktır (Uluslan vd, 2012:19).

Bu bilgiler doğrultusunda 6102 sayılı YTTK tarafından getirilen en önemli yenilikler şirket denetimlerinin YMM ve SMMM'ye bırakılması ve denetimde UFRS ile uyumlu TFRS'nin uygulanması olmuştur. Denetim tamamen bağımsız denetçilere bırakılmış ve denetçiler şirket organı olmaktan çıkarılmıştır(Fırat ve Şahin:5-6).

LİTERATÜR TARAMASI

Bağımsız denetimin gelişim süreci ve yasal düzenlemelerin bağımsız denetime etkileri incelendiğinde bu konu üzerine çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Ulusan vd. (2012) çalışmalarında, 6102 sayılı Yeni TTK'nın muhasebe ve denetim uygulamalarına getirmiş olduğu yenilikler hakkında muhasebe meslek mensuplarının görüşlerinin alınması ve bu görüşlerin hem eğitim seviyeleri bakımından hem de meslekteki çalışma yılları açısından farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasını amaçlamışlardır. Yozgat il merkezinde faaliyet gösteren 45 meslek mensubu üzerinden yapılan çalışmada; verilerin analizinde aritmetik ortalama, tek tönü varyans analizi, frekans analizi ve Tukey testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; muhasebe meslek mensuplarının görüşlerinin alınmasıyla 6102 sayılı Yeni TTK'nın muhasebe ve denetim uygulamalarına getirmiş olduğu yeniliklerin doğru ve gerekli veya yeterli olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

Karakoç (2013) 6102 sayılı yeni TTK ile bağımsız denetimde oluşan gelişmeleri ele almıştır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Yeni TTK'nın bağımsız denetim ile ilgili maddeleri incelenmiş ve bu maddelere yapılan eleştirilere ve bazı görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise yapılan düzenlemeler ile birlikte bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim eğitimleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Çalışmanın sonucu olarak; KGK'nın bağımsız denetim alanında çatı görevi görmesi gerektiği, kuruma düşen görev ve yetkilerin büyük önem arz ettiği ve bağımsız denetim konusunda eğitim veren kurumlara büyük sorumluluklar düşerek bağımsız denetim mekanizmasının sağlıklı işleminin sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Özçelik vd. (2014) çalışmalarında, Antalya, Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanında gerçekleşen yeniliklere bakış açılarını ve farkındalıklarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu amaçla yürütülen anket çalışmasında, araştırma kapsamına giren toplam 2279 muhasebe meslek mensubundan 750'sine ulaşılmış ve bunlardan da 393'ünden cevap alınmıştır. Araştırma sonucunda; muhasebe meslek mensuplarının yarıya yakınının bağımsız denetçi olmayı düşündüğü, bağımsız denetim ve uygulamaları ile ilgili bilgi düzeylerinin düşük olduğu ve bağımsız denetim alanındaki kuruluşların uyumlu çalışma sistemleri ile başarının yakalanacağı tespit edilmiştir.

Karadeniz (2015) çalışmasında, 6102 sayılı Yeni TTK ile yeni bir boyut kazanan kurumsal yönetim uygulamalarını açıklamayı ve ülkemizde birçok sorunla karşılaşp düzene oturtulamayan bağımsız denetimin önemini, şu an ki ve gelecekteki durumunu yeni TTK ve kurumsal yönetim açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. İzmir ve Çanakkale illerindeki bağımsız denetim kuruluşlarında görev yapan sorumlu baş denetçiler ile görüşme yöntemi kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda; 6102 sayılı Yeni TTK'nın bütün kurallarıyla uygulanması kurumsal yönetim ve bağımsız denetim uygulamalarının üzerinde olumlu sonuçlar doğuracağı sonucuna varılmıştır.

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

Özulucan vd. (2015) çalışmalarında, 6102 sayılı Yeni TTK'nın bağımsız denetim hakkında getirmiş olduğu yenilikleri açıklamayı ve bağımsız denetçi olarak görevlendirilecek meslek mensuplarının getirilen bu yenilikler hakkındaki görüşlerinin alınmasını amaçlamışlardır. Araştırma kapsamında Ordu ilinde faaliyet gösteren 197 muhasebe meslek mensuplarından 97'sine anket çalışması uygulanmıştır. Verilerin analizi yapılırken frekans analizi, One Way Anova analizi ve T-testi analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; meslek mensuplarının, denetçi olarak yetkilendirilecek olanlara sınav şartının zorunlu olması ve 15 yıllık mesleki tecrübenin aranması hakkındaki düzenlemelere katılmadıklarına fakat; bağımsız denetime ve denetçi yetkilendirmesine dair yapılan düzenlemelerin doğruluğuna ve gerekliliğine inandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bulut (2015) çalışmasında, 6102 sayılı Yeni TTK ile geniş bir kapsama ulaşan bağımsız denetimin uygulama alanlarının genişletilme sebeplerini, bağımsız denetimin konusu olan finansal tablolar ve raporlar ile bağımsız denetime tabi işletmeleri ele almıştır. Bu çalışma ile bağımsız denetimde gerekli görülen birliği, uyumu, kaliteyi ve güveni sağlamak için denetim standartlarını belirlemek ve bağımsız denetimde otoriteyi elinde tutan KGK'nın yegane mecra olarak kabul edilmesi ve bu yönde yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Demir vd. (2016) tarafından, bağımsız denetçi mesleği hakkında meslek mensuplarının görüşlerini kapsayan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Van ilinde faaliyet gösteren bağımsız denetçilerin bağımsız denetime olan bakış açısını tespit etmek amacıyla 31 meslek mensubu ile anket gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan verilerin analiz aşamasında aritmetik ortalama, standart sapma, frekans analizi ve farklılık testleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; bağımsız denetim yetkisine sahip meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun bağımsız denetimin gerekli ve faydalı olduğu görüşüne sahip olduğu ve yetkilendirme konusunda TÜRMOB yerine KGK'nın görevlendirilmiş olmasına olumsuz baktıkları saptanmıştır.

Akyüz ve Kestane (2020) yasal mevzuatlar bakımından bağımsız denetçilerin sahip olması gereken ilke ve kuralları açıklamayı amaçlamışlardır. Bu amaçla bağımsız denetçileri SPK, VUK, TTK ve BDS açısından ele alarak yasal düzenlemelerin bağımsız denetçilere karşı bakış açısı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; Türkiye'de denetim faaliyetleri açısından farklı hukuki düzenlemelerin varlığı sebebiyle uygulama aşamasında birliğin sağlanabilmesi için uyumlaştırma uğraşlarının artırılması ve denetlenen işletmelerin faaliyet alanları ve nitelikleri göz önüne alınarak denetçi bağımsızlığı kısmına getirilen düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, TR72 bölgesinde faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı bağımsız denetçilerin, 6102 sayılı TTK ile birlikte yapılan yasa ve yasa benzeri düzenlemelerin bağımsız denetim sürecine, bağımsız denetçilere ve işletmelere etkileri hakkındaki fikirlerinin ve farkındalıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışma ile birlikte yapılan yeni düzenlemelerin bağımsız denetçileri ve bağımsız denetimin kalitesini, etkinliğini ve verimliliğini nasıl etkilediğini saptamak, ortaya çıkan sorunlara ne gibi çözümler bulunacağı hakkında fikirler sunmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma TR72 bölgesinde yapılmıştır. Sivas, Kayseri ve Yozgat illerini kapsayan TR72 bölgesinde bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı çalışan bağımsız denetçiler hedef kitleyi oluşturmuştur. Yozgat ilinde bağımsız denetim kuruluşu bulunmadığından Yozgat ili araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bağımsız denetim kuruluşu bulunan Sivas ve Kayseri illerinde KGK'ya kayıtlı toplam 77 bağımsız denetçi bulunmaktadır. Kayıtlı bulunan 77 bağımsız denetçilerin hepsine ulaşılmış ve 43'ü Kayseri'de 20'si Sivas'ta olmak üzere toplam 63 bağımsız denetçiden geri dönüş alınarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Sivas ve Kayseri illerinde bulunan bağımsız denetim kuruluşuna bağlı bağımsız denetçilerin yasal düzenlemelerin etkileri hakkında fikirleri ve farkındalıkları tespit edilmeye çalışıldığından ilk 13 sorusu demografik son 37 sorusu ise 5'li likert tipi önermelerden oluşan toplam 50 soru ve ifadeden oluşmaktadır. Anketin 5'li likert tipi önermelerden oluşan 37 soruluk kısmı, bağımsız denetime dair yapılan yasal düzenlemelerin denetlenen işletmelere etkileri, bağımsız denetçiler ve denetim kuruluşlarına etkileri, bağımsız denetim kapsamında düzenleme yapan kurumlara etkileri ve denetim kalitesine etkileri olarak 4 bölümden oluşmaktadır.

Anket için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmış ve anket, gönüllü olarak çalışmaya katılan ve çalışma grubunda yer alan bağımsız denetçilere yüz yüze olarak uygulanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket verileri toplanırken online anket yöntemi tercih edilmiştir. Online formatta düzenlenen anketler e-mail yoluyla denetçilere ulaştırılmıştır.

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

KGK'ya kayıtlı, Sivas ve Kayseri illerinde faaliyet gösteren ve bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı 77 bağımsız denetçi ile e-mail üzerinden iletişime geçilmiş ve 63'ünden geri dönüş alınmıştır. Anket soruları; Ertaş (2018) çalışmasından alınarak online formata aktarılmıştır.

Araştırmanın Analizi ve Genel Güvenilirlik Değerleri

Anket verilerinin analizinde SPSS 26 istatistiki paket programı kullanılmıştır. Bu program ile veriler üzerinden frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma hesaplanmış ayrıca Ki-Kare Bağımsızlık Testi yapılmıştır.

Güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısı kullanılmaktadır. 0 ile 1 arasında değer alan Alfa (α) katsayısı aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2010:405);

- $0,00 < \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0,40 < \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür,
- $0,60 < \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir,
- $0,80 < \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir şeklinde ifade

edilebilir.

Yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alfa katsayısı 0,964 olarak hesaplanmıştır. Bu değer anketin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen veriler dört bölüm şeklinde analiz edilmekte ve yorumlanmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde denetim sırasında karşılaşılan sorunlar, üçüncü bölümde ölçeklere ilişkin bilgiler ve dördüncü bölümde de denetim kalitesini artırmaya yönelik önermelerin analizi ve yorumu yapılmaktadır.

Araştırmaya Katılan Bağımsız Denetçilerin Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler

Katılımcılardan elde edilen demografik verilere ilişkin frekans analizi sonuçları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

	Frekan s (f)	Yüzd e (%)		Frekan s (f)	Yüzd e (%)
	Kadın	4		Evli	58
		6,3			92,1

Cinsiyet	Erkek	59	93,7	Medeni Durum	Bekar	5	7,9
Yaş Grupları	22-29 Yaş	4	6,3	SMMM/YM M de Çalışma Süresi	1-5 Yıl	5	7,9
	30-37 Yaş	5	7,9		6-10 Yıl	8	12,7
	38-45 Yaş	25	39,7		11-15 Yıl	40	63,5
	46 ve Üzeri	29	46,0		15 +	10	15,9
Eğitim Düzeyi	Lisans	52	82,5	Mesleki Unvan	SMM	52	82,5
	Lisans	11	17,5		YMM	11	17,5
	Lisans Üstü						

Tablo 1'e göre Sivas ve Kayseri illerinde faaliyette bulunarak ankete katılan meslek mensuplarının %93,7'si erkek, %6,3'ü ise kadındır. Verilere göre mesleği icra eden kadınların oranının erkeklerin oranından çok daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan bağımsız denetçi mesleğini erkeklerin kadınlardan daha fazla tercih ettiği anlaşılmaktadır. Çalışma sürelerine bakıldığında 11-15 yıl arası hizmette bulunan meslek mensuplarının %63,5 oranla daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bağımsız denetçilerin çoğunlukla orta yaş ve üstü ve 11-15 yıl arası faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi açısından ise %82,5 gibi yüksek bir oranla lisans düzeyi daha fazladır ve %17,5 oranında ise lisansüstü düzeyde bulunmaktadır. Ankete katılanlardan serbest muhasebeci mali müşavirler %82,5 oranında ve yeminli mali müşavirler %17,5 oranındadır. Buradan bağımsız denetçi görevini yürüten meslek mensuplarının çoğunluğunun serbest muhasebeci mali müşavirler olduğu görülmektedir.

Denetim Faaliyetlerini Yaparken Karşılaşılan Sorunlar

Katılımcılara anket formunda, denetim faaliyeti yürütülürken karşılaştıkları 9 sorun yöneltilmiş ve karşılaşılan en önemli 3 sorunu işaretlemeleri istenmiştir. Karşılaştıkları sorunlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Bağımsız Denetçilerin Denetim Faaliyetlerinde Karşılaştığı Sorunlar

Öngörülen Sorunlar	Toplam	%
Halen vergi muhasebesi standartlarının uygulanması	15	11,36
Denetlenen işletmelerin UMS'nı uygulamaması	13	9,84
Denetime ilişkin düzenlemelerin yetersizliği	16	12,12
GKGD standartlarına uyumun sağlanamamış olması	7	5,30
Denetim firmaları arasında yaşanan rekabet	17	12,87

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

Otorite fazlalığı ve bunun yarattığı sorunlar	10	7,57
Mesleki eğitim ve yeterliliğe gereken önemin verilmemesi	16	12,12
Mevzuat karmaşası	16	12,12
Yapılan denetim işleminin kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmemesi	22	16,66
Toplam	132	100.00

Tablo 2'deki bulgulara göre bağımsız denetçilerin denetim sürecinde karşılaştıkları en önemli 3 sorunu sıralarken; birinci sırada %16,66 oranla "Yapılan denetim işleminin kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmemesi" sorunu yer almaktadır. İkinci sırayı %12,87 oran ile "Denetim firmaları arasında yaşanan rekabet" sorunu yer alırken üçüncü sırayı 3 sorun birlikte paylaşmaktadır. Bunlar; "Denetime ilişkin düzenlemelerin yetersizliği, Mesleki eğitim ve yeterliliğe gereken önemin verilmemesi, Mevzuat karmaşası". Karşılaşılan sorunların sıralaması Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Denetim Faaliyetleri Yapılırken Karşılaşılan En Önemli 3 Sorun

1. Yapılan denetim işleminin kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmemesi
2. Denetim firmaları arasında yaşanan rekabet
3. Denetime ilişkin düzenlemelerin yetersizliği, Mesleki eğitim ve yeterliliğe gereken önemin verilmemesi, Mevzuat karmaşası.

Denetim faaliyetlerinin yürütüldüğü sırada bağımsız denetimin kapsamı ve firmalar arası yaşanan rekabetler en önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Karmaşık ve fazla mevzuatın bulunması ve mesleki açıdan verilen eğitimlerin yetersizliği diğer önemli sorunlardır.

Ölçeklere İlişkin Yüzde, Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri

Anketin son 37 sorusunu oluşturan ölçeğe göre hazırlanmış bölüm 4 alt başlıkta incelenmiştir.

Denetlenen İşletmelere Etkiler

Denetlenen işletmelere etkilerinin analizi için oluşturulan sorular ve verilerin yüzdeleri, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Denetlenen İşletmelere Etkiler

		%	Ortalama	Standart Sapma
2020 yılı için zorunlu denetime dahil olacak şirketlerin (35 milyon TL aktif toplam, 70 milyon TL net satış hasılatı ve 175 çalışan)kapsamı daha da genişletilmelidir.	1	14,3	3,41	1,398
	2	15,9		
	3	9,5		
	4	34,9		
	5	25,4		
Bağımsız denetimin tüm sermaye şirketlerine uygulanmasına ilişkin, kademeli geçiş takvimlendirilerek ilan edilmelidir.	1	12,7	3,53	1,317
	2	11,1		
	3	9,5		
	4	42,9		
	5	23,8		
Denetlenen İşletmeler, bağımsız denetime tabi tutulması ile elde edecekleri fayda, katlanacakları maliyetlerinden fazla olduğunu düşünürler.	1	11,1	3,33	1,282
	2	19,0		
	3	12,7		
	4	39,7		
	5	17,5		
Denetlenen şirketlerin muhasebe elemanları, TFRS, TMS ve Denetim standartları ile ilgili yeterli bilgileri mevcut değildir.	1	9,5	3,73	1,322
	2	12,7		
	3	7,9		
	4	34,9		
	5	34,9		
Türkiye’de denetlenen şirketler bağımsız denetime gereken önemi vermemektedir.	1	9,5	3,68	1,215
	2	9,5		
	3	7,9		
	4	49,2		
	5	23,8		

Bağımsız denetime tabi firmaların bağımsız denetime ilişkin bilgi seviyeleri ile bağımsız denetime verdikleri önem arasındaki ilişki düzeyi çapraz tablo ile Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Bağımsız Denetime Tabi Firmaların Bilgi Seviyeleri ve Bağımsız Denetime Verdikleri Önem Arasındaki İlişki Düzeyi

(E) Türkiye’de denetlenen işletmeler bağımsız denetime gereken önemi vermemektedir.							
		1	2	3	4	5	Toplam
		%	%	%	%	%	%

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

Denetlenen şirketlerin muhasebe elemanlarının TFRS, TMS ve Denetim standartları ile ilgili yeterli bilgileri mevcut değildir.	1	% (E)	83,3	16,7	0,0	0,0	0,0	100,0
	2	içinde	0,0	37,5	12,5	50,0	0,0	100,0
	3	% (E)	0,0	20,0	40,0	20,0	20,0	100,0
	4	içinde	4,5	4,5	4,5	77,3	9,1	100,0
	5	% (E)	0,0	0,0	4,5	40,9	54,5	100,0
		içinde						
		% (E)						
		içinde						
		% (E)						
		içinde						
	Toplam	Toplam (N)	6	6	5	31	15	63
		% (E)	9,5	9,5	7,9	49,2	23,8	100,0
		içinde						

Tablo 6. Ki-Kare Test Tablosu

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Ki-Kare	77,912 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	60,750	16	,000
Linear-by-Linear Association	33,804	1	,000
Geçerli Anket	63		

Tablo 6’da Bağımsız denetime dair yeterli bilgiye sahip olmayan ve gerekli önemi vermeyen denetlenen işletmelerin aynı zamanda bağımsız denetim maliyetlerini de yüksek bulduğu görülmüştür. Anlamlılık değeri p=0,000 olarak görülmektedir. Bu değer p<0,05 şartını sağladığı için bağımsız denetime tabi firmaların bağımsız denetime dair bilgi seviyeleri ile denetime verdikleri önem arasındaki ilişki anlamlıdır. Böylece bağımsız denetime tabi işletmelerin bilgi seviyelerinin yetersiz olması sonucunda bağımsız denetime yeterli önemi de vermedikleri söylenebilir.

Bağımsız Denetçiler Ve Denetim Kuruluşlarına Etkiler

Bağımsız denetim kapsamında yapılan yasal düzenlemelerin bağımsız denetçiler ve denetim kuruluşlarına etkilerinin analizinde yöneltilen sorular ve verilerin yüzdeleri, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Bağımsız Denetçiler ve Denetim Kuruluşlarına Etkiler

		%	Ortalama	Standart Sapma
Denetimin, denetim firması aracılığı ile yapılması denetim kalitesini arttırır.	1	7,9	3,88	1,321
	2	11,1		
	3	11,1		
	4	23,8		
	5	46,0		
SPK mevzuatına göre SPK da kayıtlı firmaların denetiminin, denetim firmaları tarafından yapılması olumlu bir düzenlemedir.	1	11,1	3,68	1,280
	2	7,9		
	3	11,1		
	4	41,3		
	5	28,6		
Bağımsız denetçilik mesleki sorumluluk sigorta primleri, oluşturulacak ortak bir fonda toplanması, bağımsız denetimde otokontrol sistemini oluşturacaktır.	1	7,9	3,38	1,098
	2	14,3		
	3	19,0		
	4	49,2		
	5	9,5		
Yasal boşluklar nedeniyle denetçi veya denetim firmaları, müşteri portföylerini koruyabilmek için denetimi olumsuz etkileyecek ödünler vermektedir.	1	4,8	3,41	1,186
	2	23,8		
	3	15,9		
	4	36,5		
	5	19,0		
Denetimde, denetim kuruluşlarının tekelleşmesinin önüne geçecek bir yapı oluşturulmalıdır.	1	14,3	3,96	1,355
	2	1,6		
	3	1,6		
	4	38,1		
	5	44,4		
Denetim kuruluşlarına denetim yetkisinin, sektörler bazında verilmesi denetimde etkinliği artırır.	1	11,1	3,00	1,191
	2	25,4		
	3	27,0		
	4	25,4		
	5	11,1		
Türkiye'de kurulan denetim firmalarının, yurt dışında faaliyet gösterebilmeleri için teknik destek ve teşvikler yeterlidir.	1	22,2	2,41	1,213
	2	42,9		
	3	15,9		
	4	9,5		
	5	9,5		
Denetçilerin yetiştirilmesinde, Yasal boşluklar nedeniyle, Mesleki eğitim ve yeterliliğe gereken önem verilmemektedir.	1	9,5	3,36	1,261
	2	20,6		
	3	11,1		
	4	41,3		
	5	17,5		
Farklı üniversiteler / Kurumlar tarafından verilen eğitimler standart değildir.	1	4,8		
	2	20,6		

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

	3	14,3	3,53	1,202
	4	36,5		
	5	23,8		
Denetimde kalitenin artırılması amacıyla, Üniversitelerde "MALİ DENETİM " bölümünün oluşturulması meslek elemanlarının yetiştirilmesine katkı sağlayacaktır.	1	4,8	3,82	1,143
	2	11,1		
	3	12,7		
	4	39,7		
	5	31,7		
Verilen denetim sertifikaların yurtdışındaki sertifikasyonlarla uyumlu hale getirilmesi, bağımsız denetim mesleğini etkin ve itibarlı hale getirecektir.	1	6,3	3,84	1,180
	2	9,5		
	3	11,1		
	4	39,7		
	5	33,3		

“Denetim kuruluşlarının tekelleşmesinin önüne geçecek bir yapı oluşturulmalıdır” ve “denetim kuruluşlarına denetim yetkisinin sektörler bazında verilmesi denetimde etkinliği artırır” ifadelerinin arasındaki ilişki düzeyinin tespiti çapraz tablo ile Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Denetim Yetkisinin Sektörler Bazında Verilmesi ve Denetimdeki Etkinlik Düzeyi

(E) Denetim kuruluşlarına denetim yetkisinin, sektörler bazında verilmesi denetimde etkinliği artırır.

			1	2	3	4	5	Toplam
			%	%	%	%	%	%
Denetimde, denetim kuruluşlarının tekelleşmesinin önüne geçecek bir yapı oluşturulmalıdır.	1	% (E)	55,6	33,3	11,1	0,0	0,0	100,0
	2	içinde	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
	3	% (E)	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	4	içinde	4,2	25,0	29,2	41,7	0,0	100,0
	5	% (E)	3,6	21,4	32,1	17,9	25,0	100,0
		içinde						
		% (E)						
	içinde							
	% (E)							
	içinde							
	Toplam	Toplam (N)	7	16	17	16	7	63
	% (E)	içinde	11,1	25,4	27,0	25,4	11,1	100,0

Tablo 9. Ki-Kare Test Tablosu

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Ki-Kare	39,848 ^a	16	,001
Likelihood Ratio	36,944	16	,002
Linear-by-Linear Association	14,847	1	,000
Geçerli Anket	63		

Tablo 9’da araştırmalar kapsamında denetim şirketlerinde tekelleşmenin varolduğu görülmektedir. Tabloda anlamlılık değeri $p < 0,05$ olarak görülmekte ve bu da tekelleşmenin önüne gececek bir yapının oluşturulması düşüncesinin ağır bastığını göstermektedir. Ayrıca anlamlı bir farklılık olduğundan denetim yetkisinin sektör bazlı verilmesinin denetimde etkinliği artıracadığı ve dolayısıyla denetim kalitesini olumlu yönde etkileyeceği ve bu kalite ile tekelleşmenin önüne geçilebileceği söylenbilir.

Bağımsız Denetim Kapsamında Düzenleme Yapan Kurumlara Etkiler

Yapılan yasal düzenlemelerin bağımsız denetim kapsamında düzenleme yapan kurumlara etkilerini analiz etmek amacıyla sorulan sorular ve verilerin yüzdeleri, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Bağımsız Denetim Kapsamında Düzenleme Yapan Kurumlara Etkiler

		%	Ortalama	Standart Sapma
KGK, gözetim işlemlerini yerine getirecek bir üst gözetim kurumu olmalıdır.	1	7,9	3,53	1,255
	2	17,5		
	3	11,1		
	4	39,7		
	5	23,8		
KGK yelerinin, seçim veya atamaları yapılırken Akademisyen, SMMM, YMM gibi mesleki unvan şartı aranmalıdır.	1	12,7	3,84	1,310
	2	4,8		
	3	3,2		
	4	44,4		
	5	34,9		
Denetim standartlarını belirleme yetkisi, denetim uygulamacılarının ve akademik temsilcilerin yer aldığı bir özerk kuruma bırakılmalıdır.	1	6,3	3,74	1,204
	2	12,7		
	3	11,1		
	4	39,7		
	5	30,2		

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

Bağımsız denetçileri tek çatı altında toplayacak mesleki bir örgüt oluşturulmalıdır.	1	6,3	3,79	1,259
	2	14,3		
	3	9,5		
	4	33,3		
	5	36,5		
Denetim firmaları tarafından hazırlanan denetim raporlarının Kamuyu aydınlatmada ve şeffaflıkta başarı sağlanmıştır.	1	12,7	3,07	1,168
	2	15,9		
	3	31,7		
	4	30,2		
	5	9,5		
SPK ve BDDK kanunlarında yapılan son değişikliklerle denetimde çok başlı yapı olmuştur.	1	0,0	3,52	0,964
	2	17,5		
	3	28,6		
	4	38,1		
	5	15,9		
Kamu Gözetimi Kurumu; bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemekte başarılı olmuştur.	1	9,5	3,15	1,095
	2	17,5		
	3	27,0		
	4	39,7		
	5	6,3		
KGK, SPK, BDDK, EPDK, Hazine gibi kurumların koordinasyonun sağlanmalı ve talep edilen farklı rapor formatlarının yeknesak hale getirilmelidir.	1	6,3	3,77	1,197
	2	12,7		
	3	7,9		
	4	42,9		
	5	30,2		

6102 sayılı TTK ile getirilen yasal düzenlemeler ile hazırlanan denetim raporlarına olan güvenin sağlanma düzeyi çapraz tablo ile Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Yasal Düzenlemeler ile Hazırlanan Denetim Raporlarına Olan Güven Sağlanma Düzeyi

(C) Yapılan yasal düzenlemeler ile hazırlanan denetim raporlarına olan güven sağlanmıştır.							
		1	2	3	4	5	Toplam
		%	%	%	%	%	%

6012 Sayılı Türk Ticaret Kanununun ve 6335 Sayılı Kanunla getirilen düzenlemeler, Genel kabul görmüş denetim standartlarıyla uyumludur.	1	% (C)	33,3	33,3	0,0	33,3	0,0	100,0
	2	içinde	26,7	26,7	20,0	26,7	0,0	100,0
	3	% (C)	5,6	16,7	27,8	44,4	5,6	100,0
	4	içinde	0,0	4,5	22,7	68,2	4,5	100,0
	5	% (C)	40,0	0,0	0,0	20,0	40,0	100,0
Toplam	Toplam (N)		8	9	13	29	4	63
	% (C) içinde		12,7	14,3	20,6	46,0	6,3	100,0

Tablo 12. Ki-Kare Test Tablosu

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Ki-Kare	31,135 ^a	16	,013
Likelihood Ratio	30,846	16	,014
Linear-by-Linear Association	8,597	1	,003
Geçerli Anket	63		

Tablo 12’de anlamlılık değerinin $p < 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durumda yasal düzenlemelerin yapılması ile birlikte bağımsız denetim kuruluşları tarafından hazırlanan denetim raporları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yani denetçilerin yasal düzenlemeler çerçevesinde KGK’nın denetim faaliyetlerini yürütmesi gerektiğinin düşünüldüğü, hazırlanan denetim raporlarının güvenilir ve şeffaf olduğu düşüncesinin var olduğu söylenebilir. KGK’nın bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmede ve bu kuruluşların faaliyetlerini denetlemede başarı elde ettiği böylece yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte denetim raporlarına olan güveni artırdığı söylenebilir.

Denetim Kalitesine Etkiler

Yapılan yasal düzenlemelerin denetim kalitesine etkilerini saptamak için yapılan analizde yöneltilen sorular ve verilerin yüzdeleri, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13: Denetim Kalitesine Etkiler

		%	Ortalama	Standart Sapma
6012 Sayılı Türk Ticaret Kanununun ve 6335 Sayılı Kanunla getirilen düzenlemeler, Genel kabul görmüş denetim standartlarıyla uyumludur.	1	4,8	3,17	1,040
	2	23,8		
	3	28,6		
	4	34,9		
	5	7,6		
Yeni TTK ya göre denetçi yedi yıl arka arkaya aynı şirket için denetleme raporu vermişse, o denetçi en az iki yıl değiştirilme mecburiyeti olumlu bir düzenlemedir.	1	14,3	3,42	1,316
	2	12,7		
	3	6,3		
	4	49,2		
	5	17,5		
Yapılan yasal düzenlemeler ile hazırlanan denetim raporlarına olan güven sağlanmıştır.	1	12,7	3,19	1,161
	2	14,3		
	3	20,6		
	4	46,0		
	5	6,3		
İş sahiplerine, bağımsız denetime tabi olmasının sağlayacağı faydalar anlatılması denetim kalitesini arttıracaktır.	1	11,1	3,65	1,309
	2	12,7		
	3	3,2		
	4	46,0		
	5	27,0		
Denetim kapsamına giren işletmelerin yetkili personeline, TFRS ve denetim konularında kısa süreli eğitim mecburiyeti getirilmesi denetim kalitesini arttıracaktır.	1	9,5	3,74	1,294
	2	9,5		
	3	12,7		
	4	33,3		
	5	34,9		
Yapılan yasal düzenlemelerle muhasebe standartları ve bağımsız denetim standartlarının benimsenmesi ve uygulanmasında kamu bilinci oluşmamıştır.	1	11,1	3,50	1,318
	2	14,3		
	3	12,7		
	4	36,5		
	5	25,4		
TMS, TFRS ve Vergi Usul Kanunu arasında, muhasebeleştirme ve raporlamadaki farklılıklar denetimi olumsuz etkilemektedir.	1	3,2	3,73	1,095
	2	17,5		
	3	4,8		
	4	52,4		
	5	22,2		

TMS, TFRS ve Vergi mevzuatı ivedilikle uyumlu hale getirilmelidir.	1	11,1	3,77	1,361
	2	9,5		
	3	9,5		
	4	30,2		
	5	39,7		
Bağımsız denetim ile ilgili birçok düzenleme yetkisinin Bakanlar Kuruluna bırakılması, denetimi olumsuz etkiler.	1	9,5	3,42	1,160
	2	9,5		
	3	25,4		
	4	39,7		
	5	15,9		
Denetim ücretlerine, bir standart getirilmelidir.	1	11,1	3,98	1,337
	2	4,8		
	3	7,9		
	4	27,0		
	5	49,2		
Denetçilerin denetim ücretleri, oluşturulacak ortak bir havuzdan ödenmesi denetim kalitesini olumlu etkileyecektir.	1	17,5	3,38	1,463
	2	12,7		
	3	12,7		
	4	28,6		
	5	28,6		
Denetçilere, Maliye Müfettişlerince düzenlenen vergi inceleme raporlarını ve UYAP' ta yer alan ticari dava bilgilerini görüntüleme yetkisi verilmelidir.	1	9,5	3,76	1,340
	2	11,1		
	3	12,7		
	4	27,0		
	5	39,7		
Denetlenen işletmelerin yöneticilerinin denetleme konusunda denetçileri etkilememeleri için yasal düzenleme yapılmalıdır.	1	7,9	3,96	1,256
	2	9,5		
	3	3,2		
	4	36,5		
	5	42,9		

Bağımsız Denetçi Ve Denetim Kuruluşlarının Kalitesini Artırmasına Yönelik Öneriler

Bağımsız denetimde kalitenin artırılması amacıyla hem bağımsız denetçi hem de bağımsız denetim kuruluşları ile ilgili 6 önerme kullanılmıştır. Analiz yapılırken yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri temel alınmıştır. Bu önermeler ve analizler Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Bağımsız Denetçi ve Denetim Kuruluşlarının Kalitesini Artırmasına Yönelik Öneriler

		%	Ortalama	Standart Sapma
Denetimin, denetim firması aracılığı ile yapılması denetim kalitesini artırır.	1	7,9	3,88	1,321
	2	11,1		
	3	11,1		
	4	23,8		
	5	46,0		
Bağımsız denetçilik mesleki sorumluluk sigorta primleri, oluşturulacak ortak bir fonda toplanması, bağımsız denetimde otokontrol sistemini oluşturacaktır.	1	7,9	3,38	1,098
	2	14,3		
	3	19,0		
	4	49,2		
	5	9,5		
Denetimde, denetim kuruluşlarının tekelleşmesinin önüne geçecek bir yapı oluşturulmalıdır.	1	14,3	3,96	1,355
	2	1,6		
	3	1,6		
	4	38,1		
	5	44,4		
Denetim kuruluşlarına denetim yetkisinin, sektörler bazında verilmesi denetimde etkinliği artırır.	1	11,1	3,00	1,191
	2	25,4		
	3	27,0		
	4	25,4		
	5	11,1		
Verilen denetim sertifikaların yurtdışındaki sertifikasyonlarla uyumlu hale getirilmesi, bağımsız denetim mesleğini etkin ve itibarlı hale getirecektir.	1	6,3	3,84	1,180
	2	9,5		
	3	11,1		
	4	39,7		
	5	33,3		
Denetçilerin denetim ücretleri, oluşturulacak ortak bir havuzdan ödenmesi denetim kalitesini olumlu etkileyecektir.	1	17,5	3,38	1,463
	2	12,7		
	3	12,7		
	4	28,6		
	5	28,6		

Tablo 15. Ki-Kare Test Tablosu

	Önerme 1	Önerme 2	Önerme 3	Önerme 4	Önerme 5	Önerme 6
Ki-Kare	31,365 ^a	35,968 ^a	51,524 ^a	8,349 ^a	29,619 ^a	8,190 ^a
df	4	4	4	4	4	4
p	,000	,000	,000	,080	,000	,085

Tablo 15’de bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarının denetim kalitesini artırmalarına yönelik verilen önermelerin aritmetik ortalamasına ve standart sapmasına bakıldığında aritmetik ortalamanın 3 ile 4 arasında olması katılımcıların verilen önermelere karşı kararsız kaldıklarını veya katılıyor olduklarını göstermektedir. Anlamlılık değerlerinin ise önerme 1,2,3 ve 5’te $p=0,00$ olduğu görülmekte ve anlamlı farklılık olmasından dolayı geliştirilen bu önermelerin bağımsız denetçi ve denetim kuruluşlarının kalitesini artıracığı düşünülmektedir. Fakat önerme 4 ve 6’da p değeri 0,05’ten büyüktür ve anlamlı farklılık yoktur. Bu durumda da verilen önermelerin bağımsız denetçi ve denetim kuruluşlarının kalitesini artırmayacağı görüşü olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, TR 72 bölgesinde faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı bağımsız denetçilerin bağımsız denetime ilişkin yapılan düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu açıdan ilk önce yapılan yasal düzenlemelerin hazırlanan denetim raporlarına etkisi tespit edilmiş ve bu düzenlemelerle birlikte denetim raporlarına duyulan güvenin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın bir bulgusuna göre, bağımsız denetçilerin denetim sürecinde karşılaştıkları en önemli 3 sorunu sıralarken; birinci sırada %16,66 oranla “Yapılan denetim işleminin kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmemesi” sorunu yer almaktadır. İkinci sırayı %12,87 oran ile “Denetim firmaları arasında yaşanan rekabet” sorunu yer alırken üçüncü sırayı 3 sorun birlikte paylaşmaktadır. Bunlar; “Denetime ilişkin düzenlemelerin yetersizliği, Mesleki eğitim ve yeterliliğe gereken önemin verilmemesi, Mevzuat karmaşası”dır. Denetim faaliyetlerinin yürütüldüğü sırada bağımsız denetimin kapsamı ve firmalar arası yaşanan rekabetler en önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Karmaşık ve fazla mevzuatın bulunması ve mesleki açıdan verilen eğitimlerin yetersizliği diğer önemli sorunlardır.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, bağımsız denetime dair yeterli bilgiye sahip olmayan ve gerekli önemi vermeyen denetlenen işletmelerin aynı zamanda

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

bağımsız denetim maliyetlerini de yüksek bulduğu görülmüştür. Bağımsız denetime tabi firmaların bağımsız denetime dair bilgi seviyeleri ile denetime verdikleri önem arasındaki ilişki anlamlıdır. Böylece bağımsız denetime tabi işletmelerin bilgi seviyelerinin yetersiz olması sonucunda bağımsız denetime yeterli önemi de vermedikleri söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusuna göre, denetim şirketlerinde tekelleşmenin var olduğu görülmektedir. Ayrıca anlamlı bir farklılık olduğundan denetim yetkisinin sektör bazlı verilmesinin denetimde etkinliği artıracağı ve dolayısıyla denetim kalitesini olumlu yönde etkileyeceği ve bu kalite ile tekelleşmenin önüne geçilebileceği söylenebilir.

Araştırmada, yasal düzenlemelerin yapılması ile birlikte bağımsız denetim kuruluşları tarafından hazırlanan denetim raporları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani denetçilerin yasal düzenlemeler çerçevesinde KGK'nın denetim faaliyetlerini yürütmesi gerektiğinin düşünüldüğü, hazırlanan denetim raporlarının güvenilir ve şeffaf olduğu düşüncesinin var olduğu söylenebilir.

Son olarak araştırmada, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarının denetim kalitesini artırmalarına yönelik verilen önermelerde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bundan dolayı geliştirilen bu önermelerin bağımsız denetçi ve denetim kuruluşlarının kalitesini artıracağı düşünülmektedir. Bazı önermelerde ise, anlamlı farklılık yoktur. Bu durumda da verilen önermelerin bağımsız denetçi ve denetim kuruluşlarının kalitesini artırmayacağı görüşü olduğu söylenebilir.

Bu noktayla birlikte, bu çalışmanın bulguları dikkate alındığında, Türkiye'de denetlenen işletmelerin bağımsız denetime gereken önemi vermediği, işletmelerin TMS, TFRS ve denetim standartları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve denetim kapsamının işletme yönetimi tarafından bilinmediği görülmektedir. Bu eksiklikleri giderebilmek adına aşağıdaki noktalar araştırmacılara ve konuyla ilgili karar mekanizmalarında yer alan yetkililere öneri olarak sunulmaktadır:

- Etkin, verimli ve kaliteli bir denetim süreci için denetçilere düzenli ve sistemli bir şekilde gerekli tüm eğitimler verilebilir. Ayrıca Türkiye'de kurulan denetim firmalarının yurt dışında da faaliyet gösterebilmeleri için teknik destek ve teşviklerde bulunulabilir.
- Denetim kuruluşlarının tekelleşmesinin önüne geçilmesi ve bu tekelleşmeyi engelleyici bir yapının oluşturulması adına yasal düzenlemeler ile önlemler alınabilir.

- Bağımsız denetçileri tek çatı altında toplayarak, bağımsız denetim ile ilgili düzenleme yapma yetkisi bulunan diğer kurumların da olmasıyla oluşan mevzuat karmaşasına son verilebilir. Böylece tek bir düzene bağlı bağımsız denetimin uygulanmasıyla sürecin daha sağlıklı ilerlemesi mümkün olacaktır.
- Denetim faaliyet sürecinde ortaya çıkan mevzuat karmaşıklığının önüne geçilmelidir. TMS, TFRS ve Vergi Mevzuatı acil bir şekilde uyumlu hale getirilmelidir.
- İş sahiplerine bağımsız denetime tabi olmasının önem ve faydalarının anlatılması, denetime tabi işletmelerin de yetkili personelinin TFRS ve denetim konularında bilgilendirici eğitimler alınabilir. Bu sayede denetim kalitesini olumlu yönde etkileyebilecektir.
- Araştırmanın bulguları sadece TR 72 bölgesinde faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarına bağlı bağımsız denetçilerin görüşleri ile sınırlıdır. Araştırmacılar tarafından farklı bölgelerde faaliyette bulunan bağımsız denetçilere yönelik daha kapsamlı çalışmalarla konu farklı değişkenler açısından da ele alınarak literatüre daha kapsamlı bulgular kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, H. ve Yazar Bozkurt, B. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun denetim alanında getirdiği yenilikler. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 21-30.
- Akyüz, F. ve Kestane, A. (2020). Yasal mevzuat ışığında denetçi bağımsızlığı. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 184-203.
- Aydın, Y. ve Deniz, G. (2018). 2013-2017 dönemlerinde Türkiye'de bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarının durumu. *Socia lSciences Studies Journal*, 4(20), 2483-2494.
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2011). Türkiye'de denetimin tarihsel gelişimi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21). 572-592.
- Bulut, E. (2015). Türkiye'de bağımsız denetimin kapsamı ve sınırları. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6, 60-73.
- Çelik, Ü. (2012). *Eski Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun bağımsız denetim yönünden incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Demir, M., Çiçekay, H. Arslan, Ö., ve Arslan, E. (2016). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetçilik mesleği hakkındaki düşünceleri: Van

S.Elden Ürgüp-R.M. Başar Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler...

ilinde bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 37-56.

Demirtaş Aydoğan, S. (2016). Türkiye’de Bağımsız Denetimin Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16*, 12(12).771-785.

Doğan, B. ve Hilal, E. (2019). *Türkiye’de muhasebe denetimi*, İksad Yayınları.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Resmi İnternet Sitesi.
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/1-1051/tarihce>

Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, denetim ve bağımsız denetimin gerekliliği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 51-63.

Erol, M. ve Aslan M. (2017), Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ocak (12), 55-86.

Ertaş, A. (2018), Bağımsız denetim kapsamında Türkiye’de yapılan yasal düzenlemelerin bağımsız denetim üzerine etkileri, [Doktora Tezi], Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Fırat, A. ve Şahin, M. (2012). Türkiye’de bağımsız denetimin gözetimi ve denetim faaliyetlerinin gelişimi ve tarihçesi. *Muhasebe ve Denetim Dünyası e-Dergi*, 1-10.

Güvemli, O. ve Özbirecikli, M. (2011). Türkiye’de bağımsız muhasebe denetiminin gelişim süreci 1990-2011. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 146-180.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. Baskı). Asil Yayın Dağıtım.

Karadeniz, Y. (2015). 6102 Sayılı TTK kapsamında Türkiye’de bağımsız denetim ve kurumsal yönetim uygulamalarının değerlendirilmesi: nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 313-335.

Karakoç, M. (2013). Türk Ticaret Kanunu ile birlikte bağımsız denetimde meydana gelen gelişmeler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59, 17-37.

Kaya, G. A. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim konusundaki düşüncelerine ilişkin bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 335-351.

KGK Bağımsız Denetim Yönetmeliği, (26 Aralık 2012).

Özçelik, H., Şenol, H. ve Aktürk, A. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanındaki güncel gelişmelere bakış açıları ve farkındalıkları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, 62, ss.55-71.

Özulucan, A. ve Keleş, D. ve Arslan, S. (2015). Muhasebe meslek mensuplarının 6102 sayılı türk ticaret kanunu'nda yer alan bağımsız denetim ile ilgili hususlar hakkındaki görüşlerine yönelik Ordu ilinde bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 25-42.

Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: X, No: 22. <https://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>

Uluslan, H. ve Eren, E. ve Köylü, Ç. (2012). 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği yenilikler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 55, 11-33.

Uzay, Ş. ve Bayat, S. B. (2016). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun bağımsız denetim alanında getirdiği yenilikler ve tartışmalı konular. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(5), 1503-1513.

Yünlü, M. (2020). Türkiye'deki muhasebe uygulamalarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ocak,18, 180-192.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Kasım 1, 2005. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>

6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, Aralık 30, 2012. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf>

660 Sayılı Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 26 Ekim 2011.

Psikolojik Dayanıklılığın Covid-19 Korkusu Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması¹

Salih YEŞİL

Prof.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
syes66@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3237-2258>

Yüksel MAVİ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
yüksel4689@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9724-7135>

Öz

Bir örgütün devamlılığı ve başarısı için çalışanlar oldukça önemlidir. Örgüt, çalışanları olduğu sürece hayatını devam ettirecek ve çalışanlarının başarısı sayesinde istediği konuma gelebilecektir. Çalışan ise gerek iş gerekse özel hayatında birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu noktada yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanlar zorluklarla mücadelede daha etkin olduklarından örgütler için daha fazla değerlidirler. Bu araştırmanın amacı, psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutları (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) üzerine etkisini incelemektir. Araştırmanın örneklemini Kahramanmaraş'taki bir AVM'nin 169 çalışanı meydana getirmektedir. Araştırma verilerini toplamak için anket tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırma verileri SPSS 25.0 programında frekans analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analiziyle test edilmiştir. Analiz sonucunda psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutlarını (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) etkilemediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Covid-19 Korkusu.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 12.04.2021/07.07.2021

Künye Bilgisi: Yeşil, S. ve Mavi, Y. (2021). Psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisi: Bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2281-2307. DOI: 10.33437/ksusbd.913890.

The Effect of Psychological Resilience on The Fear of Covid-19: A Field Research

Abstract

Employees are very important for the continuity and success of an organization. The organization will survive as long as it has employees and will be able to reach the desired position due to the success of its employees. Employees face some difficulties both in their professional and private life. At this point, employees with high psychological resilience are more valuable for organizations as they are more effective in dealing with difficulties. The aim of this research is to examine the impact of psychological resilience and its dimensions (commitment, challenge, and control) on fear of Covid-19 and its dimensions (psychological factors, psycho-somatic factors, economic factors and social factors). The sample of the research consists of 169 employees of a shopping mall in Kahramanmaraş. Questionnaire technique was used to collect research data. The research data were tested with frequency analysis, reliability analysis, correlation analysis and regression analysis in SPSS 25.0 program. As a result of the analysis, it was determined that psychological resilience and its dimensions (commitment, challenge and control) did not affect the fear of Covid-19 and its dimensions (psychological factors, psycho-somatic factors, economic factors and social factors).

Keywords: Psychological Resilience, Covid-19 Phobia.

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamı boyunca günlük sıkıntılardan büyük yaşam olaylarına kadar bazı zorluklarla karşı karşıya kalabilir. Genellikle mesleki ve bireysel hayatta böyle zorluklardan kaçınılamamaktadır (Buz ve Genç, 2019: 624). İnsanın karşılaştığı olumsuz durumlarda, ilk başta olumsuz duygu durumları yaşaması söz konusu olsa da zamanla bu tür durumlara uyum sağlayabilmektedir (Garnezy, 1991). Psikolojik dayanıklılığın tarihte ortaya çıkışı tıp alanındadır. Davranış bilimlerindeki psikolojik dayanıklılık çalışmalarının ise tarihsel olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür (Masten ve Obradovic, 2006: 13-14). Bu noktada mesleki ve kişisel yaşamımızda psikolojik dayanıklılığı inşa edebilmek, zor durumlara başarılı biçimde karşı koymak açısından önemlidir (Mc Ewen, 2011: 3). Psikolojik dayanıklılığı inşa etmek içinde bunun önündeki güçlüklerin saptanması ve bu konudaki kanıtların artış göstermesinin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir (Buz ve Genç, 2019: 638). Nitekim psikolojinin kişinin zayıf yönlerini incelemesinin yanında kişinin güçlü taraflarını da incelemeye başlaması neticesinde psikolojik dayanıklılık ilgi görmeye başlamıştır. Ayrıca insanların duyguları ile söz konusu duyguların zihinde

yorumlanarak yansıtılmaları açısından etkin rol oynadığı belirtilmiştir (Şahin ve Güçlü, 2018: 204).

Psikolojik dayanıklılık tanımlanması oldukça zor olan karmaşık bir kavramdır (Fletcher ve Sarkar, 2013: 13). Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda psikolojik dayanıklılık kavramının çeşitli araştırmacılar tarafından benzer olarak tanımlanmıştır (Atan ve Ünver, 2019: 209). Söz konusu tanımların odağında ise değişimlere karşı olumlu bir uyum sağlamanın, güçlüklerle karşı koymanın ve güçlüklerin üstesinden gelmenin yer aldığı belirlenmiştir (Fletcher ve Sarkar, 2013: 13). Psikolojik dayanıklılık, bir kişilik özelliği olup bireyin stresli durumları nasıl karşıladığını ve nasıl kontrol altına alabildiğini ifade eder (Saltık ve Kızıllırmak, 2020: 66). Ayrıca psikolojik dayanıklılığın kendini adama, meydan okuma ve kontrol olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır (Kobasa, 1979). Bunlardan kendini adama alt boyutu; bireyin aktif bir şekilde, gelişen olayların içerisine dâhil olması sayesinde gerçekleşen anlam ve amaç duygusu biçiminde ifade edilir (Maddi vd. 2006). Meydan okuma boyutu alt boyutu; kişinin değişime olan inancını belirtmektedir (Kamya, 2000). Kontrol alt boyutu ise yaşamdaki olaylarda bireyin kontrolü elinde tutmasıdır, güçsüzlüğü kabul etmemesi ve mücadele etmesidir şeklinde nitelendirilir (Maddi, 2004).

Güç durumlarla karşı karşıya kalındığında pes etmemek, dayanıklı olmak için bireyin herhangi bir nedene sahip olması gerekir. Bireyin hayatın anlamını arayarak ve bularak bu nedeni oluşturması mümkündür (Terzi, 2016). Hayatında herhangi bir anlama sahip olanların, başından geçen güçlükleri daha kolay bir şekilde aşabildikleri yine bu kişilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin de fazla olduğu düşünülmektedir (Ekşi vd., 2018: 1699). Psikolojik dayanıklılık düzeyi fazla insanların ileriye yönelik umudu olan, kendilerine güven duyan, pozitif olarak iş hayatlarında da daha fazla başarı sağlayacakları düşünülmektedir (Üzüm ve Şenol, 2020: 458). Psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek insanların stres eşliğinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bunlardan değişim, çatışma, kriz ve başka kritik koşullarda daha fazla motivasyon ve performans sergilemeleri beklenmektedir (Bitmiş vd., 2013). Söz konusu durum bireylere çalışma ve özel yaşamlarında kolaylık yaratır (Kavi ve Karakale, 2018: 73). Psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek çalışanların daha az gerginlik ve kaygı yaşayacakları ifade edilebilir. Ayrıca bunlar, organizasyonda karşılaştığı birtakım eylemleri örgütsel hayatın olması gereken bir sonucu şeklinde görecektir (Erkutlu ve Soyumert, 2020: 5). Nitekim örgüt çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde artış yaşanırsa bunların stresle, tükenmişlikle ve özellikle duygusal tükenmeyle mücadele etmeleri de kolay olur (Sezgin, 2012: 490-491).

Alanyazın incelendiğinde psikolojik dayanıklılık konusuyla ilgili olarak birtakım araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların bazılarında

duygusal zekânın (Büyükbayram vd., 2016: 34), örgütsel adaletsizliğin (Köse vd., 2018: 256), kişilik özelliklerinin (Polatçı vd., 2017: 566; Çavuşoğlu ve Yalçın, 2018: 62), iyimserliğin ve özgeci davranışın (Parmaksız, 2020: 293) psikolojik dayanıklılık üzerine etkisinin incelendiği belirlenmiştir. Diğer yandan alanyazındaki bazı araştırmalarda ise psikolojik dayanıklılığın iş tatmini (Kanbur vd., 2017: 133; Polatçı vd., 2017: 566-567), örgütsel adalet (İslamoğlu ve Kirtulukoğlu, 2017: 33), duygu düzenleme (Şahin ve Güçlü, 2018: 212), örgütsel dışlanma (Köse vd., 2018: 256), örgütsel vatandaşlık davranışı (Kanbur vd., 2017: 133; Altan, 2019), işten ayrılma niyeti (Altan, 2019), yaşam doyumu (Ülker Tümlü ve Reçepoğlu, 2013: 208; Kılınç vd., 2019: 115), stres yönetimi (Saltık ve Kızıllırmak, 2020: 65), mutluluk (Akbaba, 2020: 184-185) ve kaygı (Baykal, 2020: 75) üzerine etkisinin ele alındığı tespit edilmiştir. Nitekim alanyazında psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisini inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Böyle bir araştırmanın AVM çalışanları üzerinde gerçekleştirilmediği de görülmüştür. Buradan hareketle araştırmada psikolojik dayanıklılık ve Covid-19 korkusu konuları bir arada ele alınmıştır. Araştırmada psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisinin incelenmesi ve Kahramanmaraş'taki bir AVM'nin çalışanlarına uygulanmasının çalışmanın özgünlüğü açısından değerli olduğu düşünülmüştür.

Bu araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve ayrıntılı olarak sunulmuştur. Sonrasında araştırmanın metodolojisine yer verilmiş ve araştırma verileri analiz edilerek yorumlanmıştır. En son olarak araştırma sonuç ve öneriler bölümüyle bitirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde psikolojik dayanıklılık ve boyutları, Covid-19 korkusu ve boyutları kavramsal çerçeve kapsamında ayrıntılarıyla sunulmuştur.

Psikolojik Dayanıklılık ve Boyutları

Toplumsal bir varlık olan insanın, tabiatı gereğince birlikte yaşama becerisiyle donanmış bir şekilde hayata geldiği belirtilmektedir (Izgar vd., 2004). Birçok birey için hayata karşı güçlü durabilmek, birtakım zor durumlarla başa çıkabilmek ve sonrasında kalınan yerden devam edebilmek önemlidir (Kavi ve Karakale, 2018: 57). Başından geçen travmalar sonucunda bazı insanların ruh sağlıklarını yitirmeleri söz konusu olabilir. Yani depresyon, endişe ve kaygı gibi hastalıklar ile karşılaşmaları olasıdır. Böyle durumlardan kurtulmak ve iyileşmekte belirli bir süreci gerektirebilir. Bazı insanlara bakıldığında ise onların, geçirdikleri sarsıcı durumların olumsuzluklarından çok fazla etkilenmedikleri görülmektedir. Ayrıca yaşadıkları o kötü ruh halini kısa sürede atlatabilmeleri ve yaşamlarını kaldıkları noktadan sürdürmeleri de mümkündür (Doğan, 2015: 93). Bu açıdan insanları zor durumlardan koruyacak, zor

durumların üstesinden başarıyla gelebilmelerinde yardımcı olacak donanım niteliğindeki psikolojik dayanıklılık konusu büyük önem taşımaktadır (Buz ve Genç, 2019: 624). Stresle ve zorluklarla başa çıkma kapasitesi (Buchecker ve Degenhardt, 2015) biçiminde nitelendirilen psikolojik dayanıklılığın, geçtiğimiz son 20 yılda davranış bilimleri alanındaki araştırmacı ile uzmanların deneysel araştırmalarında ve kuramsal analizlerinde görülmeye başladığı belirlenmiştir (Sezgin, 2009). Nitekim pozitif psikolojinin önem taşıyan konularından biri de psikolojik dayanıklılıktır (Kavi ve Karakale, 2018: 59). Özellikle pozitif psikolojide, olumlu kavramların incelenmesi gerekliliği belirtilmesi gereken en ciddi konu şeklindedir (Akbaba, 2020: 185). Nitekim insanlardaki bozukluklar, olumsuzluklar, eksik tarafların incelenmesinin olumlu ve güçlü tarafların incelenmesine ve geliştirilmesine neredeyse hiç fırsat bırakmadığı görülmüştür (Akbaba, 2020: 180).

Psikolojik dayanıklılık ilk kez Kobasa tarafından (1979), yılında ortaya çıkarılmıştır (Öztürk ve Erdem, 2020: 30). Psikolojik dayanıklılık, kişilerin olumsuz durumlar karşısında yaşamına yeniden devam edebilme kapasitesi ve gücü olarak ifade edilmektedir (Tambulut ve Eker, 2019: 150). Ayrıca kavramın ölçümünün ve tanımlanmasının tekrardan düşünülmesi gerekliliğine ilişkin bir anlayışın olduğu da söylenmektedir (Klag ve Bradley, 2004). Birtakım araştırmacıların psikolojik dayanıklılığı, kişilik özelliği şeklinde gördükleri belirtilmektedir. Diğer yandan birtakım araştırmacıların geliştirilebilen ve sonunda da kazanılan nitelikler biçiminde değerlendirdikleri görülmektedir (Kaba ve Keklik, 2016: 100). Psikolojik dayanıklılığın ileriye yönelik olumlu beklentileri ve pozitif sosyal ilişkileri gerektirdiği vurgulanmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Psikolojik dayanıklılığın, çözüm odaklı mücadele etme ile sorunu kontrol altında tutmaya ilişkin tutumları içerdiği ifade edilmektedir (Folkman ve Lazarus, 1990). İnsanın sahip olduğu bazı bireysel koruyucu özelliklerin ve sosyal çevresinde bulunan koruyucu etmenlerin psikolojik dayanıklılığın kazanılmasında ve geliştirilerek sürdürülmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Çetin vd., 2015: 82). Çok değişken içermesi sebebiyle psikolojik dayanıklılığın ölçümüyle ilgili çeşitli araştırmaların gerçekleşmesi söz konusu olmuştur (Oktan, 2012). Araştırmalarda psikolojik dayanıklılığın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür (Hjemdal vd., 2001). Bu doğrultuda psikolojik dayanıklılık boyutları aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Kendini Adama Boyutu: Kendini adama, şartlar ve durumlar ne kadar zor olursa olsun, bireyin duruma yabancılaşmadan ve kopmadan işine yoğunlaşmasını ifade etmektedir. Meraklı olmayı ve faal olmayı gerektirdiği belirtilmektedir (Maddi, 2013: 8). Kendini adamanın kendine inanma, hayata karşı ilgi duyma, kendi amaçlarının ve değerlerinin farkına varma, duygusal destek alma ile duygusal destek vermeye istekli olmayla meydana gelen güçlü bir gerçeklik duygusunu da yanında getirmesi söz konusudur (Kamya, 2000).

Meydan Okuma Boyutu: Meydan okuma, durağan olmaktan çok değişime olan inancı ifade etmektedir (Holt vd., 1987). Bu özelliğe sahip insanlar bilgiye gayret gösterilmeden kolaylıkla ulaşamadığını, güç durumlar ve bunların karşısında verilen gayretin ve zahmetin insanın gelişiminde etkili olduğunu farkındadırlar (Kobasa vd., 1982). Böyle insanlar ise etrafındakiler tarafından kaynakları ve zamanı etkin olarak kullanan, içten, esnek, işleri kolaylaştıran ve sorun giderici insanlar olarak tanınırlar. Ayrıca değişen durumları etkili biçimde değerlendirme ve yorumlama becerisine sahip oldukları görülmektedir (Kobasa ve Puccetti, 1983).

Kontrol Boyutu: Kontrol, zorluklarla karşılaşıldığında kötü etkilenme yerine, olaylara istediği şekilde yön vereceğine inanma ve bu yönde davranmadır (Sezgin, 2012: 490-491). Bu boyutun olayların ve kişisel tepkilerin kontrol edilebilirliğine yönelik inançla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Söz konusu inanca sahip insanların, stres oluşturan durumu kontrol edebileceklerini ve bu durumu kendi menfaatlerine dönüştürebileceklerini düşündükleri görülmektedir (Motan ve Gençöz, 2009). Daha açık ifade etmek gerekirse; böyle insanlar, olayların kendi halinde gidişine izin vermek ve meydana gelecek sonuçlara katlanmak yerine, mücadele ederek olumsuz sonuçları değiştirebilecekleri konusunda kendilerine güvenirlir (Maddi vd., 2006).

Psikolojik dayanıklılık, insanın ruh halinin stres yaratan durumlarda bile sağlıklı olmasını sağladığı gibi (Williams, 2001), insanın yaşamında meydana gelen negatif durumlara yönelik kullandığı bir karşı koyma gücü şeklinde görülmektedir (Kobasa, 1979). Psikolojik dayanıklılığın stresin olumsuz sonuçlarını azaltan ve uyum sağlamayı kolay hale getiren bir nitelik olarak kendini göstermesi mümkündür (Jacelon, 1997). Psikolojik yönden dayanıklı olmanın güç bir durumu tehdit şeklinde algılamayı azaltması söz konusu olduğu gibi; etkili baş etme stratejilerinin kullanılmasını sağlayarak iyi olmaya etkisi bulunmaktadır (Saltık ve Kızılırmak, 2020: 54). Psikolojik dayanıklılığın, insanın sosyal kaynaklarını (arkadaş ve aile), bireysel kaynaklarını (hayata ilişkin gerçekçi bir yönelim, özgüven ve umut) ve sosyal yeterliliğini (yakın ilişki kurabilme yeteneği, dışadönüklük, kişilerarası ilişkilerde esneklik ve iletişim becerileri) aynı anda değerlendirmeye imkân tanıdığı görülmektedir (Friborg vd., 2003). Psikolojik dayanıklılıkta bir baş edebilme durumu söz konusudur. Birey psikolojik olarak dayanıklı ise daha mutlu ve sağlıklı bir yaşam sürecektir (Güngörmüş vd., 2015: 9-10). Ayrıca psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesi, bireylere örgüt ortamının stresiyle başa çıkma yeteneği kazandırmaktadır (Lambert vd., 2003).

Covid-19 Korkusu ve Boyutları

Dünyanın, tarihsel açıdan bakıldığında birçok zor durum ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Karşılaşılan bu zor durumların başında ise küresel boyutta görülen salgın hastalıklar gelmektedir (Ceylan ve Özkan, 2020). Herhangi bir hastalık bulaşma yoluyla bir yerden başka bir yere yayılması, kısa sürede çok fazla vakada görülmesi ve son derece bulaşıcı olması durumunda “salgın” olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2020: 109). Günümüz dünyası 2020 yılında çok derin etkileri olan bir salgın hastalığa maruz kalmıştır (Binbaşoğlu, 2020: 73). Covid-19 salgınının, dünyaya 2020 yılında damga vuran olaylardan birisi olduğu ifade edilebilir (Duygun, 2020: 233). Nitekim Covid-19’un bulaşıcılık etkisiyle sağlığa verdiği zararın, dünyada son zamanlarda yaşanan en büyük salgın olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Ünal, 2020: 14). Covid-19, henüz yeni keşfedilen ve insanlarda tanımlanmamış olan Covid-19’un yol açtığı bulaşıcı bir hastalık şeklinde nitelendirilir. Bu hastalık 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmış olup, günümüzde hemen hemen bütün dünyadaki ülkeleri etkisi altına alan bir salgın haline gelmiştir (Jiang vd., 2020). Bu salgın, Çin’de ortaya çıktıktan iki ay gibi kısa bir süre sonra büyük ölçüde tüm ülkelere yayılmaya başlamıştır (Aydın ve Doğan, 2020: 105). Beklenmedik biçimde gelişen ve hızla yayılan bu salgın, bütün dünya ülkelerinde sosyal ilişkiler, ekonomik, kültürel ve siyasi yani insan unsurunun bulunduğu her alanda etki yaratmıştır (Yıldırım vuran vd., 2020: 53). Yaşamın neredeyse her alanında çok ciddi problemlere neden olan bu salgının, her yönüyle incelenmesi büyük önem taşımaktadır (Paksoy, 2020: 143-144).

Covid-19, hayvanlardan insanlara mutasyon geçirerek bulaşan ve sonrasında insandan insana yayılan bir virüstür (Özdemir, 2020: 547) şeklinde tanımlanmaktadır. Özelliğinden dolayı neredeyse tüm ülkeler bundan korunmak adına olabildiğince sert, bir dizi fakat olması gereken tedbirler ile kurallar almaya mecbur kalmışlardır (Aydın ve Doğan, 2020: 94-95). Bu salgına engel olabilmek noktasında ülkelerden ülkelere turistik faaliyetler ve girişler-çıkışlar yasaklanmıştır (Şit ve Telek, 2020: 3). Örgüt çalışanlarının aynı zaman diliminde işyerinde bulunmalarının artık iş sağlığı ve güvenliği açısından tehdit yaratmaya başlaması, kısmi çalışma ve esnek çalışma gibi istihdam türlerinin ön plana çıkmasında etkili olmuştur (Bulut ve Pınar, 2020: 219). Ayrıca henüz doğrudan Covid-19’u tedavi edebilecek aşının veya ilacın da üretiminin gerçekleştiği söylenemez (Paksoy, 2020: 136). Covid-19 salgınına çare bulunamamış olması diğer bir taraftan bireylerin endişe ve korkuya düşmesine sebep olmuş, artan bu endişe ile korku bireylerin davranışlarına yansımıştır (Paksoy, 2020: 135). Bununla birlikte Covid-19 korkusunun psikolojik faktörler boyutu, psiko-somatik faktörler boyutu, ekonomik faktörler boyutu ve sosyal faktörler boyutu bulunmaktadır. Covid-19 korkusu boyutları, araştırmamızda kullanılan *Covid-19 Ölçeği*’nden Arpacı vd. (2020) hareketle şu şekilde açıklanabilir.

Psikolojik Faktörler Boyutu: Covid-19 korkusunun birçok insanda psikolojik açıdan rahatsızlık meydana getirdiği belirtilebilir. Bu salgın sürecinde Covid-19'a her an yakalanma riskiyle karşı karşıya olan insanın korku duyması, endişe yaşaması, gerilim içerisinde olması gibi durumların insanı psikolojik açıdan yıpratması mümkündür.

Psiko-Somatik Faktörler Boyutu: Covid-19 salgını sürecinde yaşanan psikolojik rahatsızlıkların zamanla fiziksel rahatsızlıklara yol açtığı belirtilebilir. Bu durumda insanda baş ağrısı, mide rahatsızlığı, üşüme, cilt hastalıkları vb. görülebilir. Böyle hastalıkların ise insan hayatını zorlaştırması söz konusudur.

Ekonomik Faktörler Boyutu: İnsan hayatı için önem taşıyan birtakım ihtiyaçlar (yiyecek, içecek, temizlik vb.) bulunmaktadır. Covid-19 salgını ve bunun etkilerinin ne zaman biteceğinin bilinmemesi insan ihtiyaçlarıyla ilgili korkuyu bu süreçte daha da tetiklemektedir.

Sosyal Faktörler Boyutu: Covid-19'un yayılma hızı, insanın olduğu sosyal ortamlarda özellikle kendini göstermektedir. Bu noktada Covid-19'a yakalanma korkusu nedeniyle sosyal bir varlık olan insanın, etrafında bulunan başka insanlardan uzaklaştığı görülebilir.

Covid-19 salgınıyla karşılaşınca kadar, dünyadaki hiçbir büyük güç küreselleşmeye böylesine etkin olarak meydan okumamış ya da bunu aksi yöne çevirmemiştir (Niewiadomski, 2020). Covid-19 salgınının değerleri sorgulatan, örgütlere ilişkin güven duygusunda sarsıntı yaratan hem ekonomik hem toplumsal düzen üzerinde ağır bir etki oluşturan, korku ile belirsizliğin hükmettiği evrensel nitelikte varoluşsal bir kriz meydana getirdiği görülmüştür (Bozkurt vd., 2020: 305). Covid-19 sosyo-psikolojik ve ekonomik olduğu gibi birçok alanda yıkıma neden olmuştur (Aydın ve Doğan, 2020: 108). Bunun sonucunda bireylerin psikolojik ve ekonomik yönden çökme noktasına geldikleri görülmüştür (Binbaşıoğlu, 2020: 82). Covid-19 salgınının, dünya çapında etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte küresel ekonomi düşüş yaşamış, dünya dış ticaretinde önemli bir azalma yaşanmıştır. Bu bağlamda ülkelerin ihracat ile ithalat gerçekleştiremeyecek bir hale geldikleri görülmüştür (Kaya, 2020: 233). Covid-19 küresel çapta işletmelerin kapanmasında, tüketimde azalma yaşanmasında, üretimin durmasında ve işsizlik oranının yükselişe geçmesinde etkili olmuştur (Özdemir, 2020: 547). Covid-19'un kısa bir zamanda bütün dünyada etki yaratan küresel nitelikteki bir salgına dönüşmesi, istisnasız tüm ülkelere ani yeni yükler veya yükümlülükler getirmiştir (Boyacı, 2020: 60). Sonuçta salgına karşı mücadele etmek adına mikro düzeyden makro düzeye kadar, her alanda iş birliği ile sorumluluğa ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Aydın ve Doğan, 2020: 108).

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK ile COVID-19 KORKUSU İLİŞKİSİ ve İLGİLİ HİPOTEZLER

Son yıllarda dünyada birçok değişim, gelişim, yenilik yaşanmakta bunlarında insan ve örgüt yaşamını doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği görülmektedir. Bunların meydana gelmesinde rolü olanlardan birinin belki de en önemlisinin insan olduğu dikkat çekmektedir. İnsan, özel ve çalışma hayatında birçok olumlu ve olumsuz durumla karşılaşmaktadır. İnsan hayatı için olumlu durumlar yaşamı kolaylaştırırken, olumsuz durumların yaşamı çıkmaza sürüklemesi kaçınılmazdır. İnsanın özellikle çalışma hayatına ve buradakilere faydalı olmak için verdiği uğraşlarda psikolojik dayanıklılık düzeyinin önem taşıdığı unutulmamalıdır. Diğer taraftan küresel dünyada yaşanan başka durumlarında örgütleri ve çalışanları bir şekilde etkilediği görülmektedir. Örgütlerin ve çalışanların karşı karşıya kaldığı ve mücadele etmekte oldukça zorlandığı durumlardan biri de Covid-19 salgınıdır. Covid-19 salgınının son bir yıldır neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alarak örgütleri ve çalışanları yaşam ve ölüm arasındaki o ince çizgi de kritik derecede etkilediği görülmüştür. Örgütün ve çalışanların hayatını tehdit eden Covid-19 salgını, çalışanları her yönden olduğu gibi psikolojik yönden de etkilemiştir. Bu bakımdan psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek çalışanlara sahip örgütlerin, Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine karşı mücadelede daha etkin olacakları düşünülmektedir. Alanyazındaki araştırmaların bazılarında psikolojik dayanıklılığın iş doyumunu (Kanbur vd., 2017: 133; Polatçı vd., 2017: 566-567), örgütsel adalet (İslamoğlu ve Kirtulukoğlu, 2017: 33), duygu düzenleme (Şahin ve Güçlü, 2018: 212), örgütsel dışlanma (Köse vd., 2018: 256), örgütsel vatandaşlık davranışı (Kanbur vd., 2017: 133; Altan, 2019), işten ayrılma niyeti (Altan, 2019), yaşam doyumunu (Ülker Tümlü ve Reçepoğlu, 2013: 208; Kılınç vd., 2019: 115), stres yönetimi (Saltık ve Kızılırmak, 2020: 65), mutluluk (Yılmaz Akbaba, 2020: 184-185) ve kaygı (Baykal, 2020: 75) üzerine etkisinin ele alındığı belirlenmiştir. Diğer taraftan birtakım araştırmalarda ise duygusal zekânın (Büyükbayram vd., 2016: 34), örgütsel adaletsizliğin (Köse vd., 2018: 256), kişilik özelliklerinin (Polatçı vd., 2017: 566; Çavuşoğlu ve Yalçın, 2018: 62), iyimserliğin ve özgeci davranışın (Parmaksız, 2020: 293) psikolojik dayanıklılık üzerine etkisinin incelendiği görülmüştür. Nitekim yerli ve yabancı araştırmalarda psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durum alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu çalışmada, psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutlarını (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) etkileyeceği varsayımında bulunulmuş ve ilgili hipotezler aşağıda kurulmuştur:

- H1. Kendini adama psikolojik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H2. Meydan okuma psikolojik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H3. Kontrol psikolojik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H4. Kendini adama psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H5. Meydan okuma psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H6. Kontrol psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H7. Kendini adama ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H8. Meydan okuma ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H9. Kontrol ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler.
- H10. Kendini adama sosyal faktörleri negatif yönde etkiler.
- H11. Meydan okuma sosyal faktörleri negatif yönde etkiler.
- H12. Kontrol sosyal faktörleri negatif yönde etkiler.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi, evreni ve örnekleme, etik kurul onayı, hipotezleri ve modeli, verilerin analizi ve bu analizlerin sonuçları detaylı olarak sunulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutları (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) üzerine etkisini incelemektir.

Araştırmanın Önemi

Alanyazın incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ve Covid-19 korkusu konularıyla ilgili birtakım teorik ve deneysel araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Bu alan araştırmasında psikolojik dayanıklılık ve Covid-19 korkusu konuları bir arada ele alınmıştır. Yapılan bu araştırmayla psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisi incelenmiştir. Ayrıca araştırma, Kahramanmaraş'taki bir AVM'nin çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bütün bunların araştırmayı öncekilerden farklı kılması, araştırmanın kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve yazına fayda sağlaması açısından önem taşıdığı düşünülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın en büyük sınırlılığını tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını oluşturmuştur. Covid-19'un etkisiyle birçok AVM tam zamanlı ve yarı zamanlı kapalı duruma gelmiş, çalışanlarına izin vermiş, çalışan sayısını azaltmak zorunda kalmış ve

çalışanlarını işten çıkarmıştır. Diğer taraftan araştırmanın yalnızca bir AVM’de gerçekleştirilmesi, AVM çalışanlarının anket formundaki ifadeleri algıma dereceleri ve cevaplamadaki içtenlikleri gibi sınırlılıklarda mevcuttur. Araştırmaya AVM çalışanlarının sosyal mesafe nedeniyle çekimser kalmaları, kısıtlama nedeniyle hafta içi sabah ve akşam belirli saatlerde katılmaları, araştırmanın belli bir zaman dönemini kapsamaması da (1 aylık süre) bu sınırlılıklar arasında yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Araştırmada, AVM çalışanlarının psikolojik dayanıklılık ve Covid-19 korkusuyla ilgili fikirleri ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma anket formu üç bölümden meydana gelmektedir. Anket formunun birinci bölümünde, AVM çalışanlarının demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 7 soru hazırlanmıştır. Anket formunun ikinci bölümündeki psikolojik dayanıklılık ve üçüncü bölümündeki Covid-19 korkusuyla ilgili ifadeleri ölçmede 5’li Likert Ölçeği’nden “1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum” faydalanılmıştır. Bunların dışında araştırmanın evreni ve örneklemini konusunda da bazı açıklamalarda bulunmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Evren, tespit edilen amaçlar doğrultusunda belirlenen birimler grubunun tümü olarak tanımlanmaktadır (Nakip, 2006: 196). Bu araştırmanın evrenini bir AVM’nin yaklaşık 500 çalışanı meydana getirmiştir. Bilimsel çalışmalarda evrenin bütününe ulaşılabileceği gibi belirli yöntemler ile evreni temsil edebilecek örneklemin seçilmesi de mümkün olabilir (Karasar, 2005: 127). Örneklemini de evreni en iyi temsil eden ve belli bir yöntemle göre evrenden seçilen alt grup olarak ifade edilmektedir (Nakip, 2006: 196). Araştırmanın örneklemini bu AVM’nin 169 çalışanı oluşturmuştur. Ayrıca alan araştırmasında kullanılan ölçekler ise şu şekildedir:

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği: Işık (2016), tarafından geliştirilmiştir. *Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği* toplam 21 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. *Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği*’nin kendini adama boyutu 7 ifade, meydan okuma boyutu 7 ifade ve kontrol boyutu 7 ifadedir. *Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği*’ndeki ifadelerin bazıları şu şekildedir; “Çalışmaktan çok keyif duyuyorum”, “Her yeni deneyimin yaşamımı zenginleştirdiğini düşünüyorum” ve “Kaderimi değiştirebileceğime inanırım”.

Covid-19 Korkusu Ölçeği: Arpacı vd. (2020) tarafından geliştirilmiştir. *Covid-19 Korkusu Ölçeği* toplam 20 ifade ve 4 boyuttan meydana gelmektedir. *Covid-19 Korkusu Ölçeği*’nin psikolojik faktörler boyutu 6 ifade, psiko-somatik faktörler boyutu 5 ifade, ekonomik faktörler boyutu 4 ifade ve sosyal faktörler boyutu 5 ifadedir. *Covid-19 Korkusu Ölçeği*’ndeki ifadelerin bazıları şu

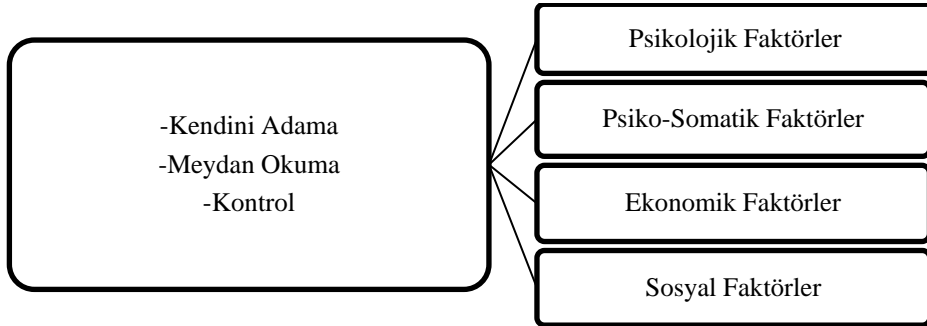
şekildedir; “Koronavirüse yakalanma korkusu beni çok endişelendiriyor”, “Koronavirüs korkusundan ciddi mide ağrıları yaşıyorum”, Koronavirüs salgını nedeniyle gıda arzı sıkıntısı ihtimali ben de endişeye yaratıyor” ve “Koronavirüs salgınından sonra, öksüren insanları gördüğümde kendimi aşırı derecede endişeli hissediyorum”.

Araştırmanın Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın anket formları uygulanmadan önce, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başvuru Formu doldurulmuş ve Etik Kurul İzni alınmıştır. Sonrasında AVM çalışanlarından bu anket formlarını gönüllülük esasına dayanarak doldurmaları istenmiştir. Araştırmaya katılan AVM çalışanlarının kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırma verileri tamamen bilimsel amaçlı kullanılmış ve üçüncü şahıslarla paylaşılmamıştır.

Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Psikolojik dayanıklılık ile Covid-19 korkusu ilişkisi ve ilgili hipotezler bölümünde bu araştırmanın hipotezleri kurulmuştur. Araştırmada psikolojik dayanıklılığın (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) üzerine etkisi Şekil 1’de model oluşturularak gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli: Psikolojik Dayanıklılık, Covid-19 Korkusu İlişkisi

Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verilerini analiz etmek için SPSS 25.0 yazılım programı kullanılmıştır. Araştırma verileri öncelikle frekans, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analiziyle test edilmiş sonrasında bunların sonuçları sunulmuş ve yorumları yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, araştırmanın demografik ve temel bulguları kapsamında istatistiki analizler yapılmış ve analizlerin bulgularına ilişkin yorumlarda bulunulmuştur.

Frekans Analizi ve Sonuçları

Araştırmada demografik özelliklere (cinsiyet, medeni durum, yaş aralığı, eğitim durumu, pozisyon, çalışma süresi ve aylık gelir) ilişkin sorular frekans analiziyle test edilmiş ve sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Frekans Analizi ve Sonuçları

	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Bay	74	43.8
	Bayan	95	56.2
Medeni Durum	Evli	88	52.1
	Bekar	81	47.9
Yaş Aralığı	25 ve Altı	39	23.1
	26-30	46	27.2
	31-35	26	15.4
	36-40	27	16.0
	41-45	14	8.3
	46 ve Üzeri	17	10.1
Eğitim Durumu	Lise	73	43.2
	Ön Lisans	35	20.7
	Lisans	30	17.8
	Yüksek Lisans	7	4.1
	Diğer	24	14.2
Pozisyon	Personel	127	75.1
	Bölüm Yöneticisi	9	5.3
	Müdür Yardımcısı	4	2.4
	Müdür	14	8.3
	Diğer	15	8.9
Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	25	14.8
	1-5 Yıl	82	48.5
	6-10 Yıl	35	20.7
	11-15 Yıl	17	10.1
	16 Yıl ve Üzeri	10	5.9
Aylık Gelir (TL)	2000-2500	64	37.9
	2501-3000	43	25.4
	3001-3500	34	20.1
	3501 ve Üzeri	28	16.6

Tablo 1’de görüldüğü üzere; AVM çalışanlarının cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde 95’ini (%56.2) bayanların oluşturduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan AVM çalışanlarından 74’ünü (%43.8) bayların meydana getirdiği

saptanmıştır. Bu durum araştırmaya katılanların çoğunluğunu bayanların oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırmada katılımcıların medeni duruma göre dağılımları incelendiğinde 88'ini (%52.1) evli, geriye kalan 81'ini (%47.9) bekârların meydana getirdiği belirlenmiştir.

Araştırmada 26-30 yaş aralığıyla 46 (%27.2), 25 ve altı yaş aralığıyla 39 (%23.1), 36-40 yaş aralığıyla 27 (%16.0), 31-35 yaş aralığıyla 26 (%15.4), 46 ve üzeri yaş aralığıyla 17 (%10.1), 41-45 yaş aralığıyla 14 (%8.3) AVM çalışanının belirli yaş aralıklarına göre dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların eğitim durumu incelendiğinde 73 (%43.2) AVM çalışanının lise mezunu olduğu görülürken, 7 (%4.1) AVM çalışanının ise yüksek lisans mezunu olduğu saptanmıştır.

AVM çalışanlarının pozisyona göre dağılımı incelendiğinde 4'ünü (%2.4) müdür yardımcısının oluşturduğu belirlenmiştir. Bu durum araştırmaya katılan AVM çalışanlarından müdür yardımcısı olanların sayıca en az olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada, 16 yıl ve üzeri çalışma süresiyle 10 (%5.9), 11-15 yıl çalışma süresiyle 17 (%10.1), 1 yıldan az çalışma süresiyle 25 (%14.8), 6-10 yıl çalışma süresiyle 35 (%20.7) ve 1-5 yıl çalışma süresiyle 82 (%48.5) katılımcının belirli çalışma süresine göre dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmada 2000-2500 (TL) aylık gelire 64 (%37.9) AVM çalışanının örneklemin en düşük gelir düzeyine sahip olduğu görülmüştür. AVM çalışanlarından 3501 ve üzeri (TL) aylık gelire 28 (%16.6) katılımcının örneklemin en yüksek gelir düzeyine sahip olduğu saptanmıştır.

Güvenirlilik Analizi ve Sonuçları

Güvenilir bir test veya ölçek, benzer şartlarda tekrar uygulandığında benzer sonuçlar vermektedir (Altunışık vd., 2010: 122), şeklinde ifade edilmektedir. Cronbach's Alpha'nın (α) en yaygın olarak kullanılan içsel güvenirlik indeksi olduğu belirtilmektedir. Bu indeks değişkenler arasındaki ortalama korelasyonu esas alıp, bir ölçekteki değişkenlerin iç tutarlılığını ölçmektedir (Bayram, 2009: 194). Cronbach's Alpha (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliğinin şu şekilde yorumlandığı görülmektedir (Kayış, 2008: 405); $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ölçeğin güvenilir olmadığını; $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ölçeğin güvenirliğinin düşük olduğunu; $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ölçeğin yeterince güvenilir olduğunu ve $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek düzeyde güvenilirlerdir.

Tablo 2. Güvenirlik Analizi ve Sonuçları

Bovutlar	Cronbach's Alpha (α)	İfade Sayısı
Psikolojik Davanıklılık		
Kendini Adama	.735	7
Meydan Okuma	.865	7
Kontrol	.650	7

Covid-19 Korkusu		
Psikolojik Faktörler	.847	6
Psiko-Somatik Faktörler	.959	5
Ekonomik Faktörler	.907	4
Sosyal Faktörler	.904	5

Tablo 2'deki görüldüğü üzere; Cronbach's Alpha (α) değerlerine göre; kendini adama boyutu (.735), meydan okuma boyutu (.865), kontrol boyutu (.650), psikolojik faktörler boyutu (.847), psiko-somatik faktörler boyutu (.959), ekonomik faktörler boyutu (.907) ve sosyal faktörler boyutu (.904) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu değerler araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Temel Bulguları

Araştırmanın temel bulguları kapsamında korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılmış ve bu analizlerin sonuçları yorumlanmaya çalışılmıştır.

Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizinin, tahmin ile kriter değişkenleri arasındaki ilginin derecesini ve yönünü tespit etmeyi amaçladığı belirtilmektedir (Kurtuluş, 2004: 329). Ayrıca korelasyon katsayısının, iki sürekli değişken arasındaki ilişkinin gücü ile yönü konusunda bilgi verdiği, katsayının (-1) ve (+1) arasında değiştiği ifade edilmektedir (Field, 2009). Bu araştırmanın korelasyon analizi ve sonuçları aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Değişkenler	Ort. ¹	S.S. ²	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
(1) Kendini Adama	3.85	.683	1								
			.169								
			.744**	1							
(2) Meydan Okuma	4.13	.762	.000								
			.169	.169							
			.674**	.776**	1						
(3) Kontrol	3.69	.643	.000	.000							
			.169	.169	.169						
			.875**	.938**	.889**	1					
(4) Psikolojik Dayanıklılık	3.89	.621	.000	.000	.000						
			.169	.169	.169	.169					
			.118	.199**	.218**	.182*	1				
(5) Psikolojik Faktörler	3.76	.945	.127	.009	.004	.018					
			.169	.169	.169	.169	.169				
			-.047	.002	.054	.001	.256**	1			
(6) Psiko-Somatik Faktörler	2.17	1.23	.543	.980	.486	.991	.001				
			.169	.169	.169	.169	.169	.169			
			.029	.055	.082	.057	.196*	.307**	1		

Sabit	2.63	.452		5.83	.000			
Kendini Adama	-.150	.161	-.108	-.931	.353	3.18	.055	.038
Meydan Okuma	.168	.169	.135	.993	.322			
Kontrol	.273	.181	.186	1.50	.133			

Tablo 4'te görüldüğü üzere; Kendini Adama (H1) ($\beta=-.108$; $p>0,05$), meydan okuma (H2) ($\beta=.135$; $p>0,05$) ve kontrol (H3)'ün ($\beta=.186$; $p>0,05$) psikolojik faktörleri etkilemediği görülmüştür. Bu sonuçlara göre (H1), (H2) ve (H3) reddedilmiştir.

Araştırmada H4. (Kendini adama psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler), H5. (Meydan okuma psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler), H6. (Kontrol psiko-somatik faktörleri negatif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Kendini Adama, Meydan Okuma ve Kontrolün Psiko-Somatik Faktörleri Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Psiko-Somatik Faktörler								
Model	B	Standart Hata	β	t	p.	F	R ²	ΔR^2
Sabit	2.13	.604		3.53	.001			
Kendini Adama	-.263	.215	-.145	-1.22	.224			
Meydan Okuma	-.033	.226	-.020	-.144	.885	.884	.016	-.002
Kontrol	.322	.242	.167	1.32	.186			

Tablo 5'te görüldüğü üzere; Kendini Adama (H4) ($\beta=-.145$; $p>0,05$), meydan okuma (H5) ($\beta=-.020$; $p>0,05$) ve kontrol (H6)'ün ($\beta=.167$; $p>0,05$) psiko-somatik faktörleri etkilemediği saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre (H4), (H5) ve (H6) reddedilmiştir.

Çalışmada H7. (Kendini adama ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler), H8. (Meydan okuma ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler), H9. (Kontrol ekonomik faktörleri negatif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kendini Adama, Meydan Okuma ve Kontrolün Ekonomik Faktörleri Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Ekonomik Faktörler								
Model	B	Standart Hata	β	t	p.	F	R ²	ΔR^2
Sabit	2.23	.600		3.72	.000			
Kendini Adama	-.090	.214	-.050	-.420	.675			
Meydan Okuma	.009	.225	.005	.038	.970	.446	.008	-.010
Kontrol	.213	.241	.112	.886	.377			

Tablo 6'daki görüldüğü üzere; Kendini adama (H7) ($\beta=-.050;p>0,05$), meydan okuma (H8) ($\beta=.005;p>0,05$) ve kontrol (H9)'un ($\beta=.112;p>0,05$) ekonomik faktörleri etkilemediği belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre (H7), (H8) ve (H9) reddedilmiştir.

Araştırmada H10. (Kendini adama sosyal faktörleri negatif yönde etkiler), H11. (Meydan okuma sosyal faktörleri negatif yönde etkiler), H12. (Kontrol sosyal faktörleri negatif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Kendini Adama, Meydan Okuma ve Kontrolün Sosyal Faktörleri Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Sosyal Faktörler								
Model	B	Standart Hata	β	t	p.	F	R ²	ΔR^2
Sabit	3.16	.542		5.83	.000			
Kendini Adama	.103	.193	.064	.534	.594	.278	.005	-.013
Meydan Okuma	-.104	.203	-.072	-.513	.608			
Kontrol	.113	.217	.066	.518	.605			

Tablo 7'de görüldüğü üzere; Kendini adama (H10) ($\beta=.064;p>0,05$), meydan okuma (H11) ($\beta=-.072;p>0,05$) ve kontrol (H12)'nin ($\beta=.066;p>0,05$) sosyal faktörleri etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre (H10), (H11) ve (H12) reddedilmiştir.

Genel olarak ise psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 8. Psikolojik Dayanıklılığın Covid-19 Korkusunu Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Covid-19 Korkusu								
Model	B	Standart Hata	β	t	p.	F	R ²	ΔR^2
Sabit	2.62	.381		6.88	.000	1.59	.009	.004
Psikolojik	.122	.097	.097	1.26	.209			

Tablo 8'de görüldüğü üzere; Genel olarak psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusunu etkilemediği görülmüştür ($\beta=.097;p>0,05$).

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanların yaşadıkları sorunların üstesinden gelerek, bir an önce hayata adapte olabilmelerinde psikolojik dayanıklılık seviyesinin önemli rolü bulunmaktadır (Ekşi vd., 2018: 1698). Toplumsal bir varlık olan bireyin, başkaları ile yaşadığı

birtakım ilişkilerinde iyimser tutum sergilemesi sonucu bencil davranma eğiliminin azalması söz konusu olur. Bu davranış eğilimi ise psikolojik dayanıklılık seviyesinde artış yaratarak insanların ruh sağlığına pozitif etki etmektedir (Parmaksız, 2019: 289). Nitekim Covid-19'un psikolojik etkilerinin oldukça büyük çapta olduğu belirtilmektedir. Böyle korkuları değerlendirmenin de önemli olduğu belirtilmektedir (Pakpour ve Griffiths, 2020).

Bu araştırmada psikolojik dayanıklılık ve Covid-19 korkusu konuları bir arada ele alınmıştır. Alanyazında psikolojik dayanıklılığın Covid-19 korkusu üzerine etkisi inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Böyle bir araştırmanın AVM çalışanları üzerinde gerçekleştirilmediği de tespit edilmiştir. Bütün bunların araştırmanın özgünlüğünü ortaya koyması ve yazındaki boşluğu doldurması açısından önem taşıdığı düşünülmüştür. Bu doğrultuda araştırmada psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutları (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) üzerine etkisini incelenmiştir.

Araştırma verilerini test etmek amacıyla SPSS 25.0 yazılım programından faydalanılmıştır. Araştırma verileri frekans analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analiziyle test edilmiştir. Araştırmanın sonuçları hakkında genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusu ve boyutlarını (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) etkilemediği saptanmıştır. Araştırmadan beklenen sonuç psikolojik dayanıklılık ve boyutlarının Covid-19 korkusu ve boyutlarını azaltacağı yönündeydi. Fakat beklenen bu sonucun araştırmada teyit edilemediği görülmektedir. Araştırma sonuçlarına dayanarak hipotezlerin tamamı (H1), (H2), (H3), (H4), (H5), (H6), (H7), (H8), (H9), (H10), (H11) ve (H12) regresyon analizi sonucunda reddedilmiştir. Nitekim alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın bulgularıyla benzer ya da çelişen sonuçlara rastlanılmadığı için karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Her ne kadar bu araştırmada teyit edilemese de çalışanların Covid-19'a yönelik korkularını azaltmak için psikolojik dayanıklılıklarını artıran etmenlere önem verilmesi gerektiği söylenebilir. Çünkü bu salgın döneminde psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek çalışanların Covid-19 korkusuyla mücadelede daha etkin olabilecekleri düşünülmektedir. Covid-19'un bütün dünyayı neredeyse tehdit ettiği göz önüne alındığında, Covid-19 korkusunu azaltmada psikolojik dayanıklılık seviyesi yüksek çalışanlara sahip örgütler, bununla mücadelede daha başarılı olabileceklerdir.

Araştırmanın sonuçlarıyla ilgili olarak gelecekte yapılması planlanan çalışmalar için araştırmacılara aşağıda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Gelecekte yapılacak psikolojik dayanıklılık konulu araştırmalar, AVM sayısı artırılarak yapılabilir.

Psikolojik dayanıklılık konulu araştırmalar gerek kamu gerekse özel sektördeki farklı örneklemler üzerinde uygulanabilir.

Psikolojik dayanıklılıkla ilgili gelecekteki araştırmalara farklı ve yeni değişkenler eklenebilir. Bunların psikolojik dayanıklılıkla olan aracılık ilişkileri incelenebilir.

Psikolojik dayanıklılıkla ilgili gelecekteki araştırmalarda nitel ve karma yöntemlerden faydalanılabilir.

Bu araştırmada psikolojik dayanıklılığın (kendini adama, meydan okuma ve kontrol) Covid-19 korkusuna (psikolojik faktörler, psiko-somatik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal faktörler) etkisi sonucu elde edilen bulgular, gelecekte yapılacak başka araştırmaların bulgularıyla desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, A. (2020). Öğretmen adaylarının mutluluk, duygusal zekâ ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(6), 179-191.
- Aktaş, S. (2020). Küresel sağlıktan sağlık turizmine Covid-19. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 107-114.
- Altan, S. (2019). Psikolojik Dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 612-629.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamaları* (6. bs.). Sakarya.
- Arpacı, İ., Karataş, K. ve Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the Covid-19 phobia scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 1-6.
- Atan, T. ve Ünver, Ş. (2019). Spor Bilimleri Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin karşılaştırılması. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 207-222.
- Aydın, B. ve Doğan, M. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) pandemisinin turistik tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki etkilerinin

- değerlendirilmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.
- Baykal, E. (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2), 68-80.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Ezgi.
- Binbaşıoğlu, H. (2020). Yeni tip Koronavirüs (Covid-19) döneminde ulusal turizm örgütlerinin resmî web sitelerinin bir iletişim aracı olarak incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(2), 73-88.
- Bitmiş, G., Sökmen, A. ve Turgut, H. (2013). Psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik üzerine etkisi: Örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 27-40.
- Boyacı, İ. (2020). Türkiye sağlık sisteminin dönüşümü (2003-13): Covid-19 pandemisi ile mücadele sürecinde sağlık reformlarına yeniden bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 59-80.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z. ve Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Buchecker, M., and Degenhardt, B. (2015). The Effects of urban inhabitants nearby outdoor recreation on their well-being and psychological resilience. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 10, 55-62.
- Bulut, R. ve Pınar, C. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde Türkiye’de istihdam ve işsizlik. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.
- Buz, S. ve Genç, B. (2019). Sosyal hizmet uzmanları için psikolojik dayanıklılığın önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 623-642.
- Büyükbayram, A., Baysan Arabacı, L., Taş, G. ve Varol, D. (2016). Öğrenci hemşirelerin duygusal zekâ ve sosyotropi-otonomi kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişki. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(3), 29-37.
- Büyükoztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem.

- Ceylan, R.F. ve Özkan, B. (2020). The economic effects of epidemics: From sars and mers to Covid-19. *Research Journal in Advanced Humanities*, 1(2), 21-29.
- Çavuşoğlu, S. ve Yalçın, M. (2018). Banka çalışanlarının kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 50-76.
- Çetin, F. Yeloğlu, H.O. ve Basım, N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Duygun, A. (2020). Covid-19 pandemisi sırasında tüketicilerin yaşam tarzlarının değerlendirilmesi. *International Academic Journal (Econder)*, 4(1), 232-247.
- Ekşi, H., Boyalı, C. ve Ümmet, D. (2018). Öğretmen adaylarının spiritüel iyi oluş ile yaşamda anlam değişkenlerinin psikolojik dayanıklılığı yordaması: Bir yapısal eşitlik modeli denemesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1695-1704.
- Erkutlu, H. ve Soyumert, N. (2020). Örgütsel politika algısı ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü. *Journal of Organizational Psychology and Behavior*, 1(1), 1-14.
- Field, A.P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. (3rd ed.). Sage.
- Fletcher, D., and Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts and theory. *European Psychologist*, 18(1), 12-23.
- Folkman, S., and Lazarus, R.S. (1990). Coping and emotion. In N.L. Stein, B. Leventhal, and T. Trabasso (Eds.), *Psychological and biological approaches to emotion* (pp. 313-332). Lawrence Erlbaum Associates.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J.H., and Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2), 65-76.

- Garnezy, N. (1991). Resilience and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34(4), 416-430.
- Güngörmüş, K., Okanlı, A. ve Kocabeyoğlu, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(1), 9-14.
- Hjemdal, O., Friborg, O., Martinussen, M., and Rosenvinge, J.H. (2001). Preliminary results from the development and validation of a Norwegian scale for measuring adult resilience. *Journal of The Norwegian Psychological Association*, 38(4), 310-317.
- Holt, P., Fine, M.J., and Tollefson, N. (1987). Mediating stress: survival of the hardy. *Psychology in the Schools*, 24(1), 51-58.
- Işık, Ş. (2016). Psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 4(2), 165-182.
- Izgar, H., Gürsel, M., Kesici, Ş. ve Negiş, A. (2004). Önder davranışlarının problem çözme becerisine etkisi. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- İslamoğlu, E. ve Kirtulukoğlu, E. (2017). Otel işletmelerinde psikolojik dayanıklılık ve yöneticilerin adalet algıları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 24-36.
- Jacelon, C.S. (1997). The trait and process of resilience. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 123-129.
- Jiang, F., Deng, L., Zhang, L., Cai, Y., Cheung, C.W., and Xia, Z. (2020). Review of the clinical characteristics of coronavirus disease 2019 (Covid-19). *Journal of General Internal Medicine*, 35(5), 1545-1549.
- Kaba, İ. ve Keklik, İ. (2016). Öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarında psikolojik dayanıklılık ve psikolojik belirtiler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 98-111.
- Kamya, H.A. (2000). Hardiness and spiritual well-being among social work students: Implications for social work education. *Journal of Social Work Education*, 36(2), 231-240.
- Kanbur, E., Kanbur, A. ve Özdemir, B. (2017). Psikolojik dayanıklılık ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide iş doyumunun aracılık

- rolü: Havacılık sektöründe bir araştırma. *İş ve insan dergisi*, 4(2), 127-141.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel.
- Kavi, E. ve Karakale, B. (2018). Çalışan psikolojisi açısından psikolojik dayanıklılık. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 55-77.
- Kaya, D.G. (2020). Covid-19 pandemisinin küresel ekonomideki izleri: Kamu finansman dengesi, ticaret hacmi, enflasyon, işsizlik ve ekonomik büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 221-237.
- Kayış, A. (2008). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. (3. bs.), Ş. Kalaycı (Editör). Asil.
- Kılınç, G., Yıldız, E. ve Kavak, F. (2019). Koah'lı hastalarda psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2), 111-116.
- Klag, S., and Bradley, G. (2004). The role of hardiness in stress and illness: An exploration of the effect of negative affectivity and gender. *British Journal of Health Psychology*, 9(2), 137-161.
- Kobasa, S. (1979). Stressful life events, personality and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Kobasa, S.C., Maddi, S.R., and Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 168-177.
- Kobasa, S.C., and Puccetti, M.C. (1983). Personality and social resources in stress resistance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(4), 839-850.
- Köse, S., Çakan, S. ve Terzi, D. (2018). Örgütsel adaletsizliğin örgütsel dışlanmaya etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 6(1), 245-264.
- Kurtuluş, K. (2004). *Pazarlama araştırmaları* (7. bs.). Literatür.
- Lambert, V.A., Lambert, C.E., and Yamase, H. (2003). Psychological hardiness, workplace stress and related stress reduction strategies. *Nursing and Health Sciences*, 5(2), 181-184.

- Maddi, S.R. (2013). *Hardiness-turning stressful circumstances into resilient growth*. Springer.
- Maddi, S.R. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279-298.
- Maddi, S.R. Harvey, R.H., Khoshaba, D.M., Lu, J.N., Perciso, M., and Brow, M. (2006). The personality construct of hardiness, III: Relationships with repression. *Journal of Personality*, 74(2), 575-598.
- Masten, A.S., and Obradovic, J. (2006). Competence and resilience in development. *Annals of The New York Academy of Sciences*, 1094, 13-27.
- Masten, A.S., and Reed, M.J. (2002). Resilience in Development. (Ed. C.R. Snyder, & S.J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology*, Oxford University, (pp. 74-88).
- Mc Ewen, K. (2011). *Building resilience at work*. Australia: Australian Academic.
- Motan, İ. ve Gençöz, F. (2009). Psikolojik dayanıklılığı nasıl ölçebiliriz? Bir Türk örneğinde Kişisel Görüş Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 17(1), 1-11.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları, teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar*. (2. bs.), Seçkin.
- Niewiadomski, P. (2020). Covid-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism? *Tourism Geographies*, 22(3), 651-656.
- Oktan, V. (2012). Psikolojik sağlamlığın gelişiminde bir moderator olarak umut. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 1691-1701.
- Özdemir, L. (2020). Covid-19 pandemisinin BİST sektör endeksleri üzerine asimetric etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 546-556.
- Öztürk, K. ve Erdem, M. (2020). Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin yönetici yeterlikleri ile öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(15), 26-47.
- Pakpour, A.H., and Griffiths, M.D. (2020). The fear of Covid-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*, 2(1), 58-63.

- Paksoy, H.M. (2020). Covid-19 pandemisi ile oluşan korku ve davranışlara inancın etkisi üzerine bir araştırma: Türkiye örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 135-155.
- Parmaksız, İ. (2020). İyimserlik, özgecilik ve medeni durumun psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 285-302.
- Polatçı, S., Irk, E., Gültekin, Z. ve Sobacı, F. (2017). Psikolojik dayanıklılık ve kişilik özellikleri tatmin düzeyini etkiler mi? *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 553-578.
- Saltık, Z. ve Kızılırmak, İ. (2020). Profesyonel turist rehberlerinde stres yönetimi ve psikolojik dayanıklılığın ölçülmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 53-70.
- Sezgin, F. (2009). Relationships between teacher organizational commitment, psychological hardiness and some demographic variables in Turkish primary schools. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 630-651.
- Sezgin, F. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 489-502.
- Şahin, T. ve Güçlü, M. (2018). Sporcularda psikolojik dayanıklılığın duygu düzenleme becerilerine etkisi: Türkiye Korumalı Futbol 1. Ligi oyuncularını örneği. *Spormetre*, 16(3), 204-216.
- Şit, A. ve Telek, C. (2020). Covid-19 pandemisinin altın ons fiyatı ve dolar endeksi üzerine etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 1-13.
- Tambulut, A. ve Eker, E. (2019). Bakıcı annelerin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı, psikolojik dayanıklılıkları ve depresyon düzeylerinin demografik değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(2), 147-176.
- Terzi, Ş. (2016). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Turgut, H., Soran, S. ve Ateş, M.F. (2017). Örgütsel özdeşleşme işten ayrılma niyeti ilişkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 577-592.

- Ülker Tümlü, G. ve Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213.
- Ünal, S. (2020). Covid-19 salgınında Borsa İstanbul şirketlerinin fiyatlamalarının etkinliği. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5, 13-31.
- Üzüm, B. ve Şenol, L. (2020). Psikolojik dayanıklılık ve üretim karşıtı iş davranışları ilişkisi: Hastane çalışanları örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 455-470.
- Williams, A. (2001). A literature review on the concept of intimacy in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 33(5), 660-667.
- Yıldırımıvuran, S., Milanlıoğlu, U.K. ve Çakan, S. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin Türk yargı sistemine etkileri. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1), 47-54.

İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisinin İncelenmesi: Adıyaman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama ^{1*}

Arif YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi,
Gölbaşı Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
arifyildiz@adiyaman.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5149-0447>

Şeyda KUYUCU

Bilim Uzmanı,
seydaatnc@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3175-4975>

Öz

Teknolojide yaşanan gelişmeler, bilginin çok hızlı bir şekilde yayılıyor olması ve rekabetin her geçen gün yoğunlaşması, internet kullanımında ciddi bir artış meydana getirmiştir. İnternet kullanımında yaşanan artışlar, tüketicilerin satın alma alışkanlıklarında da birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı; internet alışverişlerinde tüketicilerin algıladıkları e-hizmet kalitesi ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Gerekli anket çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla Adıyaman Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 26.04.2021 tarih-100 Nolu yazısı ile gerekli Etik Kurul izinleri alınmıştır. Bu kapsamda 2020-2021 Eğitim Öğretim döneminde Adıyaman Üniversitesi'nde öğrenim gören 453 öğrenciye çevrimiçi anket uygulanmıştır. Ankete katılan öğrencilerden 55'inin internetten alışveriş yapmadığı görülmüş, kalan 398 geçerli anket, analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizler neticesinde; internet alışverişlerinde algılanan e-hizmet kalitesinin tüm alt boyutları ile müşteri tatmini arasında; algılanan e-hizmet kalitesinin tüm alt

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 30.08.2021 / 12.11.2021

* Bu çalışma; Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIZ danışmanlığında, Şeyda KUYUCU tarafından tamamlanmış olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Künye Bilgisi: Yıldız, A. ve Kuyucu, Ş. (2021). İnternet alışverişlerinde algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisinin incelenmesi: Adıyaman Üniversitesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 2308-2343. DOI: 10.33437/ksusbd.988790

boyutları ile müşteri sadakati arasında ve müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternette Alışveriş, e-Ticaret, Algılanan Kalite, Müşteri Tatmini, Müşteri Sadakati.

Examining the Relationship of E-Service Quality, Customer Satisfaction and Customer Loyalty Perceived in Internet Shopping: An Application on Adıyaman University Students

Abstract

The developments in technology, the rapid spread of information and the intensification of competition day by day have created a serious increase in the use of the internet. The increase in internet usage has also caused some changes in the purchasing habits of consumers. The aim of this study; The aim of this study is to determine the relationship between the e-service quality perceived by consumers in internet shopping and customer satisfaction and customer loyalty. In order to carry out the necessary survey studies, the necessary Ethics Committee permissions were obtained with the letter No.-100 dated 26.04.2021 from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Adıyaman University. In this context, an online questionnaire was applied to 453 students studying at Adıyaman University in the 2020-2021 academic year. It was observed that 55 of the students participating in the survey did not shop online, and the remaining 398 valid questionnaires were analyzed. As a result of the analyzes made; between all sub-dimensions of perceived e-service quality in internet shopping and customer satisfaction; Statistically positive and significant relationships were found between all sub-dimensions of perceived e-service quality and customer loyalty, and between customer satisfaction and customer loyalty.

Keywords: Online Shopping, e-Commerce, Perceived Quality, Customer Satisfaction, Customer Loyalty.

GİRİŞ

Teknolojik ilerlemeler, artan rekabet ve bilginin yayılma hızındaki artış gibi durumlar, internet kullanımını her alanda zorunlu hale getirmiştir. Günlük hayattaki değişimler, yeni iş alanları ve çalışma koşulları, trafikteki yoğunluklar, iş hayatında kadınların daha fazla yer almaya başlaması gibi durumlar; zamanın daha değerli olmasına sebep olmakta ve insanları daha fazla internette alışveriş yapmaya zorlamaktadır. İnternet alışverişi, zamandan tasarrufa ilave olarak enerji ve para tasarrufu da sağlamaktadır.

İnternet alışverişinin gelişmesi, işletmeler arasındaki rekabeti de arttırmış, işletmeler müşteri sadakatine daha çok önem vermeye başlamıştır. İnternet alışverişlerinde, geleneksel pazarlama anlayışında olduğu gibi kalite ve müşteri sadakatinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tüm bunların yanında hizmet kavramı önem kazanmış, hizmet işletmelerinin yanında mal üreten işletmeler de hizmet içerikli faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır.

İnternette alışverişin her geçen gün yaygınlaşması, internette alışveriş imkanı sunan işletmeler arasında da bir rekabet ortamı oluşturmuştur. İşletmelerin rekabet avantajı sağlayabilmesi, bir yandan yeni müşteriler elde ederken diğer yandan da mevcut müşterilerini elde tutmaları ile mümkün olacaktır. Bir müşterinin, iletişim halinde olduğu işletmeden memnun olması müşteri sadakatini de beraberinde getirecektir.

Bu araştırmada; Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin alışverişleri sırasında algıladıkları e-hizmet kalitesi ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati düzeyleri arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında İnternet alışverişi, algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve son olarak müşteri sadakati kavramlarına yer verilmiştir.

İnternet Alışverişi

İnternetin yapısının açık olması ve düşük maliyeti, mevcut ve yeni bilgi ile iletişim teknolojilerini beraberinde getirmekte, işletmelere ve tüketicilere yenilikçi ve güçlü bir bilgi sistemi sunmaktadır. İnternet, alıcıların ve satıcıların bir araya gelmesini sağlamakta ve ekonomik süreçlerin yeniden örgütlenmesi için daha verimli bir şekilde yeni pazar yerleri ve fırsatları yaratmaktadır. Aynı zamanda ürün yollarını, işletmeler ve tüketicilerin arama yöntemleri ve ürüne ulaşması için özelleştirmektedir (OECD, 2000).

İnternetin sürekli gelişim halinde olması ve gün geçtikçe internet kullanıcı sayısındaki artışlar, pazarlama alanındaki yeniliklere katkı sağlamıştır (Ünal, 2010: 157). Hızlı tüketim anlayışının ortaya çıkması ve kaliteli bir ürünü daha ucuza satın alma niyeti, internet alışverişini ve elektronik ticareti beraberinde getirmiştir (Bilgili, 2019: 491).

Günümüz sanal pazar alanı olarak değerlendirilen internet, tüketicilere olduğu yerden hiçbir zahmete ve mağaza gezintilerine katlanmadan yeni bir alışveriş deneyimi sunmaktadır. İnternet ortamı sayesinde tüketiciler, gezip görülen fiziki ortamın tersine internet sitesinde rahat rahat gezip inceleme yapabildiği sanal ortama kavuşmuştur. Geleneksel mağazacılıkta ise böyle bir imkân

bulunmamaktadır. Bu anlamda pazarlamanın tüketicilere sağlamış olduğu faydalardan biri olan mekân faydasının internet alışverişlerinde daha fazla ön plana çıktığı söylenebilir. Tüketiciler kendilerine sunulan ürünün kişiselleştirilebilmesi sayesinde daha hızlı gezinti ve alışveriş yapabilmektedir (Enginkaya, 2006: 10).

Geleneksel pazarlama döneminde mal ve hizmet çeşitliliğinin yetersiz olması ülke ekonomilerinin dışarıya açılmasının önünde bir engel olmuştur. İnternette alışverişin yaygınlaşması ile birlikte mal ve hizmet çeşitliliğinin artması rekabetin artmasına neden olmuş, böylece geleneksel pazarlamadaki pazar alanları yetersiz kalmaya başlamıştır (İçli, 2002: 3).

İnternette alışverişin, internet kullanımı yoluyla tüketicilerin ulaştıkları ürün veya hizmeti satın almasına yönelik bir süreç olduğu söylenebilir (Gümül, 2015: 57). İnternette alışveriş, internet aracılığıyla üyelik veya misafir olarak istenilen ürünün sanal veya kapıda ödeme yöntemiyle satın alınmasıdır (Wikipedia.org, 2019). Tüketicilerin internet üzerinden alışverişini benimsemeleri ve uygulamaları üzerindeki itici faktörler üç farklı şekilde sıralanabilir. Bunlardan ilki tüketicilerin kariyer planlamalarıyla birlikte iş hayatında geçen sürenin artması ve bunun sonucunda alışveriş için ayrılan sürenin kısalması; ikincisi, tüketicilerin zamanlarını sevdikleriyle geçirme talepleri; üçüncüsü ise tüketicilerin interneti eğlenebildikleri bir alan olarak görmesidir (Modahl, 2001: 146). Tüm bunların yanında ulaşım ve park sorunlarının yaşanması, alışveriş merkezlerinin konumları gibi sebepler de tüketicileri internette alışveriş yapmaya yönlentmektedir (Kırcova, 2005: 68).

Kalite ve Algılanan Kalite Kavramları

Kalite kavramının kökeni, Eski Fransız “niteliği-la nature” ve “nitelikleri-qualies” kelimelerine dayanmaktadır. Bir nesnenin doğasını belirlemek için “ne tür” anlamına geldiği ve 13. Yüzyıla dayandığı bilinmektedir. Bu nedenle kalite kavramı, bir özellik, özerklik veya bir şeyin özelliği olarak tanımlanabilir. İş hayatında ise kalite kavramının ilk olarak, loncaların olduğu Orta Çağ Avrupa’sında kullanıldığı bilinmektedir. Lonca, kaliteli üretim için izlenmesi gereken zanaatkarlar birliğidir. Ürünler bu birlik tarafından kontrol edilerek piyasaya çıkmakta, piyasaya çıkmaya uygun görülmezse kaldırılmakta veya imha edilmektedir (Campanella, 1999: 30).

Mal ve hizmet açısından kalite kavramı kişilerin kullanım amaçlarına göre farklı anlamlara gelmektedir. Bunun nedeni, mal ve hizmet kalitesinin çok boyutlu olmasıdır (Tekin, 2012: 6). Kalite, gereksinimlere uygunluktur (Crosby, 1979: 7). Kalite, bir ürün ya da hizmetin, beklenen ya da olabilecek ihtiyaçları karşılayabilme derecesinin toplamıdır (Şale, 2001: 23). Kalite; mal veya hizmet

hakkında müşterinin görüşlerinin göstergesi, müşterinin istek ve ihtiyaçlarının ne derece karşılandığını gösteren bir ölçüdür (Tekin, 2012: 7).

Algılan kalite, müşterilerin beklemedikleri kaliteye göre ürün veya hizmetin performansının kıyaslanması olarak tanımlanabilir (Aaker and Jacobson, 1994: 191). Algılanan kalitenin değerle ilişkili olduğu ve tekrar satın alma kararında isteklendirme ve başkalarına duyurmaya yarar sağladığı söylenebilir (Grewal, Monro and Krishnan, 1998: 46). Algılanan kalite aslında markanın, tüketicilerin isteklerinin algılama düzeyinde giderilme derecesi ile belirlenmektedir. Bu istekler farklı düzeylerde. Örneğin, hizmet markaları kullanıcılarının hizmetin sağladığı faydalara, hizmetin güvenli olmasına, hizmet sağlayıcısının dakik ve yardımsever olmasına, iletişim kolaylığı gibi durumlara yönelik olabilir (Franzen, 2002).

Aaker (1994), algılanan kaliteyi markanın önemli bileşenlerinden biri olarak belirtmektedir ve tüketiciler kişilikleri, ihtiyaçları ve tercihleri ile de algılarını şekillendirmektedirler (Aaker and Jacobson, 1994: 196). Algılanan kalite, memnuniyet ve tutumdan ayrı anlam taşımaktadır. Bir ürün hakkında düşük beklentisi olan bir tüketici, yüksek kalite sağlayarak tatmin edilebilir (Erdil ve Uzun, 2010: 231). Algılanan kalite, pazar payını, fiyat ve kârlılığı etkilemekte ve şirketin finansal performansına ve rekabet gücüne doğrudan etki etmektedir (kobitek.com).

E-hizmet kalitesi; bir müşterinin internet sitesi aracılığıyla gerçekleştirmiş olduğu etkili alışverişi, satın alma ve dağıtım kolaylığı gibi etkileşimlerinin tamamını kapsayacak şekilde geniş bir biçimde tanımlanmıştır (Parasuraman, Zeithaml and Malhotra, 2005: 217). E-hizmet kalitesi; hizmeti sağlayan firmanın, hizmetin satın alınması ve satın alım sonrası oluşan hizmet çıktılarının tüketicinin beklentilerini ne derece karşıladığını yine tüketici değerlendirmeleri aracılığıyla belirlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Grönroos, Heinonen, Isoniemi and Lindholm, 2000: 245).

Teknolojide yaşanan gelişmeler, elektronik ticaretin, karşılaştırmalı sistemin yanında müşterilerin de hizmet kalitesi konusunda bilgili hale gelmesini sağlamıştır. Bu nedenle e-ticaret, e-hizmet, e-hizmet kalitesi ve kalitenin ölçülmesi pazarlama faaliyetlerinde bulunanların ilgi alanına dahil olmuştur. İnternetin gelişmesi ile birlikte bilgi gerektiren hizmetler, bilgisayar aracılığıyla elektronik ortamdan sunulmaya başlanmış ve gerçekleşen bu olaya ise “e-hizmet” adı verilmiştir (Bozbay, Yaman ve Özkan, 2016: 20). Elektronik ortamda hizmet sunan işletmeler ve yöneticilerin, verdikleri hizmeti müşterilerinin nasıl algıladığını bilmek, neleri önemsediklerini anlamak, kendilerini geliştirmeleri açısından önemlidir. Günümüzde internet üzerinden kaliteli ve ucuza ürün satmak yeterli olmamakta, farklı müşterilerin farklı istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek

ölçüde hizmet kalitesi sunmak gerekmektedir (İlter, 2009: 99). Hizmet kalitesi, müşterilerin hizmetten beklentisi ile gerçekleşen hizmetin kıyaslanmasıdır. Burada bahsedilen “müşteri”, sunulan hizmeti kullanmak amacıyla ödeme yapan taraftır. “Hizmet”, somut bir varlığı olmayan ana veya tanımlayıcı faaliyet olarak belirtilmekte ve “kalite” ise, rakibinden üstün olan mal ve hizmeti tüketen tarafın algıladığı soyut veya somut karşılığıdır (Çiftçi, 2006: 14). E-hizmet kalitesi aslında hizmet sunan web sitesinin; alışveriş ve dağıtım işlemini, ne kadar etkili ve kolay bir hale getirdiğidir (Kipman, 2013: 46). E-Hizmet kalitesi, sadece ticari işletmelere rekabet ortamı sağlamamakta, müşteriler için geliştirilen müşteri ilişkileri ve daha kısa süreli geri dönüşlerle birlikte ürün geliştirmeye katkı sunmaktadır (Şenel, Şenel ve Gümüştekin, 2012: 87).

Müşteri Tatmini

Müşteri, sunulan mal veya hizmetin nihai tüketen tarafıdır (Wikipedia.org, 2019). Mevcut mal veya hizmet için ödeme yapan taraftır (TDK, 2019). Satın alma sürecinde duygusal ve bilişsel faktörlerin, satın alma ve satın alma sonrası değerlendirmeleri ve müşteri tatminine etkisi müşteriyi satın almaya yönlendirdiği söylenebilir (Özer, 1999: 161). Müşteriler, bilançoda yer almasa da işletmenin sahip olduğu en değerli varlıktır. Müşteri sadece ürün satın alan tarafı değil, işletmenin üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin etkilediği herkesi kapsamaktadır (Tekin ve Zerenler, 2012: 267). Bilgi ve teknolojinin nesnel sonucu olarak tatmin kavramı önem kazanmıştır. İletişim ve ulaşım hızı, ikame ürünlerin keşfi, küreselleşme, ekonomik, hukuki, siyasi ve sosyo-kültürel gelişmelerle birlikte hiper rekabete bağlı meydana gelen “müşteri kraldır” ve “müşterimi memnun edersen satarım” düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bununla beraber işletmelerin teslim hızı, ürün kalitesi ve fiyat düzeyi gibi mükemmeliyetlerini ölçen araçlar da önem kazanmıştır (Naktiyok ve Küçük, 2003: 227).

Algılanan ve beklenen performansın yerine gelmesi durumunda, sunulan hizmet beklentiyi karşılıyorsa müşteri tatmin olmaktadır (Kotler, 2019: 90). Kısaca, müşterinin hizmetten beklentisi ve hizmeti aldıktan sonra oluşan algısının kıyaslanarak müşteri tatmin düzeyi ölçülebilmektedir (Türk, 2009: 404). Tatmin olan müşteriyi sadık müşteri haline getirebilmek için müşteriye daha kaliteli hizmetler, ürünler sunmak gerekmektedir. Müşterinin güven kazanması için istek ve ihtiyaçlarını tam karşılamak, sorunlarına çözüm bulmak işletmelerin önemli stratejileri haline gelmektedir (Demirkan, 2015: 10).

En genel tanımıyla müşteri tatmini, müşterinin satın alım sonrası elde ettiği çıktıdan kazandığı hoşnutluk duygusudur (Değermen, 2006: 26).

Müşteri Sadakati

Türk Dil Kurumu (TDK) sadakat kavramını “içten gelen bağlılık, sağlam güçlü dostluk” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2019). Müşteri sadakati; bir müşterinin elinde birçok tercih imkanı olmasına rağmen belirli mala veya hizmete ya da işletmeye karşı hissettiği yakınlık, bağlılık ve tesadüfi olmayan alışveriş tercihi, isteğidir (Bayuk ve Küçük, 2007: 290). Bir başka tanımda ise sadakat, “müşterilerin ürünü tekrar satın alarak satıcı perspektifinden gösterdiği olumlu tutumlar” şeklinde ifade edilmiştir (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 169). Müşteri sadakatinden söz edebilmek için içten gelen bağlılık duygusunun olması, sadakat için zorunluluk veya kısıtlamanın olmaması ve müşterinin tercih edebileceği başka seçeneklerin bulunması gerekmektedir. Alternatif seçenek yoksa ve müşteri hep aynı yerden almaya mecbur kalıyorsa, sadakatten söz edilmeyecektir (Kırkbir, 2007: 62).

Müşteri sadakati kavramı, müşterinin bir marka veya işletmeye karşı duyduğu bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Oyman, 2002: 170). Bir diğer tanımda ise müşteri sadakati, tüm rekabetçi etkilere karşı müşterinin ne derece kararlı kaldığı ve bağlı olduğu, işletme veya markanın ürün ve hizmetlerini kullanmaya devam ettiğidir (Baytekin, 2005: 49). Müşteri sadakati, bir müşterinin bir markayı denemesi ve markaya karşı olumlu yönelimleri ve sürekliliğidir. Marka veya işletmeler varlıklarını devam ettirebilmek için kendisine yatırım yapanların, çalışanlarının ve alışveriş yapan tüm müşterilerinin sadakatini sağlamak durumundadır. Bir bakıma müşteri sadakati işletmenin müşterisi için değer yaratması ve karşılığında müşterinin o işletmeyi benimsemesi şeklinde bütünlük kazanmaktadır (Çınar, 2007: 29-30). Memnun müşteriler yaratmak, müşterilerin daha sonraki satın alma kararlarında olumlu etkiye sahip olacağından site ziyaretlerini de arttıracığı düşünülmektedir (İlter, 2009: 103).

Dauids’e göre başarılı işletmeler müşteri sadakatini oluşturmak için dört duruma yönelmektedir. Bunlar; “marka kişiselleştirmesi, çalışanların eğitilmesi, müşteri istek ve ihtiyaçlarına odaklanmak, istikrarlı ürün veya servis gelişimi sağlamak”. İlave olarak müşteriler yalnız reklamlarla, fiyatlarla veya servis hizmetleriyle sadakat oluşturmazlar. Tüm bunlar için de ne istediğini bilen, hayatlarını daha iyi duruma getiren, onları önemseyen insanların olmasına da ihtiyaç duyabilmektedirler (Dauids, 2007: 19).

Müşteri sadakatinin oluşabilmesi müşteri memnuniyetinden; müşteri memnuniyetinin oluşması ise, müşterinin mal veya hizmetten beklentilerinin tam ve doğru karşılanabilmesinden geçmektedir (İlter, 2009: 99). Müşteri sadakati, müşterinin bir ürün veya hizmetten memnun kalması ile oluşacağı gibi memnuniyetsizlik durumunda memnuniyetsizliğin en iyi şekilde giderilmesi ve

müşteri kendisini değerli hissetmesi yoluyla da oluşabilecektir (Baytekin, 2005: 49).

YÖNTEM

Bu başlık altında; araştırmanın amacı, kapsamı, veri toplama araçları ve yöntemi, araştırmanın modeli ve hipotezleri konularına yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada; Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin alışverişleri sırasında algıladıkları e-hizmet kalitesi ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati düzeyleri arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu temel amaca ilave olarak belirlenen alt amaçlar ise şöyledir:

- Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek,
- Katılımcıların, internette ne kadar vakit harcadıklarını ve ne sıklıkla internetten alışveriş yaptıklarını belirlemek,
- Öğrencilerin interneti hangi amaçla kullandıklarını, internetten alışveriş yapma sebeplerini ve alışveriş sitelerini kullanım sıklıklarını belirlemek,
- İnternet alışveriş sonucundaki algılanan e-hizmet kalitesi düzeyini (web sayfası verimliliği ve kullanılabilirliği, web sayfasının tasarımı, bilgi kalitesi, vaatleri yerine getirme, güvence, müşteri hizmetleri sipariş yönetimi) ölçmek,
- İnternetten alışveriş sonucundaki öğrencilerde oluşan müşteri tatminini ölçmek,

İnternetten alışveriş sonucundaki öğrencilerin müşteri sadakati düzeylerini belirlemek.

Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırmada internet alışverişlerinde algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Gerekli anket çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla Adıyaman Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 26.04.2021 tarih-100 Nolu yazısı ile gerekli Etik Kurul izinleri alınmıştır. Çalışmanın evrenini 2020-2021 öğretim döneminde Adıyaman Üniversitesi'nde öğrenim gören 21.456 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, Nisan 2021-Haziran 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplam 453 öğrenciye anket uygulanmış ancak bu öğrencilerin 55'inin internetten alışveriş yapmadıkları tespit edilmiştir. Geriye kalan toplam 398 katılımcı, araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Bu araştırmada, algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi analiz etmek için oluşturulan bir on-line anket formu kullanılmıştır. Hazırlanan ölçeğin uygulanabilmesi amacıyla Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 26.04.2021 tarih- 100 sayılı toplantı kararı ile gerekli izinler alınmıştır. Sonrasında ankette kullanılacak olan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin tespit edilmesi amacıyla öncelikle 60 kişilik bir katılımcı grubu üzerinde pilot çalışma yapılmıştır. Ardından yapılan analizler neticesinde bazı soru ve önermeler ölçek kapsamından çıkarılarak, ankete nihai hali verilmiştir. İnternet üzerinden alışveriş yapmış internet kullanıcılarının, internet üzerinden alışveriş ile ilgili deneyimlerini, görüşlerini ve eğilimlerini belirlemek amacıyla hazırlanan on-line anket, internet kullanan tüketicilere sınıf grupları ve öğrenci grupları aracılığıyla uygulanmıştır.

Anket Tasarımı

Çalışma kapsamında verilerin toplanması amacıyla "İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisinin İncelenmesi: Adıyaman Üniversitesi Öğrencilerinin Üzerine Bir Uygulama" isimli anket düzenlenmiştir.

Anket 5 bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm; cinsiyet, yaş, kayıtlı olunan birim, sınıf seviyesi, ailenin aylık geliri gibi demografik özellikleri belirlemek üzere hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm; internette alışveriş sıklığı, internet üzerinden satın alınan ürünlere harcanan miktar, internette kalma süresi, interneti kullanma nedenleri, alışveriş sitelerinin kullanım sıklıkları, ürün kategorileri alışveriş sıklıkları, internette alışveriş nedenleri gibi internet kullanımının yer aldığı soruları kapsamaktadır. Üçüncü bölüm; algılanan e-hizmet kalitesine ilişkin alt boyutların yer aldığı önermeleri kapsamaktadır. Bu alt boyutlar; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği, web sayfasının tasarımı, bilgi kalitesi, vaatleri yerine getirme, güvence, müşteri hizmetleri, sipariş yönetimi şeklinde sıralanmıştır. Bu amaçla 5'li likert ölçeği (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Kayılıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde 40 önerme hazırlanmış ve katılımcılardan verilen önermelere katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Dördüncü bölümde müşteri tatminini ölçmeye yönelik 5 önerme yer almaktadır. Beşinci ve son bölümde ise, müşteri sadakatini ölçmeye yönelik 6 önerme yer almaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ankete uyarlanmış hali Tablo 1'de görüldüğü gibidir. İlgili ölçeklerin kullanımına dair gerekli izinler yazar (lar)dan alınmıştır.

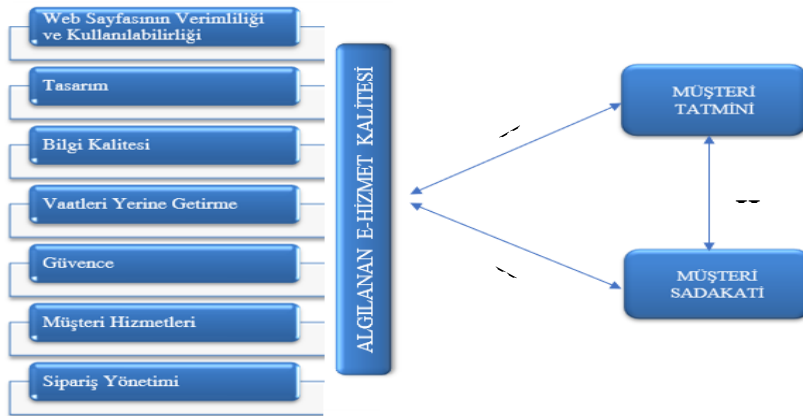
Tablo1. Geçerlilik Analizi Sonucu Ankette Kullanılan Ölçekler

Algılanan E-Hizmet Kalitesi	Web Sayfasının Verimliliği ve Kullanılabilirliği	(Kipman M., 2013)
	Tasarım	(Mohamed, Elias and Arridha, 2015), (Bayram, 2015)
	Bilgi Kalitesi	(Mohamed, Elias and Arridha, 2015)
	Yerine Getirme	(Kipman M., 2013)
	Güvence	(Kipman M. E., 2013), (Cristobal, Flavian and Guinaliu, 2007), (Mohamed, Elias and Arridha, 2015)
	Müşteri Hizmetleri	(Cristobal, Flavian and Guinaliu, 2007), (Kipman M. E., 2013)
	Sipariş Yönetimi	(Cristobal, Flavian and Guinaliu, 2007), (Kipman M. E., 2013)
Müşteri Memnuniyeti	(Bayram, 2015), (Kipman M. E., 2013)	
Müşteri Sadakati	(Kipman M. E., 2013), (Bayram, 2015)	

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında; internetten alışveriş sırasında algılanan e-hizmet kalitesi ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda cevap aranan sorulara yönelik geliştirilen hipotezleri de barındıran araştırma modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli doğrultusunda araştırmanın soruları, hipotezler ve beklenen sonuçlara ilişkin bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Soruları, Hipotezler ve Beklenen Sonuçlar

Sıra No	Araştırmanın Soruları	Hipotezler	Beklenen Sonuçlar
1	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında bir ilişki var mıdır?	H ₁ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ile müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
2	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında bir ilişki var mıdır?	H ₂ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
3	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında bir ilişki var mıdır?	H ₃ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

Kaynak: Çelik, M. (2012: 39).

BULGULAR

Araştırma verilerinin analizi için IBM SPSS 20.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırma bulguları ve analizinde, katılımcıların öncelikle demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Ardından ölçeklerin güvenilirlik seviyesini belirlemek için Cronbach’s Alpha değerinden ve geçerlilik testi için doğrulayıcı faktör analizinden, hipotezlerin ve değişkenlerin özellikleri için varyans analizi (ANOVA), T-testi ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

Veri Setine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Cronbach's Alpha değeri, faktör altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyesini göstermektedir. Bir ölçeğe güvenilirlik hesaplaması yapılabilmesi için en az 50 anket ve 30 maddeden oluşması gerekmektedir (Kalaycı, 2005: 403-404).

Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin Cronbach's Alpha değerlerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Bulguları

Cronbach's Alpha	N of Items
,980	51

Cronbach's Alpha değerleri aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2005: 405).

- 0,00–0,40 ise ölçek güvenilir değildir.
- 0,40- 0,60 ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- 0,60–0,80 ise ölçek oldukça güvenilirdir.
- 0,80–1,00 ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Çalışmada Adıyaman Üniversitesi öğrencileri örneklemini için kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,980 olarak bulunmuştur. Bu oran yüksek derecede güvenilir aralığına denk gelmektedir.

Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek için üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; korelasyon matrisinin oluşturulması, Bartlett's testi ve Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) testleridir. KMO değerinin 0,50'den büyük olması halinde veri setinin faktör analizine uygun olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2005: 321-322).

Örnek büyüklüğünün faktör analizi için uygun olup olmadığını anlaşılması için yapılan analiz sonucunda KMO= 0,950 olarak hesaplanmış, Bartlett's testi de istatistiksel olarak anlamlı (Ki-Kare 22606,036 p=0,00) çıkmıştır. Bartlett's test sonucunun anlamlı çıkması, verilerin normal dağılım gösterdiği sonucunu vermektedir. Bu testlerin sonuçlarına göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır. KMO ve Bartlett's test sonucuna Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,950
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi- Square	22606,036
	Df	1275
	Sig.	,000

Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 5'te görüldüğü gibidir.

Tablo 5. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	N	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	229	57,5
	Erkek	169	42,5
	TOPLAM	398	100
Yaş	20 yaş ve aşağısı	86	21,6
	21-23 yaş	175	44,0
	24-26 yaş	61	15,3
	27-29 yaş	24	6,0
	30-32 yaş	17	4,3
	33-35 yaş	18	4,5
	36 ve sonrası yaş	17	4,3
	TOPLAM	398	100
Eğitim Durumu	Önlisans	198	49,7
	Lisans	179	45,0
	Lisansüstü Eğitim	21	5,3
	TOPLAM	398	100
Sınıf	Hazırlık	3	,8
	1.Sınıf	127	31,9
	2.Sınıf	133	33,4
	3.Sınıf	77	19,3
	4.Sınıf	51	12,8
	5.Sınıf	2	,5
	6.Sınıf	5	1,3
	TOPLAM	398	100
Gelir Durumu	Yok	22	5,5
	Asgari	146	36,7
	3000-4500	120	30,2
	4501-6000	43	10,8
	6001-7500	38	9,5
	7501 ve fazlası	29	7,3

A.Yıldız-S.Kuyucu İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

	TOPLAM	398	100
Alışveriş Sıklığı	Her gün	2	,5
	2-3 günde bir	4	1,0
	Haftada bir	53	13,3
	Ayda bir	113	28,4
	Birkaç ayda bir	226	56,8
	TOPLAM	398	100

Öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan analiz sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir. Buna göre; katılımcıların 169'u (%42,5) erkeklerden, 229'u (%57,5) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı incelendiğinde; ağırlıklı olarak 21-23 yaş aralığında oldukları görülmektedir (%44,0). Katılımcıların okudukları birim ve sınıfları incelendiğinde; 198 kişi (%49,7) ile yoğunluğun önlisans ve 133 kişi (%33,4) ile yoğunluğun ikinci sınıfta olduğu görülmektedir. Ankete katılanların ailelerinin aylık gelir durumuna bakıldığında; en fazla yoğunluğun asgari gelir durumu düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (%36,7). Katılımcıların alışveriş yapma sıklığı sorulduğunda ise; 226 kişi (%56,8) birkaç ayda bir alışveriş yaptığını belirtmiştir.

İnternet Kullanımı ve İnternette Alışveriş Durumlarına Yönelik Bulgular

Katılımcıların; bir yıl içerisinde internet üzerinden satın aldıkları ürünlere ilişkin harcama tutarları, bir gün içerisinde internette kaldıkları süreler, interneti kullanma nedenleri, alışveriş sitelerini kullanım sıklıkları, ürün kategorilerine göre alışveriş sıklıkları ve internette alışveriş nedenlerine Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Bir Yıl İçerisinde İnternet Üzerinden Satın Alınan Ürünlere Harcanan Tutar

Harcanan Tutar	Frekans (F)	Yüzde (%)
1000 TL ve aşağısı	273	68,6
1001 TL- 2000TL	45	11,3
2001 TL- 3000TL	22	5,5
3001 TL- 4000 TL	28	7,0
4001TL -5000TL	4	1,0
5001 ve yukarısı	26	6,6
Toplam	398	100

Tablo 6'da görüldüğü üzere; katılımcıların büyük çoğunluğu (%68,6) bir yıl içerisinde 1000 TL ve aşağısı gibi düşük bir tutarda internette alışveriş yapmaktadır. Bu durum kendi kişisel gelirinin düşük olması ya da kişisel

harcamalarının ailenin başka bireyleri tarafından yapılıyor olması şeklinde açıklanabilir.

Tablo 7. Bir gün içerisinde İnternette Kalınan Süre

Harcanan Süre	Frekans (F)	Yüzde (%)
2 saat ve aşağısı	77	19,3
3-4 saat	118	29,6
5-6 saat	109	27,4
7-8 saat	48	12,1
9-10 saat	29	7,3
10 saatten fazla	17	4,3
Toplam	398	100

Tablo 7’de anket katılımcılarının bir günde internette harcadıkları süreye bakıldığında; %29,6’sı 3-4 saat aralığında internette kalırken, %4,3’ünün 10 saatten fazla kaldığı görülmektedir.

Tablo 8. İnterneti Kullanma Nedenleri

İnterneti Kullanma Nedenleri	Frekans (F)	Yüzde (%)	
Mailleri Kontrol Etmek	Hiçbir zaman	21	5,3
	Nadiren	104	26,1
	Ara sıra	109	27,4
	Sık sık	113	28,4
	Her zaman	51	12,8
	TOPLAM	398	100
Haber Okumak-İzlemek	Hiçbir zaman	19	4,8
	Nadiren	69	17,3
	Ara sıra	136	34,2
	Sık sık	127	31,9
	Her zaman	47	11,8
	TOPLAM	398	100
Film İzlemek	Hiçbir zaman	32	8,0
	Nadiren	90	22,6
	Ara sıra	134	33,7
	Sık sık	107	26,9
	Her zaman	35	8,8
	TOPLAM	398	100
Müzik Dinlemek	Hiçbir zaman	18	4,5
	Nadiren	56	14,1
	Ara sıra	77	19,3
	Sık sık	136	34,2

A.Yıldız-S.Kuyucu İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

	Her zaman	111	27,9
	TOPLAM	398	100
Sosyal Medyayı Takip Etmek	Hiçbir zaman	3	,8
	Nadiren	30	7,5
	Ara sıra	80	20,1
	Sık sık	138	34,7
	Her zaman	147	36,9
	TOPLAM	398	100
Oyun Oynamak	Hiçbir zaman	156	39,2
	Nadiren	81	20,4
	Ara sıra	73	18,3
	Sık sık	56	14,1
	Her zaman	32	8,0
	TOPLAM	398	100
Bankacılık İşlemleri-Alışveriş	Hiçbir zaman	18	4,5
	Nadiren	106	26,6
	Ara sıra	139	34,9
	Sık sık	105	26,4
	Her zaman	30	7,6
	TOPLAM	398	100
Sadece Mesleki İşlerde Kullanmak	Hiçbir zaman	49	12,3
	Nadiren	116	29,1
	Ara sıra	124	31,2
	Sık sık	85	21,4
	Her zaman	24	6,0
	TOPLAM	398	100
Şans Oyunları Oynamak	Hiçbir zaman	336	84,4
	Nadiren	33	8,3
	Ara sıra	11	2,8
	Sık sık	14	3,5
	Her zaman	4	1,0
	TOPLAM	398	100
İnternet Üzerinden Para Kazanmak	Hiçbir zaman	308	77,4
	Nadiren	35	8,8
	Ara sıra	27	6,8
	Sık sık	26	6,5
	Her zaman	2	,5
	TOPLAM	398	100
Araştırma Yapmak	Hiçbir zaman	3	,8
	Nadiren	30	7,5
	Ara sıra	124	31,2
	Sık sık	160	40,1
	Her zaman	81	20,4
	TOPLAM	398	100
Ödev Yapmak	Hiçbir zaman	12	3,0
	Nadiren	51	12,8

	Ara sıra	126	31,7
	Sık sık	141	35,4
	Her zaman	68	17,1
	TOPLAM	398	100
Yabancı Dil Geliştirmek	Hiçbir zaman	99	24,9
	Nadiren	107	26,8
	Ara sıra	91	22,9
	Sık sık	66	16,6
	Her zaman	35	8,8
	TOPLAM	398	100
Uzaktan (Online) Eğitime Devam Etmek	Hiçbir zaman	15	3,8
	Nadiren	21	5,3
	Ara sıra	34	8,5
	Sık sık	135	33,9
	Her zaman	193	48,5
	TOPLAM	398	100
Diğer (İş Aramak vb.)	Hiçbir zaman	116	29,2
	Nadiren	110	27,6
	Ara sıra	74	18,6
	Sık sık	64	16,1
	Her zaman	34	8,5
	TOPLAM	398	100

Tablo 8’de katılımcıların interneti kullanma nedenlerine bakıldığında; 113 kişi (%28,4) sık sık e-postalarını kontrol etmek için kullandığını, 21 kişi ise (%5,3) maillerini hiçbir zaman kontrol etmediğini belirtmiştir. Katılımcıların (%34,2)’si ara sıra haber okumak-izlemek için kullanırken, (%4,8)’i interneti haber okumak-izleme amacıyla hiçbir zaman kullanmamaktadır. Katılımcılardan 134 kişi ara sıra film izlemek için kullanırken, 32 kişinin ise hiçbir zaman film izlemediği görülmüştür. Yine 136 kişinin interneti sık sık müzik dinlemek için kullandığı ancak 18 kişinin hiç kullanmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Katılımcıların %34,7’si sosyal medyayı internetten sık sık takip ederken %,8’i ise hiç bu amaçla kullanmamıştır. 156 kişi hiçbir zaman interneti oyun oynamak için kullanmazken, 32 kişinin interneti her zaman oyun amaçlı kullandığına dair bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların %34,9’u interneti bankacılık işlemleri-alışveriş için ara sıra kullanırken %4,5’inin hiçbir zaman bankacılık işlemleri-alışveriş için interneti kullanmadığı görülmüştür. Katılımcıların %31,2’si interneti sadece mesleki işlerde kullanmak için ara sıra kullanırken %6’sı her zaman interneti mesleki işlerde kullanmaktadır. Katılımcıların %84,4’ü interneti şans oyunları oynamak için hiçbir zaman kullanmazken %1’i her zaman internet şans oyunları oynamak amacıyla kullanmaktadır. Katılımcılardan %77,4’ü internet üzerinden para kazanmak için hiçbir zaman interneti kullanmıyorken %,5’i her zaman internet üzerinden para kazanmak için interneti kullandığı görülmektedir.

Katılımcıların %40,2'si interneti sık sık araştırma yapmak için kullanırken, %8'i hiç araştırma yapmamaktadır. Katılımcıların %35,4'ü interneti ödev yapmak için sık sık, %3'ü ise interneti ödev yapmak için hiçbir zaman kullanmadığı görülmektedir. Katılımcıların %26,9'u nadiren de olsa interneti yabancı dili geliştirmek amaçlı kullanırken, %8,8'i her zaman yabancı dili geliştirmek için interneti kullanmaktadır. Katılımcılardan %48,5'i interneti uzaktan (online) eğitime devam etmek için her zaman; %3,8'i ise uzaktan (online) eğitime hiçbir zaman devam etmediğini belirtmiştir. Katılımcılardan %8,5'i interneti diğer (iş aramak vb.) işlemlerde her zaman kullanırken, %29,1'i interneti diğer (iş aramak vb.) işlemlerde hiçbir zaman kullanmamaktadır.

Tablo 9. Alışveriş Sitelerinin Kullanım Sıklıkları

Alışveriş Sitelerinin Kullanım Sıklıkları		Frekans (F)	Yüzde (%)
n11	Hiçbir zaman	226	56,8
	Nadiren	92	23,1
	Ara sıra	57	14,3
	Sık sık	12	3,0
	Her zaman	11	2,8
	TOPLAM	398	100
Hepsiburada	Hiçbir zaman	160	40,2
	Nadiren	103	25,9
	Ara sıra	89	22,4
	Sık sık	32	8,0
	Her zaman	14	3,5
	TOPLAM	398	100
GittiGidiyor	Hiçbir zaman	219	55,0
	Nadiren	89	22,4
	Ara sıra	58	14,6
	Sık sık	18	4,5
	Her zaman	14	3,5
	TOPLAM	398	100
Trendyol	Hiçbir zaman	30	7,5
	Nadiren	60	15,1
	Ara sıra	78	19,6
	Sık sık	101	25,4
	Her zaman	129	32,4
	TOPLAM	398	100
Çiçek Sepeti	Hiçbir zaman	144	36,3
	Nadiren	100	25,1
	Ara sıra	96	24,1
	Sık sık	34	8,5
	Her zaman	24	6,0
	TOPLAM	398	100
Letgo	Hiçbir zaman	290	72,9

	Nadiren	53	13,3
	Ara sıra	31	7,8
	Sık sık	12	3,0
	Her zaman	12	3,0
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	117	29,4
	Nadiren	65	16,3
Sosyal Medya (Instagram, Facebook vb.)	Ara sıra	78	19,6
	Sık sık	39	9,8
	Her zaman	99	24,9
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	265	66,5
	Nadiren	81	20,4
PTT Avm	Ara sıra	35	8,8
	Sık sık	14	3,5
	Her zaman	3	,8
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	298	74,8
	Nadiren	45	11,3
Dolap	Ara sıra	27	6,8
	Sık sık	23	5,8
	Her zaman	5	1,3
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	257	64,5
	Nadiren	52	13,1
Sahibinden	Ara sıra	48	12,1
	Sık sık	29	7,3
	Her zaman	12	3,0
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	307	77,1
	Nadiren	55	13,8
AliExpres	Ara sıra	23	5,8
	Sık sık	10	2,5
	Her zaman	3	,8
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	306	76,9
	Nadiren	41	10,3
Amazon	Ara sıra	24	6,0
	Sık sık	17	4,3
	Her zaman	10	2,5
	TOPLAM	398	100
	Hiçbir zaman	338	84,8
	Nadiren	35	8,8
Alibaba	Ara sıra	11	2,8
	Sık sık	11	2,8
	Her zaman	3	,8

TOPLAM	398	100
---------------	------------	------------

Tablo 9’da anket katılımcılarının alışveriş sitelerini ne sıklıkla kullandıklarına bakıldığında en fazla tercih edilen alışveriş sitesinin/uygulamasının Trendyol olduğu (ara sıra + sık sık+ her zaman= %77,4) görülmektedir. En az tercih edileni ise %93,7 (hiçbir zaman+ nadiren) oran ile Alibaba’dır. Öte yandan n11’i 226 kişi (%56,8) hiçbir zaman, 11 kişi (%2,8) her zaman; Hepsiburada’yı 160 kişi (%40,2) hiçbir zaman, 14 kişi (%3,5) her zaman; Gittigidiyor’u 219 kişi (%55,0) hiçbir zaman, 14 kişi (%3,5) her zaman; Çiçek Sepeti’ni 144 kişi (%36,2) hiçbir zaman, 24 kişi (%6,0) her zaman; Letgo’yu 290 kişi (%72,9) hiçbir zaman 12 kişi (%3,0) sık sık ve her zaman; sosyal medya (Instagram, Facebook vb.), 117 kişi (%29,4) hiçbir zaman, 39 kişi (%9,8) sık sık; PTT Avm’yi 265 kişi (%66,6) hiçbir zaman, 3 kişi (%0,8) her zaman; Dolap uygulamasını 298 kişi (%74,9) hiçbir zaman, 5 kişi (%1,3) her zaman; Sahibinden’i 257 kişi (%64,6) hiçbir zaman, 12 kişi (%3,0) her zaman; AliExpres’i 307 kişi (%77,1) hiçbir zaman, 3 kişi (%0,8) her zaman; Amazon’u 306 kişi (%76,9) hiçbir zaman, 10 kişinin ise (%2,5) her zaman kullandığını belirtmiştir.

Tablo 10. Ürün Kategorileri Alışveriş Sıklığı

Ürün Kategorileri Alışveriş Sıklığı	Frekans (F)	Yüzde (%)	
Gıda	Hiçbir zaman	246	61,8
	Nadiren	72	18,1
	Ara sıra	47	11,8
	Sık sık	19	4,8
	Her zaman	14	3,5
	TOPLAM	398	100
Kozmetik	Hiçbir zaman	130	32,7
	Nadiren	103	25,9
	Ara sıra	99	24,9
	Sık sık	44	11
	Her zaman	22	5,5
	TOPLAM	398	100
Giyim	Hiçbir zaman	25	6,3
	Nadiren	68	17,1
	Ara sıra	113	28,4
	Sık sık	112	28,1
	Her zaman	80	20,1
	TOPLAM	398	100
Cep Telefonu ve Aksesuarları	Hiçbir zaman	125	31,4
	Nadiren	116	29,1
	Ara sıra	91	22,9
	Sık sık	41	10,3
	Her zaman	25	6,3

	TOPLAM	398	100
Dergi, Kitap vb.	Hiçbir zaman	55	13,8
	Nadiren	77	19,3
	Ara sıra	143	35,9
	Sık sık	78	19,6
	Her zaman	45	11,4
	TOPLAM	398	100
Tatil, Seyahat, Etkinlik İçin Bilet	Hiçbir zaman	200	50,3
	Nadiren	75	18,8
	Ara sıra	75	18,8
	Sık sık	19	4,8
	Her zaman	29	7,3
	TOPLAM	398	100
Ev/Bahçe Ürünleri	Hiçbir zaman	167	42,0
	Nadiren	117	29,3
	Ara sıra	74	18,6
	Sık sık	33	8,3
	Her zaman	7	1,8
	TOPLAM	398	100
Araba Parçaları	Hiçbir zaman	283	71,1
	Nadiren	55	13,8
	Ara sıra	31	7,8
	Sık sık	12	3,0
	Her zaman	17	4,3
	TOPLAM	398	100
Elektronik ve Ev Eşyaları	Hiçbir zaman	134	33,7
	Nadiren	118	29,6
	Ara sıra	85	21,4
	Sık sık	36	9,0
	Her zaman	25	6,3
	TOPLAM	398	100

Tablo 10’da anket katılımcılarının ürün kategorilerine yönelik alışveriş sıklıklarına bakıldığında; katılımcıların %61,8’inin (246 kişi) hiç gıda alışverişi yapmadığı, %3,5’inin ise (14 kişi) her zaman yaptığı görülmektedir. Yine katılımcıların %37,7’si (130 kişi) hiç kozmetik ürün alışverişi yapmazken %5’i her zaman yaptığını belirtmiştir. Katılımcılardan 113 kişi ara sıra giyim alışverişi yaparken, 25 kişi hiç giyim alışverişi yapmamaktadır. Sonuçlar aynı zamanda cep telefonu ve aksesuarlarını 125 kişinin internetten hiç almadığını, 25 kişinin her zaman aldığını ve yine dergi, kitap gibi alışverişlerde ise 143 kişinin ara sıra kullanırken 45 kişinin ise hep kullandığını göstermektedir. Ayrıca, tatil, seyahat, etkinlik için bilet alışverişlerinde 200 kişi hiç interneti kullanmazken, 19 kişi sık sık internetten tatil, seyahat, etkinlik için bilet satın aldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 167 kişi ev/bahçe ürünleri için hiç internet alışverişi yapmamakla beraber, 7 kişi internetten her zaman ev/bahçe ürünleri satın aldığı görülmektedir.

Yine sonuçlara 283 kişinin hiçbir zaman araba parçaları alışverişi yapmadığını gösterirken, 12 kişinin sık sık internetten araba parçası satın aldığını göstermektedir. Son olarak katılımcılardan 134 kişi hiç elektronik ve ev eşyaları alışverişi yapmazken, 25 kişi her zaman elektronik ve ev eşyası satın aldığı görülmektedir.

Tablo 11. İnternette Alışveriş Nedenleri

İnternette Alışveriş Nedenleri	Frekans (F)	Yüzde (%)
Bol Seçenek Olması	Hiçbir zaman	4,5
	Nadiren	8,8
	Ara sıra	18,8
	Sık sık	34,2
	Her zaman	33,7
	TOPLAM	398
Rahatlık ve Kolaylık	Hiçbir zaman	1,8
	Nadiren	8,3
	Ara sıra	21,4
	Sık sık	33,4
	Her zaman	35,1
	TOPLAM	398
Zaman Kazandırma	Hiçbir zaman	9,3
	Nadiren	8,3
	Ara sıra	21,1
	Sık sık	28,6
	Her zaman	32,7
	TOPLAM	398
Fiyat Avantajı	Hiçbir zaman	5,3
	Nadiren	11,3
	Ara sıra	17,3
	Sık sık	30,2
	Her zaman	35,9
	TOPLAM	398
Güvenilir Olması	Hiçbir zaman	7,5
	Nadiren	20,6
	Ara sıra	30,7
	Sık sık	22,4
	Her zaman	18,8
	TOPLAM	398
Karşılaştırma Yapılabilmesi	Hiçbir zaman	6,8
	Nadiren	9,3
	Ara sıra	20,9
	Sık sık	31,2
	Her zaman	31,8
	TOPLAM	398
Fiziki Temas Gerektirmemesi	Hiçbir zaman	7,3
	Nadiren	14,6

Ara sıra	70	17,6
Sık sık	114	28,6
Her zaman	127	31,9
TOPLAM	398	100

Tablo 11’de katılımcıların internetten alışveriş nedenleri incelendiğinde; bol seçenek olması nedeniyle 134 kişinin (%33,7) her zaman, 18 kişinin (%4,5) hiçbir zaman; rahatlık ve kolaylık için 140 kişinin (%35,2) her zaman, 7 kişinin (%1,8) hiçbir zaman; zaman kazandırması nedeniyle 130 kişinin (%32,7) her zaman, 33 kişinin (%8,3) nadiren; fiyat avantajı olması nedeniyle 143 kişinin (%35,9) her zaman, 21 kişinin (%5,3) hiçbir zaman; güvenilir olması nedeniyle 122 kişinin (%30,7) ara sıra, 30 kişinin (%7,5) hiçbir zaman; karşılaştırma yapılabilmesi nedeniyle 127 kişinin (%31,9) her zaman, 27 kişinin (%6,8) hiçbir zaman; fiziki temas gerektirmemesi nedeniyle 127 kişinin (%31,9) her zaman, 29 kişinin (%7,3) hiçbir zaman cevaplarını verdikleri görülmektedir.

Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Bulguları

Bu kısımda, algılanan e-hizmet kalitesi boyutunun alt boyutları ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati boyutları arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 12. Algılanan e-Hizmet Kalitesi Boyutunun Alt Boyutları, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler / Alt Boyutlar		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Algılanan E-Hizmet Kalitesi	Web Sayfasının Verimliliği ve Kullanılabilirliği (1)	Pearson Corr. 1								
	Web Sayfasının Tasarımı (2)	Pearson Corr. Sig.(2-tailed)	,716** ,000	1						
	Bilgi Kalitesi (3)	Pearson Corr. Sig.(2-tailed)	,739** ,000	,652** ,000	1					
	Yerine Getirme (4)	Pearson Corr. Sig.(2-tailed)	,629** ,000	,578** ,000	,692** ,000	1				

A.Yıldız-S.Kuyucu İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

Güvence (5)	Pearson Corr.	,504**	,500**	,695**	,651**	1				
	Sig.(2- tailed)	,000	,000	,021	,000					
Müşteri Hizmetleri (6)	Pearson Corr.	,576**	,529**	,694**	,650**	,660**	1			
	Sig.(2- tailed)	,000	,001	,000	,000	,000				
Sipariş Yönetimi (7)	Pearson Corr.	,656**	,521**	,688*	,747**	,626**	,765**	1		
	Sig.(2- tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000			
Müşteri Tatmini (8)	Pearson Corr.	,656**	,560**	,682**	,678**	,709**	,712**	,748**	1	
	Sig.(2- tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		
Müşteri Sadakati (9)	Pearson Corr.	,610**	,477**	,578**	,583**	,559**	,641**	,646**	,684**	1
	Sig.(2- tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	

**P≤0,01: Korelasyon düzeyi için anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü gibi, tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır (p<0,01).

Analiz sonuçları incelendiğinde; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile web sayfasının tasarımı arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,716 olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile web sayfasının tasarımı arasında güçlü derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile bilgi kalitesi arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,739 olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile bilgi kalitesi arasında güçlü derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile bilgi kalitesi arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,652 olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı ile bilgi kalitesi arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile yerine getirme arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,629 olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile yerine getirme arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile yerine getirme arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,578 olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilgi kalitesi ile yerine getirme arasındaki korelasyon katsayısı değeri r=,692 olarak bulunmuştur. Buna göre bilgi kalitesi ile yerine getirme arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği

ve kullanılabilirliği ile güvence arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,504$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile güvence arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,500$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı ile güvence arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yerine getirme ile güvence arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,651$ olarak bulunmuştur. Buna göre yerine getirme ile güvence arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği müşteri hizmetleri arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,576$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri hizmetleri arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile müşteri hizmetleri arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,529$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı ile müşteri hizmetleri arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilgi kalitesi ile müşteri hizmetleri arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,694$ olarak bulunmuştur. Buna göre bilgi kalitesi ile müşteri hizmetleri arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yerine getirme ile müşteri hizmetleri arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,650$ olarak bulunmuştur. Buna göre yerine getirme ile müşteri hizmetleri arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güvence ile müşteri hizmetleri arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,660$ olarak bulunmuştur. Buna göre güvence ile müşteri hizmetleri arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,656$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile sipariş yönetimi arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,521$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı ile sipariş yönetimi arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilgi kalitesi ve sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,688$ olarak bulunmuştur. Buna göre bilgi kalitesi ve sipariş yönetimi arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yerine getirme ile sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,747$ olarak bulunmuştur. Buna göre yerine getirme ile sipariş yönetimi arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güvence ile sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,626$ olarak bulunmuştur. Buna göre güvence ile sipariş yönetimi arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Müşteri hizmetleri ile sipariş yönetimi arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,765$ olarak bulunmuştur. Buna göre müşteri hizmetleri ile sipariş yönetimi arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,656$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri tatmini arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,560$ olarak bulunmuştur. Buna

göre web sayfasının tasarımı ile müşteri tatmini arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilgi kalitesi ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,682$ olarak bulunmuştur. Buna göre bilgi kalitesi ile müşteri tatmini arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yerine getirme ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,678$ olarak bulunmuştur. Buna göre yerine getirme ile müşteri tatmini arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güvence ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,709$ olarak bulunmuştur. Buna göre güvence ile müşteri tatmini arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Müşteri hizmetleri ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,712$ olarak bulunmuştur. Buna göre müşteri hizmetleri ile müşteri tatmini arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sipariş yönetimi ile müşteri tatmini arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,748$ olarak bulunmuştur. Buna göre sipariş yönetimi ile müşteri tatmini arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,610$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Web sayfasının tasarımı ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,477$ olarak bulunmuştur. Buna göre web sayfasının tasarımı ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilgi kalitesi ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,578$ olarak bulunmuştur. Buna göre bilgi kalitesi ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yerine getirme ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,583$ olarak bulunmuştur. Buna göre yerine getirme ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güvence ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,559$ olarak bulunmuştur. Buna göre güvence ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Müşteri hizmetleri ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,641$ olarak bulunmuştur. Buna göre müşteri hizmetleri ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sipariş yönetimi ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,646$ olarak bulunmuştur. Buna göre sipariş yönetimi ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasındaki korelasyon katsayısı değeri $r=,684$ olarak bulunmuştur. Buna göre müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcıların korelasyon analizi sonuçlarına göre **H₁ hipotezi** (Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır) **kabul edilmiştir**. İnternet alışverişlerinde algılanan e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve orta derecede anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların korelasyon analizi sonuçlarına göre **H₂ hipotezi** (Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır) **kabul edilmiştir**. İnternet alışverişlerinde algılanan e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve orta derecede anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların korelasyon analizi sonuçlarına göre **H₃ hipotezi** (Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır) **kabul edilmiştir**. İnternet alışverişlerinde müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve orta derecede anlamlı bir ilişki vardır.

TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Günümüz yoğun çalışma ortamı, şehir trafiği, kadınların iş hayatında daha çok yer almaya başlaması zamanı daha değerli kılmış ve insanları internet kullanımına yönlendirmiştir. Son zamanlarda özellikle sanal mağazacılık boyutuna geçiş hem işletmeler hem de tüketiciler açısından birçok değişime neden olmuştur. İşletmeler bu yeni gelişmelerin farkına varmışlardır. Tüketicilerin ürüne ve ürün bilgisine kolay ulaşıyor olması, fiyat karşılaştırması yapması; işletmeleri tüketici istek ve ihtiyaçlarını daha çok önemsemeye zorlamıştır.

E-hizmetlerde de tıpkı geleneksel hizmetlerde olduğu gibi müşteri tatmini ve müşteri sadakati, işletmelerin gerek rekabet açısından avantaj sağlamaları gerekse işletmenin sürekliliği devamlılığının sağlanması açısından önem teşkil etmektedir. Literatürde hizmet kalitesinin ölçen birçok çalışma olsa da algılanan e-hizmet kalitesinin 7 alt boyutu (web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği, web sayfasının tasarımı, bilgi kalitesi, vaatleri yerine getirme, güvence, müşteri hizmetleri ve sipariş yönetimi), müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi ölçmeye dönük olması, bu çalışmanın en temel özgün değerini oluşturmaktadır.

İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Demografik değişkenler bakımından; katılımcıların %57,5'i kadınlardan; %42,5'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş değişkeni bakımından katılımcıların %80,9'unun 20-26 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından ise katılımcıların %49,7'si önlisans, %45'i lisans, %5'3'ü ise lisansüstü eğitim düzeyindeki öğrencilerdir. Sınıf düzeyi bakımından hazırlık sınıfında okuyan öğrenci oranı (%0,8) ile 5. ve 6. Sınıfta okuyan öğrenci oranının (%1,8) düşük

A.Yıldız-S.Kuyucu İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

olduğu görülmektedir. Bunun nedeni hazırlık sınıfı olan ya da 5-6 yıllık eğitim süresine sahip bölüm sayısının az olması şeklinde ifade edilebilir. Katılımcıların gelir düzeyleri genellikle asgari ücret ve aşağısındadır.

- Katılımcılar genellikle birkaç ayda bir internet üzerinden alışveriş yapmakta olup, katılımcıların bir yıl içerisinde internet üzerinden satın aldıkları ürünlere ilişkin harcadıkları tutar 1000 TL ve aşağısıdır.

- Katılımcıların %29,6'sı gün içerisinde ortalama 3-4 saat, %27,4'ü 5-6 saat zaman geçirmektedir.

- Katılımcılardan müzik dinlemek amacıyla sık sık ya da her zaman interneti kullananların oranı toplamda %62,1'dir. Sosyal medyayı takip etmek için sık sık ya da her zaman interneti kullananların oranı ise %71,6'dır. Özellikle pandemi döneminde uzaktan (online) eğitime devam etmek için sık sık ya da her zaman interneti kullananların oranı ise %82,4'tür.

- En fazla kullanılan (sık sık + her zaman) alışveriş sitesi ya da uygulaması, %57,8'lik bir oran ile trendyol'dur.

- İnternet üzerinden en fazla (sık sık + her zaman) alışveriş yapılan ürün grubu, %48,2 ile giyim ürünleri grubudur.

- Katılımcıların internet üzerinden alışveriş yapmalarının en büyük sebepler (sık sık + her zaman); rahatlık ve kolaylık (%68,6), bol seçenek olması (%67,9) ve fiyat avantajı (%66,1)'dir.

- Ankete katılanlar arasında internette alışveriş yapmayanların da olduğu görülmektedir. Araştırmanın, üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığı dikkate alındığında bu kesim, bilgisayar teknolojisi ve internet kullanımına aşina olduğu fakat çoğunluğun çalışma yoluyla gelir elde edememelerinin ve özellikle üniversiteye yeni başlayanların ve bireysel alışveriş konusunda zorluğu olanların tüketim harcamaları üzerinde etkisinin yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yaş ortalaması ve gelir düzeyi yüksek olanların daha tecrübeli ve internette alışveriş konusunda daha korkusuz oldukları söylenebilir.

- Bu bağlamda benzer çalışmalar incelendiğinde internet kullanıcılarının büyük çoğunluğunun artık online alışverişe karşı ön yargısının ortadan kalktığı az miktarda bile olsa internette alışverişini kullandığı belirlenmiştir. Bu önyargıların yerini güvene bırakmasında, internet sitelerinin tüketici haklarını korumaya yönelik gizlilik politikalarına yer vermeleri ve ödeme sırasında güvenli ödeme seçeneklerinin olması, mesafeli satış sözleşmelerine ve ön bilgilendirme formlarına yer vermelerinin tereddütlere yumuşatıcı etki yaptığı söylenebilir.

- Katılımcıların en çok tercih ettikleri alışveriş siteleri ile ilgili olarak; site kullanımının basit olduğu, kolay ve hızlı şekilde işlem yapabildikleri, satın alma işlemi sırasında ve sonrasında ürün ile ilgili sorun yaşamadıkları, kişisel bilgilerin ve kredi kartı bilgilerinin korunması konusunda müşterilere güven verdikleri, satın alma sonrasında hizmet ve yardım, iade, tazminat ve garanti gibi konularda her türlü desteğin verildiği, sipariş yönetimi sistemlerinin iyi olduğu ifade edilmektedir.

- Yapılan korelasyon analizi neticesinde; algılanan e-hizmet kalitesi boyutunun web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği alt boyutu ile web sayfasının tasarımı alt boyutu arasında pozitif yönde güçlü derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile bilgi kalitesi arasında pozitif yönde güçlü derecede; web sayfasının tasarımı ile bilgi kalitesi arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile vaatleri yerine getirme arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile vaatleri yerine getirme arasında pozitif yönde orta derecede; bilgi kalitesi ile vaatleri yerine getirme arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile güvence arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile güvence arasında pozitif yönde orta derecede; vaatleri yerine getirme ile güvence arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri hizmetleri arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile müşteri hizmetleri arasında, pozitif yönde orta derecede; bilgi kalitesi ile müşteri hizmetleri arasında, pozitif yönde orta derecede; vaatleri yerine getirme ile müşteri hizmetleri arasında pozitif yönde orta derecede güvence ile müşteri hizmetleri arasında, pozitif yönde orta derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile sipariş yönetimi arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile sipariş yönetimi arasında, pozitif yönde orta derecede; bilgi kalitesi ile sipariş yönetimi arasında pozitif yönde orta derecede; vaatleri yerine getirme ile sipariş yönetimi arasında pozitif yönde yüksek derecede; güvence ile sipariş yönetimi arasında pozitif yönde orta derecede; müşteri hizmetleri ile sipariş yönetimi arasında pozitif yönde yüksek derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde orta derecede; bilgi kalitesi ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde orta derecede; vaatleri yerine getirme ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde orta derecede; güvence ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde yüksek derecede; müşteri hizmetleri ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde yüksek derecede; Sipariş yönetimi ile müşteri tatmini arasında pozitif yönde yüksek derecede; web sayfasının verimliliği ve kullanılabilirliği ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; web sayfasının tasarımı ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; Bilgi kalitesi ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; vaatleri yerine getirme ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; güvence ile müşteri sadakati arasında pozitif

yönde orta derecede; müşteri hizmetleri ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; sipariş yönetimi ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede; müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bu doğrultuda araştırmanın soruları, hipotezler, beklenen sonuçlar ve gerçekleşen sonuçlara ilişkin bilgiler Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Araştırma Soruları, Hipotezler, Beklenen Sonuçlar ve Gerçekleşen Sonuçlar

Sıra No	Araştırmanın Soruları	Hipotezler	Beklenen Sonuçlar	Gerçekleşen Sonuçlar
1	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında bir ilişki var mıdır?	H ₁ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. H ₁ hipotezi kabul edilmiştir.
2	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında bir ilişki var mıdır?	H ₂ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde algıladıkları e-hizmet kalitesi ve müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. H ₂ hipotezi kabul edilmiştir.
3	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında bir ilişki var mıdır?	H ₃ : Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin internet alışverişlerinde müşteri tatmini ile müşteri sadakati arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. H ₃ hipotezi kabul edilmiştir.

---

yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	ilişki edilmiştir. hipotezi edilmiştir.	tespit H ₃ kabul
----------------------------------	----------------------------------	--	--------------------------------

---

Kaynak: Çelik, M. (2012).

Tüketicilerin, farklı alternatifler arasında her zaman kendilerine daha çok fayda sağlayacak ürünleri tercih edecekleri bilinmelidir (Aslan ve Özbeyaz, 2019: 1987). İnternet teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeye ayak uydurabilmek amacıyla işletmeler, müşteri hizmetleri, online ürün bilgisi arama ve satın alma, ürünler arası karşılaştırma yapabilme gibi birçok özelliği internet alışverişi ortamlarına eklemişlerdir. İnternette sunulan bu hizmetlerin de geleneksel hizmetlerde olduğu gibi kaliteli olarak sunulması önem arz etmektedir.

Bu bağlamda e-ticaret konusunda hiç deneyimi olmayan işletmelerin, e-ticarete yönelmeden önce mevcut altyapısını gözden geçirip, doğru pazar araştırmaları yapmaları gerekmektedir.

Pazarlama uygulamalarında başarı yakalayabilmek için doğru müşteri analizi yapmak ve doğru hedef kitle belirlemek son derece önemlidir. E-ticaret uygulamalarında da durum aynı olmaktadır. Mevcut pazara ait müşteri analizleri yeni bir pazara yönelme konusunda aynı başarıyı göstermeyebilir. Özellikle farklı demografik yapıdaki tüketiciler için istek ve ihtiyaçlar da farklılık gösterebilecektir. Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular neticesinde, işletmelere yönelik sunulabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- İşletmeler, bilgi teknolojileri sayesinde sanal mağazalarını geleneksel mağaza gibi dizayn edebilmelilerdir. İşletmelerin yenilikleri takip etmesi ve sanal ortamda ürün deneyebilme özelliği gibi birtakım uygulamalar geliştirmesi, internette alışveriş konusunda hala devam etmekte olan önyargılara çözüm oluşturabilecektir.
- İşletmeler, online alışverişi teşvik edecek ve kolaylaştıracak birtakım mobil uygulamalar geliştirebilmelidir.
- Katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal medyayı aktif bir şekilde kullandığı görüldüğünden, işletmeler sosyal medyada çok daha fazla yer alabilmeli, yeni neslin diline uygun bir dil kullanabilmelidir.
- İnternet üzerinden en fazla alışveriş yapılan ürün grubunun giyim ürünleri grubu olduğu dikkate alındığında, bu sektördeki rekabetin daha fazla artacağına dikkat edilmeli, diğer ürün gruplarına yönelik online alışveriş politikaları gözden geçirilmelidir.

- Katılımcıların internet üzerinden alışveriş yapmalarının temel sebepleri; rahatlık-kolaylık, bol seçenek ve fiyat avantajı olduğundan, internet üzerinden alışveriş hacimleri az olan işletmeler, özellikle bu faktörler açısından kendi analizlerini yapabilmelidir.
- İnternet üzerinden alışveriş yapmayan kişilerin alışveriş yapmama sebepleri analiz edilmeli, bu konuda gerekli stratejiler geliştirilmelidir.
- İnternet üzerinden alışveriş deneyimi ile ilgili olarak müşterilerin gerek alışveriş öncesinde gerek alışveriş esnasında ve gerekse alışveriş sonrasında ulaşabilecekleri etkili bir müşteri hizmetleri olmalıdır.

Yapılan araştırmada algılanan e-hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiler dikkate alınmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, algılanan değer ya da e-mağaza imajı gibi literatüre katkısı olan başka değişkenler de modele eklenerek araştırma genişletilebilir.

Bu çalışma, internetten alışveriş yapan Adıyaman Üniversitesi öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Yine benzer şekilde farklı meslek grupları, farklı elektronik pazar grupları ve günümüzde daha çok ön planda olan ve teknolojiyi daha yoğun kullanan Z kuşağı gibi farklı örneklem grupları üzerinde de benzer çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. and Jacobson, R. (1994, 05). The financial information content of perceived quality. *Journal of Marketing Research*, 31(2), 191-201.
- Aslan, R., & Özbeyaz, A. (2019). Satın alma sürecinde marka bağımlılığı üzerine bir araştırma: Adıyaman Üniversitesi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1968-1990.
- Bayram, A. (2015). *Seyahat acentelerinin e-hizmet uygulamalarının kalitesinin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatine etkisi: Ankara örneği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. *Gazi Üniversitesi*,
- Baytekin, E. P. (2005). Toplam kalite hedefinde müşteri memnuniyetinden müşteri sadakatine. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler E-Dergisi*(1), 41-52.
- Bayuk, M. N. ve Küçük, F. (2007). Müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 285-292.

- Bilgili, H. A. (2019). Y kuşağının internetten alışverişe yönelik tutumları: nicel bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 487-512.
- Bozbay, Z., Yaman, Y. ve Özkan, E. (2016). İnternet perakendeciliğinde hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki rolü: hazır giyim ve kitap sektörü üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Ulaştırma ve Lojistik Dergisi*, 1(1), 20-40.
- Campanella, J. (1999). *Principles of quality cost: Principles, implementation and use*. ASQ Quality Press.
- Cristobal, E., Flavian, C. and Guinaliu, M. (2007). Perceived e-service quality measurement validation and effects on. *Managing Service Quality*, 17(3), 317-340.
- Crosby, P. B. (1979). *Quality is free: the art of making quality certain*. Penguin Books.
- Çatı, K. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri sadakati ile müşteri tatmini arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(19), 167-188.
- Çelik, M. (2012). Müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi üzerine adıyaman üniversitesi yemekhanesi'nde bir uygulama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 29-54.
- Çiftçi, A. G. (2006). *Hizmet kalitesi ve bankacılık sektöründe hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir uygulama*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi,
- Çınar, A. T. (2007). *İşletmelerde müşteri hizmeti ve müşteri memnuniyeti ile farklı bankalar ve bölgeler için müşteri memnuniyetini belirlemeye yönelik uygulama*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Davids, M. (2007). Going beyond customer satisfaction to customer loyalty. *Newcomb Maketing Solutions, Debt. May/Jun. 19-22*.
- Değermen, H. A. (2006). *Hizmet ürünlerinde kalite, müşteri tatmini ve sadakati (hizmet kalitesi ile müşteri sadakatının sağlanması ve gsm sektöründe bir uygulama*, Türkmen Kitabevi.
- Demirkan, G. (2015). *Lojistik işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetiminde algılanan hizmet kalitesinin marka sadakati üzerine etkisi ve bir araştırma*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Deniz Harp Okulu.

A.Yıldız-S.Kuyucu   İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

- Enginkaya, E. (2006). Elektronik perakendecilik ve elektronik alışveriş. *Ege Akademik Bakış: Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi*, 6(1), 10-16.
- Erdil, T. S., ve Uzun, Y. (2010). *Marka olmak* (Cilt 2.). Beta Yayıncılık.
- Franzen, G. (2002). *Reklamın marka değerine etkisi* (Cilt 2.). (F. Yalım, Çev.) MediaCat Kitapları.
- Grewal, D., Monroe, K. B. and Krishnan, R. (1998). The effects of pricecomparison advertising on buyer' perceptions of acquisition value, transaction value, and behavioral intentions. *Journal of Marketing*, 62(2), 46-59.
- Grönroos, C., Heinonen, F., Isoniemi, K. and Lindholm, M. (2000). The netoffer model: a case example from the virtual marketplace. *Management Decision*, 38(4), 243-252.
- Gümül, F. (2015). *Tüketicilerin internetten alışveriş davranışını etkileyen faktörler:Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğretim elemanları üzerine bir uygulama*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi].Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- İçli, G. E. (2002). *İnternette alışverişte tüketicinin algıladığı risk ile riski azaltıcı stratejiler ve bir uygulama*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi,
- İlter, B. (2009). E-perakendecilikte e-hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisi: işletme fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(1), 97-117.
- İlter, B. (2009). E-Perakendecilikte e-hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisi: işletme fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(1), 97-117.
- Kalaycı, Ş. (Dü.). (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Kipman, M. (2013). *Online (çevrimiçi) alışveriş sitelerinde e-hizmet kalitesi ve e-hizmet telafi kalitesi'nin elektronik sadakat üzerine etkileri*. [Yayınlanmamış doktora tezi].Marmara Üniversitesi.
- Kırcova, İ. (2005). *İnternet'te pazarlama*. Beta Yayınları.

- Kırkibir, F. (2007). *Türkiye'de termal turizm pazarlamasında müşteri sadakatine yönelik yapısal bir model önerisi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kotler, P. (2019). *A'dan Z'ye pazarlama*. (A. K. Bakkal, Çev.) MediaCat Kitapları.
- Kuyucu, Ş. (2021). *İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisinin İncelenmesi: Adıyaman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*", [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- Modahl, M. (2001). *Now or never: how companies must change today to win the battle for internet consumers*. Harper Paperbacks.
- Mohamed, H., Elias, N. F. and Arridha, R. R. (2015). Measuring perceived e-service quality. *The fourth Asian conference on information systems (ACIS 2015)*, (s. 1-5).
- Naktiyok, A. ve Küçük, O. (2003). İşgören (iç müşteri) ve müşteri (dış müşteri) tatmini, işgören tatmininin müşteri tatmini üzerine etkileri: ampirik bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2), 225-241.
- OECD. (2000). *E-commerce: impacts and policy challenges*. 17.03.2020 tarihinde oecd.org: <http://www.oecd.org/economy/outlook/2087433.pdf> adresinden alındı
- Oyman, M. (2002). Müşteri sadakati sağlamada sadakat programlarının önemi. *Kurgu Dergisi*(19), 169-185.
- Özer, L. Ş. (1999). Müşteri tatminine yönelik literatürdeki kuramsal tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 159-180.
- Parasuraman, A. P., Zeithaml, V. A. and Malhotra, A. (2005). E-S-Qual: A multiple-item scale for assessing electronic service quality. *Journal of Service Research*, 7(3), 213-233.
- Şale, İ. (2001). *Adım adım toplam kalite uygulamaları* (Cilt 1). Seçkin Yayıncılık.
- Şenel, B., Şenel, M. ve Gümüştekin, G. E. (2012). E-hizmet kalitesine göre sanal alışveriş sitelerinin değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(33), 85-100.

A.Yıldız-S.Kuyucu   İnternet Alışverişlerinde Algılanan E-Hizmet...

Tekin, M. (2012). *Toplam kalite yönetimi* (cilt 7). Günay Ofset.

Tekin, M. ve Zerenler, M. (2012). *Pazarlama* (cilt 1). Günay Ofset.

Türk, Z. (2009). Denetim firmalarının sunduğu hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve sadakati: servperf ölçeği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 399-416.

Ünal, S. (2010). İnternet üzerinde izinli pazarlama yaklaşımı. *Öneri Dergisi*, 9(34), 155-162.

kobitek.com: <https://kobitek.com/kalitenin-pazarlama-boyutu> adresinden 25.03.2020 tarihinde alındı

Wikipedia.org:

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87evrimi%C3%A7i_al%C4%B1%C5%9Fveri%C5%9F adresinden alındı

TDK:

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=yakla%C5%9F%C4%B1k%20de%C4%9F> er adresinden 21.04.2020 tarihinde alındı